

బృహదారణ్యకోపనిషత్

బృహదారణ్యకాపినిషత్

పదవిభాగ ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యసహితము

•

•

•

•

•

•

బృహదారణ్యకాపినిషత్

పదవిభాగ ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యసహితము

రచయిత :

బ్రహ్మశ్రీ సోమయాజుల వేంకటశివశాస్త్రిగారు

సంపాదకులు

శ్రీ దువ్వూరి రామకృష్ణరావుగారు బి.ఏ.,

ప్రకాశకులు :

శ్రీవాహనాశ్రమము

శ్రీవాహనాశ్రమము పోస్టు, పిర్నేడు మార్గము

చిత్తూరు జిల్లా, (ఆ. ప్ర.), ఫోన్ : 08578 - 68528

2001

ప్రథమ ముద్రణ -	1960 సం॥	1000 ప్రతులు
ద్వితీయ ముద్రణ -	1981 సం॥	1000 ప్రతులు
తృతీయ ముద్రణ -	2001 సం॥	2000 ప్రతులు

వెల :- రూ.100-00

ఓం

ప్రకటన

ఈ గ్రంథము యొక్క సర్వ హక్కులున్నా ప్రచురణ కర్త శ్రీ దువ్వూరి రామకృష్ణరావుగారిచే శ్రీవ్యాసాశ్రమము వారికి (వయా ఏర్పేడు, చిత్తూరు జిల్లా) అమ్మి వేయబడినవి. ప్రతులు వలయువారు శ్రీ వ్యాసాశ్రమము వారికి వ్రాసినచో బడయగలరు.

శ్రీవ్యాసాశ్రమము,

2-8-1960.

ఇట్లు

మేనేజరు.

ప్రతులకు :-

మేనేజరు - శ్రీవ్యాసాశ్రమము,

వ్యాసాశ్రమం ఏళ్ళు, (వయా) ఏర్పేడు,

చిత్తూరు జిల్లా, (ఆం.ప్ర.), 517 621

ఫోన్ నెం: 08578- 68528

ముద్రణ:-

శ్రీ పారాశర్య ముద్రాక్షరశాల, శ్రీ వ్యాసాశ్రమము.

సంపాదకీయము

ప్రాణో హ్యేష య స్సర్వభూతైర్విభాతి విజానన్ విద్వాన్భవతే,
నాతివాదీ, ఆత్మక్రీడఆత్మరతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః॥
ముండక 3.1.4.

బ్రహ్మనిశ్చయసితమనబడియెడి ప్రతీతితో నలరారు వేదములలో శుక్ల యజుర్వేదాంతర్గతతప ధర్మాభ్యాసభాగమునందలిమభాగము నందలి ఆరు అధ్యాయములు బృహదారణ్యకోపనిషత్తు అను నామమున ప్రసిద్ధమై యున్నది. ఈయుపనిషత్తునందు ఉపదేశప్రధానమైన మొదటి రెండుఅధ్యాయములకు మధుకాండమని పేరు. తృతీయ చతుర్థాధ్యాయములు రెండును ఉపపత్తిప్రధానమై వి. దీనికి యాజ్ఞ్యవల్క్యకాండము లేక మునికాండమని పేరు. ఉపాసనావిషయకమైన చివర రెండధ్యాయములను ఖలకాండమనియెదరు. బృహదారణ్యకోపనిషద్గ్రంథమంతయు మొత్తమున 47 బ్రాహ్మణములుగ విభక్తమైయున్నది. బృహత్తను శబ్దము సూచించునటుల ఉపనిషత్తులలోకెల్ల గ్రంథవిస్తృతికేమి, బ్రహ్మవిద్యావిషయమునకేమి ఇది బృహత్తరమైనది ఇక అరణ్యశబ్దమును చూతము, అరమణం భవతి ఇత్యరణ్యమ్. జనులిందు రమింపరు గనుక అరణ్యము (ప్రతిషేధ పూర్వకమగు రముక్రీడాయామ్ అను ధాతువునుండి). అట్టి అరణ్యము నందు ఏకాంతవాసముచే, అంతర్ముఖులైన ఋషులచే దర్శింపబడి శిష్యపరంపరకు శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాససపూర్వకముగ పొందదగిన విషయము ఇందు గలదు గాన దీనికి అరణ్యకమనిపేరు. ఉపనిష

చ్చబ్దము ఉప, ని, పూర్వకమగు సద్ధాతువునుండి కల్గినది. ఇందు ప్రతిపాదించబడిన యేబ్రహ్మవిద్యచే జరామరణాద్యనర్థజాతము నాశనమగునో, అవిద్యాసంసారాది కారణములు పటాపంచలగునో, పరబ్రహ్మము పొందనగునో అట్టి విషయముగల గ్రంథమునకు ఉపనిషత్తుందురు.

భిద్యతే హృదయగ్రంథిః శ్చిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే॥
ముండక. 2.2.8.

యజా సర్వే ప్రభిద్యంతే హృదయస్యేహ గ్రంథయః,
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యేతావ దనుశాసనమ్

కఠ 2.3.15,

పై రెండుశ్రుతులు పలుకుచున్న జ్ఞానబోధ బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు కడువిపులముగ గలదు. అందులకే శ్రీమచ్ఛంకరభగవద్వాక్యము ఉపనిషద్భాష్యములలోకెల్ల బృహదారణ్యకభాష్యమున వారి పాండిత్యప్రకర్షను చూపించియుండిరి. సురేశ్వరాచార్యులవారు ఈగ్రంథమునకు బ్రహ్మాండమైన వార్తికమును వ్రాసియున్నారు. ఇట్టి యుపనిషద్రాజమునగల మోక్షవిషయమును అవగతము చేసికొనుటకు నావంతివానికి సుబోధమగునట్టి అంధ్రమున పదవిభాగ, ప్రతిపదార్థ, తాత్పర్యసహితమైన బృహదారణ్యకోపనిషత్తు ఇదితప్ప ప్రస్తుతమున మరియొకటి కనబడుటలేదు. ఈగ్రంథము సం॥ 1898 రం॥న బ్రహ్మశ్రీ సోమయాజుల వేంకటశివశాస్త్రిగారిచే వ్రాయబడి, శ్రీమన్నవ బుచ్చయ్య పంతులుగారిచే సరిచూడబడి, తెలుగు తెలిసిన శ్రుజల యుపయోగార్థమై ముద్రింపబడినది. సుబోధమై, తేలికయై, అతిరమణీయమైన ఇందలి శైలిని జూచియు జూడగలే ముగ్ధుడనైతిని.

ఈ గ్రంథమునందలి షడ్లింగముల సూచక

ఒక ప్రకరణమునందలి గూఢార్థమునకు జ్ఞాపకములగు (పొందింపజేయునట్టి) సూచనలకు లింగములని పేరు. ప్రతిగ్రంథము ఇట్టి లక్షణము లారింటిని గల్గియుండవలెను. వీనినే షడ్లింగములందురు. (1) ప్రకరణ ప్రతిపాద్యవిషయప్రారంభవర్ణనము ఉపక్రమము. అంతిమవర్ణనము ఉపసంహారము. ఏకార్థబోధకములయినపుడు, ఇవిరెండునుచేరి ఉపక్రమోపసంహారరూపలింగమగును

❖ (1) ఆ యర్థమే పునరావృత్తమైనచో నభ్యాసమగును.

❖ (2) ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణాంతరములకు గోచరముకాని యర్థము అపూర్వము. అట్టి యర్థబోధకత్వము అపూర్వత.

❖ (3) అమృతత్వము లేక మోక్షప్రాప్తి మున్నగు సిద్ధి, లేక ప్రయోజనమునకు ఫలమనిపేరు.

❖ (4) ప్రకరణప్రతిపాద్యవిషయ ప్రశంసగాని తద్విపరీతమగు నట్టి దానిని నిందించుటనుగాని అర్థవాదముందురు.

❖ (5) ప్రతిపాద్యవిషయమున స్పష్టముచేయుటకై దృష్టాంతాదికములగు అనేకరూపములగు యుక్తులను తెల్పుట ఉపపత్తియందురు.

ఈ విధముగ షడ్లింగవిచారణచే ఈగ్రంథమునందలి తత్త్వమును వివేకవైరాగ్యములతో నిర్ణయముచేసికొన జ్ఞానప్రతిబంధకములగు సంశయాంశములు నశించి (నిరుపాధికమైన) నిర్గుణపరమైన ఆత్మజ్ఞానమే సేదాంతరహస్యముగ ఎఱుకయగుచున్నది. ఈసందర్భమున ఈగ్రంథమునందలి (పుటలు 556, 557, 563, 567) 4.4.21 నుండి 25 వఱకునుగల బ్రాహ్మణభాగములు ముఖ్యముగ పఠనీయములు.

ఖ ల కాం డ ము.

బృహదారణ్యకమునందలి తుదిరెండధ్యాయములను ఖలకాండమనియెదరు. ఖలమను పదమునకు అనుబంధమనియు, కాండమను పదమునకు గ్రంథములోని భాగమనియు అర్థము. మొదటి నాలుగు

అధ్యాయములయందు నిర్గుణపరబ్రహ్మబోధ నిర్ధారణకాబడినది. ఇంతవఱకు చెప్పబడని, సగుణబ్రహ్మాపాసన ఇందుప్రతిపాదింపబడినది. ఈరెండు అధ్యాయములందు లోగడచెప్పబడని, కర్మకాండమునకు విరుద్ధముగాని, అన్యమైన అభ్యుదయశ్రేయోదాయకములగునట్టియు, క్రమముక్తిద్వారమున బ్రహ్మలోకావాప్తికి సాయపడునట్టియు, ఉపాసనలిందు తెలుపబడినవి. ఇటుల నీగ్రంథమునందలి ఆరు అధ్యాయములు పూర్వోత్తర సంబంధమునుగల్గియున్నవి.

‘వడ్డింగసూచిక.

1 తృతీయాధ్యాయము

(1) ఉపక్రమము- ఆత్మే త్యేవోపాసీత. (పుట 72; 1.4.7)

ఉపసంహారము- ఆత్మానమేవ లోకముపాసీత. (పుట 93; 1.4.15)

(2) అధ్యాయము- (అ) తదేతత్పదనీయమన్య సర్వస్య యదయమాత్మా (పుట 72; 1.4.7)

(ఆ) తదేతత్ప్రేయః (పుట 8; 1.4.8) నుండి
అహంబ్రహ్మస్మీతియను మహావాక్యము (పుట 80; 1-4-10) వఱకు.

(3) అపూర్వత- తదాహుర్వద్భ్రహ్మవిద్యయా సర్వం భవిష్యంతో మనుష్యా మన్యస్తే (పుట 79; 1.4.9)

(4) ఫలము- య ఏవం వేదాహంబ్రహ్మస్మీతి స ఇదగ్ సర్వంభవతి (పుట 80; 1.4.10)

(5) అర్థవాదము- (అ) మ్మతి- తస్య హ న దేవాశ్చ నాథుత్యా ఈశతే ఆత్మాహ్యేషాగ్ స భవతి (పుట 80; 1.4.10)

(ఆ) నింద- అథయోఽన్యం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద, యథా పశురేవగ్ (పుట 80; 1.4.10)

- (6) ఉపపత్తి- (అ) అత్తైవేదమగ్ర అసీదేకవచ (పుట 99; 1.4.17)
 (ఆ) సు ఏవ ఇహ ప్రవిష్టః అనభాగ్రేభ్యః (పుట 72;
 1.4.7)

చతుర్థాధ్యాయము.

- (1) ఉపక్రమము- (అ) బ్రహ్మ తే బ్ర (బ్ర) షాణీతి (పుట 158; 2.1.1)
 (ఆ) వ్యేవ త్వా జ్ఞాపయిష్యామీతి (పుట 183;
 2.1.15)
 ఉపసంహారము- (అ) య ఏష విజ్ఞానమయః పురుషః (పుట 185;
 2.1.16)
 (ఆ) త దేతద్భ్రహ్మ పూర్వమనవరం
 ఇత్యను శాసనమ్. (పుట 271; 2.5.19)
 (2) అభ్యాసము (అ) అథాత ఆ దేశో నేతి నేతి ... సత్యస్య సత్య
 మితి (పుట 215; 2.3.6)
 (ఆ) స యోఽయమాత్మే ధమమృతమిదం బ్రహ్మాదన్
 సర్వమ్ (పుట 244; 2.5.1)
 (3) అపూర్వత- నిజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి (పుట 241;
 2.4.14)
 (4) ఫలము- యత్ర వా అన్యసర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కంజ
 ఛేత్ ఇత్యాది (పుట 241; 2.4.14)
 (5) అర్థవాదము- (అ) స్తుతి-ఆత్మనో వాలరేదర్శనేన శ్రవణేన, మత్యా
 విజ్ఞానే నేదగ్ సర్వం విదితమ్ (పుట 222; 2.4.5)
 (ఆ) నింద- బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మ
 వేద (పుట 226; 2.4.6)
 (6) ఉపపత్తి- స యథోర్థనాభిస్తన్తు నోచ్చ కేద్యభాగ్నేః యుక్తా
 విస్ఫులిక్తా వ్యుచ్చరన్త్యేవ (పుట 192; 2.1 20)

III పంచమాధ్యాయము.

- (1) ఉపక్రమము- యత్సాక్షాదపరోక్షాద్భ్రహ్మ (పుట 321; 3.4 1)
ఉపసంహారము- విజ్ఞానమానస్సం బ్రహ్మ (పుట 424; 3.9.28)
- (2) అభ్యాసము- ఏవ త ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః (పుట 348; 3.7.3
నుండి 3 7.2కి వఱకు)
- (3) అపూర్వత- తన్వైపనిషదం పుణః పృచ్ఛామి (పుట 4 8;
3.9 26)
- (4) ఫలము- సరాయణమ్ । తిష్ఠమానస్య తద్విదఇతి (పుట 424; 3 9.28)
- (5) అర్థవాదము- (అ) స్తుతి- యో వై తత్కావ్యసూత్రం విద్యా
త్రం చాస్తర్యామిణమితి స బ్రహ్మవిత్
(పుట 339; 3 7.1)
(ఆ) సంద- యో వా ఏతదక్షరం గార్వవిదిత్వాఽ
స్మిణ్లోకే జహోతీత్యాది (పుట 375; 3.8.10)
- (6) ఉపపత్తి- ఏతస్య వా లక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్ర
మసౌ విధృతో వృతః (పుట 372; 3.8 9)

IV షష్ఠాధ్యాయము.

- (1) ఉపక్రమము- (అ) ఇన్ధో హ వైనామ (పుట 463; 4 2.2)
(ఆ) కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇతి (పుట 475; 4.3.2)
ఉపసంహారము (అ) అభయం వై జనక ప్రాప్తోఽసీతి (పుట 468;
4.2.4)
(ఆ) స వా ఏవమహానజ ఇత్యాది (పుట 567; 4.4 25)
(ఇ) యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ (పుట
589; 4.5.15)
- (2) అభ్యాసము- తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయు వ్లోపాసతేఽ
మృతమ్. (పుట 552; 4.4.16)
- (3) అపూర్వత- (అ) అగృహ్యో స హి గృహ్యతే ఇత్యాది (పుట
557; 4.4.22)

(అ) న సం పశ్యతి కశ్యనేతి (పుట 492; 4.3.14)

(ఇ) విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్ (పుట 589; 4.5.15)

(4) ఫలము- అథాకామాయమానో యోకామో ఇత్యాది (పుట 540; 4.4.6)

(5) అర్థవాదము- (అ) స్తుతి- ఏతము హైవైతేన తరతఇతి (పుట 557; 4.4.22)

(ఆ) నింద- మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య
ఇహనానేవపశ్యతి (పుట 554; 4.4.19)

(6) ఉపపత్తి- (అ) యద్వై తన్నపశ్యతి (పుట 509; 4.3.23)

(ఆ) ప్రాణస్య ప్రాణముత (పుట 553; 4.4.18)

(ఇ) న వా అరే పశ్యః కామాయ పతిః ప్రియోభవ
త్యాత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతి
(పుట 573; 4.5.6)

* గ్రంథమునందలి బ్రాహ్మణభాగములందు పెక్కు-తావుల
ఇట్టి లింగములు సూచితములయియున్నవి.

ఇక నాస్వవిషయము నొకింత చెప్పలేనియున్నది. నాకండ్ల
ముందర నాతలిదండ్రులును, మా పెద్దలును వారల అంతిమఘటిక
లందు తారకనామస్మరణముతో దేహత్యాగమును జేసిరి. తరతర
ముల నుండియు మాగృహంబున పండితగోష్ఠి అనుదినము జరిగెడిది.
ఇట్టి విషయము నెఱింగియు, బహిర్ముఖుడనై తాకికులుపల్కు నిష్కామ
కర్మలయందు కాలహరణముచేసితిని. ఇటీవలనే, నాకు అరువది యవ
పడిరాగా ప్రస్థానత్రయము నొకింత చవిజూచి, అందు బృహదార
ణ్యకమునందలి (4.4.5-7) విషయగ్రహణమువలన, యింతదనుక,
నేనుకాలమును వృథాపుచ్చినని తలంచితని. పెద్దలవలన బ్రహ్మ
విద్యకై మొదట ఉపనిషత్తులను, పిమ్మట ఉపనిషత్సారమగు భగవ

స్థితయును, తదుపరి బ్రహ్మసూత్రములను పఠించుట క్రమపద్ధత్యని, వినుచుంటిని, ఈవిషయము నాకు బాగుగ నచ్చుబడియైనది. సంస్కృత మెంతపాటియురాదు, లిపియైనను తెలియదు. తను, మానస, ధనము లన్యాయకాంతమైయున్న ఈ సమయమున ఉపనిషద్విజ్ఞానార్థమై నేను పొందిన వ్యథ వర్ణనాతీతము. ఉపనిషత్తులను నాకు బోధించువార లకై గాలించితిని, నాకట్టివాడులభ్యులుగారైరి. దూరముగానున్న యొక ప్రఖ్యాతపురుషుని సన్నిధిని ఉపనిషత్తులలోకెల్ల చిన్నదియగు ఈశావాస్యమును చదువప్రారంభించితిని. రెండుమాసములు వారి యొద్ద చదివినను నాకు అందలి ప్రథమమంత్రార్థమైనను గ్రహించుక క్తి లేకపోయినది. ఇంతలో క్షేత్రమునందు మహాత్ము గలదను ప్రతీతిగల హిమాలయమునందలి ఉత్తర కాశిక వేసవి గడపుటకు చేరితిని. అచ్చట సుప్రసిద్ధపురుషులగు శ్రీమత్ బ్రహ్మస్వరూపానందస్వామిజీ మహా రాజ్ వారును, ఇటీవలనే సిద్ధిపొందిన జ్ఞానాత్మయగు తపోవనస్వామిజీ మహారాజ్ వారును నాకు ఉపనిషత్తులందుగల వస్తువునుకాన లేని ఆవే దనతో సదా నా మనస్సు కుములుచున్న ఉన్మాదావస్థను గ్రహించిరి వారిద్వరు నాపై అన్యజమైనకరుణతో నాకై ప్రత్యేకించి శంకరభాష్యానుసారముగ దశోపనిషత్తులను ప్రతిపదార్థతాత్పర్య సహితముగ అంగమున బోధించిరి. ఇటుల నాకృపామయలిద్వరు బ్రహ్మవిద్యయందు నాకభిరుచిని గల్గించిరి. వేదమునందు నాకు గాఢ మైన అనురాగముదయించినది. శ్రీమత్ బ్రహ్మస్వరూపానంద స్వాములవారిచే బోధచేయబడిన బృహదారణ్యకమును సరిగ అప రోడనముచేసికొని, తదనుగుణముగ చరియించినచో తప్పకనేను, (పుట 567), "అధ్యయ"మున ప్రతిష్ఠింపబడుదునని విశ్వసించితిని.

ఇంతయిగాదు. నాకక్తివంచన లేకుండ కృషి చేసి, విజ్ఞులచే తెలుగున ప్రతిపదార్థతాత్పర్యములతో నీ గ్రంథ మొక్కటియైనను అంత్రమహాజనులకు సమర్పింపగల్గినచో, నీ కృషియందు ఈ గ్రంథస్థ

మైన భావములు నానునస్సన ముఖపురాని గుర్తున నుండగలవనియు, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ భగవద్గీతయందు (4.28) ప్రవచనముచేసినటుల వేదార్థనిశ్చయమను జ్ఞానయజ్ఞమునొనర్చుచున్నాడననియు, ఈ గ్రంథమునం నే (1.4.16) శ్రుతిపలుకుచున్న ఋషిఋణమును తీర్చు కొనుట యనునది ఇంతకుమిన్న యుపాయాంతరము నాకులేదనియు, నావంటివారలకు నాకృషి మిక్కిలి ఫలదాయకమనియు, తదభీష్ట సిద్ధికై చేయు పరిశ్రమలో నాకీగ్రంథరాజము పురుగులచే కొట్టబడి, ముట్టిన నుసియగుచున్న కాగితములుగల ప్రతి యొకటి లభించినది. దీనిని పునరుద్ధరించుటచే నా ప్రథమకర్తవ్యముగ తలంచితిని.

మాతృఋణమెఱుగలనో అటులనే శ్రీవేంకటేశాస్త్రిగారికి ఆంధ్ర లోకము ఋణబడియున్నది. కొలదిప్రతులనుమాత్రమే అచ్చొత్తించి శ్రీశాస్త్రిగారిని, వారి యీ గ్రంథమును ప్రకాశింపజేసిన శ్రీబుచ్చయ్య పంతులుగారిని, నేనెట్టివిధముగను తెలిసికొనలకున్నను, వీరుభయు లకు నేను చేయగలిగిన దేమియో యని యోచించి, ఈ గ్రంథము నచ్చొత్తించుట సర్వతోముఖో పాయమని, వెంటనే దీనినచ్చొత్తించు టకు పూనుకొంటిని.

ఈ గ్రంథమునందలి బృహత్తర తత్వమును, నా ఆవేదనమును గుర్తెరింగిన పెద్దలు నాకృషితో సహకరింతుమనిరి. విద్వాంసులైన (1) “కళ్యాణి” యను గీతావివరణమును రచించిన బ్ర. శ్రీ. చెఱుకు పల్లిబుచ్చిరామయ్యశర్మగారికి (2) గౌతమీవిద్యాపీఠకళాశాలకు ప్రిన్సి పల్ గానున్న బ్ర. శ్రీ. కొల్లి అనంతపద్మనాథ శాస్త్రిగారికి (3) గవర్న మెంటు విద్యాశాఖయందు పనిచేయుచున్న డాక్టర్. వేలూరి సుబ్బా రావు ఎమ్.ఎ; పి. హెచ్.డి; బి.ఐ.ఎల్; బి.ఇడి గారికి; ఈ కార్యము నందు నాకు తోడ్పడుటకై శ్రీసుబ్బారావుగారికి అనుజ్ఞనొసంగిన

ఆంధ్రప్రదేశ్ విద్యాశాఖమంత్రిగారికి, తదధికారులకు నా హృదయ పూర్వకకృతజ్ఞతాభివందనములు.

లోగడ ముద్రితమైన మాతృక చిన్నిలిపియందున్నది. చదువరులకు శ్రమలేకుండుటకై, ఇప్పడీపాత్రమునచ్చొత్తించుటయందు లిపి పెద్దదిగను, పదములమధ్యసరియగు నెడమును, చిన్నివిషయ సూచికతో వీలైనంతలో ముఖ్యముగ ఉపనిషత్తునందలి మూలమునందు అచ్చుతప్పులు లేకుండగ్రంథమును శ్రద్ధాభక్తులతో అచ్చొత్తించి ప్రచురించినాడను. అచ్చువేయుటలో ముద్రాక్షరశాలాధిపతులైన శ్రీభోతాప్రగడ సూర్యనారాయణగారు తగు శ్రద్ధను వహించి తగువారిసహాయమున నియోగించి నాకుచేదోడువాదోడుగ నుండి రని తెలుపుచున్నాను.

గృహప్రవేశసమయమునకెటుల గృహనిర్మాణము అసంపూర్ణముగనుండునో, అటుల నీ గ్రంథము కొలదిపుటలింకను అచ్చువేయుట మిగిలియుండగ నేఅచ్చుపడినంతవఱకు పుస్తకమును నిష్కామకర్మయోగులైన జనకాదులశ్రేణికిజెందినట్టియు, రసజ్ఞులైనట్టియు, జగత్ప్రఖ్యాతినిగాంచినట్టియు, గౌరవనీయులగు డాక్టర్. సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణగారికి సమర్పించుచు, ఈ బృహదారణ్యకమునకు ఆవిష్కరణముచేయుటకు, మున్నుడిని వ్రాయుటకు అంగీకరింపుమని లేఖనొకదానిని శ్రీవారికి పంపితిని. విషయము గ్రహింపగనే, తిరుగుటపాలోతమ అంగీకారమును తెలియజేసిరి. వీరికి నా హృదయపూర్వకమైన కృతజ్ఞతాభివందనములు.

అచిరకాలములో, ఈగ్రంథమున (8.8.9) వర్ణింపబడిన అక్షరపరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞయైవో, బ్రహ్మవిద్యయందాదరాభి

మానముగలవారి సహకారముతో నొక ధర్మసంస్థను స్థాపించి, ఈ గ్రంథమునకువలెనే ఛాందోగ్యోపనిషత్తును ప్రచురించెదను. ఇంతియ గాదు, శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదుల సమకాలికులై, తత్వశిష్యులుగ ప్రశస్తినిగాంచిన సర్వజ్ఞముని యనువారిచే రచియింపబడిన సంక్షేప శారీరకమను గ్రంథమును ఆంధ్రమున ప్రతిపదార్థతాత్పర్యసహితముగ ప్రచురింపవలెననియు, ఇటుల నీధర్మసంస్థద్వారమున సదా బ్రహ్మవిద్యాప్రకాశకములగు గ్రంథములు ఆంధ్రప్రజానీకమునకు సమర్పింపనుత్సహించుచున్నాడను.

వీరభద్రపురము,
రాజమహేంద్రవరము, }
15—1—1960.

దువ్వూరి రామకృష్ణారావు,
సంపాదకుడు

శ్రీ బృహదారణ్యకోపనిషద్విషయసూచిక

ప్రథమ, ద్వితీయాధ్యాయములు కర్మాంగములగు ప్రవర్గోప
సత్తులను నిరూపించుటచే ఇందు చేరలేదు.

1. తృతీయాధ్యాయము పుటలు 1-157

ప్రథమ బ్రాహ్మణము (అశ్వబ్రాహ్మణము) 1

బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్తికై అశ్వమేధోపాసనము-

అశ్వమేధ యాగాశ్వ శిర ఆద్యవయవములందు ఉపా-

కాలాదిదృష్టి. ఈయశ్వోత్పత్తిస్థానము సముద్రమని నిరూపించుట

ద్వితీయ బ్రాహ్మణము (అగ్ని బ్రాహ్మణము) 6

అగ్నితృప్తి- తదవయవశిర ఆద్యవయవములందు

ప్రాచ్యాదిదృష్టి. అశ్వ, అశ్వమేధాది శబ్దముల నిర్వ

చనము - అశ్వమేధోపాసన ఫల ప్రదర్శనము. మృత్యుశబ్ద

వాచ్య హిరణ్యగర్భభావమే యుపాసనాఫలమని నిరూపించుట.

తృతీయ బ్రాహ్మణము- ఉద్గీర్ణబ్రాహ్మణము 21

దేవాసురనామక ప్రాజాపత్య వాగాదీంద్రియ విషయ

పస్తావన- వాగాదులు శాస్త్రనిషిద్ధ కర్మాచరణముచే పాప

హతములగుట (రాక్షసవిజయము)- ఆయాస్య-అంగిరో బృహ

స్పతియగు ముఖ్యప్రాణము పాపసంగరహితమై "దూర్" మృత్యువు

సతి కమించుట (దేవవిజయము). గుణవిశిష్ట ప్రాణో

పాసన- యాజుష మంత్రజపము- ఉద్గీర్ణశబ్ద నిర్వచనము-

బ్రహ్మస్వరూపావాప్తి.

చతుర్థ బ్రాహ్మణము (పురుషవిధి బ్రాహ్మణము) 60

బీజాత్మక ప్రపంచము వ్యాకృతినొంది నామరూప

ప్రవిభాగమునొందుట - హిరణ్యగర్భ విగాల్పపురుషభావము-

అహంనామ వివరణము- మను శతయోపలయావిర్భావము-

మనుష్యసృష్టి- మైథున కర్మమున బహువిధలోకసృష్టి- అత్మ
సర్వప్రియమని తదుపాసనవిధానము- సర్వభావాపత్తి- బ్రహ్మ
వేత్త దేవతలకు గూడ నాత్మయని వివరించుట- అన్త దేవతో
పాసకులు సశుతుల్యులనుట- చాతుర్వర్ణ్యసృష్టి- అవిద్యాం
సుడు సర్వభూతోపకారి యనుట- పాజ్ఞ-యజ్ఞస్వరూపము.

పంచమ బ్రాహ్మణము (సప్తాన్నబ్రాహ్మణము) 104

మేధాతపస్సులచే హిరణ్యగర్భుడు సప్తాన్నముల సృజిం
చుట- సప్తాన్నవివరణము- వాజ్ఞనః ప్రాణవిహృతి ప్రస్తావము-
లోకములు వేదములు- పుత్రాది సాధనసాధ్యఫల ప్రదర్శ
నము- సంప్రత్తికర్మ- వృతమీమాంస.

షష్ఠబ్రాహ్మణము 152

నామ రూప కర్మముల వివరణము- అవిద్యాకార్యముల
సంక్షేపించి ఉపసంహరించుట.

చతుర్థాధ్యాయము 158-279

ప్రథమబ్రాహ్మణము 158

బ్రహ్మవిద్యాప్రశంసకై గార్గ్యజాతశత్రుసంవాద
రూపమైన అఖ్యాయిక- గార్గ్యకల్పితములను సోపాధికములని
నిషేధించుట- అజాతశత్రువునకు గార్గ్యుడు శిష్యుడగుట- అత
నికి బోధచేయుట- తత్త్వనిరూపణము,

ద్వితీయ బ్రాహ్మణము. 196

భూతములు నామరూపాత్మకములని నిర్ణయించుట-
ప్రాణస్వరూప విమర్శనము- దుద్రాది దేవతలచే అన్వాయత్ర
మైనప్రాణోపాసన ఫలవిధానము- గాతమాది సప్తర్షిప్రస్తావము

తృతీయ బ్రాహ్మణము 257

బ్రహ్మముయొక్క- మూర్తామూర్త రూపవివరణము-
సంచభూతముల మూర్తామూర్తములుగ వివరించుట- అధి

దైవిక, ఆధ్యాత్మిక విభాగము- సూక్ష్మజేహవివరణము-
మూర్తామూర్తముల కధిష్ఠానమునగు తత్త్వమును “నేతి,
నేతి” యని అతీతముగ నిరూపించుట- అవిద్యాకార్యోప సం
హారము.

చతుర్థ బ్రాహ్మణము (మైత్రేయీబ్రాహ్మణము) 218

బ్రహ్మవిద్యాంగముగ నన్యసవిధికై ఆఖ్యాయికారం
భము-అమృతత్వ ప్రాప్తికై మైత్రేయీప్రార్థన-ఆత్మపియతమని
నిరూపణము- శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసనపూర్వకాత్మదర్శ
నమే, మోక్ష హేతువని నిరూపించుట-ఆత్మజ్ఞానము సర్వజ్ఞాన-
హేతువనుటలో నుపపత్తి- ఆత్మ సర్వాత్మకమని నిరూపిం
చుట- అఖండ బ్రహ్మస్వరూపకథనము- “నప్రైత్యసంజ్ఞాస్తి”
అను వాక్యార్థవిచారము.

పంచమ బ్రాహ్మణము (మధుబ్రాహ్మణము) 244

పృథివ్యాది సర్వభూతములు ఏక కారణములని యుక్తి
ప్రధానముగ నిరూపించుట- సర్వకారణముగ పరమాత్మను
నిర్దేశించుట-కథాయాపముగ ప్రపర్తించిన బ్రహ్మవిద్యాప్రశం
సకై మంత్రోపన్యాసము.

షష్ఠ బ్రాహ్మణము (వంశ బ్రాహ్మణము) 274

ఆచార్య పరంపరాకీర్తనము 280-429

పంచమార్గాధ్యాయము

ప్రథమ బ్రాహ్మణము (ఆశ్వల బ్రాహ్మణము) 280

బ్రహ్మవిద్యోపాయముగ జానవిధి నిరూపణము- అనూ
చానతముని గుర్తించుటకై గోసహస్రీవరోధము- వానిని
యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షి తోలించుట- దురభిమానియగు ఆశ్వ
లుడు యాజ్ఞవల్క్యుని ప్రశ్నించుట- కర్మానంగరూపముగు
మృత్యువు నతిక్రమించుట యెట్లని ప్రశ్న- దానికి సమాధా
నము- సంపదుపాసనా ప్రస్తావము.

ద్వితీయ బ్రాహ్మణము (ఆర్తభాగ బ్రాహ్మణము) 300

గ్రహాతి గ్రహములను దేశించి ప్రశ్న ప్రతివచనములు-
మృత్యు తరణమునకు పరమాత్మదర్శనమే హేతువని నిరూపిం-
చుట- ఆత్మవే త్త ప్రాణములు ఆత్మయందే లయించుననియు,
అవిద్వాంసుల ప్రాణములు కర్మాధీనములై కార్యకారణముల
సంబంధము నొందుననియు నిరూపించుట.

తృతీయ బ్రాహ్మణము (భుజ్య బ్రాహ్మణము) 314

అశ్వమేధయాగనుష్ఠాతల ఫలప్రాప్తి- బ్రహ్మాండ
కటాహము భేదించుకొని సమష్టిసూత్రాత్మ ప్రాప్తియని
నిరూపించుట.

చతుర్థ బ్రాహ్మణము- (ఉష్ణస్త బ్రాహ్మణము) 321

సర్వాంతరమైన యాత్మను విస్పష్టముగ బోధించుమని
ప్రశ్నము- కార్యకారణాత్మక శరీరమును విలక్షణముడై ప్రవర్తింప
జేయువాడై ఆత్మయని సమాధానము- ఘటాదులవలె ఇంద్రియ
గోచరము గాదనియు నిరూపించుట.

పంచమ బ్రాహ్మణము (కహోశ బ్రాహ్మణము) 328

అపరోక్షమైన బ్రహ్మమును వ్యాఖ్యానించుమని
ప్రశ్నము- జరామరణాదిరహితమై సర్వాంతర్యామియగు
ఆత్మయే బ్రహ్మమని నిరూపించుట- తదవాప్తికై సన్యాసవిధి
ప్రస్తావము- ఆత్మజ్ఞానమున కృతకృత్యత సిద్ధించును గాన అది
యే విజ్ఞేయమని పరిపాదించుట

షష్ఠ బ్రాహ్మణము (గార్గీ బ్రాహ్మణము) 334

స్థూలప్రపంచకారణ పరంపరా ప్రశ్న సమాధానములు
అనుమానముచే తర్కింపరాని ఆత్మవిషయకమగు ప్రశ్నము-
ఆగమప్రమాణోపేతమైన ఆత్మవిషయమై ప్రశ్నించుట- తగ
దనియు నిరూపించుట.

సప్తమ బ్రాహ్మణము (అస్తర్యామి బ్రాహ్మణము) 339

సూత్రాత్మ అంతర్యామిని గురించి ప్రశ్నము- సప్త
దశ విధమైన సూక్ష్మ శరీరమే సూత్రమనియు, అభ్యంతరుడై
నియమించువాడే అంతర్యామియనియు నిరూపించుట.

అష్టమ బ్రాహ్మణము (గార్గీ బ్రాహ్మణము) 363

బ్రహ్మాండమునకు ఓతపోతరూపమున కారణమును
గురించి ప్రశ్నమునకు అవ్యాకృతాకాశమని సమాధానము-
తత్కారణముఅక్షరమని నిరూపించుట- నిషేధముఖమున తద
స్తిత్వ నిరూపణము- జగద్వ్యవస్థయే, తదస్తిత్వమునకు తార్కా
ణమని అనుమాన ప్రమాణోపన్యాసము- ఈబ్రాహ్మణమును
తెలిసికొనక చేయుకర్మ తపస్సులు వ్యర్థములనియు, అది
తెలిసికొన్నవాడే బ్రాహ్మణుడనియు నిరూపించుట- మీలో
నొక్కఁడును యాజ్ఞవల్క్యుని జయింపలేరని గార్గీయుపర
మించుట.

నవమ బ్రాహ్మణము (శాకల్య బ్రాహ్మణము) 379

దేవతాసంకోచ వికాసముల వివరణము- దిగాది దేవతా
ప్రస్తావనము- అంతమున “నేతి నేతి” యని ఆత్మస్వరూప నిరూ
పణము- యాజ్ఞవల్క్య ప్రశ్నమున కుత్తరము చెప్పలేక
శాకల్యుని మూర్ఖపాతము- యాజ్ఞవల్క్య పాండిత్య ప్రకర -
విధిముఖమున బ్రహ్మోపదేశము- బ్రహ్మానంద మసంపేద్య
మని నిరూపించుట-

షష్ఠాధ్యాయము 480-593

ప్రథమ బ్రాహ్మణము (షడాచార్య బ్రాహ్మణము) 480

జనకమహారాజు తనయొద్దకు వచ్చిన యాజ్ఞవల్క్యుని
ఎందులకు నచ్చుటయని ప్రశ్న- ప్రశ్న నిర్ణయార్థము పశు
లాభము అని సమాధానము- పదులుచెప్పిన వాగాది దేవతో
పాసనకు విశేషములు చేర్చి సంపూర్ణముచేయుట.

ద్వియ బ్రాహ్మణము (కూర్చబ్రాహ్మణము)

461

జనకమ రాజ యాజ్ఞ వల్క్యసి సుశీషితుని చేయు
మని ప్రశ్నించుట- మహర్షి విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులను ఉపన్య
సించి తురీయ బ్రహ్మము నధిగమింపజేయుట-నీవట్టి యాత్మమె
యగుటచే అభయమువైతివని యుపదేశించుట.

త్వత్తీయ బ్రాహ్మణము - (జో, కృష్ణాబ్రాహ్మణము)

472

ఈపురుషునకు జ్యోతిః ది యని ప్రశ్నము- దేహీం
ద్రీయ మనోబుద్ధుల కతీతమైన యాత్మయని సమాధానము.
ముంజగడ్డి,ండి ఇషీకమును గుర్తింపజేయవిధమున ఆత్మ
గుర్తింపరాదనియు, సంసారమునుండి యతిక్రమించుటయెట్లని
ప్రశ్నము-సుఖ ప్తి దృష్టాంతమున ఆత్మను అసంగరూపముగ నిర్దే
శించుట-జాగ్రదాదులయందును అసంగుడని ప్రతిపాదించుట-
శ్వేనాదుల నిదులకుడూహరణముగ ప్రతిపాదించుట-స్త్రీపురుష
దృష్టాంతమున జీవపరమాత్మల ఏకత్వము నిరూపించుట- సుఖ
ప్తమున జాత్యాదికృతాభిమానత్యాగము బోధించుట-
ద్రష్టాదుల దృష్టిలోపములేదని నిరూపించుట- నిర్వికేషమైన
ఆత్మకు దేహీంద్రియతాదాత్మ్యమున అవస్థలేర్పడినవని
చెప్పుట- మనుష్యానందము మొదలుకొని శతగుణోత్తరము
లైన యానందముల వివరింపించు ఆత్మానందము సర్వో
త్కృష్టమని వర్ణించుట- ఆత్మకు మరణము ఎప్పుడు ఎట్లు
ఏకారణమున మున్నగు ప్రశ్నములు- దానికి సమాధాన
ములు- శరీరముల గ్రహించుటలో రాజభృత్యన్యాయమున చేసిన
కర్మలు అదిత్యాది దేవతాసహాయమున
సాధనములని నిరూపించుట- అంతకాలమున ప్రాణాదులన్నియు
రాజదృష్టాంతమున పరమాత్మ వాక్యించునని చెప్పుట-

చతుర్థ బ్రాహ్మణము (శారీరక బ్రాహ్మణము)

529

✓ఆత్మ శరీరత్యాగము చేయునిధమును వర్ణించుట- సర
లోక గమనమున విద్యాకర్మములు ప్రజ్ఞయు ననువర్తించు
ననియు, తృణజలాయుకా న్యాయప్రదర్శనము- బంధపేతు
వుల నిర్దేశించుట- సంసారదశ నుపసంహరించి, బ్రహ్మవేత్త
ప్రాణముల నుత్క్రమణములేదని చెప్పుట- అట్టివానికి కాయ
క్లేశములేదని స్తుతి-నూర్గాంతరనింద, కృతకృత్యత్వనిరూపణ-
జనకుడు మహర్షి తో తన యనుభవమును నివేదించుట-
సోపాధిక బ్రహ్మోపాసనము అభ్యుదయ పేతునని నిరూపించుట.

పంచమ బ్రాహ్మణము (మైత్రేయీబ్రాహ్మణము) 569

సన్యసింపబూనిన యాజ్ఞవల్క్యుని అమృతత్వసాధన
మెద్ది యని మైత్రేయి ప్రశ్నించుట- సన్న్యాసపూర్వక ఆత్మ
జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని సమాధానము.

షష్ఠబ్రాహ్మణము (వంశబ్రాహ్మణము) 592

యాజ్ఞవల్క్యుడు కాండమునకు ఆచార్యపరంపరను
జూరించుట.

౯. సప్తమాధ్యాయము 594-651

ప్రథమ బ్రాహ్మణము 594

✓ఓంకారాలంబనమున బ్రహ్మోపాసనవిధానము-

ఉపనిషదర్థ బ్రహ్మనువాదము.

ద్వితీయ బ్రాహ్మణము 597

✓దమము, దయ, దానము- ఇవి మూడును బ్రహ్మో
పాసనల కన్నిటికి సాధనములని నిరూపించుట

తృతీయ బ్రాహ్మణము 602

పై సాధనముల నుపదేశించునది బ్రహ్మమేయనియు,
అతడు హృదయస్థుడేగాన హృదయమే బ్రహ్మయని ఉపాసన
విధానము.

- చతుర్థ బ్రాహ్మణము 605
 హృదయమను బ్రహ్మమును సత్యమని యుపాసించుట.
 పంచమ బ్రాహ్మణము 609
 సత్యస్వరూపుడైన బ్రాహ్మమునకు ఆదిత్యాక్షిప్తాన
 విశేషములయందు ఉపాసనవిధానము- వ్యాహృతులయందు
 ఆబ్రాహ్మముయొక్క శిర ఆద్యవయవ దృష్టివిధానము.
 షష్ఠ బ్రాహ్మణము 614
 మన ఉపాధి విశిష్టుడైన బ్రహ్మమున కుపాసనవిధానము.
 సప్తమ బ్రాహ్మణము 615
 విద్యుద్బ్రహ్మోపాసన విధానము.
 అష్టమ బ్రాహ్మణము 616
 వాధేను బ్రహ్మోపాసనము. ✓
 నవమ బ్రాహ్మణము 618
 వైశ్వానరాగ్నుష్వపాధిక బ్రహ్మోపాసనము.
 దశమ బ్రాహ్మణము 620
 సకలోపాసనములకు మార్గము నుపదేశించుట- ఫల
 శ్రుతిలేని యుపాసనములకు బ్రహ్మలోక ప్రాప్తియని నిరూ
 పించుట. ✓
 ఏకాదశ బ్రాహ్మణము 622
 వ్యాధిగ్రస్తునకు సం తాపమున తపోదృష్టి విధానము.
 ద్వాదశ బ్రాహ్మణము 624
 సముచ్చితములైన అన్న పాణముల బ్రహ్మోపాసనము
 త్రయోదశ బ్రాహ్మణము 627
 ఉక్తయజుస్సామ త్తతదృష్టితో ప్రాణోపాసనము
 చతుర్దశ బ్రాహ్మణము 631
 గాయత్ర్యపాధిక బ్రహ్మోపాసనము- ప్రథమ పాద

మున భూమ్యంతరిక్షద్యులోకదృష్టి - ద్వితీయ పాదమునందు
ఋగ్యజుస్సామరూపత్రయీదృష్టి - తృతీయ పాదమునందు
ప్రాణాపానవ్యానదృష్టి - చతుర్థ పాదార్థనిరూపణము -
గాయత్ర్యుపసాన మంత్రార్థ వివరణము- గాయత్రీ ముఖాంగ
వివరణము.

పంచమదశ బ్రాహ్మణము 648

సముచ్చితజ్ఞానకర్మపానకునకు ఆదిత్యప్రార్థనము
విధించుట- అగ్ని దేవతా ప్రార్థనము.

6. అష్టమాధ్యాయము 652-763

ప్రథమ బ్రాహ్మణము 652

శ్రేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వ గుణములతో ప్రాణోపాసనము-
నసిష్ఠత్వగుణకవాగాత్మక ప్రాణోపాసనము - ప్రతిష్ఠాగుణక
చతురాత్మక ప్రాణోపాసనము- సంపద్గుణక శ్రోతాత్మక
ప్రాణోపాసనము - ఆయతనగుణకమనఃఆత్మక ప్రాణోపాస
నము. వాగాదీంద్రియ గణమున శ్రేష్ఠత్వప్రశ్నము- ప్రజా
పతి సమాధానము- వాగాదుల యుత్తర-మణము- పునః
ప్రశ్నము- ప్రాణశ్రేష్ఠత- ప్రాణప్రార్థన- భక్షితాన్నము
నందు ప్రాణాన్న దృష్టివిధానము- ఉదకమునందు ప్రాణ
వాసోదృష్టివిధానము- తత్ఫలకథనము.

ద్వితీయ బ్రాహ్మణము 672

పాంచాలరాజ్యసభకు శ్వేతకేతువు చేరుట- ఐదు
ప్రశ్నములను రాజుడుగుట- సామర్థ్యముచాలని శ్వేతకేతువు
గృహముచేరి తండ్రినడుగుట- అతడును బదులిడనేరక రాజు
సభను చేరుట- సన్మానమునకు పిమ్మట ఆప్రశ్నములన రాజు
నడుగుట- రాజు సరిక్షించి శిష్యత్వము నంగీకరించిన గౌత
మునకు పంచాగ్ని విద్యోపదేశము- తద్విదులకు అర్చిరాది

మార్గ గమనము- కేవల కర్మతులకు దక్షిణమార్గకథనము -
ఉభయ విహీనులకు క్రిమి, కీటకాది జననకథనము,

తృతీయ బ్రాహ్మణము

700

ప్రాణోపాసకునకు మహత్త్వప్రాప్తికై మంథనకర్మ
విధానము.

చతుర్థ బ్రాహ్మణము

720

స్త్రీ మంథనపూర్వక పుత్రమంథన విధానము- మైథున
కర్మమున వాజపేయత్వ గృప్తి- తత్ఫల కథనము- అవిద్య
న్నింద- ప్రాయశ్చిత్తవిధులు- భార్యవశీకరణోపాయకద
నము- పురుష ద్వేషముకల స్త్రీలకు ప్రీతినుత్పాదించుట- గర్భ
భారణేచ్ఛయందు కర్తవ్యము- జారులకై చేయదగిన యభి
చారకర్మ- రజస్వలా నియమములు- సద్గుణ సంపన్న పుత్రో
దయమునకై చేయదగు కర్మములు- అట్టి కూతురు కలుగు
టకై చేయదగు కర్మము- పండితుడైన కుమారుని కాంక్షిం
చుచో చేయదగు కర్మము- అన్నాదుల పచనమునకు కాల
నియమము- ప్రసవసమయమున సుఖప్రసూతికై యుపాయముల
నిర్దేశించుట- స్తన్యప్రదానము- జాతకర్మ- నామకరణము-
మాత్రభిమంత్రణమస్త్రీ నిగూఢణము- అట్టి పితాపుత్రుల
సంస్తుతి.

పంచమ బ్రాహ్మణము (వంశ బ్రాహ్మణము)

756

కాండములకన్నిటికిని ఆచార్యపరంపరనుపదేశించుట.

బృహదా.రణ్య కౌపనిషత్.

తృతీయాధ్యాయః.

హరిః ఓమ్॥ పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాల్పార్ణముదశ్చైత్య (చ్య) తే ।
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవా వశిష్యతే.

ఓమ్ కాన్తిః కాన్తిః కాన్తిః (చూ. 7. 1.1.)

హరిః ఓమ్॥ ఉపనిషత్ ॥ ఉషావాఅశ్వస్యమేధ్యస్యశిరః । సూ
ర్యశ్చక్షుర్వాతః ప్రాణోవ్యాతమగ్నిర్వైశ్వానరః సంవత్సర ఆత్మాశ్వ
స్యమేధ్యస్యద్యౌః పృథ్విమస్తరిక్షముదరం పృథివీపాజస్యందిశః పార్శ్వ
మవాస్తరదిశః పర్వనఋతవోజ్ఞాని మాసాశ్చార్ధమాసాశ్చపర్వాణ్య
హోరాత్రాణి ప్రతిష్ఠా నక్షత్రాణ్యస్తీని నభోమాంసాని । ఉపధ్యంసి
కతాః సిన్ధవో గుదాయకృచ్చగ్లోమానశ్చపర్వతా ఓషధయశ్చవనస్పత
యశ్చలోమాని ఉద్యన్పుర్వాథో నిష్టాచక్ జఘన్థాథోయద్విజృం
భతే తద్విద్యోత తేయద్విధూను తే తత్ స్తనయతి యస్మేహతి తద్వర్షతి
వాగేవాస్యవాక్ ॥

పదవిభాగమ్॥ ఉషాః - వై - అశ్వస్య - మేధ్యస్య - శిరః -
సూర్యః - చక్షుః - వాతః - ప్రాణః - వ్యాతం - అగ్నిః - వైశ్వా
నరః - సంవత్సరః - ఆత్మా - అశ్వస్య - మేధ్యస్య - ద్యౌః - పృథ్వి -
అస్తరిక్షం - ఉదరం - పృథివీ - పాజస్యం - దిశః - పార్శ్వం - అవాస్తర
దిశః - పర్వవః - ఋతవః - అజ్ఞాని - మాసాః - చ - అర్ధమాసాః -
చ - పర్వాణి - అహోరాత్రాణి - ప్రతిష్ఠాః - నక్షత్రాణి - అస్తీని -
నభః - మాంసాని - ఉపధ్యం - సికతాః - సిన్ధవః - గుదాః - యకృ
క్ - చ - గ్లోమానః - చ - పర్వతాః - ఓషధయః - చ - వనస్పత

యః - చ - లోమాని - ఉద్యత్ - పూర్వార్థః - నిష్క్లాచ - జఘ
నార్థః - యత్ - విజృంభతే - తత్ - విద్యోతతే - యత్ - విధూనుతే -
తత్ - స్తనయతి - యత్ - మేహతి - తత్ - వర్షతి - వాక్ - ఏవ -
అస్య - వాక్.

ప్రతిపదార్థమ్॥ మేధ్యస్య = పవిత్రమైనయజ్ఞసంబంధమగు, అశ్వ
స్య = అశ్వముయొక్క, శిరః = శిరస్సు, ఉపావై = బ్రాహ్మముహూర్త
ము. మేధ్యస్య = పవిత్రమగుయజ్ఞసంబంధమగు, అశ్వస్య = అశ్వము
యొక్క, (మేధ్యస్య అశ్వస్య అనుపదములు రెండుసార్లు చెప్పినందున ఈ
మంత్రమునందలి వాక్యములయందంతట ప్రత్యేకముగా చెప్పకొనవల
యునని భావము.) చక్షుః = నేత్రము, సూర్యః = సూర్యుడు. ప్రాణః =
ప్రాణము, వాతః = వాయువు. వ్యాత్తం = తెలువబడినముఖము, వై
శ్వానరః = వైశ్వానరుడగు పేరుగల, అగ్నిః = అగ్ని. ఆత్మా = శరీరము,
సంవత్సరః = సంవత్సరము. (పంజరంబుమూసములుగాని లేక అధిక
మూసముతోఁ గూడినయెడల పదమూడు మూసములుగాని). పృష్ఠం =
వీపు, ద్యౌః = ద్యులోకము. ఉదరం = కడుపు, అస్తరితం = ఆకాశము.
పాజస్యం = పాదాసనస్థానము, పృథివీ = భూమి. పార్శ్వం = పార్శ్వ
ములు, దిశః = దిక్కులు. పర్శవః = ప్రక్కలయందలి యెముకలు,
అచాస్తరదిశః = అగ్నేయదిమాదిదిక్కులు. అజ్ఞాని = అవయవములు,
ఋతవః = వసంతాది ఆఋణుతువులు. పర్వాః = సంధులు, మాసా
శ్చ = మాసములును, అర్థమాసాశ్చ = పక్షములును, ప్రతిపదః = పాద
ములు. అహోరాత్రాణి = అహోరాత్రములు, (రాత్రిపగళ్లు), ఆస్థిని
= ఎముకలు. నక్షత్రాణి = నక్షత్రములు, మాంసాని = మాంసములు,
నభః = ఆకాశమునందుండెడి మేఘములు. ఉపధ్యం = కడుపునందుండు
నగముజీర్ణమైన ఆశనము, నీకతాః = నీకతములు, (ఇసుక). గుదాః
= నాడులు, సిన్ధవః = నదులు, యకృచ్చ = (హృదయమునకు క్రిందుగా
దక్షిణభాగమున నుండు), మాంసపిండమును, క్లోమానశ్చ = (హృద

యమునకుక్రిందుగా నుత్తరభాగముననుండు) మాంసపిండమును, (క్లోమానః అనునది నిత్యబహువచనము అయినను ఇక్కడ ఏకవచనార్థముకలది). పర్వతాః = పర్వతములు, లోమాని = వెండ్రుకలు, ఓషధయశ్చ = తరుగుల్మలతలున్ను, వనస్పతయశ్చ = పూయక కాయునట్టి వృక్షములున్ను. పూర్వార్థః = పూర్వభాగముగానుండు సగము, ఉద్యన్ = ఉదయించిన సూర్యుడు, (అశ్వముయొక్క పూర్వభాగము ఉదయము మొదలుకొని మధ్యాహ్నమువఱకుండు సూర్యుడు.) జఘన్గార్థః = ఉత్తరభాగముగానుండు సగము, నిష్టాచక్ = అస్తమయమునుపొందుచున్న సూర్యుడు. (అశ్వముయొక్క యుత్తరభాగము మధ్యాహ్నము మొదలుకొని అస్తమయమువరకుండు సూర్యుడు). యద్విజృంభతే = అంగములను విస్తరింపఁజేయుట ఏదియో, తత్ = అది, విద్యోతతే = ప్రకాశించుట (మెఱుపు). యద్విధూనుతే = అంగములనుకంపింపఁజేయుట ఏదియో, తత్ = అది, స్తనయతి = ధ్వనించేయుట (ఊలుము). యస్మేహతి = మూత్రమును ఏదిచేయుచున్నదో, (మూత్రమునువిడుచుట), తద్వర్షతి = అదియే వర్షించుట, (వర్షము). అస్య = ఈ అశ్వముయొక్క, వాగేవ = శబ్దమే, వాక్ = వాక్కు, (ఈ వాక్కునందు మూత్రము సాదృశ్యమునుకల్పింపలేదు).

తాత్పర్యమ్! బుద్ధివిక్షేపములు లేక బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికలుగుటకు అరణ్యమునందు అధ్యయనము చేయబడుటవలన అరణ్యకమనియును, పరిమాణమువలన బృహత్స్వరూపమగుటవలన బృహదారణ్యకమనియును, వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇది యెనిమిది అధ్యాయములుకలది. అందు ప్రథమ ద్వితీయాధ్యాయములు రెండును కేవలకర్మాంగములుగానుండెడి ప్రవర్గోపసత్తులను ప్రతిపాదించునవగుటవలన వానిని ఉపేక్షించి బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికొఱకు తక్కిన యధ్యాయములు మూత్రము వ్యాఖ్యానముచేయబడినవి. వానికిమూత్రమే తేలుగ్గులోనును అర్థము వ్రాయఁబడుచున్నది. దానియందు అశ్వ

మేధయాగము చెప్పబడినది. అది అనేక పశువులు కలిదియైనను ప్రధానముగ ప్రజాపతి దేవతాకమైన అశ్వజ్ఞవిషయమైన ఉపాసనలు చెప్పుచు ఆ అశ్వమునకు ప్రజాపతి రూపమును నిరూపించుచున్నాడు. ఆయజ్ఞసంబంధమైన అశ్వమునకు శిరస్సు శాస్త్రతాకికములయందు ప్రసిద్ధముగానుండు బ్రాహ్మముహూర్తము, నేత్రముసూర్యుడు. ప్రాణము వాయువు, తెఱవబడిన ముఖము అగ్ని. శరీరము సంవత్సరము, వీపు ద్యులోకము, కడుపు అంతరిక్షము (అకాశము). పాదాసన ప్రదేశము భూమి, పార్శ్వములు ప్రాగాని దిక్కులు, పక్కయెముకలు ఆగ్నేయాదిమూలదిక్కులు. అవయవములు వసంతాది ఋతువులు. దేహసంధులు మాసములు పక్షములును. నిలుచుటకాధారములైన పాదములు రాత్రిపగళ్ళు. ఎముకలు నక్షత్రములు, మాంసములు ఆకాశమునందలి మేఘములు. అరగని అన్నము పైకతములు. నాడులు పదులు. హృదయమందు దక్షిణోత్తర భాగములయందలి మాంసపిండములు పర్వతములు, వెండ్రుకలు ఓషధులు. ఈ అశ్వముయొక్క దేహపూర్వ భాగము ఉదయముమొదలు పండ్రెండుఘంటలవఱకుండెడి సూర్యుడు. ఈ అశ్వముయొక్క దేహోత్తరభాగము మధ్యాహ్నము మొదలు అస్తమయమువరకుండెడి సూర్యుడు. ఈ అశ్వదేహ విజ్ఞానము ప్రకాశము. ఈ అశ్వదేహకంపమే ఉటుము. దీనిమాత్రోత్సర్జనమే వర్షము. దీనిశబ్దమే వాక్కు. దీని (వాక్కు) విషయమందు మాత్రము ప్రజాపతికి సమానకల్పనలేదు.

ఉ॥ అహర్వాతశ్వంపురస్తాన్యహిమాన్వజాయత తస్య పూర్వేసముద్రే యోనీరాత్రి రేనంపశ్చాన్యహిమాన్వజాయత తస్య పరేసముద్రే యోని రేతోవా అశ్వం మహిమానావభిరస్సంబభావతుః హయో భూత్వా దేవానవహ ద్వాజే గన్ధర్వానర్వాసు రానశ్వేషును ష్యాన్ సముద్రవవాన్యబన్ధుః సముద్రోయోనిః. 1.91

ఇతి తృతీయాధ్యాయేప్రథమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అహః - వై - అశ్వం - పురస్తాత్ - మహిమా - అన్వజాయత - తస్య - పూర్వే - సముద్రే - యోనిః - రాత్రిః - వనం - పశ్చాత్ - మహిమా - అన్వజాయత - తస్య - అపరే - సముద్రే - యోనిః - ఏతే - వై - అశ్వం - మహిమానా - అభిర, - సంబభూవతుః - శాయః - భూత్వా - దేవాః - అవహాత్ - వాజీ - గర్ధర్వాః, అర్వా - అసురాః - అశ్వః - మనుష్యాన్ - సముద్రః - ఏవ - అస్య - బన్ధుః - సముద్రః - యోనిః.

[ప॥ (ఈ అశ్వమునకు ముందు వెనుకలయందు బంగారువెండితోఁజేయఁబడిన పాత్రవిశేషములున్నయవి, వాటిలో) అశ్వం = అశ్వమునుగూర్చి, పురస్తాత్ = ముందరనుండెడి, మహిమా = మహిమయనుపేరుగల సువర్ణపాత్రవిశేషము, అహరైః = పగలుగానే, అన్వజాయత = కలిగెను, (అనగా పగలు బంగారువలెనే పచ్చనగుట వలన ఆ పాత్రవిశేషమును పగటినిగా భావన చేయవలయును), తస్య = ఆ సువర్ణపాత్రమునకు, పూర్వే సముద్రే = తూర్పుసముద్రము, (వేదమగుటవలన విభక్తిభేదము), యోనిః = ఊంచెడిస్థానము, (ఆ సువర్ణపాత్రమునుంచెడిస్థానమును తూర్పుసముద్రదృష్టితో ధ్యానింపఁదగినది), (తథా = ఆప్రకారము), రాత్రిః = రాత్రి, వనం = ఈ అశ్వమునుగూర్చి, పశ్చాత్ = వెనుకఁగడెడి, మహిమా = మహిమయనుపేరుగల రజితపాత్రవిశేషముగా, అన్వజాయత = కలిగెను, (అనగా రాత్రి వెన్నెలచేత వెండికిసాదృశ్యమగుటవలన ఆవెండిపాత్రను రాత్రి దృష్టితో ధ్యానించవలయును), తస్య = ఆవెండిపాత్రమునకు, అపరే సముద్రే = పశ్చిమసముద్రము, యోనిః = ఊంచెడిస్థానము, (ఆ వెండిపాత్రమునుంచెడి స్థానమును పశ్చిమసముద్రదృష్టితో ధ్యానించవలయును), ఏతే వై మహిమానా = ఈమహిమములను పేరుగల సువర్ణరజితపాత్రలు రెండును, అశ్వం = అశ్వమునుగూర్చి, అభిరః = పూర్వపశ్చిమభాగములయందు, సంబభూవతుః = కలిగినవి, (ఇట్లుతిరిగిచెప్పట ఈ అశ్వము

గొప్పమహిమతోగూడినదని తెలియుటకు) (సః=ఆ అశ్వము), హయఃభూత్వా=హయజాతియై, దేవా=దేవతలను, వాజీ=వాజయనుజాతియై, గంధర్వా=గంధర్వులను, అర్వా=అర్వయనుజాతియై, అసురాన్=అసురులను, అశ్వః=అశ్వజాతియై, మనుష్యా=మనుష్యులను, అపహత్=వహించెను. (హయ వాజి అర్వ అశ్వములను నాలుగుజాతులై దేవగంధర్వ అసుర మనుష్యులను నలుగురిని వహించెను). అస్య=ఈఅశ్వమునకు, సముద్రవవ=సముద్రుడే, బంధుః=బంధువు. (సముద్రమును బంధుదృష్టితో ధ్యానించవలయును). సముద్రః=సముద్రుడు, యోనిః=కారణము, (ఈఅశ్వమునకు సముద్రుడుత్పాదకుడగుటవలన వానినికారణునిగా ధ్యానించవలయును).

తా|| ఈ అశ్వమునకు పూర్వపశ్చిమ భాగములయందుంచెడి బంగారు వెండిపాత్రములను అహారాత్రములనుగాను, ఆపాత్రములుంచెడి స్థానములను పూర్వపశ్చిమ సముద్రములనుగాను, ధ్యానించవలయును. ఇట్లుప్రజాపత్యంగసదృశముగా ధ్యానింపఁబడిన అవయవములుగలఅశ్వమునకు సముద్రముత్పత్తి స్థానమగుటవలన ఆసముద్రమును బంధువునుగా ధ్యానించవలయును.

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు ప్రథమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

హరిఃఓమ్|| ౬|| నై వేహకించనాగ్రాసీస్మృత్యునై వేదమావృతమాసీ
దశనాయయా అశనాయాహిమృత్యుస్తస్మనోకురుతాత్మిస్త్వస్యమి
తిసోర్చన్న చరత్రస్యార్చిత అపోజాయనార్చితేవై మేకమభూదితి
త దేవార్కస్యార్కత్వం । కగ్హవాఅపైథవతి మ ఏవ మేత
దర్కస్యార్కత్వం వేద.

||౧||

ప|| న - ఏవ - ఇహ - కించన - అగ్రే - ఆసీత్ - మృత్యునా -
ఏవ - ఇదం - ఆవృతం - ఆసీత్ - అశనాయయా - అశనాయా - హి -
మృత్యుః - తత్ - మనః - ఆకురుత - అత్మనీ - స్వాం - ఇతి - సః -

అర్చ - అచరత్ - తస్య - అర్చతః - ఆపః - అజాయంత - అర్చతే -
వై - మే - కం - అభూత్ - ఇతి - తత్ - ఏవ - అర్కస్య - అర్క-
త్వం - కం - హవై - అస్మై - భవతి - యః - ఏవం - ఏతత్ - అర్క-
స్య - అర్కత్వం - వేద.

[ప్ర] ఇహ = ఈసంసారమండలమునందు, అగ్రే = సృష్టికి పూ-
ర్వము, కించన = కొంచెమున్ను, (నామరూపములచేత వేఱుపటచ-
బడిన విశేషముకొంచెమున్ను), నై వాసీత్ = లేనేలేదు. అశనాయయా
= భక్షించుటకు కోరుటచేతనై న, మృత్యునై వ = మృత్యుశబ్దవాచ్యు-
డగు హిరణ్యగర్భునిచేతనే, (ఎవడుభక్షించుటకుకోరునో వాడు అట్టి
కోరికకలిగినతరువాత జంతువులను చంపుచున్నాడు గనుక ఆకోరిక
బుద్ధ్యాత్మకు కలుగుటవలన ఆబుద్ధ్యవస్థగల హిరణ్యగర్భుడు మృత్యుశబ్ద
వాచ్యుడని చెప్పబడుచున్నది). ఇదం = ఈ కార్యజాతముగు సమస్త
జగత్తు, ఆవృతం = ఆవరింపబడినదై, ఆసీత్ = ఉండెను. అశనాయా
= భక్షించుటకుకోరుట, మృత్యుర్ని = మృత్యువుగదా? (మృత్యుః =
మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడు), (అహం = నేను), ఆత్మన్వీ =
మనస్సుగలవాడను, స్వామితి = అగుదునుగాక యని, తస్మానః = ఆమన-
స్సును, అకురుత = చేసెను. (ప్రకృతమునందలి ఆ మృత్యువు ముందు
చెప్పబోయెడి కార్యముగు ప్రపంచమును సృష్టించవలెనను కోరిక చేత
ఆకార్యాలోచన సమర్థముగునంతఃకరణమును చేసెను) సః = ఆ హిర-
ణ్యగర్భుడు, (ఆత్మానమేవ = తన్నునే), అర్చ = పూజించుకొనువా-
డై, (కృతార్థోస్మీతి = భన్యుడనని), అచరత్ = తలంచెను. అర్చతః =
పూజించుచున్న, తస్య = ఆ హిరణ్యగర్భునకు, ఆపః = ఉదకములు,
అజాయంత = పుట్టినవి. అర్చతేవై = పూజను చేయుచున్న, మే = నా-
కొఱకు, కం = ఉదకము, అభూదితి = కలిగెనని, (అమవ్యత = తలం-
చెను). తదేవ = ఆకారణమువలననే, అర్కస్య = అశ్వమేధయాగ-
మునకుపయోగమైన అగ్నికి, అర్కత్వం = అర్కశబ్దవాచ్యత్వమని,

(సుఖకారణముగు పూజాసాధనమునకు ఉదకసంబంధమువలన అగ్నికి అర్కుడనుపేరు గుణనిమిత్తమువలనకలిగినది). ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవడు, అర్కస్య = అశ్వమేధాగ్నికి. ఏతత్ = ఈ, అర్కత్వం = అర్కశబ్దవాచ్యతను, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడు, అస్మై = వీనికొఱకు, కంహవై = ఉదకమే, (లేక నామసామ్యమువలన సుఖమైనను), భవతి = కలుగుచున్నది.

తా|| ఈ పూర్వోక్త ప్రకారము అశ్వమేధయాగమునకు ప్రధాన పశువైన అశ్వమును విరాట్స్వరూపునిగా ధ్యానించి అనంతరము అశ్వమేధోపయోగమైన అగ్న్యైత్తత్తి చెప్పబడుచున్నది. సంసారమండలమునందు సృష్టికి పూర్వము అసత్స్వరూపమైన కార్యజాతమగు ప్రపంచమే మియును లేదు. సర్వకారణముగు పరబ్రహ్మము మాత్రముండెను. అట్టిసత్స్వరూపమైన పరబ్రహ్మము సృష్టిసంకల్ప కామనతో, గూడుకొనుటవలన మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడాయెను. ఆహిరణ్యగర్భుడు ముందు చెప్పఁబోయెడి కార్యమగు ప్రపంచమును సృష్టించవలెననుకోరిక చేసేను ఆకార్యాలోచనమునందు సమర్థమైన అంతఃకరణముగలవాడనగుదునుగాక యని తలంచుచు తన్నే పూజించుకొనువాడై ధన్యుడైనైతిని తలంచెను. అట్లు పూజించుకొనుచుండెడి ఆహిరణ్యగర్భునకు ఉదకములుకలుగగా పూజచేయు తనకు ఉదకము కలిగినని తలంచెను. ఇట్లు తలంచుటచేతనే అశ్వమేధయాగోపయోగమైన అగ్నికి సుఖహేతు పూజాకరణ ఉదకసంబంధమువలన అర్కుడను పేరుకలిగినది. ఈ విధముగా ఎవడు ఈ అశ్వమేధాగ్నికి అర్కశబ్దవాచ్యతను తెలిసికొనుచున్నాఁడు, వీనికి ఉదకమే (సుఖమైనను) కలుగుచున్నది.

ఉ|| అపోవాఅర్కస్తద్యదసాగ్ శరతినీత్రత్సమహస్యత సాపృథవ్య భవత్తస్యామత్రామ్యత్ తస్యత్రాస్తస్య తప్తస్య తేజోరపోనిరవర్తతాగ్నిః.

ప॥ ఆపః - వా - అర్కః - తత్ - యత్ - అపాం - శరః -
ఆనీత్ - తత్ - సమహన్యత - సా - పృథివీ - అభవత్ - తస్యాం - ఆ
శ్రామ్యత్ - తస్య - శ్రాంతస్య-తప్తస్య-తేజోరసః-నిరవర్తత-అగ్నిః.

ప్ర॥ అపోవా = ఉదకములును, అర్కః = అర్కస్వరూపము. (ఇక్కడ ఉదకములు అర్కశబ్దవాచ్యములగుటవలన అగ్నికి అర్కశబ్దత్వము లేదని శంక చేయగా ప్రకరణమును ఆశ్రయించి నౌపచారికముగా నుదకములకు అర్కత్వము చెప్పబడినదేగాని అగ్నియే. అర్కశబ్దవాచ్యుడని చెప్పి అగ్నిస్వరూపమును చెప్పుచున్నాడు.) తత్ = అనీటియందు, యత్ = ఏది, అపాం = నీటియొక్క, శరః = మీగడవంటిరూపము, ఆనీత్ = ఉండెనో, తత్ = అది, సమహన్యత = కూడుకొనెను. (బ్రాహ్మ తేజస్సుచేత లోపల పచనము చేయబడినదై కూడుకొనెను.) సా = అది, పృథివీ = భూమి, అభవత్ = ఆయెను. తస్యాం = ఆ భూమియందు, (సః = పూర్వము చెప్పిన మృత్యుశేబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడు,) ఆ శ్రామ్యత్ = శ్రమను పొందినవాడై యుండెను. (ఆప్రజాపతికార్యభూతమైన సమస్తలోకమును చేసి బడలిక పొందియుండెను.) తప్తస్య = సంతాపమును పొందినవాడును, శ్రాంతస్య = బడలికను పొందినవాడునగు, తస్య = ఆ హిరణ్యగర్భునియొక్క, తేజోరసః = తేజస్సేసారముగాఁగల, అగ్నిః = అగ్ని, నిరవర్తత = కలిగెను.

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పబడిన అర్కుడైనడనగాఁ జెప్పబడుచున్నది. ఉదకములును అర్కస్వరూపములని ఈ మంత్రమునందు చెప్పటవలన పూర్వము చెప్పినప్రకారము అగ్నికి అర్కత్వము లేదని శంకచేయగా ప్రకరణమును ఆశ్రయించి ఉదకములకు నౌపచారికముగా అర్కత్వము చెప్పబడినదేగాని రూఢిగా అగ్నికే అర్కత్వమని చెప్పి అగ్నిప్రకరణమును చెప్పుచున్నాడు. అనీటియందు వెలుపలనుండెడి తేజస్సుచేత పచనము చేయబడి పెరుగుయొక్క మీగడవంటిట్లమైన ఆ ఉదకములయొక్క ఘనీభావము భూమియైయును. ఆ భూమియందు

పూర్వము చెప్పియుండెడి హిరణ్యగర్భుడు కార్యభూతమైన ప్రపంచమును సృష్టించి శ్రమనుపొందియుండెను. అట్లు శ్రమపొంది సంతాపము గలవాడగు ఆ హిరణ్యగర్భునియొక్క శరీరమునుండి తేజస్సారముగ అగ్నిబైలు వెడలెను.

ఉ॥ స త్రేథాత్మానం వ్యకురుతాదిత్యం తృతీయం వాయుం తృతీయగ్ స
 ఏవ ప్రాణస్త్రీధా విహితః తస్య ప్రాచీదిక్కిరోసాచాసాచేర్మా అ
 థాస్య ప్రతీచీదిక్పుచ్ఛమసాచాసా చ సక్లేదక్షిణాచోదీచీ చ పా
 ర్శ్వేద్యాః పృష్ఠమస్తరిక్షముదరమియము రస్సవహోపుప్రతిష్ఠితో
 యత్ర క్వచైతి తదేవ ప్రతిష్ఠిత్యేవం విద్వాన్. 131

ప॥ సః - త్రేథా - ఆత్మానం - వ్యకురుత - ఆదిత్యం - తృతీ
 యం - వాయుం - తృతీయం - సః - ఏవః - ప్రాణః - త్రేథా - విహితః
 - తస్య - ప్రాచీ - దిక్ - శిరః - అసా - చ - అసా - చ - ఈర్మా -
 అథ - అస్య - ప్రతీచీ - దిక్ - పుచ్ఛం - అసా - చ - అసా - చ -
 సక్లే - దక్షిణా - చ - ఉదీచీ - చ - పార్శ్వే - ద్యాః - పృష్ఠం - అస్త
 రిక్షం - ఉదరం - ఇయం - ఉరః - సః - ఏవః - అపు - ప్రతిష్ఠితః -
 యత్ర - క్వ - చ - ఏతి - తత్ - ఏవ - ప్రతిష్ఠిత్య - ఏవం - విద్వాన్.

ప॥ సః = ఆప్రాపతి, ఆత్మానం = తన్ను, తృతీయం = మూడవ
 వాడగు, ఆదిత్యం = సూర్యునిగాను, (అగ్ని వాయువులతోఁగూడ మూ
 డవవాడైన సూర్యునిగాను,) తృతీయం = మూడవవాడగు, వాయుః =
 వాయువునుగాను, (అగ్నిదిత్యులతోఁగూడ మూడవవాడైన వాయు
 వునుగాను), (అగ్నిం = మొదటిస్వరూపమైన అగ్నిని), తృతీయం = మూ
 డవవానినిగాను, (వాయురాదిత్యులతో మూడవవానినిగాను,) త్రేథా =
 తాడువిధములుగా, వ్యకురుత = చేసెను. ఏవః = ఈ, ప్రాణః = ప్రాణ
 రూపమైన, (పటకారణములైన దారములు పటమైన విధముగా సమస్త
 భూతములయొక్క ప్రాణరూపమైన), సః = ఆపరమాత్మ, (మృత్యునా
 = మృత్యురూపమైన హిరణ్యగర్భుడగు, స్వేదైవ = తనచేతనే), త్రేథా

= మూడువిధములుగా, (అగ్న్యదిత్యవాయురూపములుగా,) విహితః
 = చేయబడెను. (వేరుపఱచబడెను.) తస్య = ఆ పరమాత్మస్వరూపమైన
 అగ్నికి, ప్రాచీదిక్ = తూర్పుదిక్కు, శిరః = శిరస్సు; అసౌచ = ఈ ఈశా
 న్యపుమూలయున్న, అసౌచ = ఈ ఆగ్నేయపుమూలయున్న, (ఇవి
 రెండును,) ఈర్మా = భుజములు; అథ = అనంతరము, అస్య = ఈ అగ్నికి,
 ప్రతీచీదిక్ = పశ్చిమదిక్కు, పుచ్చం = క్రిందిభాగము; అసౌచ = ఈవా
 యవ్యమూలయును, అసౌచ = నైరృతిమూలయును, (ఈ రెండును,) సక్తి
 నీ = తొడలు; (సక్త్యా అని వేదప్రయోగము;) దక్షిణాచ = దక్షిణపు
 దిక్కును, ఉదీచీచ = ఉత్తరపుదిక్కును, పార్శ్వే = పక్కలు, ద్యౌః =
 ద్యులోకము, పృష్ఠం = వీపు; అంతరిక్షం = ఆకాశము, ఉదరం = కడుపు;
 ఇయం = ఈ భూమి, ఉరః = వక్షస్థలము; సవీషః = ఆపరమాత్మస్వరూప
 మైన ఈ అగ్ని, ఆపు = ఉదకములయందు, ప్రతిష్ఠితః = ఉంచబడినది.
 వీషం = ఈ ప్రకారము, విద్వాన్ = అగ్నిస్వరూపస్థితిని తెలిసినవాడు,
 యత్ర క్వచ = ఎక్కడెక్కడను, వీతి = స్థితిని పొందుచున్నాడో, త దేవ =
 అక్కడక్కడనే, ప్రతితిష్ఠతి = అగ్నిపానసస్థితిని పొందుచున్నాడు.

తా|| హిరణ్యగర్భస్వరూపమైన పరమాత్మచేత తనస్వరూపము
 విరాట్స్వరూపముయొక్క కూడిక లేక యే అగ్న్యదిత్యవాయురూపము
 లతో మూడువిధములుగా వేరుపఱచబడెను. అట్లు వేరుపఱచబడిన
 అగ్న్యదిరూపములలో యెడటిదియును అశ్వమేధయాగోపయోగిక
 మునగు అగ్నికి ఆయాగమునకు ప్రధానపశువగు అశ్వమునకువలెనే
 స్వరూపనిదర్శనము చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు వేరుపఱచబడిన పరమా
 త్మస్వరూపమైన ఆ అగ్నికి తూర్పుదిక్కు శిరస్సును, ఈశాన్యాగ్నే
 యములు రెండును బాహువులును, పశ్చిమదిక్కు దేహముయొక్క
 క్రిందిభాగమును, వాయవ్యనైరృతులు రెండును తొడలును, దక్షిణో
 త్తరములు రెండును పార్శ్వములును, ద్యులోకము వీపును, ఆకాశము
 కడుపును, భూమి వక్షస్థలమును. ఇట్లు లోకాత్మకమును ఆపరమాత్మ

స్వరూపమునగు ఈ అగ్ని ఉదకములయందుంచబడి యున్నది. ఇట్లు అగ్నిస్థితిని తెలిసికొని ఉపాసించువాడు ఎక్కడెక్కడ పొందునో అక్కడక్కడనే అగ్నిపాననాఫలమును పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ సోఽకామయతద్వితీయో మే ఆత్మాజాయేతేతి స మనసావాచం
మిధునగ్ సమభవత్ అశనాయామృత్యుస్తద్వ్యదేత ఆసీత్ససంవ
త్సరో భవత్ న హ పురాతనసంవత్సర ఆసతమేతావంతంకాల
మభిభః|యావా సంవత్సరస్తమేతావతః కాలస్యపరస్తాదసృజత|
తం జాతమభివ్యాదదాత్ స భాణకరోత్సైవ వాగభవత్. 1॥

ప॥ సః - అకామయత - ద్వితీయః - మే - ఆత్మా - జాయేతే -
ఇతి - సః - మనసా - వాచం - మిధునం - సమభవత్ - అశనాయా
మృత్యుః - తత్ - యత్ - రేతః - ఆసీత్ - సః - సంవత్సరః - అభవ
త్ - న - హ - పురా - తతః - సంవత్సరః - ఆస - తం - ఏతావంతం -
కాలం - అభిభః - యావా - సంవత్సరః - తం - ఏతావతః - కాల
స్య - పరస్తాత్ - అసృజత - తం - జాతం - అభి - వ్యాదదాత్ - సః -
భాణకరోత్ - సా - ఏవ - వాక్ - అభవత్.

ప్ర॥ సః = ఆమృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడు, మే =
నాకు, ద్వితీయః = రెండవదియైన, ఆత్మా = శరీరము, జాయేతేతి = కలు
గునుగాకాయని, అకామయత = కోరెను. (ఇట్లుకోరి), అశనాయామృ
త్యుః = భక్షణేచ్ఛ చేత లక్షితమైన మృత్యుశబ్దముగల, సః = ఆహిరణ్య
గర్భుడు, మనసా = (ముందుపుట్టియున్న) మనస్సుతో, వాచం = వేద
లక్షణమైనవాక్కును, మిధునం = ద్వంద్వభావమునుగా, సమభవత్ =
సంభావనముచేసెను. (ఆలోచించెను). తత్ = ఆమిధునమునందు, యత్
= ఏ, రేతః = రేతస్సు, ఆసీత్ = ఆయెను, (పూర్వముచెప్పబడినఅగ్నియే
ప్రథమశరీరముగాగలప్రజాపతికి వేదవాక్కునుఆలోచించుటయందు
త్పత్తికారణమైనజ్ఞానకర్మరూపమగుఏరేతస్సుకలిగెనో), సః = ఆరేతో
ర్హావమై ప్రజాపతి, సంవత్సరః = సంవత్సరస్వరూపుడు, అభవత్ = ఆ

యెను. (ఆప్రజాపతిజన్మాంతరమున చేయఁబడిన దానిని భావన చేయుచు ఉదకములను సృష్టించి ఆ ఉదకములయందు పూర్వము చెప్పిన ఆరేణో రూపముతో ప్రవేశించి అండరూపముతో గర్భముగలవాడై కాలము నిర్మించెడి సంవత్సరాత్మకమగు ప్రజాపతి ఆయెను). తతః = కాలమును నిర్మించెడి ఆ ప్రజాపతికంటె, పురా = పూర్వము, సంవత్సరః = సంవత్సరరూపమైన ప్రజాపతి, నాసహ = లేకపోయెను. యావాన్ = ఎంత కాలము, సంవత్సరః = సంవత్సరమో, (సః = ఆ సంవత్సరాత్మక ప్రజాపతి), ఏతావంతం = ఇంతయైన, (సంవత్సర పరిమాణమగు), కాలం = కాలమునుగూర్చి, తం = ఆ అండరూపమైన గర్భమును. అభిభః = భరించెను. ఏతావతః = ఇంతయైన. (సంవత్సర పరిమితిగల), కాలస్య = కాలము యొక్క, పరస్తాత్ = అనంతరమునందు, (సః = ఆ ప్రజాపతి), తం = ఆ గర్భమును, అసృజత = సృష్టించెను. (ఆ అణ్ణమును భేదించెను). జాతం = పుట్టిన, తం = ఆ కుమారుని, అభివ్యాదదాత్ = (భక్షించుటకు) నోరు తెఱచెను. సః = ఆ పుత్రుడు, భాణకరోత్ = భాణఅనుశబ్దమును చేసెను. (ఆ ప్రజాపతి ఇట్లు పుట్టిన పుత్రుడగు అగ్నిని భక్షించుటకు నోరు తెఱవగా స్వాభావికమైన అవిద్యతోఁగూఢుకొనినవాడై భయపడి ఆ పుత్రుడు భాణయనుశబ్దమును చేసెను). సైవ = అదియే, వాక్ = శబ్దము, అభవత్ = ఆయెను.

తా॥ భక్షణేచ్ఛ చేత మృత్యుశబ్ద వాచ్యుడైన ఆ హిరణ్యగర్భుడు తనకు రెండవదియగు శరీరముకలుగునుగాక యనికోరి వేదవంక్కును మిథునమునుగా ఆలోచించెను. ఇట్లు ఆలోచించగా నుత్పత్తికారణమైన జ్ఞానకర్మరూపమగు రేతస్సు కలిగెను. తరువాత జన్మాంతరకర్మాలోచనచే భావన చేయువాడై సృజింపఁబడిన ఉదకములయందు ఆరేతస్సుతోను ప్రవేశించి అండరూపముతో గర్భముగలవాడై సంవత్సరాత్మక ప్రజాపతి ఆయెను. అంతః పూర్వము ఆ ప్రజాపతి లేక యే ఇట్లు అగు ఎంత పరిమితి కాలము సంవత్సరమగునో అంత కాలము ఆ గర్భ

మును భరించెను, ఇట్లు భరించి సంవత్సర కాలమైనతరువాత విరాజస్వ
రూపమైన అగ్నిని సృజించెను, (అండమునుభేదించెను.) ఇట్లు ఆప్రజా
పతి సృజించి ఆ పుట్టినపుత్రుని భక్షించుటకు నోడు తెఱచెను, ఆపుత్రు
డు స్వాభావికమైన అవిద్యతోఁగూడుకొనినవాడై భయముతో భాణ
యని ధ్వనిచేసెను. అదియే భూరాదివ్యాహృతిరూపమైనవాక్కు
అయెను.

ఉ॥ స విక్షతయది వా ఇమమభిమగ్ స్వే కనీయో న్నంకరివ్యఇతి స
తయావాచాతేనాత్మనేడగ్ సర్వమసృజత యదిదంకిచ్చాయజాగ్షి
సామాని ఛన్దాగ్సి యజ్ఞాప్రజాఃపశూన్ । సయద్యదేవాసృజత
తత్తదత్తుమధియత సర్వం వా అత్తి తదది తేరదితిత్వగ్ సర్వస్యై
తస్యాత్తా భవతిసర్వమస్యాన్నంభవతి యవవ మేతదది తేరదితిత్వం
వేడ. 151

ప॥ సః - విక్షత - యది - వై - ఇమం - అభిమం స్వే - కనీయః
- అన్నం - కరిష్యే - ఇతి - సః - తయా - వాచా - తేన - ఆత్మనా -
ఇదం - సర్వం - అసృజత - యత్ - ఇదం - కించ - ఋచః - యజాం
షి - సామాని - ఛన్దాగ్సి - యజ్ఞా - ప్రజాః - పశూన్ - సః - య
త్ - యత్ - ఏవ - అసృజత - తత్ - తత్ - అత్తుం - అధియత - స
ర్వం - వై - అత్తి - ఇతి - తత్ - అదితేః - అదితిత్వం - సర్వస్య - ఏ
తస్య - అత్తా - భవతి - సర్వం - అస్య - అన్నం - భవతి - యః - ఏ
వం - ఏతత్ - అదితేః - అదితిత్వం - వేడ.

[ప॥ సః = ఆమృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన పరమాత్మ, ఇమం =
ఈరోదనమును చేయుచున్నపుత్రుని, యదివా = ఎప్పుడైనను, అభి
మస్వే = హింసించగలను, కనీయః = అల్పమైన, అన్నం = అన్న
మును, కరిష్యే ఇతి = చేసెదనని, విక్షత = అలోదించెను. సః = అపర
మాత్మ, తయా = ఆపూర్వోక్తమైన, వాచా = వాక్కుతోడను,
తేన = ఆపూర్వోక్తమైన, ఆత్మనా = మనస్సుతోడను, (మిథునీభా

వం=మిథునభావమును, ఉపగమ్య = పొంది), యదిదంకించ=ఈ
 స్వల్పమైన వదై నను, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, అస్మజత
 =సృజించెను. (ఈస్వల్పమగునదేదనిన), ఋచః=ఋగ్వేద మంత్ర
 ములను, యజాంషి=యజుర్మంత్రములను, సామాని = సామ మం
 త్రములను, ఛందాంసి=గాయత్ర్యాది ఛందస్సులను, యజ్ఞాః=
 యజ్ఞములను, ప్రజాః=ప్రజలను, పశూన్=పశువులను, సః=ఆ
 పరమాత్మ, యద్యదేవ=దేనిదేనినైనను, అస్మజత=సృష్టించెనో,
 తత్తత్=ఆయాసమస్తమును, అత్తుం = భక్షించుటకు, (మనః=
 మనస్సును), అధీయత=ధరించెను. సర్వం=సృజింపబడిన సమస్త
 మును, అతీతి=భక్షించుచున్నాడనీ, తత్ = ఆకారణమువలన,
 అదితేః=అదితియను పేరుగల ఆపరమాత్మకు, అదితిత్వం=అదితి
 నామము కలుగుట, (భవతి = అగుచున్నది). ఏతస్య=ఈ, సర్వస్య
 =సమస్తమునకు, అత్తా=భక్షించువాడు, భవతి=అగుచున్నాడు.
 (సర్వస్వరూపముతోపరమాత్మ సమస్తమునకు భక్షకుడగుచున్నాడు).
 సర్వం=సమస్తము, అస్య=ఈ పరమాత్మకు, అన్నం=అన్న
 ముగా, భవతి=అగుచున్నది. యః=ఎవడు, ఏవం=ఈప్రకారము,
 అదితేః=అదితి యనుపేరుగల పరమాత్మకు, అదితిత్వం=అదితినా
 మము కలుగుటను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, (తస్య=వానికి),
 ఏతత్=ఈఫలము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా! ఆపరమాత్మ ఇట్లు సృజింపబడిన పుత్రుని భక్షించినయె
 డల బీజభక్షణయందు సస్యము లేకపోయినట్లు అన్నము స్వల్పమగు
 నని తలంచి వీనినిఎప్పుడైనను భక్షించగలను గనుక దీర్ఘకాలము
 భక్షణకొఱకు విస్తారమగు అన్నమును చేయఁదగినదని యోచించి ఆ
 పుత్రభక్షణనువిడిచి పూర్వము చెప్పియుండెడి వాఙ్మనస్సులతో మి
 థున భావమునుపొంది, ఋగ్యజుస్సామమంత్రములను గాయత్ర్యాది
 ఛందస్సులను యజ్ఞములను ఆయజ్ఞకర్తలగు ప్రజలను తత్సాధనము

లైన గ్రామీణారణ్యకములగు పశువులను ఇంకాసమస్తములైన క్రియలను క్రియాఫలములను సృజించెను. ఇట్లు ఆపరమాత్మ దేనిదేని సృజించెనో దానిదానిసంతయు తినుటకు తలంచెను. ఇట్లు తలంచుట వలననే ఆపరమాత్మకు నదితిత్వము కలిగెను. గనుక ఈ సృజింపబడిన శమస్తజగత్తునకా పరమాత్మ భక్షకుడాయెను. ఆపరమాత్మకు సమస్త జగత్తును అన్నమాయెను. ఇట్లు పరమాత్మకు సర్వాత్మభావముతోఁ గలిగిన అదితి భావమును తెలిసికొనినవాడు ఈ పరమాత్మకు కలిగిన ఫలమును తాను సర్వాత్మకుడై పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ సోఽకామయత భూయసా యజ్ఞేన భూయో యజేయేతి సోశ్రామ్యత్సతపో తప్యత తస్యశ్రాస్తస్య తప్తస్య యశోవీర్య ముదక్రామత్ । ప్రాణా వై యశోవీర్యం తత్ప్రాణేషూత్కాస్తేషు శరీరగోశ్వయితే అధీయత తస్య శరీర ఏవ మన ఆసీత్. 16॥

ప॥ సః - అకామయత - భూయసా - యజ్ఞేన - భూయః - యజేయ - ఇతి - సః - అశ్రామ్యత్ - సః - తపః - తపస్యత - తస్య - శ్రాస్తస్య - తప్తస్య - యశః - వీర్యం - ఉదక్రామత్ - ప్రాణాః - వై - యశః - వీర్యం - తత్ - ప్రాణేషు - ఉత్కాస్తేషు - శరీరం - శ్వయితే - అధీయత - తస్య - శరీరే - ఏవ - మనః - ఆసీత్.

ప్ర॥ సః = ఆప్రజాపతి, భూయసా = గొప్పదియగు, యజ్ఞేన = యజ్ఞముచేత, భూయః = తిరిగి, యజేయేతి = (అశ్వమేధమను) యాగముచేయవలయునని, అకామయత = కోరెను. సః = ఆప్రజాపతి, అశ్రామ్యత్ = శ్రమనుపొందెను. సః = ఆప్రజాపతి, తపః = తపస్సును, తపస్యత = చేసెను. శ్రాస్తస్య = శ్రమనుపొందినవాడును, తప్తస్య = తపించువాడునగు, తస్య = ఆప్రజాపతికి, యశః = కీర్తియున్న, వీర్యం = బలమున్న, ఉదక్రామత్ = బైలువెడలెను. యశః = కీర్తియున్న, వీర్యం = బలమున్న, ప్రాణావై = చక్షురాదీంద్రియములే. ప్రాణేషు

= ప్రాణములు, ఉత్కాస్తేషుసత్స= బైలువెడలుచుండగా, తత్ = ఆప్రజాపతిసంబంధమైన, శరీరం = దేహము, శ్వయీతుం = ఉచ్చాస భావమును పొందుటను, (అపవిత్రమగుటను), అధ్రియత = ధరించెను. తస్య = ఆప్రజాపతిని, శరీరవ = దేహమునందే, మనః = మనస్సు, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా॥ ఆపూర్వము చెప్పబడిన హిరణ్యగర్భస్వరూపుడైన పరమాత్మగొప్పయజ్ఞముతోతిరిగి యాగమును చేయవలయునని ఈ మహాత్కార్యమునుకోరి మిక్కిలి శ్రమనుపొంది తపించెను. ఇట్లు శ్రమతోతపమునుచేయునట్టి ఆపరమాత్మకు చక్షురాదీంద్రియ సాధ్యములగు యశోబలములు బైలువెడలెను. ఆచక్షురాదీంద్రియములు ముఖ్య కారణములుగాఁగలయశోపీఠ్యములు ఆప్రాణస్వరూపములైన చక్షురాదులుగానే ఉండెను. ఇట్టి ప్రాణస్వరూపములగు చక్షురాదులుత్క్రమణమును పొందగా నాప్రజాపతి దేహము బలహీనమై యపవిత్రమాయెను. ఇట్లుకాగా ఆయనకు మనస్సు అటువంటి తన దేహమునందే మిక్కిలి ప్రేమగలదై యుండెను.

ఉ॥ సోఽకామయత మేధ్యం మ ఇదగ్ స్వాదాత్మ స్వ్యనేనస్యామితి । తతోఽశ్వ ససమభవ ద్యదశ్వ తస్తేధ్యమభూదితి తదేవాశ్వమేధ స్వాశ్వమేధత్వం । ఏష హ వా అశ్వమేధం వేద య ఏనమేవం వేద । తమనవకుభ్యైవా మన్యత తగ్ సంవత్సరస్య పరస్తాదాత్మన ఆలభత । పశూః దేవతాభ్యః ప్రత్యైహత్ । తస్మాత్సర్వదేవత్వా ప్రోక్షితం ప్రజాపత్యమాలభస్తే । ఏష హ వా అశ్వమేధోయ ఏష తపతి తస్యసంవత్సరఆత్మా అయ మగ్నిరర్కస్తస్యే మే లోకా ఆత్మానస్తావే తావర్కాశ్వమేధౌ సో పునరేక్షైవ దేవతా భవతి మృత్యురేవ అప పునర్మృత్యుంజయతి నై నం మృత్యురాప్నోతి మృత్యుఃస్వాత్మా భవతి ఏతాసాం దేవతానామేకో భవతి ॥ 17 ॥

ఇతి తృతీయాధ్యాయే ద్వితీయబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - అకామయత - మేధ్యం - మే - ఇదం - స్యాత్ -
 ఆత్మస్మి - అనేన - స్యాం - ఇతి - తతః - అశ్వః - సమభవత్ -
 యత్ - అశ్వత్ - తత్ - మేధ్యం - అభూత్ - ఇతి - తత్ -
 ఏవ - అశ్వమేధస్య - అశ్వమేధత్వం - ఏవః - హవై - అశ్వమేధం
 - వేద - యః - ఏనం - ఏవం - వేద - తం - అనవదుధ్య - ఏవ
 - అమన్యత - తం - సంవత్సరస్య - పరస్తాత్ - ఆత్మనే - ఆలభత
 - పశూన్ - దేవతాభ్యః - ప్రత్యౌహత్ - తస్మాత్ - సర్వదేవ
 త్యం - ప్రాక్షితం - ప్రాజాపత్యం - ఆలభస్తే - ఏవః - వై - అశ్వ
 మేధః - యః - ఏవః - తపతి - తస్య - సంవత్సరః - ఆత్మా -
 ఆయం - అగ్నిః - అర్కః - తస్య - ఇమే - లోకాః - ఆత్మానః -
 తౌ - ఏతౌ - అర్కశ్వమేధౌ - సా - ఉ - పునః - ఏకా - ఏవ -
 దేవతా - భవతి - మృత్యుః - ఏవ - అహ - పునర్మృత్యుం - జ
 యతి - న - ఏనం - మృత్యుః - ఆప్నోతి - మృత్యుః - అస్య -
 ఆత్మా - భవతి - ఏతాసాం - దేవతానాం - ఏకః - భవతి.

ప్ర॥ సః = అప్రజాపతి, మే=నాయొక్క, ఇదం=ఈశరీరము,
 మేధ్యం=యజ్ఞసంబంధమైనదిగా, స్యాత్=అగునుగాకయని, అకామ
 యత=కోరెను. యత్=ఏకారణమువలన (ఇదం=ఈశరీరము, మద్వి
 యోగాత్=నాయొక్కవియోగమువలన, గతయశోవీర్యంసత్=బో
 యినకీర్తిబలములుకలదియై), అశ్వత్=అపవిత్రమాయెనో, అనేన
 = ఈశరీరముచేతనే, (అహం=నేను), ఆత్మస్మి=శరీరముగలవాఁ
 డను, స్యామితి=అగుదునుగాకయని, (ఇదం=ఈశరీరమును, ప్రవి
 వేశ=ప్రవేశించెను). తతః=అందువలన, అశ్వః=అశ్వము, సమ
 భవత్=కలిగెను, తత్=ఆశరీరము, ఇతి=ఈప్రకారము, మేధ్యం
 = యజ్ఞసంబంధమై పవిత్రమైనదిగా, అభవత్=అయెను. తదేవ =
 ఆకారణమునుండియే, అశ్వమేధస్య=అశ్వమేధమనుయాగమునకు,
 అశ్వమేధత్వం=అశ్వమేధమనుపేదకలుగుట, యః=ఎవడు, ఏవం=

ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము, ఏనం = ఈ అశ్వమునున్ను, (ఏనం = అర్కమును పేరుగల అగ్నినిన్ని), వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, ఏవ హవై = ఏదే, అశ్వమేధం = అశ్వమేధమును క్రతువును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడు. (సః = ఆ ప్రజాపతి), తం = ఆ అశ్వమును, అనవదుధ్యేవ = ప్రతిబంధించకయే, (అనేన = దీనిచేతనే, యక్ష్యతి = యాగమును చేయుదునని), అమన్యత = తలంచెను. తం = ఆ అశ్వమును, సంవత్సరస్య = సంవత్సరముయొక్క, పరస్త్వాత్ = అనంతరము, (సంవత్సరమైన తరువాత), ఆత్మనే = తనకొఱకు, ఆలభత = ఛేదించుకొనెను. దేవతాభ్యః = అగ్నిదాది దేవతలకొఱకు, పశూన్ = పశువులను. (ఇతిరములైన గ్రామీణారణ్య పశువులను, ప్రత్యేహత్ = పొందించెను). (యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, ప్రజాపతిః = ప్రజాపతి, ఏవం = ఈ ప్రకారము, అమన్యత = తలంచెనో), తస్మాత్ = ఆ కారణమునుండి, (యాజ్ఞికాః = యాగముచేయువారలు,) సంస్కరేవత్యం = సమస్త దేవతాస్వరూపమును, ప్రోక్షితం = ప్రోక్షింపబడిన, (ప్రోక్షణపర్యగ్నికరణము మొదలైనవానిచేత సంస్కారముగలదిగాఁ జేయబడిన), ప్రాజాపత్యం = ప్రజాపతి దేవతాకమైన అశ్వమును, ఆలభస్తే = ఛేదించుచున్నాడు. యఏవః = ఏ ఈసూర్యుడు, (జగత్ = లోకమును, తేజసా = తేజస్సుచేత), తపతి = ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాడో, ఏవవై = ఈసూర్యుడే, అశ్వమేధః = అశ్వమేధయాగ స్వరూపుడు. (ఈ సూర్యుడు ఈ పూర్వోక్తమైన పశుసాధకమగు క్రతువుయొక్క ఫలస్వరూపమైనవాడు). తస్య = ఆ క్రతుఫలరూపమైన సూర్యునకు, సంవత్సరః = సంవత్సరమును కాలవిశేషము, అత్మా = శరీరము. అయం = ఈ, (ఈపృథివీసంబంధమైన) అగ్నిః = అగ్ని, అర్కః = పూర్వోక్తమైన అర్కస్వరూపము, (యాజ్ఞసాధనభూతమైన అర్కుడను పేరుగల పరమాత్మస్వరూపమగు అగ్ని), తస్య = ఆ అగ్ని, ఇమే = ఈ. నో నాః = లోకములు, (మూడులోకములు.) అత్మానాః = శరీరములు.

వములు. తౌ = ఆసాధ్యసాధన భూతములైన, ఏతౌ = ఈ; (అగ్నిష్వ
దిత్యు లిద్దఱును, అర్కశ్వమేధౌ = అర్కశ్వమేధములు. సాక్ష
= ఆదేవతాస్వరూపమైతే, పునః = తిరిగి, ఏకైవ దేవతా = ఒకటి
యగు దేవతగానే, భవతి = అగుచున్నది. (సాకా = అపేదియనగా),
మృత్యురేవ = మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన ఆ హిరణ్యగర్భ స్వరూపమగు
పరమాత్మయే. (యః పునః = ఎవడైతే, ఏవం = ఈ చెప్పినప్రకా
రము, ఏవం = ఈ అశ్వమేధమును, (ఏక దేవతాస్వరూపమైన అశ్వమేధ
మును మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన పరమాత్మనుగా, వేద = తెలిసికొను
చున్నాడో, సః = వాడు). పునర్మృత్యుం = పునర్మరణమును, అప
జయతి = జయించుచున్నాడు. (ఒకసారిచచ్చి తిరిగి మరణముకొఱకు
పుట్టడు). మృత్యుః = మృత్యువు, ఏనం = వీనిని, (ఈ తెలిసినవానిని,
నాహ్నోతి = పొందడు. అస్య = వీనికి, మృత్యుః = మృత్యువు, ఆత్మా
= ఆత్మస్వరూపముగా, భవతి = అగుచున్నాడు. ఏతాసాం = ఈ,
దేవతానాం = అగ్నింద్రాది దేవతలలో, ఏకః = ఒకడుగా, భవతి
= అగుచున్నాడు.

తా॥ మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన ఆ హిరణ్యగర్భుడు ఆ దేహము
నందు ప్రేమయుక్తమైన మనస్సుగలవాడై నేను విడుచుటచే కీర్తి
బలములులేనిదై అపవిత్రమైనదగు నీ శరీరము పవిత్రమైనదై యజ్ఞ
సంబంధమైనదగును గాకయనిన్ని ఈ శరీరముచేతనే నేను దేహము
గలవాడనగుదునుగాకయనిన్ని కోరి దానియందే ప్రవేశించెను, అందు
వలన పవిత్రమైనదియును యజ్ఞసంబంధమైనదియునగు అశ్వముకలి
గెను. అప్పుడా దేహము యజ్ఞసంబంధమై పవిత్రమాయెను. అందు
వల్లనే ఈ యజ్ఞమునకు అశ్వమేధమను పేరుగలిగెను. ఎవడిట్లు
ఈ యజ్ఞసంబంధమైన అశ్వమునున్న పూర్వము చెప్పియుండెడిఅర్క-
మనుపేరుగల ఈ అశ్వమేధయొగ సంబంధమైన అగ్నినిన్ని తెలిసికొను
చున్నాడో, వీడే అశ్వమేధకర్తృవును తెలిసినవాడు, ఆ హిరణ్య

గర్భాత్మకడగు ప్రజాపతి ఈ అశ్వముచేతనే యాగమును చేయుదు ననితలంచి ఒక సంవత్సరమైనతరువాత అశ్వమును తనకొఱకు ఛేదించెను. అనంతరము అగ్నింద్రాది దేవతలకొఱకు ఇతరములగు గ్రామీణారణ్య పశువులను విభజించిపొందించెను. ప్రజాపతి ఇట్లు తలచుట వల్లనే ఇప్పటి యాజ్ఞకులును శశుస్తదేవతాస్వరూపమును పర్యగ్ని కరణదులచే సంస్కారముకలదిగాఁ జేయబడినదియును ప్రజాపతిదేవతాకమునగు అశ్వమును ఛేదించుచున్నాడు. ఇట్లు ప్రజాపతి స్వరూపమైన అశ్వమే సాధనముగాగల యాగస్వరూపమే ఈ లోకములను ప్రకాశింపఁజేయునట్టి ఈ సూర్యుడు. ఇట్టి యజ్ఞస్వరూపమగు సూర్యునకు కాలవిశేషమగు సంవత్సరమే శరీరము. ఈ యజ్ఞసాధనమైన అగ్ని పూర్వముచెప్పియుండెడి అర్కమును పేరుగలది. దీనికి ఈ స్వర్గమర్త్యపాతాళములను మూడులోకములు శరీరములు. ఇట్లు క్రతుఫలభూతులను సాధ్యసాధనములునగు అగ్న్యదిత్యులిద్దఱును అర్కాశ్వమేధములనబడుదురు. ఈ ప్రకారము భయాత్మకమగు దేవత ఒక్కటియై మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన ప్రజాపతియేయగుచున్నది. ఈవిధముగానేక దేవతాస్వరూపమైన అశ్వమేధమును ప్రజాపతిస్వరూపముగాఁ దెలిసికొనువాడు మరణమునుపొంది తిరిగిపుట్టుడు. వీనిని తిరిగి మృత్యువును పొందదు. ఇట్టివానికి ఆ మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన పరమాత్మ అత్మస్వరూపమగుచున్నాడు. ఇట్లు పరమాత్మస్వరూపుడగుటయేగాక వాని యభీష్టప్రకారము ఇంద్రాది దేవతలలో నొక్కడుగానున్న అగుచున్నాడు.

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

ఉ॥ ద్వయా హ ప్రజాపత్యాః దేవాశ్చాసురాశ్చ । తతః కానీయసా
ఏవ దేవాః జ్ఞాయసా అసురాః త ఏషు లోకేష్వస్పర్ధంత తే హ
దేవా ఊచుర్హంతాసు రాన్యజ్ఞ ఉద్గీర్ధనాత్సమ్యాప్నోతి. ॥

ద్వయాః - హ - ప్రజాపత్యాః - దేవాః - చ - అసురాః -
 చ - తతః - కానీయసాః - ఏవ - దేవాః - జ్యాయసాః - అసురాః -
 తే - ఏషు - లోకేషు - అస్పర్థంత - తే - హ - దేవాః - ఊచుః -
 హంత - అసురా - యజ్ఞే - ఉద్గీధేన - అత్యయామ - ఇతి.

[ప్ర] ద్వయాః = రెండువిధములుగా నుండెడి, దేవాశ్చ = దేవతలున్ను, అసురాశ్చ = రాక్షసులున్ను, ప్రజాపత్యాహ = ప్రజాపతి సంబంధమైనవారలే. (ఆ ప్రజాపతియొక్క ప్రాణశబ్దవాచ్యములైన వాగాదులే శాస్త్రమువలనపుట్టిన జ్ఞానకర్మభావనచేసి ప్రకాశించునవియై దేవతలగుచున్నవి. అవియే స్వభావసిద్ధములైన ప్రత్యక్షానుమానములవలనఁబుట్టిన దృష్టమైన ప్రయోజనమే ఫలముగాఁగల కర్మజ్ఞానమును భావనచేయుచు అనుదలగుచున్నవి.) తతః = అందువలన, దేవాః = దేవతలు, కానీయసా ఏవ = అల్పమైనవాడు. అసురాః = రాక్షసులు, జ్యాయసాః = అధికమైనవాడు, (అభవః = అయిరి). తే = ఆ దేవాసుదులు, ఏషులోకేషు = ఈలోకములవిషయమై (స్వాభావికేతర కర్మజ్ఞాన సాధ్యములైన లోకములవిషయమై,) అస్పర్థంత = కలహించిరి. (దేవాసుదులకు జ్ఞానాజ్ఞానవృత్తులయొక్క జన్యములను తిరస్కరించుటయే స్వరూపముగాఁగల విరోధము కలిగెను.) తేదేవాః = ఆ దేవతలు, హంత = ఇప్పుడు, యజ్ఞే = యాగమునందు, ఉద్గీధేన = ముఖ్య ప్రాణమును స్తోత్రముచేయుటచేత, (వాగాదీంద్రియములను నిందించుటచే ముఖ్యప్రాణస్తుతి, లేక వాక్కు మొదలైనవాటికి అగ్న్యది భావము. లేక ప్రాణముయొక్క యుపాసన. లేక ఉద్గీధమును కర్మపదార్థమునకు కర్తయగు ప్రాణస్వరూపమును ఆశ్రయించుటచేత.) అసురాః = రాక్షసులను, అత్యయామేతి = అతిక్రమించెదమని, ఊచుః = పలికిరి.

తా॥ కర్మజ్ఞానములయొక్క పుట్టుకను ప్రకాశింపఁజేయుటకు నీ ఉద్గీధప్రాహ్లాణ ముపక్రమింపఁబడుచున్నది. దేవతలును రాక్షసు

లును వీరుభయులును ఆ ప్రజాపతియొక్క వాగాదీంద్రియములే. ఆ వాగాదీంద్రియములు శాస్త్రజనిత జ్ఞానకర్మభావితములై ప్రకాశించుచు దేవతలుగాను, స్వాభావికమైన ప్రత్యక్షానుమానములవలనఁ బుట్టినదృష్టప్రయోజనముగల కర్మజ్ఞానముచేత భావితములై అసురులుగాను అగుచున్నవి. ఇట్లు వాగాదీంద్రియములకు దృష్టప్రయోజనము కలిగినదియును స్వాభావికమైనదియును శాస్త్రజనితమైనదియునగు కర్మజ్ఞానప్రవృత్తి అధికమగుటవల్లను, అత్యంతప్రయత్న సాధ్యమైన శాస్త్రజనితమునగు జ్ఞానప్రవృత్తి స్వల్పమగుటవల్లనును రాక్షసులు అధికులుగాను దేవతలు స్వల్పులుగాను అయిరి. ఈ ప్రకారము ప్రజాపతి శరీరమందుండి ఆ దేవాసురులుభయులును స్వాభావికేతరమైన కర్మజ్ఞానసాధ్యములగు ఈలోకముల విషయమై కలహించిరి. ఒకానొకప్పుడు వాగాదీంద్రియముల కెప్పుడు శాస్త్రమువలనపుట్టిన ఆకర్మజ్ఞానభావరూపమగు వృత్తిపుట్టుచున్నదో అప్పుడు దృష్టప్రయోజనమైన ప్రత్యక్షానుమానజనితకర్మజ్ఞానభావనారూపమగు ఆవాగాదీంద్రియములయొక్క ఆసురవృత్తి తిరస్కరింపబడుచున్నది. అదియే దేవతలకుజయము, అసురులకు అపజయము. ఒకానొకప్పుడు వ్యత్యాసముగా దేవతలయొక్క వృత్తితిరస్కరింపబడుచున్నది. ఇదియే అసురులజయము. దేవతలకపజయము. ఇట్లు దేవతలకు జయమందు ధర్మబాహుళ్య మగుటవలన ప్రజాపతిత్వముయొక్క ప్రాప్తివరకు నుత్కర్షముకలుగుచున్నది. అసురులకు జయమందు అధర్మ బాహుళ్య మగుటవలన స్థావరత్వముయొక్క ప్రాప్తివరకు నపకర్షము కలుగుచున్నది. రెండును సమానమగుటయందు మనుష్యత్వము కలుగుచున్నది. ఈవిధముగా దేవవృత్తి అతిప్రయత్న సాధ్యమగుటవలన దేవతలు అల్పులై రాక్షసులచే తిరస్కరింపఁబడిరి. ఇట్లు తిరస్కరింపఁబడిన ఆ దేవతలు యజ్ఞమునందిప్పుడే ముఖ్యపాణిమును స్తుతించి పాణస్వరూపమును ఆశ్రయించుటచేత అసురులను జయించెదమనిపలికిరి.

ఉ॥ తే హ వాచమూచ స్త్వం స ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యో వాగుడగా
యత్ యో వాచి భోగ త్తం దేవేభ్య ఆగాయత్ యత్కల్యాణం
వదతి తదాత్మనే తే విదురనేన వై స ఉద్గాత్రా త్యేష్య స్తీతి తమభి
ద్రుత్య సాప్మనావిధ్యన్ స యస్ససాప్మా యదేవేదమప్రతిరూపం
వదతి స ఏవ స సాప్మా. ॥2॥

ప॥ తే - హ - వాచం - ఊచుః - స్త్వం - స - ఉద్గాయ -
ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - వాక్ - ఉడగాయత్ - యః - వాచి -
భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - వదతి -
తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - స - ఉద్గాత్రా - ఆత్యే
ష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - సాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః -
యః - సః - సాప్మా - యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం - వదతి
- సః - ఏవ - సః - సాప్మా.

[ప॥ తేహ = ఆదేవతలే. వాచం = వాగభిమాన దేవతనుగూర్చి,
త్వం = నీవు, సః = మూలొకకు, ఉద్గాయేతి = గానముచేయుమాయని
(ఉద్గాత్రకర్మమును చేయుమాయని,) ఊచుః = పలికిరి. వాక్ = వాగ
భిమాన దేవత, తథేతి = అప్రకారమేయని, (సరేనని,) తేభ్యః = ఆదేవ
తలొకకు, ఉడగాయత్ = మిక్కిలిగానముచేసెను. వాచి = వాక్కు
నందు, యః = ఏది, భోగః = ఫలమో, తం = ఆఫలమును, దేవేభ్యః =
దేవతలొకకు, ఆగాయత్ = గానముచేసెను. యత్ = ఏ, కల్యాణం =
శుభము, (వాక్స్సంబంధమును ఋత్విక్స్సంబంధమునగు ఫలమును), వదతి
= పలుకుచున్నదో, తదాత్మనే = ఆవాగ్దేవతాస్వరూపమైన తనొకకే,
(అగాయత్ = గానముచేసికొనెను), అనేన ఉద్గాత్రావై = ఈగానము
చేతనే, సః = మనలను, ఆత్యేష్య స్తీతి = అతిక్రమించగలరని, తే =
ఆ అనురులు, అవిదుః = తెలివీకొనిరి. (తే = ఆ అనురులు,) తం =
ఆ ఉద్గాతనుగూర్చి, అభిద్రుత్య = పఠగెత్తిపోయి, సాప్మనా = సాప
ముచేత, అవిధ్యన్ = కొట్టిరి. (సాపముతోఁగూర్చిరి). సః = ఆకూర్పు

బడినది, యః = ఏదియో, సః = అది, పాప్సా = పాపము. యదేవ = ఏది, ఇదం = ఈ, అప్రతిరూపం = తగనిదానిని, (శాస్త్రనిషిద్ధమైనదానిని,) వదతి = పలుకుచున్నదో, సవప = అదియే, సపాప్సా = ఆపాపము.

తా|| ఆదేవతలు ఈప్రకారము నిశ్చయించుకొని వాగభిమాన దేవతనుగూర్చి నీవు మాకొకట నీయజ్ఞమునందు ఔద్ధాత్రకర్మను చేయుమాయని పలికిరి. ఆవాగభిమాన దేవతయును అదేప్రకారము చేయుదునని పలికి వాక్షిమిత్తకమైన సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవతలకొకటను ఆ వాగ్దేవతాస్వరూపమైన తనకొకటను గానము చేసెను. ఇట్లుచేయుగా నా రాక్షసులు ఈ ఔద్ధాత్రకర్మచే దేవతలు మనల సతిక్రమించెదరని ఆ ఔద్ధాత్రనుగూర్చి శీఘ్రముగాఁబోయి పాపముతో హతముచేసిరి. (ఆ వాక్కును ఆసురసంబంధమైన పాపముతోఁ గూర్చిరి). శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన ఏపాపముతో నాకర్మను అనుచులు హతముచేసిరో అట్టి శాస్త్రనిషిద్ధరూపమగు పాపము అప్రజాపతి కార్యభూతములైన ప్రజలయొక్క వాక్కునందును అనుసరించి బీభత్సాన్మతాది రూపమైయుండుచున్నది.

ఉ|| అథ హ ప్రాణమూచుస్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యః ప్రాణ ఉదగాయద్యః ప్రాణే భోగస్తం దేవేభ్యః ఆగాయత్ యత్కల్యాణం జిఘ్రతి తదాత్మనే తే విదురనేన వై న ఉద్గాత్రా త్యేష్యన్తి తమభిద్రుత్య పాప్మనావిధ్యో న యస్సపాప్సా యదేవేదమప్రతిరూపం జిఘ్రతి స ఏవ స పాప్సా. 131

ప|| అథ - హ - ప్రాణం - ఊచుః - స్త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - ప్రాణః - ఉదగాయత్ - యః - ప్రాణే - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - జిఘ్రతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్గాత్రా - అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా -

అవిధ్య - సః - యః - సః - పాష్కా - యత్ - ఏవ - ఇదం -
అప్రతిరూపం - జిఘ్రతి - ఏవ - సః పాష్కా.

ప్ర॥ అధవా = అనంతరమునందు, (తే = దేవతలు,) ప్రాణః =
ప్రాణమునుగూర్చి, (ప్రాణశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణమునుగూర్చి), ఓం
= సీవు, సః = మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి = గానమును చేయుమాయని,
(బౌద్ధాత్రకర్మను చేయుమాయని,) ఊచుః = పలికిరి. పాణః = ప్రాణము,
తథేతి = సరేయని, తేభ్యః = ఆ దేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్ = గానము
చేసెను. ప్రాణే = ప్రాణశబ్దవాచ్యమగు ప్రాణమునందు. యః = ఏ,
భోగః = భోగమో, తం = దానిని, దేవేభ్యః = దేవతలకొఱకు, ఆగా
యత్ = గానముచేసెను. యత్ = ఏ, కల్యాణం = శుభమును, జిఘ్రతి
= ఆఘ్రాణించుచున్నదో, తదాత్మనే = ఆ ఘ్రాణదేవతాస్వరూపమైన
తనకొఱకు, (ఆగాయత్ = గానముచేసెను). తే = ఆ అసురులు, అనేన
ఉద్గాత్రావై = ఈ బౌద్ధాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే = ఈ దేవతలు,) సః =
మనలను అత్యేవ్యస్తీతి = అతిక్రమించగలరని, అవిదుః = తెలిసికొనిరి.
(ఆ అసురులు ఇట్లు తెలిసికొని), తం = ఆ ప్రాణమునుగూర్చి, అభిదుత్య
పదుగెత్తుకొనిపోయి, పాష్కా = పాపముతో, అవిధ్య = కొట్టిరి.
(ప్రాణమును పాపముతోగూర్చిరి,) సః = అది, యః = ఏదియో, సః
= అది, పాష్కా = పాపము. యదేవ = ఏది, ఇదం అప్రతిరూపం = ఈ
శాస్త్రప్రతిషిద్ధగంధమును, జిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించుచున్నదో, సఏవ =
అదియే, సపాష్కా = ఆపాపము.

తా॥ అసురులువాక్కును శాస్త్రనిషిద్ధమైన అన్మతరూపమగు
పాపముతోఁజేర్చి బౌద్ధాత్రకర్మకన్దముఁగాఁజేయఁగా దేవతలప్పుగు
ప్రాణాత్మకమగు దేవతనుగూర్చిపోయి సీవు మాకు నీయజ్ఞమునందు
నౌద్ధాత్రకర్మను చేయుమాయని అడుగఁగా అదేగంధమునచేసెదనని
ఆఘ్రాణదేవత ఘ్రాణిమిత్తకమగు సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవ
తలకొఱకును ఆఘ్రాణదేవతా స్వరూపమైన తనకొఱకును గానము

చేసెను. ఇట్లు చేయఁగా నారాక్షసులు ఈయాద్ధాత్రకర్మచేత దేవతలు మనలను అతిక్రమించెదరని ఆఘ్రాణదేవతనుగూర్చి శీఘ్రముగాఁ బోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన ఆసురసంబంధముగూపముతో నాఘ్రాణదేవతనుచేర్చి అపరిశుద్ధముచేసిరి. ఈశాస్త్రనిషిద్ధమును అననురూపమును (తగనిరూపమును) ఆసురసంబంధమునైన యాఘ్రాణకర్మవిదియొ అదియె ఆపాపస్వరూపము.

ఉ॥ అథ హ చక్షురూచుస్త్వం న ఉద్ధాయేతి తథేతి తేభ్యశ్చక్షురుద
గాయత్ యశ్చక్షుషి భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణం
పశ్యతి తదాత్మనే తే విదురనేన వై న ఉద్ధాత్రాత్యేష్యన్తి
తమభిదృత్య పాప్మనావిధ్యక్ న యస్సపాప్మా యదేవేదమప్రతి
రూపం పశ్యతి స ఏవ స పాప్మా. ॥4॥

ప॥ అథ - హ - చక్షుః - ఊచుః - స్త్వం - నః - ఉద్ధాయ -
ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - చక్షుః - ఉదగాయత్ - యః -
చక్షుషి - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం -
పశ్యతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్ధాత్రా -
అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యక్ -
సః - యః - సః - పాప్మా - యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం -
శ్యతి - సః - ఏవ - స - పాప్మా.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, (తే=ఆదేవతలు), చక్షుః=నేత్రమునుగూర్చి, త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్ధాయేతి=గానమును చేయుమాయని, (ఉద్ధాత్రకర్మను చేయుమామని), ఊచుః=పలికిరి, చక్షుః=నేత్రము, తథేతి=సరేయని, తేభ్యః=ఆదేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్=గానముచేసెను, చక్షుషి=నేత్రమునందు, యః=ఏ, భోగః=భోగమో, తం=దానిని, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, ఆగాయత్=గానముచేసెను, యత్=ఏ, కల్యాణం=శుభమును, పశ్యతి=చూచుచున్నదో, తదాత్మనే=ఆస్వరూపమైన తనకొఱకు, (ఆగా

యశ్ = గానము చేసెను). తే = ఆ అనురులు, అనేన ఉద్గాత్రావై = ఈ ఉద్గాత్రకర్మచేతనే, (వతే = ఈ దేవతలు), నః = మనలను, అత్యే వ్యస్తీతి = అతిక్రమించగలరని. అవిదుః = తెలిసికొనిరి. (ఆ అనురులు ఇట్లు తెలిసికొని), తం = ఆ చక్షుస్సునుగూర్చి, అభిద్రుత్య = పదుగై తి పోయి, పాష్టనా = పాపము చేత, అవిధ్య = కొట్టిరి. (నేత్రమును పాపముతోఁగూర్చిరి). సః = అది, యః = ఏదియో, సః = అది, పాష్టా = పాపము. యదేవ = ఏది, ఇదం అప్రతిరూపం = ఈ శాస్త్ర ప్రతిషిద్ధమైన రూపాదికమును, పశ్యతి = చూచుచున్నదో, స ఏవ = అదే, సపాష్టా = ఆ పాపము.

తా॥ అనురులు ప్రాణమును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన దుర్విషయమగు గంధాదికముతోఁగూర్చగా దేవతలప్పుడు నేత్రాత్మకమగు దేవతనుగూర్చిపోయి నీవుమాకు నీయజ్ఞమునందు నొద్దాత్రకర్మను చేయుమా అనియదుగఁగా నదేవిధముగాఁ జేసెదననిపలికిచక్షుర్నిమిత్తకమైన సుఖానుభవమును ద్వేషించి దేవతలకొఱకును నాచక్షుద్వేవ తాస్వరూపమైన తనకొఱకున్న గానముచేసెను. ఇట్లుచేయుగా నాఅనురులు ఈయాద్దాత్రకర్మచేత దేవతలు మనలనతిక్రమించగలరని ఆ చక్షుద్వేవతను గూర్చిపోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన అసురసంబంధమగు పాపముతో నాచక్షుస్సును గూర్చి అపరిశుద్ధముచేసిరి. ఆ శాస్త్రనిషిద్ధమును అధమరూపమును అసురసంబంధమునైన ఆనేత్రకర్మయేదియో అదియే ఆపాపము.

ఉ॥ అథ హ శ్రోత్రమాచుస్త్యం స ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యః శ్రోత్ర మదగాయత్ యశ్చోత్రే భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణగ్ శృణోతి తదాత్మనే తే విదురనేన వై స ఉద్గాత్రాత్యే వ్యస్తీతి తమభిద్రుత్య పాష్టనావిధ్య స యస్సపాష్టా యదేవేద మప్రతిరూపగ్ శృణోతి స ఏవ స పాష్టా. 15॥

ఫ॥ అథ - హ - శ్రోత్రం - యః - త్వం - నః - ఉద్గాయ

- ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - శ్రోత్రం - ఉదగాయత్ - యః
 - శ్రోతే - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ -
 కల్యాణం - శృణోతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై
 - సః - ఉద్గాత్రా - అత్యేష్యంతి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా
 - అవిధ్యత్ - సః - యః - సః - పాప్మా - యత్ - ఏవ - ఇదం
 - అప్రతిరూపం - శృణోతి - సః - ఏవ - సః - పాప్మా.

[ప్ర॥ అథహ=అనంతరమునందు, (తే=ఆ దేవతలు), శ్రోత్రం
 =శ్రోత్రమునుగూర్చి, త్వం=నీవు, సః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=
 గానముచేయుమాయని, (ఉద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని), ఊచుః
 =పలికిరి. శ్రోత్రం=శ్రోత్రము, తథేతి=సరేయని, తేభ్యః=ఆ దేవ
 తలకొఱకు, ఉదగాయత్=గానముచేసెను. శ్రోతే=శ్రోత్రమునందు
 యః=ఏది, భోగః=భోగమో, తం=దానినిగూర్చి. దేవేభ్యః=దేవ
 తలకొఱకును, ఆగాయత్=గానముచేసెను. యత్=ఏ, కల్యాణం
 =శుభమును, శృణోతి=వినుచున్నదో, తదాత్మనే=ఆ స్వరూప
 మైన తనకొఱకును, (ఆగాయత్=గానముచేసికొనెను). తే=ఆ అసు
 రులు, అనేనఉద్గాత్రావై=ఈ యాద్గాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే=ఈ దేవ
 తలు), సః=మనలను, అత్యేష్యంతి=అతిక్రమించగలరని, అవిదుః
 =తెలిసికొనిరి. (ఆ అసురుల్లు తెలిసికొని), తం=ఆ శ్రోత్రాధిష్ఠాన
 దేవతనుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తుకొనిపోయి, పాప్మనా=పాప
 ముతో, అవిధ్యత్=కొట్టిరి. (శ్రోత్రమును పాపముతోఁగూర్చిరి).
 సః=అది, యః=ఏదియో, సః=అది, పాప్మా=పాపము. యదేవ
 =ఏది, ఇదంఅప్రతిరూపం=ఈశాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన శబ్దమును, శృణో
 తి=వినుచున్నదో, సఏవ=అదియే, సపాప్మా=ఆ పాపము.

తా॥ అసురులు శ్రోత్రమును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన దుర్విషయ
 ముతోఁగూర్చగా దేవతలప్పుడు శ్రోత్రాధిష్ఠాన దేవతనుగూర్చి
 పోయి నీవు మాకొఱకు నీయజ్ఞమునందు నాద్గాత్రకర్మను చేయు

మాయని అడుగఁగా న దేవిధముగాఁ జేసెదననిపలికి శ్రోత్రము శ్రోత్ర నిమిత్తకమైన సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవతలకొఱకును ఆ శ్రోత్రాత్మకమైన తనకొఱకును గానముచేసెను. ఇట్లు యేయగా ఆ అనుబంధము యాద్యాత్ర కర్మచేత దేవతలు మనల నతిక్రమించగలరని ఆశ్రోత్ర దేవతనుగూర్చి పోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన ఆసురసంబంధమగు పాపముతో నాశ్రోత్రముఁగూర్చి అపరిశుద్ధముచేసిరి. ఆ శాస్త్రనిషిద్ధమును అననురూపమును ఆసురసంబంధమునైన శ్రోత్రకర్మ యేదియో అదియే ఆ పాపము.

ఉ॥ అథ హా మనఃఽచ స్త్వం న ఉద్ధాయేతి తథేతి తేభ్యోమన ఉదగాయత్ యో మనసి భోగస్తం దేవేభ్యః ఆగాయద్యత్కల్యాణం సజ్కల్పయతి తదాత్మనే తే విమరనేన వై న ఉద్ధాత్రాత్మేవ్యస్తి తమభిద్రుత్య పాప్సనావిధ్య స యస్సపాస్మా యదేవేద మప్రతిరూపం సజ్కల్పయతి స ఏవ సపాప్తైవముఖత్వేతా దేవతాః పాప్సభిరుపాస్పృజన్నేవమేనాః పాప్సనావిధ్యన్. 16॥

ప॥ అథ - హా - మనః - డాచు - త్వం - నః - ఉద్ధాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - మనః - ఉదగాయత్ - యః - మనసి - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - సజ్కల్పయతి - తదాత్మనే - తే - ఆవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్ధాత్రా - అత్మేవ్యస్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్సనా - అవిధ్య - సః - యః - సః - పాస్మా - యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం - సజ్కల్పయతి - సః - ఏవ - సః - పాస్మా - ఏవం - ఉ - ఖలు - ఏతాః - దేవతాః - పాప్సభిః - ఉపాస్పృజన్ - ఏవం - ఏనాః - పాప్సనా - అవిధ్య

[ప్ర॥ అథహా = అనంతరమునందు, (తే = ఆ దేవతలు), మనః = మనస్సునుగూర్చి, త్వం = నీవు, నః = మాకొఱకు, ఉద్ధాయేతి = గానముచేయుమాయని, (ఉద్ధాత్రకర్మను చేయుమాయని), డాచుః

= పలికిరి. మనః = మనస్సు, తథేతి = ఆప్రకారమేయని,
 ఆ దేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్ = గానముచేసెను. మనసి = మనస్సు
 నందు, యః = ఏ, భోగః = భోగమో, తం = వానినిగూర్చి, దేవేభ్యః
 = దేవతలకొఱకు, ఆగాయత్ = గానముచేసెను. యత్ = ఏ, కల్యా
 ణం = శుభమును, సజ్కల్పయతి = సంకల్పించుచున్నదో, తదాత్మనే
 = ఆ స్వరూపమైన తనకొఱకును, (ఆగాయత్ = గానముచేసికొనెను).
 తే = ఆ అనుదులు, అనేనఉద్గాత్రావై = ఈ ఔద్గాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే
 = ఈ దేవతలు), సః = మనలను, అత్యేష్యస్తీతి = అతిక్రమించగలరని,
 అవిదుః = తెలిసికొనిరి. (ఆ అనుదుల్లు తెలిసికొని), తం = ఆ మనోధి
 ష్ఠాన దేవతనుగూర్చి, అబిద్రుత్య = పరుగెత్తుకొనిపోయి, పాప్మనా =
 పాపముతో, అవిధ్యత్ = కొట్టిరి. సః = అది, యః = ఏదియో, సః =
 అది, పాప్మా = పాపము. యదేవ = ఏది, ఇదం అప్రతిరూపం = ఈశాస్త్రి
 ప్రతిషిద్ధరూపమైన సంకల్పమును, సజ్కల్పయతి = తలంచుచున్నదో,
 సవప = అదియే. సపాప్మా = ఆపాపము. ఏవముఖులు = ఈ ప్రకారము
 గానే, ఏతాః = ఈ, దేవతాః = త్వగాదిదేవతలు, పాప్మనా = అస్త్రి
 ప్రతిషిద్ధరూపములైన పాపములతో. ఉపాస్మజః = కూర్చుంటినివి.
 ఏవం = ఈ ప్రకారము, (తే = ఆ అనుదులు), ఏనాః = ఈ వాగాదులను,
 పాప్మనా = పాపముతో, అవిధ్యత్ = కొట్టిరి.

తా|| అనుదులు శ్రోత్రమును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన దుర్విషయ
 ముతోఁ గూర్చగా దేవతలప్పుడు మనోధిష్ఠాన దేవతనుగూర్చి పోయి
 నీవు మాకొఱకు నీ యజ్ఞమునందు నౌద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని
 యడుగగా నదేవిధముగాఁ జేసెదనని పలికి మనస్సు మనోనిమిత్తక
 మైన సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవతలకొఱకును ఆమనోధిష్ఠాన దేవ
 తాత్మకమగు తనకొఱకును గానముచేసెను. ఇట్లుచేయగా ఆ అను
 దులు ఈ ఔద్గాత్రకర్మచేత దేవతలు మననతిక్రమించగలరని మనో
 ధిష్ఠాన దేవతనుగూర్చి పోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన అసురసంబంధమగు

పాపముతో నామనస్సును అపరిశుద్ధముచేసిరి. శాస్త్రనిషిద్ధమును అసను గూపమును ఆసురసంబంధమునైన మనోవ్యాపార మేదియో అదియే ఆ పాపము, ఇదే ప్రకారము సర్వేంద్రియములను దేవతలు ప్రార్థించగా నాయాయుంద్రియముల నన్నిటిని రాక్షసులు ఔద్ధాత్ర కర్మకన్ధమైన పాపముతోఁగూర్చిరి.

ఉ॥ అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్యం స ఉద్ధాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయతే విదురనేన వై స ఉద్ధాత్రాత్యే వ్యస్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్మనావివ్యత్సనే స యథాశ్మాన మృత్వా లోష్ట్రో విధ్వగ్ సేతైవగ్ హైవ విధ్వగ్ సమానావివ్యచ్ఛో వినే శుస్తతోదేవా అభివన్ పరాసురాభవత్యాత్మనా పరాన్య ద్విష్క పాప్మా భ్రాతృవ్యో భవతి య ఏవం వేద. 171

ప॥ అథ - హ - ఇమం - ఆసన్యం - ప్రాణం - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్ధాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - ఏషః - ప్రాణః - ఉదగాయత్ - తే - అవిదుః - అనేన - వై - స - ఉద్ధాత్రా - అత్యేవ్యస్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిత్సగ్ - సః - యథా - అశ్మానం - మృత్వా - లోష్ట్ర - విధ్వంసేత - ఏవం - హ - ఏవ - విధ్వంసమానా - వివ్యచ్ఛో - వినేశు - తతః - దేవాః - అభవన్ - పరా - అసురా - భవతి - ఆత్మనా - పరా - అన్య - ద్విష్క - పాప్మా - భ్రాతృవ్యః - భవతి - య - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, (తే=ఆ దేవతలు), ఆన్య=ముఖమందైన, (అనఁగాముఖమధ్యమునందలి బిలమందున్న), ఇమం=ఈ, ప్రాణం=ప్రాణమునుగూర్చి, త్వం=నీవు, సః=మాకొఱకు, ఉద్ధాయేతి=గానముచేయుమా యని, (ఔద్ధాత్రకర్మనుచేయుమాయని), ఊచుః=పలికిరి, ఏషఃప్రాణః=ఈప్రాణము, తేభ్యః=దేవతలకొఱకు, తథేతి=ప్రకారముచేసెదననిపలికి, ఉదగాయత్=గానముచేసెను, తే=ఆ అసురులు, అనేనఉద్ధాత్రావై=ఈఔద్ధాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే

= ఈ దేవతలు), సోమనలను, అత్యేష్యస్తీతి = అతిక్రమించగలరని, అవిదుః = తెలిసికొనిరి. (తే = ఆ అనుదలు, ఇట్లు తెలిసికొని), తం = ఆప్రాణమునుగూర్చి, అభిదుత్య = పరుగెత్తికొనిపోయి, పాప్మనా = పాపముతో. అవిత్సక్ = కొట్ట నిచ్చయించినవారై, (అఅనుదలు తమ దోషముతో అసంగుడగు ముఖ్యప్రాణమును పొందలేక పూర్వపు నాడుక ప్రకారము వాగాదులయందు వ్యాపించి, వినేశుః = నాశనమును పొందిరి). సయథా = అదెట్లనగా, (లోకే = లోకమునందు), లోష్ఠః = మట్టిగడ్డ, ఆశ్మానం = పాపాణమును, ఋత్వా = పొంది, యథా = ఏ ప్రకారము, విధ్వంసేత = శిథిలమగునో, (నశించునో), ఏవంహవై = ఈ ప్రకారముగానే, (తే = ఆ అనుదలు), విధ్వంసమానాః = మిక్కిలి కొట్టబడినవారై, వివ్వశ్చః = నానావిధములైన గతులుగలవారై, వినేశుః = నశించిరి. తతః = అందువలన, (వాగాదయః = వాగాదీంద్రియములు), దేవాః = దేవతలుగా, ఆభవత్ = అయినవి. (అగ్న్యోదిస్వరూపములైన వాగాదీంద్రియములు స్వాభావికమైన పాపముచేత తిరస్కరింపబడిన విజ్ఞానముగలవై పిండమాత్రములైన వాగాదిగోళములయందభిమానముగలవై తిరిగి ఆపాపముపోవుటవలన దేహమందలి యభిమానమును విడిచి అగ్న్యోదిస్వరూపాభిమానముగలవాయెను). అసురాః = రాక్షసులు, పరాభవత్ = పరాభవమునుపొందిరి. (అపజయమును పొందిరి). (అయం = ఈ యజమానుడు, తేనై వవిధినా = అవిధిచేతనే), ఆత్మనా = ప్రజాపతి స్వరూపముతో, భవతి = అగుచున్నాడు. ఆస్య = ఈ ప్రజాపతిరూపమునుపొందిన యజమానునికి, ద్విషత్ = శత్రువైన, భ్రాతృవ్యః = సహోదరసంబంధమగు. పాప్మా = పాపము, పరాభవతి = తిరస్కారమును పొందుచున్నది. యః = ఎవడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నావో, (తేన = వానిచేత, ప్రాణం = ప్రజాపతి స్వరూపమైన ప్రాణమును, ఆత్మత్వేన = ఆత్మస్వరూపముతో, ప్రతిపద్యతే = పొందబడుచున్నది).

తా|| అనుకులు మనస్సును శాస్త్రప్రతిపిద్ధమైన పాపముతోఁ గూర్చి అపరిశుద్ధముచేసిరి. ఇదేప్రకారము ఇంద్రియముల నన్నిటిని అపరిశుద్ధముచేయగా దేవతలప్పుడు వదనగుహాయందుండెడి ప్రాణ స్వరూపమునుగూర్చిపోయి, ఓ ప్రాణమా! నీవు మాకొకట నీయజ్ఞమునందు ఖేడ్గాత్రకర్మను చేయుమాయని ప్రార్థించిన నాప్రాణముట్లు చేసెదననికొప్పి గానముచేయగా నాయనుకులు ఈఖేడ్గాత్రకర్మచే దేవతలు మనలను అతిక్రమించగలరని తలంచి ఆప్రాణమును తమ సంబంధమైన పాపముతోఁగొట్టనిచ్చయించిపోయి అసంగమైన ప్రాణ స్వరూపమును పొందలేక పూర్వపు వాడుకప్రకారము వాగాదుల యందు నానావిధములైన గతులుగలవారలై పాపాణమును కొట్టవలయునని వేయబడిన మట్టిపెళ్ల ఆపాపాణమును కొట్టలేక దాని దెబ్బకెట్లు భిన్నమై నశించునో ఆవిధముగానే శిథిలమైపోయిరి. అట్లుశాస్త్ర నిపిద్ధములగు పాపములతోఁగూడా ఆ అనుకులు నశించుటతోడనే వాగాదీంద్రియములు పిండమాత్రమైన దేహమునందలి ఇంద్రియ గోళములయందు స్వాభిమానమును వదిలి అగ్న్యదిస్వరూపముగా నుండెడి దేవత్వమును పొందినవి. ఈ ప్రకారము దేవతలు జయించిరి. అనుకులు అపజయమును పొందిరి. ఇట్లు యాగముచేయువాడు దేహాభిమానమువిడిచి ప్రజాపతిత్వమును పొందుచున్నాడు. ఇట్లు తెలిసి కొనువాడును ఆ యాజకుడువలెనే ఫలమును పొందుచున్నాడు.

ఉ|| తే హోచుః క్వ ను సోఽభూద్యో న ఇత్థమసక్తేత్యయ మాస్యేఽన్తరితి సోఽయాస్య ఆక్లిరసోక్తానాః హి రసః :8||

ప|| తే - హ - ఊచుః - క్వ - ను - స - అభూత్ - యః - న - ఇత్థం - అసక్త - ఇతి - అయం - అస్యే - అంతః - ఇతి - స - అయాస్యః - ఆక్లిరసః - అక్తానాం - హి - రసః.

ప్ర|| య' = ఏ ప్రాణము, స' = మనలను, ఇత్థం = ఈ ప్రకారము, అసక్త = దేవభావమును పొందించెనో, స' = ఆ ప్రాణము, క్వను =

ఎక్కడ, అభూత్ = ఉండెను. ఇతి = ఈ ప్రకారము, తేహ = ఆ దేవతలు, ఊచుః = పలికిరి. (దేవైః = దేవతలచేతను), అయం = ఈ ప్రాణము, ఆస్యే = ముఖమునందు. అన్తః = మధ్యను, (నర్తతే = ప్రత్యక్షముగా నున్నాడు). ఇతి = ఈ ప్రకారము, (ఉపలభి = ఏకారణమువలన పొందబడెనో, అందువలన), సః = ఆ ప్రాణము, అయాస్యః = అయాస్యమనియును, అజ్ఞానాం = కార్యకారణములగు సర్వావయవములలో, ససోహి = సారమైన ఆత్మ గనుక ఆజ్ఞిరసః = ఆజ్ఞిరసమనియును, (ప్రసిద్ధః = ప్రసిద్ధమైనది).

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము ఇంద్రియములు ప్రాణరూపమై ప్రజాపతియొక్క ఆశ్రయమువలన, తమకు శరీరగోళములయందలి స్వాభిమానముచుపడి విజయముగా అగ్నిదీప్యమానమైన తమ దేవత్వమును పొంది ఇట్లు మనలను దేవత్వమునుపొందించిన ప్రాణస్వరూపము ఎక్కడయున్నదని విచారించి ప్రత్యక్షముగా ముఖమధ్యమునందున్న ప్రాణమును పొందిరి. ఇందువలననే ఆప్రాణము అయాస్యమనియును, కార్యకారణములగు సర్వావయవములలో శ్రేష్ఠమగు నాత్మయుగుటవలన ఆజ్ఞిరసమనియును, ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది.

ఉ॥ సా వా ఏషా దేవతా దూర్నామ దూరగ్ హ్యస్యా మృత్యుర్దూరగ్ హ వా అస్మాన్మృత్యుర్భవతి య ఏవం వేద. ॥9॥

ప॥ సా - వై - ఏషా - దేవతా - దూః - నామ - దూరం - హి - అస్యాః మృత్యుః - దూరం - హవై - అస్మాత్ - మృత్యుః - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ హి = ఏకారణమువలన, మృత్యుః = మృత్యువు, అస్యాః = ముఖ్యప్రాణరూపమైన ఈ దేవతకు, దూరం = దవ్యయైనదో, (అస్మాత్ = ఆకారణమువలన), సావా = ఆప్రసిద్ధమగు, ఏషా దేవతా = ఈముఖ్యప్రాణరూపమైన దేవత, దూర్నామ = దూరనిప్రసిద్ధమైనది, యః = ఎవడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో,

అస్మాత్ = ఈ తెలిసికొనినవానినుండి, మృత్యుః = మృత్యువు, దూరం హవై = దూరమైనదై, భవతి = అగుచున్నది.

తా|| రాక్షసులు పరాజయమును పొందిన ఆ ప్రాణదేవతకు మృత్యువు మిక్కిలి దూరమైయున్నది. గనుక ప్రాణదేవతదూరని ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది. ఇట్లు పరిశుద్ధమగు ముఖ్య ప్రాణమును తెలిసికొని యుపాసించెడి వానివలననున్న మృత్యువు దూరమగుచున్నది.

ఉ|| సా వా ఏషా దేవతై తాసాం దేవతానాం పాస్మానం మృత్యు మపహత్య యత్ర తాసాం దిశామంతస్తద్గమయాచ్చకార తదాసాం పాప్మనో విన్యదధాత్ తస్మాత్ జనమియాన్నాస్తమియాన్నేత్వా ప్మానం మృత్యుమన్వవాయాసీతి 10||

ప|| సా - వై - ఏషా - దేవతా - ఏతాసాం - దేవతానాం - పాస్మానం - మృత్యుం - అపహత్య - యత్ర - ఆసాం - దిశాం - అస్తా - తత్ - గమయాచ్చకార - తత్ - ఆసాం - పాప్మనః - విన్యదధాత్ - తస్మాత్ - న - జనం - ఇయాత్ - న - అస్తం - ఇయాత్ - నేత్ - పాస్మానం - మృత్యుం - అన్వవాయాని - ఇతి.

ప్ర|| సావాఏషాదేవతా = ఆ ప్రసిద్ధమగు ముఖ్య ప్రాణరూపమైన ఈ దేవత, ఏతాసాం = ఈ, దేవతానాం = దేవతలయొక్క, పాస్మానం = పాపస్వరూపమైన, మృత్యుం = మరణమును, అపహత్య = పోగొట్టి, యత్ర = ఎక్కడ, ఆసాం = ఈ, దిశాం = తూర్పుమొదలైన దిక్కులకు, అస్తా = అంతమో, (నాశమో), తత్ = అక్కడికి, గమయాచ్చకార = పొందించెను. తత్ = అక్కడికి, (గమయిత్వా = పొందించి), ఆసాం = ఈ దేవతలయొక్క, పాప్మనః = పాపములను, (ప్రాణాత్మాభిమానములేనివారలయందు), విన్యదధాత్ = తిరస్కారభావముతోనుంచెను. తస్మాత్ = అందువలన, జనం = ప్రాణోపాసకుడగుజనుని, (మృత్యుః = మృత్యువు), నేయాత్ = పొందడు, అంతం = ఆ ప్రాణోపాసకుడుండెడి దేశమునున్న, నేయాత్ =

పొందదు. పాస్మానం = పాపరూపమగు, మృత్యుం = మృత్యువును, అన్వవాయానీతి = అనుసరించి పొందుదుననే, (భీతః = భయము, ఆప్రాణోపాసకుని, ఆప్రాణోపాసకుండుండెడి దేశమును), నేత్ = పొందదు.

తా॥ ఈ ప్రాణదేవత వాగాదీంద్రియరూపమైన దేవతలయొక్క మృత్యురూపమగు ఇంద్రియవిషయసంస్కర్షమువలనఁ బుట్టిన పాపమును పోగొట్టి ఆ దేవతలను ప్రాణాదిదిగ్భేదములులేని ప్రదేశమును పొందించి ఆపాపమును ప్రాణమే ఆత్మస్వరూపమును అభిమానములేని ఇంద్రియసంస్కర్షముగలవారియగుదుంచి నాశనమును పొందించెను. గనుక మృత్యుస్వరూపమగు పాపము ప్రాణోపాసకుని (ప్రాణాత్మాభిమానముగలవానిని), పొందదు. అట్టి వాడండెడి దేశమును పొందదు ఈపాపమును పొందుదుమునుభయమును ఆప్రాణోపాసకుని, అతడుండెడి ప్రదేశమును, పొందదు.

ఉ॥ సా వా ఏషా దేవతైతానాం దేవతానాం పాస్మానం మృత్యుమపహత్యాథై నా మృత్యుమత్యవహత్. ||1||

ప॥ సా - వై - ఏషా - దేవతా - ఏతానాం - దేవతానాం - పాస్మానం - మృత్యుం - అపహత్య - అథ - ఏనాః - మృత్యుం - అత్యవహత్.

ప్ర॥ సావాఏషాదేవతా = ఆప్రసిద్ధమగు ఈ ప్రాణదేవత, ఏతానాం = ఈ, దేవతానాం = వాగాది దేవతలయొక్క, పాస్మానం = పాపరూపమైన, మృత్యుం = మృత్యువును, అపహత్య = పోగొట్టి, అథ = అనంతరము, ఏనాః = ఈ వాగాది దేవతలను, మృత్యుం = మృత్యువును, అత్యవహత్ = అతిక్రమించి అగ్నియొద్ద స్వరూపమును పొందించెను.

తా॥ ఆ ప్రాణదేవత వాగాదీంద్రియములను విషయసంస్కర్షమువలనఁ బుట్టిన పాపరూపమైన మృత్యువును పోగొట్టి ఈ వాగాదీంద్రి

యములను అపరిచ్ఛిన్నమగు స్వకీయమైన అగ్న్యద్యాత్మ తను పొందించెను.

ఉ॥ స వై వాచమేవ ప్రథమామత్యవహత్సా యదా మృత్యుమత్యముచ్యత సోఽగ్నిః భవతోఽయమగ్నిః పరేణ మృత్యుమతిక్రాంతో దీప్యతే. || 12 ||

ప॥ స - వై - వాచం - ఏవ - ప్రథమాం అత్యవహత్ - సా - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సా - అగ్నిః - అభవత్ - సః - అయం - అగ్నిః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాంతః - దీప్యతే.

ప్ర॥ సవై = ఆ పాత్రణము, ప్రథమాం = పాత్రాన్యమైన, వాచమేవ = వాక్కునే, అత్యవహత్ = మృత్యువునతిక్రమించివహించెను. సా = ఆవాక్కు, యదా = అప్పుడు, మృత్యుం = మృత్యువును, అత్యముచ్యత = అతిక్రమించి విడిపింపబడెనో, (తదా = అప్పుడు), సా = ఆ వాక్కు, అగ్నిః = అగ్ని, అభవత్ = ఆయెను. మృత్యుం = మృత్యువును, అతిక్రాంతః = అతిక్రమించిన, సః = ఆ ప్రసిద్ధమగు, అయమగ్నిః = ఈ అగ్ని, పరేణమృత్యుం = మృత్యువులేకనే, దీప్యతే = ప్రకాశించుచున్నది.

తా॥ ఆ పాత్రణము ఉద్దీధకర్మయందు మిక్కిలి ప్రధానమైన వాక్కును మృత్యువు నతిక్రమింపజేసి వహించెను. ఇట్లు పాత్రణము చేత మృత్యువునతిక్రమింపజేయబడిన ఆ వాక్కు పూర్వము అగ్నియైనదైనను మృత్యువు నతిక్రమించుటయందెప్పుడు అగ్నియైనో, అప్పుడాయగ్ని మృత్యువులేకుండానే ప్రకాశించెను. అనగా వాక్కు పాత్రణోపాసనవలన విషయసంసర్గరూపమైన మృత్యువు నతిక్రమించి తన స్వరూపమైన అగ్నిగానే ప్రకాశించెనని భావము.

ఉ॥ అథ పాత్రణమత్యవహత్సా యదా మృత్యుమత్యముచ్యత స వాయురభవతోఽయం వాయుః పరేణ మృత్యుమతిక్రాంతః పవతే. || 13 ||

ప॥ అథ - ప్రాణం - అత్యవహత్ - సః - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సః - వాయుః - అథవత్ - సః - అయం - వాయుః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాంతః - పవతే.

[ప్ర॥ (సః=ఆప్రాణము), అథ=అనంతరము, ప్రాణం=ప్రాణ వాయువును, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. సః=ఆప్రాణవాయువు, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపింపబడెనో, (తదా=అప్పుడు), సః=ఆ ప్రాణవాయువు, వాయుః=వాయువు, అథవత్=అయెను. సః=ఆప్రసిద్ధమగు, అయం=ఈ. వాయుః=వాయువు, పరేణమృత్యుం=మృత్యువులేక నే, అతిక్రాంతః=అతిక్రమించినదై, పవతే=వీచుచున్నది.

తా॥ ప్రాణవాయువు ఆ ప్రాణదేవతోపాసనవలన మృత్యు స్వరూపమునువిడిచి వాయుస్వరూపమైమృత్యువులేక నే వీచుచున్నది.

ఉ॥ అథ చక్షురత్యవహత్తద్యదా మృత్యుమత్యముచ్యత స ఆదిత్యోఽథవతోఽసావాదిత్యః పరేణమృత్యుమతిక్రాంతస్తపతి.14

ప॥ అథ - చక్షుః - అత్యవహత్ - తత్ - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సః - ఆదిత్యః - అథవత్ - సః - ఆసా - ఆదిత్యః - స్త - అతిక్రాంతః - తపతి.

[ప్ర॥ అథ - అనంతరము, (సః=ఆప్రాణము), చక్షుః=నేత్రమును, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. తత్=ఆ నేత్రము, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపింపబడెనో, (తదా=అప్పుడు), సః=ఆ నేత్రము, ఆదిత్యః=సూర్యుడు, అథవత్=అయెను. సః=ఆప్రసిద్ధమైన, ఆసా=ఈ, ఆదిత్యః=సూర్యుడు, అతిక్రాంతః=మృత్యువు నతిక్రమించినవాడై, పరేణమృత్యుం=మృత్యువునకు పరముగా, తపతి=ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా॥ సోత్రము ఆ పాఠదేవతో పాసనవలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి సూర్యస్వరూపమై మృత్యువులేకుండానే ప్రకాశించుచున్నది.

ఉ॥ అథ శ్రోత్రమత్యవహత్తద్యదా మృత్యుమత్యముచ్యత తా దిశోఽభవన్ తా ఇమా దిశః పరేణ మృత్యుమతిక్రాంతాః. ||15||

ప॥ అథ - శ్రోత్రం - అత్యవహత్ - తత్ - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - తా - దిశః - అభవన్ - తా - ఇమా - దిశః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాంతాః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆపాఠము), శ్రోత్రం=కర్ణమును, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. తత్=ఆశ్రోత్రము, యదా=ఎప్పుడు. మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపించెనో, (తదా=అప్పుడు, తత్=ఆశ్రోత్రము), తాదిశః=ఆ దిక్కులు, అభవన్=అయినవి. తాఇమాదిశః=ఆ ఈ దిక్కులు, మృత్యుం=మృత్యువును, అతిక్రాంతాః=అతిక్రమించినవై, పరేణమృత్యుం=మృత్యువునకు పరముగా, (అభవన్=అయినవి).

తా॥ శ్రోత్రము ఆ పాఠదేవతో పాసనవలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి దిద్దేవతా స్వరూపమై మృత్యువులేకనే యుండెను.

ఉ॥ అథ మనోత్యవహత్తద్యదా మృత్యుమత్యముచ్యత స చన్ద్రీమా అభవతోఽసా చన్ద్రీః పరేణ మృత్యుమతిక్రాంతా భాత్యేవగ్ హ వా ఏనమేషాదేవతా మృత్యుమతివహతి య ఏవంవేద. ||16||

ప॥ అథ - మనః - అత్యవహత్ - తత్ - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - స - చన్ద్రీమా - అభవత్ - స - అసా - చన్ద్రీ - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాంతా - భాతి - ఏవం - హవై ఏనం - ఏషా - దేవతా - మృత్యుం - అతివహతి - య ఏవం - వేద.

[ప్ర॥ అథ = అనంతరము, (స్క = ఆప్రాణము), మనః = మనస్సును, అత్యవహత్ = మృత్యువు నతిక్రమించి వహించెను. తత్ = ఆమనస్సు, యదా = ఎప్పుడు, మృత్యుం = మృత్యువును, అత్యముచ్యత = అతిక్రమించి విడిపించెనో, (తదా = అప్పుడు), సః = ఆమనస్సు, చంద్రమాః = చంద్రుడు, అభవత్ = ఆయెను. సోపాచంద్రః = ఆ ఈ చంద్రుడు, మృత్యుం = మృత్యువును, అతిక్రాంతః = అతిక్రమించినవాడై పరేణమృత్యుం = మృత్యువునకు పరముగా, భాతి = ప్రకాశించుచున్నాడు. ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, ఏనం = ఈ యజమానుని, ఏషా దేవతా = ఈ ప్రాణదేవతా, ఏవంహవై = ఈ ప్రకారము ప్రసిద్ధముగా, మృత్యుం = మృత్యువును, అతివహతి = అతిక్రమించి వహించుచున్నది.

తా॥ మనస్సు ఆ ప్రాణదేవతోపాసన వలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి చంద్రస్వరూపమై మృత్యువులేక నే, ప్రకాశించుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించెడి యజమానుని ఈ ప్రాణదేవత మృత్యువు నతిక్రమించి పొందుచున్నది.

ఉ॥ అథాత్మనేఽన్నాద్య మాగాయద్యద్ధి క్షిప్తాన్నమద్యతేఽనేనైవ తదద్యతే ఇహ ప్రతితిష్ఠతి. ॥17॥

ప్ర॥ అథ - అత్మనే - అన్నాద్యం - ఆగాయత్ - యత్ - హి - కించ - అన్నం - అద్యతే - అనేన - ఏవ - తత్ - అద్యతే - ఇహ - ప్రతితిష్ఠతి.

[ప్ర॥ అథ = అనంతరము, (ప్రాణః = ప్రాణము), అత్మనే = తనకొరకు, అన్నాద్యం = భక్షణార్హమైన శరీరమునుగూర్చి, ఆగాయత్ = గానము చేసెను. యద్ధి = ఏ కారణమువలన, (ప్రాణిభిః = ప్రాణులచేత), యత్కించాన్నం = సామాన్యమగు ఏ అన్నము, అద్యతే = భక్షింపబడుచున్నదో, తత్ = ఆ అన్నము, అనేనైవ = ప్రాణముచేతనే, అద్యతే = భక్షింపబడుచున్నది (ప్రాణః = ప్రాణము), ఇహ

= శరీరాకారముగా పరిణమించిన ఈ అన్నాద్యమునందు, ప్రతితిష్ఠతి
= ఉంచున్నది.

తా॥ ఉపాసనచేయఁదగిన పాణిముసకు దేహేంద్రియాది
సముదాయమును ధరించుటయ నెడి పేరొక గుణమును చెప్పుచున్నాఁడు.
పాణిలుచేత భక్షింపబడెడి ఆ అన్నమంతయు పాణిముచేతనే, తిన
బడుచున్నది. ఇట్లు పాణిము తినుచు శరీరాకృతిగా పరిణమించి
యున్న అన్నమునందుండి భక్షణార్హమైన శరీరమునుగూర్చి గానము
చేసెను.

ఉ॥ తే దేవా అబ్రువన్నేతావద్వా ఇదగ్ సర్వం యదన్నం తదాత్మన
అగాసీరను నోఽస్మిన్నన్న ఆభజస్వేతి తే వై మాఽభిసంవిశ తేతి
తథేతి తగ్ సమస్తం పరిణ్య విశస్త తస్మాద్యదనేనాన్నమత్తి తేనై
తాస్తృప్యస్త్యేవగ్ హ వా ఏనగ్ స్వా అభిసంవిశన్తి భర్తా
స్వానాగ్ క్రేష్ఠః పుర ఏతా భవత్యన్నాదోఽధిపతిర్య ఏవం వేద
య ఉ హైవం విదగ్ స్వేషు ప్రతిపత్తిర్బుభూషతి నహేచాలం
భార్యేభ్యో భవత్యథ య ఏవైత మను భవతి యో వైత మను
భార్యా బుభూర్షతి నహేచాలం భార్యేభ్యో భవతి. ॥18॥

ప॥ తే - దేవాః - అబ్రువన్ - ఏతావత్ - వై - ఇదం -
సర్వం - యత్ - అన్నం - తత్ - ఆత్మనే - అగాసీ - అను -
నః - అస్మిన్ - అన్నే - ఆభజస్వ - ఇతి తే - వై - మా - అభి
సంవిశత - ఇతి - తథా - ఇతి - తం - సమస్తం - పరి - న్యవిశస్త
- తస్మాత్ - యత్ - అనేన - అన్నం - అత్తి - తేన - ఏతాః -
త్వప్యన్తి - ఏవం - హవై - ఏవం - స్వాః - అభిసంవిశన్తి - భర్తా
- స్వానాం - క్రేష్ఠః - పురః - ఏతా - భవతి - అన్నాదః - అధి
పతిః - యః - ఏవం - వేద - యః - ఉ - హ - ఏవం - విదం -
స్వేషు - ప్రతిపత్తిః - బుభూషతి - న - హ - ఏన - అలం - భార్యే
భ్యః - భవతి - అథ - యః - ఏన - ఏతం - అను - భవతి - యః

- నా - ఏతం - అను - భార్యా - బుభూక్షతి - సః - మా - ఏవ
- అలం - భార్యేభ్యః - భవతి.

[ప్ర॥ తేదేవాః = ఆవాగాదిదేవతలు, (ముఖ్యప్రాణం = ముఖ్య
ప్రాణమునుగూర్చి), అబ్రువన్ = పలికిరి. ఇదం = ఈ, సర్వం = సమ
స్తము, ఏతావద్వై = ఇంతమాత్రమే. (ఆ ఈ చెప్పబడినదంతయు
ఇంతమాత్రమేగాని దీనికధికముకాదు). యత్ = ఏది, అన్నం =
అన్నమో, తత్ = ఆ అన్నమునుగూర్చి. ఆత్మనే = నీకొఱకే, ఆగానీః
= గానము చేసికొంటివి. (దానిని మిక్కిలి గానముచేత స్వాధీనము
చేసికొంటివిగనుక). అను = అనంతరము, నః = మమ్మునకు, అస్మిన్ =
ఈ, అన్నే = అన్నమునందు, ఆభజన్వేతి = పొందింపఁజేయుమాఅని,
(అబ్రువన్ = పలికిరి.) (యూయం = మీరు,) తేవై = అట్టివారలైతి
రేని, (మీరు అన్నమును కోరినవారలైతిరేని), నూ = నన్ను, అభి
సంవిశత = అంతటను అభిముఖముగా ప్రవేశించుఁడీ! ఇతి = ఈప్రకా
రముప్రాణముపలుకగా, తథేతి = సరేఅని, తం = ఆప్రాణమునుగూర్చి,
పరిసమస్తం = అంతటను, న్యవిశస్త = నిశ్చయముగాప్రవేశించిరి.
(వాగాదీంద్రియములు ప్రాణము చెప్పినప్రకారము సరేఅనిపలికి
ఆప్రాణమందంతటను నిశ్చయముగా ప్రవేశించినవి.) తస్మాత్ = అందు
వలన, (లోకః = లోకము,) అనేన = ప్రాణముచేత, యత్ = ఏ,
అన్నం = అన్నమును, అత్తి = భక్షించుచున్నదో, తేన = ఆఅన్న
ముచేత, ఏతాః = ఈవాగాదిదేవతలు, తృప్యన్తి = తృప్తినిపొందు
చున్నారు. ఏవంహవై = ఈప్రకారముగానే, స్వా = జ్ఞాతులు,
ఏసం = ఈప్రాణోపాసకుని, అభిసంవిశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారు.
(పొందుచున్నారు.) (అనగా జ్ఞాతులకాశ్రయించఁదగినవాఁడగుచు
న్నాడు), యః = ఎవడు, ఏవం = ఈపూర్వముచెప్పినప్రకారము,
(ప్రాణం = ప్రాణమును), వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః =
వాడు), స్వానాం = జ్ఞాతులకు, భర్తా = భరించువాఁడును, (తథా

= ఆప్రకారము), శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుఁడును, పురః = ముందుగా, ఏతా = షోవువాఁడును, అన్నాదః = రోగములేనివాఁడును, అధిపతిః = అధిష్ఠించి, పరిపాలించువాఁడును, భవతి = అగుచున్నాఁడు. య ఉ హ = ఎవఁడైతే, స్వేషు = జ్ఞాతుల మధ్యమునందు, ఏనంవిదం = ఈపూర్వోక్తప్రకారము ప్రాణమును తెలిసికొనినవానిగూర్చి. ప్రతి పత్తిర్బుభూవతి = ప్రతికూలుఁడగుటకు కోరుచున్నాఁడో, (సః = వాడు), భార్యేభ్యః = భరించఁదగినవారలకొఱకు, నహైవాలం = అసమర్థుఁడుగానే, భవతి = అగుచున్నాఁడు, అథ = తిరిగి, య ఏవ = ఎవడు, (జ్ఞాతులలోపల), ఏతం = ఈ ప్రాణమును తెలిసికొనినవానిగూర్చి. అను = అనుసరించిపొందినవాఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడో, యోహ = ఎవఁడైనను, ఏతం = ఈప్రకారము ప్రాణమును తెలిసినవానినిగూర్చి, అను = అనుసరించుచున్నవాఁడై, (ఆత్మీయాన్ = తనసంబంధులగు), భార్యాః = భరించఁదగినవారలను, బుభూర్వతి = భరించుటకు ఇచ్చుచుచున్నాఁడో, సః = వాడు, భార్యేభ్యః = భరించఁదగినవారలకొఱకు, అలమేవ = సమర్థుఁడుగానే, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

తా॥ పూర్వము చెప్పినప్రకారము అన్నమునుగూర్చి గానము చేయుచున్న ప్రాణమునుగురించి వాగ్విద్యము మొదలైన దేవతలు ఓ ప్రాణమా! నీవు అన్నమును మిక్కిలి గానముచేత స్వాధీనపఱచుకొంటివి. గనుక తరువాత మమ్మునున్న ఈ అన్నమునందు పొందింపఁజేయుమాయని పలికిరి. మరల ప్రాణము వాగ్విద్యము మొదలైన ఓ దేవతలారా! మీరును అన్నమును కోరితిలేని నన్ను అంతటను అభిముఖముగా ప్రవేశించుఁడని చెప్పగా అట్లు ఒప్పుకొని వాగాది దేవతలు ఆప్రాణమును అంతటను నిశ్చయముగా ప్రవేశించిరి. ఇట్లు ప్రవేశించిన ఆ వాగాదీంద్రియ దేవతలకు ప్రాణముచేత భక్షింపబడిన అన్నము ప్రాణమునకు స్థితిని కలుగఁజేయుచు ప్రాణాజ్ఞచేత తృప్తి చేయుచున్నది. గనుక ఈ వాగాది దేవతలు ఆ ప్రాణముచే

భక్షింపబడిన అన్నముచేత తృప్తిని పొందుచున్నారు. ఈ ప్రకారము ప్రాణస్వరూపమును తెలిసికొనినవానిని తన సంబంధమైన జ్ఞాతులు వాగాది దేవతలు ప్రాణమునువలెనే పొందుచున్నారు. వాడు ఇట్లు పొందిన జ్ఞాతులకు వాగాది దేవతలకు ప్రాణమువలెనే తన సంబంధ మగు అన్నముచేత భరించువాడును ఆ జ్ఞాతులలో శ్రేష్ఠుడును, ముందు నడుచువాడును, రోగము లేనివాడును, పరిపాలకుడును, అగుచున్నాడు. ఇట్లు ప్రాణమును తెలిసికొనినవానికి జ్ఞాతులలో అనుకూలుడు కానివాడు తన సంబంధమైన జ్ఞాతులను భరించుటకు నసమర్థుడగుచున్నాడు. ఇట్లు ప్రాణమును తెలిసికొనినవానికి జ్ఞాతులలో అనుకూలుడైనవాడు తాను భరించఁదగినవారలను భరించుటకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

ఉ॥ సోఽ యాస్య ఆజ్ఞిరసోఽక్లానాగ్ హి రసః । ప్రాణో వా అక్లానాగ్
రసః ప్రాణో హి వా అక్లానాగ్ రసః ప్రస్తాద్యస్తాత్ ప్రస్తాద్యాక్లాత్రాణ
ఉత్త్రామితి తదేవ తచ్చుష్యత్యేవ హి వా అక్లానాగ్ రసః ॥19॥

ప॥ సః - ఆయాస్యః - ఆజ్ఞిరసః - అక్లానాం - హి - రసః -
ప్రాణః - వా - అక్లానాం - రసః - ప్రాణః - హి - వా - అక్లా
నాం - రసః - తస్మాత్ - యస్మాత్ - కస్మాత్ - చ - అక్లాత్ -
ప్రాణః - ఉత్త్రామితి - తత్ - ఏవ - తత్ - శుష్యతి - ఏవః -
హి - వా - అక్లానాం - రసః.

ప్ర॥ ఆయాస్యః = ఈ దేహమును పొందియుండెడి, సః = ఆప్రా
ణము, అక్లానాం = అవయవములకు, రసోహి = రసరూపమైనదిగనుక నే,
ఆజ్ఞిరసః = ఆజ్ఞిరసము. (అవయవముల సంబంధమైన రసముగా, భవతి
= అగుచున్నది.) ప్రాణోవా = ప్రాణము, అక్లానాం = అవయవముల
యొక్క, రసః = రసస్వరూపమగుట, (కథం = ఎట్లు.) ప్రాణోహివా =
ప్రసిద్ధముగా ప్రాణమే. అక్లానాం = అవయవములకు, రసః = రసస్వరూ
పమైనది. ప్రాణః = ప్రాణము, యస్మాత్కస్మాత్ = ఏదోఒకటియగు,

అక్ష్మచ్ఛ=అవయవమునుండి, ఉత్క్రమతి=పోవుచున్నదో, తదేవ=అక్కడనే, తత్=ఆ అంగము, తువ్యతి=ఎండిపోవుచున్నది. తస్మాత్=అందువలన, ఏవహివా=ఈ ప్రసిద్ధమగుప్రాణమే. అకానాం=అవయవములకు, రసః=రసస్వరూపమైనది.

తా|| ఇట్లు ప్రాణముయొక్క గుణ విజ్ఞాన ఫలమునంతయు చెప్పి ఆ ప్రాణమును దేహేంద్రియాదుల కార్యస్వరూపమునుగా ప్రతిపాదించుటకు ప్రాణమున కాంగిరసత్వము చెప్పబడుచున్నది. ప్రాణము సమస్త అవయవములకు రసస్వరూపముగానున్నది. ఏ అవయవమువల్లనైనను ప్రాణము పోయెనేని అక్కడనే ఆ అవయవము ఎండిపోవుచున్నది. ఆ కారణమునుండియే ఈ ప్రాణము అవయవములకు రసస్వరూపమైనది. ఇట్లు ప్రాణము అంగములకు రసరూపమగుట వలన ఆంగిరమని చెప్పబడుచున్నది.

ఉ|| ఏవ ఉ ఏవ బృహస్పతి ర్వాగ్నే బృహతీ తస్యా ఏవ పతి స్తస్మాదు బృహస్పతిః. 120||

ప|| ఏవః - ఉ - ఏవ - బృహస్పతిః - వాక్ - వై - బృహతీ - తస్యాః - ఏవః - పతిః - తస్మాత్ - ఉ - బృహస్పతిః.

ప్ర|| ఏవఉఏవ=ఈప్రాణమే, బృహస్పతిః=బృహస్పతిరూపమైన ఋగ్వేదమునకు పతి. వాగ్నే=వాక్యే, బృహతీ = ముప్పదియాఱు అక్షరములుగల బృహతీఛందస్సు. తస్యాః=ఆ బృహతీ ఛందోరూపమైన ఋగ్వేదమునకు, ఏవః=ఈప్రాణము, పతిః=ప్రభువు. తస్మాదు=ఆ కారణమునుండియే, (ప్రాణః=ప్రాణము,) బృహస్పతిః=బృహస్పతి, (భవతి=అగుచున్నది.)

తా|| బృహస్పత్యాది ధర్మముగల ప్రాణోపాసనను చెప్పుచు ఆ ప్రాణమునకే బృహస్పతి స్వరూపమును చెప్పుచున్నాడు. అనుష్ఠాపించోరూపమైన వాక్కు, ముప్పదియాఱు అక్షరములు గల బృహతీ ఛందస్సునందంతర్భూతమైనది. అట్టి బృహతీ ఛందోరూప

మైన ఋగ్వేదమునకు ఈ ప్రాణమధిపతియగుటవలన బృహస్పతిరూప మగుచున్నది.

ఉ॥ ఏవ ఉ ఏవ బ్రహ్మణస్పతిర్వాగ్వై బ్రహ్మ తస్యా ఏవ పతి స్తస్మాదు బ్రహ్మణస్పతిః. ||21||

ప॥ ఏవః - ఉ - ఏవ - బ్రహ్మణస్పతిః - వాక్ - వై .
బ్రహ్మ - తస్యః - ఏవః - పతిః - తస్మాత్ - ఉ - బ్రహ్మణస్పతిః.

ప్ర॥ ఏవఉఏవ = ఈప్రాణమే, బ్రహ్మణస్పతిః = యజుర్వేద స్వరూపమయిన బ్రహ్మకధిపతి, వాగ్వై = వాక్, బ్రహ్మ = యజుస్సు, తస్యః = ఆ వాగ్రూపమయిన యజుర్వేదమునకు, ఏవః = ఈప్రాణము, పతిః = ప్రభువు, తస్మాదు = ఆ కారణమునుండియే, (ప్రాణః = ప్రాణము), బ్రహ్మణస్పతిః = యజుర్వేదాధిపతియగు బ్రహ్మయగుచున్నది.

తా॥ ఈప్రాణము వాగ్రూపమయిన యజుర్వేదమున కధిపతి యగుటవలన బ్రహ్మస్వరూపమగుచున్నది.

ఉ॥ ఏవ ఉ ఏవ సామ వాగ్వై సా మ ఏవ సా చామశ్చేతి తత్సా మ్నస్సామత్వమ్ । యద్వైవ సమః ప్లుషిణా సమో మశకేన సమో నాగేన సమ ఏభిస్త్రీభిర్లోకైస్సమోఽనేన సర్వేణ తస్మాద్వైవ సామా శ్నుతే సామ్నస్సాయుజ్యగ్ సలోకతాం జయతి యఏనమే తత్సామ వేద. 22

ప॥ ఏవః - ఉ - ఏవ - సామ - వాక్ - వై - సామ -
ఏవః - సా చ - ఆమః - చ - ఇతి - తత్ - సామ్నః - సామ
త్వం - యత్ - ఉ - ఏవ - సమః - ప్లుషిణా - సమః - మశకేన -
సమః - నాగేన - సమః - ఏభిః - త్రిభిః - లోకైః - సమః -
అనేన - సర్వేణ - తస్మాత్ - వా - ఏవ - సామ - అశ్నుతే -
సామ్నః - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం -
ఏతత్ - సామ - వేద.

[ప్ర॥ ఏషఉపనవ = ఈ ప్రాణమే, సామ = సామ వేదము, వాక్ష్వా
వాక్సే, సామ = సామ వేదము. (యస్మాత్ = ఏకారణమువలన). సాచ
= ఆవాక్కును, ఏషఆమశ్చ = ఈ ప్రాణమున్ను, ఇతి = ఇట్లు సామ వేద
మాయెనో, తత్ = ఆకారణమువలన, సామ్నః = సామ వేదమునకు,
(స్వరాది సముదాయమాత్రమైన గానమగు సామ వేదమునకు), సామ
త్వం = వాక్ప్రాణ స్వరూపముకలుగుట, తత్ = ఆ, సామ = గానరూప
మయిన సామ వేదము), యద్వైవ = ఏకారణమునుండి, ప్లుషిణా = తేన
టీగయొక్క శరీరముతోడను, సమః = సమానమైనదియో, మశకేన
= దోమయొక్క శరీరముతోడను, సమః = సమానమైనదియో, నాగేన
= ఏనుఁగుశరీరముతోను, సమః = సమానమైనదియో, ఏభిః = ఈ,
త్రిభిర్లోకైః = మూడులోకములతోను, సమః = సమానమైనదియో,
అనేన = ఈ జగద్రూపమయిన హైరణ్యగర్భునితోను, సర్వేణ =
చెప్పబడిన సమస్తముతోను, సమః = సమానమైనదియో, తస్మాద్వైవ
= ఆకారణమునుండియే, సామ్నః = ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం =
సమానభోగమును, సలోకతాం = సాలోక్యమును, అశ్నుతే = పొందు
చున్నది. యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము,
ఏతత్ = ఈ, సామ = సామ వేదస్వరూపమైన ప్రాణమును, వేద = తెలిసి
కొనుచున్నాడో, (సః = వాడు, తత్ = ఆ ప్రాణసాయుజ్య సాలో
క్యాదిఫలమును), జయతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ప్రాణమునకు ఋగ్వేద యజుర్వేద
స్వరూపము కలుగుట చెప్పి సామ వేదరూపమును చెప్పచున్నాడు.
స్వరాది సముదాయమాత్రమగు గానరూపమైన సామ వేదము ప్రాణ
వాక్కులవలన నిర్వర్తింపఁదగినదై వాక్ప్రాణ స్వరూపమగుటవలన
ఈ చెప్పబడిన తేనటీగలు మొదలైనవానితోను, ఈ జగదాత్మకమైన
హైరణ్యగర్భునితోను, తుల్యమై ప్రాణసాయుజ్య సాలోక్యములను
పొందుచున్నది. ఇట్లు పొందుటచేత సామరూపమైన ప్రాణమును

తెలిసికొని యుపాసించువాడు ఆ ప్రాణసాయుజ్య సాలోక్యాది ఫలమునే పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ ఏవ ఉ వా ఉద్గీఢః ప్రాణో వా ఉత్పాణేన హిదగ్ సర్వము త్ర
బం వాగేవ గీఢోచ్చ గీథా చేతి స ఉద్గీఢః. 23

ప॥ ఏవః - ఉవా - ఉద్గీఢః - ప్రాణః - వా - ఉత్ - ప్రా
ణేన - హి - ఇదం - సర్వం - త్రబం - వాక్ - ఏవ - గీథా -
చ - ఇతి - సః - ..

ప్ర॥ ఏవఉవా - ఈవాక్పాణ సముదాయమే, ఉద్గీఢ
థము. (ఔద్గాత్రకర్మయందు ప్రయోగింపఁబడెడి సామశబ్దముచే
జెప్పబడిన ప్రాణము. అదెట్లనఁగా). యత్ = ఏకారణమువలన),
ప్రాణేనహి=ప్రాణముచేతనే, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తజగత్తు, ఉత్త
బం=పైకి ఎత్తఁబడినదో, (అనఁగాధరించఁబడినదో,) ఉత్=ఉత్త
భార్థమును తెలియఁజేసెడి ఉచ్చబ్దము, ప్రాణోవా=ప్రాణస్వరూప
మైనది. (ప్రాణగుణమును చెప్పుచున్నది). వాగేవ=వాక్కే, గీథా
=గీథాయనుశబ్దము, ఉచ్చ=ప్రాణమున్ను, గీథాచ=ప్రాణాధీన
మయిన వాక్కును, ఇతి=ఇట్లుగుటవలన, సః=ఆ వాగ్విప్లవమైన
ప్రాణము, ఉద్గీఢః=ఉద్గీఢము. (సామావయవమగు, భక్తివిశేషము),

తా॥ ఇప్పుడుఔద్గాత్రకర్మయం దుపయోగపరచుచుండెడి
సామావయవభక్తి విశేషమగు ఉద్గీఢశబ్దమునకు వాక్పాణములను
చెప్పుచున్నాడు. ఈఉద్గీఢశబ్దమునందలి ఉచ్చబ్దమునకు ప్రాణమును
గీథాశబ్దమునకు వాక్కును అర్థముగనుక ఈసమస్తజగద్ధారణోప
యోగమైన ఆవాగ్విప్లవమగు ప్రాణమే ఉద్గీఢ మనఁబడుచున్నది.

ఉ॥ తద్ధాపి బ్రహ్మదత్తశ్చైతానేయో రాజానం భక్షయన్నువాచా
యం త్యస్య రాజా మూర్ధానం విపాతయతాద్యదితోఽయాస్యా
క్షిరసోఽస్యేనోదగాయ దితి వాచా చ హ్యేవ స ప్రాణేనచోద
యదితి.

ప॥ తత్ - హ - అపి - బ్రహ్మదత్త - చైకితానేయః -
 రాజానం - భక్షయత్ - ఉవాచ - అయం - త్యస్య - రాజా -
 మూర్ధానం - విపాతయతాత్ - యత్ - ఇతః - అయాస్వాక్లిరసః
 - అన్యేన - ఉదగాయత్ - ఇతి - వాచా - చ - హి - ఏన - సః
 - ప్రాణేన - చ - ఉదగాయత్ - ఇతి.

ప్ర॥ తద్ధాపి = పూర్వముచెప్పబడిన ఆ అర్థమునందు. (ఆఖ్యా
 యికా = ప్రసిద్ధమగుకథ, శ్రూయతే = వినబడుచున్నది). చైకితా
 నేయః = చైకితాయనునికి సంతానమగు, బ్రహ్మదత్తః = బ్రహ్మదత్తుఁ
 డనువాడు, రాజానం = రాజునుగూర్చి, (యజ్ఞే = యజ్ఞమునందు,
 సోమం = సోమమును), భక్షయత్ = భక్షించుచు. (తినచు), ఉవాచ
 = పలికెను. యత్ = ఏకారణమువలన, ఇతః = ఈ, అయాస్వాక్లిరస
 = వాక్కుతోఁగూడుకొనిన ముఖ్యప్రాణముకంటె, అన్యేన = అన్య
 మగుజీవతచేత, (పూర్వర్షీణం = పూర్వముపులయొక్క, సుత్రే =
 యాగమునందు), ఉదగాయత్ = గానముచేయబడియుండెనని, (తతః
 = అందువలన, అహం = నేను, అన్మతవాదీ = అబద్ధముపలికినవాడను,
 స్యాం = అగుదును). త్యస్య = అటువంటి, (మమ = నాయొక్క),
 మూర్ధానం = శిరస్సును, అయం = ఈభక్షించుచున్న, రాజా = రాజు,
 విపాతయతాత్ = పడఁగొట్టునుగాక. ఇతి = అని, (శపథం = శపథ
 మును, చకార = చేసెను). వాచాచ = ప్రాణప్రధానమైనవాక్కు
 తోనున్న, ప్రాణేన హ్యేవచ = ప్రసిద్ధమగు తనకాత్మభూతమైన
 ప్రాణముతోనున్న, సః = అయాస్వాక్లిరసశబ్దములచేత చెప్పబడిది
 ఆ ముఖ్యప్రాణము, ఉదగాయత్ = గానముచేసెను, ఇతి = ఇట్లని. (శప
 థముతో బ్రహ్మదత్తునిచేత నిశ్చయింపబడినది).

తా॥ ఒకయాగమునందు బ్రహ్మదత్తుఁడను ఋషి సోమమును
 భక్షించుచు, పూర్వపుముపులయొక్క యాగమునంతయు ఔద్ధాత్ర
 కర్మనుచేయువాడు ముఖ్యప్రాణమే అట్లుకాదేని ఈ యజ్ఞకర్తయై,

సోమమునుభక్షింఁడెడి ఈరాజు నాశిరస్సును ఖండించుగాక యని శపథమును చేసి ప్రాణప్రధానమైన వాక్కుతోఁగూడుకొనిన తన కాళ్ళ బూతమగు ప్రాణముతో ఆ ముఖ్యప్రాణమే ఔద్ధాతకర్మను చేసినని నిశ్చయించెను. ఈ పూర్వముచెప్పిన అర్థమునందు ప్రసిద్ధమైన ఈకథ వినఁబడుచున్నది.

ఉ॥ తస్యైతస్య సామ్నో యః స్వం వేద భవతి హాస్య స్వం తస్య వై స్వర ఏవ స్వంతస్మాదార్విజ్యం కరిష్యావాచి స్వరమిచ్ఛేత తయా వాచా స్వరసమ్మన్నయా ద్విజ్యం కుర్యాత్తస్మాద్యజ్ఞే స్వర వత్తందిదృక్ష్యస్త ఏవ । అథో యస్య స్వం భవతి భవతి హాస్య స్వం య ఏవమేతత్సామ్నః స్వం వేద. ॥25॥

ప॥ తస్య - హా ఏతస్య - సామ్నః - యః - స్వం - వేద - భవతి - హా - అస్య - స్వం - తస్య - వై - స్వరః - ఏవ - స్వం - తస్మాత్ - ఆ ద్విజ్యం - కరిష్యా - వాచి - స్వరం - ఇచ్ఛేత - తయా - వాచా - స్వరసమ్మన్నయా - ఆ ద్విజ్యం - కుర్యాత్ - తస్మాత్ - యజ్ఞే - స్వరవత్తం - దిదృక్ష్యస్తే - ఏవ - అథో - యస్య - స్వం - భవతి - భవతి - హా - అస్య - స్వం - యః - ఏవం - ఏతత్ - సామ్నః - స్వం - వేద.

ప్ర॥ ఏతస్య = ఈ, సామ్నః = సామశబ్దవాచ్యమైన, తస్య హా = ఆ ప్రాణముయొక్క, స్వం = ధనమును, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య హా = వీరికే, స్వం = ధనము, భవతి = కలుగుచున్నది. తస్య వై = ఆ సామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణమునకు, స్వర ఏవ = స్వం మే, (కంతమునుసొందియున్న మాధుర్యధ్వనియే), స్వం = ధనము, (ధన తి = అగుచున్నది.) తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, ఆ ద్విజ్యం = ఋషిక్కర్మయగు ఔద్ధానమును, కరిష్యా = చేయనిచ్చుచుండెడివాఁడు, వాచి = వాక్కునందు, స్వరం = స్వరమును, ఇచ్ఛేత = కోరవలయును, తయా = అటువంటి, స్వరసమ్మన్నయా = స్వరసమ్మద్ధిగల,

వాచా = వాక్కుచేతను, ఆర్త్విజ్యం = ఋత్విక్కర్మయగు ఉద్గానమును, కుర్యాత్ = చేయవలయును. తస్మాత్ = అందువలన, యజ్ఞే = యాగమునందు, స్వరవస్తం = మాధుర్యమైన కంఠధ్వనికలవానికే, (జనా = జనులు,) దిదృక్షునేవ = చూచుచున్నారు. (అది లోకమునందు సహజమైన దేగదా? ఎట్లనగా,) అథో = అనంతరము, (లోకే = లోకమునందు,) యస్య = ఎవనికి, స్వం = ధనము, భవతి = కలుగుచున్నదో, (తం = వానిని, లోకాః = జనులు), దిదృక్షునే = చూచుచున్నారు.) యః = ఎవడు, వీవం = ఈ ప్రకారము, సామ్నః = సామశబ్దవాచ్యమగు ప్రాణముయొక్క, (ఉద్గీధముయొక్క), ఏతత్ = ఈ, స్వం = ధనమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, అస్య = వీనికి, స్వం = ధనము, భవతిహ = ప్రసిద్ధముగ కలుగుచున్నది.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ప్రాణమే ఉద్గీధ దేవతగా నిశ్చయించి ఆ ప్రాణమునకు స్వర సువర్ణ ప్రతిష్ఠాగుణములను చెప్పుచున్నాడు. ఉద్గీథాయాపమైన ప్రాణస్వరూపమగు సామమునకు కంఠమునుపొంది యున్న మాధుర్యధ్వనియే ధనముగనుక ఋత్విక్కర్మయగు ఉద్గానమును చేయనిశ్చయించెడివాడు వాక్కునందు మాధుర్యధ్వని రూపమైన ధనమును కోరవలయును. అటువంటి స్వరసంపదగల వాక్కుతో యజ్ఞమునందు సామగానమును చేయవలయును. ఇట్లు స్వరసంపదగలిగి యజ్ఞమునందు గానముచేయువానిని జనులు లోకమునందు ధనముగలవానిని వలె నేమిక్కిలి యాదరణతో చూచుచున్నారు. ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము సామమునకు మధుర స్వరమే ధనముగాఁ దెలిసికొనువానికి ప్రసిద్ధముగ ధనముకలుగుచున్నది.

ఉ॥ తస్య మైతస్య సామ్నా యస్సువర్ణం వేద భవతి హాస్య సువర్ణం తస్య వై స్వర ఏవ సువర్ణం భవతి హాస్య సువర్ణం య ఏవమేత త్సామ్నస్సువర్ణం వేద.

ప॥ తస్య హ - ఏతస్య - సామ్నః - యః - సువర్ణం - వేద-
భవతి - హ - అస్య - సువర్ణం - తస్య - వై - స్వరః - ఏవ -
సువర్ణం - భవతి - హ - అస్య - సువర్ణం - యః - ఏవం - ఏతత్
- సామ్నః - సువర్ణం - వేద.

ప్ర॥ ఏతస్య = ఈ, సామ్నః = సామశబ్దవాచ్యమైన, తస్యహ =
ఆప్రాణముయొక్క, సువర్ణం = భూషణమును, (ఈవర్ణముకంఠ్యమని
ఈవర్ణముదన్త్యమని తెలిసికొనునటుల బాగుగవర్ణముల నుచ్చరించు
టను), యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య = వీనికి,
సువర్ణం = భూషణము, భవతిహ = ప్రసిద్ధముగ కలుగుచున్నది, తస్యవై
= ఆసామశబ్దవాచ్యమైనప్రాణమునకు, స్వరఏవ = స్వరమే, సువర్ణం =
భూషణము, భవతి = కలుగుచున్నది, యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకా
రము, సామ్నః = సామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణముయొక్క, (ఉద్గీఢము
యొక్క), ఏతత్ = ఈ, సువర్ణం = భూషణమును, వేద = తెలిసికొను
చున్నాఁడో, అస్య = వీనికి, సువర్ణం = భూషణము, భవతిహ = ప్రసిద్ధ
ముగఁగలుగుచున్నది.

తా॥ ఆసామశబ్దవాచ్యమగు ప్రాణమునకు స్వరమే భూషణ
మగుచున్నది. ఇట్లు ఉద్గీఢరూపమైన ప్రాణస్వరూపమగు సామము
నకు స్వరాంతర్గతమగు కంఠ్యదన్త్యరూపమైన వర్ణవివేకమే భూషణ
మునుగాఁదెలిసికొనువానికి భూషణము ప్రసిద్ధముగఁగలుగుచున్నది.

ఉ॥ తస్య హైతస్య సామ్నా యః ప్రతిష్ఠాం వేద ప్రతి హ తిష్ఠతి తస్యవై
వాగేవ ప్రతిష్ఠావాది హి ఖల్వేవ ఏతత్ప్రాణః ప్రతిష్ఠితో గీయ
తేన్న ఇత్యుహైక ఆహుః.

॥27॥

ప॥ తస్య - హ - ఏతస్య - సామ్నః - యః - ప్రతిష్ఠాం -
వేద - ప్రతి - హ - తిష్ఠతి - తస్య - వై - వాక్ - ఏవ - ప్రతిష్ఠా
- వాది - హి - ఖలు - ఏవః - ఏతత్ - ప్రాణః - ప్రతిష్ఠితః -
గీయతే - అన్నే - ఇతి - ఉ - హ - ఏకే - ఆహుః.

ప్ర॥ ఏతస్య = ఈ, సామ్యః = సామశబ్దవాచ్యమైన, తస్యహ = ఆప్రాణముయొక్క, ప్రతిష్ఠాం = స్థితిని, యః = ఎవడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడు, (సః = వాడు), ప్రతిహతివృత్తి = ప్రసిద్ధముగ తిరిగి స్థితినిపొంది యుంచున్నాఁడు. తస్యవై = ఆసామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణమునకు, వాగేన = వాక్యే, (అష్టాష్టానాని వర్ణానా మురః కణ్ఠం శిరస్తథా | జిహ్వమూలంచ దంతాశ్చ నాసికౌష్ఠేచ తాలుః॥ ఈయెనిమిదిస్థానములును, వాక్కుని చెప్పఁబడుచున్నవి.) ప్రతిష్ఠా = స్థితి, (భవతి = అగుచున్నది). వాచిహి = జిహ్వమూలీయము మొదలైన యెనిమిదిస్థానములయందును, ప్రతిష్ఠితస్స = స్థితినిపొందినదై, ఏవః = ఈ, ప్రాణఃఖలు = ముఖ్యప్రాణమున్న, ఏతత్ = ఈసామమును, గీయతే = గానము చేయుచున్నది. ఉహైకే = ఇంకకొందఱును, అన్నే = దేహమునందు, (ఇక్కడ అన్నశబ్దముచే అన్నపరిణామమగు దేహము చెప్పఁబడినది. దానియందు ప్రాణము, ప్రతిష్ఠితస్స = స్థితినిపొందినదై, గీయతే = గానము చేయుచున్నది.) ఇతి = అని, ఆహుః = చెప్పిరి.

తా॥ ఆసామశబ్దవ్యామగు ముఖ్యప్రాణమునకు వక్షస్థలమును కంఠమును శిరస్సును జిహ్వమూలమును దంతములును ముక్కును పెదవులును దవుడలును ఈ ఎనిమిది స్వరూపముగాఁగల వాక్యే ఉనికి పట్టగుచున్నది. అటువంటివాక్కునందు ఈ ముఖ్యప్రాణము ఉనికి గలదై ఈసామగానమును చేయుచున్నది. ఇంక కొందఱు ఈప్రాణము అన్నపరిమాణమగు దేహమునందుండి సామగానమును చేయుచున్నదియనియునుకూడా చెప్పిరి. ఇట్లు సామశబ్దవాచ్యమైన ముఖ్యప్రాణముయొక్క యునికిని తెలిసికొనినవాడు ప్రసిద్ధముగ తిరిగి యునికిని పొందినవాడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ అథాతః పనమానానామేవాభ్యారోహః స వైఖలు ప్రస్తౌతా సామ ప్రస్తౌతి స యత్ర ప్రస్తుయాత్తదేతాని జపేత్ అసతోమా

సద్గతయ తమసో మా జ్యోతిర్గమయ మృత్యోర్మామృతం గమయేతి
 స యదాహోసతో మా సద్గమయేతి మృత్యుర్వా అసత్సద్మృతం
 మృత్యోర్మామృతం గమయామృతం మా కుర్విత్యేవై తదాహ
 తమసో మా జ్యోతిర్గమయేతి మృత్యుర్వై తమో జ్యోతిరమృతం
 మృత్యోర్మామృతం గమయామృతం మా కుర్విత్యేవై తదాహ
 మృత్యోర్మామృతం గమయేతి నాత్ర తిరోహితమివాస్తి అథ
 యానీత రాణి స్త్రోతాణి తేష్వాత్మ నేన్నాద్యమాగాయేత్త
 స్మాదు తేషు వరం పృణీత యం కామం కామయేతతగ్ స ఏష
 ఏనం విదుర్నాతాత్మనే వా యజమానాయ వా యం కామం కామ
 యతే తమాగాయతి తద్దైతల్లోకజివేష స హైవాలోక్యతాయా
 ఆకాస్తి య ఏవమేతత్సమ కేదః.

128f

ఇతి తృతీయాధ్యాయే తృతీయబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - అతః - పవమానానాం - ఏవ - ఆధ్యారోహః -
 సః - వై - ఖలు - ప్రస్తోతా - సామ - ప్రస్తాతి - సః - యత్ర -
 ప్రస్తుయాత్ - తదా - ఏతాని - జపేత్ - అసతః - మా - సత్ -
 గమయ - తమసః - మా జ్యోతిః - గమయ - మృత్యోః - మా -
 అమృతం - గమయ - ఇతి - సః - యత్ - ఆహ - అసతః - మా
 - సత్ - గమయ - ఇతి - మృత్యుః - వై - అసత్ - సత్ - అమృ
 తం - మృత్యోః - మా - అమృతం - గమయ - అమృతం - మా -
 కుదు - ఇతి ఏవ - ఏతత్ - ఆహ - తమసః - మా - జ్యోతిః -
 గమయ - ఇతి - మృత్యుః - వై - తమః - జ్యోతిః - అమృతం -
 మృత్యోః - మా - అమృతం - గమయ - అమృతం - మా - కుదు
 - ఇతి - ఏవ - ఏతత్ - ఆహ - మృత్యోః - మా అమృతం -
 గమయ - ఇతి - స - అత్ర - తిరోహితం - ఇవ - అస్తి - అథ -
 యాని - ఇతరాణి - స్త్రోతాణి - తేషు - ఆత్మనే - అన్నాద్యం -

ఆగాయేత్ - తస్మాత్ - ఉ - - వరం - వృణోత - యం -
 కామం - కామయేత - తం - సః - ఏషః - ఏవం - విత్ - ఉద్ధారా
 - ఆత్మనే - వా - యజమానాయ - వా - యం - కామం - కామ
 యతే - తం - ఆగాయతి - తత్ - హ - ఏతత్ - లోకజిత్ - ఏవ
 - స - హ - ఏవ - అలోక్యతాయై - ఆశా - అస్తి - యః - ఏవం
 ఏతత్ - సామ - వేద.

[ప్ర॥ అథ = అనంతరము, అతః = ఆ కారణమువలన, పవమానా
 నామేవ = పవమానములను యజర్వేదమంత్రములయొక్కయే, (జప
 కర్మ = జపకర్మము), అభ్యారోహః = అభ్యారోహమని, (ఈ పూర్వము
 చెప్పిన ప్రాణస్వరూపము తెలిసినవాడు పవమానమంత్రములయొక్క
 జపకర్మచేతను అభిముఖముగా ఆత్మను దేవభావము పొందించు
 చున్నాడు. గనుక జపకర్మమునకు అభ్యారోహమని, సంజ్ఞా = పేరు,
 భవతి = కలుగుచున్నది), (యః = ఎవడు), సామ = సామమును, ప్రస్తాతి
 = మిక్కిలి యుపక్రమించి చెప్పుచున్నాడో, సత్తైఖలు = వాడే,
 ప్రస్తోతా = ప్రస్తోతయని చెప్పబడుచున్నాడు. (యజ్ఞమునందలి పది
 యాతునుండి ఋత్విక్కులలోనొకడు), సః = ఆప్రస్తోతా, యత్ర =
 ఏకాలమునందు, (సామ = సామమును), ప్రస్తుయాత్ = ఉపక్రమిం
 చునో, తదా = అప్పుడు, ఏతాని = ఈ యజర్వేద మంత్రములగు పవ
 మానములను, (యజమానః = యజమానుడు) జపేత్ = జపముచేయ
 వలయును. (అమంత్రములేవియనిన), అసతః = అసత్కర్మమునుండి,
 (అజ్ఞానమునుండి), మా = నన్ను, సత్ = శాస్త్రీయకర్మవిజ్ఞానములను,
 గమయ = పొందించుమా. (దేవభావమును పొందుటకు సాధనమైన
 ఆత్మభావమును కలుగఁజేయుమా యనిభావము). తమసః = ఆవరణాత్మ
 కమైన అజ్ఞానమునుండి, (ఆ అజ్ఞానమొ మరణమునకు కారణమగుట
 వలన మృత్యువనఁబడును. అట్టిమృత్యువునుండి), మా = నన్ను
 జ్యోతిః = జ్ఞానమును, (అజ్ఞానము దైవస్వరూపమును ప్రకాశింపఁజేయు

నదగుటవలన అమృతమనబడును. అట్టి అమృతభావమును, గమయ = పొందించుమా! మృత్యోః = మృత్యువువలన, మాం = నన్ను, అమృతం = అమృత స్వరూపమును, గమయ = పొందించుమా! (దైవస్వరూపమగు ప్రజాపతిత్వఫలమును కలుగఁజేయుమా యని భావము). ఇతి = ఇట్లుని, సః = ఆమంత్రము, ఆసతః = ఆసత్కర్మమునుండి లేక అజ్ఞానమునుండి, మా = నన్ను, శాస్త్రీయకర్మ విజ్ఞానములను, గమయేతి = పొందించుమాయని, యత్ = ఏ అర్థమును, ఆహ = చెప్పెనో, (ఆ అర్థము తిరోహితము కాకుండ శ్రుతియొక్క యొక వివరించుచున్నది). ఆసత్ = స్వాభావిక కర్మ విజ్ఞానములు, (అజ్ఞానము మక్కిలి అధోగతికి కారణమగుటవలన), మృత్యుర్వై = మృత్యువే; సత్ = శాస్త్రీయ కర్మ విజ్ఞానములు, (అమరణహేతువగుట వలన), అమృతం = అమృత స్వరూపము. (తస్మాత్ = అందువలన), మృత్యోః = మృత్యువునుండి, మా = నన్ను, అమృతం = అమృతస్వరూపమును, గమయ = పొందించుమా. అమృతం = అమృత స్వరూపమును, మా = నన్నుగూర్చి, కుర్విత్యేవ = చేయుమా అనియె, ఏతత్ = ఈమంత్రము, ఆహ = చెప్పెను. (సః = ఆమంత్రము), తమసః = ఆవరణాత్మకమైన అజ్ఞానమునుండి, మా = నన్ను, జ్యోతిః = జ్ఞానమును, గమయేతి = పొందించుమాయని, (యత్ = ఏ అర్థమును, ఆహ = చెప్పెనో, ఆ అర్థమునున్న శ్రుతియొక్క యొక వివరించుచున్నది). తమః = ఆవరణాత్మకమయిన అజ్ఞానము, మృత్యుర్వై = మృత్యువే; జ్యోతిః = జ్ఞానము, అమృతం = అమృతస్వరూపము. (తస్మాత్ = అందువలన), మృత్యోః = మృత్యువునుండి, మా = నన్ను, అమృతం = అమృతస్వరూపమును, గమయ = పొందించుమా. అమృతం = అమృతస్వరూపమును, మా = నన్నుగూర్చి, కుర్విత్యేవ = చేయుమా అనియె, ఏతత్ = ఈమంత్రము, ఆహ = చెప్పెను. (సః = ఆమంత్రము), మృత్యోః = మృత్యువునుండి, మా = నన్ను. అమృతం = అమృతస్వరూపమును, గమయేతి = పొందించు

మాయని, (యత్ = ఏ అర్థమును, ఆహ = చెప్పెనో), అత్ర = ఈ అర్థము
 నందు, తిరోహితం = మఱుగైన అర్థము, నాస్త్యేవ = లేనేలేదు. అథ
 అనంతరము, యాని = ఏ, ఇతరాణి = అన్యములగు, స్తోత్రాణి =
 స్తోత్రములో, తేషు = వానియందు, (ఉద్గాతా = మిక్కిలి దేవతలను
 గూర్చి స్తోత్రముచేయునట్టి ఋశ్విక్కు), ఆత్మనే = తనకొఱకు,
 అన్నాద్యం = అన్నాదికమునుగూర్చి, అగాయేత్ = గానముచేయువల
 యును, (యస్తాత్ = ఏకారణమునుండి), సవపఉద్గాతా = ఆ ఈ ఉద్గా
 తయను ఋశ్విక్కు, ఏవంవిత్ = ఈ ప్రకారము ప్రాణమును తెలి
 సినవాడో, తస్మాదు = ఆకారణమునుండియే, (యజమానః = యజ
 మానుడు), తేషు = ఆస్తోత్రప్రయోగములయందు, యంకామం =
 ఏకోరికను, కామయేత = కోరునో, తం = ఆకోరికరూపమైన, వరం =
 వరమును, వృణోత = ప్రార్థింపవలయును. (సః = ఆ ఉద్గాతయను ఋశ్వి
 క్కుడు), ఆత్మనేవా = తనకొఱకై నను, యజమా నాయవా = యజ
 మానునికొఱకై నను, యంకామం = ఏకోరికను, కామయతే = కోరు
 చున్నాడో, తం = ఆ కోరికనుగూర్చి, అగాయతి = గానముచేయుచు
 న్నాడు. (ఆకోరికను గానముచే సాధించుచున్నాడు). తద్దైతత్ =
 ఆ ఈ ప్రాణదర్శనము, (మిక్కిలి కర్మరహితమైన జ్ఞానము) లోకజ
 దేవ = లోకమును జయించుటయే. యః = ఎవడు, ఏవం = ఈ ప్రకా
 రము, ఏతత్సాను = ఈసానుకబ్బవాచ్యమైన ప్రాణమును, వేద = తెలిసి
 కొనుచున్నాడో, (ఉపాసించుచున్నాడో, తస్య = వానికి), అలోక్య
 తాయై = అలోకముగు పరబ్రహ్మార్పణకొఱకు, ఆశా = ప్రార్థించుట,
 నై వాప్తిహ = లేనేలేదు.

తా|| ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము ప్రాణమును తెలిసి
 కొనిన తరువాత ఇట్లు తెలిసికొనుటవలన పవమానములనుపేరుగల
 మూఁకపమంత్రములయొక్క జపకర్మముచే, యజమాని తన ఆత్మను

దైవభావమును పొందించుచున్నాడు. అటువంటిమంత్రములయొక్క జపమును చేయుటకు తగిన కాలమేదియనిన, యజ్ఞమునందుద్ధాత సామగానము నుపక్రమించునపుడు యజమానుడు అసతోమానద్దమయే త్యాది యాజుషమంత్రములను మూటినిజపింపవలయును. ఇట్లు జపింపఁబడిన మంత్రముల మూటియందలి యర్థ మేమనిన, మంత్రార్థము తిరోహితము గాకుండునటుల శ్రుతియందే వివరింపఁబడియున్నది. ఎట్లనఁగా, అసత్స్వరూపమైన దేహేంద్రియాది స్వాభావిక కర్మవిజ్ఞానము అత్యస్తమున్నూ అధోగతి కారణమగుటవలన మృత్యుస్వరూపమైనది. సత్స్వరూపమైన శాస్త్రీయకర్మవిజ్ఞానము అమరణహేతువగుటవలన అమృతస్వరూపమైనది. కనుక నన్ను మృత్యువునుండి అమృతస్వరూపమును పొందించుమా యనియు, నన్ను గూర్చి అమృతస్వరూపము నే చేయుమా యనియు, మొదటి మంత్రభావము. రెండవ మంత్రార్థమెట్లనఁగా, ఆవరణాత్మకమై అజ్ఞానస్వరూపమైన తపస్సుమరణ హేతువగుటవలన మృత్యుస్వరూపమైనది. ప్రకాశాత్మకమగు జ్ఞానస్వరూపమయినజ్యోతి అమరణ హేతువగుటవలన అమృతస్వరూపమైనది. కనుక అట్టిమృత్యువునుండినన్ను అమృత స్వరూపమును పొందించుమా యనియు, నన్ను గూర్చి అమృతస్వరూపము నే చేయుమా అని దేవభావమును పొందుటకు సాధనమైన ఆత్మభావమును గలుగఁజేయుమా యనియు, రెండవమంత్రాభిప్రాయము. ఇట్లు ఈ రెండు మంత్రార్థములను చెప్పి మఱుగుపడక ప్రసిద్ధమగు సర్థముగల చూడవ మంత్రార్థమును సాధారణముగానన్ను మృత్యువునుండి అమృతస్వరూపమును పొందించుమా యని ఇట్లు ఈమాడు మంత్రములయొక్క అర్థమునందలి ఫలరూపమగు పరబ్రహ్మస్వరూపమును గోరెడి యజమాని యభీష్టుము సామగానముచే నెరవేర్చునట్టి ఉద్ధాత ఇంకా ఇతరములగు స్తోత్రములయందు తనకొఱకును అన్నాదికములను సామగానముచే సిద్ధింప చేసిగొనవలయును. ఇదిగాక

ఆ ఉద్ధాత ఇట్లు ప్రాణస్వరూపమును తెలిసి కొనుటచేతను సర్వసాధకమైన ప్రాణమే యగుటవలన ఆ ప్రాణమువలెనే సమస్త కోరికలను తనకొరకును యజమానుని కొరకును సామగానముచే సాధించుచున్నాడు. ఇట్లు ప్రాణస్వరూపమును తెలిసికొనుటవలన తానే ప్రాణస్వరూపమగుట, సమస్తలోక జయము, ఇట్లు ఆ ప్రాణమును తెలిసికొని యుపాసించువానికి బ్రహ్మస్వరూపావాప్తికి అన్యముగ ప్రార్థించుటయే కలుగదు. (బ్రహ్మస్వరూపియగుచున్నాడని భావము). ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

తృతీయాధ్యాయము, చతుర్థబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ హరిః ఓమ్॥ ఆత్మైశేదమగ్ర ఆసీత్ పురుషవిధః సోఽనువీక్ష్య నాన్యదాత్మనోఽపశ్యత్ సోఽహమస్మిత్యగ్రే వ్యాహర తతోఽహన్నామాభవత్ తస్మాదప్యేతద్వ్యామన్రితోఽహమయమి త్యేవాగ్ర ఉక్త్వాథాన్యన్నామ ప్రబ్రూతే యదన్య భవతి స యత్పూర్వోఽస్మాత్సర్వస్మాత్సర్వార్థా సాప్యన క్షేపత్తస్మాత్పురుషః క్షేపతి హ వై స తం యోఽస్మాత్పూర్వోబుభూషతి య ఏవం వేద. ॥

ప॥ ఆత్మా - ఏవ - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - పురుషవిధః - సః - అనువీక్ష్య - స - అన్యత్ - అత్మనః - అపశ్యత్ - సః - అహం - అస్మి - ఇతి - అగ్రే - వ్యాహరత్ - తతః - అహం - నామ - అభవత్ - తస్మాత్ - అపి - వీక్ష్య - అమన్రితః - అహం - అయం - ఇతి - ఏవ - అగ్రే - ఉక్త్వా - అథ - అన్యత్ - నామ - ప్రబ్రూతే - యత్ - అన్య - భవతి - సః - యత్ - పూర్వః - అస్మాత్ - సర్వస్మాత్ - సర్వార్థా - సాప్యనః - క్షేపత్ - తస్మాత్ - పురుషః - క్షేపతి - హ - వై - సః - తం - యః - అస్మాత్ .. పూర్వః - బుభూషతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఇదం = ఈశ్వర భేదజాతమంతయు, అగ్రే = శరీరాంతర

త్పత్తికంటె పూర్వము, (వేరొక శరీరముకలుగుటకు పూర్వము),
 ఆత్మైవ = ప్రజాపతిస్వరూపముగానే, ఆసీత్ = ఉండెను. సః = అటు
 వంటి, పురుషవిధః = పురుషప్రకారమైనవిరాట్టు, (శిరస్సు పాణి
 మొదలైన లక్షణములుగల విరాట్టు), అనువీత్య = అనుసరించి ఆలో
 చననుచేసి, (నేను ఎవరు? ఎట్టిలక్షణముగలవాడను అని ఆలోచించి),
 ఆత్మనః = తనకంటె, (కార్యకరణరూపమైన ప్రాణవిజ్ఞాన్వరూపము
 కంటె), అన్యత్ = వేరొకవస్తువును, నావశ్యత్ = చూడవోయెను.
 (మిక్కిలి తన్నే సర్వస్వరూపమునుగాఁజూచెను. ఇట్లుచూచి), అహం
 = నేను, సః = ప్రజాపతిస్వరూపుడను, అస్మీతి = అయితినిని, అగ్రే
 = ముందు, వ్యాహరత్ = పలికెను. తతః = అందువలన, అహన్నామా
 = అహమను పేరు, అభవత్ = కలిగెను. తస్మాత్ = అందువలన,
 ఏతర్హ్యపి = ఈ కాలమునందున్న, (కార్యభూతే ఘ్రాణిఘ్రాణ = కార్య
 రూపములైన ప్రాణులయందు), ఆమన్త్రితః = అడుగఁబడినవాడై,
 (నీ వెవరవని ఒకానొక పురుషునిచేతఁబలుకఁబడినవాడై), అహం
 = నేను, ఆయమిత్యేవ = ఈ ప్రజాపతిస్వరూపమేయని, అగ్రే =
 ముందు, ఉక్త్వా = పలికి, అథ = అనంతరము, (తిరిగి విశేషనామమును
 తెలిసికొన కోరువానికొఱకు), అన్యత్ = ఇతరమగు, నామ = పేరును,
 ప్రబూతే = చెప్పుచున్నాఁడు. అస్య = ఈణ్డాకృతియైన ప్రజాపతికి,
 యత్ = (మాతాపితరులచేతఁజేయఁబడిన) ఏనామము, భవతి = అగు
 చున్నదో, (దానిని చెప్పుచున్నాఁడు). సః = ఆప్రజాపతి. యత్ =
 ఏ కారణమువలన, (ప్రజాపతిత్వమునుపొందుటకు నిచ్చగలవారలకు),
 పూర్వస్సన్ = మొదటివాడై, అస్మాత్ = ఈ, సర్వస్మాత్ = సమస్తము
 నుండి, (ప్రజాపతిత్వమును పొందనిశ్చయించిన ఈ జనసముదాయము
 నుండి). సర్వాన్ = సమస్తములైన, పాప్యనః = పాపములను, ఔషత్
 = దహింపఁజేసెనో. తస్మాత్ = అందువలన, పురుషః = పురుషుఁడు,
 (అభవత్ = ఆయెను). యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారము, వేద =

తెలిసికొనుచున్నాడో, సః=వాడు, యః=ఎవడు, అస్తాత్=ఈజ్ఞానమునుండి, పూర్వః=మొదటివాడుగా, (శ్రేష్ఠుడుగా), బుభువతి=అవుటకు కోరుచున్నాడో, తం=వానిని, ఔషతిహవై=ప్రసిద్ధముగదహింపజేయుచున్నాడు.

తా|| ఇంతకు పూర్వము జ్ఞానకర్మములవలన మిక్కిలి ప్రాణదర్శనముచేత ప్రజాపతిత్వప్రాప్తి చెప్పబడినది. ఇప్పుడు ఫలభూతుడైన ప్రజాపతికి జగత్తుయొక్క సృష్టిసిద్ధి సంహారములయందు స్వాతంత్ర్యము మొదలై ననిభూతిని వర్ణించుటచేత వైదికములగు జ్ఞానకర్మములయొక్క ఫలోత్కర్షనర్థించెడిగినదని ఈ గ్రంథమారంభింపబడుచున్నది. ఈ శరీరాదిభేద జాతమంతయు ప్రజాపతిస్వరూపముగానే యున్నది. కరచరణాద్యవయవములుకలిగి పురుషస్వరూపముగానున్న ఆ ప్రజాపతియగు విరాట్టు తన స్వరూపానుసరణచే, నేను ఎవడు? ఎట్టిలక్షణముగలవాడనని ఆలోచించి దేహాద్రియాత్మకమైన ప్రాణపిణ్డస్వరూపముగు తనకంటె నన్యముగు వేరొకవస్తువునుచూడక తన్నే సర్వస్వరూపమును గాఙ్ఞాపెను. ఇట్లుచూచి ఆ విరాట్టుకు ఘోష ముందుగా, నేను ఆ ప్రజాపతిస్వరూపుడనైతి నని, పలికెను. అందువలన అహం అనుపేరుగల అహంకారయుక్తమయిన చతుర్ముఖ బ్రహ్మకలిగెను. అందువలన ఈ సమయమునందు కార్యరూపములైన ప్రాణులయందు ఒకానొక పురుషునిచేత నీవెవరవని అడుగబడిన వాడై నేను ఈ ప్రజాపతిస్వరూపమేయని ముందుగాఁబలికి అనంతరము తిరిగి విశేషనామము తెలిసికొనకోరువానికొఱకు అన్యముగు పేరును చెప్పుచున్నాడు ఆప్రజాపతి ప్రజాపతిత్వమును పొందనిచ్చగలవారలలో మొదటివాడై ప్రజాపతిత్వముపొంద నిచ్చయించిన జనసముదాయమునుండి సమస్తపాపములను దహింపజేయుటగలన పురుషుడాయెను. ఈ చెప్పబడినప్రకారము ప్రజాపతిస్వరూపమును తెలిసికొని యుపాసించువాడు మిక్కిలి శ్రేష్ఠుడై ఈప్రజాపతి జ్ఞానము

నుండి శ్రేష్ఠుడగుటకు కోయవానిని ప్రసిద్ధముగఁ దిర్ఘస్థురించుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సోఽబిభేత్తస్మాదేకాకీబిభేతిసహాయమిత్రాశ్చక్రే యన్మదన్య
న్నాస్తి కస్మాన్నుబిభేమీతి తత ఏవాన్య భయం వీర్యాయ
కస్మాద్ధ్యభేష్యత్ ద్వితీయాద్వై భయం భవతి ॥2॥

ప॥ సః - అబిభేత్ - తస్మాత్ - ఏకాకీ - బిభేతి - సః - హ-
అయం - ఈత్రాశ్చక్రే - యత్ - మదన్యత్ - న- అస్తి - కస్మాత్
- ను - బిభేమి - ఇతి - తతః - ఏవ - అన్య - భయం - వీర్యాయ-
కస్మాత్ - హి - అభేష్యత్ - ద్వితీయాత్ - వై - భయం - భవతి.

ప్ర॥ సః=ఆప్రజాపతి, అబిభేత్ = భయపడెను, తస్మాత్= అందువలన నుండి, ఏకాకీ = ఒంటరిగాఁడు బిభేతి = భయపడు చున్నాఁడు. సః=ఆ, అయం=ఈప్రజాపతి, ఈత్రాశ్చక్రేహ=ఈప్ర కారమాలోచించెను. యత్=ఏ కారణమువలన, మదన్యత్=నాకంటె వేరై నది, నాస్తి=లేదో, (అందువలన, అహం=నేను), కస్మాత్= ఎందువలన, బిభేమీతి=భయపడుదునని, (అలోచించెను). తతఏవ= అందువలననే, అన్య=ఈప్రజాపతికి, భయం = భయము, వీర్యాయ = స్పష్టముగపోయెను. కస్మాద్ధి=ఎందువలనను, అభేష్యత్ = భయ పడుదును. (ఫరమార్థస్వరూప నిరూపణయందు భయము యుక్తము కాదు). ద్వితీయాద్వై=రెండవదియుండుటవలన నే, భయం=భయము భవతి=కలుగుచున్నది.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము స్తుతింపఁబడిన కర్మకాణ్డవిహితమైన జ్ఞానకర్మఫలము సంసారవిషయము నతిక్రమించదు. ఈయర్థమునే చూపించుచు చెప్పెను. దేహేంద్రియాదికముగల ఆప్రజాపతి ఆత్మ నాశ విపరీతదర్శనము కలుగుటవలన భయమునుపొందెను. ఆకార ణమునుండియే, లోకసుందును ఒంటరిగాఁడు భయమునుపొందు చున్నాఁడు. ఆప్రజాపతి ఇట్లు భయమునుపొంది ప్రశ్నపూర్వ కముగా నాశవ్యమైనదేదియును వేరొకటిలేదుగనుక నాకేలభయము

కలుగనుచు ఆలోచించెను. ఈవిచారమువల్లనైన అద్వయజ్ఞానము నుండియే ఈ ప్రజాపతికి భయముపోయెను. భయకారణమైన రెండవ వస్తువేదియు లేకపోవుటవలన అద్వయముడై నిర్భయముగానుండెను. ఈ స వై నైవ రేమే తస్మాదేకాకీ న రమతే స ద్వితీయమైచ్ఛత్ ।

స హై కావానాన యథా స్త్రీపుమాంసౌ సంపరివ్యక్తౌ స ఇమమే వాత్మానం ద్వేధాపాతయత్తతః పతిశ్చ పత్నీ చాభవతాం తస్మాదిదమర్థబృగలమివ స్వ ఇతి హ స్మాహ యాజ్ఞవల్క్యస్త స్మాదయమాకాశః । స్త్రియా పూర్వత ఏవ తాన్ సమభవత్తితో మనుష్యా అజాయ న.

131

ప॥ సః వై - న - ఏవ - రేమే - తస్మాత్ - ఏకాకీ - న - రమతే - సః - ద్వితీయ - ఐచ్ఛత్ - సః - హ - ఏతావాన్ - ఆస - యథా - స్త్రీపుమాంసౌ - సంపరివ్యక్తౌ - సః - ఇమంఏవ - ఆత్మానం - ద్వేధా - అపాతయత్ - తతః - పతిః - చ - పత్నీ - చ - అభవతాం - తస్మాత్ - ఇదం - అర్థబృగలం - ఇవ - స్వః - ఇతి - హ - స్మ - ఆహ - యాజ్ఞవల్క్యః - తస్మాత్ - అయం - ఆకాశః - స్త్రియా - పూర్వతే - ఏవ - తాం - సమభవత్ - తతః - మనుష్యా - అజాయ న.

[ప॥ సవై=ఆప్రజాపతియే, నైవరేమే=రతినిపొందకపోయెను. (ఇష్ట వస్తువుయొక్క కూడికవలన పుట్టిన క్రీడనుపొందలేదు). తస్మాత్=అందువలన, ఏకాకీ=ఒంటరివాడు, నరమతే=క్రీడనుపొందడు. సః=ఆ ప్రజాపతి, ద్వితీయం=రెండవవస్తువును, (స్త్రీయూపమైస రెండవవస్తువును), ఐచ్ఛత్=కోరెను, యథా=ఏప్రకారము, (లోకే=లోకమునందు), స్త్రీపుమాంసౌ=స్త్రీపురుషులిద్దఱును, సంపరివ్యక్తౌ=కొగలించుకొనినవారై, (యత్పరిమాణాకౌ=ఎంతపరిమాణముగలవాడు, స్వాతాం=అయిరో), సః=ఆప్రజాపతియును, ఏతావాన్=ఇంతపరిమాణముగలవాడుగా, ఆస=ఉండెను. సః=ఆప్రజాపతి, ఇమ

మేవాత్మానం=ఈ తననే, ద్వేధా=రెండువిధములుగా, అపాతయత్
=పడవేసెను. తతః=అందువలన, పతిశ్చ=పెనిమిటియును, పత్నీచ=
భార్యయును, అభవతాం=అయిరి. తస్మాత్ = అందువలన, యాజ్ఞ
వల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుడు, స్వః=ఆత్మయొక్క, ఇదం=ఈశరీరము,
అర్థబృగలమివేతిహ=సగము విడిపోయినదివలెనే యున్నదని, ఆహస్మ
=పలికెను. (యస్మాత్ = ఏకారణమువలన), అయం=ఈపురుషుని
యొక్క సగముభాగము, ఆకాశః=ఆకాశమో, (వివాహముకంటె
పూర్వము స్త్రీయొక్క సగముభాగముతో శూన్యమైనదియో),
తస్మాత్=అందువలన, స్త్రీయా=స్త్రీతో, పూర్వతవీవ=సంపూర్ణమగు
చున్నది. (సః = మనుషసుపేరుగల ఆ ప్రజాపతి), తాం = ఆ స్త్రీని,
(శతరూపయను తన కుమార్తెను), సమభవత్ = మైథునమునుపొం
డెను. తతః=అందువలన, మనుష్యాః=మనుష్యులు, అజాయంతః=
పుట్టిరి.

గా. ఆప్రజాపతికి భయప్రవేశము కలుగుటచేత సంసారాంత
రూతత్వము చెప్పబడినది. ఆప్రజాపతి, వేరొకటి లేక ఒంటరిగా
నుండుటవలన ఇష్టవస్తువుయొక్క కూడికవల్లనైన స్త్రీతి లేకపోవుటచేత
రెండవదియగు స్త్రీరూపమైన వస్తువునుకోరి. లోకమునందు స్త్రీపురు
షులు అప్రీతిని పోగొట్టు కొనుటకు ఆలింగనముచేసి కొనినవారై,
ఎంత పరిమితిగలవారైరో, అట్టి పరిమాణముగలవాఁడాయెను ఆప్రజా
పతి ఇట్టి పరిమితిగల తన దేహమును రెండువిధములుగా పడవేసెను.
అట్లు పడవేయుటవలన పెనిమిటియును భార్యయును పుట్టిరి. ఆకార
ణమునుండియే యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆ జాయాపురుషభావమును పొం
దిన ఆత్మయొక్క ఈ శరీరమును సగము విడిపోయినదిగా నుండెనని
పలికెను. ఇట్లు విడిపోయిన స్త్రీ పురుషులలో పురుషభాగము ఆకా
శము. ఇది స్త్రీరూపరహితమైన సగము భాగముగా నుండుటవలన
స్త్రీరూపముతోఁ బూర్ణమగుచున్నది. ఆపురుషుడుఁడే మనుషసు పేరు

గల ప్రజాపతి. ఆ స్త్రీయే ఆ ప్రజాపతి కుమార్తెయగు శతరూపయను నది. ఇట్లు ఆపురుషుఁడు తనకుమార్తెయగు శతరూపయను స్త్రీతో జేరి పూర్ణుఁడగుటవలన ఆ స్త్రీనిగూర్చియే మైథునమును పొందెను. ఇట్లు పొందుటవలననే మనుష్యులు పుట్టిరి.

ఉ॥ సోహేయమితాశ్చక్రే కథం ను మాత్మన ఏవ జనయిత్వా సమ్భవతి హస్తతోఽసానీతి సా గౌరభవద్భవభ ఇతరస్తాగ్ సమేవాభవత్తతోగావోఽజాయస్త బడబేత రాభవదశ్వ వృష ఇతరోగర్ధభీతరా గర్ధభ ఇతస్తాగ్ సమేవా భవత్తత ఏకశఫమజాయతాఽజేతరాభవద్భస్త ఇతరోఽవిరితరమేష ఇతరస్తాగ్ సమేవాభవత్తతోఽజావయోఽజాయస్తైవమేవ యదిదం కించ మిథునమా పిపీలి కాభ్యస్తత్సర్వమసృజత.

4

స॥ సా - ఉ - హ - ఇయం - ఈతాశ్చక్రే - కథం - ను - మా - ఆత్మనః - ఏవ - జనయిత్వా - సమ్భవతి - హస్త - తో - సాని - ఇతి - సా - గాః - అభవత్ - ముషభః - ఇతరః - తాం - సమా - ఇవ - అభవత్ - తతః - గావః - అజాయస్త - బడబా - ఇతరా - అభవత్ - అశ్వవృషః - ఇతరః - గర్ధభీ - ఇతరా - గర్ధభః - ఇతరః - తాం - సమా - ఇవ - అభవత్ - తతః - ఏక - శపం - అజాయత - అజా - ఇతరా - అభవత్ - బస్తః - ఇతరః - అవిః - ఇతరా - మేషః - ఇతరః - తాం - సమా - ఇవ - అభ - వత్ - తతః - అజావయః - అజాయస్త - ఏవం - ఏవ - యత్ - ఇదం - కించ - మిథునం - ఆపిపీలికాభ్యః - తత్ - సర్వం - అసృజత.

ప్ర॥ సోహేయం = ఆ ఈ ప్రసిద్ధురాలైన శతరూపయను స్త్రీ, ఈతాశ్చక్రే = చిన్తించెను. కథం = ఎట్లుగా, మా = నన్ను, ఆత్మన ఏవ = తనవల్లనుండియే, జనయిత్వా = పుట్టించి, సమ్భవతి = పొందుచున్నాఁడు. (ఇది మిక్కిలి నిందితమైనదని చిన్తించి), హస్త = ఆశ్చర్యము! (అహం = నేను), తోసాని = మఱియొక జాతిచేత తిరస్కృతు

రాలనగుదును. ఇతి = ఈ ప్రకారమాలోచించి, సా = ఆ శతరూపయను
 స్త్రీ, గాః = గోవు, అభవత్ = ఆయెను. ఇతరః = రెండవవాడగు పురు
 షుడైన మనువు, ఋషభః = వృషభము, (అభవత్ = ఆయెను. ఆ వృష
 భము), తాః = అగోవును, సమేవాభవత్ = మైథునమును పొందెను.
 తతః = అందువలన, గావః = గోవులు, అజాయంత = పుట్టెను. ఇతరా =
 స్త్రీయైన శతరూప, బడబా = బడబయను ఆడుగుట్టముగాను, ఇతరః =
 పురుషుడగు మనువు, అశ్వవృషః = మగ గుట్టముగాను, అభవత్ =
 ఆయెను. ఇతరా = స్త్రీయైన శతరూప, గర్దభః = ఆడుగాడిదెగాను, ఇతరః =
 పురుషుడగు మనువు, గర్దభః = మగగాడిదెగాను, (అభవత్ = ఆయెను.
 ఆప్పుడు మనువు ఆయారూపుడై) తాం = ఆయారూపమైన శతరూపను,
 సమేవాభవత్ = మైథునమును పొందెను. తతః = అందువలన, ఏకశఙ్ఖం
 = ఒక గొరిజెగలదియను పేదగల అశ్వము, అశ్వతరము, గర్దభమను
 ఈజాది. అజాయత = కలిగెను. (పుట్టెను). ఇతరా = ఆడుదియగు శతరూప,
 అజా = ఆడుమేకగాను, ఇతరః = పురుషుడగు మనువు, బస్త్రః = మేక
 పోతుగాను, ఇతరా = ఆడుదియగు శతరూప, అవిః = ఆడుగొట్టెగాను,
 ఇతరః = పురుషుడగు మనువు, మేవః = గొట్టెపోతుగాను, అభవత్ =
 ఆయెను. (ఆయారూపమును పొందిన మనువు), తాం = ఆరూపములను
 పొందిన శతరూపయను స్త్రీని. సమేవాభవత్ = మైథునమును పొందెను,
 తతః = అందువలన, అజావయః = మేకలు గొట్టెలును, అజాయంత =
 పుట్టెను. ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, యదిదంకించ = ఇంకా సమస్త
 మగు, మిథునం = స్త్రీ పురుషుల జంట, భూత్వా = అయి), తత్సర్వం =
 ఆ సమస్తమును, అన్యజత = సృష్టించెను.

తా. ఆ స్త్రీ పురుషులిద్దరిలో రెండవదియగు శతరూపయను స్త్రీ
 ఈ ప్రజాపతియగు మనువు కుమార్తెనగు వాలోటి ఎట్లు మైథునభావ
 మును పొందునని ఆలోచించి ఇది కేవలము నిందితమైనదని తలచి
 దీనికి వేరొక యుజాన్యమును యోధింపగా ఆశ్చర్యమగు వట్టుల తన

స్వరూపమును, జాత్యంతరముగ గవాదిరూపముగా మార్చుట శ్రేష్ఠమైనదనితోచిన అట్లు నిశ్చయించి గవాశ్వాదిరూపములను పొందెను. అమనువు తానును అక్షేపకారము ఆయా రూపములను పొంది విపీలికముల పర్యంతము సృష్టిచేసెను.

ఉ॥ సాఽవైదహం వామసృష్టిరస్యహాగ్ హీదగ్ సర్వమసృక్షీతి తతః
సృష్టిరథవత్సృష్ట్యాగ్ హస్తైతస్యాం ధవతి య ఏవం వేద. 15॥

ప॥ సః - అవైత్ - అహం - వావ - సృష్టిః - అస్మి - అహం - హి - ఇదం - సర్వం - అసృక్షీ - ఇతి - తతః - సృష్టిః - అథవత్ - సృష్ట్యాం - హ - అస్య - ఏతస్యాం - ధవతి - యః - ఏవం - వేద.

[ప॥ సః=అప్రజాపతి, (సర్వం=సమస్తమైనది, ఇదంజగత్=ఈ జగత్తును, సృష్ట్యా=సృజించి), అవైత్=రక్షించెను. (యత్=ఏకారణమువలన), అహంహి=నేనే, ఇదంసర్వం=ఈసమస్తజగత్తును, అసృక్షీ=సృజించితిని. ఇతి=గనుక, అహంవావ=నేనే, సృష్టిః=సృజంపఁబడిన జగత్తు, అస్మి=అగుచున్నాను. తతః=అందువల్లనే, సృష్టిః=జగత్తు, (సృష్టి), అథవత్=అయ్యెను. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, (ప్రజాపతివలెనే తనకంటె వేరగు సమస్త జగత్తు నేనే అగుచున్నావని), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), అస్య=అప్రజాపతియొక్క, సృష్ట్యాంహ=సృష్టియగు, ఏతస్యాం=ఈజగత్తునందు, (ప్రజాపతివత్=ప్రజాపతివలెనే, స్రష్టా=సృష్టిచేయువాఁడు, సృష్టికర్త), ధవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ అప్రజాపతి ఈ సమస్తజగత్తును సృజించి రక్షించెను. ఎట్లనగా, నాచేతసృజంపఁబడిన ఈజగత్తు నాకు వేరుకానిదగుటవలన నేనే అగుచున్నాను. సమస్తజగత్తును నేనే సృజించుచున్నాను. గనుక ఇది నాకు వేరుకాదు. ఈప్రకారము ప్రజాపతిసృష్టిని తన్నుగాఁ జెప్పెను. అందువల్లనే సృష్టి అగుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు ప్రజాపతి వలెనే ఈజగత్తునందు సృష్టికర్త యగుచున్నాడు.

ఉ॥ అథేత్యథ్యమస్థతముఖాచ్చ యో నేర్తస్తాభ్యాం హగ్నిమస్సృజత
తస్మాదేతదుభయమలోమక మస్తరతోఽలోమకా హి యోనిరస్త
రతః తద్యదిదమాహారముం యజాముం యజేత్యేక కందేవ మేత
వైవ సా విస్సృష్టిరేవ ఉ హ్యేవ సర్వే దేవాః । అథ యత్కిం
చేదమార్ద్రం తద్రేతసోఽస్సృజత తదు సోమః ఏతావద్వాఇదగ్
సర్వమన్నంచైవా న్నాదశ్చ సోమ యేవాన్న మగ్నిరన్నాదః
వైవా బ్రహ్మణోఽతిసృష్టిః । యచ్ఛ్రేయసోదేవాన స్సృజతాథ
యస్మర్త్యస్సన్నమృతానస్సృజత తస్మాదతిసృష్టిరతి సృష్ట్యాగ్
హవైవ తస్యాం భవతి య ఏవం వేదః.

6

ప॥ అథ - ఇతి - అథ్యమస్థత్ - సః - ముఖాత్ - చ -
యోనేః - హస్తాభ్యాం - చ - అగ్నిం - అస్సృజత - తస్మాత్ -
ఏతత్ - ఉభయం - అలోమకం - అస్తరతః - అలోమకా - హి -
యోనిః - అస్తరతః - తత్ - యత్ - ఇదం - అహుః - అముం -
యజ - అముం - యజ - ఇతి - ఏకైకం - దేవం - ఏతస్య - ఏవ -
సర్వే - దేవాః - అథ - యత్ - కించ - ఇదం - ఆర్ద్రం - తద్రే
తసః - అస్సృజత - తత్ - ఉ - సోమః - ఏతావత్ - వై - ఇదం -
సర్వం - అన్నం - చ - ఏవ - అన్నాదః - చ - సోమః - ఏవ -
అన్నం - అగ్నిః - అన్నాదః - సా - ఏవా - బ్రహ్మణః - అతిసృ
ష్టిః - యత్ - శ్రేయసః - దేవా - అస్సృజత - అథ - యత్ -
మర్త్యః - సా - అమృతా - అస్సృజత - తస్మాత్ - అతిసృష్టిః -
అతిసృష్ట్యాం - హ - అస్య - ఏతస్యాం - భవతి - యః - ఏవం -
వేదః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, సః=ప్రహవతి, ఇతి=ఈ ప్రకారము,
అథ్యమస్థత్=మధించెన. ముఖాచ్చ=ముఖమనెడి, యోనేః=యోని
నుండిన్ని, (అనఁగాభగమునుండి), హస్తాభ్యాంచ=చేతులవలన నుం
డిన్ని, అగ్నిం=అగ్నిని, అస్సృజత=సృష్టించెను. తస్మాత్=అందువలన,

ఏ తదుభయం = ఈముఖహస్తములు రెండును, అస్తరతః=లోపల,
 అలోమకం=వెండ్రుకలులేనివి. యోనిః=భగము, అస్తరతః=లోపల,
 అలోమకాహి=వెండ్రుకలు లేనిదిగదా ! తత్ = అకర్మప్రకరణము
 నందు, (అయాగకాలమునందు, యాజ్ఞాకాః=యాజ్ఞకులు), అముం=
 ఈ అగ్నినిగూర్చి, యజ = యాగముచేయుము. (పూజించుము).
 అముం=ఈ ఇంద్రునిగూర్చి, యజ=యాగముచేయుము. ఇతి=అని,
 ఏక్షకందేవం=పిక్వోక దేవునిగూర్చి, యత్=ఏ ఇదం = ఈవాక్య
 మును, అహః=పరికిరో, (తత్ = దానిని, తథా=ఆ ప్రకారముగా,
 నవిద్యాత్ = తెలిసికొనఁగూడదు). ఏతస్య = ఈ ప్రజాపతియొక్క.
 సానిశృష్టిః=ఆవిశేషసృష్టియగు, సర్వేదేవాః = సమస్తదేవతలును,
 ఏషడివైవ=ఈ ప్రజాపతియే. అథ=అనస్తరము. యత్కించేదం =
 ఈ సమస్తమయిన, ఆర్ద్రం=ద్రవరూపమయిన వస్తువు, తదేతసః=
 ఆ తన రేతస్సునుండి, (ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి), అస్పృతః=సృష్టించెను.
 తదు=ఆ ద్రవవస్తువే, సోమః=చంద్రుడు, ఇదంసర్వం=ఈ ఈసమస్త
 మును, ఏకావద్యై = ఇందియే. (ఇంతకుమించినదికాదు. అదిఏది
 యనిన), అన్నంచైవ=అన్నమును, అన్నాదః=అన్నాదమును,
 (ఆ అన్నాన్నాదములు నిశ్చయింపఁబడుచున్నది). సోమవచ=చం
 ద్రుఁడే, అన్నం=అన్నము, అగ్నిః=అగ్ని, అన్నాదః=అన్నమును
 భక్షించువాడు. (ఏదిభక్షింపఁబడుచున్నదో అదియే చంద్రుడు. ఏది
 తినుచున్నదో అదియేఅగ్ని). ఔషా=ఆ ఇది, బ్రహ్మణః=ప్రజాపతి
 యొక్క, విశృష్టిః=అతిశయమగుసృష్టి. ఋత్ = ఏకారణమువలన,
 శ్రేయసః=ప్రశస్తలగు, దేవాః=దేవతలను అస్పృతః = సృష్టించెనో,
 అథ=అనంతరము. యత్ = ఏకారణమువలన, (సః=ఆప్రజాపతి),
 మర్త్యస్య=మరణభర్తముగలవాడై, అమృతా = మరణరహిత
 మైన దేవతలను, అస్పృతః=సృష్టించెను. తస్మాత్ = ఆ కారణము
 నుండి, ఇతిసృష్టిః=అతిశయమైనసృష్టి, (భవతి=అగుచున్నది). యః=

ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారముగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో; (సః=వాఁడు), అస్య = ఈప్రజాపతియొక్క, ఏతస్యాంసృష్ట్యాంహ = ఈ సృష్టియందే, (ప్రజాపతిరివ=ప్రజాపతివలెనే, స్రష్టా = సృజించువాఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇట్లా ప్రజాపతి మిథునాత్మకమైన సమస్తజగత్తును సృష్టించి బ్రాహ్మణాది వర్ణములను నియమించెడి దేవతలను సృజించనిచ్చగలవాడై అనంతరము ముఖమునందు హస్తములనుండి ముద్దించి బ్రాహ్మణజాతికి అనుగ్రహమునుజేయునట్టి అగ్నినిసృజించెను. ఇట్లు అగ్నికి కారణములైన ముఖహస్తములు రెండును అగ్నివృత్తిస్థానములగుటవలన లోకమునందు యోనిలోపల ఎట్లు వెండ్రుకలు లేవో, అదేప్రకారము వెండ్రుకలులేనివ్ఛాయెను. యాజ్ఞకులు యజ్ఞకర్మయందు యజమానునిగూర్చి ఈ అగ్నినిపూజించుమా ! ఈ ఇంద్రునిపూజించుమా ! యని ఏవాక్యమును పలికినో దానిని అగ్నిం ద్రాత్మకముగా అట్లు తెలిసికొనిన ఈప్రజాపతిసంబంధముగు అగ్నివృత్తి సమస్తదేవతారూపమైన విశేషసృష్టి యంతయు ఈప్రజాపతియేయని తెలిసికొనవలయును. అత్తృత్వాది లక్షణముగల అగ్ని త్వాదికము ఒక్కడగు ప్రజాపతి కేవిషక్షచేయఁబడినది. అదియెట్లనఁగా, ద్రవస్వరూపమైనదంతయు ఆప్రజాపతియొక్క రేతస్సు; దానివలన సృజింపఁబడిన ఈ సమస్తమయిన అన్నమును చంద్రుఁడు. ఈ అన్నమును భక్షించువాఁడు అగ్ని. ఇట్లు అగ్నిహోమాత్మకమయిన జగత్తును ఆత్మస్వరూపముగాఁజూచువాఁడు ఏదోషమును అంటక ప్రజాపతి స్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ఏ కారణమువలన ప్రజాపతిమర్త్యస్వరూపుఁడై మరణరహితమైనదేవతలను కర్మజ్ఞానవహ్నిచేత తన సంబంధముగు సమస్తపాపములను డహింపఁజేసి సృజించెనో, అందువల్లనే ఈ సృష్టి అతిశయమైనది. అట్టి అతిశయముగుప్రజాపతియొక్క సృష్టిని ఆత్మస్వరూపమైన దానినిగాఁజెలిసికొనువాఁడు ఈ ప్రజాపతిసంబంధమైన ఈ అతి

సృష్టియందు ప్రజాపతివలెనే సృజించువాడగుచున్నాడు, (ఇట్లు తెలిసికొని ప్రజాపతియే నేనని యుపాసించువాడు ప్రజాపతియై సృష్టి ఫలమును పొందుచున్నాడు).

ఉ॥ తద్దేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ తన్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రి
యతాసానా మాయమిదగ్దూప ఇతి తదిదమప్యే తర్హినామ
రూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియతే అసానామాయమిదగ్దూప ఇతి
స ఏష ఇహ ప్రవిష్టః ఆ సఖాగ్రేభ్యో యథా యుగః యుగ ధానే
అవహితః స్యాద్విశ్వంభవో వా విశ్వంభరకులాయే తన్న పశ్య
స్త్యకృత్స్న హి స ప్రాణన్నేవ ప్రాణో నామ భవతి వదన్వా
కృత్యగ్శ్చక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనస్తాస్త్వస్యైతాని
కర్మనామాన్యేవ స యోత ఏకైకముపాస్తే స స వేదాకృత్స్న
హ్యేహోఅత ఏకైకేన భవత్యాత్మేత్మేహాసీతాత్ర హ్యేతే సర్వ
ఏకం భవన్తి తదేతత్పదనియమస్య సర్వస్య యదయమాత్మానేన
హ్యేతత్సర్వం వేద । యథా హ వై పదేనానువిన్దే దేవం కీర్తిం
శ్లోకం విన్దతే య ఏవం వేద.

171

ష॥ తత్ - హ - ఇదం - తర్హి - అవ్యాకృతం - అసీత్ -
తత్ - నామరూపాభ్యాం - ఏవ - వ్యాక్రియత - అసానామా -
అయం - ఇదం - దూపః - ఇతి - తత్ - ఇదం - అపి - ఏతర్హి -
నామరూపాభ్యాం - ఏవ - వ్యాక్రియతే - అసానామా - అయం -
ఇదందూపః - ఇతి - సః - ఏషః - ఇహ - ప్రవిష్టః - ఆసఖాగ్రేభ్యః
- యథా - యుగః - యుగధానే - అవహితః - స్యాత్ - విశ్వం
భరః - వా - విశ్వంభరకులాయే - తం - స - పశ్యన్తి - అకృత్స్నః
- హి - సః - ప్రాణా - ఏవ - ప్రాణోనామ - భవతి - వదన్ -
వాక్ - పశ్యన్ - చక్షుః - శృణ్వన్ - శ్రోత్రం - మన్వానః -
మనః - తాని - అస్య - ఏతాని - కర్మనామాని - ఏవ - సః - యః
అతః - ఏకైకం - ఉపాస్తే - స - సః - వేద - అకృత్స్నః - హి

- ఏమః - అతః - ఏకైకేన - భవతి - ఆత్మా - ఇతి - ఏవ - ఉపా
సీత - అత్ర - హి - ఏతే - సర్వే - ఏకం - భవంతి - తత్ -
ఏతత్ - పదనీయం - అస్య - సర్వస్య - యత్ - అయం - ఆత్మా
- అనేన-హి - ఏతత్ - సర్వం - వేద - యథా - హవై - పదేన
- అనువిద్వేత్ - ఏవం - కీర్తిం - శ్లోకం - విస్తతే - యః - ఏవం -
వేద.

ప్ర॥ తద్దేదం=ఆ ఇది, (లోకోత్పత్తికంటె పూర్వము, బీజ
వస్థను పొందియుండెడి జగత్తు), తర్హి=ఆసమయమునందు, (సృష్టికి
పూర్వమునందు), అవ్యాకృతం = వ్యక్తముగాని నామరూపాత్మక
మయిన వస్తువుగా, ఆసీత్=ఉండెను, తత్=ఆజగత్తు, (వ్యక్తముగాని
నామరూపాత్మకమయిన ఆజగత్తు), నామరూపాభ్యామేవ = నామ
రూపములచేతనే, వ్యాక్రియత=స్ఫుటమైన నామరూపములు కలది
ఆయెను. అయం=ఏడు, అసానామా=యజ్ఞదత్తుడని గాని దేవదత్తు
డనిగాని పేరుగలవాడు, ఇదంరూపఇతి=ఈ శుక్లకృష్ణాది రూపము
గలవాడని, తత్=ఆ అవ్యక్త స్వరూపమైన, ఇదమపి = ఈవస్తువు,
ఏతర్హి=ఈ కాలమునందు, నామరూపాభ్యాం=నామరూపములచేత,
వ్యాక్రియతే=స్ఫుటమగుచున్నది. అయం=ఏడు, అసానామా=
ఈ పేరుగలవాడని, ఇదంరూపఇతి=ఈ రూపముగలవాడని, (ఇట్లు
నామరూపములతో వ్యక్తమగుచున్నది). (యః = ఏపరమాత్మ,
తాభ్యాం = ఆనామరూపములకంటె, విలక్షణః = వేరైనవాడును,
స్వతః=స్వకీయముగా, నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తస్వభావః=నిత్యుడును పరి
శుద్ధుడును జ్ఞానస్వరూపియును, దేనిని అంటకవిడిచియుండునట్టి స్వభా
వముగలవాడనై, భవతి=అగుచున్నాఁడో), సః=అటువంటి, ఏమః
=ఈపరమాత్మ, ఇహ=బ్రహ్మాదిస్తంభ పర్యంతముండెడి దేహముల
యందు, ఆనభ్రాగేభ్యః=గోటిగొనలపర్యంతము, (సమస్తశరీరముల
యందంటను). ఋరః=మంగలకత్తి, ఋరధానే=పొదియందు, (మం

గలకత్తి పొదియొక్క ఏక దేశమునందు), యథా=ఏప్రకారము, అవ
హితః=ప్రవేశ పెట్టబడినది, స్యాత్=అగునో, విశ్వంభరోవా = అగ్ని
యును, విశ్వంభరకులాయే=అగ్నియొక్కగూడైన దాదపునందును,
(యథా = ఏప్రకారము, అవహితః= లోపల బ్రవేశించియుండునది,
స్యాత్ = అగునో, తథా = ఆప్రకారము), ప్రవిప్లః = ప్రవేశించి
యున్నాడు. తం=అటువంటిపరమాత్మను, సవశ్యన్తి=చూచుటలేదు.
(లోకలు అంతఃకరణాద్యుపాధులయందు ప్రవేశించియున్న ఆత్మను
చూచుచున్న వారైనను వ్యాకృతనామరూపాత్మకమైన దేహములను
వేఱుపటిచి పరమాత్మ స్వరూపమునుగాఁజూడలేదు). సః = ఆ పర
మాత్మ, అకృతోన్నహి=అసంపూర్ణుడై, (పరమాత్మ దేహముల
యందు ప్రవేశించి అసంపూర్ణుడై), ప్రాణన్నేవ=ప్రాణన వ్యాపా
రమును చేయుచునే, (దేహమునందు ప్రాణవాయువుయొక్క ఊర్ధ్వ
గమనాది వ్యాపారమునుచేయుచు), ప్రాణోనామా = ప్రాణమును
పేరుగలవాఁడును, వదన్=పలుకుచు, (వాగ్వాప్యపారమునుచేయుచు),
వాక్=వాక్కును పేరుగలవాఁడును, పశ్యన్=చూచుచు (ఈక్షణ
వ్యాపారమునుచేయుచు), చక్షుః = నేత్రమును పేరుగలవాఁడును,
శృణ్వన్=వినుచు, శ్రవణేంద్రియవ్యాపారమునుచేయుచు), శ్రోత్రం
=శ్రోత్రమును పేరుగలవాఁడును, మన్వానః=తలంచువాడై, (చునో
వ్యాపారములుచేయువాడై), మనః=మనస్సును పేరుగలవాఁడును,
భవతి=అగుచున్నాడు. అస్య=దేహములయందు ప్రవేశించియున్న
ఈ పరమాత్మకు, తాని=ఆ ప్రెసిద్ధములగు, ఏతాని = ఈపేర్లు, కర్మ
నామాన్యేవ=కర్మవలనపుట్టిన పేర్లే. సః=అటువంటి, యః = ఎవఁడు,
(వ్యక్తమైన నామరూపములుగల యేజీవాత్మ), అతః=ఈప్రాణనాది
క్రియాసముదాయమునుండి, ఏకైకం=ఒక్కొక్కదానిని, ఉపాస్తే=ఉపా
సించుచున్నాడో, సః = వాఁడు, (ఆజీవుడు, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మ
మును), సవేద=తెలిసికొనఁడు, ఏవః=ఈ జీవాత్మ, అకృతోన్నహి=

అసంపూర్ణుడై, అతః = ఈ ప్రాణనాదిక్రియాసముదాయమునుండి, ఏకైకేన=ఒక్కొక్కటియగు ప్రాణము చక్షుస్సుమొదలైన విశేషణములతో, (విశిష్టః = కూడుకొనినవాడు), భవతి = అగుచున్నాడు. (ఈజీవ్రుడెంతవఱకు నేను చూచుచున్నాను వినుచున్నాను తాకుచున్నానని స్వభావప్రవృత్తితో గూడిన దానిని తెలిసికొనుచున్నాడో, అంతవఱకు శీఘ్రముగా సంపూర్ణమగు ఆత్మను తెలిసికొనడు. ఎప్పుడు ఆప్రాణనాది వ్యాపారములతోగూడిన జీవాత్మ స్వభావప్రవృత్తితోగూడిన, చూచు వినుట మొదలైన వ్యాపారములనువిడిచి తన్ను ఆత్మస్వరూపముగానే చూచుచున్నాడో అప్పుడు సంపూర్ణాత్మ యగుచున్నాడు. గనుక), ఆత్మేత్యేవ=ఆత్మస్వరూపమేయని, ఉపాసీత=ఉపాసన చేయవలయును, (ధ్యానించవలయును). అత్రహి = ఈ ఆత్మయందే, ఏతే=ఈ పూర్వము చెప్పబడిన. సర్వే=సమస్తమైనవియును (ప్రాణనాదికర్మలవలన పుట్టిననామములన్నియు), ఏకం=అభిన్నతను, భవంతి=పొందుచున్నవి, తదేతత్=ఆ ఈ ఆత్మ, పదసీయం=పొందఁదగినది. యత్ = ఏకారణమువలన, అస్యసర్వస్య = ఈసమస్తమునకు, అయం=ఇది, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము. అనేనహి = ఈ ఆత్మస్వరూపముచేతనే, ఏతత్సర్వం = ఈసమస్తమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడు. లోకే=లోకమునందు), యథాహవై = ఏప్రకారముగాను, ప్రదేన=ప్రదేశముచేత, (చోడులచేత అపహరింపఁబడిన ఆవులు మొదలైనవాటిని వానిఖరములతోగుఱుతుంగాఁ జేయఁబడిన ప్రదేశముచేత వానిని వెదకెడుజనుఁడెట్లు), అనువిన్దేత్ = తెలిసికొనునో, ఏవం=ఈప్రకారము, (ఆత్మని = ఆత్మస్వరూపము, లభ్యేనతి=పొందఁబడుచుండగా, సర్వం=సమస్తమున్ను, ఉపలభతే=పొందఁబడుచున్నది). యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (సః=వాడు), కీర్తిం=భ్యాసించిన్ని, శ్లోకంచ=ప్రాణాదిసమూహముయొక్కకూడికనున్ను, విన్ధతే=పొందుచున్నాడు,

తా|| జ్ఞానకర్మలక్షణమును, కర్త్యాద్యనేక కారకాచక్షితమును, వేదసంబంధమైన సాధనమునగు ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన సమస్తకర్మమును, సాధించఁదగిన ప్రజాపతిస్వరూపమవుటయొక్క ఫలమే అంతముగాఁగలది. ఈఫలము కర్మచేత సాధించఁదగినది. సర్వ కారణమైన బీజావస్థ పరబ్రహ్మము. ఇది జ్ఞానసాధ్యము. ప్రత్యక్షముగ స్ఫుటమైన నామరూపములుగలజగత్తే సంసారము. ఇటువంటి సాధ్యసాధనలక్షణముగు వ్యక్తమైన నామరూపములుగల జగత్తుయొక్క వ్యక్తిభావముకంటే పూర్వముండెడి సమస్త జగత్కారణమైన బీజావస్థను అంకురము మొదలైన కార్యములచేత ఊహింపఁబడిన వృక్షముయొక్క బీజావస్థనువలెనే నిర్దేశించి చూపించుచున్నాఁడు. కర్మమే బీజముగాఁగలదియును, అజ్ఞానమే శ్చేత్రముగాఁగలదియునగు సంసారమును వృక్షముపేరుతోఁగూడఁ బెరికి వేయఁదగినదనియును, అట్లుచేయుటయే సమస్తమైన ధర్మాదిపురుషార్థములసమాప్తియనియును తలంచి, జగత్కారణముగు బీజావస్థచూపింపఁబడుచున్నది. ఈ బీజావస్థయే సర్వధా ముక్తిస్వ-- పరబ్రహ్మము. నామరూపములచే వ్యక్తమైయుండెడి ఈ ప్రపంచమంతయు సృష్టికి పూర్వము సర్వకారణమై సమస్తమునకు బీజావస్థగానుండెడి అవ్యక్తముగు పరబ్రహ్మముగానే యుండెను. ఇట్లు వ్యక్తనామరూపములు లేక అవ్యక్తముగానుండెడి ప్రపంచము, సృష్టియైనతరువాత యజ్ఞదత్తదేవదత్తాది నామములతోను, శుక్ల నీల వీతాది రూపములతోను, జంగమ స్థావరాత్మకముగా స్ఫుటమై వ్యక్తమగుచున్నది. ఇట్లు నామరూపములచేత వ్యక్తమగు ప్రపంచమునందలి బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముండెడి సర్వదేవాదులయందు నామరూపములులేక. దేనినితంటక, సర్వకారణమై బీజావస్థగానుండు ఆపరబ్రహ్మము గోటిగొనలు మొదలుకొని కేశాంతముదనుక పొదియందు మంగలకత్తివలెను, దారువునందు అగ్నివలెను, పూర్ణముగాఁబ్రవేశించి యున్నాడు. ఇట్లు

అంతఃకరణాద్యపాధులయందుఁ బ్రవేశించియున్న ఆత్మను లోకులు చూచుచున్న వారైనను వ్యాకృతనామ రూపాత్మకములైన దేహదులకు వేటుపడిచి పరమాత్మ స్వరూపమునుగాఁ జూడలేదు. అవ్యక్తమగు సర్వకారణమైన ఆపరమాత్మయే దేహములయందు ప్రవేశించి అసంపూర్ణుడై దేహమునందు ప్రాణవాయువుయొక్క ఊర్ధ్వగమనాది వ్యాపారమునుచేయుచు ప్రాణమును పేరుగల వాఁడును, వాగ్వాపారమును చేయుచు వాక్కును పేరుగల వాఁడును, ఈక్షణవ్యాపారమును చేయుచు నేత్రమును పేరుగలవాఁడును, శ్రవణవ్యాపారమును చేయుచు శ్రోత్రమును పేరుగలవాఁడును, మనోవ్యాపారమును చేయుచు మనస్సును పేరుగలవాఁడును ఈ పేర్లు అన్నియు దేహములయందు ప్రవేశించియున్న ఈఆత్మకు ఆయా కర్మల వలన పుట్టుచున్నవి. ఇట్లు వ్యక్తమైన నామరూపములుగల జీవాత్మ, ఈ ప్రాణనాది వ్యాపారముల సముదాయమునుండి ఒక్కొక్కదానిని వేటుగా నుపాపించెడివాడై, పరబ్రహ్మమును తెలిసికొననేరడు. ఇట్లు అసంపూర్ణుడగు ఈజీవుఁడెంతవరకు ఒక్కొక్కటియగు ప్రాణము వత్తున్న మొదలైన విశేషములతోఁగూడుకొని, నేను నిట్టూర్పించుచున్నాను, యాచుచున్నాను, భిక్షుచున్నాను, తాకుచున్నాను అను వట్టి ఈస్వభావప్రవృత్తితోఁ గూడినదానినిగాఁ తెలిసికొనుచున్నాడో అంతవఱకు శీఘ్రముగా సంపూర్ణమగు ఆత్మను తెలిసికొనఁడు. ఎప్పుడో ప్రాణవాది వ్యాపారములతోఁగూడిన జీవాత్మ, స్వభావప్రవృత్తితోఁ గూడిన యాచుట వినుట మొత్తలైన వ్యాపారములను విడిచి తన్ను ఆత్మస్వరూపముమీదగానే చూచుచున్నాడో, అప్పుడు సంపూర్ణాత్మ యగుచున్నాడు. గనుక, సర్వము ఆత్మస్వరూపమేయని యుపాసించవలయును. ఇట్లుపాసించుటవలన ప్రాణనాదికర్మలవలన పుట్టిననామములన్నియు పరబ్రహ్మభిన్నతను పొందుచున్నవి. అటువంటి ఈఆత్మయే పాండవగిరినది. ఇదియే సర్వమునకు ఆత్మయైయున్నది. గనుక దీనిచేతనే

నామరూపాత్మకమైన సమస్తము తెలియుచున్నది. లోకమునందు జనుఁడు గవాదిపాదములతో చిహ్నితమైన మూర్ధప్రదేశముద్వారా చోరులచే నపహరింపబడిన ఆగవాదులను తెలిసికొనినట్లు అసంపూర్ణమగు జీవాత్మద్వారా పరమాత్మ పొందబడుచుండగా సర్వమును పొందబడుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొనువాఁడు. ఖ్యాతిని ప్రాణాది సముదాయముయొక్క కూడికను పొందుచు పరమాత్మైక్యజ్ఞానమును, ముక్తిని పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తదేతత్ప్రియః పుత్రాత్ప్రేమో విత్తాత్ప్రేమోఽన్యస్తాత్సగ్నస్తాదన్తరతరం యదయమాత్మా స యోఽన్యమాత్మనః ప్రియం బ్రువాణం బ్రూయాత్ ప్రియగ్ రోత్యతీతీశ్వరో హ తథైవ స్యాదాత్మానమేవ ప్రియముపాసీత స య ఆత్మానమేవ ప్రియముపాస్తే న హాస్య ప్రియం ప్రమాయుకం భవతి. ||8||

ప॥ తత్ - ఏతత్ - ప్రేయః - పుత్రాత్ - ప్రేయః - విత్తాత్ - ప్రేయః - అన్యస్తాత్ - సర్వస్తాత్ - అన్తరతరం - యత్ - అయం - ఆత్మా - నః - యః - అన్యం - ఆత్మానః - ప్రియం - బ్రువాణం - బ్రూయాత్ - ప్రియం - రోత్యతి - ఇతి - ఈశ్వరః - హతథా - ఏవ - స్యాత్ - ఆత్మానం - ఏవ - ప్రియం - ఉపాసీత - నః - యః - ఆత్మానం - ఏవ - ప్రియం - ఉపాస్తే - న - హా - అన్య - ప్రియం - ప్రమాయుకం - భవతి.

ప్ర॥ తదేతత్ = ఈ ఆత్మతత్త్వము, పుత్రాత్ = పుత్రునికంటె, ప్రేయః = మిక్కిలి ప్రియమైనది, విత్తాత్ = ధనముకంటె, (బంగారము మొదలైనదానికంటె), ప్రియం = మిక్కిలి ప్రియమైనది, అన్యస్తాత్ = ఇతరమైన, సర్వస్తాత్ = సమస్తముకంటె, ప్రేయః = మిక్కిలి ప్రియమైనది, యదయమాత్మా = ఈ ఆత్మతత్త్వము, (సర్వస్తాత్ = సమస్తమగు ప్రాణాదికముకంటె), అన్తరతరం = మిక్కిలి అంతరమైనది. (గనుకనే ఈ ఆత్మతత్త్వము మిక్కిలి ప్రియమైయున్నది). నయః = ఘృతా

నాకండగు నీయాత్మతత్త్వముఁ దెలిసినవాఁడు, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపము కంటె, అన్యం=ఇతరమైనదానిని, ప్రియం = ప్రేమస్వరూపమునుగా, బ్రువాణం=పలికెడి వానినికూర్చి, ఈశ్వరః = ఈశ్వరుఁడు, (తవ=నీ యొక్క), ప్రియం=ప్రేమను, రోత్యస్తీతి=అడ్డగించగలఁడని, హ=ప్రసిద్ధముగా, బ్రూయాత్=పలుకును. తథైవ = ఆ ప్రకారముగానే, స్యాత్=అగును, (తస్మాత్=అందువలన), ఆత్మానమేవ=ఆత్మస్వరూపమునే, ప్రియం=ప్రియమైనదానినిగా, ఉపాసీత=ఉపాసించవలయును. (ధ్యానించవలయును). సయః=ఇట్లు తెలిసికొనిన ఒకానొకఁడు ఆత్మనేత్ర, ఆత్మానమేవ=ఆత్మమునే, ప్రియం=ప్రేమరూపమునుగా, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడు, అన్యహ=ఇట్లు తెలిసికొనిన ఆత్మవేత్తయొక్క, ప్రియం = ప్రేమ, ప్రమాయుకం = మరణశీలమైనది. (మరణమును పొందునది). నభవతి=కాదు.

తా॥ ఆత్మయే ఇతరములగు నన్నిటిని పరిత్యజించి తెలిసికొనఁ దగినదని ఈయపనిషద్వాక్యము తెలియఁబఱచుచున్నది. ఏలననఁగా, ఈ ఆత్మతత్త్వము సర్వాంతరమగు ప్రాణమునకంటె అంతమైనది గనుక, శాహ్యములై మరణస్వరూపములగు పుత్రవిత్తాది సమస్త ప్రేమలకంటె మిక్కిలి ప్రియమైనది. ఇట్లు సర్వ ప్రేమాస్పదమైన ఆత్మతత్త్వమును తెలిసినవాఁడు, ఆత్మకంటె నితరమైన సర్వరమగు పుత్ర విత్తాదికమును ప్రేమస్వరూపమునుగాఁ బలికెడి అనాత్మజ్ఞునికూర్చి, “ఓయీ! నీ ప్రేమను ఈశ్వరుఁడు నశింపఁజేయును. గనుక ఆత్మస్వరూపమునే సర్వ ప్రేమాస్పదమునుగా నుపాసించవలయును” అని చెప్పవలయును. ఈ చెప్పినప్రకారము తెలిసిన ఆత్మవేత్త, ఆత్మస్వరూపమునే సర్వప్రేమాస్పదమునుగా నుపాసించుచున్నాఁడు. ఇట్లుపాసిం చెడి ఆత్మవేత్తయొక్క ప్రేమ శాహ్యమైన సర్వరమగు పుత్రవిత్తాది ప్రేమవలెనే మరణశీలమైనది కాదు.

ఉ॥ తదాహుర్యదృహ్మవిద్యయా సర్వం భవిష్యన్తోమనుష్యామన్యస్తే॥

కిము తదృహ్మ వై (వేద్యస్యా తత్సర్వ మభవ దితి.

తత్ - ఆహుః - యత్ - బ్రహ్మవిద్యయా - సర్వం
భవిష్యంతః - మనుష్యాః - మన్యంతే - కిము - తత్ - బ్రహ్మ -
అప్తేత్ - యస్మాత్ - తత్ - సర్వం - అభవత్ - ఇతి.

[ప॥ మనుష్యాః=మనుష్యులు, బ్రహ్మవిద్యయా = పరబ్రహ్మ
విద్యచేత, సర్వం = సమస్త స్వరూపము, భవిష్యంతః=కాగలమని,
యత్ = దేనిని, మన్యంతే=తలంచుచున్నారో, తత్ = దానినిగూర్చి,
ఆహుః=పలికిరి. (అడిగిరి). తత్ =బ్రహ్మ, కిము=ఏది? (తత్ =ఆ బ్రహ్మము
కిం=దేనిని), అప్తేత్ =తెలిసికొనెను. యస్మాత్ =ఏవిజ్ఞానము వలన,
తత్సర్వం=ఆ సమస్తమును, అభవదితి = కలిగినదని, (ప్రపచ్చుః =
అడిగిరి.)

తా॥ పరబ్రహ్మస్వరూపమును విశేషముగాఁ దెలిసికొన నిచ్చ
యించెడి మనుజులు జన్మజరామరణములయొక్క సంబంధముగల
సంసారచక్ర భ్రమణమును చేయుటవలన కలిగిన దుఃఖముల నెడి యుద
కములుగల మహాసముద్రమును దాటించుటకు తెప్పవలె నుండెడి
సద్గురువును పొంది, ఓస్వామీ! మేము ఏపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనుట
చేత సర్వస్వరూపులమగుదుమో, అట్టి పరబ్రహ్మమేది? అని మొదట
దేనిని తెలిసికొనెను? అట్లు తెలిసికొనిన పరమాత్మయొక్క ఏ విజ్ఞా
నమువలన ఆ సమస్తము కలిగెను? అని అడిగిరి.

తా॥ బ్రహ్మ వా ఇద మగ్ర అసీత దాత్మానమేవాప్తే (వే) త్. ఆహుః
బ్రహ్మస్మీతి తస్మాత్తత్సర్వమభవత్ తద్యో యో దేవానాం
ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవ త్తథా ఋషీణాం తథా మనుష్యాణాం
తద్వైతతృత్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిదేవేదేహం మనురభవగ్
సూర్యశ్చేతి తదిదమప్యేతర్హి య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మస్మీతి
స ఇదగ్ సర్వం భవతి తస్య హ న దేవాశ్చ నాభూత్యా షకతే
ఆత్మా హ్యేషాగ్ స భవతి అథ యోఽన్యం దేవతాముపాస్తేఽ
న్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశురేవగ్ స దేవా

నాం యథా హ వై బహవః పశవో మనుష్యం భుజ్జ్యురేవ
మేకైః కః పురుషో దేవాన్ భువక్త్యేకస్మిన్నేవ పశావాదీయనూ
నేఽప్రియంభవతి కిము బహుషు తస్మాదేషాం తస్మిన్ ప్రియం
యదేతన్మనుష్యా విద్యుః. ||10||

ప్ర॥ బ్రహ్మ - వై - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - తత్ - ఆత్మా
నం - ఏవ - అవైత్ - అహం - బ్రహ్మ - అస్మి-ఇతి - తస్మాత్ -
తత్ - సర్వం - అభవత్ - తత్ - యః - యః - దేవానాం -
ప్రత్యబుధ్యత - సః - ఏవ - తత్ - అభవత్ - తథా - ఋషీణా -
తథా - మనుష్యాణాం - తత్ - వై - ఏతత్ - పశ్యత్ - ఋషి-
వామదేవః - ప్రతిపేదే - అహం - మనుః - అభవం - సూర్యః -
చ - ఇతి - తత్ - ఇదం - అపి - ఏతస్మిన్ - యః - ఏవం - వేద -
అహం - బ్రహ్మ - అస్మి - ఇతి - సః - ఇదం - సర్వం - వతి -
తస్య - హ - న - దేవాః - చన - అభూత్యై - ఈశతే - ఆత్మా-
హి - ఏషాం - సః - భవతి - అథ - యః - అన్యాం - దేవతాం -
ఉపాస్తే - అన్యః - అసౌ - అన్యః - అహం - అస్మి - ఇతి - న -
సః - వేద - యథా - పశుః - ఏవం - సః - దేవానాం - యథా -
హవై - బహవః - పశవః - మనుష్యం - భుజ్జ్యుః - ఏవం - ఏకై-
కః - పురుషః - దేవాన్ - భువక్తీ - ఏకస్మిన్ - ఏవ - పశౌ -
అదీయమానే - అప్రియం - భవతి - కిము - బహుషు - తస్మాత్ -
ఏషాం - తత్ - న - ప్రియం - యత్ - ఏతత్ - మనుష్యాః -
విద్యుః.

ప్ర॥ ఇదం=ఈసమస్తము, అగ్రే = పరబ్రహ్మజ్ఞానముకంటె
పూర్వము, బ్రహ్మవై=పరబ్రహ్మముగానే, ఆసీత్=ఉండెను. తత్=
ఆపరబ్రహ్మము, అహం = నేను, బ్రహ్మస్మితి = పరబ్రహ్మమైతి నని,
ఆత్మానమేవ=తన్నే, అవైత్=తెలిసికొనెను. (అప్పుడు అజ్ఞానాధ్య-
రోపణముయొక్క నివృత్తియే పరబ్రహ్మము. అది నేనైతి నని తన్నుఁ

దెలిసికొనుట). తస్మాత్=అట్లు తెలిసికొనుటవలన, తత్=ఆపరబ్రహ్మము, సర్వం=సర్వస్వరూపము, అభవత్=ఆయెను. దేవానాం=దేవతలలోపల, యః యః=ఎవఁడెవఁడు, తత్=ఆ పరబ్రహ్మమును, ప్రత్యబుధ్యత=తెలిసికొనెనో, సపవ=వాఁడే, తత్=ఆపరబ్రహ్మము, అభవత్=ఆయెను, ఋషీణాం=ఋషులలోపలను, తథా=అప్రకారమే, మనుష్యాణాం=మనుష్యులలోపలను, తథా=అప్రకారమే, వామ దేవః=వామ దేవుడను పేరుగల, ఋషిః=ఋషి, తదేతద్వై=ఆ ఈ బ్రహ్మస్వరూపమునే, పశ్యే=చూచుచు, అహం=నేను, మనుః=మనువు, అభవం=అయితిని, సూర్యశ్చ = సూర్యుడను, (అభవం=అయితిని). ఇతి=ఈప్రకారము, (సర్వాత్మభావం=సర్వస్వరూపమును), ప్రతిపేదే=పొందెను. తదిదమపి=అటువంటి ఈ పరబ్రహ్మమును, (సమస్త భూతములయం దనుసరించి ప్రవేశించియున్న దర్శనక్రియాది లింగముగల ప్రకృతమందలి బ్రహ్మమును), ఏతర్హి = ఈవర్తమానకాలమునందు, యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, అహం=నేను, బ్రహ్మస్మితి=పరబ్రహ్మమైతిని, వేదః=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఇదం సర్వం=ఈసమస్తము, భవతి=అగుచున్నాఁడు. తస్యహ=అట్టిపరబ్రహ్మవేత్తకు, దేవాశ్చ=దేవతలును, అభూత్యై = కలుగఁజేయకపోవుటకొఱకు, (బ్రహ్మసంబంధమైన సర్వతోభావమును కలుగఁజేయకపోవుటకు), నేశతే=సమర్థులుకారు. సః=ఆపరబ్రహ్మవేత్త, ఏహం=ఈ దేవతలకు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపముగా, భవతిహి = అగుచున్నాఁడు గదా! అథ=అసంతరము, యః=ఎవఁడు, (బ్రహ్మవేత్తకాని ఒకానొక వురుషుడు), అసౌ=ఉపాసనచేయఁబడెడి ఈదైవము, అన్యః=ఉపాసించెడి నాకంటె వేఱు. అస్మితి=అగుచున్నానని, దేవతాం=ఉపాస్యమైన దేవతను, అన్యాం=ఉపాసించెడి తనకంటెవేఱుగాను, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో (ధ్యానించుచున్నాఁడో), సః=అట్టిఅజ్ఞాని, (తత్త్వం=పరబ్రహ్మతత్త్వమును), నవేదః=తెలిసికొనఁడు. యథా=ఏ

ప్రకారము, పశుః=గవాశ్వాదికము, (వాహనదోహనాద్వ్యపకారైః=వాహనము పిత్తుకుట మొదలైన యుపకారములచేతను, ఉపభుజ్యతే=అనుభవింపఁబడుచున్నదో), ఏవం=ఈప్రకారము, సః=ఆ అజ్ఞాని, దేవానాం=ఆగ్నింద్రాదిదేవతలకు, (ఇజ్యాగ్యనేగోపకారైః=యాగము మొదలైన అనేగోపకారములచేతను, భోజ్యః=అనుభవించఁదగిన వాఁడు), యథా=ఏప్రకారము, హవై=ప్రసిద్ధముగా, బహవః=అనేకములగు, పశవః=గవాశ్వాదిపశువులు, మనుష్యం=మనుజుని, (తమకు ప్రభువైన మనుజుని), భుజ్యుః=పాలించునో, ఏవం=ఈప్రకారము, ఏకైకః=ఒక్కొక్కఁడగు, పురుషః=పురుషుఁడు, దేవాః=దేవతలను, భవంతి=పాలించుచున్నాడు... (తత్ర=దానివిషయమై, లోకే=లోకమునందు, బహుపశుమతః=అనేక పశువులుగలవానికి, యథా=ఏప్రకారము), ఏకస్మిన్నేవ=ఒక్కటయగు, పశౌ=పశువు, (వ్యాఘ్రా)దినా=పులిమొదలైన దానిచేత, అదీయమానేసతి=అపహరింపఁబడుచుండగా, ఆప్రియం=అనిష్టము, భవతి=కలుగుచున్నదో, (తథా=ఆప్రకారము, బహుషు=అనేకములగు పశుస్థానీయుఁగా నుండెడి, ఏకస్మిన్నేవపురుషే=ఒక్కఁడగు పురుషుఁడు, పశుభావాత్=పశుభావమునుండి, ఉత్తిష్ఠతి సతి=లేచుచుండగా, అజ్ఞానమునుండి విడుచుచుండగా, దేవానాం=దేవతలకు, ఆప్రియంభవతీతి=అనిష్టమగుచున్నదని), కిము=ఏమిచెప్పవలయును? మనుష్యాః=మనుజులు, యదేతత్=ఏ ఈ బ్రహ్మత్వత్వమును, (కథంచన=అతికష్టముతో), విద్యుః=తెలిసికొందుగో, తత్=అది, ఏహం=ఈ దేవతలకు, తస్మాత్=ఆ అప్రియమను కారణమునుండి, ప్రియం=ఇష్టమయినది, న=కాదు.

తా॥ పూర్వశ్లోనమునందలి ప్రశ్నలకు తరమును సద్గురువు చెప్పుచున్నాఁడు. ఓ మనుజులారా! ఈ కనుపడెడి సర్వము పరబ్రహ్మజ్ఞానముకంటె పూర్వము పరబ్రహ్మముగానే ఉండెను. అట్టి పరబ్రహ్మము మాయాస్వరూపములగు బ్రహ్మాదిశరీరములచుండు

ను ప్రవేశించి ఆయా శరీరసంబంధములైన నామరూపాదులచేత నేను, నాసంబంధమైనది, నీవు, నీ సంబంధమైనది, యనుచు స్వస్వరూప విస్మృతివల్లనైన భ్రమజ్ఞానముచేనగు దేహాద్యధ్యారోపణములుగలదై సద్గుడుకటాక్షాదులను నిమిత్తముద్వారా ఆ అజ్ఞానాగతములైన దేహాద్యధ్యారోపములుపోగా, తాను పరబ్రహ్మమాత్రమై నేను పరబ్రహ్మమైతిని శేషించుచున్నది. అట్లుండుటయే తన్నుతాను చూచుకొనుట యను వ్యవహారము. అట్లు తెలిసికొనుటవలన సర్వము శానగుచున్నది. ఈ ప్రకారము దేవతలలోపలనైనను, ఋషులలోపలనైనను, మనుజులలోపలనైనను తెలిసికొనువాఁడు ఆపరబ్రహ్మమగుచున్నాఁడు. అందుకు దృష్టాంతమేమనగా, వామదేవుఁడను ఋషి ఈ దేహమునందు ప్రవేశించియున్న ఆ పరబ్రహ్మస్వరూపమును చూచుచు నేను మనువును, నేను సూర్యుడను, ఆయితినిని సర్వాత్మభావమునుపొందెను. ఈ ప్రకారము సమస్తభూతములయందును సరించి ప్రవేశించియున్న దర్శనక్రియాది లిజ్జములుగల ప్రకృతమునందలి పరబ్రహ్మమును ఎవఁడు నేను పరబ్రహ్మమునైతిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడు సర్వాత్మభావమును పొందుచున్నాఁడు. అట్టి బ్రహ్మవేత్తయొక్క సర్వాత్మభావమును భంగపఱుచుటకు దేవతలును సమర్థులుకాదు. అట్టి బ్రహ్మవేత్తయే దేవతలకును ఆత్మయగుచున్నాఁడు. ఇట్లు బ్రహ్మవేత్తస్వరూపమును చెప్పి, తిరిగి బ్రహ్మవేత్త కాని వానిస్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు. బ్రహ్మవేత్తకాని వాఁడు ఉపాస్యయగు దేవతను ఉపాసించుతన్ను వేఱుగాఁడలంచుచున్నాఁడు. అట్లు తలంచెడివాఁడు పరబ్రహ్మతత్త్వమును తెలిసికొనఁడు. అట్టివాఁడు, లోకమునందు జనులచేత గవాశ్వాదిపశువులు వాహనదోహనాద్యుపకారములచేత అనుభవించబడినట్లు దేవతలకు యాగాద్యుపకారములతో అనుభవించఁడగిన వాఁడగుచున్నాఁడు. ఇట్లు కర్మయందధిక్రమింపఁడైన వీఁడు శాస్త్రవిహితకర్మగలవాఁడై

మనుష్యత్వము మొదలుకొని బ్రహ్మస్తమువఱకుత్కర్ష గలవాఁడును, శాస్త్రవిహితమైన కర్మలేనివాఁడై మనుష్యత్వము మొదలుకొని స్థావరాంతమువఱక పకర్ష గలవాఁడు నగుచున్నాఁడు. ఒక్కొక్కఁడగు ఇట్టి అవిద్వాంసుడైన పురుషుఁడు, లోకమునందు గవాశ్వాది పశువులు తమపరిపాలకుఁడగు మనుజుని క్షీర ప్రదానవాహనాదు్యుపకారముల చేత పాలించునట్లు, ఇంద్రాది దేవతలు నాకు ప్రభువులు వీరికి నేను భృత్యునివలెనే స్తుతినమస్కార పూజాదులచేత ఆరాధనచేసి అభ్యుదయ నిశ్చేయసరూపములైన ఫలములనుపొందగలనని అభినివేశము గలవాఁడై ఆ దేవతలను పాలించుచున్నాఁడు. ఇట్టి పురుషుఁడు విజ్ఞాన సంపదగలవాఁడై కర్మనువిడిచెనేని అది, లోకమునందనేక పశువులు గలవానికి ఒక పశువు వ్యాఘ్రముమొదలైన క్రూరజంతువులచేత ఆపహరింపబడుచుండగా ప్రియముకానియట్లు దేవతలక ప్రియమగుచున్నది. గనుకనే మనుజులు పరబ్రహ్మతత్వమును తెలిసికొనుట దేవతలకిష్టమైనది కాదు.

ఉ॥ బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీదేకమేవ త దేకగ్ సన్న వ్యభవత్ తచ్చేయోరూపమత్యస్పృజత క్షత్రం యాన్యేతాని దేవతా క్షత్రాణీన్ద్రో వరుణః సోమో దుద్రః పర్జన్యో యమో మృత్యురీశాన ఇతి తస్మాత్క్షత్రాత్పరం నాస్తి తస్మాద్బ్రాహ్మణః క్షత్రియమథ స్తాదుపాస్తే రాజసూయే క్షత్ర ఏవ తద్యశో దధాతి హైషా క్షత్రస్య యోనిర్యద్బ్రాహ్మ తస్మాద్యధ్యపి రాజా పరమతాం గచ్ఛతి బ్రహ్మైవాస్తత ఉపనిశ్రయతి స్వాం యోనిం య ఉ ఏనగ్ హిన స్తిస్వాగ్ స యోనిమృచ్ఛతి స పాపీయా భవతి యథా శ్రేయాగ్ సగ్ హిగ్ సిత్యా.

||11||

ప॥ బ్రహ్మ - వై - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - ఏకం - ఏవ తత్ - ఏకం - సత్ - న - వ్యభవత్ - తత్ - శ్రేయోరూపం అత్యస్పృజత - క్షత్రం - యాని - ఏతాని దేవతా - క్షత్రాణి -

ఇన్ద్రః - వరుణః - సోమః - రుద్రః-పర్జన్యః - యమః - మృత్యుః -
 - ఈశానః - ఇతి - తస్మాత్ - క్షత్రాత్ - పరం - న - అస్తి -
 తస్మాత్ - బ్రాహ్మణః - క్షత్రియం - అధస్తాత్ - ఉపాస్తే - రాజ
 సూయే - క్షత్రే - ఏవ - తత్ - యశః - డధాతి - సా - ఏషా -
 క్షత్రస్య - యోనిః - యత్ - బ్రహ్మ - తస్మాత్ - యది - అపి -
 రాజా - పరమతాం - గచ్ఛతి - బ్రహ్మ - ఏవ - అన్తతః - ఉపని
 శ్రయతి - స్వాం - యోనిం - యః - ఉ - ఏనం - హి న స్తి - స్వాం -
 సః - యోనిం - ఋచ్ఛతి - సః - పాపీయాన్ - భవతి - యథా -
 శ్రేయాంసం - హింసిత్వా.

[ప్ర] ఇదం = ఈక్షత్రాదిజాతము, అగ్రే = ఈక్షత్రాదిసృష్టికి
 పూర్వము, ఏకమేవ=ఒక్కటేయగు, (అభిన్నమగు), బ్రహ్మవై=
 అగ్నిస్వరూపమును పొందియున్న బ్రహ్మముగా నే, అనీత్=ఉండెను.
 (అగ్నిబ్రాహ్మణ జాత్యభి మానమువలన బ్రహ్మయని చెప్పబడు
 చున్నది). తత్=అబ్రహ్మము, ఏకంసత్ = క్షత్రాదిపాలయిత్రాది
 శూన్యమై, (క్షత్రియులు మొదలైన వారిపరిపాలనాదులులేనిదే కర్మ
 కొఱకు), నవ్యభవత్=సమర్థముకాకపోయెను. తత్ = అబ్రహ్మము,
 (నేను బ్రాహ్మణుడనైతిని నాకీప్రకారముచేయఁదగినదని బ్రాహ్మణ
 జాతిచేత నెరవేర్చదగినకర్మనుచేయ నిచ్ఛయించుటచేత తనకు కర్మ
 కర్తృత్వవిభూతికొఱకు), శ్రేయోరూపం=ప్రశస్తయూపమగు, క్షత్రం
 =క్షత్రియజాతిని, ఆత్యసృజత=మిక్కిలిసృజించెను. ఏతానిక్షత్రాణి=
 ఈక్షత్రియజాతయందు ప్రసిద్ధికెక్కిన స్వరూపములు, దేవతా=దేవ
 తలయందు, యాని=ఎవియో, (తాని=అవి), ఇన్ద్రః=ఇంద్రుడును,
 వరుణః=వరుణుడును, సోమః=చంద్రుడును, రుద్రః = రుద్రుడును,
 పర్జన్యః=పర్జన్యుడును, యమః=యముడును, మృత్యుః = మృత్యు
 వును, ఈశానః = ఈశానుడును, ఇతి = ఇవి; (దేవతలకును, జల
 జలైవులకును, బ్రాహ్మణులకును, పశువులకును, మొఱుపుమొదలైన

వాటికిని, పితరులకును, రోగాదులకును, శాంతులకును, ఈ చెప్పబడిన ఇంద్రులు క్రమముగా పట్టాభిషేకమును పొందినప్రభువులు. ఇట్లు ఏకారణమువలన బ్రాహ్మణజాతికంటె సత్తయముగా శ్రుతియజాతి స్పృజింపబడినదో, తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, శ్రుతాత్=శ్రుతియ జాతికంటె. పరం=శ్రేష్ఠమైనది, నాస్తి=లేదు, తస్మాత్=అందువల్లన, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు, రాజసూయే=రాజసూయయాగము నందు, అథస్తాత్=క్రిందనుండువాడై, శ్రుతియం=శ్రుతియని, (ఉపరి స్థితం=మీఁదనుండువానినిగా), ఉపాస్తి=ఉపాసించుచున్నాడు. శ్రుతవేద=శ్రుతియునియందే, తత్=ఆ తనసంబంధమైన. యశః= ఖ్యాతిని, దధాతి=ఉంచుచున్నాడు. (రాజసూయయాగమునందభిషిక్తుడైన రాజచేత బ్రహ్మ అని పిలువబడిన ఋత్విక్కుతిరిగి ఆరాజునుగూర్చి, ఓ రాజా! నీవు బ్రహ్మవైతివని పలుకుచున్నాడు. గనుకనే రాజసూయమందు బ్రాహ్మణుడు తనసంబంధమైన యశస్సును శ్రుతియునియందుంచుచున్నాడని చెప్పబడినది). యత్=ఏకారణమునుండి, శ్రుతస్య=శ్రుతియనకు, సైషా=ఆ ఈప్రకృతమగు, యోనిః=ఉత్పత్తిస్థానము, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుడో, తస్మాత్=ఆ కారణమునుండి, యద్యపి=విచారించగా, రాజా=శ్రుతియుడు, పరమతాం=శ్రేష్ఠతను, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాడు. అంతః=కర్మ సమాప్తియందు, స్వాంయోనిం=తనదియగు నుత్పత్తిస్థానమైన, బ్రహ్మైవ=బ్రాహ్మణుడే, (బ్రాహ్మణజాతినే) ఉపనిశ్రయతి=ఆశ్రయించుచున్నాడు, యథే=ఎవడై తే, వేదం=ఈ బ్రాహ్మణజాతిని, (బ్రాహ్మణుని), హింసతి=హింసించుచున్నాడో, (తిరస్కారభావముతో జూచుచున్నాడో), సః=వాడు, స్వాం=తన సంబంధమగు, యోనిం=ఉత్పత్తిస్థానమును, ఋచ్ఛతి=నశింపజేయుచున్నాడు. (ఇట్లుచేసి), సః=వాడు, లోకే=లోకమునందు, జనః=జనుడు), శ్రేయాంసం=మిక్కిలి ప్రశస్తమైనవానిని, హింసిత్యా=

హింసించి, యథా=ప్రకారము, (పాపతరః=మిక్కిలి పాపాత్ముడు, భవతి=అగుచున్నాడో, తద్వత్=అప్రకారమే) పాపీయాన్=మిక్కిలి పాపాత్ముడు, భవతి=అగుచున్నాడు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ప్రజాపతియొక్క సృష్టిపూరణము కొఱకు అగ్నియొక్క సృష్టి చూపింపబడినది. ఈ ఇంద్రాదిసృష్టియును అక్కడనే చూచుకొనఁదగినది. ఇది దానికి శేషమగుటవలన అవిద్వాంసునికి కర్మాధికార హేతువును చూపించుటకు ఆ ఇంద్రాదిసృష్టియే ఇక్కడ చెప్పబడుచున్నది, త్తత్రాదిసృష్టికిముందీక్షితజాతము అభిన్నమై అగ్నిస్వరూపమును పొందియున్న బ్రహ్మముగానే యుండెను. (అనగా అగ్నియే బ్రహ్మము). అట్టి బ్రహ్మము త్తత్రియులు మొదలైన వారి పరిపాలనాదులు లేనిదై కర్మచేయుటకు సమర్థము కాకపోయెను. ఇట్టి బ్రహ్మము, నేను బ్రాహ్మణుడనైతిని, నాకీట్లు చేయఁదగినదని బ్రాహ్మణజాతిచే నెరవేర్చఁదగిన కర్మనుచేయ నిచ్చయించుటచేత తనకు కర్మనుచేయుటకు తగిన విశ్వర్యముకొఱకు ప్రకృతమగు త్తత్రియజాతిని మిక్కిలి సృజించెను. ఆ త్తత్రియజాతియందు దేవతలలోఁ బ్రసిద్ధులగు వారి లెవరనిన, దేవతలకు ప్రభువైన ఇంద్రుఁడును, జల జంతువులకు ప్రభునైన వరుణుఁడును, బ్రాహ్మణులకు ప్రభువగు చంద్రుఁడును, పశువులకు ప్రభువగు రుద్రుఁడును, మొఱుపులు మొదలైనవానికి ప్రభువైన పర్జన్యుఁడును, పితరులకు ప్రభువగు యముఁడును, రోగాదులకు ప్రభువగు మృత్యువును, తేజస్సులకు ప్రభువగు ఈశానుఁడును. ఇట్లు వీరలు బ్రాహ్మణజాతికంటె నశితయముగా త్తత్రియజాతియందు సృజింపఁబడిరి. గనుక నే త్తత్రియజాతికంటె శ్రేష్ఠమగునది లేదు. అందువలననే బ్రాహ్మణుడు రాజసూయయాగము నందు త్తత్రియునికి తగ్గినవాఁడై త్తత్రియుని అధికునిగా నెంచి నేవించుచు ఆ రాజుచేత తాను, ఓ బ్రహ్మన్ అని పిలువఁబడియును, ఓ రాజా! నీవు బ్రహ్మస్వరూపి వైతివని తన సంబంధమగు ఖ్యాతిని ఆ

రాజునం దుంచుచున్నాడు. అట్టి బ్రాహ్మణుని రాజు కర్మాస్తమునందు మిక్కిలి హీనతతో నాశ్రయించువాడై శ్రేష్ఠతను పొందుచున్నాడు. ఇటువంటి బ్రాహ్మణుని ప్రమాదమువల్ల నైనను తిరస్కారభావముతోఁ జూచెడి రాజు, తనసంబంధముగు నుత్పత్తిని నశింపజేయువాడై లోకమునందలి జనుఁడు మిక్కిలి ప్రశస్తమగువారిని హింసించి యెట్లు పాపాత్ముఁడగునో ఆ విధముగానే, మిక్కిలి పాపాత్ముఁడగుచున్నాడు.

ఉ॥ స నైవ వ్యభవత్ స విశమసృజత యాన్యేతాని దేవజాతాని గణశ

అఖ్యాయస్తే వసవో దుదా ఆదిత్యా విశ్వేదేవా మరుత ఇతి॥12॥

ప॥ సః - స - ఏవ - వ్యభవత్ - సః - విశం - అసృజత - యాని - ఏతాని - దేవజాతాని - గణశః - అఖ్యాయస్తే - వసవః - దుదా - ఆదిత్యాః - విశ్వేదేవాః - మరుతః - ఇతి.

[ప॥ సః=అపురుషుఁడు, (నేను బ్రాహ్మణుఁడనైతి ననెడి అభిమానముగల ఆ పురుషుఁడు శ్మత్రియసృష్టి యందును కర్మచేయుటకు), నైవవ్యభవత్=సమర్థుఁడే కాకపోయెను. సః=ఆ పురుషుఁడు, విశం=వైశ్యజాతిని, అసృజత=సృజించెను. ఏతాని=ఈ, దేవజాతాని=దేవతల యందు త్వన్నములైన, యాని=ఏ రూపములుగలవో, (తాని=అవి), గణశః=గణముల ప్రకారము, వసవః=అష్టవసువులును, దుదాః=ఏ కాదశ దుద్రులును, ఆదిత్యాః=ద్వాదశాదిత్యులును, విశ్వేదేవాః=పదుముగ్గురు విశ్వేదేవులును, మరుతః=ఏడుగురు మరుత్తులును, ఇతి=అని, అఖ్యాయస్తే=చెప్పబడుచున్నవి.

తా॥ ఆ పరమాత్మ శ్మత్రియసృష్టిని చేసియును శ్మత్రియసృష్టికి పూర్వము వలెనే ధనము నార్జించువాడు లేకపోవుటవలన కర్మచేయుటకు సమర్థుఁడు కానివాడై వైశ్యజాతిని సృష్టించెను. ఆ వైశ్యజాతి ఏదయినన, దేవతల యందు ఎనిమిదిమంది వసువులును, పదునొకండు గురు దుద్రులును, పదిఁడుగురు ఆదిత్యులును, పదుముగ్గురు విశ్వేదేవులును, ఏడుగురు మరుత్తులును, వీరలు వైశ్యగణములుగాఁ జెప్పఁ

బడుచున్నాడు. ఈ వైశ్యులు గణములుగాఁ జెప్పటకు కారణమేమనిన,
ఇప్పటికిని లోకమునందు వైశ్యుల సముదాయమే ప్రాధాన్యముగాఁ
గలవారు గనుక అట్లు చెప్పఁబడినది.

ఉ॥ స నైవ వ్యభవత్ స శౌద్రం వర్ణనుసృజత పూషణమియం నై
పూషేయగ్ హీదగ్ సర్వం పుష్యతి యదిదం కించ. ॥13॥

స॥ సః - స - ఏవ - వ్యభవత్ - సః - శౌద్రం - వర్ణం -
అసృజత - పూషణం - ఇయం - వై - పూషా - ఇయం - హి -
ఇదం - సర్వం - పుష్యతి - యత్ - ఇదం - కించ.

[ప॥ సః=ఆ పురుషుఁడు, (కర్మచేయుటకు); నైవవ్యభవత్=
సమర్థుఁడే కాకపోయెను. సః=ఆ పురుషుఁడు, పూషణం=వృద్ధిపొందిం
చునట్టి శౌద్రంవర్ణం=శూద్రజాతిని, అసృజత=సృష్టించెను. (ఈ వృద్ధి
పొందించెడి పూషయనునది యేదియనిన), ఇయంవై=ఈ భూమియే,
పూషా=పూషా అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇయంహి=ఈ భూమియే,
యదిదంకించ = ఈ చూడఁబడెడి, సర్వమిదం = ఈ సమస్తమును,
పుష్యతి=వృద్ధి పొందించుచున్నది.

తా॥ ఆ పరమాత్మ ధనపరిపాలకమగు శూద్రజాతి లేకపోవుట
వలన కర్మచేయుట కసమర్థుడై సర్వమును పరిపాలించి వృద్ధిపొందించు
నట్టి శూద్రజాతిని సృజించెను. సర్వమును వృద్ధిపొందించి, శూద్ర
జాతియై పూషయను పేరును పొందునదియేదియనిన, ఈ చూడఁబడెడి
సర్వమును వృద్ధిపొందించునట్టి ఈ భూమియే. ఇదియే శూద్రజాతియై
పూషయను పేరుతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

ఉ॥ స నైవ భవత్తచ్చేయోహపమత్యసృజత ధర్మం తదేతత్తత్రస్య
క్షత్రం యథర్మ స్తస్మాద్ధర్మాత్పరం నాస్త్యథో అబలీయాన్ బలీ
యాగ్ సమాశగ్ సతే ధర్మేణ యథా రాజైవం యో వై స ధర్మః
సృత్యం వై త త్తస్మాత్సత్యం వదస్తమాహుర్ధర్మం వదతీతి ధర్మం
వా వదస్తగ్ సత్యం వదతీత్యేతథ్యేవై తదుభయం భవతి ॥14॥

ప॥ సః - స - ఏవ - వ్యభవత్ - తత్ - శ్రేయోరూపం -
అత్యసృజత - ధర్మం - తత్ - ఏతత్ - క్షత్రం - యత్ - ధర్మః -
తస్మాత్ - ధర్మాత్ - పరం - స - అస్తి - అథో - అబలీయాన్ -
బలీయాంసం - అశంసతే - ధర్మేణ - యథా - రాజ్ఞా - ఏవం - యః -
వై - సః - ధర్మః - సత్యం - వై - తత్ - తస్మాత్ - సత్యం - పదంతం -
అహః - ధర్మం - పదతి - ఇతి - ధర్మం - వా - పదంతం - సత్యం -
పదతి - ఇతి - ఏతత్ - హి - ఏవ - ఏతత్ - ఉభయం - భవతి.

[ప॥ సః=అపరమాత్మ, నై వవ్యభవత్=సమర్థుఁడు కాకపోయెను.
(చతురః=నాలుగై స, వర్ణాః=వర్ణములను, సృష్ట్యాపి=సృజించియును,
క్షత్రియజాతి నియామకమగు వేరొకదాని భయము లేకపోవుటచే
నుగ్రమగుటవలన ఆ క్షత్రియజాతికి నియామకమగు), తత్ = ఆ,
శ్రేయోరూపం=ప్రశస్తహూపమగు, ధర్మం=ధర్మమును, అత్యసృజత-
మిక్కిలి సృజించెను. క్షత్రస్య=క్షత్రియజాతికి, క్షత్రం=నియామకమగు,
తదేతత్=ఆ క్షప్రశస్తమైన, ధర్మః = ధర్మము, యత్ = ఏదియో,
తస్మాత్=అటువంటి, (ఆ క్షత్రియజాతికి నియామకమగు), ధర్మాత్=
ధర్మముకంటే, పరం=శ్రేష్ఠమగునది, నాస్తి=లేదు, (లోకే=లోకము
నందు, కుటుంబికఃజనః=కుటుంబవంతుఁడగు జనుఁడు), రాజ్ఞా=రాజు
చేత, యథా=ఏ ప్రకారమో, ఏవం=ఈప్రకారము, అబలీయానథో=
బలములేనివాఁడును, బలీయాంసం = బలము గలవానిని, ధర్మేణ =
ధర్మబలముచేత, (జేతుం=జయించుటకు), అశంసతే=కోరుచున్నాఁడు.
సః=ఆ, ధర్మః=ధర్మము, యోవై=ఏదియో, తత్=అది, సత్యంవై =
సత్యమే, (సత్యమనగా శాస్త్ర) క్తమైన అర్థము, అదిజనులచేత నను
ష్ఠింపఁబడినదై ధర్మమనుపేరుగల దగుచున్నది. శాస్త్రార్థముగాఁ
దెలియఁబడినదే సత్యమగుచున్నది), తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన,
సత్యం=సత్యమును, పదంతం=చెప్పుచున్న వానిని, ధర్మం=ధర్మమును,
పదతీతి=పలుకుచున్నాఁడనిన్ని, ధర్మంవా=ధర్మమునైనను, పదంతం=

చెప్పుచున్నవానిని, సత్యం = సత్యమును, వదతీతి = చెప్పుచున్నాడనిన్ని, (ఈ రెంటిని తెలిసిన సమీపమందుండు జనులు), అహం = చెప్పిరి, ఏతత్ = ఈ సత్యధర్మలక్షణమగు, ఉభయం = ఉభయరూపమును, ఏతద్దేవ = ఈ ధర్మమే, భవతి = అగుచున్నది. (అనగా ఆ మొదట చెప్పిన ధర్మమే అగుచున్నది).

తా॥ ఆపరమాత్మ ఇట్లు బ్రాహ్మణాది నాలుగుజాతులను సృజించియును అత్యుగ్రమైన క్షత్రియజాతికి నియామకమగు నది లేక పోవుటచేతను కర్మచేయుట కసమర్థుడై, ఆ క్షత్రియజాతిని నియమించునట్టి ప్రశస్తమగు ధర్మమును సృజించెను. ఇట్టి ధర్మముకంటె శ్రేష్ఠమైనది లేదు. లోకమునందు కుటుంబియగుజనుడు, బలవంతునిచే భార్యదుల నవహరింపఁబడినవాడై రాజబలముచే నెల్లుజయించునో, ఆ ప్రకారము బలహీనుఁడును బలవంతుని ఈ పూర్వముచెప్పిన ధర్మబలముచే జయించుటకు శోరుచున్నాడు. అట్టి ధర్మమే యథాశాస్త్రీయమైన అర్థము. (అనగా సత్యము). ఇదియే జనులచే పవిత్రంపఁబడినదై ధర్మమనుపేరుగల దగుచున్నది. గనుకనే లోకమునందు, సత్యధర్మములను రెంటిని తెలిసికొని సమీపమందుండువారు, సత్యమును చెప్పడివానిని ధర్మము చెప్పువాడనియును, ధర్మమును చెప్పడివానిని సత్యమును చెప్పువాడనియును, చెప్పుచున్నారు. సత్యధర్మ లక్షణోభయరూపమగు నిదియే పరమాత్మచేత సృజింపఁబడిన క్షత్రియజాతిని నియమించునట్టి ధర్మము.

ఉ॥ తదేతద్బ్రాహ్మ క్షత్రం విట్కాద్రస్తదగ్ని నైవ దేవేషు బ్రహ్మ భవద్బ్రాహ్మణో మమష్యేషు క్షత్రియేణ క్షత్రియో వైశ్యేన వైశ్యః శూద్రేణ శూద్రస్తస్మాదగ్ని వేవ దేవేషు లోకనిచ్చనే బ్రాహ్మణే మనుష్యేష్యేతాభ్యాగ్ హి రూసాభ్యాం బ్రహ్మ భవత్ అథ యో హ వా అస్మాల్లోకాత్స్వం లోకమదృష్ట్వా ప్రైతి స ఏనమ విదితో న భుంక్తి యథా వేదో వా ౭నమా

క్రోన్యద్వా కర్మాకృతం యదిహ వా అప్యనేవం విన్మహాత్పుణ్యం
కర్మ కరోతి తద్ధాన్యాస్తతః క్షీయత ఏవాత్మానమేవ లోకము
సాసీత స య ఆత్మానమేవ లోకముసాస్తే న హాస్య కర్మక్షీయతే
అస్మాద్ధ్యేవాత్మనో యద్యత్కామయతే తత్తత్సృజతే. ||15||

ప॥ తత్ - ఏతత్ - బ్రహ్మ - క్షత్రం - విత్ - శూద్రః -
తత్ - అగ్నినా - ఏవ - దేవేషు - బ్రహ్మ - అభవత్ - బ్రాహ్మ
ణః - మనుష్యేషు - క్షత్రియేణ - క్షత్రియః - వైశ్యేన - వైశ్యః
- శూద్రేణ - శూద్రః - తస్మాత్ - అగ్నా - ఏవ - దేవేషు - లోకం -
ఇచ్ఛన్తే - బ్రాహ్మణే - మనుష్యేషు - ఏతాభ్యాం - హి - రూపా
భ్యాం - బ్రహ్మ - అభవత్ - అథ - యః - హవై - తస్మాత్ -
లోకాత్ - స్వం - లోకం - అదృష్త్వా - ప్రైతి - సః - ఏవం -
అవిదితః - స - భుంక్తి - యథా - వేదః - వా - అననూక్తః -
అన్యత్ - వా - కర్మ - అకృతం - యత్ - ఇహ - వై - అపి -
అనేవంవిత్ - మహత్ - పుణ్యం - కర్మ - కరోతి - తత్ - హ -
అన్య - అనతః - యతే - ఏవ ఆత్మానం - ఏవ లోకం - ఉపా
సీత - యః - ఆత్మానం - ఏవ - లోకం - ఉపాస్తే - స -
హ - అన్య - కర్మ - క్షీయతే - అస్మాత్ - హి - ఏవ - ఆత్మనః
- యత్ - యత్ - కామయతే - తత్ - తత్ - సృజతే.

ప॥ ఏతత్ = ఈ, బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణజాతియును. క్షత్రం =
క్షత్రియజాతియును, విత్ = వైశ్యజాతియును, శూద్రః = శూద్రజాతి
యును, (ఈసృజంపఁబడినవారుగుజాతులును), తత్ = ఆపరబ్రహ్మమే.
తత్ = ఆపరబ్రహ్మము, దేవేషు = దేవతలమధ్యమునందు, అగ్నినైవ =
అగ్నిస్వరూపముతోనే, బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణజాతి, అభవత్ = అయెను.
మనుష్యేషు = మనుష్యులయందు, (బ్రాహ్మణేన = బ్రాహ్మణస్వరూప
ముతో), బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణజాతిగాను, క్షత్రియేణ = క్షత్రియ
స్వరూపముతో, క్షత్రియః = క్షత్రియజాతిగాను, వైశ్యేన = వైశ్యస్వరూ

పముతో, వైశ్యః = వైశ్యజాతిగాను, శూద్రేణ = శూద్రస్వరూపముతో, శూద్రః=శూద్రజాతిగాను, (అభివత్=ఆయెను). తస్మాత్ = అందువలన, దేవేషుః=దేవతలలోపల, అగ్నివేవ=అగ్నియందే, లోకం=ఫలమును, ఇచ్ఛంతే = కోరుచున్నారు. (నేవతలనిమిత్తమై అగ్నియందు కర్మచేసి కర్మఫలమును కోరుచున్నారు). మనుష్యేషు = మనుష్యులలోపల, బ్రాహ్మణే= బ్రాహ్మణత్వమునందు, (లోకం= కర్మఫలములను, ఇచ్ఛంతి = కోరుచున్నారు). ఏతాభ్యాంహిరూపాభ్యాం= ఈ బ్రాహ్మణాగ్నిరూపములతోనే, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము, (స్వప్తరూపమైన బ్రహ్మము, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షము), అథవత్= ఆయెను. అథ = మఱియును, యః = ఎవడు, హ్వై=ప్రసిద్ధముగా, అస్తాల్లోకాత్= ఈలోకమునుండి, (అవిద్యాకామకర్మ హేతుకమును సంసారాత్మకమును, పిండాత్మకమును అగ్నిధీనకర్తాభిమానత్వేన ఆగ్రస్తుకమును బ్రాహ్మణత్వరూపమునైన ఈలోకమునుండి), స్వం లోకం = ఆత్మయనుపేరుగల లోకమును, అదృష్ట్యా = చూడకయే, (నేను = బ్రహ్మనైతిని చూడకయే), ప్రైతి = మరణమునుపొందుచున్నాఁడో, ఏనం=ఏనిని, అవిదితః = తెలియఁబడని, సః=ఆ ఆత్మ లోకేము, అననూక్తః=అధ్యయనముచేయఁబడని, వేదః=వేదమున్ను, అన్యత్=ఇతరమగు, అకృతః=చేయఁబడని, కర్మవా = కృషి మొదలైన కర్మయును, యథా=ఏప్రకారమో, (అధ్యయనముచేయఁబడని వేదముకర్మమును తెలియఁజేయుటచేతను, తానుచేయని కృష్యాది కర్మఫలమును ఇచ్చుటచేతనున్న జనుని ఎట్లుపాలించదో), (తథా= ఆప్రకారము), సభునక్తి=పరిపాలించదు. యద్యపి=మఱియును, అనే వంశిత్ = ఈ ఘోర్వోక్తప్రకారము ఆత్మస్వరూపమును తెలియనివాఁడు, హ్వై ప్రసిద్ధముగా, మహత్=అధికమైన, పుణ్యంకర్మ = పుణ్యకర్మను (విస్తారమగు అశ్వమేధాదికర్మను), కరోతి = చేయుచున్నాడు. అస్య = ఈ అవిద్యాంసునియొక్క, తద్ధ=ఆ పుణ్యకర్మ

యును, అస్తతః=అంతమునందు, (ఫలోపభోగముయొక్క అంతమునందు), క్షీయతవీవ=నశించునదే, (అతః=అందువలన), ఆత్మానమేవ లోకం=ఆత్మలోకమునే, ఉపాసీత = ఉపాసింపవలయును. (ధ్యానించవలయును). సయః=అటువంటియేవడు, ఆత్మానమేవలోకం = ఆత్మలోకమునే, ఉపాస్తే = ఉపాసించుచున్నాఁడో, అస్య = వీనియొక్క, కర్మహ=కర్మయును, సక్షీయతే = నశించదు, (ఉపాసకః = ఉపాసకుఁడు), యద్యత్=దేనిదేని, కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, తత్తత్=దానిదాని, ఆస్మాద్వైవాత్మనః=ఈ ఆత్మనుండియే, సృజతే=సృజించుచున్నది. (ఆ ఆత్మ లోకమునుండియే ఇష్టమయిన సమస్తమును గలుగుచున్నది).

తా|| ఈ చెప్పబడిన బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రాత్మకమయిన చాతుర్వర్ణ్యము ఆపరబ్రహ్మము. ఆపరబ్రహ్మ దేవతలలో అగ్నిరూపముతో బ్రాహ్మణజాతిగాను, మనుష్యులలో బ్రాహ్మణస్వరూపముతో బ్రాహ్మణజాతిగాను దేవతలలో ఇంద్రాద్యధిష్ఠితమైన క్షత్రియజాతియై మనుష్యులయందు క్షత్రియస్వరూపముతో క్షత్రియజాతిగాను, దేవతలలో వస్వాద్యధిష్ఠితమైన వైశ్యజాతియై మనుష్యులయందు వైశ్యస్వరూపముతో వైశ్యజాతిగాను, దేవతలలో సర్వవస్తుసోషకమగు పృథివీరూపమైన శూద్రజాతియై మనుష్యులయందు శూద్రస్వరూపముతో శూద్రజాతిగాను అయినది. ఇట్లు పరబ్రహ్మము దేవతలలోను మనుష్యులలోను మొదట అగ్ని బ్రాహ్మణ స్వరూపముతోఁ బ్రత్యక్షమాయెను. గనుకనే బ్రాహ్మణులు దేవతల నిమిత్తమై అగ్నియందుకర్మను చేసి కర్మఫలమునుకోరుచున్నారు. బ్రాహ్మణత్వమునందు తపోరూపాదికర్మఫలములను కోరుచున్నారు. మరియు అవిద్యాకామకర్మహేతుకమును, సంసారాత్మకమును, కరచరణాదిదేహాకృతియైన పిండాత్మకమునగు ఈ లోకమునుండి నేను పరబ్రహ్మస్వరూపమైతిననియెడి ఆత్మలోకమును చూడకయే మరణముపొందువానిని తెలియఁ

బడని ఆ ఆత్మలోకము, చదువుకొనని వేదము కర్మను తెలియజేయుట చేతనున్ను, తాను చేయని కృష్యాదికర్మ, ఫలమును ఇచ్చుటచేతనున్ను, ఎట్లు జనుని వృద్ధి పొందించదో, ఆ విధముగానే శోకమోహభయూది దోషమును పోగొట్టుటచేత పరిపాలించదు. ఈ పూర్వోక్త ప్రకారము ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనక అధికమగు అశ్వమేధాది పుణ్యకర్మను చేయువానియొక్క ఆ పుణ్యకర్మము, ఫలోపభోగానంతరము నశించుచునే యున్నది గనుక జనుడు నేను పరబ్రహ్మస్వరూపి నైతి ననడి యాత్మలోకమునే యుపాసించవలెను. అట్లుపాసించెడి వాని కర్మ నశించకయే నిత్యమగు పరబ్రహ్మమై యుపాసకుడు కోరెడి సర్వమును సర్వాత్మభావముతో ఆ యాత్మనుండియే సృజించుచున్నది.

ఉ॥ అథో అయం వా ఆత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోకః స యజ్ఞహోతి యద్యజతే తేన దేవానాం లోకోఽథ యదనుబ్రూతే తేన ఋషీణామథ యత్పితృభ్యో నిపృణాతి యత్ప్రీణామిచ్ఛతే తేన పితౄణామథ యస్మనుష్యా న్వాసయతే యదేభ్యోఽశనం డదాతి తేన మనుష్యాణాం అథ యత్పశుభ్యస్తృణోదకం విస్తతితేన పశూనాం యదస్య గృహేషు శ్వాపదా వయాగ్ న్యా పివీలికాభ్య ఉపజీవన్తి తేన తేషాం లోకోయథా వా వై న్వాయ లోకాయారిప్తిమిచ్ఛేదేవగ్ హైవంవిదే సర్వాణి భూతాన్యప్తిమిచ్ఛన్తి తద్వా ఏతద్విదితం మీమాంసితమ్.

॥16॥

ప॥ అథ - అయం - వై - ఆత్మా - సర్వేషాం - భూతానాం - లోకః - సః - యత్ - జహోతి - యత్ - యజతే - తేన - దేవానాం - లోకః - అథ - యత్ - అనుబ్రూతే - తేన - ఋషీణాం - అథ - యత్ - పితృభ్యః - నిపృణాతి - యత్ - ప్రజాం - ఇచ్ఛతే - తేన - పితౄణాం - అథ - యత్ - మనుష్యా - వాసయతే - యత్ - పశుభ్యః - అశనం - డదాతి - తేన - మను

ప్రాణాం - అథ - యత్ - పశుభ్యః - తృణోదకం - విదతి-తేన-
 పశూనాం - యత్ - అస్య - గృహేషు - శ్వాపదాః - వయాంసి-
 ఆపిః : - ఉపజీవంతి - తేన - తేషాం - లోకః - యథా -
 హవై - స్వాయ - లోకాయ - అరిష్టిం ఇచ్ఛేత్ - ఏవం - హ -
 ఏవంవిదే - సర్వాణి - భూతాని - అరిష్టిం - ఇచ్ఛంతి - తత్ - వై-
 ఏతత్ - విదితం - మిమాంసితం.

[ప్ర॥ అథ=మఱియును, అయంవాచత్వా=ఈ ఆత్మయే. (కర్మ
 యందు ఆధిక్యతమై గృహస్థాశ్రమముగల అజ్ఞానముగల శరీరేంద్రియ
 సంఘాతములు మొదలైనవాటితో. గూఢకొనినజీవాత్మ), సర్వేషాం=
 సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములకు, లోకః=లోకము, (అనుభ
 వింపఁదగిన ఆత్మ). సః=ఆ ఆత్మ, యత్=దేనిని, జహోతి=హోమము
 జేయుచున్నాఁడో, యత్ = దేనిని, యజతే = యాగము చేయు
 చున్నాఁడో, తేన = అటువంటి హోమయాగలక్షణమైన కర్మచేత,
 దేవానాం = దేవతలయొక్క, లోకః = లోకము, అథ = మఱియు,
 (సః=ఆ ఆత్మ), యత్=దేనిని, అనుబ్రూతే = అధ్యయనము చేయు
 చున్నాఁడో, తేన=దానిచేత, ఋషీణాం = ఋషులయొక్కయును,
 అథ=మఱియు, యత్=దేనిని, పితృభ్యః=పితృ దేవతలకొఱకు), విప్ర
 ణాశి=ఇచ్చుచున్నాఁడో, యత్=దేనిని, ప్రజాం=సంతానమునుగూర్చి
 ఇచ్ఛతే=కోరుచున్నాఁడో, (సంతానము కొఱకు ప్రయత్నము చేయు
 చున్నాఁడో), తేన=దానిచేత, పితృణాం=పితృ దేవతలయొక్కయు,
 అథ=మఱియు, మనుష్యాన్=మనుష్యులను, యత్ = దేనినిగూర్చి,
 వాసయతే=నివసంపఁజేయుచున్నాఁడో, ఏభ్యః=ఈమనుష్యులకొఱకు,
 యత్=ఏ, అశనం=అన్నమును, దదాతి=ఇచ్చుచున్నాఁడో. (మను
 ష్యులను భూమ్యుడకాదులయొక్క దానముచేత నిలిపినివసించియున్న
 ఆ మనుజులకొఱకు ఏ అన్నమును ఇచ్చుచున్నాఁడో), తేన=దాని
 చేతను, మనుష్యాణాం = మనుష్యులయొక్కయు, అథ = మఱియు,

పశుభ్యః=పశువులకొఱకు, యత్=ఏ, త్యుణోదకం=గడ్డిని ఉదకమును, విద్వతి=పొందించుచున్నాఁడో, తేన=దానిచేత, పశూనాం=పశువుల యొక్కయు, అస్య=గృహస్థగు ఈ జీవునియొక్క, గృహేషు=గృహములయందు, యత్=బలి మొదలైనవానిని గూర్చి, శ్వాసదాః=కుక్కలు మొదలైనవియును, వయాంసి=కాకాదిపక్షులును, ఆపివీలి కాభ్యః=చీమలు మొదలైన వాటితోఁగూడ, ఉపజీవన్తి=జీవించుచున్నవో, తేన=దానిచేత, తేషాం=ఆ జంతువులయొక్కయును, లోకః=లోకముగా, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). యథాహవై=ఏ ప్రకారముగానై తే, (లోకే=లోకమునందు), స్వామిలోకాయ=తన దేహముకొఱకు, అరిష్టిం=నాశనము లేకపోవుటను, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, ఏవంహ=ఈ ప్రకారముగానే, ఏవంవిదే=ఇట్లు తెలిసికొనినవానికొఱకు, సర్వాణిభూతాని=సమస్త భూతములును, అరిష్టిం=నాశనములేకపోవుటను, ఇచ్ఛన్తి=కోరుచున్నవి. తద్వాపతత్=ఆ ఇదియే, విదితం=తెలియఁబడినది. (పంచమహాయజ్ఞప్రకరణమునందు చేయఁదగినదిగాఁ తెలియబడినది). మిమాంసితం=విచారింపఁబడినది. (అగ్నియందు హోమము చేయుచున్నాఁడు అనునది మొదలైన అవదాన ప్రకరణమందు విచారింపబడినది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము వర్ణాశ్రమాద్యభిమానముగల అజ్ఞాని, ధర్మముచేత నియమింపఁబడినవాఁడై పశువు వలెనే పరాధీనుఁడై దేవాదికర్మ చేయఁదగినదిగాఁ జెప్పఁబడినది. అదియే ఇక్కడ వివరింపఁబడుచున్నది. అజ్ఞానియును గృహస్థుఁడును కర్మయందధిక్మతుఁడునునై దేహేంద్రియాది సముదాయముతోఁ గూడుకొనిన ఈ జీవుఁడు, దేవతలు మొదలుకొని పివీలికాస్తము వఱకుండెడి అన్ని భూతములకును అనుభవించఁదగిన ఆత్మస్వరూపియై యున్నాఁడు. గృహస్థగు ఆ జీవుఁడు ఏయే కర్మ విశేషములచేత ఏయే భూతవిశేషముల కుపకారమును చేయుచున్నాఁడనివ, హోమయాగ లక్షణమైన కర్మచేత దేవతల

కును, ప్రతిదినమును స్వాధ్యాయమును అధ్యయనమును చేయుటచేత ఋషులకును, పిండోపకాదులకు ఇచ్చుచు సంతానమునకు ప్రయత్నించుటచేత పితృదేవతలకును, గృహమునం దతిథులగువారలకు చోటును ఉదకమును మొదలైన వాటిని ఇచ్చి అన్నమును ఇచ్చుటచేత, మనుష్యులకును, గడ్డిని ఉదకమును ఇచ్చుటచేత పశువులకును, బలియు భండక్షాళనము మొదలైన కర్మలచేత పివీలికములతోఁగూడఁజ్ఞానములు మొదలైన వాటికిని, కాకాది పక్షులు మొదలైనవాటికిని, ఈ చెప్పఁబడిన హోమాదికర్మలచేత దేవతలు మొదలైన సమస్త భూతములకును, అజ్ఞానియై కర్మయం దధిక్రతుడైన జీవుఁడు ప్రకారమును చేయుచున్నాడు. ఈ ప్రకారము ఋణముగలవాఁడు వలెనే ముఖ్యముగా దేవాది సమస్త భూతములకును స్రవ్యపకారము చేయవలయునని తన స్వరూపమును కల్పించుకొని యుండెడి గృహస్థుడు ఈ జీవుని సమస్త భూతములును, లోకమునందు జీవుఁడు తన దేహము కొఱకు నాశనరహితమును కోరినట్లు, నాశనము లేకపోవుటను కోరుచు, గృహస్థులు, తమ పశువులవలెనే అంతటను ఆ జీవుని రక్షించుచున్నవి. గనుకనే దేవతలకు, మనుష్యులు జ్ఞానులై కర్మత్యాగమును చేయుట కిష్టములేదని చెప్పఁబడినది. దీనినే దేవ ఋషి పితృ మనుష్య భూతములను పంచయజ్ఞముల ప్రకరణమునందు తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. ఇదియే అగ్నియందు హోమము చేయుచున్నాఁడు అనునది మొదలైన అవదాన ప్రకరణమునందును విచారింపఁబడినది.

ఉ॥ ఆత్మై వేదమగ్ర ఆసీదేక ఏవ సోఽకామయత జాయా మే స్యాదథ ప్రజాయేయాథ విత్తం మే స్యాదథ కర్మ కుర్వీయేత్యేతా వా వై కామోనేచ్ఛగ్శృనాతో భూయో విద్వేత్తస్మాద ప్యే తర్హ్యేకాకీ కామయతే జాయా మే స్యాదథ ప్రజాయేయాథ విత్తం మే స్యాదథ కర్మ కుర్వీయేతి స యావదప్యే తేహమేకై కం స ప్రాప్నోత్యకృత్స్ని ఏవ తావన్మన్యతే తస్య కృత్స్నితా

మన ఏవాస్యాత్మా వాగ్జాయా । ప్రాణః ప్రజా చక్షుర్మానుషం
 విత్తం చక్షుషా హి తద్విస్తతే శ్రోత్రం దైవగ్ శ్రోత్రేణ హి
 తచ్ఛృణోత్యాత్మైవాస్య కర్మాత్మనా హి కర్మ కరోతి స ఏష
 పాక్ష్యో యజ్ఞః పాక్ష్యః పశుః పాక్ష్యః పురుషః పాక్ష్య
 మిదగ్ సర్వం యదిదం కించ తదిదగ్ సర్వమాప్నోతి య ఏషం
 వేద.

||17||

ఇతిత్మతీయాధ్యాయే చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఆత్మా - ఏన - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - ఏకః - ఏవ -
 సః - అకామయత - జాయా - మే - స్యాత్ - అథ - ప్రజా
 యేయ - అథ - విత్తం - మే - స్యాత్ - అథ-కర్మ - కుర్వీయ -
 ఇతి - ఏతావాక్ - వై - కామః - స - ఇచ్ఛత్ - చ - స -
 అతః - భూయః-విస్తేత్ - తస్మాత్ - అపి - ఏతస్మి - ఏకాకీ -
 కామయతే - జాయా - మే - స్యాత్ - అథ - ప్రజాయేయ -
 అథ - విత్తం - మే - స్యాత్ - అథ - కర్మ-కుర్వీయ - ఇతి - సః
 - యావత్ - అపి - ఏతేషాం - ఏకైకం - స - ప్రాప్నోతి - అకృ
 త్స్నః - ఏవ - తావత్ - మన్యతే - తస్య - ఉ - కృత్స్నతా -
 మనః - ఏవ - అస్య - ఆత్మా - వాక్ - జాయా - ప్రాణః - ప్రజా
 - చక్షుః - మానుషం - విత్తం - చక్షుషా - హి - తత్ - విస్తతే -
 శ్రోత్రం - దైవం - శ్రోత్రేణ - హి - తత్ - శృణోతి - ఆత్మా -
 ఏవ - అస్య - కర్మ - ఆత్మనా - హి - కర్మ - కరోతి - సః - ఏషః
 - పాక్ష్యః - యజ్ఞః - పాక్ష్యః - పశుః - పాక్ష్యః - పురుషః -
 పాక్ష్యః - ఇదం - సర్వం - యత్ - ఇదం - కించ - తత్ - ఇదం
 - సర్వం - అప్నోతి - యః-ఏషం - వేద.

ప్ర॥ ఇదం=జాయాదిభేదముగలసర్వమును, అగ్రే=మునుగా, సృష్టికంఠేపూర్వము, ఏకఏవ=ఒక్కడేమగు, ఆప్తేవ=జాయాది
 కమునుకోరెడి చూత్పర్వరూపముగానే, (భార్య మొదలయినవానిని

కోరుటకు బీజమైన అవిద్యగల ఆత్మ), ఆసీత్ = ఉండెను, సః = ఆ ఆజ్ఞా
 నముగల ఆత్మ, మే = నాకు, జాయా = భార్య, స్యాత్ = కలుగునుగాక,
 అథ = అనంతరము, (అహం = నేను), ప్రజాయేయ = సంతానమును
 పుట్టించుదునుగాక. అథ = అనంతరము, మే = నాకు, విత్తం = ధనము,
 స్యాత్ = కలుగునుగాక. అథ = అనంతరము, కర్మ = కర్మము, కుర్వీ
 యేతి = చేయుదునుగాక యని, ఆకామయత = కోరెను. ఏతావాన్మౌ =
 ఇంతయే, కామః = కోరిక, (సః = ఆ ఆత్మ, యస్మాత్ = ఏకారణము
 వలన), ఇచ్ఛంశ్చన = కోరియును, అతః = దీనికంటె, (జాయారూపాది
 ఫలసాధనలక్షణమగు దీనికంటె), భూయః = అధికమైనదానిని, నవిన్దేత్
 = పొందదు. తస్మాదపి = ఆకారణమునుండియు, ఏతర్హి = ఈకాలము
 నందే, ఏకాకీ = ఒక్కటియై, మే = నాకు, జాయా = భార్య, స్యాత్ =
 కలుగునుగాక. అథ = అనంతరము, (అహం = నేను), ప్రజాయేయ =
 సంతానమును పుట్టించుదునుగాక. అథ = అనంతరము, మే = నాకు,
 విత్తం = ధనము, స్యాత్ = కలుగునుగాక. అథ = అనంతరము, కర్మ =
 కర్మము, కుర్వీయేతి = చేయుదునుగాక యని, కామయతే = కోరుచున్నది.
 సః = ఆ ఆత్మ, యావత్ = ఎంతవఱకు, ఏతేహం = ఈ జాయాపుత్రాదు
 లలో, ఏకైకమపి = ఒక్కొక్కదానినైనను, సప్రాప్నోతి = పొందదో,
 తావత్ = అంతవఱకు, అకృత్స్నవీవ = అసంపూర్ణమయినదిగానే,
 మన్యతే = తలంచుచున్నది. తస్యతి = అసంపూర్ణత్వాభిమానముగల
 ఆ ఆత్మకే, కృత్స్నతా = సంపూర్ణత, (ఏవమేవ = ఈసకారముగానే,
 భవతి = అగుచున్నది) అస్య = ఈ అసంపూర్ణత్వస్వరూపుడగు పురు
 షునికి, మన ఏవ = మనస్సే, ఆత్మా = ఆత్మ, వాక్ = వాక్కు, జాయా =
 భార్య, ప్రాణః = ప్రాణము, ప్రజా = సంతానము, చక్షుః = నేత్రము,
 మానుషం = మనుష్యసంబంధమయిన, విత్తం = ధనము, చక్షుషాహి =
 నేత్రముచేతనే, తత్ = ఆమానుషధనమును, విన్దతే = పొందుచున్నది.
 శ్రోత్రం = చెవి, దైవం = దేవసంబంధమయినధనము, శ్రోత్రేహి =

శ్రోత్రముచేతనే, తత్ = ఆదైవధనమును, శృణోతి = వినుచున్నది. అన్యః = ఈ అసంపూర్ణాత్మకు, ఆత్మైవ = శరీరమే, కర్మ = కర్మము. ఆత్మనాహి = శరీరముచేతనే, కర్మ = కర్మ, కణోఽహి = చేయుచున్నది. సః = ఆప్రసిద్ధమగు, ఏవః = ఈ సముదాయము, పాఙ్క్తిః = స్వరూపమయిన, (జాయాపుత్రమానుషవిత్ర, దైవవిత్రకర్మలను ఈయించింటిచేతను, నెఱవేర్పఁదగినది గనుక పాఙ్క్తిస్వరూపమనఁబడుచున్నది), యజ్ఞః = యజ్ఞము. పశుః = యజ్ఞసంబంధమైన గవాది పశువును, పాఙ్క్తిః = పాఙ్క్తి స్వరూపము. (గవాదిపశువులు పంచభూతములవలన పుట్టినవి గనుక పాఙ్క్తిములనఁబడును). పురుషః = పురుషుడు, పాఙ్క్తిః = పాఙ్క్తిస్వరూపము, ఇదంస్వరం = ఈ సమస్తమును, పాఙ్క్తిం = పాఙ్క్తిస్వరూపము. (ఈ సమస్తమును పంచభూతములవలనఁ బుట్టినదిగనుక పాఙ్క్తిమనఁబడును.) ఏనం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవఁడు, యదిదంకించ = ఏ ఈ సమస్తమును, వేదః = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాడు), తదిదంస్వరం = ఆ ఈ సమస్తమును, అహ్నితి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ అవిద్య, పరమాత్మస్వరూపమును ఆవరించుకొనియుండుగా అట్టి అవిద్యగల ఆత్మకు సమస్తప్రవృత్తి హేతువగుకామము పుట్టుచున్నది. ఇట్లు సమస్తకర్మప్రవృత్తియు కామహేతుకమైనదే అగుచున్నది. ఈ యర్థమే ఈ అధ్యాయాంతమువఱకు చూపింపఁబడుచున్నది. అవిద్యాస్వరూపమగు భార్యాపుత్రాది భేదముగల ఈ సమస్తమును, భార్యాపుత్రాది సృష్టికంటె పూర్వము అవిద్యావంతుడై భార్యాపుత్రాదులను కోరెడి ఒక్కరియగు ఆత్మయై యుండెను. ఇట్లు భార్యమొదలగువానిని కోరుటకు బీజభూతమయిన అవిద్యగల ఆయాత్మయే నాకు భార్యయును సంతానమును గోవులు మొదలయిన మానుషధనమును దైవవిత్రమగు విజ్ఞానమును, యజ్ఞాది కర్మయును కలుగునుగాక యనికోరి, ఆయాత్మ ఈ భార్యాపుత్రాది

కముకంటె ఆధికమైనదానిని తెలిసికొనక పోవుటవలన ఆ భార్యా పుత్రాదులనే కోరుచు ఎంతవఱకు ఆ కోరబడి భార్యాపుత్రాదులలో నొకదానిని సైతము పొందడో అంతవఱకు నేను అసంపూర్ణ స్వరూపమైతినిని తన్ను తాను తలంచుకొనుచున్నయది. ఇట్లు సంపూర్ణతను తలంచెడి యాత్మస్వరూపమునకు సంపూర్ణత ఎట్లుగుననిన, అవిద్యకలిగి కామహేతుకమయిన భార్యాపుత్రాదికము కలుగకపోవుటచే అసంపూర్ణమగు నీ ఆత్మకు, సంకల్పవికల్పాత్మకమయిన మనస్సే స్వరూపము. ఆమనస్సునకు భార్యవంటిదివాక్కు. ఈ వాఙ్మనస్సుల రెంటివలన కర్మకొఱకు సంతానమువంటి ప్రాణముపుట్టుచున్నది. ఆ ప్రాణచేష్టాదిలక్షణమైనకర్మ, మానుష దైవవిత్తములచే సాధింపఁదగినది. వానిలో గవాదిరూపమైన మానుష విత్తము సేత్రముచే చూచి సాధింపఁదగినది గనుక సేత్రమే మానుష విత్తమగు గవాదిరూపమైన ధన మగుచున్నది. విజ్ఞానరూపమైన దైవ విత్తము శ్రోత్రముచేత విని సాధింపఁదగినది గనుక శ్రోత్రమే దైవ విత్తమగు విజ్ఞాన రూపమయిన ధనమగుచున్నది. ఈ చెప్పబడిన భార్యాపుత్రాదులచే నెఱవేర్పఁదగిన సమస్త కర్మయును శరీరముచే సాధింపఁదగినది గనుక శరీరమే కర్మయగుచున్నది, ఈ ప్రకారముగా అసంపూర్ణతను తలంచిన ఆ యాత్మకు బాహ్యమునందలి భార్యా పుత్రాదికముతోఁ గూడుకొనుటచేతను వలెనే సంపూర్ణత కలుగుచున్నది. ఈ చెప్పిన వాక్పక్షుశ్శోత్రాది రూపమైన భార్యాపుత్రాది సముదాయమగు పంచత్వముయొక్క సంపదచేత పశుపురుష సాధ్యమగు బాహ్యయజ్ఞము లనెడి అయిదింటిచేత నెఱవేర్పఁదగి, పాక్షుమను పేరుగల యజ్ఞ మగుచున్నది, బాహ్య యజ్ఞ సాధకములగు పశుపురుషు లిద్దఱును పంచభూతములనుండి పుట్టుటవలన పాక్షుములే యగుచున్నవి. ఈ కనుపడెడి సమస్తమును భార్యాపుత్రాది పంచకముచేత యజ్ఞమువలెనే భూతములయొక్క పంచకముచేత

నెఱవేరునది గనుక పాఙ్క్తిస్వరూప మనబడుచున్నది. ఇట్లు సర్వమును పాఙ్క్తిస్వరూపమయిన యజ్ఞముగా తెలిసికొని యుపాసించెడివాడు జగత్తుయొక్క స్వరూపముతో ఈ సమస్తమును పొందుచున్నాఁడు. (సాధ్యసాధనముగు పాఙ్క్తిస్వరూపమును సూత్రాత్మముగా తెలిసికొని దానిని తన స్వరూపమునుగా అను సంధానమును చేసెడివాఁడు ఆ సూత్రాత్మయే యగుచున్నాఁడు).

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు షతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము.

పంచమ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ యత్సప్తాన్నాని మేధయా తపసాజనయత్పితా ఏకమస్య సాధారణం ద్వే దేవాన భాజయత్రీణ్యాత్మనేఽకురుత పశుభ్యః ఏకం ప్రాయచ్ఛత్తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం యచ్ఛ ప్రాణితి యచ్ఛ న కస్మాత్తాని న క్షీయంతేఽద్యమానాని సర్వదా యో వైతామహీతిం వేద సోఽన్నమత్తి ప్రతీకేన స దేవానవిగచ్ఛతి స ఊర్జముపజీవతీతి శ్లోకాః.

||

ప॥ యత్ - సప్త - అన్నాని - మేధయా - తపసా - అజనయత్ - పితా - ఏకం - అస్య - సాధారణం - ద్వే - దేవాన్ - అభాజయత్ - త్రీణి - ఆత్మనే - అకురుత - పశుభ్యః - ఏకం - ప్రాయచ్ఛత్ - తస్మిన్ - సర్వం - ప్రతిష్ఠితం - యత్ - చ - ప్రాణితి - యత్ - చ - న - కస్మాత్ - తాని - న - క్షీయంతే - అద్యమానాని - సర్వదా - యః - వా - ఏతాం - అహీతిం - వేద - సః - అన్నం - అత్తి - ప్రతీకేన - సః - దేవా - అపి - గచ్ఛతి - సః - ఊర్జం - ఉపజీవతి - ఇతి - శ్లోకాః.

ప్ర॥ పితా = హిరణ్యగర్భుఁడు. (కాగల జీవస్వరూపుఁడగు బ్రహ్మ), మేధయా = ప్రజ్ఞ చేతను, తపసా = కర్మ చేతను, సప్త = ఏడైన,

అన్నాని = అన్నములను, అజనయదితియత్ = పుట్టించె ననునది యేదియో; (తత్ర = అన్నములలో), సాధారణం = సామాన్యముగ, ఏకం = ఒక్కటియైన అన్నము, (ప్రాణులచేత సాధారణముగా తినఁ బడెడి అన్నమును), అస్య = ఈ భోక్తృసముదాయమునకు, (భక్షిం చెడి జీవులయొక్క సముదాయముకొఱకు, అకర్పయత్ = నిర్మించెను). దేవా = దేవతలను గూర్చి, ద్వే = రెండైన హుతప్రహులు లనెడి యన్నములను, (హుతమనగా అగ్నియందు హోమము చేయఁబడి నదియును, ప్రహుతమనగా బలిహరణమును), (త్రైతకర్మయందు దర్శపౌర్ణమాసములే హుతప్రహుతము లనఁబడును), అభాజయత్ = పొందించెను. త్రీణి = మూడైన మనోవాక్పాణిములను అన్నములను, ఆత్మనే = తనకొఱకును, అకురుత = చేసెను. పశుభ్యః = పశువులకొఱకు, ఏకం = ఒక్కటియైన పయస్సును (పాలను), ప్రాయచ్ఛత్ = ఇచ్చెను. యచ్ఛ = ఏది, ప్రాణితి = ప్రాణము గలదియో; యచ్ఛ = ఏది, న = ప్రాణములేనిదియో; (తత్ = ఆ), సర్వం = సమస్త జగత్తును, తస్మిన్ = ఆ పయస్సునందు, (పశువులయొక్క అన్నముగ పయస్సునందు), ప్రతిష్ఠితం = ఉంచఁబడినది. కస్మాత్ = ఎందువలన, తాని = ఆ అన్నములు, సర్వదా = ఎల్లప్పుడు, అద్యమానాని = భక్షింపఁబడినవయ్యును, నక్షీయంతే = క్షీణింపవు. యోవై = ఎవడైతే, ఏతాం = ఈ, అక్షితిం = నాశనము లేకపోవుటను, వేదం = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, ప్రతీకేన = ముఖముచేత, అన్నం = అన్నమును, అత్తి = భక్షించుచున్నాఁడు. సః = వాఁడు, దేవానాం = దేవతలను సయితము, గచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు. సః = వాఁడు, ఊర్జం = అమృతమును, (మోక్షమును), ఉపజీవతి = అనుభవించుచున్నాఁడు. ఇతి = ఈ ప్రకారము, శ్లోకాః = మంత్రములు, (భవంతి = అగుచున్నవి).

తా॥ హిరణ్యగర్భుడు విజ్ఞానముతో పూర్వము చెప్పిన పాఠ్య స్వరూపముగ కామ్యకర్మచేత ఆత్మకు భోజ్యముగా జగత్తును సృష్టిం

చెను. ఆ సృజింపఁబడిన జగత్తు ఏడు విధములైన అన్నములుగా విభజింపఁబడి యున్నది. అదియే ఇక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. హిరణ్యగర్భుడు ఏడు విధములయిన అన్నములను సృజించి వానిలో సాధారణముగా జీవులచేత ననుభవింపఁబడెడి అన్నమును ఈ జీవసముదాయమునకును హుతప్రహుతము లనెడి హోమ బలిహారణములను రెంటిని దేవతలకును, మనోవాక్పాణిములను మూటిని తనకును, పయస్సును పశువులకును ఇట్లు విభజించి ఇచ్చెను. ఈ పశువులకు ఇచ్చిన అన్నమునందే స్థావర జంగమాత్మకమయిన సమస్త జగత్తు ఉంచఁబడినది. ఏ కారణమువలన ఆ సృజింపఁబడిన అన్నములు భక్షింపఁబడినవయ్యుచు ఎప్పుడును నశింపవు? ఇట్లు నశింపకపోవుటను తెలిసి కొనువాడు ముఖముతో అన్నమును భక్షించుచున్నాడు. వాడే దేవతలను పొందుచున్నాడు. మోక్షమును పొందినవాడు నగుచున్నాడు. వీనిని ప్రకాశింపజేసెడి ఈ మంత్రము లగుచున్నవి.

ఉ॥ యత్సప్తాన్నాని మేధయా తపసాజనయత్ప్రీతేతి మేధయా హి తపసా జనయత్ప్రీతైకమస్య సాధారణమితీదమే వాస్య తత్సాధారణమన్నం యదిదమద్యతే । సయ ఏతదుపాస్తే న స పాప్మనో వ్యావర్తతే మిశ్రగ్గోష్యేతత్ । ద్వేదేవానభాజయదితి హుతం చ ప్రహుతం చ తస్మాద్దేవీభ్యో జహ్వతి (చ) ప్ర చ జహ్వత్యథో ఆహుర్దర్శ పార్జమాసావీతి తస్మాన్నేష్టియాజకస్సాత్పశుభ్య ఏకం ప్రాయచ్ఛదితి తత్పయః । పయో హ్యేవాగ్రే మనుష్యాశ్చ పశవశ్చోపజీవన్తి తస్మాత్కుమారం జాతం ఘృతం వైవాగ్రే ప్రతిలేహయన్తిస్తనం వానుధాపయన్త్యథ వత్సం జాతమాహుగత్పణాద ఇతి తస్మిన్సర్వంప్రతిష్ఠితం । యచ్ఛప్రాణితి యచ్ఛ నేతి పయసి హీదగ్గ్ సర్వం ప్రతిష్ఠితం యచ్ఛప్రాణితి యచ్ఛ న । తద్యదిదమాహుః సంవత్సరం పయసా జహ్వదప పునర్మృత్యుం ఇయతీతి న తథా విద్యాద్యదహరేవ జహోతి తదహః పునర్మృత్యుమపజయి త్యేవం

విద్యాస్సర్వగ్ హి దేవేభ్యోఽన్నాద్యం ప్రయచ్ఛతి కస్తాత్మాని
 న క్షీయన్తేఽద్యమానాని సర్వదేతి పురుషో వా అక్షితిః స హీద
 మన్నం పునః పునర్జనయతే । యో వై తామక్షితింవేదేతి
 పురుషో వా అక్షితిః స హీదమన్నం ధియా ధియా జనయతే
 కర్మభిర్యద్యేతన్న కుర్యాత్త్రి యేత హ సోఽన్నమత్తి ప్రతీకేనేతి
 ముఖం ప్రతీకం ముఖేనేత్యేతత్స దేవానపిగచ్ఛతి స ఊర్జముప
 జీవతీతి ప్రశగ్ నా.

॥ 2 ॥

[ప॥ యత్ - సప్త - అన్నాని - మేధయా - తపసా -
 అజనయత్ - పితా - ఇతి - మేధయా - హి - తపసా - అజన
 యత్ - పితా - ఏకం అస్య - సాధారణం - ఇతి - ఇదం - ఏవ -
 అస్య - తత్ - సాధారణం - అన్నం - యత్ - ఇదం - అద్యతే -
 సః - యః - ఏతత్ - ఉచాస్తే - న - సః - పాపనః - వ్యావర్తతే
 మిశ్రం - హి - ఏతత్ - ద్వే - దేవా - అభాజయత్ - ఇతి -
 హుతం - చ - ప్రహుతం - చ - తస్మాత్ - దేవేభ్యః - జహ్వాతి -
 ప్రచజహ్వాతి - అథో - ఆహుః - దర్శపార్థమాసా - ఇతి - తస్మాత్
 - న - ఇష్టియాజకః - స్యాత్ - పశుభ్యః - ఏకం - ప్రాయచ్ఛత్ -
 ఇతి - తత్ - పయః - పయః - హి - ఏవ - అగ్రే - మనుష్యాః -
 చ - పశవః - చ - ఉపజీవన్తి - తస్మాత్ - కుమారం - జాతం -
 ఘృతం - వా - ఏవ - అగ్రే - ప్రతిలేహయన్తి - స్తనం - వా -
 అనుధాపయన్తి - అథ - వత్సం - జాతం - ఆహుః - అతృణాదః -
 ఇతి - తస్మిన్ - సర్వం - ప్రతిష్ఠితం - యత్ - చ - ప్రాణితి - యత్ -
 చ - న - ఇతి - పయసి - హి - ఇదం - సర్వం - ప్రతిష్ఠితం -
 యత్ - చ - ప్రాణితి - యత్ - చ - న - తత్ - యత్ -
 ఇదం - ఆహుః - సంవత్సరం - పయసా - జహ్వాత్ - అప -
 పునః - మృత్యుం - జయతి - ఇతి - న - తథా - విద్యాత్ - యత్
 - ఆహుః - ఏవ - జహ్వాతి - తత్ - ఆహుః - పునః - మృత్యుం

- అపజయతి - ఏవం - విద్వాత్ - సర్వం - హి - దేవేభ్యః -
 అన్నాద్యం - ప్రయచ్ఛతి - కస్తాత్ - తాని - న - క్షీయన్తే -
 అద్యమానాని - సర్వదా - ఇతి - పురుషః - వై - అక్షితిః - సః -
 హి - ఇదం - అన్నం - పునః - పునః - జనయతే - యః - వా -
 ఏతాం - అక్షితిం - వేద - ఇతి - పురుషః - వై - అక్షితిః - సః -
 హి - ఇదం - అన్నం - ధియా - ధియా - జనయతే - కర్మభిః -
 యత్ - హి - ఏతత్ - న - కుర్యాత్ - క్షీయేత - నా - సః -
 అన్నం - అత్తి - ప్రతీకేన - ఇతి-ముఖం - ప్రతీకం - ముఖేన-ఇతి
 - ఏతత్ - సః - దేవాన్ - అపి - గచ్ఛతి - సః - ఊర్జం - ఉప
 జీవతి - ఇతి - ప్రశంసా.

[ప్ర॥ పితా=హిరణ్యగర్భః, మేధయా=ప్రజ్ఞ చేతను, తపసా
 =కర్మచేతను, సప్త=ఏదైన, అన్నాని=అన్నములను, అజనయదితి
 యత్=సృష్టించెననునవివేచనము, ఇతి = వీనిలో, పితా = హిరణ్య
 గర్భః, మేధయా=ప్రసిద్ధమగు ప్రజ్ఞ చేతను, తపసా = కర్మ
 చేతను, అస్య=ఈ భోక్తృసముదాయమునకు, సాధారణం=సామాన్య
 మైన, ఏకం = ఒకటియైనఅన్నమును, అజనయదితి = సృష్టించెనని,
 (చెప్పినమంత్రములోని సాధారణమైన అన్నమేదియనిన, అహస్య
 హని=ప్రతీదినమునందు, ప్రాణిభిః = ప్రాణులచేతను), యదిదం=
 ఏ ఈయన్నము, అద్యతే = భక్షింపబడుచున్నదో; తదిదమేవ=అ
 యదియే, అస్య = ఈ భోక్తృసముదాయమునకు, సాధారణం=
 సామాన్యమైన, అన్నం=అన్నముగా, (అకల్పయత్=సృష్టించెను).
 సయః=ఎవఁడు, ఏతత్=ఈసాధారణమైన అన్నమును, ఉపాస్తే=
 ఉపాసించుచున్నాడో; (శరీరస్థితిగొఱకై = అన్నమందాసక్తిగలవాఁ
 డగుచున్నాడో); సః=వాఁడు, పాప్యనః=పాపమునుండి, (అధర్మము
 నుండి), నవ్యావర్తతే = విడువబడఁడు. ఏతత్=ఈ సాధారణమైన
 అన్నము, విశ్రంహి=ధర్మాధర్మయుక్తమైనది. ద్వే=రెండుఅన్నము

లను, దేవా = దేవతలనుగూర్చి, అభాజయదితి = పొందించెనని (చెప్పిన అన్నములు రెండేవి యనిన), హుతంచ = అగ్నియందు హోమము చేయఁబడినదియు, ప్రహుతంచ = బలిహారణము వేయఁబడినదియు, తస్మాత్ = ఆ కారణమునండి, దేవేభ్యః = దేవతలకొఱకు, జహ్వతి = హోమములను చేయుచున్నాడు. ప్రచజహ్వతి = బలిహారణమును వేయుచున్నాడు. అథో = ఇంకను, (అన్యే = కొండలు), దర్శ పార్ణమాసావితి = దర్శ పార్ణమాసములని. (దర్శ పార్ణమాసములే హుత ప్రహుతములని), ఆహుః = చెప్పిరి. తస్మాత్ = అందువలన, ఇష్టియాజుకః = కామ్యయాగమే ప్రధానముగాఁగలవాఁడు, నస్యాత్ = కాఁడు. పశుభ్యః = పశువులకొఱకు, ఏకం = ఒకవిధమగు అన్నమును, ప్రాయ చ్చదితి = ఇచ్చెనని (చెప్పిన అన్నమేది యనిన), తత్ = అది, పయః = పయస్సు; మనుష్యాశ్చ = మనుష్యులును, పశవశ్చ = పశువులును, అగ్రే = ముందుగా, పయోహ్యేవ = పయస్సునే, ఉపజీవన్తి = అనుభవించుచున్నవి. (అనఁగాక్షీరములను త్రాగుచున్నవి). తస్మాత్ = అందువలన, జాతం = జాతకర్మసంస్కారముగల, కుమారం = బాలుని, అగ్రే = ముందుగా, ఘృతంనైవ = క్షీరవికారమగునేతినే, ప్రతిలేహయన్తి = నాకించుచున్నాడు. స్తనంవా = స్తనమునైనను, అనుభాపయన్తి = కుడిపించుచున్నాడు. (పానముచేయించుచున్నాడు. అథ = మరియు, జాతం = పుట్టిన, వత్సం = బాలుని, (బాలుఁడెంత ప్రమాణముగలవాఁడని యడగఁబడినవారై), అతృణాదతి = గడ్డినితిననేరఁడని, (ఇప్పటికిని, గడ్డినైన తిననేరఁడు మిక్కిలి బాలుఁడని), ఆహుః = చెప్పిరి. యచ్ఛ = ఏది, ప్రాణితి = జీవముగలదియో; యచ్ఛ = ఏదిజీవము లేనిదియో; (పాణముగలమనుష్యులు మొదలయినవియును, ప్రాణము లేని పర్వతములు మొదలయినవియును), ఇదఁసర్వం = ఈ సమస్తమును, తస్మిన్ = అపయస్సునందు, ప్రతిష్ఠితమితి = ఉంచఁబడినదని, (చెప్పిన ఈమంత్రమునందలి యర్థమేమనిన), యచ్ఛప్రాణితి = ఏది

జీవముకలదియో; యచ్చన=ఏదిజీవము లేని పర్వతము మొదలయి
నదియో; ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమును, పయసిహి=పయస్సునందే,
ప్రతిష్ఠితం = ఉంచబడియున్నది. (బ్రాహ్మణవాదాః = వేదములను
చెప్పిడివారు), సంవత్సరం=ఒకసంవత్సరము, పయసా=క్షీరముతో,
జహ్వత్ = హోమముచేయువాడై, పునర్మృత్యుం=మరల మరణ
మును, అపజయతీతి = జయించుచున్నాడని, (పోగొట్టుకొనుచు
న్నాడు). యదిదం=ఏదీనిని, ఆహుః=చెప్పిరో; తత్=దానిని, తథా=
అప్రకారము, నవిద్యాత్ = తెలిసికొనఁగూడదు. యదహరేవ=ఏదిన
ముననే, జహోతి=హోమముచేయుచున్నాడో; తదహః=ఆదినము,
పునర్మృత్యుం = మరలమరణమును, అపజయతి=జయించుచున్నాడు,
(పోగొట్టుకొనుచున్నాడు). ఏవం=ఈప్రకారము, విద్యానన్ = తెలిసి
కొనినవాడై, (యస్తాత్ = ఏకారణమువలన), సర్వం = సమస్త
మయిన, (ప్రసిద్ధముగా సర్వస్వరూపమగు), అన్నాద్యంహి=అన్నమే
యగు ఆపయస్సునే, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చు
చున్నాడో, (తస్తాత్=ఆకారణమువలన, ఏకేనై వఅహ్నా=ఒక
దినముతోనే, జగదాత్మత్వం=జగత్స్వరూపతను, ప్రతిపద్యతే=పొందు
చున్నాడు). కస్తాత్=ఎందువలన, తాని=ఆ అన్నములు, సర్వదా
=ఎల్లప్పుడును, భూతైః=భూతములచేత, అద్యమానాని=భక్షింపఁ
బడినవయ్యును, నక్షీయస్తే = క్షీణింపవు, ఇతి=అని, (అడిగినప్రశ్న
కు తరువును చెప్పుచున్నాడు), పురుషోవై=పూర్ణుడగుపురుషుడే,
అక్షీతిః=నాశరహితుడు, సహి=ఆపురుషుడే. ఇదం=ఈ, అన్నం=
అన్నమును, పునఃపునః = మరలమరల, జనయతే = పుట్టించు
చున్నాడు, యోవా=ఎవడు, ఏతాంఅక్షీతిం=ఈనాశము లేకపోవు
టను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, ఇతి=అని, (ఈ చెప్పినమంత్రార్థ
మును వివరించుచున్నాడు). అక్షీతిః = అక్షయహేతువైనవాడు,
పురుషోవై=పురుషుడే, సహి=ఆపురుషుడే, ఇదం=ఈభక్షింపఁబడిన,

అన్నం=అన్నమును, ధియాధియా=ఆయాకాలములయందైన ప్రజ్ఞ చేతను, కర్మభిః=వాఙ్మనఃకాయములయొక్క వ్యాపారములచేతను, జనయతే=పుట్టించుచున్నాడు. యత్=ఏ, ఏతత్=ఈభక్షింపబడిన అన్నమును, సకుర్యాద్ధి = చేయఁడో, తత్=ఆ అన్నము, క్షీయే తహ=నశించును, సః=ఆపురుషుడు, అన్నం=అన్నమును, ప్రతీకేన=ముఖముచేత, అత్తి=భక్షించుచున్నాడు. ఇతి=అని (చెప్పినమంత్రార్థమును వివరించుచున్నాడు). ముఖం = ముఖము, ప్రతీకం = ప్రతీక శబ్దార్థము, ముఖేనేతి=ముఖముచేత ననగా, ఏతత్=ఈప్రతీకశబ్దార్థము, (భవతి=అగుచున్నది), సః=ఆపురుషుడు, దేవానపి = దేవతలనుకూడ, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాడు. (దేవాత్మభావమును పొందుచున్నాడు). సః=ఆపురుషుడు, ఊర్జం=మోక్షమును, ఉపజీవతి = అనుభవించుచున్నాడు. ఇతి=అని, (యత్ = ఏది, ఉక్తం=చెప్పబడినదో, సా=అది), ప్రశంసా=స్తుతి, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ పూర్వమంత్రమునందుఁజెప్పిన అన్నములే ఈ బ్రాహ్మణ వాక్యమునందు వివరింపబడుచున్నవి. ఈ లోకమునందు సాధారణముగా జీవులచేత భక్షింపబడెడి ఒక్కటియగు అన్నమును అనుభవించెడి జీవులయొక్క సముదాయమునకు పరమాత్మ, దీనిని సృజించెను. అట్టియన్నము ధర్మాధర్మములతో మిశ్రమమైనదిగనుక దానిని పరమేశ్వరప్రీతికొఱకై న భగవదారాధన కుపయోగింపక కేవలము తన దేహధారణకొఱకుపయోగించెడి జనుఁడు పాపమువలనవిడువబడఁడు. ఆ పరమాత్మ దేవతలకు హుతప్రహుతములను హోమ బలి హారణరూపములైన అన్నములను రెంటినిసృజించెను. కనుక నే జనులు దేవతలనుగూర్చి హోమములను బలిహారణములను చేయుచున్నారు. ఇంక కొండఱు ఈ హుతప్రహుతములనే దర్శపూర్ణమాసములనుగా చెప్పుచున్నారు. కనుక నే జనుఁడు కామ్యయాగప్రధానుఁడు గాక దర్శపూర్ణమాసములయందే దేవతలనుగూర్చి హుతప్రహుతములను

చేయుచున్నాడు. ఆపరమాత్మ పశువులకు ఒక్కటియగు పయస్వరూపమైన అన్నమును సృజించెను ఇది సర్వమునకు నాధారము గనుక దీనిని ముందుగా మనుజులు ఉపయోగించెదరు. పశువులును ఉపయోగించెడిని. ఈ కారణమునుబట్టియే మనుజులు జాతకర్మ సంస్కారమునందు బాలునికి ఈ పయోవికారమగునేతిని ముందుగా త్రాగించెదరు. స్తనమునై నను కుడిపెదరు. ఇట్లు మనుజులు పశ్వన్న మగుపయస్సు నుపయోగించుటవలననే లోకులు ఒక శిశువుమగూర్చి వానిపరిమితిని ప్రశ్న చేయునపుడు మిక్కిలి పసిలేనమును తెలియ పఱచుటకు బదులుగా (అత్యుదాహరణ) గడ్డి తిననేరనివాడని చెప్పెదరు. ఈ పయస్సువందే జగదాత్మకమైన సమస్త ప్రపంచముంచేబడియున్నది. అట్టి సర్వాధారకమగు పయస్సును దేవతల కొఱకు ఒక సంవత్సరము హోమముచేయుచు జనుడు ఈ లోకము నుండి మరణమునుపొంది దేవతలయందుపుట్టి సంవత్సరాకృతియగు అగ్నిరూపప్రజాపతినిపొంది పునర్మరణమును పొందడు అని చెప్పెడి బ్రాహ్మణవాదులయొక్క వాక్యమును ఆ విధముగానే తెలిసికొనఁ గూడదు. మరియేమనిన జనుడు, ఆపయస్సును ఒక దినము హోమము చేయుటచేతనే సర్వము ఆపయోదూపమైన ఆహుతియొక్క విపరిణామాత్మకమగుటవలన జగదాత్మత్వమును పొందుచున్నాడు. ఇట్లు తెలిసికొనిన విద్వాంసుడు, సర్వస్వరూపమగు అన్నమైన పయస్సును సాయంప్రాతః కాలములయందు ఆహుతప్రక్షేపణముతో దేవతల కొఱకిచ్చుచు మరణమునుపొంది సర్వదేవస్వరూపుడై మరల మరణమునుపొందడు. ఆ విద్వాంసుడు ఒకసారి మరణమునుపొంది దేహముతోవిడిపోయి సర్వాత్మస్వరూపుడగుచున్నాడు. ఈ సృజింపఁబడిన సప్తాన్నములును వేరువేరు భోక్తలకొఱకు ఈ యేబడినవై ఆ భూతములచేత సర్వదాభక్షింపఁబడినవయ్యును ఎట్లు నశింపవనిన ఈ అన్నములను సృజించిన అక్షయస్వరూపుడగు పరమాత్మ

అన్నములకు సృష్టికర్తయై జాయాదినబంధముచేత తండ్రిగాను పాత్రికాస్వరూపకర్మచేత భోక్తగానుండి ఆ సృజించిన అన్నములను ఎవరికొఱకు ఇచ్చెనో వారు ఆయన్నములకు భోక్తలయ్యును జ్ఞానకర్మలతోఁగూడుకొని తండ్రులై ఏడువిధములైన అన్నములను సృజించుచున్నారు. ఇట్లు ఆ అక్షయకారణుడగు పరమాత్మ, అనుభవింపఁబడిన కార్యకారణలక్షణమగు ఏడువిధములైన అన్నములను ఆయా కాలములయందలి ప్రజ్ఞతో సంకల్పించుచు వాఙ్మనఃకాయములయొక్క వ్యాపారములతో చురల మరల సృష్టించుచున్నాఁడు. అట్లు సృజింపఁజేసి సర్వమును నశించును. కనుకనే పరమాత్మ సర్వదా జ్ఞానకర్మల యనుసరణ ప్రకారము సృజించుటవలన సప్తాన్నములు క్షీణింపనివై యున్నవి. ఇట్లు తెలిసికొనెడి ఆపురుషుఁడే, ముఖముతో అన్నమును భక్షించుచున్నాఁడు. ఆపురుషుఁడే దేవాత్మభావమును పొంది సర్వదేవస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ముక్తినిపొందుచున్నాఁడు. ఇట్లు ఆపురుషుఁడు సర్వదేవస్వరూపమును ముక్తిని పొందుచున్నాఁడని చెప్పట ప్రతికొఱకు చెప్పఁబడినదియేగాని పూర్వములేనిది వేరొక టేదియును లేనేలేదు. ఆపురుషుఁడు సర్వదా ముక్తుడై పరమాత్మ స్వరూపముగా నేయున్నాఁడు.

ఉ॥ త్రిణ్యాత్మనేఁకురుతేతి మనో వాఽచం ప్రాణం తాన్యాత్మనేఁకురుతాన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శమన్యత్రమనా అభూవం నాశ్రౌషమితి మనసా హ్యేవ పశ్యతి మనసా శృణోతి । కామస్సంకల్పో విచికిత్సాశ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతిరధృతిహ్రిధీర్భిరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవ తస్మాదపి పృథత ఉపస్పృష్టో మనసా విజానాతి యః కశ్చ శబ్దో వాగేవ సా । ఏషాహ్యస్తమాయత్యేషా హినప్రాణోఽపానో వ్యాన ఉదానస్సమానోఽన ఇత్యేతత్సర్వం ప్రాణ ఏవై తస్మయో వా అయమాత్మా వాఙ్మయో మనోమయః ప్రాణమయః

ప|| త్రిణి - అత్మనే - అకురుత - ఇతి - మనః - హచం -
 ప్రాణం - తాని-అత్మనే - అకురుత - అన్యత్రమనాః-అభూవం - న
 - అదర్శం - అన్యత్రమనాః - అభూవం - న - అశ్రౌషం - ఇతి
 - మనసా - హి - ఏవ - పశ్యతి - మనసా - శృణోతి - కామః -
 సంకల్పః - విచికిత్సా - శ్రద్ధా - అశ్రద్ధా - ధృతిః - అధృతిః -
 హ్రీః - భీః - భీ - ఇతి - ఏతత్ - సర్వం - మనః - ఏవ -
 తస్మాత్ - తపి - పృష్ఠతః - ఉపస్పృష్టః - మనసా - విజానాతి -
 యా - కః - చ - శబ్దః - చాక్ - ఏవ - సా - ఏమా - హి -
 ఆత్మం - ఆయుతా - ఏమా - హి - న - ప్రాణః - అపానః -
 వ్యాయానః - ఉదానః - సమానః - అనః - ఇతి - ఏతత్ - సర్వం -
 ప్రాణః - ఏవ - ఏతస్మయః - వై - అఙుం - ఆత్మా - వాఙ్మయః -
 మనోమయః - ప్రాణమయః.

ప్ర|| త్రిణి=మూటిని, అత్మనే=తనకొరకు, అకురుతేతి=చేసెనని,
 (దేవీన 'మంత్రములోని' మూడు విధములైన యన్నము లేవియనన),
 మనః=మనస్సును, హచం=హక్కును, ప్రాణం=ప్రాణమును, (అనడు
 మూడువిధములైన), తాని=ఆ అన్నములను, అత్మనే = తనకొరకు,
 అకురుత=చేసెను. (అహం=నేను), అన్యత్రమనాః = వేరొకచోట
 మనస్సుగలవాడను, అభూవం=అయితిని, సాదర్శం=చూడకపోతిని,
 అన్యత్రమనాః=వేరొకచోట మనస్సుగలవాడను, అభూవం=అయి
 తిని, నాశ్రౌషం=వివశకపోతిని. ఇతి=ఈ ప్రకారము, మనసాహ్యేవ=
 మనస్సుచేతనే, పశ్యతి=చూచుచున్నాడు మనసా = మనస్సుచేత,
 శృణోతి=వినున్నాడు. కామః = కోరికయు, (స్త్రీలయందలి ఆసక్తి
 రూపమయిన అభిలాష), సంకల్పః = సంకల్పమును, (పొందఁబడిన
 విషయములను శుక్లనీలాది భేదముతో వికల్పించుట), విచికిత్సా =
 సంశయ జ్ఞానము, శ్రద్ధా=ఆ స్తిక్యబుద్ధి, (అదృష్టఫలములుగల కర్మల
 యందును దేవతలు మొదలైన వానియందును ఆ స్తిక్యబుద్ధి), అశ్ర

దా=ఆ స్రీకృష్ణుని లేకపోవుటయును, ధృతిః=ధారణమును, అధృతిః=ధారణము లేకపోవుటయును, హ్రీః=లజ్జయును, ధీః=ప్రజ్ఞయును, భీః=భయమును, ఇత్యేతత్=ఈ మొదలైనవియునగు, సర్వం=సమస్తమును, మనవీవ=మనస్సే, తస్మాత్=అందువలన, పృష్ఠతః=వీపువండు, (కేవలచిత్=ఓకాక్షాక దానిచేత), ఉపస్పృష్టాపి=తాచటదినఘాటైనను, మనసా=మనస్సుచేతను, విజానాతి=తెలిసికొనుచున్నాడు. యఃశచ్చశబ్దః=యఃశచ్చ=సమస్తమైన, శబ్దః=శబ్దము, (ధ్వన్యాత్మకవర్ణాత్మకములుగా నుండెడి సర్వశబ్దములు). సావాగేవ=ఆ వాక్యే, ఏషాహి=ఈవాక్యే, అన్తం=(అభిధేయముయొక్క) అంతమును, (వస్తునిర్ణయమును), ఆయత్తా=అనుసరించి పొందుచున్నది. ఏషా=ఈవాక్కు, నహి=ప్రకాశింపఁదగినదికాదు. (ఈవాక్కు స్వయముగా పేరుగల వస్తువువలెనే ప్రకాశింపఁదగినదికాదు). ప్రకాశస్వరూపమగుటవలన వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయునదియే యగుచున్నది). ప్రాణః=ప్రాణమును, అపానః=అపానమును, వ్యానః=వ్యానమును, ఉదానః=ఉదానమును. సమానః=సమానమును, అనః=అనమనునదియునగు, (ఈప్రాణాపానాదివృత్తివిశేషములయొక్క సాధారణమైన దేహచేష్టాపంబంధమగు వృత్తియే అనమనఁబడును), ఏతత్సర్వం=ఈ సమస్తమును, ప్రాణవీవ=ప్రాణమే, ఏతస్మయః=ఏతత్=ఈ మనోవాక్పాణములను పేరుగల అన్నములయొక్క, మయః=వికారమగు, అయమూర్త్యావై=ఈ దేహమే. (దేహేంద్రియసముదాయమే స్వరూపముగా గలిగి అజ్ఞానులచేత ఆత్మస్వరూపముగా సభిక్షావింపఁబడిన పింఠమే). వాఙ్మయః=వాగ్వికారమైనదియును, మనోఘయః=మనోవికారమైనదియును, ప్రాణమయః - ప్రాణవికారమైనదియును, (భవతి=అగుచున్నది).

కా॥ ఇంతవఱకు బ్రహ్మనిర్మితములగు సప్తాన్నములలో నాలుగు విధములగు అన్నములను భోక్తలకొఱకు విభజించి చూపి బ్రాహ్మణ

శేషముయొక్క తాత్పర్యమును చెప్పి ఆ పూర్వోక్తములైన అన్నములకంటె శ్రేష్ఠములైన తక్కిన మూడు విధములగు అన్నములయొక్క వివరముకొఱకు ఉత్తరగ్రంథ తాత్పర్యమును ఈ అధ్యాయంతము వఱకు చెప్పుచున్నాఁడు. మనోవాక్పాపములను మూడు విధములైన అన్నములను ఆత్మకొఱకు స్పృశించెను. కనుక ఆ మూటిలో మొదటిదియగు మనస్సు అనునది బాహ్యశ్రోత్రాదీంద్రియములకంటె వేతై ప్రసిద్ధముగా నున్నదనుటకు ఈ మంత్రమునందు చెప్పిన విషయమే స్ఫుటపరచుచున్నది. అది యేదియనిన, మనస్సు వేఱు ప్రదేశమునందుండునపుడు జనుఁడు నామనస్సు వేఱొక ప్రదేశమునందున్నది గాన నేను చూడనులేదు. వినను లేదని పలుకుచున్నాఁడు. అందువలన ఏమనస్సుయొక్క సాన్నిధ్యము లేనప్పుడు రూపము మొదలైన వానిని గ్రహించుటయందు సమర్థములైన చక్షురాదులుండినను ఆ చక్షురాదులు తమకు విషయములైన రూపాదులను గ్రహింపలేనో, అటువంటి, సమస్త ఇంద్రియముల కుపయోగమైన మనస్సును పేరుగల అంతఃకరణమున్నదని ప్రసిద్ధముగాఁ దెలియఁబడుచున్నది. కనుకనే సమస్త లోకము మనస్సుచేతనే చూడఁబడుచున్నది. మనస్సుచేతనే వినఁబడుచున్నది. దీనిచేతనే వేఱుగ మనస్సున్నదని సిద్ధముకాఁగా అట్టి మనఃస్వరూపము కొఱకిది చెప్పఁబడుచున్నది. అదేదియనిన, కామము, సంకల్పము, విచికిత్స, క్రద్ధ మొదలైన ఈ సర్వమును మనస్సే. అంతఃకరణ రూపమైన ఈ మనస్సునకు ఈ కామాదులే రూపములు. ఇట్టి మనస్సున్నందుకు వేఱొక కారణము కూడ చెప్పఁబడుచున్నది. ఒకానొక జనునిచేత తనకు కనఁబడని వీఁపునందు స్పృశింపఁబడినవాడై వివేకముచేత నిది హస్తస్పర్శమని జనుఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడు. అట్టి జ్ఞానము శేవల చర్మ మాత్రముచేత కలుగదు గనుక ఆ జ్ఞానకారణమగు మనోరూపాంతఃకరణ మున్నది. అట్టి మనస్సుయొక్క స్వరూపమును

పొందఁబడుచున్నది. ఇట్లు మనస్సు మొదలైనవానిలో మొదటిదియగు
 మనస్సును చెప్పి ఇప్పుడు వాక్కు చెప్పఁదగినదని ఆరంభించుచున్నాఁడు.
 ప్రాణులచేత వర్ణస్వరూపమునై తాలువు మొదలైన స్థానములనే
 ప్రకటింపఁ జేయఁదగిన ధ్వనియును భేర్యాది ధ్వనియును మేఘాది
 నిమిత్తకమగు ధ్వనియును ఇదియంతయు ఆ వాక్కుయొక్క స్వరూ
 పమే. ఈ వాక్కు వస్తువును అదియే అంతముగా కలిగిన వస్తు నిర్ణ
 యము ననుసరించి పొందుచున్నది. ఈ వాక్కు స్వకీయముగా వస్తువు
 వలెనే ప్రకాశింపఁదగినది కాదు అయినను ప్రకాశ స్వరూపమగుట
 వలన ప్రదీపాదికమువలెనే వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది.
 వాక్కు, ప్రదీపాది ప్రకాశము వేఱొక ప్రకాశముచేత ప్రకాశింపఁ
 జేయనియట్లు, తాను స్వయంప్రకాశమైనది. ఇట్లు వాక్స్వరూపమును
 చెప్పి యిప్పుడు ప్రాణము చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రాణము, ముఖనాసిక
 ములద్వారా సంచరించుచు హృదయపర్యంతము ప్రవర్తించుచున్నది.
 ఇది ఊర్ధ్వగమనమువలన ప్రాణమనియును, మాత్రపురీపాదికమును
 పోఁగొట్టుటవలన అపానమును, ఇది నాభిపర్యంతముండి క్రింద సంచ
 రించు అధోగమనము చేయుటవలన అపానమనియును, వ్యాసము,
 సమస్త శరీరమును పొందియుండునది. ఇది ప్రాణాపానములయొక్క
 సంధియై సామర్థ్యముగల కర్మకు కారణమైనది. ఉదాసము, ఉత్క
 ర్ణములైన ఊర్ధ్వలోక గమనాదులకు కారణమై ఆ పాదతలమస్తక
 పర్యంతముండి ఊర్ధ్వమందు సంచరించుచున్నది. సమానము, ఉదరము
 నందుండు అన్నమును పచనము చేయుచు తినఁబడిన అన్నాదికమును
 త్రాగఁబడిన పానాదికమును సమానముగ పొందించుచున్నది. ఇట్లు
 ఈ చెప్పఁబడిన ప్రాణాదివృత్తులయొక్క సామాన్యమైన దేహచేష్టా
 సంబంధమగు వృత్తి విశేషమే అన మనునది. ప్రాణాదివృత్తి సమా
 నమగు నీ సమస్తమును ప్రాణస్వరూపమే. ఇట్లు చెప్పఁబడిన మనో
 వాక్ప్రాణములే స్వరూపముగాఁగల దేహాందియాది సముదాయమే

స్వరూపముగాఁ గలిగి అజ్ఞానులచేత ఆత్మస్వరూపముగా నభిమానింపఁ బడిన యీ పిండము సామాన్యముగా మనోవికారమును వాగ్వికారమును ప్రాణవికారమునై యున్నది.

ఉ॥ త్రయో లోకా ఏత ఏవ వాగేవాయం లోకోమనోఽస్తరిక్షలోకః
ప్రాణోఽసౌలోకః. 14॥

ప॥ త్రయః - లోకాః - ఏతే - ఏవ - వాక్ - ఏవ - అయం - లోకః - మనః - అస్తరిక్షలోకః - ప్రాణః - అసౌ - లోకః.

ప్ర॥ త్రయః=మూడైన, లోకాః=భూరాదిలోకములు, ఏత ఏవ=ఈవాఙ్మనఃప్రాణములే, అయం = ఈ, లోకః = భూలోకము, వాగేవ=వాక్యే, అస్తరిక్షలోకః = భువర్లోకము, మనః = మనస్సు, అసౌలోకః=ఈస్వర్లోకము, ప్రాణః=ప్రాణము,

తా॥ ప్రజాపతిసంబంధములైన వాగాద్యన్నములకు మూటి కిని ఆధ్యాత్మికవిభూతి చూపించుటకుత్తర గ్రంథముపక్రమించుచున్నాఁడు. భూలోక భువర్లోక సువర్లోకములు మూడును వాక్కుమొదలైనవియే. అదెల్లనిన ఈభూలోకమే వాక్కు, భువర్లోకమే మనస్సు, సువర్లోకమే ప్రాణము.

ఉ॥ త్రయో వేదా ఏత ఏవ వాగేవర్వేదో మనో యజుర్వేదః
ప్రాణస్సామవేదః 15॥

ప॥ త్రయః - వేదాః - ఏతే - ఏవ - వాక్ - ఏవ - ఋగ్వేదః - మనః - యజుర్వేదః - ప్రాణః - సామవేదః.

ప్ర॥ త్రయః=మూడైన, వేదాః=వేదములు, (ఋగ్యజుస్సామములను మూడువేదములును), ఏతఏవ = ఈవాఙ్మనఃప్రాణములే, (వానిలో), వాగేవ = వాక్యే, ఋగ్వేదః = ఋగ్వేదము, మనః = మనస్సు, యజుర్వేదః=యజుర్వేదము, ప్రాణః=ప్రాణము, సామవేదః=సామవేదము.

తా॥ ఋగ్యజుస్సామవేదములు మూడును ఈవాఙ్మనఃప్రాణ

ములే. అందువాక్కి ఋగ్వేదము, మనస్సే యజుర్వేదము, ప్రాణమే సామవేదము.

ఉ॥ దేవాః పితరో మనుష్యా ఏత ఏవ వాగేవ దేవా మనః పితరః
ప్రాణో మనుష్యాః. ॥6॥

ప॥ దేవాః - పితరః - మనుష్యాః - ఏతే - ఏవ - వాక్ -
ఏవ - దేవాః - మనః - పితరః - ప్రాణః - మనుష్యాః.

ప్ర॥ దేవాః = దేవతలును, పితరః = పితృ దేవతలును, మను
ష్యాః = మనుజులును, ఏత ఏవ = వాఙ్మనఃప్రాణములే, (వానిలో),
వాగేవ = వాక్కి, దేవాః = దేవతలు, మనః = మనస్సే, పితరః = పితృ
దేవతలు. ప్రాణః = ప్రాణమే, మనుష్యాః = మనుష్యులు.

తా॥ అగ్నించాది దేవతలును, యమోంగిరస్వాత్మాది పితృ
దేవతలును మనుజులును వాఙ్మనఃప్రాణములే. అందు వాక్కి దేవ
తలును, మనస్సే పితృ దేవతలును, ప్రాణమే మనుష్యులును.

ఉ॥ పితా మాతా ప్రజై త ఏవ మన ఏవ పితా వాజ్మతా ప్రాణః
ప్రజా. ॥7॥

ప॥ పితా - మాతా - ప్రజా - ఏతే - ఏవ - మనః - ఏవ
- పితా - వాక్ - మాతా - ప్రాణః - ప్రజా.

ప్ర॥ పితా = తండ్రియును, మాతా = తల్లియును, ప్రజా = సంతా
నమును, ఏత ఏవ = ఈమనోవాక్ప్రాణములే, (వానిలో) మన ఏవ =
మనస్సే, పితా = తండ్రి, వాక్ = వాక్కి, మాతా = తల్లి, ప్రాణః =
ప్రాణమే, ప్రజా = సంతానము.

తా॥ తండ్రియును తల్లియును సంతానమును ఈ మనోవాక్ప్రా
ణములే. అందుమనస్సే తండ్రియును, వాక్కి తల్లియును, ప్రాణమే
సంతానమును.

ఉ॥ విజ్ఞాతం విజ్ఞాన్యమవిజ్ఞాతమేత ఏవ యత్కించ విజ్ఞాతం వాచస్త
ద్రూపం వాగ్ని విజ్ఞాతా వాగేనం తద్భూత్వాఽవతి ॥8॥ యత్కించ

విజ్ఞాన్యం మనసస్తద్రూపం మనో హి విజ్ఞాన్యం మన ఏనం
తద్భూత్వాఽవతి. §9|| యత్కించావిజ్ఞాతం ప్రాణస్య తద్రూపం
ప్రాణో హ్యవిజ్ఞాతః ప్రాణ ఏనం తద్భూత్వాఽవతి. §10||

ప|| విజ్ఞాతం - విజ్ఞాన్యం - అవిజ్ఞాతం - ఏతే - ఏవ -
యత్కించ - విజ్ఞాతం - వాచః - తత్ - రూపం - వాక్ - హి -
విజ్ఞాతా - వాక్ - ఏనం - తత్ - భూత్వా - అవతి - యత్కించ
- విజ్ఞాన్యం - మనసః - తత్ - రూపం - మనః - హి - విజ్ఞాన్యం -
మనః - ఏనం - తత్ - భూత్వా - అవతి - యత్కించ
- అవిజ్ఞాతం - ప్రాణస్య - తత్ - రూపం - ప్రాణః - హి - అవి
జ్ఞాతః - ప్రాణః - ఏనం - తత్ - భూత్వా - అవతి.

ప్ర|| విజ్ఞాతం=విస్పష్టముగా తెలిసికొనుటయును, విజ్ఞాన్యం=
విస్పష్టముగా తెలిసికొనుట కిష్టమైనదియును, అవిజ్ఞాతం=విజ్ఞానమునకు
గోచరముకానిదియును, ఏతేఏవ=ఈవాఁజ్ఞనఃప్రాణములే. విజ్ఞాతం =
విస్పష్టముగా తెలిసికొనుట, యత్కించ = ఏదియో, తత్ = అది.
వాచః = వాక్కుయొక్క, రూపం = స్వరూపం, వాక్లి = వాక్యే.
విజ్ఞాతా = విస్పష్టముగా తెలిసికొనునది. వాక్ = వాక్కు, తత్ =
అవిజ్ఞాతస్వరూపము, భూత్వా=అయి, ఏనం=ఈవాగ్విభూతి తెలిసివ
చానిని, అవతి = రక్షించుచున్నది, విజ్ఞాన్యం = విస్పష్టముగ తెలిసి
కొనుట కిష్టమైనది, యత్కించ=ఏదియో, తత్ = అది, మనసః =
మనస్సుయొక్క, రూపం=స్వరూపము. మనోహి=మన స్సే. విజ్ఞాన్యం
= విస్పష్టముగ తెలిసికొనుటయొక్క ప్రియరూపమైనది. మనః =
మనస్సు, తత్ = అవిజ్ఞాతస్వరూపము, భూత్వా = అయి, ఏనం=
ఈ మనోవిభూతి తెలిసినవానిని, అవతి=రక్షించుచున్నది. అవిజ్ఞాతం
=విజ్ఞానాగోచరస్వరూపము, యత్కించ = ఏదియో, తత్ = అది,
ప్రాణస్య = ప్రాణముయొక్క, రూపం = స్వరూపము. ప్రాణోహి=
ప్రాణమే, అవిజ్ఞాతః = విజ్ఞానాగోచరస్వరూపము, (ఇంద్రియములకు

కనఁబడనిరూపము), ప్రాణః=ప్రాణము, తత్ = ఆ అగోచర స్వరూపము, భూత్వా=అయి, ఏనం = ఈ ప్రాణవిభూతి తెలిసినవానిని, అవతి=రక్షించుచున్నది.

తా॥ విస్వప్రముగా తెలిసికొనునట్టి జ్ఞానమును తెలిసికొనుట కిచ్ఛావిషయమైన ప్రేమయును ఇంద్రియాగోచరమును ఇవియును ఈ వాక్యఃప్రాణములే. అందు విజ్ఞానస్వరూపమే వాక్స్వరూపము, వాక్కే విజ్ఞానస్వరూపము. వాక్కు విజ్ఞానస్వరూపమై ఈ వాగ్విభూతి తెలిసినవానిని రక్షించుచున్నది. తెలిసికొనుటకు ఇచ్ఛావిషయమైన ప్రేమయే మనోస్వరూపము. మనస్సే తెలిసికొనుట కిచ్ఛావిషయమైన ప్రేమ. ఆ మనస్సు తెలిసికొనుట కిచ్ఛావిషయమైన ప్రేమరూపమై ఈ మనోవిభూతిని తెలిసినవానిని రక్షించుచున్నది. ఇంద్రియాగోచర స్వరూపమైన అజ్ఞానమే ప్రాణస్వరూపము. ప్రాణమే ఆ అజ్ఞానస్వరూపము. ప్రాణమిట్లు ఇంద్రియాగోచరస్వరూపమై ఈ ప్రాణవిభూతి తెలిసిన వానిని రక్షించుచున్నది.

ఉ॥ తస్యై వాచః పృథివీ శరీరం జ్యోతీ రూపమయమగ్నిస్త ద్వావ త్యేవ వాక్తావతీ పృథివీ తావానయమగ్నిః. ||11||

ప॥ తస్యై - వాచః - పృథివీ - శరీరం - జ్యోతీరూపం - అయం - అగ్నిః - తత్ - యావతీ - ఏవ - వాక్ - తావతీ - పృథివీ - తావాన్ - అయం - అగ్నిః.

స॥ తస్యైవాచః=ఆవాక్కునకు, (తస్యైఅనుచోట విభక్తి వ్యత్యయముఛాందసము), పృథివీ=భూమి, శరీరం=దేహము, జ్యోతీ రూపం=ప్రకాశస్వరూపమైనయింద్రియము, అయమగ్నిః=ఈఅగ్ని, తత్ = ఆయుధయాత్మకమునందు, (పృథివి అగ్ని ఈ రెంటియొక్క స్వరూపమునందు), వాక్=వాక్కు, యావత్యేవ=ఎంత పరిమాణము గలది, (భవతి=అగుచున్నదో), పృథివీ = భూమియును, తావతీ= అంతపరిమాణముగలది, (భవతి = అగుచున్నది), అయమగ్నిః =

ఈ అగ్నియను, తావాన్=అంత పరిమాణము గలది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా|| ప్రజాపతికి అన్నముగా చెప్పబడిన ఆ వాక్కునకు బాహ్య ధారమగు శరీరము భూమి. ఆ భూమి కాధేయస్వరూపమై ప్రకాశాత్మకమగు ఇంద్రియము అగ్ని. ఇట్లు ప్రజాపతి వాక్కు రెండు రూపములు గలది యగుచున్నది. కార్యమైన ఆధారమగు పృథివి, అప్రకాశమైనది. ఇంద్రియమైన ఆధేయమగు అగ్ని, ప్రకాశమైనది. పృథివ్యగుండు లనెడి రెంటియొక్క స్వరూపమును ప్రజాపతియొక్క వాక్కే యగుచున్నది. ఆ పృథివ్యగ్ని స్వరూపమునందు వాక్కు అభ్యాత్మాధిభూతములచేత భిన్నమై ఎంతపరిమాణముగలది యగుచున్నదో, అంతటను ఆధారముగా నుండెడి కార్యభూతమైన భూమియును అంతే పరిమాణము గలది యగుచున్నది. ఆధేయమును ఇంద్రియరూపమునగు అగ్ని ప్రకాశరూపముతో భూమిని అనుసరించి ప్రజేషించినదై అంతే పరిమాణము గలది యగుచున్నది.

ఉ|| అక్షైతస్య మనసో ద్యాశ్శరీరం జ్యోతీ రూపమసా వాదిత్యస్త ద్యావదేవ మనస్తావతీ ద్యాస్తావాససావాదిత్యస్తా మిథునగ్ సమైతాం తతః ప్రాణోఽజాయత స ఇన్ద్రః స ఏవోఽసపత్నోఽద్వితీయో వై సపత్నో నాస్య సపత్నో భవతి య ఏవం వేద. ||2||

స|| అథ - ఏతస్య - మనసః - ద్యాః - శరీరం - జ్యోతీగూపం - అసా - ఆదిత్యః - తత్ - యావత్ - ఏవ - మనః - తావతీ - ద్యాః - తావా - అసా - ఆదిత్యః - తో - మిథునం - సమైతాం - తతః - ప్రాణః - అజాయత - సః-ఇన్ద్రః - సః - ఏవః - అసపత్నః - అద్వితీయః - వై - సపత్నః - స - అస్య - సపత్నః - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర|| అథ=అనంతరము, (అగ్నిదైవికమగు వాగ్విభూతియొక్క బ్యాఖ్యానానంతరము), ఏతస్య=ఈ, మనసః=మనస్సునకు, ద్యాః=

ద్యులోకము, శరీరం = దేహము, జ్యోతీరూపం = ప్రకాశస్వరూపమైన కరణము, అసౌ = ఈ, ఆదిత్యః = సూర్యుడు, తత్ = దానియందు, (అథారాధేయమగు ద్యులోకాదిత్య స్వరూపమైన దానియందు), మనః = మనస్సు, (అథ్యాత్మాధి భూతమగు మనస్సు), యావదేవ = ఎంత పరిమాణముగలది, (భవతి = అగుచున్నదో), ద్యౌః = ద్యులోకము, తావతీ = అంత పరిమాణము గలది, (భవతి = అగుచున్నది). అసౌ = ఈ, ఆదిత్యః = సూర్యుడును, తావాన్ = అంత పరిమాణముగలవాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు). తే = ఆ అగ్న్యదిత్యు లిద్దరును, మిథునం = మైథున్యమును, సమైతాం = పొందిరి. (అధిదైవికములగు వాఙ్మనస్సులనెడి మాతాపితలు అన్యోన్య సంసర్గమును పొందిరి). తతః = ఆ సంసర్గమువలన, ప్రాణః = ప్రాణవాయువు, అహాయత = పుట్టెను. సః = ఆ వాయువు, ఇన్ద్రః = పరమేశ్వరుడు, సపతః = ఆ ఈపరమేశ్వరుడు, అసపత్నః = విరోధిలేనివాడు, ద్వితీయోవై = రెండవవాడే, సపత్నః = శత్రువు. (ప్రతిపక్షముగా పొందినవాడే శత్రువని చెప్పబడుచున్నది) యః = ఎవడు, ఏషం = ఈ ప్రకారము, (ప్రాణమును అసపత్నమునుగా), నేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, అస్య = వీనికి, సపత్నః = శత్రువు, నభవతి = లేడు. (ఉండడు).

శ్లో॥ ఇట్లు వాగ్విభూతిని చెప్పిన తరువాత మనోవిభూతిని చెప్పి చున్నాడు. ఆ ప్రజాపతి సంబంధమగు అన్నముగాఁ జెప్పబడిన మనస్సునకు కార్యభూతమైన యింద్రియాధారమగు శరీరము ద్యులోకము. ప్రకాశ స్వరూపమైన ఆధేయమగు కరణము సూర్యుడు. ఇట్లు కార్యకరణాత్మకమైన ద్యులోకాదిత్య స్వరూపమునందు అథ్యాత్మముగాను అధిభూతముగా నుండెడి మనస్సు ఎంత పరిమాణము గలదియో, ప్రకాశరూపమైన కరణమగు మనస్సునకు ఆధారముగా నుండెడి ద్యులోకమును అంతే పరిమాణముగలది యగుచున్నది. ప్రకాశ స్వరూపమును ఆధేయస్వరూపమును కరణము నగు సూర్యుడును

అంతే పరిమాణము గలవాడగుచున్నాడు. ఇట్లు వాఙ్మనస్సులైన అధిదైవికములగు తల్లిదండ్రులిద్దరిలో తండ్రియగు సూర్యుడును తల్లియగు అగ్నియును రెండును సంగమమును పొందెను. ఈ ప్రకారము తల్లిదండ్రులగు అగ్నిద్విదిత్యుల సంగమమువలన చలనాత్మకమైన కర్మకొఱకు వాయువు పుట్టెను. ఇట్లు పుట్టిన వాయువే పరమేశ్వరుడు, ఆ పరమేశ్వరుడు తనకు సమానుడు లేకపోవుటవలన శత్రువు లేని వాఁడాయెను. లోకమునందు శత్రువనగా నెనడనిన తనకు ప్రతిపక్షముగా పొందిన రెండవవాఁడే శత్రువు. ఇట్టి శత్రువులేని వాయువును తెలిసికొనువానికి శత్రువే కలుగఁడు.

ఉ॥ అంతఃస్య ప్రాణస్యాపశ్శరీరం జ్యోతీరూపమసౌ చన్ద్రీస్తద్వావా
నేవ ప్రాణస్తావత్య ఆపస్తావానసౌ చన్ద్రీస్త ఏతే సర్వ ఏవ సమా
స్సర్వేఽనన్తాః స యో హైతానన్తవత ఉపాస్తేఽన్తవన్తగ్ స
లోకం జయత్యథ యో హైతాననన్తానుపాస్తేఽనన్తగ్ స లోకం
జయతి. ||18||

ప॥ అథ - ఏతస్య - ప్రాణస్య - ఆపః - శరీరం - జ్యోతీ
రూపం - అసౌ - చన్ద్రీః - తత్ - యావా - ఏవ - ప్రాణః -
తావత్యః - ఆపః - తావా - అసౌ - చన్ద్రీః - తే - ఏతే -
సర్వే - ఏవ - సమాః - సర్వే - అనన్తాః - సః - యః - హ -
ఏతాన్ - అన్తవతః - ఉపాస్తే - అన్తవన్తం - సః - లోకం -
జయతి - అథ - యః - హ - ఏతాన్ - అనన్తాన్ - ఉపాస్తే -
అనన్తం - సః - లోకం - జయతి.

ప్ర॥ అథ = అనంతరము, (అధిదైవికములగు వాఙ్మనస్సుల యొక్క విభాతి నిర్దేశానంతరము), ఏతస్య=ఈ, ప్రాణస్య=ప్రాణమునకు, (ప్రకృతమగు ప్రజాపతి సంబంధాన్నమైన ప్రాణమునకు), ఆపః=ఉదకములు, శరీరం=దేహము, జ్యోతీరూపం=ప్రకాశరూపమైన కరణము, అసౌ=ఈ, చన్ద్రీః=చంద్రుడు, తత్=దానియందు, (ఆధారాధే

యములగు జలచంద్రస్వరూపమైన దానియందు), ప్రాణః = ప్రాణము, యావానేన = ఎంత పరిమితి గలది, (భవతి = అగుచున్నదో), ఆపః = ఉదకములు, తావత్వః = అంత పరిమితిగలవి, (భవంతి = అగుచున్నవి). (అథ్యాత్మదిభేదములయందు ప్రాణము ఎంత పరిమాణముగలది యగునో ఆధారములగు ఉదకములును అంతే పరిమాణముగలవి యగుచున్నవి). అసౌ = ఈ, చంద్రః = చంద్రుడు, తావానేన = అంతే పరిమాణము గలవాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు). (ఆధేయస్వరూపుడైన చంద్రుడు ఆయుదకములయందు దశసరించి ప్రవేశించి యంతే పరిమితి గలవాడును ఇంద్రియ స్వరూపుడైన అథ్యాత్మభి భూతములందు దంతటను వ్యాపనము గలవాడగుచున్నాడు). తే = ఏతే = ఈ వాఙ్మనఃప్రాణములు, సర్వవప = అన్నియును, సమాః = సమానములైనవియును, (తుల్యమైన వ్యాప్తిగలవియును) సర్వే = అన్నియును, అనంతాః = అంతములేనివియును, (భవంతి = అగుచున్నవి). ఏతాః = వీనిని, యోహ = ఎవడైతే, అస్తవతః = పరిమితిగలవానినిగా, ఉపాస్తే = ఉపాసన చేయుచున్నాడో, సః = వాడు, అస్తవస్తం = అంతముగల, లోకం = లోకమును, జయతి = జయించుచున్నాడు. (భిన్నుడయ్యే పుట్టుచున్నాడు). అథ = తిరిగి, యోహ = ఎవడైతే, ఏతాః = వీనిని, అనంతాః = పరిమితిలేని వానినిగా, ఉపాస్తే = ఉపాసన చేయుచున్నాడో, సః = వాడు, అనస్తం = పరిమితిలేని, లోకం = లోకమును, జయతి = జయించుచున్నాడు. (అపరిచ్ఛిన్నమగు ఆత్మస్వరూపుడే యగుచున్నాడు).

తా॥ ఇట్లు వాఙ్మనస్సులయొక్క విభూతిని చెప్పిన తరువాత ప్రాణవిభూతిని చెప్పచున్నాడు. ప్రజాపతి సంబంధమైన అన్నముగా చెప్పబడిన ప్రాణమునకు కార్యభూతమైన ఇంద్రియాధారమగు శరీరోదకములు. ప్రకాశస్వరూపమైన ఆధేయమగు కరణము చంద్రుడు. ఇట్లాధారాధేయాత్మకమైన జలచంద్ర స్వరూపమునందు

ప్రజాపత్యన్నరూపమైన ప్రాణమంత పరిమితిగలది యగునో కరణా
ధారములగు నుడకములును అంతే పరిమితి గలవి యగుచున్నవి. ఆ
యుడకములయం దనుసరించి ప్రవేశించియున్న ఆభేదముగు ఇంద్రియ
స్వరూపమైన చంద్రుడును అంతే పరిమితి గలవాడగుచున్నాడు.
ఆ ప్రసిద్ధములగు ప్రజాపత్యన్నములైన యీవాజ్ఞసః ప్రాణము
లన్నియును సమానమైన వ్యాప్తి గలవియును అంతము లేనివియు
నగుచున్నవి. వీనిని అంతము గలవానినిగా ఉపాసన చేయువాడు
అంతముగల లోకమునే జయించుచు భిన్నుడై పుట్టుచున్నాడు.
తిరిగి ఈ వాజ్ఞసః ప్రాణములనే అంతములేని వానినిగా ఉపాసించెడి
వాడు అనంతలోకముగు ఆత్మస్వరూపుడగుచున్నాడు.

ఉ॥ స ఏవ సంవత్సరః ప్రజాపతిః షోడశకలస్తస్య రాత్రయ ఏవ పఞ్చ
దశ కలాధ్రువై వాస్య షోడశీ కలా స రాత్రిభిరేవా (22చ) వ
పూర్వతే2 స చ క్షీయతే సోఽమావాస్యాగ్ రాత్రిమేతయా
షోడశ్యా కలయా సర్వమిదం ప్రాణభృదను ప్రవిశ్య తతః ప్రాత
ర్జాయతే తస్మా దేతాగ్ రాత్రిం ప్రాణభృతః ప్రాణం న విచ్ఛిన్యాత్
దపి కృకలా స్మైతస్యా ఏవ దేవతాయా అపచిత్త్యై. 1141

ప॥ సః - ఏవః - సంవత్సరః - ప్రజాపతిః - షోడశకలః -
తస్య - రాత్రయః - ఏవ - పఞ్చదశ - కలాః - ధ్రువా - ఏవ -
అస్య - షోడశీ - కలా - సః - రాత్రిభిః - ఏవ - అవపూర్వతే -
అప - చ - క్షీయతే - సః - అమావాస్యా - రాత్రిం - ఏతయా -
షోడశ్యా - కలయా - సర్వం - ఇదం - ప్రాణభృత్ - అనుప్రవిశ్య -
తతః - ప్రాతః - జాయతే - తస్మాత్ - ఏతాం - రాత్రిం - ప్రాణ
భృతః - ప్రాణం - న - విచ్ఛిన్యాత్ - అపి - కృకలాస్య -
ఏతస్యా - ఏవ - దేవతాయా - అపచిత్త్యై.

ప్ర॥ షోడశకలః = పదియాఱు కళలుగల, సః = ఆ, ప్రజాపతిః =
ప్రజాపతి, ఏవః = ఈ, సంవత్సరః = సంవత్సర స్వరూపుడు. (కాల

స్వరూపుడు). తస్య=ఆ ప్రజాపతికి. రాత్రయవవ = అహోరాత్రులే, (తిథులే), షష్ఠాదశ=పదునైదు, కలా=కళలు, అస్య= ఈ ప్రజాపతి యొక్క, షోడశీ=పదియాటవదియగు, కలా=కళ, ధృష్టవ = నిత్య మయ్యే నిలిచియున్నది. సః=ఆ ప్రజాపతి, రాత్రిభిరేవ=తిథులచేతనే, అవపూర్వతే = నిండింపబడుచున్నాడు. అపక్షీయతేచ = తగ్గిపోవు చున్నాడు. సః=ఆ ప్రజాపతి, అమావాస్యం. = అమావాస్యయను, రాత్రి=తిథియందు, ఏతయా=ఈ, షోడశ్యా = పదియాటవదియగు, కలయా=కలచేతను, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమైన, ప్రాణభృత్ = ప్రాణసముదాయమును, అనుప్రవిశ్య=అనుసరించి ప్రవేశించి, తతః= అనంతరము, ప్రాతః = ఉదయకాలమునందు, జాయతే = పుట్టుచు న్నాడు. (ఆ ప్రజాపతి అమావాస్యయందుండి నిత్యమగు పదియాట వక్షలతో ఈ ప్రాణసముదాయము నంతయు వ్యాపించి అమావాస్య రాత్రియందుండి మరుదిశము రెండవదియగు కలతో గూడుకొని పుట్టు చున్నాడు). తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏతం రాత్రిం=ఈ అమా వాస్య తిథియందు, ప్రాణభృతః=ప్రాణమును ధరించునట్లు, కృతలా సస్యాపి = (ఊసలి వెల్లిదైనను) పాపాత్ముని యొక్కయును, ప్రాణం= జీవమును, నవిచ్ఛిన్నైత్యే = హింసింపఁగూడదు. (ఇట్లు హింసింపకుండుట ఎందుకొకనిన), ఏతస్యాః = ఈ, దేవతాయావవ = సోమదేవత యొక్కయే, అపచిత్రైః=పూజకొరకు.

తా॥ పూర్వము ప్రజాపతి పాక్షి-స్వరూపముగు కర్మచేత ఏడువిధములైన యన్నములను సృజించి వానిలో మూడు విధములైన వాఙ్మనఃప్రాణములను అన్నములను తనకొరకు చేసికొనెనని చెప్పఁ బడినది. వానిలో ఈ వాఙ్మనఃప్రాణములు మూడును పాక్షి-స్వరూ పమైన కర్మయొక్క ఫలమెట్లగునని శంకింపఁగా చెప్పఁబడుచున్నది. పృథివ్యగుణే మాతృస్వరూపము, దివాదిత్యులే పితృస్వరూపము. ఈ రెంటియొక్క మధ్యమండలి ప్రాణవాయువు, సంతానస్వరూపమని

యంతకు పూర్వము చెప్పబడియున్నది. ఇట్లు అగుదు విధములైన మాతాపితృ పుత్రవిత్రకర్మములలో ఈ చెప్పబడిన మాతాపితృ పుత్రులు ముగ్గురుపోగా శేషించిన విత్రకర్మము లేవియనిన వానిని ఇక్కడ వివరించి చూపుటకు ఈ గ్రంథముపక్రమింపబడినది. ఎట్లనిన, షోడశకలలే అవయవములుగా కలిగి ఈ త్రివిధరూపములైన వాఙ్మనఃప్రాణములను అన్నములే స్వరూపముగాఁగల ఆ ప్రజాపతి, ఈ సంవత్సర స్వరూపుఁడు. (కాలస్వరూపుఁడు) ఇట్లు కాలస్వరూపుఁడైన ఆ ప్రజాపతికి ప్రతిపదాది పదునైదు తిథులును పదునైదు కలలు, ఆమావాస్యయందు శేషించి యుండెడి యొక కలయే శాశ్వతమైనది. ఇట్లు శాశ్వతమై శేషించియుండెడి పదియాటపదియగు కలచేత (ఆ ప్రజాపతి ఈ సమస్తమైన ప్రాణిసముదాయము ననుసరించి పవేశించి యుడకమును పానము చేయుచు ఓషధులను భక్షించుచు ఇట్లు సమస్తమును వ్యాపించి యమావాస్య తిథియందుండి యనంతరము మరునాడు ప్రాతఃకాలమున రెండవదియగు కలతోఁగూడుకొనిన వాఁడై పుట్టుచున్నాఁడు, ఇట్లు ప్రజాపతి శుక్లపక్షమునందు ప్రతి దినమునను ఒక్కొక కలతో వృద్ధిబొందినవాఁడై పౌర్ణమాసియందు షోడశకలా పరిపూర్ణుడగుచున్నాఁడు. తిరిగి కృష్ణపక్షమునందు ప్రతి దినమునను ఒక్కొక కలతో క్షీణించినవాఁడై యమావాస్య తిథియందు శాశ్వతమైన ఏకకలతో శేషించినవాఁడై యున్నాఁడు. ఇట్లు ప్రజాపతి శుక్ల కృష్ణ పక్షములయందలి పదునైదేసి తిథులనెడి కలలతో విత్తము వలెనే వృద్ధి క్షయ రూపమైన ధర్మము కలవాడగుటవలన చంద్రమస్కంబంధములైన తిథులనెడి కలలే విత్తముగాను, కాలావయవములగు ఆ కలలయొక్క జగత్పరిణామహేతుత్వమే కర్మముగాను, చెప్పబడుచున్నది. ఈ ప్రకారముగా ఈ ప్రజాపతి, నాకు జాయ కలుగునుగాక సంతానము కలుగునుగాక ధనము కలుగునుగాక కర్మచేయుదునుగాక యనెడి కోరికలకు అనురూపముగా పాఙ్మనః

కర్మయోక్తా ఘనస్వరూపుడై యుండెను. ఏ కారణమువలన ప్రజాపతి స్వరూపుడైన చంద్రుడు ఈ అమావాస్య తిథియందు శాశ్వతమైన కాలలో ప్రాణిసమూహమును అనుసరించి ప్రవేశించియున్నాడో ఆ కారణమునుండియే ఈ అమావాస్య తిథియందు జీవులు పాపాత్ముని ప్రాణమునుగూడ హింసింపఁగూడదు అని చెప్పబడుచున్నది. లోకము నందు ప్రాణిహింసయే చేయఁగూడదని సాధారణముగా చెప్పియుండఁగా ఈ అమావాస్యయందు మిక్కిలి జీవహింసచే కూడదని నిషేధింతుట, ప్రజాపతి స్వరూపముగ ఈ చంద్రదేవతయొక్క పూజకొఱకని యెఱుంగఁదగినది.

ఉ॥ యో వై సంవత్సరః ప్రజాపతిః షోడశకలోఽయమేవ స యోఽయమేవంవిత్పురుషస్తస్య విత్తమేవ పశ్చదశకలా ఆత్మైవాస్య షోడశీ కలా సవిత్రేనైవా చ పూర్వతేఽప చ క్షీయతే తదేతన్నభ్యం యదయమాత్మా ప్రధిర్విత్తం తస్మాద్యద్యపి సర్వజ్ఞానిం జీయత ఆత్మనా చేజ్జీవతి ప్రధినాగాదిత్యేవాహుః ॥15॥

ప॥ యః - వై - సః - సంవత్సరః - ప్రజాపతిః - షోడశకలః - ఆయం - ఏవ - సః - యః - ఆయం - ఏవం - విత్ - పురుషః - తస్య - విత్తం - ఏవ - పశ్చదశకలాః - ఆత్మా - ఏవ - ఆస్య - షోడశీ - కలా - సః - విత్తేన - ఏవ - ఆ - చ - పూర్వతే - ఆప - చ - క్షీయతే - తత్ - ఏతత్ - సభ్యం - యత్ - ఆయం - ఆత్మా - ప్రధిః - విత్తం - తస్మాత్ - యది - అపి - సర్వజ్ఞానిం - జీయత - ఆత్మనా - చేత్ - జీవతి - ప్రధినా - అగాత్ - ఇతి - ఏవ - ఆహుః.

[ప॥ షోడశకలః = పదియొఱుకలలుగలవాఁడును, సంవత్సరః = సంవత్సర స్వరూపుఁడనగు ప్రజాపతిః = ప్రజాపతి, యోఽపై = ఎవఁడో, సః = ఆ ప్రజాపతి, ఆయమేవ = ఏడే, (ఏడవడనగా), ఏవం విత్ = ఈ పురోక్షప్రకారము తెలిసికొనిన, పురుషః = పురుషుఁడు,

యః=ఎవఁడో, సః=వాడే, అయం = ఈ ప్రజాపతి, తస్య=ఆ ప్రజాపతికి, విత్తమేన = ధనమే, (గోవులు మొదలైన ధనమే) వచ్చుదశ కలాః=పదునైదుకలలు, అస్య=ఈ ప్రజాపతికి, ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమే, ఖండశీకలా=పదియాఱవకల, సః = ఆ ప్రజాపతి, విత్తేనైవ=ధనముచేతనే, ఆపూర్వతేన = మిక్కిలి పరిపూర్ణుడగుచున్నాఁడు, అపక్షీయతేన = క్షీణించుచున్నాఁడు. తదేతత్ = అది, సభ్యం=నాభిస్థానార్హమైనది. (అదియేదియనిన), అయం = ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (పిల్లము), యత్=ఏదియో, (తత్=అది), ప్రధిః=బండిపట్టావంటిదియగు విత్తము. (బండిచక్రమునకు ఆకులు పట్టా మొదలైనవివలెనే ఈదేహము వెలుపలనుండెడి పరివారస్థానీయమగు విత్తమువంటిదిగా నున్నది). తస్మాత్=ఈ కారణమువలన, సర్వజ్ఞానిం=సమస్తనాశనమును, జీయతేయద్యపి = పొందినను, (సమస్తదనముయొక్క హానిని పొందినను), ఆత్మనా = ఆత్మస్వరూపముతో, (చక్రమువంటిదియగు ఆత్మస్వరూపముతో), జీవతిచేత్ = జీవించియుండెనేని, ప్రధినా = బండిపట్టామొదలైన దానివంటిదియగు విత్తముతో, (అయం = నీకు), అగాదిత్యేన = (క్షీణించుటను) పొందినవాడేయని, (వెలుపలనుండెడి పరివారముతో క్షీణించినవాడని), ఆహుః=చెప్పెదరు.

తా॥ పూర్వము అధిదైవికమగు త్రివిధరూపమైన వాఙ్మనః ప్రాణములనెడి యన్నమే స్వరూపముగాగల ప్రజాపతియొక్క ధ్యానము చెప్పబడినది. ఇప్పుడు ఆ ప్రజాపతి స్వరూపమే నేనై తిని స్వస్వరూపగ్రహణముతో ధ్యానింపఁడగినదియని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇంతకుపూర్వము పరోక్షముగా చెప్పబడినవాడును పదియాఱు కలలు గలవాఁడును కాలస్వరూపుఁడునగు ప్రజాపతి మిక్కిలి పరోక్షమైనవాడుగా తలంపఁతగినవాడు కాదు. ఎట్లనగా, ఆ ప్రజాపతి, పూర్వముచెప్పినప్రకారము త్రివిధరూపమైన వాఙ్మనఃప్రాణములను

అన్నమే స్వరూపముగాఁగల ప్రజాపతిని ఆత్మస్వరూపమైనవానినిగా తెలిసికొనిన ఈ ప్రత్యక్షముగు పురుషుడై యున్నాఁడు. కనుక ఇట్లు తెలిసికొని ప్రత్యక్షముగానుండెడి కరచరణాద్యవయవ విశిష్టుడగు పురుషుని ప్రజాపతినిగా తెలిసికొనవలయును. వీసామ్యముచేత ఈపురుషుని ఆప్రజాపతినిగా తెలిసికొనవలయుననినఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనగా ఇట్లు ప్రజాపతిస్వరూపమును తెలిసికొనిన ఆపురుషునికి గోవులు మొదలైన ధనమే వృద్ధిక్షయ రూపమగుటవలన ప్రజాపతియొక్క పదునైదుకలలుగాను, ఈ తెలిసికొనిన పురుషునియొక్క పిల్లమే (దేహము) ప్రజాపతియొక్క పదియాటవదియగు శాశ్వతమైన కలగాను చెప్పఁబడియున్నది. ఈపురుషుడను ప్రజాపతి, గోవులు మొదలైన విత్తముచేతనే పగునైదుతిథులనెడి కలలచేత చంద్రునివలెనే వృద్ధిక్షయములను పొందుచున్నాఁడు. ఇది లోకప్రసిద్ధమై యున్నది. ఆత్మస్వరూపమే శాశ్వతమైన కలగా చెప్పఁబడినది. దానినే రథముయొక్క చక్రదృష్టాంతముతో స్పష్టముగా తెలియఁజేయుచున్నాఁడు. ఎట్లనగా, ఈయాత్మ స్వరూపమేదియో అది (దేహము) బండిచక్రమునకు ఆకులు పట్టా మొదలైన వానివలెనే వెలుపలనుండెడి పరివారస్థానీయమగు విత్తమువంటిదిగానున్నది. కనుక పురుషుడు బాహ్యమునందలి దేహమును విత్తమునందు బడలికను పొందినవాడైనను చక్రమువంటిదియగు ఆత్మస్వరూపముతో జీవించియుండినయెడల బండిపట్టా మొదలైనవాని వంటిదియగు బాహ్యమునందలి దేహమును విత్తముతో క్షీణమునుపొందినను బండిచక్రము వెలుపలనుండెడి ఆకులు పట్టా మొదలైనవానితోఁ గూడుకొని వృద్ధిపొందినట్లు ఈపురుషుడును వెలుపలనుండెడి బండిచక్రముయొక్క ఆకులు పట్టా మొదలైన వానివంటిదియగు శరీరమును విత్తముతోఁగూడుకొని వృద్ధిపొందుచున్నాఁడని యభిప్రాయము.

ఉ॥ అథ త్రయో వావ లోకా మనుష్యలోకః పితృలోకో

దేవలోక ఇతి సోఽయం మనుష్యలోకః పుత్రేణైవ జయోన్య
నాన్యేన కర్మణా కర్మణా పితృలోకో విద్యయా దేవలోకోదేవ
లోకో వై లోకానాన్ శ్రేష్ఠస్తస్మాద్విద్యాం ప్రశంసంతి || 16 ||

ప॥ అథ - త్రయః - వాచ - లోకాః - మనుష్యలోకః -
పితృలోకః - దేవలోకః ఇతి - సః - అయం - మనుష్యలోకః -
పుత్రేణ - ఏన - జయ్యః - న - అన్యేన - కర్మణా - కర్మణా -
పితృలోకః - విద్యయా - దేవలోకః - దేవలోకః - వై - లోకా
నాం - శ్రేష్ఠః - తస్మాత్ - విద్యాం - ప్రశంసంతి.

[ప॥ అథ=అనంతరము, లోకాః=లోకములు, మనుష్యలోకః
=మనుష్యలోకము, పితృలోకః = పితృలోకము, దేవలోకః = దేవ
లోకము, ఇతి=అని, త్రయోవాచ=మూడే, (స్థితాః=ఉన్నవి, తేషాం
=ఆలోకములలో), సః=ఆప్రసిద్ధులు, అయం=ఈ, మనుష్యలోకః=
మనుష్యలోకము, పుత్రేణైవ=పుత్రునిచేతనే, జయ్యః=జయింపఁదగి
నది. అన్యేన=ఇతరమగు, కర్మణా=కర్మచేతను, (విద్యయావా=విద్య
చేతను), న=జయింపఁదగినదిగాను, కర్మణా=అగ్నిహోత్రాదిలక్షణ
మగు కేవలకర్మచేత, పితృలోకః=పితృలోకము, (జేతవ్యః=జయింపఁ
దగినది. ఇతరమగు పుత్రునిచేతను విద్యచేతను జయింపఁదగినది
కాదు), దేవలోకః = దేవలోకము, విద్యయా = అపరవిద్యచేతను,
ముగ్యజ్ఞాసామాధర్వణములును శిక్షాదిషడంగములును, ఇవియన్నియు
చేరి అపరవిద్యయనఁబడును. దీనిని ముణ్డకోపనిషత్తు ప్రథమఖండము
గి వ మంత్రమునందు చూచుకొనవలయును). (జేతవ్యః = జయింపఁ
తగినది. అన్యమగు పుత్రునిచేతను కర్మచేతను జయింపఁదగినది
కాదు), దేవలోకోవై = దేవలోకమే, లోకానాం = లోకములలో,
శ్రేష్ఠః=ప్రశస్తమైనది. తస్మాత్ = ఆ దేవలోక సాధనమగుటవలన,
విద్యాం=విద్యను, ప్రశంసంతి=శ్లాఘించుచున్నారు.

తా॥ ఇట్లు పాఞ్చస్వరూపమును దైవవిత్తవిద్యాసంయుక్తము

నగు కర్మచేత మూడువిధములగు వాఙ్మనఃప్రాణములను అన్నములే స్వరూపముగాఁగల ప్రజాపతి యగుచున్నాడని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. అనంతరము భార్యాదివిత్తము, పరివారస్థానీయమని చెప్పఁబడినది దానియందు పుత్రకర్మాపరవిద్యలకు లోకప్రాప్తి సాధనత్వముమాత్రము సామాన్యముగా తెలియఁబడినది. పుత్రాదులకు లోకప్రాప్తివిగూర్చి, విశేషముగా సంబంధ నియమము తెలియఁబడలేదు. కనుక పుత్రాది సాధనములకు సాధింపఁదగిన ఆ విశేష సంబంధము చెప్పఁదగినదియని యుత్తరగ్రంథము చెప్పఁబడుచున్నది. మరియు మనుష్యలోక పితృలోక దేవలోకములను లోకములు మూడే యున్నవి. అందు ఈ ప్రసిద్ధమగు మనుష్యలోకము పుత్రుడను సాధనముచేత జయింపఁదగినది. అన్యములకు కర్మవిద్యలచేత జయింపఁదగినది కాదు. అగ్ని హోత్రాదిలక్షణమగు కేవల కర్మచేతనే పితృలోకము జయింపఁదగినది. అన్యములకు పుత్రవిద్యలచేత జయింపఁదగినది కాదు. దేవలోకము అపరవిద్యచేత సాధింపఁదగినది; అన్యములకు పుత్రకర్మచేతను జయింపఁదగినది కాదు. ఈ సమస్తలోకములలో దేవలోకమే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. అట్టి దేవలోకసాధనమగుటవలన అపరవిద్యను జ్ఞానుటుమిక్కిలి కొనియాడుచున్నాడు.

ఉ॥ అథాతః సప్రప్నత్తిర్యదా మైశ్వస్మన్యతేఽథ పుత్రమాహుత్వం బ్రహ్మ త్వం యజ్ఞస్త్వం లోక ఇతి స పుత్రః ప్రత్యాహాహం బ్రహ్మహం యజ్ఞోఽనం లోక ఇతి యద్వైకించానూక్తం తస్య సర్వస్య బ్రహ్మేత్యేకతా । యే వై కే చ యజ్ఞాస్తేషాన్ సర్వేషాం యజ్ఞ ఇత్యేకతా యే వై కే చ లోకాస్తేషాన్ సర్వేషాం లోక ఇత్యేకతైతావద్వా ఇదగ్ సర్వమేతస్మా సర్వగ్ సన్నయ మితోఽభునజదితి తస్మాత్ పుత్రమనుశిష్టం లోక్య మాహు స్తస్మా దేనమనుశాసతి స యదైవంవిదస్మాల్లోకాత్ప్రేత్యథైభి రేవ ప్రాణైస్సహ పుత్రమావిశతి । సయద్యనేన కించిదక్షయోఽకృతం

సవతి తస్మాదేనగ్ సర్వస్మాత్పుత్రో ముఞ్చతి తస్మాత్పుత్రో నామ
 స పుత్రేణైవాస్మిల్లోకే ప్రతితిష్ఠత్యథైవమేతే దైవాః ప్రాణా
 అమృతా ఆవిశన్తి. ||17||

ప॥ అథ - అతః - సప్రమృత్తిః - యదా - హైప్ర్యన్ -
 మన్యతే - అథ - పుత్రం - ఆహ - త్వం - బ్రహ్మ - త్వం - యజ్ఞః
 - త్వం - లోకః - ఇతి - సః - పుత్రః - ప్రతి - ఆహ - అహం -
 బ్రహ్మ - అహం - యజ్ఞః - అహం - లోకః - ఇతి - యత్ -
 వై కించ - అనూక్తం - తస్య - సర్వస్య - బ్రహ్మ - ఇతి - ఏకతా
 - యే - వై - కే - చ - యజ్ఞాః - తేషాం - సర్వేషాం - యజ్ఞే-
 ఇతి - ఏకతా - యే - వై - కే - చ - లోకాః - తేషాం - సర్వే-
 షాం - లోకే - ఇతి - ఏకతా - ఏతావత్ - వై - ఇదం - సర్వం
 - ఏతత్ - మా - సర్వం - సన్నయం - ఇతః - ఆభునజత్ - ఇతి-
 తస్మాత్ - పుత్రం - అనుశిష్టం - లోక్యం - ఆహుః - తస్మాత్,
 ఏనం - అనుశాసతి - సః - యదా - ఏవంవిత్ - అస్మాత్ -
 లోకాత్ - హైతి - అథ - ఏభిః - ఏవ - ప్రాణైః - సహ - పుత్రం
 - ఆవిశతి - సః - యది - అనేన - కించిత్ - అక్షయా - కృతం-
 భవతి - తస్మాత్ - ఏనం - సర్వస్మాత్ - పుత్రః - ముఞ్చతి -
 తస్మాత్ - పుత్రో - నామ - సః - పుత్రేణ - ఏవ - అస్మిన్ -
 లోకే - ప్రతితిష్ఠతి - అథ - ఏనం - ఏతే - దైవాః - ప్రాణాః -
 అమృతాః - ఆవిశన్తి.

ప్ర॥ అతః=అందువలన, అథ = అనంతరము, సప్రమృత్తిః= సంప్రదానమనుకర్మ, (కర్తవ్యం=చేయఁదగినది), (సంప్రదానమనగా ముందు చెప్పబోయెడి కర్మకుపేరు, ఇది, సః=ఆ తండ్రి), యదా = ఎప్పుడు, హైప్ర్యన్=మరణమునుపొందుచు, (అరిష్టాది దర్శనముచే నేను మరణమును పొందగలనని), మన్యతే = తలంచుచున్నాఁడో, అథ=అప్పుడు, పుత్రం=కుమారుని, ఆహాయ=పిలిచి, త్వం = నీవు,

బ్రహ్మ=బ్రహ్మపు, త్వం=నీవు, యజ్ఞః=యజ్ఞస్వరూపుడవు. త్వం=నీవు, లోకః=లోకస్వరూపుడవు, ఇతి=అని, ఆహ=పలికెను. సః పుత్రః=ఆకుమారుడు, (ఏవము క్తః=ఇట్లు చెప్పబడినవాడై), అహం=నేను, బ్రహ్మ=బ్రహ్మను, అహం=నేను, యజ్ఞః=యజ్ఞస్వరూపుడవు, అహం=నేను, లోకః=లోకస్వరూపుడవు, ఇతి=అని, ప్రత్యాహ=తిరిగిపలికెను. (ఈవాక్యత్రయముయొక్క అర్థము తిరోహితమైనదని తలంచుచు శ్రుతి వ్యాఖ్యానముకొఱకు ప్రవర్తించుచున్నది). యద్వైకించ=ఏదైనను, అనూక్తః=చెప్పబడలేదో, (నాచేత అధ్యయనముచేయబడినది గాని అధ్యయనముచేయబడనిది గాని ఏదైనను చెప్పబడక మిగిలియున్నదో), తస్యసర్వస్య=ఆసమస్తమునకు, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మయను ఈ పదమునందు, ఏకతా=ఏకత్వము, (భవతి=అగుచున్నది). (ఇంతవఱకున్ననాకు చేయఁదగియున్న అధ్యయనవ్యాపారము ఇకమిఁదట నీవే కర్తగాఁగలదియగునుగాక యని భావము. ఆపరీకారముగానే). యేవైకేచ=ఏదైనను, యజ్ఞః=యజ్ఞములు, (మయా=నాచేతను, అనుష్ఠితాశ్చ=చేయబడినవియును, అననుష్ఠితాశ్చ=చేయబడనివియునై, స్థితాః=ఉన్నవో), తేషాంసర్వేషాం=వానికన్నిటికిని, యజ్ఞఇతి=యజ్ఞమను ఈపదమునందు, ఏకతా=ఏకత్వము. (భవతి=అగుచున్నది). (ఇదివఱకు నేను కర్తగా కలిగిన యజ్ఞమిలన్నియును ఇకమిఁదట నీవేకర్తగాఁగలవియగునుగాక యని యర్థము). యేవైకేచ=ఏదైనను, లోకాః=లోకములు, (మయా=నాచేతను, జితాశ్చ=జయింపబడినవియును, అజితాశ్చ=జయింపబడనివియునై, స్థితాః=ఉన్నవో), తేషాంసర్వేషాం=వానికిన్నిటికిని, లోకఇతి=లోకమను ఈ పదమునందు, ఏకతా=ఏకత్వము, (భవతి=అగుచున్నది). (ఇదివఱకు నాచేత జయింపఁదగిన లోకములన్నియును ఇకమిఁదట నీచేతజయింపఁదగినవియని యర్థము). ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమును, ఏతావద్వై=ఇంతే

పరిమాణముగలది. (ఈసర్వము గృహస్థులచేత చేయఁదగినది).
 ఏతత్ = ఈ, సర్వం = సమస్తమును, (సః = ఆపుత్రుఁడు, ఆత్మని = తన
 యందు), సన్నయం = డించుకొని, మా = నన్ను, ఇతః = ఈలోకము
 నుండి, అభునజత్ = పరిపాలించఁగలడు, ఇతి = అని, (పితా = తండ్రి),
 ఆహ = పలికెను). (ఇంతకుపూర్వము అధ్యయనముచేయఁదగిన వేద
 ములఁగొఱకును, చేయఁదగిన యజ్ఞములఁగొఱకును, జయింపఁదగిన
 మనుష్యాదిలోకములఁగొఱకును, నాచేతనుచేయఁదగిన కృతువునుండి
 నేను ముక్తుడనైతిని. ఇకమీదట ఈ నాభారమునంతయు ఆపుత్రుఁడే
 ననుమించుకొని నన్ను ఈ లోకమునుండి పరిపాలించఁగలఁడని,
 పలుకుచుండెడి తండ్రియొక్క యభిప్రాయమును తలంచుచు శ్రుతి
 ఇట్లుపలికెను). తస్మాత్ = ఆ కారణమునుండి, (శ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మ
 వైత్తలు), అనుశిష్టం = అనుసరించి, శిక్షింపఁబడిన, పుత్రం = కుమారుని,
 లోక్యం = శ్లాఘింపఁదగినవానినిగా, ఆహుః = బెప్పిరి. తస్మాత్ = ఆ కార
 ణమునుండియే, ఏనం = ఈకుమారునిగూర్చి, (పితః = తండ్రిలు),
 అనుశాసతి = ఆజ్ఞాపించుచున్నారు. ఏవంఛిత = ఇట్లు తెలిసియున్న,
 సః = ఆతండ్రి, యదా = ఎప్పుడు, అస్మాల్లోకాత్ = ఈలోకమునుండి,
 ప్రైతి = మరణమును పొందుచున్నాఁడో, అథ = అప్పుడు, ఏభిః = ఈ,
 ప్రాజ్ఞేజీవ = ప్రాణములతో, (ఈప్రకృతములైన వాజ్మనః ప్రాణ
 ములతో), సహ = కూడ, పుత్రం = కుమారుని, ఆవిశతి = పొందు
 చున్నాఁడు. సఃపుత్రోయది = వాఁడు పుత్రుఁడాయెనేని అనేన =
 ఈ తండ్రిచేతను, (కదాచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, కర్తవ్యం =
 చేయఁదగినది), కించిత్ = కొంచెమైనను, అక్షయా = కోణచ్ఛిద్రము
 యలన, (ఏదో యొకవైపున కలిగిన లోపమువలన), అకృతం = చేయఁ
 బడనిది, భవతి = అగునో, తస్మాత్ = ఆ, సర్వస్మాత్ = సమస్తమునుండి,
 ఏనం = ఈతండ్రిని, ముచ్చతి = విడిపించుచున్నాఁడు. తస్మాత్ = ఆ కార
 ణమునుండి, పుత్రోనామ = పుత్రుఁడని ప్రసిద్ధుఁడు, (భవేత్ = అగును),

సః=ఆ తండ్రి, పుత్రేణైవ=ఇటువంటి పుత్రునిచేతనే, అస్మిన్ లోకే= ఈలోకమునందు, ప్రతితిష్ఠతి = ఉంచున్నాడు, ఇట్లు తండ్రి పుత్రుని చేత ఈమనుష్యలోకమును జయించుచున్నాడు. అథ=అనంతరము, (సమృద్ధాన కర్మానంతరమునందు), దైవాః = హిరణ్యగర్భసంబంధములగు, ఏతే = ఈవాక్కు మొదలైన, ప్రాణాః = ప్రాణములు, అమృతాః=మరణములేనివై, ఏనం=ఏనిని, (ఈపూర్వోక్తప్రకారము సంప్రదానకర్మ చేసినవానిని), ఆ విశంతి=పొందుచున్నవి.

తా॥ ఇట్లు పుత్ర, కర్మ, అపరవిద్యలను పేరుగల మూడుసాధనములను సాధింపఁదగిన మనుష్యాది లోకత్రయముయొక్క ఫలభేదముచేత వినియోగింపఁబడినది. ఈ సాధనములలో భార్య, పుత్ర, కర్మలే ప్రయోజనములుగా కలదగుటవలన వేరొక సాధనముగా చెప్పఁబడలేదు. విత్తమును అదే ప్రకారము కర్మకు సాధనమగుటవలన వేరొక సాధనముగా చెప్పఁబడినదికాదు. అపరవిద్యాకర్మలు, క్రియాస్వరూపములగుటవలన, దేవలోక పితృలోకములయొక్క జయమునకు కారణములగుట, స్వాత్మయొక్క ప్రతిలాభముచేతనే యగుచున్నదని ప్రసిద్ధమైనది. పుత్రుఁడు క్రియాస్వరూపుఁడు కాకపోవుటవలన ఏ విధముగా మనుష్యలోకజయమునకు కారణమగునో తెలియఁబడలేదు. కనుక విద్యాకర్మలను వదలి ఆపుత్రవిషయకమగు మనుష్యలోక జయమును ఇక్కడ వివరించి చెప్పట కారంభింపఁబడుచున్నది. తండ్రి పుత్రునియందు తన సంబంధమైన వ్యాపారము నుంచుటకు సన్నుత్యియని పేరు. ఆ సమృద్ధియను కర్మను తండ్రి యెప్పుడు చేయవలయుననిన, తాను అరిష్టములగు స్వప్నాది దర్శనములచేత మరణమును పొందుదునను నిశ్చయము కలిగినప్పుడు తండ్రి కుమారుని పిలిచి నీవు బ్రహ్మపు, యజ్ఞస్వరూపుడవు లోకస్వరూపుడవు అని పలుకగా ఇట్లు చెప్పఁబడిన ఆ పుత్రుఁడు పూర్వమే అనుసరించి శిక్షింపఁబడిన వాడగుటచేత నేను బ్రహ్మను నేను యజ్ఞస్వరూపుఁడను

నేను లోకస్వరూపుడనని తిరిగి పలికెను. ఇట్లు తండ్రిచేత పలుకఁబడిన నీవు బ్రహ్మపు అనునది మొదలైన వాక్యత్రయముయొక్క అర్థము మధుగై యుండునని తలంచుచు శ్రుతియే ఆ వాక్యత్రయముయొక్క అర్థమును వివరించి చెప్పుచున్నది. ఎట్లనిన, నీవు బ్రహ్మపు అని పలికిన తండ్రియొక్క వాక్యమునకు ఇంతకు పూర్వము నాచేత అధ్యయనము చేయఁబడినదిగాని అధ్యయనము చేయఁబడనిదిగాని ఏదైనను లోపించియున్న సర్వమునకు నీవేకర్తవై పూర్తిచేయుమాయని భావము, నీవు యజ్ఞస్వరూపుడనని పలికిన వాక్యమునకు ఇంతకు పూర్వము నాచేత చేయఁబడినవియును చేయఁబడనివియునగు యజ్ఞము లేవియో వానికన్నిటికి ఇకమీదట నీవే కర్తవై పూర్తిచేయఁదగినదియని భావము. నీవు లోకస్వరూపుడనని పలికిన వాక్యమునకు ఇంతకు పూర్వము నాచేత పుత్రకర్మాపరవిద్యలను మూడు పాఠనముల చేతను జయింపఁబడినవియును జయింపఁబడనివియునగు ఆ మనుష్య పితృదేవలోకము లన్నియును ఇకమీదట నీచే జయింపఁబడదగినవియని భావము. ఈ ప్రకారము గృహస్థునకు చేయఁదగినది. ఇట్లు తండ్రి ఈ పూర్వము చెప్పిన బ్రహ్మ, యజ్ఞ, లోకములను మూటికొఱకు తనచేతఁజేయఁదగిన క్రతువువలన (గంకల్పమువలన) నేను ముక్తుడనైతినిని ఇకమీదట ఈ నాభారమునంతయు ఆ పుత్రుడే తనయందుంచుకొని నన్ను ఈ లోకమునుండి పరిపాలించునని పలుకుచున్న యభిప్రాయమునే శ్రుతి యిట్లు వివరించినది. కనుకనే బ్రహ్మవేత్తలు ఈ ప్రకారము తండ్రిచేత ననుసరించి శిక్షితుఁడగు పుత్రుని కొనియాడ తగినవానినిగా చెప్పిరి. ఆ కారణమువల్లనే తండ్రులు మనపుత్రుఁడు శ్లాఘనీయుఁడు కావలయునని ఈ పుత్రుని శిక్షితునిగాఁ జేయుచున్నారు. ఇట్లు తెలిసిన ఆ తండ్రి కుమారునియం దుంచఁబడిన, క్రతుస్వరూపము గలవాడై ఈ లోకమునుండి మరణమును పొందునప్పుడు దేహమనెడి భిన్నరూపమైన పేతువు పోవుటవలన తండ్రి)

యొక్క వాఙ్మనఃప్రాణములు స్వకీయమైన పృథివ్యగ్న్యైరాద్యాత్మకముగు అధిదైవిక స్వరూపముతో సమస్తమును పొందుచున్నవి. ఆ ప్రాణములలోకూడ తండ్రియును అప్పుడు ఈ పుత్రుని పొందుచున్నాడు, కనుక అనుశీక్షితుడగు పుత్రుడుగల ఆ తండ్రి పుత్రరూపముతో ఈ లోకమునందే యుండియున్నాడు, అట్టివాడు మరణము పొందినవాడుగా తలంపఁడగినవాడు కాదు. పుత్రుడు తండ్రి చేతఁజేయఁబడిన లోపమునంతయు పోగొట్టి పూర్తిచేసి ఆ లోపమువలన తండ్రిని విడిపించి రక్షించుటవలన ప్రసిద్ధముగ పుత్రుడను పేరుగలవాడగుచున్నాడు. ఇట్టిపుత్రునిచేత ఆతండ్రి ఈలోకమునందు మరణమును పొందినను మరణమును పొందనివాడై యుండియున్నాడు. ఇట్లు తండ్రి పుత్రునిచేత ఈ మనుష్యలోకమును జయించుచున్నాడు. ఆ ప్రకారము స్వరూపలాభసత్రామాత్రముతో విద్యాకర్మలచే దేవలోక పితృలోకములు జయింపఁబడినవి కావు. విద్యాకర్మలు స్వరూపలాభమునకు వేరుగా పుత్రునివలెనే వ్యాపారాంతరముద్వారా లోక జయహేతుత్వమును పొందవు. అనంతరము ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము చేయఁబడిన సమస్త కర్మగల ఈతండ్రిని హిరణ్యగర్భుని సంబంధములైన మరణభర్మము లేనివగు వాగాది ప్రాణములు పొందుచున్నవి. ఎట్లనిన పైమంత్రము చెప్పఁగలదు. ఈ ప్రకారము శ్రుతిచేత స్వకీయముగా పుత్రకర్మాపరవిద్యలకు మనుష్యలోక పితృలోక దేవలోకములను సాధించుటయే ప్రయోజనముగాఁ గలుగుట చూపింపఁబడినది.

ఉ॥ పృథివ్యై చై నమగ్నేశ్వరై వీ వాగావిశతి సా వై దైవీ వాగ్యయా
యద్యదేవ నదతి త త్తద్భవతి. ॥18॥

ప॥ పృథివ్యై - చ - ఏనం - అగ్నేః - చ - దైవీ - వాక్ -
అవిశతి - సా - వై - దైవీ - వాక్ - యయా - యత్ - యత్ -
ఏవ - నదతి - తత్ - తత్ - భవతి,

ప్ర॥ దైవీ=అధిదైవికమగు, వాక్=వాక్కు, పృథివ్యైచ= భూమివలనను, (ఇక్కడ చతుర్థికి పంచమ్యర్థము), అగ్నేశ్చ=అగ్ని వల్లను, వనం=వీనిని, (ఈ పూర్వోక్తమైన సంప్రతికర్మను చేసిన వానిని), అవిశతి=పొందుచున్నది. (విద్వాన్=విద్వాంసుడు), యయా=ఏ వాక్కుచేత, యద్యదేవ=దేనిదేనిసే, (అత్మనే=తనకొఱకుగాని, పరస్మై=ఇతరునికొఱకుగాని) వదతి=పలుకుచున్నాఁడో, తత్తత్=అదియది, భవతి=అగుచున్నది. సావై=అదియే, దైవీ=దైవసంబంధమైన, వాక్=వాక్కు, (అన్యతాది దోషరహితమైన పరిశుద్ధవాక్కు).

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పిన ప్రకారము చేయఁబడిన సమ్ప్రతికర్మగల వానిని మరణ ధర్మములేని హిరణ్యగర్భ సంబంధములైన వాగాది ప్రాణములు ఎట్లు పొందుచున్నవనిన అదియే ఈ మంత్రమునందు వివరింపఁబడుచున్నది. పృథివ్యగు్నలే లక్షణముగాఁగల అధిదైవికమగు వాక్కు ఈ సమ్ప్రతికర్మచేసినవానిని పొందుచున్నది. ఆవాక్కు ఎట్టిదనిన, లోకమునందు విద్వాంసులు ఏవాక్కుచేత తన కొఱకుగాని యితరునికొఱకుగాని అనుకూలమైనను ప్రతికూలమైనను పలికినప్పుడు తప్పకయగునో, అట్టివానినిగ్రహమైన వాక్కే అన్యతాది దోషరహితమైన పరిశుద్ధ వాక్కు.

ఉ॥ దివశ్చైవమాదిత్యాచ్చ దైవం మన అవిశతి తద్వై దైవం మనో యేనానన్ద్యేన భవత్యథో న శోచతి. 119

ప॥ దివః-చ-వనం - అదిత్యాత్ - చ - దైవం - మనః - అవిశతి - తత్ - వై - దైవం - మనః - యేన - ఆనందీ, ఏవ - భవతి - అథో - న - శోచతి.

ప్ర॥ దైవం=అధిదైవికమగు, మనః=మనస్సు, (నిర్మలమైన మనస్సు), దివశ్చ-ఆకాశము వల్లను, అదిత్యాచ్చ=సూర్యునివల్లను, వనం=వీనిని, (ఈ పూర్వోక్తమైన సమ్ప్రతికర్మచేసిన వానిని), అవిశతి=పొందుచున్నది. విద్వాన్=విద్వాంసుడు). యేన = ఏ మనస్సు

చేతను, ఆనంద్యైవ=ఆనందము కలవాడయ్యే, భవతి=అగుచున్నాడు. అథో=మరియు, నశోచతి=దుఃఖంపడో, తద్వై=అట్టిమనస్సే, దైవం= ఆధిదైవికమగు, మనః=మనస్సు, (శోకాదిరహితమైన ఆనందాత్మకమగు మనస్సు).

తా|| ఈసమృత్తి కర్మచేసినవానిని ఆధిదైవికమగు నిర్మల మనస్సు తనకధిష్ఠానములగు ఆకాశ సూర్యులనుండి పొందుచున్నది. ఆమనస్సు ఎటువంటిదనిన, లోకమునందు విద్వాంసుడు ఏమనస్సుతో దుఃఖరహితుడై యానందము కలవాడగునో, అదియే ఆయాధిదైవికమగు నిర్మల మనస్సు.

ఉ|| అదభ్యుత్పేనం చస్త్రీమసశ్చ దైవః ప్రాణ ఆవిశతి స వై దైవః ప్రాణో యస్సశ్చరగ్ శ్చాసశ్చరగ్ శ్చ స వ్యథతేఅథో న రివ్యతి స ఏవం విత్సప్తేషాం భూతానామాత్మా భవతి యథాఏషాదేవతై వగ్ సఃయథైతాం దేవతాగ్ సర్వాణి భూతాన్యవస్త్యేవగ్ హైవం విదగ్ సర్వాణి భూతాన్యవన్తి యదు కించేమాః ప్రజాః శోచన్త్య మైవానాం తద్భవతి పుణ్యమేవాముం గచ్ఛతి స హ వై దేవా న్నాపం గచ్ఛతి. ||20||

ప|| అదభ్యుః - చ - ఏనం - చస్త్రీమసః - చ - దైవః - ప్రాణః - ఆవిశతి - సః - వై - దైవః - ప్రాణః - యః - సశ్చరగ్ - చ - అసశ్చరగ్ - చ - న - వ్యథతే - అథో - న - రివ్యతి - సః - ఏవం - విత్ - సప్తేషాం - భూతానాం - ఆత్మా - భవతి - యథా - ఏషా - దేవతా - ఏవం - సః - యథా - ఏతాం - దేవతాం - సర్వాణి - భూతాని - ఆవన్తి - ఏవం - హ - ఏవం - విదం - సర్వాణి - భూతాని - అవన్తి - యత్ - ఉ - కించ - ఇమాః - ప్రజాః - శోచన్తి - అమా - ఏన - ఆసాం - తత్ - భవతి - పుణ్యం - ఏవ - అముం - గచ్ఛతి - స - హ - వై - దేవాన్ - నాపం - గచ్ఛతి.

ప్ర|| దైవః=దేవసంబంధములు, ప్రాణః=ప్రాణము, (సూత్రాత్మ

భూతమైన ప్రాణము), అద్యశ్చ=ఉదకములవలనను, చన్ద్రమసశ్చ=చంద్రుని వల్లను, ఏనః=సమస్త) త్తికర్మచేసిన వీనిని, అవిశతి=పొందుచున్నది. యః=ఏ ప్రాణము, సశ్చరంశ్చ = తిరుగుచున్నదియును, (ప్రాణిభేదములయందు తిరుగుచున్నదియును), అసశ్చరంశ్చ=తిరుగనిదియునై, (సమస్త స్వరూపముతో తిరుగనిదియునై), (తేక జంగమములయందు తిరుగునదియును, స్థావరములయందు తిరుగనిదియునై) నవ్యథతే=భయమును పొందదో, (దుఃఖనిమిత్తకమైన భయముతో కూడుకొనదో), అథో = మరెయు, నరివ్యతి = నశింపదో, (హింసను పొందదో), సవై = అదియే, దైవః = దేవ సంబంధమగు, ప్రాణః=ప్రాణము, ఏవంవిత్=ఇట్లు తెలిసికొనిన, సః = వాఁడు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములకు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు, (ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు సమస్త భూతములకును ఆత్మస్వరూపుఁడనగా ప్రాణస్వరూపుఁడును, మనఃస్వరూపుఁడును వాక్స్వరూపుఁడునై ఇట్లు సర్వాత్మస్వరూపముతో సర్వజ్ఞుఁడగుచున్నాఁడు), ఏవా=ఈపూర్వసిద్ధమైన, దేవతా=హిరణ్యగర్భదేవత, యథా=ఏప్రకారమో, ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సః=ఆపురుషుఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములును, ఏతాం=ఈ, దేవతాం=హిరణ్యగర్భదేవతను, (ఇత్యాదిభిః=యాగాదులచేత), యథా=ఏప్రకారము, అవన్తి=పాలించుచున్నవో, (పూజించుచున్నవో), ఏవంహ = ఈ ప్రకారముగానే, సర్వాణి భూతాని=సమస్తభూతములును, ఏవంవిధం = ఇట్లు తెలిసినవానిని, అవన్తి=పూజించుచున్నవి. (యాగాదిలక్షణమైన పూజను కూర్చుచున్నవి). ఇమాః=ఈ, ప్రజాః=సంతానములు, యదుకించ = ఏదైనను, శోచన్తి=దుఃఖించుచున్నారో, అమైవ=కూడానే, (సంతానముల లోడనే), తత్=ఆ దుఃఖము, ఆసాం=ఈ ప్రజలకు, భవతి=అగుచున్నది, అముం=పరలోకగతుఁడైనవీనిని, పుణ్యమేవ=పుణ్యమే,

(పుణ్యఫలమైన సుఖమే) గచ్ఛతి=పొందుచున్నది. పాపం=దోషము, (పాపఫలమైన దుఃఖము), దేవాన్=దేవతలను. నగచ్ఛతిహృత్తై=పొందనే పొందదు.

తా|| ఆ ప్రకారముగానే దేవసంబంధముగు ప్రాణమును ఈ సమ్ప్రీతి కర్మచేసినవానిని ఉడకముల నుండియు చంద్రుని నుండియు పొందుచున్నది. ఆ ప్రాణ మెటువంటిదనిన తిరుగునట్టి సమస్త భూతములయందు తిరుగుచు తిరుగనట్టి స్థావరములయందు తిరుగనిదియునై దుఃఖనిమిత్తకమైన భయమును పొందక నశింపనిదియే ఆ దేవ సంబంధముగు ప్రాణము. ఇట్టి ప్రాణమును ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము తెలిసికొనిన పురుషుడు సమస్త భూతముల కాత్మస్వరూపుడును వాఙ్మనఃప్రాణస్వరూపుడునై హిరణ్యగర్భాత్మకమైన దేవతవలెనే సర్వజ్ఞుడగుచున్నాడు. సమస్త భూతములును ఈ హిరణ్యగర్భాత్మకమైన దేవతను యాగాడులచేత పూజించినట్లు ఈ పూర్వోక్త ప్రకారము తెలిసికొనిన ఆ పురుషుని పూజించుచున్నవి. ఇట్లు సర్వ భూతాత్మకుడై ఈశ్వర స్వరూపుడైన ఆ పురుషునికి సత్వాది దుఃఖనిమిత్తకములైన మిథ్యాజ్ఞానాదులు లేకపోవుటవలననే దుఃఖము లేదు. దేవతలనుగూర్చి పాపఫలకముగు దుఃఖము పొందదు గనుక ఈ ప్రజలు పొందునట్టి దుఃఖము పరిచ్ఛిన్నులగు ఈ ప్రజలకే కలుగునుగాని సమ్ప్రీతి కర్మచేసి పరలోకగతుడై ఈ పూర్వోక్త ప్రకారము ఈశ్వరస్వరూపుడగు ఈ పురుషుని పుణ్యఫలకమైన సుఖమే పొందునుగాని పాపఫలకముగు దుఃఖము పొందదు.

ఉ! అథాతో వ్రతమీమాగ్నసా ప్రజాపతిర్హ కర్మాణి సస్మజేతాని
సృష్టాన్యన్యోన్యేనాస్పర్ధంత వదిష్యామ్యేవాహమితి వాగ్ద్రధే
ఈ (ద్ర) ఔవ్యహమితి చక్షుః శ్రోష్యామ్యహమితి శ్రోత్రమేవ
మన్యాని కర్మాణి యథా కర్మ తాని మృత్యుః శ్రమో భూతోవ్స
యేమే తాన్యాప్నోత్యాప్త్యా మృత్యురవాకుః తసాః

చ్రాచ్చమ్య త్యేవ వాక్ శ్రామ్యతి చక్షుః శ్రామ్యతి శ్రోత్రమథేమ
 మేవ నాహ్నోద్యోఽయం మధ్యమః ప్రాణస్తాని జ్ఞాతుం దధిరే
 అయం వై సః శ్రేష్ఠో యసృచ్చరగ్ శాచ్చసచ్చరగ్ శ్చ న వ్యథతే
 (ఽథో) న రిష్యతి హస్తాన్వైవ సర్వే రూపమనామేతి తి ఏత్త్వైవ
 సర్వే రూపమభవగ్ స్తస్మాదేత ఏతేనాఖ్యాయస్తే ప్రాణా ఇతి తేన
 హ వావ తత్కులమాచక్ష తే యస్మిన్కులే భవతి య ఏవం వేద
 య ఉహైవంవిదా స్పర్థతేఽనుశుష్య (త్యనుశుష్య) హైవా
 స్తతోమియత ఇత్యధ్యాత్మమ్.

#21#

పః అథ - అతః - వ్రతమీమాంసా - ప్రజాపతిః - హ -
 కర్మాణి - ససృజే - తాని - సృష్టాని - అన్యోన్యేన - అస్పర్థస్త -
 వదిష్యామి - ఏవ - అహం - ఇతి - వాక్ - దధ్రే - ఈక్షామి -
 అహం - ఇతి - చక్షుః - శ్రోష్యామి - అహం - ఇతి - శ్రోత్రం -
 ఏవం - అన్యాని - కర్మాణి - యథా - కర్మ - తాని - మృత్యుః -
 శ్రమః - భూత్వా - ఉపయేమే - తాని - అహ్నోత్ - తాని -
 ఆప్త్వా - మృత్యుః - అవాదధత్ - తస్మాత్ - శ్రామ్యతి - ఏవ -
 వాక్ - శ్రామ్యతి - చక్షుః - శ్రామ్యతి - శ్రోత్రం - అథ - ఇమం
 - ఏవ - న - అహ్నోత్ - యః - అయం - మధ్యమః - ప్రాణః -
 తాని - జ్ఞాతుం - దధిరే - అయం - వై - సః - శ్రేష్ఠః - యః -
 సచ్చరగ్ - చ - అసచ్చరగ్ - చ - న - వ్యథతే - న - రిష్యతి -
 హస్త - అస్య - ఏవ - సర్వే - రూపం - అసామ - ఇతి - తే -
 ఏకస్య - ఏవ - సర్వే - రూపం - అభవన్ - తస్మాత్ - ఏతే -
 ఏతేన - అఖ్యాయస్తే - ప్రాణాః - ఇతి - తేన - జావాన - తత్ -
 కులం - ఆచక్ష తే - యస్మిన్ - కులే - భవతి - యః - ఏవం -
 వేద - యః - ఉ - హ - ఏవం - విదా - స్పర్థతే - అనుశుష్య -
 హ - ఏవ - అస్తతః - మియతే - ఇతి - అధ్యాత్మం.

[ప్ర] అతః=అందువలన, అథ = అనంతరము, (ఉపాసనను

చెప్పినతడవారే) వ్రతమీమాంసా=వ్రత=ఉపాసనయొక్క, (అవశ్యముగా చేయఁదగినకర్మయొక్క) మీమాంసా=విచారణ, (ప్రవర్తతే ఉన్నది. తత్ర=దానియందు), ప్రజాపతిర్హ=ప్రజాపతియే, (ప్రజా=ప్రజలను, సృష్ట్యా = సృజించి), కర్మాణి = వాగాదీంద్రియములను, (ఇక్కడ వాగాదీంద్రియములు కర్మ నిమిత్తములై ఇష్టమైనవి గనుక కర్మలని చెప్పఁబడినవి). ససృజే=సృష్టిచెను. సృష్ట్యాని=సృజింపఁబడిన, తాని=ఆవాగాదీంద్రియములు, అన్యోన్యేన = పరస్పరమును, అస్పర్శస్త=వివాదమును చేసినవి, (ఎట్లనఁగా), వాక్=వాక్కు, అహమేవ=నేనే, వదిష్యామీతి=పలుకఁగలనని, (వ్రతం=నియమమును), దధ్రే=ధరించెను. (వాక్కు నాకుసమానమైన దేదైనను ఉండెనేని నా సామర్థ్యమును అదియును చూపించును గాకయని యెడతెగక అవశ్యముగా చేయఁదగిన తనపనిని చేయుట కారంభించెను). (అప్రకారమే). చక్షుః=నేత్రము, అహమేవ=నేనే, ఈక్షామీతి = చూడఁగలనని, శ్రోత్రం=చెవి, అహమేవ=నేనే, శ్రోష్యామీతి=వినఁగలనని, అన్యాని=ఇతరములగు, కర్మాణి=ఇంద్రియములు, యథాకర్మ=వానికర్మలప్రకారము, వ్రతం = ముఖ్యముగా చేయఁదగినపనిని, దధిరే=ధరించినవి). మృత్యుః = మృత్యువు, (వ్యాపారనిరోధకమగు దేవత), శ్రమః=శ్రమస్వరూపుఁడు, (పీడ) భూత్వా=అయి, తాని=ఆ ఇంద్రియములను, ఉపయేమే=గ్రహించెను. (ఎట్లనఁగా), తాని=ఆ ఇంద్రియములను, ఆప్నోత్=పొందెను. ఆప్త్వా=పొంది, మృత్యుః=మృత్యువు, (తాని=ఆ ఇంద్రియములను), అవాదన్ధత్ = అడ్డగించెను. తస్మాత్=ఆందుపలన, వాక్=వాక్కు, శ్రామ్యతి=శ్రమతోఁగూడుకొనుచున్నది. చక్షుః=నేత్రము, శ్రామ్యతి=శ్రమతోఁగూడుకొనుచున్నది. శ్రోత్రం=చెవి, శ్రామ్యతి=శ్రమతోఁగూడుకొనుచున్నది. అథ=అనంతరము, (మృత్యుః=మృత్యువు), ఇమమేవ = ఈముఖ్య ప్రాణమునే, నాప్నోత్=పొందకపోయెను. అయం=ఈ, మధ్యమః=

దేహమధ్యమునందున్న, ప్రాణః=ప్రాణము, యః=ఏదియో, (తం= ఆప్రాణమును), జ్ఞాతుం= తెలిసికొనుటకు, తాని = ఆ ఇంద్రియములు, (మనః=మనస్సును), దద్ధరే=ధరించుచు. యః = ఏప్రాణము, సఞ్చరంశ్చ=చిరుగుచున్నదియును, అసఞ్చరంశ్చ=తిరుగనిదియునై, సవ్యథతే=దుఃఖంపదో, సరివ్యతి=సశింపదో, అయౌవై = ఈప్రాణమే, నః=మనలోపల, శ్రేష్ఠః=అధికమైనది, హస్త = ఇప్పుడు, సర్వే= సమస్తమైన, (వయం=మనము), అవైవ=ఈప్రాణముయొక్కయే, రూపం=రూపమును, అసామ=పొందుదము. ఇతి=అని, (నిశ్చిత్త్య= నిశ్చయించి), సర్వే=సమస్తమైన, తే=ఆ ఇంద్రియములు, ఏతస్య = ఈప్రాణముయొక్క, రూపమేవ=రూపముగానే, అథర్వా=అయి నది, (ప్రాణరూపమునే ఆత్మనుగా పొందినవి), తస్మాత్=ఆకారణము వలన, ఏతే=ఈవాగాదీంద్రియములు, ఏతేన = ఈప్రాణముయొక్క పేరితోనే, ప్రాణాఇతి = ప్రాణములని, ఆఖ్యాయంతే = చెప్పబడు చున్నవి. యః=ఎవడు, ఏవం = ఈపూర్వోక్తప్రకారము, (సమస్త ఇంద్రియములకు ముఖ్యప్రాణతను), వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (నః=వాడు), యస్మిన్=ఏ, కులే=వంశమునందు, భవతి = కలుగు చున్నాడో, తత్కులం=ఆవంశమును, (జనులు) తేనహవావ=వాని చేతనే, (వాని పేరితోనే), ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నాడు. (కించ = మఱియు), యదీహ=ఎవడైనను, ఏవంవిదా=ఇట్లుప్రాణమును తెలిసి కొనినవానితో, స్పర్థతే = విరోధించుచున్నాడో, (నః = వాడు, అస్మిన్నేవశరీరే = ఈదేహమునందే, అనుశువ్యతి = శోషనుపొందు చున్నాడు. అనుశువ్యహైవ=శోషనుపొందే, అస్తతః = అస్తము నందు, మ్రియతే=మరణమునుపొందుచున్నాడు. ఇతి = ఈప్రకారము, అధ్యాత్మం=ప్రాణాత్మదర్శనము, (ఉక్తం=చెప్పబడినది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము అవియన్నియు, సమానములును అసస్తములునని సాధారణముగా వాఙ్మనఃప్రాణములయొక్క యుపాసనము

చెప్పబడినది, ఒక్కొక్క దానియందుండెడి విశేషము చెప్పబడియుండలేదు. కనుక ఇప్పుడు అవశ్యముగా చేయఁదగినకర్మ చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మదేవుడు ప్రజలనుసృష్టించి వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములను సృజించెను. ఇట్లు సృజింపఁబడిన ఆ ఇంద్రియములు పరస్పరమును కలహించి వానిలో వాగింద్రియము నాకు వేరైనదేదీయైనను నాకు సమానమైన నాపనినిచేయుటకు శక్తికలదాయెనేని అదియును నాశక్తినిచూపించుగాకయని ఎడతెగక పలుకుటకారంభింపఁగా ఇతరములకు చక్షుశ్రోత్రాదీంద్రియములన్నియును అదే ప్రకారము నేనే శ్రేష్ఠమని అహంకరించి తనుతమపనులను చాలింపకుండ ఎల్లప్పుడును చేయుచుకారంభించెను. అప్పుడు మృత్యువు శ్రమియాపుడై ఆవాగాదీంద్రియములనుపొంది వాని వాని పనులను నిరోధించెను. ఇట్లు నిరోధించుటవలన ఆ ఇంద్రియములు శ్రమను పొందిన తనుపనులనుచేయుట కశక్తములై యుండెను. తరువాత మృత్యువు శరీరమధ్యమందున్న ముఖ్యప్రాణమును పొందలేకపోయెను. ఇట్లు మృత్యువుచేత పొందఁబడక సంచరించుచున్నదైనను సరింపని దైనను దుఃఖమును పొందకయు నశింపకయు, నుండెడి ఆప్రాణమే మనలలో శ్రేష్ఠమైనది. గనుక మనమందరమును ఆప్రాణస్వరూపమునే పొందుదమని నిశ్చయించుకొనిన ఆవాగాదీంద్రియములన్నియు ప్రాణరూపమునే ఆత్మనుగాపొందినవి. అందువల్లనే ఇంద్రియములన్నియు ప్రాణములని చెప్పబడుచున్నవి. ఇట్లు సమస్త ఇంద్రియములకు ముఖ్యప్రాణాత్మతను ప్రాణమను పేరును, తెలిసికొనినవాఁడు పుట్టినవంశము వానిపేరితోనే లోకమునందు ప్రసిద్ధమగుచున్నది. మరియు ఎవఁడైనను ఇట్లు తెలిసిన విద్వాంసునితో ద్వేషించెడి వాఁడు శీఘ్రముగా ఉపద్రవమును పొంది మరణమును పొందక ఈశరీరమునందే మూర్ఛనుపొందియాండి, కడఁపట మరణమును పొందుచున్నాఁడు. కాబట్టి ఎవరును ప్రాణాత్మను చూచెడి వానిని

దేవపింపఃకూడదు. ఇట్లు ప్రాణాత్మ దర్శనము చెప్పఁబడినది.

ఉ॥ అథాధిదైవతం జ్వలిష్యామ్యేవాహమిత్యగ్నిర్ద్రధే తస్యామ్య
హమిత్యాదిత్యో భాస్యామ్యహమితి చస్త్రీమా ఏవమన్యాదేవతా
యథాదైవతగ్ స యథైషాం ప్రాణానాం మధ్యమః ప్రాణ ఏవ
మేతాసాం దేవతానాం వాయుః శ్లోచన్తి హ్యన్యా దేవతా
స వాయుః సైషానస్తమితా దేవతా యద్వాయుః. 122॥

ప॥ అథ - అధిదైవతం - జ్వలిష్యామి - ఏవ - అహం -
ఇతి - అగ్నిః - ద్రధే - తస్యామి - అహం - ఇతి - ఆదిత్యః -
భాస్యామి - అహం - ఇతి - చస్త్రీమాః - ఏవం - అన్యాః -
దేవతాః - యథాదైవతం - సః - యథా - ఏషాం - ప్రాణానాం -
మధ్యమః - ప్రాణః - ఏవం - ఏతాసాం - దేవతానాం - వాయుః
- శ్లోచన్తి - హి - అన్యాః - దేవతాః - స - వాయుః - నా -
ఏషా - అనస్తమితా - దేవతా - యత్ - వాయుః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, అధిదైవతం = దేవతావిషయమైన
దర్శనము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). అగ్నిః=అగ్ని, అహమేవ
=నేనే, జ్వలిష్యామి=మండగలనని, (మనః=మనస్సును), ద్రధే=
ధరించెను. ఆదిత్యః=సూర్యుడు, అహం=నేను, తస్యామి=
తపింపఁజేయగలనని, చంద్రమాః=చంద్రుడు, అహం=నేను. భాస్యా
మి=ప్రకాశింపఁగలనని, (మనః=మనస్సును, ద్రధే=ధరించెను).
ఏవం=ఈప్రకారముగానే, అన్యాః=అన్యములగు, దేవతాః=దేవతలం
దగును, యథాదైవతం=ఆయాదేవత కనుకూలముగాను, (మేనిరే=
తలంచిరి). (ఈచెప్పఁబడిన అగ్న్యాదిదేవతలందగును వారివారి
పనులను ఎడతెగక చేయనారంభించిరి). ఏషాం=ఈ, ప్రాణానాం=
వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములలో, మధ్యమః = నడుమనుండెడి,
సః=ఆపూర్వోక్తమైన, ప్రాణః=ప్రాణము, యథా = ఏప్రకారమో,
ఏవం=ఈప్రకారమే, ఏతాసాం దేవతానాం = ఈఅగ్ని మొదలైన

దేవతలలో, వాయుః=వాయువు, (భవతి=అగుచున్నది). అన్యః= ఇతరులగు, దేవతాః= దేవతలు, మోచంతిహి = అస్తమానమును పొందుచున్నారగుదా, వాయుః=వాయువు, స = అస్తమానమును పొందుటలేదు. వాయుః = వాయువు, యత్ = ఏదియో, సై హి= ఆ యీ దేవతయే, అనస్తమితా=అస్తమానముపొందఁబడని, దేవతా =దేవత, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇట్లు అధ్యాత్మదర్శనమును చెప్పి అధిదైవతదర్శనమును చెప్పుచున్నాఁడు. వాగాదీందియముల కధిదేవతలైన అగ్ని మొదలైన దేవతలందఱును నేనే జ్వలింపఁగలను, నేనే తపింపఁగలను, నేనే ప్రకాశింపఁగలను అనెడి ఆయా దేవతలకుఁగల సామర్థ్యాతిశయమును ఎడతెగక ప్రకాశింపఁజేయుట కుపక్రమింపగా వాగాదీందియములవలెనే అగ్ని మొదలగు దేవతలను అస్తమానమునుపొంది, వాయువుమాత్రము ఆయగ్ని మొదలైన దేవతలన్నిటిలో వాగాదీందియములన్నిటిలో మధ్యమందుండెడి ముఖ్యప్రాణమువలెనే అస్తమానమునుపొందక తనవ్యాపారమును ఎడతెగక చేయుచుండెను. కనుక ఇది అధిదైవతము ఇట్లు అధ్యాత్మము, అధిదైవతము, ఈ రెండును మీమాంసచేసి వాయుస్వరూపముయొక్క వ్రతమే భంగముకానిదియని వర్పింపఁబడినది.

ఉ॥ అథైవ శ్లోకో భవతి యత్ శోచేతి సూర్యోఽస్తం యత్ర చ గచ్ఛతీతి ప్రాణాద్వా ఏష ఉదేతి ప్రాణేఽస్తమేతి తం దేవాశ్చ క్రిరే ధర్మగ్గ్ స ఏవాద్య స ఉ శ్వ ఇతి యద్వా ఏతేఽముర్హ్యధ్రియస్త తదేవాప్యద్య కుర్వన్తి । తస్మాదేకమేవ వ్రతం చరేత్వాణ్యచ్చైవాపాన్యాచ్చ నేన్నా పాస్మా మృత్యురాఘ్నవదితి యద్యు చరేత్సమాపిపయిషేత్తేనో, ఏతస్యై దేవతాయై సాయుజ్యగ్ సలోకతాం జయతి.

[23]

ఇతి తృతీయాధ్యాయే పంచమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - ఏవః - శ్లోకః - భవతి - యతః - చ - ఉదేతి
 - సూర్యః - అస్తం - యత్ర - గచ్ఛతి - ఇతి - ప్రాణాత్ - వై
 - ఏవః - ఉదేతి - ప్రాణే - అస్తం - ఏతి - తం - దేవాః - చక్రిరే
 - ధర్మం - సః - ఏవ - అద్య - సః - ఉ - శ్వః - ఇతి - యత్ -
 వై - ఏతే - అముర్హి - అధ్రియస్త - తత్ - ఏవ - అపి - అద్య
 - కుర్వన్తి - తస్మాత్ - ఏకం - ఏవ - వ్రతం - చరేత్ - ప్రాణ్యాత్
 - చ - ఏవ - అపాన్యాత్ - చ - నేత్ - మా - పాస్మా - మృత్యుః
 - ఆపువత్ - ఇతి - యది - ఉచరేత్ - సమాపిపయిషేత్ -
 తేన - ఉ - ఏతస్యై - దేవతాయై - సాయుజ్యం - సహోకతాం -
 జయతి.

[ప॥ అథ=అనంతరము, (ఏతస్యైవ=ఈఅర్థమునకే, ప్రకాశకః=ప్రకాశమగు), ఏవః=ఈ, శ్లోకః = మంత్రము, భవతి=అగుచున్నది. సూర్యః=సూర్యుడు, యతః=ఏవాయువునుండి, ఉదేతి=ఉదయించుచున్నాడో, యత్ర = ఏవాయువునందు, అస్తం = అస్తమానమును, గచ్ఛతి = పొందుచున్నాడో. ఇతి = ఈప్రకారము, ఏవః=ఈసూర్యుడు, ప్రాణాద్వై=ప్రాణమునుండియే. ఉదేతి = ఉదయించుచున్నాడు. ప్రాణే=ప్రాణమునందు, అస్తం=అస్తమానమును, ఏతి=పొందుచున్నాడు. దేవాః=దేవతలు, తం=ఆ, ధర్మం = వ్రతమును, (ప్రాణవ్రతమును, వాయువ్రతమును), చక్రిరే=చేసిరి. స ఏవ = ఆధర్మమే, అద్య=ఇప్పుడు, (అనువర్త్యతే=అనుసరించి ప్రవర్తించుచున్నది). స ఉ = ఆధర్మమే, శ్వః = రేవును, (భవిష్యత్కాలమునందును, అనువర్తిష్యతే=అనుసరించి ప్రవర్తింపఁగలదు). ఇతి=అని, ఏతే=ఈవాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములును అగ్ని మొదలైన దేవతలును, అముర్హి=ఈకాలమునందు, యద్వై = ఏవ్రతమును, (ప్రాణవ్రతమును, వాయువ్రతమును), అధ్రియస్త=ధరించిరో, తదేవ = ధానినే, అద్యాపి = ఇప్పటికిని, కుర్వన్తి = చేయుచున్నవి,

(ఏకాగ్రణమువలన వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియముల యందును అగ్ని మొదలైన అధిదేవతల యందును అనుసరించి పొందియున్న వాయువు యొక్కయును ప్రాణము యొక్కయు పరిస్పందనాత్మక మగు వ్రతము సమస్త దేవతలచేతను అనుసరింపఁబడియున్నదో), తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, పాపామృత్యుః = పాపాత్మ్యుడైన మృత్యువు, మా = నన్ను, నాఘ్నవదితి = బాండ్లదబి, (అన్యోపి=ఇతరుఁడును), ఏక మేవ వ్రతం=ఒక్క వ్రతము నే, చరేత్ = చేయవలయును, (కింతత్=అదియేదియనిన), ప్రాణ్యాచ్యైవ=ప్రాణన వ్యాపారమును చేయవలయును. (ప్రాణనమనఁగా ఊర్ధ్వగమనము), అపాన్యాచ్య=అపానవ్యాపారమును చేయవలయును, (అపానమనఁగా అధోగమనము), (గనుక ఇతరుఁడును ఇంద్రియాంతరములయొక్క వ్యాపారమును ఎదలి ఊర్ధ్వాధోగమన లక్షణమగు ప్రాణవ్యాపార మనది వ్రతమును చేయవలయును. (యది = ఒకానొకప్పుడు, ఉచ రేత్ = (ప్రాణవ్రతమును) ప్రారంభించినయెడల, సమాపిషయపేత్ = సమాప్తిని పొందించుటకు కోరవలయును. తేనఉ=ఆ వ్రతముచేతనే, వ్రతైవైదేవతాదై=ఈ ప్రాణదేవతయొక్క, (ఇక్కడ వష్టివిభక్తికి చతుర్థీవిభక్తి చెప్పటం ఛాందసమని ఎఱుంగవలయును), సాయుజ్యం= ఏకస్వరూపమును, సలోకతా=సమానలోకము కలుగుటను, జయతి= పొందుచున్నాఁడు.

తా|| పూర్వము చెప్పిన అర్థమును దృఢపఱచుటకు ఈ మంత్రము కలిగినది. ఈ సూర్యుఁడు అధిదైవతస్వరూపముతో వాయువు నుండి ఉదయించుచు వాయువునందే సాయంకాలమునందు అస్తమానమును పొందుచున్నాఁడు. అధ్యాత్మస్వరూపుడై నేత్రరూపముతో ప్రాణమునుండి ఉదయించుచు పురుషునియొక్క నిద్రాసమయమునందు ప్రాణమునందే అస్తమానమును పొందుచున్నాఁడు. కనుక అధ్యాత్మ స్వరూపములైన వాగాదీంద్రియములు ప్రాణవ్రతమును అధిదైవత

స్వరూపములైన అగ్ని మొదలగు దేవతలు వాయువ్రతమును ధరించుచున్నాడు. అదియె ఇప్పుడనుసరించునదియును ముందు అనుసరింపఁగలదియునై యున్నదని దేవతలు వ్రతమునే ధరించిరి. కనుక ఇతరుఁడును శ్రమస్వరూపుడైన మృత్యువు నన్ను పొందఁడని నిశ్చయించుకొని వేఱు ఇంద్రియములయొక్క వ్యాపారములను విడిచి ప్రాణముయొక్క ఊర్ధ్వఘోగమన రూపమైన అభగ్నముగు ప్రాణవ్రతమును ఆచరింపవలయును. ఈ ప్రాణవ్రతము నారంభించువాఁడు దానిని సమాప్తి పొందింపవలయును. అట్లు సమాప్తి పొందింపడని ప్రాణము తిరస్కృతమగును. కనుక జనుఁడు అట్టి ప్రాణవ్రతమును ఆచరించుటచేత ఆ ప్రాణదేవతయొక్క సాయుజ్యమును సాలోక్యమును పొందుచున్నాఁడు.

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు పశ్చిమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

తృతీయాధ్యాయము, పశ్చిమ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ త్రయం వా ఇదం నామ రూపం కర్మ తేషాం నామ్నాం వాగిత్యే తదేషాముక్తమహో హి సర్వాణి నామాన్యత్తిష్ఠన్తి । ఏత దేషాగ్ సామైతద్ధి సర్వైర్నామభిస్సమ మేతదేషాం బ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి నామాని బిభర్తి.

॥1॥

ప॥ త్రయం - వై - ఇదం - నామ - రూపం - కర్మ - తేషాం - నామ్నాం - వాక్ - ఇతి - ఏతత్ - ఏషాం - ఉక్తం - అతః - హి - సర్వాణి - నామాని - ఉత్తిష్ఠన్తి - ఏతత్ - ఏషాం - సామ - ఏతత్ - హి - సర్వైః - నామభిః - సమం - ఏతత్ - ఏషాం - బ్రహ్మ - ఏతత్ - హి - సర్వాణి - నామాని - బిభర్తి.

ప్ర॥ ఇదం=ఈజగత్తు, నామ=పేరును, రూపం=ఆ కృతియును, కర్మ=కర్మయును, (ఇతి=అని), త్రయంవై=మూడే. తేషాం=ఆనామ రూప కర్మములలో, నామ్నాం=నామములకు, వాగితి=వాక్కునియె,

(ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది) ఏతత్ = ఈవాక్కు, ఏషాం = ఈ నామములకు, ఉక్థం = కారణము, అతోహి = ఈ వాక్కునుండియే, సర్వాణి=సమస్తములైన, నామాని = నామములు, (యజ్ఞదత్తుడు చేపదత్తుడు మొదలైన నానావిధములగు పేర్లు). ఉత్తిష్ఠన్తి=పుట్టుచున్నవి. ఏతత్=ఈవాక్కు, ఏషాం=ఈనామములకు, సామ=సామాన్యమైనది, ఏతద్ధి = ఈవాక్కే, సర్వైః=సమస్తములైన, నామభిః= నామములతో, సమం=సమానమైనది ఏతద్ధి=ఈవాక్కే, (ఈ శబ్ద సామాన్యమే, యస్మాత్=ఏకారణమువలన), సర్వాణి=సమస్తములైన, నామాని=పేర్లను, బిభర్తి = ధరించుచున్నదో, (తస్మాత్= అందువలన), ఏతత్=ఈవాక్కు, ఏషాం=ఈనామములకు, బ్రహ్మ= ఆత్మస్వరూపము.

తా॥ ఇదివరకు వివరించిన అవిద్యాకార్యమునకు సంగ్రహముగా ఉపసంహారమును చెప్పటకు వేతాక బ్రాహ్మణమును అవతరింపజేయుచున్నాడు. నామరూపకర్మములను చూడే స్వరూపముగాఁగల ఈ కనఁబడెడి సమస్త ప్రపంచము అనాత్మస్వరూపమే. ఈ క్రియాకారణ ఫలాత్మకమైన సంసారరూపమగు జగత్తు నామరూపకర్మలే స్వరూపముగాఁగలది యని అనాత్మస్వరూపమైనదియని ఎట్లు తలంచుటకు శక్యమగుచున్నదని చెప్పబడుచున్నది. ఆ నామరూపకర్మములు చూటిగో ఈనామములకు వాక్కు ముఖ్యకారణము. ఈముఖ్యకారణమైన వాక్కునుండి యే సమస్త నామములు పుట్టుచున్నవి. ఈవాక్కు లోకమునందలి యన్నినామములకు సమానమైన నామములన్నిటిలో సమానముగా నున్నది. నామ విశేషములకు ఆత్మలాభ మెట్లుగా చెప్పఁదగినది యని చెప్పబడుచున్నది. ఈవాక్కు ముఖ్యకారణమైన సమస్త నామములను ధరించుటవలన మన్ను, కుండలు మొదలైనవానికి ముఖ్యకారణమై వేరుగాక ఆత్మస్వరూపమైనట్లు నామములకు వేరుకానిదై ఆత్మస్వరూపమగుచున్నది. ఇట్లు నామ

విశేషము లన్నిటికి శబ్దరూతత్వము సిద్ధమైనది.

ఉ॥ అథ రూపాణాం చక్షురిత్యేతదేషముక్తమగో హి సర్వాణి
రూపాణ్యత్తిష్ఠన్త్యేతదేషాగ్ సామైతద్ధి సర్వైరూపై సమమేత
దేషాం బ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి రూపాణి బిభర్తి. ॥2॥

ప॥ అథ - రూపాణాం - చక్షుః - ఇతి - ఏతత్ - ఏషాం -
ఉక్తం - అతః - హి - సర్వాణి - రూపాణి - ఉత్తిష్ఠన్తి - ఏతత్ -
ఏషాం - సామ - ఏతత్ - హి - సర్వైః - రూపైః - సమం -
ఏతత్ - ఏషాం - బ్రహ్మ - ఏతత్ - హి - సర్వాణి - రూపాణి -
బిభర్తి.

[ప్ర॥ అథ=అనంతరము. రూపాణాం=రూపములకు, (తెలుపున
లుపు మొదలై నవానికి) చక్షురితి=చక్షుస్సుఅని, (ఉచ్యతే=చెప్పబడు
చున్నది). సేత్రమునకు విషయమైనది చక్షుశ్శబ్దముచేత చెప్పబడినది).
ఏతత్=ఈచక్షురింద్రియమే, ఏషాం=ఈతెలుపు నలుపు మొదలై న
రూపములకు, ఉక్తం=కారణము. అతోహి=ఆ చక్షురింద్రియమువల్లనే.
సర్వాణి=సమస్తములైన, రూపాణి=రూపములు, ఉత్తిష్ఠన్తి = పుట్టు
చున్నవి. ఏతత్=ఈచక్షురింద్రియము, ఏ షాం = ఈ రూపములకు,
సామ=సామ్యమైనది. ఏతద్ధి=ఈ చక్షురింద్రియమే, సర్వైః=సమస్త
ములైన, రూపైః=రూపములతో, సమం=సమమైనది, (యతో=ఏకార
ణమువలన), ఏతద్ధి=ఈ చక్షురింద్రియమే, సర్వాణిరూపాణి = సమ
స్తములైన రూపములను, బిభర్తి = ధరించుచున్నదో. (తస్మాత్ =
ఆకారణమువలన), ఏతత్=ఈచక్షురింద్రియము, ఏషాం=ఈరూపము
లకు, బ్రహ్మ=ఆత్మస్వరూపము

కా॥ మఱియు ఆనామరూపకర్మములు మూటిలో తెలుపు
నలుపు మొదలైన రూపములు తేజోరూపమైన సేత్రేంద్రియముచేత
ప్రకాశింపబడినవిగానుక సేత్రేంద్రియమని చెప్పబడుచున్నది. ఈసే
త్రేంద్రియమే ఈ సమస్తరూపములకు కారణము. సమస్తరూపములు

ఈ నేత్రేంద్రియమునుండియే పుట్టుచున్నది. ఈ నేత్రేంద్రియము లోకమునందలి యన్నిరూపములకు సమానమై అన్నిరూపములతో సమానముగానున్నది. ఇదియే రూపములకు వేరుకానిదై సమస్త రూపములను ధరించుటవలన వానికి ఆత్మస్వరూపముగానున్నది, ఇట్లు రూపములన్నియు నేత్రేంద్రియమాత్రమగుట సిద్ధమైనది.

ఉ॥ అథ కర్మణామాత్మే త్యేతదేహముక్తమతో హి సర్వాణి కర్మాణ్యుత్తిష్ఠన్త్యేతదేహాగ్ సామైతద్ధి సర్వైః కర్మభిః సమమేతదేహం బ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి కర్మాణి బిభర్తి తదేతత్త్రయం సనేకమయ మాత్మాత్మో ఏకస్సన్నేతత్త్రయం తదేతదమృతగ్ సత్యేన చ్ఛన్నం ప్రాణోవా అమృతం నామయాచే సత్యం తాభ్యామయం ప్రాణశ్చన్నః.

॥౩॥

ఇతి తృతీయాధ్యాయే వష్టం బ్రాహ్మణమ్.

ఇతి బృహదారణ్యకే తృతీయాధ్యాయః.

ప॥ అథ - కర్మణాం - ఆత్మ - ఇతి - ఏతత్ - ఏహం - ఉక్తం - అతః - హి - సర్వాణి - కర్మాణి - ఉత్తిష్ఠన్తి - ఏతత్ - ఏహం - సామ - ఏతత్ - హి - సర్వైః - కర్మభిః - సమం - ఏతత్ - ఏహం - బ్రహ్మ - ఏతత్ - హి - సర్వాణి - కర్మాణి - బిభర్తి - తత్ - ఏతత్ - త్రయం - సత్ - ఏకం - అయం - ఆత్మ - ఆత్మ - ఉ - ఏకః - సన్ - ఏతత్ - త్రయం - తత్ ఏతత్ - అమృతం - సత్యేన - చ్ఛన్నం - ప్రాణః - వై । అ మృతం - నామయాచే - సత్యం - తాభ్యాం - అయం - ప్రాణః - ఛన్నః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, కర్మణాం=కర్మలకు, ఆత్మేతి = దేహమని, (ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది). ఏతత్=ఈశరీరము, ఏహం=ఈకర్మలకు, ఉక్తం = కారణము, అతోహి = ఈశరీరమునుండియే, సర్వాణి=సమస్తములైన, కర్మాణి=కర్మలు, ఉత్తిష్ఠన్తి=పుట్టుచున్నవి. ఏతత్=ఈశరీరమే, ఏహం = ఈకర్మలకు, సామ = సామ్యమైనది,

ఏతద్ధి=ఈశరీరము. సర్వైః కర్మభిః=సమస్తకర్మలతో, సమం=సమానమైనది. (యత్ = ఏ కారణమువలన), ఏతద్ధి = ఈశరీరమే, సర్వాణి కర్మాణి=అన్నికర్మలను, బిభర్తి = ధరించుచున్నదో, (తస్మాత్ = ఆ కారణమునుండి), ఏతత్ = ఈశరీరము, ఏహం=ఈకర్మలకు, బ్రహ్మ = ఆత్మస్వరూపము, (భవతి=అగుచున్నది). తదేతత్ = ఆ ఈ, త్రయం = నామ రూప కర్మలు మూడును, ఏకంసత్ = ఒక్కటియై, ఆయమాత్మా=ఈశరీరము, (భవతి=అగుచున్నది). ఆత్మాడి = శరీరమే, ఏకస్సా=ఒకటియై, ఏతత్త్రయం=ఈనామ రూప కర్మలు మూడును, (భవతి = అగుచున్నది). తదేతదమృతం=ఆ ఈ అమృతస్వరూపము, సత్యేన=సత్యముచేత, ఛన్నం = కప్పబడినది. (ఆ అమృత సత్యము లేవియిన చెప్పబడుచున్నవి). ప్రాణోవై = ప్రాణమే, అమృతం = అమృతస్వరూపము. (లోపల సమస్తమున కాధారమగు కర్మయునై ఇంద్రియరూపమును ఆత్మరూపము నైన ప్రాణము నశింపనిది). నామరూపే=నామరూపములు రెండును, సత్యం = సత్యస్వరూపము. (కార్యస్వరూపములైన శరీరావస్థలగు నామరూపములు రెండును సత్యమనుపేరుగల పంచభూతములు స్వరూపములుగా కలుగుటవలన సత్యమనబడును). తాభ్యాం=ఆనామరూపములచేత, ఆయంప్రాణః = ఈప్రాణము, ఛన్నః = కప్పబడినది.

తా॥ ఇష్టజానామరూపకర్మములు మూటిలో కర్మలన్నియు ఈశరీర సాధ్యములగుటవలన శరీరమనియే చెప్పబడుచున్నవి. ఈశరీరమే కర్మలన్నిటికి కారణము. దీనినుండియే యన్నికర్మలు పుట్టుచున్నవి. ఇదియే సమస్తకర్మలకు సామ్యమును అన్నికర్మలతో సమానము నై యున్నది. ఇదియే సమస్త కర్మలను ధరించుటవలన కర్మలన్నిటికి ఆత్మస్వరూపమైనది. ఈ నామరూపకర్మలు మూడును ఒకటియై ఈశరీరమగుచున్నవి. ఒక్కటియై ఈశరీరమే ఆనామరూప కర్మలు మూడునగుచున్నది. ఈనామరూపక్రియలు మూటిలో క్రియా

రూపమైన అమృతస్వరూపమగు ప్రాణము సత్యమైన పేరుగల పంచ
భూతవికారమైన సామరూపములచేత కప్పబడి ప్రకాశింపకుండ
చేయఁబడుచున్నది. ఇట్లు కర్మలకు దేహాత్మత్వము చెప్పఁబడినదియై
అజ్ఞానవిషయమైన సంసారభావము.

ఇట్లు బృహదారణ్యకము

త్పత్తియాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రీ

కుక్ల యజుర్వేద - తాత్పర్యకాఖ్యామ.

బృహదారణ్యకొపనిషత్

చతుర్థాధ్యాయః

హరిః ఓమ్॥ పూర్ణవదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణమదభ్యుత్తే (చ) తే ।
పూర్ణస్య పూర్ణమచాయ పూర్ణమేవా వశిష్యతే.

ఓమ్ కాన్తిః కాన్తిః కాన్తిః (మా. 7. 1.1.)

హరిఃఓమ్. ఉ॥ దృష్టబాలాకిహ్వానూచానో గార్గ్య ఆస స హోవాచా
జాతశత్రుం కాశ్యం బ్రహ్మ తే బ్రువాణీతి స హోవాచాజాత
శత్రుః సహస్రమేతస్యాం వాచి దద్మో జనకోజనక ఇతి వై జనా
ధావన్తితి. ||1||

ప॥ దృష్టబాలాకిః - హ - ఆనూచానః - గార్గ్యః - ఆస -
సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుం - కాశ్యం - బ్రహ్మ - తే -
బ్రువాణి - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - సహ
స్రం - ఏతస్యాం - వాచి - దద్మః - జనకః - జనకః - ఇతి - వై
- జనాః - ధావన్తి - ఇతి.

[ప॥ అనూచానః=వక్తయును, (అనుసరించి పలుకుటయందు
సమర్థుడును), దృష్టబాలాకిర్హ = దృష్ట=గర్విష్టుడైన, బాలాకిర్హ
= బాలాకియునునట్టి, (బలాశయనుచానియొక్క పుత్రుడునగు),
గార్గ్యః = గార్గ్యుడు, (గోత్రమువలన గార్గ్యుడను పేరుగలవాడు),
ఆస=ఉండెను. సః హ=ఆగార్గ్యుడే, అజాతశత్రుం=అజాతశత్రువను
పేరుగల, కాశ్యం=కాశీరాజును, (అభిగమ్యుం=పొంది), తే=నీకొఱకు,
బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మను, బ్రువాణీతి=చెప్పగలనని, ఉవాచ=పలికెను,
అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను పేరుగల, సహ=ఆకాశీరాజు, జనాః

=జనులు, జనకః=జనకమహారాజు, (దాతా=ఇచ్చెడివాడు), జనకః
 =జనకమహారాజు, (శ్రోతా=వినిడివాడు), ఇతి = అని, వై=ప్రసిద్ధ
 ముగా, ధావన్తి=పరువెత్తుచున్నారు, ఇశి=శనుక, ఏతస్యాంవాచి=
 నీకొఱకు పరబ్రహ్మస్వరూపము చెప్పగలనని పఠింపిన ఈవాక్కు
 నిమిత్తమై, (గవాం=గోవులయొక్క), సహస్రం=వేయిని, దద్యుః=
 ఇచ్చుచున్నానని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పిన అవిద్యా విషయకమగు సంసారముకంటె అనంతరమందు జ్ఞాన విషయకమైన ఆత్మస్వరూపము పొందఁదగినదియని నాలుగవ అధ్యాయము ఆరంభింపఁబడుచున్నది. ఈ విద్యావిద్యలలో నేను పరబ్రహ్మస్వరూపమైననెడి ఆత్మతత్వ మొకటియే విద్యావిషయమైనది. నేను నేను, నాచేత ధ్యానింపఁబడెడి ఆత్మస్వరూపము నేను అనెడి భేదదృష్టిచే అవిద్యావిషయకమైనది. ఇట్టి విద్యావిద్యల రెండింటిలో అవిద్యావిషయమంతయు ఈ మూడవ అధ్యాయంతమువఱకు చెప్పఁబడినది. ఈ అవిద్యావిషయము రెండు విధములై నది. ఎదేదనిన, లోపల స్తంభములు మొదలైన గృహము యొక్క ఆధారమువలెనె శరీరములోపల ఉండెడి ప్రకాశస్వరూపమును అమృతస్వరూపమునునగు ప్రాణమును, గృహమునకుబయట గడ్డి, మృత్తిక మొదలైనవివలెనె ఉండెడి అప్రకాశమును వృద్ధిక్షయ రూపమును సత్యశబ్దవాచ్యమును వెలుపలనుండెడి కార్యలక్షణములైన నామరూపాత్మకమగు శరీరమును. ఇట్లు రెండువిధములైన వానిలోపలనుండెడి మొదటిదియగు అమృతస్వరూపమైన ప్రాణము వెలుపలనుండెడి మరణశీలమగు కార్యలక్షణమైన శరీరముచేత కప్పఁబడియున్నదని పూర్వగ్రంథము సమాప్తిచేయఁబడినది. ఇట్టి అవిద్యా విషయమైన ప్రాణమునే ఆత్మస్వరూపముగా పొందిన గార్హుడను బ్రాహ్మణుడు చెప్పెడివాడుగాను అదేప్రకారముగానే విపరీతమైన ఆత్మజ్ఞానముగల అజాతశత్రువను కాశీరాజు వినిడివాడుగాను కలిగిన

పూర్వపక్ష సిద్ధాంత రూపమైన ఈ కథను ఆచారవిధిని ఉపదేశించుటకు ఇక్కడ చెప్పుచున్నాడు. వక్తయును గర్విష్టుడను బలాశ పుత్రుడనుగు గార్హ్యుడను ఒక బ్రాహ్మణుడు కలడు. అతడు అజాత శత్రువుగు కాశీరాజును పొంది నీకు బ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పగలనని పలికెను. ఇట్లు గార్హ్యుని చేత ప్రబుకలబడిన ఆ కాశీరాజు ఇంతకు పూర్వము బ్రహ్మవేత్తలగు జనులందఱును జనకమహారాజే దాతయని జనకమహారాజే శ్రోతయని పోవుచున్నారు. ఓ గార్హ్యుడా ఇప్పుడు నీవు ఆ సమస్తమును నాయుండే భావించి నీకొఱకు బ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పగలనని పలికెడి, ఈవాక్కునిమిత్తము వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్నా ననిపలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్హ్యో య ఏవాసావాదిత్యే పురుష ఏతమేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్భా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా
అతిష్ఠాః సర్వేషాం భూతానాం మూర్ధా రాజేతి వా అహమేతన్ను
పాస ఇతి స య ఏతమేవముపాస్తేతిష్ఠాః సర్వేషాం భూతానాం
మూర్ధా రాజా భవతి. 121

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్హ్యః - యః - ఏవ - అసా -
అదిత్యే - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాస్తే -
ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మాం - ఏతస్మిన్ -
సంవదిష్ఠాః - అతిష్ఠాః - సర్వేషాం - భూతానాం - మూర్ధా - రాజా -
ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాస్తే - ఇతి - సః - యః - ఏతం
- ఏవం - ఉపాస్తే - అతిష్ఠాః - సర్వేషాం - భూతానాం - మూర్ధా
- రాజా - భవతి,

ప్ర॥ సః హ=ఆ, గార్హ్యః = గార్హ్యుడు, అదిత్యే = సూర్యుని
యందు, అసా=ఈ పురుషః=పరిపూర్ణుడగు పరబ్రహ్మస్వరూపుడు,
యవన=ఎవఁడో, ఏతమేవ=దీనినే, అహం=నేను (అస్మిన్=ఈ శరీ
రేంద్రియ సముదాయమునందు), బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాస

ఇతి=ఉపాసన చేయుచున్నానని, ఉపాచ=పలికెను. (ఏవముక్తః= ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీ రాజు, (ఓగార్హ్యః=దానీవు), అతిష్ఠాః=సమస్త భూతముల నతిక్రమించెడి వాఁడును, సర్వేషాంభూతానాం=అన్ని భూతములకు, మూర్ధా=శిరస్సును, రాజేతివై=రాజునుఅనిన్ని, ఏతమేవ=ఈపురుషునినే, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నాననియు, ఏతస్మిన్=ఈ పరబ్రహ్మ విషయమునందు, మామాసంపదిష్ఠాః=సంపాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు అనియు, ఉపాచ=పలికెను, యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఈ పురుషస్వరూపుని, ఏవం=ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, అతిష్ఠాః=భూతముల నతిక్రమించిన వాఁడును, సర్వేషాంభూతానాం=అన్ని భూతములకు, మూర్ధా=శిరస్సును, (ప్రధానుఁడును) రాజా=రాజును, భవతి=అగుచున్నాఁడు, (అని నాకు తెలియును).

తా|| ఈ ప్రకారము పరబ్రహ్మస్వరూపమును వినుటకు అభిముఖుడై యున్న రాజునుగూర్చి ఆ గార్గ్యమహాఋషి, ఈ సూర్యమండలమునందును నేత్రమునందు ఒక్కడైన అభిమానియగువాడే నేత్రముద్వారా ఈ హృదయమునందు ప్రవేశించి నేను భోక్తను కర్తను అని ఉన్నాఁడు. ఇట్లు సూర్యమండలమునందు నేత్రమునందభిమానియై యుండెడి ఈ పురుషస్వరూపుని ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు బ్రహ్మస్వరూపమునుగా చూచుచున్నాను, ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ పురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమును నీకోటకు చెప్పచున్నాను. ఉపాసించుమా యని పలికెను. ఇట్లా గార్గ్యునిచేత పలుకఁబడిన అజాతశత్రువను ఆ కాశీరాజు ఈ ప్రకారము మన ఉభయులకు సమానముగా తెలిసికొనఁదగిన విజ్ఞానమునందు మమ్మునుగూర్చి అజ్ఞానులనుగూర్చి వలెనే చూపించుచున్న మీచేత మేము బాధింపఁబడినవారల మగుదుము. కనుక నీవీ పర

బ్రహ్మనిషయమునం దిట్లు చెప్పవద్దు. దీనియందు వేరేదియైనను తెలిసి
కొనియుంటివేని చానినిచెప్పటకు నీవు తగియున్నావు. ఇంతకుపూర్వము
నీవు ఈ సూర్యునియందును నేత్రమునందును అభిమానియింపవాఁ
డొకఁడై, వాఁడే ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు ప్రవేశించి
యున్నాఁడు. వానిని నేను అన్నిభూతముల నతిక్రమించిన వానిగాను
అన్నిభూతములకు ముఖ్యునిగాను బ్రహ్మస్వరూపమునుగా చూచు
చున్నాను. ఉపాసించుచున్నాను. ఇట్లుపాసించెడివాఁడు భూతముల
నన్నిటిని అతిక్రమించువాఁడును సమస్తభూతములలో ప్రధానుఁడును
రాజును అగుచున్నాడని నీవుచదేశించినది నాకు తెలియును.
ఈ సూర్యునియందును ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునం దుండెడి
పురుషస్వరూపుఁడొక్కఁడే, వాఁడే పరబ్రహ్మము అని ఉపాసించెడి
వాఁడు సమస్తభూతముల నతిక్రమించి యుండెడివాఁడును భూతము
లన్నిటిలో ప్రధానుఁడును రాజును అగుచున్నాడని పలికెను.

ఊ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసా చద్వే పురుష ఏతమేవాహం
బ్రహ్మోవాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రు ర్వా మైతస్మిన్ జంప
దిష్టా బృహన్పార్జ్వరవాసాః సోమోరాజేతి వా అహమేతముపాస
ఇతి స య ఏతమేవముపాస్తేఽహరహర్వా సుతః ప్రసుతో భవతి
నాస్యాన్నం క్షీయతే. 181

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అసా -
చద్వే - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే -
ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - ఆజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత
స్మిన్ - సంవదిష్టాః - బృహత్ - పార్జ్వరవాసాః - సోమః - రాజా -
ఇతి - దై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః -
ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - అహరహః - హ - సుతః - ప్రసుతః -
భవతి - న - అస్య - అన్నం - క్షీయతే.

[ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుడు, చద్వే = చంద్రునియందు,

అశా=శు, పురుషః=పురుషుడు, యవన=ఎవడో, ఏతమేవ=వీనినే,
 అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసతి = ఉపాసించు
 చున్నానని, ఉపాచహ=పలికెను, (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకబడిన)
 సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్హ్యంజా
 నీవు), బృహత్ = అధికుడును, పాణ్డరవాసాః = తెల్లనివస్త్రముగల
 వాడునగు, సోమోరాజేతిన్ = చంద్రుడేయని, (యజ్ఞమున కుప
 తోగమైన సోమలత మొదలైన యోషధులకు చంద్రుడు రాజగుట
 వలన సోమోరాజాయని చెప్పబడినది). ఏతమేవ = ఈపురుషునే,
 అహం=నేను, ఉపాసతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈపురుష
 స్వరూపమగు బ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః = సంవాదమును
 చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉపాచహ=పలికెను. యః=ఎవడు,
 ఏతం=ఈపురుషుని, (ఈపూర్వము చెప్పబడిన విశేషణములతోఁ
 గూడుకొనిన పురుషుని), ఏవం = ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము,
 ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాడో, (తస్య=వానికి), సః=ఆపురుషుడు.
 (చంద్రుడందలాభిమానియగు ఆ పురుషుడు), అహరహః=ప్రతిదిన
 మును, (యజ్ఞే = యజ్ఞమునందు), సుతః = ప్రకృతిస్వరూపుడును,
 ప్రసుతః=వికృతిగాను, (కర్మప్రకృతియని కర్మసాధనములు వికృతి
 యని చెప్పబడును). భవతి=అగుచున్నాడు. అన్యః=ఈ ఉపాసకునికి,
 అన్నం=అన్నము, నక్షీయతే=క్షీణింపడు.

తా॥ ఇట్లు సంవాదముతో అజాతశత్రువను కాశీరాజుచేత
 అదిత్యరూపమైన పరబ్రహ్మము సరియైనది కాదని చెప్పబడగా
 గార్హ్యంజు వేటొక పరబ్రహ్మమును పొంది, ఓరాజా ! అధికుడును
 తెల్లని కిరణములను శ్వేతవస్త్రముగలవాడునగు చంద్రునియందును
 మనస్సునందును అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అని తలంచెడి
 పురుషుడొక్కడే వీనినే నేను పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించు
 చున్నాను గనుక నేను ఆ పురుషువస్వరూపమగు బ్రహ్మమును

నీకోటకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన ఆ కాశీరాజు ఓ గార్హ్యఁడా! నీవు చంద్రమనస్సుల యందభిమానియగు ఆ పురుషుని విషయమై గొప్పవాఁడును తెల్లని వస్త్రముగలవాఁడును సోమలతాద్యాధిపత్యముచేత సోమరాజును పేరుగలచంద్రుఁడు అయియుండెడి ఈ పురుషునే నేను ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు బ్రహ్మస్వరూపునిగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకోటకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమని చెప్ప వద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పిన మహత్వాది విశేషణములతోఁగూడుకొనిన చంద్రమనస్సుల యభిమానియగు ఒక్కఁడైన పురుషుఁడే ధ్యానించెడి వానికి ఆపురు షుఁడే ప్రతిదినమును యజ్ఞకర్మయందు ప్రకృతి వికృతి స్వరూపుఁడగు చున్నాఁడు. ప్రకృతియనఁగా యజ్ఞమును వికృతియనఁగా యజ్ఞ క్రియలును, ఈ ప్రకారము చంద్రమనస్సులయందభిమానియై యుండెడి పురుషుని ఏకముచేసి ఒక్కనిగాతలంచి పరబ్రహ్మమని ఉపాసించెడి వానికి అన్నము ఎప్పటికిని క్షీణింపదు, (నశింపదు) అని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసా విద్యుతి పురుష ఏతమేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్ సంవ
దిష్ఠా తేజస్వీతి వా ఆహమేతముపాస ఇతి స య ఏతమేవము
పాస్తే తేజస్వీ హ భవతి తేజస్వినీ హస్యప్రజాభవతి. 14॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - ఆసా-
విద్యుతి - పురుషః - ఏతం - ఏవ - ఆహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే -
ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - ఆజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత
స్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - తేజస్వీ - ఇతి - వై - ఆహం - ఏతం -
ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - తేజస్వీ -
హ - భవతి - తేజస్వినీ - హ - అస్య - ప్రజా - భవతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్హ్యఁడు, విద్యుతి=మెరుపునందు,

అసౌ=ఈ, పురుషః=పురుషుడు, యవవ=ఎవడో, ఏతమేవ=వీనినే, అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాస ఇతి = ఉపాసించుచున్నానని ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యఃడా ? నీవు), తేజస్వీతివై = తేజోవంతుడేయని, ఏతం=ఈపురుషుని, అహం = నేను, ఉపాస ఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్ = ఈపురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమునందు, మామాసంపదిష్ఠాః = సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవడు, ఏతం=తేజోవంతుడగు ఈ పురుషస్వరూపుని, ఏవం=ఈపూర్వోక్త ప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాడో, సః=వాడు. తేజస్వీహ = తేజోవంతుడను, భవతి = అగుచున్నాడు. అస్య=ఈ ఉపాసకుని యొక్క, ప్రజా=సంతానము, తేజస్వీసీహ=తేజస్సుకలదియును, భవతి = అగుచున్నది.

తా|| ఈప్రకారము సంవాదముతో కాశీరాజుచేత చంద్రస్వరూపైన పరబ్రహ్మము తిరస్కరింపబడఁగా గార్గ్యుడు వేటొక పరబ్రహ్మమునుపొంది ఓ రాజా ! మెరుపునందును త్వక్కునందును హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అని తలంపెడి ప్రాణస్వరూపుడైన పురుషుడొక్కడే వీనినే నేను శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ పురుషుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమును నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను ఇట్లు పలుకబడిన ఆ కాశీరాజు ఓ గార్గ్యఃడా? నీవు మెరుపునందును త్వక్కునందును హృదయమునందును అభిమానియగు ఒక్కడైన ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుని విషయమై నేను ఈపురుషుని తేజోవంతుడనియే పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నానని, అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు

ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పిన తేజస్విత్వ విశేషముతోఁగూడుకొనిన మెరుపు మొదలైనవాటియందభిమాని యగు ఒక్కడైన ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుని ధ్యానించెడివాడు తేజోవంతుడగుచున్నాడు. వానిపుత్రులు మొదలైనవాడును తేజో వంతులగుచున్నాడు అని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచగార్గ్యో య ఏవాయమాకాశే పురుష ఏతమేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్ సంవ
దిష్ఠాః పూర్ణమప్రవర్తీతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత
మేవముపాస్తే పూర్వతే హ ప్రజయా పశుభిర్నాస్యల్లోకాత్ర
జోద్వర్తతే. 151

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం -
ఆకాశే - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే -
ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత
స్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - పూర్ణం - అప్రవర్తి - ఇతి - వై - అహం -
ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే -
పూర్వతే - హ - ప్రజయా - పశుభిః - న - అస్య - అస్మాత్ -
లోకాత్ - ప్రజా - ఉద్వర్తతే.

[ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుడు, ఆకాశే=ఆకాశమునందు, అయం=ఈ, పురుషః=ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుడు, యఏవ=ఎవడో, ఏతమేవ=ఈప్రాణస్వరూపమైన పురుషునే, అస్మిన్=శరీరేంద్రియసముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుడా? నీవు) పూర్ణం=పరిపూర్ణుడగును, అప్రవర్తితివై=ప్రవర్తింపనివాడేయని, (క్రియారహితుడేయని) ఏతం=ఈప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=

ఉపాసించుచున్నావని, ఏతస్మిన్ = ఈబ్రహ్మమునందు, మూమానంప
నిష్ఠాః = సంవాదమును చేయవద్దు. (అని), ఉపాచహ = పలికెను. యః
= ఎవఁడు, ఏతః = పూర్వత్వాదివిశేషణములతోఁగూడుకొనిన, ఈపురు
షుని, ఏవం = ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే = ఉపాసించు
చున్నాడో, సః = వాఁడు, ప్రజయా = సంతానముతోను, పశుభిః =
పశువులతోను, పూర్వతేహ = నిండినవలెనున్నాడు, అన్య =
ఈఉపాసకునియొక్క, ప్రజా = సంతానము, అస్మాత్ = ఈ, లోకాత్
= లోకమునుండి, నోద్వర్తతే = మరయొకలోకమును పొందదు. (సంతాన
విచ్చిత్తిలేదు).

తా॥ ఇట్లు కాశీరాజుచేత సంవాదముతో విద్యుత్స్వరూపమైన
పరబ్రహ్మము తిరస్కరింపఁబడగా గాఢ్యుఁడు వేటొక పరబ్రహ్మమును
పొంది ఓ రాజా ! ఆకాశమునందును హృదయాకాశమునందును అభి
మానియై నేతఁడు కర్తవ్యభోక్తను అని తలఁచెడి పురుషుఁడొక్కఁడే
వీనినే నేను ఈ దేహేంద్రియసముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా
ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని
సీతొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను.
ఇట్లు వలకఁబడిన కాశీరాజు, ఓ గాఢ్యుడా ! నీవు బాహ్యకాశ
హృదయాకాశములయందు అభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూ
పుఁడగు పురుషుని విషయమై నేను ఈపురుషుని పూర్ణుఁడను క్రియా
రహితుఁడును అనియే పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది
సీతొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పు
వద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము
చెప్పినప్రకారము పూర్వత్వ అక్రియావర్తములనెడి విశేషణముల
తోఁగూడుకొనినవాఁడును బాహ్యకాశ హృదయాకాశములయం
దభిమానియైన వాఁడును ఒక్కటియైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురు
షుని ధ్యానించెడివాఁడు పుత్రాదిసంతానముతోను, పశువులతోను,

నిండింపఁబడినవాడగుచున్నాఁడు. మరియు అట్టి ఉపాసకనియొక్క సంతానము ఈలోకమునుండి ఎడతెగక నశింపక యుండును.

ఉ॥ స హోవాచగార్గ్యో య ఏవాయం వాయా పురుష ఏతమేవా హం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హూవాచాజాతశత్రుగ్మా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా ఇన్ద్రో వై కుణ్ఠోఽపరాజితా సేనేతి వా అహమేతము పాస ఇతి స య ఏతమేవముపాస్తే జిష్ణుర్హా పరాజిష్ణుర్భవత్యన్యత స్త్యజాయీ.

॥6॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - వాయా - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత స్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - ఇన్ద్రః - వై కుణ్ఠః - అపరాజితా - సేనా - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - జిష్ణుః - హ - అపరాజిష్ణుః - భవతి - అన్యత స్త్యజాయీ.

(ప॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, వాయా=వాయువునందు; అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈప్రాణరూపమైన పురుషునే, (అస్మిన్=ఈశరీరేంద్రియ సముదాయ మునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుడా! నీవు), ఇన్ద్రః=పరమేశ్వరుఁడును, వై కుణ్ఠః=సహింప శక్తుడు కానివాడును, అపరాజితా=పరాజయమునుపొందని, సేనే తివై=సేనాస్వయాపుడునేయని, ఏతం=ప్రాణరూపుడగు ఈపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈబ్రహ్మ మునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఇన్ద్ర)త్వాది విశే

మణములతోఁగూడుకొనిన ఈపురుషుని, ఏవం = పూర్వోక్తప్రకారము. ఉపాస్తే = ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, జిష్ణుః = జయశీలుడును, అపరాజిష్ణుః = ఇతరులచేత జయింపఁబడని స్వభావముగల వాఁడును, అన్యత స్వజాయీ = శత్రువులను జయించుటకు స్వభావము కలవాఁడును, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇట్లు కాశీరాజుచేత సంవాదముతో ఆకాశస్వరూపమైన పరబ్రహ్మప్రత్యాఖ్యానము చేయఁబడగా గార్గ్యుడు వేతాక పరబ్రహ్మమునుపొంది-ఓ రాజా ? వాయువునందును ప్రాణమునందును హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుడొక్కఁడే. వీనినే నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను, కనుక నేను ఆప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసింపుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు ఓ గార్గ్యడా ? నీవు వాయుప్రాణహృదయములయందు అభిమానియగు ఒక్కడైన ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషునివిషయమై నేను ఈపురుషుని ఇంద్రుడును అశ్రుశూన్యుడును పరాజయమునుపొందని సేనాస్వరూపుడును అనియే పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసింపుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము ఇంద్రోత్వాది విశేషణములతోఁగూడుకొనినవాఁడును వాయువుప్రాణహృదయములయందు అభిమానియైనవాఁడును ఒక్కటియైన ప్రాణస్వరూపుడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు జయశీలుడును ఇతరులకు జయింపనలవిగాని స్వభావుడును శత్రుజయశీలుడును అగుచున్నాడని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయమగ్నో పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మాసాన ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్దా మైతస్మిన్ సంవ

దిష్టాః విషాసహిరితి వా ఆహమేతముపాస ఇతి స య చేతమేవ
ముపాస్తే విషాసహిర్వా భవతి విషాసహిర్వాస్య ప్రజా భవతి. 171

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం
- అగ్నా - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే
- ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత
స్మిన్ - సంవదిష్టాః - విషాసహిః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం -
ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - విషాసహిః
- హ - భవతి - విషాసహిః - హ - అస్య - ప్రజా - భవతి.

[ప॥ సః=ఆ, గార్గ్యః = గార్గ్యుడు, అగ్నా = అగ్నియందు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుడు, యఏవ = ఎవఁడో, ఏతమేవ = ఈప్రాణరూపుడైన పురుషునే, (అస్మిన్ = ఈదేహేంద్రియసముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాస ఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యడా ! నీవు), విషాసహిరితివై=ఇతరులను ఓర్పువాడనియే, (వేల్పుఁబడిన హవిస్సుసంతయు భస్మముచేయుటచేత అగ్ని విషాసహియనఁబడుచున్నది). ఏతం=ఈయగ్నియందలి ప్రాణరూపుడైన పురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్ = ఈబ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్టాః=ఈసంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని). ఉవాచహ = పలికెను. యః = ఎవఁడు, ఏతం= విషాసహిత్యగుణముతోఁ గూడుకొనిన, ఈపురుషుని, ఏవం = ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే = ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, విషాసహిః = శత్రువులను ఓర్పువాఁడు, భవతిహ = అగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈఉపాసకునియొక్క, ప్రజా = సంతానమును, విషాసహిః=శత్రువులను ఓర్పునది, భవతిహ = అగుచున్నది.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదముతో వాయుపురుషరూప

మైన బ్రహ్మోపాసనము తిరస్కరింపఁబడగా గార్హ్యడు వేటాక
 బ్రహ్మమునుపొంది ఓ రాజా ! అగ్నియందును వాక్కునందును
 హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలం
 చెడి పురుషుడొక్కడే వీనినే నేను దేహేంద్రియాది సముదాయము
 నందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను, కనుక నేను ఆప్రాణ
 రూపుడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను, నీవు వానిని ఉపా
 సింపుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు, ఓ గార్హ్యడా !
 నీవు అగ్నియందును వాక్కునందును హృదయమునందును అభిమాని
 యగు ఒక్కడైన ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషునివిషయమై నేను
 ఈపురుషుని ఇతరమైన సర్వమును ఓర్చువాఁడని యే పరబ్రహ్మ
 మునుగా ఉపాసించుచున్నాను, అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను.
 దానిని నీవు ఉపాసింపుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది
 నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము విషాసహిత్య
 గుణముతోఁగూడిన వాఁడును అగ్ని వాక్కు హృదయము వీనియం
 దభిమానియైనవాఁడును ప్రాణరూపుడునగు పురుషుని ధ్యానించెడి
 వాఁడు శత్రువులకు సహింపనశక్తుడు అగుచున్నాఁడు. అట్టి యుపాస
 కునియొక్క పుత్రుడును శత్రువులచే నోర్వశక్తుడుగాక అగ్ని తన
 యందు వ్రేల్చుబడిన హవిస్సునంతయు భస్మముచేయుటచే నోర్చినట్లు
 శత్రువులనందఱిని ఓర్చుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయమపు పురుష ఏతమేవాహం
 బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్ సంప
 దిష్ఠాః ప్రతిరూప ఇతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏతమేవ
 ముపాస్తే ప్రతిరూపగ్ హైవైవముపగచ్ఛతి నాప్రతిరూప మధో
 ప్రతిరూపోఽస్తాజ్ఞాయతే. 181

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం
 అపు - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉవాస్తే

- ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - య - మా -
 వీతస్మిన్ - సంపదిష్ఠాః - ప్రతిరూపః - ఇతి - వై - అహం - వీతం
 - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - వీతం - వీచం - ఉపాస్తే - ప్రతి
 రూపం - హ - వీచ - వీచం - ఉపగచ్ఛతి - న - అప్రతిరూపం -
 అథో - ప్రతిరూపః - అస్మాత్ - జాయతే.

[ప॥ సః=అ, గార్హ్యః=గార్హ్యడు, అపు=ఉదకములయందు,
 అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుడు, యవన = ఎవఁడో, వీతమేవ=
 ఈ ప్రాణరూపుడైన పురుషునే, (అస్మిన్ = దేహేంద్రియాది సము
 దాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాశ
 ఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (వీచము క్తః=ఇట్లు
 పలుకఁబడిన), సః=అ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు,
 (ఓ గార్హ్యడా ? నీవు), ప్రతిరూపఇతివై=అనురూపమైనవాడేయని,
 (శ్రుతిస్మృతులకు ప్రతికూలము కానివాడేయని), వీతం=ఈ యుద
 కములయందలి ప్రాణరూపుడైన పురుషుని, అహం=నేను, ఉపాశ
 ఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, వీతస్మిన్=ఈబ్రహ్మమునందు, మామా
 సంపదిష్ఠాః=సంపాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ
 =పలికెను. యః=ఎవఁడు, వీతం=శ్రుతిస్మృత్యనుకూలత్వగుణముతోఁ
 గూడుకొనిన ఈ పురుషుని, వీచం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే
 =ఉపాసించుచున్నాడో, సః=వాడు, ప్రతిరూపంహైవ=శ్రుతిస్మృతి
 శాసనమునకు అనుకూలమైనఫలమునే, ఉపగచ్ఛతి = పొందు
 చున్నాడు. అథో=తరువాత, వీచం=ఈ ఉపాసకుని, అప్రతికూలం=
 శ్రుతిస్మృత్యనుకూలముగాని ఫలమును, నోపగచ్ఛతి = పొందదు.
 అస్మాత్=ఈ ఉపాసకునివలన, ప్రతిరూపః = ప్రతిబింబరూపుడగు
 పుత్రుడు, (సమానరూపముగల పుత్రుడు), జాయతే=పుట్టుచున్నాడు.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంపాదముతో లగ్నిపురుషరూప
 మైన బ్రహ్మోపాసన తిరస్కరింపఁబడగా గార్హ్యడు వేటొక బ్రహ్మో

పానననుపొంది ఓ రాజా ! ఉదకములయందును రేతస్సునందును హృదయముపందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలం చెడి పురుషుడొక్కడే. వీని నేను దేహేంద్రియాది సమూహాభ్యము నందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆప్రాణ స్వరూపుడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁజడిన కాశీరాజు ఓ గార్గ్యడా ? నీవు ఉదకరేతో హృదయములయందభిమానియగు ఒక్కడైన ప్రాణ స్వరూపుడగు పురుషునివిషయమై నేను ఈపురుషుని శ్రుతిస్మృతులకు ప్రతికూలుడు కానివాఁడేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారము శ్రుతిస్మృత్యనుకూలత్వ గుణముతోఁ గూడుకొనినవాఁడును ఉదకరేతో హృదయములయందభిమానియైఁ జాఁడును ప్రాణరూపుడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు శ్రుతిస్మృత్యనుకూలమైన ఫలమును పొందుచున్నాఁడు. ఈ యుపాసకుని శ్రుతిస్మృత్యనుకూలముగాని ఫలమునుపొందదు. ఈ యుపాసకునివలన చానితో సమానుడగు పుత్రుఁడును పుట్టుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయ మాదర్శే పురుష ఏతమేవా హం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా రోచిష్ణురితి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏతమేవ ముపాస్తే రోచిష్ణుర్తా భవతి రోచిష్ణుర్నాస్య ప్రజా భవత్యథో యైస్సున్నిగచ్ఛతి సర్వాన్ స్తానతిరోచతే. 191

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - ఆదర్శే - పురుషః - ఏతం - ఏన - అహం - బ్రహ్మ - ఉవాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - ఆజాతశత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - రోచిష్ణుః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉవాసే -

ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - రోచిష్ఠః - హ -
భవతి - రోచిష్ఠః - హ అస్య - ప్రజా - భవతి - అథో - యైః -
సన్నిగచ్ఛతి - సర్వాః - తాన్ - అతిరోచతే.

[ప్ర: సః=ఆ, గార్హ్యః = గార్హ్యడు, ఆదర్శే = అద్వమునందు,
(నిర్మల స్వభావమైనదానియందు), అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుడు,
య ఏవ = ఎవడో, ఏత మేవ=ఈపురుషునే. (అస్మిన్=ఈ దేహేంద్రి
యాది సముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మ
మనుగా, ఉపాసతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ = పలికెను.
(ఏవము క్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రు
వను కాశీరాజు, ఓ గార్హ్యడా నీవు), రోచిష్ఠితివై=ప్రకాశ స్వభావ
మైన వాడేయని, ఏతం = ఈ పురుషుని, (ఈ అద్వము మొదలైన
నిర్మల స్వభావమైన దానియందలి పురుషుని), అహం = నేను,
ఉపాసతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏ తస్మిన్=ఈ బ్రహ్మమునందు,
మానూ సంవిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=
పలికెను. యః = ఎవడు, ఏతం = ఈ పురుషుని, ఏవం = ఈ
పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే = ఉపాసించుచున్నాడో, సః=
వాడు, రోచిష్ఠః = ప్రకాశ స్వభావము గలవాడు, భవతిహ =
అగుచున్నాడు. అస్య = ఈ ఉపాసకునియొక్క, ప్రజా = సంతతి,
రోచిష్ఠః=ప్రకాశ స్వభావముకలది, భవతిహ=అగుచున్నది, అథో=
మరియు (ఆ ఉపాసకుడు), యైః=ఎవరితో, సన్నిగచ్ఛతి=కలిసికొను
చున్నాడో, తాన్ = ఆ, సర్వాః = అందరిని, అతిరోచతే=అతిక్ర
మించి ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా| ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదముతో, జలపురుషరూప
మైన బ్రహ్మోపాసన తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్హ్యడు వేరొక
బ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓ రాజా! నిర్మలస్వభావముగు అద్వమునందును
ఇతరముగు ఖద్గము మొదలైనదానియందును, ప్రతిబింబించి అభిమా

నియై నేను కర్తను భోక్తను అని తలంచెడి పురుషుడొక్కడై వీని నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఓ రాజా ఆ ప్రాణస్వరూపమగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయనిపలికెను. ఇట్లుపలుకఁబడిన కాశీరాజు ఓ గార్హ్యుడౌ నీవు నిర్మలస్వభావములైన ఆదర్శదులయందు ప్రతిఫలనాత్మకమై యభిమానియగు ఒక్కడగు ప్రాణస్వరూపుడైన పురుషుని విషయమై నేను ఈ పురుషుని ప్రకాశస్వభావుడేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉప దేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము ప్రకాశస్వభావగుణముతోఁగూడుకొనినవాఁడును నిర్మలములగు ఆదర్శదులయందు ప్రతిఫలించి యభిమానియైనవాఁడును ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు ప్రకాశస్వభావమును పొందుచున్నాఁడు. ఈ ఉపాసకునియొక్క పుత్రుఁడును ప్రకాశస్వభావుఁడగుచున్నాఁడు. మఱియు నా సకుఁడు సమానులందరిని అతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యోయ ఏవాయం యన్తం పశ్చాచ్ఛబ్దోఽనూదేత్యేత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాత శత్రుర్మా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా అనురితి వా అహమేత ముపాస ఇతి స య ఏతమేవ ముపాస్తే సర్వగ్హైవాస్మిగ్లోక ఆయురేతి వై నం పురాకాలాత్పాణో జహాతి. ||10||

ప॥ సః - హ ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - యన్తం - పశ్చాత్ - శబ్దః - అనూదేతి - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - అనుః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవర -

ఉపాస్తే - సర్వం - హ - ఏవ - అస్మిన్ - లోకే - ఆయాః -
ఏతి - న - ఏవం - పురా - కాలాత్ - ప్రాణః - జహాతి.

[ప॥ సః=ఆ, గార్హ్యః=గార్హ్యం, యః=ఏ, అయం=ఈ, శబ్దఏవ=శబ్దమే, యంతం=పోవువానిగూర్చి, పశ్చాత్=వెనుక, అనూదేతి=అనుసరించి పుట్టుచున్నదో, ఏతమేవ=ఏదీనే, (అస్మిన్ = ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పర బ్రహ్మమునుగా, ఉపాసతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఉపాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః = ఇట్లుపలుకబడిన) సః=ఆ, అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్హ్యండానీవు), అనురితివై = ప్రాణమేయని, ఏతం = ఈ శబ్దమును, అహం=నేను, ఉపాసతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=దీనియందు, మా మాసందిదిష్టాః=సంవాదమునుచేయవద్దు, చేయవద్దు (అని) ఉపాచహ=పలికెను, యః=ఎవడు, ఏతః=ఏదీని, ఏవం = ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే = ఉపాసించుచున్నాడో, సః=వాడు, అస్మిన్=ఈ, లోకే=లోకమునందు, సర్వంహైవాయాః=సమస్తమైవ అయిస్తును, ఏతి=పొందుచున్నాడు, ప్రాణః=ప్రాణము, కాలాత్ = కర్మఫల పరిచ్ఛిన్నకాలముకంటె, పురా = ముందు, (కోగాదిభిః=వ్యాధులు మొదలైన వానిచేత, వీడ్వమానమపి=వీడింపబడినవాడైనను), ఏనం=ఈఉపాసకుని, నజహాతి=విడువదు.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదముతో ప్రతిబింబరూపమైన బ్రహ్మోపాసన తిరస్కరింపబడగా గార్హ్యండు వేరొక బ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓ రాజా! నడచిపోయేడివానినిగూర్చి వెనుక భాగమునందు అనుసరించి పుట్టేడి శబ్దస్వరూపమైన పురుషుని నేను ఈ దేహేంద్రియసముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను, కనుక ఓ రాజా! నేను ఆప్రాణస్వరూపమగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వాని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకబడి ఆ కాశీరాజు ఓ గార్హ్యండా! నీవు శబ్దస్వరూపమైన ఈ

పురుషుని విషయమై నేను ఈ పురుషుని ప్రాణమేయని యుపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను, దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు, ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును, ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము శబ్దగుణముతో గూడినవాఁడును ప్రాణరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు ఈ లోకమునందు తనకర్మచే పొందఁబడిన సమస్త ఆయుస్సును పొందుచున్నాఁడు. ప్రాణము కర్మపరిచ్ఛిన్న కాలముకంటె పూర్వము ఈ ఉపాసకుని రోగాదులచేత బాధింపఁబడినను విడువదు (వీనిని అపమృత్యువు పొందదని భావము), అని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యోయ ఏవాయం దిక్షు పురుష ఏతమేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాత శత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవ
ద్విష్టా ద్వితీయోఽనపగ ఇతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య
ఏతమేవముపాస్తే ద్వితీయవా హ భవతి నాస్మాద్గణశ్చిద్యతే॥1॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం
- దిక్షు - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే -
ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత
స్మిన్ - సంవద్విష్టాః - ద్వితీయః - అనపగః - ఇతి - వై - అహం
- ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే -
ద్వితీయవా - హ - భవతి - న - అస్మాత్ - గణః - ఛిద్యతే.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, దిక్షు=దిక్కులయందు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈ పురుషునే, (అస్మిన్=ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లుపలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుడా! నీవు), ద్వితీయః=రెండవది కలవాఁడును,

అనపగమశ్చితివై=విడిపోనివాడును అనియె, ఏతం = ఈ పురుషుని, (ఈ దిక్కుయందలి పురుషుని), ఆహం=నేను, ఉపాసశ్చితి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈ పురుషుని విషయమై, మామా సంపదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు చేయవద్దు (అని) ఉవాచహం=పలికెను, యః=ఎవడు, ఏతం=ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాడో, సః=వాడు, ద్వితీయవాక్=రెండవ వాడుకలవాడు, భవతిహం=అగుచున్నాడు, అస్మాత్=ఈ ఉపాసకుని వలన, గణః=సమూహము, (సాధువులగు భ్రత్యులతో చుట్టుకొని యుండుట) సభిద్యతే=విడిపాడు.

తా|| ఇట్లు శాశీరాజుచేత సంవాదముతో శబ్దస్వరూపమైన పురుషోపాసన తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్హ్యఁడు వేరొక బ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓ.రాజా! అశ్వినీ దేవతలే స్వరూపముగాఁగల దిక్కుల యందును శ్రోత్రములయందును హృదయమందును అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అని తలంచెడి పురుషుడొక్కఁడే, వీనిని నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని నీ కొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమా యని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడి శాశీరాజు ఓ గార్హ్యఁడా! నీవు దిక్ష్లోత్రహృదయముల యం దభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని విషయమై నేను దిక్ష్లోత్రహృదయములయందు ఏకదేవతాస్వరూపులైన అవియు క్తస్వభావులగువారు అశ్వినీదేవతలు గనుక ఈ దిక్ష్లోత్రహృదయములయం దభిమానియగు ప్రాణస్వరూపుఁడైన ఈ పురుషుని ఆ యశ్వినీదేవతల సంబంధమైన ద్వితీయ వత్సమును అవి యుక్తత్వమును ధర్మముగా కలవాడేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించు నూయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు చెప్పినది సాకు తెలియును. ఈవ్రూర్వము

చెప్పినప్రకారము ద్వితీయవత్సరము క్రత్యములను ధర్మములతోఁ గూడుకొనినవాఁడును ప్రాణస్వరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడి వాఁడు సహాయముకలవాఁడును సాధువులగు భృత్యులతో ఎడతెగక చుట్టుకొనియుండువాఁడును అగుచున్నాఁడు. ఇట్టి యుపాసకునివలన భృత్యగణము ఎప్పటికి విడిపోదు అని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచగార్గ్యో య ఏవాయం ఛాయామయః పురుష ఏత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్తా మైతస్మిన్ సంవదిషా మృత్యురితి వా అహమేతముపాస ఇతి స య యేత మేవముపాస్తే సర్వం హైవాస్మిన్లోక ఆయురేతి నైవం పురా కాలాన్మృత్యురాగచ్ఛతి. || 12 ||

సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - ఛాయామయః - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏత స్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - మృత్యుః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - సర్వం - హ - ఏవ - అస్మిన్ - లోకే - ఆయుః - ఏతి - స - ఏనం - పురా - కాలాత్ - మృత్యుః - ఆగచ్ఛతి.

[ప్ర॥ సః = ఆ, గార్గ్యః = గార్గ్యుడు, అయం = ఈ, ఛాయామయః = ఛాయాస్వరూపుడైన, పురుషః = పురుషుడు, యఏవ = ఎవడో, ఏతమేవ = ఈ పురుషున, (అస్మిన్ = ఈ దేశేఁం ద్రియాది సముదాయమునందు) అహం = నేను, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము నుగా, ఉపాసఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ = పలికెను. (ఏవ ముక్తః = ఇట్లు పలుకఁబడిన) సః = ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్గ్యఁడా నీవు), మృత్యురితివై = మృత్యుస్వరూపమే యని, ఏతం = ఈ పురుషుని, అహం = నేను, ఉపాసఇతి = ఉపాసించు చున్నానని, ఏతస్మిన్ = ఈ పురుషుని విషయమై, మామాసంవదిష్ఠాః =

సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు, (అని) ఉవాచహ = పలికెను, యః=ఎవడు, ఏతం=ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించున్నాడో, సః=వాడు, అస్మిక్=ఈ, లోకే=లోకమునందు, సర్వంహైవాయుః = సమస్తమైన ఆయుస్సునున్ను, ఏతి=పొందుచున్నాడు, మృత్యుః=మృత్యువు, కాలాత్ = మరణ కాలముకంటె, పురా=పూర్వము, ఏనం=ఈ ఉపాసకుని, నాగచ్ఛతి=పొందదు.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదముతో దిక్పరుషోపాసన తిరిగ్కరింపబడఁగా గార్గ్యుడు వేరొక బ్రహ్మోపాసననుపొంది ఓరాజా! వెలుపలనుండెడి అధ్యాత్మస్వరూపముగు చీకటియందును హృదయమునందలి ఆవరణాత్మకమైన అజ్ఞానమునందును అభిమానియై నేనుకర్తను భోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁడొక్కఁడే వీనిని దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడి ఆ కాశీరాజు ఓగార్గ్యుడా? నీవు వెలుపలి అంధకారమునందును హృదయమునందలి అజ్ఞానమునందును అభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని విషయమై నేను అంధకారాజ్ఞానములయందు ఏకస్వరూపమైన మృత్యువే దేవతగనుక ఈ అంధకారాజ్ఞానములయందు అభిమానియగు ప్రాణస్వరూపుఁడైన ఈ పురుషుని ఆమృత్యువేయని పరబ్రహ్మముగా ఉపాసించుచున్నాను. అదినికొఱకు చెప్పచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవుచెప్పినదినాకు తెలుసును. ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము మృత్యుధర్మముతోఁ గూడుకొనినవాడును ప్రాణస్వరూపుఁడుగు పురుషుని ధ్యానించెడివాడు ఈ లోకమునందు సమస్త ఆయుస్సును భొంధుచున్నాడు. ఇట్టి ఉపాసకుని మృత్యువు మరణకాలముకంటె

ముందు పొందదు అని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయమాత్మని పురుష ఏత మేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్
సంవదిష్ఠా ఆత్మస్వీతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత మే
వముపాస్తే ఆత్మస్వీ హ భవత్యాత్మస్వీ హస్య ప్రజా భవతి స
హ తూష్ణీమాస గార్గ్యః. ॥13॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - ఆత్మని -
పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాస్తే - ఇతి - సః -
హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవ
దిష్ఠాః - ఆత్మస్వీ - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాస్తే - ఇతి -
సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - ఆత్మస్వీ - హ - భవతి -
ఆత్మనిస్స, హ - ఆస్య - ప్రజా - భవతి - సః - హ - తూష్ణీ -
అస - గార్గ్యః.

[ప॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుడు, ఆత్మని=బుద్ధిస్వరూపమైన
ప్రజాపతీయందు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుడు, యఏవ=ఎవఁడో,
ఏత మేవ = ఈపురుషు నే, (అస్మిన్ = ఈ దేహేంద్రియ సముదాయము
నందు, అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించు
చున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏనముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన),
సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుడా ?
సీవు) ఆత్మస్వీతివై=అధికబుద్ధిగలవాఁడనియె, (స్వాధీనమైన బుద్ధికల
వాఁడని), ఏతం=ఈపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించు
చున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈపురుషుని విషయమై, మామాసంవదిష్ఠాః=
సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని) ఉవాచహ = పలికెను,
యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఈపురుషుని, ఏవం = ఈపూర్వోక్తప్రకారము,
ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఆత్మస్వీ=అధికబుద్ధికల
వాఁడు, భవతిహ=అగుచున్నాఁడు. ఆస్య = ఈ ఉపాసకునియొక్క,

ప్రజాసంతానము, భవతిహ = అగుచున్నది. (తతః=అనంతరము),
హ=ః, గార్గ్యః=గార్గ్యఁడు, తూష్టిస్వరూపహ=ఊరకుండును.

ఇట్లు శాశీరాజచేత సంవాదముతో మృత్యుస్వరూపమైన
పురుషోపాసన తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్గ్యఁడు వేటొక బ్రహ్మోపాస
ననుపొంది ఓ రాజా! బుద్ధిస్వరూపమగు ప్రజాపతియందును హృదయ
మందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁ
డొక్కండే వీని దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మ
మునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుఁడగు
పురుషుని సీతొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసించుమాయని
పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన ఆ శాశీరాజ ఓ గార్గ్యఁడా! నీవు, బుద్ధి
స్వరూపమైన ప్రజాపతి హృదయములయందభిమానియగు ఒక్కఁడైన
ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషునివిషయమై నేను ప్రజాపతి హృద
యములముందు ఏకస్వరూపమైన పురుషుఁడు స్వాధీనమైన బుద్ధిగల
వాఁడుగనుక ప్రజాపతియందును హృదయమందును అభిమానియగు
ఈ పురుషుని స్వాధీనబుద్ధిగలవాఁడేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపా
సించుచున్నాను. అది నీ తొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపా
సించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు చెప్పినది. నాకు తెలియును.
ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము స్వాధీనమైనబుద్ధి ధర్మముతోఁగూడు
కొని వాఁడును. ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు
స్వాధీనబుద్ధిగలవాఁడగుచున్నాఁడు. ఈయూపాసకునియొక్క పుత్రుఁ
డును స్వాధీనబుద్ధిగలవాఁడగుచున్నాఁడు అని పలికెను. ఈప్రకారము
చెప్పఁబడిన బ్రహ్మోపాసనలన్నిటిని శాశీరాజ తిరస్కరింపఁగా
ఆ గార్గ్యఁడు ప్రత్యుత్తరపుతోచనివాఁడై శిరస్సువంచుకొని ఊర
కుండును.

ఉ॥ స హోవా ... తత్రత్రరేతావన్ను ఏతావద్ధీతి నైతావతా విది
తంభవతితి స హోవాచ గార్గ్య ఉపత్సాయావీధి, [14]

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - - ఏతావత్ -
 నూ - ఏతావత్ - హి - ఇతి - న - ఏతావతా - విదితం - భవతి -
 ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - ఉప - త్వా - యాని -

[ప॥ సః = ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు, ఏతావన్నాఇతి=ఇంతేనాయని, ఉవాచహ = పలికెను, (ఇతరః = అన్యఃడగు గార్గ్యుడు), ఏతావద్ధీతి=ఇంతేయని, (ఆహ = పలికెను). (అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు), ఏతావతా = ఇంత మాత్రము తెలిసికొనుటచేత, (బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము), విదితం=తెలియబడినది: నభవతీతి=కాదని, (ఆహ=పలికెను). సః=ఆ, గార్గ్యః= గార్గ్యుడు, త్వా=నిన్ను, ఉపయానీతి = పొందెదనని, ఉవాచహ= పలికెను.

తా॥ ఆ ప్రకారము ఉరకున్న గార్గ్యునిచూచి అజాతశత్రువను కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుడా? నీవు తెలిసికొనిన పరబ్రహ్మమిదియేనా ఇంకను అధికముగా ఉన్నదాయని పలుకఁగా ఆ గార్గ్యుడు ఇంతేయని చెప్పెను. అప్పుడా కాశీరాజు పరబ్రహ్మ మింతమాత్రముతో తెలియఁబడదు అని పలికి ఇంతకంటె అధికమైన పరబ్రహ్మమున్నది. అది తెలిసికొనఁదగినది యని సూచనచేయఁగా అట్టి పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమీపించి వచ్చిన శిష్యునికొఱకు చెప్పఁదగినది యనడి ఆచార విధి తెలిసిన గార్గ్యుడు ఆపత్కాలమునందు ఆ బ్రాహ్మణునివల్లనైనను అధ్యయనము చేయఁదగినదియని తానే ఓ. కాశీరాజా? నిన్ను నేను ఇతరుడగు శిష్యుడు గురువునివలెనే పొందెదనని పలికెను.

ఉ॥ స హోపాచాజాతశత్రుః ప్రతిరోమం (చై) పైతద్యద్బాహ్మణో
 త్రియముపేయాద్బ్రహ్మ మే వశ్యతీతి వ్యేవ త్వా జ్ఞాపయిష్యా
 మీతి తం పాణావాదాయోత్త ఫ్థా తౌ హ పురుషో నుప్తమా
 జగ్గతు స్తమేతైర్నామభిరామ త్రియాశ్చక్రే బృహస్పజ్జిరహాసః

సోమ రాజన్నితి సనో త్తస్థాతం పాణినాపేమం బోధయాశ్చకార
స హోత్తస్థా. ||15||

ప॥ సః - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - ప్రతిలోమం - వా-వతత్ -
యత్ - బ్రాహ్మణః - క్షత్రియం - ఉపేయాత్ - బ్రహ్మ - మే -
వత్స్యతి - ఇతి - వి - ఏవ - త్వా - జ్ఞాపయిష్యామి - ఇతి - తం -
పాణౌ - ఆదాయ - ఉత్తస్థా - తౌ - హ - పురుషం - సుప్తం -
ఆజగ్మతుః - తం - ఏతైః - నామభిః - ఆమస్త్రయాశ్చక్రే -
బృహత్ - పాణ్డరవాసః - సోమరాజన్ - ఇతి - సః - న - ఉత్తస్థా-
తం - పాణినా - ఆపేమం - బోధయాశ్చకార - సః - హ - ఉత్తస్థా.

[ప॥ బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు, క్షత్రియం=క్షత్రియునిగూర్చి,
బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, మే=నాకు, వత్స్యతీతి=చెప్పఁగలఁడని, ఉపే
యాదితియత్=పొందుటవదియో, తత్=అది, ప్రతిలోమంవా=విపరీత
మైనదేయని, సః = ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు,
ఉవాచహ=పలికెను. (ఇది ఆచారవిధిశాస్త్రములయందు నిషేధింపఁ
బడినది గనుక నీవు ఆచార్యుఁడవయ్యె ఉండుము నేను), త్వామేవ=
నిన్నుగూర్చియే, (వేద్యం=తెలిసికొనఁదగిన, బ్రహ్మ=ముఖ్యమైన పర
బ్రహ్మమును), విజ్ఞాపయిష్యామితి=విన్నవింపఁగలనని, తం=ఆగార్హస్థుని,
పాణౌ=హస్తమునందు, ఆదాయ = గ్రహించి, ఉత్తస్థా = లేచెను.
తౌహ=ఆ గార్హస్థాజాతశత్రులిద్దఱును, (క్వచిత్ = ఒకానొక, రాజ
గృహప్రదేశే = రాజయొక్క ఇంటిలోపలి స్థలమునందు), సుప్తం =
నిద్రించియున్న, పురుషం = పురుషునిగూర్చి, ఆజగ్మతుః = వచ్చిరి.
తం=ఆ పురుషుని, (ప్రాప్య=పొంది), హేబృహత్ = ఓ అధికుఁడా?
హేపాణ్డరవాసః=ఓ తెల్లనివస్త్రము కలవాఁడా? హేసోమరాజన్ =
ఓ సోమరాజా, ఇతి=అనెడి, ఏతైః=ఈ, నామభిః = పేళ్ళచేతను,
ఆమస్త్రయాశ్చక్రే=పిలిచెను. సః=అనిద్రించిచెడి పురుషుఁడు, నోత్తస్థా
=లేవకపోయెను, తం=ఆ లేవనిపురుషుని, పాణినా=హస్తముచేతను,

ఆపేషం=పొర్లించిపొర్లించి, జోధయాశ్చ కార=లేపెను. (లేప = ఆ పొర్లించుట చేతను), సహ=ఆ పురుషుడు, ఉత్తస్థా=లేచెను.

తా|| ఈపూర్వోక్తప్రకార మా గాధ్యుడు ఓరాజా? నీకు నేను శిష్యుడ నగుచున్నానని పలుకఁగా ఆ అజాతశత్రువును కాశీరాజు ఓ గాధ్యుడా? బ్రాహ్మణుడు అనాచార్యుడగు శ్మశ్రియుడు పర బ్రహ్మోపదేశము చేయఁగలఁడని ఆనాచార్యస్వభావుడగు శ్మశ్రి యునిగూర్చి శిష్యుడగుట ఆచారమును విధించెడి శాస్త్రములయందు కేవలము నిషేధింపఁబడినది. కనుక నీవు ఆచార్యుడవయ్యె యుండుము. నేను నిన్నుగూర్చియె తెలిసికొనఁదగిన ముఖ్యమగు పర బ్రహ్మమును విన్నవించెదనని పలికి లజ్జితుడగు ఆ గాధ్యునిచూచి ఆయనకు స్వేచ్ఛావిహారము కలుగుటకు చెయ్యిపట్టుకొని ఆగాధ్యుడు చెప్పిన ప్రాణస్వరూపులగు ఆదిత్యాది పరబ్రహ్మముకంటె వేరగు ముఖ్యమైన పరబ్రహ్మమును తెలుపుటకు లేచెను. లేచిన ఆ గాధ్యు జాతశత్రువు లిద్దఱును రాజగృహములో నొకప్రదేశమునందు నిద్రించి యున్న పురుషునియొద్దకుపోయి ఇంతకుపూర్వము గాధ్యునిచేత చెప్పఁబడినవియును ప్రాణములకు ప్రసిద్ధములైనవియునగు బృహ్మ పాణ్డర మ్మానః సోమరాజా అనెడి ఈనామములతో కాశీరాజు ఆ నిద్రించిన తాని పిలువఁగా ఆతఁడు లేవకపోయెను. ఇట్లు లేవకపోగా కాశీరాజు తిరిగి హస్తములతో పొర్లించి లేపెను. అప్పుడా నిద్రించియున్న పురుషుడు లేచెను. వీనిచేత ఇంతకుపూర్వము గాధ్యునిచేత ద్వైతముగా చెప్పఁబడిన సోపాధికములగు ప్రాణరూపులైన ఆదిత్యాది బ్రహ్మోపాసనలకంటె వేరగు నిరుపాధికమైన పరబ్రహ్మము ప్రతిపాదించఁదగినది యని కాశీరాజు గాధ్యునిగూర్చి తెలియఁజేసెను.

తా|| స హోవాచాజాతశత్రుర్యత్రైవ ఏతత్సుప్తాభూద్య ఏష విజ్ఞాన మయః పురుషః త్వేష తదాభూత్సుత ఏతదాగాదితి తదు హ న మేనేగాధ్యుః.

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - యత్ర - ఏషః -
 ఏతత్ - సుప్తః - ఆభూత్ - యః - ఏషః - విజ్ఞానమయః -
 పురుషః - క్వ - ఏషః - తదా - ఆభూత్ - కుతః - ఏతత్ -
 ఆగాత్ - ఇతి - తత్ - ఉ - హ - న - మేనే - గార్గ్యః.

ప్ర॥ సః = ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు,
 (గార్గ్యం=గార్గ్యునిగూర్చి), ఉవాచహ=పలికెను. ఏషః=ఈవిజ్ఞానమయ
 పురుషుడు, యత్ర=ఏకాలమునందు, ఏతత్ = ఈ స్వాప్నముకలుగు
 నట్టుగా, సుప్తోభూత్=నిద్రించెనో, ఏషః=ఈ, విజ్ఞానమయః=విజ్ఞాన
 స్వరూపుడగు, పురుషః=పురుషుడు, యః=ఎవడో, ఏషః=ఈవిజ్ఞా
 నమయ పురుషుడు, తదా = అప్పుడు, (ఆ నిద్రాసమయమునందు),
 క్వ=ఎక్కడ, అభూత్=ఉండెను. కుతః=ఎక్కడినుండి, ఏతత్ = ఈ
 ఆగమనమును, ఆగాత్=పొందెను. ఇతి=అని, (ప్రవృత్త్యం=అడుగు
 దగినది, ఆసీత్=ఉండెను). గార్గ్యః=గార్గ్యుడు, తదుహ=ఆ రెంటిని,
 (విజ్ఞానమయ పురుషుడెక్కడ ఉండెను ఎక్కడినుండి వచ్చెను అని
 ఈ రెంటిని అడుగవలసిన వాటినిగా), నమేనే=తెలిసికొనకపోయెను.

తా॥ ఆ కాశీరాజు ఈప్రకారము ఆదిత్యాది బ్రహ్మములకంటె
 వేరగు ముఖ్యమైన పరబ్రహ్మమున్నదని ప్రతిపాదించి గార్గ్యునిగూర్చి
 పలికెను. ఈ గార్గ్యుడు విజ్ఞానమయమగు ఈ పురుషుడు ఏ కాల
 మందు నిద్రించెను. నిద్రించిన కాలమందు ఎక్కడ ఉండెను. ఈ జాగ్ర
 త్కాలమునం దెక్కడినుండి వచ్చెను. అని ప్రశ్న చేయవలసి యున్నది.
 ఈ ప్రశ్నలనే గార్గ్యుడు తెలిసికొనకపోయెను అని తానే ప్రశ్నలను
 చేసి సమాధానమును చెప్పుచున్నాడు.

ఉ॥ సహోవాచాజాతశత్రుర్యత్రైవ ఏతత్సుప్తోభూత్య ఏష విజ్ఞాన
 మయః పురుషస్తదైషా ప్రాణానాం విజ్ఞానేనవిజ్ఞానమాదాయ య
 ఏషోన్మర్త్యోదయ ఆకాశ స్తస్మిళ్ళేనే తానియదా గృహ్యత్యథహైత
 త్పురుషః స్వపితి నామ తద్వహీత ఏవ ప్రాణోభవతి గృహీతా

వాక్ గృహీతం చక్షుర్గృహీతం శ్రోత్రం గృహీతం మనః. ||17||

ప|| సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - యత్ర - ఏషః -
 ఏతత్ - సుప్తః - అభూత్ - యః - ఏషః - విజ్ఞానమయః -
 పురుషః - తదా - ఏషాం - ప్రాణానాం - విజ్ఞానేన - విజ్ఞానం -
 ఆదాయ - యః - ఏషః - అన్తర్హృదయే-ఆకాశః - తస్మిన్ - శేతే
 - తాని-యదా-గృహ్ణాతి - అథ - హ - ఏతత్ - పురుషః - స్వపితి -
 నామ - తత్ - గృహీతః - ఏవ - ప్రాణః - భవతి - గృహీతా-
 వాక్ - గృహీతం-చక్షుః - గృహీతం-శ్రోత్రం - గృహీతం-మనః.

ప్ర|| సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, ఉవా
 చహ=పలికెను, ఏషః = ఈ, విజ్ఞానమయః = విజ్ఞానస్వరూపుడైన,
 పురుషః=పురుషుడు, (ఆత్మస్వరూపుడు) యః=ఎవడో, ఏషః=ఏడు,
 యత్ర=ఏ కాలమునందు, ఏతత్=ఈస్వాపము కలుగునట్లు, సుప్తాభూత్
 =నిద్రించెనో, తదా=ఆ కాలమునందు, (సః=ఆ విజ్ఞానమయపురుషు
 డగు పరమాత్మ, విజ్ఞానేన=విజ్ఞానము చేతను, (అంతఃకరణముయొక్క
 స్వభావము వలన పుట్టిన విశేషజ్ఞానము చేతను), ఏషాం=ఈ, ప్రాణా
 నాం=వాగాదీంద్రియములయొక్క, విజ్ఞానం=విజ్ఞానమును, (వాగాదీం
 ద్రియములకు వానివాని విషయమునుబొందిన నియతమగు ప్రకా
 శమును, విజ్ఞానసామర్థ్యమును), ఆదాయ=గ్రహించి, అన్తర్హృదయే=
 హృదయమధ్యమునందు, ఏషః = ఈ, ఆకాశః = ఆకాశము, (ఇక్కడ
 ఆకాశశబ్దము చేత స్వకీయమగు శ్రేష్ఠమైన ఆత్మ చెప్పబడుచున్నది).
 యః=ఏదియో, తస్మిన్ = దానియందు, శేతే = ఉంచుచున్నాడు,
 పురుషః=విజ్ఞానపురుషుడు, యదా=ఏ కాలమునందు, తాని=ఆవాగా
 దీంద్రియములయొక్క విజ్ఞానములను, గృహ్ణాతి=గ్రహించున్నాడో,
 అథహ=అప్పుడే, ఏతత్ = ఈ, స్వపితినామ = నిద్రించుచున్నాడను
 ప్రసిద్ధి, (భవతి=ఆగుచున్నది). తత్=ఆస్వాప కాలమునందు, ప్రాణః=
 ప్రాణేంద్రియము, గృహీతవీన=గ్రహింపబడినదే, వాక్ = వాక్కు,

గృహీతా = గ్రహింపఁబడినది, దక్షిణ = నేత్రము, గృహీతం = గ్రహింపఁ
బడినది. శ్రోతం = చెవి, గృహీతం = గ్రహింపఁబడినది. మనః = మనస్సు,
గృహీతం = గ్రహింపఁబడినది, భవతి = అగుచున్నది.

తా! ఓ గాఢ్యుడా విజ్ఞానాత్మ, నిద్రించిన కాలమునందు
అంతఃకరణ స్వభావమగు అజ్ఞానముచేతఁబుట్టిన అంతఃకరణమును
పొందిన స్ఫుటమగు చైతన్యాభాసబద్ధమైన సాధనముతో ఈదాగా
దీంద్రియములయొక్క విషయములగు శబ్దాదులను పొందియున్న
సామర్థ్యమును తీసికొని హృదయమధ్యమునందలి పరమాత్మస్వరూప
మగు చిదాకాశమునందున్నాడు. ఇట్లు ఆ విజ్ఞానాత్మ, వాదీంద్రి
యములయొక్క విషయములనుపొందిన సామర్థ్యమును తీసికొని
నప్పుడు నిద్రించుచున్నాడను ప్రసిద్ధి కలుగుచున్నది. ఆ నిద్రించిన
కాలమునందే ఘోషేంద్రియమును, వాక్కును, నేత్రమును, శ్రోత
మును, మనస్సును, ఇవియన్నియును తీసికొనఁబడిన వగుచున్నవి.
ఇట్లు విజ్ఞానాత్మ, నిద్రాసమయమునందు దీంద్రియోపరమముకలిగి
మాత్రమేహనంబంధముచేత కలుగఁజేయఁబడిన విశేషాత్మస్వరూప
మునువిడిచి అవిశేషమైన స్వాభావికమగు కేవలాత్మయందున్నది.
ఈ స యత్రైతత్వస్వప్నయా చరతి తే ఈస్య లోకాస్తదుతేవ
మహారాజోభవత్యుతేవ మహాబ్రాహ్మణ ఉతేవోచ్చావచం
నిగచ్ఛతి స యథా మహారాజో బానపదాగృహీత్వా స్వే
జనపదే యథాకామం పరివర్తతేవమేవైవ ఏతత్ప్రాణా
గృహీత్వా స్వే శరీరే యథాకామం పరివర్తతే. 4181

ప|| సః - యః - ఏతత్ - స్వప్నయా - చరతి - తే -
హ - అస్య - లోకాః - తత్ - ఉత - ఇవ - మహారాజః - భవతి
- ఉత - ఇవ - మహాబ్రాహ్మణః - ఉత - ఇవ - ఉచ్చావచం -
నిగచ్ఛతి - సః - యథా - మహారాజః - బానపదా - గృహీత్వా
- స్వే - జనపదే - యథాకామం - పరివర్తతే - ఏవం - ఏవ -

ఏమః - ఏతత్ - ప్రాణా - గృహీత్వా - స్వే - శరీరే - యథా
కామం - పరివర్తతే.

[ప్ర॥ సః = ఆపూర్వోక్తమైనవిజ్ఞానమయ స్వరూపుడగు, ఏతత్ = ఈజీవాత్మ, ఇక్కడయిత్రే = ఏకాలమునందు, స్వప్నయా = స్వప్నవృత్తితో, చరతి = ఉన్నాడో, అస్య = ఈ స్వప్నమునుపొందిన ఆత్మకు, తేహ = ఆప్రసిద్ధములగు, లోకాః = లోకములు, (కర్మఫలములు, భవంతి = అగుచున్నవి). సః = ఆ, అయం = ఈ ఆత్మ, తత్ = అక్కడ, ఉత = మరియు, మహారాజఇవ = మహారాజువలెనె, భవతి = అగుచున్నది. ఉత = మరియు, మహాబ్రహ్మణఇవ = గొప్ప బ్రాహ్మణుడువలెనె, (భవతి = అగుచున్నది). ఉతేవ = మరియు, ఉచ్చావచం = అధిక సీచములగు దేవత్వతీర్థస్వాదికములను, నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నది. సః = ఆ, మహారాజః = గొప్పరాజు, యథా = ఏప్రకారము, జానపదా = దేశమందలివారిని, (భృత్యులను లేక ఇతరులను), గృహీత్వా = గ్రహించి, (స్వాధీనపఱచుకొని), స్వేజనపదే = తన దేశమునందు, యథాకామం = స్వేచ్ఛగా, (తనఇష్టప్రకారము), ప్రవర్తతే = ఉన్నాడో, ఏవమేవ = ఈప్రకారముగానే, ఏమః = ఈవిజ్ఞానమయ ఆత్మయును, ఏతత్ = ఈప్రకారము కలుగునట్లు, ప్రాణా = వాగాదీంద్రియములను, గృహీత్వా = గ్రహించి, (జాగరితస్థానముల నుండి యింద్రియములను ఉపసంహరించి), స్వేశరీరే = తనదేహమునందు, యథాకామం = తనఇష్టప్రకారము, పరివర్తతే = ఉన్నది. (కామకర్మములచేత ప్రకాశింపజేయబడిన జాగ్రత్తయందనుభవింపబడిన వస్తువులకు సమానములైన స్మరణలను అనుభవించుచున్నది).

తా॥ ఆపూర్వోక్తమైన శేవలాత్మయందున్న విజ్ఞానమయాత్మ, దర్శనలక్షణముగల స్వప్నావస్థతో గూడుకొనునప్పుడు ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, కర్మఫలములగు లోకమృత్యులనుగనుచున్నవి. ఆ కర్మఫలములను విజ్ఞానాత్మమహారాజు లోకములను వలెనె గొప్ప బ్రాహ్మణుడు.

అధికములగు దేవత్వాదికములనువలెనే వీచములగు తీర్థత్వాదికములనువలెనే జనుడు భ్రాంతిచేత ములైపు చిష్టయందు వెండినివలెనే అబద్ధముగానే పొందుచున్నది. ఇట్లు పొందిన యీ విజ్ఞానమయాత్మ, ఆ మహారాజు తన దేశముందున్న సేవకలు మొదలైనవారిని స్వాధీన పరచుకొని తన దేశమునందు స్వేచ్ఛగానుండునట్లు వాగాదీంద్రియములను స్వాధీనపఱచుకొని తన దేశమునందు స్వేచ్ఛగానుండి కామ కర్మలచేత బ్రకాశింపజేయఁబడిన జాగ్రత్తయందనుభవింపఁబడిన వస్తువులకు సమానములగువానలను అనుభవించుచున్నది.

ఉ॥ అథ యదా సుషుప్తో భవతి యదా న కస్యచన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాస ప్రతి సహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తే తాభిః ప్రత్యనస్మప్య పురీతతి కేతే స యథా కుమారో వా మహారాజోవా మహాబ్రాహ్మణో వాతిష్ఠీమానస్తస్య గత్వా శయీతైవ మేవైవ ఏతచ్ఛేతే. 1191

ప॥ అథ - యదా - సుషుప్తః - భవతి - యదా - న - కస్య - చన - వేద - హితా - నామ - నాడ్యః - ద్వాస ప్రతిసహస్రాణి - హృదయాత్ - పురీతతం - అభి - ప్రతిష్ఠన్తే - తాభిః - ప్రత్యనస్మప్య - పురీతతి - కేతే - సః - యథా - కుమారః - వా - మహారాజః - వా - మహాబ్రాహ్మణః - వా - అతిష్ఠీం - ఆనస్తస్య - గత్వా - శయీత - ఏవం - ఏవ - ఏవః - ఏతత్ - కేతే.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆవిజ్ఞానమయాత్మ), యదా=ఎప్పుడు, సుషుప్తః = మిక్కిలి నిద్రించినది, భవతి = అగుచున్నది. యదా=ఎప్పుడు, కస్యచన = కొంచెమును, (శబ్దాదివిషయసంబంధమైనది కొంచెమును), నవేద=తెలిసికొనలేదు, (ఈప్రకారము విశేషజ్ఞానములేకపోవుటచే సుషుప్తికలుగుచున్నదని చెప్పఁబడినది). (ఏప్రకారముగా సుషుప్తికలుగుచున్నదని చెప్పఁబడుచున్నది). హితనామ = హితములని. వేదగల, (ఇష్టఫలమును పొందించుటకు

కారణమగుటవలన హితముని చెప్పబడుచున్నది.) ద్వానప్త తిసహా
 ప్రాణినాడ్యః=దెబ్బదిరెండువేలనాడులు, హృదయాత్=హృదయము
 వలన, అనగా హృదయమునందు అధోముఖముగానుండెడి పద్మా
 కారముగల మాంసపిండమునుండి, పురీతతః=శరీరమును, (పురీత
 చ్చబ్దమునకుపేగు అర్థము, ఇక్కడ పేగుతోఁగూడుకొనిన శరీరము
 చెప్పబడినది). అభిప్రతిష్ఠస్తే = అంతటను వ్యాపించియున్నవి.
 తాభిః=ఆనాడులతో, (సః=ఆవిజ్ఞానాత్మ, తదా=ఆనుషుప్తి సమయ
 మునందు), ప్రత్యవసృప్య=అనుసరించి వ్యాపించి. పురీతతి = శరీరము
 నందు, కేతే = ఉన్నది. సః = అది, యథా = ఏప్రకారమనిన,
 కుమారోవా = మిక్కిలి బాలుఁడను, మహారాజోవా=గొప్పరాజును,
 మహాబ్రాహ్మణోవా = బ్రహ్మజ్ఞానముగల బ్రాహ్మణుఁడను, (యథా=
 ఏప్రకారము), ఆనందస్య=ఆనందముయొక్క, అతిఘ్నీం = మిక్కిలి
 దుఃఖమును పోఁగొట్టునట్టి సుఖావస్థను, గత్వా=పోది శయితః=
 ఉండునో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, ఏవః=ఈ విజ్ఞానమయాత్మ,
 ఏతత్=ఈ సుషుప్తికలుగునట్లుగా, కేతే=ఉన్నది.

తా॥ ఆవిజ్ఞానాత్మకు స్వప్నావస్థాంతరము ఎప్పుడు గాఢనిద్ర
 కలుగును. ఎప్పుడు ఈశబ్దాదివిషయములలో కొంచెము తెలియక
 యుండును. అని ఆకాశీరాజప్రశ్నపూర్వకముగా సుషుప్తివృత్తినిచెప్పి
 సుషుప్తియొక్కరీతిని తెలియపఱచుచున్నాఁడు. ఇట్లు ఏమియు విశేష
 జ్ఞానములేకయుండుటే సుషుప్తియనఁబడును, అదియెట్లు కలుగునని,
 హృదయమునందు అధోముఖముగానుండెడి పద్మాకారముగల
 మాంసపిండమునుండి యిష్టఫలప్రాప్తికారణములగు దెబ్బదిరెండువేల
 నాడులు శరీరమునందంతట వ్యాపించి రావియాకుల పట్టుల వలెనే
 బహిర్ముఖములై యున్నవి. ఆ హృదయము బుద్ధికి నివాసస్థానము.
 తక్కినసమస్త యింద్రియములును ఆబుద్ధి యధీనములు. అందుచేత
 బుద్ధి కర్మాధీనమువలన శ్రోత్రాదీంద్రియములను ఆనాడులతో

చేపలవలవలనే చెవిరంధ్రము మొదలై నస్థానములనుండి వ్యాపింపఁ జేసి యధిష్ఠించియున్నది. ఆబుద్ధిని జాగ్రత్కాలమునందు విజ్ఞానమయ్యాత్మస్ఫుటమగు స్వాత్మచైతన్యముయొక్క ఆభాసముతో వ్యాపించుచున్నాడు. ఆబుద్ధి స్వల్పమగునప్పుడు విజ్ఞానాత్మయును బుద్ధిని అనుసరించి స్వల్పమగుచున్నది. అదియే విజ్ఞానమయాత్మకునిద్ర, ఆవిజ్ఞానాత్మ, ఉదకములు మొదలై నవాని ననుసరించికలుగునట్టి చంద్రాదిప్రతిబింబమువలెనే బుద్ధియును నుపాధియొక్క స్వభావమును అనుసరించి ఎక్కువతక్కువలు కలదియగుచున్నది. కనుక ఆవిజ్ఞానాత్మ, జాగ్రద్విషయమగు ఆబుద్ధియొక్క ఆయానాడులతో అనుసరించి శరీరమునందు, కాల్యుబడినలోహపిండమును అగ్నివలెనే జ్ఞాపించియున్నది. ఈవిజ్ఞానాత్మ స్వాభావికమగు స్వాత్మయందుండి నను కర్మమును అనుసరించిపొందినబుద్ధిని అనుసరించుటవలన శరీరము వందున్నదని చెప్పఁబడుచున్నది. గాఢసుషుప్తిసమయమునందు విజ్ఞానాత్మకు శరీరసంబంధములేదు ఆసమయమునందు హృదయసంబంధములగు ననుస్తదుఃఖములను చాటినదై యున్నది. అదియెట్లునగా లోకమునందు మిక్కిలి పసిబాలునియొక్క స్వాధీనములగు స్వామ్యమాత్ర్య సుహృతోక్తరాష్ట్ర దుర్గబలములుగల రాజయొక్కయు పరిపక్వమైన విద్యాసంపత్తుగల బ్రహ్మజ్ఞానియగు బ్రాహ్మణునియొక్కయు ప్రసిద్ధమగు సహజమైన ఆనందావస్థ, వారు వికారములు లేనివారై యుండునపుడెట్లుండునో యాప్రకారముగానే ఈవిజ్ఞానాత్మ గాఢసుషుప్తికాలమునందు స్వాభావికమగు స్వాత్మయందు ననుస్తమైన సంసారధర్మము నతిక్రమించినదై యున్నది.

తీ. స యథోర్థనాభిస్తన్తనోచ్చరే ద్యథాగ్నీః శ్చుదా విస్ఫులిక్లా వ్యుచ్చరన్త్యే వమేవాస్మాదాత్మనః సర్వే ప్రాణా స్సర్వే లోకా స్సర్వే దేవా స్సర్వాణి భూతానివ్యుచ్చరన్తి తస్యోపనిషత్సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణా వై సత్యం తేషామేషసత్యమ్. 1201

ఇతి ఛతుర్థాధ్యాయే ప్రథమ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - యథా - ఊర్జనాభిః - తన్తునా - ఉచ్చరేత్ -
 యథా - అగ్నేః - త్సుద్రాః - విస్ఫులిక్లాః - వ్యుచ్చరన్తి - ఏవం-
 ఏవ - అస్మాత్ - ఆత్మనః - సర్వే - ప్రాణాః - సర్వే - లోకాః -
 సర్వే - దేవాః - సర్వాణి - భూతాని - వ్యుచ్చరన్తి - తస్య -
 ఉపనిషత్ - సత్యస్య - సత్యం - ఇతి - ప్రాణాః - యై - సత్యం -
 తేషాం - ఏవః - సత్యం.

[ప॥ సః=ఆ, ఊర్జనాభిః=సాలెపురుగు, తన్తునా=దారము
 చేతను, యథా=ఏప్రకారము, ఉచ్చరేత్=ఎగురునో, అగ్నేః=అగ్ని
 వలన, త్సుద్రాః=స్వల్పములైన, విస్ఫులిక్లాః=మిణుగురులు, యథా=
 ఏప్రకారము, వ్యుచ్చరన్తి=అనేకవిధములుగా ఎగురుచున్నవో, ఏవ
 మేవ=ఈప్రకారముగానే, అస్మాత్=ఈ, ఆత్మనః=వికారములేని
 కూటస్థఆత్మవలన, (ఈవిజ్ఞానాత్మకు మేలుకొనుటకంటె పూర్వముం
 డెడి నిర్వికారస్వరూపమువలన), సర్వే=సమస్తమైన, ప్రాణాః=వాగా
 దీంద్రియములును, సర్వేలోకాః=సమస్తలోకములును, (సమస్తము
 లైన కర్మఫలములును), సర్వేదేవాః=సమస్తదేవతలును, (ప్రాణ
 లోకముల కధిపాతలగు అగ్ని మొదలగు దేవతలు), సర్వాణి
 భూతాని=సమస్తభూతములును, (బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబపర్యంత
 ముండెడి ప్రాణిసమూహములును), వ్యుచ్చరన్తి = బయలు వెళ్లు
 చున్నవి. (పుట్టుచున్నవి). (జంగమస్థావరాత్మికమైన యీప్రపంచము
 ఏఆత్మవలన ఎల్లప్పుడు అగ్నిమిణుగురులవలెనే పుట్టుచున్నదో,
 ఏపరమాత్మయందే నీటిబుగ్గవలెనే లీనమగుచున్నదో, స్థితికాలము
 నందు ఏపరమాత్మస్వరూపమై యున్నదో), తస్య = ఆపరమాత్మకు,
 (పరబ్రహ్మమునకు), ఉపనిషత్=ఉపనిషత్తనిపేరు. (ఈయపనిషత్తను
 శబ్దమునుపొందియున్న విశేషము శాస్త్రప్రామాణ్యమువలన సమీ
 పమును పొందించుటయని నిశ్చయింపబడుచున్నది). (ఈ యప
 నిషత్తు వీదియనిన), సత్యస్యసత్యమితి = సత్యమునకు సత్యమైనదని,

(అహం=పలికెను). (పరబ్రహ్మముకంటె వేరగుసంసారియను పేరుగల వస్తువులేకపోవుటవలనను పారమార్థిక సత్యత్వమును తెలిపెడి సత్య స్యసత్యమనెడిపేరు పరబ్రహ్మమునకు మాత్రమే కలిగియుండెను. ఇక్కడ ఆపరబ్రహ్మకుండెడి సత్యస్యసత్యమనెడిపేరు పరబ్రహ్మైక్యమునుపొందించుటవలన ఉపనిషత్పరముగా చెప్పబడినది). (ఆ అర్థమునే శ్రుతి వివరించుచున్నది). ప్రాణాః = ప్రాణములు, వై = ప్రసేద్యముగా, సత్యం = సత్యస్వరూపములు. తేహం = ఆ ప్రాణములకు, ఏవః = ఈ ఆత్మ, సత్యం = సత్యస్వరూపము.

తా॥ ఇతికపూర్వము ఈ రూత్మైక్యుడయ్యుండెను అని అడిగినప్రశ్నకు ప్రతివచనము చెప్పబడినది. ఈ ప్రశ్నయొక్క నిర్ణయముచేత విజ్ఞానమయాత్మకు విశుద్ధియును సంసారములేకపోవుటయును చెప్పబడినది. ఈ ఆత్మైక్యుడయ్యుండెనని అడిగినప్రశ్నయొక్క ప్రతివచనముచేతనే ఆత్మయొక్కడనుండి వచ్చెనని అడిగిన రెండవ ప్రశ్నయొక్క ప్రతివచనమును తెలియబడుచుండగా మరల ఆత్మయొక్కడనుండి వచ్చెను అని అడిగినప్రశ్న నిరర్థక మగుచున్నది. అది నిరర్థకముకాదేని ఈరెండవప్రశ్నకు వేటాకయర్థమును వినుటకు కోరుచున్నాను అని అనుగంగా చెప్పుచున్నాను. ఈ విషయమునందు ఎక్కడనుండి అనెడిపదమునకు అపాదానత్వము అర్థముచెప్పినయెడల పునరుక్తిదోషమును, నిమిత్తార్థము (ఇక్కడికి ఎందునిమిత్తముః చ్యుంఅని) చెప్పినయెడల ముందుచెప్పబోయెడి అగ్ని విస్ఫులింగాది దృష్టాంతములచేత అనిర్వేకారాత్మనుండి కలుగుచున్నదని చెప్పెడి ప్రతివచనమునందు వికోధమును కలుగుచున్నది. ఇట్లు కలుగఁగా అపాదానార్థము చెప్పెడిపదమునందుకలిగెడు పునరుక్తిదోషము లేదు. ఏలయనిన ఇక్కడ ఉదాహరింపబడిన విద్యావిద్యలయొక్క విషయములు రెంటిలో అవిద్యావిషయమునందు చెప్పబడినదంతయును చెప్పబడినది. విద్యావిషయకమైన కేవలాత్మ స్వరూపమును

ఉదాహరింపఁబడి నిర్ణయింపఁబడినది. కాఁబట్టిచానికీ అనురూపములైన ఆత్మఎక్కడఁబడినది ! ఎక్కడనుండివచ్చెను ? అని రెండు ప్రశ్నలు శ్రుతిచేతనే ఉదాహరింపఁబడినవి. ఈ ప్రశ్నలద్వారా శ్రుతిచేతనే ఆత్మకంటె వేఱొకవస్తువు లేకపోవుటవలన ఆత్మనుండియే సర్వము కలుగుచున్నదని చూపింపఁబడుచున్నది. అదిఎట్లునిన దానికిదృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది. ఏదియనిన ప్రసిద్ధమగు సాలెపురుగు తననుండి వేరుచేయఁబడినదారముతో ఎగిరినట్లును అగ్నివలన స్వల్పములగు మిణుగురులు కలిగినట్లును ఈ విజ్ఞానాత్మయొక్క జాగ్రదవస్థకంటె పూర్వమందలి నిర్వకార స్వరూపము నుండి సమస్తమైన వాగాదీంద్రియములును సమస్త లోకములును లోకప్రాణముల కధిపతిలగు అగ్ని మొదలగు దేవతలందఱును బ్రహ్మాది స్తంభ పర్యంతముండెడి సమస్త ప్రాణి సమూహములును ఈ నిర్వికారాత్మనుండియే పుట్టుచున్నవి. ఇట్లు ఏ ఆత్మవలన సర్వమును ఎల్లప్పుడు అగ్నివలన మిణుగురుల వలెనే పుట్టుచున్నదో, ఏ ఆత్మయందు సర్వమును నాశకాలమునందు నీటిబుగ్గవలెనే లీనమగుచున్నదో స్థితికాలమునందు సర్వమును ఏ ఆత్మ స్వరూపమైయున్నదో ఆయాత్మను చెప్పనట్టి శబ్దము ఉపనిషత్తు. ఈ ఉపనిషత్పదార్థము శాస్త్రప్రామాణ్యమువలన సమీపమును పొందించునదియని నిర్ణయింపఁబడినది. ఇట్టి యుపనిషత్తు ఏదియనిన సత్యస్యసత్యమని చెప్పఁబడినది. కేవల పారమార్థిక సత్యత్వమును తెలిపెడి ఈ సత్యస్యసత్యమను నామము కేవలాత్మకు మాత్రమే కలిగియున్నను ఇక్కడ ఆయాత్మైక్యమును పొందించునట్టి యుపనిషత్తునకును చెప్పఁబడినది. ఆసత్యస్య సత్యమను శబ్దార్థమును తెలియఁజేయుటకు శ్రుతియే స్వకీయముగా ప్రాణములు ప్రసిద్ధముగా సత్యస్వరూపములు. ఆ ప్రాణములకు ఈ ఆత్మసత్యస్వరూపము అని చెప్పినది. ఈ అర్థమును ముందు చెప్పఁబోయెడి బ్రాహ్మణముల రెంటియందు వివరింపఁబడుచున్నది.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు ప్రథమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము, ద్వితీయ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ యో హ వై శిశుం సాధానం సప్రత్యాధానం సస్థూణం సదా
మంవేద సప్త హ ద్విషతో భ్రాతృవ్యానవరుణద్ధి । అయం వావ
శిశుర్యోఽయం మధ్యమః ప్రాణ స్తస్యేద మేవాధానమిదం ప్రత్యా
ధానం ప్రాణః స్థూణాన్నం దామ ।

॥1॥

ప॥ యః - హ వై - శిశుం - సాధానం - సప్రత్యాధానం -
సస్థూణం - సదామం - వేద - సప్త - హ - ద్విషతః - భ్రాతృ
వ్యా - అవరుణద్ధి - అయం - వావ - శిశుః - యః - అయం -
మధ్యమః - ప్రాణః - తస్య - ఇదం - ఏవ - ఆధానం - ఇదం -
ప్రత్యాధానం - ప్రాణః - స్థూణాన్నం - దామ.

ప్ర॥ యో హ వై = ఎవడైతే, సాధానం = ఆధానముతోఁ గూడిన
వాడును, సప్రత్యాధానం = ప్రత్యాధానముతోఁ గూడుకొనిన
వాడును, సస్థూణం = స్తంభముతోఁ గూడుకొనినవాడును, సదామం =
పలుపుతోఁ గూడుకొనినవాడునగు, శిశుం = ప్రాణమును శిశువును,
వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాడు), ద్విషతః = ద్వేషించు
చున్న, సప్తహ = ఏడుగురు, భ్రాతృవ్యా = సహోదరుని పుత్రులగు
విషయరాగములను, (శిరస్సునందైన చక్షుశ్చో) త్రనాసికములు ఆఱును
ముఖము ఒకటియు ఇవియేడును శబ్దాదివిషయములను పొందుటకు
ద్వారములు, వానివలన పుట్టిన విషయరాగములు సహజమగుటవలన
భ్రాతృవ్యములనఁబడుచున్నవి, అవి, జీవాత్మకు తన ఆత్మయందు
దృష్టినిశబ్దాది విషయములను చూచెడిదానినిగా చేయుచున్నవి. ఇట్లు
తన ఆత్మస్వరూపమును చూచుటయందు విరోధములగుటవలన
ద్వేషించునట్టి భ్రాతృవ్య లనఁబడుచున్నవి. ఎవడు ప్రాణము మొద
లైన ఆచక్షురాదీంద్రియములయొక్క నిజస్థితిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో,
వాడు ఈ భ్రాతృవ్యలను, అవరుణద్ధి = అడ్డగించుచున్నాడు. (నశింప,
జేయుచున్నాడు). ఈ పూర్వము చెప్పబడిన శిశువు ఎవడనిన)

అయం=ఈ, మధ్యమః = శరీరము మధ్యమునందున్న, ప్రాణః = ప్రాణము, యః=ఏదియో, అయంవాన = ఇదియే, శిశుః = శిశువు. (అయిదు విధములుగా దేహమునం దుండెడి ఆ ఈ ప్రాణము శిశువు వలెనే శబ్దాది విషయములయందు ఒక ఇంద్రియము ఇంద్రోక ఇంద్రియ విషయమందు వలెనే అసమర్థమగుటవలన శిశువుగా చెప్పబడినది.) (ఆ శిశువునకు చెప్పబడిన ఆధానమును నదేదియనిన), తస్య=ఆ శిశువునకు, ఇదమేవ=ఈ శరీరమే, ఆధానం=ఆధానము. (కార్యాత్మకమైన శరీరమునందు ప్రాణముంచబడుచున్నది. గనుక శరీర మాధానమనబడుచున్నది). (ప్రత్యాధానమేది యనిన), (ఈ శరీరమునందు వానివాని స్వరూపమును పొందియున్న యింద్రియములు, శబ్దాది విషయములను పొందుటకు ద్వారము లగుచున్నవి. ఈ యింద్రియములు ప్రాణమాత్రమునందు చేరియున్నప్పుడు విషయములను పొందుటకు ద్వారములుకావు. అది కాశీరాజగు అజాతశత్రువుచేత నిద్రించియున్నవానిని హస్తముతో పొర్లించుట మొదలైన వానివలన లేపుట చేత చూపింపబడినది). ఇదం=ఇది, ప్రత్యాధానం=ప్రత్యాధానము. (విజ్ఞానమయాత్మ బాగ్రదవస్థయందు శిరఃప్రదేశమందలి చక్షుశ్రోత్రములు మొదలైన విశేషప్రదేశములయందు తిరిగి యుంచబడుచున్నది గనుక ప్రత్యాధానమనబడును). (స్తంభమేదియనిన), ప్రాణః=బలము, (అన్నపానమువలన పుట్టిన శక్తి). స్థాణా=స్తంభము, (ప్రాణమును శిశువు ఈ శరీరమునందు స్తంభము ఆధారముగాఁగల శిశువువలెనే అన్నపానములవలన పుట్టిన బలము ఆధారముగాఁగల వాఁడగుటవలన బలము స్తంభముగా చెప్పబడినది). (పలుపు ఏదియనిన), అన్నం=అన్నము, దామః=పలుపు, (భక్షింపబడినయన్నము మూడు విధములుగా పరిణమించుచున్నది. ఆమూడు విధములైన స్థూలమధ్యమ అణిష్ఠములను రసములలో మొదటి స్థూలరసము మూత్రపురీషములై బయలుపెడలుచున్నది. రెండవదియగు శ్రేష్ఠమైన

మధ్యమరసము క్రమముగా రక్తము మొదలైనవాని రూపముతో స్వకార్యములగు త్వక్కు, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు, మజ్జ, ఎముక, రేతస్సు, ఈ ఏడింటివలనఋత్తిన శరీరమును వృద్ధిపొందించుచున్నది. మూడవదియగు మిక్కిలి సూక్ష్మమగురసము, అమృతమని, ఊర్జమని, ప్రభావమని చెప్పబడుచున్నది. అది పొక్కిలికి ఊర్ధ్వముగానున్న హృదయదేశమును పొంది, హృదయమునుండి బయలు వెడలి విశేషముగా దేహమంతటా వ్యాపించియున్న దెబ్బది రెండువేల నాడులయందు ప్రవేశించి, యింద్రియ సమూహమే రూపముగా కలిగిన శిశువను పేరుగల లిజ్జశరీరమును శరీరమందుంచుటకు కారణమైన స్థూణమను పేరుగల బలమును పుట్టించుచున్నది. కనుక ఇట్లు అన్నము రెండు విధములుగా పలుపువలెనే ప్రాణశరీరములకు మిక్కిలి బంధించునదియగుచున్నది. కనుక అన్నము దామమని చెప్పబడినది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము పరబ్రహ్మస్వరూపమును నీకు చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి ఈప్రపంచమంతయు దేనివలనపుట్టి ఏ స్వరూపమై యుండి దేనియందు లీనమగుచున్నదో, అది ఆ ద్వితీయమగు పరబ్రహ్మముగా తెలియఁజేయఁబడినది. ఆ జగత్తు ఏ స్వరూపమైపుట్టుచున్నదనిన పంచభూతాత్మకమై పుట్టుచున్నది. ఇట్లు పంచభూతాత్మకమైపుట్టిన జగత్తును భూతములు నామరూపాత్మకములగుటవలన నామరూపాత్మకమనియును చెప్పబడుచున్నది. పంచభూతములు మూర్తామూర్త స్వరూపములగుటవలన సత్యములని చెప్పబడినవి. దేహేంద్రియములు ఆభూతస్వరూపములగుటవలన సత్యములని అంగీకరింపఁబడినవి. అట్టి దేహేంద్రియాత్మకములగు భూతములకు సత్యత్వమును నిర్ణయించుటయందలి కోరిక చేత బ్రాహ్మణత్వయమారంభింపఁబడినది, ఆ దేహేంద్రియాదులను సత్యమునుగా నిర్ణయించునదియే ఊపనిషత్తు. దేహేంద్రియాదులకు సత్యత్వమును నిర్ణయించు ద్వారా

సత్యస్యసత్యమనెడి పరబ్రహ్మము నిశ్చయింపబడుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మోపనిషత్తులయొక్క ప్రసంగముచేత మార్గమునడిచెడివాడు మార్గమునందు పొందియున్న బావులు, ఉద్యానవనములు మొదలైన వానిని నిశ్చయించిన విధముగా ఇంద్రియములయొక్క స్వరూపము సయితము నిశ్చయింపబడుచున్నది. అయిదువిధములుగా ఈ దేహము నందుండెడి ఈ ప్రాణము శిశువువలెనే శబ్దాది విషయములయందు ఒక యింద్రియము ఇంకొక యింద్రియవిషయమునందువలెనే అసమర్థ మగుటవలన శిశువుగాను ఇట్లు ఆ ప్రాణమను శిశువునకు అధిష్ఠాన మగుటవలన శరీరము ఆధానమనియును ఇట్టి ఆధానమగు శరీరము తోఁగూడుకొనుటవలన దేహమధ్యమునందలి ప్రాణమను శిశువును సాధనముగాను, ఈ ప్రాణమను శిశువును పొందియున్న విజ్ఞానమ యాత్మ నిద్రవలన జాగ్రత్కాలమునందు శిరస్సునందున్న చక్షు శ్రోత్రనాసికములయొక్క రంధ్రములనాటింటిని ముఖచిలమును ఈ యేడింటిని తిరిగి పొందియుండుటవలన ప్రత్యాధానమనియును, ఇట్టి ప్రత్యాధానముతోఁగూడుకొనుటవలన శిశువును సప్రత్యాధాన మునుగాను, ప్రాణమను శిశువు ఈశరీరమునందు స్తంభము ఆధారముగాఁగల శిశువువలెనే అన్నపానములవలనఁబుట్టిన బలము ఆధారముగా కలవాడగుటవలన సస్థూణమునుగాను, భక్షింపబడిన అన్నము, స్థూలమధ్యను అణిష్ఠములని మూడువిధములైనది. అందు స్థూలరూపమైన రసము మూత్రపురీషముగా బయలు వెడలుచున్నది. మధ్యమరూపమగు రసము క్రమముగా రక్తము మొదలైన వాని రూపముతో స్వకార్యములగు త్వక్కు, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు, మజ్జ, ఎముక, రేతస్సు ఈ ఏడింటివలనఁబుట్టిన శరీరమును వృద్ధిపొందించుచున్నది. అణిష్ఠరూపమగు రసము అమృతమని ఊర్జమని ప్రభావమని చెప్పబడును. అది బొడ్డునకుమీదనున్న హృదయదేశమునుపొంది హృదయమునుండి బయలు వెడలి విశేషముగా దేహము

నందంతటను వ్యాపించియున్న డెబ్బదిరెండువేల నాడులయందు ప్రవేశించి, ఇంద్రియసమూహమే రూపముగా కలిగిన సూక్ష్మరూప మగు ప్రాణమను శిశువును శరీరమందుంచుటకు కారణమైన స్థూణమను పేడుగల శక్తిని కలుగఁజేయుచు, శరీరప్రాణములను పలుపువలెనె బంధించుటవలన అప్రాణమను శిశువును సదామమునుగాను, ఈప్రకారము దేహమధ్యమునందున్న ప్రాణమను శిశువును సాధానమును గాను, సప్రత్యాధానమునుగాను సస్థూణమునుగాను సదామమును గాను తెలిసికొనువాఁడు (శిరఃప్రదేశమునందున్న శ్రోత్ర నాసికా చక్షుస్సులాఱును ముఖము ఒక్కటియును ఈ యేడింటివలనఁబుట్టిన విషయరాగములు సహోదరుని బిడ్డలైనటువంటివియును విజ్ఞానమ యాత్మకు ఆత్మస్వరూపమునందలి దృష్టిని పోఁగొట్టి బాహ్యమునందలి శబ్దాదివిషయములను పొందునటులచేయుటవలన ద్వేషించునవియు నై యున్నవి). అట్టివిషయరాగములను నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తమేతాః సప్తాక్షితయః ఉపతిష్ఠంతే తద్వ్యా ఇమా అక్షన్లోహిన్యో రాజయస్తాభిరేనగ్ దుద్రోఽన్వాయత్రోఽథ యా అక్షన్నా పస్తా భిః పర్జన్యాయా కనీనికా తయాదిత్యోయత్కృష్ణం తేనాగ్నిర్య చ్చుక్లం తేనేన్ద్రోఽధరయైసం వర్తన్యా పృథివ్యన్వాయత్తా ద్యౌరుత్తరయా నాస్యాన్నం క్షీయతే య ఏవం వేద. 12॥

ప॥ తం - ఏతాః - సప్త - అక్షితయః - ఉపతిష్ఠంతే - తత్ - యాః - ఇమాః - అక్షా - లోహిన్యః - రాజయః - తాభిః - ఏనం - దుద్రః - అన్వాయత్తః - అథ - యాః అక్షన్ - ఆపః - తాభిః - పర్జన్యః - యా - కనీనికా - తయా - ఆదిత్యః - యత్ - కృష్ణం - తేన - అగ్నిః - యత్ - శుక్లం - తేన - ఇన్ద్రః - అధరయా - ఏనం - వర్తన్యా - పృథివీ - అన్వాయత్తా - ద్యౌః - ఉత్తరయా - స - అస్య - అన్నం - క్షీయతే - యః - ఏవం - వేద.

[ప॥ ఏతాః=ఈముందుచెప్పబోయెడి, సప్తాక్షితయః=ఏడుగు

రగు నాశసములేని దుద్రాది దేవతలు, తం=ఆప్రాణమును, ఉపతిష్ఠనే
 =పొందుచున్నాడు. తత్ అత్త్=ఆనేత్రమునందు, ఇమాః=ఈప్రసిద్ధ
 ములైన, లోహిన్యః=ఎఱ్ఱని, రాజయః=రేఖలు, యాః = ఏదియో,
 తాభిః=ఆరేఖలతో, (ఆరేఖలద్వారా), దుద్రః=దుద్రుడు, ఏనం=
 ప్రాణమును, అన్వాయత్రః = అనుసరించిపొందుచున్నాడు. అథ=
 అనంతరము, అత్త్=నేత్రమును, ఆపః=ఉదకములు. (పొగమొద
 లైనవానియొక్క కూడికవలనకలిగెడునీళ్లు), యాః=ఏదియో, తాభిః
 =ఆయుదకములతో, (ఆ ఉదకముద్వారా), పర్జన్యః=వర్షాధిదేవత,
 (ఏనం = ఈ ప్రాణమును, అన్వాయత్రః = అనుసరించి పొందు
 చున్నాడు). (అక్షిణి=నేత్రమునందు), కనీనికా=తారక, (నల్లగుడ్డు),
 యా = ఏదియో, తయా = దానితో, (దానిద్వారా), ఆదిత్యః=
 సూర్యుడు, ఏనం=ఈ ప్రాణమును, అన్వాయత్రః=అనుసరించిపొందు
 చున్నాడు), (అక్షిణి=నేత్రమునందు), కృష్ణం = నలుపు, యత్=
 ఏదియో, తేన=దానితో, (దానిద్వారా). అగ్నిః=అగ్ని, (ఏనం=
 ఈప్రాణమును, అన్వాయత్రః=అనుసరించిపొందుచున్నది). (అక్షిణి
 =నేత్రమునందు), శుక్లం=తెలుపు, యత్=ఏదియో, తేన=దానితో,
 (దానిద్వారా) ఇంద్రః=ఇంద్రుడు, (ఏనం = ఈప్రాణమును, అన్వా
 యత్రః= అనుసరించిపొందుచున్నాడు). అధరయా = క్రిందనున్న,
 వర్తన్యా=రెప్పతో, (రెప్పద్వారా); పృథివీ=భూమి, ఏనం=ఈ ప్రాణ
 మును, అన్వాయత్రా=అనుసరించి పొందుచున్నది. ఉత్తరయా=ఉత్తర
 మునందున్న, వర్తన్యా = రెప్పతో, (రెప్పద్వారా), ద్యౌః= అంత
 రిక్షము, (ఏనం=ఈప్రాణమును, అన్వాయత్రా = అనుసరించి పొందు
 చున్నది). యః=ఎవడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద = తెలివినను
 చున్నాడో, అన్యః=వీనికి, అన్నం=అన్నము, నక్షీయతే=నశింపదు.

తా॥ ఈ ఇంద్రియ స్వరూపుడగు ప్రాణమును శిశువు సుషుప్త్య
 బోధననుండి జాగ్రదవస్థయందు నేత్రమును పొందియుండగా ఆ ప్రాణ

మును రుద్రుడు నేత్రమునందలి రక్తరేఖలద్వారా పొందుచున్నాడు. పర్జన్యుడు పొగ మొదలయిన వానియొక్క కూడిక చేత నేత్రమునందు కలిగిన యుదకములద్వారా పొందుచున్నాడు. సూర్యుడు నేత్రము నందలి నల్లగుడ్డుద్వారా పొందుచున్నాడు. అగ్ని నేత్రమునందలి నల్లనికాంతిద్వారా పొందుచున్నాడు. ఇంద్రుడు నేత్రమునందలి తెల్లని కాంతిద్వారా పొందుచున్నాడు. భూమి నేత్రముయొక్క క్రింది రెప్పద్వారా పొందుచున్నది. అంతరిక్షము నేత్రముయొక్క పైరెప్పద్వారా పొందుచున్నది. ఈ ప్రకారము అన్నస్వరూపులైన రుద్రాది దేవతలు ఏడుగురును నేత్రమునందున్న రక్తరేఖలు మొదలయినవానిద్వారా జాగ్రతయందు నేత్రమునందున్న ప్రాణమును పొందుట తెలిసికొనిన వానికి అన్నము సశింపదు.

ఉ॥ తదేషశ్లోకోభవతి అర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న తస్మిన్యశో నిహితం విశ్వరూపం తస్మాత్తత ఋషయస్తప్త తీరే వాగప్తమీ బ్రహ్మణా సంవిదానేతి అర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న ఇతీదం తచ్చిర ఏషహ్యర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న తస్మిన్యశో నిహితం విశ్వరూపమితి ప్రాణా వై యశో నిహితం విశ్వరూపం ప్రాణానేతదాహ తస్మాత్తత ఋషయః స్తప్త తీర ఇతి ప్రాణా వా ఋషయః ప్రాణానేతదాహ వాగప్తమీ బ్రహ్మణా సంవిదానేతి వాగప్తమీ ఋషిర్బ్రహ్మణా సంవిదతే.

॥3॥

ప॥ తత్ - ఏషః - శ్లోకః - భవతి-అర్వాగ్బిలః - చమసః - ఊర్ధ్వబుధ్నః - తస్మిన్ - యశః - నిహితం - విశ్వరూపం - తస్య-అసతే - ఋషయః - స్తప్త - తీరే - వాక్ - అప్తమీ - బ్రహ్మణా-సంవిదానా - ఇతి - అర్వాగ్బిలః - చమసః - ఊర్ధ్వబుధ్నః - ఇతి-ఇదం - తత్ - తీరః - ఏషః - హి - అర్వాగ్బిలః - చమసః - ఊర్ధ్వబుధ్నః - తస్మిన్ - యశః - నిహితం - విశ్వరూపం - ఇతి - ప్రాణాః - వై - యశః - నిహితం - విశ్వరూపం - ప్రాణా -

వతత్ - ఆహ - తస్య - ఆసతే - ఋషయః - సప్త - తీరే - ఇతి -
 ప్రాణాః - వై - ఋషయః - ప్రాణా - వతత్ - ఆహవాక్ -
 అప్తమీ - బ్రహ్మణా - సంవిదానా - ఇతి - వాక్ - హి-అప్తమీ-
 సంవిదతే.

144

[ప్ర॥ తత్ = ఆ అర్థమునందు, అర్వాగ్భిలః = క్రిందరంధ్రము
 కలిగిన, ఊర్ధ్వబుధ్నః = మీఁదలావుగా నుండెడి, చమసః = చమసము,
 (యజ్ఞమునందు సోమపానము చేసెడి పాత్ర), తస్మిన్ = ఆ పాత్రయందు,
 విశ్వరూపం = నానారూపమైన, యశః = యశస్సు, నిహితం = ఉంచబడి
 నది, (భవతి = అగుచున్నది). తస్య = ఆ పాత్రయొక్క, తీరే = సమీపము
 నందు, సప్త = ఏడుగురగు, ఋషయః = ఋషులు, ఆ సతే = ఉన్నారు.
 బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచేత, సంవిదానా = సంవాదము చేయబడిన, (పలక
 బడిన), వాక్ = వాక్కు, అప్తమీ = ఎనిమిదవది, (భవతి = అగుచున్నది).
 ఇతి = అనెడి, ఏషః = ఈ. శోకః = మంత్రము, భవతి = అగుచున్నది. (ఈ
 మంత్రార్థమును శ్రుతియే వివరించుచున్నది ఎట్లనగా), అర్వాగ్భిలశ్చ
 మస ఊర్ధ్వబుధ్న ఇతి = క్రింద బిలముకలిగి మీఁదలావుగా నుండెడి
 మీఁదలావుగానుండెడి పాత్రవిశేషమునట్టి, ఇదం = ఇది, తత్ = ఆ
 ప్రసిద్ధమగు, శిరః = శిరస్సు, (తల), ఏషహి = ఇదియే, అర్వాగ్భిలశ్చ
 మస ఊర్ధ్వబుధ్నః = క్రింద బిలముకలిగి మీఁదలావుగా నుండెడి పాత్ర
 విశేషము. (అనగా శిరస్సు, ఇదిముఖబిలము కలిగిమీఁద లావుగా
 నుండుటవలన చమసయను సోమపాన పాత్రయొక్క ఆకారము కలిగి
 యున్నది). తస్మిన్యశోనిహితం = విశ్వరూపమితి = ఆ పాత్రమునందు,
 అనగా ఆ శిరస్సునందు నానారూపమైన యశస్సు ఉంచబడినది
 యనెడి, (తత్ = ఆయశస్సు, కిం = ఏదియనగా), ప్రాణావై = ప్రాణ
 ములే, విశ్వరూపం = నానారూపమైన, నిహితం = ఉంచబడిన, యశః =
 యశస్సు. (ఇతి = అని), వతత్ = ఈ మంత్రము, ప్రాణా = శ్రోత్రాది
 నియములనుగూర్చి, ఆహ = చెప్పెను. (శిరస్సునందలి శ్రోత్రము

మొదలైన ఏడు స్థానములయందు వాయువులు ఏడు విధములుగా వ్యాపించియున్నవి. దీనినే యశస్సునుగా మంత్రము చెప్పినది. తస్యా సతఃఖుషయస్సప్తతీరఞ్చితి = ఆ పాత్రముయొక్క, అనగా ఆ శిరస్సు యొక్క సమీపమునందు ఏడుగురు ఋషులు ఉన్నారనడి. ఏతత్ = ఈ మంత్రము, ప్రాణావై = ప్రాణములే, (శిరస్సునందలి శ్రోత్రాదుల యందు వ్యాపించియున్న చలనాత్మక వాయువులే). ఋషయః = ఋషులు. (ఇతి = అని), ప్రాణాః = శ్రోత్రాదీంద్రియములనుగూర్చి, ఆహ = చెప్పెను. వాగప్త మిబ్రహ్మణా సంవిదా నేతి = బ్రహ్మచేత పలు కఁబడినవాక్కు ఎనిమిదవదియగుచున్నదనడి, (ఈమంత్రమునందు చెప్పియు, అష్టమత్వమునకు కారణమును మంత్రము చెప్పుచున్నది). బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచేత, అష్టమి = ఎనిమిదవదియగు, వాగ్ని = వాక్యే, సంవిదతే = సంవాదముచేయఁబడినది. (వాగ్నింద్రియము తినుటయు పలుకుటయు ఈరెంటియొక్క భేదముచేత రెండువిధములుగా ఇష్ట మగుచున్నది. ఆవాగ్నింద్రియమునకు తినుటచేత సప్తమత్వమును పలుకుటచేత అష్టమత్వమును కలుగుచున్నదని భావము).

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన దుద్రాదిశబ్దములు దేవతావిషయములగుటవలన మంత్రముకూడ దేవతావిషయమైనదే యని శంకించి నేత్రమునందు దుద్రాదిగణము చెప్పఁబడుటచేతను ఇంద్రియసంబంధమువలన ఆ దుద్రాది దేవగణమునకు ఇంద్రియ సముదాయత్వముతోఁచుచున్నది. అందువలన ఆ దుద్రాది దేవతా విషయకమైన మంత్రము ప్రసిద్ధదేవతావిషయమైనదికాదని అంగీకరించి ఈమంత్రమును ఆ పూర్వమంత్రార్థమును వివరించుటకే కలిగినదని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈమంత్రమునందు చెప్పిన శిరస్సు యజ్ఞమునందు సోమశానపాత్రయొక్క ఆకృతివలెనే క్రిందరంధ్రముకలిగి మీఁదలాపుగానుండినది, దానియందుంచఁబడినది. దానియందుంచఁబడిన యశస్సు ఏదియనిన, శిరస్సునందలి శ్రోత్రచక్షుర్నాసికలు

ఆఱును ముఖిల మొకటియును ఈ ఏడుస్థానములయందును వాయువులు ఏడువిధములగా వ్యాపించియున్నవి, ఇదియే యశస్సు, ఆశిరస్సు యొక్క సమీపమునందు ఏడుగురు ఋషులెవరనిన, ఆశిరస్సునందలి శ్రోత్రము మొదలైన ఏడుస్థానములయందు వ్యాపించియున్న చలనాత్మకములగు వాయువులే ఋషులు. బ్రహ్మచేతఁబలుకఁబడిన పేదరూపముగలవాక్కు పూర్వము చెప్పిన ఏడింటికి వేరై, ఎనిమిదవది యెట్లయినదనిన, వాగ్విద్యయు తినుటయు పలుకుటయు ఈ భేదము చేత రెండువిధములగుచున్నది. కనుక ఆ వాగ్విద్యయును తినుట చేత సప్తమత్వమును పలుకుటచేత అష్టమత్వమును కలిగినది. ఈ రెంటికిని నాలుకే కారణము, అని ఈ ప్రకారము శ్రోత్రాది యములనుగూర్చి మంత్రమే వివరించినది.

ఉ॥ ఇమావేవ గాతమ భరద్వాజావయమేవ గాతమాయం భరద్వాజ ఇమావేవ విశ్వామిత్రజమదగ్నీ అయమేవ విశ్వామిత్రోఽయం జమదగ్నీరిమావేవ వసిష్ఠకశ్యపావయమేవ వసిష్ఠోఽయం కశ్యపో వాగేవాత్రి ర్వాచా హ్యన్నమద్యతేఽత్త్విర్నవే నామైతద్యదత్రిరితి సర్వస్యాత్తా భవతి సర్వమస్యాన్నం భవతి య ఏవం వేద.

141

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే-ద్వితీయ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఇమా - ఏవ - గాతమభరద్వాజ - అయం - ఏవ -

గాతమః - అయం - భరద్వాజః - ఇమా - ఏవ - విశ్వామిత్రజమదగ్నీ - అయం - ఏవ - విశ్వామిత్రః - అయం - జమదగ్నీః - ఇమా - ఏవ - వసిష్ఠకశ్యపో - అయం - ఏవ - వసిష్ఠః - అయం - కశ్యపః - వాక్ - ఏవ - అత్రిః - వాచా - హి - అన్నం - అద్యతే - అత్రిః - హవై - నామ - ఏతత్ - యత్ - అత్రిః - ఇతి - సర్వస్య - అత్తా - భవతి - సర్వం - అస్య - అన్నం - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఇమా వేవ=ఈశ్రోత్రములు రెండే, గాతమభరద్వాజౌ= గాతమభరద్వాజులను ఋషులు, అయమేవ=ఈదక్షిణకర్ణమే, గాత మః=గాతమఋషి. అయం=ఈ ఉత్తరకర్ణము, భరద్వాజః=భరద్వాజ ఋషి. ఇమా వేవ=ఈ నేత్రములు రెండే, విశ్వామిత్రజమదగ్ని=విశ్వా మిత్ర జమదగ్నులను ఋషులు. అయమేవ=ఈదక్షిణనేత్రమే, విశ్వా మిత్రః=విశ్వామిత్రఋషి. అయం = ఈ ఉత్తరనేత్రము, జమదగ్నిః= జమదగ్నిఋషి. ఇమా వేవ = ఈ నాసిక లే, (ముక్కుపుటములే), వసిష్ఠకశ్యపా=వసిష్ఠకశ్యపులను ఋషులు. అయమేవ=ఈదక్షిణ నాసి కాపుటమే, వసిష్ఠః=వసిష్ఠమహర్షి. అయం = ఈ ఉత్తర నాసికాపు టము, కశ్యపః=కశ్యపమహర్షి. వాగేవ = వాగింద్రియమే, అత్రిః = అత్రిమహర్షి. వాచా=వాగింద్రియముచేత, అన్నం=అన్నము, అద్య తేహి=ప్రసిద్ధముగా భజింపబడుచున్నది. (తస్మాత్ = ఆకారణము వల్ల), అగ్నిరితియత్=అగ్నియనుపేరేదియో, ఏతత్=ఈ, నామ = పేరు, అత్తిర్హవై=అత్రియనే ప్రసిద్ధమైనది. (అన్నమును భజించు టవల్లనే అత్రియని చెప్పబడుచున్నది). (ఈ అత్రిశబ్దముయొక్క నిశ్చయకథనమును తెలిసికొనుటవలన), సర్వస్య = సమస్తమునకు, (ప్రాణముయొక్క అన్నసమూహమునకంతయు), అత్ర=భజించు వాడు, భవతి=అగుచున్నాడు. (ఆత్మయేయగుచున్నాడు). యః= ఎవడు, ఏవం=ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము, (పూర్వముచెప్పిన ప్రాణములయొక్క=అనగా శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క నిజస్వ రూపమును), వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, అస్య=ఏనికి, సర్వం= సమస్తమైన, అన్నం=అన్నము, భవతి=అగుచున్నది. (ఈప్రకారము శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క నిజస్వరూపమును తెలిసికొనడివాడు. మధ్యమప్రాణస్వరూపుడై పూర్వముచెప్పిన ఆధానప్రత్యాధాన ములనుపొంది భోక్తయగుచున్నాడు).

తా॥ పూర్వమంత్రమునందుచెప్పిన యజ్ఞమునందలి సోమపాన

హస్త కృతియగు శిరస్సుయొక్క సమీపమునందున్న వీడుగుట్ట ఋషులెవరనిన, శిరస్సునందున్న దక్షిణపుచేవి గౌతమఋషి. ఉత్తరపుచేవి భరద్వాజఋషి, దక్షిణపునేత్రము విశ్వామిత్రఋషి. ఉత్తరపునేత్రము జనుదగ్గిఋషి. దక్షిణపు నాసాపుటము వసిష్ఠఋషి, ఉత్తరపునాసాపుటము కశ్యపఋషి. వాక్యేంద్రమితిఋషి. (అన్నమును భక్షించుటవల్లనే అత్తియని పేరుకలుగుచున్నది. అత్తియనినదియె అత్తియని చెప్పబడుచున్నది) ఇట్లు అత్రిశబ్దముయొక్క నిశ్చయమును తెలిసికొన్నవాడు ప్రాణముయొక్క అన్నజాతమునకంతయు భోక్తయగుచున్నాడు. ఈచెప్పిన ప్రకారము శ్రోతాదీంద్రియములయొక్క నిజస్వరూపమును తెలిసికొనెడివాడు పూర్వముచెప్పిన ఆధాన ప్రత్యాధానములనుబొంది మధ్యమప్రాణస్వరూపుడై భోజ్యమగు అన్నముకంటె వేరైన భోక్తయగుచున్నాడు. వీనికి సమస్తమగు అన్నమును కలుగుచున్నది.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము, తృతీయబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చైవామూర్తం చ ముర్త్యం
చామృతం చ స్థితం చ యచ్చ సచ్చ త్యచ్చ. ॥1॥

ప॥ ద్వే - వావ - బ్రహ్మణః - రూపే - మూర్తం - చ -
ఏవ - అమూర్తం - చ - ముర్త్యం - చ - అమృతం - చ - స్థితం -
చ - యత్ - చ - సత్ - చ - త్యత్ - చ.

ప్ర॥ బ్రహ్మణః = పరమాత్మకు, రూపే = ఆకారములు,
ద్వేవావ = రెండే, (ఆరెండు హాసములేవియిన); ముర్త్యంచ = మరణ
ధర్మముకలదియను, స్థితంచ = పరిచ్ఛిన్నమైనదియను, (అవధికలది),
సచ్చ = చత్యుతముగా కనబడునదియనగు, (సచ్చబ్రహ్మ, మూర్తత్య
ముర్త్యత్యస్తిత్యములవలన విశేషమైనది సాధారణ ధర్మవిశేషము

కలది). మూర్తంచైవ=మూర్తస్వరూపమే. (ఆకారణముకలదియై). అమృతంచ=మరణధర్మము లేనిదియును, యచ్చ = వ్యాపించియుండునదియును, (అంతటను వ్యాపించి యవధిలేకయుండునదియును), త్యచ్చ=ప్రత్యక్షము కానిదియునగు, అమూర్తంచ=అమూర్తస్వరూపమే. (ఆకారము లేనిదే. ఇక్కడ చ కారము ఏవ కారముయొక్క అర్థముకలది).

తా|| ఇంతకు పూర్వము ప్రాణములే సత్యమని చెప్పబడినది. బ్రహ్మోపనిషత్ప్రసంగముచేత ప్రాణస్వరూపమును చెప్పెడి యుపనిషత్తులు వ్యాఖ్యానము చేయబడినవి. ఆ ప్రాణములు ఏ స్వరూపములు, ఆ ప్రాణములకు సత్యత్వమెట్లు అని ఇది చెప్పదగినదియని శరీరేంద్రియ స్వరూపములును సత్యస్వరూపములనగు పంచభూతములయొక్క స్వరూపమును నిశ్చయించుటకు ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపబడుచున్నది. ఏ పరబ్రహ్మమునకు ఉపాధినాశముద్వారా సత్యత్వము నిశ్చయించుటకు కోరబడినదో, ఆ పరబ్రహ్మమునకు, మరణధర్మముకలదియును అవధికలదియును నేత్రేంద్రియప్రత్యక్షమునగు మూర్తస్వరూపమును, మరణధర్మము లేనిదియును సర్వవ్యాపియును, ప్రత్యక్షము కానిదియునగు అమూర్తస్వరూపమును ఇవి రెండే స్వరూపములగుచున్నవి.

ఉ|| త దేతన్మూర్తం యదన్యద్వాయోశ్చాస్తరిక్షా చైతన్యైతన్యమే తత్త్వైతమేతత్త్వైతస్యైతస్య మూర్తస్యైతస్య మైతన్యైతస్యైతస్య స్థితస్యైతస్య సత ఏవ రసో య ఏవ తపతి సతో హ్యేవ రసః|| 1||

ప|| తత్ - ఏతత్ - మూర్తం - యత్ - అన్యత్ - వాయోః - చ - అస్తరిక్షాత్ - చ - ఏతత్ - మైతన్యం - ఏతత్ స్థితం - ఏతత్ - సత్ - సత్య - ఏతస్య - మూర్తస్య - ఏతస్య - మైతన్య - ఏతస్య - స్థితస్య - ఏతస్య - సతః - ఏవః - రసః - ఋః - ఏవః - తపతి - సతః - హి - ఏవః - రసః.

[ప్ర|| వాయోశ్చ=వాయువుకంటెను, అంతరిక్షాచ్చ=ఆకాశము

కంటెను, అన్యత్ = వేరైన, యత్ = ఏదియో, తత్ = ఆ. ఏతత్ = ఇది, మూర్తం = మూర్తస్వరూపము. (వాచ్ఛానాశములను భూతములరెంటికంటె వేరగుపృథివ్యప్తేజస్సులు మూడుభూతములు మూర్తము. అనఁగా పరస్పరమును కలిసికొనిన అవయవములుకల ఆకాశము), ఏతత్ = ఇది, మర్త్యం = మరణధర్మముకలది. ఏతత్ = ఇది, స్థితం = పరిచ్ఛిన్నమైనది. (పరిమితకలది), ఏతత్ = ఇది, సత్ = ప్రత్యక్షమగువది. తస్య = అటువంటి, ఏతస్య = ఈ, మూర్తస్య = మూర్తస్వరూపముగల, ఏతస్య = ఈ, మర్త్యస్య = మరణధర్మముగల, ఏతస్య = ఈ, స్థితస్య = పరిచ్ఛిన్నముగల, ఏతస్య = ఈ, సతః = ప్రత్యక్షమగు పృథివ్యప్తేజస్సులను మూడుభూతములయొక్క, (ఈమూర్తస్వరూపము అన్యోన్యము ఎడతెగకయుండుటవలన సత్ అనఁబడుచున్నది). (ఈమూర్తత్వము మొదలైన నాలుగుధర్మములకు స్వేచ్ఛగా విశేషణ విశేష్యభావమును హేతు హేతుమధ్యావమునుకలదు. సర్వవిధములుగాను ఈ నాలుగు విశేషములతోఁ గూడుకొనిన పృథివ్యప్తేజస్సులను మూడుభూతములును బ్రహ్మముయొక్క మూర్తమనురూపము. ఈ మూర్తత్వాది నాలుగు విశేషములలో ఒకవిశేషణము గ్రహించిన యెడల ఇతరవిశేషణములు గ్రహింపఁబడినవే యగుచున్నవి). రసః = సారము, ఏషః = ఇది. (అచేతనమగు మండలము) యఏషః = ఏ ఈ సూర్యుడు, మండలస్వరూపమైన సూర్యుడు, తపతి = తపింపఁజేయుచున్నాడో, ఏషః = ఈసూర్యుడు, (అనఁగా సూర్యమండలము) సతోహి = భూతత్రయముయొక్కయె, (అనఁగా పృథివ్యప్తేజస్సులయొక్క), రసః = సారము. (మూర్తస్వరూపమైన భూతత్రయముయొక్క సారమగు ఈ మండలస్వరూపమైన సూర్యుడు లోకమును తపింపఁజేయుచున్నాడు).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము పరబ్రహ్మకు చెప్పినటువంటి మూర్తా మూర్తస్వరూపములరెంటిలో మూర్తస్వరూపము ఏదియనిన, వాచ్ఛానా

కాశములను రెండు భూతములకంటె వేరగు భూమి, జలము, తేజస్సు ఈమూడును. (అన్యోన్యముకలిగిసికొనిన అవయావములుగల ఈభూతములయొక్క యాకారము). మూర్తస్వరూపము. ఇది ఇట్లు అవయావములతోఁగూడిన ఆకారముగనుక నే మరణధర్మముకలదియును మరణధర్మముకలదిగనుక నే అవధికలదియును అవధికలది గనుక నే ప్రత్యక్షమైనదియును అగుచున్నది. ఈ ప్రకారము ఆకారముగలదియును మరణధర్మముకలదియును అవధికలదియును ప్రత్యక్షమైనదియునుగు పృథివ్యప్రేక్షస్సులను భూతత్రయముయొక్క సారమే ఈలోకమును తపింపఁజేయుచున్న మండలాకారమగు సూర్యుడు.

ఉ॥ అథామూర్తం వాయుశ్చాంతరిక్షం చైతదమృతమే తద్యదేతత్త్వత్తస్యైతస్యామూర్తస్యైతస్యామృతస్యైతస్యయత ఏతస్యత్వస్యైవ రసో య ఏవ ఏతస్మిన్తండలే పురుషస్యస్య హ్యేవ రస ఇత్యధి దైవతమ్. ॥౩॥

ప॥ అథ - అమూర్తం - వాయుః - చ - అంతరిక్షం - చ - ఏతత్ - అమృతం - ఏతత్ - యత్ - ఏతత్ - త్యత్ - తస్య - ఏతస్య - అమూర్తస్య - ఏతస్య - అమృతస్య - ఏతస్య - యతః - ఏతస్య - త్వస్య - ఏవః - రసః - యః - ఏవః - ఏతస్మిన్ - మణ్డలే - పురుషః - త్వస్య - హి - ఏవః - రసః - ఇతి - అధిదైవతం.

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, అమూర్తం=అమూర్తస్వరూపము, (పరబ్రహ్మయొక్క అవయావములులేనిరూపము, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది). వాయుశ్చ = వాయువును, అంతరిక్షంచ = ఆకాశమును, (పూర్వముచెప్పిన పృథివ్యప్రేక్షస్సులను మూడు భూతములకు వేరై వాయ్వాకాశములను భూతద్వయము, యత్ = ఏదియో, ఏతత్ = ఈఅమూర్తస్వరూపము, అమృతం = మరణధర్మములేనిది, ఏతత్ = ఇది, యత్ = వ్యాపించియుండునది. ఏతత్ = ప్రత్యక్షముకాదు. (కనఁబడనిది). తస్య=ఆ, ఏతస్య=ఈ, అమూర్తస్వరూపముగల,

అమూర్తస్య=అమూర్తస్వరూపమఃగల, ఏతస్య = ఈ, అమృతస్య= మరణధర్మము లేని, ఏతస్య=ఈ, యతః=వ్యాపించియున్న, ఏతస్య= ఈ, త్యస్య=ప్రత్యక్షముగాని వాయురాకాశములను భూతద్వయము యొక్క, (ఈ అమూర్తత్వము మొదలయిన నాలుగుధర్మములకు స్వేచ్ఛగావిశేషణ విశేష్యభావమును, హేతు హేతుమద్భావమును కలదు. సర్వవిధముల ఈ నాలుగువిశేషములలోఁగూడఁగొనిన వాయు రాకాశములను భూతద్వయమును పరబ్రహ్మముయొక్క అమూర్త మనురూపము). రసః=నారము, (చేతనస్వరూపము), ఏషః = ఇది, ఏతస్మై=ఈ, మణ్డలే=సూర్యమండలమునందు, ఏషః=ఈ, పురుషః =పురుషుడు, యః=ఎవఁడు, ఏషః=ఈపురుషుఁడు, (సూర్యమండల మధ్యమునందుండెడిచేతన స్వరూపుఁడగు పురుషుఁడు), త్యస్యహి= వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్కయె (పూర్వముఁచెప్పిన అమూర్తత్వాది నాలుగువిశేషణములలో ఒకవిశేషణము గ్రహించి నను ఇతరవిశేషణములు గ్రహింపఁబడినవేయగుచున్నవి. కనుక ఇక్కడ త్యత్ అను ఒక విశేషణమును, గ్రహించుటచేతనే అమూర్త త్వత్వాది నాలుగు విశేషణములలోఁగూడఁగొనిన వాయురాకాశము లను భూతద్వయము గ్రహింపఁబడినదగుచున్నది). రసః=చేతనస్వరూ పుఁడు (భవతి=అగుచున్నాఁడు). ఇతి=ఈప్రకారము, అధిదైవతం= అధిదైవతస్వరూపము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా. ఇట్లు పరబ్రహ్మముయొక్క అచేతనాత్మకమగు మూర్త స్వరూపమును చెప్పి యిప్పుడు చేతనాత్మకమగు అమూర్తస్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ అమూర్త స్వరూపము ఏదీయనిన, పూర్వము చెప్పిన పృథివ్యప్రేక్షస్సులను భూతద్వయముకంటె వేరగు వాయురాకా శములను భూతద్వయము అమూర్తస్వరూపము, ఇదియుట్లు ఆకారము లేనిది కనుకనే మరణధర్మము లేనిదియును, మరణధర్మము లేనిదిగను కనే సర్వవ్యాపకమైనదియును, వ్యాపకమైనదిగనుకనే కనఁబడనిది

యను ఆగుచున్నది. ఈ ప్రకారము ఆకారము లేనిదియును మరణ ధర్మము లేనిదియును వ్యాపకమైనదియును పరోక్షమైనదియునగు వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్క సారమే సూర్యమండ లాంతర్గతమైన అధిదైవికముగను పురుష స్వరూపుడు.

ఉ॥ అథాధ్యాత్మమిదమేవ మూర్తం యదన్యత్ప్రాణాచ్చ యశ్చాయ మస్తరాత్మానా కాశ ఏతస్మర్త్యమేతత్థిత మేతత్సత్తస్యై తస్య మూర్తస్యై తస్య మర్త్యస్యై తస్య స్థితస్యై తస్య సత ఏవ రసో యచ్ఛ్రేణుః సతోహేషోమ రసః.

॥4॥

ప॥ అథ - అధ్యాత్మం - ఇదం - ఏవ - మూర్తం - యత్ - అన్యత్ - ప్రాణాత్ - చ-యః - చ - అయం - అస్తరాత్మాన్ - ఆకాశః - ఏతత్ - మర్త్యం - ఏతత్ - స్థితం - ఏతత్ - సత్ - ఏతస్య - మూర్తస్య - ఏతస్య - మర్త్యస్య - ఏతస్య - స్థితస్య - ఏతస్య - సతః - ఏవః - రసః - యత్ - శ్రేణుః - సతః - హి - ఏవః - రసః.

ప్ర॥ అథ = ఇప్పుడు, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మస్వరూపము, (ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది). ప్రాణాచ్చ = వాయుకంటెను, అస్తరాత్మాన్ = శరీరములోపలనున్న, అయం = ఈ, ఆకాశః = ఆకాశము, యః = ఏదియో, (తస్మాత్ = దానికంటెను), అన్యత్ = ఇతరమైనది, యత్ = ఏదియో, ఇదమేవ = ఇదియే, మూర్తం = మూర్తస్వరూపము. (ఆకారము) ఏతత్ = ఇది, స్థితం = పరిచ్ఛిన్నమైనది. ఏతత్ = ఇది, సత్ = ప్రత్యక్షమైనది. తస్య = అటువంటి, ఏతస్య = ఈ, మూర్తస్య = మూర్తస్వరూపముగల, ఏతస్య = ఈ. మర్త్యస్య = మరణ ధర్మముగల, ఏతస్య = ఈ, స్థితస్య = పరిచ్ఛేదముగల, ఏతస్య = ఈ, సతః = ప్రత్యక్షముగ పృథివ్యక్షేజస్సులను భూతత్రయముయొక్క, రసః = సారము, ఏవః = ఇది, శ్రేణుః = నేత్రము, యత్ = ఏదియో, ఏవః = ఇది, సతోహి = ఆధ్యాత్మిక సంబధముగ పృథివ్యక్షేజస్సులను

భూతత్రయముయొక్కయో, రసః=సారము, (భవతి=అగుచున్నది.)

తా॥ ఇట్లు అధిదైవికవంబంధములగు మూర్తామూర్త స్వరూపములను చెప్పి యిప్పుడు ఆధ్యాత్మిక సంబంధములగు మూర్తామూర్త స్వరూపముల విభాగము చెప్పబడుచున్నది. దానిలో మూర్తస్వరూపమేదియనిన, ప్రాణవాయుప్రకంటెను జేహమధ్యము నందలి ఆకాశముకంటెను శరీరాగంభకమైన పృథివ్యప్రేక్షులముమాడును మూర్తస్వరూపము. ఇదిమూర్తస్వరూపముగనుకనే మరణధర్మము కలదియును మరణధర్మము కలదిగనుకనే ఇంతయనిపరిమాణము చేయబడినదియును ఇట్లు వేటుపబడి పరిచ్ఛిన్నమైనది గనుక నెప్రత్యక్షమైనదియు నగుచున్నది. అటువంటి ఈ మూర్తత్వాది గాలుగు ధర్మములతోఁ గూడఁగొని ఆధ్యాత్మికమును శరీరాగంభకమునగు పృథివ్యప్రేక్షులయొక్కసారమే ఈకార్యాత్మకమైన స్థూలదేహము. ఈస్థూలదేహమనందలి నేతము అధిదైవతమునందు పృథివ్యప్రేక్షులయొక్క సారమైన సూక్ష్మమాడలమాసలనే అధ్యాత్మమునందు పృథివ్యాదిభూతత్రయసారముగనున్నది.

ఉ॥ అథామూర్తం ప్రాణశ్చ యశ్చాయ మస్తరాత్మన్నాకాశ ఏతదమృతమేతద్యదే తత్త్యత్తస్యైతస్యా మూర్తస్యై తస్యామృతస్యై తస్య యత ఏతస్య త్యస్యైవ రసో యోఽయః దక్షిణేక్షా పురుష స్త్యస్య హ్యేవ రసః.

151

ప॥ అథ - అమూర్తం - ప్రాణః - చ - యః - చ-అయం - అస్తరాత్మక - ఆకాశః - ఏతత్ - అమృతం - ఏతత్ - యత్ - ఏతత్ - త్యత్ - తస్య - ఏతస్య - అమూర్తస్య - ఏతస్య - అమృతస్య - ఏతస్య - యతః - ఏతస్య - త్యస్య - ఏవః - రసః - యః - అయం - దక్షిణే - అక్షా - పురుషః - త్యస్య - హి - ఏవః-రసః.

అథ = ఇప్పుడు, అమూర్తం = అమూర్తస్వరూపము,

శ్రితి=చెప్పబడుచున్నది). ప్రాణశ్చ = ప్రాణహాయపును, అస్త
రాత్యక్ = దేహములోపలున్న, అయం=ఈ, ఆకాశః = ఆకాశము,
యః=ఏదియో, (సః = ఆ ఆకాశమును, ఏతత్ = ఈరెండుభూతము
లును, అమూర్తం=అమూర్తస్వరూపము, ఆకారములేనిస్వరూపము).
ఏతత్=ఇది, అమృతం=మరణధర్మములేనిది. ఏతత్ = ఇది, యత్ =
వ్యాపకమైనది. ఏతత్=ఇది, త్యత్=పరోక్షమైనది. (కనబడనిది)
తస్య=అటువంటి, ఏతస్య=ఈ, అమూర్తస్య = అమూర్తస్వరూపము,
ఏతస్య=మ, అమృతస్య = మరణధర్మములేనిదియును, ఏతస్య = ఈ,
యతః=వ్యాపకమైనదియును, ఏతస్య=ఈ, త్యస్య=ప్రత్యక్షముకానిది
యునగు వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్క, రసః =
సారము, ఏవః=ఇది. దక్షిణేక్షన్ =దక్షిణనేత్రమునందలి, అయం=
ఈ, పురుషః=పురుషుడు, యః=ఎవడో, ఏవః=వీడు, త్యస్యహి=
వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్కయే, (దేహములోపలి
ప్రాణాకాశములయొక్క), రసః=సారము, (భవతి=అగుచున్నాడు).

తా! ఇట్లుఅధ్యాత్మమునందు మూర్తస్వరూపమునుచెప్పి అ
మూర్తస్వరూపము చెప్పబడుచున్నది. ఈ దేహమునందలి ప్రాణా
కాశములురెండును అమూర్తస్వరూపము. ఇదిమరణధర్మములేని
యును వ్యాపకమైనదియును ప్రత్యక్షముకానిదియునగుచున్నది. ఇట్లు
అమూర్తత్వాధి ధర్మములతోగూడుకొనిన వాయురాకాశములను
భూతద్వయముయొక్క సారమే ఈ లింగశరీరము. అలింగశరీరము
యొక్క దక్షిణనేత్రమునందలి ఈపురుషుడు. పృథివ్యాధిభూతశ్రయ
ముకంటెవేరగు వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్కసారమే
ఈదేహంతర్గతమును కరణాత్మకమునగు అధ్యాత్మ స్వరూపుడగు
చున్నాడు.

తి॥ తస్య హైతస్య పురుషస్య రూపం యథా మాహరజనం వాసో
యథా పాణ్డ్యాపికం యథేంద్రగోఘో యథాఽగ్న్యిర్విర్యథా పుణ్ణ

రీతం ద్యుత్తగ్ సకృద్విద్యుత్తేవ చా నా అస్య
 శ్రీరభవతి య ఏవం వేదాధాత ఆ దేశో నేతి నేతి న హ్యేతస్మాదితి
 నేత్యవ్యత్యరమ స్త్యథ నామధేయగ్ సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణా
 వై సత్యం తేహమేష సత్యం. 161

ఇతి వత్సరాధ్యాయే తృతీయ బ్రాహ్మణమ్.

ప1 తస్య - తా - ఏతస్య - పురుషస్య - రూపం - యథా -
 మూహరజనం - వాసు - యథా - వాణ్ణు - అవికం - యథా -
 ఇన్ద్రగోమః - యథా - అగ్న్యర్చిః - యథా - పుణ్డరీకం -
 యథా - సకృద్విద్యుత్తం - సకృద్విద్యుత్తా - ఇవ - చా - వై - అస్య
 - శ్రీః - భవతి - యః - ఏవం - వేద - అథ - అతః - ఆ దేశః -
 న - ఇతి - ఛ - ఇతి - ఛ - హి - ఏతస్మాత్ - ఇతి - న - ఇతి -
 - పరం - అస్తి - అథ - నామధేయం - సత్యస్య - సత్యం
 ప్రాణాః - వై - సత్యం - తేహం - ఏషః - సత్యం.

ప్ర1 తస్యహ=ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతస్య=జులింగశరీరాత్మకమైన,
 పురుషస్య=పురుషునియొక్క, రూపం = స్వరూపము, మూహరజనం=
 ఎఱ్ఱనైన, వాసాయథా = వస్త్రమువలెను, వాణ్ణు = తెల్లనైన, అవికం
 యథా=గొట్టెబొచ్చువలెనె, (కంబళివలెనె) ఇన్ద్రగోమాయథా=అద్ద)
 పురుగువలెనె, అగ్న్యర్చిర్యథా=అగ్నిజ్వాలవలెనె, యథాపుణ్డరీకం=
 శుక్లమువలెనె, యథాసకృద్విద్యుత్త=మెఱుపువలెనె, (భవతి=అగు
 చున్నది), యః = ఎవడు, ఏవం=ఈ ప్రకారముగా, వేద=తెలిసికొను
 మన్నాడో, అస్య=వీనియొక్క, శ్రీః=శోభ, (భావతి), సకృద్విద్యు
 త్తేవహవై=ప్రసిద్ధముగా సర్వత్రప్రకాశించెడిమెఱుపువలెను, భవతి=
 అగుచున్నది, అథ = అనంతము, సత్యస్వరూపనిర్దేశానంతము
 ఏకారణమువలన సత్యస్యసత్యమనఁబడి, మిగిలియున్నదో, అతః=
 ఆకారణమువలన, నేతినేతి = నేతినేతియను ఈ ఏకారణములరెండి
 చేతను, (బ్రహ్మణః = పరబ్రహ్మముయొక్క), ఆ దేశః = నిర్దేశము,

(నిర్ణయము, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది). ఏతస్మాదితి=దీనికంటెనస్య మైనది. సహి=లేనేలేదు. (యస్మాత్=ఏకారిణమువలన), అన్యత్= ఇతరమైన, పరః=శ్రేష్ఠమగుబ్రహ్మానిర్దేశము, నాస్తీతి=లేనేలేదో, (తస్మాత్=అకారిణమువలన, అయమేవ=ఈపూర్వముచెప్పినదే, బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మముయొక్క, సిద్ధేశః=నిర్దేశము). అథ=అంత రము, (బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మమునకు), సత్యస్యసత్యమితి=సత్యస్య సత్యమనునది, నామధేయం=పేరు, (భవతి=అగుచున్నది). ప్రాణాః =శ్రోతాదీండ్రియములు, వై=ప్రసిద్ధముగా, సత్యం = సత్యస్వరూ పము, తేహం=అప్రాణములలో, ఏషః=ఈఅత్మ, (ఈప్రత్యగాత్మ= విజ్ఞానాత్మ), సత్యం=సత్యస్వరూపము.

తా|| ఇంతకుపూర్వము పరబ్రహ్మమునకు ఉపాధిభూతములైన మూర్తామూర్తస్వరూపములకు శరీరేండ్రియ విభాగముచేతను సత్యా శబ్దవాచ్యములైన అధ్యాత్మాధిదైవతములయొక్క విభాగము చెప్పబడినది. ఇప్పుడు ఇంద్రియైశ్వర్యమును లింగదేహస్వరూపుడును పరమాత్మైకదేశీయుడుగను విజ్ఞానమయాత్మయొక్క వాసనాస్వరూపముగు రూపములు చెప్పబడుచున్నవి. (ఇక్కడ వాసనలనేకములగుటవలన రూపములని ఒకానొకచేత చెప్పబడినది). ఎట్లనగా లోకమునందు హరిగ్రాహ్యముచేతను ఎట్టిగాచేయబడినవస్తువుమువలనే ఈ విజ్ఞానమయాత్మయొక్క చిత్తమునకు స్త్రీలుమొదలైనవారియొక్క విషయ సంయోగమునందు రజ్జునొకారముగు వాసనారూపమును తెల్లనికంటికివలెను అర్చిపురుగువలెను ఒకానొకప్పుడు విషయవిశేషములయొక్క అపేక్షచేత ఒకానొకవస్తువునందలి అనురాగముయొక్క తాతహ్యమును, చిత్తవృత్తియొక్క అపేక్షచేత అగ్నిజ్వాలవలెనే ప్రకాశమగు ఒకానొక వస్తువుయొక్క వాసనారూపమును ఒకానొకప్పుడు పుండరీకమువలెనే ఒకానొక వస్తువుయొక్క పరిశుద్ధమగు వాసనారూపమును ఒకానొకప్పుడు పుండరీకమువలెనే ఒకానొక వస్తువు

వాసనారూపమును మెఱుపువలెనే జ్ఞానప్రకాశము యొక్క విస్పృద్ధ్యపేక్షచేత ఒకానొక వస్తువు యొక్క వాసనారూపమును కలుగుచున్నది. ఇటువంటి వాసన లనేకమగుట వలన ఈ వాసనలకు ఆదిమధ్య అంతకాలములును నిమిత్తము లనేకము లగుట వలన నిమిత్తమును నిశ్చయింపబడదు. ఈ వస్త్రాది దృష్టాంతములు వాసనలయొక్క స్వరూప సంఖ్యలను నిశ్చయపఱుచుటచే ప్రయోజనముగా కలవిగావు గాని వాసనలయొక్కరీతులు ఈ ప్రకారమైనవని చూపించుటయే ప్రయోజనముగా కలవియగుచున్నవి. వెనుక దృష్టాంతములలో కడపట చెప్పబడిన మెఱుపు వంటిదియును వాసనారూపమేదియో దానిని హిరణ్యగర్భుని సంబంధమైన వాసనారూపమునుగా తెలిసికొనెడి వానికి ఖ్యాతి, మెఱుపువలెనే, సర్వత్రప్రకాశించుచున్నది. ఈ ప్రకారము సంపూర్ణముగా సత్యము యొక్క స్వరూపమును చెప్పి అనంతరము ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క సత్యస్యసత్యమును స్వరూప నిర్దేశము చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లనగా ఆరోపింపబడిన నాను రూప కర్మములద్వారా ఎప్పుడు పోయినటువంటి సమస్త ఉపాధి విశేషములుగల పరబ్రహ్మస్వరూపము నిర్దేశింపబడినదగుచున్నదో అప్పుడు నేతినేతి యను సకారద్వయముచేతను పరబ్రహ్మమునందు ఆరోపితమైనదంతయు నిషేధింపబడుచున్నది. ఎప్పుడు సమస్త ఉపాధులను నిరాకరించునట్టి ద్వారా సమస్తమైన దిక్కాలాదులను తెలిసికొనవలెననెడి గోరిక నివర్తించి పోవుచున్నదో, అప్పుడు సైన్ధవ ఘనము వలెనే ఏకరసమును ప్రజ్ఞానఘనమును అన సరమును అబ్రాహ్మమును సత్యస్యసత్యమునగు బ్రహ్మమునే నెతి ననెడి జిజ్ఞాస, సర్వత్రనివర్తించి ప్రజ్ఞ ఆత్మయందే ఉన్నది. ఇట్లు నేతినేతి యను సకారద్వయముచేత సమస్త ఉపాధులను నిషేధించి పరబ్రహ్మ కేశముచేయుటకంటె అన్యముగు శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మ నిర్దేశనము లేనలేదు గనుక ఇదియే పరబ్రహ్మముయొక్క

నిర్దేశము కావున అపరమాత్మను చెప్పెడి ఆయుపనిషత్తునకు సత్యస్య సత్యమని పేరు. ఈ ప్రకారముగానే పరబ్రహ్మమునకు చెప్పబడిన సత్యస్యసత్యమను నామధేయము యు క్తమైనదియగుచున్నది శ్రీతా దీంద్రియములును సత్యస్వరూపము ఆశ్రోతాదీంద్రియములలో పర మాత్మైక దేశమగు ఈ విజ్ఞాన స్వరూపమైన పరమాత్మయును సత్య స్వరూపము.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము, చతుర్థబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ మైత్రేయాతిహాచయాజ్ఞవల్క్యఉద్వాస్యన్వాఅరేహమస్తాత్
స్థానాదస్మిహస్త తేనయా కాత్యాయన్యాస్తం కరవాణీతి॥1

ప॥ మైత్రేయి - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః -
ఉద్వాస్య - వై - అరే - అహం - అస్తాత్ - స్థానాత్ - అస్మి -
హస్త - తే - అనయా - కాత్యాయన్యా - అస్తం - కరవాణి-ఇతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యమహాముని, మైత్రేయాతి
= మైత్రేయాయనిపిలిచి, (తనమొకటిభార్యయగు మైత్రేయియను
అమెనుపిలిచి), అరే=ఓ మైత్రేయి, అహం=నేను, అస్తాత్=ఈ,
స్థానాత్=స్థానమునుండి, (ఈగృహస్థాశ్రమమునుండి), ఉద్వాస్యన్వై
=ఉద్వాస్యశ్రమమును పొందుటకు కోరినవాడనే, (సన్న్యాసాశ్రమమును
పొందనిచ్చగలవాడనే), అస్మి=అగుచున్నాను, (అరః=అంశువలన,
తే=నీయుక్క), హస్త=అనుమతిని, (ప్రార్థనామి=కోరుచున్నాను),
(కించ=మఱియు), తే=నీకు, అనయా=ఈ, కాత్యాయన్యా=కాత్యాయనితో,
(రెండవభార్యయగు కాత్యాయనితో), అస్తం=విభాగ
మును, కరవాణీతి=చేసెదనని, ఉవాచహం=పలికెను.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము తృతీయాధ్యాయమునందు అవిద్యా
విషయమంతయు ఉపసంహరింప చేయబడినది. చతుర్థాధ్యాయము

నందు బ్రహ్మవిద్యావిషయమైన ప్రత్యగాత్మరు, “బ్రహ్మ తే బ్రువాణీతి, బ్రహ్మజ్ఞాపయిష్యామీతిచ” అను ఈ వాక్యములు ప్రస్తుతము చేసికొని, (ఉపక్రమించుకొని), ఏకమును అద్వితీయమును సర్వవిశేష శూన్యమునగు ఆ పరబ్రహ్మమును క్రియాకారక ఫలస్వభావ సత్యశబ్ద వాన్య శేషభూతధర్మములయొక్క నిషేధముద్వారా నేతి నేతియని తెలియఁజేయఁబడినది. ఇట్టి పరబ్రహ్మవిద్యకు అంగముగా సన్న్యాసమును విధింపవలెననెడి యుచ్చచేత ఈ కథ ఉపక్రమింపఁబడుచున్నది. యాజ్ఞవల్క్యును హాఋషికి మైత్రేయీకాత్యాయనులను ఇద్దరు భార్యలు కలరు. వారిలో మొదటి భార్యయగు మైత్రేయీని యాజ్ఞవల్క్యు మహాఋషి పిలిచి ఓ మైత్రేయీ నేను ఈ గృహస్థాశ్రమమునుండి శ్రేష్ఠునిగు సన్న్యాసాశ్రమమును పొందుట కిచ్చగలవాడనగుచున్నాను కనుక నీ యంగీకారమును కోరుచున్నాను. మఱియు ఈ నా రెండవభార్యయగు కాత్యాయనితో నీకు ధనవిభాగమును చేసెదనని పలికెను.

ఉ॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యన్న మ ఇయం భగోః సర్వా పృథివీ విత్రేన పూర్ణా స్యాత్కథం తేనామృతా స్యామితి నేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యథైవోపకరణవతాం జీవితం తథైవ తే జీవితగ్ స్యాదమృతత్వస్య తు నాశాస్తి విత్రేనేతి. 12॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - మైత్రేయీ - యత్ - ను - మే - ఇయం - భగోః - సర్వా - పృథివీ - విత్రేన - పూర్ణా - స్యాత్ - కథం - తేన - అమృతా - స్యాం - ఇతి - న - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - యథా - ఏవ - ఉపకరణవతాం - జీవితం - తథా - ఏవ - తే - జీవితం - స్యాత్ - అమృతత్వస్య - తు - న - అశా - అస్తి - నిత్రేన - ఇని,

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, యన్న=విచారింపఁగా, సోభగోః=ఓ యాజ్ఞవల్క్యు మహాఋషి, సర్వా=ఋషు స్తమైన, ఇయం

=ఈ, పృథివీ=భూమి, విత్తేన = ధనముచేతను, పూర్ణా = నిండినది, స్యాత్కథం=అగునావది! తేన=ఆ ధనసాధ్యమైన అగ్నిహోత్రాది కర్మచేత, (అహం=నేను), అమృతా=మరణముచేతదానను, (ముక్తురాలను), స్యామితి = అగుదునా ఏమియని, ఉవాచహ = పలికెను. యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యమహాముషి. నేతి=లేదని, హోవాచ= పలికెను. (అట్లయిన ఏమి ప్రయోజనమనిన) ఉపకరణవతాం=సాధనములు గలవారలకు, (లోకే=లోకమునందు), జీవితం = జీవనము, యథైవ=ఏ ప్రకారముగానో, తథైవ=ఆ ప్రకారముగానే, తే=నీకు, విత్తేన=ధనముచేత, (ధనసాధ్యమైన కర్మముచేత), జీవితం=జీవనము, స్యాత్=అగును. అమృతత్వస్యతు=మోక్షమునకైన, ఆశా=కోరిక, (మనసాపి=మనస్సుచేతను), నాస్తీతి=లేదని. (యాజ్ఞవల్క్య మహాముషి, ఉవాచహ=పలికెను).

తా! ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యమహాముషిచేత పలుకఁబడిన ఆ మైత్రేయి ఓ యాజ్ఞవల్క్యమహాముషీ! సముద్రముచేత చుట్టఁబడిన ఈ సమస్త భూమియు ధనముచేత నిండిన దగునా! అట్టి ధనముచేత నేను ముక్తురాలనగుదునా యని పలుకఁగా ఆయన అట్లుకాదుగాని లోకమునందు సమస్త సాధనములు గలవారలకు సుఖజీవన మెట్లు కలుగునో ఆ విధముగానే నీకును ధనముచేత సుఖజీవనము కలుగును గాని మనస్సుతోనైనను మోక్షేచ్ఛలేదని పలికెను.

ఉ! సా హోవాచ మైత్రేయీ యేనాహం నామృతా స్యాం కిమహం తేన కుర్యాం యదేవ భగవాన్యేద త దేవ మే బ్రూహీతి. 181

స! సా - హ - ఉవాచ - మైత్రేయీ - యేన - అహం - న - అమృతా - స్యాం - కిం - అహం - తేన - కుర్యాం - యత్ - ఏవ - భగవాన్ - వేద - తత్ - ఏవ - మే - బ్రూహీ - ఇతి.

ప్ర! సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, ఉవాచహ = పలికెను. యేన=ఏ ధనముచేత, అహం = నేను, అమృతా = ముక్తురాలను,

నస్యాం=కానో; తేన=అటువంటి ధనముతో, అహం=నేను, కిం= ఏమి, కుర్యాం=చేయుదును. భగచా=పూజ్యుడవగు నీవు, యదేవ= దేనినే, (ముక్తి సాధనమునుగా), వేద = తెలిసికొంటివో; తదేవ = దానినే, మే = నాకొఱకు. (బ్రూహీతి = చెప్పుమాయని, (మైత్రేయః పలికెను).

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము యాజ్ఞవల్క్యుమహామునిచేత పలుకఁబడిన ఆ మైత్రేయి ఓ యాజ్ఞవల్క్యుమహాముని! నేను ఏ ధనముచేత ముక్తురాలనుకానో; అట్టి ధనముతో నేను ఏమి చేయుదును. కనుక పూజ్యుడవగు నీవు మోక్షసాధనమని దేనినే తెలిసికొనియున్నావో, అట్టి మోక్షసాధనమునే నాకొఱకు చెప్పుమాయని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రియా బతారే నః సతీప్రియం భావస ఏహ్యస్త్వ వ్యాఖ్యాన్యమి తే వ్యాచక్షాణస్య తు మే నిదిధ్యానస్వేతి. ॥4॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ప్రియా - బత - ఆరే - నః - సతీ - ప్రియం - భావసే - ఏహి - అస్త్వ - వ్యాఖ్యాన్యమి - తే - వ్యాచక్షాణస్య - తు - మే - నిదిధ్యానస్వ - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుమహాముని, ఉవాచహ=పలికెను. బత=అయ్యో, ఆరే=ఓ మైత్రేయి, నః=మాకు. (పూర్వం = పూర్వము), ప్రియాసతీ = ఇష్టురాలవై, (ఇదానీమపి = ఇప్పుడును), ప్రియం=ఇష్టమును, భావసే=పలుకుచున్నావు. ఏహి=రమ్మ, అస్త్వ=కూర్చుందుము. తే=నీకు, (ఇష్టం=ఇష్టమైన, అమృతీర్థే సాధనం=మోక్షసాధనమైన, అత్యుజ్జానం=బహుజ్ఞానమును), వ్యాఖ్యాన్యమి=చెప్పెదను. వ్యాచక్షాణస్య=చెప్పుచున్న, మే=నాయొక్క (వాక్యాని=వాక్యములను), నిదిధ్యానస్వేతి = ధ్యానింప నిచ్చయిం

పుమా యని, నేను చెప్పిన వాక్యములను అర్థమువలన నిశ్చయముగా ధ్యానించుటకు కోరుమాయని, (ఉవాచ=పలికెను).

తా|| ఇట్లు మైత్రేయి విత్తసాధ్యమైన మోక్షసాధనమును తిరస్కరింపఁగా ఆ యాజ్ఞవల్క్యుమహాముని సంతోషించినవాడై ఓ మైత్రేయి! పూర్వము నాకు నీవు ఇష్టురాలవైతివి. ఆహా ఇప్పుడును ఇష్టమునే పలుకుచున్నావు. రమ్ము, కూర్చుండుము. నీకు ఇష్టమును మోక్షసాధనమునగు ఆత్మజ్ఞానమును చెప్పెదను. ఇట్లు చెప్పుచున్న నాయొక్క వాక్యములను అర్థముతో నిశ్చయముగా ధ్యానించుటకు కోరుమాయని పలికెను.

ఉ|| స వాలోవాచ స వా అరే పత్యః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతి స వా అరే జాయాయై కామాయ జాయా ప్రియా భవత్యాత్మనస్తు కామాయ జాయా ప్రియా భవతి । స వా అరే పుత్రాణాం కామాయ పుత్రాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పుత్రాః ప్రియాభవన్తి । స వా అరే విత్తస్య కామాయ విత్తం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ విత్తం ప్రియం భవతి । స వా అరే బ్రహ్మణః కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవతి । స వా అరే క్షత్రస్య కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవతి । స వా అరే లోకానాం కామాయ లోకాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయలోకాః ప్రియా భవన్తి । స వా అరే దేవానాం కామాయ దేవాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ దేవాః ప్రియా భవన్తి । స వా అరే భూతానాం కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్తి । స వా అరే సర్వస్య కామాయ సర్వం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవత్యాత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మస్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయాత్మనో వా అరే ధర్మనేన శ్రవణేన మత్యా విజ్ఞనేన

దగ్ సర్వం విదితమ్.

151

ప॥ సః - మా - ఉవాచ - న - వై - అరే - పత్మ్యః - కామాయ -
 పతిః - ప్రియః - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పతిః - ప్రియః -
 భవతి - న - వై - అరే - జాయాయై - కామాయ - జాయా -
 ప్రియా - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - జాయా - ప్రియా
 భవతి - న - వై - అరే - పుత్రతానాం - కామాయ - పుత్రాః -
 ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పుత్రాః -
 ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - విత్తస్య - కామాయ -
 విత్తం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - విత్తం -
 ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - బ్రహ్మణః - కామాయ -
 బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - బ్రహ్మ -
 ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - క్షత్రస్య - కామాయ -
 క్షత్రం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - క్షత్రం -
 ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - లోకానాం - కామాయ -
 లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ -
 లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - దేవానాం -
 కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు -
 కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే -
 భూతానాం - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవన్తి - ఆత్మనః -
 తు - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవన్తి - న - వై -
 అరే - సర్వస్య - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః -
 తు - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మా - వై -
 అరే - ద్రష్టవ్యః - శ్రోతవ్యః - మన్తవ్యః - నిదిధ్యాసితవ్యః -
 మైత్రేయి - ఆత్మనః - వై - అరే - దర్శనేన - శ్రవణేన - మత్యా -
 విజ్ఞానేన - ఇదం - సర్వం - విదితం.

[ప॥ సః = అ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఉవాచమా = పలికెను. అరే =

ఓ మైత్రేయి, నై = ప్రసిద్ధముగా, పత్యుః = పెనిమిటియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, పతిః=పెనిమిటి, ప్రియః=ఇష్టమైనవాడు, నభవతి = కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, (భార్యాయాః=భార్యకు), పతిః=పెనిమిటి, ప్రియః=ఇష్టుడు, భవతి=అగుచున్నాడు. జాయాన్యై = భార్యయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, జాయా = భార్య, ప్రియా=ఇష్టురాలు. నవై భవతి=కాదు ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, జాయా = భార్య (పత్యుః=పెనిమిటి), ప్రియా=ఇష్టురాలు, భవతి=అగుచున్నది. ఆరే = ఓ మైత్రేయి, పుత్రాణాం=పుత్రులయొక్క, కామాయ= ప్రయోజనముకొఱకు, పుత్రాః=పుత్రులు, ప్రియాః=ఇష్టులు, నవై భవన్తి=కాదు, ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, పుత్రాః=పుత్రులు, ప్రియాః=ఇష్టులు, భవన్తి=అగుచున్నది. ఆరే=మైత్రేయి, విత్తస్య=ధనముయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, విత్తం=ధనము, ప్రియం=ఇష్టమైనది, నవై భవతి=కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, విత్తం=ధనము, ప్రియం=ఇష్టమైనది, భవతి=అగుచున్నది. ఆరే=మైత్రేయి, బ్రహ్మణః = బ్రాహ్మణునియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుడు, ప్రియం = ఇష్టుడు, నవై భవతి = కాదు. ఆత్మనస్తు = ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణుడు, ప్రియం=ప్రియము, భవతి = అగుచున్నాడు. ఆరే = ఓ మైత్రేయి, క్షత్రిస్య=క్షత్రియునియొక్క, కామాయ = ప్రయోజనముకొఱకు, క్షత్రిం=క్షత్రియుడు, ప్రియం = ప్రియము, నవై భవతి = కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, క్షత్రిం=క్షత్రియుడు, ప్రియం = ప్రియము, భవతి=

అగుచున్నాడు. అరే=మైత్రేయి, లోకానాం = లోకములయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, లోకాః=లోకములు, ప్రియాః = ప్రియములు, నవైభవన్తి = కావు. ఆత్మనస్తు = ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ = ప్రయోజనముకొఱకు, లోకాః = లోకములు, ప్రియాః = ప్రియములు, భవన్తి = అగుచున్నవి. అరే = మైత్రేయి, దేవానాం=దేవతలయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, దేవాః=దేవతలు, ప్రియాః=ప్రియములు, నవైభవన్తి=కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ = ప్రయోజనముకొఱకు. దేవాః=దేవతలు, ప్రియాః = ప్రియములు, భవన్తి = అగుచున్నాడు. అరే = మైత్రేయి, భూతానాం = భూతములయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, భూతాని=భూతములు, ప్రియాణి =ప్రియములు. నవైభవన్తి = కావు. ఆత్మనస్తు = ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, భూతాని = భూతములు, ప్రియాణి = ప్రియములు, భవన్తి = అగుచున్నవి. అరే = మైత్రేయి, సర్వస్య=సమస్తముయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, సర్వం=సమస్తము, ప్రియం=ప్రియము, నవైభవన్తి=కాదు. ఆత్మనస్తు = ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, సర్వ = సమస్తము, ప్రియం=ప్రియము, భవన్తి=అగుచున్నది. అరే=మైత్రేయి, ఆత్మావై = ఆత్మస్వరూపమే, ద్రష్టవ్యః = చూడఁదగినది. (చూపువకు విషయముగా చేసికొనఁదగినది). శ్రోతవ్యః = వినుదగినది. (ముందుగా ఆత్మస్వరూపము ఆచార్యునివలన వేదము నుండి వినునలసినది). మన్తవ్యః=మననముచేయవలసినది. (శ్రవణానంతరము తర్కమువలన ఆత్మను ఊహింపవలయును). నిదిధ్యాసి తవ్యః=నిశ్చయముగాధ్యానింప వలయును. (మననానంతరము ఆత్మను నిశ్చయముతో ధ్యానింపవలయును). అరే=మైత్రేయి, ఓ మైత్రేయి, ఆత్మనో వై=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, దర్శనేన=చూచుటచేతను,

[శ్రవణేన=వినుటచేతను, మత్యా=మననముచేతను, విజ్ఞానేన = విజ్ఞానముచేతను, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తము, విదితం=తెలియబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇట్లు ఆయాజ్ఞనలక్రమహామిష తన భార్యయగు మైత్రేయిని స్తుతించి మోక్షసాధనమగు వైరాగ్యమును ఉపదేశించుటకు కోరినవాడై ఆసన్నాస్యసముకొంటు జాయాపుత్రాదులనుండి విరాగమును పుట్టించుచున్నాడు. ఓ మైత్రేయి లోకమునందు పెనిమిటి యొక్క ప్రయోజనముకొఱకు భార్యకు పెనిమిటి ప్రియుడుకాడు. మఱియేమనిన, ఆత్మప్రయోజనముకొఱకే భార్యకు పెనిమిటి ప్రియుడగుచున్నాడు. ఆప్రకారముగానే జాయాపుత్రవిత్తాదులన్నియును ఆత్మప్రయోజనముకొఱకే ప్రియములగుచున్నవి. ఇట్లు ఇతరమైన జాయాపుత్రాది సమస్తమునందుండెడిప్రీతి ఆత్మప్రాధాన్యమైనదియే గాని సహజమైనదిగాదు. కనుక ఆత్మప్రీతియే ముఖ్యమైనది. అందువలన ఆత్మస్వరూపమే చూడఁదగినది. ఆచార్యునివలన వినఁదగినది. మనసముచేయఁదగినది. ధ్యానించఁదగినది అగుచున్నది. ఇట్లు శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనములను నిమిత్తములచేత ఆత్మ చూడఁబడినదగుచున్నది. ఆత్మయందు అజ్ఞానముచేత అరోపితజ్ఞానవిషయమైన బ్రహ్మక్షత్రాది కర్మనిమిత్తకమగు వర్ణాశ్రమాదిలక్షణము త్రాటియందు సర్వజ్ఞానమువలెనే కలుగుచున్నది. ఈ అజ్ఞానము ఆస్మి స్వరూపముయొక్క శ్రవణమనన నిది ధ్యాసనములచేత నివర్తించి సమస్తమును తెలియఁబడినదై బ్రహ్మత్వైక్యవిషయమగు సమ్యగ్దర్శనము (బ్రహ్మస్వరూపమే నేననడి నిశ్చయజ్ఞానము) కలుగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యమహామిష భార్యయగు మైత్రేయితో పలికెను.

ఉ॥ బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మ వేద క్షత్రం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః క్షత్రం వేద లోకాంతం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో లోకాన్వేద దేవాస్తం పరాదుర్యోఽన్య

స్యత్రాత్మనో దేవాన్వేద భూతాని తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో
భూతాని వేద సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః సర్వం
వేదేదం బ్రహ్మేదం క్షత్రమిమే లోకా ఇమే దేవా ఇమాని
భూతానీదగ్ సర్వం యదయమాత్మా. ||6||

బ్రహ్మ - తం పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర-ఆత్మనః-
బ్రహ్మ - వేద - క్షత్రం- తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర -
ఆత్మనః - క్షత్రం - వేద - లోకాః - తం - పరాదుః - యః
అన్యత్ర - ఆత్మనః - లోకాన్ - వేద - దేవాః - తం- పరాదుః-
యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - దేవా - వేద - భూతాని-తం
పరాదుః-యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - తాని - వేద - సర్వం - తం-
పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - సర్వం - వేద - ఇదం-
బ్రహ్మ - ఇదం - క్షత్రం - ఇమే-లోకాః - ఇమే - దేవాః -
ఇమాని - భూతాని - ఇదం - సర్వం - యత్ - అయం - ఆత్మా.

[ప] యః=ఎవడు, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=
ఇతరమునందు, (వేదగా), బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతిని, వేద = తెలిసి
కొనునో, తం=వానిని, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతి, పరాదాత్ = అన్య
ముగా చేయును. యః=ఎవడు, క్షత్రం=క్షత్రియజాతిని, ఆత్మనోన్యత్ర=
ఆత్మస్వరూపముకంటె వేదగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం = వానిని,
క్షత్రం=క్షత్రియజాతి, పరాదాత్=అన్యముగా చేయును. యః=ఎవడు,
లోకా = లోకములను, అన్యత్రాత్మనః = ఆత్మస్వరూపముకంటె
వేదగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, లోకాః = లోకములు,
పరాదుః=అన్యముగా చేయుచున్నవి. యః=ఎవడు, దేవాన్ = దేవత
లను, అన్యత్రాత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె వేదగా, వేద = తెలిసి
కొనునో, తం=వానిని, దేవాః = దేవతలు, పరాదుః = అన్యముగా
చేయుచున్నాడు. యః=ఎవడు, భూతాని=భూతములను, అన్యత్రా
త్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె వేదగా, వేద = తెలిసికొనునో, తం=

వానిని, భూతాని=భూతములు, పరాదుః=అన్యముగా చేయుచున్నవి. యః=ఎవడు, స్వః=సమస్తమును, అన్యతాత్మనః=అత్మస్వరూపము కంటె వేరుగా, వేదః=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, సర్వం = సమస్తమున్ను, పరాదాత్=అన్యముగా చేయుచున్నది. ఇదం=ఈ, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతియును, ఇదం=ఈ, క్షత్రం=క్షత్రియజాతియును, ఇమే=ఈ, లోకాః=లోకములును, ఇమే=ఈ, దేవాః=దేవతలును, ఇమాని=ఈ, భూతాని=భూతములును, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, (ఈ కనబడెడి సర్వమును), యత్=ఏ కారణమువలన, ఆయం = ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపమైనదో, (సృష్టి సంహార స్థితి కాలములయందు ఈ సమస్తమును ఆత్మస్వరూపము వలన పుట్టెను, ఆత్మస్వరూపమందు లీనమగుచు, స్థితికాలమునం దాత్మస్వరూపమై యున్నదో, తస్మాత్=ఆ కారణము వలన, సర్వం=సమస్తమును, ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమే, భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసములచేత ఆత్మస్వరూపము తెలియఁబడిన యెడల సమస్తమును తెలియఁబడుచున్నదని చెప్పఁబడినది. అదెట్లునగా ఆత్మయే సర్వస్వరూపము గనుక ఆ సర్వస్వరూపమైన ఆత్మ తెలియఁబడెగా సర్వమును తెలియఁబడుచున్నది. ఆత్మే సర్వస్వరూప మెట్లుగననిన, ఎవడు ఈ బ్రాహ్మణజాతిని క్షత్రియజాతిని లోకములను దేవతలను భూతములను మరియు నితరమగు సమస్తమును ఆత్మస్వరూపముకంటె వేరుగా చూచుచున్నాడో, వానిని ఈ బ్రాహ్మణాది సమస్తమును అన్యముగానే చేయుచున్నది. ఈ కనబడెడి బ్రహ్మక్షత్రాది సమస్తమును సృష్టి కాలమునందాత్మవలన పుట్టి లయకాలమునందు ఆత్మయందే లీనమై స్థితికాలమునం దాత్మస్వరూపమై యున్నది. కాబట్టి ఆత్మకంటె వేరుగా ఏదియును తెలియఁబడదు. ఇట్లు తెలియఁబడకపోవుటవలన సర్వమును ఆత్మస్వరూపమయ్యే యున్నది. కనుక ఇట్లు ఆత్మను తెలిసి

కొని ఆత్మ తానగుటవలన సర్వము తెలియఁబడిన దగుచున్నది.

ఉ॥ స యథా దున్దుభేర్హన్యమానస్య న బాహ్యశ్చబ్దా శక్ను
యాద్గ్రహణాయ దున్దుభేస్తు గ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాతస్య వా
శబ్దో గృహీతః. 17॥

ప॥ సః - యథా - దున్దుభేః - హన్యమానస్య - న -
బాహ్యశ్చ - శబ్దాః - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - దున్దుభేః -
తు - గ్రహణేన - దున్దుభ్యాఘాతస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

[ప॥ (లోకే=లోకమునందు), సః=ఆదృష్టాంతము, యథా =
ఏప్రకారమనగా, దున్దుభేః=భేరి, హన్యమానస్య=కొట్టఁబడుచుండఁగా,
బాహ్యశ్చ = వెలుపలయైన, శబ్దాన్ = ధ్వనులను, గ్రహణాయ =
గ్రహించుటకొఱక, నశక్నుయాత్ = సమర్థముకాదు, దున్దుభేస్తు =
భేరియొక్క యైనను, దున్దుభ్యాఘాతస్యవా = భేరికొట్టుటయొక్క
యైనను, గ్రహణేన=గ్రహించుటచేతను, శబ్దః=ధ్వని, గృహీతః=
గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఎట్లు ఈ సర్వము ఆత్మస్వరూపముగానే గ్రహించుటకు
శక్యమగుచున్నది యనిన సర్వమును చిన్నాత్ర స్వరూపమును అనుస
రించి పొందుటవలన అంతటను చిత్స్వరూపతయే తోచుచున్నది.
దీనికే దృష్టాంతమిక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. అదెట్లనఁగా లోకము
నందు దండము మొదలయిన దానిచేత భేర్యాదికము కొట్టఁబడఁగా
బాహ్యశబ్దములు ఆభేరి ధ్వనిని అతిశయించినవి కాకపోవుటవలన,
ఎట్లు గ్రహించుటకు శక్యములు కావో, భేరిని గ్రహించుటచేత
శబ్దసామాన్య విశేషణముచే ఇవి భేరిధ్వనులని గ్రహించుటకును, భేరి
వాద్యమును తెలిసికొనుటచేతను, ఆ భేరిని పొందియున్న శబ్దవిశేష
ములు ఇవియనియును గ్రహించుటకు నెట్లు శక్యమగుచున్నవో,
ఆ ప్రకారముగానే ప్రజ్ఞాన స్వరూపముకంటె వేరుగా నేదియు లేక
పోవుటవలన స్వప్నజాగరములయందు దానికంటె వేరుగు ఒకానొక

వస్తు విశేషమును గ్రహింపఁబడదు. కనుక ప్రజ్ఞాన స్వరూపముగు ఆత్మ స్వరూపమును తెలిసికొనుటచేత దానికంటె వేరుగా ఏదియును లేదు. అందువలన సర్వము ఆత్మమాత్రమగుట యుక్తమగుచున్నది.
 ఓ! స యథా శబ్దస్య ధ్వాయమానస్య న బాహ్యోఽబ్ధిర్బా శక్ను యాద్భ్రహ్మణాయ | శబ్దస్య తు గ్రహణేన శబ్దధ్వస్య వా శబ్దో గృహీతః. 181

ప! సః .. యథా-శబ్దస్య-ధ్వాయమానస్య - న - బాహ్యో-శబ్దా - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - శబ్దస్య - తు - గ్రహణేన - శబ్దధ్వస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర! సః=అది, యథా=ఏప్రకారమనఁగా, శబ్దస్య=శబ్దము, ధ్వాయమానస్యసతః=పూరింపఁబడుచుండఁగా, బాహ్యో=వెలుపలయైన, శబ్దా = శబ్దములను, గ్రహణాయ = తెలిసికొనుటకొఱకు, నశక్నుయాత్ = సమర్థముకాదు. శబ్దస్యతు = శబ్దముయొక్కయె, గ్రహణేన=గ్రహించుటచేత, శబ్దధ్వస్యవా = శబ్దమును పూరించుటయొక్కయైనను, శబ్దః=ధ్వని, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా! ఆభేరీదృష్టాంతమువలెనే ఇంకొక దృష్టాంతమిక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. అదియెట్లనిన లోకమునందు ఏ ప్రకారముగా శబ్దము ధ్వనించుచుండఁగా బాహ్యములగు ధ్వనులు ఆధ్వనిని అతిక్రమించినవి కాకపోవుటవలన ఎట్లుగ్రహించుటకు శక్యములుకానో, శబ్దమును గ్రహించుటచే శబ్దమునూడుటచే కలిగిన శబ్దవిశేషములు ఎట్లుగ్రహింపఁబడినవగునో, ఆప్రకారముగా ఆత్మస్వరూపమునతిక్రమించినదేదియు లేకపోవుటవలన స్వప్నబాగరములయందు ఆ ఆత్మస్వరూపముకంటె వేరుగవస్తువిశేష మొకటియు గ్రహింపఁబడదు. కనుక ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుటచే దానికంటె వేరుగ ఏ శేషమేదియును లేకపోవుటవలన సర్వము ఆత్మస్వరూపమగుచున్నది.

ఉ॥ స యథా వీణాయై వాద్యమానాయై న బాహ్యోఽశ్చబ్దా శక్ను
యాద్య)హణాయ వీణాయై తు గ్రహణేన వీణావాద్యస్య వా శబ్దో
గృహీతః. ॥9॥

ప॥ సః - యథా - వీణాయై - వాద్యమానాయై - న -
బాహ్యో - శబ్దా - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - వీణాయై -
తు - గ్రహణేన - వీణావాద్యస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సః=అది, యథా = ఏప్రకారముగా, వీణాయై = వీణ,
వాద్యమానాయై=వాయించుచుండగా, (ఇక్కడ వస్త్రీవిభక్తికి చతుర్థి
విభక్తి చెప్పబడియున్నది). బాహ్యో=బాహ్యములగు, శబ్దా=
శబ్దములను, గ్రహణాయ = గ్రహించుటకొఱకు, నశక్నుయాత్ =
సమర్థముకాదు. వీణాయైతు = వీణయొక్కయే, గ్రహణేన = తెలిసి
కొనుటచేత, వీణావాద్యస్యవా=వీణావాద్యము యొక్కయైనను, శబ్దః
=ధ్వని, గృహీతః=గ్రహింపబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ పూర్వముచెప్పిన భేరిశంఖదృష్టాంతములవలెనే ఇం
కొక దృష్టాంతము చెప్పబడుచున్నది. అది ఎట్లనిన లోకమునందు
వీణావాయించుచుండగా అన్యశబ్దములు దానినతిశయించినవి కాక
పోవుటవలన గ్రహించుటకెట్లు శక్యములుకావో, వీణను గ్రహించుట
చేత వీణావాద్యముయొక్క విశేషములును ఎట్లు గ్రహింపబడిన
వగునో, ఆప్రకారముగా ఆత్మ నతిశయించిన దేదియు లేకపోవుట
వలన సర్వము ఆత్మే యగుచున్నది. ఈ చెప్పబడిన భేరిశంఖవీణల
యొక్క సామాన్య విశేషశబ్దములు వాని యందంతర్భూతములై
వాని నతిక్రమించినవి కాకపోవుటవలన వానికి వేఱుగాక అవిగాన
ఎట్లు గ్రహింపబడుచున్నవో ఆ ప్రకారముగానే స్థితికాలమునందు
పరబ్రహ్మము, సామాన్యవిశేషములకు వేఱుకాకపోవుటవలన సర్వము
పరబ్రహ్మమాత్రముగానే తెలిసికొనుటకు శక్యమగుచున్నది యని
భావము).

ఉ॥ స యథార్ద్రైధాగ్నేర భ్యాహితాత్పృథగ్ధూమా వినిశ్చరన్త్యేవం
వా అరేఽస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజ
ర్వేదః సామవేదోఽథర్వాణ్ణిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉప
నిషదశ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానాన్యన్త్యై
వై తాని సర్వాణి నిశ్వసితాని. ||10||

ప॥ సః - యథా - ఆర్ద్రైధాగ్నేః - అభ్యాహితత్ -

పృథక్ - ధూమాః - వినిశ్చరన్తి - ఏవం - వై - అరే - అస్య -
మహతః - భూతస్య - నిశ్వసితం - ఏతత్ - యత్ - ఋగ్వేదః -
యజుర్వేదః - సామవేదః - అథర్వాణ్ణిరసః - ఇతిహాసః - పురాణం
- విద్యా - ఉపనిషదః - శ్లోకాః - సూత్రాణి - అనువ్యాఖ్యానాని
వ్యాఖ్యానాని - అన్య - ఏవ - ఏతాని - సర్వాణినిశ్వసితాని.

[ప॥ సః=అదృష్టాంతము, యథా=ఏ ప్రకారమునగా, అభ్యా
హితత్=ఉంచుకోబడిన, ఆర్ద్రైధాగ్నేః=తడికట్టలుగల అగ్నివలన,
ధూమాః=పొగలు, (ఇక్కడపొగలని బహువచనముగా చెప్పటచేత
మిగులుదులు మొదలైనవియునుకూడ గ్రహింపవలయును), పృథక్
=వేరుగా. (యథా = ఏప్రకారము), వినిశ్చరన్తి = బయలు వెడలు
చున్నవో, ఏవంవై=ఈప్రకారముగానే, అరే=ఓమైత్రేయి, అస్య=
ఈ, మహతః=అనవచ్ఛిన్నమైన, (ఎడతెగని), భూతస్య=భూతము
యొక్క, (పరమార్థముయొక్క), నిశ్వసితం = నిట్టూర్పువంటిది,
ఏతత్=ఈ ముందు చెప్పినది, (భవతి=అగుచున్నది). ఋగ్వేదః=
ఋగ్వేదమును, యజుర్వేదః=యజుర్వేదమును, సామవేదః = సామ
వేదమును, అథర్వాణ్ణిరసః=అథర్వవేదమును, ఇతిహాసః = ఇతిహాస
మును, (ఊర్వశీపురూరపులయొక్క సంవాదము మొదలైన బ్రాహ్మ
ణమే), పురాణం=పురాణమును, (ఈ ఉపనిషత్తులలోని అసద్వా
ఇదమగ్ర అసీ దిత్యాదికములు), విద్యా = దేవ జన విద్య, (సృత్య

గీతాది శాస్త్రము), ఉపనిషదః=ఉపనిషత్తులు, క్లోకాః=మంత్రములు, (బ్రాహ్మణములవలనబుట్టిన మంత్రములు), సూత్రాణి = పరమార్థ వస్తువును, చెప్పెడివాక్యములు. (వేదమునందు పరమాత్మస్వరూపమును చెప్పనట్టి, “ఆత్మే త్యేవోపాసీత” అనెడి మొదలైనవాక్యములు), అనువ్యాఖ్యానాని = మంత్రములయొక్క వివరములును, వ్యాఖ్యానాని = అర్థవాదములును, (అర్థమును చెప్పనని), యత్ = ఏవియో, ఏతానిసగ్వాః=ఇవియన్నియును, అస్యైవ = ఈపరమార్థస్వరూపమగు మహాభూతముయొక్కయే, (ఈప్రకృతమైన పరమాత్మయొక్కయే), నిశ్వసితాని = నిట్టూర్పులవంటివే, (భవతి = అగుచున్నవి, పురుషునియొక్క శ్వాసముల వలెనే ఇవియన్నియు అప్రయత్నముగా పరమాత్మవలన కలుగుచున్నవి).

తా॥ ఉత్పత్తికాలమునందు ఉత్పత్తికంటె పూర్వము సర్వము పరబ్రహ్మమేయని తెలిసికొనుటకు శక్యమగుచున్నది. అది యెట్లనగా లోకమునందు అగ్నిసంబంధములగు, అగ్నికణములు, పొగ, నిప్పు, బాష్పం, పీనియొక్క విభాగముకంటె పూర్వము అగ్నికి ఒకటే స్వరూపమగుట ఎట్లో ఆప్రకారముగానే నామ రూప వికారములు గల ఈ జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తికంటె పూర్వము ఈ జగత్తు ప్రజ్ఞాన ఘనస్వరూపమగు పరమాత్మయే యున్నది యని గ్రహించుట యుక్తము. ఇట్లు ఏకస్వరూపమైన ఆపరమాత్మయే ఈ సమస్తమునకు కారణమని ఇంతకు పూర్వము చెప్పబడియున్నది. అది యెట్లునని అదియే ఇక్కడ వివరింపబడుచున్నది. ఋగ్వేదాసామాధర్వణములును, ఇతిహాసమును, పురాణమును, నృత్తగీతాదిశాస్త్రమును, ఉపనిషత్తులును, మంత్రములును, పరమాత్మస్వరూపమును తెలియఁజేసెడి వేదమునందలి వాక్యములును, మంత్రవివరణములును, వ్యాఖ్యానములును ఇవియన్నియును లోకమునందు పురుషునియొక్క నిశ్వాసములవలెనే అప్రయత్నముగా పరమాత్మయొక్క నిశ్వాసముల

వంటివై ఆపరమాత్మవలన కలుగుచున్నవి. కనుక ఈసర్వము స్థితి కాలమునందును ఈ చెప్పిన అగ్ని దృష్టాంతముచే పరబ్రహ్మము త్రవ్వ యున్నది.

ఉ॥ స యథా సర్వాసామపాగ్ సముద్ర ఏకాయనమేవగ్ సర్వే షాగ్ స్పర్శానాం త్వగేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రసానాం జిహ్వైకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ గంధానాం నాసికై కాయన మేవగ్ సర్వేషాగ్ రూపాణాం చక్షురేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ శబ్దానాం శ్రోత్రమేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ సజ్జల్యానాగ్ మన ఏకాయనమేవగ్ సర్వాసాగ్ విద్యానాగ్ హృదియమే కాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ కర్మణాగ్ హస్తావేకాయనమేవగ్ సర్వేషామానందానాముపస్థ ఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ విసర్గా ణాగ్ పాయురేకాయనమేవగ్ సర్వేషామధ్వనాగ్ పాదావేకా యనమేవగ్ సర్వేషాగ్ వేదానాగ్ వాగేకాయనమ్. ||1||

ప॥ సః - యథా - సర్వాసాం - అపాం - సముద్రః - ఏకా యనం - ఏవం - సర్వేషాం - స్పర్శానాం - త్వక్ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రసానాం - జిహ్వ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - గంధానాం - నాసికా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వే షాం - రూపాణాం - చక్షుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - శబ్దానాం - శ్రోత్రం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - సజ్జల్యానాం - మనః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వాసాం - విద్యానాం - హృదయం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - కర్మణాం - హస్తా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - అసర్గానాం - ఉపస్థః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - విసర్గాణాం - పాయుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - అధ్వనాం - పాదా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - వేదానాం - వాక్ - ఏకాయనం.

[ప॥ సః=ఆ దృష్టాంతము, యథా=ప్రకారమనగా, సము

దః=సముద్రము, సర్వాసాం=సమస్తములైన, అసాం=ఉదకములకు, (యథా=ఏప్రకారము), ఏకాయనం=ఒకటిగా పొందుట ప్రలయము, (అవిభాగముగా పొందునది, భవతి = అగుచున్నదో), ఏవం = ఈప్రకారముగానే, త్వక్=త్వగింద్రియము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, స్పృశ్శానాం = స్పృశ్యములకు, (మృదు కఠినము మొదలైన స్పృశ్యములకు), ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం=సమస్తములైన, రసానాం = రసములకు, (ఉప్పు, పులుసు, కాగము, తీపు, వగద, చేదు, వీనికి), జహ్యో = నాలుక, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం=సమస్తములైన, గన్ధానాం=గంధములకు, నాసికా=ఘ్రాణము, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది, ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం రూపాణాం=అన్నిరూపములకు, చక్షుః=నేత్రము, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాంశబ్దానాం=అన్నిశబ్దములకు, శ్రోత్రం=శ్రోత్రము, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాంసంజ్ఞల్పానాం=అన్నితలంపులకు, మనః = మనస్సు, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వాసాం విద్యానాం=అన్నివిద్యలకు, హృదయం = హృదయము, (అవస్థావిశేషముతోఁ గూడుకొనిన మనస్సే హృదయమనఁబడుచున్నది). ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం కర్మాణాం=అన్నికర్మలకు, (అన్ని పనులకు), హస్తా=హస్తములు, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వేషామాసన్దానాం=అన్ని ఆనందములకు, ఉపస్థః=యోని, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాంవిసర్గాణాం=అన్ని విసర్గములకు, (వదలుటలన్నిటికి), పాయుః = గుదము, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషామధ్వనాం=అన్నిమార్గములకు, పాదా = పాదములు, ఏకాయనం=

ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈ ప్రకారముగానే, సర్వేషాం వేదానాం = అన్ని వేదములకు, వాక్ = వాక్కు, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది.

తా॥ ఇట్లు జగత్తు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపముగు ఆత్మకంటె వేఱుగా లేకపోవుటవలన జగత్తునకు ఉత్పత్తి స్థితికాలములయందు మాత్రమే పరమాత్మ స్వరూపముగుటకాదు. ప్రలయకాలమునందును ఆపరమాత్మయందే లీనమగుచున్న నామరూపక్రియాత్మకమైన జగత్తు, నీటిబుగ్గలు నుడుగుమొదలై నవి, నీటికి అన్యములుగాక నీరే యైనట్లు, పరమాత్మస్వరూపముకంటె వేఱుకాకపోవుటవలన పరమాత్మస్వరూపమేయని తెలిసికొనఁదగినది. ఎట్లనిన ఏ ప్రకారముగా నదీ వానీ తటాకాదులను పొందియున్న సమస్త ఉదకములకును సముద్రమేవేఱుకాని ఏకస్వరూపమును పొందుచు వానిని తనయందే లీనపఱచుకొనుచు అవి తానేయై యున్నదో. ఈ ప్రకారముగానే మృదు కఠినాది సమస్తస్పర్శములకు త్వక్కును, మధురాష్లుాది సమస్తరసములకును జిహ్వయును, సమస్తగంధములకు నాసికయును, సమస్తరూపములకు నేత్రమును, అన్ని శబ్దములకు శ్రోతమును, తలంపు లన్నిటికి మనస్సును, విద్యలన్నిటికి హృదయమును, కర్మలన్నిటికి హస్తములును, ఆనందములన్నిటికి యోనియును, విసర్గములన్నిటికి పాయువును, మార్గములన్నిటికి పాదములును, వేదములన్నిటికి వాక్కును, ఇవి తమతమ విషయములగు ఈచెప్పఁబడిన స్పర్శరసగంధాదులు తమకువేఱుకాకపోవుటవలన వానితో నైక్యమును పొందుచు వానిని తమయందే లీనపఱచుకొనుచు అవిషయములు తామేయగు చున్నవి. ఇట్లు సర్వేంద్రియములును తమవిషయములన్నిటితోను క్రమముగా ప్రలయమును పొంది మనోమాత్రమై మనస్సు విజ్ఞాన మాత్రమై, ఆవిజ్ఞానస్వరూపము నీటియందు సైన్ధవఘనమువలెనే నిరుపాధిక మగుటవలన ప్రజ్ఞాన ఘనస్వరూపముగు పరమాత్మయందు లీనమగుచున్నవి.

ఉ॥ స యథా సైన్ధవఖల్య ఉదకే ప్రాస్త ఉదకమేవానువిలీయేత స హాస్యోద్గ్రహణాయేవ స్యాత్ యతోయతస్త్వాదదీత లవణమేవై వం వా అర ఇదం మహద్భూత మనస్తమపారం విజ్ఞానఘన ఏవ । ఏతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవాను వినశ్యతి స ప్రేత్య సంజ్ఞాస్తీత్యరే బ్రవీమితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః॥12॥

ప॥ సః - యథా - సైన్ధవఖల్యః - ఉదకే - ప్రాస్తః - ఉదకం - ఏవ - అను - విలీయేత - స - హ - అస్య - ఉద్గ్రహణాయ - ఇవ - స్యాత్ - యతః - యతః - తు - ఆదదీత - లవణం - ఏవ - ఏవం - వై - అరే - ఇదం - మహద్భూతం - అనస్తం - అపారం - విజ్ఞానఘనః - ఏవ - ఏతేభ్యః - భూతేభ్యః - సముత్థాయ - తాని - ఏవ - అనువినశ్యతి - స - ప్రేత్య - సంజ్ఞా - అస్తి - ఇతి - అరే - బ్రవీమి - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః.

[ప॥ సః=అదృష్టాంతము, యథా=ఏప్రకారమునగా, సైన్ధవఖల్యః=లవణశకలము, (ఉప్పుతాయి), (యథా=ఏప్రకారము), ఉదకే=నీటియందు, ప్రాస్తః=ఉంచబడినదై, ఉదకమేవ=నీటినే, అను=అనుసరించి, విలీయతే=లీనమగుచున్నదో; అస్య=ఈ లవణము యొక్క, (ఈ లవణమును), (సునిపుణోపి=మిక్కిలి సమర్థుడైనను), ఉద్గ్రహణాయ=ఎత్తిగ్రహించుటకు, సహేవస్యాత్=శక్తుఁడుకాఁడో, యతోయతః=ఏవప్రదేశమునుండి, (తత్=ఆ ఉదకమును), ఆదదీత=గ్రహించి రుచిచూచునో, (ఆయాప్రదేశమునందంతయు, తత్=ఆ ఉదకము), లవణమేవ=ఉప్పుగానే, (భవతి=అగుచున్నదో), (తిరిగి ఉప్పుతాయికాదో), ఏవంవై=ఈప్రకారముగానే, అరే=ఓ మైత్రేయి, ఇదం=ఈ, మహద్భూతం=గొప్ప పారమార్థిక స్వరూపమును, (ఇక్కడ భూతశబ్దమునకు పారమార్థికమర్థము), అనస్తం=అంతయు లేనిదియును, అపారం=దట్టనైనదియునగు, విజ్ఞానఘనఏవ=విజ్ఞానఘనస్వరూపమే. (ఏకేషజ్ఞానములయొక్క ఏకీభావమే=విజ్ఞాన

సారముగ జీవచ్ఛరూపమే), ఏతేభ్యః=ఈ, భూతేభ్యః = భూతముల నుండి, (సత్యశబ్దముచేత చెప్పబడిన భూతముల వలన), సముత్థాయ =పుట్టి, తాన్యేవ=ఆభూతములనే, అనువినశ్యతి=అనుసరించి నశించుచున్నది. ప్రేత్య = మరణమును పొంది, సంజ్ఞా=సంజ్ఞ, (దేహేంద్రియాది సముదాయమునుండి విడువబడిన ఈ విజ్ఞానఘనస్వరూపుడగు, జీవునికి, నేను, వీడు, వీనిపుత్రుడు, నాధనము, నాక్షేత్రము, నేను సుఖముగలవాడను, నేను దుఃఖముగలవాడను అనిడి ఈ మొదలైన సంజ్ఞ), నాస్తి=లేదు, ఇతి=ఈప్రకారము, అరే=ఓ మైత్రేయి బ్రహ్మిణి=చెప్పుచున్నానని, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, హివావాచ = పలికెను.

తా|| ఇంతకు పూర్వము ఈసమస్తము ఉత్పత్తి స్థితి లయముల యందు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపముకంటె వేఱుగా లేకపోవుటవలన ఆత్మ స్వరూపమేయని ప్రతిజ్ఞ చేయబడినదానిని ఇంతవఱకు యుక్తివలన సాధింపబడినది. బ్రహ్మవేత్తలకు బ్రహ్మవిద్యా నిమిత్తకమైన బుద్ధి పూర్వకమగు ఈ ఆత్మనిక ప్రశయమునందు దృష్టాంతము చెప్పబడుచున్నది. అది ఎట్లనగా, నీళ్లవలనఁబుట్టిన ఉప్పుతాయి ఆ నీటి యందుంచబడి తిరిగి ఆ ఉప్పురాతినిగా నీటినుండి తీయుటకు ఎంత నిపుణుడైనను సమర్థుడు గాక ఆ నీటిని దుబిచూచి ఉప్పుగా తెలిసికొనుచున్నాడో, ఈప్రకారముగానే గొప్ప పారమార్థిక స్వరూపమును నాశనములేనిదియు నగు విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఈజీవాత్మయే నీటివలన కలిగిన సూర్యచంద్రాది ప్రతిబింబమువలెను స్వచ్ఛమగు స్ఫటికమునకు రక్తవీతాదివస్తుసంయోగమువలన కలిగిన రక్తవీతాది భావమువలెను, నామరూపాత్మకములై దేహేంద్రియ విషయాకారములుగా పరిణమించిన సత్యశబ్దవాచ్యములగు భూతములనుండి నీటివలన ఉప్పుగడ్డవలెనే (అజ్ఞానముచే నామరూపాత్మకమై పుట్టి ఆ దేహేంద్రియ విషయాకారములుగా పరిణమించిన భూతములు

శాస్త్రాచార్యోపదేశము చేతనైన బ్రహ్మవిద్యచేత నదీసముద్రము వలెనే మిక్కిలి లీనపఱుపఁబడినవై సలిల ఛేన బుద్బుదాదికమువలెనే నశించుచుండఁగా అజ్ఞానముచే నామరూపాత్మకముగు ఆ జీవభావము సూర్యాదిప్రతిబింబములకు హేతువులగు నీళ్లును స్ఫటికమును రక్త పీతాది వస్తుసంయోగమును లేనప్పుడు సూర్యచంద్రస్ఫటికములు మొదలైన వానియొక్క ప్రతిబింబములవలెనే నశించుచున్నది. ఇట్లు నశించి కేవల బింబభూతములైన సూర్యచంద్రస్ఫటికములవలెనే జీవాత్మ, బ్రహ్మజ్ఞానముచేత భూతములు నశింపఁగా తానును నశించి, అంతములేనిదియును డట్టమైనదియును, స్వచ్ఛమైనదియునగు ప్రజ్ఞాన ఘనస్వరూపముగు పరమాత్మయై యున్నది.

ఇట్లు ఓ మైత్రేయి ! దేహేంద్రియాది సముదాయముల వలన ముక్తినిపొంది పరమాత్మస్వరూపమైనవానికి. నేను, వీడు, వీని పుత్రుడు, నాత్మేత్రము, నాధనము, నేను సుఖముగలవాఁడను, నేను దుఃఖముగలవాఁడను అనెడి ఈ మొదలైన చిహ్నములుగల విశేష సంజ్ఞలేదని యాజ్ఞవల్క్యశుభాక్షి ఖార్యయైనమైత్రేయి కొఱకు పరమార్థస్వరూపమును చెప్పెను.

ఉ॥ సా హోవాచ మైత్రేయ్యత్రైవ మా భగవాన మూముహన్న ప్రేత్య సంజ్ఞస్తీతి స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యోన వా అరేఽహం మోహం బ్రవీమ్యలం వా అర ఇదం విజ్ఞానాయ. ॥13॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - మైత్రేయీ - అత్ర - ఏవ - మా - భగవాన్ - అమూముహత్ - న - ప్రేత్య - సంజ్ఞ - అస్తి - ఇతి - సః . హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - న - వై - అరే - అహం - మోహం - బ్రవీమి - అలం - వై - అరే - ఇదం - విజ్ఞానాయ.

[ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, భగవాన్ = పూజ్యుడవైన నీవు, మా=నన్ను, అత్రైవ=ఈపరబ్రహ్మమునందే, ప్రేత్య=మర

ణమునుపొంది, సంజ్ఞా=సంజ్ఞ, (నేను, వీడు, అనెడి ఈ మొదలైన లక్షణముగల విశేషసంజ్ఞ), నా స్తీతి=లేదని, అమూముహాత్=భ్రమ పెట్టితివియని, హోవాచ=పలికెను. సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యుః=యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు, అరే=ఓమైత్రేయి, అహం=నేను, మోహం=భ్రమను, ననైబ్రవీమి=చెప్పలేదని, హోవాచ=పలికెను. అరే = మైత్రేయి, ఇదం=ఈ చెప్పబడిన విజ్ఞానఘనస్వరూపమును, విజ్ఞానాయ = తెలిసి కొనుటకొఱకు, అలంబై=సమర్థమగుచున్నది.

తా|| ఇట్లు పరమార్థస్వరూపమును బోధింప బడిన ఆ మైత్రేయి ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! పరబ్రహ్మమునందు విరుద్ధధర్మము కలుగుటను చెప్పుచున్న నీచేతను నాకు భ్రాంతికలుగఁజేయఁబడినది. ఎట్లనఁగా పూర్వము జీవాత్మ విజ్ఞానఘనస్వరూపమేయని ప్రతిజ్ఞ చేసి, తిరిగి ఆ జీవాత్మకు, మరణమును పొందినతరువాత, నేను వీడు అనెడి ఈ మొదలైన చిహ్నముగల విశేషజ్ఞానములేదని పలికితివి. కనుక ఒకటియగు అగ్ని, శీతోష్ణములును విరుద్ధములగు రెండు ధర్మములు కలది కాదనెడి యభిప్రాయముచేత నీవుచెప్పిన పరబ్రహ్మవిషయమై మూఢురాలనైతిని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడినయాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ మైత్రేయీ! నేను ఒక ధర్మముగల వస్తువునందు అట్లు మోహరూపమైన వాక్యమును పలుకలేదు. నీవు భ్రాంతిచేత ఒకవస్తువును విరుద్ధధర్మముగా గ్రహించినావు. ఎట్లనఁగా అజ్ఞానముచేత కలిగిన దేహేంద్రియసంబంధమైన ఆత్మకు దేహేంద్రియాత్మకమగు జీవభావము కలిగినది. అది జ్ఞానముచేత నశింపఁగా ఆజీవభావనిమిత్తకమగు శరీరాది సంబంధమైన నేను, వీడు అనెడిసంజ్ఞ, దేహేంద్రియ సంఘాతరూపమైన ఉపాధిలేకపోఁగా ఉదకముమొదలైన ఆధారములు లేనప్పుడు చంద్రాదిప్రతిబింబములవలెనే నశించుచున్నది. కేవలబింబభూతములైన చంద్రాదిత్యులవలెనే అసంసారి బ్రహ్మస్వరూపమైన విజ్ఞానఘనస్వరూపమునకు నాశములేదు. అట్టి పరబ్రహ్మస్వరూపమే

విజ్ఞానఘనమని చెప్పబడుచున్నది. ఆ ఆత్మస్వరూపమే ఈ సమస్తమై జగత్తుయొక్క నాశమునుండి నశింపకయుండునది. ఇదియే ఓ మైత్రేయీ! ఇదివఱకు నేను చెప్పిన అనస్తమును అపారమునగు విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మ. ఇది తెలిసికొనుటకు సమర్థు మగుచున్నది.

ఉ॥ యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి తదితర ఇతరం జిఘ్రతి తదితర ఇతరం శృణోతి తదితర ఇతర మభివదతి తదితర ఇతరం మనుతే తదితర ఇతరం విజానాతి యత్ర వా అస్య సర్వమాత్మైవా భూతత్వేన కం జిఘ్రేతత్వేన కం పశ్యేతత్వేన కం శృణుయాత్తత్వేన కమభివదేతత్వేన కం మన్వీత తత్వేన కం విజానీయాత్ । యేనేదగ్ సర్వం విజానాతి తం కేన విజానీయాత్ విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి.

1141

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే చతుర్థ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యత్ర - హి - ద్వైతం - ఇవ - భవతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - పశ్యతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - జిఘ్రతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - శృణోతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - అభివదతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - మనుతే - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - విజానాతి - యత్ర - వై - అస్య - సర్వం - ఆత్మా - ఏవ - అభూత్ - తత్ - కేన - కం - జిఘ్రేత్ - తత్ - కేన - కం - పశ్యేత్ - తత్ - కేన - కం - శృణుయాత్ - తత్ - కేన - కం - అభివదేత్ - తత్ - కేన - కం - మన్వీత - తత్ - కేన - కం - విజానీయాత్ - యేన - ఇదం - సర్వం - విజానాతి - తం - కేన - విజానీయాత్ - విజ్ఞాతారం - అరే - కేన - విజానీయాత్ - ఇతి.

[ప॥ యత్ర = ఏ పరబ్రహ్మమునందు, (అవిద్యా కల్పితమైన దేహేంద్రియ సంఘాతోపాధివలనఁ బుట్టిన విశేషాత్మయందు, జీవుని యందు), సర్వం=సమస్తము, ఆత్మనః=పరమాత్మ స్వరూపముకంటె),

ద్వైతమివ = భిన్నమైనదివలెనె, భవతి = అగుచున్నదో; (పరమార్థముగా అద్వైతమగు పరబ్రహ్మమునందు అత్యైకంబు భిన్నమైనదివలెనె యొక వస్తువు వలెనె అగుచున్నదో), తత్ = దానియందు, ఇతరః = అన్యఁడగు చూచెడివాఁడు. (యథార్థమైన చంద్రాదులకంటె వేఱగు ఉదకమునందలి చంద్రాది ప్రతిబింబమువలెనె యథార్థమగు పరమాత్మకంటె వేఱగు అంతఃకరిణమునందలి పరమాత్మ ప్రతిబింబమగు, జీవుఁడు = చూచెడి జీవాత్మ), ఇతరం = అన్యమగు చూడఁదగిన రూపమును, పశ్యతి = చూచుచున్నాడు. (జీవుడు చక్షువాదీంద్రియములద్వారా చూడఁదగిన ౧ పాదకమును చూచుచున్నాఁడు). తత్ = దానియందు, ఇతరః = అన్యఁడగు ఆఘ్రాణిం చెడివాఁడు. ఇతరం = అన్యమగు ఆఘ్రాణింపఁదగిన గంధమును, జిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించుచున్నాడు. తత్ = దానియందు, ఇతరః = అన్యఁడగు విసేడివాఁడు, ఇతరం = అన్యమగు వినఁదగినదానిని, శృణోతి = వినుచున్నాడు. తత్ = దానియందు, ఇతరః = అన్యఁడగు పలికెడివాఁడు, ఇతరం = అన్యమగు పలుకఁదగినదానిని, అభివదతి = పలుకుచున్నాడు, తత్ = దానియందు, ఇతరః = అన్యఁడగు తలంచెడివాఁడు, ఇతరం = అన్యమగు తలంపఁదగినదానిని, మనుతే = తలంచుచున్నాడు. తత్ = దానియందు, ఇతరః = అన్యఁడగు తెలిసికొనిడివాఁడు, ఇతరం = అన్యమగు తెలిసికొనఁదగినదానిని, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడు. అస్య = ఈ బ్రహ్మవేత్తకు. యత్రైవ = దేనియందే, సర్వం = సమస్తమును, ఆత్మైవ = ఆత్మస్వరూపముగానే, అభూత్ = అయెనో. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, జిఘ్రేత్ = ఆఘ్రాణించును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, పశ్యేత్ = చూచును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, శృణుయాత్ = వినును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, అభివదేత్ = పలుకును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, మన్వీత = తలం

చును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును. తత్రాపి = దానియందును), యేన = దేనిచేత, ఇదం = ఈ, సర్వం = సమస్తమును, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడో, తం = దానిని, కేన = దేనిచేత, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును. (సర్వము ఆత్మ మాత్రమైనపుడు దేనిచేతను దేనిని ఎవడును అతిప్రయత్నముచేతనైనను చూడనేలేడు), అరే = ఓమైత్రీయి, విజ్ఞాతారం = తెలిసికొనెడివానిని, కేన = దేనిచేతను, విజానీయాత్ = తెలిసికొనవచ్చును. ఇతి = సమాప్తము.

తా॥ ఓ మైత్రీయి ॥ దియే ఇదివఱకు నేను చెప్పిన అనంతమును అపారమునగు విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మ, ఇది తెలిసికొనుటకు నశక్తులగుచున్నదని చాక్షువలక్ష్మ మహాముని చెప్పెను. ఇప్పుడు ఇదివఱకు విజ్ఞానఘనస్వరూపమని చెప్పిన కేనలాత్మకు అజ్ఞానము వలన నానురూపక్రియాత్మకమైన దేహేంద్రియాది సంబంధముచేత కలిగిన జీవభావమునందు, నేను, వీడు, అనెడి ఈ మొదలైన ద్వైతజ్ఞానము కలుగుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞానముచేత ఆ నానురూపక్రియాత్మకముగు దేహేంద్రియాది సంబంధమువల్లనైన జీవభావము నశింపగా, నేను, వీడు, అనెడి ఈ మొదలైన ద్వైతజ్ఞానమును నశించుచున్నదని నేను చెప్పిన వాక్యమునకు ఓ మైత్రీయి! నీవు లోకమునందు అగ్నియందు విరుద్ధధర్మములగు శీతోష్ణములు రెండును ఎట్లుండవో అట్లే విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మకు, ఒకప్పుడు, నేను, వీడు, అనెడి ఈ మొదలైన ద్వైతజ్ఞానము కలుగుటయును, ఒకప్పుడు ఆ ద్వైతజ్ఞానములేదని చెప్పటయును విరుద్ధమని నీకు కలిగిన సందేహమునకు సమాధానమును చెప్పుచున్నాను. వినుము, అవిద్యచేత కల్పింపఁబడిన దేహేంద్రియ సంఘాతోపాధివలనఁబుట్టిన జీవభావమునందు ఆత్మసర్వమును ద్వైతమునువలెనే అగుచున్నది. అప్పుడు, చూచుట, ఆహ్లానించుట, వినుట, పలుకుట, తలంచుట, తెలిసికొనుట, ఈ మొద

లైన ద్వైతజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఎప్పుడు బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మజ్ఞానముచేత సర్వము ఆత్మమాత్రమగుచున్నదో; అప్పుడు దేనిచేత దేనిని చూచును. దేనిచేత దేనిని ఆశ్రుణించును. దేనిచేత దేనిని పలుకును. దేనిచేత దేనిని వినును, దేనిచేత దేనిని తలంచును. దేనిచేత దేనిని తెలిసికొనును. ఎవనిచేత సర్వమును తెలిసికొనఁబడుచున్నదో; దానిని దేనిచేత తెలిసికొనవచ్చును. ఓ మైత్రేయి! సర్వమును తెలిసికొనునది విజ్ఞానమయాత్మయే; దానిని తెలిసికొనునది వేఱొకటి లేకపోవుటవలన జానముచేత సర్వముతానైనప్పుడు బ్రహ్మవేత్తయొక్క ఈ సర్వమును తెలిసికొనెడి విజ్ఞాతృస్వరూపమగు విజ్ఞానమయాత్మ, కేవల అద్యయస్వరూపమై విజ్ఞానఘనస్వరూప మగుచున్నది. అప్పుడు అజ్ఞానమువలనకలిగెడు, నేను, వీడు, ఈమొదలైన లక్షణముగల విశేషజ్ఞాన సంజ్ఞ లేదనిచెప్పట విరోధముకాదని భార్యయైనమైత్రేయితో యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము, పశ్చిమబ్రాహ్మణము

ఉ! ఇయం పృథివీ సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్థైః పృథివ్యైః
సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్యాం పృథివ్యాం తేజో
మయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మగ్ శారీరస్తే
జోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మే
దమమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ సర్వమ్. ||

ప! ఇయం - పృథివీ - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు -
అస్థైః - పృథివ్యైః - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
అయం - అస్యాం - పృథివ్యాం - తేజోమయః - అమృతమయః -
పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - శారీరః - తేజో
మయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః -

అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - | బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

[ప్ర॥ ఇయం=ఈ, పృథివీ=భూమి, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, (బ్రహ్మమొదలుకొని తృణ పర్యంతముండెడి జీవుల యొక్క), మధు=మధుస్వరూపమైనది, (కార్యము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములను, అస్యై=ఈ; పృథివ్యై=భూమియొక్క, మధు=మధుస్వరూపమైనది, అస్యాం=ఈ, పృథివ్యాం=భూమియందు, తేజోమయః=తేజోరూపమైన, అమృతమయః=అమృతస్వరూపమైన, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుడు, యః=ఎవడో, అయం=ఈ, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మస్వరూపమునందు, (దేహేంద్రియ సంఘాతకర్తయందు), శరీరం=శరీరమందైన, తేజోమయః=తేజోరూపమైన, అమృతమయః=అమృతస్వరూపమైన, పురుషః=పురుషుడును, యః=ఎవడో, (లింగశరీరాభిమానియైన ఈజీవుడు), అయమేవ=ఈ పురుషుడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము, (ఇదివరకు సర్వము ఆత్మస్వరూపమేయని ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడిన ఆత్మ), యః=ఏది, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, ఇదం=ఇది, (మైత్రేయికొఱకు అమృతత్వసాధనరూపమైన యే ఆత్మవిజ్ఞానముచెప్పఁబడినదో ఇది), అమృతం=అమృతస్వరూపము, ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ కర్మను శరీరనటువంటి మోక్షసాధనమైన ఆత్మజ్ఞానమేదియో దానిని చెప్పవలయునని మైత్రేయీ బ్రాహ్మణ మారంభింపఁబడినది. ఆ ఆత్మజ్ఞానము సర్వసన్యాసాంగముతోఁ గూడుకొన్నది. అట్టి ఆత్మ తెలియఁబడుచుండఁగా, సమస్తము తెలియఁబడినదగుచున్నది. సమస్తమున కంటె ఆత్మస్వరూపము ప్రియమైనది. గనుక ఆత్మచూడఁదగినదియును, వినఁదగినదియును, మననమును

చేయఁదగినదియును నిదిధ్యాసనము చేయఁదగినదియునని ఆ ఆత్మ దర్శనముయొక్క రీతులు చెప్పఁబడినవి. వానిలో ఆచార్యాగమము వలన వినఁదగినదనిన్ని తర్కమువలన మననము చేయఁదగినదనిన్ని చెప్పఁబడినది. అందుకు ఇంతకు పూర్వము, ఈ సమస్తము ఆత్మేయని ప్రతిజ్ఞ చేసినదానికి ఆత్మే ఉత్పత్తి స్థితి లయాదులకు కారణమై యున్నది. అట్టి కారణమసిద్ధమని శంకించెడి శంక నివర్తించుటకు ఈ మధుబ్రాహ్మణము ప్రారంభింపఁబడినది. ఎట్లనఁగా లోకమునందు ఈ పృథివ్యాది జగత్తంతయు పరస్పరోపకారోపకారకమైనది. ఇట్లు పరస్పరోపకారోపకారకమైన దంతయు ఏకకారణపూర్వకమును ఏకసామాన్యాత్మకమును ఏకప్రళయత్వమునై చూడఁబడుచున్నది. గనుక పృథివ్యాదిలక్షణమైన ఈ జగత్తంతయును పరస్పరమున్న కార్యకారణమగుటవలన అదేప్రకారమగుటకు తగియున్నది. ఈ అర్థమే ఈ బ్రాహ్మణమునందు ప్రకాశింపఁజేయఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁగా ఈ ప్రసిద్ధమగుభూమి బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబపర్యంతముం డెడి సమస్త ప్రాణులయొక్క కార్యమైనది. సమస్తభూతములున్న ఈ భూమియొక్క కార్యము. ఈ భూమియందలి తేజోస్వరూపుఁ డును అమృతస్వరూపుడునగు ఈపురుషుఁడును దేహేంద్రియ సముదాయకర్తయందు ఈ శరీరమునందలి తేజోస్వరూపుడును అమృత స్వరూపుఁడునగు లింగశరీరాభిమానియైన జీవుఁడును, ఇంతకు పూర్వము, “ఇదం పర్యం యదయమాత్మా” యని ప్రతిజ్ఞ చేయఁ బడిన ఆ ఆత్మస్వరూపమే యీ ఆత్మస్వరూపమే మైత్రేయికోటకు చెప్పఁబడిన అమృతత్వ సాధనరూపమైన ఆత్మవిజ్ఞానము. ఇదియే అమృతస్వరూపము. ఇదియే పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదియే సమస్త మునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇమా ఆపస్సర్వేశాం భూతానాం మధ్వాసామపాగ్ సర్వాః
భూతాని మధు యశ్చాయమాస్వపు తేజోమయోఽమృత

మయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మగ్ రై (రే) తస్మై జోమయోఽ
 మృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృత
 మిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. || 2 ||

ప॥ ఇమాః - ఆపః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు -
 ఆసాం - అపాం - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
 అయం - ఆసు - అప్పు - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః -
 యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - రై తసః - తేజోమయః -
 అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం -
 ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇమాః=ఈ, ఆపః=ఉదకములు, సర్వేషాం=సమస్తము
 లైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము.
 (కార్యమగు సారము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని = భూత
 ములు, ఆసాం=ఈ, అపాం=ఉదకములయొక్క, మధు=మధు స్వరూ
 పము, ఆసు=ఈ, అప్పు=ఉదకములయందు, అయం = ఈ, తేజో
 మయః=తేజోస్వరూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతస్వరూపుఁడు
 నగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మ
 యందు, (జేహేంద్రియ సంఘాత కర్తయందు), అయం=ఈ, రై త
 సః=రేతోసంబంధమైన, తేజోమయః=తేజోస్వరూపుఁడును, అమృత
 మయః = అమృతస్వరూపుఁడునగు, పురుషః = పురుషుఁడు, యః=
 ఎవఁడో, అయమేవ = ఈ పురుషుడే, సః = ఆ ఆత్మస్వరూపము.
 (ఇంతకు పూర్వము “ఇదం సర్వం యదయమాత్మా” యని ప్రతిజ్ఞ
 చేయఁబడిన ఆత్మస్వరూపము). అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ. యః=
 ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృత స్వరూపము. ఇదం=ఇది,
 బ్రహ్మ=బ్రహ్మ స్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తము, (భవతి=
 అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధములగు ఉదకములు సమస్త ప్రాణులయొక్క

కార్యభూతముగు సారాంశము. సమస్త ప్రాణులను ఈ ప్రసిద్ధములగు ఉదకములయొక్క కార్యభూతముగు సారాంశము. ఈ ఉదకముల యందలి తేజోమయుడును అమృతస్వరూపుఁడునగు పురుషుఁడును ఈ దేశేంద్రియ సముదాయ కీర్తయందు రేతోసంబంధుడును తేజోమయుఁడును, అమృతస్వరూపుఁడునగు పురుషుఁడును ఏవఁడో, వీడే, “ఇదంసర్వం యదయమాత్మా” యని ప్రతిజ్ఞ చేసిన ఆ ఆత్మ స్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూప మేదియో ఇదియే అమృత స్వరూపము, ఇదియే పబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదియే సర్వము నగుచున్నది.

ఉ॥ అయమగ్ని స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యాగ్నేః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చైయమస్మిన్నగ్నా తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చైయమధ్యాత్మం వాఙ్మయస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్.

॥౩॥

ప॥ అయం - అగ్నిః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - అగ్నేః - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిక్ - అగ్నా - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - వాఙ్మయః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయో - ఏవ - సః - యః - అయం ఆత్మ - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

[ప॥ అయం=ఈ, అగ్నిః=అగ్ని, సర్వేషాం=సమస్తములై స, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము (కార్యముగు శ్రేష్ఠాంశము), సర్వాణిభూతాని = సమస్త భూతములున్న, అస్యాగ్నేః=ఈ అగ్నియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, అస్మిక్=ఈ, అగ్నా=అగ్నియందు, అయం=ఈ, తేజోమయః = తేజోరూపమైన, అమృతమయః=అమృత స్వరూపమైన, పురుషః=పురుషుఁడు,

యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం = దేహేంద్రియ సంఘాత కర్తయందు, అయం=ఈ, వాఙ్మయః = వాగ్మూలమును, తేజోమయః = తేజోరూపమును, అమృతమయః=అమృతరూపమునగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, ఆయమేవ=ఈపురుషుడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. ("ఇదం సర్వం యదయమాత్మా" యని ప్రతిజ్ఞ చేయుబడిన ఆత్మస్వరూపము), అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, యః= ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం = ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదం = ఇది, సర్వం = సమస్తము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈప్రశస్తమగు అగ్ని సమస్తప్రాణులయొక్క కార్యభూతమగు సారాంశము. సమస్త భూతములును ఈ అగ్నియొక్క సారాంశము. ఈ అగ్నియందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుడును దేహేంద్రియసంఘాత కర్తయందు వాఙ్మయుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును ఎవఁడో, ఏదే ఇదం సర్వం యదయమాత్మా యని ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పిన ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపము. ఇదియే పరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదియే సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయం వాయు స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్య వాయోః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్వాయా తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మం ప్రాణస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. 14॥

ప॥ అయం - వాయుః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు-
అస్య - వాయోః - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
అయం - అస్మిక్ - వాయా - తేజోమయః - అమృతమయః -
పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - ప్రాణః - తేజో

మయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః -
అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం -
సర్వం.

[ప్ర॥ అయం=ఈ, వాయుః=వాయువు, సర్వేషాం=సమస్తము
లైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము.
(శ్రేష్ఠాంశము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు,
అన్యః=ఈ, వాయోః=వాయువుయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము,
అస్మిన్=ఈ, వాయోః=వాయువుయందు, అయం=ఈ, తేజోమయః
=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, పురుషః
=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=దేహేంద్రియ సంఘాత
కర్తయందు, అయం=ఈ, ప్రాణః=ప్రాణరూపుఁడును, తేజోమయః
=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, పురుషః=
పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, ఆయమేవ=వీడే, సః = ఆ ఆత్మస్వరూ
పము, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏడియో, ఇదం
=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మ
స్వరూపము, ఇదం = ఇది, సర్వం = సమస్తమును, (భవతి = అగు
చున్నది).

తా॥ ఈ ప్రశస్తమగు వాయువు సమస్త భూతములయొక్క
సారాశము, సమస్తభూతములును, ఈ వాయువుయొక్క సారాం
శము, ఈ వాయువునందున్న తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడు
నగు ఈ పురుషుఁడును దేహేంద్రియ సంఘాతకర్తయందు ప్రాణ
రూపుఁడును తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగు ఈ పురుషుఁ
డును వీడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృత
స్వరూపమునకు పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వము నగుచున్నది.

డి॥ అయం నూదిర్మస్త్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యాదిత్యస్య సర్వాణి
భూతాని మధు యశ్చ యమస్మిన్నాదిత్యే తేజోమయోఽమృత

మయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మం చాక్షుషశ్చేజోమయోఽ
మృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృత
మిదం బ్రహ్మాదగ్ సర్వమ్. 151

ప॥ అయం - ఆదిత్యః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు-
అస్య - ఆదిత్యస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
అయం - అస్మిన్ - ఆదిత్యే - తేజోమయః - అమృతమయః -
పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - చాక్షుషః - తేజో
మయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః -
అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం -
సర్వం.

[ప॥ అయం=ఈ, ఆదిత్యః=సూర్యుడు, సర్వేషాం=సమస్తము
లైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము.
(శ్రేష్ఠాంశము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు,
అస్య=ఈ, ఆదిత్యస్య=సూర్యునియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము,
అస్మిన్=ఈ, ఆదిత్యే=సూర్యునియందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁ
డును, అమృతమయః=అమృతరూపుడునగు, అయం=ఈ, పురుషః=
పురుషుడు, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, చాక్షుషః
=నేత్రసంబంధుఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృత
మయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు,
యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము.
అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది,
అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మ
స్వరూపము, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు సూర్యుడు సమస్తభూతములయొక్క
శ్రేష్ఠాంశము. సమస్త భూతములును ఈసూర్యునియొక్క శ్రేష్ఠాం
శము. ఈసూర్యునియందున్న తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగు

పురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాతక ర్తయందు నేత్రసంబంధుఁడును
తేజోమయుఁడును అచ్యుతమయుఁడునగు పురుషుఁడును, వీఁడే ఆప్రసిద్ధ
మగు ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపమును
పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తము నగుచున్నది.

ఉ॥ ఇమా దిశస్స ర్వేషాం భూతానాం మధ్వాసాం దిశాన్ సర్వాణి
భూతాని మధు యశ్చాయమాసు దిక్షు తేజోమయోఽమృత
మయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మగ్ శ్రౌత్రః ప్రాతిశ్రుత్క
స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయ
మాత్మే దమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥6॥

ప॥ ఇమాః - దిశః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు -
ఆసాం - దిశాం - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
అయం - ఆసు - దిక్షు - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః
- యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - శ్రౌత్రః - ప్రాతిశ్రుత్కః -
తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః -
యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ -
ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇమాః=ఈ, దిశః=దిక్కులు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (క్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఆసాం=ఈ, దిశాం=దిక్కులయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. ఆసు = ఈ, దిక్షు = దిక్కులయందు, తేజోమయః = తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, శ్రౌత్రః=శ్రోత్రసంబంధుఁడును, ప్రాతిశ్రుత్కః = ప్రతి శ్రవణ సమయమునందును పుట్టెడివాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ = పురుషుఁడును,

యః=ఏవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం = ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం = ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా|| ఈదిక్కులు సమస్తభూతములయొక్క సారాంశము. సమస్త భూతములును ఈదిక్కులయొక్కసారాంశము. ఈదిక్కుల యందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును ఈ దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు శ్రోత్రసంబంధుఁడును ప్రతిదానియొక్క వినెడి కాలమందు కలిగెడివాఁడును, తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడునైన ఏఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ|| అయం చంద్రీ సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్య చంద్రీస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిగ్ శృద్ధే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మం మానసస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ సర్వమ్. ||7||

ప|| అయం - చంద్రీః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - చంద్రీస్య సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిగ్ - శృద్ధే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - మానసః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం,

ప్ర|| అయం=ఈ, చంద్రీః=చంద్రుఁడు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము.

(శ్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అన్య=ఈ, చంద్రస్య=చంద్రునియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, అస్మిక్=ఈ, చంద్రే=చంద్రునియందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, మానసః=మనస్సంబంధుఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్న, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు చంద్రుఁడు సమస్తభూతములయొక్క శ్రేష్ఠాంశము, సమస్తభూతములును ఈ చంద్రునియొక్క శ్రేష్ఠాంశము. ఈ చంద్రునియందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడనగు పురుషుఁడును, దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు మనస్సంబంధుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడైన వీడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతరూపమును పరబ్రహ్మమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇయం విద్యుత్సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్యై విద్యుతే సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్యాం విద్యుతి తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మం తైజసస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్.

॥8॥

ప॥ ఇయం - విద్యుత్ - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్యై - విద్యుతే - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -

అయం - అస్యాం - విద్యుతి - తేజోమయః - అమృతమయః -
పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - తైజసః - తేజో
మయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః -
అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం -
సర్వం.

[ప్ర॥ ఇయం=ఈ, విద్యుత్=మెఱుపు, సర్వేషాం=సమస్తము
లైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము.
(శ్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు,
అస్యై=ఈ, విద్యుతే=మెఱుపుయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము.
అస్యాం=ఈ, విద్యుతి=మెఱుపుయందు, తేజోమయః = తేజోరూపుఁ
డును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ
=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మయందున్న,
తైజసః = తేజోసంబంధుఁడును, (చర్మముయొక్క తేజస్సుయందైన
వాఁడును), తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృత
రూపుఁడునగు, అయం = ఈ, పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః=
ఎవఁడో, ఆయమేవ=ఏడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం = ఈ,
ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం = ఇది, అమృతం=
అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపము, ఇదం
=ఇది, సర్వం=సమస్తమును (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ మెఱుపు సమస్త భూతములయొక్క సారాంశము.
సమస్త భూతములును ఈ మెఱుపుయొక్క సారాంశము. ఈ మెఱుపు
నందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును
దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు చర్మముయొక్క తేజోసంబంధుఁ
డును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడైన ఏడే
ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృత రూపమును పర
బ్రహ్మమును సర్వము నగుచున్నది.

ఉ॥ అయగ్ స్తనయిత్నుః సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్య స్తనయి
త్నోః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిగ్ స్తనయితేన్
తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మగ్ శాబ్ద
సావరః స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽ
యమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥9॥

ప॥ అయం - స్తనయిత్నుః - సర్వేషాం - భూతానాం -
మధు - అస్య - స్తనయితేన్ - సర్వాణి - భూతాని - మధు -
యః - చ - అయం - అస్మిక్ - స్తనయితేన్ - తేజోమయః -
అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం -
శాబ్దః - సావరః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః -
అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం -
ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం = ఈ, స్తనయిత్నుః = గర్జనము, సర్వేషాం =
సమస్తములైన, భూతానాం = భూతములయొక్క, మధు = మధు
స్వరూపము. సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు,
అస్య = ఈ, స్తనయితేన్ = గర్జనముయొక్క, మధు = మధుస్వరూ
పము, అస్మిక్ = ఈ, స్తనయితేన్ = గర్జనమునందు, తేజోమయః =
తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం
= ఈ, పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః = ఎవఁడో, అధ్యాత్మం = అధ్యా
త్మయందు, (దేహేంద్రియసంఘాతక ర్తయందు), శాబ్దః = శబ్దమందైన
వాఁడును, సావరః = స్వరమందైన వాఁడును, తేజోమయః = తేజో
రూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతరూపుఁడునగు, అయం = ఈ,
పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః = ఎవఁడో, అయమేవ = ఈపురుషుఁడే,
సః = ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము,
యః = ఏదియో, ఇదం = ఇది, సర్వం = సమస్తమును, (భవతి = అగు
చున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధముగు మేఘగర్జనము సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములు మేఘగర్జనముయొక్క సారము. ఈగర్జనమునందలి తేజోరూపుడును అమృతరూపుడునగు పురుషుడును దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు శబ్దమందైనవాడును స్వరమందైనవాడును తేజోమయుడును అమృతమయుడునగు పురుషుడైనవీడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును, పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తము నగుచున్నది.

ఉ॥ అయమాకాశ స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్య స్యాకాశస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్నాకాశే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మగ్ హృద్యాకాశస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాప్యేదమమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ సర్వమ్. ||10||

ప॥ అయం - ఆకాశః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - ఆస్య - ఆకాశస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ఆకాశే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - హృది - ఆకాశః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, ఆకాశః=ఆకాశము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఆస్య=ఈ, ఆకాశస్య=ఆకాశముయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, అస్మిన్=ఈ, ఆకాశే=ఆకాశమునందు, తేజోమయః=తేజోరూపుడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుడును, యః=ఎవడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, (దేహేంద్రియ

సంఘాతక ర్తయందు), హృది=హృదయమునందు, ఆకాశః = ఆకాశ స్వరూపుఁడును, తేజోమయః = తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ = ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం = ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం = ఇది, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మ స్వరూపము. ఇదం = ఇది, సర్వం = సమస్తమును, (భవతి = అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ఆకాశము సమస్తభూతములయొక్క సారము, సమస్తభూతములును ఈ ఆకాశముయొక్కసారము. ఈ ఆకాశము నందలి తేజోరూపుఁడును, అమృతరూపుఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియ సంఘాతక ర్తయందు హృదయాకాశ స్వరూపుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడునైన వీడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపమును పర బ్రహ్మస్వరూపమును సర్వము నగుచున్నది.

ఉ॥ అయం ధర్మ సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య ధర్మస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్ ధర్మే తేజోమయోఽమృత మయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మ భార్మస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేనమమృత మిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్.

॥1॥

ప॥ అయం - ధర్మః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - ధర్మస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ధర్మే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - భార్మః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఆయం=ఈ, ధర్మః = అపూర్వమనుపేగుగల ధర్మము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము. సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, అన్యః=ఈ, ధర్మన్యః=ధర్మముయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము, అస్మిన్=ఈ, ధర్మే = ధర్మమునందు, తేజోమయః = తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతరూపుఁడునగు, ఆయం= ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్న. యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మయందు, ధార్మః=ధర్మమందైనవాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, పురుషశ్చ = పురుషుఁడున్న, యః=ఎవఁడో. యమేవ=ఈపురుషుడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం = అమృతస్వరూపము, ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు సామాన్యవిశేషములచేత రెండువిధములైన, అపూర్వమనుపేగుగల ధర్మము సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములును ఈ ధర్మముయొక్క సారము. ఈ శృణ్వ్యాదిభూతములయందలి సామాన్యధర్మమునందు తేజోమయఁడును అమృతమయఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియ సంఘాతకర్తయందలి విశేషధర్మమందైనవాఁడును తేజోమయఁడును అమృతమయఁడునగు పురుషుఁడును నైనవీడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మమును సర్వము నగుచున్నది.

ఉ॥ ఇదగ్ సత్యగ్ సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య సత్యస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చైయమస్మిన్నత్యే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చైయమధ్యాత్మగ్ సత్యస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్.

ప॥ ఇదం - సత్యం - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు -
 అస్య - సత్యస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
 అయం - అస్మిక్ - సత్యే - తేజోమయః - అమృతమయః -
 పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - సాత్యః - తేజో
 మయః-అమృతమయః-పురుషః-అయం - ఏవ - సః-యః-అయం -
 ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం,

ప్ర॥ ఇదం=ఈ, సత్యం=సత్యము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, అస్య = ఈ, సత్యస్య=సత్యముయొక్క, మధు = మధుస్వరూపము. అస్మిక్=ఈ, సత్యే=సత్యమునందు, తేజోమయః = తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతరూపుఁడునగు, అయం = ఈ, పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, సాత్యః=సత్యమందైన వాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము, అయం = ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం = ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం = ఇది, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ పూర్వోక్తమైన ధర్మముచేయఁబడిన ఆచారరూపముతో సత్యమును పేరుగలదై సామాన్యవిశేషములచేత రెండువిధములగుచున్నది. ఈ ప్రసిద్ధమగుసత్యము సమస్త భూతములయొక్క సారము. సమస్త భూతములును ఈ సత్యముయొక్క సారము. ఈపృథివ్యాది భూతములయందలి సామాన్యముగానుండడి క్రియారూపమైన సత్యమునందు తేజోమయఁడును అమృతమయఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియ సంఘాతమునందున్న విశేషరూపమైన సత్యమందైన

వాఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడు నైన
వీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును, పరబ్రహ్మ
స్వరూపమును, సర్వము నగుచున్నది.

ఉ॥ ఇదం మానుషగ్ సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్య మానుషస్య
సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్నానుషే తేజోమయోఽ-
మృతమయః పురుషోఽయశ్చాయమధ్యాత్మం మానుషస్తేజో
మయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయ మాత్మేవ
మమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్, ॥18॥

ప॥ ఇదం - మానుషం - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు -
అస్య - మానుషస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ -
అయం - అస్మిక్ - మానుషే - తేజోమయః - అమృతమయః -
పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - మానుషః - తేజో
మయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః
- అయం - అత్తా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం -
సర్వం.

ప్ర॥ ఇదం = ఈ, మానుషం = మనుష్యజాతి, సర్వేషాం =
సమస్తములైన, భూతానాం = భూతములయొక్క, మధు = మధు
స్వరూపము, సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, అస్య
= ఈ, మానుషస్య = మనుష్యజాతియొక్క, మధు = మధుస్వరూపము.
అస్మిక్ = ఈ, మానుషే = మనుష్యజాతియందు, తేజోమయః = తేజో
రూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతరూపుఁడునగు, అయం = ఈ,
పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః = ఎవఁడో, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మ
యందు, మానుషః = మనుష్యసంబంధమైనవాఁడును, తేజోమయః =
తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః = అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం
= ఈ, పురుషశ్చ = పురుషుఁడును, యః = ఎవఁడో, అయమేవ =
ఈపురుషుఁడే, సః = ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం = ఈ, అత్తా = ఆత్మ

స్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం = అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము, ఇదం = ఇది, సర్వం= సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా|| మనుష్యజాతి బాహ్యమని అధ్యాత్మికమని రెండువిధములు. అందు బాహ్యమనగా అన్యశరీరమును ఆశ్రయించియుండు నట్టి మానుషజాతి, అధ్యాత్మికీయనగా నిర్దేశించి చెప్పెడివానియొక్క స్వశరీరమందుండెడి మానుషజాతి, ఇట్టిమానుషజాతి సమస్త భూతములయొక్క సారము. సమస్త భూతములు ఈ మనుష్యజాతియొక్క సారము. ఈ అన్యమగు మానుషజాతియందలి తేజోరూపుడును అమృతరూపుడునగు పురుషుడును, నిర్దేశించువానియొక్క తన దేహేంద్రియాదిసముదాయమునందలి మనుష్యజాతి సంబంధుడును తేజోమయుడును అమృతమయుడునగు పురుషుడునునై నవీడే ఆ ఆత్మ స్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తము నగుచున్నది.

ఉ|| అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్యాత్మనః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్నాత్మని తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయశ్చాయమాత్మా తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ||14||

ప|| అయం - ఆత్మా - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అన్య - ఆత్మనః - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ఆత్మని - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - ఆత్మా - తేజోమయః - అమృతమయః పురుషః - అయం - ఏవ - స - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

||ప|| అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, (మానుషాది

భాగ్యతో కూడుకొనిన దేహేంద్రియాది సంఘాతముగు ఈ ఆత్మస్వరూపము). సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు. అస్య=ఈ, ఆత్మనః=ఆత్మయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, ఆత్మని=ఆత్మయందు (దేహేంద్రియసంఘాతమునందు) తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను, యః=ఎవఁడో, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడును, అయం=ఈ, ఆత్మా=విజ్ఞానమయస్వరూపుఁడునగు, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈ పురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. (“ఇదం సర్వంయదయమాత్మా” యని ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పిన ఆత్మస్వరూపము), అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ మానుషాదిభాగ్యతో కూడుకొనిన దేహేంద్రియాది సంఘాతముగు ఈ ఆత్మస్వరూపము సమస్త భూతములయొక్క శ్రేష్ఠాంశము. సమస్త భూతములును ఈ ఆత్మస్వరూపముయొక్క శ్రేష్ఠాంశము. ఈ దేహేంద్రియ సంఘాతాత్మయందు తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగు పురుషుఁడును విజ్ఞానమయుడును తేజోమయుడును, అమృతమయుడునగు పురుషుఁడును నైన ఏడే, “ఇదం సర్వంయదయమాత్మా” యని ప్రతిజ్ఞ చేసి ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వము సగుచున్నది.

ఉ॥ స వా అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానామధిపతి సర్వేషాం భూతానాం తావా తక్షణా రథనాభౌ చ రథనేమా చారాః

సర్వే సమర్పితా ఏవమేవాస్మిన్నాత్మని సర్వే ప్రాణా స్సర్వే
లోకా స్సర్వే దేవా స్సర్వాణి భూతాని సర్వ ఏత ఆత్మాన సమ
ర్పితాః. ||15||

ప॥ సః - వై - అయం - ఆత్మా - సర్వేషాం - భూతా
నాం - అధిపతిః - సర్వేషాం - భూతానాం - రాజా - తత్ -
యథా - రథనాథా - చ - రథనేమా - చ - అరాః - సర్వే -
సమర్పితాః - ఏవం - ఏవ - అస్మిన్ - ఆత్మనే - సర్వే - ప్రాణాః -
సర్వే - లోకాః - సర్వే - దేవాః - సర్వాణి - భూతాని - సర్వే
- ఏతే - ఆత్మానః - సమర్పితాః.

ప్ర॥ స॥=ఆప్రసిద్ధమగు, అయం=ఈ, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూ
పము, (పూర్వపర్యాయములయందు చెప్పనిదియును అంత్యపర్యాయమునందు ఈ ఆత్మాయని చెప్పబడిన విజ్ఞానమయాత్మయే బ్రహ్మ
విద్యచేత ఆత్మస్వరూపమునందు ప్రవేశింపబడి ఆ పరమాత్మతో
అభేదమును పొందుచున్నదో, అట్టి ఆత్మస్వరూపము), సర్వేషాం=
సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములగు, అధిపతిః=స్వామియును,
(స్వతంత్రమైనది), సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం = భూత
ములగు, రాజా=రాజును, (ఒకానొకడు రాజుకుండగిన వృత్తిని ఆశ్ర
యించి రాజు అగుచున్నాడు. అధిపతికానేరదు, గనుక రాజా అధి
పతి శబ్దములకు భేదముకలదు) (భవతి=అగుచున్నది). తద్యథా=
అదెట్లునగా, సర్వే = సమస్తమైన, అరాః = ఆకులు. రథనాథాచ=
చక్రముయొక్క మధ్యభాగమునందున్న, రథనేమాచ = చక్రము
యొక్క పట్టాయందున్న, (యథా = ఏప్రకారము), సమర్పితాః=
ఉంచబడినవో, ఏవమేవ=ఈ ప్రకారముగానే, సర్వే = సమస్తము
లైన, ప్రాణాః = ప్రాణములున్న, సర్వేలోకాః = సమస్తలోకము
లున్న, సర్వేదేవాః=సమస్తదేవతలున్న, సర్వాణి భూతాని=సమస్త
భూతములున్న, ఏతే=ఈ, సర్వేఆత్మానః = సమస్త ఆత్మలున్న,

అస్మిన్=ఈ, ఆత్మని=ఆత్మయందు, సమర్పితాః=ఉంచబడినవి.

తా॥ పరబ్రహ్మవిద్యచేతను కేవలాత్మయందు ప్రవేశించి పరమాత్మతో నైక్యమును పొందిన ఆ ప్రసిద్ధమగు ఈ విజ్ఞానాత్మ సమస్తభూతములకు సమీపతియును రాజు కగుచున్నది. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపమునందు సంప్రప్రాణులున్న సమస్తజోకములన్న సర్వదేవతలును సర్వభూతములును ఈ సమస్త ఆత్మలును ఇవియన్నియును చక్రమధ్యమునందు రంధ్రముతోఁగూడుకొనియున్న అడ్డయందును చక్రమునకుచుట్టు అమర్చిన కొయ్యయందును ఉంచబడిన బండిచక్రముయొక్క ఆకులు వలెనే ఉంచబడియున్నవి.

ఉ॥ ఇదం వై తన్మధు దధ్యజ్ఞాథర్వణోఽశ్వీభ్యామువాచ త దేతదృషిః
పశ్యన్నవోచత్ । తద్వాం నరా ననయేదగ్ దం ఉగ్రమావిష్క్మ
ణోమి తస్యతుర్న వృష్టిం । దధ్యజ్ హ యన్మధ్యాథర్వణో
వామశ్వస్య శీర్ష్ణా ప్రయదీమువాచేతి, ॥16॥

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యజ్ఞ - ఆథర్వణః -
అశ్వీభ్యాం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవో
చత్ - తత్ - వాం - నరా - ననయే - దగః - ఉగ్రం - ఆవి
ష్క్మణోమి - తస్యతుః - న - వృష్టిం - దధ్యజ్ - హ - యత్ -
మధు - ఆథర్వణః - వాం - అశ్వస్య - శీర్ష్ణా-ప్ర-యదీం - ఉవాచ

ప్ర॥ తత్=ఆ, ఇదంవై=ఈప్రసిద్ధమగు, మధు = మధుస్వరూపమును, ఆథర్వణః=ఆథర్వణపుత్రుఁడగు, దధ్యజ్=దధ్యజ్జనువాఁడు, అశ్వీభ్యాం=అశ్వినీ దేవతలకొఱకు, ఉవాచ=పలికెను, త దేతత్=ఆ దీనిని, ఋషిః=మంత్రము, పశ్యన్=పొందినదై, అవోచత్=పలికెను, హేతరా=ఓ అశ్వినీ దేవతలారా ! వాం=మీకు, ననయే = లాభముకొఱకు, (కృతం=చేయబడిన), ఉగ్రం=కూరమైన, దగః = దంస

మనుషేరుగల, తత్ = ఆకర్మను, తన్యతుః = పర్జన్యఁడు, నృప్తేన = వర్షమునువలెనె, ఆవిష్కృతోమి = ప్రకటనచేయుచున్నాను. (అని పలికెను). ఆధర్వణః = ఆధర్వణపుత్రుఁడగు, దధ్యచ్ = దధ్యచ్ అనువాఁడు, యత్ = ఏ, మధు = మధుస్వరూపమును, వాం = మీకు, అశ్వస్య = గుఱ్ఱముయొక్క, శీర్షా = శిరస్సుచేతను, ప్రయదీమువాచేతి = పలికెననునది ఏదియో, (తత్ = దానిని, ఆవిష్కృతోమి = ప్రకటనచేయుచున్నానని, అవోచత్ = పలికెను).

తా॥ ఇదివరకు చెప్పబడిన పరబ్రహ్మవిద్యాస్తుతికొఱకు ఈ కథ ప్రారంభింపబడినది. ఏదియనఁగా, పూర్వము ఆధర్వణపుత్రుఁడగు దధ్యచ్ అనుఁబడి ఇంద్రునివలన ఆత్మజ్ఞానలక్షణమైన మధు బ్రాహ్మణముచేత చెప్పబడిన పరబ్రహ్మవిద్యనుపొంది ఆశవలన దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలయొద్దకువచ్చి ఓ అశ్వినీ దేవతలారా ! ఇంద్రుడు ఈ మధుబ్రాహ్మణముచేత చెప్పబడుటవలన మధువనుషేరుగల బ్రహ్మవిద్యను ఎవరికిని చెప్పకూడననిన్ని చెప్పినయెడల నీ శిరస్సును ఛేదించుచున్నానని ఉపదేశ సమయమున ప్రతిజ్ఞచేసి నాకు చెప్పెను. కాబట్టి మీకు చెప్పటకు భయపడుచున్నాను. ఆభయము మీచేత పోగొట్టబడినయెడల మీకు ఆ మధువనుషేరుగల బ్రహ్మవిద్యను ఉపదేశించుచున్నానని పలికెను. అప్పుడశ్వినీదేవతలు ఓ ఆధర్వణుడా ! నికాభయమెంత మాత్రమునులేదు. మేమిప్పుడు నీ శిరస్సును ఛేదించి వేరొకప్రదేశమున పెట్టి అశ్వశిరస్సుతోనిన్ను కూర్చుచున్నాము ఆశిరస్సుతో మాకుపదేశించుమా ! ఆ ఉపదేశముచే ఇంద్రుడు కోపించి ఆశిరస్సు ఛేదించినయెడల తిరిగి నీశిరస్సును యథాప్రకారము కూర్చుచున్నాము. అని ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పి ఆ ప్రకారముచేసి అశ్వినీదేవతలు ఆధర్వణుడను దధ్యచ్ అనువానివలన మధువను బ్రహ్మవిద్యను పొందిరి. ఆ ఇదియే మధు

స్వరూపము. దీనిని అశ్వినీదేవతలకొఱకు దధ్యజ్ అను ఋషి చెప్పెను. దీనిని మంత్రము పొందినదై దధ్యజ్ అనువాడు తన శిరస్సును అశ్వినీదేవతలచే ఛేదించబడినవాడై అశ్వశిరస్సుతోఁగూడుకొని ప్రవర్ణమనుకర్మ ప్రకరణమందు సూచింపబడిన మధువను బ్రహ్మ విద్యను అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పట ఈ మొదలైన క్రూరమగు కర్మను పర్జన్యుఁడు ఉదము మొదలైన వానిచేత వర్షమునువలె నె లోకమునందు ప్రకటనచేయుచున్నానని పలికెను.

ఉ॥ ఇదం వై తస్మధు దధ్యజ్ఞాథర్వాణోఽశ్వీభ్యామువాచ త దేతద్వపిః
పశ్యన్నవోచత్ । ఆథర్వాణాయాశ్వినౌదధీచేఽశ్వ్యగ్ శిరః ప్రత్యైర
యతం । స వాం మధు ప్రవోచద్యతాయాత్వాప్త్యం యద్ద్రసావ
పి కత్వం వామితి. ॥17॥

స॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యజ్ - ఆథర్వాణః -
అశ్వీభ్యాం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవో
చత్ - ఆథర్వాణాయ - అశ్వినౌ - దధీచే - అశ్వ్యం - శిరః - ప్రతి
- ఐరయతం - సః - వాం - మధు - ప్రవోచత్ - ఋతాయా -
త్వాప్త్యం - యత్ - ద్రసా - అపి - కత్వం - వాం - ఇతి.

[స॥ తత్=ఆ, ఇదంవై = ఈప్రసిద్ధమగు, మధు=మధుస్వరూ
పమును, ఆథర్వాణః = ఆథర్వాణపుత్రుఁడగు, దధ్యజ్ = దధ్యజ్ అను
వాడు. (పూర్వము చెప్పిన వానికంటె అన్యుఁడగు దధ్యజ్ అను
వాడు). అశ్వీభ్యాం=దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు, ఉవాచ
=పలికెను, తదేతత్=ఆ దీనిని, ఋషిః=మంత్రము, పశ్యన్=పొంది
నదై, హేఅశ్వినౌ = ఓ అశ్వినీదేవతలారా! (మిత్రులను) దధీచే=
దధ్యజ్ అనుపేరుగల, ఆథర్వాణాయ = ఆథర్వాణపుత్రుఁడగు వాని
కొఱకు, అశ్వ్యం=అశ్వసంబంధమైన, శిరః=శిరస్సు, ప్రత్యైరయతం
=పొందింపబడినది. సః=ఆదధ్యజ్ అనువాడు. ఋతాయా=సత్య
మును సరిపాలించుకొన నిచ్చగలవాడై, వాం = మీకొఱకు,

త్వాష్ట్రం = త్వష్ట్రసంబంధమైన, (త్వష్ట్రయను సూర్యసంబంధమైన),
మధు=మధుస్వరూపమును, (అనగా యజ్ఞసంబంధముగు ఛేదింపఁ
బడిన శిరస్సు త్వష్ట్రయను అదిత్యుడాయెను. ఆ శిరస్సును అను సంధా
నముచేయుటకు ప్రవర్ణమను కర్మకలిగినది. ఆప్రవర్ణకర్మాంగ భూత
మైన శిరశ్చేదన శిరస్సంధానాదిరూపముగు విజ్ఞానము త్వాష్ట్రం
మధువని చెప్పబడును), ప్రవోచత్ = పలికెను. అపిచ = మరిన్ని,
హేదప్రా=శత్రుహంతకులగు ఓ అశ్వినీదేవతలారా! కక్ష్య=రహస్య
మైన పరమాత్మసంబంధముగు మధుస్వరూపము, యత్ = ఏదియో,
(తచ్చ=అదిన్ని), వాం=మీకొఱకు, ప్రవోచదితి=పలికెనని, అవో
చత్=చెప్పెను.

తా॥ పూర్వము చెప్పిన వానికంటె అన్యుడగు అధర్వణ
పుత్రుడగు దధ్యజ్ అనువాఁడు ఆ ఈ ప్రసిద్ధమైన మధుస్వరూప
మును దేవ వైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పెను. దీనిని మం
త్రము పొందినదై ఓ అశ్వినీదేవతలారా! మీచేత దధ్యజ్ అను
వానికొఱకు అశ్వసంబంధమైన శిరస్సు పొందింపఁబడినది. ఆదధ్యజ్
అనువాఁడు తాను ముందు మీకు ఉపదేశించుతానని చెప్పినవాక్య
మును తప్పక సత్యపాలనమందిచ్చగలవాడై, ప్రవర్ణ కర్మాంగ
భూతమైన శిరశ్చేదన శిరస్సంధానాదిరూపముగు విజ్ఞానమునున్న
రహస్యమైన పరమాత్మసంబంధమైన విజ్ఞానమునున్న మీకొఱకు
చెప్పెనని పలికెను.

ఉ॥ ఇదం వై తస్మధు దధ్యజ్జాధర్వణోఽశ్వభ్యామువాచ తదేతద్వపిః
పశ్యన్నవోచత్ । పురశ్చక్రే ద్విపదః పురశ్చక్రే చతుష్పదః ।
పురః స పక్షీ భూత్వా పురః పురుష ఆవిశదితి । స వా అయం
పురుషః సర్వాసు పూర్ష పురిశయో నై నేనకించనా నావృతం
నై నేన కించనా సంవృతమ్.

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యజ్ - ఆధర్వణః -
 యం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యత్ - అవో
 చత్ - పురః - చక్రే - ద్విపదః - పురః - చక్రే - చతుష్పదః -
 పురః - సః - పక్షీ - భూత్వా - పురః - పురుషః - ఆవిశత్ -
 ఇతి - సః - వై - ఆయం - పురుషః - సర్వాసు - పూర్తు - పురి
 శయః - న - అనేన - కించన - న - అనావృతం - న - అనేన
 - కించన - అసంవృతం.

ప్ర॥ దధ్యజ్ = దధ్యజ్ అనుపేదగల, ఆధర్వణః=ఆధర్వణ
 పుత్రుడగువాడు, తత్=ఆ, ఇదంవై=ఈ ప్రసిద్ధమగు, మధు=మధు
 స్వరూపమును, అశ్వీభ్యాం = దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలతోఁజు,
 ఉవాచ=పలికెను. త దేతత్=ఆ దీనిని, ఋషిః=మంత్రము, పశ్యత్
 =పొందినదై, అవోచత్=పలికెను. (పరమాత్మసంబంధమేద రహస్య
 మగు యే మధుస్వరూపమును ఆధర్వణుడు మీతోఁజు చెప్పెనని
 చెప్పఁబడినదో, అది యేదియనిన చెప్పఁబడుచున్నది). (సః=ఆపర
 మేశ్వరుడు, అవ్యాకృతే=అవ్యాకృతములగు, నామరూప = నామ
 రూపములను, వ్యాకర్తాణః=చేయువాడై, ప్రథమం=ముందుగా,
 భూరాదిలోకాః=భూలోకము మొదలైన లోకములను, సృష్ట్యా=
 సృజించి), ద్విపదః = రెండు పాదములుగల, (ద్విపాదుపలక్షితము
 లైన), పురః=శరీరములను, (మనుష్య శరీరములను), చక్రే=చేసెను.
 (తథా = అప్రకారముగానే), చతుష్పదః = నాలుగు పాదములుగల,
 పురః=శరీరములను, (చతుష్పాదుపలక్షితములైన పశు శరీరములను).
 చక్రే=చేసెను. సః=ఆ ఈశ్వరుడు. పురః=ముందుగా, పక్షీ=లింగ
 శరీరము, భూత్వా=అయి, పురః=శరీరములను, పురుషః = పురుష
 రూపుడుగా, ఆవిశదితి=ప్రవేశించెనని, (అవోచత్=పలికెను). స వై
 =ఆప్రసిద్ధుడైన, ఆయంపురుషః=ఈపురుషుడే, సర్వాసు=సమస్తము
 లైన, పూర్తు=దేహములయందు, పురిశయస్స = చతుష్పాదుపలక్షితములైన

మగు దేహమునందుండువాడై, (దేహమందుండెడి వాడనెడి వ్యుత్పత్తిచేత. పురుషఇతి = పురుషుడని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు). అనేన = ఈ ఈశ్వరునిచేతను, కించన = కొంచెమున్ను, అనావృతం = ఆచ్ఛాదింపబడనిది, (కప్పబడనిది), న = లేదు. అనేన = ఈ ఈశ్వరునిచేతను, అనంవృతం = లోపలప్రవేశింపబడనిది, కించన = కొంచెమున్ను, న = లేదు. (బాహ్యంతరములై, నామరూపాత్మకములగు దేహేంద్రియరూపముతో నిండియున్నాడు).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము రెండుమంత్రములచేత ప్రవర్ణ్య రూపమగు కర్మే ప్రయోజనముగాగల రెండు అధ్యాయములయొక్క అర్థము ప్రకాశింపజేయబడినది. ఉత్తరమునందు ఇంక రెండు మంత్రములచేతను పరబ్రహ్మచిద్యయే ప్రయోజనముగా కలిగినటువంటి రెండు అధ్యాయములయొక్క అర్థము ప్రకాశింపజేయబడినది యనే కారణమువలన ప్రవర్తించుచున్నది. వెనుక పదియేడవ మంత్రముయొక్క అంతమునందు దేవవైద్యులగు అశ్వినులకొఱకు చెప్పబడిన రహస్యమైన పరమాత్మసంబంధమగు మధుస్వరూప మేదియో అదియేదియనగా ఇక్కడ చెప్పబడుచున్నది. 'పూర్వము ఆపరమేశ్వరుడు అవ్యాకృతములగు నామరూపములను చేయ సచ్చయించినవాడై ముందుగా భూరాదిలోకములను సృజించి అనంతరము రెండుపాదములుగల మనుష్య శరీరములను తరువాత నాలుగుపాదములుగల పశుశరీరములను చేసెను. ఆశరీరములను ఈశ్వరుడు లింగశరీరియై ప్రవేశించెను గనుక నే ఈశ్వరుడే సమస్త దేహములయందును ఉండియున్నాడు. ఇట్లు ఈశ్వరుడు దేహమందుండుట వలననే పురుషుడనిన్ని చెప్పబడుచున్నాడు. ఇట్లు పురుష స్వరూపుడైన ఈశ్వరునిచేత కప్పబడనిదియును లోపల ప్రవేశింపబడనిదియును కొంచెమైనను లేదు. ఇట్లు బాహ్యంతరమును నామరూపాత్మకమునగు దేహేంద్రియరూపముతోనున్నటువంటి ఈశ్వరునిచేత నిండియుండు

నిది కొంచెమైనను లేకపోవుటచేత పూర్ణుడనియును, కనుకనే పురుషుడనియును చెప్పబడుచున్నాడు. ఇదేమో దధ్యచ్ అను అభ్యర్థనకు దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పిన బ్రహ్మమగు పరమాత్మ సంబంధమైన మధు స్వరూపము. దీనిని సంప్రముఖులైనది నడై చెప్పెను.

ఉ॥ ఇదం వై తస్మధు దధ్యచ్ఛాధర్వణోఽశ్వీభ్యామూచ త సీతవృషీః
పశ్యన్నవోచత్ । రూపం రూపం ప్రతిరూపం బభూవ తదస్య
రూపం ప్రతిచక్షణాయ ! ఇన్ద్రోమాయాభి పురురూప ఈయతే
యుక్తా హ్యస్య హరయః శతా దశేతి । అయం వై హరయోఽ
యం వై దశ చ సహస్రాణి బహూని చానంతాని చ తదేతద్బ్రహ్మ
పూర్వమనపరమనన్తరమబ్రాహ్మ మయమాత్మా బ్రహ్మ
సర్వానుభూరిత్యను శాసనమ్.

॥19॥

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే పంచమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యచ్ - ఆధర్వణః -
అశ్వీభ్యాం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవో
చత్ - రూపం - రూపం - ప్రతిరూపః - బభూవ - తత్ - అస్య -
రూపం - ప్రతిచక్షణాయ - ఇన్ద్రో - మాయాభిః - పురురూపః -
ఈయతే - యుక్తాః - హి - అస్య - హరయః - శతా - దశ -
ఇతి - అయం - హరయః - అయం - వై - హరయః - అయం -
వై - దశ - చ - సహస్రాణి - బహూని - చ - అనంతాని - చ -
తత్ - ఏతత్ - బ్రహ్మ - అపూర్వం - అనపరం - అనన్తరం -
అబ్రాహ్మం - అయం - ఆత్మా - బ్రహ్మ - సర్వానుభూః - ఇతి -
అనుశాసనం.

ప్ర॥ దధ్యచ్=దధ్యచ్ అనుపేరుగల, ఆధర్వణః = అధర్వణ పుత్రుడగువాడు, తత్=ఆ, ఇదంవై=ఈ ప్రసిద్ధమగు, మధు=మధు స్వరూపమును, అశ్వీభ్యాం=దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు,

ఉవాచ=పలికెను. తదేతత్=ఆ దీనిని, ఋషిః=మంత్రము, పశ్యన్
=పొందినదై, అవోచత్=పలికెను. (సః=ఆపరమేశ్వరుడు), అస్య=
ఈ ఆత్మస్వరూపముయొక్క, రూపం=స్వరూపమును, ప్రతిచక్షణాయ
=చెప్పేకొఱకు, రూపంరూపం=ప్రతిరూపమునుగూర్చి, ప్రతిరూపః=
సమానమైన వేరొకరూపముగలవాడు, బభౌవ=అయెచు. (పరమేశ్వ
రుడు తన స్వరూపమును చెప్పటకు మునుష్యాది జాతులయందు
మాతాపితరులకు సమానమగు వేరురూపమును పొందుచున్నాడు.)
ఇన్ద్రః=పరమేశ్వరుడు, మాయాభిః = ప్రజ్ఞలచేతను, పురురూపః=
అనేకరూపములుకలవాడుగా, ఈయతే = ఉండుచున్నాడు. అస్య
=ఈపరమేశ్వరునికి, యతాః = కూడుకొనిన, (దేహమునందుకూడు
కొనిన), హరయః=ఇంద్రియములు, దశ=పదియైన, శతా = నూర్లు,
భవంతి=అగుచున్నవి). ఇతి = గనుక, అయంవై=ఈపరమేశ్వరుడే,
హరయః=ఇంద్రియములు. అయంవై=ఈపరమేశ్వరుడే, దశ=పది
యైన, సహస్రాణిచ = వేలున్న, బహూనిచ = అనేకములున్న,
అనంతానిచ=అంతములు లేనివిగను, (భవంతి=అగుచున్నాడు). (యః
=యేఆత్మ), ఆపూర్వం = పూర్వములేనిదియో, (కారణములేనిది),
అనపరం = పరములేనిదియో, (కార్యములేనిది), అనన్తరం=అనంత
రము లేనిదియో, (ఈ ఆత్మమధ్యమునందు వేరొకజాతిలేనిది), అబా
హ్యం=బాహ్యములేనిదియో, (ఈఆత్మకు వెలుపలలేదు), తదేతత్=
ఆదిది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, సర్వానుభూః=సమస్తములు అనుభ
వించుచున్న, (సర్వస్వరూపముతో సమస్తమును అనుభవించుచున్న),
అయం=ఈ, ఆత్మా = ఆత్మ (చూచునది, వినునది, తలంచునది,
తెలిసికొనునది, విజ్ఞాతయనునది ఏదియో, ఈప్రత్యగాత్మ), బ్రహ్మ
=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇతి=ఇది, అనుశాసనం=ఉపదేశము.

తా|| పరమేశ్వరుడు ఆత్మస్వరూపమును తెలియఁజేయుటకు
మునుష్యాది జాతులయందు మాతాపితృలకు సమానమగు వేరురూప
మును పొందెను. ప్రజ్ఞానకున స్వరూపుడైన ఆయన ఒక్కడయ్యె,

అవిద్యా ప్రజ్వలచేత అనేకరూపములు గలవాఁడుగా తోచఁబడుచున్నాఁడు. ఏ ప్రకారము అనఁగా, ఈ పరమేశ్వరునకు మనుష్యాది దేహములయందు కూడుకొన్న ఇంద్రియములు ప్రాణిభేదముయొక్క విశేషమువలన అనేకములగుచున్నవి. ఆ ఇంద్రియములు అనేకములగు ఇంద్రియనిషయములను ప్రకాశింపఁజేయుటకు దేహములయందు రథమునందు గుట్టములవలెనే కూడుకొనియున్నవిగాని ఆత్మను ప్రకాశింపఁజేయుటకు కూడుకొన్నవిగావు. కనుక నే ఆ పరమేశ్వరుఁడు ఆ ఇంద్రియ విషయ స్వరూపములచేత బహుస్వరూపుఁడుగా తోచఁబడుచున్నాఁడే గాని ప్రజ్ఞానఘనైకమగు స్వరూపముతో బహుస్వరూపుఁడుగా తోచఁబడుటలేదు. ఇందుచే పరమేశ్వరుఁడు వేఱు, ఇంద్రియములు వేఱుకాదు. ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమైన పరమాత్మకు రథస్థానీయమగు శరీరమునందుఁ గూడుకొనియున్న ఇంద్రియములు తమ విషయములను ప్రకాశింపఁజేయుట యందు ప్రవర్తించుచున్నవి. కనుక ఆ ఇంద్రియముల యొక్కయు, ఆ ఇంద్రియ విషయముల యొక్కయు బాహుళ్యమునుండి వాని రూపములచేత ఈ పరమేశ్వరుఁడు బహురూపుఁడుగా తోచుచున్నాడు. ఆ పరమాత్మకే అజ్ఞానముచేత ఆ యా ఇంద్రియాది రూపముతో ప్రకాశము కలుగుట వలన పరమాత్మయే ఇంద్రియములును అనేకములును అనంతములును విషయములు నగుచున్నాఁడు. ఇదియే అపూర్వమును, అనపరమును, అనంతమును, అబాహ్యమునగు పరబ్రహ్మము, చూచుట, వినుట, తలంచుట, తెలిసికొనుట ఈ మొదలైన సర్వ స్వరూపములతో సమస్తమును అనుభవించుచున్న ఈ ప్రత్యేకాత్మే పరబ్రహ్మము. ఇది ఉపదేశము. ఈ పరమాత్మ సంబంధమగు రహస్యమైన మధుస్వరూపమును ఆధర్వణుఁడగు దధ్యచ్ అనువాఁడు దేవ వైద్యులగు అశ్వినీ దేవతల కొఱకు చెప్పెను. దీనినె మంత్రము పొందినదై పలికెను. ఇట్లు చతుర్దాధ్యాయమునందు పశ్చిమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము, షష్ఠాశ్వాసము

ఉ॥ అథ వగ్శః పాతిమాష్యో గౌపవనాద్గాపవనః పాతిమాష్యత్పత్తి
మాష్యో గౌపవనాద్గాపవనః కౌశికాత్కౌశికః కౌణ్డిన్యాత్కౌణ్డి
న్యః శాణ్డిల్యాచ్చాణ్డిల్యః కౌశికాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమః. ॥ 1
అగ్నివేశ్యాదగ్నివేశ్యః శాణ్డిల్యాచ్చనభిష్టుతా చ్చానభి
ష్టుత ఆనభిష్టుతా దానభిష్టుత ఆనభిష్టుతా దానభిష్టుతో
గౌతమాద్గౌతమః సైతవప్రచీనయోగ్యా భ్యాగ్ సైతవప్ర
చీనయోగ్యా పారాశర్యాత్పారాశర్యో భారద్వాజా ద్భార
ద్వాజో భారద్వాజాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమో భార
ద్వాజాద్భారద్వాజః పారాశర్యాత్పారాశర్యో బైజవాపాయనా
ద్బైజవాపాయనః కౌశికాయనేః కౌశికాయనిః. 12

ఉ॥ ఘృతకౌశికా ఘృతకౌశికః పారాశర్యాయణాత్పారాశర్యాయణః
పారాశర్య త్పారాశర్యో జాతూక ర్ణాజ్జాతూక ర్ణ్య ఆసురాయ
ణాచ్చ యాస్తాచ్చ సురాయణ సైవణే సైవణి రాపజన్తనే రాప
జన్తనిరాసురేరాసురిర్భారద్వాజాద్భారద్వాజ ఆత్రేయత్రేదాయో
మాణ్డిర్మాణ్డిగౌతమద్గౌతమోగౌతమాద్గౌతమోవాత్స్యద్వాత్స్యః
శాణ్డిల్యాచ్చాణ్డిల్యః కైశోర్యాత్కైశోర్యైశోర్యః కాప్యఃకుమార
హరీతాత్కుమారహరీతో గాలవాద్గాలవో విదర్భికౌణ్డిన్యాద్విదర్భి
కౌణ్డిన్యో వత్సనపాతో బౌభ్రవాద్వత్సనపాద్బౌభ్రవః పథ స్సౌభ
రాత్పథాస్సౌభరోఽయాస్యాదగ్గీరసాదయాస్య ఆగ్గీరస ఆభూతే
స్త్యాప్తాదాభూతిస్త్యాప్తో విశ్వయాపాత్వాప్తాద్విశ్వసూప స్త్యాప్తోఽ
శ్వీభ్యామశ్వినాదధీచ ఆథగర్వాథధ్యజ్ఞార్వాథణోథర్వాణో దైవాదథ
ర్వాణోదైవో మృత్యోః ప్రాధ్వగ్ సనాస్సృత్యః ప్రాధ్వగ్ సనః
ప్రధ్వగ్ సనాత్సృధ్వగ్ సన ఏకముషేరేకముషి ర్విప్రచిత్రేర్ద్వప్రచి
త్త్రివ్యప్తేర్వ్యప్తిస్సూరారోః సనాదు స్సనాతనాత్సనాతనస్సన కాత్స
నకఃపర మేష్ఠినఃపర మేష్ఠీబ్రహ్మణోబ్రహ్మస్వయమ్ము బ్రహ్మణేనమః.

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్. చతుర్థాధ్యాయస్సమాప్త

ప॥ అథ - వంశః-పాతిమాష్యః-గౌపవనాత్ - గౌపవనః-
 పాతిమాష్యాత్ - పాతిమాష్యః - గౌపవనాత్ - గౌపవనః - కాశి
 కాత్ - కాశికః - కాణ్డిన్యాత్ - కాణ్డిన్యః - శాణ్డిన్యాత్ - శాణ్డి
 ల్యః - కాశికాత్ - చ - గౌతమాత్ - చ - గౌతమః - అగ్నివేశ్యాత్ -
 అగ్నివేశ్యః - శాణ్డిన్యాత్ - చ - ఆనభిష్టుతాత్ - చ - ఆనభిష్టుతః - ఆనభి
 ష్టుతాత్ - ఆనభిష్టుతః - ఆనభిష్టుతాత్ - ఆనభిష్టుతః -
 గౌతమాత్ - గౌతమః - సైతవప్రాచీనయోగ్యాభ్యాం - సైతవ
 ప్రాచీనయోగ్యా - పారాశర్యాత్ - పారాశర్యః - భారద్వాజాత్ -
 భారద్వాజః - భారద్వాజాత్ - చ - గౌతమాత్ - చ - గౌతమః -
 భారద్వాజాత్ - భారద్వాజః - పారాశర్యాత్ - పారాశర్యః -
 బైజవాహయనాత్ - బైజవాహయనః - కాశికాయనే - కాశికాయనిః॥
 ఘృతకాశికాత్ - ఘృతకాశికః - పారాశర్యాయనాత్ - పారా
 శర్యాయనః - పారాశర్యాత్ - పారాశర్యః - జా - త్ -
 జా - త్ - ఆసురాయనాత్ - చ - యాన్కాత్ - చ - ఆసు
 రాయనః - త్రైవణః - త్రైవణః - ఔపజన్తవః - ఔపజన్తవః -
 ఆసురే - ఆసురి - భారద్వాజాత్ - భారద్వాజః - ఆత్రేయాత్ -
 ఆత్రేయః - మాణ్డే - మాణ్డి - గౌతమాత్ - గౌతమః - గౌత
 మాత్ - గౌతమః - వాత్సాత్ - వాత్స్యః - శాణ్డిన్యాత్ -
 శాణ్డిన్యః - కైశోర్యాత్ - కాప్యాత్ - కైశోర్యః - కాప్యః -
 కుమారహరీతాత్ - కుమారహరీతః - గాలవాత్ - గాలవః - విద
 ర్భికాణ్డిన్యాత్ - విదర్భికాణ్డిన్యః - వత్సవపాతః - బాధ్రవాత్ -
 వత్సవపాత్ - బధ్రవః - పథస్సాధరాత్ - పథాస్సాధరః - అయా
 న్దాక్షిణరాత్ - అయాన్య అగ్నినః - అభూతేస్తాప్త్యాత్ -
 అభూతిస్తాప్త్యః - విశ్వమాపాత్త్వాప్త్యాత్ - విశ్వమాపస్తాప్త్యః -
 అశ్వినా - అశ్వినా - దధీచ - అధర్వాత్ - దధ్యజ్ఞాధర్వణః -
 అధర్వాదైవాత్ - అధర్వాదైవః - మృత్యోః - పాథ్యగ్ననాత్ -

మృత్యుఃప్రాధ్వంసనః - ప్రధ్వగ్సనాత్ - ప్రధ్వగ్సనః - ఏకఋషేః -
 ఏకఋషిః - విప్రచిత్తేః - విప్రచిత్తిః - వ్యప్తేః - వ్యప్తిః - సాధోః -
 సనాదుః - సనాతనాత్ - సనాతనః - సనకాత్ - సనకః - పరమే
 స్థినః - పరమేష్ఠీ - బ్రహ్మణః - బ్రహ్మ - స్వయమ్భు - బ్రహ్మణే -
 నమః.

[ప॥ అథ=ఇప్పుడు, వంశః=వంశము, (ఉచ్యతే=చెప్పబడు
 చున్నది, ఈ నాలుగు అధ్యాయములకు ఆచార్య పరంపరాక్రమము
 చెప్పబడుచున్నది.) పౌతిమాష్యః = పౌతిమాష్యుడను వాడు,
 గౌపనాత్ = గౌపనునివల్లను, గౌపనః = గౌపనుడనువాడు,
 పౌతిమాష్మాత్ = పౌతిమాష్యుని వల్లను, పౌతిమాష్యః = పౌతి
 మాష్యుడు, గౌపనాత్ = గౌపనుని వల్లను, గౌపనః = గౌపన
 నుడు, కౌశికాత్ = కౌశికుని వల్లను, కౌశికః = కౌశికుడు, కౌణ్డి
 న్యాత్ = కౌణ్డిన్యునివల్లను, కౌణ్డివ్యః = కౌణ్డిన్యుడు, శాణ్డిల్యాత్ = శాణ్డి
 ల్యుని వల్లను, శాణ్డిల్యః = శాణ్డిల్యుడు, కౌశికాచ్చ = కౌశికుని
 వల్లను, గౌతమాచ్చ = గౌతముని వల్లను, గౌతమః = గౌతముడు,
 ఆగ్నివేశ్యాత్ = ఆగ్నివేశ్యుని వల్లను, ఆగ్నివేశ్యః = ఆగ్నివేశ్యుడు,
 శాణ్డిల్యాచ్చ = శాండిల్యుని వల్లను, ఆనభిష్టుతాచ్చ = ఆనభిష్టు
 తుని వల్లను, ఆనభిష్టుతః=ఆనభిష్టుతుడు, ఆనభిష్టుతాత్=ఆనభి
 ష్టుతుని వల్లను, ఆనభిష్టుతః=ఆనభిష్టుతుడు, గౌతమాత్ = గౌత
 ముని వల్లను, గౌతమః=గౌతముడు, సైతవ ప్రాచీనయోగ్యాభ్యాం=
 సైతవప్రాచీనయోగ్యులను వారిద్దరివల్లను, సైతవప్రాచీనయోగ్యా=
 సైతవప్రాచీనయోగ్యులను వారిద్దరు, పారాశర్యాత్ = పారాశర్యుని
 వల్లను, పారాశర్యః = పారాశర్యుడు, భారద్వాజాత్ = భారద్వాజుని
 వల్లను, భారద్వాజః = భారద్వాజుడు, భారద్వాజాచ్చ = భార
 ద్వాజుని వల్లను, గౌతమాచ్చ = గౌతముని వల్లను, గౌతమః =
 గౌతముడు, భారద్వాజాత్ = భారద్వాజుని వల్లను, భారద్వాజః =

భారద్వాజుడు, పారాశర్యాత్ = పారాశర్యుని వల్లను, పారాశర్యః = పారాశర్యుడు. బైజవాపాయనాత్ = బైజవాపాయనుని వల్లను, బైజవాపాయనః = బైజవాపాయనుడు. కౌశికాయనేః = కౌశికాయనుని వల్లను, కౌశికాయనిః = కౌశికాయనుడు, ఘృతకౌశికాత్ = ఘృతకౌశికుని వల్లను, ఘృతకౌశికః = ఘృతకౌశికుడు, పారాశర్యాయణాత్ = పారాశర్యాయణుని వల్లను, పారాశర్యాయణః = పారాశర్యాయణుడు, పారాశర్యాత్ = పారాశర్యుని వల్లను, పారాశర్యః = పారాశర్యుడు, జాతూకర్ణ్యాత్ = జాతూకర్ణ్యుని వల్లను, జాతూకర్ణ్యః = జాతూకర్ణ్యుడు, ఆసురాయణాచ్చ = ఆసురాయణునివల్లను, యాస్కాచ్చ = యాస్కునివల్లను, ఆసురాయణః = ఆసురాయణుడు, త్రైవిణీ = త్రైవిణి వల్లను, త్రైవిణిః = త్రైవిణి, ఔషజన్ధనేః = ఔషజన్ధని వల్లను, ఔషజన్ధనః = ఔషజన్ధని, ఆసురేః = ఆసురివల్లను, ఆసురః = ఆసురి, భారద్వాజాత్ = భారద్వాజుని వల్లను, భారద్వాజః = భారద్వాజుడు. ఆత్రేయాత్ = ఆత్రేయుని వల్లను, ఆత్రేయః = ఆత్రేయుడు, మాణ్డేః = మాణ్డివల్లను, మాణ్డీః = మాణ్డి, గౌతమాత్ = గౌతముని వల్లను, గౌతమః = గౌతముడు, గౌతమాత్ = గౌతముని వల్లను, గౌతమః = గౌతముడు, వాత్స్యత్ = వాత్స్యుని వల్లను, వాత్స్యః = వాత్స్యుడు, శాణ్డిల్యాత్ = శాండిల్యుని వల్లను, శాణ్డిల్యః = శాండిల్యుడు, కైశోర్యాత్ = కైశోర్యుడను, కాప్యత్ = కాప్యునివల్లను, కైశోర్యః = కైశోర్యుడను, కాప్యః = కాప్యుడు, కుమారహరీతాత్ = కుమారహరీతుని వల్లను, కుమారహరీతః = కుమార హరీతుడు, గాలవాత్ = గాలవుని వల్లను, గాలవః = గాలవుడు, విదర్భకాణ్డిన్యాత్ = విదర్భకాణ్డిన్యుని వల్లను, విదర్భకాణ్డిన్యః = విదర్భకాణ్డిన్యుడు, వత్సనపాతః = వత్సనపాత్రను, బాధ్రీవాత్ = బాధ్రీవుని వల్లను, వత్సనపాత్ = వత్సనపాత్రను, బాధ్రవః = బాధ్రవుడు, పథస్సౌధరాత్ = పంథాయను సౌధరుని వల్లను, పథాస్సౌధ

రః = పంథాయను సౌభదః, ఆయాస్యాదాగ్నిరసాత్ = ఆయాస్య
యను ఆగ్నిరసుని వల్లను, ఆయాస్య ఆగ్నిరసః = ఆయాస్యయను ఆగ్ని
రసుఁడు, ఆభూతేస్త్యాప్తాత్ = ఆభూతియను త్యాప్తుని వల్లను, ఆభూతి
స్త్యాప్తః = ఆభూతియను త్యాప్తుఁడు, విశ్వరూపాత్త్యాప్తాత్ = విశ్వ
రూపుఁడను త్యాప్తుని వల్లను, విశ్వరూపస్త్యాప్తః = విశ్వరూపుఁడను
త్యాప్తుఁడు, అశ్వీభ్యాం = అశ్వీనుల వల్లను, అశ్వీనా = అశ్వీనులు,
దధీచ ఆధర్వణాత్ = దధ్యజ్ఞను ఆధర్వణుని వల్లను, దధ్యజ్ఞాధర్వణః =
దధ్యజ్ అను ఆధర్వణుఁడు, ఆధర్వణోదైవాత్ = ఆధర్వణుఁడను
దేవుని వల్లను, ఆధర్వాదైవః = ఆధర్వణుఁడను దైవము, మృత్యోః
ప్రాధ్వంసనాత్ = మృత్యునను ప్రాధ్వంసనుని వల్లను, మృత్యుః
ప్రాధ్వంసనః = మృత్యువను ప్రాధ్వంసఁడు, ప్రధ్వంసనాత్ =
ప్రధ్వంసనుని వల్లను, ప్రధ్వ సనః = ప్రధ్వంసనుఁడు, ఏకఋషేః =
ఏకఋషి వల్లను, ఏకఋషిః = ఏకఋషి, విప్రచిత్తేః = విప్రచిత్రి
వల్లను, విప్రచిత్తేః = విప్రచిత్రి, వ్యష్టిః = వ్యష్టి వల్లను, వ్యష్టిః =
వ్యష్టి, సనారోః = సనారుని వల్లను, సనారుః = సనారువు, సనా
తనాత్ = సనాతనుని వల్లను, సనాతనః = సనాతనుఁడు, ససకాత్ =
ససకుని వల్లను, ససకః = ససకుఁడు, పరమేష్ఠినః = విరాట్టువల్లను,
పరమేష్ఠీ = విరాట్టు, బ్రహ్మణః = హిరణ్య గర్భుని వల్లను, (ఇక్కడ
పరమేష్ఠి బ్రహ్మ శబ్దములకు ఒక యర్థమే యైనను బ్రహ్మముఖముల
వలన తనంతటనే పుట్టిన వేదము హిరణ్యగర్భ మనఁబడును. ఈశ్వ
రాను గృహీతుఁడైన బ్రహ్మకు తన బుద్ధియందు కలిగిన వేదము
వల్లనే జ్ఞాన ముదయించుట వలన ఇట్లు చెప్పఁబడినది). బ్రహ్మ =
వేదము, స్వయము = తనంతట తాను పుట్టినది. (తస్మై = అటువంటి =
వేత్తొక కారణము లేక తనంతటనే పుట్టినటువంటి వేదస్వరూపమైన),
బ్రహ్మణే = బ్రహ్మము కొఱకు, నమః = నమస్కారము.

తా॥ ఇప్పుడు ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన పరబ్రహ్మ విద్యకు

పాతిమామ్యుఁడు మొదలుకొని వేదమును పేదగల బ్రహ్మపర్యంతము
గురుశిష్యవంశ పరంపరను చెప్పి ఆద్యంతములయందు చేయఁదగిన
మంగళమును తెలియఁజేయుటకు అంతమునందు బ్రహ్మముకొఱకు
సమస్కారమని చెప్పఁబడినది.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు

పవిత్రబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకొపనిషత్

పశ్చిమాధ్యాయము.

హరిః ఓమ్॥ పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణమదః పూర్ణ్య (చ్యు) తే ।
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవా వశిష్యతే.

ఓమ్ కాన్తిః కాన్తిః కాన్తిః (చూ. 7. 1-1.)

ఉ॥ జనకో హ వై దేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞేనేజే తత్ర హ కురు
పాశ్చాలానాం బ్రాహ్మణా అభిసమేతా బభూవు స్తస్య హ జనకస్య
వై దేహస్య విజిజ్ఞాసాబభూవ కస్త్విదేహం బ్రాహ్మణానామనూచా
నతమ ఇతి స హ గవాన్ సహస్రమవరురోధ దశ దశ పాదా
ఏకైకస్యాః శృజ్యయోరాబద్ధా బభూవుః. ||1||

ప॥ జనకః - హ - వై దేహః - బహుదక్షిణేన - యజ్ఞేన -
ఈజే - తత్ర - హ - కురుపాశ్చాలానాం - బ్రాహ్మణాః - అభి
సమేతాః - బభూవుః - తస్య - హ - జనకస్య - వై దేహస్య -
విజిజ్ఞాసా - బభూవ - కః - స్త్విత్ - ఏహం - బ్రాహ్మణానాం -
అనూచానతమః - ఇతి - సః - హ - గవాం - సహస్రం - అవరు
రోధ - దశ - దశ - పాదాః - ఏకైకస్యాః - శృజ్యయోః - అబద్ధాః -
బభూవుః.

ప్ర॥ వై దేహః = విదేహదేశముందైన, జనకోహవై = జనక
మహారాజు, బహుదక్షిణేన = బహుదక్షిణమును పేరుగల, యజ్ఞేన =
యజ్ఞము చేతను, (లేక అశ్వమేధయాగముచేతను), ఈజే = యాగము
చేసెను. తత్రహ = ఆ యజ్ఞమునందు, కురుపాశ్చాలానాం = కురు
పాంచాల దేశములలోని, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, అభిసమేతాః =
కూడివచ్చినవారలు, బభూవుః = అయిరి. ఏహంబ్రాహ్మణానాం =

ఈ బ్రాహ్మణులలో, అనూచానతమః = మిక్కిలి సాంగ వేదాధ్యాపకుఁడు, (షడంగములతో వేదమును చదువుకొన్నవాఁడు), కస్త్వితో = ఎవఁడో. ఇతి = అని, తస్యహ = ఆ ప్రసిద్ధుఁడగు, వై దేహస్య = విదేహదేశమందైన, జనకస్య = జనకమహారాజునకు, విజ్ఞానా = తెలిసికొనుటకు ఇచ్చు, బభూవ = కలిగెను. సహ = ఆ జనక మహారాజు, గవాం = గోవులయొక్క, సహస్రం = వేయింటిని, అవరురోధ = అడ్డగించెను. (పశువుల దొడ్డియందు అరికట్టెను). ఏకైకస్యాః = ఒక్కొక్క గోవుయొక్క, శృంగయోః = కొమ్ములయందు, దశదశ = పదేసి పదేసి, పాదాః = పాదములు, (బంగారముయొక్క పలమునకు నాలవభాగము పాదమనఁబడును. అనఁగా ముప్పాతిక తులము. అటువంటి ముప్పాతిక తులములు అయిదేసిచొప్పున రెండు కొమ్ములయందును పదిముప్పాతిక తులములు, అనఁగా ఏడున్నర తులముల బంగారము), ఆబద్ధాః = కూర్చబడినవి, బభూవుః = ఆయెను.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ఆత్మైకత్వమును హస్తమును పొందిన మారేడు ఫలము వలెనే ప్రత్యక్షముగా ప్రకాశింపఁజేయుటకు సమర్థములైన ఆగమోపపత్తుల రెంటిలో ఆగమ ప్రధానమైన మధుకాండమును చెప్పి ఉపపత్తి ప్రధానమైన యాజ్ఞవల్క్య సంబంధమగు కాండము ప్రారంభింపఁబడినది. ఈ కథ బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్తియొక్క యుపాయమును చూపించుటయే ప్రయోజనముగా కలది. పూర్వము విదేహదేశములకు ప్రభువైన మండలాధిపతియగు జనకమహారాజు కలఁడు. ఆయన బహు దక్షిణమును పేరుగల యాగమును చేసెను. ఆ యాగమునకు పిలువఁబడినవారును చూడవలయునను కోరిక గలవారు నగు కురుపాంచాల దేశములలోని గొప్పవిద్వాంసులు వచ్చిరి. అప్పుడు జనకమహారాజు ఆ గొప్ప విద్వాంసుల సముదాయమును చూచి వీరిలో పరబ్రహ్మము తెలిసిన వారెవరో ఒకరా? లేక వీరందఱా? యని తెలిసికొన నిచ్చగలవాడై అట్లు తెలిసికొనుటకు పాగూర్చు

ఒక్కొక్క గోవునకు ఒక్కొక్క కొమ్మునకు మూడుతులాలన్నీ యెత్తు
గల బంగారపు కొమ్ములు ప్రతి గోవునకు రెండు కొమ్ములయందు
అమర్చి వేయి గోవులను ఒక పశువుల దొడ్డియందు నింపెను.

ఉ॥ తా॥ హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవంతో యో వో బ్రహ్మిష్ఠః స
ఏతా గా ఉదజతామితి । తే హ బ్రాహ్మణా న దధృషురథ హ
యాజ్ఞవల్క్యః స్వమేవ బ్రహ్మచారిణ మువాచైతాః సోమ్యాదజ
సామశ్రవ ఇతి తా హోదాచకార తే హ బ్రాహ్మణాశ్చక్రుధుః
కథం నో బ్రహ్మిష్ఠో బ్రవీతేత్యథ హ జనకస్య వైదేహస్య హో
తాశ్వలో బభూవ స హైనం పప్రచ్ఛ త్వం ను ఖలు నో యాజ్ఞ
వల్క్య బ్రహ్మిష్ఠోఽసీ 3 ఇతి స హోవాచ నమో వయం బ్రహ్మి
ష్ఠాయ కుర్మో గోకామా ఏవ వయగ్ స్మ ఇతి తగ్ హ తత ఏవ
ప్రప్తం దద్రథే హోతాశ్వలః.

॥2॥

స॥ తా॥ - హోవాచ - బ్రాహ్మణాః - భగవంతః - యః -
వః .. బ్రహ్మిష్ఠః - సః - ఏతాః - గాః - ఉదజతాం - ఇతి - తే
హ - బ్రాహ్మణాః - న - దధృషుః - అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యః -
స్వం - ఏవ - బ్రహ్మచారిణం - ఉవాచ - ఏతాః - సోమ్య - ఉదజా
సామశ్రవః ఇతి - తాః - హోదాచకార - తే - హ - బ్రాహ్మణాః -
చక్రుధుః - కథం - నః .. బ్రహ్మిష్ఠః - బ్రవీతా - ఇతి - అథ -
హ - జనకస్య - వైదేహస్య - హోతా - అశ్వలః - బభూవ -
సః - హ - ఏనం .. పప్రచ్ఛ - త్వం - ను - ఖలు - సః .. యాజ్ఞ
వల్క్య - బ్రహ్మిష్ఠః - అసీ - ఇతి - సః .. హోవాచ - నమః -
వయం .. బ్రహ్మిష్ఠాయ - కుర్మః - గోకామాః - ఏవ - వయం -
స్మ - ఇతి - తం - హ - తతః - ఏవ .. ప్రప్తం - దద్రథే - హోతా -
అశ్వలః.

ప్ర॥ సోభగవంతః = పూజ్యులగు, హేబ్రాహ్మణాః = ఓ
బ్రాహ్మణులారా! వః = మీ లోపల, బ్రహ్మిష్ఠః = బ్రహ్మవేత్త,

యః = ఎవఁడో, సః = వాఁడు, ఏతాః = ఈ, గాః = గోవులను, ఉదజతామితి = తోలుకొని పోవునుగాక యని, (సః = ఆ జనక మహారాజు), తాః = ఆ బ్రాహ్మణులను గూర్చి, హోవాచ = పలికెను. తేహ = ఆ ప్రసిద్ధులగు, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, నదధృషాః = సమర్థులు కాకపోయిరి, అథహ = అనంతరము, యాజ్ఞ వల్క్యః = యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు, స్వమేన = తన సంబంధుఁడగు, బ్రహ్మచారిణం = శిష్యునిగూర్చి, హేసామ్య = ఓ సామ్యుడా! హేసామశ్రవః = సామవిధిని వినెడి ఓ శిష్యుడా! (త్వం = నీవు), ఏతాః = ఈ గోవులను, ఉదజ = తోలుకొని పొమ్మా, ఇతి = అని, ఉవాచ = పలికెను. (సః = ఆ సామశ్రవుడు), తాః = ఆ గోవులను, హోదాచకార = తోలుకొనిపోయెను. తేహ = ఆ ప్రసిద్ధులగు, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, సః = మనలోపల, (అయం = ఈ యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు, అహం = నేను), బ్రహ్మిష్ఠః = బ్రహ్మవేత్తను, (ఇతి = అని), కథం = ఎట్లు, బ్రవీతేతి = పలికెనని, చుక్రుధుః = కోపించిరి. అథహ = అనంతరము, వైదేహస్య = విదేహ దేశమునందు పుట్టిన, జనకస్య = యజమానియగు జనక మహారాజునకు, అశ్వలః = అశ్వలుఁడను పేరుగల, హోతా = ఋత్విక్కు, బభౌవ = ఉండెను. సహ = ఆ అశ్వలుఁడు, ఏనం = ఈ యాజ్ఞ వల్క్యునిఁ గూర్చి, హేయాజ్ఞ వల్క్య = ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! త్వం = నీవు, ఖలు = నీవైతే, సః = మాలో, కథం = ఎట్లు, బ్రహ్మిష్ఠః = బ్రహ్మవేత్తవు, అసీ = అయితివి, ఇతి = అని, పప్రచ్ఛ = అడిగెను. సః = ఆ యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను. వయం = మేము, బ్రహ్మిష్ఠాయ = బ్రహ్మవేత్తకొఱకు, నమః = నమస్కారమును, కుర్మః = చేయు చున్నాము. వయం = మేము, గోకామాయేవ = గోవులనుకోరు వారమే, స్మః = అగుచున్నాము, ఇతి = అని, (ఉవాచ = పలికెను.) తతపన = అందువల్లనే, హోతా = ఋత్విక్కుగను, అశ్వలః = అశ్వ

లుడు, తంహ = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుని, ప్రప్తం = అడుగుటకు, (మనః = మనస్సును), దధ్రే = ధరించెను.

తా॥ జనకమహారాజు ఇట్లు వేయిగోవులను దొడ్డియందుంచి, పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా! మీ లోపల బ్రహ్మవేత్తయగు వాడు ఈ గోవులను తోలుకొని పోవలసినదని పలుకగా ఆ బ్రాహ్మణులు ధైర్యములేనివారైరి. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు తన సంబంధుడగు సామశ్రవుడను శిష్యుని పిలిచి నీవు ఈ గోవులను మన యింటికి తోలుకొని పొమ్మని చెప్పగా ఆ శిష్యుడు ఆ గోవులను ఇంటికి తోలుకొని పోయెను. అప్పుడా బ్రాహ్మణులందఱు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుడు మన అందఱిలో, నేను బ్రహ్మవేత్తనని ఎట్లు పలికెనని కోపము గలవారైరి. ఇట్లుండగా యాగమును చేయుచున్న జనకమహారాజునకు ఋత్విక్తైన అశ్వలుండనువాడు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని గూర్చి ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీవే మా అందఱిలో ఎట్లు బ్రహ్మవేత్తవు అయితివని అడిగెను. ఇట్లుండగా ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆ అశ్వలునిగూర్చి మేము బ్రహ్మవేత్తకొఱకు నమస్కరించుచున్నాము. మేము బ్రహ్మవేత్తత్వమునకు పణముగా నుంచిన గోవులను గోకాములమై తోలుకొనిపోతిమి గాని బ్రహ్మవేత్తత్వమునం దభిమానము కలిగి తోలుకొని పోలేదు గనుక మేము గోవులను కోరువారమే అగుచున్నామని పరిహాసముగా పలికెను. ఇట్లు బ్రహ్మిష్ఠ పణమును గ్రహించుట వలన ఋత్విక్కుగు అశ్వలుడు ఆ యాజ్ఞవల్క్యుని ప్రశ్న చేసి యడుగుటకు మనస్సు కలవాడాయెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ సర్వం మృత్యునాప్తగ్ సర్వం మృత్యునాభిషన్నం కేన యజమానో మృత్యోరాప్తి మతి ముచ్యత ఇతి హోత్ర ర్విజాగ్నినా వాచా వాగ్వై యజ్ఞస్య హోతా తద్యేయం ఛాకో సోఽయమగ్నిః స హోతా స ముక్తి స్సాతిముక్తిః, || 3 ||

ప|| యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం -
 సర్వం - మృత్యునా - ఆత్మం - సర్వం - మృత్యునా - అభిపన్నం -
 కేన - యజమానః - మృత్యోః - ఆత్మి-అతి - ముచ్యతే - ఇతి -
 హోత్ర ర్ద్విజా - అగ్నినా - వాచా - వాక్ - వై - యజ్ఞస్య -
 హోతా - తత్ - యా - ఇయం - వాక్ - సః - అయం - అగ్నిః -
 సః - హోతా - సః - ముక్తిః - సా - అతిముక్తిః.

[ప|| (సః = ఆ అశ్వలుడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞ
 వల్క్యుడా యని, (ముందు అడిగెడి ప్రశ్నను), హోవాచ=పలికెను.
 యదిదంసర్వం = ఏ ఈ సమస్తము, మృత్యునా = మృత్యువుచేతను,
 ఆత్మం = వ్యాప్తమైనది. సర్వం=సమస్తము, మృత్యునా=మృత్యువు
 చేతను, అభిపన్నం = స్వాధీనము చేసికొనబడ్డది. యజమానః =
 యజమానుడు, కేన = ఏ సాధనముచేత, మృత్యోః = మృత్యువు
 యొక్క, ఆత్మి = కూడికను, (గోచరమగుటను), అతిముచ్యతే =
 అతిక్రమించి విడుచుచున్నాడు; ఇతి = అని, (హోవాచ=పలికెను).
 హోత్ర ర్ద్విజా=హోతయైన ఋత్విక్స్వరూపుడును, (హోతయనగా
 ఋగ్వేదము తెలిసిన ఋత్విక్కు), అగ్నినా = అగ్ని స్వరూపమునగు,
 వాచా = వాక్కుచేతను, (అతిముచ్యతే = అతిక్రమించి విడుచు
 చున్నాడుఅని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఆహ=చెప్పెను).
 యజ్ఞస్య = యజమానియొక్క, వాగ్వై = వాక్యే, హోతా =
 హోతయను ఋత్విక్కు. తత్=వానియందు, (ఆ యజమానియందు),
 ఇయంవాక్ = ఈవాక్కు, యా = ఏదియో, అయం = ఇది, సః =
 ఆప్రసిద్ధమైన, అగ్నిః = అగ్ని, సః = అది, హోతా = హోతయను
 ఋత్విక్కు, సః = అది, ముక్తిః = ముక్తి, సా=అది, (ఆముక్తియే)
 అతిముక్తిః = అతిక్రమించిన ముక్తి. (ఫలభూతమగు అగ్నిభావమున
 పొందుట అతిముక్తి అనగా మృత్యువు యొక్క ప్రాప్తిని అతిక్ర
 మించిన ముక్తి),

తా॥ అశ్వలుఁడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! మనుష్యునియొక్క కర్మకు సాధనమైన ఋత్విక్కు అగ్ని మొదలయిన ఇది యంతయు కర్మలక్షణమైన ఘృత్యువు చేతను వ్యాపించి మృత్యు స్వాధీనమై యున్నది. యజమాని ఏ సాధనముచేత మృత్యువునకు గోచరమగుటను అతిక్రమించి విడిచి స్వతంత్రుఁడై మృత్యువునకు స్వాధీనుఁడు కాఁడని ప్రశ్నము చేసెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ అశ్వలుఁడా! యజమానివాక్కే హోతగాను, ఈ వాక్కే ఆ అగ్నిగాను ఈ అగ్నియే అహోతగాను తెలిసికొని ఇట్లు కర్మసాధనమైన హోతా గ్నులు రెంటిని అధిదైవతమగు అగ్నిరూపముతో చూచుట ముక్తి. అధిదేవతా స్వరూపమగు ముక్తియే అధ్యాత్మ అధిభూతములే అవధి గాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటయే స్థానమగు మృత్యువును అతిక్రమించి ఫలస్వరూపమగు అధిదేవతాస్వరూపమైన అగ్నిభావనయొక్క ప్రాప్తి అతిముక్తి. ఇట్లు యజమాని కర్మసాధనములగు హోతాగ్నుల రెంటిని అగ్నిస్వరూపముగా చూచుటచేత మృత్యువును అతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ సర్వ మహోరాత్రాభ్యా మాప్తగ్ సర్వ మహోరాత్రాభ్యామభిపన్నం కేన యజమానోఽహోరాత్రయోరాప్తిమతి ముచ్యత ఇత్వధ్వర్యుర్ద్విజా చక్షుషాదిత్యేన చక్షుర్వై యజ్ఞస్యాధ్వర్యు స్తద్యదిదం చక్షుః సోఽసావాదిత్యః సోఽధ్వర్యుః స ముక్తిః సాతిముక్తిః. ॥4॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం - అహోరాత్రాభ్యాం - ఆప్తం - సర్వం - అహోరాత్రాభ్యాం - అభిపన్నం - కేన - యజమానః - అహోరాత్రయోః - ఆప్తిం - అతిముచ్యతే - ఇతి - అధ్వర్యుర్ద్విజా - చక్షుషా - ఆదిత్యేన - చక్షుః - నై - యజ్ఞస్య - అధ్వర్యుః - తత్ - యత్

ఇదం - చక్షుః - సః - అసౌ - ఆదిత్యః - సః - అధ్వర్యుః - సః - ముక్తిః - సా - అతిముక్తిః.

[ప్ర॥ (సః = ఆ అశ్వలుఁడు) హేయాజ్ఞవల్క్యుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇతి = అని, హోవాచ = పలికెను, యదిదంసర్వం = ప్రసీద్ధమగు ఈ సమస్తము, అహోరాత్రాభ్యాం = రాత్రి పగళ్ళ చేతను, ఆ ప్తం = వ్యాప్తమైనది. సర్వం = సమస్తము, అహోరాత్రాభ్యాం = రాత్రిపగళ్ళచేతను, అభిపన్నం = స్వాధీనము చేసికొనే బడ్డది. యజమానః = యజమానుఁడు, కేన = ఏ సాధనముచేతను, అహోరాత్రయోః = రాత్రి పగళ్ళయొక్క, ఆ ప్తిం = వ్యాప్తిని, అతిముచ్యతే = అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు, ఇతి = అని, (హోవాచే = పలికెను). అధ్వర్యుణ్ ర్విజా = అధ్వర్యుఁడను ఋత్విక్కును, (అధ్వర్యుఁ డనఁగా యజుర్వేదము తెలిసిన ఋత్విక్కు), చక్షుషా = నేత్ర హృపుఁడునగు, ఆదిత్యేన = సూర్యునిచేతను, (అతిముచ్యతే = అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడని, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అహా = చెప్పెను). యజ్ఞస్య = యజమానియొక్క, చక్షుర్వేదో = నేత్రమే, అధ్వర్యుః = అధ్వర్యుఁడు, తత్ = అక్కడ, (ఆ యజమానియందు), ఇదంచక్షుః = ఈ నేత్రము, యత్ = ఏదియో, సః = అది, అసౌఆదిత్యః = ఈ సూర్యుఁడు. సః = ఆ ఆదిత్యుఁడు, అధ్వర్యుః = అధ్వర్యుఁడు, సః = ఆ ఆదిత్యుఁడు, ముక్తిః = ముక్తి, సా = ఆముక్తి, అతిముక్తిః = మృత్యువు నతిక్రమించిన ముక్తి.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము స్వాభావికమైన అజ్ఞానానంగ ప్రయుక్తమగు కర్మలక్షణమైన మృత్యువునుండి అతిముక్తి వ్యాఖ్యానము చేయబడినది. కర్మరూపమైన మృత్యువునకు ఆశ్రయభూతములగు దర్శపూర్ణమాసములు మొదలైన సాధనములయొక్క పరిణామమునకు హేతువగు కాలమునుండి వేరుగా అతిముక్తి చెప్పబడినదియని ఇది ఆరంభింపబడినది. అశ్వలుఁడు వేటాక ప్రశ్నమును చేయుచున్నాఁడు.

ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఈ సమస్తము అహోరాత్రములచే వ్యాపించి అహోరాత్రములచేత స్వాధీనము చేసికొనఁబడినది. అహోరాత్రాది రూపమైన కాలము కర్మా శ్రయములగు దర్శపూర్ణ మాసాదులకు హేతువగుట వలన కాలమును మృత్యుస్వరూపమైనది. ఇట్టి కాలమును మృత్యువుయొక్క వ్యాప్తిని యజమాని ఏ సాధనముచేత అతిక్రమించి విడుచుచున్నాడని అశ్వలుఁడు ప్రశ్న చేసెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! యజమాని అధ్వర్యుఁడను ఋత్విక్స్వరూపమును నేత్రరూపమునగు ఆదిత్యునిచే కాలమును మృత్యువునుండి అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా యజమానియొక్క నేత్రమే అధ్వర్యుఁడు. ఈ యజమాని నేత్రమే సూర్యుఁడు. ఈ సూర్యుఁడే అధ్వర్యుఁడు. ఇట్లు అధ్యాత్మరూపమైన చతుస్సును కర్మసాధనలగు ఆదిత్యాధ్వర్యులను ఒక్క అధిదేవతారూపమైన సూర్యస్వరూపముతో చూచుట ముక్తి. ఇట్లు చూచుటవలన యజమాని అధ్యాత్మాది భూతములే అవధి గాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటయే స్థానమగు మృత్యువును అతిక్రమించి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఇదియే అతిముక్తి. ఇట్లు యజమాని కర్మసాధనములగు అధ్వర్యు ఆదిత్యుల నిద్దరిని ఆదిత్యునిగా చూచుటచేత మృత్యువు నతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ సర్వం పూర్వపక్షాపర పక్షాభ్యా మాప్తగ్ సర్వం పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యా మభిషన్నం కేన యజమానః పూర్వపక్షాపరపక్షయోరాప్తి మతిముచ్యత ఇత్యుద్గాత్రర్విజా వాయునా ప్రాణేన ప్రాణో వై యజ్ఞస్యోద్గాతా తద్యోఽయం ప్రాణస్సవాయుః స ఉద్గాతా స ముక్తిః సాతిముక్తిః.

॥5॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య-ఇతి-హోవాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం - పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం-అప్తం-సర్వం-పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం-

అభిపన్నం - కేన - యజమానః - పూర్వపక్షాపరపక్షయోః -
 ఆప్తిం - అతిముచ్యతే - ఇతి - ఉద్ధాత్రర్విజా - వాయునా -
 ప్రాణేన - ప్రాణః - వై - యజ్ఞస్య - ఉద్ధాతా - తత్ - యః -
 అయం - ప్రాణః - సః - వాయుః - సః - ఉద్ధాతా - సః -
 ముక్తిః - సా - అతిముక్తిః.

[ప్ర॥ (సః = ఆ అశ్వలుఁడు), హేయాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ యాజ్ఞ
 వల్క్యుఁడాయని, హోవాచ = పలికెను. యదిదంసర్వం = ప్రసిద్ధ
 మగు ఈ సమస్తము, పూర్వపక్షాపరపక్షభ్యాం = శుక్లపక్ష కృష్ణ
 పక్షములచేత, ఆప్తం = వ్యాప్తమైనది, సర్వ = సమస్తమును,
 పూర్వపక్షాపరపక్షభ్యాం = శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షముల చేతను,
 అభిపన్నం = స్వాధీనపఱుచు కొనఁబడినది. యజమానః =
 యజమానుఁడు, కేన = ఏ యుపాయము చేతను, పూర్వపక్షా
 పరపక్షయోః = శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షములయొక్క, ఆప్తిం =
 వ్యాప్తిని, అతిముచ్యతే = అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు. ఇతి =
 అని, (అని పలికెను). ఉద్ధాత్రర్విజా = ఉద్ధాతయను ఋత్విక్కును,
 (ఉద్ధాత యనఁగా సామవేదము తెలిసిన ఋత్విక్కు), వాయునా =
 వాయురూపమునగు, ప్రాణేన=ప్రాణముచేతను, (యజమాని మృత్యువు
 నతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).
 యజ్ఞస్య = యజమానియొక్క, ప్రాణోవై = ప్రాణమే, ఉద్ధాతా =
 సామగానము చేయునట్టి ఋత్విక్కు, తత్ = ఆ యజమానియందు,
 అయం = ఈ, ప్రాణః = ప్రాణము, యః = ఏదియో, సః = అది,
 వాయుః = వాయువు, సః = ఆ వాయువు, ఉద్ధాతా=సామగానము
 చేయునట్టి ఋత్విక్కు, సః = ఆ వాయువు, ముక్తిః = ముక్తి, సా =
 అముక్తి, అతిముక్తిః = మృత్యువు నతిక్రమించిన ముక్తి.

తా॥ ఇప్పుడు తిథ్యాది లక్షణమైన మృత్యువువలన అతిముక్తి
 చెప్పబడుచున్నది. అశ్వలుఁడు వేటాక ప్రశ్నమును చేయుచున్నాఁడు.

ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఈ సమస్తము శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షములచేత వ్యాపించి సమస్తము శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షములచే స్వాధీనముచేసికొనఁ బడి యున్నది. ఇట్లు వ్యాపించిన శుక్ల కృష్ణపక్షాదిరూపమైన కాలమను మృత్యువును యజమాని ఏ యుపాయముచేత అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు అని అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను. ఇట్లు ప్రశ్న చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! యజమాని ఉద్ధాతయను ఋత్విక్స్వరూపమును వాయు స్వరూపమునగు ప్రాణము చేత శుక్లపక్ష కృష్ణ పక్షాది రూపకాలమను మృత్యువునుండి అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా యజమానియొక్క ప్రాణమే సామగానము చేయునట్టి ఉద్ధాతయను ఋత్విక్కు. ఆ యజమాని యందలి ఈ ప్రసిద్ధమగు ప్రాణమే ఆ వాయువు. ఆ వాయువే ఉద్ధాత. ఇట్లు అధ్యాత్మరూపమైన ప్రాణమును కర్మసాధనములగు ఉద్ధాత వాయువులును ఒక్కటియగు అధిదైవ స్వరూపమైన వాయు రూపముతో చూచుట ఖుక్తి. ఇట్లు చూచుటవల్ల యజమాని అధ్యాత్మ అధి భూతములే అవధిగాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటె సానమగు మృత్యువును అతిక్రమించి ముక్తుఁడగు చున్నాఁడు. ఇదియే అతిముక్తి. ఇట్లు యజమాని కర్మసాధనములగు ఉద్ధాత వాయువులను రెంటిని వాయుస్వరూపముగా చూచుటచేత మృత్యువు నతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదమస్తరిక్షమనారమ్యణమివ కేనాక్రమేణ యజమానః స్వర్గం లోకమాక్రమత ఇతి బ్రహ్మణ ర్విజా మనసా చంద్రేణ మనో వై యజ్ఞస్య బ్రహ్మ తద్యదిదం మనః సోఽసౌ చంద్రః స బ్రహ్మ సముక్తిః సాతిముక్తిరిత్యతి మోక్షో అథ సమ్మదః.

॥6॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్యు - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం -

అస్తరిక్షం - అనారమ్భణం - ఇవ - కేన-ఆక్రమేణ - యజమానః -
 స్వర్గం - లోకం - ఆక్రమతే - ఇతి - బ్రహ్మణర్హిజా - మనసా -
 చంద్రీణ - మనః - వై - యజ్ఞస్య - బ్రహ్మ - తత్ - యత్ -
 ఇదం - మనః - సః - అసౌ - చంద్రీ-సః బ్రహ్మ - సః - ముక్తిః -
 సా - అతిముక్తిః - ఇతి - అతిమోక్షాః - అథ - సమ్పదః.

[ప్ర॥ (సః = ఆ అశ్వలుడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞ
 వల్క్యుడా అని, హోవాచ = పలికెను, యదిదమంతరిక్షం = ఈ
 ప్రసిద్ధమగు ఆకాశము, అనారమ్భణమివ = ఆధారము లేనిదివలెనే,
 (దృశ్యతే = చూడబడుచున్నది), యజమానః = యజమానుడు,
 కేన ఆక్రమేణ = ఏ ఆక్రమముచేతను, (దేని ఆధారముచేతను),
 స్వర్గం లోకం = స్వర్గలోకమును, ఆక్రమతే = ఆక్రమించుచున్నాడు,
 (కర్మఫలమగు స్వర్గలోకమును అతిక్రమించి ముక్తుడగుచున్నాడు),
 ఇతి = అని, (హోవాచ = పలికెను). బ్రహ్మణర్హిజా = బ్రహ్మయను
 ఋత్విక్కును, మనసా = మనస్సునగు, చంద్రీణ = చంద్రునిచేతను,
 (యజమాని కర్మఫలరూపమైన మృత్యువు నతిక్రమించి ముక్తుడగు
 చున్నాడని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను), యజ్ఞస్య = యజమాని
 యొక్క, మనోవై = మనస్సే, బ్రహ్మ = బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు,
 తత్ = ఆ యజమానియందు, ఇదం మనః = ఈ మనస్సు, యత్ =
 ఏదియో, సః = అది, అసౌచంద్రీః = ఈ చంద్రుడు, సః = ఆ చం
 ద్రుడు, బ్రహ్మ = బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు, సః = ఆ చంద్రుడు,
 ముక్తిః = ముక్తి, సా = ఆ ముక్తి, అతిముక్తిః = అతిముక్తి,
 (మృత్యువు నతిక్రమించిన ముక్తి), అతిమోక్షాః = అతిముక్తులు,
 ఇతి = ఈ ప్రకారములైనవి. అథ = ఇప్పుడు, సమ్పదః = సమ్పదలు
 (కర్మకు సాధనములైన) సంపత్తులు, ఉచ్యంతే = చెప్పబడుచున్నవి.

తా॥ ఇంతవఱకు యజమానునికి మృత్యురూపమైన కాలము
 న్గుండి అతిముక్తి వ్యాఖ్యానము చేయబడినది. అశ్వలుడు ప్రశ్నము

చేయుచున్నాడు. ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఈ అకాశము వేఱు ఆధారములేనిదై చూడబడుచున్నది. యజమాని దేని యాధారము చేత కర్మఫలమగు స్వర్గము నతిక్రమించి అతిముక్తుఁ డగుచున్నాడు, అని ప్రశ్నము చేసెను. ఇట్లు ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓ అశ్వలుడా! యజమాని బ్రహ్మయను ఋత్విక్స్వరూపుఁడును మనో రూపుఁడునగు చంద్రునిచేత కర్మఫలమగు స్వర్గలోకము నతిక్రమించి అతిముక్తుఁడగుచున్నాడు. ఎట్లనఁగా యజమానియొక్క మనస్సే బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు, అధ్యాత్మ స్వరూపమగు ఆ యజమాని మనస్సే అధిదైవతమగు ఈ చంద్రుఁడు. ఈ చంద్రుఁడే బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు. ఇట్లు అధ్యాత్మరూపమైన మనస్సును కర్మసాధనములగు బ్రహ్మయను ఋత్విక్కును చంద్రుఁడును ఒక్కటియగు అధిదైవతమగు చంద్ర రూపముతో చూచుట ముక్తి. ఇట్లు చూచుటవల్ల యజమాని అధ్యాత్మ అధిభూతములే అవధిగాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటే స్థానమగు మృత్యువుయొక్క స్వరూపముగా నుండెడి కర్మఫలమగు స్వర్గలోకమును విడిచి అతిముక్తుఁడగుచున్నాడు. ఈ ప్రకారము యజమాని కర్మసాధనములగు బ్రహ్మ చంద్రులను ఇద్దరిని అధిదేవతా స్వరూపమగు చంద్రునిగా చూచుటచేత మృత్యురూప మగు స్వర్గలోకము నతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాడు అని యాజ్ఞ వల్క్యుడు చెప్పెను. ఈ ప్రకారము అతిముక్తులు చెప్పి ఇప్పుడు కర్మసాధనములగు ఆజ్యాద్యాహుతి సంపాదన రూపమైన సంపత్తులు చెప్పబడుచున్నవి.

ఉ॥ యాజ్ఞ వల్క్యేతి హోవాచ కతిభిరయమద్యర్భిర్హోతాస్త్రిన్యజ్ఞే కరిష్యతీతి తిస్మభిరితి కతమాస్తాస్త్రిస ఇతి పురోఽనువాక్యా చ యాజ్ఞా చ శస్త్రేవ చ త్సతీయా కిం తాభిర్జయతీతి యత్కించేదం ప్రాణభృదితి.

॥7॥

ప॥ యాజ్ఞ వల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతిభిః - అర్ఘ్యం -

అద్య - అర్హిభిః - హోతా - అస్మిన్ - యజ్ఞే - కరిష్యతి - ఇతి -
 తిస్సభిః - ఇతి - కతమాః - తాః - తిస్రః - ఇతి - పురోనువాక్యా -
 చ - యాజ్ఞా - చ - శస్యా - ఏవ - చ - తృతీయా - కిం -
 తాభిః - జయతి - ఇతి - యత్కించ - ఇదం - ప్రాణభృత్ - ఇతి.

[ప్ర॥ (సః = ఆ అశ్వలుడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓయాజ్ఞ
 వల్క్యుడాయని, హోవాచ = పలికెను. అయం = ఈ, హోతా =
 ఋత్విక్కు, (యజ్ఞమునందు ఋగ్వేదమును చెప్పెడి ఋత్విక్కు-
 హోత యనబడును), అద్య = ఇప్పుడు, అస్మిన్ = ఈ, యజ్ఞే =
 యజ్ఞమునందు, కతిభిఃఋగ్భిః=ఎన్ని ఋగ్వంశములచేతను, (హాత్ర
 మును), కరిష్యతీతి = చేయుచున్నాడని, (హోవాచ = పలికెను).
 (యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు), తిస్సభిరితి = మూడింటిచేత
 నని, (ఉవాచ = పలికెను), తాః=ఆ, తిస్రః=మూడును, కతమాః=
 ఏవి, ఇతి = అని, (అశ్వలుడు ప్రశ్నము చేసెను), పురోనువాక్యాచ=
 పురోనువాక్య యనునదియును, యాగ కాలముకంటె పూర్వము చెప్పెడి
 ఋగ్వేదమంత్రములు పురోనువాక్య లనబడును). యాజ్ఞాచ =
 యాజ్ఞయును, (యాగము కొఱకు ప్రయోగింపబడెడి ఋగ్వేద మం
 త్రములు యాజ్ఞలనబడును). తృతీయా = మూడవదియగు, శస్యై
 వచ = శస్యయనునదియును, (యాగమునందు శస్త్రము కొఱకు
 ఉపయోగింపబడెడి ఋగ్వేద మంత్రములు శస్యము లనబడును).
 (ఇన్లు యాజ్ఞవల్క్యుడు త్తరము చెప్పెను). తాభిః = వానిచేతను,
 కిం = ఏమి, జయతి = జయించుచున్నాడు. ఇతి=అని, (అశ్వలుడు
 ప్రశ్నము చేసెను). యత్కించేదం = ఈ సమస్తమగు, ప్రాణభృత్ =
 ప్రాణి సముదాయమును, జయతి = జయించుచున్నాడు), ఇతి=అని,
 (యాజ్ఞవల్క్యుడు త్తరమును చెప్పెను).

తా॥ అశ్వలుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడాయని పిలిచి హోత
 యను ఋత్విక్కు యజ్ఞమునందు ఎన్ని ఋగ్వేదమంత్రములచేత

హాత్రమును చేయుచున్నాడని ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వతుఁడా హాత్రయను ఋత్విక్కు యజ్ఞమునందు పురోనుష్ఠాక్య లని యాజ్యలని శస్యలని మూడు విధములైన ఋగ్వేదమంత్రముల చేతను హాత్రమును చేయుచున్నాడని చెప్పెను. అశ్వతుఁడు హాత్ర యను ఋత్విక్కు మూడువిధములైన ఆ ఋగ్వేదమంత్రములచే ఏమి జయించుచున్నాడని ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ అశ్వ తుఁడా! వానిచేతి ఈ మూడు లోకములను జయించుచున్నాడని పలికెను.

ఉ॥ యః జ్ఞవల్క్యేతి హోవ చ కత్యయమద్యాః స్వర్చరస్మిన్యజ్ఞ ఆహు తీర్హోవ్యతీతి తిస్ర ఇతి కతమాస్తాస్తిస్ర ఇతి యా హుతా ఉజ్వలన్తి యా హుతా అతినేదన్తే యా హుతా అధిశేరతే కిం తాభిర్జయ తీతి యా హుతా ఉజ్వలన్తి దేవలోకమేన తాభిర్జయతి దీప్యతే ఇవ హి దేవలోకో యా హుతా అతినేదన్తే పితృలోకమేన తాభి ర్జయత్యతీవ హి పితృలోకో యా హుతా అధిశేరతే మనుష్య లోకమేన తాభిర్జయత్యథ ఇవ హి మనుష్యలోకః. ॥8॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్యుః - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఆయం - అద్య - అధ్యర్చ్యః - అస్మిన్ - యజ్ఞే - ఆహుతీః - హోవ్యతి - ఇతి - తిస్రః - ఇతి - కతనూః - తాః - తిస్రః - ఇతి - యాః - హుతాః - ఉజ్వలన్తి - యాః - హుతాః - అతినేదన్తే - యాః - హుతాః - అధిశేరతే - కింతాభిః - జయతి - ఇతి - యాః - హుతాః - ఉజ్వలన్తి - దేవలోకం - ఏవ - తాభిః - జయతి - దీప్యతే - ఇవ - హి - దేవలోకః - నూః - హుతాః - అతినేదన్తే - పితృలోకం - ఏవ - తాభిః - జయతి - అతి - ఇవ - హి - పితృలోకః - యాః - హుతాః - అధిశేరతే - మనుష్యలోకం - ఏవ - తాభిః - జయతి - అధః - ఇవ - హి - మనుష్యలోకః.

ప్ర॥ (సః = ఆ అశ్వతుఁడు). యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞ

భృగూదాచార్యుల పనిపల్

పల్కుట = పలుకుట, పల్కువాచ = పలికెను. అధ్య = ఇప్పుడు, అధ్యం =
 ఈ, అధ్యధ్య = అధ్యధ్యుడను ఋత్విక్కు, అస్మిక్ = ఈ, యజ్ఞే =
 యజ్ఞమునందు, కతిఆహూతీః = ఎన్ని ఆహూతులను, హోవ్యతి =
 హోమము చేయుచున్నాడు. ఇతి = అని, (హోవాచ = పలికెను),
 తిస్రజ్జతి = మూడు ఆహూతులని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను)
 తాః = ఆ, తిస్రః = మూడు ఆహూతులు, కతమాః = ఏవి, ఇతి =
 అని, (అశ్వలుడు ప్రశ్నము చేసెను). యాః = ఏ, హుతాః = ఆహూతు
 లు, ఉజ్వలన్తి = ప్రకాశించుచున్నవో, (సమిదాజ్యాద్యాహూతులు),
 యాః = ఏ, హుతాః = ఆహూతులు, అతినేదన్తే = మిక్కిలి ధ్వని
 చేయుచున్నవో, (మాంసము మొదలైన ఆహూతులు), యాః = ఏ,
 హుతాః = ఆహూతులు, అధిశేరతే = భూమికింద పోయి ఉన్నవో.
 (పయస్వీమూహూతులు), తాః = ఆ మూడు విధములైన ఆహూతు
 లని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను. తాభిః = ఆ ఆహూతులచేతన్న
 కిం = ఏమి, జయతి = జయించుచున్నాడు, ఇతి = అని, (అశ్వలుడు
 ప్రశ్నము చేసెను). యాః = ఏ, హుతాః = ఆహూతులు, ఉజ్వలన్తి =
 ప్రకాశించుచున్నవో, తాభిః = ఆ ఆహూతులచేతను, దేవ
 లోకమేవ = దేవలోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాడు. దేవ
 లోకఇవ = దేవలోకమే, దీప్యతేహి = ప్రకాశించుచున్నది గదా.
 యః = ఏ, హుతాః = ఆహూతులు, అతినేదన్తే = మిక్కిలి ధ్వని
 చేయుచున్నవో, తాభిః = ఆ మాంసాహూతుల చేతను, పితృలోక
 మేవ = పితృలోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాడు. పితృలో
 కోహి = పితృలోకమే, అతేవ = మిక్కిలి, (శబ్ద = శబ్దము కలది,
 భవతి = అగుచున్నది). పితృలోక సంబంధమైన యమ పట్టణము
 నందు యమునిచేత హింసింపబడు వారల యొక్క అయోగ్య కొట్ట
 బడుచున్నాము విభువుము విభువుము అనెడి శబ్దము. పితృలోకము
 నందు కలుగుచున్నది. తాః = ఏ, హుతాః = ఆహూతులు, అధి

శేరతే = క్రింద ఉన్నవో, తాభిః = ఆపయస్సమాద్యాహుతుల చేతను, మనుష్యలోకమేవ = మనుష్యలోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాడు. మనుష్యలోకః = మనుష్యలోకము, అధివహి=క్రిందనే యున్నది గదా.

తా॥ అశ్వలుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా యని పిలిచి అధ్వర్యుడు ఈ యజ్ఞమునందు ఎన్ని ఆహుతులను హోమము చేయుచున్నాడని ప్రశ్నము చేసెను. ఇట్లు ప్రశ్నము చేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ అశ్వలుడా! అధ్వర్యుడను ఋత్విక్కు యజ్ఞమునందు ప్రకాశించునట్టి అజ్యాద్యాహుతులచేతను, ధ్వనిచేయునట్టి మాంసాహుతులచేతను, భూమిక్రింద నిలిచి యుండునట్టి పయస్సమాద్యాహుతులచేతను, ఈ మూడు విములైన ఆహుతులచేత హోమము చేయుచున్నాడని పలికెను. ఇట్లు చెప్పగా అశ్వలుడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! అధ్వర్యుడా మూడు విధములైన ఆహుతులచేతను ఏమి జయించుచున్నాడని ప్రశ్నము చేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ అశ్వలుడా! అధ్వర్యుడు ప్రకాశించునట్టి అజ్యాద్యాహుతులచేతను అట్టి ప్రకాశముగల దేవలోకమును, ధ్వనిచేయునట్టి మాంసాహుతులచేతను అదేప్రకారము యమునివలన యాతనను పొందుచున్న జీవులయొక్క ధ్వనిగల పితృలోకమును, భూమిక్రింద నిలిచియుండునట్టి పయస్సమాద్యాహుతులచేత ఊర్ధ్వముగా నుండెడి దేవలోకాదులకు క్రింద నుండెడి మనుష్యలోకమును జయించుచున్నాడని చెప్పెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కతిభిరయమద్య బ్రహ్మ యజ్ఞం దక్షిణతో దేవతాభిర్గోపాయతి త్యేకయేతి కతమా నైకేతి మన ఏవేత్యనంతం వై మనోఽనంతా విశ్వే దేవా అనంతమేవ స తేన లోకం జయతి.

॥9॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతిభిః - అయం - అధ్వ - బ్రహ్మ - యజ్ఞం - దక్షిణతః - దేవతాభిః - గోపాయతి -

ఇతి - ఏకయా - ఇతి - కతమా - సా - ఏకా - ఇతి - మనః -
ఏవ - ఇతి - అనంతం - వై - మనః - అనంతాః - విశ్వేదేవాః -
అనంతం - ఏవ - సః - తేన - లోకం - జయతి.

[ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి=యాజ్ఞవల్క్యుడా
యని. హోవాచ=పలికెను. అద్య=ఇప్పుడు. అయం=ఈ, బ్రహ్మ =
బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు, దక్షిణతః = దక్షిణముగాను, (బ్రహ్మస
నముననుండి), యజ్ఞం = యజ్ఞమును, కతిభిః దేవతాభిః = ఎందఱు
దేవతలచేతను, గోపాయతి = రక్షించుచున్నాడు. ఇతి = అని,
(ప్రశ్నము చేసెను). ఏకయేతి = ఒక్కదేవత చేతనని, (యాజ్ఞవ
ల్క్యుడు చెప్పెను). సా = ఆ ప్రసిద్ధమగు, ఏకా = ఒక్కటియైన
దేవత, కతమా = ఏది, ఇతి = అని, (అశ్వలుడు ప్రశ్నముచేసెను).
మనవవేతి = మనస్సేఅని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.) మనః =
మనస్సు, అనంతం వై = ప్రసిద్ధముగా అనంతమైనది. విశ్వే = సమస్త
మైన, దేవాః = దేవతలు, అనంతాః = అనంతమైనవారు. సః = ఆ
బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు, తేన = ఆధ్యానము చేతను, (మనస్సునందు
విశ్వే దేవ. దృష్టితో ధ్యానించుట చేతను), అనంతమేవలోకం=అనంత
మైన లోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాడు.

తా॥ అశ్వలుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా యని పిలిచి యజ్ఞము
నందు బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు సక్షిణముగా బ్రహ్మసమునందు
కూర్చుండి ఎందఱు దేవతలచేత ఈ యజ్ఞమును కాపాడుచున్నాడని
ప్రశ్నము చేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు మనస్సును ఒక్కదేవతచేతను
కాపాడుచున్నాడు అని చెప్పి మనస్సును వృత్తి భేదముచేత అనంత
మైనది, విశ్వేదేవులు అనంతమైనవారు. ఇట్టి దేవతలు మనస్సునందు
ఏకమగుచున్నారు. కనుక మనస్సు సర్వదేవతారూపమైనది. అని ఇట్లు
మనస్సునందు విశ్వేదేవదృష్టితో ధ్యానించుటచేత బ్రహ్మయను
ఋత్విక్కు అనంతమగు లోకమును జయించుచున్నాడని యాజ్ఞ

వల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కత్యయమద్యోద్ధాతాస్మిన్యజ్ఞే స్తోత్రి
యా స్తోష్యతీతి తిస్ర ఇతి కతమాస్తా స్తిస్ర ఇతి పురోఽనువాక్యాచ
యాజ్ఞా చ శస్యైవ చ తృతీయా కతమాస్తా యా అధ్యాత్మ
మితి ప్రాణఏవ పురోనువాక్యాఽపానో యాజ్ఞా వ్యాసశ్శస్యా
కింతాభిర్దయతీతి పృథివీలోక మేవ పురోనువాక్యయా జయత్యస్త
రిక్షలోకం యాజ్ఞయా ద్యులోకం శస్యయా తతో హ హోతా
శ్వల ఉపరరామ.

10

ఇతిపంచమాధ్యాయే ప్రథమంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతి - అయం -
అద్య - ఉద్ధాతా - అస్మిన్ - యజ్ఞే - స్తోత్రియాః - తోష్యతి -
ఇతి - తిస్రః - ఇతి - కతమాః - తాః - తిస్రః - ఇతి - పురోను
వాక్యా - చ - యాజ్ఞా - చ - శస్యా - ఏవ - చ - తృతీయా -
కతమాః - తాః - యాః - అధ్యాత్మం - ఇతి - ప్రాణః - ఏవ -
పురోనువాక్యా - అపానః - యాజ్ఞా - వ్యాసః - శస్యా - కిం -
తాభిః - జయతి - ఇతి - పృథివీలోకం - ఏవ - పురోనువాక్యయా -
జయతి - అస్తరిక్షలోకం - యాజ్ఞయా - ద్యులోకం - శస్యయా -
తతో - హ - హోతా - అశ్వలః - ఉపరరామ.

[ప॥ (సః = ఆ అశ్వలుఁడు), హేయాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ యాజ్ఞ
వల్క్యుఁడా యని, హోవాచ = పలికెను. అద్య = ఇప్పుడు, అయం =
ఈ, ఉద్ధాతా = ఉద్ధాతయను ఋత్విక్కు, అస్మిన్ = ఈ, యజ్ఞే =
యజ్ఞమునందు, కతి = ఎన్ని, స్తోత్రియాః = స్తోత్రియములను =
ఋగ్వేద మంత్రములను, (విశేషగానము గల ఋగ్వేద మంత్రములు
స్తోత్రీయము లనబడును. ఋక్సామ సముదాయములగు ఋక్కులు)
స్తోష్యతి = స్తుతించుచున్నాఁడు. ఇతి = అని, (ప్రశ్నము చేసెను).
తిస్రఇతి = మూడు అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). తాః = ఆ,

ప్రసః = మూడు, కతమాః = ఏవి, ఇతి = అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). పురోనువాక్యాచ = పురోను వాక్యమును, యాజ్ఞాచ = యాజ్ఞమును, తృతీయా = మూడవదియగు, శస్యై వచ = శస్యయనునదియును, (ఈ పురోనువాక్యముల వివరమును ఈ అధ్యాయము ప్రథమ బ్రాహ్మణమునందు ఏడవ మంత్రములో చెప్పబడినది). (ఇట్లు యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు చెప్పెను). తాః = ఆ మూడు విఃములైన పురోనువాక్యములు, యః = ఏవియో. (తాః = అవి), అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మయందు, (దేహేంద్రియ సముదాయ కర్తృయందు), కతమాః = ఏవి, ఇతి = అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). ప్రాణవీన = ప్రాణమే, పురోనువాక్యా = పురోనువాక్యయనునది. అపానః = అపానము, యాజ్ఞా = యాజ్ఞయనునది, వ్యానః = వ్యానము, శస్యా = శస్యయనునది. (ఇట్లు యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు చెప్పెను). తాభిః = ఆ మూటిచేతను, కిం = దేనిని, జయతి = జయించుచున్నాఁడు, ఇతి = అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). పురోను వాక్యేనా = పురోనువాక్య యనుదానిచేతను, పృథివీలోకమేవ = భూలోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాఁడు. యాజ్ఞయా = యాజ్ఞయనుదాని చేతను, అస్తరిక్షలోకం = అస్తరిక్షలోకమును, (జయతి = జయించుచున్నాఁడు). శస్యయా = శస్య యనుదానిచేతను, ద్యౌలోకం = స్వర్గలోకమును, జయతి = జయించుచున్నాఁడు). (అని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు చెప్పెను). తతోహ = ఆ కారణమువల్లనే, (తన ప్రశ్నములను నిర్ణయించుట వలన), హోతా = హోతయను ఋత్విక్కు అగు, అశ్వలః = అశ్వలుఁడనువాఁడు, ఉపరరామ = ఉపరకయందెను.

తా॥ అశ్వలుఁడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుఁడాయని పిలిచి యజ్ఞము నందు ఉద్ధాతయను ఋత్విక్కు స్తోత్రీయములను ఎన్ని ఋత్విక్కులను స్తుతించుచున్నాఁడని ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! పురోనువాక్య, యాజ్ఞ, శస్యలను ఈ మూడు అని

చెప్పెను. అశ్వలుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ పురోనువాక్యములు
 మూడును అధ్యాత్మస్వరూపమగు దేహేంద్రియ సముదాయ కర్త
 యందు ఏమియని ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వ
 లుఁడా! అధ్యాత్మయందు ప్రాణమే పురోనువాక్యయనునది. అపానమే
 యాజ్ఞయనునది వ్యానమే శస్యయనునది, అని పలికెను. అప్పుడు
 అశ్వలుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ మూటిచేతను ఉద్ధాతయను
 ఋత్విక్కు ఏమి జయించుచున్నాఁడని ప్రశ్నము చేసెను. అప్పుడు
 యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! ఉద్ధాత ప్రాణరూపమైన
 పురోనువాక్య యనుదానిచే భూలోకమును అపానరూపమగు యాజ్ఞ
 యనుదానిచేత అంతరిక్షలోకమును వ్యాన రూపమైన శస్య యను
 దానిచేతను ద్యులోకమును జయించుచున్నాఁడని చెప్పఁగా అశ్వలుఁడు
 యాజ్ఞవల్క్యుఁడీ ప్రకారము తానడిగిన ప్రశ్నము లన్నిటికిని సమా
 ధానము చెప్పటవలన వేఱొక ప్రశ్నము తోచనివాడై ఊరక
 యుండెను.

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయము ప్రథమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

ద్వితీయబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ అథ హైవం జారత్కారవ ఆర్తభాగః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి
 హోవాచ కతి గ్రహః కత్యతిగ్రహ ఇతి అష్టా గ్రహ అష్టావతి
 గ్రహ ఇతి య ఏ తేఽష్టా గ్రహ అష్టావతి గ్రహః కతమే త
 ఇతి.

॥1॥

ప॥ అథ - హ - ఏనం - జారత్కారవః - ఆర్తభాగః -
 పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతి - గ్రహః -
 కతి - అతిగ్రహః - ఇతి - అష్టా - గ్రహః - అష్టా - అతిగ్రహః -
 ఇతి - యే - తే - అష్టా - గ్రహః - అష్టా - అతిగ్రహః -
 కతమే - తే - ఇతి.

ప్ర॥ అథహ = అనంతరము, జారత్కారవః = జారత్కారు
 గోత్రమునందుఁ బుట్టిన, ఆర్తభాగః = ఋతుభాగుని పుత్రుఁడు,
 ఏనం = ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, ప్రప్రచ్ఛ = అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యేతి =
 ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా యని పిలిచి, గ్రహః = గ్రహములు, కతి =
 ఎన్ని, అతిగ్రహః = అతిగ్రహములు, కతి = ఎన్ని, ఇతి = అని,
 హోవాచ = పలికెను. (అని ప్రశ్నము చేసెను.) గ్రహః = గ్రహ
 ములు, అష్టే = ఎనిమిది, అతిగ్రహః = అతిగ్రహములు, అష్టే =
 ఎనిమిది, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). ఏతే = ఈ,
 అష్టే = ఎనిమిదియైన, గ్రహః = గ్రహములును, అష్టే = ఎనిమిది
 యైన, అతిగ్రహః = అతిగ్రహములును, యే = ఏవియో, తే = అవి,
 కతమే = ఏవి, ఇతి = అని, (ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నము చేసెను.)

తా॥ ఇంతకు పూర్వము అశ్వలప్రశ్నయందు యజమానికి.
 జ్ఞానసహితములైన కర్మలయొక్క ఫలరూపమైన యగ్ని మొదలైన
 అధిదైవతములయొక్క రూపముతో కాల లక్షణమును కర్మలక్షణము
 నగు మృత్యువునుండి ముక్త్యతి ముక్తులను చెప్పి గ్రహతిగ్రహాలక్షణ
 మైనమృత్యువునుండి ముక్తి చెప్పవలయునని ఈబ్రాహ్మణ మారంభింపఁ
 బడినది. ఈ పూర్వబ్రాహ్మణమునందు చెప్పిన ప్రకారము అశ్వలుఁడు
 ప్రశ్నముచేసి పరాజయమును పొంది ఊరకయున్న తరువాత ఆర్త
 భాగుఁడనువాఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా యని పిలిచి ప్రశ్నము
 చేయుచున్నాఁడు. ఏమనఁగా గ్రహములు ఎన్ని అతిగ్రహములు ఎన్ని
 అని ఈ యాజ్ఞవల్క్యునిగూర్చి ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నము చేసెను.
 అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ ఆర్తభాగుడా! గ్రహములు ఎనిమిది
 అతిగ్రహములు ఎనిమిది యని చెప్పెను. మరల ఆర్తభాగుఁడు ఓ
 యాజ్ఞవల్క్యుడా ఆ ఎనిమిదియైన గ్రహములును ఎనిమిదియైన అతి
 గ్రహములును ఏవి యని ప్రశ్నము చేసెను.

ఉ॥ ప్రాణో వై గ్రహః సోఽపానేనాతిగ్రాహేణ గృహీతోఽపానేన

హి గన్ధా జిఘ్రతి.

॥2॥

ప॥ ప్రాణః - వై - గ్రహః - సః - అపానేన-అతిగ్రాహేణ-
గృహీతః - అపానేన - హి - గన్ధా - జిఘ్రతి.

ప్ర॥ ప్రాణోవై = ఘ్రాణమే, (ఇక్కడ ప్రాణశబ్దమునకు ఘ్రాణేంద్రియ మర్థము). గ్రహః = గ్రహము, (గంధమును గ్రహించునది గనుక గ్రహమనబడును). సః = ఆ ప్రాణేంద్రియము, అతి గ్రాహేణ = అతిగ్రహమైన, (మిక్కిలి గ్రహించునట్టిది గనుక అతి గ్రహమనబడును). అపానేన = గన్ధము చేతను, (ఇక్కడ అపాన శబ్దమునకు గన్ధమర్థము). గృహీతః = గ్రహింపబడినది, (భవతి = అగుచున్నది). అపానేనహి = నిశ్వాస వాయువుచేతనే, (ఉసితా = తీసికొని రాబడిన), గన్ధా = గంధములను, లోకః = జనము, ఘ్రాణేన = ఘ్రాణేంద్రియము చేతను, జిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించుచున్నది.

తా॥ ఓ అర్తభాగుడా! ప్రాణేంద్రియమే గ్రహము. ఘ్రాణేంద్రియ విషయమగు గంధమే అతిగ్రహము. ఈ అతిగ్రహమగు గంధముచేతను ఆప్రాణేంద్రియము గ్రహింపబడినదగుచున్నది. ఇట్లు అతిగ్రహమగు విషయమైన గంధముచే మిక్కిలి గ్రహింపబడిన ఘ్రాణేంద్రియముతో లోకము నిశ్వాసవాయువుచే తీసికొనిరాబడి గంధమును ఆఘ్రాణించుచున్నది.

ఉ॥ వాగ్దై గ్రహః స నామ్నాతి గ్రాహేణ గృహీతో వాచా హి నామాన్యభివదతి.

॥3॥

ప॥ వాక్ - వై - గ్రహః - సః - నామ్నా-అతిగ్రాహేణ-
గృహీతః - వాచా - హి - నామాని - అభివదతి.

ప్ర॥ వాగ్దై = వాగింద్రియమే, గ్రహః = గ్రహము, అతి గ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, నామ్నా = పేరుచేతను. సః=ఆవాగింద్రియమును గ్రహము, గృహీతః = గ్రహింపబడినది, (భవతి =

అశుచున్నది). వాచాహి = వాక్కు చేతనే, నామాని = నామములను, (లోకః = జనము, అభివదతి = పలుకుచున్నది).

తా॥ వాక్మే గ్రహము. వక్తవ్య విషయమే అతిగ్రహము. ఆ వాగాఖ్యగ్రహము అతిగ్రహమగు వక్తవ్య విషయము చేతను గ్రహింపఁ బడినదై వ్యాపించియున్నది. ఆ వాక్కు చేతనే లోకము నామములను పలుకుచున్నది.

ఉ॥ జిహ్వై వై గ్రహః స రసేనాతి గ్రాహేణ గృహీతో జిహ్వాయా హి రసాన్విజానాతి. ||4||

ప॥ జిహ్వై - వై - గ్రహః - సః - రసేన - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - జిహ్వాయా - హి - రసాన్ - విజానాతి.

ప్ర॥ జిహ్వైవై = నాలుకే, గ్రహః = గ్రహము. సః = ఆ నాలుకయనుగ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, రసేన = రసము చేతను, గృహీతః = గ్రహింపఁబడినది. (భవతి = అగుచున్నది). జిహ్వాయాహి = నాలుకచేతనే, (లోకః = లోకము), రసాన్ = రసములను, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నది.

తా॥ నాలుకే గ్రహము. దానికి విషయమైన రసమే అతి గ్రహము. ఆ నాలుకయను గ్రహము అతిగ్రహమగు రసముచేత గ్రహింపఁబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టి నాలుకచేతనే లోకము రసములను గ్రహించుచున్నది.

ఉ॥ చక్షుర్వై గ్రహః స రూపేణాతి గ్రాహేణ గృహీతో శ్చక్షుషా హి రూపాణి పశ్యతి. ||5||

ప॥ చక్షుః - వై - గ్రహః - సః - రూపేణ - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - చక్షుషా - హి - రూపాణి - పశ్యతి.

ప్ర॥ చక్షుర్వై = నేత్రమే, గ్రహః = గ్రహము. సః = ఆ నేత్రమను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, రూపేణ = రూపము చేతను, గృహీతః = గ్రహింపఁబడినది, (భవతి = అగు

చున్నది), చక్షుషాహి = నేత్రము చేతనే, (లోకః = లోకము),
రూపాణి = రూపములను, పశ్యతి = చూచుచున్నది.

తా॥ నేత్రమే గ్రహము. ఆ నేత్రమునకు విషయమైన రూపమే
అతిగ్రహము. ఆ నేత్రమును గ్రహము అతిగ్రహమగు రూపముచేత
గ్రహింపబడినదై వ్యాపించుచున్నది. అట్టి నేత్రము చేతనే లోకము
రూపములను గ్రహించుచున్నది.

ఉ॥ శ్రోత్రం వై గ్రహః స శబ్దేనాతిగ్రాహేణ గృహీతః శ్రోత్రేణ
హి శబ్దా శృణోతి. ||6||

ప॥ శ్రోత్రం - వై - గ్రహః - సః - శబ్దేన - అతిగ్రాహేణ-
గృహీతః - శ్రోత్రేణ - హి - శబ్దా - శృణోతి.

ప్ర॥ శ్రోత్రంవై = చెవియే, గ్రహః = గ్రహము, సః =
ఆ శ్రోత్రమును గ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, శబ్దేన =
శబ్దము చేతను, గృహీతః = గ్రహింపబడినది, (భవతి = అగు
చున్నది). శ్రోత్రేణహి = శ్రోత్రముచేతనే, (లోకః = లోకము),
శబ్దా = శబ్దములను, శృణోతి = వినుచున్నది.

తా॥ శ్రోత్రమే గ్రహము. ఆ శ్రోత్రమునకు విషయమైన
శబ్దమే అతిగ్రహము. ఆ శ్రోత్రమును గ్రహము అతిగ్రహమగు
శబ్దముచేత గ్రహింపబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టి శ్రోత్రముచేతనే
లోకము శబ్దములను వినుచున్నది,

ఉ॥ మనో వై గ్రహః స కామేనాతిగ్రాహేణ గృహీతో మనసా
హి కామాన్కామయతే. ||7||

ప॥ మనః - వై - గ్రహః - సః - కామేన - అతిగ్రాహేణ-
గృహీతః - మనసా - హి - కామాన్ - కామయతే.

ప్ర॥ మనోవై = మనస్సే, గ్రహః = గ్రహము, సః =
ఆ మనస్సును గ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, కామేన =
కామము చేతను, గృహీతః = గ్రహింపబడినది. (భవతి = అగు

చున్నది). మనసాహి = మనస్సు చేతనే. (లోకః = లోకము),
కామాన్ = కామములను. కామయతే = కోరుచున్నది.

తా॥ మనస్సే గ్రహము. ఆ మనస్సునకు విషయమైన కామమే
అతిగ్రహము. ఆమనస్సును గ్రహము అతిగ్రహమగు కామముచేత
గ్రహింపబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టి మనస్సుచేతనే లోకము
కామములను కోరుచున్నది.

ఉ॥ హస్తా వై గ్రహః స కర్మణాతిగ్రాహేణ గృహీతో హస్తాభ్యాన్
హి కర్మ కరోతి. ॥8॥

ప॥ హస్తా - వై - గ్రహః - సః - కర్మణా - అతిగ్రాహేణ -
గృహీతః - హస్తాభ్యాం హి - కర్మ - కరోతి.

ప్ర॥ హస్తావై = చేతులే, గ్రహః = గ్రహము, సః =
ఆ హస్తములను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు,
కర్మణా = కర్మచేతను, గృహీతః = గ్రహింపబడినది, (భవతి =
అగుచున్నది). హస్తాభ్యాంహి = హస్తములచేతనే, (లోకః =
లోకము), కర్మ = పనిని, కరోతి = చేయుచున్నది.

తా॥ హస్తములే గ్రహము. ఆ హస్తములకు విషయమైన
కర్మమే అతిగ్రహము, ఆ హస్తములను గ్రహము అతిగ్రహమగు
కర్మము చేతను గ్రహింపబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టి హస్తము
లను గ్రహముచేతనే లోకము పనిచేయుచున్నది.

ఉ॥ త్వగ్వై గ్రహః స స్పర్శేనాతిగ్రాహేణ గృహీతస్త్వచా హి
స్పర్శాన్వేద యత ఇత్యేతేష్టే గ్రహా అష్టావతిగ్రహః. ॥9॥

ప॥ త్వక్ - వై - గ్రహః - సః - స్పర్శేన - అతిగ్రాహేణ -
గృహీతః - త్వచా - హి - స్పర్శాన్ - వేదయతే - ఇతి - ఏతే -
అష్టా - గ్రహః - అష్టా - అతిగ్రహః,

ప్ర॥ త్వగ్వై = చర్మమే, గ్రహః = గ్రహము. సః =
త్వక్కు అనుగ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, స్పర్శేన =

స్పర్శముచేతను, (తాకెడి జ్ఞానముచేతను), గృహీతః = గ్రహింపఁబడినది, (భవతి = అగుచున్నది). త్వచాహి = త్వగింద్రియముచేతనే, (లోకః = జనము), స్పర్శాన్ = స్పర్శములను, వేదయతే = తెలిసికొనుచున్నది. ఇతి = ఈ ప్రకారము, ఏతే = ఇవి, అష్టే = ఎనిమిదియైన, గ్రహాః = గ్రహములు (ఏతే = ఇవి) అష్టే = ఎనిమిదియైన, అతిగ్రహాః = అతిగ్రహములు,

తా॥ త్వగింద్రియమేగ్రహము. ఆ త్వగింద్రియవిషయమైన స్పర్శమే అతిగ్రహము. ఆ త్వగింద్రియమును గ్రహము అతిగ్రహముగు స్పర్శముచేతను గ్రహింపఁబడినదై వ్యాపించుచున్నది. అట్టి త్వగింద్రియముచేతనే లోకము స్పర్శములను తెలిసికొనుచున్నది. ఓ ఆర్తభాగుడా! ఇన్ని త్వగింద్రియపర్యంతము చెప్పిన ఈ యెనిమిదియును గ్రహములు, స్పర్శపర్యంతము చెప్పిన ఈ యెనిమిదియును అతిగ్రహములు అని యాజ్ఞవల్క్యుడు గ్రహాతిగ్రహములను చెప్పెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ సర్వం మృత్యోరన్నం కా స్వీతాసా దేవతా యస్యా మృత్యురన్నమిత్యగ్నిర్వై మృత్యుః సోఽపామన్నమప పునర్మృత్యుం జయతి. ||10||

ప॥ యాజవల్క్య - ఇతి - హోవాచ యత్ - ఇదం - సర్వం - మృత్యోః - అన్నం - కా - స్వీత్ - సా - దేవతా - యస్యాః - మృత్యుః - అన్నం - ఇతి - అగ్నిః - వై - మృత్యుః - సః - అపా - అన్నం - అప - పునః - మృత్యుం - జయతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! యని, హోవాచ = పలికెను. యదిదంసర్వం = ఈ ప్రసిద్ధమగు సమస్తమును, మృత్యోః = మృత్యువునకు, అన్నం = అన్నము, (భవతి = అగుచున్నది). యస్యాః = ఏ దేవతకు, మృత్యుః = మృత్యువు, అన్నం = అన్నమో, సా = ఆ, దేవతా = దేవత, కాస్మిత్ =

ఏది, ఇతి = అని, (ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నముచేసెను), అగ్నిర్వై = అగ్నియే, మృత్యుః = మృత్యువు, సః = ఆ అగ్ని, తపాం = ఉదకములకు, అన్నం = అన్నము, (భవతి = అగుచున్నది), (అతః = అందువలన, పురుషః = పురుషుడు), పునఃమృత్యుం = మరల మృత్యువును, అపజయతి = జయించుచున్నాడు. (ఒకసారి మరణమును పొంది తిరిగి మరణమును పొందఁడు).

తా॥ ఆర్తభాగుడు మరలప్రశ్నముచేయుచున్నాడు. ఓయాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఈ ప్రసిద్ధమగు సమస్తమును మృత్యువునకు అన్నమగుచున్నది. మృత్యువు ఏ దేవత కన్నమగుచున్నదో ఆ దేవత ఏది యని ఁడిగెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ ఆర్తభాగుడా! అగ్నియే మృత్యువు. ఆ అగ్నియే ఉదకములకు అన్నమగుచున్నది యని చెప్పి ఇట్టి విజ్ఞానమువల్లనే పురుషుడు మరణమైన తరువాత ఇంక జన్మమెత్తి మరల మరణమును పొందఁడని పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాయం పురుషో మ్రియత ఉదస్మాత్పాణాః క్రామన్త్యాహో 3 నేతి నేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యోఽత్రైవ సమవసీయస్తే స ఉచ్ఛ్వయత్యాహ్మాయత్యాధ్మాతో మృతశ్చేతే. ||11||

యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - - అయం - పురుషః - మ్రియతే - ఉత్ - అస్మాత్ - ప్రాణాః - క్రామన్తి - ఆహో - న - ఇతి - న - ఇతి-హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ఆత్ర - ఏవ-సమవసీయస్తే - సః - ఉచ్ఛ్వయతి - ఆధ్మాయతి - ఆధ్మౌతః - మృతః - శేతే.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి = యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని, హోవాచ = పలికెను. అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యత్ర - ఎక్కడ, మ్రియతే = మరణమును పొందుచున్నాడో, అస్మాత్ = ఈపురుషుని వలన, ప్రాణాః = ప్రాణములు, ఉత్క్రామన్త్యాహ్మాయత్యాధ్మాతో =

ఊర్ధ్వముగా పోవుచున్నవా? న = లేదా? ఇతి = అని, (ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నముచేసెను). యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, నేతి = లేదు, నేతి = లేదని, హోవాచ = పలికెను. అత్యైవ = ఇక్కడనే, (ఈ పరబ్రహ్మయందే), సమవనీయస్తే = కలిసికొనుచున్నవి. (పరబ్రహ్మతత్త్వమునందు సముద్రమునందు తరంగములవలెనే ఏకమై లీనమగుచున్నవి). సః = ఆ పురుషుడు, ఉచ్చ్యాయతి = నిద్రించుచున్నాడు. ఆధ్మాయతి = (బాహ్యవాయువుచేత) పూరింపబడుచున్నాడు. ఆధ్మాయతిః = వాయువుచేత పూరింపబడినవాడును, మృతః = మరణమునుపొందినవాడై, శేతే = పండుకొనియున్నాడు. (నిశ్చేష్టితుడై యున్నాడు).

తా|| ఇదివఱకు పరబ్రహ్మజ్ఞానము గలవాడు మృత్యువును జయించు చున్నాడని చెప్పిన ఫలమును విశదపఱచుటకు వేటొక ప్రశ్నమును చేయుచున్నాడు. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని పిలిచి పరబ్రహ్మవేత్తయగు ఈ పురుషుడు మరణమును పొందగా ఈ పురుషునివలన ప్రాణములు లేచిపోవుచున్నవా? లేదా? యని ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ ఆర్తభాగుడా! ఈ పురుషునియొక్క ప్రాణములు ఇక్కడనే పరబ్రహ్మతత్త్వమునందు లీనమగుచున్నవి. అనంతరము ఈ పురుషుడు నిద్రాభృతను పొంది బాహ్యవాయువుచేత నిండింపబడినవాడై నిశ్చేష్టితుడై యున్నాడు. ఇట్లు బంధము నశించుటతోనే ముక్తుడగువాడు ఎక్కడికి పోక అంతటను పరిపూర్ణుడగుచున్నాడు.

ఉ|| యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాయం పురుషో మ్రియతే కిమేనం న జహతీతి నామేత్యనంతం హ నై నామానంతా విశ్వేదేవా అనంతమేవ స తేన లోకం జయతి. ||12||

ప|| యాజ్ఞవల్క్యుః - ఇతి - హోవాచ - యత్ర - అయం - పురుషః - మ్రియతే - కిం - ఏనం - న - జహతీతి - ఇతి - నామ -

ఇతి - అనంతం - హృదై - నామ - అనంతాః - విశ్వేదేవాః - అనంతం - ఏవ - సః - తేన - లోకం - జయతి.

[ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యే = యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని, హావాచ = పలికెను. అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యత్ర ఎక్కడ, మ్రియతే = మరణమును పొందుచున్నాడో, ఏనం = ఈ పురుషుని, కిం = ఏమి, నజహాతి = విడువదు. ఇతి = అని, (ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నముచేసెను). నామ = నామమాత్రము, (నలీయతే = లీనముకాదు). ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). నామ = నామము, అనంతం హృదై = అనంతమైనది. విశ్వేదేవాః = విశ్వేదేవులు, అనంతాః = అనంతమైనవారు. తేన = దానిచేతను, (నామము నిత్యమైనది. నిత్యత్వమే నామమునకు అనంతత్వము. అట్టి అనంతత్వమును పొందినవారు విశ్వేదేవులు. ఇట్లు ఆ నామముయొక్క అనంతత్వమును పొందిన. విశ్వేదేవులను ఆత్మత్వమును పొంది చూచుట చేతను), సః = ఆ పురుషుడు, అనంతం = అనంతమగు, లోకమేవ = లోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాడు.

తా॥ ఇదివఱకు ముక్తునియొక్క ప్రాణములు మాత్రము పరబ్రహ్మ తత్త్వమునందు లీనమగు చున్నవని చెప్పబడినది. ప్రాణేతరమగు సమస్తమునుండఁగా వానికి ముక్తి ఎట్లుకలుగునో దానిని తెలిసికొనుటకు ఈ ప్రశ్నము చేయుచున్నాడు. ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! యని పిలిచి ఈ పురుషుడు మరణమును పొందఁగా వీనిని విడిచి పోనిది యేదియని ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నము చేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ ఆర్తభాగుడా! ఈ పురుషుని పేరు మాత్రము విడిచిపోదు. బ్రహ్మవేత్తయొక్క వ్యావహారికనామము వానిదృష్టితో శేషింపకయే పోవుచున్నది. ఇతరులయొక్క దృష్టితో వ్యావహారికనామము మిగిలియున్నది. ఎట్లనఁగా ముక్తులైన శుకాదుల నామములనలెనే. ఇట్లునిత్యమైన అనంతమునగు నామాధిక్యతలగు విశ్వే

దేవులను బ్రహ్మము నేస్తే తిని అని ఆత్మస్వరూపముతో చూచుట చేత బ్రహ్మవేత్తయగు పురుషుడు అనంతమగు లోకమును జయించుచున్నాడు. అనగా పరమాత్మైక్యమును పొంది ముక్తుడగుచున్నాడు.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగ్ ప్యేతి వాతం ప్రాణశ్చక్షురాదిత్యం మనశ్చన్ద్రం దిశః శ్రోత్రం పృథివీం శరీరమాకాశమాత్మోషధీంమాని వనస్పతీన్కేశా అప్పు లోహితం చ రేతశ్చ నిధీయతే క్షాయం తదా పురుషః భవతీత్యా హర సోమ్య హస్త మా ర్తభాగావా మేవైతస్య వేదిష్యావో న నావే తత్ సజన ఇతి తౌ హోత్క్రమ్య మస్త్రీయాశ్చక్రా తే తౌ హ యదూచతుః కర్మ హైవ తదూచతురథ యత్ప్రశశన్సతుః కర్మహైవ తత్ప్రశశన్సతుః పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపే నేతి తతో హ జారత్కారవ ఆర్తభాగః ఉపరరామ.

॥13॥

ఇతి బృహదారణ్యకే ॥ పంచమాధ్యాయే - ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ర - అస్య - పురుషస్య - మృతస్య - అగ్నిం - వాక్ - అపి - ఏతి - వాతం - ప్రాణః - చక్షుః - ఆదిత్యం - మనః - చంద్రం - దిశః - శ్రోత్రం - పృథివీం - శరీరం - ఆకాశం - ఆత్మా - ఓషధీః - లోమాని - వనస్పతీ - కేశాః - అప్పు - లోహితం - చ - రేతః - చ - నిధీయతే - క్ష - అయం - తదా - పురుషః - భవతి - ఇతి - ఆహర - సోమ్య - హస్తం - ఆర్తభాగ - ఆవాం - ఏవ - ఏతస్య - వేదిష్యావః - న - నా-ఏతత్ - సజనే - ఇతి - తౌ - హ - ఉత్క్రమ్య - మస్త్రీయాశ్చక్రాతే - తౌ - హ - యత్ - ఊచతుః - కర్మ - హ - ఏవ తత్ - ప్రశశన్సతుః - పుణ్యః - వై - పుణ్యేన - కర్మణా - భవతి - పాపః - పాపేన - ఇతి - తతో -

హ - జారత్కారమ - ఆర్తభాగః - ఉపదరామ.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞవల్క్యడా! యని, హాః
 వాచ = పలికెను. యత్ర = ఎప్పుడు, అస్య = ఈ, మృతస్య =
 మరణమును పొందిన, పురుషస్య = పురుషునియొక్క, (బ్రహ్మజ్ఞాని
 కానివాడును, శిరఃపాత్యాదులు గలవాడును, మృతుడైనవాడు
 నగు పురుషునియొక్క = అజ్ఞానియొక్క), వాక్ = వాగ్విద్యము,
 అగ్నిం = అగ్నిని, అప్యేతి = పొందుచున్నది. ప్రాణః = ప్రాణము,
 వాతం = వాయువును, అప్యేతి = పొందుచున్నది. చక్షుః = చేత్ర
 ము, ఆదిత్యం = సూర్యుని, అప్యేతి = పొందుచున్నది. శునః =
 శునస్సు, చంద్రం = చంద్రుని, అప్యేతి = పొందుచున్నది. శ్రోత్రం
 = శ్రోత్రము, దిశః = దిక్కులను, అప్యేతి = పొందుచున్నది. శరీరం =
 దేహము, పృథివీం = భూమిని, అప్యేతి = పొందుచున్నది.
 ఆత్మా = ఆత్మ, ఆత్మాశం = ఆత్మాశమును, అప్యేతి = పొందుచున్నది.
 (ఇక్కడ ఆత్మ కథిష్ఠానము హృదయాశాసముగనుక ఆత్మ ఆత్మాత్మ
 మును పొందుచున్నది. లోమాని = శేషమునందలి వెండ్రుకలు,
 ఓషధీః = ఓషధులను, (చెట్లు పొవలు ఔగలు మొదలైనవానిని),
 అప్యేతి = పొందుచున్నది. కేశాః = శిరస్సునందలి వెండ్రుకలు,
 వనస్పతీః = వనస్పతులను, (పుష్పింపక ఫలించెడి మట్టిచెట్లు మొద
 లైనవి వనస్పతులనబడును), అప్యేతి = పొందుచున్నది. లోహితంచ
 = రక్తమును. రేతశ్చ = శుక్లమును, అపు = ఉపకములయందు,
 నిధీయతే = ఉంచబడుచున్నది. తద్దా = అప్పుడు, (దేహేంద్రియ
 దలన్నియుపోయి నిరాహారమైన సమయమునందు), ఆయం = ఈ,
 పురుషః = పురుషుడు, క్వ = ఎక్కడ, భవతి = ఉన్నాడు. ఇతి
 = అని, (విదేహియై అస్వతంత్రుడైన కర్తయు పురుషుడు ఏ
 ఆశ్రయమును ఆశ్రయించి తులన ఈ దేహేంద్రియ పముదాయ
 మును స్వీకరింపుచున్నాడు. అది ఏది అని ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నము

చేసెను). హేసోమ్య = ఓ సోమ్యుడా? హే ఆర్తభాగ = ఓ ఆర్త
భాగుడా! హస్తం = హస్తమును, అహర = తెమ్ము. అవామేవ
= మనమిద్దరమే. ఏతస్య = ఈ నీవుఅడిగినదానియొక్క, (వేదిత
వ్యం = తెలిసికొనదగినది. యత్ = ఏదియో, తత్ = దానిని),
వేదిష్యావః = తెలిసికొందము. (నిరూపితము). ఏతత్ = ఇది,
నా = మనయిద్దరికిని, సజనే = జనసముదాయమునందు, (స)ర్జేతుం
= నిర్ణయించుటకు, స = శక్యముకాదు. ఇతి = అని, తోహ =
ఆయాజ్ఞావల్క్య, ఆర్తభాగులిద్దరును, ఉత్క్రమ్య = లేచివెళ్లి,
(లేచి ఏకాంత ప్రదేశమును పొంది). మస్త్రీయాశ్చక్రాలే = ఆలో
చించిరి. (తాకికవాదసల పక్షములలో నొక్కదానిని పరిగ్రహించి
విచారించిరి). తోహ = వారిద్దఱును, (విచార్య = విచారించి),
యత్ = దేనిని, ఊచతుః = పలికిరి. (ఏతత్ = ఈ), కర్మహైవ
= కర్మమునే, తత్ = అక్కడ, ఊచతుః = చెప్పిరి.
అథ = అనంతరము, యత్ = దేనిని, ప్రశశంసతుః =
స్తుతించిరి. కర్మహైవ = కర్మమునే. తత్ = ఆ విచారసమయము
నందు, ప్రశశంసతుః = స్తుతించిరి. (ఏ కారణము వలన ఆ యాజ్ఞ
వల్క్య, ఆర్తభాగు లిద్దరును దేహాంతర ప్రాప్తి కారణములగు కాల
కర్మ దైవములలో కర్మే ప్రధానమైనదని చెప్పి శ్లాఘించిరో ఆ కార
ణమువలన), పుణ్యోవై = పుణ్యత్ముడే, పుణ్యేనకర్మణా = శాస్త్ర
విహితమైన పుణ్యకర్మము చేతను, భవతి = అగుచున్నాడు. పాపః =
పాపాత్ముడు, పాపేన = పాపకర్మము చేతను, (భవతి = అగుచున్నాడు).
ఇతి = సమాప్తము. తతోహ = అందువల్లనే. జరత్కారవః =
జరత్కారుని గోత్రమందుఁబుట్టిన, ఆర్తభాగః = ఆర్తభాగుడను
వాడు, ఉపరరామ = ఉపరకయుండెను.

తా. ఇంతకు పూర్వము గ్రహాతిగ్రహదూషమైన మృత్యురూప
బంధనమును, ఆ బంధమునుండి జ్ఞానియగు వానికి ఇక్కడనే ప్రదీప

నిర్వాణమువలె ముక్తియును చెప్పబడినది. ఇప్పుడు గ్రహాతిగ్రహ
మను పేరుగల మృత్యురూపమైన బంధనముయొక్క ప్రయోజనమును
నిర్ధారణ చేయుటకు ఈ ప్రశ్నము ఆరంభింపబడినది. ఓ యాజ్ఞ
వల్క్యుడా! యని పిలిచి అజ్ఞానియై మృతిపొందిన పురుషునియొక్క
వాక్కు అగ్నిని ప్రాణము నాయువును నేత్రము సూర్యుని మనస్సు
చంద్రుని శ్రోత్రము దిక్కులను శరీరము భూమిని ఆత్మ ఆకాశమును
లోమములు ఓషధులను కేశములు వనస్పతులను సౌందుచున్నవి.
కర్తమును శృక్లమును నీశ్వయం దుంచబడుచున్నది. ఇట్లు దేహేం
ద్రియాదులన్నియు పోయి నిరాశ్రయుడై నప్పుడు విదేహీయును
అస్వతంత్రుడును అజ్ఞానియు నగు కర్తయైన ఈ పురుషుడు దేనిని
ఆశ్రయించి మరల ఈ దేహేంద్రియాది సమమును పొందుచున్నాడు,
అది ఏదియని ఆర్తభాగుడు ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు
ఓ ఆర్తభాగుడా! నీ హస్తమును తెమ్ము అని హస్తమును చాచి
ఆర్తభాగుని హస్తమును పట్టుకొని పలికెను. నీవు అడిగిన దానిని మన
మిద్దరమును నిరూపింతము. ఇక్కడ వాదులచేత, స్వభావ, యదృచ్ఛా,
కాల, కర్మ, దైవ, విజ్ఞానమాత్ర శూన్యములు కల్పింపబడినవి.
కనుక ఇది విరోధ స్థానమగుటవలన ఈ జనసముదాయమునందు ఆ వస్తు
వును నిర్ణయించుటకు మనకు శక్యముకాదు. కనుక దానిని విచారించు
టకు ఏకాంత ప్రదేశమునుగూర్చి వెళ్ళుదము అని పలికెను. ఇట్లు
పలికి ఆ యాజ్ఞవల్క్యు, ఆర్తభాగు లిద్దరును ఆ జనసముదాయ ప్రదే
శమునుండి లేచి రహస్యస్థానమును పొంది ముందుగా తాకికవాదుల
యొక్క పక్షములలో ఒక్కొక్కదానిని పరిగ్రహించి విచారించి సమ
స్తములైన పూర్వపక్షములను పోగొట్టి మరల మరల దేహేంద్రి
యాదులను గ్రహించుటకు కర్మమే హేతువు. విదేహీయై మృతి
పొందిన కర్తయగు ఈ పురుషునకు కర్మే ఆశ్రయమైనది యని
నిర్ణయించి పలికి, కాల కర్మ దైవములను ఈ మూడు కారణములలో

కర్మమే మిక్కిలి ప్రధానమైనదని స్తుతించిరి. ఇట్లు వారు మాటిమాటికి దేహేంద్రియ సముదాయమును స్వీకరించుట, కర్మప్రయుక్తమైనదిగా నిర్ధారణ చేసిరి. ఆ కారణము వలన పుణ్యాత్ముడు శాస్త్రవిహితమైన పుణ్యకర్మతో పుణ్యకర్మ ఆశ్రయముగా కలవాడై బ్రాహ్మణాది జన్మమును పాపాత్ముడు శాస్త్రవిపరీతమైన పాపకర్మతో పాపకర్మ ఆశ్రయముగా కలవాడై శ్వే, సూకరాది జన్మములను పొందుచున్నాడు అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పటవలన జరత్కారుని గోత్రమునందు పుట్టిన ఆర్తభాగుడు నిరుత్తురుడై వేఱు ప్రశ్నము చేయక యూరకుండెను,

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయము ద్వితీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

పశ్చిమాధ్యాయము. తృతీయ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథ హైనం భుజ్యర్లాహ్యయనిః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ మద్రేఘ చరకాః పర్యవ్రజామ తే పతజ్జలస్య కా ప్యస్య గృహానైమ తస్యాసీద్దుహితా గన్ధర్వగృహీతా తమపృచ్ఛామ కోఽసీతిసోఽబ్రవీత్సుధన్వాఽగ్గిరస ఇతి తం యదా లోకా నామన్తాన పృచ్ఛామా తైసమబ్రూమ క్వ పారిక్షీతా అథవన్నితి క్వ పారిక్షీతా అథవన్న త్వా - పృచ్ఛామి యాజ్ఞవల్క్య క్వ పారిక్షీతా అథవన్నితి. 1

ప॥ అథ - హ - ఏనం - భుజ్యః - లాహ్యయనిః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - మద్రేఘ - చరకాః - పర్యవ్రజామ - తే - పతజ్జలస్య - కాప్యస్య - గృహా - ఐమ - తస్య - ఆసీత్ - దుహితా - గన్ధర్వగృహీతా - తం - అపృచ్ఛామ - కః - అసి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - సుధన్వా - ఆగ్గిరసః - ఇతి - తం - యదా - లోకానాం - అన్తా - అపృచ్ఛామ - అథ - ఏనం - అబ్రూమ - క్వ - పారిక్షీతాః - అథవ - ఇతి - క్వ -

ః - అభవ - సః - త్వా - పృచ్ఛామి - యాజ్ఞ
వల్క్య - క్వ - పారిక్షీతాః - అభవ - ఇతి.

[ప్ర|| అథ = అనంతరము, (జారత్కారుడు ప్రశ్నముచేసి
ఉడుకున్న తరువాత), లాహ్యాయనిః = లహ్యునియొక్క పుత్రుడగు,
భుజ్యః = భుజ్యులు అను పేరుగలవాడు, పప్రచ్ఛ = అడిగెను.
యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని, హోవాచ = పలి
కెను. చరకాః = వ్రతాచరణముచేయుచున్న, (అధ్యయనముకొఱకు
వ్రతమును ఆచరించుచున్న, వయం = మేము), మద్రదేషు = మద్ర
దేశములయందు, పర్యవ్రజామ = తిరిగితిమి. తే = ఆ తిరుగుచున్న,
(వయం = మేము), కాప్యస్య = కపిగోత్రమునందు పుట్టిన, పతన్జ
లస్య = పతంజలుడనువానియొక్క, గృహాన్ = గృహమునుగూర్చి,
ఐమ=పోతిమి, తస్య = ఆ పతన్జలుడనువానికి, గంధర్వగృహీతా =
గంధర్వగ్రహముచేత గ్రహింపబడిన, (అమానుషమగు గంధర్వ
గ్రహీష్టమైన), దుహితా = కొమార్తె, ఆసీత్ = ఉండెను. తం =
ఆ గంధర్వుని, (త్వం = నీవు), కోసీతి = ఎవడవు అగుచున్నావని,
(వయం = మేము), అపృచ్ఛామ = అడిగితిమి. సః=ఆ గంధర్వుడు,
(అహం = నేను), ఆగ్నిరసః = ఆంగిరసగోత్రమునందు పుట్టిన, సుధ
న్వా = సుధన్వుడను పేరు గలవాడను. ఇతి = అని, అబ్రవీత్ =
పలికెను, తం = ఆ గంధర్వుని, (వయం = మేము), యదా =
ఎప్పుడు, లోకానాం = లోకములయొక్క, అంతా = అవసానము
లను, అపృచ్ఛామ = అడిగితిమో, అథ = అనంతరము, (వయం =
మేము), పారిక్షీతాః = పరిక్షిత్తును వానియొక్క పుత్రులు, క్వ =
ఎక్కడ, (ఏ లోకమునందు), అభవన్నితి = ఉండిరిని, ఏనం = ఈ
గంధర్వునిగూర్చి, అబ్రూమ = పలికితిమి. సః = ఆ గంధర్వుడు,
పారిక్షీతాః = పరిక్షిత్తుత్రులు, క్వ=ఎక్కడ, అభవ = ఉండిరో,
(సర్వం= సమస్తమును, అస్మభ్యం = మాకొఱకు, అబ్రవీత్ = పలి

కెను). సః = ఆ, (అహం = నేను), త్వా = నిన్ను, పరిక్షీతాః = పరిక్షిత్పుత్రులు, క్వ = ఎక్కడ, అభవన్నితి = ఉండిరని, పృచ్ఛామి = అడుగుచున్నాను. హేయాజ్ఞవల్క్యః = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! (త్వం = నీవు), కథయ = చెప్పుము). ఇతి = అని, (భృజ్యపు అనువాడు ప్రశ్నముచేసెను).

తా॥ ఇప్పుడు కర్మఫలములకు సంసారత్వము చూపించుటకు ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపఁ బడినది. ఋతభాగుని పుత్రుడగు జారత్కారపుడు ఊరకయున్న తరువాత లహ్యుని పుత్రుడగు భుజ్యవనువాడు సమప్తివ్యప్తి రూపమైన ఆత్మదర్శనమునకు (సమప్తి అనగా ఏకము వ్యప్తి అనగా అనేకము), అలౌకికత్వమును చూపించుటకు తన ప్రవర్తనరూపమైన ఈ కథనుచేయుచు దీనిచేత ప్రతివాదిబుద్ధిని మోహపెట్టఁగలనని తలంచి అడుగుచున్నాడు. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని పిలిచి పలికెను. మేము మద్రదేశములయందు అధ్యయనముకొఱకు వ్రతాచరణమును చేయువారలమై తిరుగుచు కపిగోత్రమునందు పుట్టిన పతంజలుడనువాని గృహమునకు పోతిమి. అక్కడ అతని కొమార్తె అమానుషమగు గంధర్వ గ్రహవిప్లయై యుండెను. అప్పుడు మే మందఱమును ఆ స్త్రీయందు ఆవహించియున్న గంధర్వ గ్రహమును చుట్టుకొన్నవారమై నీవు ఎవరు? నీ పేరేమి? యని అడిగితిమి. ఆ గంధర్వుడు నేను అంగిరసగోత్రోత్పన్నుడనైన సుధన్వుడనువాడనని పలికెను, అప్పుడు మే మందఱము లోకములయొక్క పరిమాణములను తెలిసికొనుటకు ఈ గంధర్వుని పరిక్షిత్పుత్రులు ఏలోకముం దుండిరని అడిగితిమి. ఆ గంధర్వుడు మా కొఱకు పరిక్షిత్పుత్రులు ఎక్కడవున్నది సమస్తమును చెప్పెను. ఈ ప్రకారము నాచేత గంధర్వులవలన జ్ఞానము పొందఁబడినది. ఇట్లు గంధర్వునివలన జ్ఞానమును పొందినవాడును విద్యాసంపత్తిగలవాడును నగు నేను ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నిన్ను పరిక్షిత్పుత్రులు ఎక్కడ ఉన్నారని అడుగుచు

న్నాను. నీవు దానిని తెలిసికొనియుంటివా చెప్పుము అని భుజ్యవను
వాడు ప్రశ్నము చేసెను.

ఉ॥ స హోవాచోవాచ వై సోఽగచ్ఛన్వై తే తద్వ్యత్రాశ్వమేధ
యాజినో గచ్ఛన్తి క్వ న్వశ్వమేధయాజినో గచ్ఛన్తి ద్వాత్రిం
శతం వై దేవరథాహ్నిన్యయం లోకస్తగ్ సమస్తం పృథివీ
ద్విస్తావత్ప ర్యేతితాగ్ సమస్తం పృథివీ ద్విస్తావత్సముద్రః ప
ర్యేతి తద్యావతీ ఊరస్య ధారా యావద్వా మక్షీకాయాః పత్రం
తావన్స్తరేణాకాశస్తానిన్ద్రః సుషణ్ణో భూత్వా వాయవే ప్రాయ
చ్ఛత్తా న్వాయురాత్మని ధిత్వా తత్రాగమయద్వ్యత్రాశ్వమేధ
యాజినోఽభవన్ని త్యేవమిన్ వై స వాయుమేన ప్రశశన్ స
తస్మాద్వాయురేవ వ్యష్టిరాయు స్సమష్టిరస పునర్మృత్యుం
జయతి య ఏవం వేద తతో హ భుజ్యర్థాహ్మ్యయనిరుపరరామ॥2॥

ఇతి పశ్చిమాధ్యాయే - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - హోవాచ - ఉవాచ - వై - సః - అగచ్ఛ -
వై - తే - తత్ - యత్ర - అశ్వమేధయాజినః - గచ్ఛన్తి - ఇతి
- క్వ - ను - అశ్వమేధయాజినః - గచ్ఛన్తి - ఇతి - ద్వాత్రింశ
తం - వై - దేవరథాహ్నిన్యయం - అయం - లోకః - తం - సమస్తం
- పృథివీ - ద్విః - తావత్ - సముద్రః - పర్యేతి - తత్ - యావతీ
- ఊరస్య - ధారా - యావత్ - వా - మక్షీకాయాః - పత్రం -
తావా - అస్తరేణ - ఆకాశః - తా - ఇన్ద్రః - సుషణ్ణః -
భూత్వా - వాయవే - ప్రాయచ్ఛత్ - తాన్ - వాయుః - ఆత్మని
- ధిత్వా - తత్ర - అగమయత్ - యత్ర - అశ్వమేధయాజినః -
అభవన్ - ఇతి - ఏవం - ఇవ - వై - సః - వాయుం - ఏవ -
ప్రశశన్ - తస్మాత్ - వాయుః - ఏవ - వ్యష్టిః - వాయుః - స
మష్టిః - అప - పునః - మృత్యుం - జయతి - యః - ఏవం - వేద
- తతః - హ - భుజ్యః - లాహ్మ్యయనిః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను. అశ్వమేధయాజినః = అశ్వమేధయాగము చేసినవారు, యత్ర = ఏ లోకమునకు, గచ్ఛంతి = పోవుచున్నారో, తత్ = ఆ లోకమును, తే = ఆ పరిక్షిత్తుత్రులు, అగచ్ఛంతి = పొందిరి. అని, సః = ఆ గంధర్వుఁడు, (తుభ్యం = మీకోటకు), ఉవాచచై = పలికెను. అశ్వమేధయాజినః = అశ్వమేధయాగము చేసినవారు, క్వను = దేని యందు, గచ్ఛంతి = పోవుచున్నారు, ఇతి = అని, (భుజ్యవన్మవాఁడు మరల ప్రశ్నము చేసెను). (ఆ అశ్వమేధయాగమును చేసినవారి యొక్క గతిని చెప్పవలయునను ఇచ్చచేత భువనకోశముయొక్క పరిమాణమును చెప్పెను). అయం = ఈ, లోకః = లోకము, (ఎక్కడ విరాట్పురుషుని శరీరమో, యెక్కడ ప్రాణులయొక్క కర్మఫలము అనుభవించుటయో, అటువంటిదియగు లోకము = అహగా లోకా లోకపర్వతముచేత చుట్టుకొనబడిన ఈ లోకము), ద్వాత్రింశతంశ్చై = ముప్పదిరెండైన, దేవరథాహ్న్నని = దేవరథ = సూర్యరథము యొక్క, ఆహ్న్నని = ఆహ్న్నములైనది. (సూర్యరథము ఒకరోజు లో ఎంతదేశము తిరుగునో ఆ దేశపరిమితి దేవరథాహ్న్నముని చెప్పబడును. అటువంటి ముప్పదిరెండు దేవరథాహ్న్నముల ప్రమాణముకలది ఈ లోకము), తం = ఆ లోకమును, సమంతం = అంతటను, (లోకాలోకమును వ్యాపించియున్న ఈ లోకమునంతయు) పృథివీ = భూమి, ద్విస్తావత్ = రెండింతలపరిమితితో, పర్యేతి = చుట్టుకొనియున్నది. తాం = ఆ, పృథివీం = భూమిని, సమంతం = అంతటను, సముద్రః = సముద్రుఁడు, ద్విస్తావత్ = రెండింతల పరిమితితో, పర్యేతి = చుట్టుకొనియున్నది. (అశ్వమేధయాగమును చేసినవారు ఏమార్గముచేతను బయటపోయి వ్యాపించుచున్నారో. అటువంటి అండ కపాలములయొక్క రంధ్రపరిమాణము చెప్పబడుచున్నది). ఊరస్య = ఘృగలకత్తియొక్క, ధార్ధా = ఛాడి యొక్క

కొన, యావతీ = ఎంతపరిమాణముకలదియో, మక్షికాయాః = ఈగ యొక్క, పత్రం = తెక్క, యావద్వా = ఎంతపరిమితిగలదియో, తావాన్ = అటువంటిది, (అట్టి సూక్ష్మ పరిమాణముకలది). తత్ = ఆ అండ కపాలములయొక్క, అస్తరేణ = మధ్యమందలి, ఆకాశః = ఆకాశము, (రంధ్రము), ఇస్త్విః = పరమేశ్వరుడు, సుపర్ణోభూత్వా = పక్షియై, (తెక్కలు తోక్కగల పక్షిరూపమై), తాన్ = ఆ పరిక్షిత్పుత్రులను, వాయవే = వాయువుకొరకు, ప్రాయచ్ఛత్ = ఇచ్చెను. వాయుః = వాయువు, తాన్ = ఆపరిక్షిత్పుత్రులను, ఆత్మని = తనయందు, ధిత్వా = ఉంచుకొని: (తన స్వరూపమైన వారలనుగా చేసికొని), తత్ర = అక్కడికి, (బ్రహ్మాణ్డమునకు వెలుపల నుండెడి దేశమునకు), అగమయత్ = పొందించెను. యత్ర = ఏ ప్రదేశమునందు, అశ్వమేధయాజినః = అశ్వమేధయాగమును చేసిన పరిక్షిత్పుత్రులు, అభవన్నితి = ఉండిరని, (ఆ గంధర్వుడు చెప్పినది ఇదే). ఏవమివపై = ఈ ప్రకారముగానే, సః = ఆ గంధర్వుడు వాయుమేవ = వాయువునే, ప్రశశంస = స్తుతించెను. తస్మాత్ = అందువలన, వాయురేవ = వాయువే, వ్యష్టిః = వ్యష్టిరూపమైనది, (అధ్యాత్మ అధిభూత అధిదైవభావముతో నానావిధమైనది). వాయుః = వాయువు, సమష్టిః = సమష్టిరూపమైవది. (కేవల సూత్రాత్మ స్వరూపముతో ఒక్కటియైనది). ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (సః = వాడు), పునర్ముత్త్యం = మరల మరణమును, అపజయతి = జయించుచున్నాడు. (ఒకసారి మరణమునుపొంది మరల మరణమును పొందడు. అనగా మరల జన్మము లేనివాడగుచున్నాడు). తతోహ = అందువలననే, (ఇట్లు యజ్ఞవల్క్యుడు తన ప్రశ్నములను నిర్ణయించి చెప్పుట వలన), లాహ్యాయనిః = లహ్యుని పుత్రుడగు, భుజ్యః = భుజ్యవనువాడు, ఉపరరామ = ఉపరకయుండెను.

తా॥ ఈ పూర్వప్రకాశము ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ భుజ్యుఁడా! ఆ పరిక్షిత్పుత్రులు, అశ్వమేధయాగము చేసిన వార లెక్కడికి పోవుచున్నారో అక్కడికి పోయిరని ఆ గంధర్వుఁడు మీకు చెప్పెనని పలికెను. ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు త్తరమును చెప్పఁగానే భుజ్యుఁడనువాఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అశ్వమేధయాగమును చేసినవాడు పోవునట్టి ప్రదేశమేది యని మరల ప్రశ్నము చేసెను. ఇట్లుగఁగా ఆ యశ్వమేధయాగమును చేసినవారిగతిని చెప్పుటకు లోకపరిమాణమును చెప్పుచున్నాఁడు. ప్రాణులయొక్క కర్మ ఫలముల ననుభవించుటకు స్థానమైనదియును విరాట్పురుష సంబంధమైన దేహమైనదియును లోకాలోక పర్యంతముచేత చుట్టుకొని బడినదియు నగు ఈ లోకము, సూర్య రథము ఒక పగటిలో ఎంత భేదము తిరుగునో ఆ దేశపరిమితి, దేవరథాహ్వా మనఁబడును. అట్టి ప్రమాణములు ముప్పదిరెండింతలుగలది. ఇంత పరిమితిగల ఆ యీ లోకమునంతటను రెండింతల పరిమితిగల భూమిచుట్టుకొని యున్నది. ఇంత పరిమితిగల ఆ భూమిని రెండింతల పరిమితిగల సముద్రముచుట్టుకొని యున్నది. ఇటువంటి బ్రహ్మాండకటాక్షామును భేదించుకొని అశ్వమేధయాగమును చేసినవాడు బ్రహ్మాండముయొక్క వెలుపలికి పోవుచున్నారు. ఆ మార్గము ఏదియనఁగా అండ కపాలములయొక్క రంధ్రము. ఇది మిక్కిలి సూక్ష్మమైన మంగలక త్తియొక్క వాడి కొనవలెను ఈగయొక్క తొక్కవలెను అండ కపాలములయొక్క మధ్యమందున్నది. పరమేశ్వరుఁడు అశ్వమేధయాగము చేసిన ఆ పరిక్షిత్పుత్రులను తాను పక్షిరూపుఁడై మోసికొనిపోయి శాహ్యం తరములయందు సమప్తి వ్యప్తి స్వరూపములతో అంతటను వ్యాపించి యున్న వాయువుకొఱకు ఇచ్చెను. ఆ వాయువు ఆ పరిక్షిత్పుత్రులను తన స్వరూపులనుగా చేసికొని ఆ అండకపాలములయొక్క మధ్యమందున్న యతిసూక్ష్మమగు ఆ మార్గము ద్వారా బ్రహ్మాండముయొక్క

వెలుపలికి తీసికొనిపోయెను. దీనినే ఆ గంధర్వుఁడు మీకు చెప్పి ఈ ప్రకారముగానే పరిక్షిత్తుత్రులయొక్క గతినిగూర్చి వాయువును స్తుతించెను. ఇట్లు వాయువు అధ్యాత్మిక అధిభౌతిక అధిదైవిక స్వరూపములతో అనేకవిధములుగాను కేవల సూత్రాత్మ స్వరూపముతో ఒక విధముగాను ఉడుటవలన సమష్టి వ్యష్టిరూపుఁడాయెను. ఇట్లు వాయువును సమష్టిగాను వ్యష్టిగాను తెలిసికొనినవాఁడు మరల జన్మ మెత్తడు. అని ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు తానుచేసిన ప్రశ్నములను నిర్ణయించి చెప్పటవలన లహ్యునిపుత్రుఁడగు భుజ్యవనువాఁడు వేరు ప్రశ్నము చేయనివాఁడై ఊరకుండెను.

ఇట్లు పంచమాధ్యాయము తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

చతుర్థబ్రాహ్మణము ప్రారంభము.

ఉ॥ అథ హైనముష స్తశ్చక్రాయణః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్సాక్షాదపరోక్షాద్భిహ్నా య ఆత్మా శ్చర్వాస్తరస్తం మే వ్యాచక్ష్యేత్యేష త ఆత్మా సర్వాస్తరః కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాస్తరోయః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాస్తరో యోపానేనాపానీతి స త ఆత్మా సర్వాస్తరో యోవానేన వ్యానితి స త ఆత్మా సర్వాస్తరో య ఉదానే నోదానీతి స త ఆత్మా సర్వాస్తర ఏష త ఆత్మా సర్వాస్తరః. 1

స॥ అథ - హ - ఏనం - ఉషస్తః - చాక్రాయణః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - సాక్షాత్ - అపరోక్షాత్ - బ్రహ్మ - యః - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - తం - మే - వ్యాచక్ష్య - ఇతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - కతమః - యాజ్ఞవల్క్య - సర్వాస్తరః - యః - ప్రాణేన - ప్రాణితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - యః - అపానేన - అపానీతి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - యః - వ్యానేన - వ్యా

నితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - యః - ఉదానేన -
ఉదానితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - ఏషః - తే - ఆత్మా
- సర్వాస్తరః

[ప్ర॥ అథహ = అనంతరము, చాక్రాయణః = చక్రనియో
క్క పుత్రుడగు, ఉషస్తః = ఉషస్తుడనువాడు, ఏనం = ఈ
యాజ్ఞవల్క్యుని, ప్రప్రచ్ఛ = అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యా
జ్ఞవల్క్యుడా! యని, హోవాచ = పలికెను. సాక్షాత్ = సమీప
మైనదియును, (ద్రవ్యగువానికి సమీపమైనదియును), అపరోక్షాత్
= ప్రత్యక్షమైనదియునగు, (గౌణముకానిదియును), బ్రహ్మ = సర
బ్రహ్మము, యత్ = ఏదియో, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు అంత
రమునందుండునదియగు, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, యః = ఏది
యో, తం = అటువంటి ఆత్మస్వరూపమును, మే = నాకొరకు,
వ్యాచక్ష్యేతి = స్పష్టముగా చెప్పమాయని, (కొమ్ములను బట్టుకొని
గోవును చూపించినట్టు వాడేవీడని విస్పష్టముగా చూపించుమా
యని ఉషస్తుడు ప్రశ్నముచేసెను). తే = నీయొక్క, (దేహేం
ద్రీయ సంఘాతమగు నీయొక్క), ఏషః = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మ,
సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండునది. (అని యాజ్ఞవ
ల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!
సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనున్న, (మే = నాయొక్క,
ఆత్మా = ఆత్మ). కతమః = ఏది. (అని ఉషస్తుడు మరల అడి
గెను). యః = ఏది, ప్రాణేన = ప్రాణ వాయువుచేతను, ప్రాణితి =
ప్రాణ వ్యాపారమును చేయుచున్నదో, సః = అది, తే = దేహేం
ద్రీయ సంఘాతమగు నీయొక్క, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోప
లనుండెడి, ఆత్మా = విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. యః =
ఏది, అపానేన = అపాన వాయువుచేతను, అపానితి = అపాన వ్యా
పారమును చేయుచున్నదో, సః = అది, తే = దేహేంద్రియ సంఘా

తమగు నీయొక్క, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా = విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. యః = ఏది, వ్యానేన = వ్యాస వాయువుచేతను. వ్యానితి = వ్యాస వ్యాపారమును చేయుచున్నదో, సః = అది, తే = దేహేంద్రియ సముదాయమగు నీయొక్క, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా = విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. యః = ఏది, ఉదానేన = ఉదాన వాయువుచేతను, ఉదానితి = ఉదాన వ్యాపారమును చేయుచున్నదో, సః = అది, తే = దేహేంద్రియ సముదాయమగు నీయొక్క, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా = విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. ఏషః = ఇది, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, తే = దేహేంద్రియసంఘాతమగు నీయొక్క, ఆత్మా = విజ్ఞానమయమగు ఆత్మ.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము చెప్పినగ్రహాతిగ్రహలక్షణమగుమృత్యువుచే మ్రింగబడి సంసారమును పొందినవాడు, ఉన్నాడా? లేడా? ఉన్నయెడల ఏమిచిహ్నము గలవాడు అని ఈ ప్రకారముగా ఆత్మస్వరూపమును వివేకముతోఁ దెలిసికొనుటకు ఉపస్తప్రశ్నము అరంభింపఁ బడుచున్నది. లాహర్యయనుడగు భుజ్యువు ప్రశ్నమును చాలించిన తరువాత చాక్రాయణుడగు ఉపస్తుడు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని పిలిచి మిక్కిలి సమీపమైనదియును ప్రత్యక్షమైనదియునగు పర బ్రహ్మమును, సమస్తమునకు లోపలనుండెడి ప్రత్యగాత్మయును ఇట్లు పరబ్రహ్మ ప్రత్యగాత్మ శబ్దములతోఁ ప్రసిద్ధమగు పరమాత్మ స్వరూపమేదియో దానిని గోవుయొక్క కొమ్మును పట్టుకొని గోవును చూపించినట్లు ఆపరబ్రహ్మమే ఈ ప్రత్యగాత్మ స్వరూపమని విస్పష్టముగా చెప్పమాయని ప్రశ్నము చేసెను. ఇట్లు ప్రశ్నము చేయఁబడి యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ ఉపస్తుడా! నీయొక్క ఆత్మ, సమీపమును ప్రత్యక్షమును బ్రహ్మమును

సర్వాస్తరమును ప్రత్యగాత్మయును అను ఇట్టి విశేషణములతోఁ గూడుకొన్న ఇదియే అని పలికెను, ఇది అనఁగా ఏ ఆత్మ చేతను నీ దేహేంద్రియ సంఘాతము ఆత్మకలది యగుచున్నదో అదియే నీ దేహేంద్రియ సంఘాతమునకు ఆత్మ యని పలికెను. ఇట్లు యాజ్ఞ వల్క్యునిచే పలుకఁబడిన ఆ ఉషస్తుఁడు, ఆత్మస్వరూపము ఈ దేహమా, లేక దేహము లోపలనుండెడి యింద్రియసంఘాతమగు లింగాత్మా; లేక మూడవదియగు యింకొకటియూ ; యని సం దేహము కలవాడై ఈ మూటిలో సర్వాస్తరమగు నాయొక్క ఆత్మగా నీచేత చెప్పఁబడినది యేదియని పలికెను. ఇట్లు ఉషస్తునిచేత పలుకఁబడిన ఆ యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు, ఓ ఉషస్తుఁడా ! దేనిచేత నీముఖము నాసికా సంచారముగల ప్రాణవాయువు ప్రాణవ్యాపారమును పొందింపఁబడుచున్నదో అదియే నీ దేహేంద్రియాది సంఘాతమునకు విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. ఈ ప్రకారమే దేనిచేతను నీయొక్క అపాన వ్యానోదానములును వాని వాని వ్యాపారములను పొందింపఁబడుచున్నదో అదియే నీ దేహేంద్రియ సంఘాతమునకు విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. దేహేంద్రియాది విలక్షణమైన అట్టి విజ్ఞానమ యాత్మచే దేహేంద్రియ సంఘాతము, అధిష్ఠింపఁబడినదై దాదామం త్రమువలెనేఁ ప్రాణములుగల మనుష్యాదులతోఁ గూడుకొని నిర్జీవము లగు రథములు చలనాది వ్యాపారమును పొందినట్లు, ప్రాణనాది వ్యాపారమును పొందుచున్నది. కనుక ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమునకంటె వేరగు విజ్ఞానమయమగు ఆత్మ యున్నది. ఇదియే సర్వాస్తరమగు నీయొక్క ఆత్మయని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ స సోవాచోష స్తత్సాక్షాత్కాయణో యథా విబ్రూయాదసా గౌర
సావశ్వ ఇత్యేవమేవై తద్వ్యవధిప్తం భవతి యదేవ సాక్షాద
సోహృద్భ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాస్తర స్తం మే వ్యాచక్ష్యేత్యే
ష త ఆత్మా సర్వాస్తరః కతమో యాజ్ఞ వల్క్యు సర్వాస్తరః

న ద్యౌష్టే ద్రౌష్టారం పశ్యేన్న శ్రుతేః శ్రోతార్గ శృణుయాన్న
మతేర్నస్తారం మన్వీథా న విజ్ఞతేర్విజ్ఞాతారం విజానీయాః । ఏష
త ఆత్మా సర్వాంతరోఽతోఽన్యదార్తం తతో హోష సశ్చ
క్రాయణ ఉపరరామ. ||2||

ఇతి పశ్చిమాధ్యాయే చతుర్థంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - హోవాచ - ఉషస్తః - చాక్రాయణః - యథా-
విబ్రూయాత్ - అసౌ - గౌః - అసౌ - ఆశ్వః - ఇతి - ఏవం -
ఏవ - ఏతత్ - వ్యవదిప్తం - భవతి - యత్ - ఏవ - సాక్షాత్ -
అపరోక్షాత్ - బ్రహ్మ - యః - ఆత్మా - సర్వాంతరః - తం -
మే - వ్యాచక్ష్య - ఇతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - సర్వాంతరః - కత
మః-యాజ్ఞ వల్క్య-సర్వాంతరః - న - ద్యౌష్టే - ద్రౌష్టారం - పశ్యే-
న - శ్రుతేః - శ్రోతారం - శృణుయాః - న - మతేః - మన్తారం
- మన్వీథాః - న - విజ్ఞతేః - విజ్ఞాతారం - విజానీయాః - ఏషః -
తే - ఆత్మా - సర్వాంతరః - అతః - అన్యత్ - ఆర్తం - తతః -
హ - ఉషస్తః - చాక్రాయణః - ఉపరరామ.

[ప॥ చాక్రాయణః = చాక్రాయణుడగు, సః=ఆ, ఉషః =
ఉషస్తుడు, హోవాచ = పలికెను. అసౌ = ఇది, గౌః = గోవు.
అసౌ = ఇది, ఆశ్వః = గుఱ్ఱము, ఇతి = అని, ప్రత్యక్షముగా
చూపించెదనని ముందు ప్రతిజ్ఞ చేసి, అనంతరము గోవు చలించునది,
గుఱ్ఱము పరిగెత్తునది యని), యథా = ఏ ప్రకారము, విబ్రూ
యాత్ = విరుద్ధముగా పలుకునో. ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే,
ఏతత్ = ఈ ఆత్మస్వరూపము, (త్వయా = నీ చేతను), వ్యవదిప్తం
= మిషచేత నిగ్దేశింపఁబడినది, భవతి = అగుచున్నది. (అట్టి మిషను
వదిలేపెట్టి), సాక్షాత్ = మిక్కిలి సమీపమైనదియును, అపరో
క్షాత్ = ప్రత్యక్షమైనదియునగు, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము, యత్
= ఏదియో, సర్వాంతరః = సమస్తమునకు లోపలనుండునట్టి, ఆత్మా

= ప్రత్యగాత్మ, యః = ఏదియో, తం = అట్టి ఆత్మస్వరూపమందు,
 మే = నాకొరకు, వ్యాచక్ష్యే = విస్పష్టముగా చెప్పమా, ఇతి =
 అని, (ఉపస్తుడు ప్రశ్నముచేసెను). తే = నీయొక్క; ఏషః = ఈ,
 ఆత్మా = ఆత్మ, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండునది.
 (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హే యాజ్ఞవల్క్యః = ఓ యాజ్ఞ
 వల్క్యుడా! (మే = నాయొక్క), సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు లోపల
 నున్న, (ఆత్మా = ఆత్మ), కతమః = ఏది. (అని ఉపస్తుడు మరల అడిగెను),
 దృష్టేః = చూపుయొక్క, ద్రష్టారం = చూచేడువానిని, (చూపు)
 నకు కర్తయైన వానిని అంతటను ఇట్లు చూచుకొనవలయును),
 నపశ్యేః = చూడలేవు. శ్రుతేః = శ్రవణముయొక్క, శ్రోతారం =
 వినెడివానిని. శ్రుణుయాః = వినలేవు. మతేః = మనోవృత్తియొక్క
 మంతారం = మననముచేసెడివానిని, సమన్వీథాః = తలంపలేవు.
 విజ్ఞాతేః = బుద్ధివృత్తియొక్క, విజ్ఞాతారం = తెలిసికొనెడి వానిని,
 నవిజానీయాః = తెలిసికొనలేవు. తే = నీయొక్క, సర్వాస్తరః =
 సమస్తమునకు లోపలనుండునట్టి, ఆత్మా = విజ్ఞానమయమగు ఆత్మ,
 ఏషః = ఇది, అతః = ఈ ఆత్మకంటె, అన్యత్ = ఇతరమైనది,
 ఆర్తం = నశించునట్టి దేహేంద్రియసంఘాతము. (కార్యమగు
 దేహము, కరణాత్మకమగు లింగము), తతోహ = అందువలన,
 (అట్లు ప్రశ్నములను నిర్ణయించి చెప్పటవలన), చాక్రాయణః =
 చాక్రాయణుడగు, ఉపస్తః = ఉపస్తుడు, ఉపరరామ = ఉపరకుండెను.

తా॥ ఉపస్తుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! లోకమునందొకా
 నొక జనుడు ముందు ఇది గోవు, ఇది గుఱ్ఱము అని ప్రత్యక్షముగా
 చూపించుచున్నానని ప్రతిజ్ఞ చేసి మరల గోవు చలించునది, గుఱ్ఱము
 పరిగెత్తునది యని ఎట్లు విరుద్ధముగా పలుకునో అదే ప్రకారము నీవు
 బ్రహ్మ ప్రత్యగాత్మ శబ్దములచే ప్రసిద్ధమగు ఈ ఆత్మను కొమ్ములను
 పట్టుకొని గోవును చూపించినట్లు ఆ బ్రహ్మమే ఈ ప్రత్యగాత్మయని

ప్రత్యక్షముగా చూపించుచున్నానని ప్రతిజ్ఞ చేసి చేతనాధిష్ఠితమైన రథచలనాది దృష్టాంత వ్యాజముతో చూపించితివి. అట్టి వ్యాజమును వదలి నీవు ఇదివఱకు చెప్పిన మిక్కిలి సహిషమైనదియును ప్రత్యక్షమైవదియునగు పరబ్రహ్మమును సర్వాస్తరమగు ప్రత్యగాత్మయునై యున్న నాయొక్క ఆత్మస్వరూపము ఏదియో దానిని ప్రత్యక్షముగా చూపించుమాయని ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పుచున్నాడు. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ ఉషస్తుఁడా! ఇంతకు పూర్వము ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పిన ఆత్మను ఘటపటాది కమునువలెనే విషయముగాఁ జేసికొనమనఁగా, ఉషస్తుఁడు. ఆ ఆత్మ ఘటాదికమువలెనే విషయము గాఁ జేసికొనుటకు అశక్యమగుట వలన విషయముగాఁ జేసికొనఁబడదనెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఎందు వలన అశక్యమైనదియనఁగా ఉషస్తుఁడు ఆ ఆత్మవస్తువుయొక్క స్వాభావ్యమువలన గోచరము చేసికొనుటకు శక్యముకాదు. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఆ ఆత్మవస్తు స్వాభావ్య మేమనఁగా, ఉషస్తుఁడు, ఆ ఆత్మవస్తువునకు దృష్టి మొదలైనదానియొక్క కర్తృత్వమే స్వాభావ్యమనెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, దృష్ట్యాదికర్తృత్వము ఆత్మవస్తు స్వాభావ్యము గనుక దృష్టికిద్రష్టయే ఆత్మయై యున్నది. అటువంటి దృష్టికి కర్తయైన ద్రష్టయగు ఆత్మను నీవు చూడలేవు. ఈ ప్రకారముగానే శ్రవణమునకును కర్తయైన శ్రోతయగు ఆత్మను వినలేవు. మనోవృత్తికి కర్తయైన మన్తయగు ఆత్మను తలంపలేవు. బుద్ధి వృత్తికి కర్తయైన విజ్ఞాతయగు ఆత్మను తెలిసికొనలేవు. ఇట్లు చూచుటకును వినుటకును తలంచుటకును తెలిసికొనుటకును శక్యముగానటువంటిదియును అవినాశియును కూటస్థమునగు ఇదియే, నీయొక్క సర్వాస్తరమగు ప్రత్యగాత్మ స్వరూపమైన ఆత్మ. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపముకంటె వేఱైనది నశించునదియగు దేహమును ఇంద్రియాత్మకమగు లింగశరీరమును అని ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు ప్రశ్నములను నిర్ణయించి

చెప్పటవలన చాక్రాయణుడగు ఉషస్తుడు వేటొక ప్రశ్నముచేయక ఊరకుండెను.

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయము చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

పశ్చిమాధ్యాయము, పశ్చిమ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ అథ హైనం కహోళః కాషీతకేయః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదేవ సాక్షాదపరోక్షాద్భిష్టా య ఆత్మా సర్వా సర సు మే వ్యాచక్ష్యేత్యేష త ఆత్మా సర్వా స్తరః । కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాస్తరో యోశనాయాపిపాసే శోకం మో హం జరాం మృత్యుమత్యేతి । ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వృథాయ । అథభిక్షాచర్యంచరన్తి యా హ్యేవ పుత్రైషణా సా విత్తైషణా యావిత్తైషణా సాలోకైషణోభవ్యేతే ఏషణే ఏవ భవతః । తస్మాద్భిష్టాణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠా సేత్ బాల్యం చపాణ్డిత్యం చ నిర్విద్యాభీమునిరమానం చ మానం చ నిర్విద్యాఽథ బ్రాహ్మణః స బ్రాహ్మణః కేన స్యాద్యేన స్యాత్తేనేదృశ ఏవాతోఽన్యదార్తం తతో హ కహోళః కాషీత కేయ ఉపరరామ.

॥1॥

ఇతి పశ్చిమాధ్యాయో - పశ్చిమబ్రాహ్మణమ్,

ప॥ అథ - హ - ఏనం - కహోళః - కాషీతకేయః - పప్ర

చ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఏవ - సాక్షా
త్ - అపరోక్షాత్ - బ్రహ్మ - యః - ఆత్మా - సర్వాస్తరః - క
తమః - యాజ్ఞవల్క్య - సర్వాస్తరః - యః - అశనాయాపిపాసే -
శోకం - మోహం - జరాం - మృత్యుం - ఆత్యేతి - ఏతం - వై -
తం - ఆత్మానం - విదిత్వా - బ్రాహ్మణః - పుత్రైషణాయాః -
చ - విత్తైషణాయాః - చ - లోకైషణాయాః - చ - వృథాయ -

అథ - భిక్షాచర్యం - చరన్తి - యా - హి - ఏవ - పుత్రైషణా -
 సా - విత్తైషణా - యా - విత్తైషణా - సా - లోకైషణా - ఉభే -
 హి - ఏతే - ఏషణే - ఏవ - భవతః - తస్మాత్ - బ్రాహ్మణః -
 పాణ్డీత్యం - నిర్విద్య - బాల్యేన - తిష్ఠాసేత్ - బాల్యం - చ - పా -
 ణ్డీత్యం - నిర్విద్య - అథ - మునిః - అమానం - చ - నిర్విద్య -
 అథ - బ్రాహ్మణః - సః - బ్రాహ్మణః - కేన - స్యాత్ - యేన -
 స్యాత్ - తేన - ఈదృశః - ఏవ - అతః - అన్యత్ - ఆర్తం -
 తతః - హ - కహాళః - కౌషీతకేయః - ఉపరరామ.

[ప్ర॥ అథహ = అనంతరము, కౌషీతకేయః = కుషీతకుని
 యొక్క పుత్రుడగు, కహాళః = కహాళుడనువాడు, ఏనం =
 ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, పప్రచ్ఛ = అడిగెను. హే యాజ్ఞవల్క్యేతి =
 ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని పిలిచి, (త్వం = నీవు), సాక్షాత్ =
 సమీపమైనదియును, అపరోక్షాత్ = ప్రత్యక్షమైనదియునగు,
 బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము, యత్ = ఏదియో, సర్వాస్తరః = సమస్త
 మునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా = ప్రత్యగాత్మ, యః = ఏదియో,
 తం = ఆ ఆత్మస్వరూపమును, మే = నాకొఱకు, వ్యాచక్ష్యేతి =
 విస్పష్టముగాఁ జెప్పమా యని, హోవాచ = పలికెను. తే = నీ
 యొక్క, ఏషఆత్మా = ఈ ఆత్మ, సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు
 లోపలనుండునది. (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). హేయాజ్ఞ
 వల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! సర్వాస్తరః = సమస్తమునకు
 లోపలనుండెడి, (మే = నాయొక్క, ఆత్మా = ఆత్మ), కతమః =
 ఏది. (కహాళుడు ప్రశ్నము చేసెను), యః = ఏది. అశనాయాపి
 పాసే = భోజనేచ్చ పాసేచ్ఛలను, శోకం = దుఃఖమును, మోహం
 = మోహమును, జరాం = వృద్ధత్వమును, మృత్యుం = మరణము
 ను, అత్యేతి = అతిక్రమించి యున్నదో, తం=ఆ ప్రసిద్ధమగు, ఏతం
 వై = ఈ, ఆత్మానం = ఆత్మస్వరూపమును, విదిత్వా = తెలిసికొని,

బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు. పుత్రైషణాయాశ్చ = పుత్రులకొఱకై న కోరికవల్ల నుండి, (పుత్రునిచేత ఈ లోకమును జయింపదగినది యని లోకజయ సాధనమైన పుత్రునిగూర్చిన కోరిక = అనగా వివాహము చేసికొనుటవలన), విత్తైషణాయాశ్చ = (కర్మసాధనమగు గోవులు మొదలైన) ధనమువల్ల నుండి, (ఈ గవాది ధనముచేతను కర్మచేసి పితృలోకమును జయింపవలెననెడి కోరికనుండి), లోకైషణాయాశ్చ = లోకముయొక్క కోరికవల్ల నుండి, (దైవవిత్తమగు పిరణ్యగర్భ విద్యచేత దేవలోకమును జయింపవలెననెడి కోరికవల్ల నుండి), వ్యుత్థాయ = మల్లి, అనాత్మలోక ప్రాప్తిసాధనములైన మోడగు భార్యావిత్త విద్యల సాధనములయందు ఆశను చేయక సన్న్యసించి, అథ = అనంతరము, భిక్షాచర్యం = భిక్షుకొఱకై న సంచారమును, చరన్తి = చేయుచున్నారు. (సమస్తకర్మలను కర్మ సాధనములను విడిచి పరమహంస రూపమైన సన్న్యాసమును పొంది భిక్షాచరణమును చేయుచున్నారు). పుత్రైషణాయాశ్చ = పుత్రులకొఱకై న కోరిక, యాహ్యేవ = వీదియో, సా = అది, విత్తైషణాయాశ్చ = గోవు మొదలైన ధనముయొక్క కోరిక ; విత్తైషణాయాశ్చ = గవాది ధనముయొక్క కోరిక, యా = వీదియో, సా = అది, లోకైషణాయాశ్చ = లోకముయొక్క కోరిక ; (గనుక కోరిక ఒకటే). ఏతే = ఈ, ఏషణే = కోరికలు, ఉభేహ్యేవ = రెండే. భవతః = అగుచున్నవి. (ఆ ఒకటియైన కోరిక సాధ్య సాధనములయొక్క భేదముచేతను రెండగుచున్నవి). (ఏ కారణమువలన బ్రాహ్మణులు అసాధన ఫల స్వభావమైన ఈ ఆత్మజ్ఞానమును తెలిసికొని (నిదృష్టాదృష్టార్థమగు కర్మను, ఆ కర్మ సాధనమును విడిచి సన్న్యసించి భిక్షాచరణమును చేయుచున్నారో), తస్మాత్ = ఆ కారణము వలన, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణుడు, (బ్రహ్మజేతృ), పాణిణ్యం = పండిత భావమును, (ఈ ఆత్మవిజ్ఞానమును), నిర్విద్య = నిశ్శేషముగాఁ దెలిసికొని, (ఆచార్యునివలన ఆగమము

ఫలన బాగుగాఁ దెలిసికొని), బాల్మీన = బలభావముతో. (అసాధన స్వరూపమగు ఆత్మవిజ్ఞానమే బలము; బలమనఁగా బ్రహ్మవిద్యఫలన సమ స్తమైన విషయములయొక్క దృష్టిని తిరస్కరించుట. అట్టి బలము యొక్క భావమే బాల్యమనఁబడును). తిష్ఠాసేత్ = ఉండుటకు కోరును. బాల్యంచ = ఆత్మవిజ్ఞానబల భావమును, పాణ్డీత్యంచ = పండిత భావమును, నిర్విద్య = నిశ్శేషముగాఁ దెలిసికొని, అథ = అనంతరము, మునిః = యోగి, (భవతి = అగుచున్నాఁడు). సమ స్తమైన అనాత్మజ్ఞానమును తిరస్కరించి కృతకృత్యుడగుచున్నాఁడు). అమానంచ = అమానమునున్ను, (అత్మజ్ఞానమునున్ను, అనాత్మజ్ఞానమును తిరస్కరించుటయున్ను, ఇవి రెండు పాణ్డీత్యబాల్యములు; ఈ రెంటిని శేషము లేకుండా చేయుటయే అమాన మనఁబడును). మానంచ = మానమునున్ను, (అనాత్మ జ్ఞానమును తిరస్కరించుట యొక్క అంతమునందైన ఫలము మాన మనఁబడును). నిర్విద్య = నిశ్శేషముగాఁ దెలిసికొని, అథ = అనంతరము, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, (భవతి = అగుచున్నాఁడు). (సమ స్తము బ్రహ్మస్వరూపమే యున్నది జ్ఞానము పుట్టుచున్నది). సః బ్రాహ్మణః = అట్టి బ్రాహ్మణుఁడు, కేన = దేనిచేతను, స్యాత్ = అగును? యేన = ఈపూర్వోక్తమైన ఏ ఆచరణచేతను, స్యాత్ = అగునో, తేన = దానిచేతను, ఈదృశ్యేష = ఈ పూర్వోక్తమైన బ్రాహ్మణుఁడే, (భవతి = అగుచున్నాఁడు). అతః = దీనికంటె, (అశనాయాద్యతీతమును నిత్యతృప్తమును బ్రాహ్మణ్యావస్థానమునగు ఈ ఆత్మస్వరూపమునకంటె), అన్యత్ = ఇతరమైనది. (అవిద్యా విషయమైన పూర్వము పెన్ని పుత్రేషణాది లక్షణమైన అన్యవస్తువు), ఆర్తం = నశించునది. తతోహ = అందువలన (యదా జ్వలన్కుడు ఇట్లు ప్రశ్నమును నిర్ణయించి చెప్పుటవలన), కాసీత కేయః = కుషీతకుని పుత్రుఁడగు, కహళః = కహళుఁడనువాఁడు, ఉపరధామ = ఉపరకయుండెను,

తా॥ ఇప్పుడు బంధ మోక్ష సాధనమైన సన్యాససహితమగు ఆత్మజ్ఞానము చెప్పదగినదని కహోళ ప్రశ్న మారంభింపబడుచున్నది. పూర్వమునందు ప్రశ్నముచేసిన ఉపస్తుండును ఈ కహోళుండును వీరిద్దఱును చేరి చేసిన ప్రశ్నములలో నొకటిని ఉపస్తుండు చేయగా, పూర్వప్రశ్నమునందు గ్రహాతిగ్రహాలక్షణమైన మృత్యురూపమగు దేహేంద్రియాది బంధముకంటె వేరగు ఆత్మస్వరూపమున్నదని చూపింపబడినది. రెండవదియగు ఈ కహోళ ప్రశ్నమందు పూర్వము చెప్పినదానికంటె వేరు విశేషముగా ఆ ఆత్మస్వరూపమునకే తుత్పిపాసాది సంసార ధర్మమునకంటె అతీతమైయుండుట చెప్పబడుచున్నది. కహోళుండనువాడు యాజ్ఞవల్క్యుని, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! యని పిలిచి సన్నిహితమై ప్రత్యక్షముగా నుండెడి పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వాంతరమగు ప్రత్యగాత్మ స్వరూపమునగు ఆ ఆత్మస్వరూపమును నా కొఱకు విస్పష్టముగాఁ జెప్పమా యని ప్రశ్నముచేయగా, ఓ కహోళుడా! నీయొక్క ఈ ఆత్మస్వరూపము సర్వాంతరమైనదియని యాజ్ఞవల్క్యుండు చెప్పెను. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! సర్వాంతరమగు నా ఆత్మస్వరూపము వీదియని మరల కహోళుండు ప్రశ్నముచేసెను. ఓ కహోళుడా! ప్రాణ మన శ్మరీరములే అధికరణములుగాఁగల తుత్పిపాసలును శోకమోహములును జరామరణములును ప్రాణులయందు అహోరాత్రములు వలెనే సముద్రతరంగములువలెనే యున్నవై సంసారమని చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముండెడి జీవులయొక్క ఈ పూర్వోక్తమగు సంసారధర్మములైన తుత్పిపాసాదులచేతను సమీపమును ప్రత్యక్షమును సర్వాంతరమునగు ఆత్మస్వరూపము మేఘము మొదలైన వానియొక్క మాలిన్యములచేత ఆకాశమువలెనే స్పృశింపబడక యుండుచున్నది. అటువంటి ఈ ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొని బ్రాహ్మణులు దా రేషణ ధనేషణ లోకేషణలనుండి విరక్తులై సన్న్యసించి దేహధార

ణార్థమై భిక్షాచరణమును మాత్రము చేయుచున్నారు. ఇట్లు బ్రాహ్మణులు అసాధనఫలస్వభావమైన ఆత్మజ్ఞానమును తెలిసికొని దృష్టా దృష్టార్థమగు కర్మను కర్మనాథనమును విడిచి సన్యసించి భిక్షాచరణమును చేయుటవలన బ్రహ్మవేత్త ఆత్మవిజ్ఞానమును ఆచార్యాగమములవలన నిశ్శేషముగాఁ దెలిసికొని బ్రహ్మవిద్యవలన సమస్తమైన విషయములయొక్క దృష్టిని తిరస్కరించుటయనెడి బలముయొక్క భావముతో నుండుటకు కోరవలయును. ఇట్లు ఆత్మవిజ్ఞానమును, అనాత్మజ్ఞానములగు విషయములయొక్క దృష్టిని, తిరస్కరించుటను నిశ్శేషముగాఁ దెలిసికొని సమస్తమైన అనాత్మజ్ఞానమును తిరస్కరించి కృతకృత్యుడగు ముని యగుచున్నాడు. ఆత్మజ్ఞానమును అనాత్మజ్ఞానతిరస్కారమును నిశ్శేషముగాఁ జేయుటకు స్వరూపముగాఁగల అమానమును, మునిభావమగు మానమును, నిశ్శేషముగాఁ దెలిసికొని సమస్తము బ్రహ్మస్వరూపమే యనెడి జ్ఞానముగల బ్రాహ్మణుఁ డగుచున్నాడు. అట్టి బ్రాహ్మణుఁడు ఈపూర్వము చెప్పిన ఆచరణముచేతనే యగుచున్నాఁడని చెప్పి తుత్తిపాసాద్యతీతమును నిత్యతృప్తమును బ్రాహ్మణ్యావస్థానమునగు ఈ ఆత్మస్వరూపము కంటె అన్యమగు అవిద్యావిషయమును పూర్వము చెప్పిన పుత్రేషణాది లక్షణమునగు వస్తువు స్వప్న మాయా మరీచ్యుదకములకు సమానమై నశించుచున్నది యని యాజ్ఞపల్కుచుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు యాజ్ఞపల్కుచుఁడు తానుచేసిన ప్రశ్నమును నిర్ణయించి చెప్పుటవలన కౌషితకపుత్రుఁడగు కహోళుఁడు వేతొక ప్రశ్నమును చేయనివాఁడై యూరక యుండెను.

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయమునందు

పశ్చిమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

పశ్చిమాధ్యాయము - పష్టబ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథ హైనం గార్గీ వాచక్ష్మవీ పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ
యదిదన్ సర్వమప్స్వితం చ ప్రోతం చ కస్మిన్ను ఖల్వాప ఓ
తాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి । వాయూ గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు వాయూ
శ్చ ప్రోతాశ్చేత్స్తస్మరిక్షలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖల్వస్తరిక్ష
లోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి గన్ధర్వలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను
ఖలుగన్ధర్వలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేత్యాదిత్యలోకేషు గార్గీతి
కస్మిన్ను ఖల్వాదిత్యలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి చంద్రలోకేషు
గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు చంద్రలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి క్షత్ర
లోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు నక్షత్రలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతా
శ్చేతి దేవలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు దేవలోకా ఓతాశ్చ
ప్రోతాశ్చేతీంద్రలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖల్వింద్రలోకా ఓతాశ్చ
ప్రోతాశ్చేతి ప్రజాపతిలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు ప్ర
జాపతిలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి బ్రహ్మలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను
ఖలు బ్రహ్మలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి స హోవాచ గార్గీ
మాతిప్రాక్షీ రామ తే మూర్ధా వ్యవప్తదనతిప్రశ్నాం నై దేవతా
మతిప్రచ్ఛసి గార్గీ మాతిప్రాక్షీరితి తతో హ గార్గీ వాచక్ష్మవ్య
సరరామ.

॥1॥

ఇతి పశ్చిమాధ్యాయే పష్టబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - హ - ఏనం - గార్గీ - వాచక్ష్మవీ - పప్రచ్ఛ -
యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం సర్వం - అపు -
ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - కస్మిన్ - ను - ఖలు - ఆపః - ఓతా -
చ - ప్రోతా - చ - ఇతి - వాయూ - గార్గీ - ఇతి - కస్మిన్ -
ను - ఖలు - వాయుః - ఓతః - చ - ప్రోతః - చ - ఇతి - అస్త
రిక్షలోకేషు - గార్గీ - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - అస్తరిక్షలోకాః -
ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - గన్ధర్వలోకేషు - గార్గీ -

ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - గన్ధర్వలోకాః - ఓతాః - చ -
 ప్రోతాః - చ - ఇతి - ఆదిత్యలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ -
 ను - ఖలు - ఆదిత్యలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి -
 చంద్రలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - చంద్రలోకాః -
 చ - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - సక్షత్రలోకేషు -
 గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - సక్షత్రలోకాః - ఓతాః -
 చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - దేవలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ -
 ను - ఖలు - దేవలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి -
 ఇంద్రలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - ఇంద్రలోకాః -
 ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - ప్రజాపతిలోకేషు - గార్గి -
 ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - ప్రజాపతిలోకాః - ఓతాః - చ -
 ప్రోతాః - చ - ఇతి - బ్రహ్మలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ -
 ను - ఖలు - బ్రహ్మలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి -
 సః - హోవాచ - గార్గీ - మా - అతిప్రాక్షీః - మా - తే -
 మూర్ధా - వ్యపస్తత్ - అనతిప్రశ్నాయం - వై - దేవతాం - అతి
 పృచ్ఛసి - గార్గి - మా - అతిప్రాక్షీః - ఇతి - తతః - హ - గార్గి -
 వాచక్ష్మీ - ఉపరరామ.

[ప్ర॥ అథహ = అనంతరమునందు, వాచక్ష్మీ = వచక్కుని
 పుత్రికయగు, గార్గీ = గార్గియనునది, ఏనం = ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని,
 పప్రచ్ఛ = అడిగెను, యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడాయని,
 హోవాచ = పలికెను. ఇదంసర్వం = ఈ సమస్తమున్ను, (భూసంబం
 ధమగు ధాతుజాతమంతయు), అప్పు = ఉదకములయందు, ఓతంచ =
 పటముయొక్క దీర్ఘ తంతువులు వలెనె కల్పింపబడినది. (పడుగువలెనె
 చేయబడినది). ప్రోతంచ = పటముయొక్క తిర్యక్తంతువులు వలెనె
 కల్పింపబడినది. (పేకవలెనె చేయబడినది). ఆపః = ఉదకములు,
 కస్మిన్ను ఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చ = వస్త్రముయొక్క

పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి. ఇతి = అని, (గార్గి ప్రశ్న చేసెను). హేగార్గి = ఓగార్గి! వాయా = వాయువునందు, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). వాయుః = వాయువు, కస్మిన్న ఖలు = దేనియందు, ఓతశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి అని, (గార్గి ప్రశ్న చేసెను). హేగార్గి = ఓగార్గి! అస్తరిక్షలోకేషు = అస్తరిక్షలోకములయందు, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). అస్తరిక్షలోకాః = అంతరిక్షలోకములు, కస్మిన్న ఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి అని, (గార్గి ప్రశ్న చేసెను). హేగార్గి = ఓగార్గి! గన్ధర్వలోకేష్వితి = గన్ధర్వలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). గన్ధర్వలోకాః = గంధర్వలోకములు, కస్మిన్న ఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రములయొక్క పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి, (గార్గి ప్రశ్న చేసెను). హేగార్గి = ఓగార్గి! ఆదిత్యలోకేష్వితి = ఆదిత్యలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). ఆదిత్యలోకాః = ఆదిత్యలోకములు. కస్మిన్న ఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి, (గార్గి ప్రశ్నము చేసెను) హేగార్గి = ఓగార్గి, చంద్రలోకేష్వితి = చంద్రలోకములయందలి, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). చంద్రలోకాః = చంద్రలోకములు, కస్మిన్న ఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలు వలెనే కల్పింపఁ బడినవి, (గార్గి ప్రశ్న చేసెను). హేగార్గి = ఓగార్గి, సక్షత్రలోకేష్వితి = సక్షత్రలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). సక్షత్రలోకాః = సక్షత్రలోకములు, కస్మిన్న ఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి, (గార్గి ప్రశ్న చేసెను).

హేగార్గి = ఓగార్గీ, దేవలోకేష్వీతి = దేవలోకములయందని,
 (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). దేవలోకాః = దేవలోకములు, కస్మి
 న్నుఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క
 పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను).
 హేగార్గి = ఓగార్గీ, ఇన్ద్రలోకేష్వీతి = ఇన్ద్రలోకములయందని,
 (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). ఇన్ద్రలోకాః = ఇంద్రలోకములు,
 కస్మిన్నుఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రము
 యొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను).
 హేగార్గి = ఓగార్గీ! ప్రజాపతిలోకేష్వీతి = ప్రజాపతిలోకములయం
 దని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). ప్రజాపతిలోకాః = ప్రజాపతి
 లోకములు, కస్మిన్నుఖలు = దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి =
 పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గి ప్రశ్నముచేసెను).
 బ్రహ్మలోకేష్వీతి = బ్రహ్మలోకములయందని (యాజ్ఞవల్క్యుడు
 చెప్పెను). బ్రహ్మలోకాః = బ్రహ్మలోకములు, కస్మిన్నుఖలు =
 దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలు
 వలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను). సః = ఆ యాజ్ఞ
 వల్క్యుడు. హేగార్గి = ఓగార్గీ! మాతిప్రాక్షీః = న్యాయమును
 అతిక్రమించి ప్రశ్నచేయకుము. తేః = నీయొక్క (న్యాయమును అతి
 క్రమించి ప్రశ్నముచేయుచున్న నీయొక్క), మూర్ధా = శిరస్సు,
 వ్యప పత్ = పగిలిపడును. అనతిప్రశ్నాయై = ప్రసిద్ధముగా
 న్యాయమును అతిక్రమించి ప్రశ్నముచేయఁగూడని. దేవతాం = దేవ
 తను, అతిప్రృచ్ఛసి = న్యాయమును అతిక్రమించి అడుగుచున్నావు,
 హేగార్గి = ఓగార్గీ, మాతిప్రాక్షీః = (న్యాయమును) అతిక్రమించి
 అడుగకుము, ఇతి = అని, హోవాచ = పలికెను. తతోహ = అందు
 వలన, వాచక్ష్మవీ = వచక్ష్మని పుత్రికయగు, గార్గీ = గార్గి, ఉపర
 రామ = ఊరకయుండెను.

తా. పూర్వము చెప్పిన చతుర్థ పశ్చిమ బ్రాహ్మణముల రెంటి
యందు ఆత్మకు సర్వాస్తరత్వము చెప్పబడినది. బాహ్యస్తర్భావము
తోను భూమిమొదలు ఆకాశాంతముసరకుండెడి భూతములయొక్క
శాహ్యామునుపొంది నిరాకరించుచు ప్రప్తయొక్క సాక్షాత్సర్వాస్తర
మగు సమస్త సంసారధర్మముల విడిచియున్న ఆత్మస్వరూపము
చూపించఁదగినదియని ఈ బ్రాహ్మణము ఆరంభింపఁబడినది. కహోశ
ప్రశ్నానంతరము వచునుని పుత్రికయగు గార్గి, ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా!
ఈ పృథివీసంబంధమగు ధాతుజాతమంతయు వస్త్రముయొక్క
పడుగుపేకలలోనుండెడి దారములువలెనె బాహ్యస్తర్భావములగు
ఉదకములచేత అంతటను వ్యాపింపఁబడి యున్నది. ఆ ప్రకార
ముగానే ఆ యుదకములు దేనియందున్నవని ప్రశ్నచేయగా
వాయువునందున్నదనియును, వాయువు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా
అంతరిక్ష లోకములయందున్నదనియును, అంతరిక్షలోకములు దేని
యందని ప్రశ్నచేయగా గంధర్వలోకములయందున్నదనియును,
గంధర్వలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా ఆదిత్యలోక
ములందున్నదనియును, ఆదిత్యలోకములు దేనియందని ప్రశ్న
చేయగా చంద్రలోకములయందున్నదనియును, చంద్రలోకములు దేని
యందని ప్రశ్నచేయగా నక్షత్రలోకములయందున్నదనియును, నక్షత్ర
లోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా దేవలోకములయందున్న
దనియును. దేవలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా ఇంద్రలోక
ములయందున్నదనియును, ఇంద్రలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచే
యగా స్రజాపతిలోకములయందున్నదనియును, స్రజాపతిలోకములు
దేనియందని ప్రశ్నచేయగా బ్రహ్మలోకములయందున్నదనియును,
చెప్పి యాజ్ఞవల్క్యుడు ఈ ప్రకారము గార్గి యడిగిన ప్రశ్నలు
అనఁగా అనుమానముచేత నడుగఁదగిన పృథివ్యాది భూతములను
గురించియును, ఆ భూతములవలన కలిగిన అంతరిక్షాది బ్రహ్మలోక

ములను గురించియును, క్రమముగాఁగార్యకారణములైన వాటిని
టిని చెప్పి భూతములకును భూతవికారములగు అంతరిక్షాది బ్రహ్మ
లోకములకును అతీతమైనదియును పూర్వప్రకారము అనుమానముచే
దర్శించుటకు నర్హముగానిదియునగు ఆగమప్రమాణముచే దెలిసి
కొనఁదగిన దేవతా స్వరూపమును తెలిసికొనుటకు పూర్వమువలెనే
న్యాయమునతిక్రమించి అనుమానముచే గార్గి ప్రశ్నచేయగా,
యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ గార్గి! ఇట్లు న్యాయమునతిక్రమించి ప్రశ్నము
చేయఁగూడదు. నీవు అట్లు చేసితివేని నీ శిరస్సు పగిలి క్రిందపడును.
కాబట్టి నీవు బ్రతికియుండుటకు ఇచ్చకలదానవైతివేని అట్లు ప్రశ్నము
చేయకుమా యని పలుకగా వచున్నది పుత్రికయగు గార్గి వేఱొక
ప్రశ్నము చేయక యూరకుండెను.

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయమునందు పష్టబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

పశ్చిమాధ్యాయము - సప్తమంబ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథ హైనముద్దాలక ఆరుణిః ప్రప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ
మద్రేష్వవ సామ పతంజలస్య కాప్యస్య గృహేషు యజ్ఞమధీయా
నాస్తస్యా సీద్భార్యా గంధర్వ గృహేతా తమపృచ్ఛామహోఽసీతి
సోఽబ్రవీత్ కబంధ ఆధర్వణ ఇతి సోఽబ్రవీత్పతంజలం కాప్యం
యాజ్ఞకాగ్ శ్చ వేత్థ ను త్వం కాప్య తత్సూత్రం
యేనాయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సప్త
బ్ధాని భవంతీతి సోఽబ్రవీత్పతంజలః కాప్యో నాహం తం భగవన్స్వే
దేతి । సోఽబ్రవీత్పతంజలం కాప్యం యాజ్ఞకాగ్ శ్చ వేత్థ నుత్వం
కాప్య తమస్త్రామిణం య ఇమం చ లోకం పరం చ లోకగ్
సర్వాణి చ భూతాని యోఽస్తనో యమయతీతి సోఽబ్రవీత్పత
ంజలః కాప్యోనాహంతం భగవన్స్వేదేతి సోఽబ్రవీత్పతంజలం
కాప్యం యాజ్ఞకాగ్ శ్చ యో వై తత్కాప్య సూత్రం విద్యా
త్తం చాస్త్రామిణమితి స బ్రహ్మ విత్స లోకవిత్స దేవవిత్స

వేదవిత్స భూతవిత్స ఆత్మవిత్స సర్వవిదితి తేభ్యోఽ బ్రవీత్తదహం
వేద తచ్ఛేత్వం యాజ్ఞవల్క్య సూత్రమవిద్వాక్ స్తం చాస్త
ర్యామిణం బ్రహ్మగ వీరుదజనే మూర్ధా తే విపతిష్యతీతి వేద వా
అహం గౌతమ తత్సూత్రం తం చాస్తర్యామిణమితి యో వా
ఇదం కశ్చిదుచ్చిగూ ద్వేద వేదేతి యథా వేత్థ తథా
బ్రూహీతి.

||1||

ప॥ అథ - హ - ఏనం - ఉద్దాలకః - ఆరుణిః - పప్రచ్ఛ -
యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - ముద్రేషు - అవసామ -
పతజ్జలస్య - కాప్యస్య - గృహేషు - యజ్ఞం - అధీయా -నాః -
తస్య - ఆసీత్ - భార్యా - గర్ధర్వగృహీతా - తం - అశృ
చ్ఛామ - కః - అసి - ఇతి - సః-అబ్రవీత్ - కబన్ధః - అధర్వణః-
ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతజ్జలం - కాప్యం - యాజ్ఞ కా -
చ - వేత్థ - ను - త్వం - కాప్య - తత్ - సూత్రం - యేచ -
అయం - చ - లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి - చ -
భూతాని - సద్వృద్ధాని - భవంతి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పత
జ్జలః - కాప్యః - న - అహం - తం - భగవన్ - వేద - ఇతి -
సః - అబ్రవీత్ - పతజ్జలం - కాప్యం - యాజ్ఞ కా - చ - వేత్థ
- ను - త్వం - కాప్య - తం - అస్తర్యామిణం - యః - ఇమం -
చ - లోకం - పరం - చ - లోకం - సర్వాణి - చ - భూతాని -
యః - అస్తరః - యమయతి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతజ్జలః-
కాప్యః - న - అహం - తం - భగవన్ - వేద - ఇతి - సః -
అబ్రవీత్ - పతజ్జలం - కాప్యం - యాజ్ఞ కా - చ - యః -
వై - తత్ - కాప్య - సూత్రం - విద్యాత్ - తం - చ - అస్త
ర్యామిణం - ఇతి - సః - బ్రహ్మవిత్ - సః - లోకవిత్ - సః -
దేవవిత్ - సః - వేదవిత్ - సః - భూతవిత్ - సః - ఆత్మవిత్ -
సః - సర్వవిత్ - ఇతి - తేభ్యః - అబ్రవీత్ - తత్ - అహం -

వేద - తత్ - చేత్ - త్వం - యాజ్ఞవల్క్య - సూత్రం - అవి
 ద్వాన్ - తం - చ - అస్తర్యామిణం - బ్రహ్మగవీః - ఉదజసే -
 మూర్ధా - తే - విపతివ్యతి - ఇతి - వేద - వా - అహం - గౌత
 మ - తత్ - సూత్రం - తం - చ - అస్తర్యామిణం - ఇతి -
 యః - వై - ఇదం - కః - చిత్ - బ్రూయాత్ - వేద - వేద -
 ఇతి - యథా - వేత్థ - తథా - బ్రూహి - ఇతి.

స॥ అథహ = అనంతరము, ఆరుణిః = అరుణపుత్రుడగు,
 ఉద్దాలకః = ఉద్దాలకుడనువాడు, ఏనం = ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని,
 ప్రపచ్ఛ = అడిగెను. హే యాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁ
 డాయని, హోవాచ = పలికెను. (వయం = మేము), మద్రదేషు =
 మద్రదేశములయందు, కాప్యస్య = కపిగోత్రోత్పన్నుడైన, పతంజ
 లస్య = పతంజలుడనువానియొక్క, గృహేషు = గృహమునందు,
 యజ్ఞం = యజ్ఞశాస్త్రమును, (కల్పసూత్రమును), అధీయానాః =
 అధ్యయనమును చేయువారమై, అనసామ = నివసించియుంటిమి.
 తస్య = ఆ పతంజలునియొక్క, భార్యా = భార్య, గన్ధర్వగృహీతా
 = గంధర్వునిచే గ్రహింపబడినదై, ఆసీత్ = ఉండెను. తం = ఆ
 గంధర్వగ్రహమును, (వయం = మేము), కోసీతి = ఎవడవగుచు
 న్నావని, అపృచ్ఛామ = అడిగితిమి, సః = ఆ గంధర్వుడు, ఆధ
 ర్వణః = అధర్వుని పుత్రుడగు, కబన్ధఇతి = కబన్ధుడనని, అబ్రవీత్ =
 పలికెను, సః = ఆ గంధర్వుడు, కాప్యం = కపిగోత్రోత్పన్నుఁ
 డైన, పతంజలం = పతంజలుడనువానిని గూర్చియును, యాజ్ఞ
 కాంశ్చ = యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయునట్టి ఆయన శిష్యులను
 గూర్చియును, అబ్రవీత్ = పలికెను. యేన = ఏ సూత్రముచేతను,
 అయంచలోకః = ఈ జన్మమును, పరశ్చలోకః = అన్యజన్మమును,
 (పొందదగిన జన్మమును), సర్వాణిచ భూతాని = సమస్తభూతము
 లును, (బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబపర్యంతముండెడి భూతములును),

సన్ద్వభాని = కూర్చుండినవి. (దారముచేత పుష్పమాలికలువలెనే కూర్చుండినవి), భవంతి = అగుచున్నవో, హేకాప్య = కపిగోత్రోత్పన్నుడవై నటపతంజలుఁడా, త్వం = నీవు, తత్ = ఆసూత్రమును, వేత్థను = తెలుసుకొంటివా, ఇతి = అని, (అబ్రవీత్ = పలికెను). సః = ఆ, కాప్యః = కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతంజలః = పతంజలుఁడనువాఁడు, హేభగవత్ = పూజ్యుడవగు ఓ గంధర్వుఁడా, అహం = నేను, తత్ = ఆ సూత్రమును, నవేదేతి = తెలిసికొనలేదని, అబ్రవీత్ = పలికెను. సః = ఆ గంధర్వుఁడు, కాప్యం = కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతంజలం = పతంజలుఁడనువానినిగూర్చియును, యాజ్ఞాకాంక్ష = యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయునట్టి శిష్యులగుగూర్చియును, అబ్రవీత్ = పలికెను. హేకాప్య = కపిగోత్రోత్పన్నుడవైన ఓపతంజలుఁడా, త్వం = నీవు. యః = ఎవఁడు, ఇమంచలోకం = ఈ జన్మమును, పరంచలోకం = అన్యజన్మమును, అస్తరః = లోపలనున్నవాఁడై, యమయతి = నియమించుచున్నాఁడో, యః = ఎవఁడు, సర్వాణిచభూతాని = సమస్తభూతములను. (అస్తరః = లోపలనున్నవాఁడై, యమయతి = నియమించుచున్నాఁడో), తం = అటువంటి, అస్తర్యామిణం = అంతర్యామియగు పరమాత్మను, వేత్థను = తెలిసికొనియుంటివా, ఇతి = అని, (గంధర్వుఁడు, అబ్రవీత్ = పలికెను). కాప్యః = కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, సఃపతంజలః = ఆ పతంజలుడనువాఁడు, హేభగవత్ = పూజ్యుడవైన ఓ గంధర్వుఁడా, అహం = నేను, తం = అంతర్యామియగు ఆపరమాత్మను, నవేదేతి = తెలిసికొనలేదని (అబ్రవీత్ = పలికెను). సః = ఆ గంధర్వుఁడు, కాప్యం = కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతంజలం = పతంజలునిగూర్చియును, యాజ్ఞాకాంక్ష = యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్న శిష్యులగుగూర్చియును, అబ్రవీత్ = పలికెను. హేకాప్య = కపిగోత్రోత్పన్నుడవైన పతంజలుఁడా, యోనై = ఎవఁడైతే, తత్సూత్రం = ఆసూత్ర

స్వరూపమునున్ను, తంచాస్త్రామిణం = ఆ యంత్రామి స్వరూపమునున్ను, ఇతి = ఈపూర్వము చెప్పిన ప్రకారముగా, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సః = వాడు, బ్రహ్మవిత్ = పరమాత్మను తెలిసికొనినవాడు. సః = వాడు, లోకవిత్ = భూమి మొదలగు లోకములను తెలిసికొనినవాడు, సః = వాడు, దేవవిత్ = అగ్ని మొదలగు దేవతలను తెలిసికొనినవాడు, సః = వాడు, వేదవిత్ = సమస్త ప్రమాణభూతములైన వేదములను తెలిసికొనినవాడు, సః = వాడు, భూతవిత్ = బ్రహ్మమొదలైన సమస్తభూతములను తెలిసికొనినవాడు, సః = వాడు, ఆత్మవిత్ = ఆత్మను తెలిసికొనినవాడు. (ఆ అస్త్రామిచే నియమింపబడినదియును, కర్తృత్వభోక్తృత్వములతోఁ గూడుకొనియున్నదియునగు ఆ ఆత్మను తెలిసికొన్నవాడు), సః = వాడు, సర్వవిత్ = సమస్తమును తెలిసికొన్నవాడు, ఇతి = ఈప్రకారము. (గంధర్వఁడు సూత్రాస్త్రామి విజ్ఞానమును స్తుతించగా ఆ కపిగోత్రోత్పన్నుడైన పతంజలుఁడును, యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్న మేమును దానిని కోరువారమై అభిముఖులమైతిమి). తేభ్యః = అటువంటి మాకొఱకు, (గంధర్వః = గంధర్వఁడు, సూత్రం = సూత్రస్వరూపమును, అస్త్రామిణంచ = అస్త్రామి స్వరూపమును), అబ్రవీత్ = పలికెను. తత్ = ఆ సూత్రాస్త్రామి విజ్ఞానమును, అహం = నేను, వేద = గుర్తెఱుఁగుచును. హేయాజ్ఞవల్క్యః = హేయాజ్ఞ వల్క్యుడా! త్వం = నీవు, తత్ = ఆ, సూత్రం = సూత్రమును, తంచాస్త్రామిణం = ఆ అంత్రామిని. అవిద్యాన్ = తెలిసికొనినవాడవై, బ్రహ్మగవీః = బ్రహ్మవేత్తలయొక్కధనమైన గోవులను, ఉదజసేచేత్ = తోలుకొనిపోతివేని, తే = నీయొక్క, మూర్ధా = శిరస్సు, విపత్తివ్యతి = విస్పష్టముగా పడిపోఁగలదు, ఇతి = అని, (అరుణ పుత్రుఁడుగు ఉద్దాలకుఁడు పలికెను). హే గౌతమ = గౌతమగోత్రోత్పన్నుడనైన ఓఉద్దాలకుడా! అహం = నేను, తత్సూత్రం = ఆ సూత్రస్వ

రూపమును. తంత్రాంతర్యామిణం = ఆ యంతర్యామిస్వరూపమును, వేదవై = గుర్తెఱుఁగుదును. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). (గౌతమః = గౌతముఁడు), యోవాకశ్చిత్ = ఎవఁడైనను, ఇదం = దీనిని, (నీచేతఁ జెప్పఁబడినదానిని) వేదవేదేతి = ఎఱుఁగుదును, ఎఱుఁగుదునని, బ్రూయాత్ = పలుకును? (అట్లు వ్యర్థముగాఁ బలుకుటతో నేమి ప్రయోజనము?) యథా = ఏప్రకారము, (త్వం = నీవు) వేత్థ = తెలిసికొంటివో, తథా = అప్రకారము, బ్రూహి = చెప్పుమా, ఇతి = అని, (అబ్రవీత్ = పలికెను).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము సూత్రాత్మకంబై తక్కువైన వ్యాపక స్వరూపము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు సూత్రస్వరూపమునున్న ఆ సూత్రాంతర్గతమైన అంతర్యామిస్వరూపమునున్న చెప్పుటకు ఈ బ్రాహ్మణ మారంభింపఁబడినది. ఆ సూత్రాంతర్యామి స్వరూపమును ఆగమన్యాయముచేతనే అడుగఁదగినదియని ఇతిహాసముచేతను ఆగమోపన్యాసము చేయఁబడుచున్నది. (ఆగమ మనఁగా ఆచార్యోపదేశము). గార్గీ యనునది వేరొక ప్రశ్నను చేయకుండు సూరకున్నతరువాత అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁ డనువాఁడు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! మేము మద్రదేశములయందు కపిగోత్రోత్పన్నుడైన పతంజలుఁడనువాని గృహమునందు యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్నవారమై నివసించియుంటిమి. అప్పుడా పతంజలుని యొక్క భార్య గంధర్వగ్రహవిష్టమై యుండెను. ఆ గంధర్వుని మేము నీవెవ్వరవని అడిగితిమి. అంతట, గంధర్వుఁడు అధర్వుని పుత్రుఁడనగు కబుఁడునువాఁడనని చెప్పి కపిగోత్రోత్పన్నుడైన ఆ పతంజలుని గూర్చియును యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్న మమ్మును గూర్చియును పలికెను. ఏసూత్రముచేత ఈజన్మమున్న పరజన్మమున్న బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముండెడి సమస్తభూతములున్న దారముతో పుష్పమాలికలువలెనె కూర్చబడియున్నవో ఆసూత్రములను

ఓ పతంజలుఁడా ! నీవు తెలిసికొంటివాయని పలికెను. అనంతరమా పతంజలుఁడు పూజ్యుఁడవగు ఓ గంధర్వుఁడా ! ఆ సూత్రమును నేను తెలిసికొనలేదని పలికెను. తిరిగి ఆ గంధర్వుఁడు ఓ పతంజలుఁడా ! నీవు, ఈజన్మ చుడస్సములను. బ్రహ్మాది స్తంబ పర్యంతముండెడి సమస్త సూత్రములను, అధ్యంతిరుండై నియమించునట్టి అంతర్యామి స్వరూపమును తెలిసికొంటివాయని అడుగఁగా, ఓ పూజ్యుఁడవగు గంధర్వుఁడా ! నేను ఆ అంతర్యామి స్వరూపమును తెలిసికొనలేదని పతంజలుఁడు చెప్పెను. తిరిగి ఆ గంధర్వుఁడు కాపు్యుఁడవగు ఓ పతంజలుఁడా ! ఏజన్మండై తే ఆ సూత్రస్వరూపమును అంతర్యామి యగు పరమాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాడే పరమాత్మను, భూరాది లోకములను, అగ్ని మొదలగు దేవతలను, సమస్త ప్రమాణభూతిములైన వేదములను, బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముండెడి సమస్తభూతములను అంతర్యామిచే నియమింపబడినదియును కర్తృత్వభోక్తృత్వములతోఁ గూడుకొనినదియునగు ఆత్మస్వరూపమును సమస్తమును తెలిసికొనిన వాడగుచున్నాడని గంధర్వుఁడు సూత్రాంతర్యామి విజ్ఞానమును ఇట్లు స్తుతించఁగా కాపు్యుఁడగు పతంజలుఁడును యజ్ఞ శాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్న మేమును ఆ సూత్రాంతర్యామి విజ్ఞానమును కోరువారమై ఆ గంధర్వున కభిముఖులమై ప్రార్థించితిమి. అప్పుడా గంధర్వుఁడు ఆ సూత్రాంతర్యామి విజ్ఞానమును మాకొఱకు చెప్పెను. గనుక ఆ సూత్రాంతర్యామి విజ్ఞానమును నేను గుర్తెఱుఁగుదును. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! నీవు ఆ సూత్రమునున్న ఆ అంతర్యామినిన్ని తెలియనివాడవై బ్రహ్మవేత్తలమొక్క ధనమైన ఈ గోవులను తోలించుకొని పోయినయెడల నీ శిరస్సు విస్ఫుట్టముగా పడిపోవునని అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁడనఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు గౌతమగోత్రోత్పన్నుడవైన ఓ యుద్దాలకుఁడా ! నాకు సూత్రాంతర్యామి స్వరూపములు తెలియనని పలు

కగా, గౌతముడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ప్రాకృతుడగు యే జనుఁ
డైనను ఆ సూత్రాస్త్రామి స్వరూపములను తెలిసికొని యున్నా
నని పలుకునా? అట్లు పలికినంతమాత్రముతో నేమిప్రయోజనము?
లేదు గనుక ఎట్లు తెలిసికొంటివో ఆ ప్రకారమును చెప్పుమా యని
అడిగెను.

ఉ॥ స హోవాచ వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై
గౌతమ సూత్రేణాయం చ లోకః పరశ్చలోకః సర్వాణి చ
భూతాని సప్తబ్ధాని భవంతి తస్మాద్వై గౌతమ పురుషం ప్రేత
హూహుర్వ్యస్రగ్ సివతాస్యాజ్ఞా ఋతి వాయునా హి గౌతమ
సూత్రేణ సప్తబ్ధాని భవంత్యేవమవై తద్వాజ్ఞవల్క్యుస్త్రా
మిణం బ్రూహితి. ||2||

ప॥ సః - హోవాచ - వాయుః - వై - గౌతమ - తత్ -
సూత్రం - వాయునా - వై - గౌతమ - సూత్రేణ - అయం - చ -
లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి - చ - భూతాని - సప్తబ్ధాని -
భవంతి - తస్మాత్ - వై - గౌతమ - పురుషం - ప్రేతం - ఆహుః -
వ్యస్రగ్ - అస్య - అజ్ఞాని ఇతి - వాయునా - హి - గౌతమ -
సూత్రేణ - సప్తబ్ధాని - భవంతి - ఋతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ -
యాజ్ఞవల్క్యు - అస్త్రామిణం - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు, హోవాచ = పలికెను.
హేగౌతమ = గౌతమగోత్రోత్పన్నుడవైన ఓ ఉద్దాలకుడా! ఏతత్
= ఈ, సూత్రం = సూత్రము, వాయుర్వై = వాయువే. హేగౌతమ
= గౌతమగోత్రోత్పన్నుడవైన ఓ ఉద్దాలకుడా! సూత్రేణ = సూత్ర
రూపమైన, వాయునావై = వాయువుచేతనే, అయంచలోకః =
ఈ జన్మమును, పరశ్చలోకః = పరజన్మమును, సర్వాణి చ భూతాని =
సమస్త భూతములును, సప్తబ్ధాని = కూర్చబడినవి, భవంతి = అగుచు
న్నవి. తస్మాద్వై = ఆకారణమువల్లనుంచీయే, హేగౌతమ = గౌతముఁ

డనగు ఓ ఉద్దాలకుడా! పురుషం=పురుషునిని, ప్రజేతం=చచ్చినవానినిగా, ఆహుః=చెప్పిరి. ఆస్య=ఈ పురుషునియొక్క, అజ్ఞాని=అవయవములు, వ్యస్రంసిషత=జారిపోయినవి. ఇతి=గనుక, హేగౌతమ=ఓ గౌతముడా, సూత్రేణ=సూత్రరూపమైన, వాయునాహి=వాయుస్వరూపముచేతనే (అంగాని=అవయవములు) సస్థస్థాని=కూర్చబడినవి, భవంతి=అగుచున్నవి. ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. గౌతముడు) ఏతత్=ఈ సూత్రస్వరూపము, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, హే యాజ్ఞవల్క్యు=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! అన్తర్యామిణి=అంతర్యామిస్వరూపమును, (ఆ సూత్రాంతర్గతమైన అంతర్యామిస్వరూపమును), బ్రూహీతి = చెప్పుమాయని, (హావాచ = పలికెను).

తా॥ యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ గౌతముడా! ఆ సూత్రస్వరూపము వాయువే. ఆ సూత్రస్వరూపమైన వాయువుచేతనే ఈ జన్మమును పరజన్మమును బ్రహ్మాది స్తంభపర్యంతముండెడి సమస్త తాతములును దారముతో పుష్పమాలికవలెనే కూర్చబడి యున్నవి. గనుక ఈ వాయువు విడిచిపోయినపుడు ఇవియన్నియు దారము తెగినప్పుడు పుష్పములువలెనే విడి శిథిలమగుచున్నది. అందువల్లనే వాయువు విడిచిపోయినపుడు పురుషుని చనిపోయినాడని చెప్పుచున్నారు. ఈ పురుషుని అవయవములన్నియు శిథిలమై పోవుచున్నవి. గనుకనే ఓ గౌతముడా! సూత్రస్వరూపమైన వాయువుచేతనే అన్ని యుగూర్చబడియున్నవి. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పగా గౌతముడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీచేతను సూత్రస్వరూపము బాగుగా జెప్పబడినది. ఇప్పుడా సూత్రాంతర్గతమైనవాడును ఆ సూత్రమునకు నియామకుడునగు అంతర్యామి స్వరూపమును చెప్పుమాయని పలికెను.

ఉ॥ యః పృథివ్యాంతః పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న వేదయస్య

పృథివీశరీరం యః పృథివీమస్తరోయమయత్యేష త ఆత్మాన్త
ర్యామ్యమృతః. ||3||

ప॥ యః - పృథివ్యాం - తిష్ఠన్ - పృథివ్యాః - అన్తరః -
యం - పృథివీ - న-వేద - యస్య - పృథివీ - శరీరం-యః - పృథి
వీం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా-అన్తర్యామి-
అమృతః

ప॥ యః=ఏది, పృథివ్యాం=భూమియందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై
పృథివ్యాః=భూమికంటె, అన్తరః=అభ్యంతరమైనదో, పృథివీ=భూమి.
యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, పృథివీ=భూమి, యస్య=ఎవ
నికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, పృథివీం=భూమిని, అన్తరః=లో
పలనున్నదై, నియమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=
సీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామి=అంతర్యామి స్వ
రూపమగు. ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము.

ఉ॥ యోఽపుతిష్ఠన్నద్యోఽన్తరోయమాపో న విదుర్యస్యాపశ్య
రీరం యోఽపామఽన్తరోయమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్య
మృతః. ||4||

ప॥ యః - అప్పు - తిష్ఠన్ - అద్యః - అన్తరః - యం -
ఆపః - న - విదుః - యస్య - ఆపః - శరీరం - యః - అపాం
అన్తరః - యమయతి-ఏషః - తే - ఆత్మా-అన్తర్యామి-అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, అప్పు=ఉదకములయందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై,
అద్యః=ఉదకములకంటె, అన్తరః=లోపలనుండెడివాఁడు (భవతి=
అగుచున్నాఁడో), ఆపః=ఉదకములు, యం=దేనిని, నవిదుః=తెలిసి
కొనలేదో, యస్య=దేనికి, ఆపః=ఉదకములు, శరీరం=దేహమో,
యః=ఏది, అపాం=ఉదకములను, అన్తరః=అభ్యంతరమైనదై, య
మయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=సీయొక్క, అమృ
తః=నాశనరహితమగు, అన్తర్యామి = అంతర్యామిస్వరూపమైన,

ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము.

ఉ॥ యోఽగ్నో తిష్ఠ స్సగ్నే రఽస్తరోయమగ్నిర్న వేద యస్యాగ్నిః
శరీరం యోఽగ్ని మస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్య
మృతః. ||5||

ప॥ యః - అగ్నో - తిష్ఠన్ - అగ్నేః - అస్తరః - యం -
అగ్నిః - స - వేద - యస్య - అగ్నిః - శరీరం - యః - అగ్నిం -
అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి -
అమృతః.

[ప్ర॥ యః = ఏది, అగ్నో = అగ్నియందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై,
అగ్నేః = అగ్నికంటె, అస్తరః = అభ్యస్తరమైనది, (భవతి = అగు
చున్నదో), అగ్నిః = అగ్ని, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొన
లేదో, యస్య = దేనికి, అగ్నిః = అగ్ని, శరీరం = దేహమో,
యః = ఏది, అగ్నిం = అగ్నిని, అభ్యస్తరః = లోపలనున్నదై,
యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క,
అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామి = అస్తర్యామిస్వరూపమగు,
ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యోఽస్తరిక్షే తిష్ఠ స్సస్తరిక్షోదస్తరోయమస్తరిక్షం న వేద
యస్యాస్తరిక్షగ్ శరీరం యోఽస్తరిక్షమస్తరో యమయత్యేష
త ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః. ||6||

ప॥ యః - అస్తరిక్షే - తిష్ఠన్ - అస్తరిక్షాత్ - అస్తరః - యం -
అస్తరిక్షం - స - వేద - యస్య - అస్తరిక్షం - శరీరం - యః - అస్తరిక్షం -
అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి -
అమృతః.

[ప్ర॥ యః = ఏది, అస్తరిక్షే = అంతరిక్షమునందు, తిష్ఠన్ =
ఉన్నదై, అస్తరిక్షాత్ = అంతరిక్షముకంటె, అస్తరః = లోపల
నున్నది. (భవతి = అగుచున్నదో), అస్తరిక్షం = అంతరిక్షము,

యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, అస్తరిక్షం = అంతరిక్షము, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, అస్తరిక్షం = అంతరిక్షమును, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యో వాయో తిష్ఠన్వాయోరస్తరోయం వాయుర్న వేద యస్య వాయుః శరీరం యో వాయుమస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః. ||7||

ప॥ యః - వాయూ - తిష్ఠ - వాయోః - అస్తరః - యం - వాయుః - న - వేద - యస్య - వాయుః - శరీరం - యః - వాయుం - అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః = ఏది, వాయూ = వాయువునందు, తిష్ఠ = ఉన్నదై, వాయోః = వాయువుకంటె, అస్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి = అగుచున్నదో), యం = దేనిని, వాయుః = వాయువు, నవేద = తెలిసికొనలేదో, వాయుః = వాయువు, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, వాయుం = వాయువును, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యో దివి తిష్ఠన్విహోఽస్తరోయం ద్యౌర్న వేద యస్య ద్యౌః శరీరం యో దివమస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః. ||8||

ప॥ యః - దివి - తిష్ఠ - దివః - అస్తరః - యం - ద్యౌః - న - వేద - యస్య - ద్యౌః - శరీరం - యః - దివం - అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ - అమృతః.

[ప్ర॥ యః = ఏది, దివి = ద్యులోకమునందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, దివః = ద్యులోకముకంటె, అస్తరః = లోపలనున్నది, (భవతి = అగుచున్నదో), ద్యాః = ద్యులోకము, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, యస్య = దేనికి, ద్యాః = ద్యులోకము, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, దివం = ద్యులోకము, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). ఉ॥ య ఆదిత్యేతిష్ఠ న్నాదిత్యాదస్తరోయ మాదిత్యో న వేద యస్యాదిత్యః శరీరం య ఆదిత్య మస్తరోయమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామృతః.

॥9॥

ప్ర॥ యః - ఆదిత్యే - తిష్ఠన్ - ఆదిత్యాత్ - అస్తరః - యం - ఆదిత్యః - న - వేద - యస్య - ఆదిత్యః - శరీరం - యః - ఆదిత్యం - అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ - అమృతః.

[ప్ర॥ యః = ఏది, ఆదిత్యే = సూర్యునియందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, ఆదిత్యాత్ = సూర్యునికంటె, అస్తరః = లోపలనున్నది, (భవతి = అగుచున్నది), ఆదిత్యః = సూర్యుడు, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, ఆదిత్యః = సూర్యుడు, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, ఆదిత్యం = సూర్యుని, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నది. ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనరహితమైన, అస్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). ఉ॥ యో దిక్షు తిష్ఠ వ్దిగ్భ్యోస్తరోయం దిశో న విదు ర్యస్య దిశ శ్శరీరం యోదిశోస్తరోయమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామృతః.

॥10॥

ప॥ యః - దిక్షు - తిష్ఠన్ - దిగ్భ్యః - అస్తరః - యం -
దిశః - న - విదుః - యస్య - దిశః - శరీరం - యః - దిశః -
అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ -
అమృతః.

ప్ర॥ యః = ఏది, దిక్షు = దిక్కులయందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై,
దిగ్భ్యః = దిక్కులకంటె, అస్తరః = లోపలనున్నది. (భవతి =
అగుచున్నదో), దిశః = దిక్కులు, యం = దేనిని, నవిదుః = తెలిసి
కొనలేవో, దిశః = దిక్కులు, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో,
యః = ఏది, దిశః = దిక్కులను, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమ
యతి = నివసించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క,
అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు,
ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యశ్చస్త్రీతారకేతిష్ఠన్ శ్చస్త్రీతారకాదస్తరోయం చస్త్రీతారకం
న వేద యస్య చస్త్రీతారకన్ శరీరం యశ్చస్త్రీతారకమస్తరో
యమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః. ॥11॥

ప॥ యః - చస్త్రీతారకే - తిష్ఠన్ - చస్త్రీతారకాత్ -
అస్తరః - యం - చస్త్రీతారకం - న - వేద - యస్య - చస్త్రీ
తారకం - శరీరం - యః - చస్త్రీతారకం - అస్తరః - యమయతి -
ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః = ఏది, చస్త్రీతారకే = చంద్రనక్షత్రములయందు,
తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, చస్త్రీతారకాత్ = చంద్రనక్షత్రములకంటె,
అస్తరః = లోపలనున్నదై, (భవతి = అగుచున్నదో), యం = దేనిని,
చస్త్రీతారకం = చంద్రనక్షత్రములు, నవేద = తెలిసికొనలేవో,
యస్య = దేనికి, చంద్రతారకం = చంద్రనక్షత్రములు, శరీరం =
దేహమో, యః = ఏది, చస్త్రీతారకం = చంద్రనక్షత్రములను,
అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో,

ఏమః=ఇది. తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అస్తర్యామి= అంతర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).
ఉ॥ య ఆకాశే తిష్ఠ న్నాకాశాదస్తరో యమాకాశో న వేద
యస్యాకాశశ్రరీరం య ఆకాశ మస్తరో యమయత్యేష త
ఆత్మాస్తర్యామ్యమృతః. ||12||

ప॥ యః - - తిష్ఠన్ - ఆకాశాత్ - అస్తరః -
యం - ఆకాశః - న - వేద - యస్య ఆకాశః - శరీరం - యః -
ఆకాశం - అస్తరః - యమయతి - ఏమః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి -
అమృతః.

[ప॥ యః = ఏది, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, తిష్ఠన్ =
ఉన్నదై, ఆకాశాత్ = ఆకాశమునకంటె, అస్తరః=లోపలనున్నది,
(భవతి = అగుచున్నదో), ఆకాశః = ఆకాశము, యం = దేనిని,
నవేద = తెలిసికొనలేదో, యస్య = దేనికి, ఆకాశః = ఆకాశము,
శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, ఆకాశం = ఆకాశమును,
అస్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏమః=
ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామి=
అంతర్యామిస్వరూపముగ, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).
ఉ॥ యస్తమసి తిష్ఠన్ తమసోఽస్తర్యం తమో న వేద యస్య
తమశ్రరీరం యస్తమోఽస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్త
ర్యామ్యమృతః. ||13||

ప॥ యః - తమసి - తిష్ఠన్ - తమసః - అస్తరః - యం -
తమ - న - వేద - యస్య - తమః - శరీరం - యః - తమః -
అస్తరః - యమయతి - ఏమః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి -
అమృతః.

[ప॥ యః = ఏది, తమసి = చీకటియందు, (ఆవరణాత్మక
మైన బాహ్యమందలి చీకటియందు), తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, తమసః =

చీకటికంటె, అస్తరః = లోపలనున్నది, (భవతి = అగుచున్నది).
 తమః = చీకటి, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, యస్య =
 దేనికి, తమః = చీకటి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది,
 తమః = చీకటిని, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియ-
 మించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః =
 నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అస్తర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా =
 ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యస్తేజసి తిష్ఠన్ స్తే జసోఽస్తరోయం తేజో న వేద యస్య
 తేజశ్శరీరం యస్తేజోఽస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్య-
 మృతః ఇత్యధిదైవత మథాధిభూతమ్. ||14||

ప॥ యః - తేజసి - తిష్ఠన్ - తేజసః - అస్తరః - యం -
 తేజః - న - వేద - యస్య - తేజః - శరీరం - యః - తేజః -
 అస్తరః - యమయతి - ఏష - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ -
 అమృతః - ఇతి - అధిదైవతం - అథ - అధిభూతం.

ప్ర॥ యః = ఏది, తేజసి = తేజస్సునందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై,
 తేజసః = తేజస్సుకంటె, అస్తరః = లోపలనున్నది, (భవతి =
 అగుచున్నదో), తేజః = తేజస్సు, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసి-
 కొనలేదో, యస్య = దేనికి, తేజః = తేజస్సు, శరీరం = దేహమో,
 యః = ఏది, తేజః = తేజస్సును, అస్తరః = లోపలనున్నదై,
 యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క,
 అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపముగ,
 ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). ఇతి = ఇట్లు, అధిదైవతం =
 అధిదైవతస్వరూపము, అథ = అనంతరము, అధిభూతం = అధి-
 భూతస్వరూపము, (ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది).

తా॥ ఓ గౌతముడా! అధిదైవతములగు భూమి, ఉదకము,
 అగ్ని, అస్తరితలోకము, వాయువు, ద్యులలోకము, సూర్యుడు, చంద్ర

తారకములు, ఆకాశము, చీకటి, తేజస్సు వీటిలోఁగలనుండి వాటి నన్నిటిని నియమించుచు వాటిచేఁ దెలిసికొనఁబడక విలక్షణముగా నుండెడి నాశనరహితమగు అంతర్యామిస్వరూపమే నీ యాత్మయని ఈప్రకారము అధిదైవతమును చెప్పి, అధిభూతమును యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యస్సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్సర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽస్తరోయగ్ సర్వాణి భూతాని న విదు ర్యస్య సర్వాణి భూతాని శరీరం యస్సర్వాణి భూతాన్యస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్య మృత ఇత్యధిభూత మధాధ్యాత్మం. ||15||

ప॥ యః - సర్వేషు - భూతేషు తిష్ఠన్ - సర్వేభ్యః - భూతేభ్యః - అస్తరః - యం సర్వాణి - భూతాని - న - విదుః - యస్య - సర్వాణి - భూతాని - శరీరం - యః - సర్వాణి-భూతాని- అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామి - అమృతః - ఇతి - అధిభూతం - అథ - అధ్యాత్మం.

[ప॥ యః = ఏది, సర్వేషు = సమస్తములైన, భూతేషు = భూతములయందు, (బ్రహ్మాది స్తంబ పర్యంతముండెడి అన్ని భూతముల యందును), తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, సర్వేభ్యః = సమస్తములైన, భూతేభ్యః = భూతములకంటె, అస్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి = అగుచున్నదో), సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, యం = దేనిని, నవిదుః = తెలిసికొనలేవో, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములును, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములను, అస్తరః = లోపల నున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అన్తర్యామి = అంతర్యామి స్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). ఇతి = ఈప్రకారము, అధిభూతం = అధిభూతస్వరూపము, అథ = అనంత

రము, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మస్వరూపము, (ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది).

తా॥ ఓ గౌతముడా ! అధిభౌతములగు బ్రహ్మ మొదలు గడ్డిపోచవరకుండెడి సమస్తజీవకోట్లయందుండి వాటినన్నిటిని నియమించుచు వాటిచేదెలిసికొనబడక విలక్షణమై సర్వాంతరమగు నాశనరహితమైన అంతర్యామిస్వరూపమే నీ యాత్మయనిచెప్పి యాజ్ఞవల్క్యుడు అధ్యాత్మమునందంతర్యామి స్వరూపమును చెప్పచున్నాడు.

ఉ॥ యః ప్రాణే తిష్ఠన్ప్రాణదంతరోయం ప్రాణో న వేద యస్య ప్రాణశ్శరీరం యః ప్రాణమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః. ||16||

ప॥ యః - ప్రాణే - తిష్ఠన్ - ప్రాణాత్ - అంతరః - యం - ప్రాణః - న - వేద - యస్య - ప్రాణః - శరీరం - యః - ప్రాణం - అంతరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అంతర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః = ఏది, ప్రాణే = ప్రాణమునందు, (ప్రాణవాయువు సహితమైన ఘ్రాణమునందు), తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, ప్రాణాత్ = ప్రాణము కంటె, అంతరః = లోపలనుండునది, (భవతి = అగుచున్నదో), ప్రాణః = ప్రాణము, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, ప్రాణః = ప్రాణము, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, ప్రాణం = ప్రాణమును, అంతరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అంతర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యో వాచి తిష్ఠన్వాచోంతరోయం వాజ్న వేద యస్య వాక్శరీరం ధో వాచమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః. 17

ప॥ యః - వాచి - తిష్ఠ - వాచః - అస్తరః - యం - వాక్ - న - వేద - యస్య - వాక్ - శరీరం - యః - వాచం - అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామి - అమృతః.

[ప॥ యః = ఏది, వాచి = వాక్కునందు, తిష్ఠ = ఉన్నదై, వాచః = వాక్కుకంటే, అస్తరః = లోపలనుండునది. (భవతి = అగుచున్నదో), వాక్ = వాక్కు, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, యస్య = దేనికి, వాక్ = వాక్కు, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, వాచం = వాక్కును, అస్తరః = లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అన్తర్యామి = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ స్వరూపము, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యశ్చక్షుషి తిష్ఠగ్ శ్చక్షుషోఽస్తరోయం చక్షుర్నవేద యస్య చక్షుశ్శరీరం యశ్చక్షురస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ||18||

ప॥ యః - చక్షుషి - తిష్ఠ - చక్షుషః - అస్తరః - యం - చక్షుః - న - వేద - యస్య - చక్షుః - శరీరం - యః - చక్షుః - అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామి - అమృతః.

[ప॥ యః = ఏది, చక్షుషి = నేత్రమునందు, తిష్ఠ = ఉన్నదై, చక్షుషః = నేత్రముకంటే, అస్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి = అగుచున్నదో), చక్షుః = నేత్రము, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, యస్య = దేనికి, చక్షుః = నేత్రము, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, చక్షుః = నేత్రమును, అస్తరః = లోపలనున్నదై. యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అన్తర్యామి = అంత

ర్యామి స్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యశ్శ్రోత్రే తిష్ఠన్ శ్రోత్రాదస్తరోయగ్ శ్రోత్రం న వేదయస్య
శ్రోత్రగ్ శరీరం య శ్శ్రోత్రమస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మా
స్తర్యామ్య మృతః. ||19||

ప॥ యః - శ్రోత్రే - తిష్ఠన్ - శ్రోత్రాత్ - అస్తరః -
యం - శ్రోత్రం - న - వేద - యస్య - శ్రోత్రం - శరీరం - యః -
శ్రోత్రం - అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్త
ర్యామి - అమృతః.

ప॥ యః = ఏది, శ్రోత్రే = చెవియందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై,
శ్రోత్రాత్ = చెవికంటె, అస్తరః = అభ్యంతరమైనది, (భవతి =
అగుచున్నదో). శ్రోత్రం = చెవి, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసి
కొనలేదో, శ్రోత్రం = చెవి, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో,
యః = ఏది, శ్రోత్రం = చెవిని, అస్తరః = అభ్యంతరమైనదై,
యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః - ఇది, తే = నీయొక్క,
అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామి = అంతర్యామి స్వరూపమగు,
ఆత్మా = ఆత్మ. (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యో మనసి తిష్ఠన్మనసోఽస్తరోయం మనో న వేద యస్య మనః
శరీరం యో మనోఽస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్య
మృతః. ||20||

ప॥ యః - మనసి - తిష్ఠన్ - మనసః - అస్తరః - యం -
మనః - న - వేద - యస్య - మనః - శరీరం - యః - మనః -
అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి -
అమృతః.

ప్ర॥ యః = ఏది, మనసి = మనస్సునందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై,
మనసః = మనస్సుకంటె, అస్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి =
అగుచున్నదో), మనః = మనస్సు, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసి

కొనలేదో, మనః = మనస్సు, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో,
 యః = ఏది, మనః = మనస్సును, అస్తరః = లోపలనుండునదై,
 యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క,
 అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంతర్యామి స్వరూప
 మైన, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ య స్త్వచి తిష్ఠన్ స్వచోఽస్తరోయం త్వజ్ను వేద య
 స్య త్వక్శరీరం య స్త్వ చమస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాస్త
 ర్యామ్యమృతః. ||21||

ప॥ యః - త్వచి - తిష్ఠన్ - త్వచః - అస్తరః - యం -
 త్వక్ - న - వేద - యస్య - త్వక్ - శరీరం - యః - త్వచం -
 అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ -
 అమృతః.

[ప॥ యః = ఏది, త్వచి = చర్మమునందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నదై,
 త్వచః = చర్మమునకంటె, అస్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి =
 అగుచున్నదో), త్వక్ = చర్మము, యం = దేనిని, వేద =
 తెలిసికొనలేదో, యస్య = దేనికి, త్వక్ = చర్మము, శరీరం =
 దేహమో, యః = ఏది, అస్తరః = లోపలనుండునదియై, త్వచం =
 చర్మమును, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది,
 తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామీ = అంత
 ర్యామి స్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).

ఉ॥ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ విజ్ఞానాదస్తరోయం విజ్ఞానం న వేద యస్య
 విజ్ఞానగ్ శరీరం యో విజ్ఞానమస్తరో యమయత్యేష త ఆత్మా
 స్తర్యామ్యమృతః. ||22||

ప॥ యః - విజ్ఞానే - తిష్ఠన్ - విజ్ఞానాత్ - అస్తరః - యం -
 విజ్ఞానం - న - వేద - యస్య - విజ్ఞానం - శరీరం - యః - విజ్ఞానం -
 అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామీ -

అమృతః.

ప్ర॥ యః = ఏది, విజ్ఞానే = విజ్ఞానమునందు, (బుద్ధియందు).
 తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, విజ్ఞానాత్ = బుద్ధికంటె, అస్తరః = లోపలనుండు
 నది, (భవతి = అగుచున్నదో), విజ్ఞానం = బుద్ధి, యం = దేనిని,
 నవేద = తెలిసికొనలేదో, విజ్ఞానం = బుద్ధి, యస్య = దేనికి,
 శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, విజ్ఞానం = బుద్ధిని, అంతరః =
 లోపలనుండునదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః =
 ఇది, తే = సీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామి =
 అంతర్యామి స్వరూపమైన, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది).
 ఉ॥ యో రేతసి తిష్ఠన్రేతసోఽస్తరోయగ్ రేతో న వేద యస్య రేత
 శ్శరీరం యో రేతోఽస్తరోయమయత్యేష త ఆత్మాస్తర్యామ్యు
 మృతోఽదృష్టో ద్రష్టాఽశ్రుతః శ్రోతా అమతోమంతాఽవిజ్ఞా
 తో విజ్ఞాతా నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి శ్రోతా
 నాన్యోఽతోఽస్తి మంతా నాన్యోఽతోఽస్తి విజ్ఞాతేష త ఆత్మా
 స్తర్యామ్యుమృతోఽతోఽన్యదార్తం తతో హోద్దాలక ఆరుణిరు
 పరరామ.

॥23॥

ఇతి బృహదారణ్యకే - పశ్చిమాధ్యాయే - సప్తమంబ్రాహ్మణమ్.

ప్ర॥ యః - రేతసి - తిష్ఠన్ - రేతసః - అస్తరః - యం -
 రేతః - న - వేద - యస్య - రేతః - శరీరం - యః - రేతః -
 అస్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి -
 అమృతః - అదృష్టః - ద్రష్టా - అశ్రుతః - శ్రోతా - అమతః -
 మంతా - అవిజ్ఞాతః - విజ్ఞాతా - న - అన్యః - అతః - అస్తి -
 ద్రష్టా - న - అన్యః - అతః - అస్తి - శ్రోతా - న - అన్యః -
 అతః - అస్తి - మంతా - న - అన్యః - అతః - అస్తి - విజ్ఞాతా -
 ఏషః - తే - ఆత్మా - అస్తర్యామి - అమృతః - అతః - అన్యత్ -
 ఆర్తం - తతః - హ - ఉద్దాలకః - ఆరుణి - ఉపరరామ.

ప్ర॥ యః = ఏది, రేతసి = రేతస్సునందు, (ప్రజననమందు = ఉత్పత్తియందు), తిష్ఠన్ = ఉన్నదై, రేతసః = రేతస్సుకంటె, అస్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి = అగుచున్నది). రేతః = రేతస్సు, యం = దేనిని, నవేద = తెలిసికొనలేదో, రేతః = రేతస్సు, యస్య = దేనికి, శరీరం = దేహమో, యః = ఏది, రేతః = రేతస్సును, అస్తరః = లోపలనుండునదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః = ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అస్తర్యామి = అస్తర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). (ఏ కారణమువలన పృథివ్యాది దేవతలు తమ్ము నియమించుచు తమయందున్నటువంటి అంతర్యామి స్వరూపమును తెలిసికొనలేవు. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు). (సః = ఆ అంతర్యామి స్వరూపమైన ఆత్మ), అదృష్టః = నేత్రముయొక్క చూపునకు కనబడనిదై, ద్రష్టా = చూచునదియును, (నేత్రమునకు సమీపమగుటవలన దృక్స్వరూపమైయున్నది). ఆశ్రుతః = చెవికివినబడనిదై, శ్రోతా = వినునదియును, శ్రోత్రమునకు సమీపమైన దగుటవలన శ్రోతయైనదియును), అమతః = మనస్సంకల్పమునకు గోచరముకానిదై, మంతా = సంకల్పించునదియును, మనస్సునందు సమీపించి యున్నదగుటవలన సంకల్పించునదియును), అవిజ్ఞాతః = నిశ్చయమునకు విషయముకానిదై, విజ్ఞాతా = నిశ్చయించునదియును, (లోపములేని విజ్ఞానముకలదియై సమీపించి యున్నదగుట వలన తెలిసికొన నిశ్చయించునది అగుచున్నది). అతః = ఈ అంతర్యామిస్వరూపముకంటె, అన్యః = వేరైన, ద్రష్టా = చూచునది, నాస్తి = లేదు, అతః = ఈ అంతర్యామికంటె, అన్యః = వేరైన, శ్రోతా = వినునది, నాస్తి = లేదు. అతః = ఈ అంతర్యామికంటె, అన్యః = వేరైన, మంతా = సంకల్పించునది, నాస్తి = లేదు. అతః = ఈ అంతర్యామికంటె, అన్యః = వేరైన, విజ్ఞాతా = తెలిసికొనునది,

నాస్తి = లేదు. అమృతః = నాశనములేని, ఏషః = ఇది, తే = నీ యొక్క, అస్త్ర్యామి = అస్త్ర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). అతః = ఈ పరమాత్మయగు అంతర్యామి స్వరూపముకంటె, అన్యత్ = ఇతరమైనది, ఆర్తం = నశించునది, తతోహ = అందువలన, (ఈ ప్రకారము ప్రశ్నమును నిర్ణయించి చెప్పటవలన), ఆరుణిః = అరుణపుత్రుడగు, ఉద్దాలకః = ఉద్దాలకుడు, ఉపరరామ = వేణుప్రశ్నమునుచేయక యూరకయుండెను.

తా॥ ఓ ఉద్దాలకుడా! అధ్యాత్మస్వరూపములగు ప్రాణ వాక్చక్షుస్సులు మొదలైనవాటియందున్నదై, వానిచేతఁ దెలిసికొనఁబడక అవియే దేహముగాఁగలిగి వాటివాటిని నియమించుచు నాశనరహితమైన అంతర్యామి స్వరూపమగునాత్మ, చూపునకును, వినికి కిని, తలంపునకును, బుద్ధి జ్ఞానమునకును, గోచరముకానిదై ఆ చక్షురాదీంద్రియములకు సమీపమైనదగుటవలన చూచునదియును వినునదియును తలంచునదియును తెలిసికొనునదియు నగుచున్నది. ఇట్లు సమస్తమునకు ద్రష్టయై దేనిచేతనున్న చూడఁబడక స్వాంతరమై అంతర్యామి స్వరూపమునగు పరమాత్మకంటె అన్యమగు ద్రష్టయును, శ్రోత్రయును, మస్తయును, విజ్ఞాతయును, ఏకారణమువలనలేదో ఆ కారణమువలన నాశనరహితమును, సమస్తమైన సంసారులయొక్క కర్మఫలములను విభజించునట్టినదియును, సమస్త సంసారధర్మము లేనిదియునగు ఈ ఆత్మ ఏదియో ఇదే నీయొక్క నాశనరహితమగు అంతర్యామి స్వరూపము. ఇట్టి అంతర్యామి స్వరూపమగు పరమాత్మకంటె వేరైనది యంతయు నశించునదియై అని యాజ్ఞవల్క్యుడు తానుచేసిన ప్రశ్నమును నిరూపించి చెప్పటవలన అరుణపుత్రుడగు ఉద్దాలకుడు వేణుప్రశ్నమును చేయకయుండెను.

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయము సప్తమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

పశ్చిమాన్యాయము - అష్టమబ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథ హ వాచక్ష్మవృవాచ బ్రాహ్మణా భగవంతో హంతాహమిమం
ద్వాప్రశ్నౌ ప్రత్యౌమి తౌ చేన్నే వత్యతి న వై జాతు యుష్మా
కమిమం కశ్చిద్భ్రహ్మాద్యం జేతేతి పృచ్ఛ గార్గీతి. ॥1॥

ప॥ అథ - హ - వాచక్ష్మవీ - ఉవాచ - బ్రాహ్మణాః -
భగవంత - హంత - అహం - ఇమం - ద్వా - ప్రశ్నౌ - ప్ర
త్యౌమి - తౌ - - - మే - వత్యతి - న - వై - జాతు -
యుష్మాకం - ఇమం - కః - చిత్ - బ్రహ్మాద్యం - జేతా - ఇతి -
పృచ్ఛ - గార్గీ - ఇతి.

ప్ర॥ అథహ = అనంతరము, వాచక్ష్మవీ = వచక్ష్ముని పుత్రిక
యగు గార్గీ, ఉవాచ = పలికెను. హేబ్రాహ్మణాః = ఓ బ్రాహ్మ
ణులారా! భగవంతః = పూజావంతులైనవారు, (శ్రుణుత =
వినుఁడీ), హంత = మీకు అనుమతయైనయెడల, అహం = నేను,
ఇమం = ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, ద్వాప్రశ్నౌ = రెండుప్రశ్నలను,
ప్రత్యౌమి = అడిగెదను. తౌ = ఆ ప్రశ్నలను, మే = నాకు, వత్య
తిచేత్ = చెప్పినయెడల, యుష్మాకం = మీలోపల, కశ్చిత్ =
ఎవఁడును, ఇమం = ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, బ్రహ్మాద్యం = బ్రహ్మ
సంబంధవాదమునుగూర్చి, జాతు = ఒకానొకప్పుడును, జేతా =
జయించువాఁడు, నవై = లేడు. ఇతి = అని, (గార్గీపలికెను).
హేగార్గీ = ఓగార్గీ! (త్వం = నీవు), పృచ్ఛేతి = అడుగుమాయని,
(బ్రాహ్మణులు పలికిరి).

తా॥ ఉద్దాలకుఁడు ఊరకున్న తరువాత పూర్వము శిరః పతన
భయమువలన ఊరకయున్న గార్గీ మరల పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణు
లారా! మీరు అంగీకరించితిరేని నేను ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని రెండు
ప్రశ్నములను అడిగెదను. ఆ ప్రశ్నములను గూర్చి యాజ్ఞవల్క్యుఁడు
త్తరమును చెప్పినయెడల మీలో నెవరును బ్రహ్మసంబంధవాదమును

గూర్చి ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని జయించువారులేరు అని పలికి బ్రాహ్మణులను ప్రార్థింపగా బ్రాహ్మణులు, ఓగార్గీ! ఆ ప్రకారమే అడుగుమా యని పలికిరి.

ఉ॥ సా హోవాచాహం వై త్వా యాజ్ఞవల్క్య యథా కాశ్యోవా వై దేహో వోగ్ర పుత్ర ఉజ్జ్యం ధనురధిజ్యం కృత్వా ద్వా బాణవంతా సపత్నాతి వ్యాధినా హస్తే కృత్వాప్తిష్ఠే దేవమేవాహం త్వాం ద్వాభ్యాం ప్రశ్నాభ్యా ముపోదంతాం తౌ మే బ్రూహీతి పృచ్ఛ గార్గీతి. ॥2॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - అహం - వై - త్వా - యాజ్ఞవల్క్య - యథా - కాశ్యః - వా - వై దేహః - వా - ఉగ్ర పుత్రః - ఉజ్జ్యం - ధనుః - అధిజ్యం - కృత్వా - ద్వా - బాణవంతా - సపత్నాతివ్యాధినా - హస్తే - కృత్వా - ఉపోత్తిష్ఠేత్ - ఏవం - ఏవ - అహం - త్వాం - ద్వాభ్యాం - ప్రశ్నాభ్యాం - ఉపోదంతాం - తౌ - మే - బ్రూహి - ఇతి - పృచ్ఛ - గార్గీ - ఇతి.

ప్ర॥ సా = ఆగార్గీ, హోవాచ = పలికెను. హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! అహంవై = నేను, త్వా=నిన్ను, (ద్వాప్రశ్నా = రెండు ప్రశ్నములను, ప్రత్యౌమి = అడిగెదను). కాశ్యోవా = కాశీదేశమునందు పుట్టినవాడైనను, వై దేహోవా = విదేహదేశమునందు పుట్టినవాడైనను నగు, ఉగ్రపుత్రః = శూరవంశమునందు పుట్టిన రాజపుత్రుడు, ఉజ్జ్యం = దింపఁబడిననారిగల, ధనుః = ధనుస్సును, అధిజ్యం = తిరిగి యెక్కు పెట్టఁబడిన నారి కలదానినిగా, కృత్వా = చేసి, సపత్నాతివ్యాధినా = శత్రువులను మిక్కిలి వ్యథపెట్టుచుండెడి, ద్వా = రెండైన, బాణవంతా = కొనయందు వెదురుఖండముగల శరములను, (ఇక్కడ బాణశబ్దమునకు వెదురుఖండమర్థము), హస్తే = హస్తమునందు, కృత్వా = చేసికొని, (హస్తమునందుంచుకొని), యథా = ఏప్రకారము, ఉపోత్తి

ష్ఠేత్ = సమీపముగా నుండునో, (తన్ను సమీపముగాఁజూపించునో) ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, అహం = నేను, త్వాం = నిన్ను, ద్వాభ్యాం = రెండైన, ప్రశ్నాభ్యాం = ప్రశ్నములచేతను, ఉపోదస్తాం = సమీపించితిని. (నీ సమీపమునందు లేచితిని), తౌ = ఆ ప్రశ్నములను, మే = నాకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా, ఇతి = అని, (గార్గి అడిగెను). హేగార్గీ = ఓగార్గీ, పృచ్ఛ = అడుగుమా, ఇతి = అని. (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను).

తా॥ ఇట్లు గార్గి బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొంది యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! కాశీ విదేహదేశములయందైన శూరవంశమునందు పుట్టిన రాజపుత్రుఁడు ధనుస్సు నెక్కు పెట్టుకొని శత్రువులను వ్యధ పెట్టునట్టి రెండు మంచి బాణములను హస్తమునందుంచుకొని యెట్లు శత్రువును సమీపించునో ఆ ప్రకారముగానే నేను నిన్ను రెండు శ్రేష్ఠములైన ప్రశ్నములతో సమీపించియున్నాను. నీవు బ్రహ్మవేత్తవు అయితేవేని ఆ ప్రశ్నలకు సమాధానములను నాకు చెప్పుమా యని గార్గి అడుగఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ గార్గీ! ప్రశ్నను చేయుమా యని మరల పలికెను.

ఉ॥ సా హోవాచ యదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్య దివోయదవాక్ష్మధి

వ్యా యదస్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం చ భవచ్ఛ భ

విష్యచ్ఛేత్యా చక్షతే కస్మిన్ స్తదోతం చ ప్రోతం చేతి. ॥3॥

ప॥ సా - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - యాజ్ఞవల్క్య -

దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అస్తరా -

ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ -

భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - కస్మిన్ - తత్ - ఓతం - చ -

ప్రోతం - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సా = ఆ గార్గి, హోవాచ = పలికెను. హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దివః = ద్యులోకముకంటె, (అణ్డ

కపాలముకంటె), ఊర్ధ్వం = పైన, యత్ = ఏదియో, పృథివ్యాః = భూమికంటె, అవాక్ = క్రిందుగాను, (అండకపాలముకంటె క్రిందుగాను), యత్ = ఏదియో, అస్తరా = అండకపాలముల యొక్క మధ్యమునందు, ఇమేద్యావాపృథివీ = ఈ భూమ్యంతరిక్షములు, యత్ = ఏదియో, భూతంచ = గడిచిపోయినదియును, భవచ్చ = ప్రవర్తించుచున్నదియును, భవిష్యచ్చ = ముందు రాజోవునదియును, యత్ = ఏదియో, ఇతి = ఈ సమస్తమున్ను, (ఆగమము వలన దేనియందు ఏకీభవించియున్నదని), ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారో, తత్ = ఆ సమస్తము, కస్మిన్ = దేనియందు, ఓతంచ = పడుగుగాను, ప్రోతంచ = పేకగాను, (వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలు వలెనే కల్పింపబడినది), ఇతి = అని, (గార్గి అడిగెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! బ్రహ్మాణ్డముకంటె ఉపరి భాగమునందును క్రింది భాగమునందును మధ్యమునందును భూతమును, వర్తమానమును, భవిష్యత్తును నగు ద్వైతమైన ఈ సమస్తమును దేనియందు ఏకీభవించియున్నదని ఆగమ న్యాయము వలన చెప్పుదురో, అట్టి సమస్తమును దేనియందు, వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలు వలెనే, ఏకముగాఁ గల్పింపబడియున్నదని గార్గి యడిగెను.

ఉ॥ స హోవాచ యదూర్ధ్వం గార్గి దివోయదవాకృష్ణివ్యా యదస్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతంచ భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాచక్షతే ఆకాశే తదోతంచ ప్రోతంచేతి. ||4||

ప॥ సః - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - గార్గి - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అస్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతంచ - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - ఆకాశే - తత్ - ఓతంచ - చ - ప్రోతంచ - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞ వల్క్యుడు, హోవాచ = ఫలించెను,

హేగార్గి = ఓ గార్గీ, దివః = ద్యులోకముకంటె, ఊర్ధ్వం = మీఁదను, యత్ = ఏదియో, పృథివ్యాః = భూమికంటె, ఆవాక్ = క్రిందను, అన్తరా = మధ్యమునందు. (అర్జుముయొక్క ఊర్ధ్వాధోకపాలములగు ద్యావాపృథువులయొక్క మధ్యమునందు), ఇమేద్యావాపృథివీ = ఈ ఆకాశ భూములు, యత్ = ఏదియో, భూతం = గడిచిపోయినదియును, భవచ్ఛ = ప్రవర్తించుచున్నదియును, భవిష్యచ్ఛ = ముందు కలుగపోవునదియును, యన్ = ఏదియో, (తత్సర్వం = ఆ సమస్తమును, యత్ = ఏసూత్రము), ఇతి = అని, ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారో. తత్ = ఆ సూత్రము, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, ఓలంచప్రోతంచ = వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలు వలెనే కల్పింపఁబడినది, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ ఓగార్గీ! బ్రహ్మాండమునకంటె ఊర్ధ్వభాగమువందును క్రిందిభాగమునందును మధ్యమునందును భూతమును వర్తమానమును భవిష్యత్తునునగు వ్యాకృతమునైన సూత్రాత్మకమగు జగత్తంతయు దేనియందు ఏకముగాఁ గల్పింపఁబడియున్నదని చెప్పుదురో అట్టి సూత్రము అవ్యాకృతాకాశమునందు ఉత్పత్తి స్థితి లయ కాలముల యందు వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే ఏకముగాఁ గల్పింపఁబడియున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ సా హోవాచ నమస్తేఽస్తు యాజ్ఞవల్క్య యో మ ఏతం వ్యవోవోఽపరస్మై ధారయస్వేతి పృచ్ఛ గార్గీతి. ॥5॥

ప॥ సా - హోవాచ - నమః - తే - అస్తు-యాజ్ఞవల్క్య-యః - మే - ఏతం - వ్యవచః - అపరస్మై - ధారయస్వ - ఇతి - పృచ్ఛ - గార్గి - ఇతి.

ప్ర॥ సా = ఆ గార్గి, హోవాచ = పలికెను. హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, యః = ఏ, (త్వం = నీవు), ఏతం = ఈ ప్రశ్నమును, మే = నాకు, వ్యవచః = విశేషముగాఁ

జెప్పితివో. (తస్మై = అటువంటి), తే = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగునుగాక. పరస్మై = ఇంకొక ప్రశ్నము కొఱకు, (ఆత్మానం = నన్ను), ధారయస్వ = దృఢముగాఁ జేయుము, ఇతి = అని, (గార్గి పలికెను). హేగార్గి = ఓ గార్గీ! (త్వం = నీవు), పృచ్ఛ = అడుగుము, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీవు నేను అడిగిన ప్రశ్నమును విశేషముగా నాకు చెప్పితివి, గనుక నీకొఱకు నమస్కరించుచున్నాను. ఇంకొక ప్రశ్నము చేయుటకు నన్ను ధైర్యము కలదానినిగాఁ జేయుము, అని గార్గి పలుకగా ఓ గార్గీ! నీవు ప్రశ్నమును అడుగుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ సా హోవాచ యదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్య దివోయదవాక్ష్మధి వ్యా యదస్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం చ భవచ్చ భవిష్యచ్ఛ్రేత్యాచక్షతే కస్మిన్ స్తదోతం చ ప్రోతం చేతి. ॥6॥

ప॥ సా - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - యాజ్ఞవల్క్య - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అస్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - కస్మిన్ - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సా = ఆగార్గి, హోవాచ = పలికెను, హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దివః = ద్యులోకము కంటె, (అండకపాలముకంటె), ఊర్ధ్వం = మీఁదను, యత్ = ఏదియో, పృథివ్యాః = భూమికంటె, అవాక్ = క్రిందుగాను, (అండ కపాలము కంటె క్రిందుగాను), యత్ = ఏదియో, అంతరా = (అండ కపాలములయొక్క మధ్యమునందు, ఇమేద్యావాపృథివీ = ఈ భూమ్యస్తరిక్షములు, యత్ = ఏదియో, భూతంచ = గడిచిపోయినదియును, భవచ్చ = జరుగుచున్నదియును, భవిష్యచ్చ = ముందు కలుగ

భోవునదియును, యత్ = ఏదియో, (తత్సర్వం = ఆ సమస్తమును, యత్ = ఏసూత్రము) ఇతి = అని, ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారో, తత్ = ఆ సూత్రము, కస్మిన్ = దేనియందు, ఓతంచప్రోతంచ = వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినది. ఇతి = అని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! బ్రహ్మాండముకంటె భాగమునందును క్రిందిభాగమునందును మధ్యమునందును భూతమును వర్తమానమును భవిష్యత్తును నగు ఈ సమస్తమును ఏ సూత్రమని చెప్పుచున్నారో అది దేనియందు వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలు వలెనే కల్పింపఁబడినదియని గార్గి ప్రశ్నచేసెను.

ఉ॥ స హోవాచ యదూర్ధ్వం గార్గి దివోయదవా కృధివ్యాయ దస్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం చ భవచ్ఛ భవిష్యచ్చే త్యాచక్షతే ఆకాశ ఏవ తదోతం చ ప్రోతం చేతి కస్మిన్న ఖల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి. ||7||

ప॥ సః - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - గార్గి - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అస్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - ఆకాశే - ఏవ - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - ఆకాశః - ఓతః - చ - ప్రోతః - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞ వల్క్యుడా, హోవాచ = పలికెను. హేగార్గి = ఓ గార్గీ, దివఃఊర్ధ్వం = ద్యులోకముకంటె మీఁదుగాను, యత్ = ఏదియో, అవాక్పృథివ్యాః = భూమికంటె క్రిందుగాను, యత్ = ఏదియో, అస్తరా = బ్రహ్మాండ ఊర్ధ్వాభో భాగములయొక్క మధ్యయందును, ఇమేద్యావాపృథివీ = ఈ భూమ్యంతరిక్షములు, యత్ = ఏదియో, భూతంచ = భూతమును, భవచ్ఛ =

వర్తమానమును, భవిష్యచ్ఛ = ముందు కలుగఁజూపునదియును, యత్ = ఏదియో, (తత్సర్వం = అసమస్తమును, యత్ = ఏ సూత్రము), ఇతి = అని, ఆచక్షతే = చెప్పచున్నారో, తత్ = సూత్రస్వరూపమగు ఆ సమస్తము, ఆకాశఏవ = ఆకాశమునందే, ఓతంచప్రోతంచ = వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినది, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). ఆకాశః = ఆకాశము, కస్మిన్నుఖలు = దేనియందు, ఓతశ్చప్రోతశ్చేతి = వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడియున్నదని, (గార్గి మరల ప్రశ్నముచేసెను).

తా॥ ఓ గార్గి! బ్రహ్మాండముయొక్క ఊర్ధ్వార్ధాభాగముల యందును మధ్యభాగమునందును భూతమును భవిష్యత్తును వర్తమానమునగు ఈ సూత్రరూపమైన సమస్తమును దేనినిగాఁ జెప్పచున్నారో ఆ సూత్రరూపమగు సర్వమును అవ్యాకృతమగు ఆకాశమునందు పడుగుపేకలుగాఁ కల్పింపఁబడియున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పగా, గార్గి, అవ్యాకృతాకాశ స్వరూపము అపాచ్యముగనుక అప్రతిపత్తియని, (పొందనశక్యము), అపాచ్యమైన దానిని వ్రేప్పిన యెడల విప్రతిపత్తియని, రెండు దోషములు కలుగుచున్నవి. ఆ దోషములను నివారించి చెప్పఁట శక్యమని తలంచి ప్రశ్నచేయుచున్నది. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ అవ్యాకృతాకాశము దేనియందు పడుగుపేకవలెనే కల్పింపఁబడియున్నదని ప్రశ్నచేసెను.

ఉ॥ స హోవాచైతద్యై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్య స్థూల మనణ్డ్రప్రాస్వ మదీర్ఘ మలోహిత మశ్నేహ మచ్ఛాయ మతశ్చోఽపాచ్యనాకాశను సజ్జ మధన మగన్ధ మచక్షుష్క మశ్రోత్ర మజాగమనోఽతేజస్క మప్రాణ మముఖ మక్షాత్ర మనస్తర మజాహ్మ్యం న తదక్షాతి కించన న భదక్షాతి క్షన.

ప॥ సః - హోవాచ - ఏతత్ - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - బ్రాహ్మణాః - అభివదంతి - అస్థూలం - అనణు - అహ్రస్వం - అధీర్ఘం - అలోహితం - అస్నేహం - అచ్ఛాయం - అతమః - అవాయుః - అనాకాశం - అసజ్జం - అరసం - అగస్తం - అచక్షుష్కం - అశ్రోత్రం - అవాక్ - అమనః - అతేజస్కం - అప్రాణం - అముఖం - అనూత్రం - అనస్తరం - అబాహ్యం - న - తత్ - అశ్నాతి - కిం - చన - న - తత్ - అశ్నాతి - కః - చన.

[ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు, హోవాచ = పలికినాడు, హే గార్గి = ఓ గార్గీ, ఏతద్వైతత్ = ఈ పూర్వ కమైనదీనినే, అక్షరం = అక్షరస్వరూపమునుగా, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, (బ్రహ్మ వేత్తలు), అభివదంతి = చెప్పుచున్నాడు. (తత్ = ఆ అక్షరస్వరూపము), అస్థూలం = లావుకాదు, అనణు = సూక్ష్మముకాదు అహ్రస్వం = పొట్టిదిగాదు, అధీర్ఘం = పొడుగుకాదు, అలోహితం = ఎఱుపుకాదు, అస్నేహం = ఉదకములయొక్క స్నేహముకాదు. అచ్ఛాయం = నీడకాదు. అతమః = చీకటికాదు. అవాయుః = వాయువుకాదు. అనాకాశం = ఆకాశముకాదు, అసజ్జం = కలిసికొనునదికాదు. అరసం = రసములేనిది. అగస్తం = గంభీరములేనిది. అచక్షుష్కం = నేత్రములేనిది. అశ్రోత్రం = చెవిలేనిది. అవాక్ = వాక్కులేనిది. అమనః = మనస్సులేనిది. అతేజస్కం = తేజస్సు లేనిది. అప్రాణం = ప్రాణవాయువులేనిది. అముఖం = ముఖము లేనిది. అనూత్రం = పరిమితికానిది. అనస్తరం = వ్యవధిలేనిది. అబాహ్యం = వెలుపలలేనిది. తత్ = అది, కిం - చన = దేనినిన్ని, నాశ్నాతి = భక్షించదు. కశ్చన = ఎవడున్ను, తత్ = దానిని నాశ్నాతి = భక్షించడు.

తా॥ ఓ గార్గీ! నీవు ఆ అవ్యాకృతాకాశము దేనియందు ఘనగుణకలవలె గల్గింపఁబడి యున్నదని దేనిని అడిగితినో, అది

సశించనిదిగనుక అక్షరస్వరూపమునుగా బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుచున్నారు. ఇట్లు బ్రహ్మవేత్తలు పలుకుచున్నారని చెప్పటచేత పూర్వము కలిగిన అప్రతిపత్తి విప్రతిపత్తులనెడి దోషద్వయమును పరిహరించుచు, యాజ్ఞవల్క్యుడు పలుకగా, గార్గి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ అక్షరమనునది యేదియని ప్రశ్నముచేసెను. ఓ గార్గి ఆ అక్షరము స్థూలము కాదు. సూక్ష్మముకాదు. పొట్టిదికాదు. పొడుగుకాదు. ఇట్లు పదార్థ ధర్మములగు ఈ నాలుగింటిని నిషేధించుటచేత ద్రవ్యముకాదు గనుక సశించని అక్షరస్వరూపము, మఱియు అగ్నియొక్క గుణమైనలోహితమునుకాదు. ఉదకములయొక్క గుణమైనస్నేహమునుకాదు. ఛాయయునుకాదు. తమస్సునుకాదు, వాయువునుకాదు. ఆకాశమునుకాదు, లక్కవలెనే వేరు వస్తువును అంటుకొనునదికాదు. రసమునుకాదు. గంధమునుకాదు. దీనికి నేత్రేంద్రియమునులేదు. శ్రోత్రేంద్రియమునులేదు. వాక్కునులేదు. మనస్సునులేదు. అగ్ని మొదలైనవాటికివలెనే ప్రకాశమునులేదు. ప్రాణమునులేదు. ముఖమునులేదు. పరిమితియునులేదు. రంధ్రమునులేదు. బాహ్యమునులేదు. దేనిని తినునదికాదు. దీనిని ఏదియును తినదు. ఇట్లు ఆ అక్షరస్వరూపము సమస్త విశేషణముల రహితమై ఏకమును అద్వితీయమునై యున్నదియని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావా పృథివ్యా విధృతే తిష్ఠతః ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి నిమేషా ముహూర్తా అహోరాత్రాణ్యర్థ మాసా మాసా ఋతవః సంవత్సరా ఇతి విధృతా స్తిషన్త్యే తస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ప్రాచ్యోనద్యః స్యన్తస్తే శ్వేతేభ్యః పర్వతేభ్యః ప్రతీచ్యోఽన్యాయాం యాం చ దిశ మన్వే తస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ధధతో మనుష్యాః ప్రశగ్ సన్తి యజమానం దేవా దర్శిం ఫిత

రోఽన్వాయత్తాః.

॥9॥

ప॥ ఏతస్య - వై - అక్షరస్య - ప్రశాసనే - గార్గి -
సూర్యాచన్ద్రమసౌ - విధృతౌ - తిష్ఠతః - ఏతస్య - వై - అక్ష
రస్య - ప్రశాసనే - గార్గి - ద్యావాపృథివ్యా - విధృతే - తిష్ఠతః -
ఏతస్య - వై - అక్షరస్య - ప్రశాసనే - గార్గి - నిమేషాః -
ముహూర్తాః - అహోరాత్రాణి - అర్థమాసాః - మాసాః -
ఋతవః - సంవత్సరాః - ఇతి - విధృతాః - తిష్ఠన్తి - ఏతస్య -
వై - అక్షరస్య - ప్రశాసనే - గార్గి - ప్రాచ్యః - నద్యః - సృష్ట
స్తే - శ్వేతేభ్యః - పర్వతేభ్యః - ప్రతీచ్యః - అన్యాః - యాం -
యాం - చ - దిశం - అను - ఏతస్య - వై - అక్షరస్య - ప్రశా
సనే - గార్గి - దదతః - మనుష్యాః - ప్రశంసన్తి - యజమానం -
దేవాః - దర్శిం - పితరః - అను - ఆయత్తాః.

ప్ర॥ హేగార్గి = ఓ గార్గీ ! ఏతస్యవాఅక్షరస్య = ఈ అక్షర
నియొక్క, ప్రశాసనే = ఆజ్ఞయందు, సూర్యాచన్ద్రమసౌ = సూర్య
చంద్రులు, విధృతౌ = ధరించుచున్నవారలై, తిష్ఠతః = ఉంచు
న్నారు. హేగారి = ఓ గార్గీ ! ఏతస్యవాఅక్షరస్య = ఈ అక్షరము
యొక్క, ప్రశాసనే = ఆజ్ఞయందు, ద్యావాపృథివ్యా = భూమ్యంత
రిక్షములు, విధృతే = ధరించుచున్నవై, తిష్ఠతః = ఉంచున్నవి.
హేగార్గి = ఓ గార్గీ, ఏతస్యవాఅక్షరస్య = ఈ అక్షరముయొక్క.
ప్రశాసనే = ఆజ్ఞయందు, నిమేషాః=నిమేషములును, ముహూర్తాః=
ముహూర్తములును, అహోరాత్రాణి = రాత్రిపగళ్లును, అర్థమా
సాః = పక్షములును, మాసాః = మాసములును, ఋతవః =
ఋతువులును, సంవత్సరాః = సంవత్సరములును, ఇతి = అని,
విధృతాః = ధరింపబడినవై, తిష్ఠన్తి = ఉండియున్నవి. హేగార్గి =
ఓ గార్గీ ! ఏతస్యవా అక్షరస్య = ఈ అక్షరముయొక్క, ప్రశాసనే =
ఆజ్ఞయందు, శ్వేతేభ్యఃపర్వతేభ్యః = హిమవంతము మొదలైన

పర్వతములనుండి, నద్యః = గంగాది నదులు, ప్రాచీనః = ప్రాజ్ఞుఖములుగాను, అన్యః = ఇతరములైన సింధునది మొదలైనవి. ప్రతీచ్యః = పశ్చిమాభిముఖములుగాను, (అన్యః = ఇంకా యితరములైన నదులు), యాయాం = ఏ యే, దిశంచ = దిక్కులను, అను = అనుసరించుచున్నవో, (తాంతాం = ఆయా దిక్కులను గూర్చి), స్యంతే = ప్రవహించుచున్నవి. హేగార్గ్ = ఓ గార్గ్, ఏతస్యవా అక్షరస్య = ఈ అక్షరముయొక్క, ప్రశాసనే = ఆజ్ఞయందు, దదతః = దానార్హములైన బంగారము మొదలైనవాటిని, మనుష్యాః = మనుష్యులు, ప్రశంసంతి = శ్లాఘించుచున్నారు. దేవాః = దేవతలు, యజమానం = యజమానునిన్ని, పితరః = పితృదేవతలు, దర్శిం = దర్శిహోమమునున్న అన్వాయతాః = అనుసరించి పొందుచున్నారు.

తా॥ ఇట్లు సర్వవిశేషణ శూన్యమైన అక్షరమున్నదియని శ్రుతిచేతఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడా అక్షర ముండుటకు అనుమాన ప్రమాణమును చూపించుచున్నాఁడు. ఓ గార్గ్ ! ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన అశనాయాది ధర్మాతీతమును, సమీపమును, ప్రత్యక్షమును, సర్వాంతమునగు పరబ్రహ్మమైన అక్షర స్వరూపమేది పొందఁబడినదో దానియొక్క ఆజ్ఞవలన సూర్య చంద్రులు ఆ యాకాశములందు తప్పకుండా ప్రకాశించు చున్నారు. అదేప్రకారము భూమ్యంతరిక్షములును అక్షర పరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞవలన వాటివాటిమీఁదిని మీరక నిలిచియున్నవి. ఆ అక్షర పరబ్రహ్మము యొక్క ఆజ్ఞవలననే నిమేషముపూర్తము, అహోరాత్రము, పక్షము, మాసము, సంవత్సరము మొదలయిన భేదములుగల ఆ యా కాలములును తప్పకుండా కలుగుచున్నవి. హిమవంతము మొదలైన పర్వతములనుండి తూర్పుగా ప్రవహించునట్టి నదులు తూర్పుగాను, పశ్చిమముగా ప్రవహించునట్టి నదులు పశ్చిమముగాను, ఇంక నా యా

దిక్కులకు ప్రవహించెడి నదులు ఆయా దిక్కులుగాను, ఆ అక్షర పరబ్రహ్మము యొక్క ఆజ్ఞవలననే తప్పక ప్రవహించుచున్నవి. ప్రమాణమును గుర్తెఱిగిన మనుష్యులు దానార్హములగు బంగారు మొదలైనవాటిని అక్షరపరబ్రహ్మము యొక్క ఆజ్ఞవలన స్తుతించుచున్నారు. దేవతలు పురోడాశము మొదలైన జీవన పదార్థముల నిమిత్తమై యజమానునిన్ని పితృదేవతలు దర్శిహోమ ఋషునున్న అనుసరించి పొందుచున్నారు. ఇట్లు అక్షర పరబ్రహ్మము యొక్క ఆజ్ఞవలన ఈ సూర్యచంద్రులు మొదలైన వీరందఱు తమ తమ క్షమలయందు రాజ్యాజ్ఞ వలన రాజ్యము వలెనే నియతముగా ప్రవర్తించుచున్నారు.

॥ యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్య విదిత్వాఽస్మిలోకే జహోతి యజతే తపస్తప్యతే బహూని వర్ష సహస్రాణ్యస్తవదే వాస్యతద్భవతి । యో వా ఏ తదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా స్మలోకా తైప్రితి స కృపణోఽథ య ఏ తదక్షరం గార్గి విదిత్వాఽస్మలోకా తైప్రితి స బ్రాహ్మణః ॥10॥

ప్ర॥ యః - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - విదిత్వా - అస్మిన్ - లోకే - జహోతి - యజతే - తపః - తప్యతే - బహూని - వర్ష సహస్రాణి - అస్తవత్ - ఏవ - అస్య - తత్ - భవతి - యః - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - విదిత్వా - అస్మాత్ - లోకాత్ - పైత్రి - సః - కృపణః - అథ - యః - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - విదిత్వా - అస్మాత్ - లోకాత్ - పైత్రి - సః - బ్రాహ్మణః.

ప్ర॥ హేగార్గీ ! = ఓ గార్గీ !, యోవై = ఎవడైతే, ఏతదక్షరం = ఈ అక్షరమును, విదిత్వా = తెలిసికొనక, అస్మిన్ = ఈ, లోకే = లోకమునందు, జహోతి = హోమము చేయుచున్నాడో, యజతే = యాగమును చేయుచున్నాడో, బహూని

వర్షాణి = అనేకసంవత్సరములు, తపః = తపస్సును, తప్యతే = తపస్సు చేయుచున్నాడో, అస్య = వీనియొక్క, తత్ = ఆకర్మఫలము, అస్తవదేవా = నాశముకలదే, భవతి = అగుచున్నది. హేగార్గీ! = ఓ గార్గీ!, యోవై = ఎవడు, ఏ తదక్షరం = ఈ అక్షరమును, అవిదిత్వా = తెలిసికొనక, అస్థాల్లోకాత్ = ఈ లోకమునుండి, ప్రైతి = మరణమును పొందుచున్నాడో, సః = వాడు, కృపణః = కృపణుడు, (కబ్బుచే కొనుక్కొనబడిన దాసుడు మొదలైన వాని వంటివాడు). అథ = మరియు, హేగార్గీ! = ఓ గార్గీ!, యః = ఎవడు, ఏ తదక్షరం = ఈ అక్షరమును, విదిత్వా = తెలిసికొని, అస్థాల్లోకాత్ = ఈ లోకమునుండి, ప్రైతి = మరణమును పొందుచున్నాడో, సః = వాడు, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, (బ్రహ్మ వేత్త).

తా॥ ఈ చెప్పెడి హేతువువల్లనున్న, ఆ అక్షర స్వరూపమున్న దని చూపించు చున్నాడు. ఓ గార్గీ! ఎవడు ఈ అక్షరపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనక ఈ లోకమునందు హోమమును చేయుచున్నాడో, యాగమును చేయుచున్నాడో, తపస్సును అనేక సంవత్సరములు చేయుచున్నాడో అట్టివానియొక్క ఆకర్మఫలమంతయు నాశముకలదేఅగుచున్నది. ఎవడు ఈ అక్షరపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనక ఈ లోకమునుండి మరణమునుపొందిపోవుచున్నాడో వాడునీచుడై జననమరణ రూపసంసార కష్టమును ఎడతెగక పొందుచున్నాడు. ఎవడు ఈ అక్షరపరబ్రహ్మమును తెలిసికొని ఈలోకమునుండి మరణమును పొంది పోవుచున్నాడోవాడు ఆ అక్షరపరబ్రహ్మస్వరూపియగు బ్రాహ్మణుడగుచున్నాడు; అనగా అక్షరపరబ్రహ్మ మగుచున్నాడు. ఉ॥ తద్వా ఏతదక్షరం గార్వదృష్టం ద్రష్టుఃశ్రుతగ్ శ్రోత్రైమతం నుస్త్రైవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృనాన్య దతోఽస్తి ద్రష్టు నాన్య దతోఽస్తి శ్రోతృనాన్యదతోఽస్తి మన్తృ నాన్య దతోఽస్తి విజ్ఞాత్రే తస్మి

న్నుఖల్వక్షరే గార్గ్యాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చేతి.

||11||

ప॥ తత్ - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - అదృష్టం -
ద్రష్ట - అశ్రుతం - శ్రోతృ - అమతం - మస్తృ - అవిజ్ఞాతం -
విజ్ఞాతృ - న - అన్యత్ - అతః - అస్తి - ద్రష్ట - న - అన్యత్ -
అతః - అస్తి - శ్రోతృ - న - అన్యత్ - అతః - అస్తి - మస్తృ -
న - అన్యత్ - అతః - అస్తి - విజ్ఞాతృ - ఏతస్మిన్ - ను - ఖలు -
అక్షరే - గార్గి - ఆకాశః - ఓతః - చ - ప్రోతః - చ - ఇతి.

ప్ర॥ హేగార్గి = ఓ గార్గీ ! తద్వై = ఆ ప్రసిద్ధమగు,
ఏతత్ = ఈ, అక్షరం = అక్షరస్వరూపము, అదృష్టం = చూడఁబడ
నిదియై, ద్రష్ట = చూచునదియును, అశ్రుతం = వినఁబడనిదియై,
శ్రోతృ = వినునదియును, అమతం = తలంచఁబడనిదియై, మస్తృ =
తలంచునదియును, అవిజ్ఞాతం = తెలిసికొనఁబడనిదియై, విజ్ఞాతృ =
తెలిసికొనునదియును, (భవతి = అగుచున్నది), అతః = ఈ
అక్షర పరబ్రహ్మము కంటె, అన్యత్ = ఇతరమైనది, ద్రష్ట =
చూచునది, నాస్తి = లేదు, అతః = ఈ అక్షరునికంటె, అన్యత్ =
యితరమైనది, శ్రోతృ = వినునది, నాస్తి = లేదు, అతః = ఈ
అక్షరునికంటె, అన్యత్ = యితరమైనది, మస్తృ = తలంచునది,
నాస్తి = లేదు. అతః = ఈ అక్షరుని కంటె, అన్యత్ = ఇతర
మైనది, విజ్ఞాతృ = తెలిసికొనునది, నాస్తి = లేదు. హేగార్గి =
ఓగార్గీ !, ఆకాశః = ఆకాశము, ఏతస్మిన్నుఖలు అక్షరే = ఈ అక్ష
రమునందే, ఓతశ్చప్రోతశ్చ = పత్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే
కల్పింపబడియున్నది. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.)

తా॥ ఓ గార్గీ ! ఆ ప్రసిద్ధమగు ఈ అక్షరస్వరూపము తాను
చూపునకు విషయముగాక దృక్స్వరూపమును శ్రోత్రమునకు విష
యము గాక శ్రుతిస్వరూపమును మనస్సునకు విషయముగాక తలంచు
నదియును, బుద్ధికి విషయముగాక విజ్ఞాతృ స్వరూపము నగుచున్నది.

మఱియు ఇట్టి అక్షరపరబ్రహ్మ స్వరూపము కంటె వేఱు ద్రవ్యమును, వేఱు శ్రోతయును, వేఱు మంత్రయును. వేఱు విజ్ఞాతయును లేదు. ఓగార్గి ! ఇట్టి అక్షర స్వరూపమునందే అవ్యాకృతాకాశము వస్త్రము యొక్క పడుగుపేకలు వలెనే ఏకముగా కల్పింపఁబడి యున్నది యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

॥ సా హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవన్తస్తదేవ బహు మన్యేధ్వం
యదస్మాన్నమస్కారేణ ముచ్యేధ్వం న వై జాతు యుష్మాక
మిమం కశ్చిద్బ్రహ్మోద్యం జేతేతి తతోహ వాచక్షువ్యపర
రామ. ॥12॥

ఇతి శ్రీ బృహదారణ్యకే పంచమాధ్యాయే అష్టమం బ్రాహ్మణమ్.

ప్ర॥ సా - హోవాచ - బ్రాహ్మణాః - భగవన్తః - తత్ -
ఏవ - బహుమన్యేధ్వం - యత్ - అస్మాత్ - నమస్కారేణ -
ముచ్యేధ్వం - న - వై - జాతు - యుష్మాకం - ఇమం - కః -
చిత్ - బ్రహ్మోద్యం - జేతా - ఇతి - తతోహ - వాచక్షువీ -
ఉపరరామ.

ప్ర॥ సా = ఆ గార్గి, హోవాచ = పలికెను. హేభగవన్తః
బ్రాహ్మణాః = పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా !, అస్మాత్ = ఈ
యాజ్ఞవల్క్యుని వలన, నమస్కారేణ = నమస్కారము చేతను,
ముచ్యేధ్వంయత్ = ముక్తులు అగుడి అనునది యేదియో, తదేవ =
దానినే (యూయం = మీరు.) బహుమన్యేధ్వం = విశేషముగా
తలంచుడి, యుష్మాకం = మీలోపల, కశ్చిత్ = ఎవఁడును, ఇమం =
ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, బ్రహ్మోద్యం = పరబ్రహ్మ వాదమును గూర్చి,
జాతు = ఒకానొకప్పుడును, జేతా = జయించువాఁడు, నవై =
లేనేలేడు, ఇతి = అని, (గార్గి పలికెను), తతోహ = అందువలన,
వాచక్షువీ = నచక్షుని పుత్రికయగు గార్గి, ఉపరరామ = ఊరక
యందెను.

తా॥ ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుడు తాను చేసిన ప్రశ్నమును నిరూపించి చెప్పట వలన గార్హి బ్రహ్మసభయందలి బ్రాహ్మణులనుగూర్చి పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా! మీరు యాజ్ఞవల్క్యుని కొరకు నమస్కరించి ముక్తులగుటనే విశేషముగా తలంచుఁడి! మీలో బ్రహ్మవాదమును గూర్చి ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని నెప్పటికిని జయించువాఁడో కఁడును లేఁడు, అనిచెప్పి గార్హి వేటొక ప్రశ్నను చేయకుండ ఊరక యుండెను.

ఇట్లు పశ్చిమాధ్యాయము అష్టమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

పశ్చిమాధ్యాయము - నవమ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథ హైనం విదగ్ధః శాకల్యః పప్రచ్ఛకతిదేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి సహైతయై వ నివిదా ప్రతిపేదే యావంతో వైశ్వదేవస్యనివిద్యుచ్యంతే త్రయశ్చ త్రీ చ శతాత్రయశ్చ త్రీ చ సహస్రేత్యోమితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి త్రయస్త్రిగ్ శది త్యోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి షడిత్యోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి త్రయ ఇత్యోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి ద్వావిత్యోమితి హోవాచ కత్యేవ దేవాయాజ్ఞవల్క్యే త్యధ్యర్థ ఇత్యోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యేత్యేక ఇత్యోమితి హోవాచ కతమేతే త్రయశ్చ త్రీ చ శతా త్రయశ్చ త్రీచ సహా ॥1॥

అథ - హ - ఏనం - విదగ్ధః - శాకల్యః - పప్రచ్ఛ - కతి - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - సః - హ - ఏతయా - ఏవ - నివిదా - ప్రతిపేదే - యావంతః - వైశ్వదేవస్య - నివిది - ఉచ్యంతే - త్రయః - చ - త్రీ - చ - శతా - త్రయః - చ - త్రీ - చ - సహస్రా - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి -

ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - త్రయస్త్రింశత్ - ఇతి -
 ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య -
 ఇతి - షట్ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః -
 యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - త్రయః - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ -
 కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - ద్వా - ఇతి - ఓం -
 హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి -
 అధ్యర్థః - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః -
 యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - ఏకః - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ -
 కతమే - తే - త్రయః - త్రీ - చ - శతా - త్రయః - చ - త్రీ -
 చ - సహస్రా - ఇతి.

[ప్ర] అథహ = అనంతరము, శాకల్యః = శకల పుత్రుడగు,
 విదగః = విదగుడనువాడు, ఏనం = ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, హే
 యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దేవాః = దేవతలు,
 కతీతి - ఎందఱని, పప్రచ్ఛ = అడిగెను, సహ = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు
 ఏతయా = ఈ చెప్పబోయెడి, నివిదైవ = నివిత్తను పేరుగల
 మంత్రము చేతనే, (దేవ సంఖ్యను) ప్రతిపేదే = పొందెను. వైశ్వ
 దేవస్య = వైశ్వదేవ శస్త్రముయొక్క, నివిది = నివిత్తనుమంత్రము
 నందు, (దేవసంఖ్యను తెలిపెడి మంత్రము నివిత్తనబడును.)
 యావంతః = ఎంతమంది దేవతలు, ఉచ్యంతే = చెప్పబడు
 చున్నారో, (అందఱు దేవతలు వినబడుచున్నారు. అది యేది
 యనగా), త్రయశ్చ = ముగ్గురున్న, త్రీచశతా = మూడు వంద
 లున్న, (మూడు వందల ముగ్గురు), త్రయశ్చ = ముగ్గురున్న, త్రీచ
 సహస్రా = మూడు వేలున్న, (మూడువేల ముగ్గురు), ఇతి = అని,
 (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). (శాకల్యుడు మరల), ఓమితి = సరే
 యని, హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!, దేవాః = దేవ
 తలు, కత్యేవేతి = ఎందఱు అని, హోవాచ = పలికెను, (యాజ్ఞ

వల్క్యుడు) త్రయస్త్రింశదితి=ముప్పదిముగ్గురని (పలికెను, ఓమితి= సరేయని, (శాకల్యః = శాకల్యుడు), యాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞ వల్క్యుడా! దేవాః = దేవతలు, కత్యేవేతి = ఎందరే యని, హోవాచ = పలికెను, (యాజ్ఞవల్క్యుడు), వడితి = ఆడుగురని, (పలికెను), ఓమితి = సరేయని, (శాకల్యుడు), యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దేవాః = దేవతలు, కత్యేవేతి = ఎందరే యని, హోవాచ = పలికెను, (యాజ్ఞవల్క్యుడు). త్రయితి = ముగ్గురని (పలికెను). ఓమితి = సరేయని, (శాకల్యుడు) హేయాజ్ఞ వల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! వాః = దేవతలు, కత్యేవేతి = ఎందరేయని, హోవాచ = పలికెను, (యాజ్ఞవల్క్యుడు), ద్వావితి = ఇద్దఱని, (పలికెను), ఓమితి = సరేయని, (శాకల్యుడు) హేయాజ్ఞ వల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!, దేవాః = దేవతలు, కత్యేవేతి = ఎందరే యని, హోవాచ = పలికెను, (యాజ్ఞవల్క్యుడు) అధ్యర్థితి = ఒకటిన్నరయని, (పలికెను), ఓమితి = సరేయని, (శాకల్యుడు), హేయాజ్ఞ వల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దేవాః = దేవతలు, కత్యేవేతి = ఎందరే యని, హోవాచ = పలికెను, (యాజ్ఞవల్క్యుడు) ఏకాదితి = ఒకఁడని, (పలికెను), ఓమితి= సరేయని, (శాకల్యుడు), తే = ఆ, త్రయశ్చ త్రీ చ శతా = మూడువందల ముగ్గురును, త్రయశ్చ త్రీ చ సహస్రా = మూడువేల ముగ్గురును, కతమితి = ఎవరు అని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము భూమి మొదలైనవాటికి సూక్ష్మ తారతమ్య క్రమముచే పూర్వ పూర్వమునకు ఉత్తరోత్తరమునందు ఓతప్రోత భావమును చెప్పుచు సర్వాంతరమగు పరబ్రహ్మమును ప్రకాశింపఁజేసెను. ఆ పరబ్రహ్మమునకు అవ్యాకృత విషయమునందు సూత్రభేదములయందు నియన్తృత్వము చెప్పబడినది. ఆ పరబ్రహ్మము యొక్కయే సాక్షాదపరోక్షత్వములు నియమింపఁదగిన దేవతా

భేదములయొక్క సంకోచ వికాసములద్వారా పొందఁదగినవియని అందు నిమిత్తమై ఈశాకల్య బ్రాహ్మణ మారంభింపఁబడినది. గార్హి వేతాక ప్రశ్నముచేయక యూరకున్న తరువాత శాకల్యుడు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని గూర్చి ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దేవతలెందరని ప్రశ్న చేసెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ శాకల్యుడా! వైశ్వ దేవశస్త్రముయొక్క దేవతాసంఖ్యను తెలుపునట్టి నిమిత్తము మంత్రము చేతను యెంతసంఖ్యగల దేవతలేర్పడుచున్నారో అందఱు దేవతలని చెప్పెను. శాకల్యుడు ఆ నిమిత్తము మంత్రమునందు ఎంత సంఖ్య చెప్పుచున్నదని యడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు మూడు వందల ముగ్గురు, మూడువేల ముగ్గురు, అని చెప్పుచున్నదని పలికెను. శాకల్యుడు మరల ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! దేవతలెందరని అడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ముప్పదిముగ్గురని చెప్పెను. సరేనని శాకల్యుడు మరల ఎందరు దేవతలని యడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆఱుగురని చెప్పెను. సరేనని శాకల్యుడు మరల ఎందరు దేవతలని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ముగ్గురని చెప్పెను. సరేనని శాకల్యుడు మరల దేవతలెందరని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఇద్దఱు అని చెప్పెను. సరే అని శాకల్యుడు మరల ఎందరు దేవతలని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఒకటిన్నర దైవమని పలికెను. సరేనని శాకల్యుడు మరల దేవతలెందరని ప్రశ్నము చేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఒక్కఁడని చెప్పెను. శాకల్యుడు సరేయని మూడువందల మూడు, మూడువేల మూడు, సంఖ్యగల ఆ దేవతలు ఎవరని ప్రశ్నము చేసెను.

ఉ॥ స హోవాచ మహిమాన ఏవైషామేతే త్రయస్త్రిగ్ శత్ర్యేవ దేవా ఇతి కతమే తే త్రయ స్త్రిగ్ శదిత్యష్టేవసవ ఏకాదశ రుద్రా ద్వాదశాదిత్యాస్త ఏకత్రిగ్ శ దిన్ద్రైశ్చైవ ప్రజాపతి శ్చత్రయ స్త్రిగ్ శావితి. ||2||

స॥ సః - హోవాచ - మహిమానః - ఏవ - ఏషా - మే -

తే - త్రయస్త్రింశత్ - తు - ఏవ - దేవాః - ఇతి - కతమే -
 తే - త్రయస్త్రింశత్ - ఇతి - అష్టే - వసవః - ఏకాదశ - రుద్రాః
 ద్వాదశ - ఆదిత్యాః - తే - ఏక - త్రింశత్ - ఇంద్రః - చ -
 ఏవ - ప్రజాపతిః - చ - త్రయస్త్రింశౌ - ఇతి.

[ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు, హోవాచ = పలికెను.
 ఏషాం = ఈ ముప్పదిముగ్గురు దేవతలయొక్క, మహిమానఏవ =
 విభూతులే. ఏతే = ఈ పూర్వము చెప్పబడిన మూడువందలముగ్గురు
 దేవతలు, (పరమార్థముగానై తే), త్రయస్త్రింశత్తేవాదేవాః =
 ముప్పదిముగ్గురు దేవతలే, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను).
 త్రయస్త్రింశత్ = ముప్పదిముగ్గురగు, తే = ఆ దేవతలు, కతమే =
 ఎవరు, ఇతి = అని (శాకల్యుడడిగెను). అష్టే = ఎనమండ్రుగరగు,
 వసవః = వసువులును, ఏకాదశ = పదునొకండ్రుగరగు, రుద్రాః =
 రుద్రులును, ద్వాదశ = పండ్రెండ్రుగరగు, ఆదిత్యాః = ఆదిత్యులు
 నగు, తే = వారు, ఏకత్రింశత్ = ముప్పదియొక్కరును, ఇంద్రశ్చ =
 ఇంద్రుడును, ప్రజాపతిశ్చ = బ్రహ్మయును, త్రయస్త్రింశావీతి =
 ముప్పదిముగ్గురని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను).

తా॥ ఓ శాకల్యుడా! ఈ ముప్పది ముగ్గురు దేవతలయొక్క
 విభూతులే పూర్వము చెప్పిన మూడువందల ముగ్గురు దేవతలు నిజ
 ముగా ముప్పదిముగ్గురే దేవతలని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.
 మరల శాకల్యుడు ఆ ముప్పది ముగ్గురు దేవతలెవరని అడిగెను.
 ఓ శాకల్యుడా! అష్ట వసువులును, ఏకాదశ రుద్రులును, ద్వాద
 శాదిత్యులును, వీరు ముప్పదియొక్కరును, ఇంద్రుడును, ప్రజాపతి
 యును, ఈ ముప్పది ముగ్గురు దేవతలని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.
 ఉ॥ కతమే వసవ ఇత్యగ్నిశ్చ పృథివీ చ వాయుశ్చాస్తరిక్షం చాది
 త్యశ్చ ద్యాశ్చ చంద్రమాశ్చ నక్షత్రాణి వైతే వసవ ఏతేషా
 ఓదం వసు సర్వగ్ హిత మితి తస్మాద్వసవ ఇతి. ॥3॥

ప॥ కతమే - వసవః - ఇతి - అగ్నిః - చ వీ - చ -
 వాయుః - చ - అస్తరిక్షం - చ - ఆదిత్యః - చ - ద్యౌః - చ -
 చంద్రమాః - చ - నక్షత్రాణి - చ - ఏతే - వసవః - ఏతేషు -
 హి - ఇదం - వసు - సర్వం - హితం - ఇతి - తస్మాత్ - వసవః -

ప్ర॥ వసవః = వసువులు, కతమే = ఎవరు, ఇతి = అని,
 (శాకల్యుడడిగెను). అగ్నిశ్చ = అగ్నియును, పృథివీచ = భూమి
 యును, వాయుశ్చ = గాలియును, అస్తరిక్షంచ = ఆకాశమును,
 ఆదిత్యశ్చ = సూర్యుడును, ద్యౌశ్చ = ద్యులోకమును, చంద్రమా
 శ్చ = చంద్రుడును, నక్షత్రాణిచ = నక్షత్రములును, ఏతే = వీరు,
 వసవః = వసువులు. ఏతేషు = ఈ వసువులయందు, వసు = ధనరూ
 పమైన, ఇదంసర్వం = ఈ సమస్త జగత్తును, హితంహి = ఉంచబడి
 నది. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు), తస్మాత్ = అందువల్ల
 నుంచి, వసవఇతి = వసువులని (చెప్పబడుచున్నారని పలికెను).

తా॥ ఆ అష్ట వసువు లెవరని శాకల్యుడడుగఁగా యాజ్ఞవ
 ల్క్యుడు, ఓ శాకల్యుడా! అగ్ని, భూమి, వాయువు, ఆకాశము,
 సూర్యుడు, ద్యులోకము, చంద్రుడు, నక్షత్రములు ఈ యెనిమిది
 అష్ట వసువులు. వీటియందే ధనరూపమైన ఈ సమస్త జగత్తు ఉంచ
 బడియున్నది. గనుకనే వీరు వసువులని చెప్పబడుచున్నారని యాజ్ఞ
 వల్క్యుడు పలికెను.

ఉ॥ కతమే రుద్రా ఇతి దక్షేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశస్తే
 యదాస్మా చ్ఛరీరాన్మత్త్యాదు త్క్రిమ స్త్యథ రోదయన్తి
 తద్యద్రోయన్తి తస్మా ద్రుద్రా ఇతి. ॥4॥

ప॥ కతమే - రుద్రాః - ఇతి - దశ - ఇమే - పురుషే -
 ప్రాణాః - ఆత్మా - ఏకాదశ - తే - యదా - అస్మాత్ - శరీ
 కాత్ - మర్త్యాత్ - ఉత్క్రిమన్తి - అథ - రోదయన్తి - తత్ -

యత్ - రోదయన్తి - తస్మాత్ - రుద్రాః - ఇతి.

ప్ర॥ రుద్రాః = రుద్రులు, కతమే = ఎవరు, ఇతి = అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). పురుషే = పురుషునియందు, ఇమే = ఈ, ప్రాణాః = ఇంద్రియములు, (జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు), దశ = పదియును, ఏకాదశః = పదునొకండవదియగు, ఆత్మా = మనస్సును, తే = ఆ ఏకాదశ రుద్రులును, యదా = ఎప్పుడు, అస్మాత్ = ఈ, మర్త్యాత్ = మరణధర్మముగల, శరీరాత్ = దేహమునుండి, ఉత్క్రామన్తి = లేచిపోవుచున్నారో, అథ = అప్పుడు, రోదయన్తి = ఏడ్చుచున్నారు. తత్ = ఆ మరణ సమయమునందు, యత్ = ఏ కారణమువలన, రోదయన్తి = ఏడ్చుచున్నారో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, రుద్రాఇతి = రుద్రులని, (చెప్పబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ రుద్రులు ఎవరు అని ప్రశ్నము చేయఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పురుషుని యందలి జ్ఞానేంద్రియములగు త్వక్చక్షుశ్రోత్ర జిహ్వఘ్రాణములు అయిదును, కర్మేంద్రియములగు వాక్పాణిపాదపాయాపస్థలు అయిదును, మనస్సునొకటియును, ఇవి పదునొకండును ఏకాదశ రుద్రులని పలికి, ఇవి ఈ మరణ ధర్మమగు శరీరము నుండి లేచిపోవుటతోనే మరణమును పొందిన పురుషుని గూర్చి జనులు ఏడ్చుట వలన ఇవి రుద్రులని చెప్పబడుచున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ కతమ ఆదిత్యా ఇతి ద్వాదశ వై మాసాః సంవత్సరస్యైత ఆదిత్యా ఏతే హిదగ్ సర్వమాదదానా యన్తి తే యదిదగ్ సర్వ మాదదానా యన్తి తస్మాదాదిత్యా ఇతి. ॥5॥

ప॥ కతమే - ఆదిత్యాః - ఇతి - ద్వాదశ - వై - మాసాః - సంవత్సరస్య - ఏతే - ఆదిత్యాః - ఏతే - హి - ఇదం - సర్వం - ఆదదానాః - యన్తి - తే - యత్ - ఇదం - సర్వం - ఆదదానాః -

యన్తి - తస్మాత్ - ఆదిత్యాః - ఇతి.

ప్ర॥ ఆదిత్యాః = సూర్యులు, కతమే = ఎవరు, ఇతి = అని, (శాకల్యుఁడు పలికెను). సంవత్సరస్య = సంవత్సరము యొక్క, ద్వాదశవైమాసాః = పండ్రెండు మాసములే, ఆదిత్యాః = సూర్యులు. ఏతేహి = ఈ సూర్యులే, ఇదంసర్వం = ఈ సమస్తమును, (ప్రాణులయొక్క ఆయుస్సును, కర్మఫలమును, ఈ సమస్తమును), ఆదదానాః = గ్రహించుచున్నవారై, యన్తి = పోవుచున్నారు. తే = ఆ సూర్యులు, యత్ = ఏకారణమువలన, ఇదంసర్వం = ఈ సమస్తమును, ఆదదానాః = గ్రహించుచున్నవారై, యన్తి = పోవుచున్నారో, తస్మాత్ = అందువల్లనుంచి, ఆదిత్యా ఇతి=ఆదిత్యులని, (చెప్పబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ ఆదిత్యు లెవరని ప్రశ్నము చేయఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సంవత్సరా వయవములుగా నుండెడి పండ్రెండు మాసములే ఆ ద్వాదశాదిత్యులు. ఈ సూర్యులే ప్రాణులయొక్క ఆయుః కర్మఫలరూపమైన సమస్తమును తీసుకొని పోవుచున్నారు. ఓ శాకల్యుడా! ఆ ఆదిత్యులు ఏకారణమువలన ఇట్లు ప్రాణులయొక్క ఆయుః కర్మఫలములను గ్రహించుకొని పోవుచున్నారో అందువలననే ఆదిత్యులని చెప్పబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ కతమ ఇన్ద్రః కతమః ప్రజాపతిరితి స్తనయిత్ను రేవోన్ద్రో
యజ్ఞః ప్రజాపతిరితి కతమస్తనయిత్ను రిత్యశనిరితి కతమో
యజ్ఞ ఇతి పశవఇతి. ॥6॥

ప్ర॥ కతమః - ఇన్ద్రః - కతమః - ప్రజాపతిః - ఇతి - స్తనయిత్నుః - ఏవ - ఇన్ద్రః - యజ్ఞః - ప్రజాపతిః - ఇతి - కతమః - స్తనయిత్నుః - ఇతి - అశనిః - ఇతి - కతమః - యజ్ఞః - ఇతి - పశవః - ఇతి.

ప్ర॥ ఇంద్రిః = ఇంద్రుడు, కతమః = ఎవడు?, ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ, కతమః = ఎవడు?, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు అడిగెను). స్తనయిత్నురేవ = స్తనయిత్నువే, ఇంద్రిః = ఇంద్రుడు, యజ్ఞః = యజ్ఞము, ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). స్తనయిత్నుః = స్తనయిత్నువు, కతమః = ఏది?, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు పలికెను). అశనిః = వజ్రము, (వీర్యము, లేక బలము, ప్రాణియొక్క హింసనము ఇంద్రత్వము), ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). యజ్ఞః = యజ్ఞము, కతమితి = ఏదియని (శాకల్యుడు అడిగెను). పశునః = పశువులు, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇంద్రప్రజాపతు లెవరని శాకల్యుడు ప్రశ్నము చేయగా, స్తనయిత్నువే ఇంద్రుడు, యజ్ఞమే ప్రజాపతి, యని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. మరల శాకల్యుడు స్తనయిత్నువు, యజ్ఞము అనగా ఏవి యని ప్రశ్నము చేయగా వజ్రమే స్తనయిత్నువు, పశువే యజ్ఞము అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ కతమే వదిత్యగ్నిశ్చ పృథివీచ వాయుశ్చాస్తరిక్షం చాదిత్యశ్చ ద్యాశ్చైతే వదేతే హీదగ్ సర్వగ్ వదితి. ॥7॥

ప॥ కతమే - వత్ - ఇతి - అగ్నిః - చ - పృథివీ - చ - వాయుః - చ - అస్తరిక్షం - చ - ఆదిత్యః - చ - ద్యాః - చ - ఏతే - వత్ - ఏతే - హి - ఇదం - సర్వం - వత్ - ఇతి.

ప్ర॥ వత్ = ఆరుగురు, కతమే = ఎవరు, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు అడిగెను). అగ్నిశ్చ = అగ్నియును, పృథివీచ = భూమియును, వాయుశ్చ = వాయువును, అస్తరిక్షంచ = ఆకాశమును, ఆదిత్యశ్చ = సూర్యుడును, ద్యాశ్చ = ద్యులోకమును, ఏతే = ఇ

ఇవి, షట్ = ఆడు, ఇదంసర్వం = ఈ సమస్తప్రపంచము, ఏతేహి షట్ = ఈ ఆటే, (భవంతి = అగుచున్నవి).

తా॥ ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆటు అనునవి ఏవియని శాకల్యుడు ప్రశ్నము చేయఁగా, ఓ శాకల్యుడా! అగ్ని, భూమి, వాయువు, అస్తరితము, సూర్యుడు, ద్యులోకము, ఇవి ఆటు. ఏకారణమువలన ఇదివరకు చెప్పిన ముప్పదిముగ్గురును ఈ సమస్తమును, ఈ ఆటుగురే యగుచున్నదో, ఆ కారణము వలన ఈ ఆటుగురే అగుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.

ఉ॥ కతమే తే త్రయోదేవా ఇతి మ ఏవత్రయోలోకా ఏషుహీమే సర్వే దేవా ఇతి కతమా తౌద్వాదేవావిత్యన్నంచైవ ప్రాణశ్చేతి కతమౌఽధ్యర్థఇతి యోఽయం పవతఇతి. ॥8॥

ప॥ కతమే - తే - త్రయః - దేవాః - ఇతి-ఇమే - ఏవ - త్రయః - లోకాః - ఏషు - హి - ఇమే - సర్వే - దేవాః - ఇతి-కతమా - తౌ-ద్వా-దేవాః - ఇతి - అన్నం - చ - ఏవ - ప్రాణః - చ - ఇతి - కతమః - అధ్యర్థః - ఇతి - యః - అయం - పవతే - ఇతి.

ప్ర॥ తే = ఆ పూర్వోక్తమైన, త్రయోదేవాః = ముగ్గురు దేవులు, కతమే = ఎవరు, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నము చేసెను). ఇమే = ఈ, త్రయోలోకాపవ = మూడు లోకములే, ఏషుహి = ఈ ముగ్గురు దేవతలయందే, ఇమే = ఈ, సర్వేదేవాః = అందఱు దేవతలు, (అస్తర్భవంతి = అంతర్భావమును పొందియున్నాడు). ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను), తౌ = ఆ పూర్వోక్తమైన, ద్వా = ఇద్దఱు, దేవాః = దేవతలు, కతమా = ఎవరు, ఇతి = అని, శాకల్యుడు (ప్రశ్నము చేసెను). అన్నంచైవ = అన్నమున్ను, ప్రాణశ్చ = ప్రాణమున్ను, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). అధ్యర్థః = సగము అధికముగాఁ గల ఒక

దైవము, కతమః = ఎవడు, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నము చేసెను). యః = ఏది. పవతే = వీచుచున్నదో, అయం = ఈ వాయువు, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ ముగ్గురు దేవతలు ఎవరని శాకల్యుడు ప్రశ్నచేయగా ఈ మూడులోకములే అనిచెప్పి ఏకారణము వలన ఈ మూడు లోకముల యందే సమస్త దేవతలు అస్తర్భవించి యుండియున్నారో ఆ కారణము వలన ఈ ముగ్గురు దేవతలు అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. ఆ ఇద్దరు దేవతలు ఎవరని శాకల్యుడు మరల ప్రశ్నచేయగా అన్నమును, ప్రాణమును అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. అర్థాధికమైన ఒక దైవమెవరని శాకల్యుడు మరల ప్రశ్నచేయగా ఈ విసదునట్టి వాయువని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ తదాహుర్యదయమేక ఇవైవపవతేఽథకథమధ్యర్థఇతి యదస్మిన్నిదగ్గరస్వ మధ్యార్థోన్మేనాధ్యర్థఇతి కతమ ఏకోదేవఇతి ప్రాణఇతి స బ్రహ్మత్వదిత్యా చ తే. ॥9॥

ప॥ తత్ - ఆహుః - యత్ - అయం - ఏకః - ఇవ - ఏవ - పవతే - అథ - కథం - అధ్యర్థః - ఇతి - యత్ - అస్మిన్ - ఇదం - సర్వం - అధ్యార్థోత్ - తేన - అధ్యర్థః - ఇతి - కతమః - ఏకః - జేవః - ఇతి - ప్రాణః - ఇతి - సః - బ్రహ్మ - త్యత్ - ఇతి - ఆచక్షుతే.

ప్ర॥ తత్ = దానియందు, ఆహుః = పలికిరి. యదయమేక ఇవైవ = ఒక్కటయగు ఈ వాయువే, పవతే = వీచుచున్నది. అథకథం = సరేయెట్టుగా, అధ్యర్థఇతి = అర్థాధికమైన ఒక దైవమని, (శంకచేయగా ఉత్తరువును చెప్పుచున్నారు). యత్ = ఏ కారణము వలన, అస్మిన్ = ఈ వాయువునందు, ఇదంసర్వం = ఈ సమస్తమును, అధ్యర్థోత్ = అధికమైనబుద్ధిని పొందుచున్నదో,

తేన = దానిచేతను, అధ్యర్థఇతి = అధ్యర్థమని, (చెప్పబడుచున్నది)
 ఏకః = ఒక్కఁడగు, దేవః = దేవుఁడు, కతమః = ఎవఁడు, ఇతి =
 అని, (శాకల్యుఁడు అడిగెను), ప్రాణఇతి = ప్రాణమని, (యాజ్ఞ
 వల్క్యుఁడు పలికెను), సః = ఆ ప్రాణము, బ్రహ్మ = మహత్తగు,
 త్యదితి = ఆ పరబ్రహ్మమని, ఆచక్షుతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ వాయువు అధ్యర్థమని చెప్పినదాని విషయమై కొందరు
 ఒక్కటేయగు వాయువు వీచుచుండెను. అది అర్థాధికమగు ఒకదైవ
 మైతైనది యని శంకించగా ఉత్తరువు చెప్పబడుచున్నది. ఏ కార
 ణము వలన ఈ వాయువునందు సమస్తమును వృద్ధినిపొందుచున్నదో
 ఆ కారణము వలననే అధ్యర్థమైనదని చెప్పిరియని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు
 పలికెను. మరల శాకల్యుఁడు ఒకడైన దేవుఁడెవఁడని ప్రశ్నచేయగా
 ప్రాణమేయని చెప్పి యేకారణము వలన పూర్వము చెప్పిన అందరు
 దేవతలు ఈ ఒకటియగు ప్రాణమునందే అంతర్భవించుచు ఈ ప్రాణమే
 నానా విధములగు దేవతలగుట వలన ఆ ప్రాణమే బృహత్స్వరూప
 మైన ఆ పరబ్రహ్మమని చెప్పబడుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలి
 కెను.

ఉ॥ పృథివ్యేవ యస్యాయతన మగ్నిర్లోకో మనోజ్యోతి ర్యోవైతం
 పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణం సవైవేదితాస్యాత్ ।
 యాజ్ఞవల్క్యవేదవా అహంతం పురుషం సర్వస్యాత్మనః పరా
 యణం య మాత్త య ఏవాయగ్ శారీరః పురుషః స ఏషవదైవ
 శాకల్యతస్యకా దేవతేత్య మృతమితి హోవాచ. ॥10॥

ప॥ పృథివీ - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - అగ్నిర్లోకః -
 మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వ
 స్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞ
 వల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మ
 నః - పరాయణం - యం - ఆత్త - యః - ఏవ - అయం - శారీ

రః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య -
కా - దేవతా - ఇతి - అమృతం - ఇతి - హోవాచ.

ప్ర॥ యస్య = ఏ దేవునికి, పృథివ్యేవ = భూమియే, ఆయ
తనం = స్థానమో, అగ్నిర్లోకః = అగ్నియే లోకమో, (అగ్ని చేత
చూచుటయో), మనోజ్యోతిః = మనస్సే జ్యోతిస్సో, మనస్సు చేతనే
సంకల్ప వికల్పాది కార్యము చేయుచున్నదియో) ఏతం = ఈ,
పురుషం = పురుషుని, యోవై = ఎవడైనను, సర్వస్య = సమస్త
మైన, ఆత్మనః - ఆత్మకు, (ఆధ్యాత్మికమైన దేహేంద్రియాది సము
దాయమునకు) పరాయణం = మిక్కిలి ఆశ్రయమును గాను, (తల్లి
వలనఁ బుట్టిన త్వష్టాంస రుధిరరూపమగు తేత్రస్థానీయము చేత,
తండ్రి వలనఁ బుట్టిన అస్తిమజ్జాశుక్రరూపమైన బీజస్థానీయము నగు
ఇంద్రియాత్మకు మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను), విద్యాత్ = తెలిసి
కొనునో, సవై = వాడే, వేదితా = తెలిసికొనువాడు (పండితుఁడు)
స్యాత్ = అగును, హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా,
అహం = నేను, తం = ఆ, పురుషం = పురుషుని, సర్వస్యాత్మనః =
సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం =
మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను, వేదవా = గుర్తెఱుంగుదును. (అని),
యం = ఎవనిని, ఆత్మ = పలికితివో, (తం = వానిని, అహం = నేను,
వేద = గుర్తెఱుంగుదును. త్వం = నీవు, తం పురుషం = ఆ పురు
షుని, వేత్థయది = తెలిసికొనియుంటివేని, అసౌ = ఈ దేవుఁడు,
కింవిశేషణః = ఏమి విశేషణము గలవాఁడు, బ్రూహి = చెప్పుమా,
అని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను.) శారీరః = శరీరమందైన, అయం =
ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, యఏవ = ఎవఁడో, సః = వాడే,
ఏషః = ఈ పురుషుఁడు. (ఓ శాకల్యుడా నీచేత అడుగఁబడిన పురు
షుఁడు వాడే), హే శాకల్య = ఓ శాకల్యుడా! (నీవు ఇంకాయేవి
యెనను విశేషణములు అడుగవలసి యున్నయెడల) వదైవ = అడు

గుము, (అని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను.) తస్య = ఆ పురుషునికి, దేవతా = దేవత, కా = ఏది, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్న చేసెను) అమృతమితి = అమృతము అని, హోవాచ = పలికెను. (అనుభవించిన అన్నము యొక్క రసము తల్లివలన పుట్టిన రక్తము నకు తండ్రి వలన పుట్టిన శుక్రమునకు కారణము. ఈ రక్తశుక్రములు శరీరోత్పత్తికి కారణములు. అవియే పురుషునకు దేవతా స్వరూపమైన అమృతమని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను.)

తా॥ ఇప్పుడు ఆ ప్రాణమును పరబ్రహ్మమునకే మరల యెనిమిది విధములయిన భేదములు ధ్యానము కొరకు ఉపదేశింపబడుచున్నవి. ఓ శాకల్యుడా! ఎవడు భూమియే స్థానముగాఁగలిగి అగ్నిచేతనే సర్వమును చూచుచున్న మనస్సనెడి జ్యోతిస్సుతో సంకల్ప వికల్పాది కార్యము చేయుచున్న ఈ పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి స్థానమునుగాఁ దెలిసికొనుచున్నాడో, వాడే పండితుడగుచున్నాడని యాజ్ఞ వల్క్యుడనెను. శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! నేను ఆ పురుషుని గుర్తెఱుఁగుదును. అని నీవు చెప్పిన పురుషుని నేను గుర్తెరుగుదును. నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱింగితివేని ఆ పురుషుడే విశేషణములు గల వాడో చెప్పుమా యని ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓ శాకల్యుడా! ఆ పురుషుడే విశేషణములు గలవాడో చెప్పుచున్నాను వినుము. ఓ శాకల్యుడా! శరీరమందైన పురుషుడేయని చెప్పి ఇంకా నీవు అడుగఁదగిన దేదియైనను కలదేని అడుగుమాయని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఆ పురుషునికి ఏది దేవతయని ప్రశ్నచేసెను. ఓ శాకల్యుడా! శరీరోత్పత్తికి కారణములైన శుక్లశోణితరూపమైన అమృతమే ఆ పురుషునికి దేవతయని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను.

ఉ॥ కామ ఏవ యస్మాయతనన్ హృదయం లోకో మనోజ్యోతి ర్వ్యో
వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణం స వై వేది
తా స్యాత్ ' యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషం
సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవా యం కామమయః
పురుషః స ఏషవదైవ శాకల్య తస్య కా దేవ తేతి స్త్రియ ఇతి
హోవాచ.

॥11॥

ప॥ కామః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయంలో
కః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ -
సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా-స్యాత్ -
యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య -
ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్మ - యః - ఏవ - అయం -
కామమయః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య -
తస్య - కా - దేవతా - - స్త్రియః - ఇతి - హోవాచ.

[ప॥ యస్య = ఏ దేవునికి, కామఏవ = కామమే, (కామశ
రీరము), ఆయతనం = స్థానమో, హృదయంలోకః = హృదయము
లోకమో, (బుద్ధిచేత చూచుటయో), మనోజ్యోతిః = మనస్సే
జ్యోతిస్సో, (మనస్సుచేతనే సంకల్ప వికల్పాదికార్యము చేయుటయో),
ఏతంపురుషం = ఈ పురుషుని, యోవా = ఎవడైనను, సర్వస్య =
సమస్తమైన, ఆత్మనః = దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు,
పరాయణం = మిక్కిలి స్థానమునుగాను, విద్యాత్ = తెలిసికొ
నునో, సవై = వాడే, వేదితా = తెలిసికొనువాడు, (పండితుడు)
స్యాత్ = అగును, హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా,
అహం = నేను, సర్వస్య = సమస్తమైన, ఆత్మనః = దేహేంద్రియ
సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి ఆశ్రయమైన, తంపురు
షం = ఆ పురుషుని, వేదవై = గుర్తెఱుగుదును (అని), యం =
పురుషుని, ఆత్మ = పలికితివో, (ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుగుదును,

నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిగితివేని ఆ పురుషుఁడే విశేషణములు గల వాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్న చేసెను. కామమయః = కామరూపమైన. అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, యవవ = ఎవఁడో, సః = వాఁడు, ఏమః = ఈ పురుషుఁడు. (నీచేత అడుగఁ బడిన పురుషుఁడువాఁడె), హే శాకల్య = ఓ శాకల్యుడా! (నీవు ఇంకను విశేషణములడుగవలసియున్న యెడలఁ వదైవ = అడుగుమా, (అని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు పలికెను). తస్య = ఆ కామరూపుఁడైన పురుషునికి, దేవతా = దేవత, కా = ఏది, ఇతి = అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్న చేసెను). స్త్రీయఇతి = స్త్రీలని, (యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ శాకల్యుడా! ఎవనికి స్త్రీ సంభోగాభిలాషయె ఆశ్రయమును, బుద్ధిచేతను చూచుటయును, మనస్సను జ్యోతిస్సుచేత సంకల్పాదికమును చేయుటయును, కలదో ఇట్టి పురుషుని యెవఁడు దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాఁ దెలిసికొనునో, వాఁడె పండితుఁడగునని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు పలుకగా, ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! నేను ఆ దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయమైన ఆ పురుషుని గుర్తెఱుఁగుదునని నీవు చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును. గనుక వాని విశేషణములు చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్న చేయగా, యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుడా! కామరూపమైన పురుషుఁడే వాఁడనిచెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగినదేదియైనను గింఁడనేని అడుగునూచుని పలికెను. అన్నడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఆ కామరూపమైన పురుషునికి దేవత ఏదియని ప్రశ్న చేయగా యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు స్త్రీలవలన కామమునకు ప్రకాశము కలుగుచున్నదిగనుక ఆ కామరూపమైన పురుషునికి స్త్రీలే దేవతయని పలికెను.

ఉ॥ రూపాణ్యేవ యస్యాయతనం చక్షుర్లోకో మనోజ్యోతిరోఽక్షై

తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణం స వై వేదితా
స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేదవా అహం తం పురుషం సర్వస్యాత్మనః
పరాయణం యమాత్థ య ఏవా సావాదిత్యే పురుషః స ఏష
వదైవశాకల్య తస్య కా దేవతేతి సత్యమితి హోవాచ. ||12||

ప॥ రూపాణి - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - చక్షుర్లోకః -
మనోజ్యోతిః - యః - సా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య -
ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞ
వల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య -
ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్మ - యః - ఏవ - అసౌ -
ఆదిత్యే - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య -
కా - దేవతా - ఇతి - సత్యం - ఇతి - హోవాచ.

[ప్ర॥ యస్య = ఎవనికీ, రూపాణ్యేవ = ఆకారములే, ఆయతనం =
స్థానమో, చక్షుర్లోకః = నేత్రమేచూపో, (నేత్రముచేతన చూచు
టయో), మనోజ్యోతిః = మనస్సే జ్యోతిస్సో (మనస్సుచేతనే సంకల్ప
వికల్పాది కార్యమును చేయుటయో), ఏతం = ఈ, పురుషం = పురు
షుని, యోవా = ఎవడైనను, సర్వస్య = సమస్తమైన, ఆత్మనః =
దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి
స్థానమునుగాను, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సవై = వాడే,
వేదితా = తెలిసికొనువాడు, స్యాత్ = అగును. హేయాజ్ఞవల్క్య =
ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, అహం = నేను, సర్వస్య = సమస్తమైన,
ఆత్మనః = దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం =
మిక్కిలి ఆశ్రయమైన, తంపురుషం = ఆ పురుషుని, వేదవై =
గుర్తెఱుగుదును (అని), యం = ఏ పురుషుని, ఆత్మ = పలికితివో,
(ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుగుదును). నీవు ఆపురుషుని గుర్తెఱిగితి
వేని ఆ పురుషుడేవిశేషములు కలవాడో చెప్పుమాయని శాక
ల్యుడు ప్రశ్న చేసెను). ఆదితే = సూర్యునియందు, అసౌ = ఈ,

పురుషః = పురుషుడు, యవవ = ఎవడో, సః = వాడే, ఏషః = ఈ పురుషుడు. (అని చెప్పి) హేశాకల్య = ఓ శాకల్యుడా, (నీవు ఇంకను వివేచనములడుగవలసి యున్నయెడల). వదైవ = అడుగుమా, (అని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను). తస్య = ఆ పురుషునికి, దేవతా = దేవత, కా = ఏది, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను). సత్యమితి = సత్యమని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ శాకల్యుడా ! ఎవనికి ఆకారములే నివాసమును, నేత్రముచేతనే చూపును, మనస్సును జ్యోతిస్సుచేతనే సంకల్ప వికిల్పాది కార్యమును చేయుటయో, ఇట్టి పురుషుని ఎవడు దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను తెలిసికొనువాడే పండితుడగునని యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలుకగా ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా ! నీవు గుర్తెఱుంగుదునని చెప్పిన ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును. వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓ శాకల్యుడా ! ఈ సూర్యునియందున్న పురుషుడే ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయమైన పురుషుడు అని చెప్పి యింకా నీవడుగఁదగినదన్నయెడల అడుగుమాయని పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా ! ఆ పురుషునికి దేవతేదియని ప్రశ్నచేయగా, సత్యమని మరల యాజ్ఞ వల్క్యుడు చెప్పెను. (ఇక్కడ సత్యమనఁగా పృథివ్యప్తేజస్సులు).

ఉ॥ ఆకాశ ఏవ యస్యాయతనగ్ శ్రోత్రం లోకోమనోజ్యోతిర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ స వై వేదితాస్యాత్ యాజ్ఞ వల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయగ్ శ్రౌత్రః ప్రాతిశ్రుత్రః పురుషః స ఏషః వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి దిశ ఇతి హోవాచ.

॥13॥

ఫ॥ ఆకాశః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - శ్రోత్రం లోకః -

మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య -
 ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞ -
 వల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య -
 ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్మ - యః - ఏవ - ఆయం -
 శ్రౌతః - ప్రాతిశ్రుత్కః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ -
 శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - దిశః - ఇతి - హోవాచ.

[ప్|| యస్య = ఎవనికి, ఆకాశఏవ = ఆకాశమే, ఆయతనం =
 స్థానమో. శ్రోత్రం లోకః = చెవియెచూపో, మనోజ్యోతిః = మనస్సే
 జ్యోతిస్సో, (మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయో), ఏతం = ఈ, పురుషం =
 పురుషుని, యోవా = ఎవడైనను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన
 దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థాన
 మునుగాను, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సవై = వాడే, వేదితా =
 తెలిసికొనువాడు, స్యాత్ = అగును. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞ
 వల్క్యుడా, అహం = నేను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన
 దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థాన
 మైన, తం = ఆ, పురుషం = పురుషుని, వేదవై = గుర్తెఱుగుదును.
 (అని) యం = ఏ పురుషుని, ఆత్మ = పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను
 గుర్తెఱుగుదును. నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిగితివేని ఆ పురుషుఁ
 డవిశేషణములు కలవాడో చెప్పమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నచే
 సెను). ఆయం = ఈ, ప్రాతిశ్రుత్కః = ప్రతిదానిని వినడమువల్ల నైన
 వాడును, శ్రౌతః = శ్రోత్రమునందైనవాడునగు, పురుషః =
 పురుషుడు, యఏవ = ఎవడో, సః = వాడే, ఏషః = ఈ పురు
 షుడు, (అనిచెప్పి), హేశాకల్య = ఓ శాకల్యుడా, (నీవు యింకా
 విశేషణములడుగవలసినవి యున్నయెడల), వదైవ = అడుగుమా,
 (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). తస్య = ఆ పురుషునికి, కాదేవ
 తేతి = దేవతపదియని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను), దిశఇతి =

దిక్కులని, హోవాచ = పలికెను. (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ ఓ శాకల్యుడా ! ఎవనికి ఆకాశము స్థానమును, చెవి చేత చూచుటయును, మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయును, కలదో, ఇట్టి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు స్థానమునుగా దెలిసికొనువాఁడే పండితుడగునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలుకగా, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! నీవు గుర్తెఱుంగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును. వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుడా ! ప్రతిదానిని వినడమువల్ల నైనవాఁడను, చెవియందు పుట్టినవాఁడనగు ఈ పురుషుఁడే, ఆ దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయమైన పురుషుఁడు అనిచెప్పి యింకా నీవు అడుగఁదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! ఆ పురుషునికేది దేవతయని మరల ప్రశ్నచేయగా, దిక్కులు దేవతయని మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ తమ ఏవ యస్యాయతనగ్ హృదయం లోకో మనోజ్యోతిర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ స వై వేది తాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏ వాయం ఛాయామయః పురుషః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి మృత్యురితి హోవాచ.

॥14॥

ప॥ తమః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయం - లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః పరాయణం - యం - ఆత్మ - యః - ఏష - ఆయం - ఛాయామయః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ -

శాకల్య - తస్య కా - దేవతా - ఇతి మృత్యుః - ఇతి - హోవాచ.

[ప్ర॥ యస్య = ఎవనికి, తమపవ = చీకటియే, ఆయతనం = స్థానమో, హృదయంలోకః = హృదయము చూపో, (హృదయము చేత చూచుటయో), మనోజ్యోతిః = మనస్సు తెలిసికొనుటయో, (మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయో), ఏతం = ఈ, పురుషం = పురుషుని, యోవా = ఎవడైనను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థానము గాను, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సవై = వాడే, వేదితా = తెలిసికొనువాడు, (పండితుడు), స్యాత్ = అగును. హేయాంశ వల్క్య = ఓ యాంశ వల్క్యడా, అహం = నేను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థానమైన, తం = ఆ, పురుషం = పురుషుని, వేదవై = గుర్తెఱుంగుదును. (అని), యం = ఏ పురుషుని, ఆత్మ = పలికితివో, (ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును. నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిగితి వేని ఆ పురుషుడే వివేకముకలవాడో చెప్పమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను). అయం = ఈ, ఛాయామయః = అజ్ఞాన స్వరూపుడైన, పురుషః = పురుషుడు, యపవ = ఎవడో, సః = వాడే, ఏషః = ఈ పురుషుడు, (అనిచెప్పి), హే శాకల్య = ఓ శాకల్యుడా, (నీవు ఇంకను వివేకములడుగవలసినవి యున్నయెడల), వదైవ = అడుగుమా (అని యాంశ వల్క్యుడు పలికెను). తస్య = ఆ పురుషునికి, కా దేవతేతి = ఏదేవతయని, (శాకల్యుడు ప్రశ్న చేసెను). మృత్యురితి = మృత్యువు అని, (యాంశ వల్క్యుడు), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ శాకల్యుడా ఎవనికి చీకటియే స్థానమును హృదయముచేత చూచుటయును మనస్సును తేజస్సుచేత తెలిసికొనుటయును కలదో ఇట్టి పురుషుని ఈ సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సము

దాయమునకు మిక్కిలి స్థానమునుగా, దెలిసికొనువాడు పండితుఁ
డగుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. అప్పుడు ఓ యాజ్ఞవ
ల్క్యుడా! నీవు గుర్తెఱుగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తె
ఱుగుదును. వానిని చెప్పమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను.
యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ శాకల్యుడా! అజ్ఞాన స్వరూపుడైన ఈ పురు
షుడే ఆ దేహేంద్రియాది సముదాయమునకాశ్రయుడైన ఆ పురు
షుడు అని చెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగినది యున్నయెడల అడు
గుమాయని పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!
ఆ అజ్ఞానమయ పురుషుని కేది దేవతయని ప్రశ్నచేయగా మృత్యువే
ఆ అజ్ఞానమయ పురుషునికి దేవతయని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.
ఉ॥ రూపాణ్యేవ యస్యాయతనం చక్షుర్లోకో మనోజ్యోతిర్యో వై
తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణం స వై వేదితా
స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్యు వేద వా అహం తం పురుషం సర్వస్యా
త్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయ మాదర్శే పురుషః స
ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేత్యసురితి హోవాచ. ॥15॥

ప॥ రూపాణి - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - చక్షుః -
లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్
- సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా -
స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్యు - వేద - వే . అహం - తం - పురుషం -
సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్మ - యః - ఏవ -
అయం - ఆదర్శే - పురుషః - సః - ఏషః - వన - ఏవ - శాక
ల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - అనుః - ఇతి - హోవాచ.

ప్ర॥ యస్య = ఎవనికి, రూపాణ్యేవ = ఆకారములే, ఆయ
తనం = స్థానమో, చక్షుర్లోకః = నేత్రముచూపో, మనోజ్యోతిః =
మనస్సే తేజస్సే, ఏతం = ఈ, పురుషం = పురుషుని, యోవా =
ఎవడైనను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సము

దాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థానమునుగాను, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సమై = వాఁడే, వేదితా = తెలిసికొనువాఁడు, (పండితుడు), స్యాత్ = అగును, హే యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం = నేను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = స్థానమైన, తంపురుషం = ఆ పురుషుని, వేదవై = గుర్తెఱుఁగుదును, (అని), యం = ఏ పురుషుని, ఆత్మ = పలికితివో, (ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును. నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిగితివేని ఆ పురుషుఁడు ఏ విశేషణములు కలవాడో, చెప్పమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను). ఆదర్శ = అద్దమునందలి, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, యవవ = ఎవడో, సః = వాఁడు. ఏషః = ఈ పురుషుఁడు. (అని చెప్పి), హే శాకల్య = ఓ శాకల్యుఁడా, (నీవు ఇంకను విశేషణము లడుగవలసినది యున్నయెడల), వదైవ = అడుగుమా, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). తస్య = ఆ ప్రతిబింబ స్వరూపుడైన పురుషునికి, కాదేవతేతి = దేవతవీధియని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను). అనురితి = ప్రాణమని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఏవనికి రూపములే స్థానమును, నేత్రములచేతనే చూచుటయును మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయును కలదో ఇట్టి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు ఆశ్రయినిగాఁ దెలిసికొనువాఁడు పండితుడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. అప్పుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు గుర్తెఱుఁగుదునని, చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును. వానిని చెప్పమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! అద్దమునందలి ప్రతిబింబముగానుండెడి ఆ పురుషుఁడే ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయుడైన పురుషుఁడు అని చెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని పలికెను. అప్పుడు శాక

ల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ ప్రతిబింబస్వరూపమైన పురుషుని కేది కేవలతయని ప్రశ్న చేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఆ ప్రతిబింబరూపుఁడైన పురుషునికి ప్రతిబింబమునకు కారణమైన ప్రాణమీ కేవలతయని పలికెను.

ఉ॥ ఆప ఏవ యస్యాయతనగ్ హృదయం లోకో మనోజ్యోతిర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ స వై వేదితా స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేదవా అహంతం పురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయమపు పురుషః స ఏషవ దైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి వరుణ ఇతి హోవాచ. ॥16॥

ప॥ ఆపః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయం - లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్మ - యః - ఏవ - అయం - అపు - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ-శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - వరుణః - ఇతి - హోవాచ.

ప్ర॥ యస్య = ఎవనికి, ఆపః = ఉదకములు, ఆయతనం = స్థానమో, హృదయం లోకః = హృదయముచూపో, (హృదయము చేత చూచుటయో), మనోజ్యోతిః = మనస్సే జ్యోతిస్సో, (మనస్సు చేత దెలిసికొనునదియో). ఏతం = ఇటువంటి, పురుషం = పురుషుని, యోవా = ఎవఁడైనను. సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = విక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సవై = వాఁడే, వేదితా = తెలిసికొనువాఁడు, (పండితుఁడు), స్యాత్ = అగును. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అహం = నేను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు,

పరాయణం = మిక్కిలి ఆశ్రయమైన, తంపురుషం = ఆ పురుషుని, వేదవై = గుర్తెఱుంగుదును, (అని), యం = ఏ పురుషుని, ఆత్మ = పలికితివో, (ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును. నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిగితివేని ఆ పురుషుడే విశేషణములు కలవాడో చెప్పుమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్న చేసెను). అప్పు = ఉదకములయందలి, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యవవ = ఎవడో, సః = వాడు, ఏషః = ఈ పురుషుడు, (అనిచెప్పి), హేశాకల్య = ఓ శాకల్యుడా, (నీవడుగవలసినది యున్నయెడల), వదైవ = అడుగుమా, (యని యాజ్ఞ వల్కుడు పలికెను). తస్య = ఆ పురుషునికి, కాదేవతేతి = ఏది దేవతగాని, (శాకల్యుడు ప్రశ్న చేసెను). వరుణ ఇతి = వరుణదేవుడని, హోవాచ = పలికెను.

తా ఓ శాకల్యుడా! ఎవనికి ఉదకములే స్థానమును హృదయముచేతనే చూచుటయును మనస్సుచేతనే తెలిసికొనుటయును కలదో అటువంటి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయిగా తెలిసికొనువాడు పండితుడగునని యాజ్ఞ వల్కుడు చెప్పెను. అప్పుడు ఓ యాజ్ఞ వల్కుడా! నీవు గుర్తెఱుంగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును. వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞ వల్కుడు ఓ శాకల్యుడా! ఉదకములయందలి ఈ పురుషుడే దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయుడైన ఆ పురుషుడు అని చెప్పి యింకను నీవు అడుగదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని యాజ్ఞ వల్కుడు పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞ వల్కుడా! ఉదకములయందలి ఈ పురుషునికి దేవత ఏదియని ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞ వల్కుడు ఓ శాకల్యుడా! ఉదకములయందైన ఈ పురుషునికి వరుణుడు దేవత యని పలికెను.

ఉ॥ రేత ఏవ యస్మాయతన్ హృదయం లోకో మనోజ్యోతిర్యో

వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణం స వై వేది
తాస్యా ద్యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషం సర్వస్యా
త్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవా యం పుత్రమయః పురు
షః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవ తేతి ప్రజాపతి రితి
హోవాచ.

॥17॥

ప॥ రేతః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయం -
లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యా
త్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా -
స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం -
సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ -
అయం - పుత్రమయః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ -
శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - ప్రజాపతిః - ఇతి -
హోవాచ.

ప్ర॥ యస్య = ఎవనికి, రేతఏవ = రేతస్సే, ఆయతనం =
స్థానమో, హృదయంలోకః = హృదయముచూహో, (హృదయము
చేతనే చూచుటయో), మనోజ్యోతిః = మనస్సేజ్యోతిస్సో, (మన
స్సుచేతనే తెలిసికొనుటయో), ఏతం = ఇటువంటి, పురుషం =
పురుషుని, యోవా = ఎవడైనను, సర్వస్యాత్మనః = సమస్తమైన
దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థాన
మునుగాను, విద్యాత్ = తెలిసికొనునో, సవై = వాడే, వేదితా =
తెలిసికొనువాడు, (పండితుడు), స్యాత్ = అగును. హేయాజ్ఞవ
ల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! అహం = నేను, సర్వస్యాత్మనః =
సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం =
మిక్కిలి స్థానమైన, తంపురుషం = ఆ పురుషుని, వేదవై = గుర్తె
ఱుగుదును (అని), యం = ఏ పురుషుని, ఆత్థ = పలికితివో, (ఆ
పురుషుని నేను గుర్తెఱుగుదును. నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిగితివేని

ఆ పురుషుడే విశేషణములు కలవాడో చెప్పమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను. పుత్రమయః = పుత్రరూపుడైన, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, య ఏవ = ఎవడో, సః = వాడు, ఏషః = ఈ పురుషుడు, (అనిచెప్పి), హేశాకల్య = ఓ శాకల్యుడా! (ఇంకను నీవడుగవలసిన విశేషణములున్న యెడల), వదైవ = అడుగుమా, (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). తస్య = ఆ పుత్రరూపుడైన పురుషునికి, కాదేవతేతి = ఏది దేవతయని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). ప్రజావతిరితి = తండ్రియని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ శాకల్యుడా! ఎవనికి రేతస్సే స్థానమును హృదయముచేతనే చూచుటయును మనస్సుచేతనే తెలిసికొనుటయునుగలదో అటువంటి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయనిగాను తెలిసికొనువాడే పండితుడగునని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలుకఁగా శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీవు గుర్తెఱుంగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును. వానిని చెప్పమాయని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ శాకల్యుడా! ఈ పుత్రస్వరూపుడైన పురుషుడే దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయుడైన ఆ పురుషుడని చెప్పి యింకను నీవడుగదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! పుత్రస్వరూపుడైన ఆ పురుషునికి ఏది దేవతయని ప్రశ్నముచేసెను. మరల యాజ్ఞవల్క్యుడు - ఓ శాకల్యుడా పుత్రస్వరూపుడైన పురుషునికి తండ్రియే దేవతయని పలికెను.

ఉ॥ శాకల్వేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యస్త్యాగ్ స్విదిమే బ్రాహ్మణా

అక్లరావక్ష యణమక్రతా 3 ఇతి.

॥18॥

ప॥ శాకల్య - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - త్వం - స్విత్ - ఇమే - బ్రాహ్మణాః - అక్లరావక్షయణం - అక్రత - ఇతి,

ప్ర॥ హే శాకల్యేతి = ఓ శాకల్యుడా యని, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, హోవాచ = పలికెను. ఇమే = ఈ, బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, త్వాంస్వీత్ = నిన్నె, అజ్ఞారావక్షయణం = దహింపఁదగినవానినిగా, అక్రత = చేసిరి, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ఆ ప్రాణమే సూత్రాత్మమైనది. ఈ చెప్పఁబడిన సమస్తము ఆ ప్రాణభేదమగుటవలన ఆ ప్రాణము ఉపాసనకొఱకు ఎనిమిది విధములుగా ఉపదేశింపఁబడినది, ఇప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఊరకయున్న శాకల్యునిగూర్చి బుద్ధి పూర్వకముగాని, శత్రుత్వమును గలుగఁజేసికొనుటను చూపించుచు దిక్కులయొక్క విభాగముచేతను అయిదు విధములుగా విభక్తమైనదానికి హృదయమునందుప సంహారముచేయు నిమిత్తము చెప్పుచున్నాడు. ఓ శాకల్యుడా! ఈ బ్రాహ్మణులందఱు వాదమునందు భయపడిన వారలై నిన్ను నాచేత దహింపఁజేయఁదగినవానినిగా జేసిరి. దానిని నీవు తెలిసికొనక పోతివని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ శాకల్యోయదిదం కురుపాఞ్చలానాం బ్రహ్మణా నత్యవాదీః కిం బ్రహ్మ విద్వానితి దిశో వేద సదేవాస్స ప్రతిష్ఠా ఇతి యద్దిశో వేత్త సదేవాస్సప్రతిష్ఠాః. ||19||

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - శాకల్యః - యత్ - ఇదం - కురుపాఞ్చలానాం - బ్రాహ్మణాన్ - అత్యవాదీః - కిం - బ్రహ్మవిద్వాన్ - ఇతి - దిశః - వేద - సదేవాః - సప్రతిష్ఠాః - ఇతి - యత్ - దిశః - వేత్త - సదేవాః - సప్రతిష్ఠాః.

ప్ర॥ శాకల్యః = శాకల్యుడు, హేయాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా యని, హోవాచ = పలికెను, యదిదం = ఏ ఈ వాక్యమును, కురుపాఞ్చలానాం = కురుపాంచాల దేశములలోని, బ్రాహ్మణాన్ = బ్రాహ్మణులను, అత్యవాదీః = అతికమించి

పలికితివి. (త్వం=నీవు). కింబ్రహ్మవిద్వాన్ = బ్రహ్మవేత్తవా ఏమి, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు పలికెను). (యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు అహం = నేను), సదేవాః = దేవతలతోఁగూడుకొన్నవియును, సప్రతిష్ఠాః = ప్రతిష్ఠలతోఁగూడుకొన్నవియునగు, దిశః = దిక్కులను, వేద = గుర్తెఱుఁగుదును, ఇతి = అని, (పలికెను). (శాకల్యః = శాకల్యుఁడు, యాజ్ఞవల్క్యుః = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, త్వ = నీవు), సదేవాః = దేవతలతోఁగూడుకొన్న, సప్రతిష్ఠాః = ప్రతిష్ఠలతోఁగూడుకొన్న, దిశః = దిక్కులను, వేత్థయత్ = తెలిసికొంటివేని, (నీచేత ప్రతిష్ఠచేయఁబడిన విజ్ఞానము సఫలమైనది ఆయెనేని నేను అడిగెదను చెప్పమాయని పలికెను).

తా॥ ఇప్పుడు శాకల్యుడు కాలముచే ప్రేరితుఁడగుటవలన దాని కనుకూలమైన వేఱుజ్ఞానమునే గ్రహించి శంకించుచున్నాఁడు. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా యని పిలిచి కురుపాంచాల దేశములలోని ఈ బ్రాహ్మణులు వాదమునందు భయపడినవారై నిన్ను దహింపఁ జేయఁదగిన వానినిఁగాఁజేసిరి. నీవు దానిని తెలిసికొనక పోతివని నీవు బ్రహ్మవిద్వాంసుఁడవయ్యే ఈ బ్రాహ్మణులను ఆక్షేపించి పలుకుచున్నావా అట్లు నీకుఁగల బ్రహ్మవిజ్ఞానమేదియని శాకల్యుడు పలికెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ శాకల్యుడా! నాకుఁగల బ్రహ్మవిజ్ఞానమేలాటిదనఁగా అధిష్ఠాన దేవతలతోడను స్థితులతోడను కూడుకొన్న దిగ్విషయకమగు జ్ఞానమని పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీవు అధిష్ఠానదేవతలతోడను స్థితులతోడను కూడుకొన్న దిగ్విషయకమైన జ్ఞానమును తెలిసికొనియుంటివేని నేను అడిగెడి దానిని చెప్పమాయని అడిగెను.

ఉ॥ కిం దేవతోన్యం ప్రాచ్యాం దిశ్యతీత్యాదిత్యదేవత ఇతి స ఆదిత్యః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి చక్షుషీతి కస్మిన్న చక్షుః ప్రతిష్ఠితమితి రూపేష్వీతి చక్షుషా హి రూపాణి పశ్యతి కస్మిన్న రూపాణి

ప్రతిష్ఠితా నీతి హృదయ ఇతి హోవాచ యస్మాద్ధృదయేన హి
రూపాణి సర్వోల్లోకో జానాతి తస్మాద్ధృదయే హ్యేవ రూపాణి
ప్రతిష్ఠితాని భవంతి త్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్యః ॥20॥

ప॥ కిం - దేవతః - అస్యాం - ప్రాచ్యాం - దిశి - అసి -
ఇతి - ఆదిత్యదేవతః - ఇతి - సః - ఆదిత్యః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః -
ఇతి - చక్షుషీ - ఇతి - కస్మిన్ - ను - చక్షుః - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి -
రూపేషు - ఇతి - చక్షుషా - హి - రూపాణి - పశ్యతి - కస్మిన్ -
ను - రూపాణి - ప్రతిష్ఠితాని - ఇతి - హృదయే - ఇతి - హోవాచ -
యస్మాత్ - హృదయేన - హి - రూపాణి - సర్వః - లోకః -
జానాతి - తస్మాత్ - హృదయే - హి - ఏవ - రూపాణి - ప్రతిష్ఠి-
తాని - భవంతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్యః.

ప్ర॥ అస్యాం = ఈ, ప్రాచ్యాందిశి = తూర్పుదిక్కునందు,
(త్వం = నీవు), కిందేవతః = ఏ దేవతాస్వరూపము, అసి = అగు
చున్నావు, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). ఆదిత్య
దేవఇతి = ఆదిత్యదేవతనని, (సూర్యుడనని యాజ్ఞవల్క్యుడు
పలికెను). సః = ఆ, ఆదిత్యః = సూర్యుడు, కస్మిన్ = దేనియందు,
ప్రతిష్ఠితః = ఉంచబడెను, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నము
చేసెను). చక్షుషీతి = నేత్రమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను).
చక్షుః = నేత్రము, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి = ఉంచ
బడినదియని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను). రూపేష్వితి = ఆకార
ములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). రూపాణి = ఆకారము
లను, (జనము), చక్షుషా = నేత్రముచేత, పశ్యతిహి = చూచు
చున్నదిగదా. రూపాణి = ఆకారములు, కస్మిన్ను = దేనియందు,
ప్రతిష్ఠితానీతి = ఉంచబడినవియని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను).
హృదయఇతి = హృదయమునందని, (బుద్ధి మనస్సులను ఒకటిగా
చేసి ఇక్కడ హృదయమని చెప్పబడినది). (యాజ్ఞవల్క్యుడు),

హోవాచ = పలికెను. యస్మాత్ = ఏకారణమువలన, సర్వః = సమస్తమైన, లోకః = జనము, హృదయేనహి = హృదయము చేతనే, రూపాణి = ఆకారములను, జానాతి = తెలిసికొనుచున్నదో, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, రూపాణి = ఆకారములు, హృదయే హ్యేవ = హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితాని = ఉంచబడినవి, భవ స్థితి = అగుచున్నవని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్యు = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, (అని శాకల్యుడు ఒప్పుకొనెను).

తా॥ ఈ యాజ్ఞవల్క్యుడు తన సంబంధమైన హృదయము దిక్కులయందు దిగాత్మస్వరూపమై అయిదు విధములుగా వేఱు పఱుపఱబడియున్నది. తద్వారా సమస్త జగత్తును ఆత్మస్వరూపముగా పొంది నేను దిగాత్మస్వరూపుడనైతినిని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఆప్రతిజ్ఞాను సారముగా శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయుచున్నాడు. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఈ ప్రాగ్దిక్కునందు నీవు ఏదేవతాస్వరూపుడవైతి వని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు సూర్యదేవతా స్వరూపుడనని చెప్పెను. మరల ఆ సూర్యుడెక్కడ ఉంచబడినని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు నేత్రమునందుంచబడియున్నాడని చెప్పెను. మరల ఆ నేత్రమెక్కడ యుంచబడి యున్నదని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు నేత్రముచేతనే జనము ఆకారములను చూచుచున్నదిగనుక నేత్రము ఆకారములయందుంచబడియున్నదని చెప్పెను. మరల ఆ రూపములు దేనియందుంచబడియున్నవని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు సర్వజనము హృదయముచేతనే ఆకారములను తెలిసి కొనుచున్నది గనుక రూపములు హృదయమునందే యుంచబడి యున్నవని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పఁగా శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇది ఈ ప్రకారమే యని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ కిందేవతోఽస్యాం దక్షిణాయాం దిశ్యసీతి యమదేవత ఇతి స
యమః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి యజ్ఞ ఇతి కస్మిన్ను యజ్ఞః ప్రతిష్ఠిత
ఇతి దక్షిణాయామితి కస్మిన్ను దక్షిణా ప్రతిష్ఠి తేతి శ్రద్ధాయా
మితి యదా హ్యేవ శ్రద్ధతేఽథ దక్షిణం దదాతి శ్రద్ధాయాగ్
హ్యేవ దక్షిణా ప్రతిష్ఠి తేతి కస్మిన్ను శ్రద్ధా ప్రతిష్ఠి తేతి హృదయ
ఇతి హోవాచ హృదయేన హి శ్రద్ధాం జానాతి హృదయే
హ్యేవ శ్రద్ధా ప్రతిష్ఠితా భవతీత్యేవమేవై తద్యాజ్ఞవల్క్యః ॥21

ప్ర॥ కిందేవతః - అస్యాం - దక్షిణాయాం - దిశి - అసి -

ఇతి - యమదేవతః - ఇతి - సః - యమః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః -
ఇతి - యజ్ఞే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - యజ్ఞః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి -
దక్షిణాయాం - ఇతి - కస్మిన్ - ను - దక్షిణా - ప్రతిష్ఠితా -
ఇతి - శ్రద్ధాయాం - ఇతి-యదా - హి - ఏవ - శ్రద్ధతే - అథ -
దక్షిణం - దదాతి - శ్రద్ధాయాం - హి - ఏవ - దక్షిణా - ప్రతి
ష్ఠితా - ఇతి - కస్మిన్ - ను - శ్రద్ధా - ప్రతిష్ఠితా-ఇతి-హృదయే-
ఇతి - హోవాచ - హృదయేన - హి - శ్రద్ధాం - జానాతి -
హృదయే - హి - ఏవ శ్రద్ధా - ప్రతిష్ఠితా - భవతి - ఇతి - ఏవం-
ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్యః.

ప్ర॥ అస్యాం = ఈ, దక్షిణాయాందిశి = దక్షిణదిక్కునందు,
(త్వం = నీవు), కిందేవతః = ఏ దేవతాస్వరూపుడవు, అసి = అగు
చున్నావు, ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నము చేసెను). యమ
దేవతఇతి = యమదేవతాస్వరూపుడనైతినని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు
చెప్పెను). సః = ఆ, యమః = యముడు, కస్మిన్ = దేనియందు,
ప్రతిష్ఠితఇతి = ఉంచబడియున్నాడని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నము
చేసెను). యజ్ఞ ఇతి = యజ్ఞమునందని (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను).
యజ్ఞః = యజ్ఞము, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి = ఉం
చబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). దక్షిణాయా

మితి = దక్షిణాయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). దక్షిణా = దక్షిణ, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితేతి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). శ్రద్ధాయా మితి = శ్రద్ధయందని, (శ్రద్ధయనగా భక్తిసహితమైన ఆస్తికృబుద్ధి అని) (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పి ఆ శ్రద్ధయందుడుటనే ప్రతిపాదించుచున్నాడు). యదా హ్యేవ = ఎప్పుడైతే, శ్రద్ధతే = శ్రద్ధగలవాడగుచున్నాడో, అథ = అప్పుడు దక్షిణాం = దక్షిణను, దదాతి = ఇచ్చుచున్నాడు. (కనుక), దక్షిణా = దక్షిణ, శ్రద్ధాయాం హ్యేవ = శ్రద్ధయందే, ప్రతిష్ఠితేతి = ఉంచబడియున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). శ్రద్ధా = శ్రద్ధ, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితేతి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). హృదయఇతి = హృదయమునందని. (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పి, శ్రద్ధహృదయమునందుడుటనే ప్రతిపాదించుచున్నాడు). హృదయేన హి = హృదయముచేతనే, శ్రద్ధాం = శ్రద్ధను, (జనము), జానాతి = తెలిసికొనుచున్నది. (కనుక), శ్రద్ధా = శ్రద్ధ, హృదయే హ్యేవ = హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితా = ఉంచబడినది, భవతీతి - అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు), హోవాచ = పలికెను. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ = ఈప్రకారముగానే, (అని కల్యుడు ఒప్పుకొనెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! నీవు ఈ దక్షిణ దిక్కునందు ఏ దేవతాస్వరూపుడవైతివని శాకల్యుడు ప్రశ్నచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు యమదేవతాస్వరూపుడనని చెప్పెను. మరల ఆయమదేవత ఎక్కడ ఉంచబడియున్నదని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయగా యజ్ఞమునందుంచబడియున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. మరల ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు హేయమందుంచబడియున్నదని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు దక్షిణాయందుంచబడియున్నవనెను.

మరల దక్షిణ దేనియందుంచబడియున్నదని శాకల్యుడు ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు శ్రద్ధకలవాఁడు దక్షిణను ఇచ్చుచున్నాఁడు గనుక దక్షిణ శ్రద్ధయందుంచబడియున్నదని చెప్పెను. అప్పుడు శాకల్యుడు శ్రద్ధ దేనియందుంచబడియున్నదని మరల ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు హృదయముచేతనే జనము శ్రద్ధను తెలిసికొనుచున్నది. గనుక శ్రద్ధ హృదయమునందేయుంచబడి యున్నదని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పఁగా శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! ఇది ఈ ప్రకారమేయని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ కిందేవతోఽస్యాం ప్రతీచ్ఛ్యాం దిశ్యంతీతి వరుణదేవత ఇతి స వరుణః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇత్యస్మితి కస్మిన్నాప్వః ప్రతిష్ఠితా ఇతి రేతసీతి కస్మిన్ను రేతః ప్రతిష్ఠితమితి హృదయ ఇతి తస్మాదపి ప్రతిరూపం జాతమాహుర్హృదయాదివ సృష్టో హృదయాదివ నిర్మిత ఇతి హృదయే హ్యేవ రేతః ప్రతిష్ఠితం భవతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్యః. ||22||

ప॥ కిందేవతః - అస్యాం - ప్రతీచ్ఛ్యాం - దిశి - అసి - ఇతి - వరుణదేవతః - ఇతి - సః - వరుణః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - అప్పు - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఆపః - ప్రతిష్ఠితాః - ఇతి - రేతసి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - రేతః - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి - హృదయే - ఇతి - తస్మాత్ - అపి - ప్రతిరూపం జాతం - ఆహుః - హృదయాత్ - ఇవ - సృష్టః - హృదయాత్ - ఇవ - నిర్మితః - ఇతి - హృదయే - హి - ఏవ - రేతః - ప్రతిష్ఠితం - భవతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్యః.

ప్ర॥ అస్యాం = ఈ, ప్రతీచ్ఛ్యాందిశి = పశ్చిమదిక్కునందు, (త్వం = నీవు), కిందేవతః = ఏదేవతాస్వరూపుఁడవు, అసీతి = అగుచున్నావని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). వరుణదేవత ఇతి = వరుణదేవతాస్వరూపుఁడనని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను), సః =

ఆ, వరుణః = వరుణుడు, కస్మిన్ = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఞ్చి = ఉంచబడియున్నాడని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). అస్మితి = ఉదకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). ఆపః = ఉదకములు, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఞ్చి = ఉంచబడియున్నవని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). రేతసీతి = రేతస్సునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). రేతః = రేతస్సు, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). హృదయఞ్చి = హృదయమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పి దానినే విశదపఱచుచున్నాడు). (యస్మాత్ = ఏకారణమువలన), హృదయాదివ = హృదయమునుండియె, (పుత్రుడు) సృష్టః = జారుచున్నాడో, హృదయాదివ = హృదయమునుండియె, నిర్మితః = నిర్మింపబడుచున్నాడో, తస్మాదపి = ఆకారణమువలన, (తాకికాః = లోకసంబంధులగు జనులు), జాతం = పుట్టిచ పుత్రుని, ప్రతిరూపం = సమానరూపముగలవానినిగా, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు. ఇతి = కనుక, రేతః = రేతస్సు, హృదయేహ్యేవ = హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితం = ఉంచబడినది, భవతీతి = అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, (అని శాకల్యుడు ఒప్పుకొనెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! నీవు ఈ పశ్చిమదిక్కునందు ఏదేవతాస్వరూపుడవైతివని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు నేను వరుణదేవతాస్వరూపుడవని చెప్పెను. మరల ఆవరుణుడు ఎక్కడనుంచబడియున్నాడని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఉదకములయందుగలబడియున్నాడని చెప్పెను. మరల ఆ యుదకములు దేనియందుంచబడినవని శాకల్యుడు డడుగగా రేతస్సునందుంచబడి యున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుడు

చెప్పెను. ఆ రేతస్సు దేనియందుంచబడియున్నదని శాకల్యుడడు
గఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు పుత్రుఁడు హృదయమునుండియే జారు
చున్నాడనియును, హృదయమునుండియే పుత్రుఁడు బంగారమునుండి
కుండలములు మొదలైన భూషణములువలెనే నిర్మింపఁబడుచున్నాఁ
డనియును, లోకులు పుట్టిన కుమారుని తనకు సమానరూపునిగాఁ
జెప్పుచున్నారు గనుక రేతస్సు హృదయమునందే ఉంచఁబడియున్న
దని చెప్పెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! ఇది
ఈ ప్రకారముగానే యని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ కిం దేవతోఽస్మాముదీచ్యాం దిశ్యసీతి సోమ దేవత ఇతి స సోమః
కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి దీక్షాయామితి కస్మిన్న దీక్షా ప్రతిష్ఠితేతి
సత్య ఇతి తస్మాదపి దీక్షితమాహుః సత్యం వదేతి సత్యే హ్యేవ
దీక్షా ప్రతిష్ఠితేతి కస్మిన్న సత్యం ప్రతిష్ఠితమితి హృదయ ఇతి
హోవాచ హృదయేన హి సత్యం జానాతి హృదయే హ్యేవ సత్యం
ప్రతిష్ఠితం భవతీత్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్యః. ||23||

ప॥ కిం దేవత - అస్మాం - ఉదీచ్యాం - దిశి - అసి - ఇతి -
సోమ దేవతః - ఇతి - సః - సోమః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి -
దీక్షాయాం - ఇతి - కస్మిన్ - ను - దీక్షా - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి -
సత్యే - ఇతి - తస్మాత్ - అపి - దీక్షితం - ఆహుః - సత్యం - వద -
ఇతి - సత్యే - హి - ఏవ - దీక్షా - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి - కస్మిన్ -
ను - సత్యం - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి - హృదయే - ఇతి - హోవాచ -
హృదయేన - హి - సత్యం - జానాతి - హృదయే - హి - ఏవ -
సత్యం - ప్రతిష్ఠితం - భవతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ -
యాజ్ఞవల్క్యః.

[ప॥ అస్మాం = ఈ, ఉదీచ్యాందిశి = ఉత్తరదిక్కునందు,
(త్వం = నీవు), కిం దేవతః = ఏ దేవతాస్వరూపుఁడవు, అసీతి = అగు
చున్నావని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). సోమ దేవత ఇతి = సోమ

దేవతాస్వరూపుడను అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). సః = ఆ, సోమః = సోముడను దేవత, కస్మిన్ = దేనియందు, ప్రతిష్ఠిత ఇతి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). దీక్షాయామితి = దీక్షయందని, (యాజ్ఞదీక్ష), (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). దీక్షా = దీక్ష, కస్మిన్ను = దేనియందు. ప్రతిష్ఠితా = ఉంచబడియున్నది. ఇతి = అని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నచేసెను). సత్యఇతి = సత్యమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను; దానినే ప్రతిపాదించుచున్నాడు). (యస్మాత్ = ఏకారణమువలన), దీక్షితం = దీక్షను, పొందినవానిని, (యాజకాః = యాగమును చేయించు వారలు), సత్యం = సత్యమును, వ దేతి = చెప్పమాయని, ఆహుః = చెప్పుచున్నారో, తస్మాదపి = ఆకారణమునుండియు, దీక్షా = దీక్ష, సత్యేహ్యేవ = సత్యమునందే, ప్రతిష్ఠితేతి = ఉంచబడియున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). సత్యం = సత్యము, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). హృదయఇతి = హృదయమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు), హోవాచ = పలికెను, (ఇట్లు చెప్పిన దానినే ప్రతిపాదించుచున్నాడు), హృదయేనహి = హృదయముచేతనే (లోకః = జనము), సత్యం = సత్యమును, జానాతి - తెలిసికొనుచున్నది. (కనుక), సత్యం = సత్యము, హృదయేహ్యేవ = హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితం = ఉంచబడినది, భవతీతి = అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, (అని శాకల్యుడు ఒప్పుకొనెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీవు ఈ యుత్తరదిక్కునందు ఏ దేవతాస్వరూపుడవైతివని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు నేను సోమదేవతాస్వరూపుడనై యున్నాననిచెప్పెను.

మరల శాకల్యుఁడు సోమ దేవత దేనియందుం చఁబడియున్నదని అడుగఁగా దీక్షయందని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. ఆ దీక్ష దేని యందుంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు యాగమును చేయించెడి వారు యజ్ఞదీక్షను పొందినవానిని, సత్యమును పలుకుమాయని చెప్పటవలన, దీక్ష సత్యమునందుంచఁబడియున్నదని చెప్పెను. ఆ సత్యము దేనియందుంచఁబడినదియని మరల శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు హృదయము చేతనే జనము సత్యమును తెలిసికొనుచున్నది గనుక సత్యము హృదయమునందే ఉంచఁబడియున్నదని చెప్పెను, ఇట్లు చెప్పఁగా అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! ఇది ఈ ప్రకారముగానే యని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ కిం దేవతోఽస్యాం ధ్రువాయాం దిశ్యసీత్యగ్ని దేవత ఇతి సోఽగ్నిః
కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి వాచీతి కస్మిన్న వాక్ప్రతిష్ఠితేతి హృదయ
ఇతి కస్మిన్న హృదయం ప్రతిష్ఠితమితి. ||24||

ప॥ కిం దేవతః - అస్యాం - ధ్రువాయాం - దిశి - అసి -
ఇతి - అగ్ని దేవతః - ఇతి - సః - అగ్నిః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః -
ఇతి - వాచి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - వాక్ - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి -
హృదయే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - హృదయం - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి.

ప్ర॥ అస్యాం = ఈ, ధ్రువాయాందిశి = ధ్రువదిక్కునందు,
(మేరు పర్వతమునకు అంతటను నివసించువారలకు ఎడతెగక ఊర్ధ్వముగానుండెడి, దిక్కు ధ్రువయని చెప్పఁబడును), కిం దేవతః = ఏదేవతాస్వరూపుడవు, అసీతి = అగుచున్నావని, (ఇ కల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). అగ్ని దేవతఇతి = అగ్ని దేవతనని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). సః=ఆ, అగ్నిః=అగ్ని, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి = ఉంచఁబడియున్నదియని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). వాచీతి = వాక్కునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను),

వాక్ = వాక్కు, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితేతి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను). హృదయఇతి = హృదయమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హృదయం = హృదయము, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీవు ఈ ఊర్ధ్వదిక్కునందు ఏదేవతాస్వరూపుడవైతివని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు నేను అగ్ని దేవతాస్వరూపుడనని చెప్పెను. ఆ అగ్ని దేవత దేనియందుంచబడియున్నదని మరల శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేయగా, యాజ్ఞవల్క్యుడు వాక్కునందుంచబడియున్నదని చెప్పెను. ఆ వాక్కు దేనియందుంచబడియున్నదని శాకల్యుడు మరల ప్రశ్నముచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుడు హృదయమునందుంచబడియున్నదనిచెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగా శాకల్యుడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! సర్వాత్మకమగు ఈ హృదయము దేనియందుంచబడినదియని మరల ప్రశ్నముచేసెను.

ఉ॥ అహల్లి కేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యత్రైతదన్యత్రాస్మన్నాన్యైః
యద్ధ్యేతదన్యత్రాస్మత్స్యిచ్చాన్వో వై నదద్యుర్వయాగ్
సి వై నద్విమధ్నీరన్నితి. ||25||

ప॥ అహల్లిక - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః -
యత్ర - ఏతత్ - అన్యత్ర - అస్మత్ - మన్యానై - యత్ - హి -
ఏతత్ - అన్యత్ర - అస్మత్ - స్యాత్ - శ్వానః - వా - ఏనత్ -
అద్యుః - వయాంసి - వా - ఏనత్ - విమధ్నీరన్ - ఇతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, అహల్లి కేతి = అహల్లికుడాయని, (వేటాక పేదతో శాకల్యుని పిలిచి, అహల్లికుడనగా పగటియందు ప్రేతత్వముతో లీనమై పోవువాడు). హోవాచ = పలికెను. యత్ర = ఏ కాలమునందు, (అన్య = ఈ శరీరము

సకు, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపమైన), ఏతత్ = ఈ హృదయము, అస్మత్ = నునవల్లనుండి, అన్యత్ర = మఱియొక ప్రదేశమునందు, (వర్తత ఇతి = ఉన్నదని), మన్యాసై = తలంచుచున్నావో, ఏతత్ = ఈ హృదయము, అస్మత్ = మనకంటె, అన్యత్ర = మఱియొక ప్రదేశమునందు. స్యాద్యద్ధి = ఉండెనేని, ఏనత్ = ఈ శరీరమును, శ్వానోహ = కుక్కలైనను, అద్యుః = భక్షించును, ఏనత్ = ఈ శరీరమును, వయాంసివా = పక్షులైనను, విమధ్నీరన్ = చలింపఁ జేయును. (అనఁగా పొడిచి లాగుకొనిపోవును). ఇతి = అని, (యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ ఇట్లు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు శాకల్యుని అహల్లికుఁడాయని వేటొక పేరుతోఁబిలిచి నీవు ఈ హృదయము మన శరీరముకంటె అన్యమగు ప్రదేశమునందు ఏకాలమందైనను ఉండునని తలంచుచున్నావా? అట్లు ఈ హృదయము మన దేహము కంటె వేఱు ప్రదేశమునందుండెనేని ఈ శరీరమును కుక్కలైనను తినిపోవును. కాకాదిపక్షులైనను పొడిచి ఈడ్చుకొనిపోవును గనుక నా శరీరమునందే ఈ హృదయముంచఁబడియున్నదని చెప్పెను.

ఉ॥ కస్మిన్ను త్వం చాత్మా చ ప్రతిష్ఠితో స్థ ఇతి ప్రాణ ఇతి కస్మిన్ను ప్రాణః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యపాన ఇతి కస్మిన్నపానః ప్రతిష్ఠిత వ్యాన ఇతి కస్మిన్ను వ్యానః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యుదాన ఇతి కస్మిన్నుదానః ప్రతిష్ఠిత ఇతి సమాన ఇతి స ఏష నేతి నేతీత్యా త్నాగృహ్యోన హి గృహ్యతే శీర్యోనహి శీర్యతే సజ్జో న హి సజ్జతే సితో న వ్యధతే నరివ్యతి । ఏతాన్యష్టావాయతనాన్యష్టే లోకా అష్టా దేవా అష్టా పురుషాః స యస్తాన్పురుషాన్ని రూహ్య ప్రత్యూహ్యత్యక్రామ త్తన్వైపనిషదం పురుషం పృచ్ఛా మి తం చేన్మే న వివక్ష్యసి మూర్ధా తే విపతివ్యతీతి । తగ్ హ స మేనే శాకల్యస్తస్య హ మూర్ధా విపచాతాపి హస్య పరిమోషి

ణోఽస్థీన్యపజహురన్యన్యన్యమానాః.

||26||

ప్ర॥ కస్మిన్ - ను - త్వం - చ - ఆత్మాచ - ప్ర
 స్థః - ఇతి - ప్రాణే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ప్రాణః - ప్రతిష్ఠితః -
 అపానే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - అపానః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి -
 వ్యానే - కస్మిన్ - ను - వ్యానః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - ఉ
 దానే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఉదానః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి -
 సమానే - ఇతి - సః - ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి - ఆత్మా -
 అగ్రహ్యః - న - హి - గ్రహ్యతే - ఆశీర్యః - న - హి - శీర్య
 తే - అసజ్జః - న - హి - సజ్జతే - అసితః - న - వ్యథతే - నరి
 వ్యతి - ఏతాని - అష్టా - యతనాని - అష్టా - లోకాః - అష్టా -
 దేవాః - అష్టా - పురుషాః - సః - యః - తాన్ - పురుషాన్ -
 నిరూహ్య - ప్రత్యూహ్య - అత్యక్రామత్ - తం - త్వా - ఔపని
 షదం - పురుషం - పృచ్ఛామి - తం - చేత్ - మే - న - వివ
 క్త్యసి - మూర్ధా - తే - విపతివ్యతి - ఇతి - తం - హ - న -
 మేనే - శాకల్యః - తస్య - హ - మూర్ధా - వివపాత - ఆపి -
 హ - అస్య - పరిమోషిణః - అస్థీని - అపజహుః - అన్యత్ -
 మన్యమానాః.

ప్ర॥ త్వంచ = నీవును, (నీ శరీరమును), ఆత్మాచ = హృద
 యమును. (నీ హృదయమును), కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠి
 తే = ఉంచబడినవై, స్థః = ఉన్నవి. ఇతి = అని, (శాకల్యుడు
 ప్రశ్నముచేసెను). ప్రాణఇతి = ప్రాణవాయువునందని, (యాజ్ఞవ
 ల్క్యుడు చెప్పెను). ప్రాణః = ప్రాణవాయువు, కస్మిన్ను = దేని
 యందు, ప్రతిష్ఠితఇతి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుడడిగెను),
 అపానఇతి = అపానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను).
 అపానః = అపానవాయువు, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితః =
 ఉంచబడియున్నది. ఇతి = అని (శాకల్యుడడిగెను). వ్యానఇతి =

శ్యానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) వ్యానః = వ్యానవాయువు, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఞ్చి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడడిగెను). ఉదానఞ్చి = ఉదానవాయువునందని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). ఉదానః = ఉదానవాయువు, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఞ్చి = ఉంచబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడడిగెను). సమానఞ్చి = సమానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పి), నేతినేతీతి = నేతినేతియని సమస్తమును నిషేధించి నిర్దేశింపబడిన, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, (యః = ఏదియో), సః = అటువంటి, ఏషః = ఈ ఆత్మ, అగృహ్యః = గ్రహింపశక్యముకానిది, (సమస్తమైన కార్యధర్మముల నతిక్రమించియున్నదిగనుక గ్రహింప శక్యముకానిది కనుకనే), నహిగృహ్యతే = గ్రహింపబడుటలేదు. ఆశీర్యః = నశింపనిది, (శరీరధర్మములేనిదిగనుక నశింపనిదిగనుకనే), నహిశీర్యతే = నశించుటలేదు. అసద్భః = కూడుకొననిది. (మూర్తస్వరూపముకాదు గనుక వేరొకదానితో కూడుకొననిదిగనుకనే, నహిసద్భ్యతే = కూడుకొనదు. అసితః = బంధింపబడనిది, (దేనిచేతను బాధింపబడనిదిగనుకనే) నవ్యధతే = పీడింపబడదు. నరివ్యతి = నశింపదు. ఏతాని = ఈ పూర్వోక్తములైన, అష్టా = ఎనిమిదియగు, ఆయతనాని = పృథివిమొదలగు స్థానములును, అష్టా = ఎనిమిదియగు, లోకాః = అగ్నిలోకము మొదలైన లోకములును, అష్టా = ఎనమండ్రుగురగు, దేవాః = అమృతము మొదలైన దేవులును, అష్టాపురుషాః = ఎనమండ్రుగురగు శరీరము మొదలైన పురుషులును, (ఏవియో), తాపురుషాః = ఆ పురుషులను, సయః = ఒకానొకఁడు, (ఆస్థానములను, లోకములను, దేవతలను, పురుషులను); నిరూహ్యః = నిశ్చయమునుపొందించి, (ప్రాగ్దిక్కు మొదలైన వాని ద్వారా హృదయమునందు), ప్రత్యూహ్యః = క్లుప్తపఱచి, అత్యంశానాన్ = అతిక్రమించుచున్నాఁడో, (ఉపాధిధర్మముగు హృదయా

ద్యాత్మత్వమును స్వస్వరూపముతో పొందినవాడై దీనిని అతిక్రమించుచున్నాడో), తం = అటువంటి, కౌపనిషదం = ఉపనిషత్ప్రమాణముచేత ప్రతిపాదించబడిన, పురుషం = పురుషునిగూర్చి, త్వా = నిన్ను, పృచ్ఛామి = అడుగుచున్నాను. తం = ఆ పురుషుని, మే = నా కొఱకు, నవివక్ష్యసిచేత్ = చెప్పకపోతివేని, తే = నీయొక్క, మూర్ధా = శిరస్సు. విపతివ్యతి = పడిపోగలదు. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). శాకల్యః = శాకల్యుడు, తం = ఆ పురుషుని, నమేనేహ = తెలిసికొనకపోయెను. తస్యహ = ఆ శాకల్యునియొక్క, మూర్ధా = శిరస్సు, విపపాత = పడిపోయెను. అస్యహ = ఈ శాకల్యునియొక్కయె, అస్థీన్యపి = ఎముకలను సయితము, పరిమోషిణః = దొంగలు, అన్యత్ = ఇతరమగు ధనమును గాను, మన్యమానాః = తలంచినవారలై, అపజప్రాః = హరించిరి.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము శార్యశారణములైన హృదయశరీరములకు రెండును అన్యోన్యము ఒకదానియందొకటియుండుట చెప్పబడినదిగనుక ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇప్పుడు నిన్నుడుగుచున్నాను. ఏమనగా, ఈ నీ శరీరము నీహృదయమును దేనియందున్నవని శాకల్యుడు ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ శాకల్యుడా! ఆహృదయశరీరములు రెండును ప్రాణమునందుంచబడినవగుచున్నవని చెప్పెను. మరల శాకల్యుడు ప్రాణము దేనియందుంచబడియున్నదని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రాణము అపానమునందుంచబడినదని పలికెను. శాకల్యుడు అపానము దేనియందుంచబడియున్నదని మరల అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆ అపానము వ్యానమునందుంచబడియున్నదని చెప్పెను. శాకల్యుడు వ్యానము దేనియందుంచబడియున్నదని మరల అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆ అపానము ఉదానమునందుంచబడియున్నదని చెప్పెను. శాకల్యుడు ఆ ఉదానము దేనియందుంచబడియున్నదని మరల అడిగెను. యాజ్ఞ

వల్క్యుడు ఉదానము సమానమునందుంచబడియున్నదనిచెప్పి శరీరమును హృదయమును ప్రాణాది వాయువులును సమూహముచేత, ఒకదానియందొకటి ఉంచబడినవై విజ్ఞానమయముకొఱకుపయుక్తములై నియతములుగా ప్రవర్తించుచున్నవి. ఈ సమస్తమును ఎవని చేత నియతమైనదియో, ఎవనియందు ఆకాశాంతముదనుకనుంజెడి సమస్తమును వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకవలెనే ఉంచబడియున్నదో, అట్టి నిరుపాధికమగు పరబ్రహ్మముయొక్క నిర్దేశము చేయఁదగినదని మరల యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రశ్నముచేయుచున్నాడు. ఓశాకల్యుఁడా! నేతినేతియను వాక్యముచేత సమస్తమును నిషేధించి ఏర్పఱుపఁబడిన ఆత్మస్వరూపము, శరీరధర్మముల నతిక్రమించియుండునది గనుక గ్రహింప శక్యముకానిదియును అటువంటిదిగనుకనే శిథిలము కానిదియును ఆకారములేనిదిగనుక దేనితోడను కూడుకొననిదియును బంధింపఁబడనిదియునైయున్నది. ఈ ఆత్మ, ఇంతకుపూర్వముచెప్పిన భూమిమొదలగు ఎనిమిదిస్థానములను, అగ్నిలోకము మొదలగు ఎనిమిదిలోకములను, అమృతము మొదలైన ఎనమండ్రుగురు దేవతలను శరీరము మొదలగు ఎనమండ్రుగురు పురుషులను స్వస్వరూపముతో నతిక్రమించినదై ప్రాణాదిదిక్కులయొక్క ఆత్మస్వరూపముతో హృదయమునందుపాధిధర్మము నతిక్రమించియున్నది. ఉపనిషత్తులయందు తెలిసికొనఁదగిన అట్టిఆత్మను నిన్ను అడుగుచున్నాను. దానిని నీవు చెప్పకపోతివేని నీశిరస్సు పగిలిపడిపోవునని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుడు ఆత్మస్వరూపము తెలియనివాఁడుగనుక ఆశాకల్యుని శిరస్సుభిన్నమైపడిపోయెను. ఇట్లు బ్రాహ్మణ శాప హతుఁడైన శాకల్యునికి ఊర్ధ్వలోకక్రియలనుచేసి పుణ్యలోకావాప్తి కలుగఁజేయవలయునని శిష్యులు ఆయన అస్థులనుతీసికొనిపోవుచుండఁగా మార్గమధ్యమునందు దొంగలు ఆ అస్థులను ధనమనితలంచి యెత్తికొనిపోయిరి. గనుక బ్రహ్మవేత్తను ద్వేషించువానికి ఇహ

పర లోకములు కెందును లేకపోవుచున్నవి.

ఉ॥ అథ హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవంతో యో వః కామయతే స
మా పృచ్ఛతు సర్వే వా మా పృచ్ఛత యో వః కామయతే
తం వః పృచ్ఛామి సర్వాన్వా వః పృచ్ఛామితి తే హ బ్రాహ్మణా
న దధృషుః॥

॥27॥

ప॥ అథ - హ - ఉవాచ - బ్రాహ్మణాః - భగవంతః -
యః - వః - కామయతే - సః - మా - పృచ్ఛతు - సర్వే - వా -
మా - పృచ్ఛత - యః - వః - కామయతే - తం - వః -
పృచ్ఛామి - సర్వాన్ - వా - వః - పృచ్ఛామి - ఇతి - తే -
హ - బ్రాహ్మణాః - న - దధృషుః.

[ప॥ అథహ = అనంతరము, హేభగవంతః = పూజ్యులగు,
హేబ్రాహ్మణాః = ఓబ్రాహ్మణులారా ! (అని సంబోధించి, యాజ్ఞ
వల్క్యుడు), హోవాచ = పలికెను. వః = మీలోపల, యః =
ఎవడు, (యాజ్ఞవల్క్యుని అడుగవలయునని), కామయతే = కోరు
చున్నాడో, సః = వాడు, మా = నన్ను, పృచ్ఛతు = అడుగును
గాక ! సర్వేవా = మీరందరైనను, మా = నన్ను, పృచ్ఛత =
అడుగుదురుగాక ! వః = మీలోపల, యః = ఎవడు, (యాజ్ఞ
వల్క్యుడునన్ను అడుగునుగాకయని), కామయతే=కోరుచున్నాడో,
వః = మీలోపల, తం = వానిని, పృచ్ఛామి = అడుగుచున్నాను.
వః = మీలోపల, సర్వాన్వా = అందఱినైనను, పృచ్ఛామి =
అడుగుచున్నాను. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). తేహ
బ్రాహ్మణాః = ఆబ్రాహ్మణులే, (ప్రత్యుత్తరమును చెప్పటకు),
నదధృషుః = ధైర్యముకలవారు కాకపోయిరి.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము బ్రహ్మేత్తరములగు వస్తువులను నిషే
ధించుటచేత పరబ్రహ్మముయొక్క నిర్దేశము చేయఁబడినది. ఇప్పుడు
పరబ్రహ్మమును విధిముఖముచే నిర్దేశింపవలయునని జగత్తునకు మూల

మైన పరబ్రహ్మవస్తువును చెప్పవలయునని అబ్రహ్మవేత్తలగు బ్రాహ్మణులను జయించి గోధనమును హరించుట న్యాయమనితలంచి యాజ్ఞవల్క్యుడు మరల కథనే ఆశ్రయించి చెప్పుచున్నాడు. పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా ! మీలో యాజ్ఞవల్క్యుడనైన నన్ను అడుగవలయునని కోరువాడు నన్ను అడుగునుగాక ! లేక మీరందఱైనను అడుగుదురుగాక ! మీలోనేను అడుగవలయునని కోరువానిని నేను అడుగుచున్నాను. లేక మీరందఱి నైనను అడుగుచున్నాను. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆ బ్రాహ్మణులనుగూర్చి పలుకఁగా ఆ బ్రాహ్మణులు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పటకు ధైర్యములేనివారలై యూరక యుండిరి.

ఉ॥ తా॥ హైతేః శ్లోకైః ప్రప్రచ్ఛ । యథా వృత్తో వనస్పతిస్తథైవ పురుషోఽమృతా । తస్య లోమాని పర్ణాని త్వగస్యోత్పాటికా బహిః । త్వచ ఏవాస్య రుధిరం ప్రశ్యద్వి త్వచ ఉత్పటః । తస్మాత్తదాత్మజ్ఞైర్జైత్రి రసో వృక్షాదివాహతాత్ । మాగ్ సాన్యస్య శకరాణి కిణాటగ్ స్నావ తథ్నిరమ్ । అస్థీన్యస్తరతో జూరూణి మజ్జా మజ్జోపమా కృతా । యద్వృత్తో వృక్షో రోహతి మూలాన్నవతరః పునః । మర్త్యః స్విస్మృత్యునా వృక్షః కస్మాన్మూలాత్పురోహతి । రేతస ఇతి మా వోచత జీవ తస్తత్ప్రజాయతే ధానాదుహ ఇవ వై వృత్తోఽఞ్జసా ప్రేత్య సమృవః । యతః మూలమావృహేయర్వృక్షం న పునరాభవేత్ । మర్త్యః స్విస్మృత్యునా వృక్షః కస్మాన్మూలాత్పురోహతి । జాత ఏవ న జాయతే కో న్వేనం జనయేత్పునః । విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మ రాతిర్దాతూః పరాయణమ్ । తిష్ఠమానస్య తద్విద ఇతి॥ ॥28॥

ఇతి బృహదారణ్యకే పంచమాధ్యాయే నవమం బ్రాహ్మణ్యం

పంచమాధ్యాయస్సమాప్తః

ప॥ తా - హ - వీతైః - శ్లోకైః - పప్రచ్ఛ - యథా -
 వృక్షః - వనస్పతిః - తథా - ఏవ - పురుషః - అమృషా - తస్య -
 లోమాని - పర్ణాని - త్వక్ - అస్య - ఉత్పాటికా - బహిః -
 త్వచః - ఏవ - అస్య - రుధిరం - ప్రస్యద్ధి - త్వచః - ఉత్పటః -
 తస్మాత్ - తదా - తృణైః - మైత్రి - రసః - వృక్షాత్ - ఇవ -
 ఆహతాత్ - మాంసాని - అస్య - శకరాణి - కినాటం - స్నావ -
 తత్ - స్థిరం - అస్థీని - అన్తరతః - దారూణి - మజ్జా - మజ్జో
 పమా - కృతా - యత్ - వృక్షః - వృక్షః - రోహతి - మూలాత్ -
 నవతరః - పునః - మర్త్యః - స్వీత్ - మృత్యునా - వృక్షః -
 కస్మాత్ - మూలాత్ - ప్రరోహతి - రేతసః - ఇతి - మా -
 అవోచత - జీవతః - తత్ - ప్రజాయతే - ధానారుహః - ఇవ -
 వై - వృక్షః అజ్ఞానా - ప్రేత్య - సమృభః - యత్ - సమూలం -
 ఆవృహేయః - వృక్షం - న - పునః - ఆభవేత్ - మర్త్యః -
 స్వీత్ - మృత్యునా - వృక్షః - కస్మాత్ - మూలాత్ - ప్రరో
 హతి - జాతః - ఏవ - న - జాయతే - కః - అను - ఏనం -
 జనయేత్ - పునః - విజ్ఞానం - ఆనందం - బ్రహ్మ - రాతిర్దాతుః -
 పరాయణం - తిష్ఠమానస్య - తద్విదః - ఇతి.

[ప॥ (యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుడు), వీతైః=ఈ ముందు
 చెప్పెడి. శ్లోకైః = శ్లోకములచేతను, తా-హ = ఆ బ్రాహ్మణు
 లను, పప్రచ్ఛ = అడిగెను. వనస్పతిః=పుష్పఫలములుగల, వృక్షః=
 వృక్షము, యథా = ఏ ప్రకారమో, తద్దేవ = ఆ ప్రకారముగానే,
 పురుషః = పురుషుడు, అమృషా = సత్యమైనవాడు, తస్య =
 ఆ పురుషునికి, లోమాని = వెండ్రుకలు, ఇతరస్య = అన్యమైన
 వృక్షమునకు), పర్ణాని = ఆకులు, అస్య = ఈ పురుషునికి, త్వక్ =
 చర్మము, (ఇతరస్య = అన్యమైన వృక్షమునకు), బహిః = వెలుపల
 నుండెడి, ఉత్పాటికా = బరడు. అస్య = ఈ పురుషునికి, త్వచఏవ=

చర్మసామీప్యమునుండియె, రుధిరం = రక్తము, ప్రస్యన్ది = బయలు
వెడలుచున్నది. (ఇతరస్య = అన్యమగు వృక్షమునకు), త్వచః =
చర్మసామీప్యమునుండి, ఉత్పటః = బంక, (ప్రస్యన్ది = బయలు
వెడలుచున్నది). (ఏకారణమువలన వృక్షమునకును పురుషునికిని
సమస్తము ఈ ప్రకారమేనమానమో). తస్మాత్ = ఆ కారణము
నుండి, ఆత్మశ్చైతత్ = ఖండింపఁబడిన పురుషునివలన, తత్ =
ఆరక్తము, ప్రైతి = బయలువెడలుచున్నది. ఆహతాత్ = కొట్టఁ
బడిన వృక్షాదివ = వృక్షమునుండియే, రసః = రసము, (ప్రైతి =
బయలువెడలుచున్నది). అస్య = ఈ పురుషునికి, మాంసాని =
మాంసములు, (ఇతరస్య = అన్యమగువృక్షమునకు), శకరాణి =
శకలములు, (వృక్షస్య = వృక్షముయొక్క), కినాటం = నార,
(కినాటమనఁగా శకలములకంటె లోపల నారరూపమై కొయ్యయందు
కలిసికొనియుండునది). తత్ = ఆ నార, (పురుషస్య = పురుషుని
యొక్క), స్నావ = నరమువలెనె, స్థిరం = దృఢమైనది. (పురుషస్య =
పురుషునియొక్క, స్నావః = నరముకంటె), అన్తరతః = లోప
లగా, అస్థీని = ఎముకలు, (భవన్తి = ఉన్నవి). తథా = ఆప్రకా
రముగానే, వృక్షస్య = వృక్షముయొక్క, కినాటస్యాభ్యన్తరతః =
నార లోపలగా), దారాణి = కొయ్యలు, (భవన్తి = ఉన్నవి).
(వృక్షస్య = వృక్షముయొక్క), మజ్జా = చేవ, (పురుషస్య = పురు
షునియొక్క), మజ్జోపమా = గ్రొవ్వుతో పోల్చఁదగినదిగా, కృతా =
చేయఁబడినది, (ఈ చెప్పిన త్వక్కు, చర్మము, రుధిరము, మాంసము,
గ్రొవ్వు, ఎముకలు, ఇవి వృక్షమునకువలెనె శరీరరూపమైన పురుషుని
కిని, శరీరరూపమైన పురుషునికివలెనె వృక్షమునకును, సమానముగా
చెప్పఁబడినది, ఇతరమైన విశేషమేమియునులేదు). వృక్షః = ఛేదింపఁ
బడిన, యద్వృక్షః = వృక్షమైతే. మూలాత్ = మొదటినుండి,
పునః = తిరిగి, నవతరః = మిక్కిలి నూతనమైనదై, రోహతి =

మొలుచుచున్నది. మృత్యునా = మృత్యువుచేతను, వృక్షః = ఛేదింపఁబడిన, (చంపఁబడిన), మర్త్యస్వీత్ = మనుష్యుడైతే, కస్మాన్మూలాత్ = ఏ మొదటినుండి, ప్రరోహతి = మొలచుచున్నాఁడు, (పుట్టుచున్నాఁడు). (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేసి, ఓ బ్రాహ్మణులారా ! రేతస్సువలన పుట్టుచున్నాఁడని అంటిరా), రేతసఞ్చి = శుక్రమువల్లనని, మావోచత = చెప్పవద్దు, తత్ = ఆ రేతస్సు, జీవతః = బ్రతికియున్నవానికే, ప్రజాయతే = పుట్టుచున్నది. (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). వృక్షః = చెట్టు, ధానాదుహవివై = బీజమువలన పుట్టినదే. (గనుక, ననస్పతేః = చెట్టునకు), అజ్ఞానాప్రేత్య = ప్రత్యక్షముగా చనిపోయి, (బీజమునుండి), సమ్భవః = పుట్టుట, (భవేత్ = కలుగును). వృక్షం = చెట్టును, సమూలం = మొదటితోకూడ, ఆవృహేయర్యత్ = పెరికివేసినయెడల, నపునరాభవేత్ = తిరిగిమొలవదు. (గనుక ఓ బ్రాహ్మణులారా ! మిమ్మును సమస్తజగత్తునకు మూలమైన దానిని అడుగుచున్నానని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), మృత్యునా = మృత్యువుచేతను, వృక్షః = ఛిందింపఁబడిన, (చంపఁబడిన), మర్త్యస్వీత్ = మనుష్యుడైతే, కస్మాన్మూలాత్ = ఏమూలమునుండి, ప్రరోహతి = మొలచుచున్నాఁడు, (పుట్టుచున్నాఁడు అని ప్రశ్నముచేసెను). (అయం = ఈ పురుషుఁడు), జాతఏవ = పుట్టినవాఁడే, నజాయతే = పుట్టఁడు. (గనుక ఈ మనుష్యుని విషయమై ప్రశ్నముగలుగదు అని అంటిరా అట్లనఁగూడదు. ఏలయనిన పుట్టినవానికి చచ్చినతరువాత జన్మము లేనియెడల వీనికిచేసిన పుణ్యపాపఫలము నశించుటయును, చేయని పుణ్యపాపఫలము వచ్చుటయును, కలుగును. కాబట్టి మరణమును పొందినవాఁడు తిరిగి పుట్టుచున్నాఁడు. అందువలననే, ఓ బ్రాహ్మణులారా ! మిమ్మును అడుగుచున్నానని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు. ఏనం = మరణమునుపొందిన ఈమనుష్యుని, కోను = ఎవఁడు, పునః = తిరిగి,

జనయేత్ = పుట్టించును. (అని ప్రశ్నముచేయఁగా, ఆ బ్రాహ్మణుల చేత జగత్తునకు మూలమైన పరబ్రహ్మవస్తువు తెలిసికొనఁబడక పోవుటవలన వారు ఉత్తరువును చెప్పలేకపోయిరి. అంతట యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు ఆ బ్రాహ్మణులను జయించినవాఁడై ఆ గోవులను తోలు కొనిపోయెను. ఈ యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేసిన జగత్తునకు మూలమైన ఆ పరబ్రహ్మవస్తువును శ్రుతియే స్వకీయముగా చెప్పు చున్నది). విజ్ఞానం = విజ్ఞానస్వరూపమును, ఆనందం = ఆనందస్వరూపమునగు. బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము. (తత్ = ఆ పరబ్రహ్మము), రాశిర్దాతుః = ధనముఇచ్చెడివానికిని, తద్విదః = ఆ పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనినవాఁడై, తిష్ఠమానస్య = ఉన్నవానికిని, పరాయణం = శ్రేష్ఠమైనగతి, ఇతి = అని, (శ్రుతియెచెప్పెను),

తా॥ ఇట్లసమర్థులై ఆ బ్రాహ్మణులు ఊరకుండఁగా, యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు ఆ బ్రాహ్మణులను ఈశ్లోకములచేత అడుగుచున్నాఁడు. ఓ బ్రాహ్మణులారా! శరీరాకృతిగల ఈపురుషుఁడును పుష్ప ఫలాదులుగల వృక్షమును సత్యమైనవి. ఈ పురుష పృక్షములకు రెంటి కిని, త్వక్కు, చర్మము, రుధిరము, మాంసము, నరము, మజ్జ, ఎముకలును. శరీరమను పురుష్కునికిని బరడు, తొక్కు, రసము, బంక, నార, చేవ, కొయ్యయును వృక్షమునకును; ఇవి ఒకదానికొకటి లోపల నుండునవియై సమానముగానున్నవి. అయినను ఛేదించఁబడిన వృక్షము మొదలునుండి తిరిగి మిక్కిలి నూతనమైనదై పుట్టుచున్నది. ఆ ప్రకారముగానే మృత్యువుచేత చంపఁబడిన ఈ శరీరమను పురుషుఁడు ఏ మొదలునుండి పుట్టుచున్నదని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు ప్రశ్నము చేసి, ఓ బ్రాహ్మణులారా! రేతస్సువలన ఈ శరీరమను పురుషుఁడు పుట్టుచున్నాడని అంటిరా అట్లు అనవద్దు. ఆ రేతస్సు బ్రతికియున్న వానివలన పుట్టుచున్నదిగాని చచ్చినవానివలన పుట్టుటలేదు. చెట్టు బీజమువలన పుట్టునదేగనుక చెట్టు నశించిపోయి తిరిగి బీజమునుండి

పుట్టుట కలుగును. చెట్టును వేళ్లతోకూడ పెరికివేసినయెడల ఓరిగి మూలమునుండి మొలచుటలేనే లేదు. కాబట్టి, ఓబ్రాహ్మణులారా! మిమ్మును సమస్తజగత్తునకు మూలమైనదానిని అడుగుచున్నానని, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మృత్యువుచేత చంపఁబడిన మనుష్యుఁడు ఏమూలమునుండి పుట్టుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేసి, ఓ బ్రాహ్మణులారా! పుట్టినమనుష్యుఁడు ఓరిగిపుట్టఁడు గనుక మనుష్యుని విషయమై ఈ ప్రశ్నముకలుగదని అంటిరా అట్లనఁగూడదు. ఏలయనిన, పుట్టినవానికి చచ్చిన తరువాత జన్మములేనియెడల ఈ మనుష్యునికి చేసిన పుణ్యపాపఫలమునశించుటయును, చేయని పుణ్యపాపఫలము వచ్చుటయును, కలుగును. కాబట్టి మరణమునుపొందినవాఁడు ఓరిగి పుట్టుచున్నాఁడు గనుక మనుష్యునివిషయమై మృత్యువుచేత చంపఁబడిన పురుషుఁడు ఏమూలమునుండి కలుగుచున్నాఁడని నేనుచేసిన ప్రశ్నము సరియైనదియే యనిచెప్పి, ఓ బ్రాహ్మణులారా! మరణమునుపొందిన ఈ మనుష్యుని ఓరిగి యెవఁడుపుట్టించును అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా, ఆజనకసభయందలి బ్రాహ్మణులు సమస్తమునకు కారణమైన పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనకపోవుటవలన ప్రత్యుత్తరమును చెప్పలేకపోయిరి. అంతట యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆ బ్రాహ్మణులను జయించినవాడై ఆ గోవులను తోలుకొనిపోయెను. ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేసిన సమస్తమునకును మూలమైన ఆపరబ్రహ్మవస్తువు విజ్ఞానస్వరూపమును ఆనందస్వరూపమునగు బ్రహ్మము. ఆపరబ్రహ్మమే కర్మచేయువానికి కర్మఫలమును ఇచ్చునదియునై బ్రహ్మవేత్తయై తానుగానే నిలిచియున్నవానికి వాఁడుతానయైనదియునై శ్రేష్ఠమైనగతిగా నున్నదియని శ్రుతియై స్వకీయముగాఁజెప్పినది.

ఇట్లు సజ్ఞామాధ్యాయమునందునవమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

శుక్ల యజుర్వేద - శాస్త్రాశాఖాయామ్.

బృహదారణ్య కౌపనిషత్

షష్ఠాధ్యాయము.

హరిః ఓమ్! పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాకూర్ణ మదఃశ్చిన్త్య (చన్త్య) తే!
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణ మేవా వశిష్యతే.

ఓమ్ శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః (మా. 7, 1-1.)

ఉ॥ జనకో హ వై దేహ ఆసాశ్చక్రే అథ హ యాజ్ఞవల్క్య ఆవవ్రా
జ | తగ్ హోవాచ యాజ్ఞవల్క్య కిమర్థమచారీ పశూనిచ్ఛన్న
ణ్వన్తానీతి | ఉభయమేవ సమాడితి హోవాచ. ||1||

ప॥ జనకః - హ - వై దేహః - ఆసాశ్చక్రే - అథ - హ -
యాజ్ఞవల్క్యః - ఆవవ్రాజ - తం - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః -
కిమర్థం - అచారీః - పశూన్ - ఇచ్ఛన్ - అణ్వన్తాన్ - ఇతి -
ఉభయం - ఏవ - సమాత్ - ఇతి - హోవాచ.

ప్ర॥ వై దేహః = విదేహ దేశప్రభువైన, జనకోహ = జనక
మహారాజు, ఆసాశ్చక్రే = కూర్చుండెను. అథహ = ఆ సమయము
నందు, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఆవవ్రాజ = వచ్చెను.
(జనకః = జనకమహారాజు), తం = ఆ యాజ్ఞవల్క్యునిగూర్చి,
హోవాచ = పలికెను. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా,
కిమర్థం = ఎందునిమిత్తము, అచారీః = వచ్చితివి, పశూన్ = పశు
వులను, ఇచ్ఛన్ = కోరినవాడవైయా? (లేక), అణ్వన్తాన్ =
సూక్ష్మవస్తువే అస్తముగాగల ప్రశ్నలను. (మత్తః = నావలన,
శోతుం = వినుటకు, ఇచ్ఛన్ = కోరికగలవాడవైయా?) ఇతి =

అని, (జనకమహారాజు పలికెను), (యాజ్ఞవల్క్యుడు) = యాజ్ఞవల్క్యుడు), హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా ! ఉభయమేవ = రెంటినిగూర్చియే, ఇతి = అని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ పూర్వాధ్యాయమునందు జల్పన్యాయముచేతను, (జల్పన్యాయమనగా = పరమతమును ఖండించుచు స్వమతమును స్థాపించెడి కథ జల్పమనబడును). సచ్చిదానందస్వరూపమగు పరబ్రహ్మము నిర్ధారణచేయబడినది. ఇప్పుడు వాదన్యాయముచేతను, (నిజమును తెలిసికొనవలెనను ఇచ్చగలవానియొక్క వాక్యము వాదమనబడును). ఆ పరబ్రహ్మమునే నిర్ధారణచేయుటకు ఈ అధ్యాయమారంభింపబడినది. విదేహదేశప్రభువైన జనకమహారాజు తన్ను చూచుటకుఁగోరికగలవారలకు దర్శనమును ఇచ్చుటకు సభయందుఁగూర్చుండెను. ఆ సమయమునందు యాజ్ఞవల్క్యుడు తనయొక్క యోగక్షేమముకొఱకును, రాజుయొక్క బ్రహ్మజిజ్ఞాసనుచూచి యనుగ్రహించుటకొఱకును, వచ్చెను. అట్లువచ్చిన యాజ్ఞవల్క్యుని జనకమహారాజు యథాశాస్త్రముగాఁబూజించి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! మరల పశువులను కోరియా లేక సూక్ష్మవస్తువుయొక్క నిర్ణయమే అంతముగాఁగల ప్రశ్నలను నావలన వినుటకు కోరియా యెందుకు వచ్చితివని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ జనకమహారాజా ! ఆ రెంటినిగూర్చియే వచ్చినానని పలికెను.

ఉ॥ యత్రే కశ్చిద బ్రవీత్తచ్ఛ్రవణవామేత్యబ్రవీన్నే జిత్యా తైలినిర్వాగైస్త్వ బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్విత్తమా నాచార్యవాన్బుధ్వియా తథా తచ్చైలితో బ్రవీద్వాగైస్త్వ బ్రహ్మేత్యపదతో హి కిన్ స్యాదిత్య బ్రవీత్తు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం న మేఽబ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమాడితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య వాగేవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా ప్రజ్ఞేత్యేనదుపాసీత । కా ప్రజ్ఞతా యాజ్ఞవల్క్య । వాగేవ సమాడితిహోవాచ ।

వాచా వై సప్రమాద్యన్ధుః ప్రజ్ఞాయతే ఋగ్వేదో యజుర్వేద
సామవేదోఽథర్వాగ్ని రస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః
శ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీష్టగ్ హుతమా
శితం పాయితమయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ
భూతాని వాచైవ సప్రమాద్యన్ధుః వాగ్నైస్సప్రమాత్పురమం బ్రహ్మ
నైనం వాగ్జహతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షురన్తి దేవో
భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తే । హస్త్యైష
భగ్ సహస్రం దదామితి హోవాచ జనకో వైదేహః । స
హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితామేఽమన్యత నాననుశిష్య హరే
తేతి.

॥2॥

ప॥ యత్ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణ
వామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - జిత్వా - శైలినిః - వాక్ -
వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ -
ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - శైలిసః - అబ్ర
వీత్ - వాక్ - వె - బ్రహ - ఇతి - అవదతః - హి - ం -
స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం -
ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఏకపాత్ - వా - సప్రమాత్ - ఇతి -
సః - వై - నః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - వాక్ - ఏవ -
ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - ప్రజ్ఞా - ఇతి - ఏనత్ - ఉపా
సీత - కా - ప్రజ్ఞతా - యాజ్ఞవల్క్య - వాక్ - ఏవ - సప్రమాత్ -
ఇతి - హోవాచ - వాచా - వై - సప్రమాత్ - బన్ధుః - ప్రజ్ఞాయ
తే - ఋగ్వేదః - యజుర్వేదః - సామవేదః - అథర్వాగ్నిరసః -
ఇతిహాసః - పురాణం - విద్యాః - ఉపనిషదః - శ్లోకాః - సూత్రా
ణి - అనువ్యాఖ్యానాని - వ్యాఖ్యానాని - ఇష్టం - హుతం - ఆశితం -
పాయితం - అయం - చ - లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి -
చ - భూతాని - వాచా - ఏవ - సప్రమాత్ - జ్ఞాయతే - వాక్ -

వై - సమాత్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - వాక్ - జ
హతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షురన్తి - దేవః - భూ
త్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ -
ఉపాస్తీ - హస్త్యైవభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవా
చ - జనకః - వైదేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః -
పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి.

[ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకడగు ఆచార్యుడు, తే = నీకొఱకు,
యత్ = దేనిని, అబ్రవీత్ = చెప్పెనో, తత్ = దానిని, శ్రుణవా
మ = వినుదునుగాక, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవ
ల్క్యుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను). శైలినిః = శీలుని పుత్రుడగు,
జిత్వా = జిత్వయనువాడు, మే = నాకొఱకు, వాగ్వై = వాక్యే,
బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్ = పలికెను, (అని జనకమహా
రాజు చెప్పెను). మాతృమాన్ = తల్లిగలవాడును, పితృమాన్ =
తండ్రిగలవాడును, ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుడు గలవాడునగు
(జనుడు), యథా = ఏప్రకారము, బ్రూయాత్ = పలుకునో,
తథా = అప్రకారము, శైలినిః = శైలినియనువాడు, తత్ = ఆ,
వాగ్వైబ్రహ్మేతి = వాక్యేబ్రహ్మమని, అబ్రవీత్ = పలికెను. అవ
దతః = పలుకనివానికి, కిం = ఏమి, స్యాత్ = ఆగును? వాగ్వాన్
పారములేని మూగవానికి ఏదియును సిద్ధించదు). ఇతి = గనుక,
(వాక్యే బ్రహ్మమని పలికెను). (కింతు = ఇంక నేమియనిన, సః =
ఆ శైలినియనువాడు), తే = నీకొఱకు, తస్య = ఆ వాక్రహ్మము
నకు, ఆయతనం = శరీరమును, ప్రతిష్ఠాం = స్థితిని, (మూడుకాల
ములయందలి ఆశ్రయమును), (కిం = ఏమి), అబ్రవీత్ = చెప్పెను,
(అని యాజ్ఞవల్క్యుడు అడిగెను). మే = నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి =
చెప్పలేదని, (జనకమహారాజు పలికెను). హేసమాత్ = సార్వభౌ
ముడవగు ఓజనకమహారాజా, ఏతత్ = వాగ్బ్రహ్మము, ఏకపాద్యై =

ఒకపాదమైనదీ. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను), హే
యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! సవై = అటువంటి,
(త్వం = నీవు), నః = మాకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా (అని
జనకుఁడు అడిగెను). వాగేవ = వాక్యే, ఆయతనం = శరీరము.
ఆకాశః = అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయము. (ఉత్పత్తి
స్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది). ఏనత్ = చతుర్థపాదమగు
ఈ వాగ్రూపమైన బ్రహ్మమును, ప్రజ్ఞేతి = ప్రజ్ఞయని, ఉసాసీత =
ఉపాసనచేయుఁడీ! (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). హే యాజ్ఞ
వల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ప్రజ్ఞతా = ప్రజ్ఞ, కా = ఏది?
(అని జనకుఁడు ప్రశ్న చేసెను). హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా,
వాగేవేతి = వాక్యేఅని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు). హోవాచ = పలి
కెను. హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, వాచావై = వాక్కుచే
తనే, బన్ధుః = చుట్టము, (యథా = ఏప్రకారము), ప్రజ్ఞాయతే =
తెలిసికొనబడుచున్నాఁడో, (తథా = ఆప్రకారముగానే), ఋగ్వే
దః = ఋగ్వేదమును, యజుర్వేదః = యజుర్వేదమును, సామవే
దః = సామవేదమును, అధర్వాణ్ణిరసః = ఆధర్వణవేదమును, ఇతి
హాసః = ఇతిహాసమును, (రామాయణము మొదలైనవియును),
పురాణం = పురాణమును, (విష్ణుపురాణము మొదలైనవియును),
విద్యాః = అఱువదినాలుగు విద్యలును, ఉపనిషదః = ఉపనిషత్తు
లును, శ్లోకాః = శ్లోకములును, (మన్వాదిస్మృతిరూపమైన శ్లోకము
ములును), సూత్రాణి = బ్రహ్మసూత్రములును, అనువ్యాఖ్యానాని =
భాష్యవ్యాఖ్యానములును, వ్యాఖ్యానాని = భాష్యములును, ఇష్టం =
యాది నిమిత్తమైన ధర్మమును, హుతం = హోమ నిమిత్తమైన
ధర్మమును, ఆశితం = అన్నదాన నిమిత్తమైన ధర్మమును, పాయ
తం = ఉదకదాన నిమిత్తమైన ధర్మమును, అయంచలోకః = ఈ
జన్మమున్ను, పరశ్చలోకః = ముందు పొందఁదగిన జన్మమును, సర్వా

ణిచభూతాని = సమస్తభూతములున్ను, హేసమ్రాట్ = ఓ జనక
మహారాజా, వాచైవ = వాక్కుచేతనే, జ్ఞాయతే = తెలిసికొనబడు
చున్నది. (గనుక), హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా, వాన్వై =
వాక్కే, పరమంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము. వాక్ = వాక్కు,
ఏనం = (ఈపూర్వముచెప్పినప్రకారము తెలిసికొనిన) వీనిని, నజ
హతి = విడువదు. సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములును,
ఏనం = వీనిని, అభిక్షరన్తి = ప్రేమించుచున్నవి. (పూజలను కాను
కలను ఇచ్చుటచేత. ప్రేమించుచున్నారు). యః = ఎవఁడు, ఏవం =
ఈప్రకారముగాను, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాఁడై, ఏతత్ = ఈ
బ్రహ్మమును, ఉపాస్తే = ఉపాసనచేయుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు,
ఇహ = ఇక్కడ), దేవోభూత్వా = దేవుఁడై, (శరీరము పడిపోయి
నతరువాత) దేవాన్ = దేవతలను, ఆప్యేతి = పొందుచున్నాఁడు.
(అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). వై దేహః = విదేహదేశమునకు
రాజైన, జనకః = జనకుఁడు, సహస్రం = వేయి, హస్తస్త్రిషధం =
ఏనుఁగులవంటి యెద్దులను, దదామితి = ఇచ్చుచున్నానని, హోవా
చ = పలికెను. సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు,
అననుశిష్య = శిష్యుని కృతార్థునిచేయక, (శిష్యాత్ = శిష్యునివలన,
ధనం = ధనమును), నాహరేత = తీసికొనఁగూడదు, ఇతి = అని,
మే = నాయొక్క, పితా = తండ్రి, ఆమన్యత = బోధించెను (అని),
హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! నీకు ఏ ఆచార్యుఁడేమి చెప్పినా
ఁడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడడి
గెను, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! శీలపుత్రుఁడగు జిత్యయనువాఁడు లోక
మునందు తల్లిదండ్రులచేతనున్న ఆచార్యునిచేతనున్న శిక్షితుఁడగు
ప్రమాణభిన్నముగాని బుద్ధిగలవాఁడెట్లు ప్రమాణమునకు వేరుగాని
వాక్యమును పలుకునో, ఆ ప్రకారముగానే, వాక్కు లేనివానికి ఏమి

యుసిద్ధించడు గనుక వాక్కే బ్రహ్మస్వరూపమని నాకు చెప్పెనని
 జనకుఁడు పలికెను. మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ జనకుఁడా! ఆ
 శైలిని యనువాఁడు వాగ్రూపమైన బ్రహ్మమునకు శరీరమునున్న
 ఆశ్రయమునున్న చెప్పినాఁడాయని ప్రశ్నముచేయగా, జనకుఁడు
 నాకు చెప్పలేదని చెప్పెను. అప్పుడాయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా!
 ఇది యేకపాద స్వరూపమైన బ్రహ్మమని పలికెను. తరువాత ఆ జన
 కుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా మాకు ఏకపాద స్వరూపమైన బ్రహ్మ
 మును చెప్పుమాయని యడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా
 ఈ వాగ్రూపమైన బ్రహ్మమునకు వాక్కే శరీరము. అవ్యాకృతా
 కాశమే ఆశ్రయము. ఇట్టి ఏకపాదస్వరూపమైన వాగ్రూప బ్రహ్మ
 మును ప్రజ్ఞయని ఉపాసన చేయవలయునని పలికెను. జనకుఁడు మరల
 యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ప్రజ్ఞ ఏదియని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ
 జనకుఁడా! వాక్కుచేత మనకు వీఁడు బంధువు అనియును తెలిసికొ
 నఁబడుచున్నది. మఱియు ఋగ్వేద యజుర్వేద సామవేదాధర్వణ
 వేదములును, రామాయణాది ఇతిహాసములును, విష్ణాదిపురాణము
 లును, అఱువదినాలుగు విద్యలును, ఉపనిషత్తులును, మన్వాదిస్మృతు
 లును, బ్రహ్మసూత్రములును, భాష్యములును, భాష్యవ్యాఖ్యానము
 లును, యాగనిమిత్తమైన ధర్మమును, హోమనిమిత్తమైన ధర్మ
 మును, భక్షణనిమిత్తమైన ధర్మమును, పాననిమిత్తమైన ధర్మమును,
 ఈ జన్మమును, పరజన్మమును, సమస్తభూతములును, వాక్కుచేతనే
 తెలిసికొనఁబడుచున్నవిగనుక వాక్కే ప్రజ్ఞ. వాక్కే పరబ్రహ్మము.
 అనిచెప్పి ఇట్లు ఉపాసనచేసెడి వానిని వాక్కు ఎప్పటికిని విడిచిపోదు.
 అనఁగా, అట్టివాఁడు, అధ్యయనముచేసిన బ్రహ్మవిద్యను ఎన్నటికిని
 మఱచిపోడు. వానిని సమస్తభూతములును బలిదానాదులచేత గోవు
 లేఁగనువలెనే ప్రేమించుచున్నవి. ఇట్లు తెలిసికొని ఉపాసించెడివాఁడు
 ఇక్కడనే దైవస్వరూపుడై దేహపాతానంతరము దేవతలను పొం

దుచున్నాడని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగా విదేహ ప్రభువైన జనక మహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీకు ఏనుగులతో సమానము లగు వేయి వృషభములను ఇచ్చెదనని చెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును గ్రహించగూడదని నాకు బోధచేసెను. నాకును అదియె ఆభిప్రాయము గనుక నేను గ్రహించనని పలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిద బ్రవీత్తచ్ఛృణవామేత్య బ్రవీన్మ ఉదజ్ఞః శౌల్బాయనః ప్రాణో వై బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్ పితృ మానాచార్యవాన్ బ్రూయాత్తథా తచ్ఛౌల్బాయనోఽబ్రవీత్ప్రాణో వై బ్రహ్మేత్సప్రాణతో కిన్ స్వాదిత్య బ్రవీతు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం న మేఽబ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్స మ్రాడితి స వై నోబ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య ప్రాణ ఏవాయతన మాకాశః ప్రతిష్ఠా ప్రియమిత్యేనదుపాసీత కా ప్రియతా యాజ్ఞవల్క్య ప్రాణ ఏవ సమాడితి హోవాచ ప్రాణస్య వై సమాప్తా మాయాయాజ్యం యాజయత్య ప్రితిగృహ్యస్య ప్రితిగృహ్యేత్యపి తత్ర వధా శఙ్కం భవతి యాం దిశమేతి ప్రాణస్యైవ సమాప్తామాయ ప్రాణో వై సమాప్తరమంబ్రహ్మ నై నం ప్రాణో జహతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షురన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తై హస్తృషభగ్ సహస్రం దదామితి హోవాచ జనతో వై దేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽమన్యత నానను శిష్య హరేతేతి. ॥3॥

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - ఉదజ్ఞః - శౌల్బాయనః - ప్రాణః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృ మాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - శౌల్బాయనః - అబ్రవీత్ - ప్రాణః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అప్రాణ

తః - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య -
 ఆయతనం - పృథిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏక -
 పాత్ - వై - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః - వై - సః -
 బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - పాణిః - ఏవ - ఆయతనం - ఆకా -
 శః - పృథిష్ఠా - ప్రియం - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - ప్రి -
 యతా - యాజ్ఞవల్క్య - పాణిః - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి -
 హోవాచ - పాణిస్య - వై - సమ్రాట్ - కామాయ - అయా -
 జ్యం - యాజయతి - అపృతిగృహ్యస్య - పృతిగృహ్యతి - అపి -
 తత్ర - వధాశఙ్కం - భవతి - యాం - దిశం - ఏతి - పాణిస్య -
 ఏవ - సమ్రాట్ - కామాయ - పాణిః - వై - సమ్రాట్ -
 పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - పాణిః - జహాతి - సర్వాణి -
 ఏనం - భూతాని - అభిక్షురన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవా -
 అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే -
 హస్త్యుషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః -
 వై దేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే -
 అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి.

ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకడగు ఆచార్యుడు, తే = నీకొ
 ఱకు, యదేవ = దేనినే. అబ్రవీత్ = చెప్పెనో, తత్ = దానిని,
 (అహం = నేను), శృణవామ = వినవలయును, ఇతి = అని. (యా
 జ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). శౌల్బాయనః = శుల్బపుత్రుడగు, ఉద
 జ్ఞః = ఉదంకుడనువాడు, ప్రాణోవై = ప్రాణమే, బ్రహ్మేతి =
 బ్రహ్మమని, మే = నాకొఱకు, అబ్రవీత్ = పలికెను. (జనకమహా
 రాజు పలికెను). మాతృమాన్ = తల్లిగలవాడును, పితృమాన్ =
 తండ్రిగలవాడును, ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుడు గలవాడును,
 యథా = ఏప్రకారము, బ్రూయాత్ = పలుకునో, తథా = ఆప్ర
 కారము, శౌల్బాయనః = శుల్బపుత్రుడగు ఉదంకుడు, అప్రాణ

తోహి = ప్రాణములేనివానికైతే, కింస్యాత్ = ఏమి కలుగును ? (ఏమియు కలుగదు), ఇతి = అని, తత్ = ఆ, ప్రాణోవై = ప్రాణమే, బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్ = పలికెను. (అని జనకుడు చెప్పగా యాజ్ఞవల్క్యుడు), ఓ జనకుడా, శే = నీకొఱకు, తస్య = ఆ ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం = శరీరమునున్న, ప్రతిష్ఠాం = ఆశ్రయమునున్న, అబ్రవీత్తు = చెప్పెనా? (అని ప్రశ్నచేసెను). మే = నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి = చెప్పలేదని, (జనకుడు చెప్పెను). హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా, ఏతత్ = ఈ ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మము, ఏకపాద్వై = ఒకపాదమైనదే, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హే యాజ్ఞవల్క్యు = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, సవై = అటువంటివాడవేయగు నీవు, నః = మాకొఱకు, బూహి = చెప్పుమా, (అని జనకుడు అడిగెను). ప్రాణయేవ = ప్రాణమే, ఆయతనం = శరీరము. ఆకాశః = అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయము. (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది). ఏనత్ = ఈ ప్రాణరూపబ్రహ్మమును, ప్రియమితి = ప్రేమరూపమని, ఉపాసీత = ధ్యానించవలయును (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హే యాజ్ఞవల్క్యు = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, ప్రియతా = ప్రియత్వము, కా = ఏది. (అని జనకుడు ప్రశ్నచేసెను). హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా ! ప్రాణఏవ = ప్రాణమే, ఇతి = అని. (యాజ్ఞవల్క్యుడు), హోవాచ = పలికెను. హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముడవగు ఓ జనకమహారాజా, (జనకుడు), ప్రాణస్య = ప్రాణముయొక్క, కామాయవై = కామముకొఱకే, అయాజ్యం = (యాగార్హుడుకాని వానిని, (పఠితుని), యాజయతి = యాగముచేయించుచున్నాడు. అప్రతిగృహ్యస్యాపి = గృహించుటకు అర్హముకానిదానిన్ని, ప్రతిగృహ్యతి = ప్రతిగృహించుచున్నాడు. హేసమ్రాట్ =

సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా! ప్రాణస్య = ప్రాణముయొక్క, కామాయైవ = కోరికకొఱకే, యాం = ఏ, దితం = దిక్కును, ఏతి = పొందుచున్నాడో, తత్ర = అక్కడ. వధాశఙ్కం = సంహార నిమిత్తకమైన భయమున్ను, భవతి = కలుగుచున్నది. (గనుక) హేసమాత్ = సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా, ప్రాణోవై = ప్రాణమే, పరమంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము. ఏనం = ఇటువంటివానిని, ప్రాణః = ప్రాణము, నజహాతి = విడిచిపోదు. సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, ఏనం = ఇట్టివానిని, అభిక్షరన్తి = స్నేహించుచున్నవి. యః = ఎవడు, ఏవం = ఈప్రకారముగాను, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడై, ఏతత్ = ఈ ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మమును. ఉపాస్తే = ధ్యానించుచున్నాడో, (సః = వాడు, ఇహ = ఇక్కడ), దేవోభూత్వా = దేవుడై, (శరీరము పడిపోయినతరువాత), దేవాన్ = దేవతలను, అప్యేతి = పొందుచున్నాడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). వై దేహః = విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, హస్త్యవభం = ఏనుగులవంటి యెద్దులను, సహస్రం = వెయ్యింటిని, దదామితి = ఇచ్చుచున్నానని, హోవాచ = పలికెను. సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, అననుశిష్య = శిష్యునిచేయక, (శిష్యునికృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును), నాహరేతేతి = తీసికొనఁగూడదని, మే = నాయొక్క, పితా = తండ్రి, అమన్యత = బోధించెను (అని), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంకనే ఆచార్యుడేమి చెప్పినాడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పమాయని యాజ్ఞవల్క్యుడడిగెను. జనకమహారాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! శుల్బపుత్రుడగు ఉదంకుడినువాడు లోకమునందు మాతాపితృ ఆచార్యులచే గ్రమముగా శిక్షితుడైనవాడై సత్యముగా పలుకునో ఆప్రకారముగానే

ప్రాణములేని వానికేమియు కలుగదు గనుక ప్రాణమే బ్రహ్మస్వరూపమని సత్యముగా నాకు చెప్పెనని పలికెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓజనకుడా! ఉదంతకుడు ఆ ప్రాణరూప పరబ్రహ్మమునకు శరీరమును ఆశ్రయమును చెప్పెనాయని మరలయఁగుగా జనకుడు నాకు చెప్ప లేదనెను. అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుడు సార్వభౌముడవగుఁ ఓజనకుడా! ఈప్రాణబ్రహ్మమే ఏక పాదస్వరూపమైన పరబ్రహ్మమని చెప్పెను. మరల జనకుడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! దాన్ని మాకొఱకు చెప్పమాయని అడిగెను. ఇట్లు అఁగుగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! ఆప్రాణరూప పరబ్రహ్మమునకు ప్రాణమే శరీరము. అవ్యాకృతాకాశమే ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందు ఆశ్రయము. ఇట్టి పరబ్రహ్మముయొక్క ఏకపాదస్వరూపమునకు ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మమును ప్రియమని ఉపాసనచేయవలయునని చెప్పెను. అప్పుడు జనకుడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ప్రియమనునది ఏదియని మరల ప్రశ్న చేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓజనకుడా! ప్రాణమేప్రియమైనది. ఏలననఁగా, జనుడు ప్రాణమును కాపాడుకొనవలయునను ఇచ్చుచేత ధనమును ఆర్జించుటకు యాగముచేయుటకు అర్హుఁడుగాని పతితుని యాగముచేయించుచున్నాడు. గ్రహించుటకలవిగాని తీక్షణములైన వాటిని గ్రహించుచున్నాడు. ప్రాణమును పోషించుకొనవలయుననెడి కోరికకొఱకే సంహరినిమిత్తకమైన భయముగల దిక్కునుగూర్చియును పోవుచున్నాడు. గనుక అన్నిటికంటె ప్రియమైనది ప్రాణమే. ఇది పరబ్రహ్మము. ఇట్లు ప్రాణము పరబ్రహ్మమని ఉపాసించెడి వానిని ప్రాణము విడిచిపోదు. సమస్తభూతములును స్నేహించుచున్నవి. ఇట్లు తెలిసికొని ప్రాణబ్రహ్మోపాసనచేసెడివాడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుడై దేహపాతానంతరము దేవతలను పొందుచున్నాడని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగావిని విదేహప్రభువైన జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! నీకు ఏనుఁగులతో సమానములగు వేయి

యెద్దులను ఇచ్చెదని చెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ జన
కుఁడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును
తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెను. నాకును అదే అభిప్రాయము
గనుక నేను గ్రహించననిపలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిదబ్రవీత్తచ్చృణవామేత్యబ్రవీన్నే బర్కుర్వా
ర్శశ్చక్షుర్వై బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్పితృమానాచార్య
వానుబ్ధియాత్తథా తద్వార్హోఽబ్రవీచ్ఛక్షుర్వై బ్రహ్మేత్య
పశ్యతో హి కిం స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయేతనం ప్రతిష్ఠాం
న మేఽబ్రవీదిత్యేక పాద్వా ఏతత్సమాడితి స వై నో బ్రూహి
యాజ్ఞవల్క్య చక్షు రేవా యతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా సత్యమిత్యే
నదుపాసీత కా సత్యతా యాజ్ఞవల్క్య చక్షురేవ సమాడితి హో
వాచ చక్షుషా వై సమాత్ పశ్యన్తమాహురద్రాక్షీరితి స
ఆహద్రాక్షమితి తత్సత్యం భవతి చక్షుర్వై సమాత్ పరమం
బ్రహ్మనైనం చక్షుర్జహతి సర్వాజ్యేనం భూతాన్యభి త్సరన్తి
దేవోభూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం వేద్వానేతదుపాస్తే హస్త్యై
షభగ్ సహస్రం దదామితి హోవాచ జనకో వై దేహః స
హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽమన్యత నాననుశిష్య
హరేతేతి.

॥4॥

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ -
శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - బర్కుః - వార్హః - చక్షుః -
వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ -
ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - వార్హః - అబ్రవీత్ -
చక్షుః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అపశ్యతః - హి - కిం - స్యాత్ -
ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం -

న - మే - అబ్రహీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సప్రమా
 ట్ - ఇతి - సః - వై - సః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - చక్షుః -
 ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - సత్యం - ఇతి - ఏనత్ -
 ఉపాసీత - కా - సత్యతా - యాజ్ఞపల్క్య - చక్షుః - ఏవ - సప్రమాట్ -
 ఇతి - హోవాచ - చక్షుమా - వై - సప్రమాట్ - పశ్యంతం -
 ఆహుః - అద్రాక్షీః - ఇతి - సః - ఆహ - అద్రాక్షం - ఇతి -
 తత్ - సత్యం - భవతి - చక్షుః - వై - సప్రమాట్ - పరమం -
 బ్రహ్మ - న - ఏనం - చక్షుః - జహాతి - సర్వాణి - ఏనం -
 భూతాని - అభిక్షరంతి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి -
 యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం -
 సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వై దేహః -
 సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత -
 న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి.

ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకడగు ఆచార్యుడు, తే = నీకొ
 ఱకు, యదేవ = దేనినె, అబ్రహీత్ = చెప్పెనో, తత్ = దానిని,
 (అహం = నేను), శృణవామ = వినివలయును, ఇతి = అని, (యా
 జ్ఞవల్క్యుడుపలికెను). వార్షః = వృష్ణనిపుత్రుడగు, బర్కుః =
 బర్కుయనువాడు, చక్షుర్వై = నేత్రమే, బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మ
 మని, మే = నాకొఱకు, అబ్రహీత్ = పలికెను. ఇతి = అని, (జన
 కుడు పలికి తిరిగి మాతృమాన్ = తల్లిగలవాడును, పితృమాన్ =
 తండ్రిగలవాడును, ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుడుగలవాడును,
 యథా = ఏప్రకారము, బ్రూయాత్ = పలుకునో, తథా = ఆప్ర
 కారము, వార్షః = వృష్ణపుత్రుడగు బర్కుడు, అపశ్యతోహి =
 చూడనివానికై తే, కింస్యాత్ = ఏమికలుగును? (ఏమియులేదు).
 ఇతి = గనుక, తత్ = ఆ, చక్షుర్వై = నేత్రమే, బ్రహ్మేతి =

బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్ = పలికెను. (ఇట్లుజనకుఁడు చెప్పగా యాజ్ఞ
 వల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా)! తే = నీకొఱకు, తస్య = ఆనేత్రరూప
 మైన బ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం = శరీరమునున్న, ప్రతిష్ఠాం =
 ఆశ్రయమునున్న, అబ్రవీత్తు = చెప్పెనా? (అనిప్రశ్న చేసెను). మే =
 నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి = చెప్పలేదని, (జనకుఁడు చెప్పెను). హేస
 మ్రాట్ = సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా, ఏతత్ = ఈనేత్రరూప
 మైన బ్రహ్మము, ఏకపాద్వై = పరబ్రహ్మముయొక్క ఒక పాద
 మైనదియె. (పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగము), ఇతి = అని,
 యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవ
 ల్క్యుఁడా, సవై = అట్టిసీవు, (దానిని తెలిసికొనినసీవు), నః =
 మాకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా, (అనిజనకుఁడు అడిగెను). చక్షు
 రేవ = నేత్రమే. ఆయతనం = శరీరము. ఆకాశః = ఆవ్యాకృతా
 కాశము, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయమైనది. (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలముల
 యందాశ్రయమైనది). ఏనత్ = ఈనేత్రరూపమైన బ్రహ్మమును.
 సత్యమితి = సత్యస్వరూపమని, ఉపాసీత = ధ్యానించవలయును
 (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞ
 వల్క్యుఁడా, సత్యతా = సత్యస్వరూపత, కా = ఏది. (అని జన
 కుఁడు ప్రశ్న చేసెను). హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడవైన ఓ జన
 కుఁడా, చక్షురేవ = నేత్రమే, ఇహి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు)
 హూవాచ = పలికెను. హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా,
 (జనులు), పశ్యంతం = చూచెడివానిని, అద్రాక్షీరితి = చూచితివా
 యని, ఆహః = పలుకుదురు. సః = వాఁడు, అద్రాక్షమితి =
 చూచితిని, ఆహ = చెప్పెను. తత్ = అది, సత్యం = సత్యమై
 నది, భవతి = అగుచున్నది (గనుక), హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహా
 రాజా, చక్షుర్వై = నేత్రమే, పరమంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము.
 ఏనం = ఇట్లు తెలిసికొని ఉపాసించెడి వీనిని, చక్షుః = నేత్రము,

నజహాతి = విడిచిపోదు. ఏనం = ఈ ఉపాసకుని, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములును, అభిక్షరన్తి = స్నేహించుచున్నవి. యః = ఎవడు, ఏవం = ఈప్రకారము, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడై, ఏతత్ = ఈనేత్రరూప బ్రహ్మమును, ఉపాస్తే = ధ్యానించుచున్నాడో, (సః = వాడు, ఇహ = ఇక్కడ), దేవోభూత్వా = దేవుడై, (శరీరముపడిపోయిన తరువాత), దేవాన్ = దేవతలను, ఆప్యేతి = పొందుచున్నాడు (అనియాజ్ఞవల్క్యుడుచెప్పెను). వై దేహః = విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, హస్త్యుషధం = ఏనుగులతో సమానములగు యెద్దులను, సహస్రం = వేయింటిని, దదామీతి = ఇచ్చెదనని హూవాచ = పలికెను. సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యుడు, అననుశిష్య = శిష్యునిచేయక, (శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలనధనమును), నాహరేతేతి = తీసికొనఁ గూడదని, మే = నాయొక్క, పితా = తండ్రి, అమన్యత = బోధించెను (అని), హూవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంకనే ఆచార్యుఁడేమిచెప్పినాడో దానిని వినవలయును చెప్పమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడడుగగా జనకుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! వృష్ణునిపుత్రుఁడగు బర్కుడనువాడు లోకమునందు మాతాపిత్రాచార్యులచే క్రమముగా శిక్షితుడైన వాడెట్లు సత్యముగాఁ బలుకునో ఆ ప్రకారముగానే చూపులేనివాని కేమియు సిద్ధించదుగనుక నేత్రమే బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకుచెప్పెనని పలికెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఓ జనకుడా! బర్కుడనువాడు నేత్రబ్రహ్మమునకు శరీరమును ఆశ్రయమును చెప్పినాడాయని తిరిగియడుగగా జనకుడు ఆ బర్కుడు నాకు చెప్పలేదనెను. అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుడు సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా! ఈ నేత్రబ్రహ్మమే పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగ స్వరూపమైనదని చెప్పెను. తిరిగి జనకుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ పరబ్రహ్మ

మును తేలిసికొనిన నీవు పరబ్రహ్మముయొక్క ఒక భాగమగు ఆ నేత్రబ్రహ్మమును మాకు చెప్పమాయని అడిగెను. ఇట్లుడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! ఆ నేత్రరూపబ్రహ్మమునకు నేత్రమే శరీరము. ఆవ్యాకృతాకాశము ఆ నేత్రబ్రహ్మమునకుత్పత్తిస్థితిలయ కాలములయందు ఆశ్రయమైనది. పరబ్రహ్మముయొక్క ఏకభాగ మగు నేత్రరూపమైన పరబ్రహ్మమును సత్యస్వరూపమని ఉపాసించ వలయునని చెప్పెను. అప్పుడు జనకుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! సత్యమునది ఏదియని తిరిగి ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! నేత్రమే సత్యస్వరూపమైనది. ఏలననగా, లోకమునందు నేత్రముచేత జనుడు దేనిని చూచుచున్నాడో అది సత్యమైనది యగుచున్నది. శ్రోత్రముచేత వినబడినది అబద్ధమైనదియగుచు న్నది. నేత్రముచే చూడబడినది యెప్పటికిని అసత్యముకాదు గనుక, నేత్రమే సత్యమైనదియని చెప్పి నేత్రమే పరబ్రహ్మము. ఇట్టి నేత్ర బ్రహ్మమును ధ్యానించువానిని నేత్రమునిడిచిపోదు. సమస్తభూతము లును వీనిని లేగను గోవువలెనే స్నేహించుచున్నవి. ఈ నేత్రబ్రహ్మోపాసకుడు ఇక్కడనే దైవ స్వరూపుడై దేహపాతానంత రము, దేవతలను పొందుచున్నాడు అనిచెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగా విని విదేహదేశపురాజైన జనకుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీకు ఏనుగులతో సమానములగు వేయి యెద్దులను ఇచ్చెదననిచెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థుని చేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెను. గనుక నాకును అదియె అభిప్రాయము. కాబట్టి నేను గోధనమును తీసికొననని పలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చి నబ్రవీత్తచ్ఛ్రుణవామేత్య బ్రవీన్నే గర్దభీవి
పీతో భారద్వాజః శోతం వై బ్రహ్మేతి యథా మాత్మమా
న్ని త్మనూనాచార్య వాన్బుర్యాత్తథా తద్భారద్వాజోఽబ్ర

ఏ చోచ్చ్రిత్రం వై బ్రహ్మేత్యశ్శ్రావ్యతో హి కిన్ స్యాదిత్య బ్ర
 పిత్తు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం న మేఽబ్రవిదిత్యేక పాద్వా
 ఏతత్సమాధితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య శ్రోత్రమే
 వాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠానస్త ఇత్యేనదుపాసీత కానస్తతా
 యాజ్ఞవల్క్య దిశ ఏవ సమాధితి హోవాచ తస్మాద్వై సమా
 డపి యాం కాం చ దిశం గచ్ఛు నైవాస్యా అస్తం గచ్ఛత్యన
 న్తా హి దిశో దిశో వై సమాగ్త్ శ్రోత్రగ్ శ్రోత్రం వై
 సమాగ్త్ పరమం బ్రహ్మనై నగ్ శ్రోత్రం జహతి సర్వాణ్యే
 నం భూతాన్యభిక్షురన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం
 విద్వానే తదుపాస్తే హస్త్యుషభగ్ సహస్రం దదామితి
 హోవాచ జనకో వై దేహః స హోవాచ యాజవల్క్యః పితా
 మేఽమన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి. ||5||

ప॥ యత్ - ఏవ - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణ
 వామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - గర్దభీవిసీతః - భారద్వాజః -
 శ్రోత్రం - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమా - పితృ
 మాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - భారద్వాజః -
 అబ్రవీత్ - శ్రోత్రం - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అశృణ్వతిః - హి -
 కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం -
 ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏ
 తత్ - సమాగ్త్ - ఇతి - సః - వై - సః - బ్రూహి - యాజ్ఞ
 వల్క్య - శ్రోత్రం - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా -
 అనస్తః - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - అనస్తతా - యాజ్ఞ
 వల్క్య - దిశః - ఏవ - సమాగ్త్ - ఇతి - హోవాచ - తస్మాత్ -
 వై - సమాగ్త్ - అపి - యాం - కాం - చ - దిశం - గచ్ఛతి - న -
 ఏవ - అస్యా - అస్తం - గచ్ఛతి - అనన్తా - హి - దిశః - దిశః -
 వై - సమాగ్త్ - శ్రోత్రం - శ్రోత్రం - వై - సమాగ్త్ -

పరమం - బ్రహ్మ - స - ఏనం - శ్రోత్రం - జహతి - సర్వాణి -
 ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవా -
 అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యై
 షభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వై
 దేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమ
 న్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి.

[ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకడగు ఆచార్యుడు, తే = నీకొఱ
 కు. యదేవ = దేనినె, అబ్రవీత్ = పలికెనో, తత్ = దానిని,
 (అహం = నేను), శృణవామ = వినవలయును, ఇతి = అని,
 (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను), భారదాజ్వః = భరద్వాజపుత్రుడగు
 గర్దభీవిషీతః = గర్దభీవిషీతుడనువాడు, శోత్రంవై = శ్రవణమె,
 బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, మే = నాకొఱకు. అబ్రవీత్ = పలికెను,
 ఇతి = అని, (జనకుడు పలికి, తిరిగి), మాతృమాన్ = తల్లిగలవాఁ
 డును, పితృమాన్ = తండ్రిగలవాఁడును, ఆచార్యవాఁ = ఆచా
 ర్యుడుకలవాఁడును, యథా = ఏప్రకారము, బ్రూయాత్ = పలు
 కునో, తథా = అప్రకారము, భారద్వాజః = భరద్వాజపుత్రుడగు
 గర్దభీవిషీతుఁడు, అశృణ్వతోహి = వినికీలేకపోవడము వలన, కిం
 స్యాత్ = ఏమికలుగును. (ఏమియులేదు). ఇతి = గనుక, తత్ =
 ఆ, శోత్రంవై = శ్రవణమె. బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, అబ్ర
 వీత్ = పలికెను. (ఇట్లుజనకుడు చెప్పగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జన
 కుఁడా), తే = నీకొఱకు, తస్య = ఆశోత్రబ్రహ్మముయొక్క, ఆయ
 తనం = శరీరమునున్న, ప్రతిష్ఠాం = ఆశ్రయమునున్న, అబ్ర
 వీత్తు = చెప్పెనా? అనిప్రశ్న చేసెను). మే = నాకొఱకు, నాబ్రవీ
 దితి = చెప్పలేదని, (జనకుడుపలికెను). హేసమాజ్ఞాత్ = సార్వ
 భౌముడవగు ఓజనకుఁడా, ఏతత్ = ఈశ్రోత్రరూపమైన బ్రహ్మము
 ఏకపాద్యై = పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమైనది, ఇతి =

అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞ
వల్క్యుడా! సవై = అటువంటివీవు, (దానిని తెలిసికొనినవీవు), సః =
మాకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా, (అనిజనకుడు అడిగెను). శ్రోత్ర
మేవ = శ్రీవణమే, ఆయతనం = శరీరము. ఆకాశః = అవ్యాకృతా
కాశము, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయమైనది. (ఉత్పత్తిస్థితిలయ కాలము
లయందు ఆశ్రయమైనది). ఏనత్ = ఈశ్రోత్ర రూపమైన బ్రహ్మ
మును, అనంతః = అనంతస్వరూపమని, ఉపాసీత = ధ్యానించవల
యును. (అనియాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ
యాజ్ఞవల్క్యుడా, అనంతా = అనంతస్వరూపత్వము, కా = ఏది
(అనిజనకుడు ప్రశ్న చేసెను). హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముడవైన
ఓజనకుడా! దిశవన = దిక్కులే, ఇతి = అని, యాజ్ఞవల్క్యుడు),
హోవాచ = పలికెను, (ఓజనకమహారాజా! ఏకారణమువలన దిక్కు
లేశ్రోత్రముయొక్క అనంతత్వమో), తస్మాద్వై = ఆకారణము న్నుం
డియె, హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, (కళ్ళిదపి = ఎవఁడును)
యాంకాంచదిశమపి = ఏయేదిక్కును గూర్చియును, గచ్ఛతి = పోవు
చున్నాఁడో, అన్యాః = ఈదిక్కుయొక్క, అంతం = కొనను, నైవ
గచ్ఛతి = పొందనేపొందఁడు. దిశః = దిక్కులు, అనంతాహి = అం
తములేనివిగాదా? హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా! దిశోవై =
దిక్కులే, శ్రోత్రం = శ్రీవణము. హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహా
రాజా! శ్రోత్రంవై = శ్రీవణమే, పరమంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము.
ఏనం = ఈశ్రోత్రబ్రహ్మోపాసకుని, శ్రోత్రం = శ్రవణము, నజ
హతి = విడువదు. సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూత
ములు, ఏనం = ఈశ్రోత్రబ్రహ్మోపాసకుని, అభిక్షరంతి = స్నేహిం
చుచున్నవి. యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారముగాను, విద్వాన్ =
తెలిసికొనినవాడై, ఏతత్ = ఈశ్రోత్రబ్రహ్మమును, ఉపాస్తే =
ధ్యానించుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు, ఇహ = ఇక్కడ), దేవో

భూత్వా = దేవుడై, దేవాన్ = దేవతలను, అప్యేతి = పొందుచున్నాడు అని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). వైదేహః = విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, హస్త్యైషభం = ఏనుగులవంటి యెద్దులను, సహస్రం = వేయింటిని, దదామితి = ఇచ్చెదనని, హోవాచ = పలికెను. సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, అననుశిష్య = శిష్యునిచేయక, (శిష్యుని కృతార్థునిచేయక, శిష్యునివలన ధనమును) నాహరేతేతి = తీసికొనఁగూడదని, మే = నాయొక్క, పితా = తండ్రి, అమన్యత = బోధించెను (అని), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంక నేయాచార్యుడేమిచెప్పెనో దానిని నేను వినవలయును చెప్పమాయని యాజ్ఞవల్క్యుడు అడిగెను. జనకుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! భరద్వాజపుత్రుడగు గర్దభీవిపీతుడనువాడు లోకమునందు మాతాపిత్రాచార్యులచేత క్రమముగా శిక్షితుడైన వాడెట్లు సత్యముగాఁ బలుకునో ఆ ప్రకారముగానే శ్రవణము లేకపోవుటవలన ఏమియు సిద్ధించదు గనుక శ్రవణమే బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకు చెప్పెనని పలికెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! గర్దభీవిపీతుడనువాడు శ్రోత్రబ్రహ్మమునకు శరీరమునున్న ఆశ్రయమునున్న చెప్పినాడాయని మరల అడుగగా జనకుడు ఆగర్దభీవిపీతుడు శ్రోత్రబ్రహ్మముయొక్క శరీరాశ్రయములను నాకు చెప్పలేదని పలికెను. అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుడు సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా! ఈశ్రోత్రబ్రహ్మమే పరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమని చెప్పెను. మరల జనకుడు యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆ పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనిన నీవు పరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమగు శ్రోత్రబ్రహ్మమును మాకు చెప్పమాయని అడిగెను. ఇట్లుడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! ఆశ్రోత్రబ్రహ్మమునకు శ్రోత్రమే శరీరము. అవ్యాకృతాకాశము ఆశ్రోత్రబ్రహ్మమునకుత్ప

త్రిసిథిలయకాలముల యందాశ్రయమైనది. పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమగు శ్రోత్రబ్రహ్మమును అనంతమునుగా ఉపాసించ వలయునని చెప్పెను. అప్పుడు జనకుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! అనంతమనగా ఏది? అని మరల ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! దిక్కుతె అనంతమైనది. ఏలననగా లోకమునందు ఎవరైనను తూర్పు మొదలైన దిక్కులలో యేదిక్కునుగూర్చిగాని పోయి ఆ దిక్కుయొక్క అంతమును పొందనేలేడు. గనుక దిక్కులు అనంతములైనవి. ఓ జనకుడా! ఆ దిక్కులే శ్రోత్రస్వరూపము. ఆశ్రోత్రమే పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇటువంటి శ్రోత్రబ్రహ్మమును పాసించువానిని శ్రోత్రము విడిచిపోదు. వానిని సమస్తభూతములును గోవు లేగనువలెనే స్నేహించుచున్నవి. ఈశ్రోత్రబ్రహ్మపాసకుడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుడై దేహపాతానంతరము దేవతలను పొందుచున్నాడు అని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగా విని విదేహదేశపు రాజైన జనకమహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీకు ఏనుగులతో సమానములైన వేయి యెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా! మాతండ్రి, శిష్యుని కృతార్థుని చేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనగూడదని నాకు బోధించెను. నాకును ఆదియె యభిప్రాయము. కాబట్టి నేను గోధనమును తీసికొననని పలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిదబ్రవీత్తచ్చృణవామేత్యబ్రవీన్నే సత్యకామో జాబాలో మనో వై బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్విత్తమానా చార్యవాన్బ్రూయాత్తథా తజ్జాబాలోఽబ్రవీన్ననో వై బ్రహ్మేత్యమనసో హి కిన్ స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయ తనం ప్రతిష్ఠాం సమేఽబ్రవీదిత్యేక పాద్వా ఏతత్సమాధితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య మన ఏవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా నన్ద ఇత్యే నదుపాసీత కాఽ నన్దతా యాజ్ఞవల్క్య మన

ఏవ సమ్రాడితి హోవాచ మనసా వై సమ్రాట్ స్త్రియమభిహార్యతే తస్యాం ప్రతిరూపః పుత్రోజాయతే స ఆనన్దో యునో వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మ వై నం మనో జహతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేత దుపాస్తే హస్త్యృషభం సహస్రం దదామితి హోవాచ జనకో వై దేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽమన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి. .

॥6॥

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - సత్యకామః - జాబాలః - మనః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ - అచార్యవాన్ - బూర్యాత్ - తథా - తత్ - జాబాలః - అబ్రవీత్ - మనః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అమనసః - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః - వై - సః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - మనః - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - ఆనన్దః - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - ఆనన్దతా - యాజ్ఞవల్క్య - మనః - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ - మనసా - వై - సమ్రాట్ - స్త్రియం - అభిహార్యతే - తస్యాం - ప్రతిరూపః - పుత్రః - జాయతే - సః - ఆనన్దః - మనః - వై - సమ్రాట్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - మనః - జహతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వై దేహః - సః - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి.

ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొక ఆచార్యుడు, తే = నీకొఱకు, యదేవ = దేనినీ, అబ్రవీత్ = పలికెనో, తత్ = దానిని, (అహం = నేను), శ్రుణవామ = వినవలయును. ఇతి = అని (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). జాబాలః = జాబాలయనుదాని పుత్రుడగు, సత్యకామః = సత్యకాముడనువాడు, మనోవై = మనస్సే, బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, మే = నాకొఱకు, అబ్రవీత్ = పలికెను, ఇతి = అని, (జనకుడు పలికి మరల), మాతృమాన్ = తల్లిగలవాడును, పితృమాన్ = తండ్రిగలవాడును, ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుడు గలవాడును, యథా = ఏప్రకారము, బ్రూయాత్ = పలుకునో, తథా = అప్రకారము, జాబాలః = జాబాలపుత్రుడగు సత్యకాముడు, అమనసోహి = మనస్సులేనివానికైతే, కింస్యాత్ = ఏమికలుగును? (ఏమియుకలుగదు), ఇతి = గనుక, తత్ = ఆ, మనోవై = మనస్సే, బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్ = పలికెను. (ఇట్లు జనకుడు చెప్పగా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓ జనకుడా), తే = నీకొఱకు, తస్య = ఆ మనోబ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం = శరీరమునున్న, ప్రతిష్ఠాం = ఆశ్రయమునున్న, అబ్రవీత్తు = చెప్పెనా (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రశ్నచేసెను). మే = నాకొఱకు, నాబ్రవీదతి = చెప్పలేదని, (జనకుడు పలికెను). హేసమ్రాట్ = సార్యభౌముడవగు ఓ జనకుడా! ఏతత్ = ఈ మనోబ్రహ్మము, ఏకపాద్వై = పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమైనది, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, సవై = అటువంటివే, (దానిని తెలిసినవే), నః = మాకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా. (అని జనకుడు అడిగెను). మనఏవ = మనస్సే, ఆయతనం = శరీరము, ఆకాశః = అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయమైనది. (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందు ఆశ్రయమైనది). ఏనత్ = ఈ మనోబ్రహ్మమును, ఆనందఇతి = ఆనందస్వరూపమని, ఉపాసీత = ధ్యానించు

వలయును (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్యుః =
 ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, ఆనన్దతా = ఆనన్దస్వరూపత, కా = ఏది ?
 (అని జనకుడు ప్రశ్న చేసెను). హేసమాత్ = సార్వభౌముడవగు
 ఓ జనకుడా ! మనఏవ = మనస్సే, ఇతి = అని, యాజ్ఞవల్క్యుడు
 హోవాచ = పలికెను. (ఏకారణమువలన మనస్సే ఆనన్దమో ఆకా
 రణమువలన), హేసమాత్ = ఓ జనకమహారాజా, మనసావై =
 మనస్సుచేతనే, (జనుడు) స్త్రియం = స్త్రీనిగూర్చి, అభిహార్యతే =
 కోరినవాడై విహరించుచున్నాడు. తస్యా = ఆ స్త్రీయందు ప్రతి
 రూపః = అనురూపుడగు, (సమానరూపముగల) పుత్రః = పుత్రు
 డు, జాయతే = పుట్టుచున్నాడు. సః = వాడు, ఆనన్దః = ఆన
 న్దము. (ఆనన్ద హేతువై నవాడు పుత్రుడు). హేసమాత్ = ఓ
 జనకమహారాజా, మనోవై = మనస్సే, పరమంబ్రహ్మ = పరబ్ర
 హ్మము; ఏనం = ఈ మనోబ్రహ్మోపాసకుని, మనః = మనస్సు, నజ
 హాతి = విడిచిపోదు. ఏనం = వీనిని, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూ
 తములును, అభిక్షరన్తి = స్నేహించుచున్నవి. యః = ఎవడు,
 ఏవం = ఈ ప్రకారము, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడై, ఏతత్ =
 మనోబ్రహ్మమును, ఉపాస్తీ = ఉపాసనచేయుచున్నాడో, (సః =
 వాడు, ఇహ = ఇక్కడ), దేవోభూత్వా = దేవుడై, దేవా =
 దేవతలను, అప్యేతి = పొందుచున్నాడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుడు
 చెప్పెను). వై దేహః = విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహా
 రాజా, హస్త్యక్షధం = ఏనుగులవంటి వృషభములను, సహస్రం =
 వేయింటిని, దదామితి = ఇచ్చెదనని, హోవాచ = పలికెను. సః =
 ఆ, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, అననుశిష్య = శిష్యుని
 చేయక, (శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును), నాహ
 రేతేతి = తీసికొనగూడదని, సే = నాయొక్క, పితా = తండ్రి,
 అమన్యత = బోధించెను. (అని), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంక నేయాచార్యుడేమి చెప్పినాడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పమాయని యాజ్ఞ వల్క్యుడడిగెను. జనకుడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా జాబాలపుత్రుడగు సత్యకాముడను వాడులోకమునందు మాతాపితృచార్యులచే క్రమముగా శిక్షితుడైనవాడెట్లు సత్యముగాఁబలుకునో ఆప్రకారముగానే మనస్సు లేక పోవుటచే నేమియు కలుగదుగనుక మనస్సే బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకుచెప్పెనని పలికెను. యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓజనకుడా ఆసత్యకాముడనువాడు మనోబ్రహ్మమునకు శరీరమునున్న ఆశ్రయమునున్న నీకుచెప్పినాడాయని మరల అడుగఁగా జనకుడు, ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! మనోబ్రహ్మముయొక్క శరీరాశ్రయములను నాకు చెప్పలేదని పలికెను. అప్పుడు ఆ యాజ్ఞ వల్క్యుడు సార్వభౌముడవగు ఓ జనకుడా! ఈమనోబ్రహ్మము ఆపరబ్రహ్మములో నాలుగవ భాగమైనది చెప్పెను. మరల జనకుడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఆపరబ్రహ్మమును తెలిసిన నీవు ఆపరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమగు మనోబ్రహ్మమును మాకుచెప్పమాయని అడిగెను. ఇట్లడుగఁగా యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓ జనకుడా! ఆమనోబ్రహ్మమునకు మనస్సే శరీరము. అవ్యాకృతాకాశమె ఊత్పత్తిస్థితిలయకాలములందు ఆశ్రయమైనది పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవ భాగమగు ఈమనోబ్రహ్మమును ఆనందస్వరూపమని ధ్యానించవలయునని చెప్పెను. అప్పుడు జనకుడు ఓయాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఆనందస్వరూపత ఏది యని తిరిగి ప్రశ్న చేసెను. యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓజనకుడా మనస్సే ఆనందస్వరూపమైనది. ఏలననఁగా లోకమునందు జనుడు మనస్సుచేతనే స్త్రీనికోరినవాడై విహరించుచున్నాడు. ఆ స్త్రీయందు తనకు సమానుడగు పుత్రుడు పుట్టుచున్నాడు. ఇట్లు ఆనంద హేతువైనవాడు పుత్రుడు గనుక ఓజనకుడా మనస్సే పరబ్రహ్మము. ఈ మనోబ్రహ్మమును ఉపాసించెడివానిని మనస్సు విడిచిపోదు. వీనిని సమస్త భూతములు

స్నేహించుచున్నవి. ఈ ప్రకారము మనోబ్రహ్మోపాసన చేయువాడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుడై దేహపాతానంతరము దేవతలను పొందుచున్నాడు అనిచెప్పెను. ఇట్లుచెప్పగా విని విదేహదేశపురాజైన జనకమహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా నీకు ఏనుగులతో సమానములైన వేయియెద్దలను ఇచ్చెదనని చెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓజనకుడా మాతండ్రి, శిష్యుని కృతార్థుని చేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెను. నాకునుఅదియే అభిప్రాయము. కాబట్టి నేను గోధనమును తీసికొననని పలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిద బ్రవీత్తచ్ఛ్రావణవామేత్యబ్రవీన్నే విదగ్ధః శాకలోఽహృదయం వై బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్పితృమానాచార్యవాన్బ్రూయాత్తథా తచ్చా కలోఽబ్రవీద్ధృదయం వై బ్రహ్మేద్యహృదయస్య హి కిం స్యాదిత్య బ్రవీత్తు తే తస్యాయ తనం ప్రతిష్ఠాన మేబ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమాడితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య హృదయమేవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా స్థితిరిత్యే నదుపాసీత కా స్థితతా యాజ్ఞవల్క్య హృదయమేవ సమాడితి హోవాచ హృదయం వై సమాత్ సర్వేషాం భూతానామాయతనగ్ హృదయం వై సమాత్ సర్వేషాం భూతానాం ప్రతిష్ఠా హృదయేహ్యేవ సమాత్ సర్వాణి భూతాని ప్రతిష్ఠితాని భవంతి హృదయం వై సమాత్ పరమం బ్రహ్మ నైనగ్ హృదయం జహతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షురన్తి దేవో భూత్వా దేవాన ప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తే హస్త్యృషభగ్ సహస్రం దదామితి హోవాచ జనకో వై డేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేమన్యతనావనుశిష్య హరేతేతి.

॥7॥

ఇతి షష్ఠాధ్యాయే - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ -

శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - విదగ్ధః - శాకల్యః - హృద
యం - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాత్మమా - పితృ
మాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - శాక
ల్యః - అబ్రవీత్ - హృదయం - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అహృద
యస్య - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే -
తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి -
ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సమగ్రాత్ - ఇతి - సః - వై - సః -
బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - హృదయం - ఏవ - ఆయతనం - ఆ
కాశః - ప్రతిష్ఠా - స్థితిః - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - స్థితతా -
యాజ్ఞవల్క్య - హృదయం - ఏవ - సమగ్రాత్ - ఇతి - హోవాచ -
హృదయం - వై - సమ్రాట్ - సర్వేషాం - భూతానాం - ఆయ
తనం - హృదయం - వై - సమ్రాట్ - సర్వేషాం - భూతానాం -
ప్రతిష్ఠా - హృదయే - హి - ఏవ - సమగ్రాత్ - సర్వాణి -
భూతాని - ప్రతిష్ఠితాని - భవంతి - హృదయం - వై - సమ్రాట్ -
పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - హృదయం - జహాతి - సర్వాణి -
ఏనం - భూతాని - అభిక్షరంతి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ -
అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే -
హస్త్యైషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జన
కః - వై దేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా -
మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి.

ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడగు ఆచార్యుఁడు, తే = నీకొ
ఱకు, యదేవ = దేనినే, అబ్రవీత్ = పలికెను, తత్ = దానిని,
(అహం = నేను), శృణవామ = వినవలయును, ఇతి = అని, (యా
జ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను). శాకల్యః = శకలపుత్రుఁడగు, విదగ్ధః =
విదగ్ధుఁడనువాడు, హృదయం వై = హృదయమే, (బుద్ధియె), బ్ర
హ్మేతి = బ్రహ్మమని, మే = నాకొఱకు, అబ్రవీత్ = పలికెను.

ఇతి = అని, (జనకుఁడు పలికి తిరిగి), మాతృమాన్ = తల్లిగలవాఁడును, పితృమాన్ = తండ్రిగలవాఁడును, ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుఁడుకలవాఁడును, యథా = ఏప్రకారము, బూరియాత్ = పలుకునో, తథా = ఆప్రకారము, శాకల్యః = శాకల్యుఁడు, అహృదయస్య = హృదయము లేనివానికి, కింస్యాత్ = ఏమి కలుగును? (ఏమియు కలుగదు). ఇతి = గనుక, తత్ = ఆ, హృదయంవై = హృదయమే, బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మనుని, అబ్రవీత్ = పలికెను. (ఇట్లు జనకుఁడు చెప్పగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుడా), తే = నీకొఱకు, తస్య = ఆహృదయ పరబ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం = శరీరమునున్న, ప్రతిష్ఠాం = ఆశ్రయమునున్న, అబ్రవీత్ = చెప్పినాఁడా? (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్న చేసెను). మే = నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి = చెప్పలేదని, (జనకుఁడు పలికెను). హే సమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుడా! ఏతత్ = ఈహృదయబ్రహ్మము, ఏకపాద్వై = పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమైనది. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! సవై = అటువంటివీవు, (దానిని తెలిసినవీవు), నః = మాకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా, (అని జనకుఁడు అడిగెను). హృదయమేవ = హృదయమే, ఆయతనం = శరీరము. ఆకాశః = అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయము. (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది). ఏనత్ = ఈ హృదయబ్రహ్మమును, స్థితిః = స్థితియని, ఉనికియని) ఉపాసీత = ధ్యానించవలయును. (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, స్థితతా = ఉనికి కలుగుట, కా = ఏది, (అని జనకుఁడు ప్రశ్న చేసెను) హే సమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకుడా! హృదయమేవేతి = హృదయమేయని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ = పలికెను. హే సమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, హృదయంవై = హృదయమే,

సర్వేషాం = సమస్తములైన, భూతానాం = భూతములకు, ఆయతనం = శరీరము. హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, హృదయం వై = హృదయమే, సర్వేషాంభూతానాం = సమస్తభూతములకు, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయము. హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములున్న, హృదయే హ్యేవ = హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితాని = ఉంచబడినవి, భవంతి = అగుచున్నవి. (గనుక), హేసమ్రాట్ = ఓజనకుడా, హృదయం వై = హృదయమే, పరమంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము. ఏనం = ఈహృదయ బ్రహ్మాపాసకుని, హృదయం = హృదయము, నజహతి = విడిచిపోదు. ఏనం = ఈహృదయబ్రహ్మాపాసకుని, సర్వాణిభూతాని = సమస్త భూతములు, అభిక్షరంతి = స్నేహించుచున్నవి, యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారము, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడై, ఏతత్ = ఈహృదయబ్రహ్మమును, ఉపాస్తే = ధ్యానించుచున్నాడో, (సః = వాఁడు, ఇహ = ఇక్కడ), దేవోభూత్వా = దేవుడై, దేవాన్ = దేవతలను, అప్యేతి = పొందుచున్నాడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). వై దేహః = విదేహ దేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, హస్త్యప్రభం = ఏనుగులతో సమానములైన యెద్దులను, సహస్రం = వేయింటిని, దదామితి = ఇచ్చుచున్నానని, హోవాచ = పలికెను. సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అననుశిష్య = శిష్యునిచేయక, (శిష్యునికన్నతాత్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును), నాహరేతేతి = తీసికొనఁగూడదని, మే = నాయొక్క, పితా = తండ్రి, అమన్యత = బోధించెను (అని), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా ! ఇంక నేయాచార్యుఁడు ఏమి చెప్పినాడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పుమా యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అడిగెను. జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! శకలపుత్రుఁడగు విదగ్ధుఁ

డనువాఁడు లోకమునందు మాతాపిత్రాచార్యులచేత క్రమముగా శిక్షితుడైన వాఁడెట్లుసత్యముగాఁబలుకునో ఆప్రకారముగానే బుద్ధి లేకపోవుటచే నేమియుకలుగదుగనుక బుద్ధియె బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకుచెప్పెనని పలికెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఆశాకల్యుఁడు ఆబుద్ధిబ్రహ్మమునకు శరీరమునున్న ఆశ్రయమునున్న నీకు చెప్పినాఁడా యని తిరిగి ప్రశ్నచేయఁగా, జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! బుద్ధి బ్రహ్మముయొక్క శరీరాశ్రయములను ఆశాకల్యుఁడు నాకు చెప్పలేదని పలికెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! ఈబుద్ధి బ్రహ్మము ఆపరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమైనది యనిచెప్పెను. తిరిగి జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనిన నీవు ఆపరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమైన బుద్ధి బ్రహ్మమును మాకు చెప్పమాయని అడిగెను. ఇట్లడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఆబుద్ధిబ్రహ్మమునకు బుద్ధియె శరీరము, అవ్యాకృతాకాశము సర్వకాలములయందు ఆశ్రయమైనది. పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవ భాగమైన ఈబుద్ధిబ్రహ్మమును స్థితిస్వరూపమని ధ్యానించవలయుననిచెప్పెను. అప్పుడు జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా స్థితియనునది ఏదియని తిరిగి ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! బుద్ధియె స్థితియైనది. ఏలననఁగా సమస్తభూతములకు బుద్ధియె శరీరము, స్థానము, అయినది గనుక నె, బుద్ధియందే సమస్తభూతములుఉంచఁబడియున్నవి. ఓ జనకుఁడా! ఇట్లు సమస్త భూతములకు ఉనికియగుటవలన బుద్ధియె పరబ్రహ్మము. ఈబుద్ధి బ్రహ్మోపాసకునిబుద్ధిని విడిచిపోదు. వీనిని సమస్త భూతములు స్నేహించుచున్నవి. ఈప్రకారము బుద్ధి బ్రహ్మోపాసనచేయువాఁడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుడై దేహము పడిపోయిన తరువాత దేవతలనుపొందుచున్నాఁడు అని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగా విని విదేహదేశపురాజైన జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా

నీకు ఏనుఁగులతో సమానములైన వేయి యెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను. అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుడు ఓజసకుఁడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థుని చేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెను. నాకును అదియే అభిప్రాయము. కాబట్టి నేను గోధనమును తీసికొననని పలికెను.

ఇట్లు షష్ఠాధ్యాయమునందు ప్రథమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

షష్ఠాధ్యాయము - ద్వితీయబ్రాహ్మణము

ఉ॥ జనకో హ వై దేహః కూర్చాదుపాపసర్పన్నవాచ సమస్తేఽస్తు యాజ్ఞవల్క్యు ను మా శాధీతి స హోవాచ యథా వై సమాన్యహస్త మధ్వానమేష్యక్ రథం వా నావం సమాదదీతైవ మేవైతాభిరుపనిషద్భిః సమాహితాత్మాఽస్యేవం బృన్దారక అధ్య సృన్నధీతవేద ఉక్తోపనిషత్క ఇతో విముచ్యమానః క్వ గమిష్యసీతి నాహం తద్భగవన్వేద యత్ర గమిష్యామిత్యథ వై తేహంతద్వత్సామి యత్ర గమిష్యసీతి బ్రవీతు భగవానితి.1

ప॥ జనకః - హ - వై దేహః - కూర్చాత్ - ఉప - అవ సర్పక్ - ఉవాచ - సమః - తే - అస్తు - యాజ్ఞవల్క్యు - అను - మా - శాధి - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - యథా - వై - స మాన్ - మహస్తం - అధ్వానం - ఏష్యక్ - రథం - వా - నావం - వా - సమాదదీత - ఏవం - ఏవ - ఏతాభిః - ఉపనిషద్భిః - సమాహితాత్మా - అసి - ఏవం - బృన్దారకః - అధ్యః - సన్ - అధీతవేతః - ఉక్తోపనిషత్కః - ఇతః - విముచ్యమానః - క్వ - గమిష్యసి - ఇతి - న - అహం - తత్ - భగవన్ - వేద - యత్ర - గమిష్యామి - ఇతి - అథ - వై - తే - అహం - తత్ - వత్సామి - యత్ర - గమిష్యసి - ఇతి - బ్రవీతు - భగవాన్ - ఇతి.

ప్ర॥ వై దేహః = విదేహదేశబ్రభువైన, జనకోహ = జనక

మహారాజే, కూర్చాత్ = ఆసనమునుండి, ఉపావసర్పన్ = సమీపించినవాడై, హేయాజ్ఞవల్క్యు = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా, తే = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగునుకాక, మా = నన్ను, అనుశాధీతి = శిక్షింపుమాయని, (ఉపదేశింపుమాయని), ఉవాచ = పలికెను. సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు, హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా, (త్వం = నీవు, లోకే = లోకమునందు, జనః = జనుడు), మహాంతం = విస్తారమైన, అధ్వానం = మార్గమును, ఏష్యన్ = వెళ్లనిచ్చగల్గవాడై, రథంవా = రథమునైనను, నావంవా = ఓడనైనను, యథావై = ఏప్రకారముగా. సమాదదీత = గ్రహించునో, ఏవమేవ = ఈప్రకారముగానే, ఏతాభిః = ఈపూర్వోక్తములైన, ఉపనిషత్భిః = ఉపనిషత్తులతో, సమాహితాత్మా = సమాహిత = కూర్చబడిన, ఆత్మా = స్వరూపముగలవాడవు, అసి = అగుచున్నావు, బృన్దారకః = పూజ్యుడవును, ఆధ్యః = ఈశ్వరుడవును, అధీతవేదః = అధ్యయనముచేయఁబడిన వేదములుగలవాడవును, ఉక్తోపనిషత్కః = ఉక్త = చెప్పఁబడిన, ఉపనిషత్కః = ఉపనిషత్తులుగలవాడవును, (ఆచార్యులచేత సర్వోపనిషత్తులుపదేశింపఁబడినవాడవును), ఏవంసన్ = ఈ ప్రకారమైనవాడవునై (భయమునుపొందినవాడవై అయితివి), ఇతః = ఈ దేహమువలన, విముచ్యమానః = విడువఁబడినవాడవై, క్వగమిష్యసీతి = ఎక్కడికిపోగలవని, (ఏవస్తువును పొందగలవని), హోవాచ = పలికెను. భగవన్ = పూజ్యుడవగు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా, అహం = నేను, యత్ర = ఎక్కడికి, గమిష్యామి = పోగలనో, (ఏవస్తువును పొందగలనో), తత్ = ఆవస్తువును, నవేద = గురైఱుగను, ఇతి = అని, (జనకుడుపలికెను). అథ = అట్టయితే, (నీకు తెలియకపోయినయెడల), ఆహంవై = నేనె, (త్వం = నీవు), యత్ర = ఎక్కడికి, గమిష్యసి = పోగలనో, తత్ = ఆవస్తువును, తే = నీకొఱకు, వక్ష్యామితి =

చెప్పెదనని (యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలికెను), భగవాన్ = పూజ్యుడవగునీవు, బ్రవీతు = చెప్పుదువుగాక, ఇతి = అని, (జనకుడు పలికెను).

తా॥ ఇట్లు యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఇదివరకు చెప్పిన జ్ఞానసాధనములగు బ్రహ్మోపాసనలన్నిటిని విశేషణములతోఁగూడా తెలిసికొనియున్నాడు గనుక జనకమహారాజు ఆచార్యకత్వమును వదిలి ఆసనవిశేషమునుండి లేచి, యాజ్ఞ వల్క్యుని పాదములయందుపడి, ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! నీకు నమస్కరించుచున్నాను. నాకు ఆత్మజ్ఞానమును ఉపదేశించుమాయని పలికెను. ఆ యాజ్ఞ వల్క్యుడా, ఓ జనకుడా! నీవు లోకమునందు విస్తారమార్గమును నడిచిపో నిచ్చయించినవాడు మెరక దారియందు రథమును, నీటియందు ఓడను గ్రహించినట్లు రథ నావస్థానీయములగు ఉపనిషత్తులతోఁగూడుకొనిన స్వరూపముగలవాడవైతివి. ఓ జనకుడా! నీవు ఈ ప్రకారము రాజువగుటవలన పూజ్యుడవును ధనికుడవును సమస్తవేదములను అధ్యయనముచేసినవాడవును ఆచార్యులచే సమస్త ఉపనిషత్తులు ఉపదేశము చేయఁబడిన వాడవై నను పరమాత్మజ్ఞానము లేకపోవుటచేత భయమును పొందిన వాడవై కృతార్థుడవేకాకపోతివి. ఈ దేహమునుండి విడువఁబడిన వాడవై ఏవస్తువును పొందగలవని ప్రశ్నచేసెను. అప్పుడు జనకుడు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుడా! నేను ఏవస్తువును పొందగలనో దానిని గుర్తెఱుగను అని చెప్పెను. యాజ్ఞ వల్క్యుడు ఓ జనకుడా! నీకు తెలియకపోయినయెడల నేను నీవు పొందగలవస్తువును నీకు చెప్పెదనని పలికెను. మరల జనకుడు యాజ్ఞ వల్క్యుడా! నన్ను అనుగ్రహించ నిచ్చయండేనేని చెప్పుదువుగాక యనిపలికెను,

శ్లో॥ ఇన్దో హ వై నామైష యోఽయందక్షిణేఽక్షున్నురుషస్తం వా ఏత
మిన్ధగ్ స స్తమిన్ద్ర ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణైవ పరోక్షప్రియా ఇవ
హి దేవాః ప్రత్యక్షద్విషః.

॥2॥

ప॥ ఇన్దః - హ - వై - నామ - ఏషః - యః - ఆయం -

దక్షిణే - అక్షన్ - పురుషః - తం - వై - ఏతం - ఇన్ధ్రం-సన్తం-
ఇన్ద్రః - ఇతి - ఆచక్షతే - పరోక్షేణ - ఏవ - పరోక్షప్రియాః -
ఇవ - హి - దేవాః - ప్రత్యక్షద్విషః.

[ప్ర॥ దక్షిణేఽక్షన్ = దక్షిణనేత్రమునందు, అయంపురుషః = ఈపురుషుడు, యః = ఎవఁడో, ఏవః = వీఁడు, ఇన్ధోహవైనామః = ఇన్ధుఁడను పేరుగలవాఁడే, (ప్రకాశించువాఁడుగనుక ఇన్ధుఁడను పేరుగలవాఁడు). ఇన్ధ్రం సన్తం = ఇన్ధుఁడై యున్న, ఏతం = ఈ, తం వై = ఆపురుషునినే, పరోక్షేణైవ = అప్రత్యక్షముచేతనే, ఇన్ద్రః ఇతి = ఇన్ద్రుఁడని, ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారు. దేవాః = దేవతలు, పరోక్షప్రియా ఇవహి = అప్రత్యక్షముగానే ప్రియమైనవారును, (పరోక్షముగా నామగ్రహణమందు ప్రియమైనవారు,) ప్రత్యక్షద్విషః = ప్రత్యక్షముగా గ్రహించుటయందు ద్వేషించువారలును, (భవన్తి = అగుచున్నారు).

తా॥ విశ్వతై జన ప్రాజ్ఞులను చెప్పటచేతను తురీయమగు బ్రహ్మమును చూపించుటకుముందుగా విశ్వస్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు. ఓ జనకుఁడా! దేవతలు అప్రత్యక్షముగా, నామగ్రహణమునందు ప్రీతిగలవారును, ప్రత్యక్షముగా నామగ్రహణమునందు ద్వేషించువారునగుచున్నారు గనుక, ఈదక్షిణనేత్రమునందు ప్రకాశించుచున్న పురుషుఁడును, ఈసూర్యమండలమునందు ప్రకాశించెడి పురుషుఁడును, ఒక్కఁడైయై ప్రకాశస్వరూపుఁడుగనుక ప్రత్యక్షముగా ఇన్ధుఁడను పేరుగలవాఁడగుచున్నాఁడు, ఈపురుషుఁడు అప్రత్యక్షముగా ఇన్ద్రుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, వీఁడేజాగ్రదవస్థయందు దక్షిణనేత్రమునందు ప్రకాశించుచున్న పురుషుఁడు, ఇట్టి నీవు విశ్వుఁడను పేరుగల పురుషుఁడవు నగుచున్నావని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను. ఉ॥ అధైతద్వామేఽక్షిణి పురుషరూపమేషాస్య పత్నీ విరాట్ తయోరేష సగ్ స్తావో య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశోఽధైన

యోరేతదన్నం య ఏషోఽస్తర్హృదయే లోహిత పిష్టోఽక్షైః
 యోరే తత్రావరణం యదేతదస్తర్హృదయే జాలకమివాక్షైః
 యోరేషాసృతిః సఞ్చరణీ యైషా హృదయాదూర్ధ్వా నాఙ్మృచ్చ
 రతి యథా కేశః సహస్రిధా భిన్న ఏవమప్యైతా హితా నామ
 నాఢ్యోఽస్తర్హృదయేప్రతిష్ఠితాభవన్త్యైతాభిర్వా ఏతదాస్రవదా
 స్రవతితస్మాదేష ప్రవిక్తాహారతర ఇవైవ భవత్యస్మాచ్ఛార్ధీ
 రాదాత్మనః, || 31 ||

॥ అథ - ఏతత్ - వామే - అక్షిణి - పురుషరూపం -
 ఏషా - అస్య - పత్నీ - విరాట్ - తయోః - ఏషః - సంస్తావః -
 యః - ఏషః - అస్తర్హృదయే - ఆకాశః - అథ - ఏనయోః -
 ఏతత్ - అన్నం - యః - ఏషః - అస్తర్హృదయే - లోహితపిష్టాః -
 అథ - ఏనయోః - ఏతత్ - పావరణం - యత్ - ఏతత్ - అ
 స్తర్హృదయే - జాలకం - ఇవ - అథ - ఏనయోః - ఏషా - సృతిః -
 సఞ్చరణీ - యా - ఏషా - హృదయాత్ - ఊర్ధ్వా - నాడీ -
 ఉచ్చరతి - యథా - కేశః - సహస్రిధా - భిన్నః - ఏవం - అస్య -
 ఏతాః - హితానామనాడ్యః - అస్తర్హృదయే - ప్రతిష్ఠితాః - భ
 వన్తి - ఏతాభిః - వై - ఏతత్ - ఆస్రవత్ - ఆస్రవతి - తస్మాత్ -
 ఏషః - ప్రవిక్తాహారతరః - ఇవ - ఏవ - భవతి - అస్మాత్ -
 శారిరాత్ - ఆత్మనః.

ప్ర॥ అథ = ఆనంతరము, వామేఅక్షిణి = వామనేత్రమునం
 దలి, ఏతత్ = ఈ, పురుషరూపం = పురుషస్వరూపము, అస్య =
 ఈపురుషునికి, (దక్షిణనేత్రమునందలిపురుషునికి), ఏషా = ఇది,
 = భార్య. విరాట్ = విరాట్స్వరూపము = అన్నము. (కుడినే
 త్రమునందలిపురుషరూపము భోక్తయనుపురుషుడును, ఎడమనేత్ర)
 మునందలి పురుషరూపము భోగ్యయను స్త్రీయును. ఇట్లు జాగ్రద
 వస్థయందు కుడి యెడమనేత్రములయందలి పురుషరూపమే విశ్వేశ

బ్రహ్మ చేత చెప్పబడినస్త్రీపురుషద్వంద్వము). అస్తర్హృదయే = హృదయమునందలి మాంసపిండము యొక్క మధ్యమునందు, ఏషః = ఈ, ఆకాశః = ఆకాశము, (చిదాకాశము), యః = ఏదియో, ఏషః = ఇది, తయోః = ఆ స్త్రీపురుషులకు, సంస్తావః = సంభోగస్తానము. అథ = అనంతరము, అస్తర్హృదయే = హృదయమధ్యమునందు, ఏషః = ఈ, లోహితపిణ్డః = రక్తపుముద్ద, (రక్తమేపిండాకారమగుటచే లోహితపిండమనబడును). (యః = ఏదియో), ఏతత్ = ఇది, అనయోః = ఈస్త్రీపురుషులకు, (మిధునమునకు), అన్నం = అన్నము. అథ = అనంతరము, అస్తర్హృదయే = హృదయమధ్యమునందు, జాలకమివ = సాలెపురుగు మగ్గమువంటిది యగు, ఏతత్ = ఈముందు చెప్పబోయెడినాడులయొక్క సమూహము, యత్ = ఏదియో, ఏతత్ = ఈనాడీసమూహము, ఏనయోః = ఈస్త్రీపురుషులకు, (ఈస్త్రీపురుషమిధునమునకు), ప్రావరణం = వస్త్రము, (భవతి = అగుచున్నది). అథ = అనంతరము, హృదయాత్ = హృదయప్రదేశమునుండి, ఉర్ధ్వా = ఉర్ధ్వాభిముఖమైనదై, యా = ఏ, ఏషా = ఈ, నాడీ = నాడి, ఉచ్చరతి = ఉంటున్నదో; ఏషా = ఈనాడి, ఏనయోః = ఈస్త్రీపురుషులకు, (ఈస్త్రీపురుషమిధునమునకు) సచ్చరణీ = సంచరించునట్టి, సృతిః = మార్గము (స్వప్నమునుండి జాగ్రత్ దేశమునకు వచ్చెడిమార్గము). కేశః = వెంట్రుక, సహస్రధా = వేయి విధములు, భిన్నః = ఖండింపబడినదై, యథా = ఏప్రకారము, (అత్యస్తసూక్ష్మః = మిక్కిలిసూక్ష్మమైనది, భవతి = అగుచున్నదో). ఏనం = ఈ ప్రకారముగా, ఏతాః = ఈ, హితానామి = హితములనిచెప్పబడి, నాడ్యః = నాడులు, అస్య = ఈదేశముయొక్క, అస్తర్హృదయే = హృదయమధ్యమునందు, హృదయమునందలి మాంసపిండమునందు). ప్రతిషిత్వాః = ఉంచబడినవి, భవంతి = అగుచున్నవి. (అనాడు

లన్నియు హృదయమునుండి, కడిమపుష్పముయొక్క కింజల్కములు వలెనే, దేహమందులంతటను పుట్టుచున్నవి. (ఏతాభిర్వై = ఈనాడు లచేతనే, ఏతత్ = ఈఅన్నము, ఆసృవత్ = అంతటను న్నాపించి నదై, ఆసృవతి = వృద్ధిపొందించుచున్నది), (ఏకారణమువలన స్థూల రూపమైన అన్నముచేతను దేహము వృద్ధిపొందుచున్నదో), తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, ఏవః = ఈలింగశరీరాత్మ, (తైజసాత్మ), అస్మాత్ = ఈ, శారీరాత్ = శరీరసంబంధమైన, ఆత్మనః = విశ్వాత్మకంటె, ప్రవివిక్తాహారతరణ్యవైవ = మిక్కిలివేరుపటచబడిన ఆహారముకలవాఁడగానె, భవతి = ఆగుచున్నాఁడు. (తైజసుఁడు సూక్ష్మమగు అన్నముచేత వృద్ధిపొందినవాఁడగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఓజనకమహారాజా! ఇంతకు పూర్వము చెప్పినకుడి నేత్రమునందలి ప్రకాశమానుఁడగు పురుషుఁడు భోక్తయును భర్తయునగు ఇంద్రుఁడును, ఎడమ నేత్రమునందలి పురుషరూపము భోగ్యమగు అన్నమును భార్యయు ఇంద్రాణియునగుచున్నది. ఇదియె జాగ్రతయందు విశ్వుఁడను పేరుతో చెప్పఁదగిన కుడియెడమ నేత్రములయందైన స్త్రీ పురుషద్వంద్వము ఈ స్త్రీపురుషద్వంద్వమునకు హృదయమునందలి మాంసపిండముయొక్క మధ్యయందున్న చిదాకాశము సంభోగస్థానము. హృదయమునందు ఘనీభవించిన రక్తపుముద్దయె ఈ స్త్రీపురుష మిధునమునకన్నము. హృదయముయొక్క మాంసపిండమునందుసాలె పురుగుమగ్గమువలెనున్న నా డీసమూహమె-ఈస్త్రీపురుషమిధునమునకు వస్త్రము. ఈస్త్రీపురుష మిధునము స్వప్నమునుండి జాగ్రద్ దేశమున వచ్చెడి మార్గమైననాడి. అతి సూక్ష్మమై హృదయమునుండి ఊర్ధ్వాభిముఖమై మీఁదుగానుండియున్నది. ఈనాడి ఒక వెంట్రుక చేయి తునకలు చేసిన యెడల నెంత సూక్ష్మమో అంతసూక్ష్మమైనదైయున్నది. ఈ ప్రకారముగానె మిక్కిలిసూక్ష్మములగు ఈదేహసంబంధములైన నాడులు, లోపలఁజూచుచున్నయమని చెప్పఁబడెడి మాంసపిండమునందుంచ

బడియున్నవి. ఈనాడులద్వారా అన్నము దేహమంతా వ్యాపించినదై వృద్ధిపొందించుచున్నది. స్థూలదేహమును వృద్ధిపొందించునట్టి అన్నము స్థూలమగు మూత్రపురీషాదికముకంటె వేరైనదియె. దేవతా శరీరమగు లింగశరీరమును వృద్ధి పొందించునట్టి అన్నము దానికంటె మిక్కిలి సూక్ష్మమైనది. గనుక స్థూలదేహము వేరుపఱచ బడిన ఆహారము కలదియను, సూక్ష్మమైన లింగదేహము మిక్కిలి వేరుపఱచబడిన ఆహారము కలదియగుచున్నది. కాబట్టి ఈస్థూల దేహ సంబంధమైన విశ్వాత్మకంటె సూక్ష్మదేహ సంబంధమైన తైజసాత్మ మిక్కిలి సూక్ష్మాన్నముచే వృద్ధిపొందింపబడుచున్నాడు. ఈ తైజసుడను పురుషుడు స్వప్నావస్థయందు కంఠమందుండి ప్రకాశించుచున్నాడు. స్వప్నావస్థయందిట్టివాడవగు నీవు తైజసుడను పేరుగల వాడవగుచున్నావని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ తస్య ప్రాచీ దిక్ ప్రాశ్చ్యః ప్రాణా దక్షిణా దిగ్దక్షిణే ప్రాణాః పృథీచీ దిక్ ప్రత్యశ్చః ప్రాణా ఉదీచీ దిగుదశ్చః ప్రాణా ఊర్ధ్వా దిగుర్ధ్వాః ప్రాణా అవాచీ దిగవాశ్చః ప్రాణాః సర్వా దిశః సర్వే ప్రాణాస్స ఏష నేతి నేత్యాత్మాఽగృహ్యో న హి గృహ్యతేఽశీర్షో నహి శీర్షతేఽసఙ్గో న హి సజ్యతేఽ సితో న వ్యధతే న రిష్యత్యభయం వై జనక ప్రాప్తోఽనీతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యుః । స హోవాచ జనకో వై దేహోఽభయం త్వా గచ్ఛతా ద్యాజ్ఞవల్క్యు యో నో భగవన్నభయం వేదయసేన మస్తేఽస్త్విమే విదేహా అయమహమస్మి 3 ఇతి. ॥4॥

ప॥ తస్య - ప్రాచీ - దిక్ - ప్రాశ్చ్యః - ప్రాణాః - దక్షిణా - దిక్ - దక్షిణే - ప్రాణాః - పృథీచీ - దిక్ - ప్రత్యశ్చః - ప్రాణాః - ఉదీచీ - దిక్ - ఉదశ్చః - ప్రాణాః - ఊర్ధ్వా - దిక్ - ఊర్ధ్వాః - ప్రాణాః - అవాచీ - దిక్ - అవాశ్చః - ప్రాణాః - సర్వాః - దిశః - సర్వే - ప్రాణాః - సః - ఏషః - న - ఇతి - న-ఇతి

అత్మా - అగృహ్యః - స - హి గృహ్యతే - అశీర్యః - స - హి - శీర్యతే - అసజః - స - హి - సజ్యతే - అసితః - స - వ్యధతే - స - రివ్యతి - అభయం - వై - జనక - ప్రాప్తః - అసి - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - సః హోవాచ - జనకః - వై దేహః - అభయం - త్వా - గచ్ఛతాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - యః - సః - భగవన్ - అభయం - వేదయసే - నమః - తే - అస్తు - ఇమే - విదేహః - అయం - అహం - అస్మి - ఇతి.

ప్ర॥ తస్య = ఆప్రాజ్ఞాత్మను పొందినవానికి (క్రమముగా విశ్వాత్మనుండి తైజసాత్మను పొందితైజసాత్మనుండి ప్రాజ్ఞాత్మను పొందిన వానికి), ప్రాశ్చ్యః = తూర్పుదిక్కును పొందియున్న, ప్రాణాః = ప్రాణములు, పాచీదిక్ = పూర్వదిక్కు. దక్షిణే = దక్షిణ దిక్కునందైన, ప్రాణాః = ప్రాణములు, దక్షిణాదిక్ = దక్షిణదిక్కును. ప్రత్యశ్చ్యః = పశ్చిమదిక్కును పొందియున్న, పాణాః = ప్రాణములు. ప్రతీచీదిక్ = పశ్చిమదిక్కు. ఉదశ్చ్యః = ఉత్తరదిక్కును పొందియున్న, పాణాః = ప్రాణములు, ఉదీచీదిక్ = ఉత్తర దిక్కు. ఉర్ధ్వాః = ఉర్ధ్వ దిక్కును పొందియున్న, ప్రాణాః = ప్రాణములు, ఉర్ధ్వాదిక్ = ఉర్ధ్వదిక్కు. అవాశ్చ్యః = అథోదిక్కునందైన, ప్రాణాః = ప్రాణములు, అవాచీదిక్ = అథోదిక్కు, సర్వే = సమస్తములైన, ప్రాణాః = ప్రాణములు, సర్వాదితః = సమస్తదిక్కులు, (ఇట్లు తెలిసికొనిన విద్వాంసుడు క్రమముగా సర్వాత్మకమైన ప్రాణమును ఆత్మస్వరూపముగా పొందిన వాడగుచున్నాడు, అనగా సర్వాత్మకమైన ఆప్రాణమును ప్రత్యగాత్మయందుపసంహరించి నేతి నేతి యని సర్వమును నిషేధించుచు తురీయమగు ఆత్మను పొందుచున్నాడు), ఈ విద్వాంసుడు ఏ ఆత్మను ఈ క్రమముతో పొందుచున్నాడో, సః = అటువంటి, ఏషః = ఈ, నేతినేత్యాత్మా = సర్వప్రతిషేధపూర్వకమైన ఆత్మ, అగృహ్యః =

గ్రహింష్కళకృముగానిది, (గనుక), సహిగృహ్యతే = గ్రహింష్కల
 డను. అశీర్యః = శరీరధర్మములేనిది, (గనుక), సహిశీర్యతే = శిథిల
 ముకాదు. అసజ్జః = దేనితోను కూడకొననిది, (గనుక), సహిసజ్జ
 తే = కలిసికొనదు. అసితః = బద్ధింపఁబడనిది, (గనుక), సవ్యధతే =
 పీడింపఁబడదు. (ఆత్మ, గ్రహణము శిథిలము సజ్జము బద్ధము ఈకా
 ర్యములు లేని దగుటవలన), సరివ్యతి = హింసను పొందదు, (నశిం
 చదు). యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హేజనక = ఓ జన
 కుడా! (త్వం = నీవు), అభయంవై = భయములేక పోవుటను,
 (జన్మమరణాదినిమిత్తకమైన భయము లేకపోవుటను). ప్రాప్తోస్తీతిహా =
 పొందితివిగదా యని, హోవాచ = పలికెను. సః = ఆ, వై దేహః =
 విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, హోవాచ = పలి
 కెను. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! త్వా = నిన్ను
 గూర్చియును, అభయం = భయరహితమైనబ్రహ్మమే, గచ్ఛతాత్ =
 పొందునుగాక. హేభగవన్ = పూజ్యుడవగు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!
 యః = ఏ, (త్వం = నీవు), సః = మమ్మును. అభయం = భయర
 హితమైన బ్రహ్మమును, వేదయసే = తెలియఁజేసితివో, (ఉపాధిక్య
 తమైన అజ్ఞానమును దూరముగాచేసి పోగొట్టుటచేతను పొందించి
 తివో), తే = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగును
 గాక, ఇమేవిదేహః = ఈ విదేహదేశములు. (తవ = నీసమీపమున
 నవి. యథేష్టముగా నీవు వీటిని అనుభవించుదువుగాక). అయమహం =
 ఈనేను, అస్తీతి అగుచున్నావని (దాసభావమునందున్నవాడనైతిని
 యని పలికెను. నన్నున్న రాజ్యమునున్న యథేష్టముగా పొందుమా
 యని పలికెను).

తా|| ఈహృదయహతమైన తైజసాత్మ, సూక్ష్మమగు ప్రాణ
 ముచే ధరింబఁబడినవాడై ప్రాణమై (ప్రాజ్ఞుడై) యగుచున్నాడు.
 ఈపూర్వముచెప్పినప్రకారము క్రమముగా విశ్వాత్మవలన తైజసా

త్మను. తైజసాత్మవలన అజ్ఞాతమగు ప్రత్యగాత్మస్వరూపమైన ప్రాజ్ఞాత్మయనగుచున్నది. ఇట్టి ప్రాజ్ఞాత్మకు ప్రాగ్దిక్కు ప్రాగ్దిక్కును పొందిన ప్రాణములు. దక్షిణదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు దక్షిణదిక్కు. పశ్చిమదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు పశ్చిమదిక్కు. ఉత్తరదిక్కును పొందిన ప్రాణములు ఉత్తరదిక్కు. ఊర్ధ్వదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు ఊర్ధ్వదిక్కు. అధోదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు అధోదిక్కు, సమాస్తప్రాణములు సర్వదిక్కులగుచున్నవి. ఇట్లు సర్వాత్మకమైన ప్రాణమును ప్రత్యగాత్మయందుపశంహరించి ఇదికాదు ఇదికాదు అని సర్వమును నిషేధించుచు తురీయమగు ఏ ఆత్మను విద్వాంసుఁడు క్రమముగా పొందుచున్నాఁడో అట్టి సర్వప్రతిషేధపూర్వకమగు ఈఆత్మ. సమస్తకార్యధర్మాతీతమై చక్షురాదీంద్రియ గోచరముకానిది గనుక గ్రహింపఁబడనిదియును, మూర్తమగు శరీరాదికముకాదుగనుక శిథిలముకానిదియును, సంగముకానిదియును, బంధింపఁబడనిదియును. నశించనిదియు నగుచున్నది. ఓజనకుఁడా! నీవు ఈఆత్మస్వరూపుఁడవెగనుక జననమరణనిమిత్తకమైన భయములేకపోవుటను పొందినవాడవై తినని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను. ఇట్లుపలుకగా ఆ జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా నిన్నును జననమరణాది భయరహితమైన పరబ్రహ్మమే పొందునుగాకయని పూజ్యుఁడవగు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు ఉపాధికృతమైన అజ్ఞానమును దూరముగాఁబోఁగొట్టుటచే జననమరణాది భయరహితమైన బ్రహ్మమును పొందించితివి. ఇట్లు ప్రత్యక్షముగా ఆత్మస్వరూపమును పొందించిన నీకు విద్యానిష్క్రియముకొఱకు నే నన్యము నేమినిత్తును? గనుక నీకు నమస్కారమగునుగాకయని పలికి, ఇవిగో విదేహదేశములు. ఇదిగో ఈదేశములకు ప్రభువునైన నేను. ఈరాజ్యమునున్న నమన్ను నీవు యధేష్ఠముగా పొందుమాయని పలికెను.

ఇట్లు షష్ఠాధ్యాయము ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము

షష్ఠాథ్యాయము - తృతీయబ్రాహ్మణము

ఉ॥ జనకం హ వై దేహం యాజ్ఞవల్క్యః జగామ స మేనే న
వదిష్య ఇత్యథ హ యజ్ఞనకశ్చ వై దేహూ యాజ్ఞవల్క్యశ్చాగ్ని
హోత్రే సముదాతే తస్మై హ యాజ్ఞవల్క్య వరం దదా స
హ కామ ప్రశ్న మేవ వప్రే తగ్ హస్తై దదా తగ్ హసమాడేవ
పూర్వం ప్రప్రచ్ఛ. ||1||

ప॥ జనకం - హ - వై దేహం - యాజ్ఞవల్క్యః - జగామ -
సః - మేనే - న - వీదిష్యే - ఇతి - అథ - హ - యత్ - జనకః -
చ - వై దేహః - యాజ్ఞవల్క్యః - చ - అగ్నిహోత్రే - సము
దాతే - తస్మై - హ - యాజ్ఞవల్క్యః - వరం - దదా - సహ -
కామప్రశ్నం - ఏవ - వప్రేతం - హ - అస్తై - దదా - తం -
హ - సమాట్ - ఏవ - పూర్వం - ప్రప్రచ్ఛ.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు. వై దేహం =
విదేహ దేశ ప్రభువైన, జనకం హ = జనకమహారాజునుగూర్చి,
జగామ = పోయెను. సః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, (గచ్ఛన్ = పోవుచు
రాజ్ఞే = రాజుకొఱకు, కించిదపి = కొంచెమును), నవదిష్య ఇతి =
పలుకనని, మేనే = తలంచెను. అథ హ = అప్పుడు, వై దేహః =
విదేహ దేశ ప్రభువైన, జనకశ్చ = జనకమహారాజును, యత్ =
దేనిని, (ష్టష్టవాన్ = అడిగెనో, తత్ = దానిని), యాజ్ఞవల్క్యశ్చ =
యాజ్ఞవల్క్యుడును, (ప్రతిపేదే = పొందెను). (మునుపు సంకల్పించినదానిని వేరుగాచేయుటయందు కారణమేమనిన పూర్వము జనక
యాజ్ఞవల్క్య లిద్దఱును), అగ్నిహోత్రే = అగ్నిహోత్రవిషయము
నందు, సముదాతే = సంవాదమునుచేసిరి. యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞ
వల్క్యుడు, (జనకమహారాజు సంబంధమైన అగ్నిహోత్రవిషయక
మగు విజ్ఞానమునుపొంది సంతోషించినవాడై), తస్మై హ = ఆజనక
మహారాజుకొఱకై, వరం = వరమును, దదా = ఇచ్చెను. (ఇష్టమును

వరించుమాయని పలికెను). సహ = ఆ జనకమహారాజు, కామ ప్రశ్నమేవ = కోరికలను ప్రశ్నముచేయుటనే, వప్రే = వరించెను. (యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుడు), తంహ = ఆవరమునే, అస్మై = ఈ జనకమహారాజుకొఱకు, దదా = ఇచ్చెను. (ఆకారణము చేత), సమ్రాడేవ = జనకమహారాజే, పూర్వం = ముందుగా, తంహ = ఆయాజ్ఞవల్క్యునిగూర్చి, పప్రచ్ఛ = అడిగెను.

తా॥ విజ్ఞానమయమైన ఆత్మ, అవ్యవధానమును ప్రత్యక్షమును సర్వాంతరమును పరమునగు బ్రహ్మమే. తాడు, చవిటిభూమి, ముతై పుచిప్ప, ఆకాశము, వీనియందు క్రమముగా సర్పము, ఉదకము, వెండి, మాలిన్యము, ఇవిషరాహోపణమె నిమిత్తమైకలిగినట్లు ఈ పరబ్రహ్మమునకు సంసారము అన్యమగు ఉపాధియై నిమిత్తముగాఁగలది యగుచున్నది. జ్ఞానము చేతతాడు మొదలైన వాటియందలి సర్పము మొదలైన వాటిని తిరస్కరించి తాడు మొదలైన వాటిని తెలిసికొనినట్లు యాజ్ఞవల్క్యునిచేత బ్రహ్మస్వరూపమును బోధించుటచే ఉపాధినిమిత్తకమైన సంసారము స్వప్రతిషేధపూర్వకముగా పోగొట్టి ఆగమమునుండి సంక్షేపముగా జనకమహారాజు అభయస్వరూపమైన బ్రహ్మము పొందింపఁబడెను. ఇంతకు పూర్వము జాగ్రత్త్వస్థుఁడై సుషుప్తి తుర్యములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు జాగ్రత్త్వస్థుఁడై ద్వారాగానే గొప్పతర్కముతో విస్తారముగా అభయస్వరూపమును పొందించవలయుననిన్ని ఆత్మకు విరోధశంకలను నిరాకరించుటద్వారాగా వ్యతిరిక్తత్వమును, శుద్ధత్వమును, స్వయంజ్యోతిష్త్వమును, అలుప్తశక్తిస్వరూపత్వమును, నిరతిశయా నందస్వాభావ్యమును, అద్వైతత్వమును, పొందించవలయునని ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడుచున్నది. యాజ్ఞవల్క్యుడు జనకమహారాజును గూర్చి వెల్లుచు మార్గమునందు రాజుకొఱకు కొంచెమైనను పలుకక యుండవలయునని సంకల్పించెను ఇట్లు సంకల్పించియునుయాజ్ఞవల్క్యుడు జనకమ

హారాజు అడిగినదానిని పొంది ఉత్తరువు చెప్పుచుండెను. ఈప్రకారమునకల్పమునకు విరోధముగా చేయుటకు కారణమేమనగా, పూర్వము, జనకయాజ్ఞవల్క్యులిద్దఱు అగ్ని హోత్రవిషయమై సంవాదముచేయునపుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకమహారాజు సంబంధమైన అగ్ని హోత్రవిషయకమగు విజ్ఞానమును పొంది సంతోషించినవాఁడై జనకునకు నీ యిష్టమును కోరుమా ఇచ్చెదనని వరమిచ్చెను. అప్పుడు జనకుఁడు నాకోరికలనడుగుటకు వరమునియ్యమని యడిగెను. తరువాత యాజ్ఞవల్క్యుఁడావరమును జనకునకు నిచ్చెను. ఆవరదాన సామర్థ్యము చేతనే జనకమహారాజు చెప్పనిచ్చలేనివాఁడై ఊరకయున్నను యాజ్ఞవల్క్యుని ముందుగా అడిగెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యు కిం జ్యోతిరయం పురుష ఇతి । ఆదిత్య జ్యోతిః సప్రమాడితి హోవాచ ఆదిత్యే నైవ జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మ కురుతే విపల్వేతీత్యే వ మేవైతద్యాజ్ఞవల్క్యుః ॥2॥

౧॥ యాజ్ఞవల్క్యు - కిం - జ్యోతిః - అయం - పురుషః - ఇతి - ఆదిత్యజ్యోతిః - సప్రమాట్ - ఇతి - హోవాచ - ఆదిత్యేన - ఏవ - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపల్వేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్యుః

[ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్యు = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, కింజ్యోతిరితి = ఏ తేజస్సుగలవాఁడని (జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను), హేసప్రమాట్ = ఓ జనకమహారాజా! (ఈ పురుషుఁడు), ఆదిత్యజ్యోతిరితి = సూర్యుఁడే తేజస్సుగలవాఁడని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ = పలికెను. (ఈ పురుషుఁడు), ఆదిత్యేనైవజ్యోతిషా = సూర్యతేజస్సుచేతనే, ఆస్తే = కూర్చుండుచున్నాఁడు. పల్యయతే = తిరుగుచున్నాఁడు. కర్మ = కర్మను, (తాకికవైదికకర్మలను), కురుతే = చేయుచున్నాఁడు. విపల్వేతి = వచ్చుచున్నాఁడు. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు

పలికెను), హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యడా, ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ = ఈప్రకారమే, (అని జనకుడు ఒప్పుకొనెను),

తా॥ ఓయాజ్ఞవల్క్యడా! కరచరణాద్యవయవములు గల ఈ పురుషునికి గమనాది సాధనమగు తేజస్సు ఏదియని జనకుడు ప్రశ్నచేసెను. ఓ జనకమహారాజా! ఈ ప్రాకృతుడగు పురుషుడు సూర్యతేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాడు. జ్యేష్ఠతారణ్యములను గూర్చి పోవుచున్నాడు. తిరిగి వచ్చుచున్నాడు. తాకికవైదిక కర్మలను చేయుచున్నాడు. గనుక సూర్యుడే తేజస్సుని యాజ్ఞవల్క్యఁడు చెప్పెను. జనకుడు ఓయాజ్ఞవల్క్యడా! ఇది సరేయని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య కిం జ్యోతిరేవాయం పురుష ఇతి చంద్రమా ఏవాస్య జ్యోతిర్భవతీతి చంద్రమసైవాయం జ్యోతిషాస్తేపల్యయతేకర్మకురుతేవిపల్యేతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్యః.

ప॥ అ సమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - చంద్రమాః - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః - భవతి - ఇతి - చంద్రమసా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపల్యేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య.

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యడా! ఆదిత్యే = సూర్యుడు, అస్తమితేనతి=అస్తమానమును పొందుచుండగా, అయం పురుషః = ఈ పురుషుడు, కింజ్యోతిరేవ = ఏమి తేజస్సు కలవాడే, (భవతి = అగుచున్నాడు). ఇతి = అని, (జనకుడు ప్రశ్నచేసెను). అస్య = ఈ పురుషునికి, చంద్రమాఏవ = చంద్రుడే, జ్యోతిః = తేజస్సు, భవతీతి = అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యఁడు పలికెను). అయం = ఈ పురుషుడు, చంద్రమసైవజ్యోతిషా = చంద్రతేజస్సు చేతనే, ఆస్తే = కూర్చుండుచున్నాడు. పల్యయతే = నడిచిపోవు

చున్నాడు. కర్మ = కర్మను, కురుతే చేయుచున్నాడు. విపత్వేతి = తిరిగివచ్చుచున్నాడు. ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా, ఏతత్ = ఇది, ఏవ మేవ = ఈప్రకారమే అని జనకుడు ఓప్పుకొనెను.

తా|| ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! కరచరణాద్యవయవములుగల ప్రాకృతుడగు ఈపురుషుడు సూర్యాస్తమానమైన తరువాత ఏతే జస్సుకలవాడగుచున్నాడని జనకుడు ప్రశ్నచేసెను. ఓ జనకుడా! ఈప్రార్థన పురుషుడు సూర్యాస్తమానమైన తరువాత చంద్రతేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాడు. నడిచిపోవుచున్నాడు. వచ్చుచున్నాడు. తాకిక వైదిక వ్యాపారమును చేయుచున్నాడు. గనుక, ఈ పురుషునికి సూర్యాస్తమానమైన తరువాత చంద్రుడే తేజస్సు అగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. అప్పుడు జనకమహారాజు, ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇది సరేయని ఒప్పుకొనెను.

ఉ|| అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చంద్రమస్యస్తమితే కింజ్యోతి రేవాయం పురుష ఇత్యగ్నిరే వాస్య జ్యోతిర్భవతీత్యగ్నినైవాయం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మ కురుతేవిపత్వేతీత్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య.

||4||

ప|| అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - చంద్రమసి - అస్తమితే - కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - అగ్నిః - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః - భవతి - ఇతి - అగ్నినా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపత్వేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య.

ప్ర|| హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆదిత్యే = సూర్యుడు, అస్తమితేనతి = అస్తమానమును పొందుచుండగా, చంద్రమసి = చంద్రుడు, అస్తమితేనతి = అస్తమానమును పొందుచుండగా, అయంపురుషః = ఈ పురుషుడు, కింజ్యోతిరేవ = ఏతేజ

స్సుగలవాడే, (భవతి = అగుచున్నాడు), ఇతి = అని, (జనకుడు ప్రశ్నముచేసెను). అస్య = ఈ పురుషునికి, అగ్నిరేవ = అగ్నియే, జ్యోతిః = తేజస్సు, భవతి = అగుచున్నది, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). అయం = ఈ పురుషుడు, అగ్నినై వజ్యోతిషా = అగ్ని తేజస్సుచేతనే, ఆస్తే = కూర్చుండుచున్నాడు, పల్యయతే = నడచిపోవుచున్నాడు. కర్మ = కర్మను, కుకుతే = చేయుచున్నాడు, విపల్యేతి = తిరిగివచ్చుచున్నాడు, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యడా, ఏతత్ = ఇది, ఏవమేన = ఈప్రకారమే, (అని జనకుడు ఒప్పుకొనెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యడా! కరచరణాద్యవయవములుగల ప్రాకృతుడగు ఈ పురుషుడు సూర్యచంద్రుల స్తమించునపుడు ఏ తేజస్సుగలవాడగుచున్నాడని జనకుడు ప్రశ్నముచేసెను. ఓ జనకుడా! ఈ ప్రాకృతపురుషుడు సూర్యచంద్రులు లేనప్పుడు అగ్ని తేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాడు, నడచిపోవుచున్నాడు, వచ్చుచున్నాడు, తాకిక వైదికకర్మను చేయుచున్నాడు, కనుక ఈ ప్రాకృతుడగు పురుషునికి సూర్యచంద్రులు లేనపుడు అగ్నియే తేజస్సుగనుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. అప్పుడు, జనకమహారాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యడా! ఇదిసరేయని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చంద్రమస్య స్తమితే శాస్తేఽగ్నిం కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇతి వాగేవాస్య జ్యోతి ర్భవతీతి వాచైవాయం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మ కుకుతే విపల్యేతీతి తస్మాద్వై సమాడపి యత్ర స్వః పాణిర్న వినిర్జాయతేఽథ యత్ర వాగుచ్చరత్యుపైవ తత్ర న్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్యః.

॥5॥

స॥ అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - చంద్రమసి - అస్తమితే - శాస్తే - అగ్నిం - కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుష.

షః - ఇతి - వాక్ - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః - భవతి - ఇతి -
 వాచా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ -
 కురుతే - విపర్యేతి - ఇతి - తస్మాత్ - వై - సమాగ్రాట్ - అపి -
 యత్ర - స్వః - పాణిః - న - వినిర్జాయతే - అథ - యత్ర -
 వాక్ - ఉచ్చరతి - ఉప - ఏవ - తత్ర - న్యేతి - ఇతి - ఏవం -
 ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్యుః.

[ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్యు = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆదిత్యే =
 సూర్యుడు, అస్తమితేనతి = అస్తమానమగుచుండఁగా, చంద్రమసి =
 చంద్రుడు, అస్తమితేనతి = అస్తమానమగుచుండఁగా, అగ్నా =
 అగ్ని, శాస్తేనతి = శమించుచుండఁగా, అయం = ఈ, పురుషః =
 పురుషుడు, కింజ్యోతిరేవ = ఏతేజస్సుగలవాడు, (భవతి = అగుచు
 న్నాడు), ఇతి = అని, (జనకుడడిగెను). అస్య = ఈపురుషునికి,
 వాగేవ = వాక్కు, జ్యోతిః = తేజస్సు, భవతీతి = అగుచున్నదని,
 (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను). (ఏలయనఁగా), అయం = ఈ పురు
 షుడు, వాచైవజ్యోతిషా = వాగ్జ్యోతిస్సుచేతనే, ఆస్తే = కూర్చుండు
 చున్నాడు, పల్యయతే = నచచిపోవుచున్నాడు, కర్మ = కర్మను,
 కురుతే = చేయుచున్నాడు, విపర్యేతి = తిరిగివచ్చుచున్నాడు,
 ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పఁగా జనకుడు
 వాక్కునకు తేజస్సుగలుగుట అప్రసిద్ధమైనది గనుక ఎట్లు వాక్కునకు
 తేజస్సుగలుగుట యని ప్రశ్నముచేయఁగా చెప్పచున్నాడు), హే
 సమాగ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా! అపియత్ర = ఏకాలమునందు,
 స్వః = తనదియగు, పాణిః = హస్తము, నవినిర్జాయతే = తెలిసి
 కొనఁబడదో, అథ = అప్పుడు, యత్ర = ఎక్కడ, వాక్ = వాక్కు,
 ఉచ్చరతి = పలుకుచున్నదో, తత్ర = అక్కడికి, ఉపైవ = సమీ
 పముగానే, న్యేతి = మిక్కిలి పొందుచున్నది, తస్మాద్వై = అందు
 వల్ల నే, (వాచః = వాక్కునకు, జ్యోతిష్త్వం = తేజస్సుకలుగుట,

[ప్రసిద్ధం = ప్రసిద్ధమైనది), ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను).
యాజ్ఞవల్క్యుఁడు = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ =
ఈప్రకారమే, (అని జనకమహారాజు ఒప్పుకొనెను).

తా|| ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ప్రాకృతుఁడగు కరచరణాద్యవ
యనములుగల ఈ పురుషుఁడు సూర్యచంద్రాగ్నులు లేనప్పుడు
ఏ తేజస్సుగలవాఁడగుచున్నాఁడని జనకుఁడు ప్రశ్నముచేసెను. ఓ జన
కుడా! మేఘముచేత కలిగిన అంధకారమునందు తన హస్తమైనను
తనకు తెలిసికొన శక్యముగాని సమయమునందు కుక్క అఱచినను
గాడిదకూసినను మనుష్యుఁడు మాట్లాడినను జనుఁడు శబ్దమాత్రము
చేత ఇవిసమీపముగానున్నవి దూరముగానున్నవినిమిక్కిలి తెలిసికొను
చున్నాఁడు. ఇదేప్రకారము ప్రాకృతజనుఁడు వాఙ్మాత్రముచేతనే సర్వ
మును తెలిసికొని కూర్చుండుచున్నాఁడు. నడచిపోవుచున్నాఁడు. ఊరిగి
నచ్చుచున్నాఁడు. లాకిక వైదిక కర్మను చేయుచున్నాఁడు. కనుకనే
ఓజనకుడా! ఈ ప్రాకృతపురుషునికి సూర్యచంద్రాగ్నులు లేనప్పుడు
వాక్యే తేజస్సుగలచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు
చెప్పగా ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇది సరేయని జనకమహారాజు
ఒప్పుకొనెను,

ఉ|| అస్తమితి ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చంద్రమస్యస్తమితే శాస్తే
అగ్నౌ శాంతాయాం వాచికింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇత్యాత్మై
వాస్య జ్యోతి ర్భవతీత్యాత్మ నైవాయం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే
కర్మకురుతే విపల్వేతి. ||6||

ప|| అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్యుఁడు - చంద్రమసి -
అస్తమితే - శాస్తే - అగ్నౌ - శాంతాయాం - వాచి - కింజ్యోతిః -
ఏవ - అయం - పురుషః - ఆత్మా - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః -
భవతి - ఇతి - ఆత్మనా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే -
పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపల్వేతి - ఇతి.

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్యుఁ = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ఆదిత్యే = సూర్యుడు, అస్తమితేసతి = అస్తమానము పొందుచుండగా, చంద్రమసి = చంద్రుడు, అస్తమితేసతి = అస్తమానము పొందుచుండగా, అగ్నా = అగ్ని, శాంతేసతి = శమించుచుండగా, వాచి = వాక్కు, శాంతాయాంసత్యాం = శమించుచుండగా, అయంపురుషః = ఈ పురుషుడు, కింజ్యోతిః = ఏ తేజస్సుగలవాఁడు (భవతి = అగుచున్నాడు), ఇతి = అని, జనకమహారాజు అడిగెను. అస్య = ఈ పురుషునికి, ఆత్మైవ = ఆత్మయే, జ్యోతిః = తేజస్సు, భవతీతి = అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. ఎట్లనగా), అయం = ఈపురుషుడు, ఆత్మనైవజ్యోతిషా = ఆత్మతేజస్సుచేతనే, ఆస్తే = కూర్చుండుచున్నాడు. పల్యయతే = నడచిపోవుచున్నాడు. కర్మ = కర్మను, కురుతే = చేయుచున్నాడు. విపత్యేతి = తిరిగివచ్చుచున్నాడు. ఇతి = కనుక, (ఆత్మే తేజస్సని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను).

తా॥ ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ప్రాకృతృడగు కరచరణాద్యవయవములుగల ఈ పురుషుడు సూర్యచంద్రాగ్ని వాక్కులు లేని సమయమున ఏ తేజస్సుగలవాఁడగుచున్నాడని జనకుడు ప్రశ్నము చేసెను. ఓజనకుడా! ఈప్రాకృతపురుషుడు ఆత్మతేజస్సు చేతనే కూర్చుండుచున్నాడు. తే త్రాగ్రణ్యాదులనుగూర్చి పోవుచున్నాడు. మరలవచ్చుచున్నాడు. తాకిక వైదిక కర్మను చేయుచున్నాడు గనుక, ఈపురుషునికి సూర్యచంద్రాగ్ని వాక్కులు లేనప్పుడు ఆత్మయే తేజస్సు గలవాఁడగుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ కతమ ఆత్మేతి యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాకృతృడ్యంత్రజ్యోతిః పురుషః। స సమానస్సన్ను భౌలోకావను సచ్చరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ। స హి స్వప్నా భూత్వేమం లోక మతిక్రామతి స్మృత్యోరూపాణి.

॥7॥

ప॥ కతమః - ఆత్మా - ఇతి - యః - అయం - విజ్ఞాన

మయః - పాఠేషు - హృది - అస్తః - జ్యోతిః - పురుషః - సః -
సమానః - సన్ - ఉభా - లోకా - అనుసంస్కారతి - ధ్యానుతి -
ఇవ - లేలాయతి - ఇవ - సః - హి - స్వప్నః - భూత్వా -
ఇమం - లోకం - అతిక్రామతి - మృత్యోః - రూపాణి.

ప్ర॥ పాఠేషు = పాఠములయందు, (దేహేంద్రియపాఠాణామనస్సులయందు), యః = ఏ, అయం = ఈ, విజ్ఞానమయః = విజ్ఞానస్వరూపుడగు, ఆత్మా = ఆత్మ, కతమశ్చితి = ఏదియని, జనకమహారాజు ప్రశ్నముచేసెను). హృది = బుద్ధియందు = అస్తః = లోపలనున్న, జ్యోతిః = తేజోరూపుడగు, పురుషః = పురుషుడు, (ఆత్మయని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పి), సః = ఆవిజ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మ, (బుద్ధి ధ్యానించుచుండఁగా), ధ్యానతీవ = ధ్యానించుచున్నది వలెనే, (బుద్ధ్యాదీందియములు చలించుచుండఁగా), లేలాయతీవ = చలి చుచున్నదానివలెనే, సమానస్సన్ = బుద్ధితో సమానమై, ఉభా లోకా = రెండైన ఇహపరలోకములను, అను సంస్కారతి = అనుసరించి తిరుగుచున్నది. సహి = ఆ ఆత్మయే. స్వప్నోఽహిల్వా = స్వప్న స్వరూపమై, ఇమం లోకం = ఈలోకమును, (సాగర్వబ్రహ్మచర లక్షణమును, దేహేంద్రియ సంఘాతస్వరూపమును, తాకిక శాస్త్రీయవ్యవహారస్పదమగు ఈలోకమును), మృత్యోః = మృత్యువు యొక్క, రూపాణి = రూపములను, కర్మావిధ్యాదిరూపమైన మృత్యువు యొక్క రూపములైన దేహేంద్రియములను, అతిక్రామతి = అతిక్రమించియున్నది, (సర్వవిలక్షణమై స్వయం ప్రకాశకమగు ఆత్మ తన తేజస్సుచేత బుద్ధిని ప్రకాశింపజేయుచు ఈబుద్ధ్యాది సర్వమును అతిక్రమించుచున్నది).

తా॥ ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! దేహేంద్రియ పాఠమునస్సులయందు ఈవిజ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మయేది యని జనకుడు ప్రశ్నముచేసెను. హృదయమునందు అధోముఖముగా వేలాడుచుండెడి

మాంసపిండముయొక్క మధ్యనున్న బుద్ధి యందలి తేజోరూపమైన పురుషుడే అత్యయని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పి ఓ జనకమహారాజా! అట్టిఅత్య బుద్ధిధ్యాన వ్యాపారమును చేయుచుండగా తాను ధ్యానించుచున్న దానివలెను, ప్రాణమనోబుద్ధులు చలించుచుండగా తాను చలించుచున్నదానివలెను, ఉన్నదై బుద్ధితో సమానమై బుద్ధి ద్వారా ఇహపరలోకములను రెంటిని అనుసరించి తిరుగుచున్నదియెగాని, అత్యకు స్వకీయముగా ఇహపరలోక సంచరణములేకయే కేవలస్వరూపమై యున్నది. అట్టి ఈ అత్యయై స్వప్న రూపమై జాగ్రదవస్థయందలి వ్యవహారమే గుఱుతుగాఁగలదియును శరీరము ఇంద్రియములు వీనియొక్క సముదాయమే స్వరూపముగాఁగలదియును లోకసంబంధమును శాస్త్రసంబంధమునగు వ్యవహారమునకు స్థానఘ్నమునగు ఈ లోకమును మృత్యువుయొక్క రూపములైన శరీరేంద్రియములను అతిక్రమించుచున్నది. అత్య ఇట్లు జాగత్స్వప్న ములను ప్రకాశింపఁజేయుచు ఈ బుద్ధి మనః ప్రాణములతోఁగూడుకొని వీనికంటెను వేతైనదై స్వయం జ్యోతిస్వరూపమై కర్తృక్రియా కారకఫలములు లేనిదియై పరిశుద్ధమై యున్నదియని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ స వా అయం పురుషో జాయమానః శరీరమభిసంపృద్యమానః
పాప్మభిః సగ్ సృజ్యతే స ఉత్తామన్మియమాణః పాప్మనో
విజహాతి. ||8||

ప॥ సః - వై - అయం - పురుషః = జాయమానః - శరీరం - అభిసంపృద్యమానః - పాప్మభిః - సంసృజ్యతే - సః - ఉత్తామన్ - మియమాణః - పాప్మనః - విజహాతి.

ప॥ సవై = ఆయాత్మస్వరూపమేయైన, అయంపురుషః = ఈ పురుషుడు, జాయమానః = పుట్టినవాడై, శరీరం = దేహమును, అభిసంపృద్యమానః = పొందినవాడై, (శరీరమునందు అత్యభావ

మును పొందినవాడై), పాప్యభిః = పాపములతో, సంస్కృజ్యతే = కూడుకొనుచున్నాడు. సః = ఆపురుషుడు, ఉత్క్రామన్ = వేతొక శరీరమును పొందుచు, మ్రియమాణః = చనిపోయినవాడై, పాప్యనః = పాపములను, (పాపరూపములైన దేహేంద్రియములను), విజహాతి = విడుచుచున్నాడు.

తా॥ ఓయాజ్ఞ వల్క్యుడా! ఆయాత్మస్వరూపమగు ఈ పురుషుడు బుద్ధితో సమానుడై స్వప్నజాగ్రదవస్థలయందు ప్రవర్తిం చెడి వాడగుచు పాపరూపములైన దేహేంద్రియ సముదాయములను గ్రహించుటచేతను విడుచుటచేతను ఎల్లప్పుడు ఒక దేహము నందెట్లు సంచరించునో ఆప్రకారముగానే ఈయాత్మస్వరూపుడగు పురుషుడు పుట్టుచు దేహేంద్రియ సముదాయమె తాననెడి అభిప్రాయమును పొందినవాడై పాపరూపములైన దేహేంద్రియములతోగూడకొనుచున్నాడు. వెతొక శరీరమునుపొందుచు చనిపోయినవాడై పాపరూపములైన దేహేంద్రియములను విడుచుచున్నాడు. ఇట్లు పురుషుడు ఇహపరలోకములను రెంటిని జన్మమరణములచేత దేహేంద్రియోపాదాన పరిత్యాగములను పొంది సంసారమును విడిచి మోక్షమునుపొందు పర్యంతము సంచరించుచున్నాడు. కనుక ఆత్మజ్యోతిస్సునకు పాపస్వరూపములగు దేహేంద్రియములకంటె వేరుగుట సిద్ధమైనదియని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ తస్య వా ఏతస్య పురుషస్య ద్వే ఏవ స్థానే భవతః ఇదం చ పరలోక స్థానం చ సస్థ్యం తృతీయగ్ స్వప్న స్థానం తస్మిన్సస్థ్య స్థానే తిష్ఠన్నే తే ఉభే స్థానే పశ్యతీదం చ పరలోక స్థానం చ, అథయథాకృమోఽయం పరలోక స్థానే భవతి తమాకృమమాకృమ్యో భయాన్వాప్నవ ఆనన్దాగ్ శ్చ పశ్యతి స యత్ర ప్రస్వ పిత్యస్య లోకస్య సర్వావతో మాతా మపాదాయ స్వయం

విహత్య స్వయం నిర్మాయ స్వేన భాసా స్వేన జ్యోతిషా ప్రస్వ
పితృతానుం పురుషః స్వయంజ్యోతిర్భవతి. ||9||

ప॥ తస్య - వై - ఏతస్య - పురుషస్య - క్వే - ఏవ - స్థానే -
భవతః - ఇదం - చ - పరలోకస్థానం - చ - సంధ్యం -
త్సతీయం - స్వప్నస్థానం - తస్మిన్ - సన్ధ్యే - స్థానే -
తిష్ఠన్ - ఏతే - ఉభే - స్థానే - పశ్యతి - ఇదం - చ - చంద్రాక
స్థానం - చ - అథ - యథా - క్రమః - అయం - పరలోకస్థానే -
భవతి - తం - ఆక్రమం - ఆక్రమ్య - ఉభయాన్ - పాప్యనః -
ఆనందాన్ - చ - పశ్యతి - సః - యత్ర - ప్రస్వపితి - అస్య -
లోకస్య - సర్వావతః - మాత్రాం - అపాదాయ - స్వయం -
విహత్య - స్వయం - నిర్మాయ - స్వేన - భాసా - స్వేన - జ్యో
తిషా - ప్రస్వపితి - అత్ర - అయం - పురుషః - స్వయంజ్యోతిః -
భవతి.

ప॥ తస్యవై = ఆప్రసిద్ధుడగు, ఏతస్యపురుషస్య = ఈ
పురుషుని, ఇదంచ = ఈలోకస్థానమును, పరలోకస్థానంచ = పర
లోకస్థానమునగు, క్వేఏవస్థానే = రెండు స్థానములే, భవతః =
అగుచున్నది. త్సతీయం = మూడివదియగు, సంధ్యం = సంధియం
దైనది, (ఇహపరలోకములయొక్క సంధియందైనది), స్వప్నస్థానం =
స్వప్నస్థానము, (ఈపురుషుడు) తస్మిన్ = ఆ, సన్ధ్యే = సంధియం
దైన, = స్థానే = స్థానమునందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నవాడై, ఇదంచ =
ఈలోకస్థానమును, పరలోకస్థానంచ = పరలోకస్థానమునగు, ఏతే =
ఈ, ఉభేస్థానే = రెండు స్థానములను, పశ్యతి = చూచుచున్నాడు.
అయం = ఈ పురుషుడు, పరలోకస్థానే = పరలోకస్థానమునందు,
యథాక్రమః = ఎటువంటి ఆశ్రయముగలవాడు, భవః = అగుచు
న్నాడో! తంఆక్రమం = అట్టి ఆశ్రయమును, ఆక్రమ్య = ఆశ్ర
యించి, అథ = అప్పుడు, (స్వప్నమునందు). ఉభయాన్ = రెండైన,

పాపస్వరూపములగు దుఃఖములను, (పాపఫలములైన దుఃఖములను), ఆనందాంశ్చ = (పుణ్యఫలములగు) సుఖములను, పశ్యతి = చూచుచున్నాడు, సః = ఆపురుషుడు, యత్ర = ఎప్పుడు, (ఏస్వప్న కాలమునందు), ప్రస్వపీతి = మిక్కిలి నిద్రననుభవించుచున్నాడో, (తదా = అప్పుడు), సర్వావతః = సమస్తముగల, (సంసర్గ కారణములగు భూతభౌతికముల లేశములుగల), అస్య లోకస్య = ఈలోకముయొక్క, విషయవేదనతోఁ గూడుకొనిన దేహేంద్రియ సంఘాతముయొక్క, మాత్రాం = లేశమును, (ఏక దేశమును), అపాదాయ = గ్రహించి, స్వయం = తానె, (దేహం = దేహమును), నిహత్య = వడవేసి, (జాగ్రత్త లేకుండునట్లు చేసి, స్వయం = తానె), వాసనామయం = జాగ్రద్వాసనారూపమైన, స్వప్న దేహం = స్వప్న దేహమును, మాయామయమివ = మాయా స్వరూపమునువలెనే, నిర్ణాయ = నిర్మించి, స్వేన = తనసంబంధముగ, భాసా = ప్రకాశముచేతను, (సమస్తవాసనాత్మకముగ అంతఃకరణవృత్తి ప్రకాశముచేతను), స్వేనజ్యోతిషా = స్వకీయ తేజస్సుతో, ఆ యంతఃకరణప్రకాశమే విషయమైన వేటుపటచఃబడిన లోపము చేయఁబడని దృక్స్వభావముతో వాసనాత్మకమైన అప్రకాశరూపమును విషయముగాఁ జేసికొనుచు, ప్రస్వపితి = మిక్కిలి స్వాపమును పొందుచున్నాడు. అత్ర = ఈఅవస్థయందు, అయంపురుషః = ఈ పురుషుడు, స్వయంజ్యోతిః = స్వయంప్రకాశమైన తేజస్సు, భవతి=అగుచున్నాడు. (ఎప్పుడు వాసనాత్మకమైన ఆ అంతఃకరణ ప్రకాశముగోచరమైన దగుచున్నదో అప్పుడు సమస్తమైన వానినుండి వేటు చేయఁబడినదియును నేత్రము మొదలైన దేహేంద్రియములను వదలిన కేవల స్వరూపమైనదియును లోపముచేయఁబడని దృక్స్వరూపమునగు ఆత్మజ్యోతి, ఒరనుండి తీయఁబడిన కత్తివలెనే స్వకీయరూపముతో ప్రకాశించునదియై గ్రహింపఁబడుచున్నది. కనుక ఈ అవస్థ.

యందు ఈ పురుషుడు స్వయంజ్యోతి యగుచున్నాడు).

తా॥ జనుడు స్వప్నజాగ్రత్తులను వలెనే జనన మరణముల చేతనుక్రమముగా ఇహపరలోకములను అనుసరించి పొందుచున్నాడు. స్వప్నజాగ్రత్తులన్నో ప్రత్యక్షముగా పొందఁబడుచున్నవి. ఇహపరలోకములు ఏప్రమాణము చేతనున్న పొందఁబడుటయులేదు. కనుక ఈ స్వప్నజాగ్రత్తులే ఇహపరలోకములని శంకించఁగాఁజెప్పఁబడుచున్నది. ఓజనకుఁడా! పురుషునికి రెండేస్థానములు. అవియేవియనగా, జన్మశరీరేంద్రియ విషయవేదనలతోఁగూడుకొని ప్రత్యక్షముగా అనుభవింపఁబడుచుండెడి ఈ లోకమును ; ఈ శరీరాదులయొక్క వియోగానంతరము కాఁదగిన పరలోకమును, ఇవియే ఆరెండు స్థానములు. స్వప్నమే పరలోకమైనయెడల రెండే స్థానములని చెప్పట అయ్యుక్తము. ఎట్లనఁగా, ఇహపరలోకములయొక్క సంధియందైన మూడవదియగు స్థానము స్వప్నస్థానము. ఆస్వప్నస్థానమునందీ పురుషుడుండి ఇహపరలోక స్థానములను రెంటిని చూచుచున్నాడు. కనుక ఇహపరలోకములు రెండును స్వప్నజాగ్రత్తులకంటె వేతైనవి. పురుషుడు పరలోక ప్రాప్తిసాధనమునై విద్యాకర్మలే ముందుగాఁగల విజ్ఞాన లక్షణముతోఁ గూడుకొనినవాఁడై పరలోకస్థానమందున్నాడు. అట్టి విద్యాకర్మలయొక్క విజ్ఞానము నాశ్రయించి పురుషుడు స్వప్నమునందు పావఫలములగు దుఃఖములను, పుణ్యఫలములగు సుఖములను చూచుచున్నాడు. ఇంతకు పూర్వము వెలుపలనుండెడి ఆదిత్యాది తేజస్సులులేనప్పుడు ఈదేహేంద్రియ సంఘాతరూపమైన పురుషుడు విలక్షణమైన ఆత్మజ్యోతిస్సుచేతనే వ్యవహరించుచున్నాడని చెప్పఁబడినది. ఆ తేజస్సులేనేలేదు. ఏలయనఁగా, ఎల్లప్పుడును ఈ దేహేంద్రియాది సంఘాతము సృజింపఁబడినదియగుచు పొందఁబడుచున్నది. కనుక వేఱొకటి లేనిదియును స్వయం ప్రకాశమునగు ఆత్మ లేనేలేదు. ఉన్నయెడల ఆధ్యాత్మికాదులయొక్క కూడికలేని

ఈ స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ ఎక్కడ పొందఁబడునని యనఁగఁ చెప్పఁచున్నాఁడు. ఈ ఆత్మస్వాపము ననుభవించునపుడు సంసర్గ కారణములగు భూతభౌతికములుగల విషయవేదనలతోఁ గూడు కొనిన దేహేంద్రియ సంఘాతముయొక్క ఏకదేశమును గ్రహించి తానే జాగ్రత్తను విడిచి ఈ దేహమును వదలి జాగ్రద్వాసనారూపమైన స్వప్న దేహమును, మాయారూపమునువలెనే నిర్మించి సమస్త వాసనారూపమై అంతఃకరణవృత్తి ప్రకాశముచేతను ఆ అంతఃకరణ ప్రకాశమే విషయముగాఁగల వేఱుపఱచఁబడిన లోపముచేయఁబడని స్వయంప్రకాశమగు దృక్స్వరూపముతో వాసనాత్మకమైన ఆ అంతఃకరణ ప్రకాశరూపమును గోచరింపఁజేసికొనుచు మిక్కిలి స్వాపమును పొందుచున్నాఁడు. ఇట్లు వాసనాస్వరూపమగు అంతఃకరణవృత్తి ప్రకాశము గోచరమగునపుడు సమస్తమైన వానినుండి వేఱుపఱచఁబడినదియును నేత్రము మొదలైన దేహేంద్రియములను వదలిన కేవలస్వరూపమైనదియును లోపము చేయఁబడని దృక్స్వరూపమునగు ఆత్మజ్యోతి ఒరనుండి తీయఁబడిన కత్తివలెనే స్వయరూపముతోఁ బ్రకాశించునదియై గ్రహింపఁబడుచున్నది. కాబట్టి ఈ ఆత్మస్వరూప ప్రకాశమైన తేజస్సుని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ న తత్ర) రథా నరథయోగా న పథానో భవస్త్వథ రథాన్ రథయోగా నృథస్సృజతే న తత్ర) నన్దా ముదః ప్రముదోభవస్త్వథానన్దాన్ముదః ప్రముదః సృజతే న తత్ర) వేశాన్తాః పుష్కరిణ్యస్రవన్తోభవస్త్వథవేశాన్తాః పుష్కరిణ్యస్రవన్స్తాసృజతే న హి కర్తా. ॥10॥

ప॥ న - తత్ర) - రథాః - న, రథయోగాః - న - పథానః - భవన్తి - అథ - రథాన్ - రథయోగాన్ - పథః - సృజతే - న - తత్ర) - అనన్దాః - ముదః - ప్రముదః - భవన్తి - అథ - అనన్దాన్ - ముదః - ప్రముదః - సృజతే - న - తత్ర) - వేశాన్తాః -

పుష్కరిణ్యః - స్రవస్త్యః - భవంతి - అథ - వేశాంతాః - పుష్కరిణ్యః - స్రవస్త్యః - సృజతే - సః - హి - కర్తా.

ప॥ తత్ర = ఆస్వప్నమునందు, రథాః = రథములు, న = లేవు. రథయోగాః = రథమునకుఁ గూర్చెడి గుఱ్ఱములు, న = లేవు. పథానః = మార్గములు, నభవంతి = లేవు. అథ మఱియు, (ఈపురుషుఁడు ఆస్వప్నమునందు), రథాన్ = రథములను, రథయోగాన్ = అశ్వములను, పథః = మార్గములను, సృజతే = సృజించుచున్నాఁడు. తత్ర = ఆస్వప్నమునందు, ఆనన్దాః = సుఖాతిశయములును, ముదః = సంతోషములును, (పుత్రాది లాభనిమిత్తములైన సంతోషములను), ప్రముదః = మిక్కిలి ఆధిక్యముతోఁగూడుకొనిన ఆ సంతోషములును, నవభవంతి = లేవు. అథ = మఱియు, (ఆత్మ ఆస్వప్నమునందు), ఆనన్దాన్ = సుఖాతిశయములను, ముదః = సంతోషములను, ప్రముదః = మిక్కిలి ఆధిక్యముతోఁగూడుకొనిన సంతోషములను, సృజతే = సృజించుచున్నాఁడు. తత్ర = ఆస్వప్నమునందు, వేశాంతాః = చిన్న నీటిగుంటలును, పుష్కరిణ్యః = చెరువులును, స్రవస్త్యః = నదులును, నభవంతి = లేవు. అథ = మఱియు, (ఆత్మస్వప్నమునందు), వేశాంతాః = చిన్న నీటిగుంటలును, పుష్కరిణ్యః = తటాకములను, స్రవస్త్యః = నదులును, సృజతే = సృజించుచున్నాడు. (కనుక) సహి = ఆయాత్మయే, కర్తా = కర్త, (భవతి = అగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఓజనకుఁడా! స్వయంజ్యోతి స్ఫురూపమైన ఆత్మ ఇంద్రియములను ఆ ఇంద్రియములకు సహాయములైన అదిత్యాది తేజస్సులును లేకయే స్వకీయముగా ఆస్వప్నమునందు లేనటువంటివియును వాసనా మాత్రములునగు రథములను రథములకు కట్టిన గుఱ్ఱములను ఆరథములు సంచరించునట్టి మార్గములను సుఖాతిశయములను పుత్రాదిలాభనిమిత్తములైన సంతోషములను మిక్కిలి అతి

శయముతోఁగూడుకొనిన సంతోషములను చిన్ననీటిగుంటలను తటాకములను నదులను సృజించుటవలన కర్త యగుచున్నది. ఇట్లు ఆత్మ వాసనను ఆశ్రయించియున్న చిన్నవృత్తి పుట్టుటకు నిమిత్తమైన కర్మకు కారణమగుట చేత ఇక్కడ ఆత్మకు బౌపచారికముగా స్వప్నమునందలి రథాధి సృష్టి కర్మత్వము కలిగి కర్తయగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ తదేతే శ్లోకా భవన్తి॥ స్వప్నేన శారీరమభిప్రహత్యాసుప్తః
సుప్తానభిచాకశీతి॥ శుక్రమాదాయ పునరేతి స్థానగ్ హిరణ్మయః
పురుష ఏకహగ్ సః॥ 11॥

ప॥ తత్ - ఏతే - శ్లోకాః - భవన్తి॥ స్వప్నేన - శారీరం -
అభిప్రహత్య - అసుప్తః - సుప్తాన్ - అభిచాకశీతి - శుక్రం -
అదాయ - పునః - ఏతి - స్థానం - హిరణ్మయః - పురుషః -
ఏకహంసః॥

ప॥ తత్ = ఆచెప్పబడిన అర్థమునందు, ఏతే = ఈముందు చెప్పబోయెడి, శ్లోకాః = మంత్రములు, భవన్తి = అగుచున్నవి॥ హిరణ్మయః = హిరణ్మయస్వరూపుఁడును, (బంగారు స్వరూపమైనవాని వలెనే చైతన్యజ్యోతిస్వభావుఁడును), ఏకహంసః = ఏకహంస స్వరూపుఁడునగు, (ఒక్కఁడే జాగ్రత్స్వప్న ఇహపరలోకములను పొందెడివాఁడునగు), పురుషః = పురుషుఁడు, స్వయం జ్యోతిస్వరూపమైన ఆత్మ), స్వప్నేన = స్వప్నముచేతను, శారీరం = దేహమును, అభిప్రహత్య = కొట్టి, (నశ్చేష్టతను పొందించి), అసుప్తః = సుప్తినిపొందనివాఁడై, (తాను లోబఱుపబడని దృక్కుమొదలైన సామర్థ్య స్వభావము కలుగుటవలన సుప్తినిపొందనివాఁడై), సుప్తాన్ = సుప్తినిపొందిన వానిని, (అంతఃకరణవృత్తిని ఆశ్రయించియున్న వాసనారూపముతో పుట్టిన బాహ్యములగు ఆధ్యాత్మికాది సమస్త భావములను), అభిచాకశీతి = చూచుచున్నాఁడు. (అలుప్తమగు ఆత్మదృష్టితో సకా

శింపఁజేయుచున్నాడు). శుక్రం = తేజస్సును, (తేజస్సుగల ఇంద్రియ మాత్రరూపమును), ఆదాయ = తీసికొని, పునః = తిరిగి, స్థానం = జాగరితస్థానమును, ఏతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ చైతన్యజ్యోతి స్వభావమును జాగ్రత్స్వప్నములను ఇహ పరలోకములను పొందెడి ఒక్కటియునగు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఈ యాత్మ, తాను నిద్రించనిదియై స్వప్నావస్థచేత ఈ దేహమును నిశ్చేష్టితను పొందించి అంతఃకరణవృత్తి నాశ్రయించి జాగ్రద్వాసనతోఁబుట్టిన రథములు మొదలైన సమస్త భావములను స్వప్నమునందుచూచుచు స్వప్నదేహమునందలి తేజస్సుగల పరిశుద్ధమగు ఇంద్రియమాత్రరూపమును తీసికొని మరల జాగరిత స్థానమును పొందుచున్నది.

ఉ॥ ప్రాణేన రక్షన్నవరం కులాయం బహిష్కు-బాయాదమృతశ్చ
రిత్వా । స ఈయతేఽమృతో యత్ర కామగ్ హిరణ్యయః
పురుషఏకహంసః

॥12॥

ప॥ ప్రాణేన - రక్షన్ - అవరం - కులాయం - బహిః -
కులాయాత్ - అమృతః - చరిత్వా - సః - ఈయతే - అమృతః -
యత్ర - కామం - హిరణ్యయః - పురుషః - ఏకహంసః.

ప్ర॥ సః = ఆప్రసిద్ధుఁడును, అమృతః = మరణములేనివాఁడును, హిరణ్యయః = తేజోమయుఁడును, ఏకహంసః = ఒక్కఁడై జాగ్రత్స్వప్నములను ఇహ పర లోకములను పొందువాఁడునగు, పురుషః = పురుషుఁడు, (ఆత్మ), ప్రాణేన = ప్రాణవాయువు చేతను, అవరం = సీచమగు, కులాయం = గూటిని, (శరీరమును), రక్షన్ = కాపాడుకొనుచు, కులాయాత్ = గూటికంటె, (శరీరముకంటె), బహిః = వెలుపల. చరిత్వా = తిరిగి, (సంచరించి), (విచారించగా) ఆత్మ శరీరమందుండియై స్వప్నమును చూచుచున్నది. అయినప్పటికిని ఆశరీరసంబంధము ఆత్మకులేక పోవుటవలన ఆశరీరమందున్న ఆకా

శమువలెనే వెలుపలతిరిగియని చెప్పబడుచున్నది). అమృతస్సన్ = మరణమునుపొందనివాడై, యత్ర = ఎక్కడ, కామం = భోగ్య పదార్థము, (భవతి = ఉన్నదో, తత్ర = అక్కడ, తం = ఆభోగ్య పదార్థమును), ఈయతే = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఓజనకుడా! ఆప్రసిద్ధమగు తేజోమయమైన ఆత్మ, ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమానములను అయిదు వృత్తులుగల ప్రాణ వాయువుచేతను నీచమగు ఈ దేహమును కాపాడుచు ఆ ఆత్మ ఈ శరీరమందుండియే స్వప్నమును చూచుచున్నదైనను శరీరమునకు ఆత్మకు సంబంధములేక పోవుటవలన ఈ శరీరమందున్న ఆకాశము వలెనే ఈ శరీరముకంటె బైట సంచరించుచు మరణములేనివాడై భోగ్యపదార్థమెక్కడెక్కడ నుండునో అక్కడక్కడికి పోయి ఆ భోగ్యవస్తువును పొందుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ స్వప్నాన్త ఉచ్చావచమీయమానో రూపాణి దేవః కురుతే బహూని । ఉతేవస్త్రిభిః సహమోదమానో జక్షదుతేవాపి భయాని పశ్యన్ ॥13॥

ప॥ స్వప్నాన్తే - ఉచ్చావచం - ఈయమానః - రూపాణి - దేవః - కురుతే - బహూని - ఉత - ఇవ - స్త్రిభిః - సహ మోద మానః - జక్షత్ - ఉత - ఇవ - అపి - భయాని - పశ్యన్.

ప్ర॥ దేవః = ప్రకాశమానమగు ఆత్మ, స్వప్నాన్తే = స్వప్న స్తానమునందు, ఉచ్చావచం = అధికనీచములను, (అధికమగు దేవాది భావమును నీచమగు తిర్యగాది భావమును), ఈయమానః = పొందిన వాడై, బహూని = అనేకములగు, రూపాణి = ఆకారములను, కురుతే = చేయుచున్నాడు. ఉత = మరియును, స్త్రిభిస్సహ = స్త్రీలతోగూడ, మోదమానఇవ = సంతోషించుచున్నవాని వలెనే, జక్షదివి = నవ్వుచున్నవాడువలెనే, ఉత = మరియును, భయాని = భయరూపములగు పెద్దపులులు మొదలైనవాటిని, పశ్యన్నివాపి =

చూచుచున్నవాఁడు వలెనున్ను. (భవతి = అగుచున్నాడు).

తా॥ ఇంతేకాదు. ఓజనకుఁడా! మఱయును స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఈ ఆత్మ స్వప్నస్థానమునందుచ్చినచములగు దేవతిర్య గాది భావములను పొందుచు అనేకములగు వాసనారూపములను చేయుచు స్త్రీలతో సంతోషించు వాఁడువలెను, స్నేహితులతో నవ్వు చున్నవాఁడువలెనే, భయరూపములగు పెద్దపులులు మొదలైన వాటినిచూచుచున్నవాఁడువలెనే యుంచున్నాఁడని యాజ్ఞ వల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ ఆరామమస్య పశ్యన్తి నతం పశ్యతి కశ్చనేతి । తం నాయతం బోధయేదిత్యాహుః । దుర్భిషజ్యగ్ హస్తై భవతి యమేష న ప్రతి పద్యతేఽఅథో ఖల్వాహుర్జాగరితదేశ ఏవాపైష ఇతి యాని హ్యేవ జాగ్రత్పశ్యతీతాని సుప్త ఇత్యత్రాయంపుషః స్వయంజ్యోతిర్భ వతి సో హం భగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయ బ్రూహీతి.

॥14॥

ప॥ ఆరామం - అస్య - పశ్యన్తి న - తం - పశ్యతి కః - చన - ఇతి - తం - న - ఆయతం - బోధయేత్ - ఇతి - ఆహుః - దుర్భిషజ్యం - హ - అస్తై - భవతి - యం - ఏషః - న - ప్రతిప ద్యతే - అథో - ఖలు - ఆహుః - జాగరితదేశః - ఏవ - అస్య - ఏషః - ఇతి - యాని - హి - ఏవ - జాగ్రత్ - పశ్యతి - తాని - సుప్తః - ఇతి - అత్ర - ఆయం - పురుషః - స్వయంజ్యోతిః - భవతి - నః - అహం - భగవతే - సహస్రం - దదామి - అతః - ఊర్ధ్వం - విమోక్షాయ - బ్రూహి - ఇతి

ప్ర॥ (తాకికాః = జనులు), అస్య = ఈ ఆత్మయొక్క, ఆరామం=క్రీడాస్థానమును, (గ్రామనగరస్త్రీలన్నాదులను), పశ్యన్తి= చూచుచున్నాడు. కశ్చన = ఎవఁడును, తం= ఆఆత్మను, నపశ్యతి= చూడడములేదు. ఆయతం = గాఢసుప్తినిపొందిన, తం= ఆఆత్మను,

నబోధయేదితి = లేపకూడదని, (కేచిత్ = కొందఱు), ఆహుః = చెప్పిరి. (అట్లా లేపినప్పుడు), ఏషః = ఈఆత్మ, యం = ఏఇంద్రియ ప్రదేశమును, నప్రతిపద్యతే = పొందదో, (తం=ఆఇంద్రియ ప్రదేశమును గూర్చి), అస్మై = ఈదేహముకొఱకు, దుర్భిషజ్యంహ = దుష్టమైన వైద్యముకలుగుట, భవతి = అగుచున్నది. ఇతి = గనుక. (ఆత్మ స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైనది). అథోఖిలు = మఱియును. (అన్యే = కొందఱు), ఆస్య = ఈ ఆత్మకు, ఏషః = ఈస్వప్నస్థానము, జాగరితదేశవపేతి=జాగరితస్థానమేయని, ఆహుః= చెప్పిరి. (ఇదిసరియైనదికాదు ; ఏలయనగా, జనుఁడు), జాగ్రత్ = జాగరితస్థానముగలవాఁడై, యానిహ్యేవ = వేనినె, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడో, సుప్తః = నిద్రించినవాఁడై, తాన్యేవ = వానినె, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు. ఇతి=గనుక, (జాగ్రత్ స్వప్నముకాదు). అత్ర = ఈస్వప్నమునందు, ఆయంపురుషః = ఈపురుషుఁడు, (ఆత్మ) స్వయంజ్యోతిః = స్వయంప్రకాశమగు తేజస్సు, భవతి = అగుచున్నది (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు బోధించగా), సః = ఆ బోధింపబడిన, అహం = నేను, భగవతే = నీకొఱకు, (గవాం = గోవులయొక్క), సహస్రం = వేయింటిని, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను. అతర్హర్షం = అటుతరువాత, విమోక్షాయ = మోక్షముకొఱకు, బ్రూహి = చెప్పుమా, ఇతి = అని, (జనకమహారాజు పలికెను).

తా॥ ఓజనకుడా ! జనులు ఈఆత్మకు క్రీడాస్థానములగు గ్రామనగర స్త్రీలను శరీరము మొదలైన వాటిని చూచుచున్నారని ఎవడును ఆ ఆత్మను చూచుటలేదు. ఇదిగాక కొందఱు వైద్యశాస్త్రజ్ఞులుగాఁగ నుండు ప్రిపొందిన ఆ యాత్మను లేపకూడదు. లేపినయెడల ఆత్మచక్షు రాదీంద్రియ ప్రదేశములను క్రమముగా పొందదు. అప్పుడు ఆ ఇంద్రియదేశములకు గ్రుడ్డి, చెవుడు మొదలె నవి కలుగును గనుక దేహము దుఃఖముతో చికిత్సచేయఁ

దగినదియగును అని చెప్పెదరు. కాబట్టియె ఇదివరకు ఆత్మ, స్వప్న రూపమై మృత్యు స్వరూపమైన దేహేంద్రియాదులను అతిక్రమించి స్వయంజ్యోతి స్వరూపమై యున్నదని చెప్పబడినది. ఇట్లు ఆత్మ స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైనది. ఇంకను మఱికొందఱు ఆత్మకు జాగరితస్థానమె ఈస్వప్నస్థానమని చెప్పెదరు. అదిసరియైనది కాదు. ఏలయినన, ఆత్మ జాగరితస్థానమునందు చక్షురాదీంద్రియము లతోఁగూడుకొని ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు మొదలైన వాటిని చూచుచున్నది. తిరిగి ఆ ఆత్మ స్వప్నమునందు చక్షురాదీంద్రియములు లేకుండనే స్వయంజ్యోతి రూపమై జాగ్రద్వాసనతో స్వకల్పితములైన ఆ ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు మొదలైన వాటిని చూచుచున్నది. ఇట్లు జాగ్రత్స్వప్నములకు భేదము కలుగుట వలన స్వప్నజాగ్రతలు రెండును వేరైనవిగాని ఒకటికాదు. ఈ ఆత్మస్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మోక్షములో ఏకదేశముగా నుండెడి ఆత్మయొక్క స్వయంజ్యోతి స్వరూపమునుబోధించగా, ఆ జనకమహారాజు, ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! నేను నీకొఱకు వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్ననని చెప్పి యింకమీఁదట ఇతర సాధనము అక్కఱలేదు. మోక్షముకొఱకైన సాధనమును చెప్పమాయని అడిగెను,

ఉ॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ సమృప్తాదే రత్వా చరిత్వా దృష్ట్వా
పుణ్యం చ పాపం చ । పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి
స్వప్నాయైవ స యత్రత్రకించిత్పశ్యత్యనన్వాగతస్తేన భవత్య
సజ్గో హ్యాయం పురుష ఇత్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్యసోఽహం
భగవతేసహస్రందదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీతి. 15

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - సమృప్తాదే - రత్వా -
చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ - పునః -

ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - స్వప్నాయ - ఏవ - సః -
యత్ - తత్ర - కిందిత్ - పశ్యతి - అనన్వాగతః - తేన - భవతి -
అసజ్జః - హి - అయం - పురుషః - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ -
యాజ్ఞవల్క్య - సః - ఆహం - యగవతే - సహస్రం - దదామి -
అతఃస్థం - విమోక్షాయ - ఏవ - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సవై. = ఆ స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన, ఏషః = ఈ
ఆత్మ, (స్వప్నమునుండి సుషుప్తినిపొంద నిచ్చయించినవాడై స్వప్న
మునందే). రత్వా = అనురాగమునుపొంది, (మిత్రబంధుజన దర్శ
నాదులతో అనురాగమునుపొంది), చరిత్వా = విహరించి, (అనేక
విధముల విహరించి శ్రమనుపొంది), పుణ్యంచ = పుణ్యఫలమును,
పాపంచ = పాపఫలమును, దృష్త్వైవ = చూచియే (స్వప్నానంత
రము), ఏతస్మిన్ = ఈ, సప్రప్సాదే = సుషుప్తియందు, (జాగ్రత్
యందు దేహేంద్రియములయొక్క అనేక వ్యాపారములయొక్క
కూడికవలనబుట్టిన కాలుష్యమును వదిలి ఆ దేహేంద్రియాదులను
జాగ్రద్వాసనలగు స్వప్న వ్యాపారములనువిడిచి మిక్కిలి నిర్మలమైన
గాఢ సుషుప్తి సప్రప్సాదమనబడును; స్థిత్యా = ఉండి), పునః =
తిరిగి, స్వప్నాయైవ = స్వప్నముకొరకే. ప్రతిన్యాయం = న్యాయ
ప్రకారము, (ఎట్లువచ్చెనోఅట్లాగే), ప్రతియోని = ప్రతిస్థానమును,
ఆద్రవతి = పొందుచున్నది. సః = ఆ ఆత్మ, తత్ర = ఆ స్వప్నస్థా
నమునందు, యత్కించిత్ = ఏ పుణ్యపాపఫలమును, పశ్యతి =
చూచుచున్నాడో. తేన = ఆ పాపఫలముతో; అనన్వాగతః =
తీనుసరించిపొందనివాడు, భవతి = అగుచున్నాడు. (గనుక),
అయంపురుషః = ఈపురుషుడు, (ఈ ఆత్మ), అసజ్గోహి = అసం
గుడే. (దేనితోను కూడుకొననివాడు. అందువలన ఆత్మ మరణధర్మ
ములేనివాడు), ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుడుచెప్పెను). సః =
ఆ జనకమహారాజు, హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!

ఏతత్ = ఇది, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, (అని అంగీకరించి), అహం = నేను, (గవాం = నొవులయొక్క), సహస్రం = వేయిం బెని, భగవతే = నీకొఱకు, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను. అత ఊర్ధ్వం = అటుతర్వాత. యాత్నాయైవ = యాతః. ముగొఱకే, బ్రూహీతి = చెప్పమాయని (అడిగెను).

శా|| ఇంతకుపూర్వము ఆత్మ, స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైనదని ప్రత్యక్షముగా చెప్పబడినది. అందును ఆ ఆత్మ స్వప్నమునందు మృత్యువునైనను రూపములగు దేహాదుల రూపముల నతిక్రమించియున్నాడు అని చెప్పబడినదేగాని మృత్యువును అతి క్రమించియున్నాడని చెప్పలేదు. కాబట్టి, ఆత్మ, స్వభావమునుండి మృత్యువుచేత బద్ధింపబడియున్నది. అందువలన ఆత్మకు మోక్షము ఉపయోగముకాదు అని శంకచేయఁగా, స్వభావముగలవాడగునదే దియు నెప్పుడును విడిచిపోనేరదు. ఆత్మయైతే కొన్ని సమయముల యందు మృత్యువును విడిచియున్నది. ఇందుచేతనే మృత్యువు ఆత్మ ధర్మముకాదు. గనుక ఆత్మకు మోక్షము ఉపయోగముగనుచున్నది. దీనినె మిక్కిలి చూపించుటకు యాజ్ఞవల్క్యుడు జనకునిచేత మోక్షస్థానమునే చెప్పుమని ప్రార్థింపబడినవాడై చెప్పుచు న్నాడు. ఓ జనకుడా! స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూప ముగా చూపింపబడిన ఈ ఆత్మస్వప్నమునుండి సుషుప్తినిపొంద నిచ్చయించినవాడై స్వప్నమునందే మిత్రబంధుజనదర్శనాదులతో అనురాగమునుపొంది అనేకవిధముల విహరించి శ్రమనుపొంది పుణ్య పాపఫలములనుచూచియే స్వప్నానంతరము ఈ సుషుప్తిని పొంది యుండి తిరిగి స్వప్నస్థానముకొఱకు పూర్వము పొందినప్రకారము ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నది. ఆ స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన ఆత్మ ఆ స్వప్నమందు చూచిన పుణ్యపాపఫలములతో బంధింపబడదు. ఆ ఆత్మ అసంగమైనది. అందువల్లనే మరణధర్మము లేనిదియగుచు

న్నది. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు మోక్షపదార్థములో ఏక దేశముగా నుండెడి కర్మ వివేకము చూపించగా ఇది సరేయని ఒప్పుకొని జనక మహారాజు నీకొఱకు వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్నాననిచెప్పి ఇత మీదట మోక్షముకొఱకైన సాధనమునె చెప్పమాయని తిరిగి అడిగెను.

ఉ॥ స వా ఏవ ఏతస్మిన్ స్వప్నే రత్వా చరిత్వా దృష్ట్వైవ పుణ్యం
చ వాపం చ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధా
న్తాయైవ స య త్తత్ర కించిత్పశ్యత్యనన్వా గతస్తేన భవత్యసజ్జో
హ్యాయం పురుష ఇత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య సోఽహం భగ
వతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీతి. 16

ప॥ సః - వై - ఏవః - ఏతస్మిన్ - స్వప్నే - రత్వా -
చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - వాపం - చ - పునః -
ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - బుద్ధాన్తాయ - ఏవ -
సః - యత్ - తత్ర - కించిత్ - పశ్యతి - అనన్వాగతః - తేన -
భవతి - అసజ్జః - హి - అయం - పురుషః - ఇతి - ఏవం - ఏవ -
ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య - సః - అహం - భగవతే - సహస్రం -
దదామి - అతఃఊర్ధ్వం - విమోక్షాయ - ఏవ - బ్రూహీ - ఇతి.

ప్ర॥ సవై = ఆ స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన, ఏవః = ఈ ఆత్మ, ఏతస్మిన్ స్వప్నే = ఈ స్వప్నస్థానమునందు రత్వా = అనురాగమునుపొంది, చరిత్వా = సంచరించి, పుణ్యంచ = పుణ్యఫలమును, వాపంచ = వాపఫలమునును, దృష్ట్వైవ = చూచియె, పునః = తిరిగి బుద్ధాన్తాయ = జాగరితస్థానముకొఱకు, ప్రతిన్యాయం = న్యాయ ప్రకారము, ప్రతియోని = ప్రతిస్థానమును, ఆద్రవతి = పొందుచున్నాడు. సః = ఆ ఆత్మ, తత్ర = ఆ స్వప్నస్థానమునందు, కించిత్ = దేనినైనను (పుణ్యవాపఫలమునైనను), పశ్యతి =

చూచుచున్నాడో, తేన = ఆ పుణ్యపాపఫలముతో అనన్వాగతః = అనుసరించిపోందనిది, భవతి = అగుచున్నది. అయంపురుషః = ఈ పురుషుడు, (ఈఆత్మ), అనన్తోహి = అసంగమైనది, ఇతి = అని (యావజ్జల్కులుడు చెప్పగా), సః = అజనకమహారాజు, హియాజ్ఞవల్క్యః = ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! అహం = నేను, భగవతే = నీకొఱకు, (గవాం = గోవులయొక్క), సహస్రం = వేయింటిని, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను. అతఃకర్మం = ఇంకమీదట, విమోక్షాయైవ = మోక్షముకొఱకే, బ్రూహీతి = చెప్పుమాయని (అడిగెను).

తా॥ ఓజనకుడా! ఆస్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ, స్వప్నమునందు స్నేహితులు మొదలైన వారితో అనురాగమును పొంది అనేకవిధముల క్రీడించి శ్రమను పొంది పుణ్యపాపఫలములను చూచియె తిరిగి జాగ్రతకొఱకు యథాప్రకారము ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నాడు. ఆ ఆత్మ స్వప్నమందు చూచిన పుణ్యపాప ఫలముతో బంధింపబడనిదే యగుచున్నది. ఆత్మ అసంగమైనది గనుకనే మరణధర్మములేనీది యగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను. అప్పుడు జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇది సరేయని ఒప్పుకొని నీ కొఱకు నేను వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్నాను. ఇంకమీదట నాకు మోక్షముకొఱకైన సాధనమునె చెప్పుమాయనితిరిగి అడిగెను. ఉ॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ బుద్ధాన్తే రత్వా చరిత్వా దృష్ట్వా పుణ్యం చ పాపం చ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యా ద్రవతి స్వప్నాన్తాయైవ. ||17||

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - బుద్ధాన్తే - రత్వా - చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - స్వప్నాన్తా - య - ఏవ.

ప్ర॥ సవై = ఆస్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన, ఏషః = ఈ ఆత్మ, ఏతస్మిన్ = ఈ, బుద్ధాన్తే = జాగిరత స్థానమునందు, రత్వా =

అనురాగమునుపొంది. చరిత్వా = సంచరించి, పుణ్యంచ = పుణ్య
ఫలమును, పాపంచ = పాపఫలమును గృహ్యైవ = చూచియే, పునః =
తిరిగి, స్వప్నానాయైవ = స్వప్నస్థానము కొఱకే, ప్రతిన్యాయం =
న్యాయప్రకారము, ప్రతియోని = ప్రతిస్థానమును, ఆద్రవతి =
పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఓజనకుడా! స్వయంబ్యోః స్వరూపమైన ఆత్మ స్వప్న
మందువలెనే ఈ జాగరిత స్థానమునందును బంధు మిత్రాదులతో
అనురాగమును అనుభవించి నానావిధముగా క్రిడించి శ్రమను పొంది
పుణ్య పాపఫలమును చూచియే పుణ్యపాప లములచేత బద్ధుడు
గాక అసంగుడై తిరిగి స్వప్నస్థానము కొఱకు యథాప్రకారము ప్రతి
స్థానమును పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ తద్యథా మహామత్స్యః ఉభే కూలే అను సచ్చరతి పూర్వం
చాపరం చైవ మేవాయం పురుష ఏతావుభావన్తావను సచ్చరతి
స్వప్నాంతం చ బుద్ధానం చ. 18

ప॥ తత్ - యథా - మహామత్స్యః - ఉభే - కూలే - అను
సచ్చరతి - పూర్వం - చ - అపరం - చ - ఏవం - ఏవ - అయం -
పురుషః - ఏతే - ఉభౌ - అన్తే - అనుసచ్చరతి - స్వప్నాంతం -
చ - బుద్ధానం - చ,

ప్ర॥ తత్ = అది, యథా = ఎట్లనగా, మహామత్స్యః =
గొప్పచేప పూర్వం చాపరంచ = ఇవతల అవతలనుండెడి, ఉభే =
రెండైన, కూలే = బడ్డలన, అనుసచ్చరతి = అనుసరించి తిరుగు
చున్నది. ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, అయంపురుషః = ఈ
పురుషుడు, (ఈఆత్మ), స్వప్నాంతంచ = స్వప్నస్థానమును, బుద్ధా
నంచ = జాగరితస్థానమునగు ఏతే = ఈ, ఉభౌ = రెండైన,
అన్తే = స్థానములను, అనుసచ్చరతి = అనుసరించి తిరుగుచున్నాడు.

తా॥ ఈ పూర్వముచెప్పిన ప్రకారము స్వయంబ్యోః స్వరూ

పమును దేహేంద్రియ విలక్షణమును అసంగమునగు ఈ ఆత్మ లోకమునందు గొప్పచేప నదీప్రవాహముచేతను తీసికొనిపోబడినదై స్వేచ్ఛగా సంచరించుచు నదియొక్క- ఇవతలి అవతలి ఒడ్డులను క్రమముగా అనుసరించి తిరుగునట్లు సుషప్తి స్వప్న జాగరములను పొందుచు స్వప్నమునుండి జాగరిత స్థానమును, జాగరిత స్థానమునుండి స్వప్నమును, పొందుచు, అనాత్మధర్మమగు దేహేంద్రియ సంఘాతముకంటె వేరై యుంచున్నది.

ఉ॥ తద్యథాస్మిన్నా కాశే శ్యేనో వా సుపర్ణోవా విపరిపత్య శ్రాంతస్సగ్ హత్య పక్షేసల్లయామైవ ధ్రియత ఏవమేవాయం పురుష ఏతస్మా అంతాయ ధావతి యత్ర సుప్తే న కంచన కామం కామయతే న కంచన స్వప్నం పశ్యతి ||19||

ప॥ తత్ - యథా - అస్మిన్ - ఆకాశే - శ్యేనః - వా - సుపర్ణః - వా - విపరిపత్య - శ్రాంతః - సంహత్య - పక్షౌ - సల్లయాయ - ఏవ - ధ్రియతే - ఏవం - ఏవ - అయం - పురుషః - ఏతస్మై - అంతాయ - ధావతి - యత్ర - సుప్తః - న - కం - చన - కామం - కామయతే - న - కం - చన - స్వప్నం - పశ్యతి,

ప్ర॥ తద్యథా = అదియెట్లనగా, శ్యేనోవా = డేగైనను, సుపర్ణోవా = గరుత్మంతుడైనను, అస్మిన్ = ఈ, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, (ఈ భౌతికాకాశమునందు), విపరిపత్య = విహరించి, శ్రాంతః = శ్రమనుపొందినదై, పక్షౌ = రెక్కలను, సంహత్య = ఒకటిగాజేర్చి, యథా = ఏప్రకారము, సల్లయామైవ = గూటికొకటే, ధ్రియతే = ధరించుచున్నదో, (స్వకీయముగానే గూడుధరించుచున్నదో), ఏవమేవ = ఈప్రకారముగానే, అయం = ఈ; పురుషః = పురుషుడు, (ఆత్మ), యత్ర = ఏస్థానమునందు, సుప్తః = నిదించినదై, కంచన = ఒకానొక, కామం = కామమును, నకా

మయ తే = కోరదో, కంచన = ఒకానొక, స్వప్నం = స్వప్నమును,
నపశ్యతి = చూడదో, ఏతస్మై = ఇటువంటి, అన్తాయ = స్థానము
కొఱకు, ధానతి = పోవుచున్నది.

తా॥ జాగరితస్థానమునందాత్మ అవిద్యచేత సంగముతోను
మృత్యువుతోను దేహేంద్రియ సంఘాతముతోను కూడుకొనడై
చూడబడుచున్నది. స్వప్నమునందు కామముతోఁ గూడుకొనినదై
మృత్యురూపములగు దేహేంద్రియదులను విడిచినదై పొందబడు
చున్నది. సుషుప్తియందు నిర్మలమై అసంగముగా నుండియున్నది.
అట్లు సుషుప్తియందు అసంగముగా నుండెడి ఆత్మను దృష్టాంత పూర్వ
కముగా తెలియఁజేయుటకు చెప్పుచున్నాఁడు. అది యెట్లనఁగా, ఓ
జనకమహారాజా! జేగయును గదత్తంతుడును భూతసంబంధమగు ఈ
ఆకాశమునందు మిక్కిలి సంచరించి బడలికను పొందినపై ఆ ఆయా
సమును తీర్చికొనుటకు తమంతట తామె రెక్కలను ఒకటిగా చేర్చు
కొని గూటిని పొందినట్లు ఈ స్వయంజ్యోతి స్వరూపమును దేహేం
ద్రియ విలక్షణమును అసంగమునగు ఆత్మ జాగ్రత్స్వప్నములయందలి
శ్రమ నివారించుకొనుటకు ఏ కామమును ఏ స్వప్నమును లేనిదియును
సర్వసంసార ధర్మవిలక్షణమును సమస్తమైన క్రియాకారకఫలాయాస
శూన్యమునగు తన్నుతాను పొందుచున్నది.

ఉ. తా వా అన్వైతా హితా నామ నాన్యో యథా కేళః సహస్ర
ధాభిన్నస్తావ తాణిమ్నాతిష్ఠన్తి శుక్లస్య నీలస్య పిఙ్గళస్య హరితస్య
లోహితస్య పూర్ణా అథ యత్రైవం ఘ్నన్తివ జినన్తివ హస్తీవ
విచ్ఛాయయతి గర్తమివ పతతి । యదేవ జాగ్రద్భయం పశ్యతి
తదత్రా విద్యయా మన్యతే అథ యత్ర దేవ ఇవ రా జేవాహమే
వేదగ్ సర్వోఽస్మీతి మన్యతే సోఽస్యపరమో లోకః. ॥20॥

ప॥ తా - వై - అన్య - ఏతా - హితానామనాడ్యః -
యథా - కేళః - సహస్రధా - భిన్నః - తావతా - అణిమ్నా -

తిష్ఠన్తి - శుక్లస్య - నీలస్య - పిఙ్గళస్య - హరితస్య - లోహితస్య -
పూర్ణాః - అథ - యత్ర - ఏనం - ఘ్నన్తి - ఇవ - జనన్తి - ఇవ-
హస్తీ - ఇవ - విచ్ఛాయయతి - గర్తం - ఇవ - పతతి - యత్ -
ఏవ - జాగ్రత్ - భయం - పశ్యతి - తత్ - అత్రే - అవిద్యయా-
మన్యతే - అథ - యత్ర - దేవః - ఇవ - రాజా - ఇవ - అహం-
ఏవ - ఇదం - సర్వః - అస్మి - ఇతి - మన్యతే - సః - అస్య -
పరమః - లోకః,

[ప్ర॥ అస్య = శిరః పాణ్యాదిలక్షణమైన ఈ పురుషునియొక్క,
తావై = ఆ ప్రసిద్ధములగు, ఏతాః = ఈ, హితానామనాడ్యః =
హితానామకములగు నాడులు, (నరములు), సహస్రధా = వేయి
విధములుగా, భిన్నః = ఖండింపఁబడిన, కేశః = వెంట్రుక, యథా =
ఏ ప్రకారము (సూక్ష్మమగునో), తావతా ఆత్మా = అటువంటి
సూక్ష్మరూపముతో, శుక్లస్య = తెల్లని రంగు యొక్కయు, నీలస్య
= నల్లని రంగు యొక్కయు, పిఙ్గళస్య = పసుపురంగు యొక్కయు,
హరితస్య = ఆకుపచ్చరంగు యొక్కయు, లోహితస్య = ఎఱుపు
రంగు యొక్కయు, (రసైః = రసముల చేతను), పూర్ణాః =
నిండినవై, తిష్ఠన్తి = ఉండియున్నవి. (వేయి విధములుగా ఖం
డింపఁబడిన వెంట్రుకవలెనే సూక్ష్మములగు నాడులు వాతపితృ
శ్లేష్మములు పరస్పరము కూడుకొనుటవలన కలిగెడి తర తమ విశేషము
నుండి శుక్ల నీల వీతాది అనేక రంగులు గల రసములచే నిండింపఁ
బడినవగుచున్నవి). అథ = ఇట్లగుచుండగా, యత్ర = ఏకాలమునందు,
ఏనం = స్వప్నదృక్కుగల ఈ ఆత్మను (శత్రువులు మొదలైనవారు),
ఘ్నన్తి = కొట్టుచున్నట్లు వలెనున్న, జనన్తి = (ఇతరులు) స్వాధీన
పఱచుకొనుచున్నట్లువలెనున్న, హస్తీ = ఏనుఁగు, విచ్ఛాయయతీవ =
పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నది వలెనున్న, గర్తం = గుంటనుగూర్చి,
పతతీవ = పడినదానివలెనున్న, (నీచమగు అంతఃకరణవృత్తే ఆశ్ర

యముగాఁగల అటునంటి మిథ్యయగు జాగ్రద్వాసన ఈ ఆత్మకు కలుగు చున్నది). (ఈ ఆత్మ), జాగ్రద్భయం = జాగరిత స్థానమునందు భయ రూపమగు, యదేవ = దేవినే, (ఏనుఁగు మొదలైన చిహ్నముగల భయమునే), పశ్యతి = చూచుచున్నదో, తత్ = దాన్ని, అత్ర = ఈ స్వప్నమునందు, అవిద్యయా = అవిద్యచేతను, (ఏనుఁగులు మొదలైనవి లేకుండానే మిథ్యగా పుట్టిన అజ్ఞానముచేత), మన్యతే = తలంచు చున్నాఁడు, అథ = తిరిగి, యత్ర = ఏ కాలమునందు, దేవఇవ = దేవుఁడవలెనున్ను, రాజేవ = రాజువలెనున్ను, ఇదంసర్వః = ఈ సమస్తము, అహమేవ = నేనే. అస్మి = అగుచున్నాను, ఇతి = అని, మన్యతే = తలంచుచున్నదో, (ఎప్పుడు జాగరిత కాలమునందు అవిద్య క్షయమై సర్వాత్మ విషయకమైన ఈ విద్య పుట్టునో అప్పుడు జాగ్రద్వాసనచే స్వప్నమునందును తన్ను దేవునివలెనున్ను రాజువలెనున్ను ఈ సర్వము తానే అయితినిని తలంచుచున్నాడు). సః = అది, అస్య = ఈ ఆత్మకు, పరమః = శ్రేష్ఠమైన, లోకః = లోకము (మోక్షము).

తా॥ సమస్తమైన అనర్థములకు బీజమైన అవిద్యయొక్క నిజమును నిర్ధారణ చేయుటకు చెప్పబడుచున్నది. శిరస్సును హస్తమును పాదములు మొదలైనవి యే గుఱుతుగాఁగల ఈ పురుషునియొక్క హితనామకములగు నరములు వేయి విధముల ఖండింపఁబడిన పెంట్టుక వలెనే మిక్కిలి సూక్ష్మరూపములై యున్నవి. పురుషుఁడు భక్షించిన అన్నముయొక్క పరిణామ విశేషము, వాతము అతిశయించినపుడు నల్లగానున్ను, పిత్త మతిశయ మగునపుడు పసుపుగానున్ను, క్లేష్మ మతిశయించునపుడు తెల్లగానున్ను, పిత్తము తగ్గినప్పుడు ఆకుపచ్చగా నున్ను, వాతపిత్త క్లేష్మములు సమానముగా నుండునపుడు ఎఱ్ఱగా నున్ను అగుచున్నది. ఇట్లు వాతాది ధాతువులకు అన్యోన్యముకూడిక గొయ్యి తారతమ్య విశేషమువల్లనున్న సమానతవల్లనున్న అన్న రసము బహుచిత్రములుగా నగుచున్నవి. అట్టి అన్నిరసములచే

వ్యాప్తములైన ఆ నరములు ఆ రంగు కలవే యగుచున్నవి. ఇట్లు శుక్లాదిరస పూర్ణములును సమస్త దేహమును వ్యాపించినవియు నగు ఈ సూక్ష్మనాడులయందు పంచభూతములును, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు పదియును, ప్రాణమును అంతఃకరణమును ఇవి పదియేడును స్వరూపముగాగల లింగశరీర మగుచున్నది. వాసనలకు ఆశ్రయమును సూక్ష్మమగుటవలన స్వచ్ఛమును స్ఫటికమణి సమానమునగు ఆ లింగ శరీరము స్వప్నమునందు ఆ నాడులను పొందిన శుక్లాది రసోపాధుల యొక్క కూడికయొక్క స్వాధీనమునుండి ధర్మాధర్మ ప్రేరితమై పుట్టిన పృథ్వి విశేషము కలదియై స్త్రీలు రథములు ఏనుగులు మొదలైన ఆకార విశేషములుగల వాసనలు మొదలైన వాటితో ప్రకాశించుచున్నది. ఇట్లుండగా, ఆ లింగశరీరాభిమానముగల స్వయం జ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ, జాగ్రద్వాసనగల అంతఃకరణముతోఁ గూడుకొనినదై శత్రువులు దొంగలు మొదలైనవారిచే కొట్టబడుచున్నదివలెనున్న ఇతరులచే స్వాధీనము చేసికోబడుచున్నదివలెనున్న ఏనుగు తరుముకొని వచ్చుచున్నది వలెనున్న పాడుఁడిన నూతి గుంటలు మొదలైన వాటియందు పడుచున్నది వలెనున్న భయమును పొందుచున్నది. జాగ్రతయందు ఆత్మవేటివేటిని భయమును గాఢాచునో వాటివాటిని ఈ స్వప్నమునందును ఆయా వస్తువులు లేకుండానే అజ్ఞానముచేత భయమునుగా తలంచుచున్నది. తిరిగి జాగ్రతయందు జ్ఞానముచేత ఆత్మ తన్ను దేవునిగాను తన్ను రాజునుగాను ఈ సర్వము తన్నుగానే భావించుటచేత తనకు వేఱుగా సర్వమును తోసింపజేసెడి అజ్ఞానము క్షీణించగా స్వప్నమునందును ఈ సర్వము నేనైతినిని తలంచుచున్నది. ఆ సర్వాత్మభావమే స్వయం జ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మకు స్వాభావికమగు శ్రేష్ఠమైన ఆత్మభావము. ఇదియే మోక్షము ఈ సమస్తము ఆత్మస్వరూపమైన తనయందు రజ్జువునందు సర్పమువలెనే వేఱుగా తోసింపజేసెడి అవిద్య, రజ్జు

జ్ఞానముచేత సర్వజ్ఞానము పోయినట్లు ఆత్మజ్ఞానముచేత నశించి ఈ సర్వము నేనై తినేనెడి జ్ఞానరూపమైన విద్య దృఢమగుచుండగా ఈ మోక్షము, స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన ఆత్మ స్వప్నమునందు ప్రత్యక్షముగా పొందఁబడినట్లు పొందఁబడుచున్నది.

ఉ॥ తద్వా అస్యైతదతిచ్ఛన్దా అపహతపాప్కాఽభయగ్రూపం । తద్వ
భాప్రియయాస్త్రీయా సమృరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నా న్తర
మేవమేవాయం పురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమృరిష్వక్తో న బాహ్యం
కించన వేద నా న్తరం । తద్వా అస్యై తదాప్తకామమాత్మ
కామమకామగ్ రూపగ్ శోకాన్తరమ్. ॥21॥

బ॥ తత్ - వై - అస్య - ఏతత్ - అతిచ్ఛన్దా - అపహత
పాప్కా - అభయం - రూపం - తత్ - యథా - ప్రియయా -
స్త్రీయా - సమృరిష్వక్తః - న - బాహ్యం - కించన - వేద - న -
అన్తరం - ఏవం - ఏవ అయం - పురుషః - ప్రాజ్ఞేన - ఆత్మనా -
సమృరిష్వక్తః - న - బాహ్యం - కించన - వేద - న - అన్తరం -
తత్ - వై - అస్య - ఏతత్ - అప్తకామం - అకామం - ఆత్మకామం -
రూపం - శోకాన్తరం

[ప్ర॥ అస్య = ఈ ఆత్మకు, తద్వై = అదియె, (రూపం = రూపము), ఎక్కడ ఆత్మ సుఖుఁడై పొందినదై కామమును కోరక స్వప్నమును చూడకయుండునో అదియె ఆత్మకు రూపము), ఏతత్ = ఇది, అతిచ్ఛన్దా = అతిక్రమించిన కోరిక కలదియును (కామరహితమైనదియును), అపహతపాప్కా = పోగొట్టఁబడిన పాపము గలదియును, (ధర్మాధర్మవర్జితమైనదియును), అభయం = భయరహితమైనదియునగు, రూపం = స్వరూపము, తత్ = అక్కడ, (లోకే = లోకమునందు, జనః = జనుఁడు), యథా = ఏ ప్రకారముగాను, ప్రియయా = ఇష్టురాలైన, స్త్రీయా = స్త్రీతో, సమృరిష్వక్తః = మిక్కిలి ఆలింగనము చేసికోఁబడినవాడై, బాహ్యం = వెలపలయైన

దానిని, కించన = కొంచెమును, నవేద = తెలిసికొనఁడో, వవమేవ అస్తరం = లోపల నున్నదానిని, న = తెలిసికొనఁడో, = ఈ ప్రకారముగానే, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, (ఈ ఆత్మ), ప్రాజ్ఞేన = వ్రాజ్ఞుఁడగు, ఆత్మనా = ఆత్మతో, (స్వాభావికమగు పరమార్థ స్వరూపమైన స్వకీయాత్మతో), సమృద్ధిః = మిక్కిలి కూడుకొనినదై, (ఏకస్వరూపమైనదై), బాహ్యం = వెలుపలనున్నదానిని, కించన = కొంచెమును, నవేద = తెలిసికొనఁడు, అస్తరం = లోపలనున్నదానిని, నవేద = తెలిసికొనదు. తద్వై = అదియే, అస్య = ఈ ఆత్మకు, (రూపం = స్వరూపము), ఏతత్ = ఇది. ఆప్తకామం = పొందబడిన కామము గలదియును, (తనకు వేఱుగాని కోరిక గలది గనుక ఆప్తకామమైనది), ఆత్మకామం = ఆత్మయే కామముగాఁ గలదియును, (ఆత్మకంటె వేఱైనది కోరఁదగినది లేదు గనుక ఆత్మయే కోరికగాఁగలది). అకామం = కామము లేనిదియును, (కోరఁదగిన విషయము లేకపోవుటవలన అకామమును), శోకాస్తరం = శోకచ్ఛద్రమైనదియు నగు, (శోకశూన్యమైనదియునగు), రూపం = స్వరూపము (భవతి = అగుచున్నది).

తా॥ సర్వము ఆత్మస్వరూపమనెడి భావముగల ఈ మోక్షము విద్యాఫలమును క్రియాకారక ఫలశూన్యమునైన దగుచున్నది. అది ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁ జూపింపఁబడుచున్నది. ఇదివఱకు సర్వము ఆత్మస్వరూపమనెడి భావము మోక్షమని చెప్పఁబడినది. ఓజనకుఁడా! స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ అజ్ఞానముచేత తనకు వేఱగు వస్తువులను కనుపఱచుచుండెడి జాగ్రత్స్వప్నములను వదలి తనంతటతానే వేఱురూపములేని కేవల తనస్వరూపమునగు సుఖస్థియను ఆత్మస్థానమును పొందినదై సర్వము తానే యగుచు ఏ స్వప్నమును ఏ కోరికను చూడక యుండును. ఇదియే ఆత్మకు సర్వస్వరూపమగు రూపము. ఇదియే మోక్షము. ఇది కామరహితమును ధర్మాధర్మ

శూన్యమును భయరహితమునగు స్వరూపము. దానిని ఇక్కడ దృష్టాంత పూర్వకముగా చూపింపబడుచున్నది. ఎట్లనగా, లోకము నందు జనుఁడు ఇష్టరాలగు స్త్రీతో మిక్కిలి వికృతమును పొంది కూడిన వాడై నాకంటె వేఱగు ఈ వస్తువు ఉన్నదనియు నేను సుఖము కలవాడనై యుంటిననిగానిదుఃఖముగలవాడనై యుంటిననిగాని యెట్లు ఇతరమును తన్ను కూడ తెలిసికొనలేక యుండునో ఆ ప్రకారము గానే ఈ స్వయం స్వరూపమైన ఆత్మ సుఖ ప్రియందు వేఱు క పారమార్థికమగు కేవలాత్మ మాత్రమైన ప్రాజ్ఞాత్వతో నైక్యమును పొందినది. తన్ను ఇతరమును తెలిసికొనక యుండియున్నది. అదియె ఆత్మయొక్క రూపము. ఇది తనకు వేఱుగా కోరిక లేకపోవుటవలన ఆప్త కామమైనదియును, ఆత్మకంటె అన్యమగు కోరఁదగినది లేకపోవుట వలన ఆత్మకామమైనదియును, కోరఁదగిన విషయమే లేకపోవుటవలన ఆ కామమును, శోకశూన్యమునగు రూపముగ లదియు నగుచున్నది. ఇదే విద్యాఫలమును, క్రియాకారక ఫలశూన్యమునగు మోక్షమని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ అత్ర పితాపితాభవతి మాతామాతా లోకా అలోకా దేవా అదేవా వేదాలవేదాః | అత్ర స్తేనోస్తేనోభవతి భూణహోభ్రూణహోచాణ్డాలోచాణ్డాలః పౌల్కసోపౌల్కసః శ్రమణోశ్రమణస్తాపసోతాపసోనన్వాగతం పుణ్యేనా నన్వాగతం పాపేన తీర్ణోహి తదా సర్వాభ్యోకా హృదయస్య భవతి. ॥22॥

ప॥ అత్ర - పితా - అపితా - భవతి - మాతా - అమాతా - లోకాః - అలోకాః - దేవాః - అదేవాః - వేదాః - అవేదాః - అత్ర - స్తేనః - అస్తేనః - భవతి - భూణహః - అభ్రూణహః - చాణ్డాలః - అచాణ్డాలః - పౌల్కసః - అపౌల్కసః - శ్రమణః - అశ్రమణః - తాపసః - అతాపసః - అనన్వాగతం - పుణ్యేన - అనన్వాగతం - పాపేన - తీర్ణః - హి - తదా - సర్వాన్ - క్షాంతా - హృదయస్య - భవతి.

ప్ర॥ అత్ర = ఈ సుషిష్టిస్థానమునందు, పితా = తండ్రి, అపితా = తండ్రికానివాడు, భవతి = అగుచున్నాడు. మాతా = తల్లి, అమాతా = తల్లికానిది, (భవతి = అగుచున్నది), లోకాః = లోకములు, అలోకాః = లోకములు కానివి, (భవన్తి = అగుచున్నవి). దేవాః = దేవతలు, అదేవాః = దేవతలు కానివారు, (భవన్తి = అగుచున్నారు). వేదాః = వేదములు, అవేదాః = వేదములు కానివి, (భవన్తి = అగుచున్నవి). అత్ర = ఈ సుషుప్తియందు, స్తేనః = దొంగతనము చేయువాడు, అస్తేనః = దొంగతనము చేయనివాడు, భవతి = అగుచున్నాడు. భ్రూణహః = గర్భమునందలి శిశువును హత్య చేయువాడు, అభ్రూణహః = గర్భమునందలి శిశువును హత్య చేయనివాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు). చాణ్డాలః = చండాలుడు, (శూద్రునివలన బ్రాహ్మణ స్త్రీయందు పుట్టినవాడు). అచాణ్డాలః = చండాలుడు కానివాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు), పౌల్కసః = పుల్కసుడు, (శూద్రుని వలననే ఊత్రియస్త్రీయందు పుట్టినవాడు), అపౌల్కసః = పుల్కసుడు కానివాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు). శ్రమణః = యత్యాశ్రమముయొక్క కర్మముకలవాడు, అశ్రమణః = యతియొక్క కర్మలేనివాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు). తాపసః = వానప్రస్థుడు, అతాపసః = వానప్రస్థుడు కానివాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు), పుణ్యేన = పుణ్యకర్మముతో, (శాస్త్రవిహీనమైన కర్మముతో), అనన్వాగతం = అనుసరించి పొందనివాడును, పాపేన = పాపకర్మముతో, (శాస్త్రనిషిద్ధమైన పాపకర్మముతో), అనన్వాగతం = అనుసరించి పొందనివాడునునై, తదా = అ సుషుప్తికాలము నందు, హృదయస్య = బుద్ధిసంబంధములైన, సర్వాః = సమస్తములైన, శోకాన్ = కామములను, (కామములు వానివిషయములను పొందనప్పుడు శోకమును పొందుచున్నవి. కాబట్టి కామములే శోకములని చెప్పబడినవి). తీర్ణోహి = అతిక్రమించినవాడే, భవతి = అగుచున్నాడు.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ఆత్మస్వయంజ్యోతిస్వరూపమనియును అవిద్యా కాశకర్మ వినిర్ముక్తమైనదియునని చెప్పినదాని విషయమై ఆత్మసుఖ ప్రియందు పొందఁబడక పోవుటవలన ఆత్మకు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమును అవిద్యా కామ కర్మలు మొదలైనవానివలెనే స్వభావము కాదని శంకించగా స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ సుఖ ప్రియందు ప్రాజ్ఞాత్మతోఁజేరి ఏకత్వమును పొంది మిక్కిలి ప్రియమైన స్త్రీతోఁగూడుకొని ఏకరూపమై సుఖమును పొందియున్న పురుషుఁడు తన్ను ఇతరమును తెలిసికొనక యుండినట్లు స్వభావమైన స్వయంజ్యోతి స్వరూపముతో ఆనందరూపమై ఏమియు తెలియకయే యున్నదని చెప్పఁబడినది. ఇట్లు ఆసుఖ ప్రియందు ఏకమై ఆనందరూపమగు ఆత్మకు బాహ్యమునందలి ఏవస్తువులతో సంబంధములేక పితా పుత్ర సంబంధ నిమిత్తకమైన కర్మ విడిచిపోవుటవలన తండ్రిలేడు. తల్లియును లేదు. పుత్రత్వమునులేదు. కర్మ సంబంధము లేకపోవుటవలన లోకములు లేవు. కర్మాంగభూతులైన దేవతలులేరు. ఆ కర్మ ప్రతిపాదకములగు వేదములును లేవు. ఇట్లు ఆత్మ సుఖ ప్రియందు శుభకర్మలను మాత్రమే అతిక్రమించియున్నది కాదు. అశుభకర్మలను అతిక్రమించే యున్నది. ఎట్లనగా, ఆత్మకు సుఖ ప్రియందు సువర్ణమును హరించుటలేదు. బ్రూణహత్య చేయుటలేదు. చండాలత్వమునులేదు. పుల్క-సత్వమునులేదు. శ్రమనిమిత్తకమైన కర్మసంబంధమును లేక పోవుటవలన సన్నాసాశ్రమ నిమిత్తకమగు కర్మమును లేదు. వానప్రస్థత్వమునులేదు. ఇంకను ఆత్మ శాస్త్రవిహితమైన పుణ్యకర్మమును అనుసరించి పొందునది కాదు. శాస్త్రవిహితముకాని పాపకర్మమును అనుసరించి పొందునదియును కాదు. ఇట్లు సుఖ ప్రియందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ మఃస్సంబంధములగు సమస్తములైన న కోరికలను అతిక్రమించినదై స్వస్వరూపముతో నున్నది.

ఉ॥ యద్వై తస్మి పశ్యతి పశ్యన్వై తస్మి పశ్యతి । న హి ద్రష్టు

ర్వప్టేర్విపరిలోపోవిద్యతేఽవినాశిత్యాత్॥ సతుతద్వితీయమస్తి
తతోఽన్యద్విభక్తం యత్పశ్యేత్. 123॥

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - పశ్యతి - పశ్యన్ - వై -
తత్ - న - పశ్యతి - న - హి - ద్రష్టుః - దృష్టేః - విపరిలోపః -
విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి -
తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - పశ్యేత్.

[ప॥ (సుషుప్తి = సుషుప్తియందు), యద్వై = ఏదియో,
తత్ = అది, నపశ్యతి = చూచుటలేదు, శత్ = ఆ సుషుప్తి
యందు, పశ్యన్వై = చూచుచునే, నపశ్యతి = చూచుటలేదు. (ఆత్మ
గాఢ సుషుప్తియందు బుద్ధ్యాది సాధనములు లేక స్వేతరములగు
వస్తువులను చూడకపోయినను జాగ్రత్తయందు సుషుప్తిలో నేను
చూచుటలేదని చెప్పుటవలన ఆ సుషుప్తియందు ప్రాజ్ఞాత్మతో ఏకీభ
వించి కేవల ద్రష్టుస్వరూపమై చూచుచునే చూచుటలేదని బాహ్యము
నందు చెప్పుచున్నది). ద్రష్టుః = ద్రష్టయగు ఆత్మయొక్క, దృష్టేః =
చూపునకు, విపరిలోపః = లోపము, (నాశనము), నవిద్యతేహి =
లేనేలేదు, అవినాశిత్యాత్ = నాశము లేనిదగుటవలన, (లోపము
లేదు). తతః = ద్రష్టయగు ఆ ఆత్మకంటె, అన్యత్ = అన్యముగా,
విభక్తం = వేరుచేయఁబడిన, యత్ = ఏది, పశ్యేత్ = చూచునో,
(పొందునో), తత్ = ఆ, ద్వితీయం = రెండవది, (విషయభూతమైన
రెండవ వస్తువు), నాస్తి = లేదు.

తా॥ ద్రష్టయగు ఆత్మయొక్క దృష్టి నశించనిది యగుటవలన
ఆత్మ దృష్టికి నాశనము లేనేలేదు. కాబట్టియే గాఢసుషుప్తియందు
ఆత్మ బుద్ధ్యాది సాధనములు లేకపోవుటవలన, తనకు వేరుగు వస్తువు
లను చూడకపోయినను జాగ్రత్తయందు సుషుప్తిలో నేను చూచుట
లేదని చెప్పుటవలన ప్రాజ్ఞాత్మతో నేకీభవించి కేవల ద్రష్టుస్వరూపమగు
ఆత్మకంటె వేరుగా విభజింపఁబడిన ఇంద్రియములును శబ్దాది విషయ

జాతమును అగు వేటోక వస్తువు గాఢసుఖ ప్రియందు లేకపోవుటవలన
స్వయం ప్రకాశముగు ఆత్మ కేవల ద్రవ్యముగు తానై నిలిచి దేనిని
చూడకపోయినను చూచుచున్నదే యగుచున్నది.

ఉ॥ యద్వై తన్న జిఘ్రతి జిఘ్రన్వై తన్న జిఘ్రతి స హి ఘ్రాతు
ర్హితే ర్విపరిలో పో విద్యతేఽవినాశిత్యాన్నతు తద్వితీయమస్తి
తతోఽన్యద్విభక్తం యజ్జిఘ్రేత్. ||24||

ప॥ యత్ - వై - తత్ - స - జిఘ్రతి - జిఘ్రన్ - వై -
తత్ - స - జిఘ్రతి - స - హి - ఘ్రాతుః - ఘ్రాతేః - విపరిలోపః -
విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - స - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి -
తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - జిఘ్రేత్

[ప॥ (సుఖ ప్రియం = సుఖ ప్రియందు), యద్వై = ఏదియో,
తత్ = అది, నజిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించదు. తత్ = ఆ సుఖ ప్రియందు,
జిఘ్రన్వై = ఆఘ్రాణించుచునే, నజిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించదు, (ఘ్రాణేం
ద్రియములు లేకపోవుట వలన), అవినాశిత్యాత్ = నాశములేనిదగుట
వలన, ఘ్రాతుః = ఆఘ్రాణించెడి వానియొక్క, ఘ్రాతేః = ఆఘ్రాణము
నకు, విపరిలోపః = నాశము, నవిద్యతేహి = లేనేలేదు, తతః =
ఆఘ్రాణించునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్ = వేఱుగా, విభక్తం = విభ
జింపఁబడిన, యత్ = దేనిని, జిఘ్రేత్ = ఆఘ్రాణించునో, తత్ =
ఆ, ద్వితీయంతు = రెండవది, (సుఖ ప్రియందు), నాస్తి = లేదు.

ఉ॥ యద్వై తన్న రసయతే రసయన్వై తన్న రసయతే శహిరసయితూ
రసయతే ర్విపరి లోపో విద్యతేఽవినాశిత్యాన్నతు తద్వితీయ
మస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యద్రసయేత్ ||25||

ప॥ యత్ వై - తత్ - స - రసయతే - రసయన్ - వై -
తత్ - స - రసయతే - స - హి - రసయితుః - రసయతేః -
విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - స - తు - తత్ - ద్వితీ
యం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - రసయేత్.

ప్ర॥ (సుషుప్తి = సుషుప్తియందు), యద్వై = ఏదియో, తత్ = అది, నరసయతే = రుచిచూడదు, తత్ = ఆ సుషుప్తియందు, రసయన్వై = రుచిచూచుచునే, నరసయతే = రుచిచూచుటలేదు; (రససేంద్రియము లేకపోవుటవలన), అవినాశిత్యాత్ = నాశనము లేని దగుటవలన, రసయితుః = రుచిచూచెడి వానియొక్క, రసయతే = రుచిచూచుటకు, విపరిలోపః = నాశనము, నవిద్యతేహి = లేనేలేదు, తతః = ఆ రుచిచూచెడి వానికంటె, అన్యత్ = వేరుగా, విభక్తం = విభజింపఁబడిన, యత్ = దేనిని, రసయేత్ = రుచిచూచునో, తత్ = ఆ, ద్వితీయంతు = రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి = లేదు.

ఉ॥ యద్వై తన్న వదతి వదన్వై తన్న వదతి న హి వక్తుర్వక్తేర్వి పరిలోపో విద్యతేఽ వి శిత్యాన్న తు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యద్వదేత్. ||26||

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - వదతి - వద - వై - తత్ - న - వదతి - న - హి - వక్తుః - వక్తేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - వదేత్.

ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై = ఏదియో, తత్ = అది, నవదతి = పలుకుదు, తత్ = ఆ సుషుప్తియందు, వదన్వై = పలుకుచునే, నవదతి = పలుకుదు. (పలుకుటకు సాధనమైన వాగింద్రియము లేకపోవుటవలన), అవినాశిత్యాత్ = నాశనములేని దగుటవలన, వక్తుః = పలికెడి వానియొక్క, వక్తేః = పలుకునకు, విపరిలోపః = నాశనము, నవిద్యతేహి = లేనేలేదు, తతః = ఆ పలికెడి ఆత్మకంటె, అన్యత్ = వేరుగా, విభక్తం = విభజింపఁబడిన, యత్ = దేనిని, వదేత్ = పలుకునో, తత్ = ఆ, ద్వితీయంతు = రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి = లేదు.

ఉ యద్వై తన్న శృణోతి న హి శ్రోతుః శ్రుతే ర్విపరిలోపో విద్య

తేఽవినాశిత్యాన్న తు తద్వివేచయన్ తతోఽన్యద్విభక్తం య
చ్ఛృణూయాత్. ||27||

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - శృణోతి - శృణ్వన్ - వై -
తత్ - న - శృణోతి - న - హి - శ్రోతుః - శృతేః - విపరిలోపః -
విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - న - తు - తత్ - ద్వివేచయం - అస్తి -
తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - శృణూయాత్.

[ప్ర॥ (సుఖప్రియండు), యద్వై = ఏదియో, తత్ - అది,
నశృణోతి = వినదు. తత్ = ఆ సుఖప్రియండు, శృణ్వన్ = విన
చునె, నశృణోతి = వినదు. (శ్రవణేంద్రియము లేకపోవుటవలన),
అవినాశిత్యాత్ = నాశనము లేనిదగుటవలన, శ్రోతుః = వినడి ఆత్మ
యొక్క, శృతేః = వినికిడి, విపరిలోపః = నాశనము, నవిద్యతేః =
లేనేలేదు, తతః = ఆ వినునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్ = వేరుగా,
విభక్తం = విభజింపఁబడని, యత్ = దేనిని, శృణూయాత్ = వినునో,
తత్ = ఆ, ద్వివేచయంతు = రెండవది, (సుఖప్రియండు), నాస్తి = లేదు.

ఉ॥ యద్వై తన్న మనుతే మన్వానో వై తన్న మనుతే న హి మన్తు
ర్మతే ర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్యాన్న తు తద్వివేచయన్ తతోఽన్యద్విభక్తం యన్మన్వీత. ||28||

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - మనుతే - మన్వానః - వై -
తత్ - న - మనుతే - న - హి - మన్తుః - మతేః - విపరిలోపః -
విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - న - తు - తత్ - ద్వివేచయం - అస్తి -
తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - మన్వీత.

[ప్ర॥ (సుఖప్రియండు), యద్వై = ఏదియో, తత్ = అది,
నమనుతే = తలంచదు, తత్ = ఆ సుఖప్రియండు, మన్వానో వై =
తలంచుచునే, నమనుతే = తలంచుటలేదు. (మనస్సు లేకపోవుటవలన),
అవినాశిత్యాత్ = నాశనము లేనిదగుటవలన, మన్తుః = తలంచునట్టి,
ఆత్మయొక్క, మతేః = తలంపునకు, విపరిలోపః = నాశనము, నవిద్య

తేహి = లేనేలేదు, తతః = ఆ తలంచునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్ = వేఱుగా, విభక్తం = విభజింపఁబడిన, యత్ = చేనిని, (ఏ గంధాది విషయజాతమును), మన్వీత=తలంచునో, తత్=ఆ, ద్వితీయంతు=రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి = లేదు.

ఉ॥ యద్వై తన్న స్పృశతి స్పృశన్వై తన్న స్పృశతి నహి స్రుప్తః
స్పృష్టే ర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్యాన్న తు తద్ద్వితీయమస్తి
తతోఽన్యద్విభక్తం యత్స్పృశేత్. ॥29॥

ప॥ యత్ - నై - తత్ - న - స్పృశతి - స్పృశ - నై -
తత్ - న - స్పృశతి - న - హి - స్రుప్తః-స్పృష్టేః - విపరిలోపః-
విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి-
తతః - అన్యత్ - ద్వితీయం - విభక్తం - యత్ - స్పృశేత్.

[ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై = ఏదియో, తత్ = అది, నస్పృశతి = తాకదు, తత్ = ఆ సుషుప్తియందు, స్పృశన్వై = తాకుచునె, నస్పృశతి = తాకుటలేదు, (త్వగింద్రియము లేకపోవుట వలన), అవినాశిత్యాత్ = నాశము లేనిదగుటవలన, స్రుప్తః = తాకెడి ఆత్మయొక్క, స్పృష్టేః = తాకునకు, విపరిలోపః=నాశనము, నవిద్యతేహి = లేనేలేదు, తతః = ఆతాకునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్ = వేఱుగా, విభక్తం = విభజింపఁబడిన, యత్ = చేనిని, (ఇంద్రియములు విషయములు మొదలైన దానిని), స్పృశేత్ = తాకునో, తత్=ఆ, ద్వితీయంతు=రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి=లేదు.

ఉ॥ యద్వై తన్న విజానాతి విజానన్వై తన్న విజానాతి నహి విజ్ఞాతు
ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్యాన్న తు తద్ద్వితీయమస్తి
తతోఽన్యద్విభక్తం యద్విజానీయాత్. ॥30॥

ప॥ యత్ - నై - తత్ - న - విజానాతి - విజాన -
నై - తత్ - న - విజానాతి - న - హి - విజ్ఞాతుః - విజ్ఞాతేః -
విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్యాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం -

అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - విజానీయాత్.

[ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై = ఏదియో, తత్ = అది, నజానాతి = తెలిసికొనదు. తత్ = ఆ సుషుప్తియందు, విజానన్వై = తెలిసికొనుచునె, నవిజానాతి = తెలిసికొనుటలేదు (బుద్ధి లేక పోవుటవలన), అవినాశిత్యాత్ = నాశము లేనిదగుటవలన, విజ్ఞాతః = తెలిసికొనెడివానియొక్క, విజ్ఞాతేః = విజ్ఞానమునకు, విపరిలోపః = నాశము, నవిద్యతేహి = లేనేలేదు, తతః = ఆ తెలిసికొనునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్ = వేఱుగా, విభక్తం = విభజింపఁబడిన, యత్ = దేనిని, (ఇంద్రియము విషయములు మొదలైనదానిని), విజానీయాత్ = తెలిసికొనునో, తత్ = ∴, ద్వితీయంతు = రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి = లేదు.

తా॥ సుషుప్తియందు ప్రాజ్ఞాత్మతో కలిసికొని ఏకస్వరూపమైన ఆత్మ, పురుషుడు ప్రియమగు స్త్రీతోఁగూడుకొని ఏకాకృతిగలవాడై సుఖించునపుడు తన్నును ఇతరమునును తెలిసికొననియట్లు బాహ్యంతరములు రెండును తెలియనిదియై ఏమియులేక యొకటియై యున్నది. సుషుప్తియందు బాహ్యములగు విషయములను చూచుటకు సాధనములైన అంతఃకరణమును ఇంద్రియములును విషయములు లేకపోవుటవలన, ఆత్మ, వాసనచూచుటలేదు. రుచిచూచుటలేదు. పలుకుటలేదు. వినుటలేదు. తలంచుటలేదు. తాకుటలేదు. తెలిసికొనుటలేదు. అయినను ఆ ఆత్మ నాశనము లేనిదిగనుక వాసనచూచుటకును, రుచిచూచుటకును, పలుకుటకును, వినుటకును, తలంచుటకును, తాకుటకును, తెలిసికొనుటకును, ఆ యాత్మకుండెడి ఆ యాజ్ఞానమునకు నాశమెన్నటికిని లేనేలేదు అని యాజ్ఞావల్క్యుడు జనకునితో చెప్పెను.

ఇది 24వ మంత్రము మొదలు 30వ మంత్రము వఱకు తాత్పర్యము. ఉ. యత్ర వా అన్యదివ స్యాత్తత్రాన్యోఽన్యత్పశ్యేదన్యోఽన్యజ్జి

ప్రేదన్యోఽన్యద్రసయేదన్యోఽన్యద్వదేదన్యోఽన్యచ్ఛృణూయా
దన్యోఽన్యన్మస్వీతాన్యోఽన్మస్మశేదన్యోఽన్యద్విజానీయాత్. 31

ప॥ యత్ర - వై - అన్యత్ - ఇవ - స్యాత్ - తత్ర - అన్యః -
అన్యత్ - పశ్యేత్ - అన్యః - అన్యత్ - జిఘ్రేత్ - అన్యః -
అన్యత్ - రసయేత్ - అన్యః - అన్యత్ - వదేత్ - అన్యః - అన్యత్ -
శృణూయాత్ - అన్యః - అన్యత్ - స్మశేత్ - అన్యః - అన్యత్ -
విజానీయాత్ .

ప్ర॥ యత్రవై = ఏకాలమునందైతే, (జాగ్రత్స్వప్న కాల
ములయందు), అన్యదివ = వేటాక వస్తువువలెనే, స్యాత్ = అగునో,
(ఆజ్ఞానముచేత ఆత్మకు వేటాక వస్తువువలెనే పొందింపబడినదగునో),
తత్ర = ఆ కాలమునందు, (ఆ జాగ్రత్స్వప్న సమయములయందు),
అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాక వస్తువును, పశ్యేత్ = చూచును.
అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాక దానిని, జిఘ్రేత్ = ఆఘ్రా
ణించును, అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాకదానిని, రసయేత్ =
రుచిచూచును. అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాకదానిని,
వదేత్ = పలుకును, అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాకదానిని,
శృణూయాత్ = వినును. అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాక
దానిని, మస్వీత = తలచును, అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాక
దానిని, స్మశేత్ = తాకును. అన్యః = ఇతరుడు, అన్యత్ = వేటాక
దానిని, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును.

తా॥ ఇతకుపూర్వము సుషుప్తియందు ఆత్మకంటె వేఱుగా
విభజింపబడినది లేనేలేదని చెప్పబడినది. కనుక సుషుప్తియం దేవితే
వమును తెలిసికొనుటలేదు. ఇట్లు ఏమియు తెలిసికొనక ఏకస్వరూపమై
యుండుటయే ఆత్మకు స్వభావమైన యెడల ఏకారణమువలన ఆస్వభా
వమును విడిచి వేఱువేఱుగా నుండెడి చూచుట, వినుట ఈ మొద
లైన నానావిధమగు విశేషవిజ్ఞానము కలుగుచున్నది? ఇట్లు నానా

విధమగు విశేషవిజ్ఞానమే ఆత్మకు స్వభావమైనయెడల ఎందువలన ఆత్మ నానావిధమగు విశేషజ్ఞానమును తెలిసికొనుట లేదని యంటివేని చెప్పుచున్నాను వినుము. ఓ జనకుడా! ఆత్మకు ఏమియు తెలిసికొనక ఏకాకృతియై యుండుటయే స్వభావమైనను జాగ్రత్తయందు అజ్ఞానము చేత ఆత్మకు తనయందు లేనటువంటి వేటువస్తువులను స్వప్నమునందు వలెనే కల్పించి పొందింపఁబడుటవలన ఆత్మ తన్ను వేతైనవానివలెనే తలంచినదై తాను అజ్ఞానకల్పితములైన వస్తువులకు వేతై అన్యమును చూచుచు ఆఘ్రాణించుచు రుచిచూచుచు పలుకుచు తలంచుచు తెలిసికొనుచు జాగ్రత్తయందు భిన్నమైన జ్ఞానము కలదై యున్నది యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ సలిల ఏకో ద్రష్టాద్వైతో భవత్యేష బ్రహ్మలోకః సప్రమాడితి హైన మనుశశాస యాజ్ఞవల్క్య ఏషాస్య పరమా గతి రేషాస్య పరమా సమృద్ధే షోఽస్య పరమోలోక ఏషోఽస్య పరమ ఆనంద ఏతస్యైవా నంద న్యా న్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి.

ప్ర॥ సలిలే - ఏకః - ద్రష్టా - అద్వైతః - భవతి - ఏషః - బ్రహ్మలోకః - సప్రమాత్ - ఇతి - హ - ఏనం - అనుశశాస - యాజ్ఞవల్క్యః - ఏషా - అస్య - పరమా - గతిః - ఏషా - అస్య - పరమా - సమృద్ధీ - ఏషః - అస్య - పరమః - లోకః - ఏషః - అస్య - పరమః - ఆనందః - ఏతస్య - ఏవ - ఆనందస్య - అన్యాని - భూతాని - మాత్రాం - ఉపజీవన్తి.

ప్ర॥ సలిలే = ఉదకమునందు, (సలిలమివ = ఉదకమువలెనే, స్వచ్ఛమైన ఉదకము ఉదకమునందు వలెనే సుషుప్తియందు), ఏకః = రెండవదిలేని, (ద్రష్టా = ద్రష్టయగు ఆత్మ, అద్వైతః = చూడఁదగిన రెండవ వస్తువులేనిది, భవతి = అగుచున్నది. హే సప్రమాత్ = ఓ జనకమహారాజా! ఏషః = ఈ ఆత్మ, (దేహేంద్రియోపాధి భేదములేని ఈ ఆత్మ ఈ సుషుప్తికాలమునందు స్వకీయమైన ఆత్మ తేజస్సునం

దున్నది. ఈ ఆత్మ), బ్రహ్మలోకః = బ్రహ్మలోకమైనది. (బ్రహ్మ స్వరూపమాత్రమైన లోకము). ఇతిహా=ఈ ప్రకారముగానే, యాజ్ఞ వల్క్యః=యాజ్ఞ వల్క్యః యుషి ఏనం = ఈ జనకమహారాజునుగూర్చి, అనుశఞాస=అనుసరించి శిక్షించెను, (బోధించెను=చెప్పెను). అస్య = ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, ఏషా = ఇది, పరమా = శ్రేష్ఠమైన, గతిః = పొందఁదగిన స్థానము, ఏషా = ఇది, అస్య = ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, పరమా = శ్రేష్ఠమైన, సమృత్ = సంపత్తు, ఏషః = ఇది, అస్య = ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, పరమః = శ్రేష్ఠమైన, లోకః = లోకము, ఏషః = ఇది, అస్య = ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, పరమః = శ్రేష్ఠమైన, ఆనందః = ఆనందము, (సంతోషము). అన్యాని = ఇతరములైన, భూతాని = భూతములు, (జంతువులు), ఏతస్యైవానందస్య = ఈ అనందముయొక్కయే, మాత్రాం = కళను, (అంశమును=అజ్ఞానము చేత పొందింపఁబడిన విషయములు, ఇంద్రియములు, వీనియొక్క సంబంధకాలమునందు కలిగెడి బ్రహ్మనందాంశమును), ఉపజీవంతి= అనుసరించి జీవించుచున్నవి.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! సుషుప్తియందు ఆత్మకంటె నన్య ములగు దేహేంద్రియాది వస్తువులను కల్పించెడి అవిద్య నశించగా ఆత్మ స్వయంజ్యోతి స్వభావమును స్వకీయమునగు ప్రాజ్ఞాత్మతో కూడుకొనినదియై ఉదకము ఉదకమునందుచేరి ఒకటియైనట్లు రెండవది శానిదియై చూడఁదగిన వెలువస్తువులేని ద్రవ్యస్వరూపమాత్ర మగు చున్నది. ఇదియే పరబ్రహ్మమాత్రమైన లోకము. ఇదియే ఈ జీవాత్మకు పొందఁదగిన శ్రేష్ఠస్థానము. ఇదియే ఈ జీవాత్మకు అన్ని సంపత్తులలో శ్రేష్ఠమైన సంపత్తు. ఇదియే ఈ జీవాత్మకు సమస్తమైన స్వర్గాది లోకములలో శ్రేష్ఠమైన లోకము. ఇదియే ఈ జీవాత్మకు విషయములు ఇంద్రియములు వీనియొక్క సంబంధమువలన పుట్టిన ఆన్ని ఆనందములకంటె శ్రేష్ఠమైన ఆనందము. సమస్త భూతములు ఈ ఆన

ముయొక్కయె కళామాత్రమగు అజ్ఞానకల్పితమైన విషయేంద్రియ ములయొక్క సంబంధకాలమునందు పుట్టిన ఆనందాంశమును అనుసరించి జీవించుచున్నవి. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు జనకమహారాజును గూర్చి చెప్పెను.

ఉ॥ స యో మనుష్యాణాం రాధః సమృద్ధో భవత్యన్యేషా మధిపతి స్సర్వైర్మానుష్యైర్భోగై స్సమృన్నతమః స మనుష్యాణాం పరమ ఆనందోఽథయే శతం మనుష్యాణామానందాః స ఏకః పితౄణాం జితలోకానామానందోఽథ యేశతం పితౄణాం జితలోకానామానందాః స ఏకో గంధర్వలోక ఆనందోఽథ యేశతం గంధర్వలోక ఆనందాః స ఏకః కర్మదేవానామానందో యేశతం కర్మణా దేవత్వమభి సమృద్యంతే । అథ యేశతం కర్మదేవానామానందాః స ఏక ఆజ్ఞానదేవానామానందో యశ్చ శ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతోఽథ యేశతం మూఞానదేవానామానందాః స ఏకః ప్రజాపతిలోక ఆనందో యశ్చ శ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతో థ యేశతం ప్రజాపతి లోక ఆనందాః స ఏకో బ్రహ్మలోక ఆనందో యశ్చ శ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతోఽథైష ఏవ పరమ అనన్దః ఏష బ్రహ్మలోకస్సమాడితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యుః సోఽహంభగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీత్యత్రహ యాజ్ఞవల్క్వో బిభయాశ్చకార మేధావీ రాజా సర్వేభ్యోమాఽన్తేభ్య ఉదరాత్సీది తి. ॥313॥

ప॥ సః - యః - మనుష్యాణాం - రాధః - సమృద్ధః - భవతి - అన్యేషాం - అధిపతిః - సర్వైః - మానుష్యైః - భోగైః - సమృన్నతమః - సః - మనుష్యాణాం - పరమః - ఆనన్దః - అథ - యే - శతం - మనుష్యాణాం - ఆనందాః - సః - ఏకః - పితౄణాం - జితలోకానాం - ఆనన్దః - అథ - యే - శతం - పితౄణాం - జితలోకానాం - ఆనందాః - సః - ఏకః - గంధర్వలోక - ఆనన్దః - అథ -

యే - శతం - గంధర్వలోకే - ఆనన్దాః - సః - ఏకః - కర్మదేవా
 నాం - ఆనన్దః - యే - కర్మణా - దేవత్వం - అభిసంపద్యంతే -
 అథ - యే - శతం - కర్మదేవానాం - ఆనన్దాః - సః - ఏకః -
 ఆజానదేవానాం - ఆనన్దః - యః - చ - శ్రోత్రియః - అవృజినః -
 అకామహతః - అథ - యే - శతం - ఆజానదేవానాం - ఆనన్దాః -
 సః - ఏకః - ప్రజాపతిలోకే - ఆనన్దః - యః - చ - శ్రోత్రియః -
 అవృజినః - అకామహతః - అథ - యే - శతం - ప్రజాపతిలోకే -
 ఆనన్దాః - సః - ఏకః - బ్రహ్మలోకే - ఆనన్దః - యః - చ -
 శ్రోత్రియః - అవృజినః - అకామహతః - అథ - ఏషః - ఏవ -
 పరమః - ఆనన్దః - ఏషః - బ్రహ్మలోకః - సమాత్ - ఇతి - హ -
 ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - సః - అహం - భగవతే - సహస్రం -
 దదామి - అతః - ఊర్ధ్వమ్ - విమోక్షాయ - ఏవ - బ్రూహ -
 ఇతి - అత్ర - హ - యాజ్ఞవల్క్యః - భిభయాచ్ఛకార - మేధావీ
 రాజా - సర్వేభ్యః - మా - అస్తేభ్యః - ఉదరాత్సీత్ - ఇతి.

మనుష్యాణాం = మనుష్యులలో, రాధః = సంసిద్ధుడగు.
 (సమగ్రమైన అవయవములు గలవాడగు) సయః = ఒకానొకడైన
 జనుడు, సమృద్ధః = సంపత్తిగలవాడును, (ఉపభోగోపకరణ సంపత్తి
 గలవాడును), అన్యేషాం = ఇతరులకు అధిపతిః = స్వతంత్ర ప్రభు
 వునై, సర్వైః = సమస్తములైన, మానుష్యైః = మనుష్య సంబంధ
 ములగు, భోక్తైః = భోగములచేతను, సమృన్నతమః = సంపన్నులగు
 వారలలో అతిశయముగా సంపన్నుడగువాడు, భవతి = అగుచున్నాడు.
 సః = అది, మనుష్యాణాం = మనుష్యులకు, పరమః = శ్రేష్ఠమైన,
 ఆనన్దః = ఆనందము. (భవతి = అగుచున్నది,) (ఇక్కడ పరమానం
 దముయొక్క ఈశామాత్రమే విషయి విషయములయొక్క ఆకార
 ముతో వ్యాప్తమైనదని మనుష్యానందములకు రెంటికీని అభేదముగా
 జెప్పబడినది). అథ = అనంతరము, మనుష్యాణాం = మనుష్యుల

యొక్క, శతం = నూటింతలగు, ఆనన్దాః = ఆనన్దములు, యే = ఏవియో, (తే = అవి), జితలోకానాం = జయింపఁబడిన లోకములు గల, పితౄణాం = పితృ దేవతలయొక్క, ఏకః = ఒకటియగు, సః = ఆ, ఆనన్దః = ఆనన్దము. (భవతి = అగుచున్నది). అథ = అనంతరము, జితలోకానాం = జయింపఁబడిన లోకములుగల, పితౄణాం = పితృ దేవతలయొక్క, శతం = నూటింతలైన, ఆనన్దాః = ఆనన్దములు, యే = ఏవియో. (తే = అవి), ఏకః = ఒక్కటియగు, సః = ఆ, గన్ధర్వలోక ఆనన్దః = గన్ధర్వలోక = గన్ధర్వలోకముయొక్క, ఆనన్దః = ఆనన్దము, (భవతి = అగుచున్నది). అథ = అనంతరము, శతం = నూటింతలైన, గన్ధర్వలోక ఆనన్దాః = గన్ధర్వలోక = గంధర్వలోకముయొక్క, ఆనన్దాః = ఆనన్దములు, యే = ఏవియో, (తే = అవి), యే = ఎవరు. కర్మణా = కర్మచేతను, దేవత్వం = దేవత్వమును, (దేవభావమును), అభిసమ్యద్యస్తే = పొందుచున్నారో, (అగ్నిహోత్రాది శ్రౌతకర్మచేత దేవభావమును పొందువారు కర్మదేవులనఁబడుదురు). (తేషాం = అటువంటి), కర్మదేవానాం = కర్మదేవతలయొక్క, ఏకః = ఒక్కటియగు, సః = ఆ, ఆనన్దః = ఆనన్దము, (భవతి = అగుచున్నది). అథ = అనంతరము, కర్మదేవానాం = కర్మచేత దేవత్వము పొందినవారలయొక్క, శతం = నూటింతలైన, ఆనన్దాః = ఆనన్దములు, యే = ఏవియో, (తే = అవి), ఆజాన దేవానాం = ఆజాన దేవతలయొక్క, (పుట్టుటతోడనే దేవత్వము పొందినవారు ఆజానదేవులనఁబడుదురు), ఏకః = ఒక్కటియగు, సః = ఆ, ఆనన్దః = ఆనన్దము, (భవతి = అగుచున్నది). శ్రోత్రియః = శ్రోత్రియుఁడును, (అధ్యయనము చేయఁబడిన వేదము గలవాఁడును), అవృజినః = పాపము శేనివాఁడును, అకామహతః = కామహతుఁడు కానివాఁడునగు జనుఁడు, (ఆశశేని జనుఁడు), యః = ఎవఁడో, (సః = వాఁడు, ఆజానదేవతలతో సమానమైన ఆనన్దముగనుచున్నాఁడు). అథ

= అనంతరము, ఆజాన దేవానాం = ఆజాన దేవతలయొక్క, శతం = నూటింతలైన, ఆనన్దాః = ఆనన్దములు, యే = ఏవియో, (తే = అవి), ఏకః = ఒక్కటియగు, సః = ఆ, ప్రజాపతిలోక ఆనన్దః = ప్రజాపతి లోకే = ప్రజాపతి లోకముయొక్క, (విరాట్టుయొక్క). ఆనన్దః = ఆనన్దము, (భవతి = అగుచున్నది), శ్రోత్రియః = శ్రోత్రియుడును. అవృజినః = పాపము లేనివాడును, అకామతః = కామహతుడు కానివాడునగుజనుడు, (ఆశలేనివాడునగు జనుడు), యః = ఎవడో (సః = వాడు, ప్రజాపతితో సమానమైన ఆనన్దము గలవాడగు చున్నాడు). అథ = అనంతరము, ప్రజాపతిలోకే = ప్రజాపతిలోకము యొక్క, (విరాట్టుయొక్క), శతం = నూటింతలైన, ఆనన్దాః = ఆనన్దములు, యే = ఏవియో, (తే = అవి), ఏకః = ఒక్కటియైన, సః = ఆ, బ్రహ్మలోక ఆనన్దః = బ్రహ్మలోక = బ్రహ్మలోకముయొక్క, (హిరణ్యగర్భునియొక్క), ఆనన్దః = ఆనన్దము, (భవతి = అగుచున్నది). శ్రోత్రియః = శ్రోత్రియుడును, అవృజినః = పాపము లేనివాడును, అకామతః = కామహతుడు కానివాడు నగు జనుడు, యః = ఎవడో, (సః = వాడు, హిరణ్యగర్భానందముతో సమానమైన ఆనన్దము గలవాడగుచున్నాడు). అథ = అనంతరము, ఏష ఏష = ఇదియే, పరమః = శ్రేష్ఠమైన, ఆనన్దః = ఆనన్దము, (ఇతరమీదట ఆనన్దమును ఎన్నుటకు శక్యముకాదు). హేసమ్రాట్ = ఓజనకుడా, ఏషః = ఇది, బ్రహ్మలోకః = బ్రహ్మలోకము, కేవల బ్రహ్మేషు (యైనలోకము). ఇతి = అని, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుని, హోవాచ = పలికెను. సః = ఆ, అహం = నేను, (ఇట్లుపదేశింపఁ బడిన నేను = అనగా జనకుడు), భగవతే = నీకొఱకు, (గవాం = గోవులయొక్క), సహస్రం = వేయింటిని, దదామి = ఇచ్చుచున్నాను, అత ఊర్ధ్వం = ఇతరమీదటను, విమోక్షాయైవ = మోక్షముకొఱకే, బ్రూహీతి = చెప్పుమా అని (జనకుడు యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను),

అత్రహ = ఈ వాక్యమునందు, యాజ్ఞనల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మేధావీ = బుద్ధిమంతుఁడైన, రాజా = జనకమహారాజు, సర్వేభ్యః = సమస్తములైన, అస్త్రైభ్యః = ప్రశ్న నిర్ణయములనుండి, (ప్రశ్న నిర్ణయములయొక్క అంత్యభాగములనుండి), మా = నన్ను, ఉదరాత్పీత్ = ఆవరించును, (అడ్డగించును), ఇతి = అని, బిభయా ఇచ్చకార = భయపడెను.

తా॥ బ్రహ్మ మొదలుకొని మనుష్యులవఱకుండుడి భూతముల చేతను ఏ పరమానందముయొక్క అవయవములగు ఆనందాంశములు అనుసరించి జీవింపబడుచున్నవో, ఆ ఆనందాంశములద్వారా పరమానందమును పొందింప నిశ్చయించి చెప్పుచున్నాఁడు. ఓ జనకుడా! జనుఁడు సర్వాదు మవసంపదకలిగి చక్రవర్తియై సమస్తములైన మానుషభోగములతోఁ గూడినయెడల అన్ని సంపదలలో అధిక సంపద గలవాఁడగుచున్నాఁడు. ఇట్లగుటయే మనుష్యులయొక్క పరమానందము. ఇట్టి సునుష్ఠానందములు నూతనయెడల లోకమును జయించిన పితృదేవతలయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది ఇట్టి పితృదేవతలయొక్క నూఱుఆనందములు గర్భర్షులయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఇట్టి నూఱు గంధర్వానందములు, శ్రౌతాది కర్మచే దేవత్వమును పొందిన కర్మదేవతలయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఇట్టి కర్మదేవతలయొక్క నూఱు ఆనందములు జన్మమూత్రముతోడనే దేవత్వమును పొందిన ఆజాన దేవతలయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఈ ఆజాన దేవతానందము శ్రోత్రియుఁడును పాపరహితుఁడును వీత తృప్తుఁడునగు వానికిని కలదు. ఇట్టి ఆజాన దేవతలయొక్క నూఱు ఆనందములు విరాట్పురుషునియొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఈ విరాట్పురుషానందము శ్రోత్రియుఁడును పాపరహితుఁడును వీతతృప్తుఁడునగు వానికి కలదు. ఇట్టి విరాట్పురుషానందములు నూఱు, హిరణ్యగర్భునియొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఈ హిరణ్యగర్భానందము

శ్రోత్రియుఁడును పాపరహితుఁడును వీతత్పశ్చుఁడునగు వానికి కలదు, ఇది పరమానందము. ఇదియె పరబ్రహ్మ మాత్రమైన ఆనందము అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. మరల, జనకమహారాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! నీకు వేయి గోవులను ఇచ్చెదను. ఇంకమీఁద మోక్షము కొఱకై నాకు చెప్పమా యనెను. ఇట్లడుగఁగా, జనకమహారాజు, మిక్కిలి ప్రజ్ఞగలవాఁడు గనుక సమస్తములైన ప్రశ్ననిర్ణయముల యొక్క అంతములనుండి నిరోధించునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు య పడెను.

ఉ॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ స్వప్నాన్తే రత్వా చరిత్వాదృష్టైవ పుణ్యం
చ పాపం చ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాయ ద్రవతి బుద్ధా
న్తాయైవ. ॥34॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - స్వప్నాన్తే - రత్వా -
చరిత్వా - దృష్ట్యా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ - పునః -
ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - బుద్ధాన్తాయ - ఏవ.

ప్ర॥ సవాఏషః = ఆ పరమానందస్వరూపమైన ఆత్మయే, ఏతస్మిన్ = ఈ, స్వప్నాన్తే = స్వప్నస్థానమునందు, రత్వా = అనురాగమును పొంది, చరిత్వా = సంచరించి, పుణ్యం = పుణ్యఫలమును, పాపంచ = పాపఫలమును, దృష్ట్యైవ = చూచియే, పునః = తిరిగి, బుద్ధాన్తాయైవ = జాగరిత స్థానముకొఱకే, ప్రతిన్యాయం = న్యాయ ప్రకారము, ప్రతియోని = ప్రతిస్థానమును ఆద్రవతి = పొందుచున్నది.

తా॥ ఓ జనకుడా ! ఈపరమానంద స్వరూపమగు ఆత్మ ఈ స్వప్నమునందు మాయాకల్పితములగు బంధుమిత్రాదులయొక్క అనురాగమును అనుభవించి నానావిధములుగా క్రిడించి శ్రమను పొంది పుణ్యపాపఫలములను చూచియే వానితో బద్ధత్వమును పొందకయే తిరిగి జాగరిత స్థానముకొఱకు యథాప్రకారము, ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ తద్యథా॥ సస్సుసమాహితముత్సర్జద్యాయాదేవమేవాయగ్
శారీర ఆత్మా ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతి యత్రైత
దూర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ ॥ ౩౬ ॥

ప॥ తత్ - యథా - అనః - సుసమాహితం - ఉత్సర్జత్ -
యాయాత్ - ఏవం - ఏవ - అయం - శారీరః-ఆత్మా - ప్రాజ్ఞేన-
ఆత్మనా - అన్వారూఢః - ఉత్సర్జత్ - యాతి - యత్ర - ఏతత్ -
ఉర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ - భవతి.

ప్ర॥ తత్ = అక్కడ, (లోకే = లోకమునందు), అనః =
బండి, సుసమాహితంసత్ = మిక్కిలి భారముతోఁ గూడుకొనినదై,
ఉత్సర్జత్ = ధ్వనిచేయుచు, యథా = ఏ ప్రకారము, యాయాత్ =
పోవునో, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, అయం = ఈ, శారీరః =
శరీరమందైన, ఆత్మా = ఆత్మ, (లింగాత్మ అనఁగా జీవుఁడు) ప్రాజ్ఞే
నాత్మనా = పరమాత్మచేత, (స్వయంజ్యోతి స్వభావమగు పరమా
త్మచేత), అన్వారూఢస్సన్ = అధిష్ఠింపఁబడినదై, (తదా=ఆకాలము
నందు), ఉత్సర్జత్ = ధ్వనిచేయుచు, యాతి = పోవుచున్నది, యత్ర
= ఎప్పుడు, ఏతత్ = ఈశరీరము, ఉర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ = ఉర్ధ్వశ్వాసము
కలది, భవతి = అగుచున్నదో. (అప్పుడు పోవుచున్నదని పూర్వ
ముతో నన్వయము).

తా॥ ఇది మొదలుకొని ఈ ఆత్మకు సంసారము కలుగుట
వర్ణింపఁబడుచున్నది. ఆత్మ ఏ ప్రకారముగాను స్వప్నస్థానమునుండి
జాగరితస్థానమును పొందునో ఆ ప్రకారముగానే ఆత్మ ఈ దేహము
నుండి ఇంకొక దేహమును పొందుచున్నది. ఎట్లనఁగా, ఓజనకుఁడా!
లోకమునందు శకటము బరువుచే నిండింపఁబడి బండివానిచే అధిష్ఠింపఁ
బడినదై ధ్వనిచేయుచు మఱియొక స్థానమును పొందినట్లు ఈ దేహము
ఉర్ధ్వశ్వాసము కలదై యుండునపుడు ఈ లింగాత్మ, (జీవుఁడు).
ప్రాజ్ఞాత్మచే నధిష్ఠింపఁబడినదై ధ్వనిచేయుచు వేఱొక దేహమును

పొందుచున్నది.

ఉ॥ స యత్రాయ అణిమానం న్యేతి జరయా వో పతపతా వా
 ణిమానం నిగచ్ఛతి తద్యథా త్రుం వోదుమ్భరం వా పిప్పలం వా
 బన్ధనాత్ప్రముచ్యతే ఏవమేవాయం పురుష ఏభ్యోఽశ్లేభ్యః సప్రు
 ముచ్య పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యా ద్రవతి ప్రాణాయైవ. ॥36

ప॥ సః - యత్ర - అయం-అణిమానం - ని-ఏతి - జరయా-
 వా - ఉపతపతా - వా - అణిమానం-నిగచ్ఛతి - తత్ - యథా-
 ఆత్రుం - వా - ఉదుమ్భరం - వా - పిప్పలం - వా - బన్ధనాత్ -
 ప్రముచ్యతే - ఏనం - ఏవ - అయం-పురుషః - ఏభ్యః - ఆశ్లేభ్యః-
 సప్రముచ్య - పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి -
 ప్రాణాయ - ఏవ.

ప్ర॥ సః = ఆ పూర్వోక్తమైన, అయం = ఈ శరీరము, (శిరః
 పాన్యాదులతోఁ గూడుకొనిన దేహము), యత్ర = ఏకాలమునందు,
 అణిమానం=అణుత్వమును, (కృశత్వమును), న్యేతి=పొందుచున్నదో,
 జరయావా = వృద్ధత్వము చేతగాని, (ముసలితనముచేతనుగాని),
 ఉపతపతావా = జ్వరాదిరోగముచేత గాని, అణిమానం = అణు
 త్వమును, నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నదో. (అప్పుడు ఈ దేహము
 ఊర్ధ్వశ్వాసము కలది యగుచున్నది). తద్యథా = అది యెట్లునగా,
 ఆత్రుంవా = మామిడిపండుగాని, ఔదుమ్భరంవా = మేడిపండుగాని,
 పిప్పలంవా = రావిపండుగాని, (యథా = ఏ ప్రకారము). బన్ధనాత్
 = తొడిమనుండి, ప్రముచ్యతే = విడుచుచున్నదో, ఏవమేవ = ఈ
 ప్రకారముగానే, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, (జీవుడు),
 ఏభ్యః = ఈ, ఆశ్లేభ్యః = అవయవములనుండి, సప్రముచ్య =
 మిక్కిలి విడిచి, పునః = తిరిగి, ప్రతిన్యాయం = యథాప్రకారము,
 ప్రతియోని = ప్రతి యోనిని, ప్రాణాయైవ = ప్రాణముకొఱకే, ఆద్ర
 వతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఓ జనకుడా! ఈ కరచరణాద్యవయవయు కమేన ఈ దేహము ముసలితనముచేతఁ గాని జ్వరము మొదలైనరోగములచేతఁ గాని కృశించునపుడు ఊర్ధ్వశ్వాసము గలది యగుచున్నది. అప్పుడు ఈ జీవుఁడు, మామిడిపండు, మేడిపండు, రావిపండు, తొడిమనుండి విడిపోయినట్లు, ఈ సమస్తములైన శిరఃపాణ్యాద్యవయవములను మిక్కిలి విడిచిపెట్టి యథాప్రకారము పాణిముతోఁగూడ వేతొక దేహమును పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తద్యథా రాజానమాయా న్తముగ్రాః ప్రత్యేనసః సూతగ్రామణ్యో
అన్నైః పానై రావసథైః ప్రతికల్పస్తే అయమాయాత్యయమాగ
చ్ఛత్యేవగ్ హైవంవిదగ్ సర్వాణి భూతాని ప్రతికల్పస్తే ఇదం
బ్రహ్మయాతీ దమాగచ్ఛతీతి. ||37||

ప॥ తత్ - యథా - రాజానం - ఆయాన్తం - ఉగ్రాః -
ప్రత్యేనసః - సూతగ్రామణ్యః - అన్నైః - పానైః - ఆవసథైః -
ప్రతికల్పస్తే - అయం - ఆయాతి - అయం - ఆగచ్ఛతి - ఇతి -
ఏవం - హ - ఏవంవిదం - సర్వాణి - భూతాని - ప్రతికల్పస్తే -
ఇదం - బ్రహ్మ - ఆయాతి - ఇదం - ఆగచ్ఛతి - ఇతి.

ప్ర॥ తత్ = అది, యథా = ఏ ప్రకారమనగా, ఉగ్రాః =
క్రూరకర్మలను జేయువారును, ప్రత్యేనసః = ప్రతిపాపులను శిక్షించు
టకుగాను నియోగింపఁబడినవారనగు, (చోరులు మొదలైనవారిని
శిక్షించుటయందు నియోగింపఁబడిన), సూతగ్రామణ్యః = సూత =
సూతులును, (సంకర వర్ణములోఁబుట్టిన జాతి సంకరులును), గ్రామ
ణ్యః = గ్రామాధికారులును, ఆయాన్తం = వచ్చుచున్న, రాజానం =
రాజును, అన్నైః = అన్నములతోడను, పానైః = మద్యము మొద
లైన పానద్రవ్యములతోడను, ఆవసథైః = నివసించుటకు యోగ్యము
లైన మేడలతోడను, అయం = ఈరాజు, ఆయాతి = వచ్చుచున్నాఁడు.
అయం = ఈరాజు, ఆగచ్ఛతీతి = వచ్చుచున్నాఁడని, (యథా =

ఏ ప్రకారము), ప్రతికల్పస్తే = నిరీక్షించుచున్నారో, ఏవంహ = ఈ ప్రకారముగానే, ఏవంవిదం = కర్మఫలమును తెలిసిన జీవుని, (సంసారి యగు జీవుని), సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, (దేహవ్యాపారమును జేయునట్టి సూర్యుడు మొదలైనవి), ఇదం బ్రహ్మ = బ్రహ్మస్వరూపమగు ఈ జీవాత్మ, ఆయాతీ = వచ్చుచున్నది. ఇదం = ఈ జీవాత్మ, ఆగచ్ఛతీతి = వచ్చుచున్నదని, ప్రతి కల్పస్తే = నిరీక్షించుచున్నవి.

తా॥ ఓ జనకుడా! జీవుడు మరణమును పొంది దేహాంతరమును పొందునపుడు దేహసంబంధమైన వ్యాపారములను చేయునట్టి సూర్యుడు మొదలైన సమస్త భూతములును, లోకమునందు దొంగలు మొదలైన వారలను శిక్షించుటయందు నియోగింపఁబడి ఉగ్ర కర్మములుగల సంకరజాతి వలనఁ బుట్టిన సూతులును, గ్రామాధికారులును, వచ్చెడి రాజునుగూర్చి భక్ష్య భోజ్యదన్నములతోడను, మద్యము మొదలైన పానద్రవ్యములతోడను, మేడలు మొదలైన నివాసములతోడను, కూడుకొని ఇదిగో వచ్చుచున్నాడు, ఇదిగో వచ్చుచున్నాడని నిరీక్షించుచున్నట్లు కర్మఫలమును తెలిసియున్న ఈ జీవునిగూర్చి ఈ బ్రహ్మము వచ్చుచున్నది, బ్రహ్మము వచ్చుచున్నదని నిరీక్షించుచున్నది.

ఉ॥ తద్యథా రాజానం ప్రయయాసంత ముగ్రాః ప్రత్యేనస సూత గ్రామణ్యోఽభిసమాయంత్యేవమే వే మ మా త్మాన మస్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయంతి యతైత దూర్థోచ్ఛ్వాస్యసీ భవతి. ||38||

ఇతి షష్ఠాధ్యాయే తృతీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ తత్ - యథా - రాజానం - ప్రయయాసంత - ఉగ్రాః - ప్రత్యేనసః - సూతగ్రామణ్యః - అభిసమాయంతి - ఏవం - ఏవ - ఇమం - ఆత్మానం - అస్తకాలే - సర్వే - ప్రాణాః - అభిసమా

యన్తి - యత్ర - ఏతత్ - ఊర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ - భవతి.

ప్ర॥ తద్యథా = అదెట్లునగా, ఉగ్రాః = క్రూరులును, ప్రత్యే
నః = పాపుల నందఱిని శేషించుటకుగాను నియోగింపఁబడినవారు
నగు, సూతగ్రామణ్యః = సూతులును గ్రామాధికారులును, ప్రయి
యాసంతం = మిక్కిలి పోవుటకుఁ గోరుచున్న, రాజానం = రాజును,
(యథా = ఏ ప్రకారము), అభీసమాయన్తి = పొందుచున్నారో,
ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, (తదా = అప్పుడు), సర్వే = సమస్త
ములైన, ప్రాణాః = ప్రాణములు, (వాగాదీం దియములు), అన్త
కాలే = మరణకాలమునందు, ఇమం = ఈ, ఆత్మానం = భోక్తను,
(జీవుని), అభీసమాయన్తి = పొందుచున్నవి, యత్ర = ఎప్పుడు,
ఏతత్ = ఈ శరీరము, ఊర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ = ఊర్ధ్వశ్వాసము గలది,
భవతి = అగుచున్నదో, (అప్పుడు పొందుచున్నది

తా॥ ఓ జనకుడా! ఈ శరీరము ఊర్ధ్వశ్వాసము గలదై
మరణము పొందునపుడు ఈ భోక్తయగు జీవుని, వాక్కు మొదలైన
ఇంద్రియము లన్నియు, లోకమునందు ప్రయాణమై వెళ్ళుట కిచ్చ
యించిన రాజును గ్రామాధికారులు మొదలైనవారు ఎదురుగా వచ్చి
పొందినట్లు, పొందుచున్నవి.

ఇట్లు వస్తాధ్యాయమునందు తృతీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

వస్తాధ్యాయము - చతుర్థ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ స యత్రాయమాత్మా బల్యం న్యేత్యసమ్మోహమివ న్యేత్యధైర
మేతే పాణి అభీసమాయన్తి స ఏతాస్తేజో మాతాః సమభ్యా
దదానో హృదయమేవాన్యవక్త్రామతి స యత్రైవ చాక్షుషః
పురుషః పరాబ్ధ్యర్థావర్తతే తథాఽరూపజ్ఞోభవతి ॥1॥

ప్ర॥ సః - యత్ర - ఆయం - ఆత్మా - ఆబల్యం - ని -
ఏత్య - సమ్మోహం - ఇవ - ని - ఏతి - అథ - ఏనం - ఏతే -

ప్రాణాః - అభిసమాయంతి - సః - ఏతాః - తేజోమాత్రాః -
 సమభ్యాదదానః - హృదయం - ఏవ - అను - అవక్రామతి - సః -
 యత్ర - ఏషః - చాక్షుషః - పురుషః - పరాబ్రహ్మవర్తతే -
 తథా - అరూపజ్ఞః -

ప్రా॥ సః = ఆ, అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మ, యత్ర =
 ఏ కాలమునందు, ఆబల్యం = దుర్బలత్వమును, (తాను దుర్బలము
 లేనివాడైనను మరణకాలమునందలి శరీర దుర్బలమును), న్యేత్య =
 పొంది, (తాను మూర్తస్వరూపుఁడు కాకపోవుటవలన దుర్బలుఁడు
 కాకపోయినను శరీరదుర్బలమును తనదిగా నుపచరించుకొని), సమ్మో
 హమిష = అవివేకమును వలెనే, న్యేతి = పొందుచున్నాఁడు. అథ =
 అప్పుడు, ఏతే = ఈ, ప్రాణాః = ప్రాణములు, (వాగాదీంద్రియ
 ములు), ఏనం = ఈ ఆత్మను, అభిసమాయంతి = అభిముఖముగా
 పొందుచున్నవి, సః = ఆ ఆత్మ, తేజోమాత్రాః = తేజస్సుయొక్క
 అవయవములుగా నుండు, ఏతాః = ఈ వాగాదీంద్రియములను,
 సమభ్యాదదానః = బాగుగా అభిముఖముగా పొందినవాడై, హృద
 యమేవ = హృదయమునే, (హృదయకమలమునందలి అకాశమునే),
 అన్వక్రామతి = అనుసరించి పొందుచున్నాఁడు. సః = అట్టి, ఏషః =
 ఈ, చాక్షుషః = నేత్రముందైన, (సూర్యునియొక్క అంశస్వరూపుఁ
 డగు), పురుషః = పురుషుఁడు, యత్ర = ఎప్పుడు, పరాజ్ = విము
 ఖుడై, పర్యావర్తతే = అంతటను పొందుచున్నాఁడో, తథా =
 అప్పుడు, అరూపజ్ఞః = రూపము తెలియనివాఁడు, భవతి = అగు
 చున్నాఁడు, (అప్పుడు స్వప్న కాలమునందు వలెనే అత్యవత్సరాదీం
 ద్రియములయొక్క తేజోంశములను పొందినవాఁ డగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇంతవఱకు ఈ పురుషుఁడు ఈ అవయవములనుండి విడి
 పోయి దేహాంతరమును పొందుచున్నాఁడని చెప్పబడినది. ఏ కాలము
 నందెట్లు విడుచునో దానినంతయు సవిస్మరముగా వర్తించవలయునని ఈ

శ్రాహ్మణము ఆరంభింపఁబడినది. ఓ జనకుడా! ఈ స్వయంప్రకాశ మగు ఆత్మ మరణకాలమునందు దేహసంబంధమైన దుర్బలత్వమును తనదిగా నుపచరించుకొని మోహమోహములు లేని తాను, మోహము కలవానివలె నగుచున్నాడు. అట్టి సమయమునందు ఈ ఆత్మను ఈ వాగాదీంద్రియములు అభిముఖముగావచ్చి పొందుచున్నది. ఈ తేజో శములుగా నుండెడి ఈ వాగాదీంద్రియములను ఆ ఆత్మ పొంది హృద యాకాశమునే అనుసరించి ప్రవేశించుచున్నది. సూర్యునియొక్క అంశమగు నేత్రమునందైన ఈ పురుషుడు మరణకాలమునందు, వాగాదీంద్రియములు వాని వాని యధిష్ఠానదేవతలగు అగ్ని మొదలైన వానిని పొందుటతోడనె, విముఖుడై యంతటను పొందినవాడై స్వప్న కాలమునందు వలెనే చక్షురాదీంద్రియములయొక్క తేజో శములను పొంది రూపము తెలియనివాడగుచున్నాడు.

ఉ॥ ఏకీభవతి న పశ్యతీత్యాహు రేకీభవతి న జిఘ్రతీత్యాహు రేకీభవతి న రసయత ఇత్యాహు రేకీభవతి న వదతీత్యాహు రేకీభవతి న శృణోతీత్యాహు రేకీభవతి న మనుత ఇత్యాహు రేకీభవతి న స్పృశతీత్యాహు రేకీభవతి న విజానాతీత్యాహుస్తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతి । చక్షుషో వా మూర్ధ్నీ వా న్యేభ్యో వా శరీరదేశేభ్యస్తము త్రామంతం ప్రాణోఽ నూత్రామతి ప్రాణ మ నూత్రామంతగ్ సర్వే ప్రాణా అమాత్క్రామన్తి సవిజ్ఞానో భవతి సవిజ్ఞానమేవాన్యవక్రామతి । తం విద్యాకర్మణీ సమగ్నా రథేతే పూర్వ ప్రజ్ఞా చ. ॥2॥

ప॥ ఏకీభవతి - న - పశ్యతి - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - జిఘ్రతి - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - రసయతే - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - వదతి - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - శృణోతి - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - మనుతే - ఇతి - ఆహుః -

ఏకీభవతి - న - మనుతే - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - స్మృ
 శతి - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - విజానాతి - ఇతి - ఆహుః -
 తస్య - హ - ఏతస్య - హృదయస్య - అగ్రం - ప్రద్యోతతే -
 తేన - ప్రద్యోతేన - ఏషః - ఆత్మా - నిష్క్రామతి - చక్షుషః -
 వా - మూర్ధ్నః - వా - అన్యేభ్యః - వా - శరీరదేశేభ్యః - తం -
 ఉత్క్రామంతం - ప్రాణః - అనూత్క్రామతి - ప్రాణం - అనూ
 త్క్రామంతం - సర్వే - ప్రాణాః - అనూత్క్రామంతి - సవిజ్ఞానః -
 భవతి - సవిజ్ఞానం - ఏవ - అన్వవక్రామతి - తం - విద్యాకర్మణీ -
 సమన్వారభేతే - పూర్వప్రజ్ఞా - చ

ప్ర॥ (యదా=ఎప్పుడు, కరణజాతం=ఇంద్రియసముదాయము,
 స్వేనలిక్లాత్మనా = స్వకీయమగు లింగాత్మతో అనఁగా జీవునితో).
 ఏకీభవతి = కూడుకొని ఒకటి యగుచున్నదో, (తదా = అప్పుడు,
 పార్శ్వస్థాః = ప్రక్కన నుండెడి జనులు, ఏనం = ఈ పురుషుని),
 నవశృతీతి = చూడఁడని, ఆహుః = చెప్పి, (యదా = ఎప్పుడు),
 ఏకీభవతి = ఒకటి యగుచున్నాఁడో, (ఈ పురుషుఁడు ఎప్పుడు లింగా
 త్మతోఁ గూడుకొని ఒకటి యగుచున్నాఁడో అప్పుడు), నజిఘ్రతీతి =
 ఆఘ్రాణించఁడని, ఆహుః = చెప్పిరి, ఏకీభవతి = (ఎప్పుడు) ఒకటి
 యగుచున్నాఁడో, నరసయతే=(అప్పుడు) రుచిచూడఁడు, ఇతి=అని,
 ఆహుః = చెప్పిరి, ఏకీభవతి = (ఎప్పుడు) ఒకటి యగుచున్నాఁడో,
 (అప్పుడు), నవదలీతి = పలుకఁడని, ఆహుః = చెప్పిరి, ఏకీభవతి =
 (ఎప్పుడు) ఒకటి యగుచున్నాఁడో, (అప్పుడు), నశృణోతీతి = వినఁ
 ఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి, (ఎప్పుడు), ఏకీభవతి=ఒకటియగుచున్నాఁడో,
 (అప్పుడు), నమనుతేఇతి = తలంచఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి, (ఎప్పుడు),
 ఏకీభవతి=ఒకటియగుచున్నాఁడో, (అప్పుడు), నస్మృశతీతి=తాకఁడని,
 ఆహుః = చెప్పిరి, (ఎప్పుడు) ఏకీభవతి = ఒకటియగుచున్నాఁడో,
 (అప్పుడు) సవిజానాతీతి=తెలిసికొనఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి, తస్యహ =

ఆ ప్రసిద్ధమగు, ఏతస్య = ఈ, హృదయస్య = హృదయరంధ్రము యొక్క, అగ్రం = ముఖము, (ద్వారము), ప్రద్యోతతే = ప్రకాశించుచున్నది. తేన = ఆ ప్రద్యోతేన = ఆత్మప్రకాశము చేతను, (హృదయాగ్రముచేతను), ఏషః = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మ, (లింగ శరీరోపాధికుఁడగు విజ్ఞానచూడాత్మ), నిష్క్రమతి = బయలు వెడలుచున్నాఁడు చక్షుషోవా = నేత్రమునుండి యైనను, మూర్ధ్నోవా = శిరస్సునుండి యైనను. అన్యేభ్యః = ఇతరములైన, శరీర దేశేభ్యోవా = దేహప్రదేశములనుండి యైనను, ఉత్క్రామన్తం = లేచిపోవుచున్న, తం = ఆవిజ్ఞానాత్మను, ప్రాణః = ప్రాణము, (సర్వమునకు అధికారియగు దేహమునందలి ప్రాణము), అనూత్క్రామతి = అనుసరించి పోవుచున్నది, అనూత్క్రామంతిం = అనుసరించిపోవుచున్న, ప్రాణం = ప్రాణమును, సర్వే = సమస్తములైన ప్రాణాః = వాగాదీం ద్రియములు. అనూత్క్రామన్తి = అనుసరించి పోవుచున్నవి. సవిజ్ఞానః = విజ్ఞానముతోఁ గూడుకొనునది, భవతి = అగుచున్నది. (ఆత్మ కర్మాధీనములవల్లనుండి స్వప్నమునందు వలెనే విశేష విజ్ఞానము గలది యగుచున్నది). సవిజ్ఞానమేవ = విజ్ఞానముతోఁ గూడుకొనినదానినే, అన్వక్రామతి = అనుసరించి పొందుచున్నది. (విశేష విజ్ఞానముచేతఁ బ్రకాశింపఁబడినదానినే పొందుచున్నది) తం = ఆ పరలోకము కొఱకు పోవుచున్న ఆత్మను, విద్యాకర్మణీ = విద్యాకర్మలు, సమన్వారభేతే = అనుసరించి పొందుచున్నవి. పూర్వప్రజ్ఞాచ = పూర్వమందనుభవింపఁబడిన విషయ ప్రజ్ఞయును, (అతిక్రమించిపోయిన కర్మఫలములయొక్క అనుభవ రూపమగు వాసనయును), (సమన్వారభేతే = అనుసరించి పొందుచున్నది).

తా॥ ఓ జనకుడా! ఇంద్రియ సముదాయము విజ్ఞానమయూత్మతోఁ గూడుకొని ఒకటియైనప్పుడు ఈ పురుషుని, పార్శ్వమునందుండెడి జనులు, చూడఁడనియును, వాసన చూడఁడనియును, రుచి

చూడఁడనియును, పలుకఁడనియును, వినఁడనియును, తలంచఁడనియును, స్పృశించఁడనియును, తెలిసికొనఁడనియును చెప్పుదురు. ఇట్లు సర్వేంద్రియములు పరమమునొంది విజ్ఞానమయాత్మతోఁగూడుకొను నప్పుడు ఆ హృదయ రంధ్రముయొక్క జీవనిర్గమ స్థానమగు నాడీ ద్వారము ఆత్మప్రకాశముతోఁ బ్రకాశించుచున్నది. ఆ ప్రకాశము తోనే ఈ లింగశరీరోపాధికుడగు విజ్ఞానమయాత్మ సేత్రము ద్వారాగా గాని శిరస్సుద్వారాగాగాని ఇతరములగు శరీరప్రదేశములద్వారాగా గాని బయలు వెడలుచున్నది. ఇట్లు ఈ దేహమునుండి బయలు వెడలిన విజ్ఞానమయాత్మను, ఈ దేహేంద్రియాది సర్వమున కధికారి యగు ప్రాణము అనుసరించి పొందుచున్నది. అట్టి ప్రాణము ను వాగా దీంద్రియము లన్నియు అనుసరించి పొందుచున్నవి. ఆత్మ, కర్మాధీనము వలన స్వప్నమునందువలెనే విశేష విజ్ఞానము కలదియై ఆ విశేష విజ్ఞానముచేతఁ బ్రకాశించెడి విశేషజ్ఞానసహితమైన దానినే పొందుచున్నది. ఇట్లు పరలోకమును పొందుచున్న ఆత్మను విధిప్రతిపేధరూపమైన విద్యయును, విధిప్రతిపేధరూపమైన కర్మయును, అతిక్రమించిపోయిన కర్మఫలములయొక్క అనుభవరూపమైన వాసనయును, అనుసరించి పొందుచున్నవి.

ఉ॥ తద్యథా తృణజలాయుకా తృణస్యాంతం గత్వాఽన్యమాక్రమ మాక్రమ్యాత్మాన ముపసగ్ హర త్యేవమేవాయ మాత్మేదగ్ శరీరం నిహత్యావిద్యాం గమయిత్వాన్యమాక్రమమాక్రమ్యాత్మానముపసగ్ హరతి ॥3॥

ప॥ తత్ - యథా - తృణజలాయుకా - తృణస్య - అంతం - గత్వా - అన్యం - ఆక్రమం - ఆక్రమ్య - ఆత్మానం - ఉపసంహరతి - ఏవం - ఏవ - అయం - ఆత్మా - ఇదం - శరీరం - నిహత్య - అవిద్యాం - గమయిత్వా - అన్యం - ఆక్రమం - ఆక్రమ్య - ఆత్మానం - ఉపసంహరతి.

[ప్ర॥ తత్ = అది, యథా = ఏ ప్రకారమునగా, (వేటొక దేహమునందు సంచరించుటయందు ఇది దృష్టాంతమేలాగనగా), తృణజలాయుకా = గరికయందలి పురుగు, తృణస్య = గరికయొక్క, అన్తం = కొనను, గత్వా = పొంది, (అన్యం = మఱియొకటియగు, ఆక్రమం = ఆక్రమణమును, (మఱియొకటియైన తృణముయొక్క ఆధారమును), ఆక్రమ్య = ఆవరించుకొని, యథా = ఏ ప్రకారము, ఆత్మానం = తన్ను, ఉపసంహరతి = లాగుకొనుచున్నదో, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మ. (సంసారియగు జీవుడు), ఇదం = ఈ, శరీరం = దేహమును, నిహత్య = చంపి, (విడిచి), అవిద్యాం = అచేతనమును, గమయిత్వా = పొందించి, అన్యం = వేఱయిన, ఆక్రమం = ఆక్రమణమును, (ఆధారమైన అన్య శరీరమును), ఆక్రమ్య = ఆవరించుకొని, ఆత్మానం = తన్ను, ఉప సంహరతి = లాగుకొనుచున్నాడు (పూర్వవాసనచే ఆ దేహము నందు ఆత్మభావమును చేయుచున్నాడు).

తా॥ ఓ జనకుడా ! పూర్వదేహమునందలి ప్రజ్ఞయను పేరు గల వాసన హృదయమునం దుండియె కేఱుదేహము నుపక్రమించి పూర్వదేహమును విడుచుచున్నది. ఇందుకు ఇక్కడ దృష్టాంతము చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లనగా, లోకమునందు తోటకూరయందలి పురుగు తానున్నదాని కొనకు చేరి వేటొకదానిని ఆక్రమించి పూర్వపు దానిని విడిచినట్లు ఈ సంసారియగు జీవాత్మయును ప్రకృత దేహమును విడిచి అచేతనమును పొందించి వేటొక దేహమును పొంది పూర్వ వాసనచే కిరిగి తాను పొందిన దేహమునందు ఆత్మ భావమును చేయు చున్నాడు.

ఉ॥ తద్యథా పేశస్కారీ పేశసో మాత్రాముపాదాయాన్యన్నవతరం
కల్యాణతరగ్ రూపం తనుత ఏవమేవాయ మాత్మేదగ్ శరీరం
నిహత్యా విద్యాం గమయిత్వాన్యన్నవతరం కల్యాణతరగ్ రూపం

కురుతే పిత్ర్యం వా గాన్ధర్వం వా దైవం వా ప్రాజాపత్యం వా
బ్రాహ్మం వాఽన్యేషాం వా భూతానామ్ 14॥

ప్ర॥ తత్ - యథా - పేశస్కారీ - పేశసః - మాత్రాం -
ఉపాదాయ - అన్యత్ - నవతరం-కల్యాణతరం - రూపం - తనుతే-
ఏవం - ఏవ - అయం - ఆత్మా - ఇదం - శరీరం - నిహత్య -
అవిద్యాం - గమయిత్వా - అన్యత్ - నవతరం-కల్యాణతరం - రూపం
- కురుతే-పిత్ర్యం - వా - గాన్ధర్వం - వా - దైవం - వా - ప్రాజా
పత్యం - వా - బ్రాహ్మం - వా - అన్యేషాం - వా - భూతానాం.

ప్ర॥ తత్ = అది, యథా=ఏ ప్రకారమునగా (మఱియొక
దేహమును ఆరంభించుటయందు ఇది దృష్టాంతమేలాగనగా), పేశ
స్కారీ=స్వర్ణ కాదుడు, (అగసాలవాడు), పేశసః=బంగారుయొక్క,
మాత్రాం = లేశమును, ఉపాదాయ=తీసికొని, అన్యత్=ఇతరమైన,
నవతరం = మిక్కిలి నూతనముగు, కల్యాణతరం = మిక్కిలి శుభ
మైన, రూపం = ఆకారమును, (యథా = ఏ ప్రకారము), కురుతే=
చేయుచున్నాడో, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, అయం = ఈ,
ఆత్మా = ఆత్మ, (సంసారియగు జీవుడు), ఇదం = ఈ, శరీరం =
దేహమును, నిహత్య = చంపి, (విడిచి), అవిద్యాం = అచేతనమును,
గమయిత్వా = పొందించి, అన్యత్ = ఇతరమైన, నవతరం=మిక్కిలి
నూతనమైన, కల్యాణతరం = మిక్కిలి శుభమైన, పిత్ర్యంవా=పితృ
సంబంధమైన దైవము, గాన్ధర్వంవా = గాన్ధర్వసంబంధమైన దైవము,
దైవంవా = దేవసంబంధమైన దైవము, ప్రాజాపత్యంవా = ప్రాజాపతి
సంబంధమైన దైవము, బ్రాహ్మంవా = బ్రాహ్మసంబంధమైన దైవము,
అన్యేషాం= ఇతరములైన, భూతానాం వా=భూతముల సంబంధమైన,
రూపం = ఆకారములు, కురుతే = చేయుచున్నాడు.

తా॥ ఓ జనకుడా! లోకమునందు బంగారుపని చేయునట్టి
అగసాలవాడు బంగారముయొక్క లేశములను తీసికొని మిక్కిలి

నూతనమును శుభతరమునగు వేటాకవస్తు రూపమునుచేసినట్లు ఈ జీవుఁడు ప్రకృతిదేహమును పరిత్యజించుట వలన అచేతనత్వమును పొందించి పితృదేవతా సంబంధమునుగాని గంధర్వసంబంధమునుగాని దేవసంబంధమునుగాని ప్రజాపతి సంబంధమునుగాని బ్రహ్మసంబంధమునుగాని ఇతరములగు భూతముల సంబంధమునుగాని పీనిలో దేనినైనను మిక్కిలి నూతనమును శుభతరము నగు అన్యమైన రూపముచేయుచున్నాఁడు.

ఉ. స వా అయమాత్మా బ్రహ్మ విజ్ఞానమయో మనోమయః ప్రాణమయశ్చక్షుర్మయః శ్రోత్రమయః పృథివీమయ ఆపోమయో వాయుమయ ఆకాశమయస్తేజోమయోఽతేజోమయః కామమయోఽతేజోమయః కామమయోఽకామమయః శ్రోధమయోఽక్రోధమయో ధర్మమయోఽఅధర్మమయః సర్వమయస్తద్వదేతదిదమయోఽఅథోమయ ఇతి యథాకారీ యథాచారీ తథాభవతి సాధుకారీ సాధుర్భవతి పాపకారీ పాపోభవతి పుణ్యః పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేన । అథోఖిల్వాహుః కానుమయ ఏవాయం పురుష ఇతి స యథాకామో భవతి తత్కర్మతుర్భవతి య త్కర్మతుర్భవతి తత్కర్మ కురుతే య త్కర్మ కురుతే తదభిసంప్రద్యతే.

॥5॥

సః - వె - అయం - ఆత్మా - బ్రహ్మ - విజ్ఞానమయః - మనోమయః - ప్రాణమయః - చక్షుర్మయః - శ్రోత్రమయః - పృథివీమయః - ఆపోమయః - వాయుమయః - ఆకాశమయః - తేజోమయః - అతేజోమయః - కామమయః - అకామమయః - శ్రోధమయః - అశ్రోధమయః - ధర్మమయః - అధర్మమయః - సర్వమయః - తత్ - యత్ - ఏతత్ - ఇదమయః - అథోమయః - ఇతి - యథాకారీ - యథాచారీ - తథా - భవతి - సాధుకారీ - సాధుః - భవతి - పాపకారీ - పాపః - భవతి - పుణ్యః - పుణ్యేన - కర్మణా -

భవతి - పాపః - పాపేన - అథో - ఖలు - ఆహః - కామమయః
- ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - సః - యథా - కామః-భవతి
-తత్క్రితుః - భవతి - యత్క్రితుః - భవతి - తత్ - కర్మ -
కురుతే - యత్ - కర్మ - కురుతే - తత్ - అభిసంపద్యతే.

ప్ర॥ సవై = ఆపసిద్ధమగు, అయం = ఈ, విజ్ఞానమయః =
విజ్ఞానస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (ఏ ఆత్మసంసారిగానున్నాడో
అట్టి ఈ ఆత్మ), బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము, (ఆపరబ్రహ్మము బుద్ధితోఁ
గూడుకొని విజ్ఞానమయ మగుచున్నది. అదేప్రకారము), మనోమయః
= మనోస్వరూపుఁడును, ప్రాణమయః = ప్రాణస్వరూపుఁడును, చక్షు
ర్మయః = నేత్రస్వరూపుఁడును, శ్రోత్రమయః = శ్రోత్రస్వరూపుఁడును,
పృథివీమయః = భూస్వరూపుఁడును. అపోమయః = ఉదకస్వరూపుఁ
డును, వాయుమయః = వాయుస్వరూపుఁడును, ఆకాశమయః =
ఆకాశ స్వరూపుఁడును. తేజోమయః = తేజోరూపుఁడును, అతేజో
మయః = తేజోరహితమైన స్వరూపుఁడును. కామమయః = కామ
రూపుఁడును, అకామమయః = అకామస్వరూపుఁడును, శ్రోథమయః
= శ్రోథరూపుఁడును, అశ్రోథమయః = శ్రోథరహితస్వరూపుఁడును,
ధర్మమయః = ధర్మస్వరూపుఁడును, అధర్మమయః = అధర్మస్వరూ
పుఁడును, (భూత్వా = అయి), సర్వమయః = సర్వస్వరూపుఁడును,
(భవతి = అగుచున్నాడు). ఏతత్ = ఇది, యత్ = ఏదియో,
తత్ = అది, (ప్రత్యక్షాప్రత్యక్షముగానుండెడి సర్వమయమగు అది),
ఇదంమయః = ఈప్రత్యక్షమగు ఇంద్రియ గోచరమైన శబ్దాదివిషయ
స్వరూపమైనది. అథోమయః = అప్రత్యక్షముగా అంతఃకరణమునం
దుండెడి శబ్దాదివిషయరూపమైనది. ఇతి = సంక్షేపముగానై తే,
(జనః = జనుడు), యథాకారీ = ఎట్లుచేయుటకు స్వభావముగలవాఁ
డును, యథాచారీ = ఎట్లాచరించుటకు స్వభావము గలవాఁడును,
(భవతి = అగుచున్నాడో), తథాభవతి = అట్లే అగుచున్నాడు.

సాధుకారీ = మంచిచేయువాఁడు, సాధుః = మంచివాఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు, పాపకారీ = పాపము చేయువాఁడు, పాపః = పాపుఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు, పుణ్యేనకర్మణా = పుణ్యకర్మముచేతను, పుణ్యః = పుణ్యాత్ముఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు. పాపేన = పాపకర్మముచేతను, పాపః = పాపాత్ముఁడు, (భవతి = అగుచున్నాఁడు). ఆధోఽఖిలు = మఱియును, (అన్యే = ఇతరులు), అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, కామమయశ్చితి = కామస్వరూపుఁడని, ఆచూః = చెప్పిరి. సః = ఆ పురుషుఁడు, యథాకామః = (ఏ కోరికతోఁ గూడుకొనిన వాఁడు), ఏ కోరిక గలవాఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడో, తత్క్రతుః = ఆ నిశ్చయమే, (భవతి = అగుచున్నది). యత్క్రతుః = ఏదినిశ్చయము, భవతి = అగుచున్నదో, తత్కర్మ = ఆ కర్మను, కురుతే = చేయుచున్నాఁడు, యత్కర్మ = ఏకర్మను, కురుతే = చేయుచున్నాఁడో, తత్ = దానిని, (ఆ ఫలమును), అభిసంప్రద్యతే = పొందుచున్నాఁడు,

తా|| ఈ జీవునికి బంధన సంజ్ఞకములైన యుపాధులేవియో వానినన్నిటిని చేర్చి యిక్కడ చెప్పబడుచున్నది. ఓ జనకుడా! జననమరణప్రవాహరూపమైన సంసారముగల ఈజీవుడు పరిపూర్ణమైన పరబ్రహ్మమే. ఆ పరబ్రహ్మము ఈ దేహమునందు బుద్ధితోఁ గూడుకొని విజ్ఞానరూపుఁడును, మనస్సుతోఁగూడుకొని మనోరూపుఁడును, ప్రాణముతోఁ గూడుకొని ప్రాణరూపుఁడును, నేత్రముతోఁ గూడుకొని నేత్రరూపుఁడును, శ్రోత్రముతోఁగూడుకొని శ్రోత్రరూపుఁడును, అదే ప్రకారము ఘోరూపుఁడును, ఉదకరూపుఁడును, వాయురూపుఁడును, ఆకాశరూపుఁడును, తేజోరూపుఁడును, తేజోరహితమైన రూపము గలవాఁడును, కామరూపుఁడును, అకామరూపుఁడును, క్రోధరూపుఁడును, అక్రోధరూపుఁడును, ధర్మరూపుఁడును, అధర్మరూపుఁడును, అయి సమస్తస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ఇట్లు చక్షురాదిఇంద్రియములకు ప్రత్యక్షమైన ఈసమస్తస్వరూపమును ఇట్లుచక్షురాదిఇంద్రి

ద్రియములకు ప్రత్యక్షమై అంతఃకరణమునం దుండెడి శబ్దాదివిషయ
రూపమునై, జీవరూపుడగు నుండి పుణ్యకర్మము చేయువాడై
పుణ్యాత్ముడగును. పాపకర్మము చేయువాడై పాపాత్ముడగును
అగుచున్నాడు. మఱియు కొందఱు ఈ జీవుడు కామస్వరూపుడని
చెప్పుచున్నాడు. ఆ కామరూపుడగు పురుషుడు తన కోరికప్రకారము
నిశ్చితుడై యేకకర్మను చేయునో ఆ కర్మఫలమును పొందుచున్నాడు
ఉ॥ తదేవ శ్లోకో భవతి తదేవ సక్తస్సహ కర్మణైతి లిజ్గం మనో
యత్రనిషక్తమస్య । ప్రాప్యస్తం కర్మణస్తస్య యః - చేహ
కరోత్యయం । తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్తై లోకాయ కర్మణ ఇతి
తు(ను) కామయమానోఽథాకామయమానో యోఽ కామో
నిష్ఠామ ఆప్తకామ ఆత్మకామః న తస్య ప్రాణ ఉత్క్రామన్తి
బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మప్యేతి. ॥6॥

ప॥ తత్ - ఏవ - శ్లోకః - భవతి - తత్ - ఏవ - సక్తః -
సహ - కర్మణ - ఏతి - లిజ్గం - మనః - యత్ర - నిషక్తం -
అస్య - ప్రాప్య - అస్తం - కర్మణః - తస్య - యత్ - కించ -
ఇహ - కరోతి - అయం - తస్మాత్ - లోకాత్ - పునః - ఏతి -
అస్తై - లోకాయ - కర్మణః - ఇతి - తు(ను) - కామయమానః -
అక్ష - అకామయమానః - యః - అకామః - నిష్కామః - ఆప్త
కామః - ఆత్మకామః - న - తస్య - ప్రాణః - ఉత్క్రామన్తి -
బ్రహ్మ - ఏవ - సః - బ్రహ్మ - ఆప్యేతి.

ప్ర॥ తత్ = ఆ పూర్వార్థమునందు, ఏవ = ఈ, శ్లోకః =
మంత్రము, భవతి=అగుచున్నది. (జనుడు కర్మఫలమునందాసక్తుడై
యే కర్మను చేయుచున్నాడో), సక్తః = ఆసక్తుడై, కర్మణసహ
= కర్మతోగూడ, తదేవ = ఆ ఫలమునే, ఏతి = పొందుచున్నాడు.
(అది యేదియనగా), అస్య=ఈ పురుషనియొక్క, మనః=మనస్సు,
యత్ర = దేని నుండు, సక్తం = ఆసక్తమైనదో, (తత్ = అది),

లిజ్జం = లింగము. (కర్మ లింగమగుచున్నది). అయం = ఈ సంసారి
యగు పురుషుడు, ఇహ = ఇక్కడ, (ఈ లోకమునందు), యత్కించ =
ఏ కర్మను, కరోతి = చేయుచున్నాడో, తస్య = ఆ, కర్మణః =
కర్మముయొక్క. (ఫలం = ఫలమును, భుక్త్వా = అనుభవించి), అంతం
= అవసానమును, ప్రాప్య = పొంది, తస్మాత్ = ఆ. లోకాత్ =
లోకమునుండి, పునః = మరల, అస్మై = ఈ, లోకాయ = లోకము
కొఱకు, కర్మణే = కర్మచేయుటకై, ఏతి = నచ్చుచున్నాడు. ఇతితే
= ఈ ప్రకారముగానే తే, కామయమానః = (కర్మఫలమును) కోరు
వాడు, (జనన మరణ రూప సంసారమును పొందుచున్నాడు). అథ
= కనుక, యః = ఎవడు. అకామయమానః = కర్మఫలమును కోరని
వాడును, అకామః = కోరిక లేనివాడును, నిష్కామః = తనవలన
సమస్తమైన కోరికలు పోయినవాడును, ఆప్తకామః = పొందబడిన
కోరికలుగలవాడునునై, (శేషము లేకుండునట్లన్ని కోరికల ఫలమును
పొందినవాడు). ఆత్మకామః = తనస్వరూపమును మాత్రము కోరు
వాడు, (భవతి = అగుచున్నాడో), తస్య = వానియొక్క, ప్రాణాః =
వాగాదీంద్రియములు, నోత్క్రామన్తి = విడిచిపోవు. (సః = వాడు,
ఇహ = ఇక్కడనే), బ్రహ్మైవ సా = బ్రహ్మమేయై, బ్రహ్మ = పర
బ్రహ్మమును, అప్యేతి = నాపొందుచున్నాడు.

తా|| ఈ పూర్వార్థమును వివరించుటయిది. దీమంత్రము కలిగి
నది. ఓ జనకుడా! ఈ జీవుడు, తన మనస్సు ఏ కర్మ ఫలాసక్త
మగునో అది యే గుఱుతుగాగల కర్మముగలవాడై ఈ లోకము
నందు ఏయే కర్మను చేయునో ఆయా కర్మఫలములను పరలోకము
నందనుభవించి కర్మఫలాంతమును పొంది ఆ లోకమునుండి మరల
కర్మచేయుట కీలోకమునకు వచ్చుచున్నాడు. ఈ ప్రకారముగానే
కర్మఫలమును కోరెడివాడు జనన మరణ రూప సంసారమును పొందు
చున్నాడు/ కనుక సర్వస్వరూపమైన ఆత్మనుకోరువాడు శర్వకామ

ముల ఫలమును పొందినవాడగును, గనుకనే తనవలనసర్వకామములు నివర్తించినవాడై కోరికలేనివాడై, దేనిని కోరకయే యుండి ముక్తుడగుచున్నాడు. ఇట్లు సమస్త కోరికలను విడిచి సర్వస్వరూపమై ఆత్మయైన వానియొక్క వాగాదీంద్రియములు లోకాంతర గమనములను చేయవు. అట్టివాడు ఇక్కడనే పరబ్రహ్మమై పరిపూర్ణమగు బ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ తదేవ శ్లోకో భవతి యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యే స్య హృది శ్రితాః । అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్రి బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి తద్యథాహి నిర్ల్యయ నీ వల్క్యే మృతా ప్రత్యస్తా శయాతైవమేవేదగ్ శరీరగ్ శేతే । అథాయమ శరీరోఽమృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామితి హోవాచ జనకో వై దేహః ॥7॥

ప॥ తత్ - ఏవః - శ్లోకః - భవతి - యదా - సర్వే - ప్రముచ్యంతే - కామాః - యే - అస్య - హృది - శ్రితాః - అథ - మర్త్యః - అమృతః - భవతి - అత్ర - బ్రహ్మ - సమశ్నుతే - ఇతి - తత్ - యథా - అహినిర్ల్యయనీ - వల్క్యే - మృతా - ప్రత్యస్తా - శయాత - ఏవం - ఏవ - ఇదం - శరీరం - శేతే - అథ - అయం - అశరీరః - అమృతః - ప్రాణః - బ్రహ్మ - ఏవ - తేజః - ఏవ - సః - అహం - భగవతే - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హ - ఉవాచ - జనకః - వై దేహః.

[ప॥ తత్ = ఆ యర్థమునగుదు, ఏవః = ఈ, శ్లోకః = మంత్రము. భవతి = అగుచున్నది. అస్య = ఈ పురుషునియొక్క, హృది = బుద్ధియందు, యే = ఏవి, (ఇహాలోక పరలోకోపయోగములగు పుత్ర) విత్తలోకేషణాది లక్షణములగు కోరికలు), శ్రితాః = ఆశ్రయించి యున్నవో, (తే = ఆ) సర్వే = సమస్తమైన, కామాః = కోరికలు, యదా = ఎప్పుడు, (ఈ బ్రహ్మవేత్తకు), ప్రముచ్యంతే = మిక్కిలి

విడిచిపోవుచున్నవో, అథ = అప్పుడు, మర్త్యః = మరణధర్మముగల మనుజుడు, అమృతః = మరణము లేనివాడు, భవతి = అగుచున్నాడు. అత్ర = ఈ శరీరమునందే, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమును, సమశ్నుతే = పొందుచున్నాడు, ఇతి = అని ఉక్తం = చెప్పబడినది). తత్ = జూనియందు (దృష్టాంతము చెప్పబడుచున్నది). యథా = ఏ ప్రకారము, అహినిర్వయనీ = అహి = సర్పముయొక్క, నిర్వయనీ = కుటుసము, వల్మీకే = పుట్టయందు, ప్రత్యస్తా = ఉంచబడినదై, మృతా = మరణమును పొందినదై, శయాత = పండుకొనునో, ఏవమేవ = ఈ ప్రకారముగానే, ఇదం శరీరం = ఈ దేహము, శేతే = పడియున్నది. అథ = అనంతరము, అశరీరః = శరీరములేని వాడును, (ఈ దేహము నాదియనిగాని లేక నేననిగాని అభిహానము లేనివాడు శరీరమునందున్నను శరీరము లేనివాడే). అమృతః = మరణము లేనివాడునగు, (అయం = ఈ ప్రాణః = ఆత్మ, బ్రహ్మైవ = పరమాత్మయే. (అది యేదియనగా), తేజవీవ = తేజస్సే. (ఏ ఆత్మ చేత ఈ జగత్తు ప్రకాశించుచున్నదో అట్టి విజ్ఞానమగు ఆత్మ తేజస్సు అని గూఢ్ఘవల్క్యుడు ఉపదేశించగా), వైదేహః = విదేహదేశ ప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, సః = ఆ ప్రసిద్ధుడనగు, అహం = నేను, భగవతే = నీకొఱకు, (గవాం = గోవులయొక్క, సహస్రం = వేయింటిని, దదామితి = ఇచ్చుచున్నానని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము జననమరణ రూపమైన ఈ దేహమును సంసారమునకు కామమే ముఖ్యకారణమని నిర్ణయించి సర్వస్వరూపమైన ఆత్మ కామముచేత జనుడు ఆప్తకాముడైన యెడల ముక్తుడగుచున్నాడనిచెప్పి ఆ ఆప్తకామత్వమునకు బ్రహ్మజ్ఞానము ముఖ్యకారణము గనుక బ్రహ్మవిద్యయే మోక్షమునకు కారణమైనదని చెప్పబడినది. దానినే దృఢపఱచుటకు వేఱుమంత్ర ముదాహరింపబడు

చున్నది. ఓ జనకుడా! జననమరణరూప సంసారమును పొందియున్న ఈ జీవుడు తనయొక్క బుద్ధియందలి కోరికలన్నియు నెప్పుడు విడిపోయి నిష్కాముడగునో అప్పుడే మరణములేనివాడై ముక్తుడై వేఱు ప్రదేశమునకు పోవకయే ఈ శరీరమునందే పరబ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు. పరబ్రహ్మగుచున్నాడు. దానికికడ ఒకదృష్టాంతము చెప్పబడుచున్నది. ఎల్లనగా, పాము కుబుసము. దాని నివాసమగు పుట్టయందుంచబడి మృతిబొంది యున్నట్లు ఈ శరీరము జీవుడు తానుకాని బుద్ధ్యాదీంద్రియములయందు నేననిగాని నావియనిగాని యనెడి తాదాత్మ్య తద్ధర్మాధ్యాసలను విడిచి పరబ్రహ్మమైనప్పుడు, నిశ్చేష్టితమై, యెక్కడయున్న దక్కడనే యుండును. అట్లు పరబ్రహ్మ స్వరూపియై ముక్తుడైన జీవుడు ఈ దేహమునందుండియును అభిమాన రహితుడగుటచే దేహమందుండని వాడు, మరణము లేని వాడనై పరమాత్మే యగుచున్నాడు. అట్టి పరమాత్మ యేది యనగా, ఈ బుద్ధ్యాది సర్వప్రపంచమును ప్రకాశింపజేయుచున్న ఆత్మ తేజస్వీయని యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రదేశించగా, విదేహదేశప్రభువైన జనకమహారాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నీకు నేను వేయి గోవులను ఇచ్చుచున్నానని పలికెనని జనక యాజ్ఞనల్కాభ్యుయి కారూపమును ధరించిన శ్రుతిచేత స్వకీయముగా జనులకొఱకు సంసార విమోక్షోపాయము చెప్పబడినది.

ఉ॥ తదేతే శ్లోకా భవన్తి । అణుః పథా వితతః పురాణో మాగ్ స్ఫుష్టోఽనువిత్తో మయైవ । తేన ధీరా అపి యన్తి బ్రహ్మవిద స్స్వర్గం లోకమిత ఊర్ధ్వా విముక్తాః. ॥8॥

ప॥ తత్ - ఏతే - శ్లోకాః - భవన్తి - అణుః - పథాః - వితతః - పురాణాః - మాం - స్ఫుష్టాః - అనువిత్తాః - మయా - ఏవ - తేన - ధీరాః - అపియన్తి - బ్రహ్మవిదాః - స్వర్గం - లోకం - ఇతః - ఊర్ధ్వా - విముక్తాః.

ప్ర॥ తత్-ఆ అర్థమునందు, (ఆత్మకాముడగు బ్రహ్మవేత్తకు మోక్షము కలుగుననెడి అర్థమునందు), ఏతే = ఈ ముందు చెప్పబోయెడి, శ్లోకాః = మంత్రములు, భవంతి = అగుచున్నవి పురాణః = ప్రాచీనమును, అణః = సూక్ష్మమును, వితతిః = తరింపజేయునదియు నగు, పథాః = జ్ఞానమార్గము, మాం = నన్ను, స్పృష్టః = స్పృశించుచున్నది. (నన్ను పొందినది). మయైవ = నాచేతనే, అను విత్తః = అనుసరించి తెలిసికొనబడినది. తేన = ఆ మార్గముచేతను, ధీరాః = ధీరులగు, (ప్రజ్ఞావంతులగు), బ్రహ్మవిదః=బ్రహ్మవేత్తలు, విముక్తాస్సతః = జీవించియుండఁగానే ముక్తులై, ఇతః = ఈ దేహపాతముకంటె, ఊర్థ్వా = అనంతరము, స్వర్గంలోకం=మోక్షమును, (ఇక్కడ స్వర్గలోకమనఁగా మోక్షమర్థము), అపియన్తి = పొందుచున్నారు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ఆత్మకాముడగు బ్రహ్మవేత్తకు మోక్షము కలుగునని చెప్పిన మంత్రబ్రాహ్మణముయొక్క అర్థమును విస్తరించి చెప్పనవి ఈ చెప్పబోయెడి మంత్రములు. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా ! జననమరణరూపసంసారమునుండి తరింపజేయునట్టిదియును ప్రాచీనమును సూక్ష్మమునగు జ్ఞానమార్గము నన్ను పొందినది. నాచేతే ఆ జ్ఞానమార్గ మనుసరించి తెలిసికొనబడినది. ఆ జ్ఞానమార్గముచేతనే ప్రజ్ఞావంతులగు బ్రహ్మవేత్తలు జీవించియుండఁగానే ముక్తులై ఈ దేహము పడిపోయిన తరువాత మోక్షమును పొందుచున్నారు.

ఉ॥ తస్మిన్ముఖే ముత సీలమాహుః పిజ్జళన్ హరితం లోహితం చ ।
 ఏష పథా బ్రహ్మణా హనువిత్తః తేనైతి బ్రహ్మవిత్పుణ్యకృత్తై
 జనశ్చ ॥9॥

ప॥ తస్మిన్ - శుక్లం - ఉత - సీలం - ఆహుః - పిజ్జళం - హరితం - లోహితం - చ - ఏషః - పథాః - బ్రహ్మణా - హా -

అనువిత్తః - తేన - ఏతి - బ్రహ్మవిత్ - పుణ్యకృత్ - తైజసః - చ.

[ప॥ తస్మిన్ = ఆ జ్ఞానమార్గము విషయమై, (కేచిత్ = కొందఱు), శుక్లం = తెల్లనినాడిని, ఉత = మరియును, (అన్యే = మఱికొందఱు), నీలం = నల్లనినాడిని, (ఇంకకొందఱు), పిఙ్గళం = పసుపురంగు నాడిని, (మఱికొందఱు) హరితం = పచ్చనినాడిని, లోహితంచ = ఎఱునినాడిని, మోక్షమార్గమని), ఆహుః = చెప్పిరి (వాత పితృ శ్లేష్మరసములచే నిండింపఁబడిన సుషుమ్న మొదలైన నాడులలో ఈ శుక్లాదినాడులు మోక్షమార్గములని కొందఱు తలంచుదురు ఇట్లు చెప్పఁబడిన బ్రహ్మ వీద్యా మార్గముకంటె అన్యములగు ఈ శుక్లాదినాడులు సంసారవిషయములైనవిగాని మోక్షవిషయములైనవి కావు. కనుక), ఏషః = ఈ, పథాః = బ్రహ్మవిద్యారూపమైన మోక్షమార్గము, బ్రహ్మణాహ = పరమాత్మ స్వరూపమైన బ్రాహ్మణునిచేతను, అనువిత్తః = తెలిసికొనఁబడినది. తేన = బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపమైన ఆ మోక్షమార్గము చేతనే, పుణ్యకృత్ = పుణ్యము చేసిన, తైజశస్ప = పరమాత్మస్వరూపుడగు, బ్రహ్మవిత్ = బ్రహ్మజ్ఞుని, ఏతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఓ జనకుడా! కొందఱుయోగులు ఆ మోక్షమార్గము నందు వాత పితృ శ్లేష్మరసములచే నిండింపఁబడిన శుక్ల నీలపీతహరిత లోహితములగు సుషుమ్నాదినాడులు మోక్షమునకు ముఖ్యమార్గములని చెప్పుదురు. ఆ శుక్లాదిరంగులు మోక్షమార్గమునం దెట్లు కలుగును? కలుగనేరవు. అయినను, ఆ శుక్ల నీలపీతాదినాడులు, తమ ద్వారా జీవాత్మ, ఈ శరీరప్రదేశమునుండి బయలు వెడలుటయొక్క సంబంధమువలన ఆ జీవాత్మను బ్రహ్మాదిలోకములను పొందించుచున్నవి. కనుక, ఎవఁడు, ఆత్మను కోరుటచేత సర్వకామములు నశించగా ఆ పుష్కాముడై లోకాంతరములగు అన్యదేశములకు పోవుట సంభవించనందున, దీపము చల్లాఱిసట్లు నేత్రము మొదలైన దేహేంద్రియములకు ఇక్కడనే లీనము కలిగి ఆత్మగా శేషించుచున్నాడో,

ఇదియే బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపమైన మోక్షమార్గము పూర్వము పుణ్యముచేసినవాడై మరల విడువఁబడిన పుత్రాద్యేషణుకలవాడై పరమాత్మ తేజస్సునందుతన్ను చేర్చి ఆత్మస్వరూపుడైన బ్రహ్మవేత్త, ఈ పూర్వము చెప్పఁబడిన బ్రహ్మవిద్యా స్వరూపమును మోక్షమార్గముచే ఇక్కడనే బ్రహ్మస్వరూపియై దీపనిర్వాణమువలెనే పరబ్రహ్మ తేజస్సునం దై కృమగుచు గ్నాడు.

ఉ॥ అనం తమః ప్రవిశన్తి యేఽవిద్యాముపాసతే । తతో భూయ ఇవ తే తమో య ఉ విద్యాయాగ్ రతాః. ॥10॥

ప॥ అనం - తమః - ప్రవిశన్తి - యే - అవిద్యాం - ఉపాసతే - తతః - భూయః - ఇవ - తే - తమః - యే - ఉ - విద్యాయాం - రతాః.

ప్ర॥ యే = ఎవరు, అవిద్యాం = కర్మను, (జ్ఞానముకంటె వేఱయిన సాధ్యసాధనలక్షణముగు కర్మను), ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నారో, (తే = వారు), అనంతమః = గాఢమైన అజ్ఞానమును, (సంసారనియామకమును), ప్రవిశన్తి = పొందుచు గ్నారు. య ఉ = ఎవరైతే, విద్యాయాం = వేదమునందు, (అవిద్యావస్తు ప్రతిపాదకమును కర్మప్రయోజకమునగు వేదమునందు), రతాః = ఆసక్తిగలవారో, తే = వారు, తతః = ఆ పూర్వాజ్ఞానముకంటె, భూయిష్ఠ = మిక్కిలి అధికమైనదే యైన తమః = అజ్ఞానమును, (ప్రవిశన్తి = పొందుచున్నారు).

తా॥ ఓ జనకుడా! ఈ పూర్వోక్త జ్ఞానమార్గముకంటె నన్యముగు కర్మను నేపించువారును, ఆకర్మ ప్రతిపాదకముగు ఉపనిషద్వ్యతిరిక్తమైన వేదముం దాసక్తి గలవారును, దేహేంద్రియాది సంసారనియామకముగు అధికమైన అజ్ఞానమును పొందుచున్నారు.

ఉ॥ అనన్తా నామ తే లోకా అన్ధేప తమసావృతాః । తాగ్ స్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛన్త్యవిద్యాగ్ సోఽబుధో జనాః. ॥11॥

ప॥ అనన్తాః - నామ - తే - లోకాః - అన్ధేప - తమసా -

ఆవృతాః - తాన్ - తే - ప్రేత్య - అభిగచ్ఛన్తి - అవిద్వాంసః -
అబుధః - జనాః.

ప్ర॥ తే = ఆ. లోకాః = లోకములు, అనన్దానామ=మిక్కిలి
అసుఖకరములైనవై, అన్దేనతమసా = గాఢాంధకారముచేతను,
(గాఢాజ్ఞానముచేతను), ఆవృతాః=ఆవరింపబడినవి. అవిద్వాంసః=
పండితులు కానివారును, అబుధః=ఆత్మజ్ఞానములేనివారునగు, నా జః=
జనులు, (యే = ఎవరో), తే = వారు, ప్రేత్య=మరణమునుపొంది,
తాన్=ఆ పూర్వము చెప్పబడిన లోకములను, (ఆ అజ్ఞానావృతము
లైన లోకములను), అభిగచ్ఛన్తి = పొందుచున్నారు.

తా॥ ఓ జనకుడా! అజ్ఞానావృతములగు అసుఖకరములైన
లోకములుకలవు. అట్టి లోకములనుగూర్చి అపండితులై అజ్ఞానముచే
ఆవరింపబడి, కర్మలనుచేయుచు, ఆత్మజ్ఞానములేక దేహముచు
సంసారమును పొందియున్న ఈ జనులు మరణమునుపొంది పోవు
చున్నారు.

ఉ॥ ఆత్మానం చేద్విజానీయాదయమస్మీతి పూరుషః । కిమిచ్ఛన్మ-స్య
కామాయ శరీరమనుసంజ్ఞరేత్ ।

॥12॥

ప్ర॥ ఆత్మానం - చేత్ - విజానీయాత్ - అయం - అస్మి -
ఇతి - పూరుషః - కిం - ఇచ్ఛన్ - కస్య - కామాయ - శరీరం -
అనుసంజ్ఞరేత్

ప్ర॥ పూరుషః = పురుషుడు, అయమస్మీతి = పరమాత్మ
యగుచున్నానని, ఆత్మానం = తన్ను, (హృదయమునందు అశనా
యాది ధర్మములు లేని పరమాత్మ స్వరూపమగు తన్ను), విజానీ
యాచ్ఛేత్ = తెలిసికొనినయెడల కిం = దేనిని, ఇచ్ఛన్ = కోరుచు,
కస్య = ఆత్మవ్యతిరిక్తమైన దేనియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనము
కొఱకు, శరీరం=దేహమును, అనుసంజ్ఞరేత్ = అనుసరించి తాపమును
పొందించును.

తా॥ ఓ జనకుడా! అనేకులలో ఒకానొకడగు పురుషుడు పరమాత్మ స్వరూపము నేనే అగుచున్నానని హృదయమునందలి అశనాయాది ధర్మములులేని పరమాత్మ స్వరూపమగు తన్ను తెలిసికొని తానుగానే నిలిచేనేని దేనిని కోరినవాడై ఆత్మవ్యతిరిక్తమైన యే పయోజనము కొఱకును శరీరమును అనుసరించి సంతాపమును పొందఁడు. వాడు సర్వదా ఆత్మగానే యుండుటవలన తదితరమైన కోరికయే వానికి కలుగదు.

ఉ॥ యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మాఽస్మిన్నన్దేహ్యే గహనే ప్రవిప్త్తః ।

స విశ్వకృత్స హి సర్వస్య కర్తా తస్య లోకస్సతులోక ఏవ. ॥13॥

ప॥ యస్య - అనువిత్తః - ప్రతిబుద్ధః - ఆత్మా - అస్మిన్ - సన్దేహ్యే - గహనే - ప్రవిప్త్తః - సః - విశ్వకృత్ - సః - హి - సర్వస్య - కర్తా - తస్య - లోకః - సః - తు - లోకః - ఏవ.

ప్ర॥ గహనే = విషమమైన, అస్మిన్ = ఈ, సన్దేహ్యే = పృథివ్యాది భూతములచే వృద్ధిపొందింపఁబడిన దేహమునందు, ప్రవిప్త్తః = ప్రవేశించియున్న, ఆత్మా = ఆత్మ, యస్య = ఎవనికి, (ఎవనిచేత), అనువిత్తః = అక్షునలేంచి పొందఁబడినదై, ప్రతిబుద్ధః = ప్రత్యక్షముగాఁ జేసికొనఁబడఁజో, (ఈ దేహమునందు పరబ్రహ్మము నేనై తిని తెలిసికొనఁబడినదో), సః = వాడు, విశ్వకృత్ = ప్రపంచమునకు కర్త, (యత్ = ఏ కారణమువలన); సహి = వాడై, సర్వస్య = సమస్తమునకు, కర్తా = కర్త, (భవతి = అగుచున్నాడో), తస్య = వానికి, లోకః = ఆత్మ, (ఇక్కడ లోకశబ్దమునకు ఆత్మ అర్థము చెప్పఁబడుచున్నది.) లోకః ఏవ = ఆత్మయే, సతు = వాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు).

తా॥ ఓ జనకుడా! విషమమై పృథివ్యాదిభూతములచే నిర్మింపఁబడి అనేక సంకటములయొక్క వృద్ధిగల ఈ దేహమునందు ప్రవేశించియున్న ఆత్మ ఎవనిచేత తెలిసికొనఁబడి పరబ్రహ్మము నేనై తిని ప్రత్యక్షము చేసికొనఁబడునో వాడై సర్వమునకు కర్తయగుట

వలన ప్రపంచమునకు కర్తయగుచున్నాడు. వాడే ఆత్మయు ఆత్మే వాడును అగుచున్నాడు. వానికి సర్వము ఆత్మ. సర్వమునకు వాడు ఆత్మయగుచున్నాడు, గనుక అద్వితీయమును ఏకము నగు పరమాత్మ నేనని తలంపవలయును.

ఉ॥ ఇహైవ సన్తో థ విద్మస్తద్వయం న చేద వేదిర్మహతీ వినష్టిః ।

య ఏతద్విదురమృతాస్తీ భవస్త్వభేతరే దుఃఖమేవాపి యన్తి. 14

ప॥ ఇహ - ఏవ - సన్తః - అథ - విద్యుః - తత్ - వయం - న - చేత్ - అవేదిః - మహతీ - వినష్టిః - యే - ఏతత్ - విదుః - అమృతాః - తే - భవన్తి - అథ - ఇతరే - దుఃఖం - ఏవ - అపియన్తి.

ప్ర॥ ఇహైవ = ఈ దేహమునందే, సన్తః = ఉన్నవారలై, (అజ్ఞానమనెడి దీర్ఘనిద్రచే మోహపెట్టబడినవారలై యుండి), తత్ = బ్రహ్మమును, వయం = మేము, అథ=అతిప్రయత్నముతో, విద్యుః = తెలిసికొనుచున్నారము. (బ్రహ్మతత్త్వ తత్త్వమును మా స్వరూపముగానే తెలిసికొని మేము కృతార్థుల మగుచున్నామనెడి జ్ఞానము, నచేత్ = లేనియెడల, మహతీ = అధికమైన, వినష్టిః=నాశముగల, (అనంతముగా పరిణమించుచున్న జన్మమగణాది లక్షణమైన నాశము గల), అవేదిః = అజ్ఞానము. (భవతి=కలుగుచున్నది), యే=ఎవరు, ఏతత్ = ఈ పరబ్రహ్మమును, విదుః = తెలిసికొనినో, తే=వారు, అమృతాః = మరణము లేనివారు, భవన్తి = అగుచున్నారు. అథ= అనంతరము, ఇతరే=అన్యులు. (పరబ్రహ్మమును తెలిసికొననివారు). దుఃఖమేవ = దుఃఖమునే, (జనన మరణాది దుఃఖమును), అపియన్తి= పొందుచున్నారు.

తా॥ ఇక్కడ బ్రహ్మనేత్ర కృతార్థుడగుటకు శ్రుతిసమ్మతిని చూపించుచున్నాడు. ఓ జనకుడా! పురుషులు అనేక సంకటములు గల ఈ దేహముందే అజ్ఞానమును దీర్ఘనిద్రచే మోహపెట్టబడిన

వారలై యుండి పరబ్రహ్మస్వరూపము మేము అని తెలిసికొని కృతా
ర్థలమగుచున్నారమని తెలిసికొననియెడల వారికి ఆ అజ్ఞానముచేత
అనంతముగా పరిణమించుచున్న జన్మమరణాదిలక్షణమగు గొప్ప
నాశము కలుగుచున్నది. ఆ పరబ్రహ్మమే మేమైతిమని తెలిసికొను
వారు మరణము లేనివారై ముక్తులగుచున్నారు. ఇట్లు తెలిసికొనని
అజ్ఞానులు జననమరణాది దుఃఖమును పొందుచున్నారు.

ఉ॥ యదైతమనుపశ్యత్యాత్మానం దేవమజ్ఞసా । ఈశానం భూతభవ్య
స్య న తతో విజగుప్సతే. ॥15॥

ప॥ యదా - ఏతం - అను - పశ్యతి - ఆత్మానం - దేవం -
అజ్ఞసా - ఈశానం - భూతభవ్యస్య - న - తతః - విజగుప్సతే.

ప్ర॥ (పురుషః = పురుషుడు) పరమకారుణికం = మిక్కిలి
దయాళుడగు, ఆచార్యం = అచార్యుని, ప్రాప్య = పొంది, తతః =
ఆ గురువు వలన, లబ్ధప్రసాదస్సన్ = పొందఁబడిన అనుగ్రహము
గలవాడై), అను = అనంతరము, భూతభవ్యస్య = కాలత్రయము
నకు, ఈశానం = ప్రభువైన, దేవం = ప్రకాశమానమైన, ఏతం =
ఈ, ఆత్మానం = ఆత్మస్వరూపమును, యదా = ఎప్పుడు, అజ్ఞసా =
శీఘ్రముగా, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, (ప్రత్యక్షము చేసికొను
చున్నాడో), (తదా = ఆప్పుడు), తతః = ఆ ఈశ్వరునివలన,
(ఆత్మానం = తన్ను), నవిజగుప్సతే = కాపాడుకొనఁగోరడు. (లేక
ఎప్పుడు స్వప్రకాశకుడును సర్వనియంతయునగు ఈశ్వరుని తన్నుగాఁ
దెలిసికొనుచున్నాడో అప్పుడు జనుడు ఎవనిని నిందింపడు).

తా॥ ఇప్పుడు జ్ఞానికి, శాస్త్రవిహితమైన కర్మనుచేయకపోవుట
వల్ల కలిగెడి భయము లేదని బ్రహ్మవిద్యను స్తుతించుటకై చెప్పఁ
బడుచున్నది. ఓ జనకమహారాజా! భూతభవిష్యద్వర్తమానకాల
త్రయమునకు నియామకుడగు ఈ ఈశ్వరుని తన ఆత్మగా (తన్నుగా)
తెలిసికొనువాడు సర్వస్వరూపుడై తనకు వేతాకవస్తువు లేకపోవుట

వలన దేనివల్లను భయములేనివాడై ఈశ్వరునివల్ల తన్ను కాపాడుకొనఁగోరఁడు ఇట్లు ఈశ్వరుడై తానగుటవల్లను తనకు అచ్యుతము లేకపోవుట వల్లను ఎననిని నిందింపఁడు. సర్వమును తన్నుగానెచూచును.

ఉ॥ యస్మాదహ్వక్సంవత్సరోఽహోభిః పరివర్తతే । తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతం. ॥16॥

ప॥ యస్మాత్ - అర్వాక్ - సంవత్సరః - అహోభిః - పరివర్తతే - తత్ - దేవాః - జ్యోతిషాం - జ్యోతిః - ఆయుః - హ ఉపాసతే - అమృతం.

ప్ర॥ యస్మాత్ = ఏ ఈశ్వరునికంటె, అర్వాక్ = అన్యవిషయమైన, సంవత్సరః = సంవత్సరము, (కాలాత్మ), అహోభిః = కాలావయవములగు దినములచేతను, పరివర్తతే = అంతటను ఉన్నది. తత్ = ఆ, జ్యోతిషాం = సూర్యాది తేజస్సులకు, జ్యోతిః = ప్రకాశకమగు, అమృతః = మరణరహితమైన తేజస్సును, దేవాః = దేవతలు, ఆయుః = ఆయుస్సు అని, ఉపాసతే = ధ్యానించుచున్నారు.

తా॥ ఇప్పుడు ఈశ్వరునికిని కాలము అన్యముకాగా కాలము ఈశ్వరేతర వస్తువగుటవలన, లోకమునందు కాలమునుండి ఘటమువలెనే ఈశ్వరత్వము కాలత్రయముతోఁగూడుకొన్నది యని శంకింపఁగా జెప్పుచున్నాడు. ఓ జనకుడా! ఈశ్వరునికి తక్కువై అన్యవిషయముగానుండు కాలాత్మ కాలావయవములగు రాత్రిం బగళ్ళచే నేర్పడియున్నది, ఇట్టి కాలము పుట్టుకగల సర్వమునకు వేటువస్తువై కూడుకొనుచున్నదియె గాని పుట్టుకలేని ఈశ్వరునికి అట్లు కానేరదు. దేవతలు సూర్యాది తేజస్సులకు ప్రకాశకమైన మరణరహితమగు ఆ తేజస్సును ఆయుస్సు అని యుపాసించుచున్నారు కనుకనే దేవతలు విశేష ఆయుర్దాయము కలవారలగుచున్నారు. కాబట్టి ఆయుష్కామునిచే బ్రహ్మము ఆయుర్గుణమని యుపాసింపఁదగినది

ఉ॥ యస్మిన్నశ్చ పశ్యజనా ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః । తమేవ మన్య
ఆత్మానం విద్వాన్బ్రహ్మ మృతోఽమృతం ॥17॥

ప॥ యస్మిన్ - పశ్య - పశ్యజనాః - ఆకాశః - చ -
ప్రతిష్ఠితః - తం - ఏవ - మన్యే - ఆత్మానం - విద్వాన్ - బ్రహ్మ -
అమృతః - అమృతం.

ప్ర॥ పశ్య = అయిదుసంఖ్యగల, పశ్యజనాః = గంధర్వులు
మొదలైనవారును, (గంధర్వులు, పితరులు, దేవతలు, అసురులు,
రక్షసులు), ఆకాశశ్చ = ఆకాశమును, యస్మిన్ = దేనియందు,
(అక్షరస్వరూపమునందు), ప్రతిష్ఠితః = ఉంచబడినదో, తమేవ =
ఆ పరమాత్మనే, ఆత్మానం = ఆత్మస్వరూపమునుగానే, మన్యే =
తలంచుచున్నాను. (అహం = నేను), అమృతం = నాశరహితమగు,
బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడై, అమృతః =
మరణములేని పరమాత్మనైతిని.

తా॥ పూర్వమంత్రమునందు సూర్యాది తేజస్సులకు ప్రకాశక
మగు తేజస్సు అమృతమని చెప్పబడినది. దానికే సర్వమునకు అధిపాన
మగుటచే అమృతత్వము ఇక్కడ సాధించుచున్నాడు. ఓ జనకుడా!
పంచసంఖ్యగలగంధర్వాదులును, అవ్యాకృతి ఆకాశమును, ఏ అక్షర
పరబ్రహ్మమునందు ఆధారముగానున్నదో ఆ అక్షరస్వరూపమగు పర
బ్రహ్మమునే ఆత్మనుగాఁదలంచుచున్నాను. ఇట్లు తలంచినను నీవు
మనుష్యుడవుగానే యుంటివేయనిన, నేను లజ్జానముచేత మనుష్యు
డనై నప్పటికిని నా ఆత్మను అక్షరపరబ్రహ్మమునుగాఁ దెలిసికొనిన
వాడనై మరణధర్మముగల మనుష్యత్వముపోయి పరబ్రహ్మమునగు
చున్నాను ఆయుక్తీణము లజ్జానముచేతనేగాని జ్ఞానముచేత అమృ
తమే యగుచున్నది.

ఉ॥ ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుష శ్చక్షురుత. శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం ।
మనసో యే మనోవిదుః । తే నిచిక్యర్భిష్క్తు పురాణ మగ్ర్యం॥18॥

ప॥ ప్రాణస్య - ప్రాణం - ఉత-చక్షుషః - చక్షుః - ఉత - శ్రోత్రస్య - శ్రోత్రం - మనసః - యే - మనః - విదుః - తే-నిచిక్యుః - బ్రహ్మ - పురాణం - అగ్ర్యం.

ప్ర॥ యే = ఎవరు, (తత్ = ఆపరబ్రహ్మ తేజస్సును), ప్రాణస్య = ప్రాణమునకు, ప్రాణం = ప్రాణముగాను, (ప్రాణమునకు ఆధారముగాను), ఉత = మరియును, చక్షుషః = నేత్రమునకు, చక్షుః = నేత్రముగాను, ఉత=మరియును, శ్రోత్రస్య = శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రం = శ్రోత్రముగాను, మనసః = మనస్సునకు, మనః = మనస్సుగాను, విదుః = తెలిసికొనినో, తే = వారు, అగ్ర్యం = మొట్ట మొదటిదియైన, పురాణం = ప్రాచీనమగు, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమును, నిచిక్యుః = నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనిన వారగుచున్నారు.

తా॥ ఓ జనకుడా! ఇంతకప్పుడూర్వము సర్వాధారముగాఁజెప్పఁబడిన అక్షరస్వరూపమును ప్రాణ వ్యాపారమునకు ఆధారముగాను నేత్రమునకు ఆధారముగాను శ్రోత్రమునకు ఆధారముగాను మనస్సునకు మనస్సుగాను తెలిసికొని చక్షురాదీంద్రియ వ్యాపారముల ద్వారా ప్రత్యగాత్మస్వరూపమైన ఆత్మయున్నదని ఊహించి తెలిసికొనువారు ప్రాచీనమగు మొట్టమొదటి పరబ్రహ్మమును నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుచున్నారు.

ఉ॥ మనసైవాను ద్రష్టవ్యం నేహ నానాస్తి కిఞ్చన । మృత్యోస్స మృత్యుమా ప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి. ॥19॥

ప॥ మనసా - ఏవ - అనుద్రష్టవ్యం - న - ఇహ - నానా - అస్తి - కిఞ్చన - మృత్యోః - సః - మృత్యుం - ఆప్నోతి - యః - ఇహ - నానా - ఇవ - పశ్యతి.

ప్ర॥ (తత్ = పరబ్రహ్మమును), మనసైవ = మనస్సుచేతనే, అను ౦ = అనుసరించి చూడఁదగినది, ఇహ = ఈపరబ్రహ్మ

దర్శన విషయమునందు, కిచ్చన = కొంచెమును, నానా = అనేకత్వమును, నాస్తి = లేదు. యః = ఎవడు, ఇహ = పరబ్రహ్మదర్శనమునందు, నానేప = అనేకవిధమైనదివలెనే, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, సః = వాడు, మృత్యోః = మరణమువల్ల, మృత్యుం = మరణమును, ఆప్నోతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఆ పరబ్రహ్మదర్శనమునకు సాధనమిక్కడ చెప్పబడుచున్నది. ఓ జనకమహారాజా! సద్గురూపదేశముచే పరమార్థజ్ఞానమునందు సంస్కారముగలదిగా జేయబడిన మనస్సుచేతనే పరబ్రహ్మము తెలిసికొనఁదగినది. పరబ్రహ్మము వాఙ్మనస్సులకతీతమైనది. అట్టి పరబ్రహ్మమును చూచుటకు మనస్సు ఎట్లుగా సాధనమగుననిన, మనస్సు, పరబ్రహ్మమును గోచరించనిదైనను శ్రవణ మనన నిది ధ్యాసలచే సంస్కారముగలదై ఆ పరబ్రహ్మకారమగుచున్నది. అట్టి మనస్సుచే పరబ్రహ్మము అనుసరించి చూడఁదగినది పరబ్రహ్మదర్శన విషయమై కొంచమైనను నానాత్వములేదు. పరబ్రహ్మదర్శన విషయమునందు నానాత్వమును చూచువాడు మరణమువలన మరణమును పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ ఏకధైవానుద్రష్టవ్యమేతదప్రమేయం ధ్రువం । విరజః పర ఆకాశాదజ ఆత్మా మహా ధ్రువః. ॥20॥

ప॥ ఏకధా - ఏవ - అనుద్రష్టవ్యం - ఏతత్ - అప్రమేయం - ధ్రువం - విరజః - పరః - ఆకాశాత్ - అజః - ఆత్మా-మహా - ధ్రువః.

[ప॥ ధ్రువం = నిత్యమును, (కూటస్థమును, అచలమును), అప్రమేయం = దేనిచేతను పరిమితిచేయ నలవిగానిదియునగు, ఏతత్ = ఈ పరబ్రహ్మమును, ఏకధైవ = ఏకరీతిగా, (ఒకటే విధముగా), అనుద్రష్టవ్యం = అనుసరించి చూడఁదగినది. ఆత్మా = అత్మ, మహాన్ = గొప్పదియును, ధ్రువః = నిత్యమైనదియును, అజః =

జన్మములేనిదియును, విరజః = ధర్మాధర్మాది మలములు లేనిదియును, ఆకాశాత్ = ఆకాశమునకంటె. పరః = వేతైనదియును. (సూక్ష్మమైనదియును, భవతి = అగుచున్నది).

తా॥ ఓ జనకుడా! వేటొకదానిచేత పరిమితిచేయ నలనిగానిదియును నిత్యమైనదియును చలింపనిదియునగు ఈ బ్రహ్మమును ఒక్కటిగాఁజూడఁదగినది. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపము పరిమితివలన మిక్కిలి గొప్పదియును నశింపనిదియును ధర్మాధర్మములను మైల లేనిదియునై ఆకాశముకంటె వేఱుగా సూక్ష్మమై వ్యాపించియున్నది.

ఉ॥ తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః | నానుధ్యాయాద్భుహూశబ్దాన్వాచో విగ్లాపనం హి తదితి, ||21||

ప॥ తం - ఏవ - ధీరః - విజ్ఞాయ - ప్రజ్ఞాం - కుర్వీత - బ్రాహ్మణః - న-అనుధ్యాయాత్ - బహూన్ - శబ్దాన్ - వాచః - విగ్లాపనం - హి -

[ప॥ ధీరః = విజ్ఞానియగు, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, తమేవ = ఆపరమాత్మనే, విజ్ఞాయ = తెలిసికొని, ప్రజ్ఞాం = ప్రజ్ఞను, (అచార్యోపదేశ విషయమై తెలిసికొనవలయునను ఇచ్చకు పరిసమాప్తియైన ప్రజ్ఞను), కుర్వీత = చేయవలయును. బహూన్ = అనేకములగు, శబ్దాన్ = శబ్దములను, నానుధ్యాయాత్ = చింతింపఁ గూడదు. తత్ = ఆ అనేకశబ్దములను అధ్యయనముచేయుట వాచః = వాక్కునకు, విగ్లాపనంహి = శ్రమకలుగఁజేయుటయే; ఇతి = సమాప్తము.

తా॥ ఓ జనకుడా! జ్ఞానపరుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు అవినాశియును అచలమును సర్వవ్యాపియనగు ఆ ఆత్మను తెలిసికొని అచార్యోపదేశమువలన గోచరించునట్టిదియును వేటొకటి తెలిసికొనఁదగినది యను ఇచ్చకు కలుగఁజేయునట్టిదియునగు ప్రజ్ఞను కలుగఁజేసికొనుటకు సాధనములైన స్వస్వాస శమ దమా పరతి తితితా సమా

ధాన ములను అభ్యాసము చేయవలయును. అన్యములగు అనేకశబ్దములను ధ్యానింపఁగూడదు అట్లు అనేకశబ్దములను చింతించుట వాక్కునకు శ్రమయేగాని యేమియు ప్రయోజనము లేదు.

ఉ॥ స వా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు
య ఏషోఽస్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిశ్చేతే సర్వస్య వశీ సర్వస్య
శాసః సర్వస్యాధిపతిః స న సాధునా కర్మణా భూయాన్మో ఎవా
సాధునా కనీయాన్ । ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతిరేష భూత
పాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయ తమేతం
వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి । యజ్ఞేన దానేన తపసాఽ
నాశకేనైతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతి । ఏతమేవ ప్రవ్రాజినోలో
కమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి ఏతద్ధన్య వైతత్పుర్యే విద్వాగ్ సః
ప్రజాం న కా మయన్తే కిం ప్రజయా కరిష్యామః । యేషాం
నోఽయ మాత్మాఽయం లోక ఇతి తే హ స్మ పుత్రైర్షణా
యాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ పృథ్కాయా ధ
భితౌచర్యం చరన్తి । యాష్యేవ పుత్రైర్షణా సా విత్తైషణా
యా విత్తైషణా సా లోకైషణోభే ష్యేతే ఏషణే ఏవ భవతః ।
స ఏషనేతి నేత్యాత్మాఽగృహ్యో నహి గృహ్యతేఽశీర్యో నహి
శీర్యతేఽస్యజ్ఞో నహి సజ్యతేఽసితో న వ్యధతే న రిష్యత్యేత
ముహైవై తే న తరత ఇతి । అతః పాపమకరవమిత్యేతః కల్యాణ
మకరవ మిత్యుభే ఉ హైవైవ ఏతే తరతి నైనం కృతా కృతే
తపతః॥

॥22॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - మహాన్ - అజః - ఆత్మా - యః -
అయం - విజ్ఞానమయః - ప్రాణేషు - యః - ఏషః - అస్తర్హృదయో
ఆకాశః - తస్మిన్ - శేతే - సర్వస్య - వశీ - సర్వస్య - ఈశానః -
సర్వస్య - అధిపతిః - సః - న - సాధునా - కర్మణా - భూయాన్ -
మో - ఏవ - అసాధునా - కనీయాన్ - ఏషః - సర్వేశ్వరః - ఏషః -

భూతాధిపతిః - ఏషః - భూతిపాలః - ఏషః - సేతుః - విధరణః -
 ఏషాం - లోకానాం - అసంభేదాయ - తం - ఏతం - సేదానువచ
 నేన - బ్రాహ్మణాః - వివిదిషన్తి - యజ్ఞేన - దానేన - తపసా -
 అనాశకేన - ఏతం - ఏవ - విదిత్వా - మునిః - భవతి - ఏతం -
 ఏవ - ప్రవాజనః - లోకం - ఇచ్ఛన్తః - ప్రసజన్తి - ఏతత్ -
 హ - స్మ - వై - తత్ - పూర్వే - విద్వాంసః - ప్రజాం - న -
 కామయన్తే - కిం - ప్రజయా - కరిష్యామః - యేషాం - నః -
 అయం - ఆత్మా - అయం - లోకః - ఇతి - తే - హ - స్మ -
 పుత్రైశ్చక్షణాయాః - చ - విత్తైశ్చక్షణాయాః - చ - లోకైశ్చక్షణాయాః -
 చ - వృత్తాయ - అథ - భిక్షాచర్యం - చరన్తి - యా - హి -
 ఏవ - పుత్రైశ్చక్షణ - సా - విత్తైశ్చక్షణ - యా - విత్తైశ్చక్షణ - సా -
 లోకైశ్చక్షణ - ఉభే - హి - ఏతే - ఏషణే - ఏవ - భవతః - సః -
 ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి - ఆత్మా - అగృహ్యః - న - హి -
 గృహ్యతే - అశీర్యః - న - హి - శీర్యతే - అసన్తః - న - హి -
 సన్త్యతే - అసితః - న - వ్యధతే - న - రిష్యతి - ఏతం - ఉ -
 హై - న - ఏతే - స - తరతః - ఇతి - అతః - పాపం - అకరవం -
 ఇతి - అతః - కల్యాణం - అకరవం - ఇతి - ఉభే - ఉ - హై -
 వ - ఏషః - ఏతే - తరతి - న - ఏనం - కృతాకృతే - తపతః.

ప్ర॥ ప్రాణేషు = ప్రాణములయందు, అయం = ఈ, విజ్ఞాన
 మయః = విజ్ఞానస్వరూపుడు, (అనఁగా జీవుడు), యః = ఎవఁడో
 ఏషః = ఈ విజ్ఞానస్వరూపుడు, మహాన్ = గొప్పవాడును, అజః =
 పుట్టువులేనివాడునగు, సవై = ఆ పూర్వోక్తమైన పరమాత్మయే,
 (అట్టి పరమాత్మయే), ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపుడు (అని చెప్పబడి
 నది). (సః = అట్టి పరమాత్మ). అంతర్హృదయే = హృత్పుండరీకము
 యొక్క మధ్యమందు, య ఏషః = ఏ ఈ, ఆకాశః = ఆకాశమో,
 (బుద్ధియొక్క విజ్ఞానమునకు ఆశ్రయమైన ఆకాశమో), తస్మిన్ =

దానిమందు, (ఆ ఆకాశమునందు), శేతే = ఉన్నాడు (సచ = ఆ
 రమాత్మ), సర్వస్య = సమస్తముయొక్క, వశీ = స్వాధీనము కల
 వాడును, (బ్రహ్మాండ్రాదులను తన స్వాధీనమునందు ప్రవర్తింపఁ
 జేసికొనినవాడును), సర్వస్య = అందఱికిని, ఈశానః = నియామకుఁ
 డును, సర్వస్య = అందఱికిని, అధిపతిః = ప్రభువును, (అధిష్ఠించి
 పాలించువాడును, స్వతంత్రుడును, (భవతి = అగుచున్నాడు), సః =
 ఆ పరమాత్మ సాధునా = మంచిదియగు, కర్మణా = కర్మముచేత,
 (పుణ్య కర్మముచే, భూయా = అధికుఁడు, న = కాదు, అసాధునా =
 మంచిదికాని, కర్మణా = కర్మముచేత, (పాపకర్మముచేతను), కసీయాన్
 = అధికుఁడు కానివాడును, (అల్పమైన వాడును), నోపవ = కానే
 కాడు, ఏమః = ఈ పరమాత్మ, సర్వేశ్వరః = సర్వమునకు నియా
 మకుఁడు, ఏమః = ఈ పరమాత్మ, భూతాధిపతిః = భూత = బ్రహ్మది
 భూతములకు, అధిపతిః = ప్రభువు, ఏమః = ఈ పరమాత్మ, భూత
 పాలః = సమస్తభూతములను రక్షించువాడు, ఏమః = ఈ పరమాత్మ,
 ఏషాం = ఈ లోకానాం = భూరాదిలోకములకు, అసంభేదాయ =
 భిన్నమర్యాదలు లేకపోవుటకొఱకు (వర్ణాశ్రమాది సాంకర్యము లేక
 పోవుటకొఱకు), సేతుః = హద్దై, విధరణః = వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థను
 చేయువాడు, తం = అటువంటి, ఏతం = ఈ పరమాత్మను, బ్రాహ్మ
 ణాః = బ్రాహ్మణులు (బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులు), వేదానువచ
 నేన = మంత్ర బ్రాహ్మణరూపమైన వేదవాక్యముచేతను, (వేదమంతు
 చెప్పఁబడిన నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే శుద్ధాంతః కరణులై ఉపనిష
 త్ప్రతిపాదిత పరమాత్మను), వివిదిషంతి = తెలిసికొనుటకు కోరు
 చున్నారు. (అదెట్లునగా, బ్రాహ్మణుఁడు), యజ్ఞేన = కర్మచేతను,
 దానేన = దానముచేతను, తపసా = తపస్సుచేతను, (కృత్యచాం
 ద్రాయణాది తపస్సుచేతను), అనాశక్తేన = కోరిక లేకపోవుటచేతను,
 (ఇక్కడ అనాశక శబ్దమునకు కర్మఫలాపేక్ష లేకపోవుట యర్థము),

తమేవ = ఆ పరమాత్మనే, విదిత్వా = తెలిసికొని, మునిః = మనన
 శీలుడు, (ఆత్మ మనస్సంధానముచేయునట్టి యోగి) భవతి = అగు
 చున్నాడు. ఏతమేవలోకం = ఈ పరమాత్మరూపమైన లోకమునే
 ఇచ్ఛంతః = కోరుచున్న, (ప్రవాజినః=సన్న్యసించునట్టి స్వభావము
 గల సన్న్యాసులు. ప్రవజన్తి = సన్న్యసించుచున్నారు. (సమస్త
 కర్మలను సన్న్యసించుచున్నారు). తదేతత్ = ఇదియే, (సన్న్యాసస్య =
 సన్న్యాసమునకు, కారణం = కారణము, భవతి = అగుచున్నది).
 హస్త్వై = అగుచున్నది గదా! పూర్వే = ప్రాచీనులగు, (యే = ఏ.)
 విద్వాంసః = పండితులు, ప్రజయా = సంతానముతో, కంకరిష్యామః
 = ఏమి చేయగలము (అని) ప్రజాం = సంతానమును న కామ
 యస్తే = కోరుటలేదో, యేషాం = ఏ, నః = మనకు, అయం =
 ఇది, ఆత్మా = ఆత్మ స్వరూపమో, (మనకు అశనా మ్నాది ధర్మములేని
 ధర్మాధర్మాతీతమగు ఈ పరమాత్మయే ఆత్మస్వరూపము). అయం = ఈ
 పరమాత్మ, లోకః = ఫలరూపమైన లోకము, (భవతి = అగుచున్నది).
 ఇతి = అని, (సన్న్యసించువానో,) తేహస్య = వారే, పుత్రైష్ఠగా
 యాశ్చ = పుత్రేచ్ఛవల్లను, విత్తైష్ఠగా యాశ్చ = ధనేచ్ఛవల్లను,
 లోకైష్ఠగా యాశ్చ = లోకేచ్ఛవల్లను, వ్యుత్థాయ = లేచి, (ఇచ్ఛను
 వదలి), అథ = అనంతరము, భిక్షాచర్యం = భిక్షాటనమును, చరన్తి
 = చేరుచున్నారు, పుత్రైష్ఠగా = పుత్రేచ్ఛ, యాహి = ఏదియో,
 సా = అది, విత్తైష్ఠగా = ధనేచ్ఛ, విత్తైష్ఠగా = ధనేచ్ఛ, యా = ఏదియో,
 సా = అది, లోకైష్ఠగా = లోకేచ్ఛ, ఏతే = ఈ, ఉభిహి = రెండైన,
 ఏషణే ఏవ = ఇచ్చలు, (కోరికలు, ఇహలోక సరలోకేచ్ఛలు),
 భవతః = అగుచున్నవి, నేతినీతీ సి = ఇగికాదు, ఇదికాదు అని సమస్త
 మును నిషేధించి నిర్దేశింపబడిన, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, (యః =
 ఏదియో), నః = అటువంటి, ఏషః = ఈ ఆత్మ, అగ్రహ్యః =
 గ్రహింపశక్యము కానిది, (సమస్తమైన కార్యధర్మముల నతిక్రమించి

ఞు న్నది గనుక గ్రహింపశక్యముకానిది గనుక నె, నష్టిగృహ్యతే = గ్రహంపఁబడుట లేదు, అశీర్యః = నశింపనిది, (శరీరధర్మము లేనిది గనుక నశించనిది కనుక నె, సహిశీర్యతే = నశించుట లేదు. అసజ్ఞః = కూడుకొననిది, (మూర్తస్వరూపము కాదు గనుక వేతాకదానితోఁ గూడుకొననిది గనుక నే), సహిసజ్ఞతే = కూడుకొనదు. అసితః = బాంపఁబడనిది, (దేనిచేతను బాంపఁబడనిది గనుక నే), సవ్యధతే = పీడింపఁబడదు, సరివ్యతి = హింసనుపొందదు (నశింపదు). (అటువంటి, ఈ పూర్వము చెప్పిన సర్వకామములను విడిచిన ఈ ఆత్మ నేతి నేతి యను వాక్యముచేత సర్వమును నిషేధించి తన్ను ఆత్మనుగాఁ దెలిసికొనుట వలన), ఏతముహైవ = ఏనినే, (ఇట్లు తెలిసికొనినవానినే), ఏతే = ఈ ముందు చెప్పఁబోయెడి పుణ్యపాపములు, సతరతః = బొందవు. ఇతి = సమాప్తము. అతః = ఈ శరీరధారణమును నిమిత్తము నలన, (అహం = నేను), పాపం = పాపమును, అకరవమితి = చేసితి ననెడి (సంతాపమును), కళ్యాణం = శుభమును, (పుణ్యమును). అకరవమితి = చేసితి ననెడి (సంతోషమును), ఇవి రెండును. (తం = ఆ బ్రహ్మవేత్తను, సతరతః = బొందవు). ఏషః = ఈ బ్రహ్మవేత్త, ఏతే = ఈ, ఉత్తమైవ = పుణ్యపాపముల రెంటిని. తరతి = అతిక్రమించుచున్నాడు. (పుణ్యపాపములు నశించుచున్నవి). శృతా కృతే = కృతః = నిత్యకర్మలను చేయుట, అకృత = నిత్యకర్మలను చేయుకపోవుట, (ఇవి రెండు అనఁగా శాస్త్రవిహితకర్మలను, చేయుట, చేయక పోవుట,) ఏనం = ఈ బ్రహ్మవేత్తను, సతపతః = తపింపఁ జేయువు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము మంత్రబ్రాహ్మణములచేత బంధమోక్షములు సహేతుకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. ఈ పూర్వశ్లోకములచేతను మరల మోక్షస్వరూపమే విస్తారముగాఁ బ్రతిపాదించఁబడినది. ఈ ప్రకారముగానే ఈ ఆత్మవిషయమునందు వేదమంతయు నెల్లుపయోగ

మగుచున్నదో ఆ ప్రకారముగానే చెప్పదగినదియని అందు నిమిత్తమై ఈ మంత్ర మారంభింపబడుచున్నది. ఓ జనకుడా! ఈ ప్రాణముల యందున్న విజ్ఞానమయ స్వరూపుడైన ఈ జీవుడు, అఖండ స్వరూపమును, పుట్టుక లేనివాడునగు ఆ పరమాత్మే యగుచున్నాడు. ఆ పరమాత్మ హృత్పుండరీకమునందలి బుద్ధియొక్క విజ్ఞానమునకు ఆశ్రయమైన ఆకాశమునం దున్నాడు. ఆ పరమాత్మ బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు మొదలైనవారి నందఱిని తన స్వాధీనమునగదు. బ్రవర్తింపజేసికొను వాడును, అందఱిని నియూహకుడును, అందఱిని అధిస్థించి పాలించు వాడు నై స్వతంత్రుడుగా నున్నాడు. ఆపరమాత్మ పుణ్యకర్మచేత అధికమైనవాడును పాపకర్మచేత దగ్గిసోయినవాడును కాడు. ఇట్లు సర్వనియామకుడును, సర్వభూతాధిపతియు నగు ఈ పరమాత్మ, ఈ భూరాది సమస్తలోకములలో వర్ణా శ్రమాదిసాంకర్యములు కలుగక యుండుటకు హృదై, వర్ణా శ్రమాదిన్యవస్థను చేయుచున్నాడు. అట్టి ఈ పరమాత్మను బ్రహ్మ శ్రుతియ వైశ్యులు వేదమగదు చెప్పబడిన నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే శుద్ధాంతఃకరణులై, ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పరమాత్మను తెలిసికొనుటకు కోరుచున్నారు. అదెట్లునగా, ఈ బ్రహ్మ శ్రుతాదులు యజ్ఞాదికర్మముచేతను దానముచేతను కృతః చాంద్రాయణాది తపస్సుచేతను శుద్ధాంతఃకరణులై కోరిక లేకపోవుట చేతను, ఆ పరమాత్మను తెలిసికొని ఆత్మ మనస్సంధానముచేయునట్టి యోగియగుచున్నాడు. సర్వకర్మ సన్న్యాసముచేయు స్వభావము గలవారలు ఈ పరమాత్మ లోకమునే కోరుచు సర్వకర్మత్యాగము చేయుచున్నారు. ఇదియే సన్న్యాసమునకు ముఖ్యకారణము, మనకు బాహ్య లోకసాధనమగు సంతానముతో ఏమి ప్రయోజనము కాగలదని తిరస్కార భావమును పొంది సంతానమును కోరకయే అశనాయాది ధర్మములులేని ధర్మా ధర్మా తీతమగు ఆత్మలోకాపేక్ష గల ప్రాచీనులగు విద్వాంసులు విరక్తులై పుత్రేషుణ విత్తేషుణ లోకే

షణ్ణాను విడిచి భిక్షాటనము చేయుచున్నారు. లోకమునందు ఇహ లోకసాధనము పుత్రేషణము. ఈ పుత్రేషణమే విత్రేషణము. విత్రేషణమే. లోకేషణము అగుటవలన జనులకు ఇహపరలోకములయొక్క కోరికలు రెండు మాత్రమే యగుచున్నది. ఇదికాదు ఇదికాదు అని సమస్తమును నిషేధించి నిర్దేశింపబడిన ఆత్మ సమస్తకార్యధర్మములు లేనిది గనుక గ్రహింపబడుటలేదు. శరీరధర్మములేనిది గనుక చిక్కిపోవుటలేదు. మూర్తధర్మము లేనిదిగనుక దేనితోను కలిసికొనుటలేదు. దేనిచేతను బాధింపబడదు గనుక. బాధనుపొందుట లేదు, నశించుటలేదు. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపమే తానని తెలిసికొనిన బ్రహ్మవేత్తను పుణ్యాపాపములు పొందవు. ఇట్లు పుణ్యాపాపరహితుడైన బ్రహ్మవేత్త ఈ ఈ శరీరధారణానిమిత్తమువలన నేను పాపమును చేసితిని గనుక ఆ పాపముచే నాకు నరకము వచ్చునని సంతాపమును, ఈ శరీరధారణానిమిత్తమువలన నేను పుణ్యము చేసితిని గనుక ఆ పుణ్యముచే నాకు స్వర్గాదిపుణ్యలోకము వచ్చునని సంతోషమును, పొందఁడు ఇట్లు ఈ బ్రహ్మవేత్త పుణ్యాపాలములను రెంటిని అతిక్రమించుచున్నాడు. విహితకర్మను చేయుటయును విహితకర్మను చేయకపోవుటయును ఈ రెండును ఈ బ్రహ్మవేత్తను సంతాపము నొందింపజాలవు.

ఉ॥ తదేతద్దృచాభ్యుక్తం ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న వర్ధతే కర్మణా నో కనీయాత్ । తస్యైవ స్యాత్పదవిత్తం విదిత్వా న లిప్యతే కర్మణా పాపకేనేతి । తస్మాదేవంవి చ్ఛాన్తో దాస్త ఉషరత స్తితిక్షు స్సమాహితో భూత్వా త్మన్యేవాత్మానం పశ్యతి సర్వమాత్మానం పశ్యతి నై నం పాప్మా తరతి సర్వం పాప్మానం తరతి నై నం పాప్మా తపతి సర్వం పాప్మానం తపతి విపాపో విరజో ॥ ౨ ॥ విచికిచి బ్రాహ్మణో భవ త్యేష బ్రహ్మలోకః సప్రమాడితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః సోఽహం భగవతే విదేహాః దదామి

మాం చాపి సహ దాస్యాయేతి.

॥23॥

ప్ర॥ తత్ - ఏతత్ - ఋచా - అభ్యుక్తం - ఏషః - నిత్యః -
మహిమా - బ్రాహ్మణస్య - న - వర్ధతే - కర్మణా - నో - కనీ
యాన్ - తస్య - ఏవ - స్యాత్ - పదవితే - తం - విదిత్వా -
న - లిప్యతే - కర్మణా - పాపకేన - ఇతి - తస్మాత్ - ఏవంవితే -
శాస్త్రః - దాస్త్రః - ఉపరతః - తితిక్షుః - సమాహితః - భూత్వా -
ఆత్మని - ఏవ - ఆత్మానం - పశ్యతి - సర్వం - ఆత్మానం - పశ్యతి -
న - ఏనం - పాప్మా - తరతి - సర్వం - పాప్మానం - తరతి - న -
ఏనం - పాప్మా - తపతి - సర్వం - పాప్మానం - తపతి - విపాషః -
విరజః - అవిచికిత్సః - బ్రాహ్మణః - భవతి ఏషః - బ్రహ్మలోకః -
సమ్రాట్ - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - సః - అహం -
భగవతే - విదేహాన్ - దదామి - మాం - చ - అపి - సహ -
దాస్యాయ - ఇతి.

॥23॥

ప్ర॥ శదేతత్ = ఈ పరబ్రహ్మము, ఋచా = మంత్రము
చేతను, అభ్యుక్తం = చెప్పబడినది. ఏషః = ఈ, (నేటి నేటియను
సర్వనిషేధమే లక్షణముగాఁగల), నిత్యః = శాశ్వతమగు, మహిమా =
సామర్థ్యముగల పరమాత్మ, బ్రాహ్మణస్య = బ్రహ్మవేత్తయొక్క,
కర్మణా = కర్మముచేతను, నవర్ధతే = వృద్ధిపొందఁడు. నోకనీయాన్ =
తగ్గిపోఁడు. (బ్రహ్మవేత్త), తస్యేవ = సర్వనిషేధలక్షణమైన ఆ
మహిమయొక్కయే, పదవితే = సానమును తెలిసినవాఁడు, స్యాత్ =
అగును. తం = ఆ మహిమను, విదిత్వా = తెలిసికొని, పాపకేన =
పాపరూపమగు, కర్మణా = కర్మముచేతను, (ధర్మాధర్మలక్షణరూప
మైన పాపకర్మముచేతను), నలిప్యతే = పూయఁబడఁడు, (సంబంధిం
పఁడు). ఇతి = సమాప్తము. తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, ఏవం
వితే = ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు, శాస్త్రః = బ్రాహ్మములగు చక్షు
రాదీంధ్రియ నిగ్రహముగలవాఁడును. దాస్త్రః = అంతరింధ్రియ

నిగ్రహముగలవాఁడును, ఉపరతః = సమస్తస్థోరికలనుండి విడువఁ బడినవాఁడును, తితిక్షుః=ఓర్పుగలవాఁడును, (శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖాది ద్వంద్వములను సహించువాఁడును), సమాహితః = ఏకాగ్రచిత్తముగలవాఁడును, (ఇంద్రియములయొక్కయుఅంతఃకరణములయొక్కయు చలనము వలన మరలిన నిశ్చలుఁడు), ఘాత్వా=అయి, ఆత్మన్యేన = తనయందే, (తనయొక్క దేహేంద్రియాది సంఘాతమునందు), ఆత్మానం = తన్ను, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడు, సర్వం = సమస్తమును, ఆత్మానం = తన్నుగానే, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడు, ఏనం = ఈ బ్రహ్మవేత్తను, పాప్మా = పాపము, నతరతి=పొందదు. సర్వం = సమస్తమైన, పాప్మానం = పాపమును, తరతి = దాటుచున్నాఁడు. (ఆత్మభావముచేతనే పొందుచున్నాఁడు; అతిక్రమించుచున్నాఁడు). ఏనం = ఈ బ్రహ్మవేత్తను, పాప్మా = పాపము, నత పతి = తసింపఁజేయదు. (బ్రహ్మవేత్త). సర్వం = సమస్తమైన, పాప్మానం = పాపమును, తపతి=తసింపఁజేయుచున్నాఁడు. (జ్ఞానగ్నిచేత భస్మము చేయుచున్నాఁడు). (ఇట్టివాఁడు), విపాపః = పోయిన ధర్మాధర్మములను పాపముగలవాఁడును, విరజః = పోయిన కామముగలవాఁడును, అవిచికిత్సః = పోయిన శంశయము గలవాఁడనై, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, (సర్వస్వరూపమైన పరబ్రహ్మమైననెడి నిశ్చయబుద్ధిగల బ్రాహ్మణుఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు. హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా! ఏషః = ఇది, బ్రహ్మలోకః = పరబ్రహ్మలోకము, (పరబ్రహ్మమైన లోకము), ఇతి = అని, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను. (ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా!) సః = ఆ, అహం = నేను, భగవతే = నీకొఱకు, విదేహన్=విదేహదేశములను, మాంచ=నన్ను, సహ=కూడ, దాస్యాయ=దాస్యకర్మకొఱకు, (విదేహదేశములతోఁగూడ నన్ను నీకు సేవ చేయుటకు), దదామీతి=ఇచ్చుచున్నానని (జనకమహారాజుచెప్పెను).

తా॥ ఓ జనకమహారాజా ! ఇంతవఱకు పరబ్రహ్మము ఈ మంత్రముచేతఁ చెప్పఁబడినది. నేతి నేతి యనెడి వాక్యముచే సర్వమును నిషేధించుటయే లక్షణముగాఁగలదియును శాశ్వతమునగు సామర్థ్యముగల ఈ పరబ్రహ్మము బ్రాహ్మణునియొక్క పుణ్యపాపరూపమైన కర్మముచేత వృద్ధిపొందునదికాదు. తగ్గిపోవునదికాదు. ఈ పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనినవాఁడు అనఁగా జ్ఞానముచేసర్వముతిరస్కరించి తన్నుతాను తెలిసికొనిన బ్రహ్మవేత్త సర్వనిషేధ లక్షణముగు మహిమయొక్క స్థానము తెలిసినవాఁడగును. ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు ధర్మాధర్మలక్షణముగుపాపకర్మముతో సంబంధింపఁడు. అందువలన ఈ తెలిసినవాఁడు బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహముగలవాఁడును అంతరింద్రియ నిగ్రహము గలవాఁడును కోరిక లేనివాఁడును శీతోష్ణసుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములను సహించువాఁడును బాహ్యేంద్రియాంతరింద్రియములయొక్క చలనమును విడిచి నిశ్చలుగడునై తన దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు తన్ను చూచుచున్నాఁడు. సమస్తమును తన్నుగానే చూచుచున్నాఁడు. ఇట్టి బ్రహ్మవేత్తను పాపము పొందదు. ఈ జ్ఞాని, వేటువస్తువు లేకపోవుటచే పాపమునంతయు ఆత్మనుగానే పొందుచున్నాఁడు. కనుక పాప మంతమును పొందుచున్నది. ఈ బ్రహ్మజ్ఞాని విహిత నిషిద్ధ కర్మానుష్ఠానములు సంతోష దుఃఖములను పొందింపవు. బ్రహ్మజ్ఞాడు విహిత నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానములవల్లనైన పుణ్యపాపములను సర్వాత్మ దర్శనమును అగ్నిచేత భస్మము చేయుచున్నాఁడు. ఇట్టి బ్రహ్మవేత్త, అజ్ఞానమువలన కలిగిన ధర్మాధర్మరూపముగు పాపమును కోరికను సంశయమును లేనివాఁడై సర్వస్వరూపము నేననెడి నిశ్చితబుద్ధిగల బ్రాహ్మ ఁడగుచున్నాఁడు. ఈ స్థితి యందున్న వీఁడే ముఖ్యబ్రాహ్మణుఁడు. వీనికి ఈ పరబ్రహ్మస్వరూప స్థితికంటె పూర్వమునందలి బ్రాహ్మణ్యము గాఢమైనది ఓ జనకమహారాజా ! సర్వాత్మభావలక్షణమైన ఇదియే పరబ్రహ్మలోకము

అని యాజ్ఞవల్క్యుఁ డుపదేశింపఁగా జనకమహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నేను నీకు విదేశారాజ్యముతోఁగూడ నా శరీరమును సేవచేయుట కర్పించుచున్నానని పలికెను

ఉ॥ స వా ఏష మహాన జ ఆత్మాన్నాదో వసుదానో విస్తతే వసు
య ఏవంవేద.

॥24॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - మహాన్ - అజః - ఆత్మా -
అన్నాదః - వసుదానః - విస్తతే - వసు - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ సవై = ఆ ప్రసిద్ధమగు, (జనక యాజ్ఞవల్క్య సంవాదమునందు చెప్పఁబడిన ప్రసిద్ధమగు), ఏషః = ఈ, మహాన్ = గొప్పదియగు, అజః = పుట్టుక లేని, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, అన్నాదః = అన్నమును భక్షించునదియును, వసుదానః = కర్మఫలమును ఇచ్చునదియును, (ప్రాణులయొక్క కర్మఫలమును కూర్చునదియును, భవతి = అగుచున్నది). యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు, సర్వభూతేషు = సమస్త భూతములయందును, ఆత్మభూతః = ఆత్మస్వరూపుఁడై, అన్నం = అన్నమును, అత్తి = భక్షించుచున్నాఁడు). వసు = సమస్త కర్మ ఫలమును, విస్తతే = పొందుచున్నాఁడు.

తా॥ జనక యాజ్ఞవల్క్య సంవాదమునందు చెప్పఁబడిన ప్రసిద్ధమగు గొప్పదిగా మ పుట్టుక లేనిదియునగు ఈ ఆత్మ, సర్వభూతములయందున్నదై అన్నమును భక్షించునదియును ప్రాణులయొక్క సమస్త కర్మఫలము కూర్చునదియును అగుచున్నది. ఇట్లు ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొని భ్యానించువాఁడు సమస్త భూతములయందును ఆత్మస్వరూపుఁడై, అన్నమును భక్షించుచున్నాఁడు, కర్మఫలమును పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సవా ఏష మహాన జ ఆత్మాజరోఽమరోఽమృతోఽభయోబ్రహ్మ
భయం వై బ్రహ్మభయగ్ హి వై బ్రహ్మ భవతియ ఏవంవేద 25

ఇతి షష్ఠాధ్యాయే చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - వై - ఏషః - మహాన్ - అజః - ఆత్మా-అజరః -
అమరః - అమృతః - అభయః - బ్రహ్మ - అభయం - హి - వై -
బ్రహ్మ - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

[ప॥ సవై = ఆ ప్రసిద్ధమును, మహాన్ = గొప్పదియును.
అజః = పుట్టుక లేనిదియు నగు, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, (ఆత్మ
స్వరూపము పుట్టుక లేనిది గనుకనే), అజరః = జీర్ణముకానిదియును,
(జీర్ణమనగా శిథిలముగానిది గనుకనే), అమరః = మరణములేనిది
యును, (నాశనము లేనిది గనుకనే), అమృతః = మృత్యువులేనిది
యును, (జన్మాదివికారములు లేకపోవుటవలన మృత్యువులేనిది గను
కనే), అభయః = భయరహితమైనదియునై, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మ
స్వరూపము, (అనగా పరమాత్మ, భవతి = అగుచున్నది). ఏవం =
ఈ ప్రకారము, యః = ఎవడు, వేద = తెలిసికొనునో, (సః =
వాడు, అభయం హివై బ్రహ్మ = భయరహితమగు పరబ్రహ్మస్వరూ
పమే, భవతి = అగుచున్నాడు).

తా॥ ఇంతవఱకు చెప్పిన ఆరణ్యకముయొక్క అర్థమంతయు
ఈ ఖండికయందు నిర్దేశించి చెప్పబడుచున్నది. ఈ యుపనిషత్తునందు
ప్రతిపాదించబడిన గొప్పదైన ఈ యాత్మ. పుట్టుక లేనిది గనుక
జీర్ణమై శిథిలము కానిదియును, శిథిలము కానిది గనుకనే నాశనము
లేనిదియును, ఇట్లు జన్మజరానాశాదులు లేనిది గనుకనే మృత్యువు
లేనిదియునై భయరహితమై బ్రహ్మస్వరూపమగుచున్నది. బ్రహ్మ
స్వరూపముచు ఈ ప్రకారముగా తెలిసికొనువాడు భయరహితమగు
పరబ్రహ్మస్వరూపమే యగుచున్నాడు. ఈ యుపనిషత్తునందు,
ఏకాదిపరార్థమువఱకుం డెడి సంఖ్యను తెలియఁజేయుటకు రేఖయందు;
ఒకటి, పది, నూఱు, వేయి యని ఆరోపించి తెలియపఱచినట్లు ఒకటి
యగు పరబ్రహ్మమునందు జన్మాద్యనే కోపాయములను కల్పించి నేతి
నేతి వాక్యముచేత సమస్త ఉపాయనిషేధమునుచేసి అద్వితీయమగు
పరబ్రహ్మ సత్త్వము తెలియఁజేయఁబడినది.

ఇట్లు షష్ఠాధ్యాయమునందు చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

షష్ఠాధ్యాయము - పంచమ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ అథ హం యాజ్ఞవల్క్యస్య ద్వే భార్యే బభూవతు మైత్రేయీ
చ కాత్యాయనీ చ తయోర్హ మైత్రేయీ బ్రహ్మవాదినీ బభూవ
స్త్రీప్రజైవ తర్హి కాత్యాయన్యథ హయాజ్ఞవల్క్యోఽన్యద్వృత్త
ముపాకరిష్యన్.

॥1॥

ప॥ అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యస్య - ద్వే - బభూ
వతుః - మైత్రేయీ - చ - కాత్యాయనీ - చ - తయోః - హ -
మైత్రేయీ - బ్రహ్మవాదినీ - బభూవ - స్త్రీప్రజా - వ - తర్హి -
కాత్యాయనీ - అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యః - అన్యత్ - వృత్తం -
ఉపాకరిష్యన్.

ప్ర॥ అథహ = అనంతరము, యాజ్ఞవల్క్యస్య = యాజ్ఞవల్క్య
ఋషికి, మైత్రేయీచ = మైత్రేయియును, కాత్యాయనీచ = కాత్యాయ
ని యనుచు, ద్వే = ఇద్దఱు, భార్యే = భార్యలు, బభూవతుః =
ఉండిరి, తయోః = ఆ యిద్దఱు భార్యలలో మైత్రేయీహ = మైత్రేయి
యనునదియె, బ్రహ్మవాదినీ = పరబ్రహ్మమును చెప్పునట్టి స్వభావము
కలది, బభూవ = ఆయెను, తర్హి = అప్పుడు, కాత్యాయనీ = కాత్యాయ
ని యనునది, స్త్రీప్రజైవ = స్త్రీకి ఉచితమైన జ్ఞానము కలది,
(గృహమున కుపయోగమైన ప్రయోజనమును వెతకునది, బభూవ =
ఆయెను), అథహ = ఈ ప్రకారము కాగా, యాజ్ఞవల్క్యః =
యాజ్ఞవల్క్యుడు, అన్యత్ = ఇతరమైన, (గృహస్థాశ్రమముకంటె
నన్యమైన), వృత్తం = సన్న్యాసాశ్రమమును, ఉపాకరిష్యన్ సక =
పొందనిచ్చయించినవాడై.

తా॥ ఈ షష్ఠాధ్యాయమునందు శిష్యాచార్య సంబంధముతో
ప్రశ్న ప్రతివచన న్యాయముగా పరబ్రహ్మతత్త్వము సన్నిగ్రహముగా
నిచూరించి యుపసంహారము చేయబడినది. ఇప్పుడు ఆగమప్రధాన

ముచే ప్రతిజ్ఞాతమైన అర్థమును నిగమనముచేయుటకు దృష్టాంతస్థానీ
యముగా నున్న మైత్రేయీచేత ఈ బ్రాహ్మణము అరంభింపఁబడు
చున్నది. యాజ్ఞవల్క్యునికి మైత్రేయి కాత్యాయని యను పేర్లు
గల ఇద్దఱు భార్యలుగలరు. వారిలో ప్రథమభార్యయగు మైత్రేయి,
బ్రహ్మజ్ఞానమం దభిలాషగలదిగాను, రెండవ భార్యయగు కాత్యాయని
స్త్రీలకుఁదగియున్న గృహమున కుపయోగమైన ప్రయోజనమును
వెదకునదిగాను, ఉండిరి. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు గృహస్థాశ్ర
మముకంటె వేఱగు సన్న్యాసాశ్రమమును పొందుటకు ఇచ్ఛగలవాఁ
డాయెను.

ఉ॥ మైత్రేయీతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవజిష్యన్వా అరేఽహ
మస్మాత్థానా దస్మి హస్త తేనయా కాత్యాయన్యాస్తం కర
వాణీ తి. ||2||

ప॥ మైత్రేయి - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ప్రవ
జిష్య - వై - అరే - అహం - అస్మాత్ - స్థానాత్ - అస్మి -
హస్త - తే - అనయా - కాత్యాయన్యా - అస్తం - కరవాణి - ఇతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మైత్రేయీతి = మైత్రే
యీయనిపిలిచి, అరే = ఓమైత్రేయీ! అహం = నేను, అస్మాత్ = ఈ,
స్థానాత్ = గృహస్థాశ్రమమునుండి, ప్రవజిష్యన్వై = సన్యసింప
నిచ్ఛగలవాఁడను, అస్మి = అగుచున్నాను. హస్త = కోరితివేని,
తే = నీకు, అనయా = ఈ, కాత్యాయన్యా = కాత్యాయనితో,
అస్తం = స్నేహము, కరవాణీతి = చేయుచున్నానని, హోవాచ
= పలికెను.

తా॥ సన్యసింపుటకు ఇచ్ఛగలవాఁడై యాజ్ఞవల్క్యుఁడు
మైత్రేయీ యని పిలిచి ఓ మైత్రేయీ! నేను ఈగృహస్థాశ్రమము
నుండి సన్యసింప నిచ్ఛగలవాఁడనైతిని. గనుక నీకు ఇష్టమున్న
యెడల ఈ కాత్యాయనితో స్నేహమును చేయించెదనని పలికెను.

ఉ॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యన్న మ ఇయం భగో సర్వా
 పృథవీ విత్తేన పూర్ణాస్యాత్స్యాన్నహం తే నా మృతా ఆహో
 నేతి నేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యథావోపకరణ తాం
 జీవితం తథైవ తే జీవితం స్యాద మృతత్వస్యతు నా శా స్తి
 విత్తేనేతి. ||౩||

ప॥ సా - హోవాచ - మైత్రేయీ - యత్ - ను - మే -
 ఇయం - భగో - సర్వా - పృథవీ - విత్తేన - పూర్ణా - స్యాత్ -
 స్యాం - ను - అహం - తేన - అమృతా - ఆహో - న - ఇతి
 న-ఇతిహోవాచ-యాజ్ఞవల్క్యః- యథా - ఏవ - ఉపకరణవతాం-
 జీవితం - తథా - ఏవ - తే - జీవితం - స్యాత్ - అమృతత్వస్య -
 తు - న - ఆశా - ఆస్తి - విత్తేన - ఇతి.

[ప॥ సా = ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, హోవాచ=పలికెను,
 హేభగోః=పూజ్యుడగు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! విత్తేన = ధనము
 చేత, సర్వా = సమస్తమైన, ఇయం = ఈ, పృథవీ = భూమి,
 పూర్ణా = నిండింపబడినది, స్యాన్నయత్ = ఆయెనని, తేన =
 ఆధనముచేత, అహం = నేను, అమృతా = ముక్తురాలను, (మర
 ణము లేనిదానను), స్యాంను = అగుదురా? అహోనేతి = కానా?
 అని, (మైత్రేయి అడిగెను). యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు,
 నేతి = లేదని, హోవాచ = పలికెను. విత్తేన = ధనముచేతను,
 ఉపకరణవతాం = సాధనములుగలవారలకు, జీవితం = జీవనము,
 యథైవ = ఏప్రకారముగానో, తథైవ=ఆ ప్రకారముగానే, జీవితం =
 జీవనము, స్యాత్ = కలుగును. అమృతత్వస్య = మోక్షముయొక్క,
 ఆశాతు = అపేక్షయన్ననో, నాస్తి = లేదు. ఇతి = అని, (యాజ్ఞ
 వల్క్యుడు పలికెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఈ సమస్తభూమియు నిండిన
 ధనము లిగినయెడల అట్టి ధనముచేతను నేను ముక్తురాలనగుదునా?

కానా? యని ఆ మైత్రేయి యడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ మైత్రేయీ! లోకమునందు సమస్తసాధన సంపదగలవారలకు సుఖ జీవనము కలుగునట్లు ధనముచేత సుఖజీవనము కలుగునేగాని ముక్తి యొక్క ఆశ యెంతమాత్రమును లేదనిచెప్పెను.

ఉ॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యేనాహం నామృతా స్యాంకి మహం తేన కుర్యాం యదేవ భగవాన్వేత్థ తదేవ మే విబ్రూహీతి. ||4||

ప॥ సా - హోవాచ - మైత్రేయీ - యేన - అహం - న - అమృతా - స్యాం - కిం - అహం - తేన - కుర్యాం - యత్ - ఏవ - భగవన్ - వేత్థ - తత్ - ఏవ - మే - విబ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సా = ఆ, మైత్రేయీ = మైత్రేయి, హోవాచ = పలికెను. అహం = నేను, యేన = దేనిచేతను, అమృతా = మరణము లేనిదానను, (ముక్తురాలను) నస్యాం = కానో, తేన = దానిచేతను, అహం = నేను, కింకుర్యాం = ఏమిచేయుదును? హేభగవాన్ = పూజ్యుడవగు యాజ్ఞవల్క్యుడా, యదేవ = దేనినే, (త్వం = నీవు), వేత్థ = గుఱెఱుగుదువో, తదేవ = దానినే, మే = నాకు, విబ్రూహి = చెప్పుమా, ఇతి = అని. (మైత్రేయి పలికెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! నేను దేనిచేతను ముక్తురాలను కానో దానితో నాకేమియు ప్రయోజనములేదు. మరణరహితమైన ముక్తినిపొందుటకు తగియున్న దేనిని నీవు తెలిసికొనియన్నావో, దానిని నాకు చెప్పుమా యని మైత్రేయి యాజ్ఞవల్క్యుని ప్రార్థించెను.

ఉ॥ స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రియా వై ఖలునో భవతీ సతీ ప్రియ మవృధద్ధస్త తస్మాదేవ తే వ్యాచక్షాణస్యతుమేనిదిధ్యా సస్వేతి. ||5||

ప॥ సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ప్రియా - వై - ఖలు - సః - భవతీ - సతీ - ప్రియం - అవృధత్ - హస్త - తస్మా - భవతి - ఏతత్ - వ్యాఖ్యాస్యామి - తే - వ్యాచక్షాణస్య - తు - మే - నిదిధ్యాసస్య - ఇతి.

ప్ర॥ సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యుః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను. సః = మాకొఱకు. (పూర్వం = పూర్వము), ప్రియావైఖలు = ప్రియురాలవుగానె, భవతీసతీ = ఆయి, ప్రియం = ప్రియమును, అవృధత్ = వృద్ధిపొందించినదానవైతివి. హేభవతి = పూజ్యురాలవగు ఓమైత్రేయీ, (త్వం = నీవు), (అమృతత్వసాధనం = మోక్షసాధనమును), హస్తత్వైర్ని = గోరితివేని, తే = నీకొఱకు, ఏతత్ = ఈ మోక్షసాధనమును, వ్యాఖ్యాస్యామి = చెప్పెదను. వ్యాచక్షాణస్య = చెప్పుచున్న, మే = నాయొక్క, (వాక్యం = వాక్యమును'. నిదిధ్యాసస్య = ఏకాగ్రచిత్తముతో ధ్యానింపుము. (ఏకాగ్రచిత్తముతో వినుము).

తా॥ ఓ మైత్రేయీ! నీవు నాకు ప్రియురాలవై ప్రియమునే వృద్ధిపొందించినదానవైతివి. కనుక నీవు మోక్షసాధనమును గోరితివేని నీకు దానిని చెప్పెదను. ఈ చెప్పెడి నాయొక్క వాక్యమును సావధాన మనస్సుతో వినుమని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ న వా అరే పత్యః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మ నస్తుకామాయ పతిః ప్రియో భవతి । న వా అరే జాయాయై కామాయ జాయా ప్రియా భవత్యాత్మనస్తు కామాయ జాయా ప్రియా భవతిన వా అరే పుత్రాణాం కామాయ పుత్రాః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పుత్రాః ప్రియా భవన్తి । న వా అరే విత్తస్య కామాయ విత్తం ప్రియం భవత్యాత్మ నస్తు కామాయ విత్తం ప్రియం భవతిన వా అరే పశూనాం కామాయ పశవః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పశవః ప్రియా భవన్తి । న వా అరే బ్రహ్మణః కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవత్యాత్మ నస్తు కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవతి । న వా అరే క్షత్రస్య కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవతి । న వా అరే లోకానాం కామాయలోకాః ప్రియా

భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ లోకాః ప్రియాభవన్తి । న వా అరే
 దేవానాం కామాయ దేవాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ
 దేవాః ప్రియా భవన్తి । న వా అరే వేదానాం కామాయ వేదాః
 ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ వేదాః ప్రియా భవన్తి । న
 వా అరే భూతానాం కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్త్యాత్మ
 నస్తు కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్తి । న వా అరే సర్వస్య
 కామాయ సర్వం ప్రియం భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ సర్వం
 ప్రియం భవతి । ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో
 నిదిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయ్యాత్మని ఖల్వరే దృష్టే శృతే మతే
 విజ్ఞాత ఇదగ్ సర్వం విదితం.

॥6॥

ప॥ సః - హ - ఉనాచ - న - వై - అరే - పత్యుః -
 కామాయ - పతిః - ప్రియః - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ -
 పతిః - ప్రియః - భవతి - న - వై - అరే - జాయాయై - కామాయ -
 జాయా - ప్రియా - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - జాయా -
 ప్రియా - భవతి - న - వై - అరే - పుత్రాణాం - కామాయ -
 పుత్రాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ -
 పుత్రాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - విత్తస్య -
 కామాయ - విత్తం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు -
 కామాయ - విత్తం - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే -
 పశూనాం - కామాయ - పశవః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః -
 తు - కామాయ - పశవః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే -
 బ్రహ్మణః - కామాయ - బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు -
 కామాయ - బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - క్షత్రస్య - కామాయ -
 క్షత్రం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - క్షత్రం -
 ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - తోకానాం - కామాయ -
 లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ -

లోకాః - ప్రియాః - భవంతి - న - వై - అరే - దేవానాం -
 కామాయ - నేవాః - ప్రియాః - భవంతి - ఆత్మనః - తు -
 కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవంతి - న - వై - అరే -
 వేదానాం - కామాయ - వేదాః - ప్రియాః - భవంతి - ఆత్మనః -
 తు - కామాయ - వేదాః - ప్రియాః - భవంతి - న - వై - అరే -
 భూతానాం - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవంతి -
 ఆత్మనః - తు - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవంతి -
 న - వై - అరే - సర్వస్య - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి -
 ఆత్మనః - తు - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మా-
 వై - అరే - ద్రష్టవ్యః - శ్రోతవ్యః - మన్తవ్యః - నిదిధ్యాసితవ్యః -
 మైత్రేయ - ఆత్మని - ఖలు - అరే - దృష్టే - శ్రుతే - మతే -
 విజ్ఞాతే - ఇదం - సర్వం - నిదితం.

[ప|| సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను.
 అరే = ఓ మైత్రేయ! పతిః = భర్త, (పెనిమిటి), పత్యుః = భర్త
 యొక్క, కామాయ = కామముకొఱకు, (ఇష్టముకొఱకు), ప్రియః =
 ఇష్టమైనవాఁడు, నవై భవతి = కానేకాడు. పతిః = భర్త, ఆత్మ
 నస్తు = ఆత్మయొక్కయె, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియః =
 ప్రియుడగువాఁడు, భవతి = అగుచున్నాడు. అరే = ఓ మైత్రేయా!
 జాయా = భార్య, జాయాయై = భార్యయొక్క, (వష్టివిధక్తికి చతుర్థి)
 కామాయ = కామముకొఱకు, జాయా = భార్య, ప్రియా = ప్రియ
 రాలు, నవై భవతి = కానేకాడు. ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె,
 కామాయ = కామముకొఱకు, జాయా = భార్య, ప్రియా = ప్రియ
 రాలు, భవతి = అగుచున్నది. అరే = ఓ మైత్రేయా! పుత్రాః =
 పుత్రులు, పుత్రాణాం = పుత్రులయొక్క, కామాయ = కామము
 కొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టమైనవారు, నవై భవంతి = కానేకారు.
 పుత్రాః = పుత్రులు, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె, కామాయ =

కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టులు, భవన్తి = అగుచున్నారు.
 అరే = ఓ మైత్రేయీ! విత్తం = ధనము, విత్తస్య = ధనముయొక్క,
 కాఘాయ = కామముకొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, నవైభవతి =
 కానేకాదు. విత్తం = ధనము, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె, కామాయ
 = కామముకొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, భవతి = అగుచున్నది.
 అరే = ఓ మైత్రేయీ! పశవః = పశువులు, పశూనాం = పశువుల
 యొక్క, కాఘాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టములైనవి,
 నవైభవన్తి = కానేకావు. పశవః = పశువులు, ఆత్మనస్తు = ఆత్మ
 యొక్కయె, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టము
 లైనవి, భవన్తి = అగుచున్నవి. అరే = ఓ మైత్రేయీ! బ్రహ్మ =
 బ్రహ్మభూతి, (బ్రహ్మత్వము), బ్రహ్మణః = బ్రాహ్మణత్వముయొక్క,
 కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, నవైభవతి =
 కానేకాదు. బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణత్వము, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె,
 కాఘాయ = కామముకొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, భవతి = అగు
 చున్నది, అరే = ఓ మైత్రేయీ! క్షత్రం = క్షత్రియత్వము, (క్షత్రియ
 భూతి), క్షత్రస్య = క్షత్రియజాతియొక్క, కామాయ = కామము
 కొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, నవైభవతి = కానేకాదు. క్షత్రం =
 క్షత్రియభూతి, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె, కామాయ = కామము
 కొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, భవతి = అగుచున్నది. అరే = ఓ మైత్రేయీ!
 లోకాః = లోకములు, లోకానాం = లోకములయొక్క, కామాయ =
 కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టమైనవి, నవైభవన్తి = కానేకావు. లోకాః
 = లోకములు, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె, కామాయ = కామము
 కొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టములైనవి. భవన్తి = అగుచున్నవి. అరే =
 ఓ మైత్రేయీ! దేవాః = దేవతలు, దేవానాం = దేవతలయొక్క,
 కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టమైనవారు, నవై
 భవన్తి = కానేకారు. దేవాః = దేవతలు, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయె,

కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టమైనవారు, భవన్తి = అగుచున్నాడు. అరే = ఓ మైత్రేయా! వేదాః = వేదములు, వేదానాం = వేదములయొక్క, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టములైనవి, నవై భవన్తి = కానేకావు వేదాః = వేదములు, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయే, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టములైనవి, భవన్తి = అగుచున్నవి. అరే = ఓ మైత్రేయా! భూతాని = భూతములు, భూతానాం = భూతములయొక్క, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టములైనవి, నవై భవన్తి = కానేకావు. భూతాని = భూతములు, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయే, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియాః = ఇష్టములైనవి, భవన్తి = అగుచున్నవి. సర్వం = సమస్తము, సర్వస్య = సర్వముయొక్క, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, నవై భవతి = కానేకాదు. సర్వం = సమస్తము, ఆత్మనస్తు = ఆత్మయొక్కయే, కామాయ = కామముకొఱకు, ప్రియం = ఇష్టమైనది, భవతి = అగుచున్నది. అరే = ఓ మైత్రేయా, ఆత్మావై = ఆత్మయే, ద్రష్టవ్యః = చూడదగినది. శ్రోతవ్యః = వినదగినది. మన్తవ్యః = మననము చేయదగినది. నిది ధ్యాసితవ్యః = మరలమరల ధ్యానముచేయదగినది. అరే మైత్రేయా = ఓ మైత్రేయా! ఆత్మనిఖలు = ఆత్మస్వరూపమే, దృష్టే సతి = చూడఁబడుచుండఁగా, (ఆత్మ ఎట్లు చూడఁబడుచున్నదనినచెప్పఁబడుచున్నది.) శ్రుతే = వినఁబడినదై, ఆచార్యనిచేతను ఆగమముచేతను వినఁబడినదై, మతే = విచారింపఁబడినదై, (తిరిగి తర్కముతో ఉపపత్తిచేత విచారింపఁబడినదై), విజ్ఞతే సతి = తెలియఁబడినదగుచుండఁగా, (ఆత్మ శ్రవణ మననములచేత నిశ్చయింపఁబడినదగుచుండఁగా), ఇదం = ఈ, సర్వం = ఈ సమస్తము, విదితం = తెలియఁబడినది, (భవతి = అగుచున్నది).

తా. ఓ మైత్రేయా! భర్త జానూ పుత్రాదులందఱును

అథ ర్మజాయా పుత్రాదుల కామము కొఱకు ఇష్టలుకారు; మఱి యేమియనిన, థర్మజాయా పుత్రాదులు అత్మ కామము కొఱకే ఇష్టలుగుచున్నాడు. సర్వమును సర్వముయొక్క - కామము కొఱ కిష్టమైనదికాదు. అత్మయొక్క కామముకొఱకే ఇష్టమైనది యగుచున్నది. కనుక ఓ మైత్రేయీ! అత్మయే చూడఁదగినది. (తానై యుండఁదగినది). ఆచార్యాగమును వలన వినఁదగినది. తర్కముతోను ఉపపత్తితోను విచారించఁదగినది. (మననము చేయఁ దగినది). ధ్యానించఁదగినది. ఇట్లు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసములచే అత్మ చూడఁబడి తన్నుగా తెలిసికొనఁబడినయెడల సర్వమును తెలియఁ బడి యే యగుచున్నది య! యజ్ఞవల్క్యుఁడు మైత్రేయితోఁ జెప్పెను.

ఉ॥ బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మ వేద ఊత్రం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః ఊత్రం వేద లోకా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో లోకాన్వేద దేవా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో దేవాన్వేద వేదా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో వేదాన్వేద భూతాని తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో భూతాని వేద సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మన సర్వం వేదేదం బ్రహ్మేదం ఊత్రమిమే లోకా ఇమే దేవా ఇమే వేదా ఇమాని సర్వాణి భూతానీదగ్ సర్వం యదయ మాత్మా. ॥7॥

ప॥ బ్రహ్మ - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - అత్మనః - బ్రహ్మ - వేద - ఊత్రం - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - అత్మనః - ఊత్రం - వేద - లోకాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - అత్మనః - లోకాన్ - వేద - దేవాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - అత్మనః - దేవాః - వేద - వేదాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - అత్మనః - వేదాః - వేద - భూతాని - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - అత్మనః - భూతాని - వేద -

సర్వం - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - సర్వం -
 వేద - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - క్షత్రం - ఇమే - లోకాః -
 ఇమే - దేవాః - ఇమే - వేదాః - ఇమాని-సర్వాణి - భూతాని -
 ఇదం-సర్వం - యత్ - అయం - ఆత్మా.

ప్ర॥ యః = ఎవఁడు, బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణజాతిని, ఆత్మనః
 = ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర = వేఱుగా, వేద = తెలిసికొనునో,
 తం = వానిని, బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణజాతి, పరాదాత్ = వేఱుగాఁ
 జేయును. యః = ఎవఁడు, క్షత్రం = క్షత్రియజాతిని, ఆత్మనః =
 ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర = వేఱుగా, వేద = తెలిసికొనునో,
 తం = వానిని, క్షత్రం = క్షత్రియజాతి, పరాదాత్ = వేఱుగాఁ
 జేయును. యః = ఎవఁడు, లోకాన్ = లోకములను, ఆత్మనః =
 ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర = వేఱుగా, వేద = తెలిసికొనునో,
 తం = వానిని, లోకాః = లోకములు, పరాదుః = వేఱుగాఁజేయు
 చున్నవి. యః = ఎవఁడు, దేవా = దేవతలను, ఆత్మనః = ఆత్మ
 స్వరూపముకంటె, అన్యత్ర = వేఱుగా, వేద = తెలిసికొనునో,
 తం = వానిని, దేవాః = దేవతలు, పరాదుః = వేఱుచేయుదురు.
 యః = ఎవఁడు, వేదా = వేదములను, ఆత్మనః = ఆత్మస్వరూ
 పముకంటె, అన్యత్ర = వేఱుగా, వేద = తెలిసికొనునో, తం = వానిని,
 వేదాః = వేదములు, పరాదుః = వేఱుచేయును. యః = ఎవఁడు,
 భూతాని = భూతములను, ఆత్మనః = ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర
 = వేఱుగా, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తం = వానిని, భూతాని =
 భూతములు, పరాదుః = వేఱుగాఁజేయును. యః = ఎవఁడు, సర్వం =
 సమస్తమును, ఆత్మనః = ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర = వేఱుగా,
 వేద = తెలిసికొనునో, తం = వానిని, సర్వం = సమస్తము, పరా
 దాత్ = అన్యముగాఁజేయును. ఇదం = ఈ, బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణ
 జాతి, ఇదం = ఈ, క్షత్రం = క్షత్రియజాతి, ఇమే = ఈ, లోకాః =

లోకములు, ఇమే = ఈ, దేవాః = దేవతలు, ఇమే = ఈ, వేదాః = వేదములు, ఇమాని = ఈ, సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, ఇదం = ఈ, సర్వం = సమస్తము, యత్ = ఏ కారణమువలన, అయం = ఈ, అత్మా = ఆత్మస్వరూపము, (ఇవతి = అగుచున్నదో, ఆ కారణమువలన ఈ బ్రాహ్మణజాత్యాది సర్వమును ఆత్మకంటె వేఱుగాఁజూచెడు వానిని వేఱుగానే చేయునని పూర్వముతో నన్వయము).

తా. ఓ మైత్రీయా ! ఏకారణమువలన ఈ బ్రహ్మక్షత్రాది కమంతయు ఆత్మస్వరూపమయ్యే యున్నదో ఆ కారణమువలన ఈ మంత్రమువందుఁజెప్పిన బ్రహ్మక్షత్రాది సర్వమును ఆత్మకంటె వేఱుగాఁజూచెడివానిని గూర్చి బ్రహ్మక్షత్రాదికము అన్యమేయగు సని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ స యథా దున్దుభేర్హన్యమానస్య న బాహ్యోన్ శబ్దాన్ శక్ను
యాద్గ్రహణాయ దున్దుభేస్తు గ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాతస్య వా
శబ్దో గృహీతః. ॥8॥

ఉ॥ స యథా శబ్దస్య ధ్వాయమానస్య న బాహ్యోన్ శబ్దాన్ శక్ను
యాద్గ్రహణాయ శబ్దస్యతు గ్రహణే న శబ్దధ్వస్య వా శబ్దో
గృహీతః. 19.

ఉ॥ సయథావీణాయై వాద్యమానాయై న బాహ్యోన్ శబ్దాన్ శక్ను
యాద్గ్రహణాయ వీణాయైతు గ్రహణేన వీణావాదస్య వా శబ్దో
గృహీతః. ॥10॥

ప॥ సః - యథా - దున్దుభేః - హన్యమానస్య - న -
బాహ్యోన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - దున్దుభేః -
తు - గ్రహణేన - దున్దుభ్యాఘాతస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః

ప॥ సః - యథా - శబ్దస్య - ధ్వాయమానస్య - న - బా
హ్యోన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - శబ్దస్య - తు -

గ్రహణేన - శబ్ధధృస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సః - యథా - వీణాయై-వాద్యమానాయై-న బాహ్యౌ-
శబ్దౌ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - వీణాయై - తు - గ్రహ-
ణేన - వీణావాదస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సయథా = అదెట్లనగా, దున్దుభేః = భేరి, హన్యమాన-
స్యసతః = కొట్టఁబడుచుండగా, (వాయించుచుండగా), బాహ్యౌ =
ఇతరములైన, శబ్దౌ = శబ్దములను, (ధ్వనులను), గ్రహణాయ =
గ్రహించుటకొఱకు, (యథా = ఏప్రకారము), నశక్నుయాత్ =
సమర్థముకాదో, దున్దుభేః = భేరియొక్క, గ్రహణేన = తెలిసికొనుట
చేతను, దున్దుభ్యాఘాతస్య = భేరిదెబ్బయొక్క, శబ్దోవా = ధ్వని
యును, (యథా = ఏప్రకారము), గృహీతః = గ్రహింపఁబడు-
చున్నదో (అప్రకారముగానున్న).

ప్ర॥ సయథా = అదెట్లనగా, శబ్ధస్య = శంఖము, క్షాయ-
మానస్యసతః = ఊడఁబడుచుండగా, (శంఖము పూరించుచుండగా),
బాహ్యౌ = వెలుపలనుండెడి ఇతరములగు, శబ్దౌ = శబ్దము-
లను, (ధ్వనులను), గ్రహణాయ = తెలిసికొనుటకొఱకు, (యథా =
ఏప్రకారము), నశక్నుయాత్ = సమర్థముకాదో, శబ్ధస్య = శబ్ధము-
యొక్క, గ్రహణేనతు = తెలిసికొనుటచేతనే, శబ్ధధృస్యవా =
శంఖము ఊడఁబడుటయొక్కయు, శబ్దః = శబ్దము, (యథా = ఏప్రకా-
రముగా), గృహీతః = తెలిసికొనఁబడునో (అప్రకారముగానున్న).

ప్ర॥ సయథా = అదియేప్రకారమనగా, వీణాయై = వీణ,
(నల్లకి), వాద్యమానాయై = వాయించఁబడుచుండగా, బాహ్యౌ =
వెలుపలివేరైన, శబ్దౌ = శబ్దములను, గ్రహణాయ = తెలిసి-
కొనుటకొఱకు, (యథా = ఏప్రకారము), నశక్నుయాత్ = సమ-
ర్థముకాదో, వీణాయై = వీణయొక్క, (ఇక్కడనంతయు షష్ఠికి-
చతుర్థివిభక్తి చెప్పఁబడియున్నది). గ్రహణేనతు = తెలిసికొనుట
చేతనే, వీణావాదస్య = వీణవాయించుటయొక్క, శబ్దోవా = ధ్వని

యున్ను, (యథా = ఏప్రకారము), గృహీతః = తెలిసికొనఁబడునో (ఆప్రకారముగానున్ను).

తా॥ ఓమైత్రీయా! ఆత్మకంటె వేరైనదేదియును లేక అంతయును ఆత్మమాత్రమేయైయుండుటవలన ఆత్మను తెలిసికొనుటచే ఇదియంతయు తెలిసికొనఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁగా, భరి వాయంపఁబడుచుండగా ఇతర ధ్వనులు తెలిసికొనశక్యముగాక భరిని తెలిసికొని నప్పుడు భరిధ్వనిని తెలిసికొనినట్లును, శంఖమును ఊదించుండగా ఇతర ధ్వనులు తెలిసికొన శక్యముగాక శంఖమును తెలిసికొని నప్పుడు శంఖధ్వని తెలిసినట్లును, వీణవాయించుచుండఁగా ఇతర శబ్దములు తెలిసికొన శక్యముగాక వీణను తెలిసికొనినప్పుడు వీణాధ్వనిని తెలిసినట్లును, ఆత్మకంటె వేరైనదేదియును ఆత్మకు వేఱుగా లేక పోవుటవలన ఆత్మను తెలిసికొనినతోడనే ఆత్మస్వరూపమైన యంతయును తెలియఁబడినదగుచున్నది యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ సయథార్ద్రైధాగ్నేరభ్యాహితస్య పృథగ్భూమా వినిశ్చరన్త్యేవం
రా అరేఽస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతద్వద్భగ్వేదో
యజుర్వేద సామవేదోఽథర్వాణ్ణిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా
ఉపనిషదః శ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీష్టగ్
హుతమాశితం పాయితమయం చ లోకః పరశ్చ లోకస్సర్వాణిచ
భూతాన్యస్యై వై తాని సర్వాణి నిశ్వసితాని. ||11||

ప॥ సః - యథా - ఆర్ద్రైధాగ్నేః - అభ్యాహితస్య - పృథక్ -

భూమాః - వినిశ్చరన్తి - ఏవం - వై - అరే - అస్య - మహతః -
భూతస్య - నిశ్వసితం - ఏతత్ - యత్ - ఋగ్వేదః - యజుర్వేదః -
సామవేదః - అథర్వాణ్ణిరసః - ఇతిహాసః - పురాణం - విద్యా -
ఉపనిషదః - శ్లోకాః - సూత్రాణి - అనువ్యాఖ్యానాని - ఇష్టం -

హుతం - అశితం - పాయితం - అయం - లోకః - పరః - చ -
 లోకః - సర్వాణి - భూతాని - అస్య - ఏవ - ఏతాని - సర్వాణి-
 నిశ్వసితాని.

[ప్ర॥ సయథా = అది యెట్లనఁగా, అభ్యాహితస్య=ఉంచుకోఁ
 బడిన, ఆర్ద్రైథాగ్నేః=తడికట్టెల నిప్పుయొక్క, ధూమాః=పొగలు,
 పృథక్ = వేరుగా, (యథా = ఏ ప్రకారము), వినిశ్చరన్తి=బైలు
 వెడలుచున్నవో, ఏవంవై=ఈప్రకారముగానే, అరే=ఓమైత్రేయీ!
 ఏతత్ = ఈ ముందు చెప్పెడి సర్వము, అస్య = ఈ, మహతోభూ
 తస్య = మహత్స్వరూపమైన పరమాత్మయొక్క, (బ్రహ్మయొక్క),
 నిశ్వసితం = నిట్టూర్పు, ఋగ్వేదః = ఋగ్వేదమున్ను, యజుర్వేదః=
 యజుర్వేదమున్ను, సామవేదః = సామవేదమున్ను, అధర్వాణీరసః
 = అధర్వణవేదమున్ను, ఇతిహాసః = భారతాదిగ్రంథములున్ను,
 పురాణం = స్కాందాదిపురాణములున్ను, విద్యాః = వ్యాకరణాది
 విద్యలున్ను, ఉపనిషదః = ఉపనిషత్తులున్ను, శ్లోకాః = మంత్రము
 లున్ను, లేక శ్లోకములున్ను, నూత్రాణి = వ్యాసనూత్రములున్ను,
 అనువ్యాఖ్యానాని = భాష్యములున్ను, వ్యాఖ్యానాని = వ్యాఖ్యాన
 ములున్ను, ఇష్టం = యాగమున్ను, హుతం = హోమద్రవ్యమున్ను,
 అశితం = అన్నము మొదలై నదియున్ను, పాయితం = ఉదకము
 మొదలై నదియున్ను, అయంచలోకః = ఇహలోకమున్ను, పరశ్చ
 లోకః = పరలోకమున్ను, సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని =
 భూతములున్ను, యత్ = ఏవియో, ఏతానిసర్వాణి = ఇవియన్ని
 యున్ను, అస్మైవ = ఈపరమాత్మయొక్కయే, నిశ్వసితాని = నిట్టూ
 ర్పులు, (భవన్తి = అగుచున్నవి).

తా॥ ఈ సర్వమున్ను ఆత్మవలననే యెట్లు కలుగుచున్నది
 యనఁగా, ఓమైత్రేయీ! తడికట్టెల నిప్పువలన పొగలు అగ్నికి వేరుగా
 బైలు వెళ్ళుచున్నట్లు ఆ పరమాత్మవలన ఋగ్వేద యజుర్వేద సామ

వేద అధర్వణవేదములును, ఇతిహాస పురాణాదికములును, ఇహలోక పరలోకములును, సమస్త భూతములును, ఇవియన్నియును. ఈ పరమాత్మ యొక్కయే నిట్టూర్పు వాయువులై కలుగుచున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ స యథా సర్వాసామపాగ్ సముద్ర ఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ స్పర్శానాం త్వగేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రసానాం జిహ్వైకాయనమేవగ్ సర్వేషాం గన్ధానాం నాసికైకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రూపాణాం చక్షురేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ శబ్దానాగ్ శ్రోత్రమేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ సంకల్పానాం మన ఏకాయనమేవగ్ సర్వాసాం విద్యానాగ్ హృదయమేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ కర్మణాగ్ హస్తావేకాయనమేవగ్ సర్వేషామానందానాముపస్థ ఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాం విసర్గాణాగ్ పాయురేకాయనమేవగ్ సర్వేషామధ్వనాం పాదావేకాయనమేవగ్ సర్వేషాం వేదానాగ్ వాగేకాయనం. ||12||

ప॥ సః - యథా - సర్వాసాం - అపాం - సముద్రః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - స్పర్శానాం - త్వక్ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రసానాం - జిహ్వ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - గన్ధానాం - నాసికా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రూపాణాం - చక్షుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - శబ్దానాం - శ్రోత్రం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - సంకల్పానాం - మనః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వాసాం - విద్యానాం - హృదయం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - కర్మణాం - హస్తా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - ఆనందానాం - ఉపస్థః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - విసర్గాణాం - పాయుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - అధ్వనాం - పాదా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - వేదానాం - వాక్ - ఏకాయనం.

ప్ర॥ సయథా = అది యెట్లవఁగా, (యథా = ఏప్రకారము), సముద్రః = సముద్రము, సర్వాసాం = సమస్తములైన అషాం = ఉదకములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యమైన స్థానమో, ఏవం = ఈ ప్రకారము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, స్పర్శానాం = స్పర్శములకు, త్వక్ = త్వగింద్రియము, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, జిహ్వో = నాలుక, సర్వేషాం = సమస్తములైన, రసానాం = రసములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, నాసికా = ఘ్రాణేంద్రియము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, గంధానాం = గంధములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, చక్షుః = నేత్రము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, రూపాణాం = రూపములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, శ్రోత్రం = శ్రవణేంద్రియము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, శబ్దానాం = శబ్దములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, మనః = మనస్సు, సర్వేషాం = సమస్తములైన, సంకల్పానాం = సంకల్పములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, హృదయం = బుద్ధి, సర్వాసాం = సమస్తములైన, విద్యానాం = విద్యలకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, హస్తా = హస్తములు, సర్వేషాం = సమస్తములైన, కర్మణాం = కర్మములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, ఉపస్థః = యోని, సర్వేషాం = సమస్తములైన, ఆనందానాం = ఆనందములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, పాయుః = గుదము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, విసర్గాణాం = మలోత్సర్జనాదులకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము, పాదౌ = పాదములు, సర్వేషాం = సమస్తములైన, అధ్వనాం = మార్గములకు, (మార్గగమనమునకు), ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము, ఏవం = ఈ ప్రకారము,

వాక్ = వాగ్విద్యము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, వేదానాం = వేదములకు, ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము.

తా॥ సర్వము ఆత్మయొక్క నిట్టూర్పులై యున్నవని చెప్పిన దానినే యిక్కడ విశదీకరించుచున్నాడు. ఎట్లనఁగా, ఓ మైత్రేయీ! సముద్రము సమస్త ఉదకములకును ముఖ్యస్థానమైనట్లు సమస్తస్వర్గములకు త్వగ్విద్యమును, సర్వరసములకు జీవేంద్రియమును, సమస్తగంధములకు ఘ్రాణేంద్రియమును, సమస్తరూపములకు చక్షురింద్రియమును, సమస్త శబ్దములకు శ్రోత్రేంద్రియమును, సమస్త సంకల్పములకు మనస్సును, సమస్త విద్యలకు హృదయమును = బుద్ధియును, సమస్తకర్మలకు హస్తములును, సమస్తానందములకు ఉపస్థమును, సమస్త విసర్గములకు గుదమును, సమస్తగమనములకు పాదములును, సమస్త వేదములకు వాక్కును, ముఖ్యస్థానములై యున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను.

ఉ॥ స యథా సైన్ధవఘనోఽనస్తరోఽబాహ్యః కృత్స్నో రసఘన ఏవైవం వా అరేఽయనూత్మాఽనస్తరోఽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవై తేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవా ను వినశ్యతి న ప్రేత్య సంజ్ఞానీత్యరే బ్రవీమితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః. ||13||

ప॥ సః - యథా - సైన్ధవఘనః - అనస్తరః - అబాహ్యః - కృత్స్నః - రసఘనః - ఏవ - ఏవం - వై - అరే - అయం - ఆత్మా - అనస్తరః - అబాహ్యః - కృత్స్నః - ప్రజ్ఞానఘనః - ఏవ - ఏతేభ్యః - భూతేభ్యః - సముత్థాయ - తాని - ఏవ - అనువినశ్యతి - న - ప్రేత్య - సంజ్ఞా - అస్తి - ఇతి - అరే - బ్రవీమి - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః.

ప్ర॥ సయథా = అదియెట్లనఁగా, సైన్ధవఘనః = ఉష్ణరాయి, అనస్తరః = అంతరావయవము కానిదియును, (అంతర స్వరూపము

కానిదియును), అబాహ్యః = బాహ్యవయవము కానిదియునగు,
 (బాహ్యస్వరూపము కానిదియునగు), కృత్స్నిః = సర్వము, (ఉష్ణ
 కల్లుయొక్క సర్వావయవము), (యథా = ఏప్రకారము, రస ఘన
 ఏవ = నీటియొక్క గడ్డగానే, (భవతి = అగుచున్నదో) ఏవంతై =
 ఈప్రకారముగానే, అరే = ఓ మైత్రేయీ! అయం = ఈ, ఆత్మా =
 ఆత్మస్వరూపము, అనంతరః = అంతరములేనిదియును, అబాహ్యః =
 బాహ్యములేనిదియునై, కృత్స్నిః = సర్వము, ప్రజ్ఞానఘనఏవ =
 విశేషజ్ఞానముయొక్క - ఘనస్వరూపమే, (ప్రజ్ఞానముయొక్క కూడిక
 యగు నీటియగు ఆత్మయై యే, అవత్థితేఽఁడండియున్నది) (ఇట్టి
 యాత్మ), ఏతేభ్యః = ఈ, భూతేభ్యః = భూతములనుండి, సము
 త్థాయ = లేచి, తాన్యేవ = ఆభూతములనే, అనువినశ్యతి = అనుస
 రించి నశించుచున్నది. (అనుసరించి లీనమగుచున్నది). ప్రేత్య = మర
 ణమునుపొంది, సంజ్ఞా = సూచన, నాస్తి = లేదు. ఇతి = అని,
 అరే = ఓ మైత్రేయీ! బ్రవీమీతి = చెప్పుచున్నానని, యాజ్ఞ
 వల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ దృశ్యమగు కార్యజాతమునకు విలయముకలుగునపుడు
 సర్వము బ్రహ్మమాత్రముగానే యెట్లగుచున్నది యనగా ఓ మై
 త్రేయీ! బాహ్యంతరభేదములేని ఉష్ణకల్లుయొక్క సర్వావయవ
 మున్న నీటిగడ్డ యైనట్లు బాహ్యంతరములులేని ఈ సర్వాత్మయును
 ప్రజ్ఞానముయొక్క ఘనీభావమే యగుచున్నది. ఇట్టియాత్మ ఈ భూత
 ములనుండి పుట్టి ఆభూతముల ననుసరించియే మరణమునుపొందు
 చున్నది. జ్ఞానోదయమునకు పూర్వము పొందఁబడిన విశేషజ్ఞానము
 కలదియై మరణానంతరము భేదవిషయకసూచనలేనిదై బ్రహ్మ
 మాత్రమే యైనదని చెప్పుచున్నానని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ సా హోవాచ మైత్రేయ్యత్రైవ మా భగవాన్ మోహస్తమా

పీపిపన్న వా అహమిమంవిజానామీతి స హోవాచ స వాలరేఽ

హంమోహం బ్రవీమ్య వినాశీ వా అరేఽయ మాత్మాఽనుచ్ఛిత్తి
ధర్మా. ||14||

ప॥ సా - హోవాచ - మైత్రేయీ - అత్ర - ఏవ - మా -
భగవాన్ - మోహం స్తం - ఆపీషిపత్ - న - వై - అహం - ఇమం -
విజానామి - ఇతి - సః - హోవాచ - న - వై - అరే - అహం -
మోహం - బ్రవీమి - అవినాశీ - వై - అరే - అయం - ఆత్మా -
అనుచ్ఛిత్తిధర్మా.

[ప॥ సా = ఆ, మైత్రేయీ = మైత్రేయి, హోవాచ = పలికెను. భగవాన్ = పూజ్యుడవగు నీవు, మా = నన్ను, అత్రైవ = ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగు ఈ ఆత్మవస్తువునందే, మోహం స్తం = మోహమధ్యమును, ఆపీషిపత్ = పడవేయుచున్నావు. (పొందించుచున్నావు). అహం = నేను, ఇమం = ఈ ఆత్మను, నవైజానామీతి = తెలిసికొనలేనని (పలికెను). సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుడు, అరే = ఓ మైత్రేయీ! అహం = నేను, మోహం = మోహమును. నవైబ్రవీమీతి = చెప్పనేలేదని, హోవాచ = పలికెను. అరే = ఓ మైత్రేయీ! అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మ, అవినాశీవై = నాశస్వభావములేనిదియును, అనుచ్ఛిత్తిధర్మా = నాశనధర్మములేనిదియును, (వికారరూపమైన నాశమును, అభావరూపమైన నాశమును ఏనాశమును, లేనిదియును, భవతి = అగుచున్నది).

తా॥ ఆ మైత్రేయి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! పూజ్యుడవగు నీవు నన్ను ఈ ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మవస్తువు విషయమై మోహమును పొందించుచున్నావు. ఈ ఆత్మస్వరూపమును నేను తెలిసికొనలేను అని పలికెను. ఓ మైత్రేయీ! నేను మోహమును చెప్పనేలేదని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికి ఈ ఆత్మస్వరూపము వినాశస్వభావములేనిదియును, వికారరూపమైన నాశమునుగాని అభావరూపమైన నాశమునుగాని ఏనాశమునుగాని లేనిదై యున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.

ఉ॥ యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి తదితర
 ఇతరం జిఘ్రతి తదితర ఇతరగ్ రసయతే తదితర ఇతర మభివదతి
 తదితర ఇతరగ్ శృణోతి తదితర ఇతరం మనుతే తదితర ఇతరగ్
 స్పృశతి తదితర ఇతరం విజానాతి యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవా
 భూతత్వేనకం పశ్యేత్తత్వేనకం జిఘ్రేత్తత్వేనకగ్ రసయేత్త
 త్వేన క మభివదేత్తత్వేనకగ్ శృణుయాత్తత్వేనకం మన్వీత
 తత్వేనకగ్ స్పృశేత్తత్వేనకం విజానీయా ద్యేనేదగ్ సర్వం విజా
 నాతి తం కేన విజానీయాత్స ఏష నేతి నేత్యాత్మాగృహ్యోన
 హి గృహ్యతే శీర్యో న హి శీర్యతే సజ్జ్ న హి సజ్యతే
 సితో న వ్యథతేన రివ్యతి విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదిష్యు
 క్తాను శాసనాసి మైత్రేయ్యేతావదరే ఖల్వమృతత్వమితి హోక్త్వా
 యాజ్ఞవల్క్యో విజహార. ||15||

ఇతి బృహదారణ్యకే షష్ఠాధ్యాయే పంచమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యత్ర - హి - ద్వైతం - ఇవ - భవతి-తత్ - ఇతరః-
 ఇతరం - పశ్యతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - జిఘ్రతి - తత్ -
 ఇతరః - ఇతరం - రసయతే - తత్ - ఇతరః - ఇతరం-అభివదతి -
 తత్ - ఇతరః - ఇతరం - శృణోతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం -
 మనుతే - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - స్పృశతి - తత్ - ఇతరః -
 ఇతరం - విజానాతి - యత్ర - తు - అస్య - సర్వం - ఆత్మా -
 ఏవ - అభూత్ - తత్ - కేన - కం - పశ్యేత్ - తత్ - కేన -
 కం - జిఘ్రేత్ - తత్ - కేన - కం - రసయేత్ - తత్ - కేన -
 కం - అభివదేత్ - తత్ - కేన - కం - శృణుయాత్ - తత్ -
 కేన - కం - మన్వీత - తత్ - కేన - కం - స్పృశేత్ - తత్ -
 కేన - కం - విజానీయాత్ - యేన - ఇదం - సర్వం - విజానాతి-
 యం - కేన - విజానీయాత్ - సః - ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి-
 త్యా - అగృహ్యః - న - గృహ్యతే - అగృహ్యః - న-హి-

శీర్షతే - అసజ్ఞః - న - హి - సజ్ఞతే - అసితః - న - వ్యధతే -
 న - రివ్యతి - విజ్ఞాతారం - అరే - కేన - విజానీయాత్ - ఇతి -
 ఉక్తానుశాసనా - అసి - మైత్రేయీ - ఏతావత్ - అరే - ఖలు -
 అమృతత్వం - ఇతి - హ - ఉక్త్వా - యాజ్ఞవల్క్యః - విజహార.

[ప్ర] యత్రహి = ఎప్పుడైతే. (ఆత్మ), ద్వైతమివ = వేరై నది
 వలెనే, (భేదముగలది వలెనే), భవతి = అగుచున్నదో, తత్ =
 అప్పుడు, ఇతరః = వేటొకఁడు, ఇతరం = మఱియొకనిని, పశ్యతి =
 చూచుచున్నాఁడు. తత్ = అప్పుడు ఇతరః = అన్యుఁడు, ఇతరం =
 అన్యమును, జిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించుచున్నాఁడు. తత్ = అప్పుడు,
 ఇతరః = అన్యుఁడు. ఇతరం = అన్యమును, రసయతే = రుచిచూచు
 చున్నాఁడు. (తినుచున్నాఁడు). తత్ = అప్పుడు, ఇతరః = అన్యుఁడు,
 ఇతరం = అన్యమును, అభివదతి = పలుకుచున్నాఁడు. తత్ = అప్పుడు,
 ఇతరః = అన్యుఁడు, ఇతరం = అన్యమును, శృణోతి = వినుచున్నాఁడు.
 తత్ = అప్పుడు, ఇతరః = అన్యుఁడు, ఇతరం = అన్యమును, మనుతే =
 తెలిసికొనుచున్నాఁడు. (తలంచుచున్నాఁడు). తత్ = అప్పుడు, ఇత
 రః = అన్యుఁడు, ఇతరం = అన్యమును, స్పృశతి = తాకుచున్నాఽడు.
 తత్ = అప్పుడు, ఇతరః = ఇతరుఁడు, ఇతరం = అన్యమును, విజా
 నాతి = మిక్కిలి తెలిసికొనుచున్నాఁడు. అన్య = ఈ జీవాత్మకు,
 యత్రతు = ఎప్పుడైతే, సర్వం = సమస్తము, ఆత్మైవ = ఆత్మస్వరూ
 పమగు తానుగానే. అభూత్ = ఆయెనో, తత్ :: అప్పుడు, (ఆత్మ),
 కేన = దేనిచేతను, (ఏ సాధనములచేతను), కం = దేనిని, పశ్యేత్
 = చూచును? తత్ = అప్పుడు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని,
 జిఘ్రేత్ = ఆఘ్రాణించును? తత్ = అప్పుడు, కేన = దేనిచేత,
 కం = దేనిని, రసయేత్ = రుచిచూచును? తత్ = అప్పుడు, కేన
 = దేనిచేతను, కం = దేనిని, అభివదేత్ = పలుకును? తత్ = అప్పుడు,
 కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, శృణుయాత్ = వినును? తత్ =

అప్పుడు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, మన్వీత = తలంచును ?
 తత్ = అప్పుడు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, స్పృశేత్ = తాకును ?
 తత్ = అప్పుడు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, విజానీయాత్ =
 తెలిసికొనును ? యేన = దేనిచేత, ఇదం = ఈ, సర్వం = సమస్త
 మును, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడో, తం = దానిని, కేన =
 దేనిచేత, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును ? సః = ఆ ప్రసిద్ధమగు,
 ఏమః = ఈ, నేతి నేతీతి = ఇదికాదు, ఇదికాదు యని సర్వనిషేధముతో
 నిశ్చయింపబడిన, ఆత్మా = ఆత్మస్వరూపము, అగృహ్యః = గ్రహింప
 నలవిగానిదియై, (స్వరూపము లేనిది గనుక కర్మేంద్రియములచే
 గ్రహింప శక్యమైనదికానిదై), నహిగృహ్యతే = గ్రహింపబడడము
 లేదు. అశీర్యః = శిథిలము కానిదియై (మూర్తరూపముకాదుగనుక
 శిథిలము కానిదై), నహిశీర్యతే = చిక్కిపోవడములేదు. అసజ్జః =
 కూడుకొననిదియై, (అ మూర్తస్వరూపము గనుకనే దేనితోను కూడు
 కొననిదియై), నహిసజ్యతే = కలిసికొనుటలేదు. అసితః = దుఃఖము
 లేనిదియై, (అమూర్త స్వరూపము గనుకనే దేనిచేతను బాధింపబడ
 నిదియై), నవ్యథతే = బాధపొందుటలేదు. నరివ్యతి = నశించుటలేదు.
 అరే = ఓ మైత్రేయీ ! విజ్ఞాతారం = సర్వమును తెలిసికొనునట్టి
 ఆత్మను, కేన = దేనిచేతను, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును ? (ఆత్మయే
 ఆత్మను తెలిసికొనును). ఇతి = ఈ ప్రకారము, ఉక్తానుశాసనా = చెప్పఁ
 బడిన ఆజ్ఞగణదానవు, అసి = అయితివి. అరే మైత్రేయీ = ఓ మైత్రేయీ!
 అమృతత్వం = ముక్తత, ఏతావత్థలు = ఇంతియగదా ! ఇతిహ =
 ఈ ప్రకారముగానే, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుడు, ఉక్త్వా
 = చెప్పి, విజహార = సన్యసించెను.

తా॥ ఓ మైత్రేయీ ! ఆత్మ ఎప్పుడు భేదముగలది వలెనే
 యగుచున్నదో అప్పుడు ఆ యాత్మయే తాను వేరై తనకు వేరుగా
 నుండు రూప రస గంధాదులను నేత్ర జిహ్వస్థూణాదులద్వారా తెలిసి

గొనుచున్నాడు. అత్యుత్తమ అజ్ఞానావస్థయందు భేదమైనదివలెనే యుడి, క్షానావస్థయందు సత్త్వాత్మ స్వరూపముగ తాను తనకు 'నేను' మొకటిగానే యున్నప్పుడు, దేనితో దేనిని చూచును? దేనితో దేనిని ఆఘ్రాణించును? దేనితో దేనిని రుచిచూచును? దేనితో దేనిని పలుకును? దేనితో దేనిని వినును? దేనితో దేనిని తలంచును? దేనిని దేనితో తాకును? దేనితో దేనిని తెలిసికొనును? ఈ జీవుడు ఏ ఆత్మస్వరూపముచేత ఈ సమస్తమును తెలిసికొనుచున్నాడో ఆ ఆత్మస్వరూపమును ఇంక దేనిచేత తెలిసికొనవచ్చును? దానికి అన్యమైనదేదియును లేకపోవుటవలన అది దేనిచేతను తెలిసికొన శక్యమైనదికాదు. 'నేతి నేతి' యను మహా వాక్యముచే ఆత్మకంటె 'నేను'గానుండెడి సర్వమును ఇదికాదు ఇదికాదు యని నిషేధించి సర్వశేషిగా నిశ్చయింపబడిన ఆ ఈ ఆత్మ, ఆకారము లేనిది గనుక కర్మేంద్రియముగ హస్తాదులచే గ్రహింపనలవిగానిదియును, ఆకారము లేనిదిగనుకనే చిక్కిపోనిదియును ఆకారము లేనిదిగనుకనే దేనితోను చేరక అసంగమై యుండునదియును, ఆకారము లేనిదిగనుకనే దేనిచేతను బాధను పొందనిదియును, నశించని యునై యున్నది. ఓ మైత్రేయీ! సర్వమును తెలిసికొనునట్టి ఆత్మను దేనిచేత తెలిసికొనవచ్చును? ఆత్మయే ఆత్మను తెలిసికొనును. ఇట్లు ఆజ్ఞాపింపబడినదానవైతివి. ఓ మైత్రేయీ! ఆత్మ తనకు వేరులేకపోవుటచే సర్వవిజ్ఞాతగా తాను నిలుచునట్టి ఇదియే ముక్తిగదా యని యాజ్ఞవల్క్యుడు భార్యయైన మైత్రేయికి స్వస్వరూపము నుపదేశించి సన్యసించెను.

ఇట్లు పశ్చిమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

షష్ఠాధ్యాయము - షష్ఠబ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథవగ్ శః పౌతిమామ్యత్పౌతిమామ్యో గౌపవనాద్గౌపవనః పౌతి
మంమ్యత్పౌతిమామ్యో గౌపవనాద్గౌపవనో కాశికాత్కాశికః
కాణ్డిన్యాత్కాణ్డిన్యః కాణ్డిన్యాచ్ఛాణ్డిన్యః కాశికాచ్ఛగౌతమాచ్ఛ
గౌతమః

ఉ॥ ఆస్మి వేశ్యాదాస్మి వేశ్యో గార్హద్యో గార్హద్యో గౌతమా
ద్దాతమః సైతవా సైతవః పారశర్యాణా త్పారశర్యాణో
గార్హయణాద్గార్హయణ ఉద్దాలకాయనాదుద్దాలకాయనో జాబా
లాయనా జ్జాబాలయనో మాధ్యద్వినాయనా న్మాధ్యద్వినాయన
స్సోకరాయణాత్సోకరాయణః కాషాయణాత్కాషాయణః సాయ
కాయనా త్సాయకాయనః కౌశికాయనేః కౌశికాయనిః ॥2॥

ఉ॥ పుత్రకౌశికాద్పుత్రకౌశికః పారశర్యాణా త్పారశర్యాణః
పారశర్యాత్పారశర్యో జాతూకర్యా జ్జాతూకర్య ఆసురా
యణాచ్చ యాస్మాచ్చాసురాయణస్త్రైవణీ రౌపజన్తన రౌపజ
న్తని రాసురేరాసురి ర్భారద్వాజాద్భారద్వాజ ఆత్రేయాదా
త్రేయో మాణ్డ్యార్ణాణ్డీ ర్గాతమాద్గాతమో గౌతమాద్గాతమో
వాతస్యద్యాత్స్యః శాణ్డీల్యాచ్చాణ్డీల్యః కైశోర్యాత్కాష్టాత్కై
శోర్యః కాప్యః కుమార హరితాత్కుమార హరితో గాలవాద్గా
లవో విదర్భికాణ్డీన్యాద్విదర్భీ కాణ్డీన్యో వత్సనపాతో బాభ్రవాద్వ
త్సనపాద్బాభ్రవః పథస్సోఽరాత్పథాస్సోఽభరోఽయాస్యాదాక్లిర
సాదయాస్య ఆక్లిరస ఆభూతేస్త్యాప్త్యాదాభూతి స్త్యాప్త్యా విశ్వ
రూపాత్వాప్త్యా ద్విశ్వరూపస్త్యాప్త్యా శ్వీభ్యామశ్వినౌ దధీచ
ఆధర్వాణాద్దధ్యజ్జాధర్వాణోఽధర్వాణోదైవాదధర్వాదైవోమృత్యోః
ప్రాధ్వగ్ సనాన్మృత్యుః ప్రాధ్వంసనఃప్రధ్వగ్ సనాత్ప్రధ్వగ్ సన
ఏకఋషే కేకర్షి ర్విప్రచిత్రేర్విప్రచిత్తి ర్వ్యప్తేర్వ్యప్తే సునారోఃసనా
రుః సనాతనాత్సనాతనఃసనకాత్సనకఃపరమేష్ఠినః పరమేష్ఠీ బ్రహ్మ
ణోబ్రహ్మ స్వయమ్ము బ్రహ్మణే నమః ॥3॥

ఇతి షష్ఠాధ్యాయే షష్ఠబ్రాహ్మణమ్ షష్ఠాధ్యాయస్సమాప్తః

ఈ మూడు మంత్రములకును, బృహదారణ్యకము, చతుర్థా
ధ్యాయము, షష్ఠబ్రాహ్మణమునందు, పదవిభాగము, ప్రతిపదార్థము
తాత్పర్యములు, వ్రాయబడియున్నవి. గనుక వానిని చూచుకొను
నది. చూడుడు బృహదారణ్యకము, పుటలు 274 నుండి 279వఱకు,

షష్ఠాధ్యాయము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకొపనిషత్

సప్తమాధ్యాయః - ప్రథమ బ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ హరిః ఓమ్॥ పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే॥

పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవా వశిష్యతే. ॥1॥

ప॥ పూర్ణం - అదః - పూర్ణం-ఇదం- పూర్ణాత్ - పూర్ణం - ఉదచ్యతే - పూర్ణస్య - పూర్ణం - ఆదాయ - పూర్ణం - ఏవ - అవశిష్యతే.

[ప్ర॥ అదః = ఇది, (పరోక్షమగు), పూర్ణం = కారణముగు పరబ్రహ్మము. (సృష్టికి పూర్వమునందలి సర్వకారణముగు పరబ్రహ్మము). ఇదం = ఇది, (ప్రత్యక్షమగు), పూర్ణం = కార్యముగు పరబ్రహ్మము. (సృష్ట్యనంతరము ఆ కారణముగు పరబ్రహ్మమే నామరూపాత్మకమైన కార్యజాతముగు పరబ్రహ్మమైనది). పూర్ణాత్ = కార్యరూపముగు పరబ్రహ్మముకంటె, పూర్ణం = కారణస్వరూపముగు పరబ్రహ్మము, ఉదచ్యతే = అతిక్రమించుకొంటూమున్నది. పూర్ణస్య = కార్యముయొక్క, పూర్ణం = కారణమును, ఆదాయ = గ్రహించి, (నామరూపాత్మకమైన దేహాదికమునకు లక్ష్యముగానుండు) డెడి కారణరూపమైన అద్వితీయముగు అఖండబ్రహ్మమును తెలిసికొని నేనే పరబ్రహ్మమైతినిని), పూర్ణమేవ = కారణస్వరూపముగానే, (నామరూపాదులులేని కారణముగు పరబ్రహ్మముగానే), అవశిష్యతే = శేషించుచున్నది.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము నాలుగు అధ్యాయములయందును చెప్పిన పరబ్రహ్మముయొక్క క్రమముక్తిసాధనములైన ముందు చెప్పని యుపాసనములను చెప్పవలయునని వేటాక కాణము నుపక్ర

మించుచున్నాడు. చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరముకాకుండ, నామరూపాత్మకముగానిది కారణ పరబ్రహ్మము. అట్టి కారణపరబ్రహ్మమే ఈ చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరమగు ప్రత్యక్షమైన కార్యముగా నగుచున్నది ఇట్టి కారణ కార్యముల రెంటిలో కారణ స్వరూపమగు పరబ్రహ్మము కార్యరూపముకంటె శ్రేష్ఠమైయున్నది. అందు కార్యమునందలి కల్పితములగు నామరూపాదులను పరిత్యజించి కార్యమునకు లక్ష్యమైన కారణాత్మకమగు పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనుటచే కల్పితమగు నామరూపాదికముపోయి కారణస్వరూపముగానే శేషించుచున్నది.

ఉ॥ ఓం 3 ఖంబ్రహ్మ । ఖంపురాణంవాయురం ఖమితి హస్మాహ కౌరవ్యాయణీపుత్రో వేదోఽయం బ్రాహ్మణా విదుర్వేదై నేన యద్వేదితవ్యమ్. ||2||

ఇతి సప్తమాధ్యాయే ప్రథమ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఓం - ఖం - బ్రహ్మ - ఖం - పురాణం - వాయురం - ఖం - ఇతి - హ - స్మ - ఆహ - కౌరవ్యాయణీపుత్రః - వేదః - ఆయం - బ్రాహ్మణాః - విదుః - వేద - వినేన - యత్ - వేదితవ్యం

ప్ర॥ ఓం = ఓంకారము, ఖం = పరమాత్మాకాశమగు, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము; (ఓం ఖంబ్రహ్మ అను ఈ మంత్రము బ్రాహ్మణులచేత ధ్యానకర్మయందు వినియోగింపఁబడుచున్నది). కౌరవ్యాయణీపుత్రః = కౌరవ్యాయణీపుత్రుడగు ఒకఋషి, (ఆ ఓంకారమును), పురాణం = ప్రాచీనమగు, ఖం = పరమాత్మాకాశమనియును, (చిదాకాశమనియును), వాయురం = వాయువు ఉండెడి, ఖమితి = అకాశమనియును, ఆహస్మహ = చెప్పెను. యత్ = ఏ కారణమువలన, (సాధకః = సాధకుడగు జనుడు), వినేన = ఈ

ఓంకారముచేతను, వేదితవ్యం = తెలిసికొనఁదగిన బ్రహ్మమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (తత్ = ఆ కారణమువలన) బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు, ఆయం = ఇవి, (ఈఓంకారము), వేదః = వేదమని, విదుః = తెలిసికొనిరి.

తా॥ విస్తారముగు చిదాకాశమును పరమాత్మాకాశము ఓంకారము. ఈ ఓంకారము బ్రాహ్మణులచేత పరబ్రహ్మధ్యానకర్మయందు వినియోగింపబడుచున్నది. ఈ ఓంకారము ప్రతీకాభిధానములచేతను ధ్యానోపయోగమైనది. ఎట్లనగా, విష్ణ్వాదిప్రతిమలకు అభేదముగానే ఓంకారముచు పొంది ధ్యానించుట ప్రతీకమును పేరుగల ధ్యానమనియును, చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరముగాని అఖండస్వరూపముగు పరమాత్మాకాశము శ్రద్ధాశక్తులనైన భావవిశేషముచేత ఓంకారమునందు ప్రవేశించుచున్నది. ఆ ఓంకారము పరమాత్మాకాశముగా ధ్యానించుట అభిధానమనియును, లేక, ఆలంబనమనియును, చెప్పబడును. ఇట్లు ఓంకారము ప్రతీకాలంబనోపాసనలకు ఆధారమైయున్నది. కనుకనే, కారవ్యాయణీ పుత్రుఁడగు ఋషి ప్రాచీనముగు చక్షురాదీంద్రియాగోచరమును అఖండమును నిరుపాధికమునగు పరమాత్మాకాశమును, వాయుధిష్ఠానమైన సోపానికముగు ఆకాశమును, ఓంకారమని చెప్పెను. సాధకుఁడగు జనుఁడు, ఈ ఓంకారముచేతనే పరస్వరూపముగు సర్వేంద్రియాతీతమైన పరమాత్మాకాశమును, (పరబ్రహ్మమును), విష్ణ్వాది విగ్రహములనువలెనే అపరస్వరూపముగు ఆకాశాదిసర్వమును, తెలిసికొనుచున్నాఁడు. ఇందువల్లనే బ్రాహ్మణులు ఈ ఓంకారమే సమస్తమైన వేదమని తెలిసికొనిరి.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయము, ప్రథమబ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయము - ద్వితీయబ్రాహ్మణము

ఉ॥ త్రయాః ప్రజాపత్యాః ప్రజాపతౌ పితరి బ్రహ్మచర్య మూషుర్దేవా
మనుష్యా అసురా ఉషిత్యా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఉచుర్బ్రవీతు
నో భవానితి తేభ్యో హైతదిక్షరము వాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టేతి 3
ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టేతి హోచు ర్దామ్యతేతి న ఆతేత్యోమితి హోవాచ
వ్యజ్ఞాసిష్టేతి. ॥1॥

ప॥ త్రయాః - ప్రజాపత్యాః - ప్రజాపతౌ - పితరి - బ్రహ్మ
చర్యం - ఉషః - దేవాః - మనుష్యాః - అసురాః - ఉషిత్యా -
బ్రహ్మచర్యం - దేవాః - ఉచుః - బ్రవీతు - నః - భవా - ఇతి -
తేభ్యః - హ - ఏతత్ - అక్షరం - ఉవాచ - దః - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్ట
- ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి - హోచుః - దామ్యత - ఇతి - నః -
ఆత్ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి.

ప్ర॥ త్రయాః = మూడు సంఖ్యగల, ప్రజాపత్యాః = బ్రహ్మ
పుత్రులు, పితరి = తండ్రియైన, ప్రజాపతౌ = బ్రహ్మవిషయమై,
బ్రహ్మచర్యం = బ్రహ్మచర్య నియమముగూర్చి, ఉషః = ఉండిరి.
(శిష్యవృత్తితో బ్రహ్మచర్యమును పొందియుండిరి. వారెవరనఁగా),
దేవాః = దేవతలును, మనుష్యాః = మనుష్యులును, అసురాః =
రాక్షసులును, (వీరు), బ్రహ్మచర్యం = బ్రహ్మచర్యమునుగూర్చి ఉషిత్యా
= ఉండి, (వారిలో), దేవాః = దేవతలు, భవా = నీవు. నః =
మాకొఱకు, (శాసనం = ఆజ్ఞను), బ్రవీతు = చెప్పుదువుగాక, ఇతి =
అని, (పితరం = తండ్రియైన బ్రహ్మనుగూర్చి), ఉచుః = పలికిరి.
(ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ), తేభ్యః = ఆ దేవతలకొఱకు, ఏతత్ = ఈ,
ద ఇతి = ద అను, అక్షరం = వర్ణమును, ఉవాచ = పలికెను.
(పితా = తండ్రియగు బ్రహ్మ, తా = ఆ దేవతలను), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి =
తెలిసికొంటిరాయని, (ప్రప్రచ్ఛ = అడిగెను). (అప్పుడు మరల దేవ
తలు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి = తెలిసికొంటిమని, హోచుః = పలికిరి. (తిరిగి

బ్రహ్మ ఓ దేవతలారా ! మీరు తెలిసికొనినయెడల నాచేత ఏమి చెప్పబడినదో, దానిని చెప్పండి యని అడిగెను) (అప్పుడు దేవతలు ఓ బ్రహ్మదేవుడా ! నీవు), దామ్యతేతి = ఇంద్రియ నిగ్రహము కలవారలు కండు అని, నః = మమ్మునుగూర్చి, (ఆత్మేతి = చెప్పుచున్నావని, హోచుః = పలికిరి), (ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ), ఓమితి = సరేయని, (యూయం = మీరు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి = బాగుగా చెలిసికొంటిరి యని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ బ్రహ్మపుత్రులగు మూడు విధములైన దేవ మనుష్య రాక్షసులు, తండ్రియగు బ్రహ్మవిషయమై శిష్యవృత్తితో బ్రహ్మచర్య నియమమును పొందియుండిరి. ఈ ప్రకారమున్న ఆ మూడు విధములైన వారిలో దేవతలు ఓ బ్రహ్మదేవుడా ! నీవు మాకు నియమము నుపదేశించుమని పలికిరి. అప్పుడు బ్రహ్మ, దేవతలకొఱకు ద అను వర్ణము నుపదేశించెను. ఇట్లుపదేశించి ఓ దేవతలారా ! నేను ఉపదేశించిన అక్షరముయొక్క అర్థమును తెలిసికొంటిరా యని బ్రహ్మ యడిగెను. మరల, దేవతలు, బ్రహ్మనుగూర్చి తెలిసికొంటిమని పలుకగా, బ్రహ్మ, ఓ దేవతలారా ! మీరు తెలిసికొనినయెడల నాచేత ఏమి చెప్పబడినదో దానిని చెప్పండి యని అడిగెను. అప్పుడు దేవతలు, ఓ బ్రహ్మదేవుడా ! ఇంద్రియ నిగ్రహములేని మీరు ఇంద్రియ నిగ్రహము కలవారలు కండు అని మమ్మునుగూర్చి యుపదేశించితివని పలికిరి. ఇట్లు పలుకుటతోడనే, బ్రహ్మ, ఓ దేవతలారా ! మీరు సరే; బాగుగా తెలిసికొంటిరి యని పలికెను.

ఉ॥ అథ హైసం మనుష్యా ఊచుర్భవీతు నో భవానితి తేభ్యో హైత దేవాక్షరము వాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా 3 ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టేతి హోచు ర్దత్తే తి న ఆత్మేత్యోమితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్టేతి. ॥2॥

ప॥ అథ - హ - ఏనం - మనుష్యాః - ఊచుః - బ్రవీతు - నః - భవాన్ - ఇతి - తేభ్యః - హ - ఏతత్ - ఏవ - అక్షరం -

ఉవాచ - దః - - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి -
హోచుః - దత్త - ఇతి - నః - ఆత్మ - ఇతి - ఓం-ఇతి-హోవాచ-
వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి.

[ప॥ అథహ = అనంతరము, మనుష్యాః = మనుష్యులు,
ఏనం = ఈ బ్రహ్మనుగూర్చి, నః = మాకొకట, భవాన్ = నీవు,
(శాసనం = ఆజ్ఞను), బ్రవీతు = చెప్పదువుగాక, ఇతి=అని, ఊచుః
= పలికిరి (బ్రహ్మ), తేభ్యః = ఆ మనుష్యులకొకట, ఏతత్ = ఈ,
ద ఇతి = ద అనెడి, అక్షరమేవ = వర్ణమునే, ఉవాచహం=పలికెను.
(పితా = తండ్రియగు బ్రహ్మ, తాన్ = ఆ మర ష్యులనుగూర్చి).
వ్యజ్ఞాసిష్టే^{శి} = తెలిసికొంటిరాయని, (ప్రప్రచ్ఛ=అడిగెను). (అప్పుడు
తిరిగి మర ష్యులు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి = తెలిసికొంటిమని. హోచుః =
పలికిరి. (తిరిగి బ్రహ్మ ఓ మర ష్యలారా! మీరు తెలిసికొనినయెడల
నాచేత ఏమి చెప్పబడినదో, దానిని చెప్పండి యని అడిగెను. తిరిగి
మనుష్యులు ఓ బ్రహ్మ కేవుడా! నీవు), దత్తేతి = దానముచేయుడి
యని, నః = మమ్మురు గూర్చి, ఆత్మేతి=చెప్పుచున్నావని, (హోచుః
= పలికిరి). (ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ), ఓమితి=సరేయని, (యూయం=
మీరు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి = బాగుగా తెలిసికొంటిరాయని, హోవాచ =
పలికెను.

తా॥ బ్రహ్మపుత్రులగు మనుష్యులు ఓ బ్రహ్మ కేవుడా! నీవు
మాకు నియమము నుపదేశింపుమని పలికిరి. అప్పు డాప్రజాపతి మను
ష్యులకొకట ద అను అక్షరమును ఉపదేశించె. ఇట్లుపదేశించి ఓ
మనుష్యులారా! నేను ఉపదేశించిన అక్షరముయొక్క అర్థమును
తెలిసికొంటిరాయని బ్రహ్మ యడిగెను. తిరిగి మనుష్యులు బ్రహ్మను
గూర్చి తెలిసికొంటిమన పలుకగా, బ్రహ్మ ఓ మర ష్యలారా! మీరు
తెలిసికొనినయెడల నాచేత నేమి చెప్పబడినదో దానిని చెప్పండియని
యడిగెను. అప్పుడు మ ష్యులు ఓ బ్రహ్మ కేవుడా! -దానము లేని

మీరు దానమును చేయుడి యని మమ్మునుగూర్చి యపజ్ఞించితి వని పలికిరి. ఇట్లు పలుకుటతోనే, బ్రహ్మ ఓ మనఃస్వరూపా! మీరు, సరే, బాగుగా తెలిసికొంటిరి యని పలికెను.

ఉ॥ అథ హైన మనురా ఊచు ర్భవీతు నో ఽవానితి తేభ్యో హైత దేవాక్షరమువాచ ద ఇతివ్యజ్ఞసిష్టా 3 ఇతివ్యజ్ఞసిష్టేతి హోచు ర్దయధ్వమితి న ఆత్మే త్యోమితి హో వాచ వ్యజ్ఞసిష్టేతి త దే తదేవైషా దైవీవాగ్నునదతి స్తనయిత్సుర్ద ద ద ఇతిదామ్యత దత్త దయధ్వమితి త దే త త్రయిత్ శిక్షే ద్దమం దానం దయా మితి.

॥౩॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే ద్వితీయ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - హ - ఏనం - అనురా - ఊచుః - బ్రవీతు - నః - భవా - ఇతి - తేభ్యః - హ - ఏతత్ - ఏవ - అక్షరం - ఉవాచ - దః - ఇతి - వ్యజ్ఞసిష్ట - ఇతి - వ్యజ్ఞసిష్ట - ఇతి-వ్యజ్ఞ-సిష్ట - ఇతి - వ్యజ్ఞసిష్ట - ఇతి - హోచుః - దయధ్వం - ఇతి - నః - ఆత్మ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - వ్యజ్ఞసిష్ట - ఇతి - తత్ - ఏతత్ - ఏవ - ఏవా - ఏషా - దైవీ - వాగ్-అనువదతి-స్తనయిత్సుః - దదదః - ఇతి - దామ్యత - దత్త - దయధ్వం - ఇతి - దామ్యత - దత్త - దయధ్వం - ఇతి - తత్ - ఏతత్ - త్రయం - శిక్షేత్ - దమం - దానం - దయాం - ఇతి.

ప్ర॥ అథహ = అనంతరము, అనురా = రాక్షసులు, ఏనం = ఈ బ్రహ్మగూర్చి, నః = మాకొఱకు, భవా = నీవు, (శాసనం = ఆజ్ఞను), బ్రవీతు = చెప్పుదువుగాక, ఇతి=అని, ఊచుః=పలికిరి. (బ్రహ్మ), తేభ్యః = ఆ రాక్షసులకొఱకు, ఏతత్ = ఈ, ద ఇతి = ద అను. అక్షరమేవ = వర్ణమునే, ఉవాచహ = పలికెను. పితా = తండ్రియగు బ్రహ్మ, తాన్ = ఆ రాక్షసులను గూర్చి, వ్యజ్ఞసిష్టేతి = తెలిసికొంటిరా యని, (ప్రప్రచ్ఛ = అడిగెను). (అప్పుడు తిరిగి రాక్ష

సులు), 'వ్యజ్ఞాసిష్టేతి = తెలిసికొంటిమని, హోమః = పలికిరి.
(తిరిగి బ్రహ్మ ఓ రాక్షసులారా! మీయ తెలిసికొనిన యెడల నాచేత
ఏమి చెప్పబడినదో దానిని చెప్పండి యని అడిగెను. రాక్షసులు
తిరిగి ఓ బ్రహ్మజేవుడా! నీవు) దయధ్వమితి = ప్రాణులయందు
దయనుచేయుండి యని, నః = మమ్మునుగూర్చి, ఆత్మేతి = చెప్పు
చున్నావని, (హోమః = పలికిరి.) (ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ) ఓమితి=
సరేయని, (యూయం = మీరు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి = శాగుగా తెలిసి
కొంటిరని, హోవాచ = పలికెను. తత్ = ఆ, ఏత దేవ = దీనినే;
స్తనయిత్నుః = మేళుము, దదదఇతి = దదదయని, (మూడుసార్లు
దకారమును), దాన్యత = ఇంద్రియ నిగ్రహమునుచేయుడి; దత్త=
దానము చేయుడి; దయధ్వమితి=ప్రాణులయందు దయనుచేయుడి;
యని, అనువదతి = అనుసరించి పలుకుచున్నది. ఏషా = ఇదియె,
దైవీవాక్ = దైవసంబంధమైన వాక్కు. తదేతత్ = ఆ ఈ, త్రయం=
మూడు దకారములును, దమం = ఇంద్రియ నిగ్రహము, దానం =
దానమును, దయామితి = కరుణనే, శిక్షేత్ = శిక్షించుచు. (తెలియఁ
జేయును).

తా! బ్రహ్మపుత్రులగు రాక్షసులు ఓ బ్రహ్మజేవుడా! నీవు
మాకు నియమము నుపదేశింపుమని పలికిరి. అప్పుడా బ్రహ్మరాక్ష
సులకొఱకు దయను అక్షరముచు ఉపదేశించి ఓ రాక్షసులారా!
ఈ అక్షరముయొక్క అర్థమును మీరు తెలిసికొంటిరా యని అడిగెను.
తిరిగి రాక్షసులు బ్రహ్మనుగూర్చి తెలిసికొంటిమని పలుకగా, బ్రహ్మ,
ఓ రాక్షసులారా! మీరు తెలిసికొనిన యెడల నాచేత ఏమి చెప్పఁ
బడినదో దానిని చెప్పండి అని అడిగెను. అప్పుడు రాక్షసులు ఓ
బ్రహ్మజేవుడా! ప్రాణులయందు దయలేని మీరు ప్రాణులయందు
దయను కలిగియుండుండి అని మమ్ముగూర్చి నీవు ఉపదేశించితివని
పలికిరి. ఇట్లు పలుకుటతోనే, బ్రహ్మ, ఓ రాక్షసులారా! మీరు సరే,

బాగుగా తెలిసికొంటిరని పలికెను. ఇట్లు దేవ మనుష్య రాక్షసులను గూర్చి ప్రజాపతి చెప్పిన దకారత్రయమునే ఈ మేఘమున్ను ద ద ద యని మూడు సార్లు దకారముచు పలుకుచున్నది. ఇదియే దైవవాక్కు. ఈ దేవ మనుష్య రాక్షసులు ముగ్గురు తమ తండ్రియైన ప్రజాపతి యొద్దకు పోయి ప్రార్థించగా వారియందలి లోపమును తెలిసికొని ప్రజాపతి ద ద ద యని దకారమును మూడు సార్లుచ్చరించుటతోనే వారి వారి సందేహమాల ప్రకారము పూర్వము చెప్పినట్లు వేఱు శీఘ్ర అర్థములను గ్రహించిరి. దీని యభిప్రాయమేమి అనగా, దేవాసురులు మనుష్యులకంటె వేఱుగాలేరు. గనుక మనుష్యులలోనే సమస్త గుణ సంపత్తు కలిగి ఇంద్రియ నిగ్రహము లేక దేవతలగు వారిని ఇంద్రియ నిగ్రహము చేయుండు అనియును. దానములేక మనుష్యులగు వారిని దానము చేయుండు అనియును, ప్రాణులయందు దయలేక రాక్షసులగువారిని ప్రాణులయందు దయను కలిగియుండుండు అనియును, మనుష్యులను గూర్చియే, ఈ దకారత్రయము, ఇంద్రియ నిగ్రహమును, దానమును, భూతదయను, శిక్షించుచున్నది. కాబట్టి మనుష్యులు ఇంద్రియ నిగ్రహమును, దానమును, భూతదయను, పొంది యుండవలయునని భావము.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయము ద్వితీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయ - తృతీయ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ ఏష ప్రజాపతి ర్యద్ధృదయ మేతద్భృష్టైతత్సర్వం తదేతత్త్యక్త రగ్ హృదయమితి హృ ఇత్యేక మక్షరమభిహరన్త్యస్తై స్వా శ్చాన్యే చ య ఏవం వేద ద ఇత్యేకమక్షరం దదత్త్యస్తై స్వాచ్ఛాన్యే చ య ఏవం వేద య మిత్యేకమక్షరమేతి స్వర్గం లోకం య ఏవం వేద.

॥1॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే తృతీయబ్రాహ్మణమ్.

ప! ఏమః - ప్రజాపతిః - యత్ - హృదయం - ఏతత్ -
 బ్రహ్మ - ఏతత్ - సర్వం - తత్ - ఏతత్ - త్యక్తరం - హృదయం
 - ఇతి - హృ - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - అభిహరన్తి -
 అస్మై - స్వాః - చ - అన్యే - చ - యః - ఏవం - వేద - దః -
 ఇతి - ఏకం - అక్షరం - దదతి - అస్మై - స్వాః - చ - అన్యే -
 చ - యః - ఏవం - వేద - యం - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - ఏతి
 - స్వర్గం - లోకం - యః - ఏవం - వేద.

[ప॥ ఏమః = ఈ పూర్వోక్తమైన, ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ,
 (సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ. యః = ఎవఁడో, సః = వాఁడు, ఏతత్ =
 ఈ హృదయము), హృదయం = హృదయము, యత్ = ఏదియో,
 ఏతత్ = ఈ హృదయము, బ్రహ్మ = బ్రహ్మస్వరూపము. (సర్వ
 స్వరూపమగు పరబ్రహ్మము), ఏతత్ = ఈ హృదయము, సర్వం =
 సమస్తము. (గతుక హృదయమును పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించ
 వలయును). తత్ = ఆ, ఏతత్ = ఈ, హృదయమితి = హృదయ
 మనునది, త్యక్తరం = మూడు అక్షరములు కలది; (ఆ అక్షరము
 లేవి యనఁగా), హృ ఇతి = హృ అనెడి, ఏకం అక్షరం = ఒక వర్ణ
 మును, (హృదయ మను నామమునందలి హృ అను ఒక అక్షరమును),
 యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, వేద = తెలిసి
 కొనుచున్నాఁడో, అస్మై = ఇట్లు తెలిపిన విద్యార్థునికొఱకు, స్వాశ్చ =
 జ్ఞాతులును, అన్యేచ = ఇతరులగు బంధువులును, (బలిం=పూజను),
 అభిహరన్తి = తీసికొనివచ్చి అర్పించుచున్నారు. (ఏకారణమువలన
 ఇంద్రియములును విషయములును తమతమ కార్యములను హృదయ
 పరబ్రహ్మము కొఱకు పొందించుచున్నవో ఆకారణమువలన ఇట్లు
 తెలిసికొని యుపాసించువానికొఱకు జ్ఞాతులును బంధువులును పూజను
 అర్పించుచున్నారు). ద ఇతి = ద అనెడి, ఏకం అక్షరం = ఒక అక్ష
 రమును, (హృదయమను నామమునందలి ద యను ఒక అక్షరమును),

యః=ఎవడు. ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో.
అస్తై = ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించువానికొకట, స్వాశ్చ = ఇంద్రి
యములును, అన్యేచ = విషయములును, (వాటి వాటి కార్యములను),
దదతి = ఇచ్చుచున్నవి. య మితి = య అనెడి, ఏకం అక్షరం =
ఒక అక్షరమును. (హృదయమను నామమునందలి య అను ఒక అక్ష
రమును), యః = ఎవడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము వేద=తెలిసికొను
చున్నాడో, సః = వాడు, స్వర్గలోకం = స్వర్గలోకమును, ఏతి=
పొందుచున్నాడు.

తా॥ జనుడు, దమ దాన దయలు మూడును గలవాడైన,
సర్వోపాసనలయందును అధికారి యగుచున్నాడు. ఇంతకుపూర్వము
నిరుపాధిక పరబ్రహ్మోపాసన చెప్పబడినది. ఇప్పుడు సోపాధిక పర
బ్రహ్మము యొక్కయే, యుపాసన వలన కలిగెడి అభివృద్ధి ఫలము
లను చెప్పవలయునని ఈ మంత్రమారంభింపబడి ది. ఇదివఱకు దాంత
దాన దయలకు యుపదేశించిన సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ, ఎవడనగా,
ఈ హృదయమే. ఈ హృదయమే పరబ్రహ్మము ఈ హృదయమే
సర్వము గనుక హృదయమే పరబ్రహ్మమని యుపాసించవలయును.
ఇంతియకాదు. ఈ హృదయమను నామమునందలి మూడు అక్షరము
లలో ఒక్కొక్క అక్షరమును ఉపాసించుటవల్లనే జనుడు విశేష ఫల
మును పొందుచున్నాడు. ఎట్లనగా, హృదయమును నామమునందలి
హృ అను ఒక అక్షరమును బ్రహ్మస్వరూపముగాఁ దెలిసికొని
యుపాసించువాని కొకట హృదయబ్రహ్మోపాసనచేయు వానికి
ఇంద్రియముఈను విషయములును వాటి వాటి కార్యములను పొం
దించినట్లు జ్ఞాతులును బంధువులును పూజయి అర్పించుచున్నారు.
హృదయమను నామము నందలి ద యను అక్షరమును బ్రహ్మము
నుగా యుపాసించు వానికొకట ఇంద్రియములును విషయములును
వాటి వాటి శక్తులను ఇచ్చుచున్నవి. హృదయ మను నామమునందలి

య అను అక్షరమును బ్రహ్మమునుగా ఉపాసించువాడు స్వర్గలోకమును పొందుచున్నాడు. ఇట్లు హృదయమును నామమునందలి యొక్కొక అక్షరమును ఉపాసించుటచేతనే ఇట్టి ఫలములను పొందునప్పుడు హృదయమును నామమును పరబ్రహ్మముగా ఉపాసించువాని ఫలమేమని చెప్పవచ్చును? ఇట్లునుటచేత, హృదయబ్రహ్మోపాసనమునకు విశేషఫలమని యభిప్రాయము. ఇక్కడ హృదయమును నామమునందలి వర్ణములు మూడును హృదయ మను నామ మొదటియను ఈ నాలుగును నాలుగు ఉపాసనలుగా వివక్షచేయబడినవి,

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయము - తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - చతుర్థబ్రాహ్మణము

ఉ॥ తద్వై తదే తదేవ తదాస సత్యమేవ స యో హైతం మహాద్యక్షం ప్రథమజం వేద సత్యం బ్రహ్మేతి జయ తీమాల్లోకాన్జిత ఇన్నస్వావసద్య ఏవమేతం మహాద్యక్షం ప్రథమజం వేద సత్యం బ్రహ్మేతి సత్యగ్ హ్యేవ బ్రహ్మ. ॥1॥

ప॥ తత్ - వై - తత్ - ఏతత్ - ఏవ - తత్ - ఆస - సత్యం - ఏవ - సః - యః - హ - ఏతం - మహత్ - యక్షం - ప్రథమజం - వేద - సత్యం - బ్రహ్మ - ఇతి - జయతి - ఇమాల్లోకోకాన్ - జితః - ఇన్న - అసౌ - అసత్ - యః - ఏవం - ఏతం - మహత్ - యక్షం - ప్రథమజం - వేద - సత్యం - బ్రహ్మ - ఇతి - సత్యం - హి - ఏవ - బ్రహ్మ.

ప్ర॥ తత్ = ఆహృదయ బ్రహ్మము, వై = స్మరింపబడుచున్నది. తదేతదేవ = ఆ ఈ హృదయబ్రహ్మము, (ఆ హృదయ బ్రహ్మము వేఱొక విధముగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది). తత్ = ఆ హృదయబ్రహ్మము, సత్యమేవ = సత్యస్వరూపమే అయి, (మూర్త స్వరూపములగు పృథివ్యప్తేజస్సులును, అమూర్తస్వరూపములగు

అకాశ వాయువులును, ఈ పంచభూతములు సత్యమనఁబడును, అనఁగా పంచభూతములుగానే), ఆస = ఉండెను. ఏతం = ఈ పంచభూతస్వరూపమును, మహత్ = అధికమును, యక్షం = పూజ్యమును, ప్రథమజం = మొదట పుట్టినదియునగు, (ఈ సమస్తసంసారికంటె ముందుపుట్టిన), సత్యం = సత్యస్వరూపమగు, (మూర్తా మూర్తస్వరూపమగు), బ్రహ్మేతి = పరబ్రహ్మమని, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, ఇమాన్ = ఈ, లోకాః = లోకములను, జయతి = జయించుచున్నాఁడు. (స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాఁడు). ఇన్న = ఈ వ్రకారము, జితః = జయింపఁబడిన, (స్వాధీనముచేసికొనఁబడిన), అసౌ = ఈ శత్రువు, అసత్ = లేనివాఁడుగా నే, (భవేత్ = అగును), యః = ఎవఁడు, మహత్ = అధికమును, యక్షం = పూజ్యమును, ప్రథమజం = మొదట పుట్టిన, ఏతం = మూర్తా మూర్తస్వరూపమగు ఈ పంచభూత సముదాయమును, సత్యంబ్రహ్మేతి = పంచభూత స్వరూపమగు హృదయపరబ్రహ్మమని, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (యస్మాత్ = ఏకారణమువలన), బ్రహ్మ = హృదయబ్రహ్మము, సత్యగోప్యేవ = మూర్తా మూర్త స్వరూపమగు పంచభూతాత్మకమైనదో, (అకారణమువలన ఇట్లు తెలిసికొని హృదయ బ్రహ్మోపాసన చేయువాఁడు శత్రువులేనివాఁడగుచున్నాఁడని పూర్వవాక్యముతో నన్వయము).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన హృదయపరబ్రహ్మము మూర్తామూర్తస్వరూపముగా నుండెడి పంచభూతాత్మకమైయున్నది. అధికమును పూజ్యమును మొదట పుట్టినదియు నగు మూర్తామూర్తమగు ఈ పంచభూతములను పంచభూతాత్మకమైన హృదయబ్రహ్మమునుగాఁ దెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఈ సర్వలోకములను స్వాధీనపఱచుకొనుచున్నాఁడు. ఇట్లు హృదయబ్రహ్మము పంచభూతాత్మకమగుటవలన దానిని తెలిసికొని యుపాసించువానికి తనకంటె వేఱేది

యు లేకపోవుటవలన సర్వము స్వాధీనమై శత్రువే లేనివాడగు చున్నాడు.

ఉ॥ ఆప ఏవేద మగ్ర ఆసుస్తా ఆపః సత్య మస్మజస్త సత్యం బ్రహ్మ బ్రహ్మ ప్రజాపతిం ప్రజాపతిర్దే వాగ్ స్తే దేవా సుత్యమేవో పాసతే తదేత త్త్యక్షరగ్ సత్యమితి స ఇత్యేకమక్షరం తీ త్యేక మక్షరం యమిత్యేకమక్షరం ప్రథమోత్తమే అక్షరే సత్యం మధ్యతోఽన్వతం తదేత దన్వతము భయత సుత్యేన పరిగృహీత గ్ సత్యభూయమేవ భవతి నై నం విద్వాగ్ స మన్వతగ్ హి నస్తి.

ఇతి సప్తమాధ్యాయే చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఆపః - ఏవ - ఇదం - అగ్రే - ఆసుః - తాః - ఆపః - సత్యం - అస్మజస్త - సత్యం - బ్రహ్మ - బ్రహ్మ - ప్రజాపతిం - ప్రజాపతిః - దేవాన్ - తే - దేవాః - సత్యం - ఏవ - ఉపాసతే - తత్ - ఏతత్ - త్యక్షరం - సత్యం - ఇతి - సః - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - తి - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - యం - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - ప్రథమోత్తమే - అక్షరే - సత్యం - మధ్యతః - అన్వతం - తత్ - ఏతత్ - అన్వతం - ఉభయతః - సత్యేన - పరిగృహీతం - సత్యభూయం - ఏవ - భవతి - న - ఏనం - విద్వాంసం - అన్వతం - హి నస్తి.

ప్ర॥ ఇదం = ఈ వికారజాతమగు జగత్తు, అగ్రే = సృష్టికి పూర్వము, ఆపఏవ = ఉదకములుగానే, ఆసుః = ఉండెను. తాః = ఆ, ఆపః = ఉదకములు, సత్యం = అవ్యాకృతభూతసముదాయమును, (నామ రూపములతో స్ఫుటములు గాని పంచభూతములు సత్యమనఁబడును). అస్మజస్త = సృష్టించెను. సత్యం = అవ్యాకృతభూత సముదాయము, బ్రహ్మ = హిరణ్యగర్భుని, (చతుర్ముఖబ్రహ్మను), (అస్మజస్త = సృష్టించెను). బ్రహ్మ = చతుర్ముఖుడు, ప్రజాపతిం =

విరాజపురుషుని, (నూర్వాదులకధికరణమైన విరాట్పురుషుని), (సృష్టిం చెను). ప్రజాపతిః = విరాజపురుషుడు, కేవాన్ = దేవతలన, (సృష్టించెను). తే = ఆ, దేవాః = దేవతలు, సత్యమేవ = సత్యమునే, (అవ్యాకృతపంచభూతాత్మకమగు సత్యబ్రహ్మమునే), ఉపాసతే = భ్యానించుచున్నారు. తదేతత్ = అయీ, సత్యమితి = సత్యమనునది, త్ర్యక్షరం = మూడు అక్షరములు గలది. (అవి యేవియనఁగా), స ఇతి = స అనునది, ఏకం అక్షరం = ఒక అక్షరము. తీ తి = తీ యనునది, ఏకం అక్షరం = ఒక అక్షరము. యమితి = య అనునది, ఏకం అక్షరం = ఒక అక్షరము, (తత్ర = ఆ అక్షరముల మూటిలో), ప్రథమోత్తమే = మొదటిదియును కడపటిదియునగు, అక్షరే = సకార యకారములను అక్షరములు రెండును, సత్యం = మృత్యువు లేకపోవుటవలన సత్యములైనవి. (ఎప్పటికిని నశింపనివి). మధ్యతః = మధ్యమునందలి తకారము. అన్యతం = అబద్ధమైనది. (మృత్యుస్వరూపమైనది). ఉభయతః = రెండైన సకార యకారములే లక్షణముగాఁగల, సత్యేన = సత్యస్వరూపముచేతను, పరిగృహీతం = గ్రహింపఁబడిన, (వ్యాప్తమైన), తదేతత్ = ఆ యీ, అన్యతం = మృత్యుస్వరూపము, సత్యభూయమేవ = సత్యాధిక్యమును గలదిగానే, భవతి = అగుచున్నది. (మృత్యువు స్వల్పమగుచున్నది. ఇట్లు ఎవఁడు మృత్యువును అల్పమైనదానిగాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడో), ఏనం = ఈ, విద్వాంసం = తెలిసికొనినవానిని, అన్యతం = మృత్యువు, నహిన్ స్తి = హింసింపదు.

తా॥ పూర్వము మహత్స్వరూపమైన పూజ్యమగు అవ్యక్తమైన పృథివ్యాది భూత పంచకము మొదట పుట్టినదని చెప్పఁబడినది, అవి యెట్లనఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది, సృష్టికంటెపూర్వము ఈ ప్రపంచమంతయు ఉదకములుగానే యుండెను, ఆ యుదకములే అవ్యక్తమగు పృథివ్యాదిభూత పంచకమును సృజించెను. ఆ సత్యరూపమగు

భూతపంచకమే హిరణ్యగర్భఃడను చతుర్ముఖ బ్రహ్మను సృజించెను. ఆ చతుర్ముఖ బ్రహ్మ, విరాజపురుషుని సృజించెను. ఆ విరాజ పురుషుడే సమస్త దేవతలను సృజించెను. ఆ దేవతలందఱును తమ్మును పుట్టించిన తండ్రియగు విరాజపురుషుని వదలి మొట్ట మొదటిదియగు సత్యాత్మకమును భూతపంచకమునే ధ్యానించిరి. ఆ సత్యమునునది సకార తకార యకారములను మూడు అక్షరములు కలది, అందు సకార యకారములు రెండు అక్షరములు మృత్యువులేనివగుటవలన సత్యములైనవి. మధ్యమునందలి తకారము మాత్రము అనృతమైనది. = మృత్యుస్వరూపమైనది. ఈ మృత్యువు రెండు భాగములయందును సత్యముతో వ్యాపించియున్నది గనుక అదియును సత్యమేయగుచున్నది. ఇట్లు మృత్యువును తెలిసికొనినవానిని ఆ మృత్యువు ఎప్పుడును హింసింపదు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు చతుర్థ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - పంచబ్రాహ్మణము

ఉ॥ తద్యతసత్యమసౌ స ఆదిత్యో య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేక్షన్పురుషస్తా వేతావనోన్యస్మిన్సృతిష్ఠితో రశ్మిభిరే షోఽస్మిన్సృతిష్ఠితః ప్రాణైరయమముష్మిన్సయదోత్క్రమివ్యన్భవతి శుద్ధమేవైతన్మణ్డలం పశ్యతి నైనమేతే రశ్మయః ప్రత్యాయన్తి. ||1||

ప॥ తత్ - యత్ - సత్యం - అసౌ - సః - ఆదిత్యః - యః - ఏషః - ఏతస్మిన్ - మణ్డలే - పురుషః - యః - చ - అయం - దక్షిణే - అక్షణ - పురుషః - తౌ - ఏతౌ - అన్యోన్యస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితౌ - రశ్మిభిః - ఏషః - అస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ప్రాణైః - అయం - అముష్మిన్ - సః - యదా - ఉత్క్రమివ్యన్ - భవతి - శుద్ధం - వీన - ఏతత్ - మణ్డలం - పశ్యతి - న - ఏనం - ఏతే - రశ్మయః - ప్రత్యాయన్తి.

ప్ర॥ తత్ = ఆ, సత్యం = సత్యస్వరూపము, (అవ్యక్తమగు పృథివ్యాది పంచభూతములయొక్క సారాంశము సత్యస్వరూపము). యత్ = ఏదియో, అసౌ = ఈ సత్యము, సః = ఆ ప్రసిద్ధుడగు, ఆదిత్యః = సూర్యుడు, ఏతస్మిన్ = ఈ, మణ్డలే = సూర్యమండలమునందలి, ఏషః = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యః = ఎవడో, దక్షిణేక్షిన్ = కుడినేత్రమునందలి, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యః = ఎవడో, తౌ = ఆ ప్రసద్ధులగు, ఏతౌ = ఈ ఆదిత్యాక్షి పురుషులిద్దఱును, అన్యోన్యస్మిన్ = ఇతరేతరమునందు, (ఒకరియందొకరు), ప్రతిస్థితౌ = ఉంచబడియున్నారు. రశ్మిభిః = కిరణములచేతను, ఏషః = ఈ సూర్యుడు. అస్మిన్ = ఆధ్యాత్మి స్వరూపమగు నేత్రమునందు. ప్రతిష్ఠితః = ఉంచబడియున్నాడు. ప్రాణైః = ప్రాణములచేతను. అయం = ఈ చాక్షుష పురుషుడు, (జీవుడు), అముష్మిన్ = ఈ అధిదైవస్వరూపమగు సూర్యునియందు, (ప్రతిష్ఠితః = ఉంచబడియున్నాడు). సః = ఆ జీవుడు, (ఈ శరీరమునందలి విజ్ఞానమయుడగు జీవుడు). యదా = ఎప్పుడు, ఉత్క్రమిష్యన్ = శరీరమును విడుచుటకు కోరికనుగలవాడు, భవతి = అగుచున్నాడో, (తదా = అప్పుడు, అసౌ = చాక్షుష స్వరూపుడగు ఆదిత్యపురుషుడు, రశ్మిన్ = కిరణములను, ఉపసంహృత్య = ఉపసంహరించుకొని. కేవలేనౌ దాసీన్యేన రూపేణ = కేవలతటస్థ రూపముతో, వ్యవత్థితే = ఉంటున్నాడు). తదా = అప్పుడు, అయం = ఈ విజ్ఞానమయుడగు జీవుడు, ఏతత్ = ఈ, మణ్డలం = సూర్యమండలమును, శుద్ధమేవ = కేవలపరిశుద్ధమైన దానినిగానే, (చంద్రమండలమును వలెనే), పశ్యతి = చూచుచున్నాడు. ఏనం = ఈ పురుషుని, (ఈ ఆదిత్య అక్షి పురుషోపాసనలను చేయునట్టివానిని), ఏతే = ఈ, రశ్మయః = కిరణములు, నప్రత్యాయన్తి = పొందవు.

తా॥ ఇప్పుడు పూర్వోక్తమైన సత్యస్వరూప బ్రహ్మము

యొక్క స్థితి విశేషమగు ఉపాసనము చెప్పబడుచున్నది. అవ్యక్తమగు పృథివ్యాది పంచభూతములయొక్క సారాంశము సత్యమనబడును. ఈ సత్యమే ప్రసిద్ధుడగు సూర్యుడు. ఈ అదిత్యమండలమునందలి సూర్యుడును, ఈ దేహమునందలి కుడినేత్రమునందలి విజ్ఞానస్వరూపుడగు జీవుడును, వీరిరువురును, ఒకరియందొకరు, ఉంచబడియున్నారు. అది యెట్లనగా, ఈ సూర్యుడు కిరణములచేత అధ్యాత్మరూపమగు నేత్రమునందును, జీవుడు ప్రాణములచేత అధిదైవస్వరూపమగు సూర్యమండలమునందును, ఉంచబడియున్నారు. ఇట్లు తెలిసికొనిన జీవుడెప్పుడు దేహమును విడుచుటకు ఇచ్ఛగలవాడగునో అప్పుడే ఈ యక్షుష స్వరూపుడైన ఆ సూర్యుడు తన కిరణముల నుపసహరించుకొని కేవల తటస్థరూపముతో నుండున్నాడు. అప్పుడీజీవుడు కిరణములులేని ఈ సూర్యమండలమును చంద్రమండలమును వలెనే పరిశుద్ధమైన దానినిగాఁ జూచుచున్నాడు, ఈ సూర్యునిన్ని నేత్రమునందలి విజ్ఞాన స్వరూపునిని ఒకటిగాఁ దెలిసికొని యుపాసించెడి వానిని ఈ సూర్యకిరణములు పొంది బాధింపవు. ఉ॥ య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుష స్తస్య భూరితి శిర ఏకగ్ శిర ఏకమేతదక్షరం భువ ఇతి బాహూ ద్వా బాహూ ద్వే ఏతే అక్షరే సు వరితి ప్రతిష్ఠా ద్వే ప్రతిష్ఠే ద్వే ఏతే అక్షరే తస్య పనిషద హరితి హన్తిపాప్మానం జహాతి చ య ఏవం వేద. ॥2॥

ప॥ యః - ఏషః - ఏతస్మిన్ - మణ్డలే - పురుషః - తస్య - భూః - ఇతి - శిరః - ఏకం - శిరః - ఏకం - ఏతత్ - అక్షరం - భువః - ఇతి - బాహూ - ద్వా - బాహూ - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - సువః - ఇతి - ప్రతిష్ఠా - ద్వే ఏతే - అక్షరే - తస్య - ఉపనిషత్ - అహః - ఇతి - హన్తి - పాప్మానం - జహాతి - చ - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఏతస్మిన్ = ఈ, మణ్డలే = సూర్యమండలమునందలి,

ఏవః = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యః = ఎవఁడో తస్య = ఆ పురుషునకు, భూరితి = భూః అనువ్యాహృతి, శిరః = శిరస్సు, ఏకం = ఒక్కటియగు, శిరః = శిరస్సు, ఏకం = ఒక్కటియగు, ఏతత్ = ఈ, అక్షరం = భూ అను అక్షరము, భువ ఇతి = భువః అనువ్యాహృతి, బాహూ = భుజములు, ద్వేబాహూ = రెండుభుజములును, ద్వే = రెండగు, ఏతే = ఈ, అక్షరే = భువ యను అక్షరములు, సువరితి = సువః అనువ్యాహృతి, ప్రతిష్ఠా = పాదములు, ద్వే = రెండగు, ఏతే = ఈ, అక్షరే = సువ యను అక్షరములు. తస్య = భూరాది వ్యాహృతులే అవయవములుగాఁగల ఆ సత్య స్వరూపముగు సూర్యమండలాంతర్గత పురుషునకు, అహారితి = అహః అనునది, ఉపనిషత్ = రహస్యమైన పేరు. యః = ఎవఁడు. ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), పాప్మానం = పాపమును, హన్తి = నాశనము చేయుచున్నాఁడు. జహతివ = విడిచిపెట్టుచున్నాఁడు. (గనుక నె, సత్య రూప అధిదైవ పరబ్రహ్మమునకు అహః అను పేరు కలిగినది).

తా॥ పూర్వమందు చెప్పిన అధిదైవమును అధ్యాత్మకము నైన సత్వాత్మకములగు పురుషులిద్దఱిలో నధిదైవ పురుషున కిక్కడ శిరస్సు మొదలైన అవయవములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఈ సూర్యమండలము నందున్న ఆ సత్యపురుషునకు భూః భువః సువః అను మూడు వ్యాహృతులయొక్క మాటిలో మొదటిదియగు భూ యను వ్యాహృతియే శిరస్సు. భువ యను వ్యాహృతియందలి రెండుక్షరములే రెండు భుజములు. సువ యను వ్యాహృతియందలి రెండుక్షరములే రెండు పాదములు. ఇట్లు భూరాది వ్యాహృతులే అవయవములుగాఁగల ఆ సత్య స్వరూపుఁడగు సూర్యమండలాంతర్గతుఁడైన అధిదైవ పురుషుఁడు, నర్వపాపములకును, హానన త్యాగములు కలుగఁజేయుటవలన, అహః యను రహస్యమైన పేరుగలవాఁ

దాయెను, ఇట్లు అధిదైవ సత్యపురుషుని తెలిసికొనువాడు పాపమును నశింపజేయుచున్నాడు. పాపమును విడుచుచున్నాడు.

ఉ॥ యోఽయందక్షిణేఽక్షన్పురుషస్తస్య భూరితి శిర ఏకగ్ శిర ఏకమే తదక్షరం భువ ఇతి బాహూ ద్వాబాహూ ద్వే ఏతే అక్షరేసువ రితి ప్రతిష్ఠా ప్రతిష్ఠే ద్వే ద్వే ఏతే అక్షరే తస్మాదపనిషదా మితి హన్తి పాప్మానం జహతి చ య ఏవం వేద, ||౩||
ఇతి సప్తమాధ్యాయే పశ్చిమంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యః - అయం - దక్షిణే - అక్షన్ - పురుషః - తస్య - భూః - - శిరః - ఏకం - శిరః - ఏకం - ఏతత్ - అక్షరం - భువః - - బాహూ - ద్వా - బాహూ - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - సువః - - ప్రతిష్ఠా - ప్రతిష్ఠే - ద్వే - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - తస్య - ఉపనిషత్ - అహం - - హన్తి - పాప్మానం - జహతి - చ - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ దక్షిణే అక్షన్ = కుడినేత్రమునందలి, అయం = ఈ, పురుషః = పురుషుడు, యః = ఎవఁడో, తస్య = ఆ పురుషునకు, భూః ఇతి = భూ అనెడి వ్యాహృతి, శిరః = శిరస్సు. ఏకం = ఒక్కటియగు, శిరః = శిరస్సు, ఏకం = ఒక్కటియగు, ఏతత్ = ఈ. అక్షరం = భూ అను అక్షరము. భువఇతి = భువః అను వ్యాహృతి, ద్వా = రెండైన, బాహూ = భుజములు. ద్వే = రెండగు, బాహూ = భుజములు, ఏతే = ఈ, అక్షరే = భువ యను రెండక్షరములు. సువఇతి = సువః అను వ్యాహృతి, ద్వే = రెండగు, ప్రతిష్ఠా = పాదములు, ద్వేప్రతిష్ఠే = రెండు పాదములు, ఏతే = ఈ, అక్షరే = సువ యను రెండక్షరములు. తస్య = ఆ నేత్రాంతర్గతమైన అధ్యాత్మ పురుషునకు, అహంఇతి = అహమనునది, ఉపనిషత్ = రహస్యమైన పేరు. యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాడు), పాప్మానం = పాపమును, హన్తి =

నాశనముచేయుచున్నాడు. జహతిచ = విడుచుచున్నాడు. (గనుక సత్యస్వరూపమగు అధ్యాత్మ పరబ్రహ్మమునకు అహమను పేరు కలిగినది).

తా॥ పూర్వమందు చెప్పిన అధ్యాత్మకమైన సత్యపురుషునకు ఇక్కడ శిరస్సు మొదలైన అవయవములు చెప్పబడుచున్నవి. ఈ జేహమునందలి దక్షిణ నేత్రమునందున్న సత్యాత్మకమగు అధ్యాత్మపురుషునకు భూః భువః సువః అను వ్యాహృతులయొక్క మూటిలో మొదటిదియగు భూ అను వ్యాహృతి యగు అక్షరమొక్కటియే శిరస్సు, భువ అను వ్యాహృతి యందలి రెండు అక్షరములే రెండు భుజములు, సువ అను వ్యాహృతియందలి రెండు అక్షరములే రెండు పాదములు. ఇట్లు భూరాది వ్యాహృతులే అవయవములుగాఁగల ఆ సత్యస్వరూపుని కుడికంటియందున్న అధ్యాత్మపురుషుడు, సమస్త పాపమునకు హనన త్యాగములు కలుగఁజేయుటవలన అహమను రహస్యమైన పేరుగల వాఁడాయెను. ఇట్లు ఆధ్యాత్మిక సత్యపురుషుని తెలిసికొనినవాడు పాపమును నశింపఁజేయుచున్నాడు = పాపమును విడిచిపెట్టుచున్నాడు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు పంచమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

~*~

సప్తమాధ్యాయము - షష్ఠంబ్రాహ్మణము

ఉ॥ మనోమయోఽయం పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నస్తర్హృదయే
యథా వ్రీహిర్వా యవో వా స ఏష సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతి
స్సర్వమిదం ప్రశాస్తి యదిదం కిచ్చ.

॥1॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే షష్ఠంబ్రాహ్మణమ్

ప॥ మనోమయః - అయం - పురుషః - భాస్సత్యః - తస్మిన్ -
అస్తర్హృదయే - యథా - వ్రీహిః - వా - యవః - వా - సః -
ఏషః - సర్వస్య - ఈశానః - సర్వస్య - అధిపతిః - సర్వం - ఇదం -
ప్రశాస్తి - యత్ - ఇదం - కిచ్చ.

[ప్ర॥ అయం=ఈ, మనోమయః = మనోరూపమైన, పురుషః= పురుషుడు, భాస్వత్యః = కాంతియే సత్యస్వరూపముగాఁగలవాఁడై, (ప్రకాశ స్వరూపుఁడై), తస్మిన్ = ఆ, అస్తర్శ్చదయే = హృదయ మధ్యమునందు, ప్రీహిర్యధావా = బుడమవడ్లగింజవలెను, యవోయ ధావా = యవధాన్యపుగింజవలెను, (పరిమాణతః = పరిమితివలన, నిర్దిశ్యతే = నిర్దేశింపఁబడుచున్నాఁడో), సః = ఆ, ఏషః = ఈపురు షుడు, సర్వస్య = సమస్తమునకు, ఈశానః = నియామకుఁడు, సర్వస్య = సమస్తమునకు, అధిపతిః = ప్రభువు, ఇదంకిచ్చ = ఈ సర్వ మును, యత్ = ఏదియో, (తత్ = ఆ), ఇదంసర్వం = ఈ సమస్త ముచ, ప్రశాస్తి = మిక్కిలి నియమించుచున్నాఁడు.

తా॥ ఆ పరబ్రహ్మమునకు ఉపాధులనేకములు కలిగియుండుట వలనను, అనేక విశేషణములు కలిగియుండుటవలనను, మనఉపాధితోఁ గూడుకొనియున్న ప్రకృతమగు ఆ పరబ్రహ్మముయొక్కయే యుపా సనమును విధింప నిచ్చయించినవాఁడై యిక్కడఁ జెప్పచున్నాఁడు. ఈ మనోమయమగు పురుషుడు ప్రకాశమానుఁడై పరిపూర్ణుఁడైనను మనస్సనెడి యుపాధితోఁగూడుకొనిన వాడగుటవలన, బుడమగింజ వలెనే, యవగింజవలెనే, సూక్ష్మరూపియై యున్నాఁడు. ఆ యీ పురు షుఁడే సర్వమునకు నియామకుఁడును సర్వమునకును ప్రభువునై ఈ సర్వమును నియమించుచున్నాఁడు. ఇట్లు మనోమయపురుషో పాసనచేయువాఁడుసర్వనియంతృత్వాదిధర్మమును పొందుచున్నాఁడు. ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు షష్ఠంబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - సప్తనుబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ విద్యుద్భ్రష్కేత్యాహుర్విదానా ద్విద్యుద్విద్యత్యేనం పాశ్చనో
య ఏవం వేద విద్యుద్భ్రష్కేతి విద్యుద్ధేవ బ్రహ్మ. ॥1॥

సప్తమాధ్యాయే సప్తమం బ్రాహ్మణో

ప॥ విద్యుత్ - బ్రహ్మ - ఇతి - ఆహుః - విదానాత్ -
విద్యుత్ - విద్యుతి - ఏనం - పాప్మనః - యః - ఏవం - వేద -
విద్యుత్ - బ్రహ్మ - ఇతి - విద్యుత్ - హి - ఏవ - బ్రహ్మ.

[ప్ర॥ విద్యుత్ = మెఱుపు, (తమః = చీకటిని), విదానాత్ =
ఖండించుటవలన, బ్రహ్మాతి = పరబ్రహ్మమని, ఆహుః = చెప్పిరి.
ఏనం = ఈ అత్మనుగురించి, (ప్రతికూలభూతాః = విరోధములైన),
పాప్మనః = పాపములు. (యే = ఏవియో, తాన్ = వాటిని),
విద్యుత్ = మెఱుపు రూపమగు పరబ్రహ్మము, విద్యుతి = ఖండించు
చున్నది. (నశింపఁజేయుచున్నది). యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకా
రము, విద్యుత్ = మెఱుపు, బ్రహ్మాతి = పరబ్రహ్మమని, వేద =
తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), బ్రహ్మ = బ్రహ్మస్వరూపమగు,
విద్యుద్ధేవ = మెఱుపే, (భవతి = అగుచున్నాఁడు).

తా॥ కొందఱు మెఱుపునందు పరబ్రహ్మదృష్టి చేయఁదగినది
యని చెప్పుచున్నారు. ఎట్లనఁగా, మెఱుపు చీకటిని నశింపఁజేయు
నదియగుటవలన పరబ్రహ్మమని చెప్పిరి. అత్మకు ప్రతికూలముగా
నుండెడి పాపములను విద్యుద్దూప పరబ్రహ్మము నశింపఁజేయును,
గనుక అట్లు తెలిసికొని మెఱుపునే పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించెడి
వాఁడు ఆ విద్యుత్పరబ్రహ్మమే యగుచున్నాఁడు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు సప్తమబ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయము - అష్టమబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ వాచం ధేను ముపాసీత తస్యాశ్చత్వారః స్తనాః స్వాహాకారో
వషట్కారో హస్తకార స్స్వధాకారస్తస్యా ద్వాస్తనా జేవా
ఉపజీవన్తి స్వాహాకారం చ వషట్కారం చ హస్తకారం మనుష్యా
స్వధాకారం పితరస్తీస్యాః ప్రాణ ఋషభో మనో వత్సః. ॥1॥

సప్తమాధ్యాయే - అష్టమం బ్రాహ్మణమ్,

ప॥ వాచం - ధేనుం - ఉపాసీత - తస్యాః - చత్వారః -
 స్తనాః - స్వాహాకారః - వషట్కారః - హస్తకారః - స్వధాకారః -
 తస్యాః - ద్వా - స్తనౌ - దేవాః - ఉపజీవంతి - స్వాహాకారం -
 చ - వషట్కారం - చ - హస్తకారం - మనుష్యాః - స్వధాకారం -
 పితరః - తస్యాః - ప్రాణః - ఋషభః - మనః - వత్సః.

[ప॥ వాచం = వాక్కును, (వేదమును), ధేనుం = కామధే
 నువుచుగాను, (గోవునుగాను), ఉపాసీత = ధ్యానించవలయును,
 తస్యాః = ఆ కామధేనువునకు, స్వాహాకారః = స్వాహా యనునది
 యును, వషట్కారః = వషట్ అనునదియును, హస్తకార = హస్త
 యనునదియును, స్వధాకారః = స్వధాయనునదియును, చత్వారః =
 నాలుగు, స్తనాః = స్తనములు. తస్యాః = ఆ కామధేనువుయొక్క,
 ద్వా = రెండగు, స్వాహాకారంచ = స్వాహాకారమును, వష
 ట్కారంచ = వషట్కారమునగు, స్తనౌ = స్తనములనుగూర్చి,
 దేవాః = దేవతలు, ఉపజీవంతి = అనుసరించి జీవించుచున్నాడు.
 (జనులు స్వాహాకార వషట్కారములచేత దేవతలకొఱకు
 హవిస్సులను ఇచ్చుచున్నాడు). మనుష్యాః = మనుష్యులు, హస్త
 కారం = హస్తయను స్తనమును, (ఉపజీవంతి = అనుసరించి జీవించు
 చున్నాడు). (హస్తయనుదానితో మనుజులకు అన్నము ఇయ్యఁబడు
 చున్నది). పితరః = పితృదేవతలు, స్వధాకారం = స్వధా యను
 దానిని, (ఉపజీవంతి = అనుసరించి జీవించుచున్నాడు. పితరులకు
 స్వధాయను స్తనముతో కవ్యము (కవ్యమనగా పితరులకు ఇచ్చెడి
 అన్నము పేరు ఇయ్యఁబడుచున్నది). తస్యాః = ఆ వాక్కు అను
 కామధేనువునకు, ప్రాణః = ప్రాణము, ఋషభః = వృభషము,
 (ప్రాణముచేతనే వాక్కు పుట్టింపఁబడుచున్నది). మనః = మనస్సు,
 వత్సః = దూడ (మనస్సు ఆలోచించుచుండగా వాక్కులు పుట్టింపఁ
 బడుచున్నవి. = మనస్సుచేతనే వాక్కు అనెడి క్షీరములు స్రవింపఁ

జేయఁబడుచున్నవి).

తా॥ ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క పేరు, ఉపాసనము, ఇక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. ఏమనగా, వాక్కనునది శబ్దము = వేదము. ఆ వాక్కునే కామధేనువునగా నుపాసించవలయును. ఈ వాగ్రూప కామధేనువునకు స్వాహా యనునదియును వషట్ అనునదియును హస్త యనునదియును స్వధా అనునదియును, నాలుగు స్తనములు గలవు. వీటిలో మొదటి స్వాహా వషట్ అను రెండు స్తనములచేతను దేవతల కొఱకు హవిస్సులు ఇయ్యఁబడుచున్నవి. హస్తయను ఒక స్తనముచే మనుష్యులకొరకు అన్నము ఇయ్యఁబడుచున్నది. స్వధా యను ఒక స్తనముచేత పితృదేవతలకొఱకు కవ్యము ఇయ్యఁబడుచున్నది. ఈ వాగ్రూప కామధేనువు ప్రాణముచే పుట్టింపఁబడుచున్నది. కనుక దీనికి ప్రాణమే వృషభము. మనస్సుచేత వాక్కను క్షీరములు స్రవింపజేయఁబడుచున్నవి గనుక మనస్సే దూడగానున్నది. కాబట్టి ఇట్లు వాగ్రూప కామధేనువును తెలిసికొని దానిని యుపాసించ వలయును.

ఇట్లు సప్తధ్యాయమునందు అష్టమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - నవమబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ అయమగ్నిర్వైశ్వానరో యో2య మస్తః పురుషే యే నేద మన్నం పచ్యతే యదిదమద్యతే తస్యైషః ఘోషో భవతి యమే తత్కర్ణావపిధాయ శృణోతి స యదోత్క్రమిష్యన్నవతి నైసం ఘోషగ్ శృణోతి.

॥1॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే - నవమంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అయం - అగ్నిః - వైశ్వానరః - యః - అయం - అస్తః - పురుషే - యేన - ఇదం - అన్నం - పచ్యతే - యత్ - ఇదం - అద్యతే - తస్య - ఘోషః - ఘోషః - భవతి - యం - ఏతత్ - కర్ణా -

అపిథాయ - శృణోతి - సః - యదా - ఉత్క్రమిష్యన్ - భవతి -
న - ఉనం - ఘోషం -

అయం = ఇది, వై శ్వేతానరః = వైశ్వనరమరు, అగ్నిః =
అగ్ని. (ఈ అగ్ని ఏది?) అస్త్యపురుషే = పురుషుని లోపలనున్న,
అయం = ఈ అగ్ని, (జాతరాగ్ని) యః = ఏదియో, మేన =
ఏ అగ్ని చేతను, ఇదం = ఈ; అన్నం = అన్నము, పచ్యతే = పాకము
చేయబడుచున్నదో, (ఆ యగ్నియే వైశ్వనరమను అగ్ని). || అన్న
మేదియనగా, (ప్రజాభిః = ప్రజలచేతను), యత్ = ఏ, ఇదం =
ఈ అన్నము, అద్యతే = భక్షింపబడుచున్నదో, (ఈ జతరాగ్ని
పచనము చేయునట్టి అన్నము). తస్య = అన్నమును పచనము చేయు
నట్టి అగ్నికి, ఏషః = ఈ, ఘోషః = ధ్వని, భవతి = కలుగు
చున్నది. (ఆ ధ్వని యేదియనగా), (పురుషః = పురుషుడు), కర్తా =
చెవులను, అపిథాయ = మూసికొని, యం = ఏధ్వనిని, ఏతత్ =
ఇప్పుడు, శృణోతి = వినుచున్నాడో, (అదియే ధ్వని). (తం = అగ్నిని,
ప్రజాపతిం = బ్రహ్మమునుగా, ఉపాసీత = ధ్యానించవలయును);
సః = ఈ శరీరమునందు భోక్తయగు ఆ పురుషుడు, యజా =
ఎప్పుడు, ఉత్క్రమిష్యన్ = శరీరములోనుండి లేచిపోవుట కిచ్చగల
వాడు, భవతి = అగుచున్నాడో, (తదా = అప్పుడు), ఏనం = ఈ,
ఘోషం = ధ్వని, నశృణోతి = వినుడు.

తా|| ఇప్పుడు జాతరాగ్నియొక్క యుపాసన చెప్పబడు
చున్నది. జనులచేత భక్షింపబడెడి అన్నమును పచనముచేయుచున్న
దేహములో నున్న జాతరాగ్నియే వైశ్వనరమను పేరుగల అగ్ని.
దీనినె బ్రహ్మమునుగా ఉపాసించవలయును. భక్షింపబడిన అన్న
మును హృదయమునందు పచనముచేయునట్టి అగ్నియొక్క ధ్వనిని
దేహమునందలి భోక్తయగు పురుషుడు హస్తాంగములతో చెవు
లను మూసికొని వినుచున్నాడు. ఆ పురుషుడు శరీరమునుండి లేచి

పోవుట కిచ్చయించునపుడు ఆ ధ్యనిని వినఁడు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు నవమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - దశమబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ యదా వై పురుషోఽస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స వాయుమాగచ్ఛతి
తస్మై స తత్ర విజిహీతే యథా రథ చక్రస్య ఖంటేన స ఊర్ధ్వ
ఆక్రమతే స ఆదిత్యమాగచ్ఛతి తస్మై స తత్ర విజిహీతే యథా
డమ్బరస్య ఖం తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స చంద్ర మసమాగచ్ఛతి
తస్మై స తత్ర విజిహీతే యథా దున్దుభేః ఖం తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్ర
మతే స లోకమాగచ్ఛత్యశోక మహిమం తస్మిన్వసతి శాశ్వతీ
స్సమాః.

ఇతి సప్తమాధ్యాయే దశమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యదా - వై - పురుషః - అస్మాత్ - లోకాత్ -
ప్రైతి - సః - వాయుం - ఆగచ్ఛతి - తస్మై - సః - తత్ర - విజి
హీతే - యథా - రథచక్రస్య - ఖం - తేన - సః - ఊర్ధ్వ - ఆక్ర
మతే - సః - ఆదిత్యం - ఆగచ్ఛతి - తస్మై - సః - తత్ర - విజి
హీతే - యథా - డమ్బరస్య - ఖం - తేన - సః - ఊర్ధ్వ -
ఆక్రమతే - సః - చంద్రమసం - ఆగచ్ఛతి - తస్మై - సః - తత్ర -
విజిహీతే - యథా - దున్దుభేః - ఖం - తేన - సః - ఊర్ధ్వ - ఆక్ర
మతే - సః - లోకం - ఆగచ్ఛతి - అశోకం - అహిమం - తస్మిన్ -
వసతి - శాశ్వతీః - సమాః.

॥1॥

ప్ర॥ పురుషః = ఉపాసకుడగు జనుఁడు, యదావై = ఎప్పు
డైతే, అస్మాత్ = ఈ, లోకాత్ = లోకమునుండి, ప్రైతి = శరీ
రమును విడిపోవుచున్నాఁడో, (తదా = అప్పుడు) సః = ఆ పురు
షుఁడు, వాయుం = వాయువును, ఆగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడు.
తత్ర = అక్కడ, సః = ఆవాయువు, తస్మై = ఆ పురుషునికొఱకు,

రథచక్రస్య = రథ చక్రముయొక్క, ఖం యథా = రంధ్రమువంటి దారిని, విజిహీతే = తన దేశావయవములనుండి యిచ్చుచున్నాడు. తేన = ఆ మార్గముతో, సః = ఆ పురుషుడు, ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే = పైకి పోవుచున్నాడు. (తరువాత), సః = ఆ పురుషుడు, ఆదిత్యం = సూర్యుని, ఆగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు. తత్ర = అక్కడ, సః = ఆ సూర్యుడు, తస్మై = ఆ పురుషుని కొఱకు, ఆడమ్బరస్య = ఆడమ్బరమును వాద్యవిశేషముయొక్క, ఖం యథా = రంధ్రమువంటి మార్గమును, విజిహీతే = తన మండలములోనుండి యిచ్చుచున్నాడు. తేన = ఆ మార్గముతో, సః = ఆ పురుషుడు, ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే = పైకి పోవుచున్నాడు. (తరువాత), సః = ఆ పురుషుడు, చంద్రమ సం = చంద్రుని, ఆగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు, సః = ఆ చంద్రుడు, తత్ర = అక్కడ, తస్మై = ఆ పురుషుని కొఱకు, దున్దుభేః = భేరియొక్క, ఖం యథా = రంధ్రమువంటి మార్గమును, విజిహీతే = తన మండలము నుండి యిచ్చుచున్నాడు. తేన = ఆ మార్గముతో, సః = ఆ పురుషుడు, ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే = పైకి పోవుచున్నాడు. (తరువాత), సః = ఆ పురుషుడు, అహిమం = మంచులేని, (చలిలేని), అశోకం = దుఃఖములేని, ణోకం = బ్రహ్మలోకమును, ఆగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు, తస్మిన్ = ఆ బ్రహ్మలోకమునందు, శాశ్వతీః = నిత్యములైన, సమాః = సంవత్సరములు, (అనేక కల్పములు), వసతి = ఉంటున్నాడు.

తా॥ పూర్వము చెప్పిన యుపాసనలు చేయునట్టి పురుషుడు ఈ లోకమునుండి శరీరమును విడిచి మరణమైపోయి వాఁడు పునః పొందుచున్నాడు. ఆ వాయువు ఆ పురుషునికొఱకు రథచక్రముయొక్క రంధ్రమువంటి మార్గము నిచ్చుచున్నది. ఆ మార్గముద్వారా పురుషుడు వాయుమండలము నతిక్రమించి సూర్యుని పొందుచున్నాడు. తదనంతరము సూర్యుడు ఆ పురుషునికొఱకు తన మండ

లమునందు ఆడంబరమును వాద్యవిశేషముయొక్క రంధ్రమువంటి మార్గమును ఇచ్చుచున్నాడు. ఆ మార్గముద్వారా ఆ పురుషుడు సూర్యమండలము నతిక్రమించి చంద్రుని పొందుచున్నాడు. తరువాత చంద్రుడు ఆ పురుషునికు తన మండలమునందు భేరీవాద్యముయొక్క రంధ్రమువంటి మార్గమును ఇచ్చుచున్నాడు. ఆ మార్గముద్వారా ఆ పురుషుడు చంద్రమండలము నతిక్రమించి పైకిపోయి చలిలేనిది యను దుఃఖరహితమునగు బ్రహ్మలోకమును పొంది అక్కడ అనేక కల్పములు నివసించి యుంటున్నాడు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు దశమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - ఏకాదశ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ ఏతద్వై పరమం తపో యద్వ్యాపి తస్త్వప్యతే పరమగ్ హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేదై తద్వై పరమం తపో యం ప్రేత మరణ్యగ్ హరన్తి పరమగ్ హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేదైతద్వై పరమం తపో యం ప్రేతమగ్నావభ్యా దధతి పరమగ్ హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేద. ||1||

ఇతి సప్తమాధ్యాయే ఏకాదశం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఏతత్ - వై - పరమం - తపః - యత్ - వ్యాపితః - తప్యతే - పరమం - హ - ఏవ - లోకం - జయతి - యః - ఏవం - వేద - ఏతత్ - వై - పరమం - తపః - యం - ప్రేతం - అరణ్యం - హరన్తి - పరమం - హ - ఏవ - లోకం - జయతి - యః - ఏవం - వేద - ఏతత్ - వై - పరమం - తపః - యం - ప్రేతం - అగ్నా - అభ్యాదధతి - పరమం - హ - ఏవ - లోకం - జయతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ (జీవః = జీవుడు), వ్యాపితః = జ్వరాదిరోగపీడితుడై, తప్యతేయత్ = సంతాపము నొందుట యనునది ఏదియో ఏతద్వై =

ఇదియే, పరమం = శ్రేష్ఠమగు, తపః = తపస్సు, (ఇతి = అని), ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), పరం = శ్రేష్ఠమైన, లోకంహైవ = లోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాఁడు, (ఋత్విజః = ఋత్విక్కులు), యం = ఏ, ప్రేతం = మరణమును పొందిన వానిని, (అన్త్యకర్మణే = అన్త్యకర్మము కొఱకు), (గ్రామాత్ = గ్రామమునుండి), అరణ్యం = అడవిని గూర్చి, హరన్తి = తీసికొనిపోవుచున్నాఁడో, ఏతద్వై = ఇదియే, పరమం = శ్రేష్ఠమైన, తపః = తపస్సు, (ఇతి = అని), ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), పరం = శ్రేష్ఠమగు, లోకంహైవ = లోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాఁడు. యంప్రేతం = ఏ మరణము పొందినవానిని. (ఋత్విజః = ఋత్విక్కులు, అగ్నౌ = అగ్నియందు, అభ్యాదధతి = ఉంచుచున్నారో, ఏతద్వై = ఇదియే, పరమం = శ్రేష్ఠమైన, తపః = తపస్సు, (ఇతి = అని), ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడే), పరం = శ్రేష్ఠమైన. లోకంహైవ = లోకమునే, జయతి = జయించుచున్నాఁడు.

తా॥ బ్రహ్మోపాసనా ప్రసంగముచే ఆ బ్రహ్మోపాసనమును ఫలవంతముగానే చెప్పబడుచున్నది. జీవుఁడు రోగాదిశీటలై సంశాపము నొందుటయే శ్రేష్ఠమైన తపస్సు యని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు శ్రేష్ఠమగు లోకమును జయించుచున్నాఁడు. మరణమును పొందినవాని అన్త్యకర్మకొఱకు ఋత్విక్కులు గ్రామమునుండి అరణ్యమునకు తీసికొని పోవుటయే శ్రేష్ఠమైన తపస్సుని తెలిసికొనువాఁడు శ్రేష్ఠమగు లోకమును జయించుచున్నాఁడు. మరణమును పొందిన వాని శరీరమును ఋత్విక్కులు అగ్నియందుంచుట శ్రేష్ఠ తపస్సు అని తెలిసికొనువాఁడు శ్రేష్ఠలోకమును జయించుచున్నాఁడు. ఏలనఁగా. లోకమునందు దేహమును కృచ్ఛ్రములు మొదలైన

వాటిచే సంతాపము నొందించుటయును, అరణ్యమును పొందుటయును, అగ్నిప్రశాంతము చేయుటయును, సాధారణముగా పుణ్యసాధనము లగుటచే ఈ పూర్వము చెప్పబడిన మూటిని తపస్సుగాఁ దెలిసికొనువాఁడు శ్రేష్ఠమైన లోకమును జయించుచున్నాఁడని తాత్పర్యము.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు ఏకాదశ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - ద్వాదశ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ అన్నం బ్రహ్మేత్యేక ఆహుస్తన్న తథా పూయతి వా అన్నమృతే ప్రాణాత్ప్రాణో బ్రహ్మేత్యేక ఆహుస్తన్న తథా శుష్యతి వై ప్రాణ ఋతేన్నా నతే హ త్వేవ దేవతే ఏకథా భూయం భూత్వా పరమతాం గచ్ఛతస్తద్ధ స్మాహ ప్రాతృదః పితరం కిం స్విదేవై వం విదుషే సాధు కుర్యాం కిమేవాస్మా అసాధు కుర్యామితి స హ స్మాహ పాణినా మా ప్రాతృద కస్త్యేన యోరేకథా భూయం భూత్వా పరమతాం గచ్ఛతీతి తస్మా ఉ హైతదువాచ వీత్యన్నం వై వి అన్నే హీమాని సర్వాణి భూతాని విష్టాని ర మితి ప్రాణో వైరం ప్రాణే హీమాని సర్వాణి భూతాని రమస్తే సర్వాణి హ వా అస్మిన్భూతాని విశంతి సర్వాణి భూతాని రమస్తే య ఏవం వేద,

1॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే ద్వాదశం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అన్నం - బ్రహ్మ - ఇతి - ఏకే - ఆహుః - తత్ - న - తథా - పూయతి - వై - అన్నం - ఋతే - ప్రాణాత్ - ప్రాణః - బ్రహ్మ - ఇతి - ఏకే - ఆహుః - తత్ - న - తథా - శుష్యతి - వై - ప్రాణః - ఋతే - అన్నాత్ - ఏతే - హ - తు - ఏవ - దేవతే - ఏకథాభూయం - భూత్వా-పరమతాం-గచ్ఛతః - తత్-హ-స్మ ఆహ-ప్రాతృదః-పితరం-కిం - స్వీత్ - ఏవంవిదుషే -

సాధు-కుర్యాం-కిం-ఏవ-అస్మై-అసాధు-కుర్యాం-ఇతి-సః - హ - స్మ-
 ఆహ-పాణినా-మా-ప్రాతృద-కః తు - ఏనయోః - ఏకభాభాయం-
 - భూత్వా - పరమతాం - గచ్ఛతి - ఇతి - తస్మై - ఉ - ఏతత్ -
 ఉవాచ - వి - ఇతి - అన్నం - వై - వి - అన్నే - హి-ఇమాని -
 సర్వాణి - భూతాని - విష్టాని - రం - ఇతి - ప్రాణః - వై-రం -
 ప్రాణే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - రమన్తే-సర్వాణి-
 హ - వై - అస్మిన్ - భూతాని - విశంతి - సర్వాణి - భూతాని -
 రమన్తే - యః - ఏవం - వేద.

[ప్ర॥ ఏకే = కొందఱు, అన్నం = అన్నము బ్రహ్మేతి = పర
 బ్రహ్మమని, ఆహుః = చెప్పిరి. తత్ = అది. తథా = ఆ ప్రకారము,
 న = కాదు, అన్నం = అన్నము. ప్రాణాదృతే = ప్రాణములేకుండ,
 పూయతివై = పూతీభావముచు పొందుచున్నది. (దుర్గంధమగుచున్నది.)
 ఏకే = మఱికొందఱు, ప్రాణః = ప్రాణము, (ప్రాణవాయువు). బ్రహ్మేతి =
 పరబ్రహ్మమని, ఆహుః = చెప్పిరి. తత్ = అది, తథా = ఆ ప్రకారము,
 న = కాదు. ప్రాణః = ప్రాణము, అన్నాదృతే = అన్నములేకుండ, శుష్య
 తివై = శోషించిపోవుచున్నది. (ఈ అన్న ప్రాణములకు రెంటికిని ఒక్కొక్క
 దానికిని ఏకారణమువలన బ్రహ్మత్వముపపన్నముకాదో ఆ కారణము
 వలననే), ఏతేహతు ఏవదేవతే = ఈ అన్నప్రాణములను రెండు దేవ
 తలే, ఏకభాభాయం = ఏకభావమును, భూత్వా = అయి, (పొంది),
 పరమతాం = పరత్వమును, (బ్రహ్మత్వమును), గచ్ఛతః = పొందు
 చున్నవి. తద్ధ = దానినే. ప్రాతృదః = ప్రాతృదుడను వేదగలపుత్రుడు,
 వితరం = తండ్రినిగూర్చి, ఏవంవిదుషే = ఇట్లు తెలిసికొనిన పర
 బ్రహ్మము కొఱకు, కింస్విదేవసాధు = ఏమిశుభమును (పూజను),
 కు - యం = చేయుదును. అస్మై = ఈ పరబ్రహ్మముకొఱకు, కిమేవా
 సాధు = ఏ అమంగళమును, కుర్యామితి = చేయుదునని, ఆహస్మ =
 పలికెను (తోడుగ పుట్టిన అన్నప్రాణములను బ్రహ్మమునుగాఁ దెలిసి

కొనిన వాడు, చెడుగును చేయుటచే ఖండింపఁబడినవాడును కాదు, మంచిని చేయుటచే పూజ్యుఁడును కాదు, అని భావము). సః = ఆ తండ్రి, ప్రాత్యద = ప్రాత్యదుడను ఓ పుత్రుఁడా ! ఏనయోః = ఈ అన్నప్రాణముల రెంటిలో, కస్తు = ఏది, ఏకభాభాయం = ఏకభావమును, భూత్వా = అయి, పరమతాం = బ్రహ్మాత్వమును, గచ్ఛతీతి = పొందుచున్నదని, మా = పలుకవద్దు, (అని) పాశీనా = హస్తముతో (నివారించుచు), ఆహస్మ = పలికెను. తస్మైడహ = ఆ పుత్రునికొఱకె, ఏతత్ = ఈముందు చెప్పఁబోయెడి, వీతి = వి అను వాక్యమును, రమితి = రం అను వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను. (యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన), అన్నేహి = అన్నమునందే, ఇమాని = ఈ, సర్వాః = సమస్తములైన భూతాని = భూతములు, విష్టాని = ఆశ్రయించి యున్నవో, (తస్మాత్ = ఆ కారణము వలన), అన్నంవై = అన్నమే, వి = వి అనునది, (యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన), ప్రాణోహి = ప్రాణమునందే, ఇమాని = ఈ, సర్వాః భూతాని = సమస్త భూతములును. రమస్తే = క్రీడించుచున్నవో, (తస్మాత్ = ఆ కారణము వలన), ప్రాణోవై = ప్రాణమే, రం = రం అనునది, యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనునో, అస్మిన్ = వీని యందు, సర్వాః హవాభూతాని = సమస్త భూతములును, విశంతి = ప్రవేశించుచున్నవి. సర్వాః భూతాని = సమస్త భూతములును, (వీని యందే), రమస్తే = క్రీడించుచున్నవి.

తా॥ ఇక్కడ వేత్తొక యుపాసనను చెప్పుచున్నాడు. కొందఱు అన్నమునే బ్రహ్మమని చెప్పిరి. అయితే అన్నము ప్రాణము వినాగా పూతిభావమును పొందుటవలన పరబ్రహ్మముకాదు. కొందఱు ప్రాణమే బ్రహ్మస్వరూపమని చెప్పిరి. అయితే ఆ ప్రాణమున్న అన్నము లేకపోవుటవలన శోషించుచున్నది గనుక ప్రాణమున్న బ్రహ్మముకాదు. ఇట్లు ప్రత్యేకముగా అన్నప్రాణములకు రెంటికిని

బ్రహ్మత్వము సిద్ధించకపోవుటవలన దేవతాస్వరూపములగు ఈ అన్న ప్రాణములు రెండును ఏకస్వరూపమై బ్రహ్మత్వమును పొందుచున్నవి. ఇట్లు అన్నప్రాణములను బ్రహ్మస్వరూపమైన వాటినిగాఁ దెలిసికొనిన వాఁడు దుష్టత్వమును చేసినను ఖండింపఁబడఁడు. మంచిని చేసినను పూజింపఁబడఁడు. కాఁబట్టి ఇట్లు నాచేఁ దెలిసికొనఁబడిన ఈ పర బ్రహ్మము కొఱకు, నేఁ, ఏమి మంచిని చేయుదును? ఏమి చడుగు చేయుదును? అని ప్రాతృదుఁడను పుత్రుఁడు తన తండ్రినిగూర్చి అడిగెన. ఇట్లు అడిగిన ఆ పుత్రుని గూర్చి తండ్రిహస్తముతో ఇట్లు పలుక వద్దని నివారించుచు, ఓ పుత్రుడా! ఈ సమస్త భూతములు అన్నము నాశ్రయించియున్నవి. కనుక అన్నము వి అనియును, ఈ భూతము లన్నియు ప్రాణమునందు క్రిడించుచున్నవి కాఁబట్టి ప్రాణము రం అనియును, చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్లు అన్నప్రాణములను సమస్త భూతములకాశ్రయ క్రిడాకరములనుగా దెలిసికొనిన వానియందు సమస్త భూతములు ఆశ్రయమును క్రిడను చేయుచున్నవి; అనఁగా అట్టివాఁడు సర్వమునకు ఆశ్రయుఁడును బలవంతుఁడు నగుచున్నాఁడు.

సప్తమాధ్యాయమునందు ద్వాదశ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - త్రయోదశ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ ఉక్థం ప్రాణో వా ఉక్థం ప్రాణో హీదగ్ సర్వముత్థాపయత్యు
ద్ధాస్మాదుక్థ విధీర సిష్ఠత్యుక్థస్య సాయుజ్యగ్ సలోకతాం జయతి
య ఏవం వేద. ||1||

ప॥ ఉక్థం - ప్రాణః - వై - ఉక్థం - ప్రాణః - హి - ఇదం -
సర్వం - ఉత్థాపయతి - ఉత్ - హ - అస్మాత్ - ఉక్థవిత్ -
ధీరః - సిష్ఠతి - ఉక్థస్య - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి -
యః - ఏవం - వేదే.

ప్ర॥ ఉక్థం = శస్త్రము, (క్రతువునందు శస్త్రమును పేరుగల

మంత్రము ఋగ్వేదము. అది యేది యనఁగా), ప్రాణోవై = ప్రాణమే. ఉక్థం = శస్త్రము, (ప్రధానమగు శస్త్రము), (ఏలననఁగా), ప్రాణోహి = ప్రాణమే ఇదం = ఈ, సర్వం = సమస్తమును, ఉత్థాపయతి = లేపుచున్నది యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = అటువంటి), ఉక్థనిత్ = ప్రాణవేత్త యగు, ధీరః = పుత్రుఁడు, అస్మాత్ = ఈ ప్రాణవేదనము వలన, ఉత్తిష్ఠతి = లేచుచున్నాఁడు. ఉక్థస్య = ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం = ఐక్యమును, సలోకతాం = సమానలోకత్వమును, జయతి = జయించుచున్నాఁడు (పొందుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇక్కడ వేటొక యువాసన చెప్పబడుచున్నది. ఈ ప్రాణమునె క్రతువునందలి ప్రధానమగు శస్త్రమగు ఋగ్వేదమునుగా నుపాసించవలయును. ఏలననఁగా, ప్రాణము సర్వమును నిలుపుచున్నది గనుక ప్రధానమైన శస్త్రముగా నున్నది ఇట్లు ప్రాణమును తెలిసికొనునట్టి ప్రాణవేత్తయగు పుత్రుఁడు ఈ తెలివివలన పితృక్షము నందు నిలిచియుంటున్నాఁడు. అపరోక్షమునందు ఈ యువాసకుఁడు ప్రాణముయొక్క - ఐక్యమును, సమానలోకత్వమును, పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యజః ప్రాణో వై యజః ప్రాణే హిమాని సర్వాణి భూతాని యుజ్యంతే యుజ్యంతే హస్తై సర్వాణి భూతాని శ్రైష్ఠ్యాయ యజషః సా యుజ్యన్ సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద. ॥2॥

ప॥ యజః - ప్రాణః - వై - యజః - ప్రాణే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - యుజ్యంతే - యుజ్యంతే హ-అస్తై - సర్వాణి - భూతాని - శ్రైష్ఠ్యాయ - యజషః - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యజః = యజుర్వేదమును, ప్రాణమితి = ప్రాణమని, ఉపాసీత = ఉపాసించవలయును. (ఏలననఁగా), ప్రాణోవై = ప్రాణమే, యజః = యజుర్వేదము, (ఎందువల్లననఁగా), ప్రాణేహి = ప్రాణము

నందే, ఇమాని = ఈ, సర్వాణి = సమస్తములగు, భూతాని = భూతములు, యుజ్యంతే = కూర్చుంటున్నవి. యః = ఎవడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడు అస్మై = ఈ తెలిసికొనినవాని కొఱకైన, శ్రేష్ఠాయ = శ్రేష్ఠుకొఱకు, సర్వాణి భూతాని = సమస్త భూతములు, యుజ్యంతే = కూర్చుంటున్నవి. (వాడు), యజుః = ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం = ఐక్యమును, సలోకతాం = సమానలోకత్వమును, జయతి = పొందుచున్నాడు.

తా|| ప్రాణమే హవిస్సును కూర్చునట్టి యజుశ్వేదముగా (యజుర్మంత్రిములచే హవిస్సు ఇవ్వబడును గనుక) ఉపాసించవలయును. ఏలననగా, ప్రాణమే యజుస్సుగా నున్నది. కనుకనే ప్రాణమునందే ఈ సమస్త భూతములు కూర్చుంటున్నవి. కాబట్టి ఇట్లు ప్రాణమునె యజుస్సునుగాఁ దెలిసికొనిన వానికొఱకు సమస్త భూతములు ప్రత్యక్షమునందు శ్రేష్ఠమును కూర్చున్నవి. ఇట్టి యుపాసకుఁడు పరోక్షమునందు ప్రాణముయొక్క ఐక్యమును సమానలోకతను పొందుచున్నాడు.

ఉ|| సామ ప్రాణో వై సామ ప్రాణే హిమాని సర్వాణి భూతాని సమ్యక్ష్చ సమ్యక్ష్చహస్యై సర్వాణి భూతాని శ్రేష్ఠాయ కల్పంతే సామ్న స్సాయుజ్యం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద. ||3||

ప|| సామ - ప్రాణః - వై - సామ - ప్రాణే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - సమ్యక్ష్చ - సమ్యక్ష్చ - హ - అస్యై - సర్వాణి - భూతాని - శ్రేష్ఠాయ - కల్పంతే - సామ్నః - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర|| (ప్రాణం = ప్రాణమును), సామ = సామవేదమునుగా, (ఉపాసీత = ఉపాసన చేయవలయును). ప్రాణోవై = ప్రాణమే, సామ = సామవేదము, ప్రాణేహి = ప్రాణమునందే, ఇమాని = ఈ, సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = భూతములు, సమ్యక్ష్చ =

మిక్కిలి కలిసికొనుచున్నవి. యః = ఏవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్మై = వీనికొఱకు, (వీనియొక్క), సమ్యక్సహ=మిక్కిలి కలిసికొనియున్న, సర్వాణి భూతాని=సమస్త భూతములు, త్రైస్థాయ = శ్రేష్ఠతకొఱకు, కల్పస్తే = సమర్థము లగుచున్నవి. (ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు), సామ్నః=ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం = ఐక్యమును, సలోకతాం = సమాన లోకత్వమును, జయతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా|| ప్రాణమును సామమని యుపాసించవలయును. ఏలననగా ఈ సమస్త భూతములు ప్రాణమునందే మిక్కిలి కలిసికొనియున్నవి. కనుక ప్రాణమే సామమైయున్నది. ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించు వానియొక్క శ్రేష్ఠతకొఱకు సమస్త భూతములు ప్రత్యక్షమునందు సమర్థము లగుచున్నవి. ఈ యుపాసకుఁడు అపరోక్షమునందు ప్రాణ ముయొక్క ఐక్యమును సమానలోకత్వమును పొందుచున్నాఁడు.

ఉ|| శ్చత్రం ప్రాణో వై శ్చత్రం ప్రాణో హి వై శ్చత్రం త్రాయతే హైనం ప్రాణః శ్చణితోః ప్రశ్చత్రమత్ర మాప్నోతి శ్చత్రస్య సాయుజ్యం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద. ||4||

ఇతి సప్తమాధ్యాయే త్రయోదశం బ్రాహ్మణమ్.

వీ|| శ్చత్రం - ప్రాణః - వై - శ్చత్రం - ప్రాణః - హి - వై - శ్చత్రం - త్రాయతే - హ - ఏవం - ప్రాణః - శ్చణితోః - ప్రశ్చత్రం - అత్రం - అప్నోతి - శ్చత్రస్య - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర|| (ప్రాణం = ప్రాణమును), శ్చత్రం = శ్చత్రమునుగాను, (హింసవలన రక్షించువానినిగాను), (ఉపాసితం=ఉపాసించవలయును). ప్రాణోవై = ప్రాణమే, శ్చత్రం = శ్చత్రస్వరూపము. ప్రాణోహివై = ప్రాణమే, శ్చత్రం = శ్చత్రస్వరూపము. ప్రాణః = ప్రాణము, శ్చణితోః = హింసవలన, ఏవం = ఈ దేహమును, త్రాయతేహ =

రక్షించుచున్నది. యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), అత్రం = వేతాకనిచేత రక్షింపబడని, ప్రక్షత్రం = మిక్కిలి హింసవలన రక్షించునట్టి ప్రాణమును ఆహ్వాతి = పొందుచున్నాఁడు. శత్రస్య = ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం = ఐక్యమును, సలోకతాం = సమానలోకత్వమును, జయతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా॥ ప్రాణమును హింసవలన రక్షించునట్టి శత్రస్వరూపము నుగా ఉపాసించవలయును. ఏలననఁగా, ప్రాణమే ఈ దేహమును హింసవలన రక్షించుచున్నది, కనుక ప్రాణము శత్రస్వరూపమై యున్నది. ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఎవనిచేతను రక్షింపబడని సర్వమును, హింసవలన రక్షించునట్టి ప్రాణమును పొందుచున్నాఁడు. పరోక్షమందు ప్రాణముయొక్క ఐక్యమును సమానలోకతను పొందుచున్నాఁడు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయము త్రయోదశ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - చతుర్దశ బ్రాహ్మణము.

ఉ॥ భూమిరస్తరితం ద్యౌరిత్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ హ వా ఏకం గాయత్ర్యై పదమేతదు హైవాస్యా ఏతత్స యావదేష త్రిషు లోకేషు తావద్ధ జయతి యోఽస్యా ఏతదేవం పదం వేద. ॥1॥

ప॥ భూమిః - అస్తరితం - ద్యౌః - ఇతి - అష్టై - అక్షరాణి - అష్టాక్షరం - హ - వై - ఏకం - గాయత్ర్యై - పదం - ఏతత్ - ఉ - హ - ఏవ - అస్యాః - ఏతత్ - సః - యావత్ - ఏషు - త్రిషు - లోకేషు - తావత్ - హ - జయతి-యః-అస్యాః- ఏతత్ - ఏవం - పదం - వేద.

ప్ర॥ భూమిః = భూమియును, అస్తరితం = ఆకాశమును, ద్యౌః = స్వర్గలోకమును, ఇతి = ఈ, అష్టై = ఎనిమిది, అక్షరాణి =

అక్షరములు, (భూమిః అను పదమునందలి భూ అను అక్షరము మొదలు కడవటి ద్వాః అను పదమునందలి దకార యకారముల రెంటితోకూడ ఎనిమిది అక్షరములు), గాయత్ర్యై=గాయత్రియొక్క, అష్టాక్షరంహవై = ఎనిమిది అక్షరములు గలది ఏకం = ఒక్కటి యగు, పదం = పదము. ఏతద్దుహైవ = ఈ త్రిలోకస్వరూపమే, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ ఎనిమిది అక్షరములు గల పదము. ఏవం = ఈ ప్రకారము, యః = ఎవడు, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ, పదం = పదమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = వాడు, ఏషు = ఈ, త్రిషులోకేషు = మూడు లోకముల యందును, యావత్ = ఎంత, (జేతవ్యం=జయించ తగినదో) తానద్ధ = ఆ సర్వమును, జయతి = జయించుచున్నాడు.

తా॥ ఇక్కడ గాయత్రిపాథితోః గూడుకొనిన బ్రహ్మో పాసన చెప్పబడుచున్నది. 'భూమి అంతరిక్ష ద్వా' అనునట్టి ఈ పదము నందలి కడవటి దకార యకారములను రెండు అక్షరములతోః గూడ ఎనిమిది అక్షరములును గాయత్రియొక్క ఎనిమిది అక్షరములు గల ఒక పదముగా నున్నది. గనుక భూమ్యం తరిక్ష స్వర్గములను ఈ మూడు లోకముల స్వరూపము గాయత్రియొక్క ఏక పదమై యున్నది. ఈ ప్రకారము గాయత్రియొక్క పదమును తెలిసికొని యుపాసించువాడు, ఈ మూడు లోకములయందును తాను జయించదగిన దానినంతయు జయించుచున్నాడు.

ఉ॥ ఋచో యజుగ్మి సామానీత్యస్తావక్షరాణ్యస్తాక్షరగ్ హ వా ఏకం గాయత్రైపదమేతద్దు హైవాస్యా ఏతత్స యావతీయం త్రయీ విద్యా తానద్ధ జయతి యోఽస్యా ఏత దేవం పదం వేద.

॥2॥

ప॥ ఋచః - యజుః - సామాని - ఇతి - అష్టా - అక్షరాః - అష్టాక్షరం - హవై - ఏకం - గాయత్ర్యై - పదం-ఏతత్ - ఉ - హ - ఏవ - అస్యాః - ఏతత్ - సః - యావత్ - ఇయం -

త్రయీ - విద్యా - తావత్ - హ - జయతి - యః - అస్యాః -
ఏతత్ - ఏవం - పదం - కేద.

ప్ర॥ ఋచః = ఋగ్వేదమంత్రములును, యజాంషి = యజుర్మంత్రములును, సామాని = సామమంత్రములును, ఇతి = ఈ వేద
త్రయముయొక్క నామాక్షరములైన, అష్టా = ఎనిమిదియైన, అక్ష
రాణి = వర్ణములు, గాయత్ర్యై = గాయత్రియొక్క, అష్టాక్షరం
హవై = ఏనిమిది అక్షరములేగల, ఏకం = ఒక్కటియైన, పదం =
రెండవపాదము. ఏతదు హైవ = ఈ వేదత్రయమే, అస్యాః = ఈ
గాయత్రియొక్క. ఏతత్ = రెండవపాదము. ఏవం = ఈప్రకారము,
యః = ఎవడు, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క ఏతత్ = ఈ, పదం
= వాదమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = వాడు, ఇయం
= ఈ, త్రయీవిద్యా = ఋగ్యజుస్సామ రూపమైన వేదవిద్య, యావతి
= ఎంత ఫలసముదాయము కలదో, తావద్ధ = దానిసంతయు, జయతి =
జయించుచున్నాడు. (పొందుచున్నాడు).

తా॥ ఈ మంత్రమునందు చెప్పబడిన ఋగ్యజుస్సామరూప
మైన వేదత్రయముయొక్క నామాక్షరములు ఎనిమిది గాయత్రియొక్క
ఏనిమిది అక్షరములుగల రెండవపాదము. ఈ గాయత్రియొక్క రెండవ
పాదము ఋగ్యజుస్సామరూపమైన త్రయీవిద్యయేగాక తెలిసికొని
యుపాసించెడివాడు ఋగ్యజుస్సామములను కేదత్రయమునందలి
ఫలమునంతను పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ ప్రాణోఽసానో వ్యాస ఇత్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ హ వా ఏకం
గాయత్ర్యై పదమేతదు హైవాస్యా ఏతత్స యావదిదం ప్రాణి
తావద్ధ జయతి యోఽస్యా ఏతదేవం పదం వేదాథాస్యా ఏతదేవ
తురీయం దర్శతం పదం పరోరజా య ఏష తపతి యద్వై చతుర్థం
తత్తురీయం దర్శతం పదమితి దదృశ ఇవప్యేష పరోరజా ఇతి
సర్వముప్యేవైష రజ ఉపయ్యపరి తపత్యేవగ్ హైవ త్రియా

యశసా తపతి యోఽస్యా ఏత దేవం పదం వేద. ||3||

ప్ర॥ ప్రాణః - అపానః - వ్యానః - ఇతి - అష్టై - అక్షరాణి -
అష్టాక్షరం - హవై - ఏకం - గాయత్ర్యై - పదం - ఏతత్ - ఉ -
హ - ఏవ - అస్యాః - ఏతత్ - సః - యావత్ - ఇదం - ప్రాణి -
తావత్ - హ - జయతి - యః - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవం - పదం -
వేద - అథ - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవ - తురీయం - దర్శతంపదం -
పరోరజాః - యః - ఏషః - తపతి - యత్ - వై - చతుర్థం -
తత్ - తురీయం - దర్శతంపదం - ఇతి - దదృశే - ఇవ - హి -
ఏషః - పరోరజాః - ఇతి - సర్వం - ఉ - హి - ఏవ - ఏషః -
రజః - ఉపరి - ఉపరి - తపతి - ఏవం - హ - ఏవ - శ్రియా -
యశసా - తపతి - యః - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవం - పదం - వేద.

ప్ర॥ ప్రాణః=ప్రాణమును, అపానః=అపానమును, వ్యానః=వ్యానమును, ఇతి=ఈ ప్రాణాపాన వ్యానములను మూడుపదములయందలి వర్ణములు, (కడపటి వ్యానశబ్దమునందు, వి, ఆ, స, యని మూడుర్ణవములుగాఁ దెలిసికొనవలయును). అష్టై=ఎనిమిదియగు, అక్షరాణి=అక్షరములు, గాయత్ర్యై = గాయత్రియొక్క, అష్టాక్షరంహవై=ఎనిమిది అక్షరములే గల, ఏకం = ఒక్కటియైన, పదం=పాదము. (మూడవ పాదము). ఏతదుపైవ = ఈ ప్రాణత్రయమే, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ మూడవపాదము. యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ పదం = మూడవపాదమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో. సః = వాఁడు, ఇదం = ఈ, ప్రాణి = ప్రాణిసమూహము, యావత్ = ఎంతయో, తావద్ధ = దానింతయును, జయతి=జయించుచున్నాఁడు అథ = అంతరమునందు, (మూడు పాదములను చెప్పిన తరువాత), యఏషః = ఈ ప్రత్యక్షముగు సూర్యమండలము, పరోరజాః = పరోరజయనునట్టి పదము, (శ్రేష్ఠమై రజస్సు గలదియై). తపతి = ప్రకా

శించుచున్నదో, ఏతదేవ = ఇదియె, అస్యాః = ఈ గాయత్రీయొక్క, తురీయం = తురీయమనునట్టి, దర్శతంపదం = దర్శతమనుపాదము. (ఇక్కడ పరోరజా, తురీయం, దర్శతపదం, అను ఈ మూటికిని శృతియె స్వఙ్గముగా అర్థమును ప్రకటించుచున్నది). చతుర్థం = నాలుగవది. యద్వై = ఏదియో, తత్ = అది, తురీయం = తురీయమనునది. దర్శతం పదమితి = దర్శతంపదం అనునది, దదృశ ఇవహి = కనఁపడ్డదివలెనే యుండునట్టి, ఏషః = ఈ మండలాంతర్గత పురుషుఁడు. పరోరజాఇతి = పరోరజాయనునది, ఏష ఏవ = ఈ మండలాంతర్గత పురుషుఁడే; (ఈ పురుషుఁడు), సర్వముహ = సమస్తమైన, రజః = రజస్సునుగూర్చి, (సమస్త లోకమును), ఉపద్యపరి = మీఁదు మీఁదుగా, (వీప్సార్థమునందు ద్విరుక్తి. ఈ ఉపద్యపరియను పదమునకు మీఁదుగానుండు సూర్యుఁడు కాఁడని తెలియపఱచుటకుగా వీప్సార్థము), తపతి = ప్రకాశించుచున్నాఁడు. యః = ఎవఁడు ఏవం = ఈ ప్రకారము, అస్యాః = ఈ గాయత్రీయొక్క, ఏతత్ = ఈ, పదం = నాలుగవ పాదమును, తేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (నః = వాఁడు). ఏవం హైవ = ఈ పూర్వోక్తమైన సూర్యుఁడువలెనే, శ్రియా = సర్వాధిపత్య లక్షణమైన సంపదతోను, యశసా = ఖ్యాతితోను, తపతి = ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తా|| ఈ మంత్రమునందు చెప్పబడిన ప్రాణోఽపాన వ్యానములను మూటియొక్క నామాక్షరములు ఎనిమిది, గాయత్రీయొక్క ఏనిమిది అక్షరములుగల మూడవపాదము. ఇట్లు గాయత్రీయొక్క మూడవపాదమును ప్రాణాపాన వ్యాన రూపముగాను తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఈ ప్రాణిసమూహము నంతయును జయించుచున్నాఁడు. ఇట్లు గాయత్రీ మూడుపాదములను తెలిసికొనిన పిమ్మట ప్రత్యక్షముగాఁ కనబడుచున్నవాఁడు వలెనే యున్నట్టివాఁడును, ఊర్ధ్వముగానుండి సమస్తలోకమును ప్రకాశింపఁజేయువాఁడునగు.

సూర్యమండలాంతర్గత పురుషుఁడే ఈ గాయత్రియొక్క చతుర్థపాద మగు పరోరజా యనునదియె యని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు సూర్యుఁడువలె సర్వాధిపత్య లక్షణమైన సంపదతోను ఖ్యాతితోను ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సైమా గాయత్ర్యే తస్మిన్ స్తురీయే దర్శతే పదే పరోరజసి ప్రతిష్ఠితా తద్వై తత్సత్యే ప్రతిష్ఠితం చక్షుర్వై సత్యం చక్షుర్హి వై సత్యం తస్మాద్యదిదానీం ద్వా విపదమానా వేయాతా మహమదర్శ మహమశ్రౌషమితి య ఏవ బ్రూయాదహ మదర్శ మితి తస్మా ఏవ శ్రద్ధధ్యాయ తద్వై తత్సత్యం బలే ప్రతిష్ఠితం ప్రాణో వై బలం తత్ప్రాణే ప్రతిష్ఠితం తస్మాదాహుర్బలగ్ స త్యా దోగీ య ఇత్యేవమేషా గాయత్ర్యధ్యాత్మం ప్రాణే ప్రతిష్ఠితా సా హైమాగయాగ్ స్తత్రే ప్రాణా వై గయా స్తత్ప్రాణాగ్ స్తత్రేతద్యద్గయాగ్ స్తత్రే తస్మాద్గాయత్రీ నామ స యా మేవా మూగ్ సావిత్రీ మన్వాహై మైవ స యస్మా అన్వాహ తస్య ప్రాణాగ్ స్త్రాయతే.

॥॥

ప॥ సా - ఏషా - గాయత్రీ - ఏతస్మిన్ - తురీయే - దర్శతే - పదే - పరోరజసి - ప్రతిష్ఠితా - తత్ - వా - ఏతత్ - సత్యే - ప్రతిష్ఠితం - చక్షుః - వై - సత్యం - చక్షుః - హి - వై - సత్యం - తస్మాత్ - యత్ ఇదానీం - ద్వా - విపదమానా - ఏయాతాం - అహం - అదర్శం - అహం - అశ్రౌషం - ఇతి - యః - ఏవ - బ్రూయాత్ - అహం అదర్శం - ఇతి - తస్మై - ఏవ - శ్రద్ధధ్యాయ - తత్ - వా - ఏతత్ - సత్యం - బలే - ప్రతిష్ఠితం - ప్రాణః - వై - బలం - తత్ - ప్రాణే - ప్రతిష్ఠితం - తస్మాత్ - ఆహుః - బలం - సత్యాత్ - ఓగీయః - ఇతి - ఏవం - ఏషా - గాయత్రీ - అధ్యాత్మం - ప్రాణే - ప్రతిష్ఠితా - సా - హ - ఏషా - గయా - తత్రే - ప్రాణాః - వై - గయాః - తత్ - ప్రాణాన్ - తత్రే -

తత్ - యత్ - గయాన్ - తత్రే - తస్మాత్ - గాయత్రీ - నామ-
 సః - యాం - ఏవ - అమూం - సావిత్రిం - అను - ఆహ - ఏషా -
 ఏవ - సః - యస్మై - అను - ఆహ - తస్య - ప్రాణాన్ - త్రాయతే

ప్ర॥ సా = ఆ పూర్వోక్తమైన, ఏషా = ఈ, గాయత్రీ =
 మూడు పాదములుగల గాయత్రీ, పరోరజసి = పరోరజసియను, దర్శతే
 పదే = చూడఁబడినదివలెనే యుండెడి సూర్యమండలాంతర్గత పురు
 షుడె స్థానముగాఁగల, తురీయే = తురీయమునందు, (గాయత్రి
 యొక్క నాలుగవ పాదమునందు), ప్రతిష్ఠితా = ఉంచఁబడియున్నది,
 (మూర్తా మూర్తస్వరూపమైన జగత్తు, మూడుపాదములుగల గాయ
 త్రియైనది. ఆ గాయత్రి సూర్యునియొక్క సారమగుటవలన మూడు
 పాదములతోఁగూడ నాలుగవ పాదమగు సూర్యునియందుంచఁబడి
 యున్నది). తద్వైతత్ = ఆ ప్రసిద్ధమగు సూర్యాత్మకమగు నాలు
 గవపాదము, సత్య = సత్యమునందు, ప్రతిష్ఠితం = ఉంచఁబడి
 యున్నది. (ఆ సత్యమేదియనఁగా జెప్పఁబడుచున్నది). చక్షుర్వై =
 నేత్రమే, సత్యం = సత్యమైనది. (నేత్రమెట్లు సత్యమైనదియంటే
 చెప్పుచున్నాఁడు). చక్షుః = నేత్రము, సత్యంహివై = ప్రసిద్ధముగా
 సత్యమైనది. (ప్రసిద్ధమెట్లనఁగా జెప్పుచున్నాఁడు). తస్మాత్ =
 ఆ కారణమువలన, ఇదాసిం = ఇప్పుడు. అహం = నేను, అదర్శం =
 చూచితిని. అహం = నేను, అశ్రౌషం = వింటిని. ఇతి = అని,
 వివదమానా = కలహించుచు, ద్వా = ఇద్దఱు మనుష్యులు, ఏయా
 తాయత్ = వచ్చినప్పుడు, యఏవ = ఎవఁడైతే, అహం = నేను,
 అదర్శమితి = చూచితినిని, బ్రూయాత్ = పలుకునో, తస్మాదేవ =
 వానికొఱకే, (వయం = మనము), శ్రద్ధధ్యామ = నమ్ముదము. (విశ్వ
 సింఛదము). (గనుక), తద్వైతత్ = ఆ ఈ ప్రసిద్ధమైన, సత్యం =
 సత్యము, (తురీయపదమగు సూర్యునకాశ్రయమైన నేత్రము), బలే =
 బలమునందు, ప్రతిష్ఠితం = ఉంచఁబడియున్నది. (ఆ బలమేదియనఁగా),

ప్రాణోవై = ప్రాణమే, బలం = బలము, తత్ = ఆ సత్త్వాత్మక
 మగు నేత్రము, ప్రాణే = ప్రాణమునందు, ప్రతిస్థితం = ఉంచబడి
 యున్నది. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, బం = ప్రాణము,
 సత్త్వాత్ = సత్త్వాత్మకమైన నేత్రముకంటె, ఓగీయ ఇతి = బలిష్ఠ
 మైనదియని, అహః = చెప్పుచున్నారు. ఏవం = ఈ ప్రకారము,
 ఏషా = ఈ, గాయత్రీ = గాయత్రి, అధ్యాత్మం = అధ్యాత్మ స్వరూప
 మైన, (పరమార్థస్వరూపమైన), ప్రాణే = ప్రాణమునందు, ప్రతి
 స్థితా = ఉంచబడియున్నది. సైషాహ = ఈ గాయత్రియే, (ప్రాణ
 రూపమైన ఆ గాయత్రియే), గయాన్ = గయలను, (వాగాదీంద్రి
 యములను), తత్రే = పరిపాలించెను, (రక్షించెను). ప్రాణావై =
 వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములె, గయాః = గయలు (అనఁబడును).
 తత్ = ఆ, ప్రాణా = వాగాదీంద్రియములను, (ఆ ప్రాణరూప
 మైన గాయత్రి), తత్రే = రక్షించెను, తత్ = అక్కడ, యత్ =
 ఏకారణమువలన, గయా = వాగాదీంద్రియములను, (ఆ గాయత్రి),
 తత్రే = రక్షించెనో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, గాయత్రీ
 నామ = గాయత్రియను పేరు, (ప్రథితా = ప్రసిద్ధమైనది). సః = ఆ ఆచార్యుడు,
 (ఆప్టవర్షం = ఎనిమిది సంవత్సరముల వయస్సుగల, మాణవం =
 చిన్నవానిని, ఉపనీయ = ఉపనయన సంస్కారము కలవానినిగా
 జేసి), యామేవామూం = ఏ ఈ, సావిత్రీం = సవితృ దేవతాకమైన
 సావిత్రిని, (పచ్చోర్ధ్వశస్సమస్తాంచ = పాదపాదముగాను, సగము
 సగముగాను, సర్వముగాను), అన్వాహ = చెప్పెనో, (సా =
 ఆ సావిత్రీ), ఏషైవ = ఈ గాయత్రియే. (ఎట్లనఁగా), సః =
 ఆ ఆచార్యుడు, యస్తై = ఏబాలునితోఁగఁగ, అన్వాహ = చెప్పు
 చున్నాఁడో, (సావిత్రిని యుప దేశించుచున్నాఁడో), తస్య = ఆ బాలుని
 యొక్క, ప్రాణా = ప్రాణములను, (సరకాదులయందు పడకుండ,
 ఆ సావిత్రీ), త్రాయతే = రక్షించుచున్నది (గమకన గాయత్రి

యనఁబడును).

కా॥ భూలోక భువర్లోక సువర్లోకములును, ఋగ్వజుస్సామ వేదములును, ప్రాణాపానవ్యానములును, ఇవి క్రమముగా నెనిమిదేసి అక్షరములుగల గాయత్రియొక్క ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయములను మూడుపాదములై యున్నవి. ఆట్టి మూడు పాదములుగల ఈ గాయత్రి పరోరజసి యని చెప్పఁబడుచుండెడిదియును చూడఁబడుచివలెనే యుండుచియు నగు సూర్యమండలాంతర్గత పురుషరూపమైన గాయత్రి యొక్క నాలుగవ పాదమునందుంచఁబడియున్నది. ఆ ప్రసిద్ధమగు సూర్యమండలాంతర్గతమైన పురుషరూపమగు గాయత్రి చతుర్థపాదము సత్యమునందుంచఁబడియున్నది. ఆ సత్యము ప్రసిద్ధమగు నేత్రమై యున్నది. అది యెట్లనఁగా, లోకమునందు ఒక వస్తువునుగూర్చి చూచినానని ఒకఁడును, విన్నానని యొకఁడును, చెప్పనపుడు, చూచినానని చెప్పినవానినే మనము ముఖ్యముగా నమ్ముదుము గనుక ప్రసిద్ధమగు ఈ సత్యము, గాయత్రీ చతుర్థపాదమగు సూర్యమండలాంతర్గత పురుషునకాశ్రయమైన నేత్రమే. (నేత్రేంద్రియమే). ఈ సత్యాత్మకమైన నేత్రము. బలరూపమగు ప్రాణమునందుంచఁబడి యున్నది గనుకనే ప్రాణము నేత్రేంద్రియముకంటె బలిష్ఠమైన దానినిగాఁ జెప్పుచున్నారు. ఈ ప్రకారముగానే మూడు పాదములుగల ఈ గాయత్రి, పరమాత్మస్వరూపమైన ఈ ప్రాణమునందుంచఁబడి యున్నది. ఇట్లుంచఁబడి ప్రాణరూపమైన గాయత్రి వాగాదీంద్రియములను కాపాడుచున్నది. ఈ ప్రకారము వాగాదీంద్రియములను కాపాడుటవల్లనే గాయత్రియను పేరుకలిగెను. లోకమునందు ఆచార్యుఁడు ఎనిమిది సంవత్సరముల వయస్సుగల బాలునికి ఉపనయన సంస్కారము కలుగఁజేసి సవిత్య దేవతాకమైన సావిత్రిని యుపదేశించుచున్నాఁడు. ఆ సావిత్రియే ఉపదేశమునుపొందిన బాలుని ప్రాణములను రక్షించుటవలననే గాయత్రి యనఁబడును.

ఉ॥ తాగ్ హై అమేకే సావిత్రీ మశుష్టుభమన్వాహుర్వాగనుష్టు
 బేతద్వాచమనుబ్రూమ ఇతి న తథాకుర్యాద్గాయత్రీమేవ సావిత్రీ
 మనుబ్రూయాద్యదిహ షా అప్యేవం విద్యహ్నివ ప్రతిగృహ్ణాతి
 న హైవ తద్గాయత్ర్యా ఏక ఇచ్చ న పదమ్పితి. ॥5॥

ప॥ తాం - హ - ఏతాం - ఏకే - సావిత్రీం - అనుష్టుభం -
 అను - ఆహుః - వాక్ - అనుష్టుప్ - ఏతత్ - వాచం - అను
 బ్రూమః - ఇతి - న - తథా - కుర్యాత్ - గాయత్రీం - ఏవ -
 సావిత్రీం - అనుబ్రూయాత్ - యది - హ - వై - అపి - ఏవం
 విత్ - బహు - ఇవ - ప్రతిగృహ్ణాతి - న - హ - ఏవ - తత్ -
 గాయత్ర్యాః - ఏకం - చ - న - పదం - ప్రతి.

ప్ర॥ ఏకే = కొందఱు, తాంహ = ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతాం =
 ఈ, సావిత్రీం = సావిత్రీని అనుష్టుభం = అనుష్టుప్చందస్సులవలన
 బుట్టినదానిగా, అన్వాహుః = అనుసరించి చెప్పిరి. (ఏలననగా),
 వాక్ = వాక్కు, అనుష్టుప్ = అనుష్టుప్చందస్సు, (గనుక), ఏత
 ద్వాచం = ఈ వాక్కును, (ఈ సరస్వతిని), అనుబ్రూమః = అను
 సరించి చెప్పుచున్నాము, ఇతి = అని. (అన్వాహుః = అనుసరించి
 పలికిరి). తథా = ఆ ప్రకారము, నకుర్యాత్ = చేయఁగూడదు,
 (తెలిసికొనఁగూడదు). యదిహవాఅపి = అట్లు తెలిసికొనినయెడల,
 గాయత్రీమేవ = గాయత్రినే, సావిత్రీం = సావిత్రీనిగా, అనుబ్రూయత్ =
 అనుసరించి చెప్పఁదగినదగును. (కనుక అట్లు తెలిసికొనఁగూడదని
 ఇట్లు ప్రసంగవశముగాఁజెప్పి గాయత్రీని తెలిసికొనినవానిని స్తుతించు
 చున్నాఁడు). ఏవం విత్ = ఈ పూర్వోక్త ప్రకారము గాయ
 త్రీని తెలిసికొనినవాఁడు, బహ్నివ = అనేకమైనదానివలెనె, (యాత్ =
 దేనిని), ప్రతిగృహ్ణాతి = ప్రతిగ్రహించుచున్నాఁడో, (తీసికొను
 చున్నాఁడో), తత్ = అది, గాయత్ర్యాః = గాయత్రీయొక్క, ఏక
 ఇచ్చన = ఒకటియైనను, పదంప్రతి = పాదమునగుర్చి, నహైవ =

సమర్థముకాదు.

తా|| ఇక్కడ కేటాకమతమును భావన చేయుచున్నాడు. కొందఱు వాక్యే అనుష్ఠాపించుననుక ప్రసిద్ధమగు ఈ సావిత్రిని అనుష్ఠాపించుననుక బుట్టినదానినిగాఁజెప్పచున్నారు. ఆ ప్రకారము తెలిసికొనఁగూడదు. ఏలననఁగా ప్రాణమే గాయత్రిగాఁజెప్పఁబడుటవలన, ప్రాణము చెప్పఁబడినయెడల వాగ్రూపమైన సరస్వతియును ఇతరములగు చక్షురాది ప్రాణములును అన్నియును జాలునికి అర్పింపఁబడినవగును. కనుక గాయత్రినే సావిత్రినిగాఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు చెప్పట సరికాదు; అని ప్రస్తావనవశముచే నిట్లు చెప్పి గాయత్రి స్వరూపము తెలిసికొనినవానిని స్తుతించుచున్నాడు. ఎట్లనఁగా ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారము గాయత్రిని తెలిసికొనినవాడు అనేక మైనవాటిని ప్రతిగ్రహించినను ఆ ప్రతిగ్రహము గాయత్రీయొక్క ఏకపాదమునుగూర్చియైనను సమర్థముకాదు. అనఁగా అప్రతిగ్రహ సమూహముచే ఒక్కటియగు గాయత్రి పాదముయొక్కయైనను విజ్ఞానఫలము అపహరింపఁబడదు.

ఉ|| స య ఇమాన్ శ్రీన్లోకాన్పూర్ణాన్ప్రతిగృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతత్ప్రథమం పదమాఘ్నయాదథ యావతీయం త్రయీ విద్యా యస్తావత్ప్రతిగృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతద్ద్వితీయం పదమాఘ్నయాదథ యావదిదం ప్రాణి యస్తావత్ప్రతిగృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతత్తృతీయం పదమాఘ్నయాదథాఽస్యా ఏతదేవ తురీయం దర్శతం పదం పరోరజా య ఏష తపతి నైవ కేన చనాప్యం కుత ఉ ఏతావత్ప్రతిగృహ్ణీయాత్. ||6||

ప|| సః - యః - ఇమాన్ - శ్రీన్ - లోకాన్ - పూర్ణాన్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సః - అస్యాః - ఏతత్ - ప్రథమం - పదం - ఆఘ్నయాత్ - అథ - యావతీ - ఇయం - త్రయీ - విద్యా - యః - తావత్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సః - అస్యాః - ఏతత్ -

ద్వితీయం - పదం - ఆఘ్నయాత్ - అథ - యావత్ - ఇదం -
 ప్రాణి - యః - తావత్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సః - అస్యాః -
 ఏతత్ - తృతీయం - పదం - ఆఘ్నయాత్ - అథ - అస్యాః -
 ఏతత్ - ఏవ - తురీయం - దర్శతం - పదం - పరోరజాః - యః -
 ఏషః - తపతి - న - ఏవ - కేన - చన - ఆప్యం - కుతః - ఉ -
 ఏతావత్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్.

ప్ర॥ సః = ఆ గాయత్రిని తెలిసికొనిన, యః = ఎవఁడు,
 ఇమాన్ = ఈ, త్రీన్ = మూడగు, లోకాన్ = లోకములను,
 (గో అశ్వాద్వి ధనములచే నిండింపఁబడిన భూమ్యంతరిక్ష స్వర్గలోకము
 లను), ప్రతిగృహ్ణీయాత్ = పొందునో, సః = వాఁడు, అస్యాః =
 ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ, ప్రథమంపదం = మొదటిపాద
 మును, ఆఘ్నయాత్ = పొందును. అథ = అనంతరము, ఇయం =
 ఈ, త్రయీవిద్యా = వేదవిద్య, యావత్ = ఎంతయో, తావత్ =
 దాని నంతను, యః = ఎవఁడు, ప్రతిగృహ్ణీయాత్ = పొందునో,
 సః = వాఁడు, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ,
 ద్వితీయం = రెండవదియైన, పదం = పాదమును, ఆఘ్నయాత్ =
 పొందును. అథ = అనంతరము, ఇదం = ఈ, ప్రాణి = ప్రాణిసమూ
 హము, యావత్ = ఎంతయో, తావత్ = దానినంతను, యః =
 ఎవఁడు, ప్రతిగృహ్ణీయాత్ = పొందునో, సః = వాఁడు. అస్యాః =
 ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ, తృతీయంపదం = మూడవ
 పాదమును, ఆఘ్నయాత్ = పొందును. అథ = అనంతరము,
 యఏషః = ఏ ఈ సూర్యుఁడు, తపతి = ప్రకాశించుచున్నాఁడో,
 ఏత దేవ = ఇదియె, అస్యాః = ఈ గాయత్రియొక్క, పరోరజాః =
 పరోరజా యను, తురీయం = నాలుగవదియగు, దర్శతం = చూడఁ
 బడినదివలెనెయుండెడి, పదం = పాదము, తత్ = ఆ నాలుగవ
 పాదము), కేనచన = ఎవనిచేతనున్న, నైవఆప్యం = పొందఁదగి

నదేకాదు. (పూర్వముచెప్పిన మూడున్న ఎవని చేతనున్న పొంద శక్యమైనవికావు. అయినను కల్పించి చెప్పబడినది. పరమార్థముగా), ఏతావత్ = ఇంతఫలము, కుతః = దేనివలన. ప్రతిగ్యష్టిహ్యాయాత్ = పొందవచ్చునా ? (ఎవనిచేతనున్న పొందశక్యముకాదని భావము).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము గాయత్రిని తెలిసికొనినవానికి ప్రతి గ్రహమువలన దోషములేదని సామాన్యముగాఁ జెప్పబడినది. ఇప్పుడు విశేషముగా ఆ దోషములేదని చెప్పబడుచున్నది. ఈ మూడులోకములను పొందువానిచే గాయత్రియొక్క ప్రథమపద విజ్ఞాన ఫలమనుభవింపబడినదగుచున్నది. ఋగ్యజుస్సామ వేదములను తెలిసికొనువాని చేత గాయత్రి ద్వితీయ పాద విజ్ఞాన ఫలమనుభవింపబడినదగుచున్నది. ఈ సమస్త ప్రాణిజాతమును పొందువానిచేత గాయత్రి తృతీయ పాద విజ్ఞాన ఫలమనుభవింపబడినదగుచున్నది. ఇట్లుగాయత్రి మూడు పాదములయొక్కయు విజ్ఞానఫలమును పొందిన తరువాత ఈ ప్రకాశించునట్టి సూర్యమండలాంతర్గత పురుష స్వరూపమగు గాయత్రియొక్క పరోరజసి యను తురీయపాదము ఎవనిచేతనున్న పొందుటకు శక్యమైనదికాదు. ఇట్లు కల్పించి చెప్పబడెగాక యథార్థముగా ఈ త్రిలోకాదులకును సమముగానుండెడి గాయత్రి ఫలము ఎవని చేతనున్న పొంద శక్యమైనదికాదు, అని తెలిసికొని గాయత్రిని ఉపాసించువాడు సమస్త దోషములను దూరముగా విడుచుచున్నాడు.

ఉ॥ తస్యా ఉపస్థానం గాయత్రీస్యేకపదీ ద్విపదీ త్రిపదీ చతుష్పద్యపదసి నహి పద్యసే నమస్తే తురీయాయ దర్శితాయ పదాయ పరోరజసేనావదో మా ప్రాప్తపదితి యం ద్విష్యా దనావస్యై కామో మా సమర్థోఽవా న హైవాస్యై స కామ ఋధ్యతే యస్మా ఏవముపత్తిష్ఠతేహ మదః ప్రాప్తమతివా. ॥7॥

ప॥ తస్యాః - ఉపస్థానం - గాయత్రి - అసి - ఏకపదీ -

ద్విపదీ - త్రిపదీ - చతుష్పదీ - అపదసి - న - హి - పద్యసే -
 నమః - తే - తురీయాయ - దర్శతాయ - పదాయ - పరోరజసే -
 అసౌ - అదః - మా - ప్రాపత్ - ఇతి - యం - ద్విష్యాత్ -
 అసౌ - అస్మై - కామః - మా - సమర్థి - ఇతి - వా - న - హ-
 ఏవ - అస్మై - సః - కామః - ఋధ్యతే - యస్మై - ఏవం - ఉప-
 జిష్యతే - అహం - అదః - ప్రాపం - ఇతి - వా.

[ప్ర॥ తస్యాః = ఆ గాయత్రియొక్క, ఉపస్థానం = నమస్కారము, (నమస్కారమంత్రము, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది). హే గాయత్రి = ఓ గాయత్రి! (త్వం = నీవు), ఏకపదీ = త్రిలోకాత్మకమైన ఒక పాదము కలదానవును, ద్విపదీ = (త్రయీవిద్వస్వరూపముతో) రెండవపాదముగల దానవును, త్రిపదీ = ప్రణాదిరూపమగు చూడవపాదము గలదానవును. అసి = అగుచున్నావు. (చతుర్థేన = నాలుగవదియైన, పదేన = పాదముచేతన), చతుష్పదీ = నాలుగవపాదముగలదానవును, అసి = అగుచున్నావు. (నిరుపాధికేన = ఆకారములేని, స్వేనాత్మనా = స్వకీయమగు రూపముతో); అపత్ = పాదములేనిదానవు. అసి = అగుచున్నావు. (యస్మాత్ = ఏకారణమువలన), నహిపద్యసే = తెలియబడడములేదో, (అతః = ఆ కారణమువలన), తురీయాయ = తురీయమగు పరోరజసే = పరోరజ యను, దర్శతాయపదాయ = చూడబడినదినలెనేయుండెడి పాదముగల, తే = నీ కొఱకు, నమః = నమస్కారము. అసౌ = ఈ శత్రువు, (నిన్ను పొందుటకు విఘ్నము చేయునట్టి శత్రువు), అదః = ఈ కార్యమును, (నిన్ను పొందుటకు విఘ్నము చేయుటను), మాప్రాపత్ = పొందకపోవునుగాక, ఇతి = అని. (స్వయం = స్వకీయముగా, విద్వాన్ = గాయత్రి స్వరూపమును తెలిసినవాడు = జ్ఞుని), యం = ఎవనినిగూర్చి, ద్విష్యాత్ = ద్వేషము కలవాడగునో, (తంత్రప్రతి = వానిని గూర్చి), అసౌ = ఈ శత్రువు, (అముకనా

మేతినామ = ఈ పేరుగలవాడనెడి ప్రసిద్ధుడును పేరును, అగృహీయాత్ = గ్రహించవలయును). అస్మై = ఈ పేరుగల శత్రువు కొఱకు, కామః = ఇష్టమును కోరిక, మాసమర్థీతివా = సమృద్ధిని పొందక పోవుగాక యని, యస్మై = ఏ శత్రువు కొఱకు, ఏవం = ఈ ప్రకారము. (గాయత్రీం = గాయత్రిని గూర్చి), ఉపతిష్ఠతే = నమస్కరించుచున్నాడో, అస్మై = ఈ శత్రువుకొఱకు, సః = ఆ, కామః = కోరిక, నహైవఋత్యతే = సమృద్ధిగలదికాదు. అహం = నేను, అదః = ఈ శ్రేయస్సును, ప్రాపమితివా = పొందినవాడనయితిని, (యః = ఎవడు, గాయత్రీం = గాయత్రినిగూర్చి, ఉపతిష్ఠతే = ధ్యానించుచున్నాడో, సః = వాడు, తత్ = దానిని, ప్రాప్నోతి = పొందుచున్నాడు).

తా॥ గాయత్రియొక్క ధ్యానించదగిన రూపమును చెప్పి, తెలిసికొనదగిన గాయత్రియొక్క రూపమును చెప్పుచున్నాడు. ఓ గాయత్రీ! నీవు తిలోకములే ప్రథమపాదము కలదానవును, ఋగ్యజుస్సామములే ద్వితీయ పాదముగాగల దానవును, ప్రాణా పానాదికమే తృతీయ పాదము కలదానవును, అగుచున్నావు. నాలుగవది యగు తురీయపాదముచే నాలుగు పాదములను కలదాన వగుచున్నావు. ఏ కారణము వలన నీనాలుగవ పాదము తెలియబడదో ఆ కారణము వలన నిరుపాధికముగు స్వస్వరూపముతో పాదము లేనిదానవే యగుచున్నావు. అటువంటి పరోరజసీ యను నీ యొక్క తురీయపాదము కొఱకు నమస్కారము. ఈ నీపదప్రాప్తికి విఘ్నమును చేయునట్టి శత్రువు విఘ్నకార్యమును పొందక పోవుగాక యనియును, ఈ గాయత్రి స్వరూపమును తెలిసిన జ్ఞాని స్వకీయముగా నెవనిని ద్వేషించునో, వానిని గూర్చి, ఏడు ఈ పేరుగల వాడనియును, ఈ శత్రువునకు ఇష్టసంపద కలుగక పోవుగాక యనియును, ఏ శత్రువు నిమిత్తమై గాయత్రిని గూర్చి ఈ ప్రకారము ఆభిచారక ప్రార్థనను

చేంబునో ఆ శత్రువునకు ఇష్టప్రాప్తి కలగదు. నేను ఇష్టమగు శ్రేయస్సును పొందుదునని గాయత్రినిగూర్చి అభ్యుదయిక ప్రార్థనను చేయువాడు ఆతని ఇష్టము పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ ఏతద్ధ వై తజ్జనకో వై కేహో బుడిల నూశ్వితరాశ్వ మువాచ యన్న హో యద్గాయత్రీవిద బ్రూథా అథ కథం హస్తీభూతో వహసీతి ముఖిగ్ హ్య స్యాస్సమాణ్ణ విదాశ్చకారేతి హోనాచ తస్యా అగ్నిరేవ ముఖం యదిహ వా అపి బహ్వివాగ్నావభ్యాదధతి సర్వమేవ తత్సద్వహ్యత్యేవగ్ హైవైవం విద్యద్యపిబహ్వివ శాపం కురుతే సర్వమేవ తత్సమ్నా య శుద్ధః పూతోఽజరోఽమృతస్సమృతః.

॥8॥

సప్తమాధ్యాయే చతుర్దశం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఏతత్ - హ - వై - తత్ - జనకః - వై దేహః - బుడిలం - ఆశ్వితరాశ్వం - ఉవాచ - యన్న - హో - యత్ - గాయత్రీవిత్ - అబ్రూథాః - అథ - కథం - హస్తీభూతః - వహసి - ఇతి - ముఖం - హి - అస్యాః - సమ్రాట్ - స - విదాశ్చకార - ఇతి - హోనాచ - తస్యాః - అగ్నిః - ఏవముఖం - యది - హవై - అపి - బహు - ఇవ - అభ్యాదధతి - సర్వం - ఏవ - తత్ - సద్వహ్యతి - ఏవం - హ - ఏవ - ఏవంవిత్ - యది - అపి - బహు - ఇవ - శాపం - కురుతే - సర్వం - ఏవ - తత్ - సంస్నాయ - శుద్ధః - పూతః - అజరో - అమృతః - సంభవతి.

ప్ర॥ వై దేహః = విదేహదేశ ప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, తత్ = ఆ గాయత్రి విషయమై, బుడిలం = బుడిలుడను పేరుగల, ఆశ్వితరాశ్వం = ఆశ్వితరుని పుత్రుని గూర్చి, ఏతద్ధవై = ఈ ముందు చెప్పబోయేడిదానినె, ఉవాచ = పలికెను, యన్నహో = ఏమియనఁగా, (త్వం = నీవు, అహం = నేను), గాయత్రీవిత్ = గాయత్రిని తెలిసినవాడను అని, యత్ = ఏ వాక్యమును, అబ్రూథాః

= పలికితివో; అథ = అట్లు తెలిసికొంటివేని, హస్తీభూతః=హస్తము కలవాడవై, కథం = ఎట్లుగా), (ప్రతిగ్రహదోషమును), వహసేతి = వహించుచున్నావని, (ఉవాచ = పలికెను). హేనమాత్ = ఓ జనకమహారాజా! (అహం = నేను), అస్యాః = ఈ గాయత్రీయొక్క, ముఖం = ముఖమును, నవిదాఞ్చకారేతి = తెలిసికొనకపోతివని, హోవాచ = పలికెను, తస్యాః = ఆ గాయత్రీకి, అగ్ని రేపః=అగ్నియె, ముఖం = ముఖము, (తాకిణః = లోకులు = జనులు), అగ్నా = అగ్నియందు, బహ్వివ = విస్తరిమైన కట్టెలనున్న, అభ్యాదధతి యదిహ వా అపి = ఉంచిన యెడల, (అగ్ని), తత్=ఆ, సర్వమేవ= సమస్తమునున్న, సందహృతి = దహించుచున్నది. ఏవంహైవ=ఈ ప్రకారముగానే (యః = ఎవడు), ఏవంవిత్ యద్యపి = ఇట్లు గాయత్రిని అగ్నిముఖము కలదానినిగాఁ దెలిసికొనినవాడై, బహు= అధికమైన, శాపమివ = శాపమునున్న, కురుతే = చేయుచున్నాఁడో, (సః = వాడు), తత్=ఆ, సర్వమేవ=సమస్త శాపమునే, సంస్థాయ = దహింపఁజేసి, శుద్ధః = పరిశుద్ధుఁడును, పూతః = పవిత్రుఁడును, అజరః = ముసలితనము లేనివాడును, అమృతః = మరణములేని వాడును, సమృద్ధవతి = అగుచున్నాడు.

తా॥ ఇక్కడ గాయత్రికి ముఖవిధానము కొఱకై అర్థవాదము చెప్పబడుచున్నది. విదేశాదేశ ప్రభువైన జనకమహారాజు అశ్వీ తరుని కుమారుడగు బుడిలుడను వానినిగూర్చి, ఓ బుడిలుడా! నీవు గాయత్రిని తెలిసికొంటివని పలికితివే. అట్లు తెలిసికొంటివేని హస్తములు కలవాడవై యెటుల ప్రతిగ్రహదోషమును నహించుచున్నావని అడిగెను. ఇట్లడుగఁగా, బుడిలుడమవాడు, ఓ జనకమహారాజా! నేను ఈ గాయత్రియొక్క ముఖమును తెలిసికొనక పోతిని. అందువల్లనే ఈ శాపమును వహించుచున్నానని పలికెను. గనుక అగ్నియందు జనులు అనేకమైన కట్టెలు ఉంచుచుండగా ఆ

కట్టెల నన్నిటిని ఆ అగ్ని దహింపఁజేసినట్లు ఆ అగ్నియే ముఖముగాఁ గలిగిన గాయత్రిని తెలిసికొనినవాఁడు తాను చేయునట్టి ప్రతిగ్రహ రూపమైన సర్వపమును దహింపఁజేసి గాయత్రిస్వరూపుఁడై పరి శుద్ధుఁడును పవిత్రుఁడును జరామరణములు లేనివాఁడును అగు చున్నాఁడు.

ఇట్లు సప్తమాధ్యాయమునందు చతుర్దశ శాఖాహ్యుణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయము - పంచమదశ శాఖాహ్యుణము.

ఉ॥ హిరణ్యయేన పాత్రేణ సత్యస్యపి హితం ముఖం । తత్త్వం పూషన్నపావుణ సత్యధర్మాయ దృష్టయే । పూషన్నేకర్షేయమ సూర్యప్రజాపత్య వ్యూహరశ్మీన్ । సమూహ తేజోయత్రే రూపం కల్యాణతమం తత్రే పశ్యామి । యోఽసావసా పురుషః సోఽహమస్మి । వాయురనిలమమృతమధేదం భస్మాస్తగ్ శరీరం । ఓం 3 కృతోఽస్మర కృతగ్ స్మర కృతో స్మర కృతగ్ స్మర । అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మాన్విశ్వాని దేవ వయనాని విద్వాన్ । యుయోధ్యస్తజ్జహురాణమేనో భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ.

॥1॥

ఇతిసప్తమాధ్యాయేపంచదశశాఖాహ్యుణ్సప్తమాధ్యాయస్సమాప్తః

ప॥ హిరణ్యయేన - పాత్రేణ - సత్యస్య - అపిహితం-ముఖం - తత్ - త్వం - పూషణ - అపావుణ - సత్యధర్మాయ-దృష్టయే- పూషన్ - ఏకర్షే - యమ - సూర్య - ప్రజాపత్య - వ్యూహ - రశ్మీన్ - సమూహ - తేజః - యత్ - తే - రూపం - కల్యాణ తమం - తత్ - తే - పశ్యామి - యః - అసా - అసా - పురుషః - సః - అహం - అస్మి - వాయుః - అనిలం - అమృతం - అథ - ఇదం - భస్మాస్తం - శరీరం - ఓం కృతో - స్మర - కృతం-స్మర - కృతో - స్మర - కృతం - స్మర - అగ్నే-నయ-సుపథా- రాయే-

అస్మాక్ - విశ్వాని - దేవ - వయనాని - విద్వాన్ - యుయోధి-
అస్మత్ - జహు రాణం - ఏనః - భూయిష్ఠాం - తే - నమఉక్తిం - విధేమ.

ప్ర॥ హిరణ్యయేన = తేజోరూపమైన, పాత్రేణ = పాత్రముచేత,
సత్యస్య = సత్యమను పేరుగల బ్రహ్మముయొక్క, ముఖం = ముఖము,
అవిహితం = కప్పబడినది. హేపూషక్ = జగత్తోష్ణమకుండవగు ఓ
సూర్యుడా! త్వం = నీవు, సత్యధర్మాయ = సత్యము ధర్మముగా
గల నాకొఱకు, దృష్టయే = సత్యమను బ్రహ్మమును చూపించుట
కొఱకు, తత్ = ఆ పాత్రమును, (ఆ సత్యమను బ్రహ్మమునకు మఱు
గైన తేజోరూపమగు పాత్రమును), అపావృణు = తీసివేయుము.
హేపూషక్ = జగత్తోష్ణమకుండవును, ఏకర్షే = ఏక ఋషియైన
వాడును, (జగత్తునకు నేత్రమై సర్వమును చూచుచుండును, లేక,
ఒకఁడుగా గమనమును చేయువాఁడును), యమ = సమస్త జగత్తును
నియమించువాడును, సూర్య = కిరణములను జగత్తుయొక్క ప్రాణ
ములను మిక్కిలి ప్రేరేపణ చేయువాడును, ప్రాజాపత్య = ఈశ్వర
పుత్రుఁడవును, లేక హిరణ్యగర్భ పుత్రుఁడవునగు ఓ సూర్యుడా!
(త్వం = నీవు), రశ్మీన్ = కిరణములను, వ్యూహ = పోగొట్టుమా!
తేజః = తేజస్సును, సమూహ = ఉపసంహరించుమా! తే = నీయొక్క,
కల్యాణతమం = శుభములన్నిటిలో అతిశయమైన శుభమగు, దూపం
= స్వరూపము, యత్ = ఏదియో, తే = నీయొక్క, తత్ = ఆ
రూపమును, పశ్యామి = చూచుచున్నాను. అసౌ = ఈ పురుషుడు,
(దాః భువః సువః అను వ్యాహృతి రూపమైన ఈ పురుషుడు), యః =
ఎవఁడో, సః = అటువంటి, అసౌ = ఈ, పురుషః = పురుషుఁడునగు,
అహం = నేను, అమృతం = అమృతస్వరూపము, (మరణము లేని
వాడను), అస్మి = అగుచున్నాను. (నా శరీర చాతానంతరము శరీర
మందుండెడి), వాయుః = ప్రాణవాయువు, (యః = ఏదియో, సః =
ఆ వాయువు), అనిలం = బాహ్యవాయువును; (ప్రతిగచ్ఛతు =

పొందును), అథ = అనంతరము, ఇదం = ఈ శరీరం = దేహము, భస్మాంతంసత్ = బూడిద అంతముగాఁ గలదియై, (వృధవీం = భూమిని, యాతు = పొందునుగాక ! ఇష్టాదు ఆత్మయొక్క సంకల్ప రూపమై మనస్సునందున్న అగ్ని దేవతను ప్రార్థించుచున్నాఁడు) ఓం క్రతో = ప్రణవమే ఆకారముగాఁగల మనోమయ స్వరూపుడవగు ఓ అగ్ని హోత్రుడా ! స్మర = తలంచవలయును. (మయా = నాచేతను), కృతం = చేయఁబడినదానిని, స్మర = స్మరించుము. హేక్రతో = ఓ మనోమయుడవగు అగ్ని హోత్రుడా ! స్మర = స్మరించవలయును. కృతం = నాచేతఁ జేయఁబడిన దానిని, స్మర = స్మరించుము. ఇట్లు రెండుసార్లుచెప్పటాదరణము కొఱకనితెలియవలయును). హేలగ్నే = ఓ అగ్ని హోత్రుడా ! ఆస్మాన్ = మమ్మును, సుపథా = శుభమైన మార్గముతో, (ఉత్తరాయణ మార్గము ద్వారా), రాయే = ధనము కొఱకు, (కర్మఫల ప్రాప్తికొఱకు), నయ = తీసికొనిపోమ్ము, హేదేవ = స్వప్రకాశుడవగు ఓ స్వామీ ! విశ్వాని = సమస్తములైన, వయు నాని = ప్రజ్ఞానములను, (సమస్త ప్రాణులయొక్క ప్రజ్ఞానములను), విద్వాన్ = తెలిసినవాడవు, (అసి = అగుచున్నావు). జహురాణం = కుటిలమైన, ఏనః = పాపమును, అస్మత్ = మా వలన, యుయోధి = పోఁగొట్టుము. భూయిష్ఠాం = మిక్కిలి అధికమైన, నమ ఉక్తిం = నమస్కార వాక్యమును తే = నీ కొఱకు, విధేమ = చేసెదము.

తా॥ జ్ఞానకర్మలను సముచ్చయముగా ఆచరించువాఁడు సూర్యుని గుఱించి ప్రార్థించుచున్నాఁడు. ఓ సూర్యుడా ! ఇష్టమగు వస్తువును ఒక పాత్రముతో మఱుగుపఱచి దాచినట్లు సత్యమను పేరుగల పరబ్రహ్మము నీతేజోమయమైన మండలముతో కప్పబడి యున్నది. జగతోష్పేషకుఁడైన సూర్యుడా ! మండలమును సత్యధర్మ డైన నాకు ఆ సత్యరూపబ్రహ్మమును చూపుటకు తీసివేయుము. ఓ సూర్యుడా ! కిరణములను పోఁగొట్టుము. నీ తేజస్సును ఉపసంహ

రించుము. అన్నిటిలో శుభతరమైన నీ రూపమును మేము చూచెదము. భూరాది వ్యాహృతి త్రయాత్మకుడైన ఈ ప్రత్యక్షమగు సూర్యాత్మక పురుషుడైన నేను అమృతస్వరూపుడనగుచున్నాను. ఈ శరీరపాతానంతరము ఈ దేహమందున్న ప్రాణవాయువు వెలుపల నుండెడి వా యువును పొందునుగాక. ఈ దేహము శస్త్రమైనదై భూమిని పొందునుగాక యని ప్రార్థించి, అనంతరము ఆత్మసంకల్పరూపమైన మనస్సునందలి అగ్ని దేవతను ప్రార్థించుచున్నాడు. ఓ అగ్ని హోత్రుడా! నాచేతః జేయఁబడు పుణ్యమును తెలంచి మమ్మును శుభమైన ఉత్తరాయణ మార్గముద్వారా కర్మఫల ప్రాప్తికొఱకు తీసికొనిపోమ్ము. స్వయంప్రకాశుడవగు ఓ స్వామీ! నీవు ప్రాణుల యొక్క అన్ని ప్రజ్జలను తెలిసినవాడవు గనుక కుటిలమైన పాపమును మా వలన పోగొట్టుము. నీ కొఱకు మిక్కిలి అధికమైన నమస్కార వాక్కును చేయుదుము అని ప్రార్థించుచున్నాడు.

సప్తమాధ్యాయము సమాప్తము.

కుక్క చుట్టూలేద - కౌణ్యకాభాయమ్.

బృహదారణ్యకొపనిషత్

అష్టమాధ్యాయము.

హరిః ఓమ్: పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణ మదఃస్వస్తి (చ్యు) తే!

పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణ మేవా వశిష్ఠతే.

ఓమ్ కాన్తిః కాన్తిః కాన్తిః (మా. 7, 11.)

ఉ॥ యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేద జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ
స్వానాం భవతి ప్రాణో వై జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ
స్వానాంభవ త్యపి చ యేషాం బుభూవతి య ఏవంవేద. ॥1॥

ప॥ యః - హ - వై - జ్యేష్ఠం - చ - శ్రేష్ఠం - చ - వేద -
జ్యేష్ఠః - చ - శ్రేష్ఠః - చ - స్వానాం - భవతి - ప్రాణః - వై -
జ్యేష్ఠః - చ - శ్రేష్ఠః - చ - జ్యేష్ఠః - చ - శ్రేష్ఠః - చ - స్వానాం
- భవతి - అపి - చ - యేషాం - బుభూవతి - యః - ఏవం -
వేద.

ప్ర॥ యోహవై = ఎవడైతే, (ప్రాణము యొక్క), జ్యేష్ఠం
చ = జ్యేష్ఠత్వమునున్న, శ్రేష్ఠంచ = శ్రేష్ఠత్వమునున్న, వేద =
తెలిసికొనుచున్నాడో, (సః = వాడు), స్వానాం = జ్ఞాతులలో,
జ్యేష్ఠశ్చ = జ్యేష్ఠుడును, (పెద్దవాడును), శ్రేష్ఠశ్చ = శ్రేష్ఠుడును,
భవతి = అగుచున్నాడు. ప్రాణోవై = ప్రాణమే, (సమస్త ఇంద్రి
యములలో), జ్యేష్ఠశ్చ = జ్యేష్ఠమైనదియును, (నిషేకకాలము
మొదలుకొని గర్భమును పోషించునది ప్రాణము గనుక చక్షురాదు
లలో ప్రాణమే జ్యేష్ఠత్వమును పొందినది). శ్రేష్ఠశ్చ = శ్రేష్ఠమై
నదియును, (భవతి = అగుచున్నది). (ప్రాణముయొక్క శ్రేష్ఠతను

ఇక్కడనే సంవాదముతో చూపించెదము). యః = ఎవడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, (ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను), వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (సః = వాడు), స్వానాం = జ్ఞాతులలో, జ్యేష్ఠశ్చ = జ్యేష్ఠుడును, శ్రేష్ఠశ్చ = శ్రేష్ఠుడును, భవతి = అగుచున్నాడు. అపిచ = మరియు, యేషాం = ఎవరిలోపల, (జనుడు జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను), బుభూషతి = అవుటకు కోరుచున్నాడో, (తేషాం = వారిలోపల, జ్యేష్ఠశ్చ = శ్రేష్ఠశ్చ = శ్రేష్ఠుడును, భవతి = అగుచున్నాడు).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ప్రాణమే గాయత్రియని చెప్పబడినది. వాగాదీంద్రియములు గాయత్రిగాఁ జెప్పకపోవుటకు గారణమేమనగా వాగదీంద్రియము లన్నిటిలో ప్రాణమునకే జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములు కలిగియుండుటవలన అట్లు చెప్పబడినది. అట్టి ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను వివరించుటకై ఇది ఆరఃభింపబడుచున్నది. ముందు ప్రాణోపాసనా ఫలమును చెప్పుచున్నాడు. ప్రాణమే సమస్త ఇంద్రియములలో అధికమని శ్రేష్ఠమని తెలిసికొని యుపాసించువాడు జ్ఞాతులలో అధికుడును శ్రేష్ఠుడును అగుచున్నాడు. ఇట్టి ప్రాణోపాసనా ఫలమును అపేక్షించెడి వానికి ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠ శ్రేష్ఠములు వివరింపబడుచున్నవి. ప్రాణమే సర్వేంద్రియములలో నిషేకకాలము మొదలుకొని గర్భమును పోషించునది గనుక ఇదియే చక్షురాదీంద్రియము లన్నిటికిని జ్యేష్ఠమైనదియును శ్రేష్ఠమైనదియునై యున్నది. ఇట్లు ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను తెలిసికొని యుపాసించువాడు జ్ఞాతులలో జ్యేష్ఠుడును శ్రేష్ఠుడును అగుటయే గాక తాను ఎవరిలో జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను కోరుచున్నాడో, వారియందటిలోనున్న, జ్యేష్ఠుడును శ్రేష్ఠుడు నగుచున్నాడు.

ఉ॥ యో హ వై వసిష్ఠాం వేద వసిష్ఠస్వానాం భవతి వాగ్వేదవసిష్ఠా

వసిష్ఠస్వానాం భవత్యపి చ యేషాం బుభూషతి య ఏవం వేద. ||2||

ప|| యః - హవై - వసిష్ఠాం - వేద - వసిష్ఠః - స్వానాం - భవతి - వాక్ - వై - వసిష్ఠా - వసిష్ఠః - స్వానాం - భవతి - అపి - చ - యేషాం - బుభూషతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర|| యోహవై = ఎవడై తే, వసిష్ఠాం = వసిష్ఠతను, (వాచా లత్వమును), వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (సః = వాడు), స్వానాం = జ్ఞాతులలో, వసిష్ఠః = వసిష్ఠు, (వాచాలుడు), భవతి = అగు చున్నాడు. వాగ్వై = వాక్కే, వసిష్ఠా = వాచాలకమైనది. యః = ఏవడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము. వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (సః = వాడు), స్వానాం = జ్ఞాతులలో, వసిష్ఠః = వాచాలుడు, భవతి = అగుచున్నాడు. అపిచ = మరియును, యేషాం = ఎవరి లోపల, బుభూషతి = (వాచాలుడగుటకు) కోరుచున్నాడో, (తేషాం = వారిలోపల, వసిష్ఠః = వాచాలుడు, భవతి = అగుచున్నాడు).

తా|| వాచాలత్వమును తెలిసికొని యుపాసించువాడు జ్ఞాతు లందఱిలో వసిష్ఠ ఋషివలెనే మిక్కిలి వాచాలుడగుచున్నాడు. వాగింద్రియమె వాచాలకమైనది గనుక అట్టి వాగింద్రియము వసిష్ఠ రూపముగా (వాచాలరూపమునుగా) తెలిసికొని యుపాసించువాడు జ్ఞాతులలోనున్న ఇంకను తాను కోరెడి అందఱిలోనున్న మిక్కిలి నిర్భయముగా మాట్లాడునట్టి వాచాలుడగుచున్నాడు.

ఉ|| యో హ వై ప్రతిష్ఠాం వేద ప్రతిష్ఠివతి సమే ప్రతిష్ఠివతి దుగ్ధే చక్షుర్వై ప్రతిష్ఠా చక్షుషా హి సమే చ దుగ్ధే చ ప్రతిష్ఠివతి ప్రతిష్ఠివతి సమే ప్రతిష్ఠివతి దుగ్ధే య ఏవం వేద. ||3||

ప|| యః - హవై - ప్రతిష్ఠాం - వేద - ప్రతిష్ఠివతి - సమే - ప్రతిష్ఠివతి - దుగ్ధే - చక్షుః - వై - ప్రతిష్ఠా - చక్షుషా - హి - సమే - చ - దుగ్ధే - చ - ప్రతిష్ఠివతి - ప్రతిష్ఠివతి - సమే - ప్రతి ష్ఠివతి - దుగ్ధే - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యోహవై = ఏవఁడైతె, ప్రశస్తిషాం = స్థితిని, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), సమే = సమదేశమునందు, లేక, మంచికాలమునందు, ప్రతిష్ఠిష్ఠతి = ఉంటున్నాఁడు. దుర్గే = విషమమైన, దేశమునందు లేక, దుర్భిక్ష కాలమునందు, ప్రతిష్ఠిష్ఠతి = ఉంటున్నాఁడు, చక్షుర్వై = నేత్రమే, ప్రతిష్ఠా = స్థితియైనది. చక్షు సాహి = నేత్రముచేతనే, సమేచ = సమదేశ సమకాలములయందును, దుర్గేచ = విషమదేశ దుర్భిక్ష కాలములయందును, ప్రతిష్ఠిష్ఠతి = ఉంటున్నాఁడు. యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, (సమస్తమునకు నేత్రమే స్థితియైనదని), వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), సమే = సమదేశమునందు, సమకాలమునందు, ప్రశస్తిష్ఠతి = ఉంటున్నాఁడు. దుర్గే = విషమదేశమునందును, దుర్భిక్ష కాలమునందును, ప్రతిష్ఠిష్ఠతి = ఉంటున్నాఁడు.

తా॥ స్థితిని తెలిసికొనువాఁడు సమ విషమ దేశములయందును సుభిక్ష దుర్భిక్ష కాలములయందును మంచి స్థితిని పొందియుంటున్నాఁడు. నేత్రముచేతనే సర్వము సమ విషమ దేశములయందును మంచి యెడు కాలములయందును మంచి స్థితిని చెందియుంటున్నది. కనుక నేత్రమే సర్వమునకు స్థితియైయున్నదని తెలిసికొని యుపాసించు వాఁడు సమ విషమ దేశములయందును సుభిక్ష దుర్భిక్ష కాలములయందును మంచి స్థితిని పొందియుంటున్నాఁడు.

ఉ॥ యో హ వై సంపదం వేద సగ్ హస్తై పద్యతే యం కామం కామయతే శ్రోత్రం వై సమ్మత్ శ్రోత్రే హిమే సర్వే వేదా అభిసమ్మన్నాః సగ్ హస్తై పద్యతే యం కామం కామయతే య ఏవం వేద. || 4 ||

ప॥ యః - హవై - సంపదం - వేద - సం - హ - అస్తై - పద్యతే - యం - కామం - కామయతే - శ్రోత్రం - వై - సమ్మత్ - శ్రోత్రే - హి - ఇమే - సర్వే - వేదాః - అభిసమ్మన్నాః

- సం - హ - అస్మై - పద్యతే - యం - కామం - కామయతే -
యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యోహవై = ఎవడైతే, సంపదం = సంపద్గుణముతోఁ
గూడుకొనిన దానిని, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు),
యం = ఏ, కామం = కోరికను, కామయతే = కోరుచున్నాఁడో,
(సః = ఆ కోరిక). అస్మై = ఈ తెలిపిన వానికొఱకు, సంపద్యతేహ
= ఈ కలుగుచున్నది. శ్రోత్రంవై=శ్రోత్రమే, సమృత్=సంపద్గుణ
ముతోఁ గూడుకొనినది. శ్రోత్రేహి = శ్రోత్రేంద్రియ ముండగానే,
ఇమే = ఈ, సర్వేవేదాః = సమస్త వేదములు, అభిసమృన్నాః =
సమృద్ధములై నవి, (భవన్తి = అగుచున్నవి). యః=ఎవఁడు, ఏవం =
ఈప్రకారము, (శ్రోత్రేంద్రియము సంపద్గుణముతోఁగూడుకొనినదని),
వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), యంకామం = ఏ
కోరికను, కామయతే = కోరుచున్నాఁడో. (సః=ఆ కోరిక), అస్మై=
ఈ తెలిపిన వానికొఱకు, సమృద్ధ్యతేహ = కలుగుచున్నది. (వాని
కోరిక ఫలించుచున్నది).

తా॥ శ్రోత్రేంద్రియముండగా ఈ సమస్త వేదములు సమృ
ద్ధము లగుచున్నవి గనుక శ్రోత్రేంద్రియమే సంపద్గుణయుక్తమని
తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు తాను కోరిన కోరికల యొక్క ఫల
మును పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యో హ వా ఆయతనం వేదాయతనగ్ స్వానాం భవత్యా
యతనం జనానాం మనో వా ఆయతనమాతనగ్ స్వానాం భవ
త్యాయతనం జనానాం య ఏవం వేద. ॥5॥

ప్ర॥ యః - హవై - ఆయతనం - వేద - ఆయతనం - స్వానాం -
భవతి - ఆయతనం - జనానాం - మనః - వై - ఆయతనం -
ఆయతనం - స్వానాం - భవతి - ఆయతనం - జనానాం - యః -
ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యోహవై = ఎవఁడైతే, ఆయతనం = ఆశ్రయమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), స్వానాం = జ్ఞాతులకు, ఆయతనం = ఆశ్రయము, భవతి = అగుచున్నాఁడు. (అన్యేషాం = ఇతరులకు), జనానాం = జనులకును, ఆయతనం = ఆశ్రయము, (భవతి = అగుచున్నాఁడు), మనోవై = మనస్సే, ఆయతనం = ఆశ్రయమైనది. (ఇంద్రియములకును విషయములకును ఆశ్రయమైనది). యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారముగా, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు). స్వానాం = జ్ఞాతులకు, ఆయతనం = ఆశ్రయము, భవతి = అగుచున్నాఁడు. జనానాం = ఇతర జనులకును, ఆయతనం = ఆశ్రయము, (భవతి = అగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇంద్రియములకును విషయములకును అన్నిటికిని మనస్సే ఆశ్రయమైనది యని తెలిసికొని సర్వాశ్రయమగు మనోపాసన చేయు వాఁడు జ్ఞాతులకును ఇతరులకును ఆశ్రయ మగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యో హ వై ప్రజాపతిం వేద ప్రజాయతే హ ప్రజయా పశుభీ రేతో వై ప్రజాపతిః ప్రజాయతే హ ప్రజయా పశుభిర్య ఏవం వేద. ||6||

ప॥ యః - హవై - ప్రజాపతిం - వేద - ప్రజాయతే-హ - ప్రజయా - పశుభిః - రేతః - వై - ప్రజాపతిః - ప్రజాయతే - హ - ప్రజయా - పశుభిః - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యోహవై = ఎవఁడైతే, ప్రజాపతిం = సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మను, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), ప్రజయా = సంతానముతోను, పశుభిః = పశువులతోను, ప్రజాయతేహ = పుట్టుచున్నాఁడు. (సంపన్నుఁడగుచున్నాఁడు). రేతోవై = రేతస్సే, (శుక్రము), ప్రజాపతిః = బ్రహ్మము; (రేతపా యని చెప్పటచే ప్రజన నేంద్రియము మోడబడుచున్నది). యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, వేద = తెలిసికొనునో, (సః = వాఁడు), ప్రజయా = సంతా

నముతోను, పశుభిః = పశువులతోను, ప్రజాయతేహ = మిక్కిలి సంపన్నుడగుచున్నాడు.

తా॥ ఉపస్థేంద్రియము సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మనుగాఁ దెలిసి కొనుపాడు సంతానముతో పశుధనములతో సంపన్నుడగుచున్నాడు.

ఉ॥ తే హేమే ప్రాణా అహం శ్రేయసే వివదమాగా బ్రహ్మ జగ్ముస్తద్ధోచుః కో నో వసిష్ఠ ఇతి తగ్ హోవాచ యస్మిన్ వ ఉత్క్రాస్త ఇదగ్ శరీరం పాపీ యోమన్యతే స వో వస్మి ఇతి. ॥7॥

ప్ర॥ తే - హ - ఇమే - ప్రాణాః - అహం - శ్రేయసే-వివదమానాః - బ్రహ్మ - జగ్ముః - తత్ - హ - ఊచుః - కః - నః - వసిష్ఠః - ఇతి - తం - హోవాచ - యస్మిన్ - వః - ఉత్క్రాస్తే - ఇదం - శరీరం - పాపి - యః - మన్యతే - సః - వః-వసిష్ఠః- ఇతి.

ప్ర॥ తే = ఆ ప్రసిద్ధములగు, ఇమేహప్రాణాః = ఈ వాగాదీంద్రియములు, అహం = నేను, శ్రేయసే = శ్రేయస్సుకొఱకు, (శ్రేయముగల దానవగు చున్నానని), వివదమానః = కలహించినవై, బ్రహ్మ = ప్రజాపతిని గూర్చి, జగ్ముః = పోయినవి తం = ఆ ప్రజాపతిని గూర్చియే, నః = మాలోపల, వసిష్ఠః = వసిష్ఠు, (నివసించువాడును, నివసింపజేయువాడును). కః = ఎవడు, ఇతి=అని, ఊచుః = పలికినవి. తత్ = ఆ ప్రజాపతి, వః=మీలోపల, యస్మిన్ = ఎవడు, ఉత్క్రాస్తే = లేచిపోవుచుండగా, ఇదం = ఈ, శరీరం = దేహమును, పాపియః = మిక్కిలి పాపమైన దానినిగా, (లోకః = లోకము), మన్యతే = తలంచుచున్నదో, సః = అది, వః = మీలోపల, వసిష్ఠఇతి = వసిష్ఠులని. (నివసించునది, నివసింపజేయునది, యని), హోవాచ = పలికెను.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము చెప్పబడిన వసిష్ఠత్వాది గుణములు వాగాదీంద్రియములను పొందినవి కావు. ఇవి యన్నియును ముఖ్యమైన

ప్రాణమునె పొందియున్నవని సూపించుటకు ఈ కథ చెప్పచు న్నాడు. ప్రసిద్ధములగు ఈ వాగాదీంద్రియము లన్నియుఁ గూడుకొని నేను అభివృద్ధికొఱ కగుచున్నాను; నేను అభివృద్ధికొఱ కగుచున్నానని అన్యోన్యము కలహించుకొని స్పష్టికర్త యగు ప్రజాపతియొద్దకు పోయి, ఓ ప్రజాపతీ! మీలోపల తాను ఉండి సర్వమును నిలిపెడిది యేది యని అడిగినవి. ఇట్లు అడుగఁబడిన, ఆ ప్రజాపతి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీలోపల ఎవఁడు ఈ శరీరమును విడిచినప్పుడు పోకులు ఈ శరీరమును మిక్కిలి శాపముని నీచముగాఁ దలంచుచున్నారో అదియే మీలోపల తాను నిలిచియుండి సర్వమును నిల్పునట్టిది యగుచున్నది గనుక వసిష్ఠుని చెప్పెను.

ఉ॥ వాగ్ఘోచ్చక్రామ సా సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథ మశ కత మదృతే జీవితమితి తే హోచుర్యథా కలా అవదంతో వాచా ప్రాణస్తః ప్రాణేన పశ్యంతశ్చక్షుషా శృణ్వంత శ్రోత్రేణ విద్వాన్ సో మనసా ప్రజాయమానా రేతసైవ మజీవిష్యేతి ప్రవివేశ హ వాక్.

॥8॥

ప॥ వాక్ - హ - ఉచ్చక్రామ - సా - సంవత్సరం - ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితం - ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా - కలాః - అవదంతః - వాచా - ప్రాణస్తః - ప్రాణేన - పశ్యంతః - చక్షుషా - శృణ్వంతః - శ్రోత్రేణ - విద్వాంసః - మనసా - ప్రజాయమానాః - రేతసా - ఏవం అజీవిష్క - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - వాక్.

ప్ర॥ వాక్ = వాక్కు, (అస్మాత్ = ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామహ = లేచిపోయెను. సా = ఆ వాక్కు, సంవత్సరం = సంవత్సరము, ప్రోష్య = మఱియొక దేశమునందుండి, ఆగత్య = వచ్చి, (యూయం = మీరు), మదృతే = నేను లేకుండ, జీవితం = జీవించుటకు, కథం = ఎట్లుగా, అశకత = సమర్థులరైతిరి, ఇతి = అని,

ఉవాచ = పలికెను. తే=వాగ్విద్యమునకు వేతైన ఆ ప్రాణములు, హోచుః = పలికినవి. యథా = ఏ ప్రకారము, (లోకే = లోకము నందు), కలాః = మూఁగలు, వాచా = వాక్కుతో, అవదస్తః = పలుకనివారై, ప్రాణేన = ప్రాణముచేత, ప్రాణస్తః = ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచు, చక్షుషా = నేత్రముతో, పశ్యస్తః=చూచుచు, శ్రోత్రేణ = చెవితో, శృణ్వస్తః = వినుచు, మనసా=మనస్సుతో, విద్వాంసః = (కార్యాకార్యములను) తెలిసికొనుచు, రేతసా=రేతస్సు చేత, ప్రజాయమానాః = సంతానమును కనుచు, (భవంతి=ఉంటాయున్నారో), ఏవం = ఈ ప్రకారము, (వయం = మేము), అజీవిష్మేతి = జీవించుచున్నామని, (తే = ఆ ప్రాణములు, హోచుః = పలికెను). (ఇట్లు వాగ్విద్యే తరములైన చక్షురాది ప్రాణములచే పలుకఁబడిన), వాక్ = వాక్కు, (శరీరం=శరీరమును), ప్రవివేశహ= ప్రవేశించెను.

తా॥ ఈ ప్రకారము ఆ వాగ్విద్యయు లన్నియు బ్రహ్మ చేత పలుకఁబడినవై తమ సామర్థ్యమును పరీక్షించుటకు కృమముగా దేహమును విడిచిపోయెను. వాటిలో మొదటిదియగు వాగ్విద్యయు దేహమును విడిచిపోయి, ఒక సంవత్సరము క్షేతాక ప్రదేశమునందుండి, తిరిగివచ్చి, తక్కిన వానినిగూర్చి, ఓ చక్షురాంద్రియము లారా! మీరు నేను లేకుండ నెట్లుగా జీవించుటకు సమర్థులరైతిరని యడుగఁగా, తక్కిన ఇంద్రియము లన్నియు, ఓ వాగ్విద్యమా! లోకమునందు మూఁగవారు వాక్కుతో పలుకనివారైనను ప్రాణముతో ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచు నేత్రముతో చూచుచు శ్రోత్రముతో వినుచు మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొనుచు రేతస్సుతో సంతానమును కనుచు నెట్లు జీవించియుండిరో, ఈ ప్రకారముగానే, మేమున్ను జీవించుచున్నామని పలికిరి. ఇట్లు ఇంద్రియములచే పలుకఁబడి, వాక్కు, తాను ఈ శరీరమందుండి

తక్కిన వాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదానను కాను గనుక నాకు వసి
వృత్తము లేదని తెలిసికొని, తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను.

ఉ॥ చక్షుర్హోచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్య గత్యో వాచ కథ
మశకత మదృతే జీవితమితి తే హోచుర్యథా అన్థాఅపశ్యంతశ్చ
క్షుమా ప్రాణస్తః ప్రాణేన వదంతో వాచా శృణ్వంతః శ్రోత్రేణ
విద్వాంసః మనసా ప్రజాయమానా రేత సైవమజీవిష్యేతి ప్రవి
వేశ హ చక్షుః. ॥9॥

ప॥ చక్షుః - హ - ఉచ్చక్రామ - తత్ - సంవత్సరం -
ప్రోష్య - అగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే-జీవితం-
ఇతి - తే - హోచుః - యథా - అన్థాః - అపశ్యంతః - చక్షుమా-
ప్రాణస్తః - ప్రాణేన - వదంతః - వాచా - శృణ్వంతః-శ్రోత్రేణ -
విద్వాంసః - మనసా - ప్రజాయమానాః - రేతసా - ఏవం - అజీ
విన్మ - ఇతి ప్రవివేశ - హ - చక్షుః.

ప్ర॥ చక్షుర్హ = నేత్రమును, (అస్మాత్ = ఈ శరీరమునుండి),
ఉచ్చక్రామ = లేచిపోయెను. తత్ = ఆ నేత్రము, సంవత్సరం =
సంవత్సరము, ప్రోష్య = పర దేశమందుండి, అగత్య = వచ్చి, (యూయం
= మీరు), మదృతే = నేను లేకుండ, జీవితం = జీవించుటకు, కథం
= ఎట్టుగా, అశకత = సామర్థ్యము కలవారై తిరి, ఇతి = అని, ఉవాచ =
పలికెను. (లోకే = లోకమునందు), అన్థాః = గ్రుడ్డివాండు, చక్షుమా
= నేత్రముతో, అపశ్యంతః = చూడనివారై, ప్రాణేన = ప్రాణముతో,
ప్రాణస్తః = ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై, వాచా =
వాక్కుతో, వదంతః = పలుకుచున్నవారై, శ్రోత్రేణ = శ్రోత్రముతో,
శృణ్వంతః = వినుచున్నవారై, మనసా = మనస్సుతో, విద్వాంసః =
(కార్యకార్యములను) తెలిసికొనుచున్నవారై, రేతసా = రేతస్సుతో,
ప్రజాయమానాః = సంతానము కనుచున్నవారై, యథా = ఏ ప్రకా
రము, (భవంతి = ఉంటున్నారో), ఏవం = ఈ ప్రకారముగానే,

(వయం = మేము), అశీవిష్మేతి = జీవించుచున్నామని, తే = నేత్రే
తరములైన ఆ యింద్రియము లన్నియు, హోచుః = పలికెను. (ఇట్లు
చక్షురింద్రియేతరములైన వాగాదీంద్రియములచేఁ బలుకఁబడిన),
చక్షుః = నేత్రము, (శరీరం = దేహమును), ప్రవివేశహ = ప్రవేశిం
చెను.

తా॥ ఆ యింద్రియములలో నేత్రేంద్రియము దేహమును
విడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము వేతొక దేశమునంధుండి తిరిగి వచ్చి
తక్కినవాటిని గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములాదా ! మీరు నేను
లేకుండ నెట్లుగా జీవించుటకు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, తక్కిన
యింద్రియము లన్నియు, ఓ నేత్రేంద్రియమా ! లోకమునందు గ్రుడ్డి
వారలు నేత్రముతో చూడనివారైనను ప్రాణముతో పాణవ్యాపార
మును జేయుచు వాక్కుతో పలుకుచు చెవితో వినుచు మనస్సుతో
కార్యాకార్యములను తెలిసికొనుచు రేతస్సుతో సంతానమునుకనుచు
నెట్లు జీవించియుండిరో ఈ ప్రకారమే మేమున్ను జీవించుచున్నామని
పలికెను. ఇట్లు వాగాదీంద్రియములచే పలుకఁబడిన, నేత్రము, తాను
శరీరమందుండి తక్కిన వాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదానను కాదు
గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని, తిరిగి ఆ దేహమునందే
ప్రవేశించెను.

ఉ॥ శ్రోత్రగ్ హోచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ
కథచుశకత మదృతే జీవిత మితి తే హోచుర్యథా బధిరా అశృ
ణ్వస్త శ్రోత్రేణ ప్రాణస్తః ప్రాణేన వదంతో ఛాచా పశ్యంతశ్చ
క్షుషా విద్వాగ్ సో మనసా ప్రజాయమానా రేతస్సైవమజీవి
ష్మేతి ప్రవివేశ హ శ్రోత్రం. ||10||

ప॥ శ్రోత్రం - హ - ఉచ్చక్రామ - తత్ - సంవత్సరం -
ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితం -
ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా - బధిరాః - అశృణ్వంతః -

శ్రోత్రేణ - పాణస్తః - పాణేన - వదస్తః-వాచా - పశ్యస్తః-
చక్షుషా - విద్వాంసః - మనసా - ప్రజాయమానాః - రేతసా -
ఏవం - అజీవిష్క - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - శ్రోత్రం.

[ప్ర॥ శ్రోత్రంహ = చెవియే, (అస్మాత్ = ఈ శరీరమునుండి),
ఉచ్చక్రామ = లేచిపోయెను. తత్ = ఆ శ్రోత్రము, సంవత్సరం =
సంవత్సరము, ప్రోవ్య = ఇతర దేశమునందుండి, ఆగత్య = వచ్చి,
(తక్కిన ఇంద్రియములను గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా!
మీరు), మద్భుతే = నేను లేకుండ, జీవితం = జీవించుటకు, కథం =
ఎట్లు, అశకతేతి = సమర్థులైతిరని, ఉవాచ = పలికెను. తే = ఆ
వాగాదీంద్రియములు, హోచుః = పలికినవి. (ఓ శ్రోత్రేంద్రియమా!
లోకమునందు), బధిరాః = చెవిటివారు, శ్రోత్రేణ = చెవితో,
అశృణ్వస్తః = విననివారై, పాణేన = పాణముతో, పాణస్తః =
పాణవ్యాపారము చేయువారై, వాచా = వాక్కుతో, వదస్తః =
పలుకుచున్నవారై, చక్షుషా = నేత్రముతో, పశ్యస్తః = చూచు
చున్నవారై, మనసా = మనస్సుతో, విద్వాంసః = మంచి చెడుగు
లను తెలిసికొనినవారై, రేతసా = రేతస్సుతో, ప్రజాయమానాః =
సంతానమును కనుచున్నవారై, యథా = ఏ ప్రకారము (జీవించు
చున్నారో), ఏవం = ఈ ప్రకారముగానే, (వయం = మేము), అజీ
విష్కేతి = జీవించుచున్నామని, (ఆ వాగాదీంద్రియములు పలికినవి.
ఇట్లు పలుకఁబడిన), శ్రోత్రం = శ్రోత్రేంద్రియము, (శరీరం = శరీ
రమును), ప్రవివేశహ = ప్రవేశించెను.

తా॥ ఇంద్రియములలో శ్రోత్రేంద్రియము దేహమును విడిచి
పోయి ఒక సంవత్సరము వేటొక దేశమునందుండి తిరిగివచ్చి తక్కిన
వాటిని గూర్చి, ఓ యింద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండ జీవిం
చుటకు ఎట్లు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, తక్కిన ఇంద్రియములు,
ఓ శ్రోత్రేంద్రియమా! లోకమునందు చెవిటివారు చెవితోవినని

వారై నను ప్రాణముతో ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై
వాక్కుతో బలుకుచున్నవారై నేత్రముతో చూచుచున్నవారై
మనస్సుతో మంచి చెడుగులను తెలిసికొనుచున్నవారై రేతస్సుతో
సంతానమును కనుచున్నవారై జీవించియున్నట్లు మేమున్ను జీవించు
చున్నామని పలుకఁగా, శ్రోత్రేంద్రియము తాను శరీరమందుండి
తక్కిన వాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదికాదు గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము
లేదని తెలిసికొని తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను.

ఉ॥ మనో హోచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం పోష్యాగత్యోవాచ కథ
మశకత మదృతే జీవితమితి తే హోచుర్యథా ముగ్ధా అవిద్వాన్
సో మనసా ప్రాణస్తః ప్రాణేన వదంతో వాచా పశ్యంతశ్చక్షుషా
శృణ్వంత శ్రోత్రేణ ప్రజాయమానా రేత సైవమజీవిష్యేతి
ప్రవివేశ హ మనః.

॥11॥

ప॥ మనః - హ - ఉచ్చక్రామ - తత్ - సంవత్సరం -
పోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత-మదృతే-జీవితం -
ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా - ముగ్ధాః - అవిద్వాంసః -
మనసా - ప్రాణస్తః - ప్రాణేన - వదంతః - వాచా - పశ్యంతః-
చక్షుషా - శృణ్వంతః - శ్రోత్రేణ - ప్రజాయమానాః - రేతసా-
ఏవం - అజీవిష్య - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - మనః.

ప్ర॥ మనోహా=మనస్సు, (ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామ=లేచిపోయెను. తత్ = ఆ మనస్సు, సంవత్సరం = సంవత్సరము
పోష్య = పరదేశమునకు పోయియుండి, ఆగత్య = వచ్చి, (తక్కిన
ఇంద్రియములను గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు),
మదృతే = నేను లేకుండా, జీవితం = జీవించుటకు, కథం=ఎట్లు,
అశకతేతి = సమర్థులైతిరని, ఉవాచ = పలికెను. తే = ఆ వాగా
దీంద్రియములు, హోచుః=పలికినవి (ఓ మనస్సా! లోకమునందు),
ముగ్ధాః = మూఢులు, మనసా = మనస్సుతో, అవిద్వాంసః=(కార్యా

కార్యములను) తెలిసికొననివారై, ప్రాణేన=ప్రాణముతో, ప్రాణస్తః = ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై, వాచా = వాక్కుతో, వదస్తః = పలుకుచున్నవారై, చక్షుషా = నేత్రముతో, పశ్యస్తః = చూచుచున్నవారై, శ్రోత్రేణ = చెవితో, శృణ్వస్తః = వినుచున్నవారై, రేతసా = రేతస్సుతో, ప్రజాయమానాః=సంతానము కనుచున్నవారై, యథావే పృకారము (జీవించుచున్నారో), ఏవం= ఈ ప్రకారముగానే, (వయం = మేము), అజీవిష్మేతి=జీవించుచున్నామని, (ఆ వాగాదీంద్రియములు పలికినవి, ఇట్లు పలుకఁబడిన), మనః = మనస్సు, (శరీరం = దేహమును), ప్రవివేశహ = ప్రవేశించెను.

తా॥ ఈ యింద్రియములలో అంతరింద్రియమగు మనస్సు ఈ దేహమునువిడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము వేటొక తావున ఉండి తిరిగివచ్చి తక్కినవాటినిగూర్చి, ఓవాగాదీంద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండా జీవించుటకు ఎట్లు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, ఆ యింద్రియములు, ఓమనస్సా! లోకమునందు మూఢులు మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొననివారైనను ప్రాణముతో ప్రాణ వ్యాపారమును చేయుచున్నవారై వాక్కుతో పలుకుచున్నవారై నేత్రముతో చూచుచున్నవారై రేతస్సుతో సంతానమునుకనుచున్నవారై జీవించియున్నట్లు మేమున్నూ జీవించుచున్నామని పలుకఁగా, మనస్సు, తాను శరీరమునందుండి తక్కినవాటిని నిలుపుటకు శక్తి కలదికాదు గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని ఆ మనస్సు తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను.

ఉ॥ రేతో హూచ్ఛక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచకథ మశకత మదృతే జీవితుమితి తే హోచుర్యథా క్లిబా అప్ర జాయమానా రేతసా ప్రాణస్తః ప్రాణేన వదంతో వాచా పశ్యస్తశ్చక్షుషా శృణ్వస్తశ్రోత్రేణ విద్వాగ్సో మనసైవ మ జీవిష్మేతి ప్రవివేశ హరేతః.

ప॥ రేతః - హ - ఉచ్చక్రామ - తత్ - సంవత్సరం - ప్రోవ్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితం - ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా క్షీణాః - అప్రజాయమానాః - రేతసా - ప్రాణస్తః - ప్రాణేన - వదస్తః - వాచా - పశ్యస్తః - చక్షుషా - శృణ్వస్తః - శ్రోత్రేణ - విద్వాంసః - మనసా - ఏవం - అజీవిష్మ - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - రేతః.

ప్ర॥ రేతః = రేతస్సు. (ఈశరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామ = లేచిపోయెను. తత్ = ఆ రేతస్సు, సంవత్సరం = సంవత్సరము, ప్రోవ్య = పర దేశమునకుపోయియుండి, ఆగత్య = వచ్చి, (తక్కిన వాగాదీంద్రియములను గూర్చి, ఓ ఇంద్రియములాగా! మీరు), మదృతే = నేనులేకుండా, జీవితం = జీవించుటకు, కథం = ఎట్లు, అశకతేతి = సమర్థులైతిరని, ఉవాచ = పలికెను. తేహ = ఆ వాగాదీంద్రియములు. ఊచుః = పలికినవి. (ఓ రేతసా! లోకమునందు) క్షీణాః = నశించుకలు, రేతసా = రేతస్సుతో, అప్రజాయమానాః = సంతానమునుకననివారై, ప్రాణేన = ప్రాణముతో, ప్రాణస్తః = ప్రాణనవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై, వాచా = వాక్కుతో, వదస్తః = పలుకుచున్నవారై, చక్షుషా = నేత్రముతో, పశ్యస్తః = చూచుచున్నవారై, శ్రోత్రేణ = శ్రోత్రముతో, శృణ్వస్తః = వినుచున్నవారై, మనసా = మనస్సుతో, విద్వాంసః = (కార్యకార్యములను) తెలిసికొనినవారై, యథా = ఏప్రకారము, (జీవించుచున్నారో), ఏవం = ఈప్రకారము, (వయం = మేము), అజీవిష్మేతి = జీవించుచున్నామని. (ఆ వాగాదీంద్రియములుపలికినవి. ఇట్లుపలుకఁబడిన), రేతః = రేతస్సు. (శరీరం = దేహమును), ప్రవివేశహ = ప్రవేశించెను.

తా॥ ఈ ఇంద్రియములలో ఉపస్థేంద్రియము దేహమును విడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము వేతాకతావుననుండి తిరిగివచ్చి తక్కిన

వాగాదీంద్రియములను గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండ నెట్లు జీవించుటకు సమర్థులైతిరి యని యడుగఁగా, ఆ యింద్రియములు ఓ యుపస్థేంద్రియమా! లోకమునందు నపుంసకులు రేతస్సుతో సంతానమును కననివారై నను పాణవాయువుతో ప్రాణ నవ్యాపారమును చేయువారై వాక్కుతో పలుకుచున్నవారై నేత్రముతోఁ జూచుచున్నవారై శ్రోత్రముతో వినుచున్నవారై మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొనుచున్నవారై జీవించుచున్నట్లు మేమున్ను జీవించుచున్నామని పలుకఁగా ఉపస్థేంద్రియము తాను శరీరమునందుండి తక్కిన వానిని నిలుపుటకు శక్తి కలదు కాదు, కనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని ఆ యుపస్థేంద్రియము తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను.

ఉ॥ అథ హ ప్రాణ ఉత్క్రమిష్యన్యథా మహాసుహయః సైన్ధవః
పద్వీశశజ్జ్ఞాన్సంబృహేదేవగ్ హైవేమాన్పాణా సంబబర్హ
తే హోచర్మా భగవ ఉత్క్రమిర్న వై శత్యోమస్త్యదృతే
జీవిత మితి తస్య మే బలిం కురుతేతి తథేతి. ॥13॥

ప॥ అథ - హ - ప్రాణః - ఉత్క్రమిష్యన్ - యథా - మహా -
సుహయః - సైన్ధవః - పద్వీశశజ్జ్ఞాన్ - సంబృహేత్ - ఏవం -
హ - ఏవ - ఇమాన్ - ప్రాణా - సంబబర్హ - తే - హ - ఊచుః -
మా - భగవః - ఉత్క్రమిః - న - వై - శత్యోమః - త్యదృతే -
జీవితం - ఇతి - తస్య - ఉ - మే - బలిం - కురుత - ఇతి - తథా -
ఇతి.

[ప॥ అథహ = అనంతరము, పాణః = ముఖ్యపాణము, ఉత్క్రమిష్యన్ = లేచిపోవుటను చేయునదియై, సైన్ధవః = సింధు దేశమునందుఁ బుట్టిన, మహాసుహయః = గొప్పదియును శుభలక్షణము గలదియునగు గుఱ్ఱము, పద్వీశశజ్జ్ఞాన్ = పాదబద్ధన శంకువులను, (కట్టుకొయ్యలను), యథా = ఏ ప్రకారము, సంబృహేత్ =

పెకలించునో, ఏవం హైవ = ఈ ప్రకారముగానే, ఇమాన్ = ఈ, ప్రాణాన్ = వాగాదీంద్రియములను, సంబర్హన్ = ఎత్తి వేసెను. (ఆయా స్థానములనుండి భ్రష్టములగునట్లు చేసెను). (అప్పుడా), తేహ = ఆ వాగాదీంద్రియములు, ఊచుః = పలికినవి, హేభగవః = శ్రేష్ఠ మగు ఓ ముఖ్యప్రాణమా! (త్విం = నీవు), మోత్క్రమీః = లేచి పోకుము, త్వద్వతే = నీవు లేకుండా, (వయం = మేము), జీవితం = జీవించుటకు, నవైశ్శత్యైవ ఇతి = సమర్థులము కామని, (ఊచుః = పలికినవి). (అప్పుడా ముఖ్యప్రాణము ఆ ఇంద్రియములనుగూర్చి, ఓ ఇంద్రియములారా! మీరు), తస్య ఉ = ఆ ప్రసిద్ధమైన, మే = నాకు, బలిం = పూజను, కురు తేతి = చేయుడి! యని, (ఉవాచ = పలికెను). (అనంతరము ఆ వాగాదీంద్రియములు), తథేతి = సరేనని, (ఊచుః = పలికినవి).

తా॥ ఇట్లు సర్వేంద్రియములు క్రమముగా తమతమ శక్తిని పరీక్షించుకొనిన తరువాత ముఖ్యప్రాణమున్న దేహమును వీడిచిపోవ నిచ్చయించినదై, లోకమునందు, సింధు దేశమునందు, బుట్టిన శుభ లక్షణముగల గొప్ప గుఱ్ఱము పరీక్షించుటకు అశ్వశిక్షకునిచే నెక్కఁ బడినదై పాదబంధనములగుమేకులను పెట్టికొనిట్లు ఈవాగాదీంద్రియముల నన్నిటిని వాటి వాటి స్థానములనుండి భ్రష్టములగునట్లు చేయఁగా ఆ వాగాదీంద్రియములు, శ్రేష్ఠమగు ఓ ముఖ్య ప్రాణమా! నీవు లేచి పోకుము, నీవు లేకుండా మేము జీవించుటకు సమర్థులము కామని పలికెను. అప్పుడా ముఖ్యప్రాణము, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు ఆ ప్రసిద్ధమైన పూజను నాకు చేయుడి యని పలికెను. అప్పుడా వాగాది ప్రాణములన్నియు ఆ ప్రకారమే చేసెదమని ప్రతిజ్ఞను చేసెను.

ఉ॥ సా హ వాగువాచ యద్వా అహం పసిష్ఠాస్మి త్వం తద్వసిష్ఠోఽసీతి యద్వా అహం ప్రతిష్ఠాస్మి త్వం తత్ప్రతిష్ఠోఽసీతి చక్షుర్య

ద్వా అహాగ్ సమృదస్మిత్వం తత్సమృదసీతి శ్రోత్రం యద్వా
అహమాయతనమస్మి త్వం తదాయ తనమసీతి మనో యద్వా
అహం ప్రజాతి రస్మిత్వం తత్ప్రజాతి రసీతి రేతస్తస్యో మే కిమ
న్నం కిం మే వాస ఇతి యదిదం కించాశ్వభ్య ఆక్రిమిభ్య ఆకీట
పతజ్జేభ్య స్తత్తేన్నమాహో వాస ఇతి న హ వా అన్యానన్నం
జగ్ధం భవతి నానన్నం ప్రతిగృహీతం య ఏవమే తదనన్యాన్నం
వేద తద్విద్వాగ్ సః శ్రోత్రియా అశిష్యస్త ఆచామస్త్య శిత్వా
చా చామస్త్యేత మేవ తదనమనగ్నం కుర్వంతో మన్యంతే. ||14||

ఇత్యష్టమాధ్యాయే ప్రథమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సా - హ - వాక్ - ఉవాచ - యత్ - వై - అహం -
వసిష్ఠా - అస్మి - త్వం - తద్వసిష్ఠః - అసి - ఇతి - యత్ - వై -
అహం - ప్రజాతి - అస్మి - త్వం - తత్ప్రజాతిః - అసి - ఇతి -
చక్షుః - యత్ - వై - అహం - సమృత్ - అస్మి - త్వం - తత్స
మృత్ - అసి - ఇతి - శ్రోత్రం - యత్ - వై - అహం - ఆయతనం -
అస్మి - త్వం - తదాయతనం - అసి - ఇతి - మనః - యత్ - వై -
అహం - ప్రజాతిః - అస్మి - త్వం - తత్ప్రజాతిః - అసి - ఇతి -
రేతః - తస్య - ఉ - మే - కిం - అన్నం - కిం - మే - వాసః -
ఇతి - యత్ - ఇదం - కించ - ఆశ్వభ్యః - ఆక్రిమిభ్యః - ఆకీట
పతజ్జేభ్యః - తత్ - తే - అన్నం - ఆపః - వాసః - ఇతి - న -
హవై - అస్య - అనన్నం - జగ్ధం - భవతి - న - అనన్నం - ప్రతి
గృహీతం - యః - ఏవం - ఏతత్ - అనన్య - అన్నం - వేద -
తత్ - విద్వాంసః - శ్రోత్రియాః - అశిష్యస్తః - ఆచామన్తి -
అశిత్వా - చ - ఆచామన్తి - ఏతం - ఏవ - తదనం - అనగ్నం -
కుర్వంతః - మన్యంతే.

ప్ర॥ సాహ = ఆ ప్రసిద్ధమగు; వాక్ = వాక్కు, ఉవాచ =
పలికెను. అహం = నేను, యద్వై = ఏ, వసిష్ఠా = వసిష్ఠత్వము

కలదానను, అస్మి = అగుచున్నానో, (ఓ ముఖ్యప్రాణమా!) త్వం = నీవు, తద్వసిష్ఠః = ఆ వసిష్ఠత్వము గలదానవు, అసి = అగుచున్నావు. ఇతి = అని, (ఉవాచ = పలికెను). చక్షుః = నేత్రేంద్రియము, అహం = నేను, యద్వై = ఏ, ప్రశస్తా = స్థితిగలదానను, అస్మి = అగుచున్నాను. (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం = నీవు, తత్పత్తిష్ఠః = ఆ స్థితిగలదానవు, అసీతి = అగుచున్నావని, (ఉవాచ = పలికెను). శ్రోత్రం = శ్రోత్రేంద్రియము, అహం = నేను, యద్వై = ఏ, సమ్పత్ = సంపద్గుణము కలదానను, అస్మి = అగుచున్నానో, (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం = నీవు, తత్సమ్పత్ = ఆ సంపద్గుణము కలదానవు, అసీతి = అగుచున్నావని, (ఉవాచ = పలికెను). మనః = మనస్సు, అహం = నేను, యద్వై = ఏ, ఆయతనం = ఆశ్రయ గుణము కలదానను, అస్మి = అగుచున్నానో, (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం = నీవు, తదాయతనం = ఆ ఆశ్రయము కలదానవు, అసి = అగుచున్నావు. ఇతి = అని, (ఉవాచ = పలికెను). రేతః = రేతస్సు, అహం = నేను, ప్రజాతిః = సంతానోత్పాదక గుణము కలదానను, అస్మి = అగుచున్నాను. (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం = నీవు, తత్ప్రజాతిః = ఆ సంతానమును కనునట్టి గుణము కలదానవు, అసి = అగుచున్నావు. ఇతి = అని, (ఉవాచ = పలికెను). (ఇట్లు వాగాదీంద్రియములు పలుకఁగా ఆ ముఖ్య ప్రాణము), తస్యః = అటువంటి, మే = నాకు, అన్నం = అన్నము, కిం = ఏది? మే = నాకు, వాసః = వస్త్రము, కిం = ఏది? ఇతి = అని, (ఉవాచ = పలికెను). (తరువాత ఆ వాగాదీంద్రియములు), ఆశ్వభ్యః = కుక్కల పర్యంతమున్ను, ఆకిమిభ్యః = పురుగుల పర్యంతమున్ను, ఆకీటపతక్లేభ్యః = పురుగులు, పక్షులు మొదలగు వాని వజ్రమున్ను, (లోకే = లోకమునందు), ఇదం = ఈ, కిం = ఏమి? అన్నం = అన్నమును పేరుగలది, యత్ = ఏదియో, తత్ = అది, తే = నీకు, అన్నం = అన్నము, ఆహః =

ఉదకము, వాసః = వస్త్రము, ఇతి=అని, (ముఖ్యప్రాణమునుగూర్చి, ఉవాచ = పలికెను). అన్య = ఈ ప్రాణమునకు, జగ్ధం = తినఁబడినది, అనన్నం = తినఁగూడనిది, సహవైభవతి = కానేకాదు, ప్రతిగృహీతం = పరిగ్రహింపఁబడినది, అనన్నం = తినఁగూడనిది, న = కాదు, యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము, అనన్య = చాణముయొక్క, ఏతత్ = ఈ, అన్నం = అన్నమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (ప్రాణాత్మదర్శినః = ప్రాణభూతమైన ఆత్మను చూచెడివానికి, భక్షింపఁగూడనిదియును భక్షింపఁదగినదియె యగును, గ్రహింపఁగూడనిదియును గ్రహింపఁదగినదియె యగును). (ఏ కారణము వలన ప్రాణమునకు ఉదకమే వస్త్రముగానున్నదో, ఆ కారణమువలన), విద్వాంసః = జ్ఞానులు, శ్రోత్రియాః = వేదాధ్యయనమును చేసిన బ్రాహ్మణులు, అశిష్యస్తః = భోజనము చేయఁబోవువారై, ఆచామంతి=ఆచమనీయమును చేయుచున్నారు. అశిత్వాచ=భోజనము చేసియును, ఆచామంతి=ఆచమనమును చేయుచున్నారు. ఏతమేవ=ఈఆచమనమునే, కుర్వస్తః = చేయుచున్నవారై, తదనం = ఆప్రాణమును, అనగ్ధం = వస్త్రము కలదానినిగా, మన్యంతే = తలంచుచున్నారు.

తా॥ ఇట్లు వాగాదీంద్రియము లన్నియు ముఖ్యప్రాణమునుగూర్చి తమకుండెడి వసిష్ఠత్వాది గుణములన్నియు, ఓ ముఖ్య ప్రాణమా! నీకున్న కలిగి నున్నవని పలుకఁగా, అప్పుడా ముఖ్యప్రాణము, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీయొక్క వసిష్ఠత్వాది గుణములు గల నాకు అన్నమేది? వస్త్రమేది? యని ప్రశ్నచేయఁగా, అప్పుడా వాగాదీంద్రియములు, ఓ ముఖ్యప్రాణమా! ఈ భూలోకమునందలి సమస్త ప్రాణులయొక్క అన్నమే నీకు అన్నము, ఉదకమే నీకు వస్త్రమని పలికిరి. ఇట్లు ప్రాణముయొక్క అన్నమును తెలిసికొనినవానికి భక్షింపఁగూడని అన్నమును, గ్రహింపఁగూడని అన్నమును లేనే

లేదు. ఆ ప్రాణమునకు ఉదకమే వస్త్రముగుటవలననే లోకమునందలి పండితులగు వేదాధ్యయనమును చేసినవారు, భోజనము చేయుటకు ముందును, భోజనము చేసినతరువాతను, ఆచమనమును చేయుచు, దీనినె ప్రాణమునకు వస్త్రమునుగా భావించుచున్నారు.

ఇట్లు అష్టమాధ్యాయమునందు ప్రథమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

అష్టమాధ్యాయము - ద్వితీయ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ శ్వేత కేతుర్వా ఆరుణేయః పఞ్చాలానాం పరిషద మాజగామ
స ఆజగామ జై బలిం ప్రవాహణం పరిచార యమాణం త ముదీ
త్యైభ్యవద కుమారా 3 ఇతి స భో 3 ఇతి ప్రతి శుశ్రావాను
శిష్టోఽన్వసి పితృత్యోమితి హోవాచ. ॥1॥

ప॥ శ్వేత కేతుః - హ - వై - ఆరుణేయః - పఞ్చాలానాం-
పరిషదం - ఆజగామ - సః - ఆజగామ - జై బలిం - ప్రవాహణం-
పరిచారయమాణం - తం - ఉదీత్య - ఆభ్యవద - కుమారా 3
- ఇతి - సః - భో 3 - ఇతి - ప్రతిశుశ్రావ - అనుశిష్టః - అను -
అసి - పితౄ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హ - ఉవాచ.

ప్ర॥ ఆరుణేయః = అరుణియను వాని కుమారుడగు, శ్వేత
కేతుర్వై = శ్వేత కేతువను పేరు గలవాడు, (యశఃప్రధానాయ
= కీర్తియొక్క ప్రాధాన్యము కొఱకు, పితౄ = తండ్రియైన అరుణి
చేత, అనుశిష్టః = అష్టాపింపబడినవాడై), పఞ్చాలానాం = పాం
చాల దేశములయొక్క, పరిషదం = సభను, (గత్వా = పొంది,
జిత్వా = జయించి), (రాజయొక్క సభను జయించెదనను గర్వ
ముతో), జై బలిం = జీబలుడను వాని కుమారుడను, (భృత్యైః =
సేవకులచేత), పరిచారయమాణం = సేవింపబడుచున్న వాడునగు,
ప్రవాహణం=ప్రవాహుడను రాజునుగూర్చి, ఆజగామ=వచ్చెను.
సః = ఆ రాజు, ఆజగామ = వచ్చుచున్న, తం = ఆ శ్వేత కేతు

వును, ఉదీక్య = చూచి, కుమారా 3 ఇతి = ఓ కుమారా యని సంబోధించి, అభ్యువాద = పలికెను. సః = ఆ శ్వేతకేతువు, భో 3 ఇతి = ఓ రాజా యని, ప్రతిశుశ్రావ=తిరిగి పలికెను. (రాజా=రాజు). పిత్రా = తండ్రిచేత, అనుశిష్టః = అనుసరించి ఆజ్ఞాపింపబడినవాఁడు, అన్వసి = అగుచున్నావా, ఇతి=అని, (ఉవాచ=పలికెను). (ఇతరః= అన్యఁడగు శ్వేతకేతువు), ఓమితి = అవునని, హోవాచ= పలికెను.

తా! సప్తమాధ్యాయముయొక్క- అంతమునందు జ్ఞానకర్మల సముచ్ఛయమును చేయువానిచే అగ్నివలన మంచిమార్గము యాచింపబడెను. ఆమార్గములెన్నియో, యే మార్గముచే నేది పొండదగి యున్నదియో, దానిసంతయు చెప్పవలయునని ఈ బ్రాహ్మణ ముపక్రమింపబడుచున్నది. ఇక్కడ కర్మద్వారా పంచాగ్ని దర్శనము ఉత్తరమార్గమును పొందుటకు సాధనమని విధింపబడింది. ఈ ప్రకారము సమస్తమైన సంసారగతియొక్క యుపసంహారమగుచున్నది. ఇదియే కర్మకాండయొక్క నిష్ఠయని దీనిని తెలియపఱచుటకు నిచ్చగలవాడై ఈకథను చెప్పుచున్నాఁడు. అరుణపుత్రుఁడగు శ్వేతకేతువనువాఁడు తండ్రియగు అరుణుచేత లోకమునందు యశస్సును సంపాదించుటకు ఆజ్ఞాపింపబడినవాడై పంచాలదేశములలోని గొప్పసభను గూర్చి పోయి జయించి రాజుయొక్క సభనుకూడ జయించవలయునను గర్వముతో అనేకులగు సేవకులచే సేవింపబడుచుండెడి జీబల్లుడను రాజు కుమారుడైన ప్రహహుఁడను వానినిగూర్చి పోయెను. ఆ రాజు ఇట్లు గర్విష్ఠుడై వచ్చుచున్న ఆ శ్వేతకేతువును చూచి ఓ కుమారుడా యని సంబోధించి యడుగెగా ఆ శ్వేతకేతువు కోపముగలవాడై ఓ రాజా యని తిరిగి పలికెను. అప్పుడా రాజు ఓ శ్వేతకేతువా! నీవు మీ తండ్రిచే ఆజ్ఞాపింపబడినవాడనైతివా యని పలికెను. అనంతరము ఆ శ్వేతకేతువు ఓ రాజా! అవునని తిరిగి పలికెను

ఉ॥ వేత్థ యథేమాః ప్రజాః ప్రయత్నో విప్రతి పద్యంతా 3 ఇతి నేతి
 హోవాచ వేత్థోయథేమం లోకం పునరాపద్యంతా 3 ఇతి నేతి
 హోవాచ వేత్థోయథాసౌ లోక ఏవం బహుభిః పునః పునః
 ప్రయద్భిర్న సమ్పూర్యతా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్థోయతిథ్యా
 మాహుత్యాగ్ హుతాయామాపః పురుషవాచో భూత్వా సము
 త్థాయ వదన్తి 3 ఇతి నేతి హైవోవాచ వేత్థో దేవయానస్య వా
 పథః ప్రతిపదం పితృయాణస్య వా యత్కృత్వా దేవయానం వా
 పథానం ప్రతిపద్యంతే పితృయాణం వాపి హి న ఋషేర్వచ
 శ్శృతం । ద్వే సృతీ అశృణవం పితృయాణామహం దేవానాముత
 మర్త్యానాం । తాభ్యామిదం విశ్వమేజత్సమేతి యదస్తరా పితరం
 మాతరం చేతి । నాహమత ఏకంచ న వేదేతి హోవాచ. ॥2॥

ప॥ వేత్థ - యథా - ఇమాః - ప్రజాః - ప్రయత్నః - విప్రతి
 పద్యంతా 3 - ఇతి - న - ఇతి - హోవాచ - వేత్థ - ఉ - యథా
 - ఇమం - లోకం - పునః - అపద్యంతా 3 - ఇతి - న - ఇతి -
 హోవాచ - వేత్థ - ఉ - యథా - అసౌ - లోకః - ఏవం - బహుభిః
 - పునః - పునః - ప్రయద్భిః - న - సమ్పూర్యతా 3 - ఇతి - న -
 ఇతి - హోవాచ - వేత్థ - ఉ - యతిథ్యాం - ఆహుత్యాం - హుతా
 యాం - ఆపః - పురుషవాచః - భూత్వా - సముత్థాయ - వదన్తి
 3 - ఇతి - న - ఇతి - హ - ఏవ - ఉవాచ - వేత్థ - ఉ - దేవ
 యానస్య - వా - పథః - ప్రతిపదం - పితృయాణస్య - వా -
 యత్ - కృత్వా - దేవయానం - వా - పథానం - ప్రతిపద్యంతే -
 పితృయాణం - వా - అపి - హి - నః - ఋషేః - వచః - శ్రుతం -
 ద్వే - సృతీ - అశృణవం - పితృయాణాం - అహం - దేవానాం - ఉత -
 మర్త్యానాం - తాభ్యాం - ఇదం - విశ్వం - ఏజత్ - సమేతి -
 యదస్తరా - పితరం - మాతరం - చ - ఇతి - న - అహం -
 అతః - ఏకం - చ - న - వేద - ఇతి - హ - ఉవాచ,

ప్ర॥ (రాజా = ప్రవాహణుడను రాజు), ఇమాః = ఈ, ప్రజాః = ప్రజలు, ప్రయత్యః = మరణమును పొందినవారై, యథా = ఏ ప్రకారము, విప్రీతిపద్యంతా ఇతి = ఏమార్గముచేత దేని పొందుదునూ యని విచారణగలవారైరో, (తత్ = దానిని, త్వం = నీవు), వేత్థ = తెలిసికొంటివా, (అని ఆ శ్వేత కేతువును గూర్చి పలికెను. ఆ శ్వేత కేతువు), నేతి = తెలియదని, హోవాచ = పలికెను, (ఈ ప్రజలు), ఇమం = ఈ, లోకం = లోకమును, యథా = ఏ ప్రకారము, పునః = తిరిగి, ప్రతిపద్యంతా ఇతి = పొందుచున్నారో, (దీనిని నీవు), వేత్థ ఉ = తెలిసికొంటివా యని, (ఆ రాజు శ్వేత కేతువును అడిగెను. అప్పుడు శ్వేత కేతువు), నేతి = గుర్తెఱుంగనని, హోవాచ = పలికెను. ఏవం = ఈ ప్రకారము, పునః పునః = తిరిగి తిరిగి, ప్రయద్భిః = మరణమును పొందుచున్న, బహుభిః = అనేకులచేతను, అసాలోకః = స్వర్గలోకము, యథా = ఏ ప్రకారము, స సమ్పూర్వతా ఇతి = నిండింపబడడములేదో, (దీనిని నీవు), వేత్థ ఉ = తెలిసికొంటివా యని (ఆ రాజు అడిగెను. శ్వేత కేతువు), నేతి = తెలిసికొనలేదని, హోవాచ = పలికెను. యతిధ్యాం = ఎన్ని సంఖ్యగల, ఆహుత్యాం = ఆహుతి, హుతాయాం = హోమము చేయబడుచుండగా, ఆపః = ఉదకములు, పురుషవాచః = పురుషవాక్కులు, భూత్వా = అయి, సముత్థాయ = పుట్టినవై, వద స్తీ ఇతి = ధ్వని చేయుచున్నవో, (దీనిని నీవు), వేత్థ ఉ = తెలిసికొంటివా యని, (ఆ రాజు అడిగెను. అప్పుడు శ్వేత కేతువు), నేతిహైవ = లేనేలేదని, హోవాచ = పలికెను. (జనులు), యత్ = ఏ కర్మను, కృత్వా = చేసి, దేవయానం వాపన్థానం = దేవయానమును ఉత్తరాయణ మార్గముచు గాని, పితృయాణం వా = పితృయానమును దక్షిణాయణ మార్గముచు గాని, ప్రతిపద్యంతే = పొందుచున్నారో, దేవయానస్య వాపథః = దేవయానమును ఉత్తరాయణ మార్గముయొక్క యైనను, పితృ

యాణస్యవా = పితృయాణామను దక్షిణాయన మార్గముయొక్క
యైనను, (తత్ = ఆ పూర్వోక్తమైన), ప్రతిపదం = ప్రతిపదమును
కర్మను, వేత్థఉ = తెలిసికొంటివా యని, (ఆ రాజు అడుగఁగా, శ్వేత
కేతువు నేను ఎఱుంగనని పలికెను). అపిహి = మఱియును, నః =
మాకు, శ్రుతం = వినఁబడిన, ఋషేః = మంత్రముయొక్క, వచః =
వాక్యము, (అస్తి = కలదు). ద్వే = రెండైన, సృతీ = మార్గములను,
అహం = నేను, అశ్రుణవం = వింటిని, (ఆ రెండుమార్గములలో
నొకటియగు దక్షిణాయనమార్గము). పితృణాం = పితృ కేవలయొక్క
(లోకం = లోకమును, పొందించునది). (రెండవదియగు ఉత్తరా
యాణమార్గము), దేవానాం = దేవతలయొక్క, (లోకం = లోకమును,
పొందించునది). ఉత = మఱియును, మర్త్యానాం = మనుష్యులకు,
ఏజత్ = చలనాత్మకమైన ప్రాణిసమూహముగల, ఇదం = ఈ,
విశ్వం = ప్రపంచము, తాభ్యాం = ఆ రెండు మార్గములతో, సమేతి =
మిక్కిలి పొందుచున్నది. (ఆ రెండుమార్గము లెక్కడ యున్నవి
యనఁగా), యదంతరా = ఏ తల్లిదండ్రులమధ్య యందున్నవో, (అటు
వంటి), పితరం = తండ్రియును, మాతరంచ = తల్లియును, (వీరిద్దరి
యొక్క మధ్యయందున్నవి. ఆ తల్లిదండ్రులెవరనిన, భూమ్యంతరిక్ష
ముల మధ్యమందున్నవి). ఇతి = అని, (అహం = నేను, అశ్రుణవం =
వింటిని, నీవు తెలిసికొంటివా యని ఆ రాజు శ్వేతకేతువునుగూర్చి
పలికెను. తిరిగి ఆ శ్వేతకేతువు), అహం = నేను, అతః = ఈప్రశ్న
సముదాయమునుండి, ఏకంచన = ఒక ప్రశ్ననున్ను, నవేద = గుర్తె
ఱుగను, ఇతి = అని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ అప్పుడారాజు, ఓ శ్వేతకేతూ! నీవు ఈ ప్రజలు మర
ణమును పొందిన తరువాత ఏ మార్గముతో ఏ లోకమును పొందు
దుమాయని విచారణగలవారైరి యనిన్ని, ఈ ప్రజలు తిరిగి ఈ
లోకమును ఎట్లు పొందుచున్నారనిన్ని, ఈ మరణమును పొందు

చున్న జనులచేత స్వర్గలోకము ఎట్లు నింపబడలేదనిన్ని, ఎంతసంఖ్య గల ఆహుతి హోమము చేయబడుచుండగా ఉదకములు పురుష వాక్కులై పుట్టి శబ్దించుననిన్ని, మనుష్యులను పితృలోక దేవలోక ములను పొందించునట్టి ప్రతిపత్తను కర్మయేదియనిన్ని, శ్వేతకేతు పురు గూర్చి ప్రశ్నచేయగా ఆ శ్వేతకేతువు ఓ రాజా! నేను వీటిని తెలిసికొనలేదని పలికెను. తదనంతరము ఆ రాజు ఓ శ్వేతకేతూ! మంత్రమందు రెండు మార్గము లున్నవనియును, అందులో ఒకటి యగు దక్షిణాయన మార్గము పితృలోకమును పొందించునది యని యును, రెండవదియగు ఉత్తరాయణ మార్గము దేవలోకమును పొందించునది యనియును, మనుష్యులు ఆ రెండుమార్గములచేతనే ఈ సమస్త ప్రపంచమును పొందుచున్నారనియును, ఆ రెండు మార్గములు మంత్రమునందు తల్లిదండ్రులని చెప్పబడుచుండెడి భూమ్యంత రిక్షముల మధ్యమందున్నవనియును, నేను వింటిని. నీవు దానిని తెలిసి కొంటివా యని అడుగగా శ్వేతకేతువు, ఓ రాజా! నీవడిగిన ఈ ప్రశ్నల సమూహములో ఒక ప్రశ్ననున్న నేను తెలిసికొనలేదని పలికెను.

ఉ॥ అథైవం వసత్యో పమస్త్రీయాచ్ఛక్రే నాదృత్య వసతిం కుమారః ప్రదుద్రావ స ఆజగామ పితరం తగ్ హోవాచేతి వాప కిల నో భివాన్ పురానుశిష్టాన వోచదితికథగ్ సుమేధ ఇతి పశ్చ మా ప్రశ్నాన్రాజన్యబన్ధు రప్రాక్షీతతో నైకశ్చన వేదేతి కత మే త ఇతీమ ఇతి హ ప్రతీకాన్యదాజహర. ॥3॥

ప॥ అథ - ఏనం - వసత్యా - ఉపమస్త్రీయాచ్ఛక్రే - అనా దృత్య - వసతిం - కుమారః - ప్రదుద్రావ - సః - ఆజగామ - పితరం - తం - హోవాచ - ఇతి - వాపకిల - నః - భివాన్ - పురా - అనుశిష్టాన్ - ఆవోచత్ - ఇతి - కథం - సుమేధః - ఇతి - పశ్చ - మా - ప్రశ్నాన్ - రాజన్యబన్ధుః - అప్రాక్షీత్ - తతః - న -

ఏకం - చ - న - నేద - ఇతి - కతమే - ఇతి - తే - ఇతి - ఇమే - ఇతి - హ - ప్రతీకాని - ఉదాజహార.

[ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (రాజా=రాజు), ఏనం=ఈ శ్వేత కేతువును, వసత్యా = నివాసముతో, (ఆసనమునందు కూర్చుండుటకు), ఉపమస్త్రీయాశ్చక్రే=సమీపమునకు పలికెను. కమారః = శ్వేత కేతువు, వసతి=నివాసమును, అనాదృత్య = తిరస్కరించి, (తండ్రిని గూర్చి), ప్రదుద్రావ=పరుగై పోయెను. సః=ఆ శ్వేత కేతువు, పితరం=తండ్రినిగూర్చి, ఆజగామ=వచ్చెను. తం = ఆ తండ్రినిగూర్చి, హోవాచ=పలికెను. ఇతివావకిల=ఈ ప్రకారముగానే గదా, భవా=నీవు, (సమస్త విద్యలతో). అనుశిష్టాన్=శిక్షితులమైన వారినిగా, సః=మమ్మునుగూర్చి, పురా=పూర్వమునందు, (సమావర్తన కాలమునందు), అవోచదితి=పలికితివని, (హోవాచ=పలికెను) (పితా=తండ్రి) హేసుమేధః=మంచిబుద్ధిగల ఓ శ్వేత కేతు! కథమితి = ఏ ప్రకారముగానని, (నీకు ఈ దుఃఖము ఎట్లు కలిగెనని పలికెను). రాజన్యబంధుః=రాజన్యబంధువు, (కోపముతో వాస్తవరాజు కాఁడు. ఆ భాసరాజు అనితెలుపుటకై రాజన్యబంధువుఁడని చెప్పఁబడినది). మా=నన్ను, పశ్చ=అయిదు, ప్రశ్నాన్=ప్రశ్నలను. అప్రాక్షీత్=అడిగెను. తతః=దానివలన, ఏకంచన=ఒక ప్రశ్ననున్ను, నవేదేతి = తెలిసికొనక పోతినని, (శ్వేత కేతువు పలికెను). తే=ఆ ప్రశ్నలు, కతమే = ఏవి, ఇతి=అని, (తండ్రి అడిగెను). ఇమేఇతి = ఇనియని, (శ్వేత కేతువు), ప్రతీకాని = ప్రశ్నైక దేశములను, (ప్రశ్నలయొక్క సూచనలను), ఉదాజహారహ=చెప్పెను,

తా॥ అనంతరము ఆ ప్రవాహాణ మహారాజు గర్వితుడైన శ్వేత కేతువును ఆసనపాద్యమర్ఘ్యదులను గ్రహించుటకు సమీపమునకు పలికెను. అప్పుడా శ్వేత కేతువు ఆ ఆసనాదులను తిరస్కరించి తండ్రియొద్దకు వచ్చి ఓ తండ్రి! సమస్త విద్యలచేతను శిక్షితులమైతి

మని మమ్మునుగూర్చి నీవు సమావర్తనకాలమునందు ఈ ప్రకారము పలికితివిగాదా! ఆ రాజమాత్రుడు నన్ను అయిదు ప్రశ్నలను అడిగెను. అందులో ఒక ప్రశ్ననున్న నేను తెలిసికొనకపోతినిని తండ్రిని గూర్చి పలికెను. మంచి బుద్ధిగల ఓ శ్వేత కేతు! నీ కేల ఇంత దుఃఖము కలిగెను. ఆ రాజు అడిగిన ప్రశ్నలు ఏవి యని తండ్రి ఊరిగి యడిగెను. శ్వేత కేతువప్పుడా ప్రశ్నలు ఇవియని ప్రశ్నలయొక్క సూచనలను తండ్రికి తెలియపఱచెను.

ఉ॥ స హోవాచ తథా నస్త్యం తాత జానీథాః యథా యదహం కించన వేద సర్వమహం తత్తుభ్య మవోచం పైహి తు తత్ర ప్రతీత్య బ్రహ్మచర్యం వత్స్యావ ఇతి భవా నేవగచ్ఛత్వితి స ఆజగామ గౌతమో యత్ర ప్రవాహణస్య జైబలేరా సాతస్మా ఆసనసూహృతోదక మాహారయాఞ్చకారాథ హస్తాల్లర్యం చకార తగ్ హోవాచ వరం భగవతే గౌతమాయ దద్యుతి ॥4

ప॥ సః-హ-ఉవాచ-తథా-నః-త్వం-తాత-జానీథాః-యథా-యత్-అహం-కించన-వేద-సర్వం-అహం-తత్-తుభ్యం - అవోచం-పైహి-తు-తత్ర-ప్రతీత్య-బ్రహ్మచర్యం-వత్స్యావ-ఇతి - భవాన్-ఏవ-గచ్ఛతు-ఇతి-సః-ఆజగామ-గౌతమః - యత్ర - ప్రవాహణస్య-జైబలేః-అసా-తస్యై-ఆసనం-ఆహృత్య-ఉదకం-ఆహారయాఞ్చకార - అథ-హ-అస్యై-ల్లర్యం-చకార-తం - హోవాచ-వరం - భగవతే - గౌతమాయ - దద్యుః - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ ఆరుణియను తండ్రి, హోవాచ=పలికెను. హేతాత=ఓ చిన్నవాడా! అహం=నేను, యత్కించన=ఏ ఈవిజ్ఞాన జాతము నంతయును, యథా=ఏ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొంటినో, తథా = ఆ ప్రకారము, అహం=నేను, తత్సర్వం=ఆ సమస్తమును, తుభ్యం=నీ కొఱకు, అవోచం=చెప్పితిని అని, త్వం = నీవు, సః = మమ్మును, జానీథాః= తెలిసికొనుము. (నీకంటె నాకు ఎవఁడును ఇష్టుఁడులేడు.

ఆ రాజుచేత నడుగఁబడినది నాకున్న తెలియదు. గనుక నీవు) ప్రాహిరమ్ము, (ఆవాం=మనమిద్దఱము). తత్ర=ఆ రాజయొద్దకు, ప్రతీత్యతు=పోయి, (విద్యార్థం = విద్యనిమిత్తము), బ్రహ్మచర్యం = బ్రహ్మచర్యనుగూర్చి, వత్సామః = నివసించుదము, ఇతి = అని, (తండ్రి పలికెను). (సః=ఆ శ్వేత కేతువు, అహం=నేను, తస్య=ఆ రాజయొక్క, ముఖం=ముఖమును, నిరీక్షితుం=చూచుటకు, నోత్యహే = ఇచ్చయించను), భవానేవ=నీవే, గచ్ఛత్వితి=పోవుదువుగాక యని, (ఉవాచ=పలికెను). జై బలేః=జీబలుని పుత్రుఁడగు, ప్రవాహణస్య= ప్రవాహణ మహారాజయొక్క, ఆసా=ఉనికి, యత్ర = ఎక్కడనో, (తత్ర=అక్కడికి), గౌతమః=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడైన, సః = ఆ ఆరుణి, ఆజగామ=వచ్చెను. తస్మై = ఆ గౌతమునిగొఱకు, ఆసనం=పీఠమును, ఆహృత్య=తీసికొనివచ్చి, ఉదకం=నీళ్ళను, (భృత్యైః=నౌకరుల చేతను), ఆహారయాశ్చకారం=తెప్పించెను. అథహ = అనంతరము, (ఆ రాజు), అస్మై=ఈ గౌతమునిగొఱకు, అర్ఘ్యం=పూజను, చకార = చేసెను. (పూజను చేసి), తం=ఆ గౌతమునిగూర్చి, భగవతే=పూజ్యుఁడవైన, గౌతమాయ=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడవైన, (తుభ్యం = నీ గొఱకు), వరం=వరమును, (గవాశ్వాది లక్షణమగు వరమును), దద్యుఃఇతి=ఇచ్చుచున్నామని, హోవాచ = పలికెను.

తా॥ అనంతరము ఆరుణి, ఓ శ్వేత కేతు! నీకంటె అన్యుఁడగు ఇష్టుఁడు నాకు లేకపోవుట వలన నేను తెలిసికొనిన విజ్ఞానజాతము నంతయు నీకు చెప్పితినిని తెలిసికొనుమని పలికెను. తరువాత, ఓ చిన్నవాడా! ఆ రాజు అడిగిన ప్రశ్నలు నాకున్న తెలియవు, గనుక మన మిద్దఱమును ఆ రాజునొద్దకు పోయి విద్యానిమిత్తము బ్రహ్మచర్యమును చేయుచు ఉండము రమ్ము అని తండ్రి పలికెను. అప్పుడా శ్వేత కేతువు నాకు ఆ రాజు ముఖమును చూచుటకు ఇష్టములేదు గనుక నీవే పోము అని పలికెను. అప్పుడు ఆ యారుణి ఆ ప్రవా

హణ మహారాజు ఉండెడి ప్రదేశమునకు పోయెను. ఇట్లు వచ్చిన ఆరుణి కొఱకు ఆసనోదకములను శృత్యులచేఁ దెప్పించి యిచ్చి పూజనుచేసి ఓ ఆరుణీ! పూజ్యుడవగు నీ కొఱకు గవాశ్వాదికమును ఇచ్చెదనని పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ ప్రతిజ్ఞాతో మ ఏ వ వరో యాం తు కుమార
స్యాన్తే వాచమభాషాస్తామేవ బ్రూహీతి. ||5||

ప॥ సః హోవాచ-ప్రతిజ్ఞాతః- మే-ఏవః - వరః-యాం-తు-
కుమారస్య-అన్తే- వాచం- అభాషధాః - తాం - ఏవ - బ్రూహి-
ఇతి.

[ప్ర॥ సః=ఆ గౌతముఁడు, హోవాచ=పలికెను. (త్వయా = నీచేత), ఏవః=ఈ, వరః=వరము, మే=నాకు, ప్రతిజ్ఞాతః=ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడినది. (ఈ ప్రతిజ్ఞయందు మనస్సును దృఢముచేయుము). కుమారస్య=బాలుఁడగు శ్వేత కేతువుయొక్క, అన్తే = సమీపము నందు, యాంతువాచం = ఏవాక్కును, అభాషధాః = పలికితివో, తామేవ=ఆ వాక్కునే. బ్రూహి=చెప్పుము. (ఇదియే నాకు వరము), ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను).

తా॥ ఓ ప్రవాహణ మహారాజా! నీచేతనాకు ఈ వరము ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడెను. ఆ ప్రతిజ్ఞయందు దృఢమనస్సుగల వాడై శ్వేత కేతువు సమీపమునందుఁ బలికిన ప్రశ్నరూపమైన వాక్కును నాకు చెప్పుమా! ఇదియే వరమని ఆరుణి పలికెను.

ఉ॥ స హోవాచ దైవేషునై గౌతమోతదగ్రరేషు మానుషాణాం
బ్రూహీతి. ||6||

ప॥ సః-హోవాచ-దైవేషు-నై-గౌతమ- ఉ-తత్ - వరేషు -
మానుషాణాం-బ్రూహి-ఇతి.

[ప్ర॥ సః= ఆప్రవాహణమహారాజు, హోవాచ = పలికెను. హేగౌతమ = ఓగౌతముఁడా, (త్వం=నీవు, యత్ = ఏవరమును,

ప్రార్థయశే=ప్రార్థించుచున్నావో), తత్=అదియే, దైవేషు = దైవ సంబంధములైన, వరేషు=పరములయందుండునది. (గనుక), మానుషాణాం=మనుష్యులలోపలి, (వరం=వరమును), బ్రూహీతి = పలుకుమాయని, (కోరుమాయని), (హోవాచ=పలికెను).

తా|| ఓగౌతముడా! నీవు కోరెడివరము దైవవరములలోనిది గనుక మనుష్యుల లోపలివరమును కోరుమాయని ఆ ప్రవాహాణ మహారాజు పలికెను.

ఉ|| స హోవాచ విజ్ఞాయతే హస్తీ హిరణ్యస్యాపాతం గోలశ్వానాం దాసీనాం ప్రవారాణాం పరిధానస్య మా నో భవాన్ బహో రనంతస్య పర్యంతస్య భవదాన్యోఽభాదితి సవై గౌతమ తీర్థే నేచ్ఛా సాగత్యుపైమ్యహంభవంత మితి వాచా హ స్మవై పూర్వ ఉపయన్తి సహోపాయన కీర్త్యనాన. ||7||

ప|| సః-హోవాచ-విజ్ఞాయతే హ-అస్తి-హిరణ్యస్య-అపాతం-గోలశ్వానాం -దాసీనాం - ప్రవారాణాం - పరిధానస్య - మా-నః-భవాన్-బహోః-అనంతస్య-అపర్యంతస్య-అభి- అవదాన్యః-అభూత్ - ఇతి-సః-వై-గౌతమ-తీర్థే-ఇచ్ఛా-సై-ఇతి-ఉపైమి-అహం-భవంత-ఇతి-వాచ-హ-స్మ-వై-పూర్వ-ఉపయన్తి-సః-హ-ఉపాయనకీర్త్యా - ఉవాచ.

ప్ర|| సః=ఆ గౌతముడు, హోవాచ=పలికెను. (మమ=నాకు), హిరణ్యస్య = బంగారముయొక్కయు, గోలశ్వానాం = గోవులయొక్కయు, అశ్వములయొక్కయు, దాసీనాం=దాసీలయొక్కయు, ప్రవారాణాం=పరిచారకులయొక్కయు, పరిధానస్య = కట్టువస్త్రముయొక్కయు, అపాతం = ప్రాప్తి, అస్తిహా=కలదు, (ఇతి=అని, భవతా=నీచేతను), విజ్ఞాయతే=తెలిసికొనబడుచున్నది. భవాన్ = నీవు. సఃఅభి=మమ్మునుగూర్చి. బహోః=అధికమైన, అనంతస్య = అనంతఫలముగల, అపర్యంతస్య= పరిసమాప్తముగాని ధనమునకు,

(పుత్రపౌత్రాదికమును పొందిన ధనమునకు), అవదాన్యః = దాతపు
కానివాడవు, మాభూత్ = కావు, ఇతి = అని, (హోవాచ = పలికెను),
సవై = ఆ రాజు, హేగౌతమ = ఓ గౌతముడా! (త్వం = నీవు), తీర్థేన =
శాస్త్రధిచేతను, (విద్యాం = విద్యను, మత్తః = నావలన), ఇచ్ఛాసై =
కోరుచున్నావా, ఇతి = అని, (హోవాచ = పలికెను), (సః = ఆ గౌత
ముడు), అహం = నేను, భవంతం = నిన్ను, ఉపైమి = (శిష్యుడనై)
పొందుచున్నాను. ఇతి = అని, (హోవాచ = పలికెను). పూర్వే = ప్రాచీ
నులగు బ్రాహ్మణులు. వాచాహస్యవై = వాక్కుచేతనేగదా, (రాజు
లనుగూర్చి, ఉపయన్తి = (శిష్యులుగా) పొందుచున్నారు. (గనుక),
సః = ఆ గౌతముడు, ఉపాయనకీర్త్యాహ = ఉపాయనము చెప్పటచేతనె,
(శిష్యత్వమునుచేయక శిష్యుడనై పొందుచున్నాననిచెప్పటచేతనె),
ఉవాస = ఉండెను.

తా॥ ఓరాజా! పుత్రపౌత్రాదులను పొందునట్టి ధనమునం
తయు నిచ్చుటకు నీవు మాకు ముఖ్యమైన దాతవు. నీవుమాకు ఇవ్వ
కూడనిది యేమియునులేదు. బంగారము గోవులు గుఱ్ఱములు దాసీలు
పరిచారకులు కట్టు వస్త్రములు ఈ మొదలైన ధనమంతయు మాకు
సమృద్ధిగా నున్నది. కాబట్టి మనుష్యులలో నేను కోరఁదగిన జేమి
యును లేదు. ఈ సంగతి నీకు బాగుగ తెలిసియేయున్నది, గనుక
నీప్రతిజ్ఞప్రకారము ముఖ్యమైనవరమును మాకు ఇమ్మాయని గౌత
ముడు ఆ రాజును అడిగెను. ఆ రాజు ఓ గౌతముడా! నీవు శాస్త్ర
విధితో నావలన విద్యను అపేక్షించుచున్నావాయని పలికెను. తరు
వాత, అ గౌతముడు, ఓరాజా! ప్రాచీనులగు బ్రాహ్మణులు రాజు
లనుగూర్చి, శుశ్రూషను చేయకయే శిష్యుల మగుచున్నామను
వాఙ్కౌత్రము చేతనే శిష్యులుగా పొందుచున్నారు, గనుక నేనును
నిన్ను విద్యకొఱకు శిష్యుడనై పొందుచున్నానని పలికి ఆ రాజుయొద్ద
వాఙ్కౌత్రముతోనే శిష్యుడై యుండెను,

ఉ॥ స హోవాచ తథా న స్త్వం గౌతమ మాపరాధాస్తవ చ పితా
మహా యథేయం విద్యేతః పూర్వంన కస్మిన్ శ్చన బ్రాహ్మణ
ఉవాస తాం త్వహం తుభ్యం వత్స్యామి కో హి త్వైవం బ్రువంత
మర్హతి ప్రత్యాఖ్యాతుమితి. ॥8॥

ప॥ సః-హోవాచ-తథా-నః-త్వం-గౌతమ-మా-అపరాధాః-
తవ-చ-పితామహః-యథా-ఇయం-విద్యా-ఇతః-పూర్వం-న-కస్మిన్-
చన-బ్రాహ్మణే-ఉవాస-తాం-తు-అహం-తుభ్యం-వత్స్యామి-కః-
హిత్యా-ఏవం-బ్రువంత-అర్హతి-ప్రత్యాఖ్యాతుం-ఇతి.

[ప॥ సః=ఆ రాజు, హోవాచ=పలికెను. హేగౌతమ=ఓగౌత
ముఁడా! తవ=నీయొక్క, పితామహః=పితామహులు, (అస్మత్
పితామహేషు = మాపితామహులయందు), యథా= ఏప్రకారము,
(అపరాధం = అపరాధమును, నజగ్రహుః= గ్రహించకపోయి),
తథా=అప్రకారము, త్వం=నీవు, సః=మమ్మునుగూర్చి, మాపరాధాః
= అపరాధమును చేయకుమా! ఇయం=ఈ, విద్యా=విద్య, (పంచాగ్ని
విద్య), ఇతఃపూర్వం=ఇంతకుపూర్వము, కస్మిన్ శ్చన బ్రాహ్మణే =
ఏ బ్రాహ్మణునియందును, నోవాస=ఉండలేదు. తాంతు=ఆ విద్యను,
అహం=నేను, తుభ్యం = నీకొఱకు, వత్స్యామి = చెప్పెదను. కః=
ఎవఁడు, ఏవంబ్రువంత=ఇట్లు పలుకుచున్న వానిని, (ఈప్రకారము
శిష్యుడనై యుంటున్నానని పలికెడి వానిని), హిత్యా=విడిచి, ప్రత్యా
ఖ్యాతుం=తిరస్కరించుటకు, అర్హతి= తగుచున్నాడు? (ఎవఁడును
తిరస్కరించఁడు), ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను).

తా॥ అప్పుడా రాజు ఓగౌతముఁడా! మీపితామహులు మా
పితామహులయందు తప్పిదమును గ్రహించక యుండినట్లు నీవును
మమ్మునుగూర్చి తప్పిదమును గ్రహించకుమా! ఈపంచాగ్నివిద్య
ఇంతకు పూర్వము ఏ బ్రాహ్మణునియందునులేదు. ఈవిద్యక్షత్రియ
పరంపరగావచ్చినది. అయినను శిష్యుడనై యుండెదనని యిట్లు

ప్రార్థించెడి వానిని విడిచిపెట్టి తరస్కరించుటకు ఎవఁడును యుక్తమైనవాఁడు కాఁడు గనుక నేను నీకు ఆ పంచాగ్ని విద్యను చెప్పెదనని పలికెను.

ఉ॥ అసౌవై లోకోఽగ్నిర్గౌతమ తస్య దిత్య ఏవ సమిద్రశ్మయో
ధూమో హరద్విర్దిశోఽజ్గారా అవాస్తరది శోవిస్ఫులిక్ఖాస్తస్మి
న్నేతస్మిన్నగ్నో దేవాశ్శ్రద్ధాం జహ్వతి తస్య ఆహుత్యై
సోమో రాజా సమ్భవతి. 19॥

ప॥ అసౌ-వై-లోకః-అగ్నిః-గౌతమ-తస్య - ఆదిత్యః-ఏవ - సమిత్ - రశ్మయః-ధూమః-అహః-అర్చిః-దిశః-అజ్గారాః - అవాస్తరదిశః-విస్ఫులిక్ఖాః-తస్మిన్-ఏతస్మిన్-అగ్నో-దేవాః-శ్రద్ధాం-జహ్వతి-తస్యై-ఆహుత్యై-సోమః-రాజా-సమ్భవతి.

ప్ర॥ హే గౌతమ=ఓ గౌతముడా! అసౌవైలోకః=ఈ ద్యులోకము, అగ్నిః=అగ్ని; తస్య=ఆ అగ్నికి, ఆదిత్య ఏవ=సూర్యుడే, సమిత్=ఇంద్రనము; (కట్టెలు). రశ్మయః=కిరణములు, ధూమః=పొగ, అహః=పగలు, అర్చిః=జ్వాల, దిశః=దిక్కులు, అజ్గారాః=నిప్పులు, అవాస్తరదిశః=మూలదిక్కులు, విస్ఫులిక్ఖాః=మిణుగురులు, తస్మిన్=ఆ, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నో=ద్యులోకాగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, శ్రద్ధాం=శ్రద్ధను=ఉదకమును, (ఇక్కడ శ్రద్ధావా ఆపః అను శ్రుతిచేత ఉదకము అర్థము). జహ్వతి = హోమము చేయుచున్నారని తస్యై ఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన (ఇక్కడ చతుర్థికి పంచమ్యర్థము) రాజా = రాజు, సోమః = చంద్రుఁడు, సమ్భవతి = అగుచున్నాఁడు, (కలుగు చున్నాఁడు).

తా॥ ప్రవాహణ మహారాజ శ్వేత కేతువును తానడిగిన ప్రశ్నలలో నాలుగవదియగు, 'వేత్థోయతి ధ్యామాహుత్యాగ్ హుతాయా మాపః పురుషవాచో భూత్వాసముత్థాయవదన్తి అను ప్రశ్నకు త్తరమును, తక్కిన ప్రశ్నలయొక్క నిజమును, నిర్ణయించుటకు ఇక్కడ

ముందుగా చెప్పుచున్నాడు. ఓ గాతముడా ! ద్యులోకమే = స్వర్గ లోకమే అగ్ని ఆ అగ్నికి సూర్యుడు కట్టెలు. సూర్యకిరణములే పొగ. పగలు=దినము జ్వాల. దిక్కులే నిప్పులు. మూలదిక్కులే మిణుగురులు. అటువంటి ఈ ద్యులోకాగ్నియందు ఇంద్రుని దేవతలు శ్రద్ధను హోమము చేయుచున్నారు. ఆ ఆహుతివలన పితృ దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును రాజైన చంద్రుడు పుట్టుచున్నాడు. దీనిని గుఱించి కర్మప్రకరణమునందు నిర్ణయింపబడియున్నది. ఎట్లనగా, ఈ లోకమునందు ఈ అగ్నిహోత్రాహుతులు రెండును ఆహవనీయాగ్నియందు హోమము చేయబడినవై లేచి అస్తరిత లోకమును పొంది, అంతరిక్షమును ఆహవనీయమునుగాను, వాయువును సమిత్తుగాను, కిరణములనే ఆహుతినిగాను, చేసి, అంతరిక్షమును తృప్తిపఱచినవై, ద్యులోకమును ప్రవేశించుచున్నవి. ఇట్లు ప్రవేశించి ద్యులోకము ఆహవనీయము అని సూర్యుని సమిత్తు అని ఈ మొదలైనది చెప్పబడినది. అక్కడనుండి అగ్నిహోత్రాహుతులు తమ సాధనములతో గూడా లేచినవై ఈ వ్యవహారలోకమునందు అగ్నిగాను సమిత్తుగాను ధూమముగాను అక్షరముగాను మిణుగురులుగాను పాలు మొదలైన ఆహుతిద్రవ్యముగాను అగుచున్నవి. ఇవి సృష్ట్యాదియందున్న అవ్యాకృతావస్థయందుసూక్ష్మరూపముతో పరమాత్మయందుంటున్నవి. ఇట్లుండెడిసాధనసహితమగు అగ్నిహోత్రలక్షణమైన కర్మఅపూర్వమనురూపముతో నున్నదై వ్యక్తమైన రూపము గలుగునపుడు అస్తరితాది లోకములలో ఆహవనీ యాగ్న్యాదిభావమును పొందుచున్నది. ఇట్లు ఈ సమస్త జగత్తు అగ్నిహోత్రాహుతులయొక్క అపూర్వమగు విపరిణామ స్వరూపమై ది యని కర్మకాండ యందు చెప్పబడియున్నది. ఇక్కడ కర్మపరిపాక వివక్షయందు ద్యులోకాగ్ని మొదలైన పంచాగ్నులయొక్క దర్శనము ఉత్తరమార్గప్రకృతి సాధనముగా విశిష్టకర్మ ఫలములయొక్క యుపభోగము కొరకు విధింపబడినది. ఈ లోకము

నందు అగ్ని హోత్రమునకు హోతలుగా నండెడి ఆధ్యాత్మికములగు ప్రాణములు అధిదైవికరూపముతో పరిణమించి ఇంద్రాది దేవతలై ద్యులోకాన్నియందు హోతలగుచున్నారు. ఈ లోకమునందు ఆహవ నీయమను అగ్నియందుంచబడిన అగ్ని హోత్ర కర్మాశ్రయమైన పయో ద్రవ్యము అగ్ని చే భక్షింపబడినదై అదృష్టమగు సూక్ష్మరూపముతో పరిణమించినదై యజమానునితో కూడా ఈ లోకమును పొందినవై ధూమాది మార్గముతో అంతరిక్షమును అంతరిక్షమువలన ద్యులోకమును ప్రవేశించుచున్నది. ఇట్లు ప్రవేశించిన ఆహుతి కార్యములైన సూక్ష్మరూపములగు ఉదకములు కర్తతోగూడా అగ్ని హోత్రము నందున్నవై సోమలోకమునందు కర్తకు వేటొక శరీరమును ఉపక్రమింపఁజేయుటకొఱకు ద్యులోకమును ప్రవేశించినవై హోమము చేయఁబడుచున్నవని చెప్పఁబడుచున్నది. కనుకనే దేవతలు శ్రద్ధను ద్యులోకాన్నియందు హోమము చేయచున్నారనిన్ని ఆ ఆహుతికి చంద్రుడు రాజు అగుచున్నాడనిన్ని చెప్పఁబడినది. ఇందువల్లనే ఉదకములకు శరీరమును చేయుటయందు ప్రాధాన్యము. దీనిచేత ఉదకములు పురుషాకృతులని నిర్ణయము. ఇట్లు ద్యులోకాన్ని దర్శనమును చేయవయులనని పలికెను.

ఉ॥ పర్జన్యోవా అగ్ని గౌతమతస్య సంవత్సర ఏవ సమిదభ్రాణి ధూమో విద్యుదర్చిరశనిరక్లారా హ్రాదునయో విస్ఫులిక్లా తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నా దేవాసోమగ్ రాజానం జహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై పృష్టి సమృవతి. ||10||

ప॥ పర్జన్యః-వై-అగ్నిః-గౌతమ-తస్య - సంవత్సరః - ఏవ - సమిత్-అభ్రాణి-ధూమః-విద్యుత్-అర్చిః-అశనిః-అక్లారాః - హ్రాదునయః-విస్ఫులిక్లాః-తస్మిన్-ఏతస్మిన్-అగ్నా-దేవాః-సోమం - రాజానం-జహ్వతి-తస్యై ఆహుత్యై-పృష్టిః-సమృవతి.

ప్ర॥ హేగౌతమ=ఓ గౌతముడా! పర్జన్యోవై = పర్వాధిష్ఠాన

దేవతయే, అగ్నిః=అగ్ని, తస్య=ఆ అగ్నికి. సంవత్సరవేద = సంవత్సరమే, సమిత్ = సమిత్తు. (కట్టెలు). అభ్రాణి=మేఘములు, ధూమః = పొగ, విద్యుత్ = మెఱుపు, అర్చిః=జ్వాల, ఆశనిః=పిడుగు, అక్షరారాః = అంగారములు. (నిప్పులు). హ్రోదనయః=మేఘములు, విస్ఫులిక్లాః = మిణుగురులు. తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నా = అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, రాజానం=రాజైన, సోమం = చంద్రుని, జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు. తస్యై ఆహుత్యై = ఆ ఆహుతివలన, వృష్టిః=వర్షము, సమృవతి=కలుగుచున్నది.

తా॥ ఓ గౌతమ! వర్షాధిష్ఠాన దేవత యచనదియె అగ్ని. ఆ అగ్నికి ప్రకాశకమగు శరదాది ఋతువులతోఁగూడిన సంవత్సరమే ఇంధనము. మేఘములే పొగ. మెఱుపే జ్వాల. పిడుగె అంగారములు మేఘములు మిణుగురులు. ఇట్లు అగ్ని ఇంధనము జ్వాల ధూమము అంగారములు మిణుగురులను పదార్థ మట్లముగల ఈ పర్జన్యాగ్నియందు దేవతలు పితృ దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును రాజైన చంద్రుని హోమము చేయుచున్నారు. అటువంటి ఆహుతివలననే వర్షము కలుగుచున్నది. ఇట్లు పర్జన్యాగ్ని దర్శనమును చేయవలయునని ప్రహహణరాజు పలికెను.

ఉ॥ అయం వై లోకోఽగ్నిర్గౌతమ తస్య పృథివ్యే సమిదగ్నిర్ధామో రాతిరర్చిశ్చంద్రమా అక్షరా నక్షత్రాణి విస్ఫులిగ్జ్వాలాస్తే తస్మిన్నగ్నా దేవా వృష్టిం జుహ్వతి తస్యై ఆహుత్యా అన్నం సమృవతి. ॥11॥

ప॥ అయం=వై-లోకః-అగ్నిః-గౌతమ-తస్య-పృథివీ - ఏవ - సమిత్-అగ్నిః-ధూమః-రాత్రిః-అర్చిః-చంద్రమాః - అక్షరారాః - నక్షత్రాణి-విస్ఫులిక్లాః-తస్మిన్-ఏతస్మిన్-అగ్నా - దేవాః-వృష్టిం-జుహ్వతి-తస్యై-ఆహుత్యై-అన్నం-సమృవతి.

ప్ర॥ పే గౌతమ=ఓ గౌతముడా! అయం వై లోకః = ఈ

లోకమే (ప్రాణలయొక్క జన్మోపభోగములకాశ్రయమైన క్రియా
కారకఫలములతోఁ గూడుకొనిన ఈ లోకము), అగ్నిః=అగ్ని, తస్య
=ఆ అగ్నికి, పృథివ్యేవ=భూమియె, సమిత్=సమిత్తు అగ్నిః=అగ్ని,
ధూమః=పొగ, రాత్రిః=రాత్రియె, అర్చిః = జ్వాల, చంద్రమాః =
చంద్రుడు, అక్లోరాః=అంగారములు, నక్షత్రాః = నక్షత్రములు,
విస్ఫులిక్లాః=మినుగురులు, తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నా
=అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, వర్షమ్ = వర్షమును, జహ్వతి=
హోమము చేయుచున్నారు. తస్యై ఆహుత్యై = ఆ ఆహుతివలన,
అన్నం=అన్నము, సమ్యవతి=కలుగుచున్నది.

తా॥ ఓ గాతముడా! సముద్రపర్వతాదులతోఁ గూడుకొనిన
ఈలోకమే అగ్ని. భూమియె సమిత్తు. అగ్నియె ధూమము. రాత్రియె
జ్వాల. చంద్రుడే నిప్పులు. నక్షత్రములు మినుగురులు, ఇట్లు అగ్ని
ధనజ్వాల ధూమాక్షార విస్ఫులింగములను పదార్థ పటముగల ఈ
లోకాగ్నియందు దేవతలు వర్షమును హోమము చేయుచున్నారు.
ఆ ఆహుతివలన అన్నము కలుగుచున్నది ఇట్లు లోకాగ్ని దర్శన
మును చేయవలయునని ప్రవాహణరాజు పలికెను.

ఉ॥ పురుషోవా అగ్నిర్గాతమ తస్య వ్యాత్తమేవ సమిత్ప్రాణో
ధూమో వాగర్చి శ్చక్షురక్లారా శ్రోత్రం విస్ఫులిక్లాస్తస్మిన్నే
తస్మిన్నగ్నా దేవా అన్నం జహ్వతి తస్యై ఆహుత్యై రేతస్స
మ్యవతి. ॥12॥

ప॥ పురుషః-వై-అగ్నిః-గాతమ-తస్య-వ్యాత్తం-ఏవ-సమిత్-
ప్రాణః-ధూమః-వాక్-అర్చిః చక్షుః-అక్లారాః-శ్రోత్రం-విస్ఫులిక్లాః
-తస్మిన్-ఏతస్మిన్-అగ్నా-దేవాః-అన్నం-జహ్వతి-తస్యై-ఆహుత్యై
-రేతః - సమ్యవతి.

[ప॥ హేగాతమ=ఓ గాతముడా! పురుషోవై = పురుషుడే,
(శిరఃపాణ్యాదులుగల ఈ పురుషుడే), అగ్నిః=అగ్ని, తస్య = ఆ

అగ్నికి, వ్యాత్తమేవ = తెఱవఁబడినముఖమె, సమిత్ = సమిత్తు. (కట్టెలు),
 ప్రాణః = ప్రాణము, ధూమః = పొగ, వాక్ = వాక్కు, అర్చిః = జ్వాల,
 చక్షుః = నేత్రము, అజ్గారాః = అంగారములు, శ్రోత్రం = శ్రోత్రము, విస్ఫు
 లిక్తాః = మిణుగురులు, తస్మిన్ = అటువంటి, ఏతస్మిన్ = ఈ, అగ్నౌ =
 అగ్నియందు, దేవాః = దేవతలు, అన్నం = అన్నము, జహ్వతి =
 హోమము చేయుచున్నారు, తస్యై ఆహుత్యై = ఆ ఆహుతివలన,
 రేతః = రేతస్సు, సమృవతి = కలుగుచున్నది.

తా॥ ఓ గౌతముడా! శిరఃపాణ్యాదులుగల ఈ పురుషుడే
 అగ్ని. ఆ అగ్నికి తెఱవఁబడిన ముఖమె సమిత్తు. ప్రాణమె ధూమము
 వాక్కే అర్చి. నేత్రమె నిష్పలు శ్రోత్రమె మిణుగురులు. ఇట్లు
 అగ్నింధన జ్వాలా ధూమాంగార విస్ఫులింగములను పదార్థపట్కము
 గల ఈ పురుషాగ్నియందు దేవతలు అన్నమును హోమము చేయు
 చున్నారు. ఆ యాహుతివలన రేతస్సు పుట్టుచున్నది. ఇట్లు పురు
 షాగ్ని దర్శనమును చేయవలయునని ప్రవాహణ రాజు పలికెను.

ఉ॥ యోషావా అగ్నిర్గౌతమ తస్యా ఉపస్థ ఏవ సమిల్లోమాని ధూమో
 యోనిర్చి ర్యదస్తః కరోతి తేఽ దౌరా అభినన్దావిస్ఫులిక్తాస్తస్మి
 న్నే తస్మిన్నగ్నౌ దేవా రేతో జహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై పురుష
 సమృవతి స జీవతి యావజ్జీవ త్యథయదా మ్రియతే. ॥13॥

ప॥ యోషా-వై - అగ్నిః - గౌతమ-తస్యాః - ఉపస్థః - ఏవ - సమి
 త్ - లోమాని - ధూమః - యోనిః - అర్చి - యత్ - అస్తః - కరోతి - తే -
 అజ్గారాః - అభినన్దాః - విస్ఫులిక్తాః - తస్మిన్ - ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః -
 రేతః - జహ్వతి - తస్యై - ఆహుత్యై - పురుషః - సమృవతి - సః - జీవతి -
 యావత్ - జీవతి - అథ - యదా - మ్రియతే.

ప్ర॥ హే గౌతమ = ఓ గౌతముడా! యోషావై = స్త్రీయె,
 అగ్నిః = అగ్ని తస్యాః = ఆ స్త్రీయొక్క ఉపస్థవేవ = భగమె, సమిత్ =
 సమిత్తు, లోమాని = దేహమునందున్న వెంటుకలు, ధూమః = పొగ,

యోనిః=ఉపస్థయె, అర్చిః = జ్వాల. అంతః = అంతఃకరణమునందు, యత్=ఏది. కరోతి=చేయుచున్నదో, (మైధునవ్యాపారములు), తే=అవి, అంగారాః=నిప్పులు, అభినద్దాః=ఆనందలేశములు, విస్ఫులిక్లాః=మిణుగురులు, తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ = అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, రేతః=రేతస్సును, జహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారో, తస్యైతిహుత్యై = ఆ హుతివలన, పురుషః= పురుషుడు, సమ్భవతి=పుట్టుచున్నాడు. సః=ఆ పురుషుడు. (అస్మిన్ = ఈ శరీరమునందు), యావత్=ఎంతమట్టుకు, జీవతి=స్థితినిమిత్తకమైన జీవనకర్మను చేయుచున్నాడో, (తాపత్ = అంతమట్టుకు), జీవతి = జీవించుచున్నాడు అథ=అంతరము. యదా=ఎప్పుడు, మ్రియతే=జీవన కర్మను విడిచి మరణమును పొందుచున్నాడో, (తాపత్ = అప్పుడు, మ్రియతే=మరణమును పొందుచున్నాడు).

తా॥ ఓ గౌతముడా! ఈ స్త్రీయె అగ్ని. ఆ స్త్రీయొక్క యుపస్థయె ఈ అగ్నిని ప్రకాశింపజేయునట్టి ఇంద్రుని దేహము నందలి వెంట్రుకలే ధూమము. యోనియె జ్వాల. అంతఃకరణము నందలి మైధునవ్యాపారములే అంగారములు. ఆనందలేశములే మిణుగురులు. ఇట్లు అగ్నింధన. ధూమాంగారవిస్ఫులింగములను పదార్థమట్లముగల ఈ స్త్రీ రూపమైన అగ్నియందు దేవతలు రేతస్సును హోమము చేయుచున్నారు. ఆ ఆహుతి వలన పురుషుడు పుట్టుచున్నాడు. ఈ ప్రకారము శ్రద్ధాశబ్దవాచ్యములైన ఉదకములు, ద్యు, పర్జన్య, లోకా, పురుష, యోషిత్తులను ఈ పంచాగ్నులయందు క్రమముగా హోమము చేయబడినవై, సోమ, వృష్టి, అన్న, రేతోభావముతో స్థూలతారతమ్య క్రమమును పొందినవై పురుష శబ్దమును ఆరంభించుచున్నవి. ఈ ప్రకారము అయిదవదియగు యోషాగ్ని హోమము చేయబడు చుండగా రేతస్సైన ఉదకములు పురుష వాక్కులగుచున్నవి. ఇట్లు “ఆపః పురుషవాచో భూత్వా

సముత్థాయవదస్తీ” అను చతుర్థ ప్రశ్నార్థము నిర్ణయింపఁబడినది. ఆ పురుషుఁడు ఈ ప్రకారము పుట్టి ఎంతమట్టుకు ఈ దేహమునందు జీవన వ్యాపారమును చేయుచున్నాఁడో అంతవఱకు జీవించుచున్నాఁడు. అనంతరము మరణమును పొందుచున్నాఁడు ఇది యోషాగ్ని. ఇట్లు పంచాగ్ని దర్శనమును చేయవలయునని ప్రవాహణ మహా రాజ గౌతమునితో చెప్పెను.

ఉ॥ అథైవమగ్నయే హరన్తి తస్యాగ్నిరేవాగ్నిర్భవతి సమిత్సమి
ధూమో ధూమోఽర్చిర్ఛిరక్ష్ణారా అక్ష్ణారా విస్ఫులిక్తా విస్ఫులిక్తా
తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నో దేవాః పురుషం జుహ్వతి తస్య ఆహుత్యై
పురుషో భాస్వరవర్ణ సమృభవతి. ||14||

ప॥ అథ-ఏవం-అగ్నయే-హరన్తి-తస్య-అగ్నిః-ఏవ - అగ్నిః-
భవతి-సమిత్-సమిత్-ధూమః ధూమః-అర్చిః-అర్చిః-అక్ష్ణాః-అక్ష్ణా
రాః-విస్ఫులిక్తాః-విస్ఫులిక్తాః-తస్మిన్-ఏతస్మిన్-అగ్నో-దేవాః - పురు
షం-జుహ్వతి-తస్యై-ఆహుత్యై-పురుషః-భాస్వరవర్ణః-సమృభవతి.

ప్ర॥ అథ=అప్పుడు, (ఋత్విజః = ఋత్వికులు), ఏవం = ఈ
మరణమును పొందినవానిని, అగ్నయే=అగ్ని కొఱకు, (కడపటి ఆహుతి
కొఱకు), హరన్తి=తీసికొనిపోవుచున్నారు, తస్య = ఆహుతియైన ఆ
పురుషునికి, అగ్నిరేవ=అగ్నియే, అగ్నిః=అగ్ని, భవతి=అగుచున్నది.
సమిత్=ఇంధనమే, సమిత్=ఇంధనము, ధూమః=పొగయే, ధూమః=
పొగ. అక్ష్ణాః=నిప్పులే, అక్ష్ణాః=నిప్పులు. విస్ఫులిక్తాః = మింగు
రులే, విస్ఫులిక్తాః=మింగురులు, తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ,
అగ్నో=అగ్నియందు, పురుషం=అన్త్యాహుతిని, దేవాః = దేవతలు,
జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు. తస్యై ఆహుత్యై=ఆ ఆహుతి
వలన, పురుషః=అన్త్యాహుతియైన పురుషుఁడు, భాస్వరవర్ణః=అతిశయ
మైన దీప్తిగలవాఁడు, సమృభవతి=అగుచున్నాఁడు (నిషేకము మొద
లైన అన్త్యాహుతియే కడపటిదిగాఁగల కర్మములచేత సంస్కారము

గలవాఁడు గనుక మిక్కిలి తేజోవంతుఁడగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇట్లు పంచాగ్నుల వలన క్రమముగా పుట్టి అగ్నియందే లయమును పొందుచున్న నేను అగ్నిస్వరూపుఁడనే అని ధ్యానసిద్ధి కలుగుటకు ఇప్పుడు అన్త్యాహుత్యధికరణమైన ఆహవ ప్రకరణము చెప్పఁబడుచున్నది. మరణమును పొందిన తరువాత ఈ మరణమును పొందిన శిరః శ్వాద్యవయవములతోఁ గూడుకొనిన ఆకృతిరూపమైన దేహమును పురుషుని అగ్నియందు కడపటి ఆహుతిగా చేయుటకు ఋత్విక్కులు, తీసికొని పోవుచున్నారు. ఇట్టి కడపటి ఆహుతిని ఏ అగ్నియందు హోమము చేయుచున్నారనిన ఆ ఆహుతికి ఈ లోకమునందు ప్రసిద్ధమైన అగ్నియే అగ్ని. ఈ ప్రసిద్ధమగు సమిత్తులే ఇంధనములు. ఈ ప్రసిద్ధములగు ధూమాంగార విస్ఫులింగములను పదార్థ మట్కముగల ఈ అగ్నియందు దేవతలు శిరఃపాణ్యాది రూపమైన దేహమును అన్త్యాహుతిని హోమము చేయుచున్నారు. ఆయాహుతి వలన శిరఃపాణ్యాదికముగల దేహమును పురుషుఁడు నిషేకము మొదలైన అన్త్యాహుతియే కడపటిదిగాఁగల కర్మములచేత సంస్కారము కలవాఁడు గనుక చెప్పఁబోయెడి కీటకాది దేహములకు వేతైన అధిక తేజోవంతమైన దేహము కలుగుచున్నది.

ఉ॥ తే య ఏవ మేతద్విదుః యే చామీ అరణ్యే శ్రద్ధాగ్ సత్యముపాసతే తేఽర్చిరభి సమ్భవన్తి అర్చిషోఽహరహ్నా ఆపూర్య మాణపః మా పూర్యమాణ పక్షాద్యాన్ షణ్మానానువజ్ఞాదిత్య ఏతి మాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకా దాదిత్య మాదిత్యా ద్వైద్యుతం తా న్వైద్యుతా త్పురుషో మానస ఏత్య బ్రహ్మ లోకాన్లమయతి తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరాః పరావతో వసన్తి తేషాం న పునరావృత్తిః.

॥15॥

ప॥ తే యే-ఏవం-ఏతత్-విదుః-యే - చ-అమీ - అరణ్యే-శ్రద్ధాం-సత్యం-ఉపాసతే-తే-అర్చిః-అభి-సమ్భవన్తి-అర్చిషః - అహః -

అహ్నః-ఆపూర్యమాణపక్షం - ఆపూర్యమాణపక్షాత్ - యాన్ -
 షణ్మాసాన్-ఉదజీ - ఆదిత్యః-ఏతి-మాసేభ్యః - దేవలోకం - దేవలో
 కాత్-ఆదిత్యం-ఆదిత్యాత్ - వైద్యుతం - తా - వైద్యుతాత్-
 పురుషః-మాససః-ఏత్య-బ్రహ్మణోకాన్-గమయతి - తేషు - బ్రహ్మ
 లోకేషు పరాః-పరావతః-వసన్తి-తేషాం-న-పునః-ఆవృత్తిః.

ప్ర॥ యే=ఎవరు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, ఏతత్=ఈపంచాగ్ని
 దర్శనమును, విదుః=తెలిసికొనుచున్నారో, తే=వారును, అరణ్యే =
 అరణ్యమునందు యేచామీ = ఏ ఈ వానప్రస్థులు, సన్యాసులు,
 శ్రద్ధాం=శ్రద్ధను, (ప్రాప్తాః=పొందినవారై), సత్యం=హిరణ్యగర్భా
 త్మను, ఉచ్యతే=ధ్యానించుచున్నారో, తే=వారును, అర్చిః = అర్చి
 రభిమాన దేవతను, (అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమైన = ఉత్తరమార్గలక్షణమైన
 దేవతను), అఙ్గసమ్భవన్తి=పొందుచున్నారు. అర్చిషః=అర్చిహిరభిమాన
 దేవతవలన, అహః=అహస్సును, (అహరభిమాన దేవతను), అహ్నః
 =అహరభిమాన దేవతవలన ఆపూర్యమాణపక్షం = ఆపూర్య
 మాణ పక్ష దేవతను, (అహర్దేవతచేత గడపఁబడిన ఆపూర్యమాణ
 పక్ష దేవతను=శుక్ల పక్ష దేవతను), (ప్రతిపద్యన్తే=పొందుచున్నారు).
 ఆదిత్యః=సూర్యుడు, ఆపూర్యమాణపక్షాత్=నిండింపఁబడిన శుక్ల
 పక్షమువలన, (శుక్ల పక్ష దేవతచేత గడపఁబడిన), షణ్మాసాన్ =
 ఆఱుమాసములను, ఉదజీ =ఉత్తరదిక్కును, ఏతి=పొందుచున్నారు.
 (తే=వారు, తాన్=శుక్లపక్ష దేవతచే గడపఁబడిన ఉత్తరాయణ
 దేవతయగు ఆ ఆఱు మాసములను, ప్రతిపద్యన్తే=పొందుచున్నారు).
 మాసేభ్యః=మాసములవలన, దేవలోకం=దేవలోకాభిమాన దేవత
 నున్న, దేవలోకాత్ =దేవలోకమునుంచి, (దేవలోకాభిమాన దేవ
 తనుండి), ఆదిత్యం = సూర్యునిన్ని, ఆదిత్యాత్ = సూర్యునివలన,
 వైద్యుతం=విద్యుదభిమాన దేవతనున్న, (మెఱుపును), ప్రతిపద్యన్తే
 =పొందుచున్నారు. తా = వారిని, (బ్రహ్మణా = బ్రహ్మచే),

మానసః=మనస్సుచేత సృష్టింపఁబడిన. (కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడగు), పురుషః=పురుషుఁడు, ఏత్య=వచ్చి, వైద్యుతాత్=విద్యుదభిమాన దేవత వలన, (విద్యుల్లోకమునుండి), బ్రహ్మలోకాత్ = బ్రహ్మలోకములను, (అథరోత్తర భేదముచేత బహువచనము), గమయతి = పొందించుచున్నాఁడు. (ఉపాసనా తారతమ్యముచే పొందించుచున్నాఁడు). (తే=వారు), తేషు=ఆ, బ్రహ్మలోకేషు = బ్రహ్మలోకములయందు, పరాః=శ్రేష్ఠులై, సరావతః=శ్రేష్ఠములగు అనేక సంవత్సరములును, వసన్తి=ఉంటున్నారు. తేషాం = వారలకు, పునరావృత్తిః = తిరిగి జన్మము, న=లేదు.

తా|| ఈ పంచాగ్ని విద్యను తెలిసినవారి గతిని చెప్పటకు ఇచ్చగలవాడై ఉత్తర గ్రంథము చెప్పుచున్నాఁడు. ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము పంచాగ్ని విద్యను తెలిసికొని అగ్నిని ఉపాసించు వారును, అరణ్యమునందు వానప్రస్థులై శ్రద్ధతో హిరణ్యగర్భోపాసన చేయువారును, త్రిదండసన్యాసులై శ్రద్ధతో హిరణ్యగర్భోపాసన చేయువారును, వీరందఱును అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమైన ఉత్తరాయణ లక్షణమగు దేవతనుపొంది, ఆర్చిరభిమాన దేవతవలన అహరభిమాన దేవతను, అహరభిమాన దేవతవలన అహర్దేవతచే గడుపఁబడిన శుక్లపక్ష దేవతను, పొందుచున్నారు. తరువాత శుక్లపక్ష దేవతలచే గడుపఁబడినదియును, సూర్యుఁడు ఉత్తర దిక్కునందుండెడి ఉత్తరాయణ దేవతలైనవియు నగు ఆఱు మాసములను పొంది, ఆఱు మాసములను ఉత్తరాయణ దేవతలయండి దేవలోకాభిమాన దేవత్వమును దేవలోకాభిమాన దేవతవలన సూర్యునిని సూర్యునివలన విద్యుదభిమాన దేవతను పొందుచున్నారు. ఇట్లు పొందిన ఆ యుపాసకులనుగూర్చి బ్రహ్మచే మనస్సువలన సృష్టిచేయఁబడిన ఒక పురుషుఁడు వచ్చి విద్యుల్లోకమునుండి వారిని ఉపాసనా తారతమ్యముచే పొందఁ దగిన అథరోత్తర భేదములచే అనేకములగు బ్రహ్మలోకములను

పొందించుచున్నాడు. ఇట్లు పొందింపబడిన ఆ యుపాసకులు బ్రహ్మ లోకములయందు శ్రేష్ఠులై అనేక సంవత్సరములు నివసించి యుంటున్నారు. వారలకు తిరిగి ఈ సంసారమునందు జన్మము లేదు. ఇదియే అర్చిగాది మార్గ మనబడును. అనగా ఉత్తరాయణ మార్గము. ధూమాది మార్గమేది యనిన, ఎంతమట్టుకు గృహస్థులు పంచాగ్ని విద్యనుగాని బ్రహ్మవిద్యనుగాని తెలిసికొననివారై యజ్ఞాది కర్మలను చేయువారగుచున్నారో, అంతవఱకు, వారు, శ్రద్ధాద్వ్యా హుతులతో క్రమముగా ద్యు పర్జన్యలోక పురుష యోషిత్తులను అయిదు అగ్నులయందు ఆహోమయ వృష్టినినైతో రూపములతో హోమము చేయబడి అయిదవదియగు రేతస్సుతో యోషాగ్నియందు హోమము చేయబడి యోషాగ్నివలన ఈ లోకమునందు పురుషులుగాబుట్టి తిరిగి అగ్నిహోత్రాది కర్మను చేయుచున్నారు. ఆ కర్మ చేత ధూమాదిమార్గముద్వారా (దక్షిణాయన మార్గముద్వారా) ఎడతెగక ఘటియంత్రమువలెనే రాకపోకలచే తిరిగితిరిగి జనన మరణములను పొందుచున్నారు. ఇదియే ధూమాది మార్గము. దక్షిణాయన మార్గము.

ఉ॥ అథ యే యజ్ఞేన దానేన తపసా లోకాజ్ఞాయంతి తే ధూమమభి సమ్భవంతి ధూమాద్రాక్షిన్ రాత్రేరపక్షీయమాణ పక్షి మపక్షీ యమాణ పక్షాద్యాన్ మణ్ణాసాః దక్షిణామాదిత్య ఏతిమాసే భ్యః పితృలోకం పితృలోకాచ్చస్త్రం తే చస్త్రం ప్రాప్యోన్నం భవంతి తాన్ స్తత్ర దేవా యథా సోమగ్ రాజానమాప్యాయ స్వా పక్షీయస్వేత్యేవమేనాగ్ స్తత్రధిక్షయంతి తేషాం యదా తత్పుర్యవైత్యధేమ మేవాకాశమభి నిష్పద్యంతే ఆకాశాద్వాయం వాయోర్వృష్టిం నృష్టేః పృథివీం తే పృథివీం ప్రాప్యోన్నం భవంతి తే ఘనః సురుషాగ్నా హూయంతే తతో యోషాఽగ్నా జాయంతే తే లోకాన్ప్రీత్యుత్థాయినస్త ఏవమేవానుపరివర్తంతే

2-ధయ ఏతౌ పథానౌ న విదుస్తే కీటాః పతక్ణా యదిదం దన్త
శూకమ్. 6||

ఇత్యష్టమాధ్యాయే ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప|| అథ-యే-యజ్ఞేన-దానేన-తపసా-లోకాన్ - జయన్తి -
తే-ధూమం-అభిసమ్భవన్తి-ధూమాత్ - రాత్రిం-రాత్రేః - అపక్షీయ
మాణపక్షం-అపక్షీయమానపక్షాత్ - యా-షణ్మాసా-దక్షిణం -
ఆదిత్యః-ఏతి మాసేభ్యః-పితృలోకం పితృలోకాత్ - చన్ద్రం - తే-
చన్ద్రం-ప్రాప్య-అన్నం-భవన్తి-తా-తత్ర-దేవాః-యథా-సోమం -
రాజానం-ఆప్యాయస్వ-అపక్షీయస్వ-ఇతి-ఏవం-ఏనాన్ - తత్ర -
భక్షయన్తి-తేషాం-యదా-తత్-పర్యవైతి అథ-ఇమం-ఏవ-ఆకాశం
-అభినిష్పద్యన్తే-ఆకాశాత్-వాయుం-వాయోః-పృష్ఠిం - వృష్టేః -
పృథివీం తే-పృథివీం-ప్రాప్య అన్నం-భవన్తి-తేపునః-పురుషాగ్నా -
సూయన్తే-తతః-యోషాగ్నా-జాయన్తే-తే-లోకా-ప్రతి-ఉత్థా
యినః-తే-ఏవం-ఏన-అను-పరివర్తన్తే-అథ-యే-ఏతౌ-పథానౌ - న-
విదుః-తే-కీటాః-పతక్ణాః-యత్-ఇదం-దన్తశూకం.

[ప|| అథ=అనంతరము, యే=ఎవరు, యజ్ఞేన=అగ్నిహోత్రాది
కర్మముచేతను, దానేన=దానముచేతను. తపసా=కృచ్ఛ)చాంద్రా
యాణాది తపస్సుచేతను లోకా=లోకములను, జయన్తి=జయించు
చున్నారో, తే=వారు, ధూమం = ధూమమును, (ధూమ దేవతను),
అభిసమ్భవన్తి=పొందుచున్నారు. ధూమాత్ = ధూమ దేవతవలన,
రాత్రిం=రాత్ర్యభిమాన దేవతను, రాత్రేః = రాత్ర్యభిమాన దేవత
వలన, అపక్షీయమాణపక్షం=క్షీణించుచున్న పక్షమును, (కృష్ణపక్ష
దేవతను వారు పొందుచున్నారు). అపక్షీయమాణపక్షాత్ = కృష్ణ
పక్ష వశవలన, ఆదిత్యః=సూర్యుడు, యా=ఏ, షణ్మాసా=
ఆఋమాసములను, దక్షిణం = దక్షిణదిక్కును, ఏతి = పొందు
చున్నాడో, (తాన్ = ఆ మాసరూప దేవతలను. ప్రతిపద్యన్తే =

పొందుచున్నారు). మాసేభ్యః=మాసరూప దేవతల వలన, పితృలోకం=పితృలోకమును, పితృలోకాత్=పితృలోకమువలన, చన్ద్రం=చన్ద్రుని, (ప్రతిపద్యన్తే=పొందుచున్నారు), తే = వారు, చన్ద్రం = చంద్రుని, ప్రాప్య=పోంది, అన్నం = అన్నము, భవన్తి = అగుచున్నారు. తత్ర=ఆ చన్ద్రులోకమునందు, దేవాః=దేవతలు, తాన్=ఆ చంద్రలోకమును పొంది అన్న రూపములైనవారిని, (యజ్ఞే = యజ్ఞమునందు, ఋత్విజః = ఋత్విక్కులు), రాజానం = రాజైన, సోమం=చంద్రుని, ఆప్యాయస్వ=తృప్తి పొందించుమా! అపక్షీయస్వ=క్షీణించుమా! ఇతి=అని, యథా=ఏ ప్రకారము, (భక్షయన్తి=భక్షించుచున్నారో), ఏవం=ఈ ప్రకారము, తత్ర=ఆ చంద్రమండలమందలి, ఏనా=ఈ కార్మికులను, (దేవతలు), భక్షయంతి=భక్షించుచున్నారు. తేషాం = ఆ కార్మికులయొక్క, తత్ = ఆ కర్మము. యదా=అప్పుడు, పర్యవైతి = క్షీణించుచున్నదో, అథ = అప్పుడు, (తే=వారు), ఇమమేవ=ఈ సిద్ధమైనదిగానేయున్న, ఆకాశం=ఆకాశమును, అభినిష్పద్యన్తే=పొందుచున్నారు. తే = వారు, ఆకాశాత్=ఆకాశమువలన, వాయుం=వాయువును, వాయోః = వాయువువలన, వృష్టిం=వర్షమును, వృష్టేః=వర్షమువలన, పృథివీం=భూమిని, ప్రాప్య=పోంది, అన్నం=అన్నము, భవన్తి=అగుచున్నారు. తే = ఆ అన్న రూపమైన కార్మికులు, పునః = తిరిగి, పురుషాగ్నా = పురుషాగ్నియందు, హూయన్తే=హోమము చేయబడుచున్నారు. తతః=అందు నుండి, యోషాగ్నా=స్త్రీ రూపమైన అగ్నియందు, జాయన్తే=పుట్టుచున్నారు. తే=వారు, లోకాప్రతి=లోకములనుగూర్చి, ఉత్థాయినః=లేచిపోయెడివారు, (భవన్తి=అగుచున్నారు). తే = వారు, ఏవమేన=ఈ ప్రకారముగా, అనుపరివర్తన్తే = అనుసరించి ప్రవర్తించుచున్నారు. (తిరిగి తిరిగి వచ్చుచు పోవుచు నున్నారు). అథ=అనంతరము, యే=ఎవరు, ఏతౌ=ఈ. పన్థానా=మార్గములను, (ఉత్తరాయ

ణ దక్షిణాయన మార్గములను), నవిదుః=తెలిసికొనరో, తే=వారు, కీటాః=పురుగులుగాను, పతజ్ఞాః=పక్షులుగాను, ఇదం=ఈ, దస్తశూకం=ఈగలు, దోమలు, యత్=ఏవియో. ఏతత్=ఇవిగా, (భవన్తి=అగుచున్నారు).

తా॥ యజ్ఞదానతపస్సులచే పుణ్యలోకములను పొందెడి వారు ధూమాది మార్గమును పేరుగల దక్షిణాయనముద్వారా రాత్రి దేవతను, రాత్రి దేవత వలన కృష్ణపక్ష దేవతను, కృష్ణపక్ష దేవత వలన దేవతారూపమైన షణ్మాసములను, షణ్మాస దేవతవలన పితృ లోకమును, పితృలోకమువలన చంద్రలోకమును, పొంది, అన్నరూప మగుచున్నారు. లోకమునందు యజ్ఞకర్మయందలి ఋత్విక్కులు పితృ దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును రాజైన చంద్రుని, 'ఆప్యాయస్వ అప ష్ఠీయస్వ' యను మంత్రముతో, హృదయమందలి జీవాత్మను తృప్తి పఱచుము, ష్ఠీణించుము, అని చెప్పుచు, సోమపానరూపముగా భక్షించునట్ల దేవతలు ఆ చంద్రలోకమునందు అన్నరూపమైన వారిని ఉపకరణములనుగాఁ జేసికొని వారి కర్మాను రూపమైన ఫలమును ఇచ్చుచు అనుభవించుచున్నారు. వారికి చంద్రలోక ప్రాప్తి సాధన కర్మ నశించునపుడు, వారు, ఆకాశమును పొంది, ఆకాశమువలన వృష్టిని, వృష్టివలన భూమిని, పొంది, అన్నమగుచున్నారు. అన్నరూపమైనవారు పురుషాగ్నియంశ హోమము చేయఁబడి ఆ పురుషాగ్నినుండి స్త్రీరూపమైన అగ్నియంశు హోమముచేయఁబడి, పుట్టుచున్నారు. వారు తిరిగి కర్మచేయుచు లోకములను పొందెడివారగుచున్నారు. వారు ఈ ప్రకారము జనన మరణములచే రాకపోకలు కలిగి వచ్చుచు పోవుచున్నారు. ఇట్లు ఉత్తరాయణ దక్షిణాయన మార్గములను తెలిసికొననివారు పురుగులుగాను పక్షులుగాను ఈగలు దోమలుగాను పుట్టుచున్నారు. ఇట్లు చెప్పుటచేత 'వేత్థోయథా' సౌలోక ఏవంబహుభిః పునః పునః ప్రయద్భిర్నసంపూర్యతే' అను

మూడవ ప్రశ్నకు త్తరము చెప్పబడినది. పితృలోకమువలన చంద్ర లోకమును పొందుచున్నారని చెప్పటచేత పొందఁదగిన దేశమును గుఱించి చేసిన ప్రథమ ప్రశ్నకు త్తరము చెప్పబడినది. ఈ ఆకాశ మును పొందుచున్నారని చెప్పటచేత లోకాంతరమునండి తిరిగి వచ్చుటకుగూర్చి చేసిన రెండవ ప్రశ్నకు త్తరము చెప్పబడినది. వారు ఉత్తరాయణ మార్గమును దక్షిణాయ మార్గమును పొందు చున్నారని చెప్పిన గ్రంథసందర్భముల రెంటిచేతను భవయాన పితృ యానములను గుఱించి చేసిన పంచమ ప్రశ్నకు త్తరము చెప్పబడి నది. ద్యు పర్జన్య లోక పురుషయోషిత్తులను అగ్నులయందు క్రమ ముగా హోమము చేయఁబడిన ఉదక చంద్రవృష్టి అన్న రేతస్సులను ఐదింటిచే పురుషుఁడు పుట్టుచున్నాడని, “అసౌ వై లోకో అగ్నిః” అను మంత్రము మొదలుకొని ‘యోషావాఅగ్నిః’ అను మంత్రము వఱకు చెప్పటచే, ఎన్ని ఆహుతులు హోమము చేయఁబడుచుండగా ఉదకములు పురుషువాక్కు లగుచున్నవని చేసిన అయిదవ ప్రశ్నకు త్తరము చెప్పబడినది. ఈ పశ్చాత్తరముగా ప్రశ్నలన్నియు నిర్ణ యింపఁబడినవి.

ఇట్లు అష్టమాధ్యాయమునకు ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

—

అష్టమాధ్యాయము-తృతీయబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ స యః కామయేత మహత్త్వాన్నిభుయా మిత్యుదగయన ఆపూ ర్యమాణ పక్షిస్య పుణ్యాహేద్వాదశాహ ముపసద్వృత్తి భూత్వా జౌడుమ్భరేకగ్ సే చమసే వా సర్వాషధం ఫలాసీతి సమ్భృత్య పరిసమాహ్య పరిలిప్యగ్ని ముపసమాధాయ పరిస్తీగ్య వృతా జ్యగ్ సగ్ స్కృత్య పుగ్ సా నక్షత్రేణ మథగ్ సన్నీయ జుహో తి । యావన్తో దేవా స్త్వయిజాతవేద స్తిర్యఞ్మోక్షున్తి పురుషస్య కామాః । తేభ్యోఽహం భాగధేయం జుహోమి తేమా తృప్తా

సర్వైః కామై స్తర్పయన్తు స్వాహా । యా తిరశ్చీ నిపద్యతే
హం విధరణీ ఇతి । తాం త్వా ఘృతస్య ధారయా యజే సగ్
రాధనీ మహాగ్ స్వాహా, ॥1॥

ప॥ సః-యః-కామయేత-మహత్-ప్రాఘ్నయామ్-ఇతి-ఉదగ
యనే-ఆపూర్యమాణపక్షస్య-పుణ్యాహే-ద్వాదశాహం-ఉపసద్యై
తీర్థాత్వా-బౌదుమ్పరే-కంసే-చమసే-హ-సర్వాషధం-ఫలాని-ఇతి-
సమ్భృత్య పరిసమూహ్య-పరిలిప్య-అగ్నిం-ఉపసమాధాయ-పరిస్తీర్య
-ఆవృతా-ఆజ్యం-సంస్మృత్య-పుంసా-నక్షత్రేణ-విధం-సన్నీయ-
జహోతి-యావంతః-దేవాః-త్వయి-జాతపేదః-తిర్యక్చా-ఘ్నన్తి-
పురుషస్య-కామా-తేభ్యః-అహం-భాగధేయం-జహోమి-తే-
మా-తృప్తాః-సర్వైః-కామైః-తర్పయన్తు-స్వాహా-యా-తిరశ్చీ-నిప
ద్యతే-అహం-విధరణీ-ఇతి-తాం-త్వా ఘృతస్య-ధారయా-యజే-
సంరాధనీం-అహం-స్వాహా.

ప్ర॥ యః=ఎవఁడు, (అహం = నేను), మహత్ = మహత్వ
మును, ప్రాఘ్నయామితి=పొందుదునుగాక యని, కామయేత=కోరు
నో, సః=వాఁడు, ఉదగయనే=ఉత్తరాయణమునందు, ఆపూర్యమాణ
పక్షస్య=నిండుపక్షమైన శుక్లపక్షముయొక్క, పుణ్యాహే=పుణ్యదిన
సమునందు. (ఉపక్రమ్య=ఉపక్రమించి), ద్వాదశాహం = పండ్రెండు
రోజులు, ఉపసద్యై=ఉపసదస్సులను నియమముగలవాఁడు, (యజ్ఞ
ములయందు ప్రసిద్ధములైన ఉపసదస్సులను పయోభక్షణ రూపమైన
నియమము గలవాఁడు), భూత్వా=అయి, బౌదుమ్పరే = మేడికట్ట
రూపమైనదిగాని, కంసే=కంచుచే నిర్మింపఁబడినదిగాని యగు, చమ
సేవా=సోమపాన పాత్రయందైనను, సర్వాషధం = సమస్త ఓషధుల
యొక్క సమూహమునున్న, ఫలానీతి=ఫలములనున్న, సమ్భృత్య=
సంపాదించి, పరిసమూహ్య=చిమ్మి, పరిలిప్య = గోమయముచే నలికి,
(భూమిని ఇట్లు పరిశుద్ధముచేసి), అగ్నిం=అగ్నిని, ఉపసమాధాయ =

ఉంచి, (సమీపమందుంచుకొని), పరిస్తీర్య=దర్శనను పఱచి, ఆవృతా =స్నాత్యర్థపరిచాటితో, (స్థానిక కాదికముతో), ఆజ్యం = నేలేని, సంస్కృత్య=సంస్కరించి, పుంసానఃపిత్రేణ = జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధమైన పురుష సత్త్వముతోఁగూడిన (శుభ దినమునందు), మఘ్నం = సర్వా పథి ఫల విశిష్టమైన దానినిగా, సన్నీయ=అగ్ని సమీపమును పొందించి, జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాడు. (ఈ చెప్పెడి 'యావంతోదేవా' అనునది మొదలైన మంత్రములచే మేడికొయ్యచే జేయఁబడిన స్రువమును ఆజ్యమును గ్రహించెడి పాత్రచేత హోమము చేయుచున్నాడు). హేజాతవేదః=ఓ అగ్ని హోత్రుడా! జేవా=దేవతలు, యావంతః=ఎందఱూ, (తే=వారు), త్వయి=నీయందు, అధీనాః=అధీనమైనవారై, తిర్యఞ్చః=వక్రమైన మతములు కలవారై, పురుషస్య=పురుషునియొక్క. కామాన్=కోరికలను, ఘ్నంతి=కోట్టివేయుచున్నారు. తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు. అహం=నేను, భాగధేయం=ఆజ్యభాగమును, జుహోమి=హోమము చేయుచున్నాను. తే = ఆ దేవతలు, తృప్తాః=తృప్తిని పొందనివారై, మా = నన్ను, సర్వైః కామైః=సమస్త కామములతో, తర్పయన్తు=తృప్తి పొందించుదురుగాక. స్వాహా=ఇది హోమమంత్ర సూచకమైనది! (హేజాతవేదః=ఓ అగ్ని హోత్రుడా! యా = ఏ దేవత, తిరశ్చీ = కుటలమైనదై, అహం=నేను. పిథరణీ ఇతి=సర్వమును ధరించుచున్నానని, త్వా = నీన్ను, ఆశ్రిత్య=ఆశ్రయించి), నిపద్యతే=ఁజేయున్నదో, తాం=ఁజేయవంటి సర్వసాధనమగు, సంరాధనీం=పూజించదగిన దేవతనుగూర్చి, అహం=నేను, ఘృతస్య=నేతియొక్క, ధారయా=ధారచేతను, యజే =యాగము చేయుచున్నాను. (ఆరాధించుచున్నాను). స్వాహా=ఇది హోమమంత్రము తెలియజేయుచున్నది.

తా॥ మహత్వమును పొందవలయునని కోరెడివాఁడు, ఉత్తరాయణములో శుక్లపక్షమునందు అనుకూలమైన పుణ్యదివసము

నాఁడు ఉపక్రమించి పండ్రెండు రోజులు పయోభక్షణ రూపమైన వ్రతమును చేయఁవాడై సంమార్జన గోమయ లేపనాదులచే భూమిని పరిశుద్ధముచేసి అగ్నిని ఉంచి దర్భలనుపఱచి ఓషధి సమూహములను ఫలములను సంపాదించి మేడికఱ్ఱతోఁ జేయఁబడిన సోమపానపాత్ర యందుగాని కంచుచే నిర్మింపఁబడిన సోమపాన పాత్రయందుగాని ఉంచి మగించి శుద్ధించి సర్వాపధిరసము కలదిగాఁ జేయఁబడిన ఆఙ్యమును స్మృతియందు చెప్పఁబడిన రీతితో స్థాలీపాకాది క్రమముగా సంస్కరించి అగ్ని సామీప్యమును పొందించి, "యావన్తోగోవా" అనునట్టిన్ని "యాతిరశ్చీనిపద్యతే" అనునట్టిన్ని, ఈ మొదలైన మంత్రములతో హోమము చేయుచున్నాఁడు. దీనిలోని ఈ రెండు మంత్రముల కర్థమేమనగా, ఓ అగ్ని హోత్రుఁడా! నీకీక్షితులై యుండెడి దేవతలందఱు కుటిలస్వభావము గలవారై పురుషునియొక్క కోరికలకు విनाశము చేయుచున్నారు. అట్టి దేవతలకొఱకు నేను వారి వారి భాగమును హోమము చేయుచున్నాను. ఆ దేవతలు తృప్తి పొందినవారై నన్ను సమస్త కామములతో తృప్తిపఱచుదురుగాక యని ప్రథమ మంత్రార్థము. ఓ అగ్ని హోత్రుఁడా! సర్వమును నేనే ధరించుచున్నానని కుటిలస్వభావము కలదై నిన్ను ఆశ్రయించి యుండెడి పూజింపఁదగిన ఆ దేవతనుగూర్చి నేను ఆఙ్యధారచే ఆరాధించుచున్నాను అని రెండవ మంత్రార్థము.

ఉ॥ జ్యేష్ఠాయ స్వాహా శ్రేష్ఠాయ స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మథేసగ్ స్రవమవనయతి ప్రాణాయ స్వాహా వసిష్ఠాయై స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మథేసగ్ స్రవమవనయతి వాచే స్వాహా ప్రతిష్ఠాయై స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మథేసగ్ స్రవమవనయతి చక్షుషే స్వాహా సమృదే స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మథేసగ్ స్రవమవనయతి శ్రోత్రాయ స్వాహా ఆయతనాయ స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మథేసగ్ సవసువనయతి మనసే స్వాహా వ్రజాత్యై స్వా

హేత్యగ్నా హుత్వా మన్తేసగ్ స్రవమవనయతి రేతసే స్వాహే
త్యగ్నా హుత్వా మన్తేసగ్ స్రవమవనయతి. 12||

ప|| జ్యేష్ఠాయ-స్వాహా - శ్రేష్ఠాయ - స్వాహా-ఇతి-అగ్నా -
హుత్వా-మన్తే-సంస్రవం-అవనయతి-ప్రాణాయ-స్వాహా - వసిష్ఠాయై-
స్వాహా-ఇతి-అగ్నా -హుత్వా-మన్తే-సంస్రవం - అవనయతి - వాచే-
స్వాహా-ప్రతిష్ఠాయై-స్వాహా-ఇతి అగ్నా -హుత్వా-మన్తే- సంస్రవం-
అవనయతి-చక్షుషే-స్వాహా-సమ్పదే-స్వాహా-ఇతి-అగ్నా - హుత్వా
మన్తే-సంస్రవం-అవనయతి-శ్రోత్రాయ - స్వాహా - ఆయతనాయ -
స్వాహా-ఇతి-అగ్నా -హుత్వా-మన్తే-సంస్రవం-అవనయతి - మనసే -
స్వాహా-ప్రజాత్యై-స్వాహా-ఇతి-అగ్నా -హుత్వా-మన్తే - సంస్రవం-
అవనయతి-రేతసే స్వాహా ఇతి-అగ్నా-హుత్వా-మన్తే సంస్రవం -
అవనయతి.

[ప|| జ్యేష్ఠాయ = జ్యేష్ఠత్వ గుణముతోఁగూడిన ప్రాణము
కొఱకు, స్వాహా=ఇది సంస్వత్రమంత్రమునకు హోమార్థమును సూచన
చేయుచున్నది. (అంతటను ఈ ప్రకారము తెలిసికొనఁదగినది).
శ్రేష్ఠాయ=శ్రేష్ఠత్వగుణముతోఁ గూడుకొనిన ప్రాణము కొఱకు,
స్వాహా=హవిస్సును ఇచ్చుట, అగ్నా = అగ్నియందు, హుత్వా =
హోమముచేసి, ప్రాణాయ = ముఖ్యప్రాణము కొఱకు, స్వాహా =
హోమము, ఇతి=అని, మన్తే=అగ్నికి వెనుక భాగమునందండెడి మథన
పాత్రమునందలి, సంస్రవం = సుప్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి
యండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు. వసిష్ఠాయ
స్వాహా=వసిష్ఠత్వ గుణముగల వాక్కుకొఱకు హోమము, ఇతి=అని,
అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా = హోమముచేసి, వాచేస్వాహా =
వాక్కుకొఱకు హోమము, (అని), మన్తే = మథనపాత్ర యందలి,
సంస్రవం=సుప్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి యండెడి ఆజ్యమును
అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు. ప్రజాత్యైస్వాహేతి=ప్రతిష్ఠాత్వ

గుణముగల నేత్రముకొఱకు హోమముఅని, అగ్నా = అగ్నియందు, హుత్వా = హోమముచేసి, చక్షుషేస్వాహా = నేత్రముకొఱకు హోమము (అని) మన్తే=మధన పాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి = పొందించుచున్నాడు. సమృజేస్వాహేతి = సంపద్గుణ విశిష్టమైన శ్రోత్రము కొఱకు హోమమని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, శ్రోత్రాయస్వాహా=శ్రావణము కొఱకు హోమము, (అని), మన్తే = మధన పాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు. ఆయతనాయస్వాహేతి=ఆయతనత్వగుణ విశిష్టమైన మనస్సుకొఱకు హోమము అని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మనసేస్వాహా = మనస్సుకొఱకు హోమము (అని), మన్తే = మధనపాత్రయందలి, సంస్రవం = స్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు. ప్రజాత్యైస్వాహేతి = సంతానాది గుణవిశిష్టమైన రేతస్సుకొఱకు హోమమని, అగ్నా = అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మన్తే = మధనపాత్రయందలి, సంస్రవం = స్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును అవనయతి= పొందించుచున్నాడు. రేతసేస్వాహేతి=రేతస్సుకొఱకు హోమమని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మన్తే = మధనపాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు.

తా॥ ఆ మహాత్వమును కోరెడివాడు ఈ ప్రకారము ప్రాణము మొదలైన వాగాధులన్నిటి కొఱకును వాటివాటి జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వాది గుణముల కొఱకును ఆజ్యాహుతిని పొందించుచున్నాడు.

ఉ॥ అగ్నేయే స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మన్తే సగ్ స్రవమవనయతి సోమాయ స్వాహేత్యగ్నా హుత్వా మన్తే సగ్ స్రవమవనయతి

భూ స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి భువ
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి సువ స్వా
హేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి భూర్భువ స్సు
వ స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి బ్రహ్మణే
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి శ్చత్రాయ
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి భూతాయ
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి భవిష్యతే
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి విశ్వాయ
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి సర్వా
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి ప్రజాపతయే
స్వాహేత్యగ్నో హుత్వా మథే సగ్ స్రవమవనయతి. || 3 ||

ప॥ అగ్నియే-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం -
అవనయతి-సోమాయ-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం-
అవనయతి-భూస్వాహ-ఇతి అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం - అవన
యతి-భువస్వాహ- ఇతి అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం-అవనయతి
-సువస్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే - సంస్రవం - అవనయతి-
భూర్భువస్సువస్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం - అవన
యతి-బ్రహ్మణే-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం- అవన
యతి-శ్చత్రాయ-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం-అవన
యతి-భూతాయ-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం-అవన
యతి-భవిష్యతే-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే- సంస్రవం-అవన
యతి-విశ్వాయ-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం- అవన
యతి-సర్వాయ-స్వాహ-ఇతి-అగ్నో-హుత్వా-మథే-సంస్రవం- అవన
యతి-ప్రజాపతయే-స్వాహ-ఇతి అగ్నో హుత్వా-మథే - సంస్రవం-
అవనయతి.

ప్ర॥ అగ్నియే = అగ్నికొఱకు, స్వాహేతి = హోమము అని;

అగ్నో=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్ర
యందలి, సంస్రవం = సుప్రవమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి
ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు. సోమాయ=చంద్రుని
కొఱకు, స్వాహేతి=హోమము అని, అగ్నో=అగ్నియందు, హుత్వా
=హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=సుప్రవమను
పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించు
చున్నాడు. భువస్వాహేతి=భువస్వాహ అని, అగ్నో=అగ్నియందు,
హుత్వా=హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం =
సుప్రవమను పాత్రమును ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవన
యతి = పొందించుచున్నాడు. భువస్వాహేతి = భువస్వాహ అని,
అగ్నో=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్ర
యందలి, సంస్రవం=సుప్రవమను పాత్రను పొందియున్న ఆజ్యమును,
అవనయతి = పొందించుచున్నాడు. సువస్వాహేతి = సువస్వాహ
అని, అగ్నో=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మథే=మథన
పాత్రయందలి, సంస్రవం=సుప్రవమను పాత్రను పొందియున్న ఆజ్య
మును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు. భూర్భువస్సువస్వాహేతి=
భూర్భువస్సువస్వాహ అని, అగ్నో = అగ్నియందు, హుత్వా =
హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం = సుప్రవమను
పాత్రను పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు,
బ్రహ్మణే=బ్రాహ్మణజాత్యధిష్ఠాన జేవతకొఱకు, స్వాహేతి=హోమ
మని అగ్నో=అగ్నియందు, త్వా=హోమముచేసి, మథే=మథన
పాత్రయందలి, సంస్రవం=సుప్రవమను పాత్రను పొందియున్న ఆజ్య
మును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు. త్వాత్రాయ=త్వత్రియజాత్య
ధిష్ఠాన జేవతకొరకు, స్వాహా=హోమము, ఇతి=అని, అగ్నో=అగ్ని
యందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్రయందలి, సం
స్రవం=సుప్రవమను పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించు

చున్నాడు. భూతాయ=భూతకాలాధిష్ఠాన దేవతకొఱకు, స్వాహేతి =హోమమని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మథే =మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=సుగ్రవమును పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు, భవిష్యతే = భవిష్యత్కాలాధిష్ఠాన దేవత కొఱకు, స్వాహేతి=హోమము అని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా = హోమముచేసి, మథే = మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=సుగ్రవమును పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి = పొందించుచున్నాడు. విశ్వాయ=ప్రపంచాధిష్ఠాన దేవతకొఱకు, స్వాహేతి=హోమమని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా = హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్రయందలి. సంస్రవం = సుగ్రవమును పొందియున్న ఆజ్యమును. అవనయతి=పొందించుచున్నాడు. సర్వాయ = సర్వాధిష్ఠాన దేవతకొఱకు. స్వాహేతి=హోమమని, అగ్నా = అగ్నియందు హుత్వా=హోమముచేసి, మథే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం = సుగ్రవమును పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి = పొందించుచున్నాడు. ప్రజాపతయే=సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మకొఱకు, స్వాహేతి=హోమమని, అగ్నా=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మథే =మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=సుగ్రవమును పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాడు.

తా॥ మహాత్వమును కోరెడి పయఃపానవృతమును చేయువాడు, ఈ ప్రకారము అగ్ని మొదలుకొని ప్రజాపతి వఱకు నుండెడి దేవతలందఱి కొఱకును ఆజ్యాహుతిని చేయుచున్నాడు.

ఉ॥ అద్వైతమభివృత్తి భ్రమదసి జ్వలదసి పూర్ణమసి ప్రస్తభ్రమస్యేక సభ్రమసి హిక్మతమసి హిక్మీయమాణ మస్యద్గీధమసి ఉద్గీయమానమసి శ్రావిత మసి ప్రత్యాశ్రావిత మస్యాద్రే సద్విప్ర మసి విభూరసి ప్రభూరస్యన్న మసి జ్యోతిరసి నిధనమసి సంవర్గోఽసీతి॥

ప॥ అథ-ఏవం-అభిమృశతి-భ్రమత్-అసి-జ్వలత్-అసి-పూర్ణం-అసి-ప్రస్తబ్ధం-అసి-ఏకసథం-అసి - హిజ్మతం-అసి - హిజ్మి)యమాణం-అసి-ఉద్గీధం-అసి-ఉద్గీయమానం-అసి-శ్రావితం-అసి-ప్రత్యాశ్రావితం-అసి-ఆద్రో-సస్తిప్తం-అసి-విభూః-అసి-ప్రభూః-అసి-అన్నం - అసి-జ్యోతిః-అసి-నిధనం-అసి-సంవర్గః-అసి-ఇతి.

ప్ర॥ అథ = అనంతరము, ఏవం = మధింపఁబడిన ఆజ్ఞాహుతి రూపమైన ద్రవ్యమును, అభిమృశతి=విచారించుచున్నాఁడు. (ఇక్కడ మథ ద్రవ్యము ప్రాణదేవతాకమైన దగుటవలన దానిని ప్రాణముతో నైక్యముచేసి దానికే సర్వాత్మకత్వము 'భ్రమదసి' యను మంత్రముచే విచారింపఁబడుచున్నది), (ఓ మథద్రవ్యమా! నీవు, వాయు రూపముతో), భ్రమదసి=చలించెడి దానవగుచున్నావు, (అగ్నిరూపముతో), జ్వలదసి=ప్రకాశించెడిదాన వగుచున్నావు. (బ్రహ్మస్వరూపముచే), పూర్ణమసి = నిండినదాన వగుచున్నావు. (ఆకాశరూపముతో), ప్రస్తబ్ధమసి = కంపములేనిదాన వగుచున్నావు. (సమస్త జగత్తు అందఱిచేత విరోధింపఁబడినది గనుక ఆత్మయు దంతర్భావ్యమగు అపరిచ్ఛిన్నతతో నుండెడి), ఏక సథమసి=అద్వితీయ పరమార్థవస్తువగుచున్నావు. (యజ్ఞారంభమునందు ప్రస్తోత యను ఋత్విక్కుచేతఁజేయఁబడిన), హిజ్మతమసి=హింకారస్వరూపమగుచున్నావు. (అప్రస్తోతయను ఋత్విక్కుచేతనే యజ్ఞమధ్యమందు చేయఁబడిన), హిజ్మి)యమాణమసి = హింకారమును చేసెడి స్వరూపమగుచున్నావు (యజ్ఞారంభమునందు ఉద్గాత యను ఋత్విక్కుచేతఁజేయఁబడిన), ఉద్గీధమసి=సామవేద ప్రణవ స్వరూపమగుచున్నావు. (యజ్ఞ మధ్యమునందు ఆ ఉద్గాతచేతఁజేయఁబడిన), ఉద్గీయమానసి=సామగాన స్వరూపమగుచున్నావు (యజ్ఞమునందు అధ్వర్యుని చేత), శ్రావితం = వినిపింపఁబడినదానవు, అసి = అగుచున్నావు. (యజ్ఞమునందు అగ్నిధ్రునిచేత), ప్రత్యాశ్రావితం = తిరిగి వినిపింపఁ

బడిన దానవు, అసి=అగుచున్నావు. అద్వై = మేఘోదరమునందు. సద్వైప్తమసి=ప్రకాశించుదాన వగుచున్నావు. విభూః = నానావిధమైన దానవు, అసి=అగుచున్నావు. ప్రహః=సమర్థమైన దానవు, అసి = అగుచున్నావు. (భోగ్యరూపమైన చంద్రరూపముతో నుండుటవలన), అన్నం=అన్నము అసి=అగుచున్నావు. (భోక్తృరూపమైన అగ్నిస్వరూపముతో). జ్యోతిః=జ్యోతిస్వరూపము, అసి=అగుచున్నావు. (కారణమగుటవలన), నిధనమసి = లయరూపమగుచున్నావు. (ఆధ్యాత్మాధిదైవస్వరూపములగు వాగాదులను సంహరించుట వలన), సంవర్గః=సంవర్గరూపము, (పాణవిద్యోపాసనము) అసి=అగుచున్నావు. ఇతి = అని, (అభిమర్శన మంత్రము యొక్క అర్థము).

తా॥ ఇప్పుడు ఈ ఆజ్ఞాహుతినే ప్రాణాగ్న్యది సర్వస్వరూపముగా నిక్కడ అభిమర్శన మంత్రము వివరించి చెప్పుచున్నది.

ఉ॥ అక్షై న ముద్యచ్ఛత్యామగ్ స్యామగ్ హి తే మహి స హి రాజే శానోఽధిపతిః స మాగ్ రాజేశానోఽధిపతిం కరోత్వితి. ॥5॥

ప॥ అథ-ఏనం-ఉద్యచ్ఛతి-ఆమం-స్యామం-హి-తే-మహి-సః-హి-రాజా-ఈశానః-అధిపతిః-సః-మాం-రాజా-ఈశానః-అధిపతిం - కరోతు-ఇతి.

ప్ర॥ అథ = అనంతరము, (ప్రాణేనసహ = ప్రాణముతోఁగూడ పురుషుఁడు హస్తమునందు). ఏనం = ఈ ఆహుతిని, ఉద్యచ్ఛతి = గ్రహించుచున్నాఁడు. ఓ ప్రాణమా ! నీవు సర్వము తెలిసికొని యున్నావు. (వయం=మేము), తే=నీయొక్క, మహి = అధికమైన రూపమును, ఆమంహి=తెలిసికొను చున్నాము. రాజా = రాజైన, ఈశానః=సర్వమును నియమించుచున్న, అధిపతిః = సర్వప్రభువైన, సహి=ఆ ప్రాణమే, (వయం=మేము), స్యామం = అగుచున్నాము. ఈశానః=సర్వనియామకమగు, రాజా=రాజైన. సః = ఆ ప్రాణము, మాం=నన్ను, అధిపతిం = సమస్తమునకు అధిపతినిగా, కరోత్వితి =

చేయునుగాక యని. (ఉద్యచ్ఛతి యను మంత్రముయొక్క అర్థము).

తా॥ ఉపసదనమను పయః పానరూపమైన వ్రతమును పొందిన పురుషుఁడు, ఓ ప్రాణమా! నీవు సర్వమును తెలిసికొని యున్నావు. మేము సర్వమునకు నియామకమును సమస్తమున కధిపతియనగు ఆ ప్రాణమే యగుదుము. అట్టి ప్రాణము నన్ను సర్వమున కధిపతినిగాఁ జేయునుగాక యని ప్రాణముతోఁగూడ హస్తమునందు ఈ ఆహుతిని గ్రహించుచున్నాఁడు. ఇట్లు ఉద్యచ్ఛతియను మంత్రముయొక్క అర్థము.

ఉ॥ అధై న మాచామతి తత్సవితుర్వ రేణ్యం మధు వాతా ఋతాయతే మధుక్షరన్తి సిన్ధవః మాధ్వీర్న సన్న్వో షధీర్భూ స్వాహా భర్గో దేవస్య ధీమహి మధు నక్తముతో షసో మధు మత్పార్థివగ్ రజః మధు ద్యౌరస్తు నః పితా భువస్వాహా ధియో యోనః ప్రచోదయాత్ మధుమాన్ వనస్పతిర్మధు మాగ్ అస్తు సూర్యః మాధ్వీర్నావో భవన్తు నస్సు వస్వాహేతి సర్వాం చ సావిత్రీమన్వాహ సర్వాశ్చ మధుమతీరహ మేవేదగ్ సర్వం భూయాసం భూర్భువస్సు వ స్వాహేత్యంతత ఆచమ్యపాణీ ప్రక్షాళ్య జఘనేనాగ్నిం ప్రాక్చిరా స్సం విశతి ప్రాత రాదిత్య ముపతిష్ఠతే దిశామేకపుణ్డరీకమస్య హం మనుష్యాణామేపుణ్డరీకం భూయాసమితి యధేతమేత్య జఘనేనాగ్ని మాసీనో వగ్ శంజపతి.

॥6॥

ప॥ అథ-ఏనం-ఆచామతి-తత్-సవితుః - వరేణ్యం - మధు - వాతాః-ఋతాయతే-మధు-క్షరన్తి-సిన్ధవః-మాధ్వీ-నః - సన్తు - ఓషధీః-భూః-స్వాహా-భర్గః-దేవస్య-ధీమహి-మధు-నక్తం-ఉత - ఉషసః-మధుమత్-పార్థివం-రజః-మధు-ద్యౌః-అస్తు-సః-పితా - భువః - స్వాహా-ధియః-యః-నః-ప్రచోదయాత్-మధుమాన్-నః-వనస్పతిః - మధుమాన్-అస్తు-సూర్యః-మాధ్వీ-గావః-భవన్తు - నః - సుషః -

-స్వాహా-ఇతి-సర్వాం-చ-సావిత్రీం-అన్వాహ-సర్వాః-చ-మధుమతీః
-అహం-ఏవ-ఇదం-సర్వం-భూయాసం-భూర్భువస్సువః-స్వాహా-ఇతి -
అస్తతః-ఆచమ్య-పాణీ-ప్రక్షాళ్య-జఘనేన-అగ్నిం-ప్రాక్ష్మిరాః - సంవి
శతి-ప్రాతః-ఆదిత్యం-ఉపతిష్ఠతే-దిశాం-ఏక పుణ్డరీకం-అసి - అహం -
మనుష్యాణాం-ఏక పుణ్డరీకం-భూయాసం-ఇతి-యథా-ఏతం - ఏత్య -
జఘనేన-అగ్నిం-ఆసీనః-వంశం-జపతి.

[ప్ర॥ అథ=అనంతగము, (సః=ఆయజ్ఞమునందు ఉపసదనమను
వ్రతమును చేయువాడు). వాతాః=వాయువులు, మధు=సుఖముగా,
ఋతాయతే=వహించుచున్నవి. సిన్ధవః=నదులు, మధు=మధురమైన
రసములను, శ్రురన్తి=స్రవించుచున్నవి. ఓషధీః = ఓషధులు, సః =
మమ్మునుగూర్చి, మాధ్వీః=మధురమైన రసములు గలవిగా, సన్తు =
అగునుగాక, (అని), సవితః=సూర్యునియొక్క, వరేణ్యం = శ్రేష్ఠ
పదమును, (ధీమహి=ధ్యానించుచున్నాము. అని గాయత్రియొక్క
ప్రథమ పాదమగు 'తత్సవితుర్వరేణ్యం' అనుదానిని ఉచ్చరించుచు),
భూస్వాహా=భూస్వాహాయని, (భూః అను వ్యాహృతితో), ఏనం=
ఈ హవిస్సును, ఆచామశి = భక్షించుచున్నాడు. (సః = వాడు),
నక్తం=రాత్రి, ఉత=మఱియు, ఉషసః=పగళ్ళు, మధు=ప్రీతికరమైన
నవి, (సన్తు=అగునుగాక), పార్థివం = పృథివీ సంబంధమైన, రజః =
పరాగము, మధువత్=దుఃఖకరము కానిది, (అస్తు = అగునుగాక),
సః=మాకు, పితా=తండ్రియైన, ద్యాః = ద్యులోకము, మధు=సుఖ
మైనది, అస్తు=అగునుగాక, (అని), దేవస్య=ప్రకాశమానఁడగు సూ
ర్యునియొక్క. భర్గః=తేజస్సును, ధీమహి=ధ్యానించుచున్నాము. (అని
గాయత్రియొక్క ద్వితీయపాదమగు 'భర్గోదేవస్యధీమహి' అనుదానిని
ఉచ్చరించుచు), భువస్వాహా=భువస్వాహాయని (భువఃఅను వ్యాహృ
తితో). ఏనం=ఈ హవిస్సును, ఆచమశి=భక్షించుచున్నాడు. (సః=
వాడు) వనస్పతిః=తరుగుల్గుతాదికము, సః=మాకు, మధుమాన్ =

సుకరమైనది, (అస్తు=అగునుగాక) సూర్యః=సూర్యుడు, (నః=మాకు) మధుమా=సుఖకరుడు, అస్తు=అగునుగాక. నః=మాకు గావః = కిరణములు, లేక, దిక్కులు, మాధ్వః=సుఖకరములైనవి, వస్తు = అగునుగాక. (అని), యః=ఏ సూర్యుడు, నః=మాయొక్క, ధియః=బుద్ధులను, ప్రచోదయాత్ = ప్రేరేపించునో, (తస్య = ఆ సూర్యుని యొక్క, వరేణ్యం = శ్రేష్ఠమైన తేజస్సును, ధీమహి = ధ్యానించుచున్నాము. అని గాయత్రియొక్క తృతీయపాదమగు “ధియోయోనః ప్రచోదయాత్” అనుదానిని ఉచ్చరించుచు), సువస్సాన్వహేతి=సువస్సాన్వహాయని (సువః అను వ్యాహృతితో) (ఏనం=ఈ హవిస్సును, ఆచమతి=భక్షించుచున్నాడు). సర్వాం=సమస్తమైన, సాత్త్రించ=సవితృ దేవతాకమైన గాయత్రిని, అన్వాహ = అనుసరించి చెప్పెను. సర్వాః=అన్నియున్న, మధుమతీః=సుఖకరములైనవి. ఆహమేవ = నేనే, ఇదం=ఈ, సర్వం=అంతయు, భూయానం = అయితిని. (అని గాయత్రి మంత్రము నంతయును ఉచ్చరించుచు), భూర్భువస్సువస్సాన్వహేతి=భూర్భువస్సువస్సాన్వహా అని, (భూః భువః సువః అను మూడు వ్యాహృతులతో, ఏనం = ఈ హవిస్సును, ఆచమతి = భక్షించుచున్నాడు) అస్తతః=కడపట, పాణీ = హస్తములను, ప్రక్షాళ్య = కడుగుకొని, ఆచమ్య = ఆచమనముచేసి. అగ్నిం = అగ్నినిగూర్చి, జఘనేన=వెనుక భాగముగా, ప్రాక్చిరాః=తూర్పు శిరస్సుగలవాడై, సంవిశతి = శయనించుచున్నాడు. ప్రాతః = ప్రాతఃకాలమునందు, ఆదిత్యం=సూర్యునిగూర్చి, (ఓ సూర్యుడా! నీవు), దిశాం=దిక్కులకు, ఏకపుణ్డరీకం=ఒకటియగు శ్వేతచ్ఛత్రము, (సర్వాధిపతివి), అసి = అగుచున్నావు. అహం=నేను, మనుష్యాణాం = మనుష్యులకు, ఏకపుణ్డరీకం=ఒకటియగు శ్వేతచ్ఛత్రము, భూమాసమితి= అగుదునుగాక యని, ఉపత్తిమతే=ధ్యానించుచున్నాడు. యథైతం = పోయిన ప్రకారము, ఏత్య=తిరిగివచ్చి, అగ్నిం = అగ్నినిగూర్చి, జఘనేన =

వెనుక భాగముగా, ఆసీనః=కూర్చున్నవాడై, వంశం=వంశబ్రాహ్మణమును, జపతి=జపించుచున్నాడు.

తా|| ఆ పురుషుడు, వాయువులు నదులు ఓషధులును మమ్మునుగూర్చి సుఖకరములైనవి యగును గాక యని గాయత్రి ప్రథమపాదమును చెప్పచు భూః అను వ్యాహృతితో ఆ హవిస్సు నందలి ప్రథమ కబళమును భక్షించుచున్నాడు. అదే ప్రకారము రాత్రి పగళ్ళున్న భూపరాగమును ద్యులోకముచు ఇవి మమ్మును గూర్చి సుఖకరములగునుగాక యని గాయత్రి ద్వితీయపాదమును చెప్పచు భువః అను వ్యాహృతితో రెండవ కబళమును భక్షించుచున్నాడు. అదే ప్రకారము తరుగుల్గులతాదులును సూర్యుడును కిరణములు చిక్కులు మమ్మునుగూర్చి సుఖకరములైనవి యగునుగాక యని గాయత్రి తృతీయపాదమును చెప్పచు సువః అను వ్యాహృతితో మూడవ కబళమును భక్షించుచున్నాడు. తరువాత అన్నియు సుఖకరములైనవి. ఈ సమస్తము నేనై తినని మూడు పాదములుగల గాయత్రిని అంతయును చెప్పచు భూః భువః సువః అను వ్యాహృతి త్రయముతో నాలుగవ కబళమును భక్షించుచున్నాడు. ఇట్లు భక్షించిన తరువాత కడపట హస్తములను కడుగుకొని ఆచమనముచేసి అగ్నికి వెనుక భాగమున కూర్చు శిరస్సుగలవాడై శయనించుచున్నాడు, తిరిగి ప్రాతఃకాలమునందు లేచి సూర్యుని గూర్చి ఓ సూర్యుడా! నీవు సమస్త దిక్కుల కధిపతివి. యగుచున్నావు. నేను మనుష్యులందఱికిని అధిపతిని యగుదునుగాక యని స్తోత్రము చేయుచు యథాప్రకారము అగ్నియొక్క వెనుక భాగమునకు వచ్చి కూర్చుండి వంశబ్రాహ్మణమును జపించుచున్నాడు.

ఉ|| తగ్ హైతముద్దాలక ఆరుణి శ్వాజసనేయాయ యాజ్ఞవల్క్యాయాస్తే వాసిన ఉక్తోవాచాపి య ఏనగ్ శుష్కే స్థాణౌ నిషి ఞ్చోజ్జయేరఞ్చాభాః ప్రరోహేయః పలాశానీతి, ॥7॥

ప॥ తం-హ-ఏతం-ఉద్దాలకః - ఆరుణిః - వాజసనేయాయ -
యాజ్ఞవల్క్యుయ-అస్తేవాసినే-ఉక్త్వా-ఉవాచ - అపి-యః - ఏనం-
శుష్కే-స్థాణౌ-నిషిఞ్ఛేత్-జాయేరక్-శాఖాః-ప్రరోహేయుః-పలా
శాని-ః

[ప్ర॥ తం = ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతంహ = ఈ ఆహూనిగూర్చి,
(స్రవమను పాత్ర)మునందు మంత్రముచే సంస్కరింపఁబడిన ఆహుతిని,
ఆరుణిః=అరుణపుత్రుడగు, ఉద్దాలకః=ఉద్దాలకుడగు ఋషి, వాజస
నేయాయ=వాజసనేయ శాఖాధ్యయనముచు చేసిన, (శుక్ల యజు
ర్వేదమును చదువుకొనిన), అస్తేవాసినే=శిష్యుడగు, యాజ్ఞవల్క్యు
య=యాజ్ఞవల్క్యుడగు ఋషిగొఱకు, ఉక్త్వా = చెప్పి, అపియః =
ఎవఁడైనను. ఏనం = ఈ సంస్కరింపఁబడిన ఆహుతిని, శుష్కే =
ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్ఛేత్=ఉంచినయెడల, (తస్య =
ఆహుతియొక్క, మహాత్మ్యాత్=సామర్థ్యమువలన, తస్మిన్=ఆ మొద్దు
నందు), శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరక్=పుట్టుచు.పలాశాని=ఆకులు,
ప్రరోహేయుః=మొలుచును. ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ ఇట్లు ఆ ఆహుతిని అరుణపుత్రుడగు ఉద్దాలక ఋషి
శుక్ల యజుశ్శాఖాధ్యయనముచు చేసిన శిష్యుడగు యాజ్ఞవల్క్యుని
గొఱకు చెప్పి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఈ ఆహుతిని ఎండిన మొద్దు
అగు వృక్షమునందుంచినచు ఆ వృక్షము కొమ్మలు కలిగి చిగురిం
చును, బ్రతికియుండెడి దానియందుంచెనేని యేమి చెప్పవచ్చునని
ఈ కర్మను స్తుతించుటకుగా చెప్పెను.

ఉ॥ ఏతముహోవ వాజసనేయో యాజ్ఞవల్క్యో మధుకాయ వైజ్ఞ్య
యాస్తేవాసి న ఉక్తోవాచాపి య ఏనగ్ శుష్కే స్థాణౌ నిషి
ఞ్ఛేజ్జాయేరక్ శాఖాః ప్రరోహేయుః పలాశానీతి. ॥8॥

ప॥ ఏతం-ఉ-హ-ఏవ-వాజసనేయః - యాజ్ఞవల్క్యః - మధు
కాయ-వైజ్ఞ్యయ-అస్తేవాసినే-ఉక్త్వా-ఉవాచ-అపి - యః - ఏనం -

శుష్కే-స్థాణౌ-నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ శాఖాః- ప్రరోహేయః - పలాశాని-ఇతి.

[ప్ర॥ వాజసనేయః=శుక్లయాజుర్మృతాధ్యయనమును చేసియున్న, యాజ్ఞవల్క్యుః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అస్తేవాసినే=శిష్యుఁడైన పైశ్యుఁడైన, పింగఋషి పుత్రుఁడగు, మధుకాయ=మధుకుండనువానికొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినె, (ఈ ఆహుతినిగూర్చియే), ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవఁడైనను, ఏనం=ఈ ఆహుతిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచిన యెడల, (తస్మిన్=ఆ మొద్దున వృక్షము నందు). శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టుచు. పలాశాని=ఆకులు ప్రరోహేయః=మొలుచును. ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ దీనినే యాజ్ఞవల్క్యుఋషి శిష్యుఁడగు మధుక ఋషి కొఱకు చెప్పి, ఓ మధుకుడా! దీనిని మొద్దుగా నుండెడి వృక్షము నందుంచిన యెడల ఆ మొద్దునందు కొమ్మలు పుట్టి చిగురించుచు అని ఆ యాహుతి ప్రభావమును చెప్పెను.

ఉ॥ ఏతము హైవ మధుకః పైశ్యశూలాయ భాగవి త్తయే అస్తేవాసి న ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేర ర్శాఖాః ప్రరోహేయః పలాశానీతి. ||9||

ప్ర॥ ఏతం-ఉ-హ-ఏవ-మధుకః-పైశ్యః - చూలాయ - భాగ వి త్తయే-అస్తేవాసినే-ఉక్త్వా-ఉవాచ-అపి యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ-నిషిఞ్చేత్-జాయేరన్-శాఖాః-ప్రరోహేయః - పలాశాని -

[ప్ర॥ పైశ్యః=పింగఋషి పుత్రుఁడగు, మధుకః=మధుకుండను వాఁడు, భాగవి త్తయే=భాగవిత్తి పుత్రుఁడగు, అస్తేవాసినే=శిష్యుఁడైన, చూలాయ=చూలుఁడను ఋషికొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినే, ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవఁడైనను, ఏనం=దీనిని, (ఈ ఆహుతిని), శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచిన యెడల,

శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును. పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయః=మొలుచుచు, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ దీనిని మధుకుండనుఋషి, భగవిత్తి ఋషికుమారుడగు శిష్యుడైన చూలుండను ఋషి కొఱకు చెప్పెను, తక్కినది సమానము. ఉ॥ ఏతముహైవ చూలో భాగవిత్తిర్జానకయే ఆయస్థానాయాస్తే వాసిస ఉక్తోవాచాపి య ఏనగ్ శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్ఞేజ్జాయే రఞ్చాఖాః ప్రరోహేయః పలాశానీతి. ॥10॥

ప॥ ఏతం-ఉహ-ఏవ-చూలః-భాగవిత్తి-జానకయే-ఆయస్థానాయ-అస్తే వాసిస-ఉక్త్వా-ఉవాచ-అపి-యః-ఏనం-శుష్కే-స్థాణౌ-నిషిఞ్ఞేత్-జాయేరన్-శాఖాః-ప్రరోహేయః-పలాశాని-ఇతి.

ప్ర॥ భాగవిత్తిః=భగవిత్తిపుత్రుడగు, చూలః=చూలుండను మహాఋషి, అస్తే వాసిసే=శిష్యుడగు, జానకయే=జనక పుత్రుడగు, ఆయస్థానాయ=ఆయస్థానుడగు వానికొఱకు, ఏతముహైవ=దీనినే, ఉక్త్వా=చెప్పి. అపియః=ఎవడైనచు, ఏనం=దీనిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దనందు, నిషిఞ్ఞేత్=ఉంచినయెడల, శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును. పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయః=మొలుచును, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ దీనినే చూలుండను మహాఋషి శిష్యుడగు జనక పుత్రుడైన ఆయస్థానుడగు వానికొఱకు చెప్పెను, తక్కినది సమానము. ఉ॥ ఏతముహైవ జానకీరాయస్థాణః సత్యకామాయ జాబాలాయాస్తే వాసిస ఉక్తోవాచాపి య ఏనగ్ శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్ఞేజ్జాయే రఞ్చాఖాః ప్రరోహేయః పలాశానీతి. ॥11॥

ప॥ ఏతం-ఉహ-ఏవ-జానకి-ఆయస్థాణః-సత్యకామాయ-జాబాలాయ-అస్తే వాసిసే-ఉక్త్వా-ఉవాచ-అపి-యః-ఏనం-శుష్కే-స్థాణౌ-నిషిఞ్ఞేత్-జాయేరన్-శాఖాః-ప్రరోహేయః-పలాశాని-ఇతి.

ప్ర॥ జానకి=జనకపుత్రుడగు, ఆయస్థాణః=ఆయస్థానుడగు

డనువాడు, అస్తేవాసినే=శిష్యుడగు, జాబాలాయ = జబాలపుత్రుడగు, సత్యకామాయ=సత్యకాముడను వానికొఱకు, ఏతముహైవ=దీనినే, ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవడైనను, ఏనం=దీనిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరక=పుట్టును. పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయః=మొలుచును, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా|| జనకపుత్రుడగు ఆయస్థానుడను వాడు శిష్యుడైన జబాలుని పుత్రుడైన సత్యకాముని కొఱకు దీనిని చెప్పెను. తక్కినది సమానము.

ఉ|| ఏతము మైవ సత్యకామో జాబాలోఽస్తే వాసిభ్య ఉక్త్వా చాపి య ఏనం శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేరశ్శాఖాః ప్రరోహేయః పలాశానీతి తమేతం నాపుత్రాయ వాఽనస్తే వాసినే వాబ్రూయాత్.

||12||

ప|| ఏతం-ఉహ-ఏవ-సత్యకామః-జాబాలః - అస్తేవాసిభ్యః-ఉక్త్వా-ఉవాచ-అపి-యః-ఏనం-శుష్కే-స్థాణౌ-నిషిఞ్చేత్ - జాయేరక - శాఖాః - ప్రరోహేయః-పలాశాని-ఇతి-తం-ఏతం-న-అపుత్రాయ - వా- అనస్తేవాసినే-వాబ్రూయాత్.

ప్ర|| జాబాలః=జబాలపుత్రుడగు, సత్యకామః=సత్యకాముడనువాడు, అస్తేవాసిభ్యః=శిష్యులకొఱకు, ఏతముమైవ = దీనినే ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవడైనను, ఏనం=దీనిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, శాఖాః=కొమ్మలు జాయేరక=పుట్టును. పలాశాని = ఆకులు, ప్రరోహేయః = మొలుచును. ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను. తం=ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతం=ఈ మనధూపమైన హవిస్సును, అపుత్రాయవా = పుత్రుడు కానివాని కొఱకుగాని, అనస్తేవాసినేవా=శిష్యుడు కానివానికొఱకుగాని, నబ్రూయాత్=చెప్పగూడదు,

తా॥ ఉద్దాలకుండు మొదలుకొని సత్యకామునివఱ కుండెడి ఋషులందఱు తమకు శిష్యుఁడుగా నుండెడి ఒక్కొక్కని కొఱకును క్రమముగాను మదనరూపమగు హవిస్సును ఉపదేశించుచు వచ్చిరి. సత్యకాముఁడనువాఁడు మాత్రము అనేకమంది శిష్యులకొఱకు దీనిని ఉపదేశించి, ఓ శిష్యులా నా! దీనిని యెడిన మోడైన చెట్టునందుంచినను అది కొమ్మలు కలిగి చిగురించును. దీనిని పుత్రుఁడు కానివాని కొఱకుగాని, శిష్యుఁడు కానివానికొఱకు గాని, చెప్పఁగూడదు. దీనిని పొంచుటకు శిష్యుఁడును కుమారుఁడును మాత్రమే తగినవారు.

ఉ॥ చతురౌదుమ్బరో భవత్యౌదుమ్బరః స్రువ బౌదుమ్బర శ్చమన బౌదుమ్బర ఇధ్మబౌదుమ్బర్యావృషమన్థన్యౌదశ గ్రామ్యాణి ధాన్యాని భవన్తి ప్రీహియవాః స్థిలమాషాః అణుప్రియజ్ఞవో గోధూమాశ్చ మసూరాశ్చ ఖల్వాశ్చ ఖలకులాశ్చ తాన్ పిష్టాదధిని మధుని ఘృత ఉపనిషిచ్చత్వాజ్యస్య జహోతి. ||13||

ఇత్యవ్తమాధ్యాయే-తృతీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ చతురౌదుమ్బరః-భవతి-బౌదుమ్బరః-స్రువః-బౌదుమ్బరః-చమనః-బౌదుమ్బరః-ఇధ్మః-బౌదుమ్బర్యా - ఉపమన్థన్యౌ - దశ - గ్రామ్యాణి-ధాన్యాని-భవన్తి-ప్రీహియవాః- స్థిలమాషాః-అణుప్రియజ్ఞవః-గోధూమాః-చ-మసూరాః-చ-ఖల్వాః-చ - ఖలకులాః - చ-తాన్-పిష్టా-దధిని-మధుని-ఘృతే-ఉపనిషిచ్చతి-ఆజ్యస్య- జహోతి.

ప్ర॥ చతురౌదుమ్బరః=చతుర=నాలుగు విధములైన, బౌదుమ్బరః=మేడికట్టచేత జేయఁబడిన పాత్రములు, భవతి=కలుగుచున్నవి. స్రువః=స్రువమను పాత్రము, (హోమము కొఱకు ఆజ్యమును గ్రహించిన పాత్రము). బౌదుమ్బరః=మేడికట్టచేత చేయఁబడినది. చమనః=సోమపాన పాత్రవిశేషము, బౌదుమ్బరః=మేడికట్టచేత చేయఁబడినది. ఇధ్మః=ఇన్ధనము, (కట్టె). బౌదుమ్బరః=మేడికట్ట సంబంధమైనది. ఉపమన్థన్యౌ=ఉపమననులను పాత్రలు రెండును, బౌదుమ్బరః=మేడికట్టచేత జేయఁబడినవి.

ర్యో=మేడికకట్టసంబంధములైనవి. గ్రామ్యాణి=గ్రామములయందైన, ధాన్యాని=ధాన్యములు, దశ=పది, ధవన్తి=అగుచున్నవి. (అవి యేవియనఁగా, నిర్దేశింపఁబడుచున్నవి). వీహీయవాః=వడ్లును, యవలను ధాన్యమును, తిలమాషాః=నువ్వులును, మినుములును, అప్రియజ్ఞవః=నల్లవడ్లును, కొఱ్ఱలును, గోధూమాశ్చ=గోధుమలును, మసూరాశ్చ=చిఱుసెనగలును, ఖల్వాశ్చ=అనుములును, ఖలకాశ్చ=ఉలవలును, తాన్=ఆ, పిప్టాన్=పిండ్లను, (పొళ్ళను), దధిని=పెరుగునందును, మధుని=తేనెయందును, ఘృతే=నేతియందును, ఉపనిషి ఇచ్ఛతి=తడుపుచున్నాడు. (తడిపి ముద్దచేసి), ఆజ్యస్య=ఆజ్యముతో, (ఇక్కడ షష్టికి తృతీయార్థము) హోమము చేయుచున్నాడు.

తా॥ ఈ యాగమునందు, హోమపాత్రము, సోమపానపాత్రము. ఇంధనము మధించునట్టి పాత్రలు రెండును, ఈ నాలుగును, మేడి సంబంధమైన కట్టచే నిర్మింపఁబడిన వగుచున్నవి. దీనియందు నియమముగా గ్రహింపఁదగిన పది విధములైన ధాన్యములు అవి యేవియనఁగా వడ్లు, యవలు, నువ్వులు, మినుములు, నల్లవడ్లు, కొఱ్ఱలు, గోధుమలు, చిఱుసెనగలు, అనుములు, ఉలవలు ఇవి. ప్రాణోపాసకుఁడు, ఈ ధాన్యములతోఁ జేయఁబడిన పిష్టిములను పెరుగుతో జేనెతో ఆజ్యముతో కలిపి ముద్దచేసి నేతితో హోమము చేయవలయును.

ఇట్లు అష్టమాధ్యాయమునందు తృతీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

—o—

అష్టమాధ్యాయము - చతుర్థబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ ఏషాం వై భూతానాంస్పృధివీరసః స్పృధవ్యాఆపోఽపామౌషధయః
ఓషధీనాం పుష్పాణి పుష్పాణాం ఫలాని ఫలానాం పురుషః పురుషస్య శేతః.

ప॥ ఏషాం-వై-భూతానాం-పృథివీరసః - పృథివ్యాః- ఆపః-
అపాం-ఓషధయః ఓషధీనాం-పుష్పాణి-పుష్పాణాం-ఫలాని- శలానాం
-పురుషః-పురుషస్య-రేతః.

[ప॥ ఏషాం-వై-భూతానాం=ఈ జంగమ స్థావరాత్మకములైన
భూతములలో, పృథివీ=భూమి, రసః = శ్రేష్ఠమైనది. (సారమైనది).
పృథివ్యాః=భూమియొక్క, (రసః=సారము), ఆపః = ఉదకములు.
అపాం=ఉదకములయొక్క, (రసః=సారము), ఓషధయః=ఓషధులు,
(తరు గుల్మ లతాదులు), ఓషధీనాం = ఓషధులయొక్క, (రసః =
సారము), పుష్పాః=పుష్పములు, పుష్పాణాం = పుష్పములయొక్క,
(రసః=సారము), ఫలాని=ఫలములు, ఫలానాం = ఫలములయొక్క,
(రసః=సారము), పురుషః=పురుషుడు, పురుషస్య=పురుషునియొక్క,
(రసః=సారము), రేతః=రేతస్సు.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ప్రాణోపాసకునికి మన్థమను పేరుగల
కర్మను చెప్పి ఈ బ్రాహ్మణమునంధు పుత్రమన్థమను కర్మ చెప్పి
బడుచున్నది. జంగమస్థావరాత్మకమైన సమస్త భూతములయొక్క
సారమైనది భూమి. భూమియొక్క సారము ఉదకములు. ఉదకముల
యొక్క సారము ఓషధులు. ఓషధులయొక్క సారము పుష్పములు.
పుష్పములయొక్క సారము ఫలములు. ఫలములయొక్క సారము
పురుషుడు. పురుషునియొక్క సారము రేతస్సు.

ఉ॥ స హ ప్రజాపతి రీతౌఞ్చక్రే హస్తాస్తై ప్రతిష్ఠాం కల్పయా
నీతి స స్త్రియన్ సస్యజే తాన్ సృష్త్వాఽథ ఉపాస్త తస్మాత్ప్రి
య మథ ఉపాసీత స ఏతం ప్రాణ్చం గ్రావాణ మాత్మన ఏవ
సముదపారయత్తే నై నామభ్యసృజత్ ||2||

ప॥ సహ-ప్రజాపతిః-ఈతౌఞ్చక్రే-హస్త-అస్తై - ప్రతిష్ఠాం-
కల్పయాని-ఇతి-సః-స్త్రీయం-సస్యజే-తాం-సృష్త్వా-అథి - ఉపాస్త -
తస్మాత్ - స్త్రియం-అథ-ఉపాసీత-సః-ఏతం-ప్రాణ్చం - గ్రావాణం -

ఆత్మనః-ఏవ-సముదపారయత్-తేన-ఏనాం-అభ్యసృజత్ .

ప్ర॥ సహప్రజాపతిః=ఆ బ్రహ్మ, హస్త=ఇప్పుడు, అస్తై=ఈ రేతస్సు కొఱకు, ప్రతిష్ఠాం = స్థితిని, కల్పయానీతి = కల్పించెదనని, ఈక్షాన్చక్రే=సంకల్పమును చేసెను. సః = ఆ బ్రహ్మ, స్త్రీయం = స్త్రీని, సస్పృశే=స్పృశించెను. అథ = అనంతరము, తాం = ఆ స్త్రీని, సృష్ట్యా = సృజించి, (మైధునాఖ్యం కర్మ = మైధునమును కర్మను), ఉపాస్త=ఉపాసించెను, తస్మాత్=అందువలన, అథ=ఇప్పుడు, (ప్రజాః = ప్రజలు). స్త్రీయం=స్త్రీని, ఉపాసీత = ఉపాసించుచున్నారు. సః= ఆ బ్రహ్మ, ప్రాక్షాం=అధికమైన గతితోఁ గూడుకొని, ఏతం = ఈ, గ్రావాణం=(చంద్రకిరణమును పాపాణ స్థానీయమై) కఠినమగు ఉపశ్లేంద్రియమును, ఆత్మనఏవ=ఆత్మవల్లనే, సముదపారయత్ =నిండించెను. తేన=దానితో, ఏనాం=ఈస్త్రీని, అభ్యసృజత్ = సంసర్గము చేసెను.

తా॥ సమ స్థ భూతములములయొక్క మిక్కిలి సార భూతమైనది రేతస్సు. కనుక ఆ బ్రహ్మదేవుడు, దీనికి తగిన స్థితిని చేయవలయునని యుద్దేశించి స్త్రీని సృష్టించెను. ఇట్లు స్త్రీని సృజించి మైధున కర్మను సేపించెను. కనుకనే ఇప్పుడును ప్రజలు స్త్రీలను సేవించుచున్నారు. ఆ బ్రహ్మ, అధిక గమనముగల చంద్రకిరణమును పాపాణ స్థానీయమగు ఈ ప్రజన నేంద్రియమును నిండించెను. అట్టి ఇంద్రియముతో ఈ స్త్రీ సంసర్గమును చేసెను.

ఉ॥ తస్య వేదిరుపస్థో లోమాని బర్హిశ్చర్మాధిషవణే సమిధో మధ్యతస్తాముషో స యావాన్ హ వై వాజపేయేన యజమానస్య లోకో భవతి తావానస్య లోకో భవతి య ఏవం విద్వానథో పహసం చరత్యాసాగ్ స స్త్రీణాగ్ సుకృతం వృక్షే-౭థ య ఇదమ విద్వానథోపహసం చరత్యస్య స్త్రీయః సుకృతం వ జ్జతే.

ప్ర॥ తస్యః-వేదిః-ఉపస్థః-లోమాని-బర్హిః-చర్మ-అధిషవణే-

సమిధః-మధ్యతః-తౌ-ముష్క-సః-యావాన్-హవై-వాజపేయేన -
 యజమానస్య-లోకః-భవతి-తావా-అస్య-లోకః-భవతి-యః-ఏవం
 -విద్వాన్ - అధోపహసం-చరతి-ఆసాం-సః-స్త్రీణాం-సుకృతం-వృ
 త్తే-అథ-యః-ఇదం - అవిద్వాన్-అధోపహసం-చరతి-అస్య-స్త్రీ
 యః-సుకృతం-వృజ్ఞతే.

[ప్ర॥ తస్యాః=ఆ స్త్రీ యొక్క, ఉపస్థః=యోని, వేదిః=యజ్ఞ
 వేదిక; లోమా=వెంట్రుకలు, బర్హి=దర్భ; చర్మ=రహస్య ప్రదే
 శమునందలి చర్మము, (తోలు), అధిషవణే = సోమఫలకమునందలి,
 (సోమఖండనము కొఱకు పలకయందుంచిన, అవడుహంచర్మ=వృషభ
 సంబంధమైన తోలు); మధ్యతః=మధ్యమునందున్న, తౌముష్క =
 ఆ వృషణములు. (యోని పార్శ్వములయందలి కఠినమైన మాంస
 ఖండములు), సమిధః=అగ్ని, (ఇట్లు సాసిం చెడి వాసికి), వాజపేయేన=
 వాజపేయమను యజ్ఞముచేత, యజమానస్య=యజమానునికి, సః =
 ఆ ప్రసిద్ధమగు, యావాహవై=ఎంత, లోకః=లోకము, భవతి =
 కలుగుచున్నదో, తావా=అంత, లోకః = లోకము, అస్య = ఈ
 యుపాసకునికి, భవతి=కలుగుచున్నది. ఏవంవిద్వాన్ = ఇట్లు తెలిసి
 కొనిన, యః=ఎవడు, అధోపహసం=మైధునమును, చరతి = చేయు
 చున్నాడో, (సః=వాడు), ఆసాం=ఈ, స్త్రీణాం = స్త్రీలయొక్క.
 సుకృతం=పుణ్యమును, వృత్తే=పొందుచున్నాడు. అథ = తిరిగి,
 యః=ఎవడు. ఇదం=దీనిని, అవిద్వాన్=తెలియవాడై, అధోప
 హసం=మైధునమును, చరతి=చేయుచున్నాడో, అస్య=వీనియొక్క,
 సుకృతం=పుణ్యమును, స్త్రీయః=స్త్రీలు, వృజ్ఞతే=పొందుచున్నారు.

తా॥ ఇట్లు సృజింపబడిన స్త్రీయొక్క సంసర్గమును చేసెడి
 సమయమునందు ఆ స్త్రీయొక్క ఉపస్థయె యజ్ఞవేదికగాను, ఆ
 ప్రదేశమునందలి వెంట్రుకలే దర్భలుగాను, ఆ ప్రదేశమునందలి
 చర్మమెసోమఖండనముకొఱకుపలకయందుంచిన వృషభచర్మముగాను,

యో పార్శ్వముల యందలి కఠినమైన నూంస ఖండములే అగ్నిగాను భావించి యుపాసించెడి వానికి లోకమునందు వాజపేయయాగమును చేయువానికి ఎట్టి ప్రసిద్ధలోకము కలుగునో అట్టి లోకము కలుగుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొని మైధునము చేయువాడు, స్త్రీలయొక్క సుకృతమును పొందుచున్నాడు. తిరిగి ఇట్లు తెలిసికొనక మైధునమును చేయువాడయొక్క సుకృతమును స్త్రీలు పొందుచున్నారు.

ఉ॥ ఏతద్ధస్మ వై తద్విద్వాన్దుద్దాలకఆరుణి హై తద్ధ స్మ వై తద్విద్వాన్నానో మాధ్యల్య ఆ హైతద్ధ స్మ వై తద్విద్వాన్ కుమార నిర్ద్రియా హరిత ఆహ బహవో మర్యా బ్రాహ్మణాయనా విసుకృతో² స్సాల్లో కాత్మ్యన్తి య ఇదమ విద్వాన్ సో² ధోపహ సంఛర స్తీతి బహు వా ఇదగ్ సుప్తస్యవా జాగ్రతో వా రేత స్కున్దతి,

॥4॥

ప॥ ఏతత్-హ-స్మ-వై-తత్-విద్వాన్-ఉద్దాలకః - ఆరుణిః-ఆహ-ఏతత్-హ-స్మ-వై-తత్-విద్వాన్-నాకః-మాధ్యల్యః - ఆహ-ఏతత్-హ-స్మ-వై-తత్-విద్వాన్-కుమారహరితః-ఆహ-బహవః-మర్యాః-బ్రాహ్మణాయనాః-నిర్ద్రియాః - విసుకృతః - అస్సాల్లో-లోకాత్-ప్రయన్తి-యే-ఇదం-అవిద్వాంసః-అధోపహసం - ఛరన్తి-ఇతి-బహు-వా-ఇదం-సుప్తస్య-వా జాగ్రతః - వా-రేతః - స్కున్దతి.

[ప్ర॥ యే = ఎవరు, ఇదం = ఈ వాజపేయయాగ సంపత్తిని, అవిద్వాంసః = తెలియనివారై, అధోపహసం = మైధునమును, ఛరన్తి = చేయుచున్నారో, (తేషాం = వారిలోపల), సుప్తస్యవా = నిద్రించెడు వానికిగాని, జాగ్రతోవా = మేలుకొనినవానికిగాని, ఇదం = ఈ, రేతః = రేతస్సు, బహువా = అధికముగాగాని, (అల్పంవా = కొంచెముగాగాని), స్కున్దతి = జాతీనయెడల, (తే = అటువంటి), బహవః = అనేకులును, మర్యాః = మరణధర్మము గలవారనగు, బ్రాహ్మణాయనాః = బ్రాహ్మణజాతియే స్థానముగాఁగలిగినవారు, నిర్ద్రియాః = ఇంద్రియము లేని

వారును, విసుకృతః=పోయిన సుకృత కర్మకలవారునై, అస్మాత్ = ఈ, లోకాత్=లోకమునుండి, ప్రియన్తి=మరణము పొందుచున్నాడు. ఇతి=అని, ఏతత్=ఈ, తద్ధస్మై=ఆవాజపేయయాగమును, విద్వాన్=తెలిసిన, ఆరుణః=అరుణపుత్రుడగు, ఉద్దాలకః = ఉద్దాలకుడనువాడు, ఆహ=చెప్పెను. ఏతత్=ఈ, తద్ధస్మై=ఆవాజపేయయాగమును, విద్వాన్=తెలిసిన, ఘాద్గల్యః = ముద్గలపుత్రుడగు, నాకః=నాకుడనువాడు, ఆహ=చెప్పెను, ఏతత్=ఈ, తద్ధస్మై = ఆ వాజపేయయాగమును, విద్వాన్ = తెలిసిన, కుమారహారితః = కుమారహారితుడను వాడు, ఆహ=చెప్పెను.

తా॥ ఈ వాజపేయ యాగమహిమను తెలిసిన అరుణ పుత్రుడగు ఉద్దాలకుడను, ముద్గల పుత్రుడగు నాకుడును, కుమారహారితుడను, ఈ ముగ్గురును, లోకమునందు అనేకులగు మరణమును పొందెడి వారైన బ్రాహ్మణ జాతివారు. వాజపేయయాగ సంపత్తు తెలియక మైధునమును చేసినను మేలుకొనియుండగా గాని నిద్రించియుండగా గాని రేతస్థలనమైనను ఇంద్రియము లేనివారై సుకృతము లేనివారై ఈ లోకమునుండి మరణమును పొందుచున్నారని చెప్పిరి.

ఉ॥ తదభి మృశేదను వామస్త్రయే తయన్యేఽద్యరేతః పృథివీమస్తాన్తీర్ద్య దోషధీరప్య సరద్యదపః । ఇదమహంత ద్రేతతదదే ! పునర్దామైత్వి ద్ద్రియం పునస్తేజః పునర్భగః । పునరగ్ని ధిష్ణియా యథాస్థానం కల్పంతా మిత్యనా మికాఙ్గస్థాభ్యా మాదాయాస్తరేణస్త సోవా భువోవా నిమృజ్ఞ్యాత్ . ॥5॥

ప్ర॥ తత్ - అభిమృశేత్ - అను-వా-అమస్త్రయేత-యత్ - మే-అద్య-రేతః-పృథివీ-అస్మా-స్తీత్ -యత్ - ఓషధీః - అప్యసరత్ - యత్ - అపః ఇదం-అహం-తత్ - రేతః-అదదే-పునః-మాం - ఐతు - ఇద్రియం-పునః-స్తేజః-పునః-భగః-పునః-అగ్ని ధిష్ణియాః - యథాస్థా

నం-కల్పంతాం-ఇతి-అనామి కాఙ్గష్ఠాభ్యాం-ఆదాయ-అంతరేణ-స్తనౌ-
వా-భ్రువౌ-వా-నిమృజ్ఞ్యాత్.

ప్ర॥ తత్=ఆ రేతస్సును, అభిమృశేత్=స్పృశించవలయును.
అను వామస్త్రయేత = అనుసరించి జపించవలయును. (ఈ ముందు
చెప్పెడి మంత్రములచేతను రేతస్సును స్పృశించి తీసికొని జపించవల
యును). అద్య=ఇప్పుడు, మే=నాయొక్క, యత్=ఏ, రేతః=రేతస్సు,
పృథివీం=భూమిని, అస్కాన్నీత్ = జాతెనో; (భూమియందు జాతీ
పడెనో); యత్=ఏ రేతస్సు, ఓషధీః=ఓషధులనుగూర్చి, అప్యసరత్
=పొందెనో; యత్=ఏ రేతస్సు, అపః=ఉదకములనుగూర్చి, (అప్య
సరత్=పొందెనో), తత్=ఆ, ఇదం=ఈ, రేతః=రేతస్సును, అహం
=నేను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను. (ఇదియే రేతస్సును స్పృశించి
గ్రహించెడి మంత్రము). ఇన్ద్రియం=ఇంద్రియము, (బైట పొందిన
రేతోహపమైన ఇంద్రియము), పునః=తిరిగి, (మాం=నన్ను, ఏతు=
పొందునుగాక). తేజః=కాంతి, పునః=తిరిగి, (మాం=నన్ను, ఏతు=
పొందునుగాక), భగః=సౌభాగ్యము, లేక, జ్ఞానము, పునః=తిరిగి,
(మాం=నన్ను, ఏతు=పొందునుగాక, రేతోనిర్గమనమువలన ఆరేతో
హపముతో బైట పోయిన చర్మకాంతి జ్ఞానము ఇవి, తిరిగి నన్ను
పొందునుగాక). అగ్నిధిష్ఠియాః=అగ్నియై స్థానముగాఁగల దేవతలు,
(తత్=ఆ రేతస్సును). పునః=తిరిగి, యథాస్థానం=దాని స్థానమును,
కల్పంతామితి=కల్పించునుగాక యని. అనామి కాఙ్గష్ఠాభ్యాం = అనామి
కాంగుష్ఠములచేతను, ఆదాయ = తీసికొని, (రేతస్సును తీసికొని),
స్తనౌవా=స్తనములనుగూర్చి గాని, భ్రువౌవా=కనుబొమలనుగూర్చి
గాని, అంతరేణ=మధ్యమునందు, నిమృజ్ఞ్యాత్ = తుడువవలయును.
(ఈ మంత్రముతో ఆ రేతస్సును స్తనమధ్యమునందును భ్రూమధ్య
మునందును తుడువవలయును).

తా॥ ఇక్కడ రేతస్పర్శన మంత్రమును రేతస్సును అనుసరించి

జపించెడి మంత్రమును చెప్పుచున్నాడు. 'ఇదమహం' అనునది మొదలు 'ఆద కే' అనునది అంతముగాఁగల ఈ మంత్రముచే రేతస్సును స్పృశించుటయును, 'పునర్కా మేత్విద్మి'య' మనునది మొదలు 'నిమృశ్జ్యోత్' అనునది అంతముగాఁగల ఈ మంత్రముచే రేతస్సును గూర్చి జపించుటయును, చెప్పఁబడినది. పురుషుడు రాగాతిశయము వలన భూమిని ఓషధులను ఉదకములను గూర్చి స్థలితమైన ఈ రేతస్సును నేను గ్రహించుచున్నాను. ఈ రేతస్సు మరల నన్ను పొందునుగాక! ఈ రేతస్సును అనుసరించి బైటపోయిన ఈ నాచర్మము యొక్క కాంతియును జ్ఞానమును తిరిగి నన్ను పొందునుగాక, అగ్నియె అధిష్ఠానముగాఁగల దేవతలు ఈ రేతస్సును తిరిగి యథాస్థానమును పొందించుదురు గాక యని అరామికాశ్లాఘములను రెండు వ్రేళ్ళతో రేతస్సును తీసికొని స్తనముల మధ్యమునందుగాని కనబాముల మధ్యమునందుగాని తుడవవలయును.

ఉ॥ అథ యద్యుదక ఆత్మానం పరిపశ్యేత్త దభిమన్త్రయేత మయి తేజ ఇన్ద్రియం యశోద్రవిణ్ సుకృత మితి శ్రీర్హ వా ఏషా స్త్రీణాం యన్మలోద్వాసాస్తస్మా న్మలోద్వాససం యశస్వినీమభి క్రమ్యా పమన్త్రయేత. ॥6॥

[ప్ర॥ అథ-యది-ఉదకే-ఆత్మానం-పరిపశ్యేత్-తత్ - అభిమన్త్రయేత-మయి-తేజః-ఇన్ద్రియం-యశః-ద్రవిణం-సుకృతం-ఇతి-శ్రీః-హ-వై-ఏషా-స్త్రీణాం-యత్-మలోద్వాసాః-తస్మాత్-మలోద్వాససం-యశస్వినీం-అభిక్రమ్య-ఉపమన్త్రయేత.

[ప్ర॥ అథ=అనంతరము యది=ఓకానొకప్పుడు, ఆత్మానం=తన్ను, పరిపశ్యేత్=చూచిన యెడల, తత్=అప్పుడు, మయి = నాయందు, తేజః=తేజస్సును, ఇన్ద్రియం=ఇంద్రిమును, (రేతస్సును), యశః=కీర్తిని, ద్రవిణం=ధనమును, సుకృతం=పుణ్యమును, (దేవాః దేవతలు, కల్పయన్తు=కల్పించుదురుగాక), ఇతి=అని, అభిమన్త్ర

యేత=అభిమన్త్రించవలయును. యత్=ఏ కారణమువలన, స్త్రీణాం =స్త్రీలలోపల, మలోద్వాసాః=రజస్వలయగు, ఏషా = ఈ స్త్రీ (ఈ నా భార్య). (శ్రీర్షవై=లక్ష్మీస్వరూపమైనదియో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, మలోద్వాసం = రజస్వలయగు, యశస్విణీం = యశోవంతురాలైన స్త్రీని, అక్రమ్య=పొంది, (మూడు రాత్రులు వెళ్ళిన తరువాత స్నానముచేసిన స్త్రీని పొంది), ఉపమన్త్రయేత = తలంచవలయును. (మాయద్దటి చేతను పుత్రుడు పుట్టించదగిన వాడని తలంచవలయును).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ఆయోనియందు రేతస్థలనమైనందుకు ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పబడినది. ఇప్పుడు యోనియందు రేతస్థలనమైన దానికి ప్రాయశ్చిత్తమును చెప్పుచున్నాడు. అనంతరము యోని యందు రేతస్థును చూచినయెడల=రేతస్థలనమైన యెడల, 'మయి తేజః' అనునది మొదలుకొని 'సుకృతమితి' యనునది అంతముగాఁ గల ఈ మంత్రముతో అభిమంత్రించవలయును. లోకమునందు స్త్రీల లోపల రజస్వలా స్త్రీ మిక్కిలి శ్రేష్ఠురాలు. అట్టి స్త్రీని పురుషుడు నాలుగవ దినము స్నానానంతరము పొంది దేవతలు నాయందు తేజస్సును ఇందియమును కీర్తిని ధనమును పుణ్యమును కల్పించు దురుగాక యని అభిమంత్రించవలయును.

ఉ॥ సా చేదస్త్యై న దద్యాత్కామ మేనామ వక్రీణీయాత్ సా చేదస్త్యై నైవ దద్యాత్కామ మేనాం యష్ట్యా వా పాణినా వోపహత్యాతి(కామేద్ధి) యేణ తే యశసా యశ ఆదద ఇత్యయశా ఏవభవతి.

॥7॥

ప॥ సా-చేత్-అస్త్యై-న-దద్యాత్-కామం - ఏనాం - అవక్రీణీయాత్-సాచేత్-అస్త్యై-న-ఏవ-దద్యాత్-కామం-ఏనాం - యష్ట్యా-వా-పాణినా-వా-ఉపహత్యా-అతి(కామేత్)-ఇద్ధి(యేణ)-తే-యశసా-యశః-ఆదదే-ఇతి-అయశాః-ఏవ-భవతి.

ప॥ సా=ఆ స్త్రీ, అస్మై=ఈ పురుషుని కొఱకు, (మైధునం=సంభోగమును), నదద్యాచ్ఛేత్=ఇయ్యని యెడల, కామం=మిక్కిలి, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, (భూషణాదినా = భూషణములు మొదలైన వాని చేతను), అవక్రీణీయాత్ = ప్రేమచు జ్ఞాపకము చేయవలయును. (స్వాధీనము చేసికొనవలయును). సా=ఆ స్త్రీ, అస్మై=ఈ పురుషుని కొఱకు, (మైధునం=సంభోగమును), నై వదద్యాచ్ఛేత్ = ఇయ్యకయే పోయిన యెడల, కామం=మిక్కిలి, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, యప్త్యావా=దండము చేతనుగాని, పాణినావా = హస్తము చేతనుగాని, ఉపహత్యా=కొట్టుటచేతను, యశసా=రజోహాపమైన. ఇన్ద్రియేణ=ఇంద్రియముతో, తే=నీయొక్క, యశః=రజస్సును, ఆదదఇతి=గ్రహించుచున్నానని, (ఈ స్త్రీని), అతిక్రామేత్ = అతిక్రమించి పొందవలయును. (ఆది మొదలుకొని, సా=ఆ స్త్రీ), అయశావీవ = రజస్సు లేనిదిగానే, భవతి=అగుచున్నది.

తా॥ ఆ స్త్రీ సంభోగము కొఱకు యాచింపఁబడినదై పురుషుని కొఱకు సంభోగమును ఇవ్వకపోయిన యెడల మిక్కిలి బాషణములు మొదలైన వాటిచేత దానిని స్వాధీనపఱచుకొనవలయును. అప్పటికిని స్వాధీనముగాలు కాకపోయిన యెడల ఆ పురుషుఁడు కొయ్యతోగాని హస్తముతో గాని ఆ స్త్రీని కొట్టుటచేత స్వాధీనముచేసికొని రజోహాపమైన నా యింద్రియముతో నీ రజస్సును గ్రహించుచున్నానని ఆ స్త్రీని అతిక్రమించి పొందవలయును. అట్లు పొందిన యెడల ఆ స్త్రీ అది మొదలుకొని రజస్సు లేనిదిగానే యగుచున్నది.

ఉ॥ సా చేదస్మై దద్యాద్ఇన్ద్రియేణ తే యశసా యశ ఆదభామితి యశస్వినావేవ భవతః. ॥8॥

ప॥ సా=చేత్-అస్మై-దద్యాత్-ఇన్ద్రియేణ-తే-యశసా-యశః-ఆదభామి-ఇతి-యశస్వినా-ఏవ-భవతః.

ప్ర॥ సా=ఆ స్త్రీ, అస్మై=ఈ పురుషునికొఱకు, (మైధునం=

సంభోగమును), దద్యాచ్ఛేత్ = ఇచ్చినయెడల, (భర్తకు స్త్రీ స్వాధీను
 రాలైన యెడల), యశసా = రజోరూపమైన, ఇన్ద్రియేణ = ఇంద్రియ
 ముతో, తే = సీయొక్క, యశః = రజస్సును, ఆదధామితి = ఉంచు
 చున్నానని, (పురుషః = పురుషుడు, ఏవాం = ఈ స్త్రీని, 'ఇంద్రియేణ తే
 యశసా యశ ఆదధామి, అను మంత్రమును చెప్పుచు, ఉపగచ్ఛేత్
 = పొందవలయును). (తదా = అప్పుడు, (ఉభౌ = ఇద్దఱు), యశస్వినా
 వేవ = యశోవంతులుగానే, (శ్రేష్ఠులుగా), భవతః = అగుచున్నారు.

తా|| ఆ స్త్రీ పురుషునికి స్వాధీనురాలైన యెడల “ఇన్ద్రియే
 ణతేయశ సాయశ ఆదధామి” యను మంత్రమును చెప్పుచు పురు
 షుడు ఆ స్త్రీని పొందవలయును అట్లు పొందెనేని ఆ స్త్రీ పురుషు
 లిద్దఱు శ్రేష్ఠులగుచున్నారు.

ఉ|| స యామిచ్ఛేత్కా- మయేత మేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన
 ముఖగ్ సన్ధాయోపస్థమస్యా ఆభిమృత్య జపేత్ అజ్ఞా దజ్ఞాత్సం
 భవసి హృదయా దధిజాయసే | స త్వమజ్ఞ కషాయోఽసి దిగ్ధ
 విద్ధామివ మాదయే మామమూం మయీతి. ||9||

ప|| సః-యాం-ఇచ్ఛేత్-కామయేత-మా-ఇతి-తస్యాం అర్థం-
 నిష్ఠాయ-ముఖేన-ముఖం-సన్ధాయ-ఉపస్థం-అస్యాః-అభిమృత్య-జపేత్
 అజ్ఞాత్-అజ్ఞాత్-సంభవసి-హృదయాత్-అధిజాయసే-సః-త్వం-
 అజ్ఞకషాయః-అసి-దిగ్ధవిద్ధాం-ఇవ-మాదయ-ఇమాం-అమూం-మయి
 - ఇతి.

ప్ర|| సః = ఆ పురుషుడు, (వాజపేయమను యాగమును చేసిన
 పురుషుడు), మా = నన్ను, కామయేతేతి = కోరునుగాక యని, యాం
 = ఏ స్త్రీని, ఇచ్ఛేత్ = ఇచ్చయించునో. తస్యాం = ఆ స్త్రీయందు,
 అర్థం = ప్రజన సేంద్రియమును. (మేఢ్రమును), నిష్ఠాయ = ఉంచి,
 ముఖేన = ముఖముతో, ముఖం = ముఖముచు, సన్ధాయ = కూర్చి అస్యాః
 = ఈ స్త్రీ యొక్క, ఉపస్థం = యోనిని, అభిమృత్య = స్పృశించి, (మే

రేతః=ఓ రేతస్సా! త్వం=నీవు, మే=నాయొక్క), అక్షాదక్షాత్ = ప్రతి అవయవమునుండి, సంభవసి=పుట్టుచున్నావు హృదయాత్= హృదయమునుండి (ముఖ్యముగా), అభిజాయసే = (అన్న రసము ద్వారా) పుట్టుచున్నావు, సః=అటువంటి, త్వం=నీవు, అజ్గకమాయః= అవయవములయొక్క రసము, అసి=అగుచున్నావు, (గనుక నీవు), దిగవిధామివ=విషముచే పూయబడిన శాణముతో కొట్టబడిన లేడిని వలెనే, ఇమాం=ఈ నాసంబంధమగు, అమాం = ఈ స్త్రీని, మయి=నాయందు, మాదయేతి=స్వాధీనము చేయుమాయని, జపేత్ =జపింపవలయును.

తా॥ భర్తకు భార్యవశీకరణ రీతిని చెప్పి పురుష ద్వేషిణి యగు ఆ స్త్రీకి పురుష విషయమైన ప్రీతిని సంపాదించెడి రీతిని చూపించుచున్నాడు. ఆ వాజపేయ యాగ సంపత్తుగల పురుషుడు తనకు స్వాధీనురాలు కావలయునని ఏ స్త్రీని కోరునో ఆ స్త్రీయందు మేథ్రమునకు ఉంచి ముఖముతో ముఖమును కూర్చి ఈ స్త్రీయొక్క యువస్థను స్పృశించి “అంగాదంగాత్సంభవసి”, యను మంత్రమును జపించవలయును. ఆ మంత్రార్థ మేమనగా, ‘ఓ రేతస్సా! నీవు నాయొక్క సర్వావయవములనుండి పుట్టుచున్నావు. ముఖ్యముగా అన్నరసము ద్వారా హృదయమునుండి కలుగుచున్నావు. అట్టి నీవు అవయవములయొక్క రసమైతివి. కనుక నీవు విషముచే పూయబడిన శాణముతో కొట్టబడిన లేడిని వలెనే ఈనా సంబంధమగు స్త్రీని నాస్వాధీనము చేయుమాయని యభిప్రాయము.

ఉ॥ అథయా మిచ్ఛేన్న గర్భం దధితేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖం సన్ధాయాభి ప్రాణ్య పానాద్ద్వియేణ తే రేతసా రేత ఆదద ఇత్యరేతా ఏవ భవతి. ||10||

ప॥ అథ-యాం-ఇచ్ఛేత్-న-గర్భం-దధిత-ఇతి-తస్యాం-అర్థం-నిష్ఠాయ-ముఖేన-ముఖం-సన్ధాయ-అభిప్రాయ-అపానాత్-ద్వియేణ

-తే- రేతసా-రేతః-ఆదదే-ఇతి-అరేతాః-ఏవ-భవతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుడు), యాం = ఏ స్త్రీని, గర్భమును, నదధీతేతి=ధరించకపోవుచుగాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, అర్థం = మేధ్రమును, నిష్ఠాయ = ఉంచి, ముఖేన=ముఖముతో, ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయ=కూర్చి, అభిప్రాణ్య=ప్రాణనవ్యాపారము చేసి. (నిశ్వాస వాయువును విడిచి), అపనాత్=అపానమువలన, ఇన్ద్రియేణ = మేధ్రముతో, తే = నీ యొక్క, రేతసా=రేతస్సుతో. రేతః=రేతస్సున, ఆదదఇతి=గ్రహించుచున్నానని. (జపేత్=జపించవలయును. త=అప్పుడు, సా=ఆ స్త్రీ), అరేతాఏవ=రేతస్సులేనిది గానే, భవతి=అగుచున్నది.

తా॥ అనంతరమా పురుషుడు స్త్రీనిగర్భమును ధరింపఁగూడదని కోరినయెడల ఆ స్త్రీయందు మేధ్రమును ఉంచి ముఖముతో ముఖము కూర్చి 'అభిప్రాణ్యాపానాద్వియేణ తే రేతసా రేత ఆదదే' అను మంత్రమును జపించవలయును. ఈ మంత్రాభిప్రాయ మేమనగా, ముందు నిశ్వాసమును చేసి అపానమువలన నా ఇంద్రియముతో నీ రేతస్సుతో కూడా రేతస్సును గ్రహించుచున్నానని అభిప్రాయము. ఇట్లు జపించిన యెడల అప్పుడే ఆ స్త్రీ రేతస్సులేనిదేయై గర్భమును ధరించనిది యగుచున్నది.

ఉ॥ అథ యా మిచ్ఛేద్దధీతేతి తస్యమర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖం సన్ధాయా పాన్యాభి ప్రాణ్యా దిన్ద్రియేణ తే రేతసా రేత ఆదధా మితి గర్భిణ్యేవ భవతి. ||11||

ప్ర॥ అథ-యాం-ఇచ్ఛేత్-దధీత-ఇతి-తస్యాం-అర్థం-నిష్ఠాయ - ముఖేన-ముఖం-సన్ధాయ-అపాన్య-అభిప్రాణ్యాత్-ఇన్ద్రియేణ-తే-రేతసా-రేతః-ఆదధామి-ఇతి-గర్భిణీ-ఏవ-భవతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుడు), యాం = 'ఏ స్త్రీని, (గర్భం=గర్భమును), దధీతఇతి=ధరించవలయునని, ఇచ్ఛేత్=

=కోరుకో, తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు. అర్థం=మేధమును, నిషాము=ఊరి, ముఖేన=ముఖముతో. ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయం=కూర్చి. అపాన్య=అపానమునువిడిచి అభిప్రాణ్యాత్=నిష్కూర్చుటన, ఇద్వియేణ=ఇంద్రియముచేత (మేధముచేత), తేనీయోక్, రేతసా=రేతస్సుతో, రేతః=రేతస్సును, ఆదధావీతి=ఉంచుచున్నానని, (జపేత్=జపించవలయును. తదా=అప్పుడు, సా=ఆస్త్రీ), గర్భిణ్యేష=గర్భముగలదే, భవతి=అగుచున్నది.

తా॥ అనంతరమా పురుషుడు స్త్రీని గర్భమును ధరించవలయునని కోరినయెడల ఆ స్త్రీయందు మేధమును ఊరి ముఖముతో ముఖమునుచేర్చి "అపాన్యాభి ప్రాణ్యాదిన్ద్రియేణ తే రేతసా రేత ఆదధామి" అను మంత్రమును జరిపించవలయును. ఈమంత్రాభిప్రాథన మేమనగా, అపానమును విడిచి ప్రాణనాయువులన మేధముచేత నీ రేతస్సుతో రేతస్సును ఉంచుచున్నానవిభావము. ఇట్లు జపించినయెడల అప్పుడే ఆ స్త్రీ రేతస్సునుపొంది గర్భమును ధరించినదియగుచున్నది.

ఉ॥ అథ యస్య జాయాయై జార స్సౌత్తం చేద్ధిష్యాదామ పాత్రేఽగ్నిము పసమాధాయ ప్రతిలోమగ్, తరబర్హిస్తీర్వా తస్మిన్నే తా శ్వరభృష్టిః ప్రతిలోమా స్సర్పిషాక్తా జహుయాన్మమ సమిధేఽవశాషీః ప్రాణపానా త ఆదధేఽపానితిమమ సమిధేఽవశాషీః పుశ్రశశూగ్ స్త ఆదధేఽపానితి । మమ సమిధేఽవశాషీష్యాసుకృతే త ఆదధేఽపానితి । మమ సమిధేఽవశాషీ రాశా పరా తాశా త ఆదధేఽపానితి । స వా ఏత నిశ్చియో విసుకృదస్మాలో కాత్ప్రేతిమమ మేమా విద్వా నప్రిహ్వణ శృణతి తస్మా ధేవం విచ్ఛేత్రి యస్య దా రోనో పహస మిచ్ఛేదుతః ప్యేవం విత్సరో భవతి. ||12||

ప॥ అథ-యస్య-జాయాయై-జారః-స్సౌత్ - తం-చేత్ - ద్వి

మ్యాత్-ఆమపాత్రే-అగ్నిం-ఉపసమాధాయ-ప్రతిలోమం-శరబర్హిః -
 తీర్త్వా-తస్మిన్-ఏతాః-శరభృష్టేః-ప్రతిలోమాః - సర్పిషా - ఆక్తాః-
 జహుయాత్-మమ-సమిద్ధే-హవాషీః ప్రాణావానా-తే-ఆదదే-అసా-
 ఇతి-మమ-సమిద్ధే-హవాషీః-పుత్రపశూన్-తే-ఆదదే-అసా ఇతి-మమ-
 -సమిద్ధే-హవాషీః-ఇష్టాసుకృతే-తే-ఆదదే-అసా-ఇతి-మమ-సమిద్ధే -
 హవాషీః-ఆశాపరాకాశౌ-తే-ఆదదే-అసా-ఇతి-సః-వై-ఏషః-నిర్ద్రి-
 యః-విసుకృత్-అస్తాత్-లోకాత్-ప్రైతి-యం-ఏవం-విద్వాన్-బ్రా-
 హ్మణః-శపతి-తస్మాత్-ఏవంవిత్-శ్రోత్రియస్య-దారేణ-న - ఉపహ-
 సం-ఇచ్ఛేత్-ఉత-హి ఏవంవిత్-పరః-ధవతి.

[ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యస్య=ఎవనియొక్క, జాయాయై=
 భార్యకొఱకు, జారః=ఉపపత్తి, (అంతుమగఁడు), స్యాత్=కలిగెనేని,
 తం=చానిని, (పురుషః=పురుషుఁడు). ద్విష్యాచ్ఛేత్ = స్వపించిన
 యెడల, ఆమపాత్రే=పచ్చిదియైన మట్టిపాత్రయందు. అగ్నిం=అగ్నిని,
 ఉపసమాధాయ=ఉంచి, ప్రతిలోమం=కర్కషు ప్రతిలోమముగు, శర
 బర్హిః=రెల్లుదర్భను, తీర్త్వా=పఱచి, తస్మిన్=ఆ అగ్నియందు, (ఆవ
 సభాగ్నియందు) సర్పిషా=నేతిచేత, ఆక్తాః=తడుపఱచిన, ప్రతిలో
 మాః=భిలోమముగానుండెడి, (వృత్యాసముగాఁజేయ బడిన). ఏతాః
 =ఈ, శరభృష్టేః=రెల్లుసంబఘులను. జహుయాత్=హోమముచేయ
 వలయును. ("మమసమిద్ధేహవాషీః" అను ఈ నాలుగు మంత్రములను
 చెప్పుచు హోమము చేయవలయును. ఆ మంత్రములయర్థము చెప్పఁ
 బడుచున్నది). (సః=ఆ పురుషుఁడు), మమ = నాయొక్క. సమిద్ధే=
 ప్రకాశమానముగు, (యహవనము మొదలై=చానిచేత ప్రకాశమాన
 మగు, యోషాగ్నా =స్త్రీ రూపాగ్నియందు, శేతః = శేతస్సును),
 హవాషీః=హోమముచేసితిని. (గనుక), తే=నీయొక్క, . ప్రాణావానా
 =ప్రాణావానములను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను. (ఇతి=అని, జహు
 యాత్ = హోమముచేయవలయును), అసావితి = వీఁడని, (ప్రత్యేక

ముగా శత్రువుయొక్క నామమును గ్రహించి చేప్పవలెను) మమ= నాయొక్క, సమిద్ధే=ప్రకాశమగు యోషాగ్నియందు, (రేతః=రేతస్సును), హావీః=హోమమును చేసితివి (గనుక), తే=నీయొక్క, పుత్రపతూః=పుత్రులను పశువులను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను, (ఇతి=అని, జహుయాత్=హోమము చేయవలయును). అసావితీ=వీడని, (ప్రత్యేకముగా శత్రువుయొక్క నామమును చెప్పవలెను). మమ=నాయొక్క, సమిద్ధే=ప్రకాశమానమగు యోషాగ్నియందు, (రేతః=రేతస్సును) హావీః=హోమమును చేయుచున్నావు, (గనుక) తే=నీయొక్క, ఇష్టాసుకృతే=శ్రౌతస్తార్థకర్మలను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను, (ఇతి=అని, జహుయాత్=హోమము చేయవలయును). అసావితీ=వీడని, (ప్రత్యేకముగా నామమును చెప్పవలయును). మమ=నాయొక్క, సమిద్ధే=ప్రకాశమానమగు యోషాగ్నియందు, (రేతః=రేతస్సును), హావీః=హోమమును చేసితివి. (గనుక), తే=నీయొక్క ఆశాపరాకాశౌ=ఆశాపరాకాశములను, (ఆశయనంగా ప్రార్థన, పరాకాశమనంగా=వాక్కుచే ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడి కర్మచే ప్రసిద్ధిపరిపఁబడనిదానిని, నిరీక్షించుట). ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను. (ఇతి=అని, జహుయాత్=హోమము చేయవలయును). అసావితీ=వీడని, (ప్రత్యేకముగా శత్రువుయొక్క నామమును చెప్పవలయును). ఏవం=ఈప్రకారము. విద్వాం=విద్వాంసుఁడగు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, యం=ఎవనిని, శపతి=శపించుచున్నాఁడో, సః=అటువంటి, ఏషవై=వీడే, నిర్దియః=ఇంద్రియములేనివాఁడును, విసుకృత్=పుణ్యకర్మము లేనివాఁడునై, అస్తాత్=ఈ, లోకాత్=లోకమునుండి, ప్రైః=మరణమును పొందుచున్నాఁడు. తస్తాత్=ఆకారణమువలన, ఏవంఽథి=ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు, శ్రోతీయస్య=శ్రోతీయునియొక్క, దాశేణ=భార్యతో, ఉపహసం=సంభోగమును, నేచ్ఛేత్=కోరఁగూడదు. ఉత=మఱియును, ఏవంఽథి=ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు, పరిః=శత్రు

వుడు, భవతిహిః=అగుచున్నాడు.

తా॥ అనంతరమావాజపేయయాగ సంపత్తుగల పురుషుడు తన భార్యతో జారత్వమును చేసెడి పురుషునియందు ద్వేషము కలిగినయెడల అష్టాధు అవసధ్యమును అగ్నిని వచ్చి మట్టిపాత్రయందుంచుకొని తల్లకిందుగా రెల్లు దర్శను పఱచి ఆ అగ్నియందు నేతితో తడు పఱబడిన ఈ రెల్లుయొక్క స్తంబములను ‘‘సమిద్ధేశాషీ’’ అను నాలుగు మంత్రములచేతను హోమమును చేయవలయును. ఈనాలుగు మంత్రములకర్థమేమనగా, నీవు నా సంబంధమగు యోషాగ్నియందు రేతెన్నును హోమముచేసితివి గనుక నాకు శత్రువవైన నీయొక్క ప్రాణాపానములను, పశుపుత్రాదులను, శ్రౌతస్థూత కర్మములను, ఆశా పరాకాశములను, నేను గ్రహించుచున్నానని క్రమముగా నాలుగు మంత్రములతో కడపట శత్రుఃసామమును ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నుచ్చరించుచు హోమమును చేయవలయును. ఈ ప్రకారము వాజపేయ యాగసంపత్తు గల పురుషుడు తన భార్యతో సంభోగమునుచేసిన శత్రువును శపించినయెడల ఆ శత్రువు ఇంద్రియములేని వాడును పుణ్యకర్మము నశించిన వాడునై ఈ లోకమునుండి మరణమును పొందుచున్నాడు. కనుక ఇట్లు తెలిసికొనినవాడు శ్రోత్రియనియొక్క భార్యతో పరిహాసముచే గాని, సంభోగమునుగాని చేయఁ గూడదు. అట్లు చేసినయెడల శత్రువై నశించుచున్నాడు. ప్రసంగసంగతిచే ఈ అభిచారి కర్మ ఇక్కడ చెప్పబడినదిగాఁ దెలిసికొనవలయును.

ఉ॥ అథ యస్య జాయామార్తవం విద్వేత్త్యహం కంసేన పిబేద హతవాసా నై నాం వృషలో న వృషల్యు వహన్యా త్త్రిరాతా న్త అప్లత్య వీహీనవ ఘాతయేత్ ||13||

ప॥ అథ-యస్య-జాయాం-ఆర్తవం-విద్వేత్-త్యహం-కంసేన-పిబేత్-అహతవాసాః-స-ఏనాం-వృషలః-న-వృషలీ-ఉపహన్యాత్-

త్రిరాత్రాస్తే-ఆప్లుత్య-ప్రీహీన్-అవఘాతయేత్

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యస్య = ఎవనియొక్క, జాయాం = భార్యను, ఆ ర్తవం=ఋతుభావము, విన్దేత్ = పొందునో, (తదా = అప్పుడు), త్ర్యహం=మూడురోజులు, కంశ్నేన = గిన్నెతో పిబేత్ = పానము చేయవలయును. అహతవాసాః = కొట్టబడిన వస్త్రముకలది, (రజోదూషితముకాని వస్త్రముకలది), న=కాదు. ఏనాం=ఈ స్త్రీని, వృషలః=శూద్రుడును, వృషలీ=శూద్రస్త్రీయున్న, నోపహన్యాత్ =స్పృశించగూడదు. త్రిరాత్రాస్తే=మూడురాత్రులు వెళ్లిన తరువాత, ఆప్లుత్య=స్నానముచేసి, (నా=ఆస్త్రీ, అహతవాసాః = రజోదూషితముకాని వస్త్రముకలది. న్యాత్=అగును. తదా = అప్పుడు), ప్రీహీన్=వడ్లను, అవఘాతయేత్ =దంపించవలయును. (స్నానముచేసిన ఆ స్త్రీని ధాన్యమును దంపుటకు నియోగించవలయును.)

తా॥ ఇట్లు ప్రసంగ సంగతిచేత ఆభిచారిక కగ్ధును చెప్పి పూర్వమందు చెప్పిన ఋతుకాలమును తెలియపఱచుచున్నాడు. వాజపేయయాగముచేసిన పురుషునియొక్క భార్య ఋతుమతియైన యెడల ఆ స్త్రీ గిన్నెతో ఉదక పానమును చేయవలయును. రజస్సుచే దూషితమైన వస్త్రము కలదియైయుండును. ఆ స్త్రీని శూద్రుడుగాని శూద్ర స్త్రీ గాని తాకగూడదు మూడురోజులు వెళ్లిన తరువాత స్నానముచేసి రజోదూషితముగాని వస్త్రముగల స్త్రీని వడ్లనుదంపుటకు నియోగించవలయును.

ఉ॥ స య ఇచ్ఛేత్పుతో మే శుక్లో జాయేత వేద మనుబ్రువీత సర్వ మామరి యాదితి క్షీరౌదనం పాచయిత్వా సర్విచ్చస్త మశ్నీ యాతా మీశ్వరా జనయితవే. ॥14॥

ప్ర॥ సః=యః-ఇచ్ఛేత్-పుత్రః-మే-శుక్లః-జాయేత-వేదం - అను బ్రువీత-సర్వం-ఆయుః-ఇయాత్-ఇతి-క్షీరౌదనం-పాచయిత్వా -సర్విచ్చస్తం-అశ్నీయాతాం-ఈశ్వరా-జనయిత-వే.

[ప్ర॥ యః=ఏ, సః=ఆ పురుషుడు, మే=నాకు, శుక్లః=తెల్లని పుత్రః=కుమారుడు, జాయేత = కలుగునుగాక. వేదం = ఒక వేదమును, అనుబ్రువీత=అనుసరించి చెప్పునుగాక, సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి=పొందునుగాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరిన యెడల, క్షీరాదనం=క్షీరాన్నమును, పాచయిత్వా=వండించి, (స్త్రీ పురుషులు), సర్విష్కృంతం=నైయ్యగల దానినిగా, అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును. (తదా=అప్పుడు, తం=అటువంటి పుత్రుని), జనయితవై=పుట్టించుటకు, ఈశ్వరా=సమర్థులు, (స్వాతాం=అగుదురు).

తా॥ ఇట్లు దంపఁబడిన వడ్లవలన కలిగిన బియ్యముతో నేమి చేయవలయుననిన, ఆ వాజపేయయాగ సంపత్తుగల పురుషుడు తనకు తెల్లని దేహకాంతిగలవాఁడును నూఱు సంవత్సరములు ఆయుస్సుగలవాఁడును, ఒక వేదమును సాంగముగా చదువుకొనిన వాఁడు చగు పుత్రుఁడుకలుగవలయునని కోరినయెడల ఆ బియ్యముతో క్షీరాన్నమును వండించి స్త్రీ పురుషు లిద్దఱును భక్షించవలయును. ఇట్లు భక్షించిరేని వారు అట్టి పుత్రుని కనుటకు సమర్థులగుదురు.

ఉ॥ అథ య ఇచ్ఛేత్పుత్రో మే కపిలః । పిఙ్గళో జాయేత ద్వా వేదా వచబ్రువీత సర్వ మాయా రి యాదితి దధ్యోదనం పాచయిత్వా సర్విష్కృంత మశ్నీయాతా మీశ్వరా జనయితవై. ॥15॥

ప॥ అథ-యః-ఇచ్ఛేత్-పుత్రః-మే-కపిలః-పిఙ్గళః - జాయేత-ద్వా-వేదా-అనుబ్రువీత-సర్వం-ఆయుః-ఇయాత్-ఇతి-దధ్యోదనం - పాచయిత్వా-సర్విష్కృంతం-అశ్నీయాతాం-ఈశ్వరా-జనయిత వై.

[ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఏపురుషుడు, మే=నాకు, కపిలః=నానారంగులు కలవాఁడును, పిఙ్గళః=పచ్చని రంగుకలవాఁడునగు, పుత్రః=కుమారుడు, జాయేత=పుట్టునుగాక, ద్వా=రెండు, వేదా=వేదములను, అను బ్రువీత=అనుసరించి చెప్పునుగాక, సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి=పొందునుగాక యని, ఇచ్ఛేత్

=కోరునో, (సః=వాడు), దధోదనం = పెరుగు అన్నమును, పాచ
యిత్వా=వండించి, సర్విష్కృంతం=నేయిగలదానినిగా, (ఆ స్త్రీ పురుషు
లిద్దఱు), అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును. (తదా=అప్పుడు, తౌ=
స్త్రీ పురుషులిద్దఱు, తం=అట్టిపుత్రుని), జనయితవై = పుట్టించుటకు,
ఈశ్వరౌ=సమర్థులు, (న్యతాం=అగుదురు).

తా॥ కపిల వర్ణము కలవాడును పచ్చ కాంగలవాడును
రెండు వేదములను చదువుకొనిన వాడును సంపూర్ణమైన ఆయుస్సు
కలవాడునగు పుత్రుడు నాకు కలుగునుగాక యని కోరెడిజరుడు
పెరుగు అన్నమును పచనము చేయించి నేతితో కలిపి స్త్రీ పురుషు
లిద్దఱును భక్షించిరేని అట్టి పుత్రుని కనటకు సమర్థులగుచున్నాడు.
ఉ॥ అథ య ఇచ్ఛేత్సుతో మే శ్యామో లోహితాక్షో జాయేత

త్రీన్వేదా నను బ్రువీత సర్వమాయరి యాదిత్య దోదనం స చ
యిత్వా సర్విష్కృంత మశ్నీయాతా మిశ్వరౌ జనయితవై. ||16||

ప॥ అథ-యః-ఇచ్ఛేత్-పుత్రః-మే-శ్యామః - లోహితాక్షః-
జాయేత-త్రీన్ - వేదాన్-అను-బ్రువీత-సర్వం-ఆయుః-ఇయాత్-ఇతి -
ఉదోదనం-పాచయిత్వా-సర్విష్కృంతం-అశ్నీయాతాం-ఈశ్వరౌ-జన
యిత - వై.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఎవడు, మే=నాకు, శ్యామః=
నల్లని కాంగలవాడును, లోహితాక్షః = ఎఱ్ఱని నేత్రములు కల
వాడునగు, పుత్రః=కుమారుడు, జాయేత=పుట్టునుగాక. త్రీన్ వే
దాన్=మూడు వేదములను, అనుబ్రువీత=అధ్యయనమును చేయును
గాక, సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి = పొం
దునుగాకయని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, (సః=వాడు), ఉదోదనం=ఉద
కాన్నమును, (శుద్ధాన్నమును). పాచయిత్వా=వండించి. సర్విష్కృ
ంతం=నెయ్యికల దానినిగా, (స్త్రీ పురుషులు), అశ్నీయాతాం =
భక్షించవలయును. (తదా=అప్పుడు, తౌ=ఆ స్త్రీ పురుషులిద్దఱు, తం

అట్టిపుత్రుని, జనయితవై = పుట్టించుటకు, ఈశ్వరౌ = నేనుగారు,

తా|| అట్లుని దేహకాలిగల వాడును, ఎట్టి నేత్రములుకల వాడును, మూడు వేదములను చదువుకొనినవాడును సంభార్యాయు స్సుగల వాడునగు పుత్రుడు నాకు పుట్టునుగాక యని కోరిడివాడు శిష్యాన్నమునువండించి (క్షీరదులనుకలువకుండా పీటితో మాత్రము పంచముచేసిన అన్నమును), నేతిలోకలిపి స్త్రీ పురుషులు భక్షించి దేని వారు అట్టి పుత్రునికనుటకు సమాధులగుదురు.

ఈ అథయః ఇచ్ఛేత్ దుహితా మే పణ్డతా జాయేత సర్వమాయురి యాదితి తిథాదనం పాచయిత్వా సర్వవృక్షం తుభ్నియాతాః
ః మిశ్వరౌ జనయితవై. ||17||

ప|| అథయః ఇచ్ఛేత్ - దుహితా - మే - పణ్డతా - జాయేత - సర్వం
+ యుః + ఇయాత్ - ఇతి - తిథాదనం - పాచయిత్వా - సర్వవృక్షం - తుభ్ని
యాతాం - ఈశ్వరౌ - జనయితవై...

ప్ర|| అథయః అవంతము, యః = యుడు; మే = నాకు పణ్డతా = వండితవాడు, (గృహకృత్యములయందు నేర్పడట), దుహితా = కుమార్తె, జాయేత = కలుగునుగాక. సర్వం = సమ సమైన, ఆయుః = ఆయుస్సును, ఇయాదితిపాదముగాక యని, ఇచ్ఛేత్ = కోరునో, (సః = వాడు); తిథాదనం = మధ్యల పులిగమును, పాచయిత్వా = వండించి, సర్వవృక్షం = నమ్యకలదానినిగా, (స్త్రీ పురుషులు), అభ్ని యాతాం = భక్షించువలయును. (తదా = అప్పుడు, తౌ = ఆ స్త్రీ పురుషులు, అతాం = అట్టి కుమార్తెను), జనయితవై = కలుటకు, ఈశ్వరౌ = సమాధులు (స్వాత్మాం = అగుదురు).

తా|| పూర్ణాయుస్సు గలదియును గృహకృత్యములయందు నేర్పి గలదియునగు కుమార్తె నాకు కలుగునుగాక యని కోరెడు వాడునుపుట్టల పులిగమును వండించి నేతిలో కలిపి స్త్రీ పురుషులు

భక్షించిరేని ఆ స్త్రీ పురుషులు అట్టి స్త్రీని కనుటకు సమర్థులగుదురు.
 ఉ॥ అథ య ఇచ్ఛేత్పుత్రో మే పణ్డితో విగీత సమితిం గమః
 శూశ్రూషితాం వాచం భాషితా జాయేత సర్వాన్వేదా ననుబ్రు
 వీత సర్వమాయురి యాదితి మాగ్ సాదనం పాచయిత్వా సర్పి
 స్క్మంత్ర మశ్నీయాతా మిశ్వరౌ జనయితవా ఔజ్జ్వేన వార్ష
 భేణవా. ||18||

ప॥ అథ-యః-ఇచ్ఛేత్-పుత్రః-మే-పణ్డితః-విగీతః - సమితింగ
 మః-శూశ్రూషితాం-వాచం-భాషితా-జాయేత-సర్వాన్ - వేదాన్ -
 అను-బ్రువీత-సర్వం-ఆయుః-ఇయాత్-ఇతి-మాంసాదనం - పాచయి
 త్వా-సర్పిష్కంత్రం-అశ్నీయాతాం-ఈశ్వరౌ-జనయితవై - ఔజ్జ్వేన -
 వా-ఆర్ష భేణ-వా.

[ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఎవడు, మే = నాకు, పణ్డితః=
 పండితుఁడును, విగీతః=ప్రసిద్ధుఁడును, సమితింగమః=సభను పోదెడి
 వాఁడును, శూశ్రూషితాం = మనోహరమైన, వాచం = వాక్కును,
 భాషితా=పలికెడివాఁడునగు, పుత్రః=కుమారుఁడు, జాయేత = కలు
 గునుగాక, (ఆ పుత్రుఁడు) సర్వాన్=సమస్తములైన, వేదాన్=వేద
 ములను, అను బ్రువీత=అనుసరించి అధ్యయనము చేయునుగాక. సర్వం
 =సమస్తమైన, ఆయుః=అయస్సును, ఇయాదితి=పొందునుగాకయని,
 ఇచ్ఛేత్=కోరునో, (సః=వాఁడు), ఔజ్జ్వేనవా = వయస్సుగల యెద్దు
 మాంసముతోగాని, ఆర్షభేణవా=అధిక వయస్సుగల యెద్దు మాంస
 ముతోగాని, మాంసాదనం=మాంసాన్నమును, పాచయిత్వా=వండించి
 సర్పిష్కంత్రం=నెయ్యికలదానినిగా, (స్త్రీ పురుషులు), అశ్నీయాతాం=
 భక్షించవలయును. (తే=ఆ స్త్రీ పురుషులు, తం = అట్టి పుత్రుని),
 జనయితవై=కనుటకు, ఈశ్వరౌ = సమర్థమైనవారు, (స్వాతాం =
 అగుదురు).

తా॥ సమస్త వేదములను అధ్యయనము చేసినవాఁడును సం

పూర్ణాయస్సుకలవాఁడును, పండితుఁడును ప్రసిద్ధుఁడును సభను పొంది వాదించెడివాఁడును మనోహరమైన వాక్కును పలికెడివాఁడునగు పుత్రుఁడు నాకు కలుగునుగాక యని కోరెడివాఁడు వయస్సుగల వృషభముయొక్కగాని అధికవయస్సుగల వృషభముయొక్కగాని మాంసముతో పచనముచేయఁబడిన మాంసాన్నమును స్త్రీ పురుషులు భక్షించిరేని వారు అట్టి పుత్రుని కనుటకు సమర్థులగుదురు.

ఉ॥ అథా భిప్రతరేవ స్థాలీ పాకావృతాజ్యం చేష్టిత్వా స్థాలీపాకస్య పఘాతం జహూత్యగ్నయే స్వాహా అనుమతయే స్వాహా దేవాయ సవితే సత్యప్రసవాయ స్వాహేతి హుతోద్ధృత్య ప్రాశ్నాతి ప్రాశ్యేతరస్యాః ప్రయచ్ఛతి ప్రక్షాళ్య పాణీ ఉదపాత్రం పూరయిత్వా తేనై నాం త్రిరభ్యుక్షతి ఉత్తిష్ఠానో విశ్వావసోన్యా మిచ్ఛ ప్రపూర్వ్యాం సంజాయాం పత్యా సహేతి. ॥19॥

ప॥ అథ-అభిప్రతః-ఏవ-స్థాలీపాకావృతాజ్యం - చేష్టిత్వా - స్థాలీపాకస్య-ఉపఘాతం-జహూతి-అగ్నయే-స్వాహా - అనుమతయే - స్వాహా- దేవాయ-సవితే-సత్యప్రసవాయ-స్వాహా-ఇతి - హుత్యా - ఉద్ధృత్య-ప్రాశ్నాతి-ప్రాశ్య-తరస్యాః-ప్రయచ్ఛతి-ప్రక్షాళ్య-పాణీ - ఉదపాత్రం-పూరయిత్వా-తేన-ఏనాం-త్రి-అభ్యుక్షతి-ఉత్తిష్ఠ-అతః - విశ్వావసో-అన్యాం-ఇచ్ఛ-ప్రపూర్వ్యాం-సంజాయాం-పత్యా- సహ-ఇతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము. (సః=ఆ పురుషుఁడు), అభిప్రతరేవ =మఱుసటిదినముయొక్క ప్రాతఃకాలమునందు స్థాలీపాకావృతాజ్యం =స్థాలీపాకముకొఱకు సంపాదించఁబడిన ఆజ్యమును, చేష్టిత్వా=సంస్తారమునుచేసి, స్థాలీపాకస్య=స్థాలీపాకమునకు, ఉపఘాతం = ఉపఘాతమునుచేసి, (వడ్లుదంచి చరువును వండించి). (జహూతి = హోమము చేయుచున్నాఁడు. అగ్నయే స్వాహా=అగ్నికొఱకు స్వాహాయని, అనుమతయే స్వాహా = అనుమతికొఱకు స్వాహా యని, సత్యప్రసవాయ=

సత్యకారణుడగు, దేవాయ=ప్రకాశమానుడగు సవిత్రే=సూర్యుని
కొఱకు, స్వాహేతి=స్వాహాయని, (ఈ మూడు మంత్రములతో అహు
తులను), హుత్వా = హోమముచేసి, (చరుశేషం = మిగిలిన హవి
స్సును), ఉద్భృత్య=ఎత్తి, ప్రాశ్నాతి=భక్షించుచున్నాడు. (స్వయం
=తాను), ప్రాశ్య=భక్షించి, (మిగిలిన ఉచ్ఛిష్టాన్నమును), ఇతర
స్యా=అన్యమగు తన భార్యకొఱకు, ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాడు.
పాణీ=చేతులను, ప్రక్షాళ్య=కడుగుకొని, ఉదపాత్రం=ఉదకపాత్రను,
పూరయిత్వా=నిండించి, తేన=ఆ ఉదకముచేతను, ఏనాం=ఈ స్త్రీని,
తి||=మూడుసార్లు, (ఉత్తిష్టాతో విశ్వావసో అను ఈ మంత్రమును
చెప్పి). ఆభ్యక్షతి = పోషించుచున్నాడు. (ఈ మంత్రార్థమే
మనఁగా), హేవిశ్వావసో=ఓ విశ్వావసు అను గంధర్వుడా, (త్వం
=నీవు), అతః=ఈ నా భార్య సమీపమునుండి, ఉత్తిష్ఠ=లేచిపోమ్ము.
అన్యాం = ఇతరమైనదియును, ప్రపూర్వాం = వయోవంతురాలై
నదియునగు, పత్యాసహా=పెనిమిటితోకూడా, సజ్జాయాం=కీడించు
చున్న భార్యను, ఇచ్ఛ=కోరుము, ఇతి=అని, (ఈమంత్రోచ్ఛారణను
చేయుచు పోషించుచున్నాడు),

తా|| ఆ పురుషుడు స్థాలీసాకము కొఱకైన దిబ్బమును
మంత్రముచే సంస్కరించి నడ్లమదంపించి చరువును వండించి ఆ చరు
వును “అగ్నయే స్వాహా, అనుమతయే స్వాహా, దేవాయసవిత్రే
సత్యప్రసవాయ స్వాహా”, అను ఈ మూడు మంత్రములతో అగ్ని
యందు హోమముచేసి హోమశేషమైన చరువును తాను భక్షించి
మిగిలిన ఉచ్ఛిష్టమును భార్యకొఱకు ఇచ్చుచున్నాడు. తదనంతరము
హస్తములను కడుగుకొని ఉదకపాత్రయందు నిండించిన ఉదకముతో
ఈ స్త్రీని మూడుసార్లు ‘ఉత్తిష్టాతో విశ్వావసో’ అను ఈ మంత్ర
మును ‘పత్యాసహేతి’ అనుకొనవలయు. చెప్పి మంత్రించి పోషించు
చున్నాడు. ఈ మంత్రము తాత్పర్యమేమనఁగా, ఓ విశ్వావసు అను

గంధర్వః! నీవు ఈ నాభాద్యాసమీపమునుండి లేచిపోమ్ము. ఇతర మైనదియును పయస్సుకలదియునగు పెనిమిటితో కూడ కీడించుచున్న భార్యను కోరుమా యని అభిప్రాయము.

ఉ॥ అథై నామభిపద్యతే అమోఽహమస్మి సా త్వగ్ సా త్వమస్య మోఽహం సామాహమస్మి ఋక్స్వం ద్యౌరహం పృథివీత్వం తావేహిసగ్ రభావహై సహ శేతో దధావహైపుగ్ సే పుత్రాయ విత్తయ ఇతి. ||20||

ప॥ అథ-ఏనాం-అభిపద్యతే-అమః-అహం-అస్మి-సా - త్వం - సా-త్వం-అసి-అమః-అహం-సామ అహం-అస్మి-ఋక్-త్వం-ద్యౌః-అహం-పృథివీ-త్వం-తౌ-ఏహి-సంరభావహై-సహ-శేతః-దధావహై-పుంసే-పుత్రాయ-విత్తయే-ఇతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః = ఆ పురుషుడు), ఏనాం=ఈ స్త్రీని, అభిపద్యతే=కొఁగిలించుకొనుచున్నాడు. అహం=నేను, అమః=ప్రాణము, అస్మి=అగుచున్నాను. త్వం = నీవు, సా=ఆ వాక్కు, అసి=అగుచున్నావు. అమః=ప్రాణస్వరూపుడనైన, అహం = నేను, సా=ఆ వాక్కుగొప్పవైన, త్వం=నీవు, అస్మి = అగుచున్నాను. సామ=సామవేదము, అహం=నేను, అస్మి=అగుచున్నాను. ఋక్ = ఋగ్వేదము, త్వం=నీవు, (అసి = అగుచున్నావు). ద్యౌః = అంతరిక్షము, అహం=నేను; పృథివీ=భూమి, త్వం=నీవు; (కనుక. త్వం=నీవు), ఏహి=రమ్ము. తౌ=ఆ, (ఆవాం=మనమిద్దఱము), పుంసే=పుం స్త్వముగల, పుత్రాయ విత్తయే=పుత్రధనముకొఱకు, సంరభావహై= పయత్నము చేయుదము. సహ=కూడా, శేతః=శేతస్సును, దధావహై = ధరించేదము, ఇతి=అని, (అభిపద్యతే=కొఁగిలించుకొనుచున్నాడు).

తా॥ ఆ పురుషుడు కీరాన్నాది భక్షణమునుచేసిన తరువాత ఈ స్త్రీని “అమోహమస్మి” అను మంత్రమును చెప్పుచు కొఁగిలించుకొనుచున్నాడు. ఈ మంత్రాభిప్రాయమేమనగా, నేను ప్రాణము,

నీవు వాక్కువు. ప్రాణమునకు వాక్కు స్వాధీనమైనట్లు నీవు నాకు స్వాధీనమైన దానవు. నేను సామవేదము; నీవు ఋగ్వేదము. సామవేదమునకు ఋగ్వేద మాధారమైనట్లు నాకు నీవాధారమైయున్నావు. నేను అంతరిక్షము; నీవు భూమివి. భూమ్యంతరిక్షములు లోకమునకు తల్లిదండ్రులైనట్లు మనము పుత్రునకు తల్లిదండ్రులమైయున్నాము, కనుక నీవురమ్ము. అటువంటి మనమిద్దఱియును కూడి పుంస్త్వముగల పుత్రోత్పత్తి కొఱకు ప్రయత్నమును చేయుదము. రేతస్సును ధరించుదము. అని చెప్పి ఆ పురుషుడు స్త్రీని కౌగిలించుకొనుచున్నాడు.

ఉ॥ అథాస్యా ఊరూ విహాపయతి విజహీథాం ద్యావాపృథివీ ఇతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖం సన్ధాయ త్రిరేనామనులోమామను మార్షి విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు త్వష్టా యాపాణి పిగ్ శతు ఆసిచ్ఛతు ప్రజాపతిర్థాతా గర్భం దధాతు తే ॥ గర్భం ధేహి సినీ వాలి గర్భం ధేహి పృథుష్టుకే । గర్భం తే అశ్వినా దేవావాధతాం పుష్కర స్రజౌ

॥21॥

ప॥ అథ-అస్యాః-ఊరూ-విహాపయతి-విజహీథాం - ద్యావాపృథివీ-ఇతి-తస్యాం-అర్థం-నిష్ఠాయ-ముఖేన-ముఖం-సన్ధాయ-త్రి-వీనాం-అనః-లోమాం-అనుమార్షి-విష్ణుః-యోనిం-కల్పయతు-త్వష్టా-యాపాణి-పిగ్ శతు-ఆసిచ్ఛతు-ప్రజాపతిః-థాతా-గర్భం-దధాతు-తే-గర్భం-ధేహి-సినీవాలి-గర్భం-ధేహి-పృథుష్టుకే-గర్భం-తే-అశ్వినా-దేవా-వాధతాం - పుష్కర స్రజౌ.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుడు), ద్యావాపృథివీ=ఓ భూమ్యంతరిక్షములారా! (ఈ సంభోధనము ఊరువులకు, యువాం=మీరు), విజహీథామితి = వియోగమును పొందుడీయని, అస్యాః=ఈ స్త్రీయొక్క, ఊరూ=తొడలను, విహాపయతి=విడతీయుచున్నాడు, తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, అర్థం = మేడ్రమును, నిష్ఠాయ = ఉంచి, ముఖేన=ముఖముతో, ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయ=కూర్చి, వీనాం

= ఈ స్త్రీని, త్రిః = మూడుసార్లు. అనులోమాం = తల్లక్రిందగా, (శిరస్సు మొదలుకొని), (విష్ణుర్వోనిం అను మంత్రమును చెప్పుచు), త్రిశుష్ట్యాన్వి = అశుశుశుశు స్పృశించుచున్నాడు. విష్ణుః = వ్యాపనశీలుఁడైన భగవంతుఁడు, (విష్ణువు), తే=నీకు, యోనిం = సంతానోత్పాదనమునకు సమర్థమైన భగమును, కల్పయతు=కల్పించునుగాక. త్వష్టా = త్వష్టయను సూర్యుఁడు, రూపాణి=దర్శనయోగ్యములైన ఆకారములను, పింశతు=చేయునుగాక. ప్రజాపతిః=విరాడాత్మ, (మదాత్మనా = నా రూపముతో, స్థిత్యా=ఉండి, త్వయి=నియండు, రేతః = రేతస్సును). ఆసిచ్ఛతు=ఉంచునుగాక, చాతా = సూత్రాత్మ, తే = నీ యొక్క, గర్భం=గర్భమును, (త్వదాత్మనా = నీ స్వరూపముతో, స్థిత్యా=ఉండి), దధాతు = ధరించునుగాక. (లేక, కాపాడునుగాక). హేసీసేవాని=దర్శనార్హమగు ఓ దేవతా, గర్భం=గర్భమును, ధేహి=ధరించుము. హేపృథుష్టకే=స్తోత్రరూపమైన ఓ దేవతా, గర్భం=గర్భమును, ధేహి=ధరించుము. పుష్కరస్రజౌ = అశ్వీనీపుత్రులగు, దేవా=ప్రకాశమానులైన, అశ్వినౌ = అశ్వినీదేవతలు, (సూర్యాచంద్రమస్సులు), తే=నీయొక్క; గర్భం = గర్భమును, ఆధత్తాం=ధరించుదురుగాక.

శా॥ ౪ పురుషుఁడు ద్యావా పృథివ్యాత్మకములైన ఓ తొడ తారా! అని సంఖోధించి పిలిచి భగమునకు మఱుగై యున్న ఈ స్త్రీ యొక్క తొడలను వేటుపఱచి ఆ స్త్రీయందు మేధామునుఉండు ముఖముతో ముఖమును నేర్చి “విష్ణుర్వోనింకల్పయతు” అనునట్టిది మొదలైన ప్రతిమంత్రమును చెప్పుచు ఈ స్త్రీని శిరస్సు మొదలుకొని మూడుసార్లు స్పృశించుచున్నాడు. ఈ మంత్రముల తాత్పర్యమేమనగా, వ్యాపనశీలుఁడైన మహావిష్ణువు సంతానమును పుట్టించుటకు సమర్థమైన భగమునుకల్పించునుగాక. ద్వాదశాదిత్యులయందలి త్వష్ట యను సూర్యుఁడు దర్శనయోగ్యములైన రూపములను చేయునుగాక,

విరాట్స్వరూపుఁడగు పరమాత్మ నా స్వరూపముతోనుండి నీయందు రేతస్సును ఉంచుచుగాక. సూత్రాత్మ నీ స్వరూపముతోనుండి నీ గర్భమును ధరించుచుగాక. దర్శనార్హమగు జీవతయును స్తుతి రూపమగు దేవతయును నీ రూపముతోనుండి నీ గర్భమును ధరించుచుగాక. ప్రకాశమానులగు సూర్యచంద్రులిద్దఱు నీ స్వరూపముతోనుండినీ గర్భమును ధరించుదురుగాకయని స్త్రీయొక్క శిరిస్సు మొదలుకొని ప్రతి అవయవమును తాకుచు ఈ మంత్రములను చెప్పవలయునని తాత్పర్యము.

ఉ॥ హిరణ్మయీ అరణీ యాభ్యాం నిర్మలతామశ్వినౌ తత్రైగర్భం
హవామహే దశమే మాసి సూతవే । యథాఽగ్నిర్గర్భా పృథివీ
యథా ద్యౌరింద్రేణ గర్భణీ వాయుర్దిశాం యథాగర్భ ఏవం గర్భం
దధామి తేఽసావితీ. ॥22॥

ప॥ హిరణ్మయీ-అరణీ-యాభ్యాం-నిర్మలతామశ్వినౌ -
తత్ - త్రై-గర్భం-హవామహే-దశమే-మాసి-సూతవే-యథా - అగ్ని
గర్భా-పృథివీ-యథా-ద్యౌః ఇంద్రేణ-గర్భణీ-వాయుః-దిశాం-యథా
గర్భే-ఏవం-గర్భం-దధామి- జే అసా-వితీ.

ప్ర॥ అరణీ=అరణులు, హిరణ్మయీ=తేజోరూపమైనవి. యాభ్యాం=ఏ అరణులచేతను, అశ్వినౌ = అశ్వినీ దేవతలు, నిర్మలతాం=మధింపఁబడినో, తత్=అట్టి, తే=నీయొక్క, గర్భం=గర్భమును, దశమేమాసి=పదియవ మాసమునందు, సూతవే=ప్రసవించుటకు, (అహం=నేను, త్వయి = నీయందు), హవామహే = హోమము చేయుచున్నాను. పృథివీ=భూమి, అగ్నిగర్భా = అగ్నిగర్భమునందుగలది, యథా=ఏప్రకారము, ద్యౌః=ద్యులోకము, ఇంద్రేణ=ఇంద్రునిచేత, గర్భణీ=గర్భముగలది, యథా = ఏప్రకారమో, దిశాం = దిక్కులయొక్క, గర్భే=గర్భమునందు, వాయుః=వాయువు, యథా=ఏప్రకారమో, ఏవం=ఈప్రకారము, తే=నీయొక్క, గర్భం=గర్భమును,

దధామి=ధరించుచున్నాను. అసావితి=ఇదియని, (స్త్రీయొక్క నామమును చూపించి ఆ పురుషుడు, తన రేతస్సును స్త్రీయందుంచుచున్నాడు).

తా॥ సూర్యచంద్రులు తేజోరూపములైన అగ్ని మధన కట్టెలతో ఏ గర్భము మధించిలో అట్టి నీ గర్భమును నేను అగ్ని గర్భమందుగల భామివలెనే ఇందునిచే గర్భముగలది యగు అంత రిక్షమువలెనే దిక్కులయొక్క గర్భమునందు వాయువువలెనే ధరించి యున్నాను. అని స్త్రీయొక్క నామము నుచ్చరించి చెప్పుచు పదియవ మాసమునందు ప్రసవించుటకు తన రేతస్సును స్త్రీయను అగ్నియందు హోమము చేయుచున్నానని స్త్రీ గర్భమునందుంచుచున్నాడు.

ఉ॥ సోమ్యస్తీమద్ధిరిభ్యుక్షతి । యథా వాయుః పుష్కరిణీం సమిజ్గయతి సర్వతః । ఏవా తే గర్భ ఏజతు సహ వైతు జరాయుణా ఇన్ద్రస్యాయం వ్రజః కృతః సార్గళ స్స పరిశ్రయః । తమిన్ద్ర నిర్జహి గర్భేణ నావరాగ్ స హేతి. ||23||

ప॥ సోమ్యస్తీం-అద్భిః-అభ్యుక్షతి-య -వాయుః-పుష్కరిణీం -సమిజ్గయతి-సర్వతః-ఏవా-తే-గర్భ : ఏజతు-సహ - అవైతు - జరాయుణా-ఇన్ద్రస్య-అయం-వ్రజః-కృతః-సార్గళః - సపరిశ్రయః - తం-ఇన్ద్ర-నిర్జహి-గర్భేణ-నావరాం-సహ-ఇతి.

వ॥ (సః=ఆ పురుషుడు), సోమ్యస్తీం = ప్రసవమునకు అభిముఖురాలైన స్త్రీని, అద్భిః=అక్షరములతో, అభ్యుక్షతి=ప్రక్షించుచున్నాడు. వాయుః=వాయువు, యథా=ఏప్రకారము, పుష్కరిణీం=తటాకమును, సర్వతః = అంతటను, సమిజ్గయతి = చలింపఁజేయుచున్నదో, ఏవా=ఈ ప్రకారముగానే, తే=నీయొక్క, గర్భః=గర్భము, ఏజతు=చలించునుగాక. జరాయుణానహ = మావితోగూడ, (శిశువును చుట్టుకొనియుండెడి మాంసఖండము), అవైతు=టవచ్చు

నుగాక. ఇంద్రియ=ప్రాణమయొక్క, అయం=ఈ, వ్రజః=మార్గము, నార్గళః=ప్రతి బంధముతోఁ గూడుకొనినదిగా, (అనఁగా). సపరిశ్రయః=జరాయువుతోఁగూడుకొనినదిగా, క్రితః = చేయఁబడినది. హే ఇంద్రి=ఓప్రాణమా, తం=ఆమార్గమును, (ప్రాప్య=పొంది), గర్భేణ సహ=గర్భముతోఁగూడ, నిర్జహి=బైలువెడలుమా. (గర్భమునుండి బైలువెడలిన తరువాత), సావరాం = గర్భమును చుట్టుకొనియున్న మావిని, (నిర్గమయ=బైటవచ్చునట్టు చేయుము). ఇతి=అని, (అభ్యుక్షతి=ప్రోక్షించుచున్నాఁడు).

తా॥ ఆ పురుషుడు ప్రసవసమయమునందు స్త్రీని “యథా వాయుః పుష్కరిణీం” అను మంత్రమునంతయు చెప్పచు ఉదకములతో ప్రోక్షించుచున్నాఁడు. ఈ మంత్రమునకు తాత్పర్యమేమనఁగా, వాయువు స్వరూపమునకు హనిచేయకుండ నెట్లు తటాకము నంతటను చలింపఁజేయునో, ఈ ప్రకారముగానే గర్భము చలింపుచునుగాక. మావితోఁగూడ గర్భము బైటవచ్చునుగాక. ప్రాణమయొక్క ఈ మార్గము గర్భాధానకాలమున మావితోఁగూడుకొనిన దానిని గాఁజేయఁబడియున్నది. ఆ మార్గముద్వారా, ఓ ప్రాణమా! నీవు గర్భముతోఁగూడ బైలువెడలిరమ్ము. తదనంతరము మావిని బైట వచ్చునట్లుచేయుమని భావము. ఈ మంత్రోచ్ఛారణమును చేయుచు ప్రసవాభిముఖురాలైన స్త్రీని ఉదకములతో ప్రోక్షించవలయును.

ఉ॥ జాతేఽగ్నిముప సమాధాయాజ్ఞ ఆధాయ కగ్గే సే పృషదాజ్యగ్ సన్నీయ పృషదాజ్యస్యోపఘాతం జహాతి । అస్మిన్ సహస్రం పుష్కాసమేధమానః స్వేగృహే । అస్యోపసద్యాం మా ఛేత్సీత్ ప్రజయా చ పశుభిశ్చ స్వాహా । మయి ప్రాణాగ్ స్త్వయి మనసా జహామి స్వాహా । యత్కర్మా త్యరీచం య ద్వా న్యూన మిహాకరం । అగ్నిష్టత్స్విష్టకృద్విద్వాం త్స్విష్టగ్ సుహుతం కరోతు న స్వాహా హేతి,

ప॥ జాతే-అగ్నిం-ఉపసమాధాయ-అజ్ఞే-ఆధాయ - కంసే -
 పృషదాజ్యం-సన్నీయ-పృషదాజ్యస్య-ఉపఘాతం-జుహోతి-అస్మిన్ -
 సహస్రం-పుష్యాసం-ఏధమానః-స్వే-గృహే-అస్య-ఉపసద్యాం-మా-
 -ఛేత్సీత్-ప్రజయా-చ-పశుభిః-చ-స్వాహా-మయి-ప్రాణాన్-త్వయి-
 మనసా-జుహోమి-స్వాహా-యత్-కర్మణా-అత్యరీచం-యత్ - వా-
 న్యూనం-ఇహ-అకరవం-అగ్నిః-తత్-స్విష్టకృత్-విద్వాన్ - స్విష్టం-
 సుహుతం-కరోతు-నః-స్వాహా-ఇతి.

ప్ర॥ (సః=ఆ పురుషుడు), జాతే=జాతకర్మమునందు, అగ్నిం
 =అగ్నిని, ఉపసమాధాయ=ఉంచుకొని. కంసే = గిన్నెయందు, పృష
 దాజ్యం = పృషదాజ్యమును, (నేతితోఁగలిపిన పెరుగు పృషదాజ్య
 మనఁబడును). సన్నీయ=పొందించి, (ఉంచి), అజ్ఞే=తొడయందు,
 ఆధాయ=ఉంచుకొని, పృషదాజ్యస్య=పృషదమను పేరుగల ఆజ్యము
 నకు, ఉపఘాతం=హోమార్హముగు సంస్కారమును, (కృత్వా=చేసి),
 జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడు. అస్మిన్=ఈ, స్వే = స్వకీయ
 మైన, గృహే=గృహమునందు, (అహం=నేను, పుత్రరూపేణ=పుత్ర
 రూపముతో), ఏధమానః=వృద్ధిపొందినవాడనై, (మనుష్యాణాం =
 మనుష్యులయొక్క), సహస్రం=వేయింటిని, పుష్యాసం=పోషించుదును
 గాక. అస్య=ఈ నా పుత్రునియొక్క, ఉపసద్యాం = సంతతియందు,
 ప్రజయాచ=సంతానముతోటిన్ని, పశుభిశ్చ=పశువులతోటిన్ని. (శ్రీః
 =సంపద), నూఛేత్సీత్ = ఎడతెగకపోవుచుగాక. స్వాహా = ఇది
 హోమము సూచించునది. మయి=నాయందలి, ప్రాణాన్=ప్రాణము
 లను, త్వయి=నీయందు, మనసా=మనస్సుతో, జుహోమి=హోమము
 చేయుచున్నాను స్వాహా=ఇది హోమమును సూచించునది. కర్మ
 ణా=కర్మతో, యత్=దేనిని, అత్యరీచం = అతిక్రమించి చేసితిని,
 ఇహ=ఇక్కడ, (ఈ కర్మయందు), యద్వా=దేనినై నను, న్యూనం
 =తక్కువగాను, అకరవం=చేసితిని, తత్=దానిని, విద్వాన్=విద్వాం

సుండగు, అగ్నిః = అగ్ని, స్విప్తకృత్ = మిక్కిలి ఇప్తమును చేయువాడు, (భూత్వా=అయి), నః=మాకు, స్విప్తం=శుభకర్మముగాను, సుహుతం=చక్కగా హోమము చేయబడినదానిగాను, కరోతు=చేయునుగాక. స్వాహేతి = స్వాహాయని, (జహోతి = హోమమును చేయుచున్నాడు).

తా॥ ఆ పురుషుడు జాతకర్మమునందు అగ్నిని ఉంచుకొని కంచుపాత్రమునందు ఆజ్యముతో మిశ్రమముచేసిన పెరుగును ఉంచి తొడియందు పెట్టుకొని మంత్రములతో దానిని సంస్కరించి, “అస్మిన్ సహస్రం” అను ఈ మొదలైన మంత్రములతో హోమము చేయుచున్నాడు. ఆ మంత్రములకు తాత్పర్య మేమనగా, ఈ నా గృహమునందు పుత్రరూపముతో వృద్ధి పొందిన నేను అనేకమందిని పోషించువాడనగుదునుగాక. ఈ నా పుత్రునియొక్క సంతతి యందు సంతానముతోటిన్ని పశువులతోటిన్ని సంపద యెడతెగక యుండునుగాక. నాయందలి ప్రాణములను మనస్సుతోకూడా నీయందర్పించుచున్నాను. ఈ కర్మయందు నేను అతిక్రమించి చేసిన దానినిన్ని తక్కువగా చేసినదానినిన్ని విద్వాంసుడగు అగ్ని ఇప్తమును చేయువాడై ఆ సర్వమును మాకు అతిక్రమించని దానిగాను తక్కువకాని దానిగాను చేయునుగాక యని తాత్పర్యము.

ఉ॥ అథాస్య దక్షిణం కర్ణ మభినిధాయ వాగ్వాగితి త్రిః అథదధి మధు ఘృతం సన్నీయానస్తర్హితేన జాతరూపేణ ప్రాశయతి । భూస్తే దధామి । భువస్తేదధామి । సువస్తే దధామి । భూర్భువస్సువ స్సర్వం త్వయి దధామితి. ॥25॥

ప॥ అథ-అస్య దక్షిణం-కర్ణం-అభినిధాయ-వాక్-వాక్-ఇతి - త్రిః-అథ-దధి-మధు-ఘృతం-సన్నీయ-అనస్తర్హితేన - జాతరూపేణ-ప్రాశయతి-భూః-తే-దధామి-భువః-తే-దధామి సువః-తే - దధామి-భూః-భువః-సువః-సర్వం-త్వయి-దధామి-ఇతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుడు), అన్యః=ఈ పు
త్రునియొక్క, దక్షిణంకర్ణం=కుడిచెవినిగూర్చి, (ముఖం=ముఖమును),
అభినిధాయ=ఉంచి, (కుడిచెవియందు ముఖమునుంచి), వాగ్వాగ్గీతి=
వాక్కు వాక్కు అని, త్రిః=మూడుసార్లు, (జపేత్ = జపించవలెను).
అథ=అనంతరము, దధి=పెరుగును, మధు=తేనెను, ఘృతం=నేతిని,
అస్తర్వి తేన=సమీపముగాఁ జేయఁబడిన, జాతరూపేణ=బంగారము
చేతను సన్నీయ=కలిపి, (పుత్రం=కుమారుని), ప్రాశయతి=భక్షింపఁ
జేయుచున్నాడు. (తినిపించుచున్నాడు). భూః=భూః అను వ్యాహృ
తినిచెప్పుచు, తే=నీయందు, దధామి=ఉంచుచున్నాను. భువః=భువః
అను వ్యాహృతిని చెప్పుచు, తే=నీయందు, దధామి=ఉంచుచున్నాను.
సువః=సువః అను వ్యాహృతిని చెప్పుచు, తే=నీయందు, దధామి=
ఉంచుచున్నాను. భూర్భువస్సువః=భూర్భువస్సువః అను వ్యాహృతు
లను మూటిని చెప్పుచు, సర్వం=సమస్తమును, త్వయి = నీయందు,
దధామితి=ఉంచుచున్నానని, (పుత్రం=పుత్రుని, ప్రాశయతి=భక్షిం
పఁజేయుచున్నాడు).

తా॥ అనంతరమా పురుషుడు ఈ పుత్రుని కుడిచెవియందు
ముఖమునుంచి వాక్కు వాక్కు అని మూడుసార్లు జపించి సమీప
మునందున్న బంగారుతో పెరుగును తేనెను నేతిని ఈ మూటిని కలిపి
దీనిని 'భూస్తేదధామి' యనునది మొదలైన నాలుగు మంత్రములను
చెప్పుచు పుత్రుని తినిపించుచున్నాడు.

ఉ॥ అథాన్య నామ శరోతి వేదోఽసీతి తదన్య తద్గుహ్య మేవ నామ
భవతి. 126॥

ప్ర॥ అథ=అన్య-నామ-శరోతి-వేదః-అసి-ఇతి-తత్-అన్య-తత్
-గుహ్యం-ఏవ-నామ-భవతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుడు), అన్యః=ఈ పుత్రు
నికి, వేదః=వేదము, అసీతి=అగుచున్నావని, నామ = నేడు, శరోతి=

చేయుచున్నాడు. అన్య=ఈ పుత్రునియొక్క, తత = ఆ వేదముని పేరు. (యత్=ఏదియో), తత్=ఆ, నామ=పేరు, గుహ్యమేవ=రహస్యమైనదిగానే, భవతి=అగుచున్నది.

తా॥ అనంతరమునందా పురుషుడు ఈ పుత్రుని వేదముని పేరు పెట్టుచున్నాడు. ఈ పుత్రునికి పెట్టిన ఆ వేదము అను పేరు మిక్కిలి రహస్యమైయున్నది. కనుక ఆ పేరుతో లోకమునందు వ్యవహారము లేదు.

ఉ॥ అక్షై నం మాత్రే ప్రదాయ స్తనం ప్రయచ్ఛతి యస్తే స్తన సృశయో యో మయో భూ ర్యోరత్న ధా వసువిద్య సుదత్రః ।
యేన విశ్వా పువ్య సివార్యాణి సరస్వతి తమిహ ధాతవేకరితి. 7

ప॥ అథ-ఏనం-మాత్రే ప్రదాయ-స్తనం-ప్రయచ్ఛతి-యః-తే - స్తనః-సశయః-యః-మయోభూః-యః-రత్న ధా-వసువిత్ - యః - సుదత్రః-యేన-విశ్వా-పువ్యసి-వార్యాణి - సరస్వతి - తం - ఇహ-ధాతవే - కరితి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుడు), ఏనం=ఈ పుత్రుని, మాత్రే=తల్లిగొఱకు, ప్రదాయ=ఇచ్చి, స్తనం = కుచమును, ప్రయచ్ఛతి=ఇప్పించుచున్నాడు. హేసరస్వతి = ఓ సరస్వతీ, తే=నీయొక్క, సశయః=ఫలముతో, గూడుకొనిన, స్తనః=స్తనము, యః=ఏదియో, యః = ఏ స్తనము, మయోభూః = సుఖకరమైనదియో, (ప్రాణులకు స్థితిహేతువైన అన్నమైనదో), యః=ఏ స్తనము, రత్న ధా=అన్నమును పాలను సృజింపజేయునదియో, యః = ఏ స్తనము, వసువిత్=కర్మఫలమును తెలిసికొనినదియై, సుదత్రః = సమస్త ఫలమును బాగుగా ఇచ్చునదియో, యేన = ఏ స్తనముచేత, విశ్వాని = సమస్తములైన, వార్యాణి = శ్రేష్ఠములైన దేవాది భూతములను, పువ్యసి=పోషించుచున్నావో, తం = అట్టి స్తనమును, ధాతవే = (నాపుత్రునికి) పానముచేయుటగొఱకు, ఇహ=ఈ నా భార్య స్తనము

నందు, కరితి=చేయుమాయని, (ఈ మంత్రమును చెప్పుచు, స్తనం= స్తనమును, ప్రయచ్ఛతి=ఇప్పించుచున్నాడు).

తా॥ అనంతరము ఆ పురుషుడు ఈ పుత్రుని తల్లి తొడమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి ఈ కుమారునికి స్తనమును “యస్తేస్తనః” అను ఈ మంత్రమును చెప్పుచు ఇప్పించుచున్నాడు. ఈ మంత్రముయొక్క తాత్పర్యమేమనఁగా, ఓ సరస్వతీ! సమస్త ప్రాణులకు స్థితి పేతు వైన అన్నమును క్షీరమును కలుగఁజేయునదియును, సమస్త కర్మ ఫలములను తెలిసికొని ఆ యా ఫలములను ఇచ్చునదియును, నేచాది సమస్త భూతములను పోషించునదియు నగు నీయొక్క స్తనమును ఈ నా పుత్రుఁడు పానముచేయుటకు నా భార్యయొక్క స్తనమునం దుంచుమా యని చెప్పి ప్రార్థించుచు స్తనమును పుత్రునికి ఇప్పించుచున్నాడు.

ఉ॥ అథాస్య మాతర మభిమన్త్రీయతే । ఇలాసి మైత్రావరుః । వీరే వీరమజీ జనత్ । సా త్వం వీరవతీ భవ యాస్మాక్ వీరవతోఽకరదితి । తం వా ఏత మా హురతి పితా బతా భూరతి । పితా మహా బతా భూః పరమాం బత కాష్ఠాం ప్రాపచ్ఛియా యశ సా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం విదో బ్రాహ్మణస్య పుత్రోఽభయత ఇతి. ॥28॥

ఇత్యష్టమాధ్యాయే చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ-అస్య-మాతరం-అభిమన్త్రీయతే-ఇలా-అసి-మైత్రా-వరుః-వీరే-వీరం-అజీజనత్-సా-త్వం-వీరవతీ-భవ-యా-అస్మాక్-వీరవతో-అకరత్-ఇతి-తం-వై-ఏతం-అహుః-అతిపితా-బత-అధూః-అతిపితామహః-బత-అభూః-పరమాం-బత-కాష్ఠాం-ప్రాపత్-శ్రియా-యశ-సా-బ్రహ్మవర్చసేన-య-ఏవం-విదః-బ్రాహ్మణస్య-పుత్రః-భయతే-ఇతి.

(ప॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), అస్య=ఈ పు

త్రునియొక్క, మాతరం = తల్లిని, (“ఇలాసి”) అను మంత్రమును చెప్పుచు, అభిమన్త్రయతే = అభిమంత్రించుచున్నాడు. హేమైత్రావరుః = ఓ అరుంధతీ, వీరే = వీరుడనైన, (మయి = నేను నిమిత్తముగుచుండగా), వీరం = వీరుడగు పుత్రుని, అజీజనత్ = కంటివి, ఇలా = స్తుతించదగినదానవు, అసి = అగుచున్నావు. యా = ఏ, (త్వం = నీవు), అస్మాః = మమ్మును, వీరవతః = వీరులైనపుత్రులు కలవారినిగా, అకరత్ = చేసితివి. ఇతి = కనుక, సా = అటువంటి, త్వం = నీవు, వీరవతీ = వీరపుత్రులు కలదానవు, భవ = కమ్ము, తంవావతం = ఆ ఈ పుత్రుని గూర్చి, అతిపితా = తండ్రిని అతిక్రమించిన వాడవు, అభూః = అయితివి, బత = ఆశ్చర్యము, అతిపితామహః = అతిక్రమింపబడిన పితామహుడు కలవాడవు, అభూః = అయితివి. బత = ఆశ్చర్యము. (అని), ఆహూః = చెప్పిరి) ఏవంవిదః = ఇట్లు తెలిసిన, బ్రాహ్మణస్య = బ్రాహ్మణునికి, యః = ఏ, పుత్రః = పుత్రుడు, జాయతే = పుట్టుచున్నాడో, (సః = వాడు), శ్రీయా = సంపత్తుచేతను, యశసా = కీర్తిచేతను, బ్రహ్మవర్షపేన = బ్రహ్మ శేజస్సుచేతను, పరమాం = ఉత్కృష్టమైన, కాష్ఠాం = స్థితిని, (సంపత్తు మొదలైన వాటికి స్థానమును), ప్రావత్ = పొందిన వాడు, (భవతి = అగుచున్నాడు. బత = ఆశ్చర్యము. ఇతి = సమాప్తము.

తా॥ అనంతరమా పురుషుడు ఈతన పుత్రుని తల్లిని “ఇలాసిమై త్రావరుః” అను మంత్రమును చెప్పి అభిమంత్రించుచున్నాడు. ఆ మంత్రార్థమేనగా, తన భార్యను వపిష్ఠభార్యయగు ఓ అరుంధతీ! యని సంబోధించి, నీవు వీరుడనగు నేను నిమిత్తమైయుండగా వీరు, డగు పుత్రుని కంటివి. కనుక స్తుతించదగిన దానవగు చున్నావు. నీ విట్లు మమ్మును వీరపుత్రులు గల వారినిగా చేసితివి. కనుక నీవును ఆ ముష్కంతులగు వీరపుత్రులు గలదానవుకమ్ము బ్రహ్మజ్ఞేత్తలు ఇట్టి పుత్రునిగూర్చి, ఓ పుత్రుడా! నీవు తండ్రిని తాతను అతిక్రమించిన వాడవైతివి, ఆశ్చర్యమని పలుకుచున్నాడు. ఇట్లు తెలిసిన

బ్రాహ్మణునికి పుట్టిన పుత్రుఁడు సంపదచేతను కీర్తిచేతను బ్రహ్మ
తేజస్సు చేతను గొప్పస్థితిని పొంది స్తుతించఁదగినవాఁడగుచున్నాఁడు.

ఇట్లు అష్టమాధ్యాయమునందు చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

అష్టమాధ్యాయము - పంచమబ్రాహ్మణము

ఉ॥ అథ వగ్ శః పాతిమాషీ పుత్రః కాత్యాయనీ పుత్రాత్ కాత్యాయనీ పుత్రో గాతమీ పుత్రాద్గాతమీ పుత్రో భారద్వాజీ పుత్రాద్భారద్వాజీ పుత్రః పారాశరీపుత్రా త్పారాశరీపుత్రా దౌపస్యస్తీపుత్రా దౌపస్యస్తీపుత్రః పారాశరీపుత్రా త్పారాశరీపుత్రః కాత్యాయనీ పుత్రా త్కాత్యాయనీపుత్రః కాశీపుత్రా త్కాశీపుత్రా ఆలమ్బి పుత్రాచ్ఛవై యాఘ్నిపదీ పుత్రాచ్ఛవై యాఘ్నిపదీ పుత్రః కాణ్వీపుత్రాచ్ఛ కాపీ పుత్రాచ్ఛ కాపీ పుత్రః. ॥1॥

ఉ॥ ఆతేయీ పుత్రాదాతేయీ పుత్రో గాతమీ పుత్రాద్గాతమీ పుత్రో భారద్వాజీ పుత్రాద్భారద్వాజీ పుత్రః పారాశరీపుత్రా త్పారాశరీ పుత్రో వాతీ పుత్రాద్వాతీ పుత్రః పారాశరీపుత్రా త్పారాశరీ పుత్రో వార్కరుణీ పుత్రాద్వార్కరుణీపుత్రో వార్కరుణీపుత్రాద్వార్కరుణీపుత్ర ఆర్తభాగీ పుత్రాదార్తభాగీ పుత్రః శౌక్తి పుత్రాచ్ఛౌక్తి పుత్రః సాఙ్ఖతీపుత్రాత్సాఙ్ఖతీ పుత్ర ఆలమ్బయనీ పుత్రా దాలమ్బయనీ పుత్ర ఆలమ్బిపుత్రాదాలమ్బి పుత్రోజాయస్తీ పుత్రాజ్జాయస్తీ పుత్రో మాణ్డూకాయనీ పుత్రాన్మాణ్డూకాయనీ పుత్రో మాణ్డూకీ పుత్రః శాణ్డిలీపుత్రా చ్ఛాణ్డిలీపుత్రో రాధీతరీపుత్రా ద్రాధీతరీ పుత్రో భాలుకీ పుత్రాద్భాలుకీ పుత్రః క్రౌశ్చికీ పుత్రాభ్యాం క్రౌశ్చికీ పుత్రా వైద్యభతీ పుత్రాద్వైద్యభతీ పుత్రః కార్మకేయీ పుత్రా త్కార్మకేయీ పుత్రః ప్రాచీనయోగి పుత్రాత్ప్రాచీనయోగీ

పుత్రః సాక్షీవీ పుత్రాత్సాక్షీవీ పుత్రః ప్రాక్షీ పుత్రా దాసురి
వాసినః ప్రాక్షీ పుత్ర ఆసురాయణా దాసురాయణ ఆసురే
రాసురిః. ||2||

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్య ద్వాజ్ఞవల్క్య ఉద్దాలకా దుద్దాలకోఽరుణదరుణ
ఉపవేశే రుపవేశిః కుశేః కుశి ర్వాజ శ్రవసో వాజశ్రవాజిహ్వ
వతో వాధ్యోగాజ్జిహ్వవా వాధ్యోగోఽ సితాద్వార్షగణా
దసితో వార్షగణో హరితాత్కశ్యపార్ధరితః కశ్యపః శిల్పాత్క-
శ్యపాచ్ఛిల్పః కశ్యపః కశ్యపాన్ద్రువేః కశ్యపాన్ద్రువిర్వా
చో వాగమ్యుణ్యా అమ్యుణ్యాదిత్యాదాదిత్యాత్తానీమాని శుక్లాని
యజుగ్మి వాజసనేయేన యాజ్ఞవల్క్యేనాఖ్యాయన్తే. ||3||

ఉ॥ సమానమా సాక్షీవీ పుత్రాత్సాక్షీవీ పుత్రో మాణ్డూకాయనే
ర్మాణ్డూకాయనిః మాణ్డూకాన్ద్రాణ్యవ్యః కౌత్సాత్కౌత్సో మాహి-
తేర్మాహితిః వామకత్యాయణా ద్వామకత్యాయణః శాణ్డిల్యాచ్ఛా-
ణ్డిల్యో వాత్సాన్ద్రాత్సన్ద్రః కుశేః కుశిః యజ్ఞవచసో రాజస్త-
మ్భాయనా ద్యజ్ఞవచా రాజస్తమ్భాయన స్తురాత్కావషే-
యాత్తురః కావషేయః ప్రజాపతేః ప్రజాపతిర్భ్రహ్మణో బ్రహ్మ
స్వయమ్భు బ్రహ్మణే నమః. ||4||

ఇత్యష్టమాధ్యాయే పంచమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ-వంశః-పౌతిమాషీపుత్రః - కాత్యాయనీపుత్రాత్ -
కాత్యాయనీపుత్రః-గౌతమీపుత్రాత్-గౌతమీపుత్రః - భారద్వాజీ
పుత్రాత్-భారద్వాజీపుత్రః-పారాశరీపుత్రాత్ - పారాశరీపుత్రః-
ఔపస్వప్తీపుత్రః-పారాశరీపుత్రాత్-పారాశరీపుత్రః - కాత్యాయనీ
పుత్రాత్-కాత్యాయనీ పుత్రః-కాశికీపుత్రాత్-కాశికీపుత్రః - ఆల-
మ్బిపుత్రాత్-చ-వైయాఘ్రపదీపుత్రాత్-చ-వైయాఘ్రపదీపుత్రః
-కాశ్యీపుత్రాత్-చ-కాపీపుత్రాత్-చ-కాపీపుత్రః.

ప॥ ఆతేరియాపుత్రాత్-ఆతేరియాపుత్రః-గౌతమీపుత్రాత్

-కాతమీపుత్రః-భారద్వాజీపుత్రాత్-భారద్వాజీపుత్రః - పారాశరీ
పుత్రాత్-పారాశరీపుత్రః-వాత్సీపుత్రాత్-వాత్సీపుత్రః - పారాశరీ
పుత్రాత్-పారాశరీపుత్రః - వార్కరుణీపుత్రాత్ - వార్కరుణీ
పుత్రః-వార్కరుణీపుత్రాత్-వార్కరుణీపుత్రః-ఆర్తిభాగీపుత్రా
త్-ఆర్తిభాగీపుత్రః-శౌణ్డీపుత్రాత్-శౌణ్డీపుత్రః - సాఙ్కృప్తీపుత్రా
త్-సాఙ్కృప్తీపుత్రః-ఆలమ్బాయనీపుత్రాత్-ఆలమ్బాయనీపుత్రః-
ఆలమ్బిపుత్రాత్-ఆలమ్బిపుత్రః - జాయస్తీపుత్రాత్ - జాయస్తీ
పుత్రః-మాఙ్డాకాయనీపుత్రాత్-మాఙ్డాకాయనీపుత్రః- మాఙ్డాకీ
పుత్రాత్-మాఙ్డాకీపుత్రః-శాణ్డీలీపుత్రాత్-శాణ్డీలీపుత్రః- రాధీతరీ
పుత్రాత్-రాధీతరీపుత్రః-భాలుకీపుత్రాత్-భాలుకీపుత్రః-కౌశ్ఛికీ
పుత్రాభ్యాం-కౌశ్ఛికీపుత్రాత్-వైదృభతీపుత్రాత్ - వైదృభతీపుత్రః-
కార్మకీయీపుత్రాత్-కార్మకీయీపుత్రః-ప్రాచీన యోగీపుత్రాత్-
ప్రాచీనయోగీపుత్రః-సాఙ్గీవీపుత్రాత్-సాఙ్గీవీపుత్రః-ప్రాశ్నీపుత్రాత్
-ఆసురీవాసినః - ప్రాశ్నీపుత్రః - ఆసురాయణాత్-ఆసురాయణః -
ఆసురేః-ఆసురిః.

స॥ యాజ్ఞవల్క్యే-యాజ్ఞవల్క్యః-ఉద్దాలకాత్ - ఉద్దా
లకః-అరుణాత్ అరుణః-ఉపవేశేః-ఉపవేశిః-కుశేః-కుశిః-వాజశ్రీవ
సః-వాజశ్రవాః-జిహ్వీవతః-వాఙ్మోగాత్ - జిహ్వీవాన్ - వాఙ్మోగః-
అసితాత్-వార్షగణాత్-అసితః-వార్షగణః-హరితాత్ - కశ్యపాత్-
హరితః-కశ్యపః-శిల్పాత్-కశ్యపాత్-శిల్పః-కశ్యపః-కశ్యపాత్ - వై
ధ్రువేః-కశ్యపః-వైధ్రువిః-వాచః-వాక్-అమ్భిణ్యాః - అమ్భిణీ-ఆది
త్యాత్-ఆదిత్యాత్-తాని-ఇమాని-శుక్లాని - యజుంషి - వాజసనే
యేన-యాజ్ఞవల్క్యేన-అఖ్యాయస్తే.

స॥ సమానమాః-సాఙ్గీవీపుత్రాత్-సాఙ్గీవీపుత్రః-మాఙ్డాకా
యనేః-మాఙ్డాకాయనిః-మాఙ్డావ్యాత్ - మాఙ్డావ్యః - కౌతస్సాత్ -
కౌతస్సః-మహితేః-మహితః-వామకతాయణాత్ - వామకతాయణః-

శాణ్డీల్యాత్-శాణ్డీలః-వాత్సాన్యత్-వాత్స్యః-కుశే-కుశిః-యజ్ఞవచ
సః-రాజస్తమ్బాయనాత్-యజ్ఞవచాః-రాజస్తమ్బాయనః-తురాత్-
కావషేయాత్-తురః-కావషేయః-ప్రజాపతే-ప్రజాపతిః-బ్రహ్మ
ణః-బ్రహ్మ-స్వయన్భు-బ్రహ్మణే-నమః.

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, వంశః=బ్రహ్మవిద్యాప్రవచనముచేయు
చున్నవారియొక్కవంశము, (కథ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.) పౌతిమూ
షీపుత్రః=పౌతిమాషీయను స్త్రీయొక్క కుమారుడు, కాత్యాయనీ
పుత్రాత్=కాత్యాయనియొక్క పుత్రునివల్లను, కాత్యాయనీపుత్రః=
కాత్యాయనీపుత్రుడు, గౌతమీపుత్రాత్=గౌతమీపుత్రునివల్లను,
గౌతమీపుత్రః=గౌతమీపుత్రుడు, భారద్వాజీ పుత్రాత్ = భార
ద్వాజీయొక్క పుత్రుని వల్లను, భారద్వాజీపుత్రః = భారద్వాజీపు
త్రుడు, పారాశరీపుత్రాత్ = పారాశరీ పుత్రునివల్లను, పారాశరీ
పుత్రః=పారాశరీపుత్రుడు, ఔపస్వస్తీపుత్రాత్=ఔపస్వస్తీయొక్క
పుత్రుని వల్లను, ఔపస్వస్తీపుత్రః=ఔపస్వస్తీపుత్రుడు, పారాశరీ
పుత్రాత్ =పారాశరీయొక్క పుత్రునివల్లను, పారాశరీపుత్రః=పారా
శరీయొక్క పుత్రుడు, కాత్యాయనీపుత్రాత్=కాత్యాయనీ యొక్క
పుత్రుని వల్లను, కాత్యాయనీ పుత్రః=కాత్యాయనీ యొక్క పుత్రు
డు, కాశికీపుత్రాత్=కాశికీయొక్క పుత్రునివల్లను, కాశికీపుత్రః=
కాశికీయొక్క పుత్రుడు, ఆలమ్బిపుత్రాచ్చ = ఆలమ్బియొక్క
పుత్రుని వల్లనున్న, వైయాఘ్నిపదీపుత్రాచ్చ = వైయాఘ్నిపది
యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లనున్న, వైయాఘ్నిపదీపుత్రః=వైయా
ఘ్నిపదియొక్క పుత్రుడు, కాణ్వీపుత్రాచ్చ = కాణ్వీయను స్త్రీ
యొక్క కుమారుని వల్లనున్న, కాపీపుత్రాచ్చ = కాపీయను స్త్రీ
యొక్క పుత్రుని వల్లనున్న, కాపీపుత్రః=కాపీయను స్త్రీయొక్క
పుత్రుడు.

ప్ర॥ ఆతేరియాపుత్రాత్ = ఆతేరియా యను స్త్రీయొక్క

పుత్రునివల్లను, ఆతేయీపుత్రః=ఆతేయియను స్త్రీ పుత్రుడు, గాతమీపుత్రాత్ = గాతమి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుని వల్లను, గాతమీపుత్రః=గాతమి యను స్త్రీ పుత్రుడు, భారద్వాజీపుత్రాత్ = భారద్వాజీ యను స్త్రీ యొక్క పుత్రునివల్లను, భారద్వాజీ పుత్రః=భారద్వాజీ యను స్త్రీ పుత్రుడు, పారశరీపుత్రాత్=పారాశరీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, పారాశరీపుత్రః = పారాశరీ యను స్త్రీ పుత్రుడు, వాతీపుత్రాత్ = వాతీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వాతీపుత్రః=వాతీ యను స్త్రీ పుత్రుడు, పారాశరీపుత్రాత్=పారాశరీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, పారాశరీపుత్రః = పారాశరీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, వార్కాదుణీ పుత్రాత్=వార్కాదుణి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వార్కాదుణీపుత్రః = వార్కాదుణి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, వార్కాదుణీపుత్రాత్=వార్కాదుణి యను ఇంకొక స్త్రీయొక్క పుత్రుని వల్లను, వార్కాదుణీపుత్రః = వార్కాదుణి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, ఆర్తభాగీపుత్రాత్ = ఆర్తభాగీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆర్తభాగీపుత్రః=ఆర్తభాగీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, శౌణ్డిపుత్రాత్=శౌణ్డి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, శౌణ్డి పుత్రః = శౌణ్డి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, సాఙ్కృతీపుత్రాత్=సాఙ్కృతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, సాఙ్కృతీపుత్రః = సాఙ్కృతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, ఆలమ్బాయనీ పుత్రాత్=ఆలమ్బాయని యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆలమ్బాయనీ పుత్రః = ఆలమ్బాయని యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, ఆలమ్బిపుత్రాత్=ఆలమ్బి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆలమ్బిపుత్రః =ఆలమ్బి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, జాయన్తిపుత్రాత్=జాయన్తి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, జాయన్తిపుత్రః=జాయన్తి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుడు, మాన్ధాకాయనీపుత్రాత్=మాన్ధాకాయని

యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, మాణ్డాకాయనీపుత్రః=మాణ్డాకాయనియను స్త్రీ పుత్రుఁడు, మాణ్డాకీపుత్రాత్=మాణ్డాకీ యనుస్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, మాణ్డాకీపుత్రః = మాణ్డాకీ యను స్త్రీయొక్క, పుత్రుఁడు, శాణ్డీలీపుత్రాత్ = శాణ్డీలి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, శాణ్డీలీపుత్రః=శాణ్డీలి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, రాధీతరీపుత్రాత్=రాధీతరి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, రాధీతరీపుత్రః = రాధీతరి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, భాలుకీపుత్రాత్=భాలుకీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, భాలుకీపుత్రః=భాలుకీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, క్రౌశ్చీకీపుత్రాభ్యాం = క్రౌశ్చీకి యను స్త్రీయొక్క పుత్రులిద్దఱివల్లను, క్రౌశ్చీకీపుత్రౌ=క్రౌశ్చీకి యను స్త్రీయొక్క ఇద్దఱు పుత్రులు, వైదృభతీపుత్రాత్=వైదృభతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వైదృభతీపుత్రః=వైదృభతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, కార్యకేయాపుత్రాత్=కార్యకేయా యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, కార్యకేయాపుత్రః=కార్యకేయి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ప్రాచీనయోగిపుత్రాత్=ప్రాచీనయోగి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ప్రాచీనయోగిపుత్రః = ప్రాచీనయోగి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, సాఞ్జీవీపుత్రాత్=సాఞ్జీవీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, సాఞ్జీవీపుత్రః = సాఞ్జీవీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ప్రాశ్నీపుత్రాత్ = ప్రాశ్నీయను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆసురివాసిః=ఆసురివాసి యను వానివల్లను, ప్రాశ్నీపుత్రః=ప్రాశ్నీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ఆసురాయణాత్ = ఆసురాయణుఁడను వానివల్లను, (ఇంతవఱకు స్త్రీ ప్రాధాన్యమువలన పురుషులు నిర్దేశింపఁబడిరి). ఆసురాయణః=ఆసురాయణుఁడనువాఁడు ఆసురేః=ఆసురియను వానివల్లను, ఆసురిః=ఆసురియనువాఁడు.

[ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యైత్ = యాజ్ఞవల్క్య మహామునివల్లను, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఉద్దాలకాత్=ఉద్దాలకునివల్లను,

ఉద్దాలకః=ఉద్దాలకుడు, అరుణాత్=అరుణునివల్లను, అరుణః=అరుణుడు, ఉపవేశీః = ఉపవేశీయను వానివల్లను, ఉపవేశీః = ఉపవేశీయనువాడు, కుశ్రేః = కుశ్రీయను వానివల్లను, కుశ్రేః=కుశ్రీయనువాడు. వాజశ్రవసః = వాజశ్రవసుడను వానివల్లను, వాజశ్రవాః = వాజశ్రవుడనువాడు, జిహ్వవతః = జిహ్వవంతుడను వానివల్లను, వాధ్యోగాత్ = వాధ్యోగుడను వానివల్లను, జిహ్వవాన్=జిహ్వవంతుడను, వాధ్యోగః = వాధ్యోగుడను, అసితాత్=అసితుడను వానివల్లను, వార్షగణాత్=వార్షగణుడను వానివల్లను, అసితః=అసితుడనువాడును, వార్షగణః=వార్షగణుడను వాడును, హరితాత్=హరితుడను వానివల్లను, కశ్యపాత్ = కశ్యపుడను వానివల్లను, హరితః=హరితుడను, కశ్యపః=కశ్యపుడను, శిల్పాత్=శిల్పుడను వానివల్లను, కశ్యపాత్=ఇంకొక కశ్యపునివల్లను, శిల్పః=శిల్పుడును, కశ్యపః=కశ్యపుడను, కశ్యపాత్=ఇంకొక కశ్యపునివల్లను. నైధ్రువేః=నైధ్రువుడనువానివల్లను, కశ్యపః=కశ్యపుడు, నైధ్రువిః=నైధ్రువి యను వాడును, వాచః=వాక్కువల్లను, వాక్=వాక్కు, అమ్భిణ్యః = అమ్భిణివలనను, అమ్భిణీ = అమ్భిణి, ఆదిత్యాత్=సూర్యునివల్లను, తాని = ఆ ప్రసిద్ధములైన, ఇమాని=ఈ, శుక్లాని=శుక్లములగు, యజాంషి=యజస్సులు, వాజసనేయేన=వాజసనేయశాఖాధ్యేతయగు, యాజ్ఞవల్క్యేన = యాజ్ఞవల్క్యుని చేతను, ఆదిత్యాత్ = సూర్యునివలన, ఆఖ్యాయస్తే = చెప్పబడుచున్నవి.

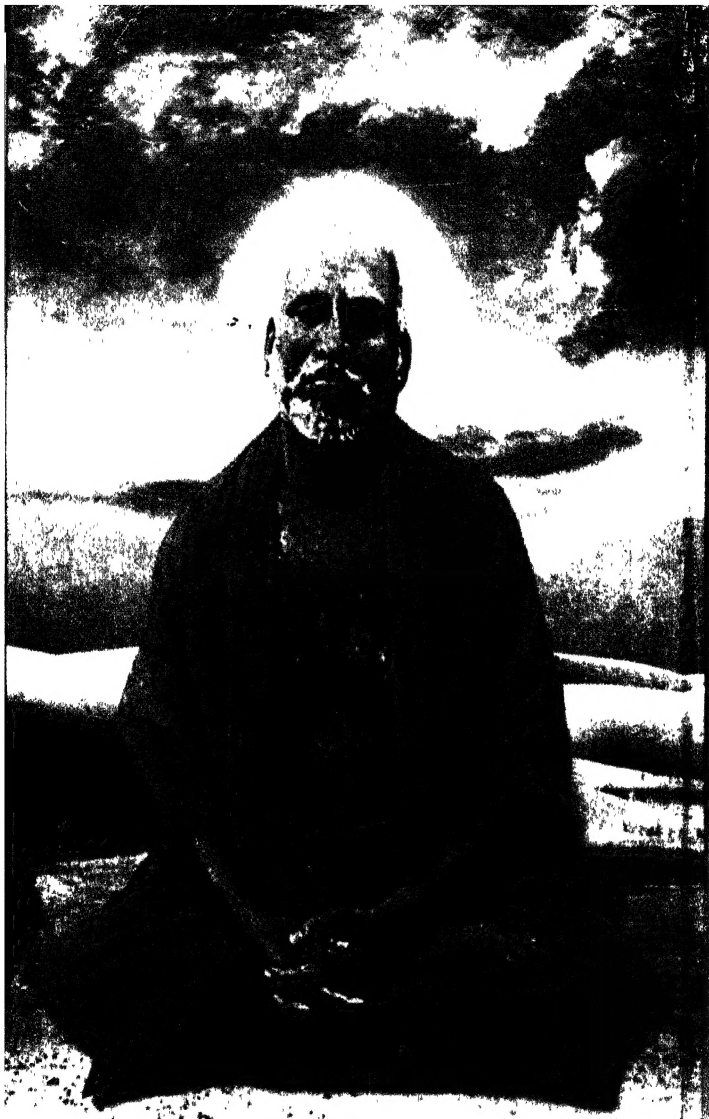
ప్ర॥ (ఈ వాజసనేయ శాఖలయందు బ్రహ్మమొదలు సాక్షాత్ ని పుత్రునివఱకు ఒక వంశము). సమానమాః=సమానమానుడను వాడు, సాక్షాత్పుత్రాత్ = సాక్షాత్తు యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, సాక్షాత్పుత్రః=సాక్షాత్తును స్త్రీ పుత్రుడు, మాణ్డాకాయనేః=మాణ్డాకాయని వల్లను, మాణ్డాకాయనిః = మాణ్డాకాయని

యనువాఁడు, మాణ్డవ్యాత్ = మాణ్డవ్యునివల్లను, మాణ్డవ్యః = మాణ్డవ్యుఁడు, కౌత్సాత్ = కౌత్సునివల్లను, కౌత్సః = కౌత్సుఁడు, మహితేః = మహితీయను వానివల్లను, మాహితీః = మాహితీయనువాఁడు, వామక టౌయణాత్ = వామక టౌయఁడను వానివల్లను, వామక టౌయణః = వామక టౌయఁడు, శాణ్డీల్యాత్ = శాణ్డీల్యునివల్లను, శాణ్డీల్యః = శాణ్డీల్యుఁడు, వాత్స్యాత్ = వాత్స్యునివల్లను, వాత్స్యః = వాత్స్యుఁడు, కుశ్రేః = కుశ్రియను వానివల్లను, కుశ్రీః = కుశ్రియనువాఁడు, యజ్ఞవచ సః = యజ్ఞవచసుఁడను వానివల్లను, రాజస్తమ్బాయనాత్ = రాజస్తమ్బాయనుఁడను వానివల్లను యజ్ఞవచాః = యజ్ఞవచసుఁడనువాఁడును, రాజస్తమ్బాయనః = రాజస్తమ్బాయనుఁడనువాఁడు, తురాత్ = తురయను వానివల్లను, కావపేయాత్ = కావపేయుఁడనువాని వల్లను, తురః = తురుఁడనువాఁడు, కావపేయః = కావపేయుఁడను వాఁడు, ప్రజాపతేః = హిరణ్యగర్భునివల్లను, ప్రజాపతిః = హిరణ్యగర్భుఁడు, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మమువల్లను, (వేదము వలనను). బ్రహ్మ = వేదము, స్వయమ్భు = స్వకీయముగాఁ బుట్టినది. బ్రహ్మణే = నిత్య బ్రహ్మము కొఱకు, సమః = సమస్కారము.

తా॥ ఈ పరబ్రహ్మవిద్య ఈ ప్రకారము బ్రహ్మమొదలుకొని క్రమముగా అధికార తారతమ్యముతో భూమియందు ప్రవర్తించినది. తక్కినదంతయు సులభము. అట్టి పరబ్రహ్మవిద్యకొఱకు సమస్తారము. ఇట్లు అష్టమాధ్యాయమునందు పంచమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు సమాప్తము.

మహర్షి సద్గురు శ్రీమలయాళ స్వాములవారు

